DR KAŽIMIR PRIBILOVIĆ

ČETVRTI POMORSKI OBALSKI SEKTOR MORNARICE NOVJ 1943–1945.

Split, 1988.

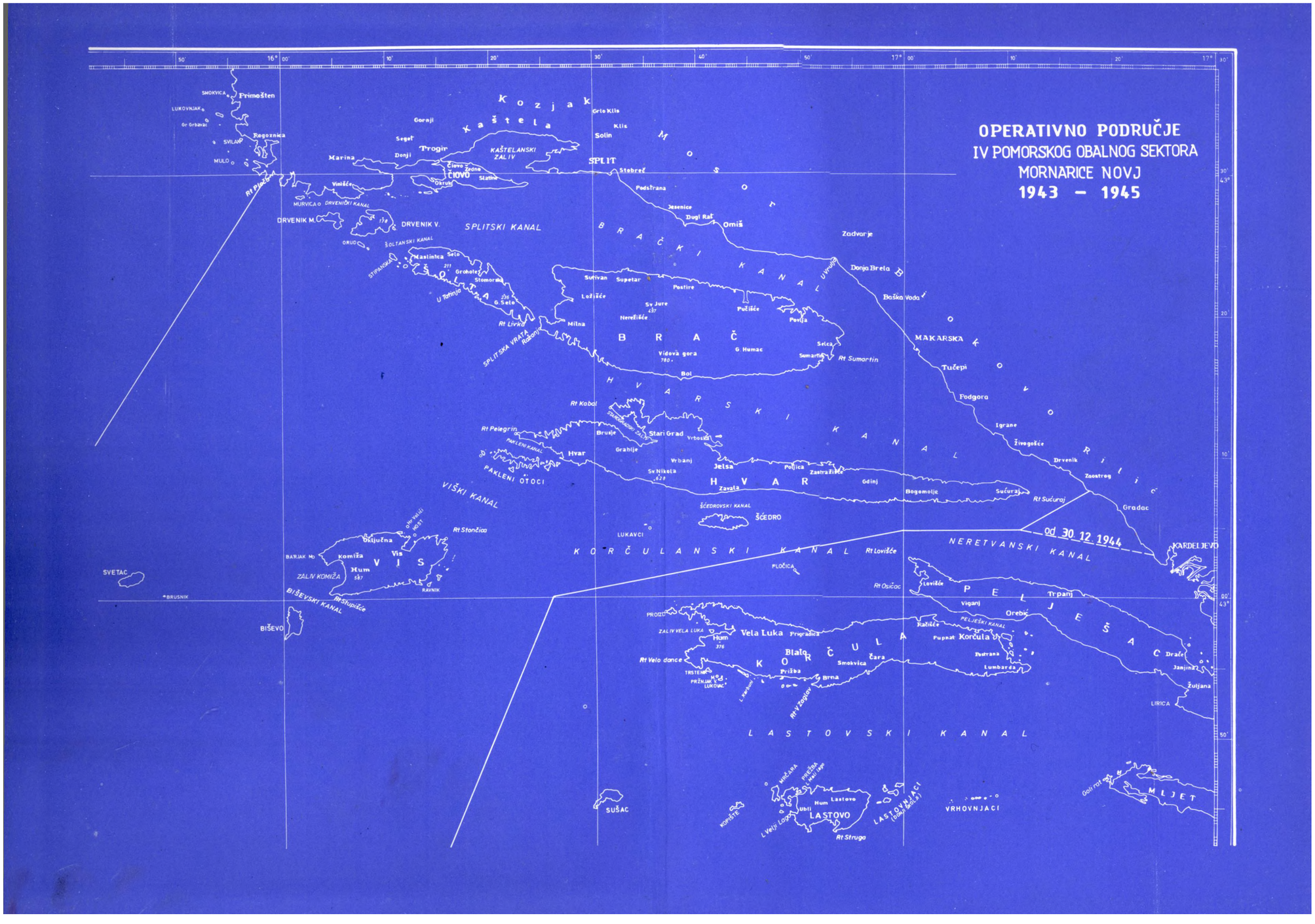
OPERATIVNO PODRUČJE
IV POMORSKOG OBALNOG SEKTORA
MORNARICE NOVJ
1943 – 1945
od 30.12.1944
Primošten
SMOKVICA
LUKOVNJAK
Gr Grbavac
SVILAN
MULO
Ragoznica
Rt Planka
Kozjak
Gornji Seget
Donji
Trogir
Marina
KAŠTELANSKI ZALIV
Grlo Kliš
Kliš
Solin
SPLIT
Stobreč
Podstrana
Jesenice
Dugi Rat
Omiš
Zadvarje
Donja Brela
Baška Voda
MAKARSKA
Tučepi
Podgora
Igrane
Živogošće
Drvenik
Zaostrog
Gradac
KAŠTELA
Čiovo
Žedno
Slatine
ČIOVO
Okrug
Viničće
MURVICA
DRVENIČKI KANAL
DRVENIK M.
DRVENIK V.
SPLITSKI KANAL
ŠOLTANSKI KANAL
STIPANSKA
Maslinica
Sele
Grohote
Stomorska
U Tatinju
G. Sela
Rt Livka
SPLITSKA VRATA
Rašorij
Milna
Sutivan
Supetar
Postire
Sv Jure
Nerežišće
Pučišće
Povlja
Ložišće
BRAČKI KANAL
Uvala
BRAČ
Vidova gora
780
G. Humac
Selca
Sumartin
Rt Sumartin
Boi
HVARSKI KANAL
Rt Kabal
Rt Pelegrin
PAKLENI KANAL
Bruje
Stari Grad
Vrboska
Grablje
Hvar
Vrbanj
Jelsa
Pelica
Zastražišće
Sv Nikola
628
HVAR
Zavala
Gdinj
Bogomolje
Sućuraj
Rt Sućuraj
PAKLENI OTOCI
VIŠKI KANAL
ŠĆEDROVSKI KANAL
ŠĆEDRO
LUKAVCI
Rt Stončica
Okljuna
Vis
Komiža
VIS
Hum
587
ZALIV KOMIŽA
RAVNIK
BARJAK Hr
SVETAC
BRUSNIK
BIŠEVSKI KANAL
Rt Stupišće
BIŠEVO
KORČULANSKI KANAL
Rt Lovišće
PLOČICA
Rt Osićac
NERETVANSKI KANAL
KARDELJEVO
Lovište
PELJEŠAC
Trpanj
Viganj
Orebić
Ražište
PELJEŠKI KANAL
Pupnat
Korčula
Rustrana
Lumbarda
Dražac
Janjina
Žuljana
LIRICA
PROIZD
ZALIV VELA LUKA
Vela Luka
Prigradica
Hum
376
KORČULA
Blato
Smokvica
Čara
Rt Velo dance
TRSTENO
PRŽNJAK
Prižba
Brna
Rt V Zaglav
LASTOVSKI KANAL
SUŠAC
KOPIŠTE
NIKOLARA
PRIŽBA
Hum
Lastovo
Ubli
LASTOVO
L Veliji Lago
LASTOVNJACI
Rt Struga
VRHOVNJACI
Gali rat
MLJET

UPRAVA ZA POMORSKE SNAGE I OBALSKU ODBRANU

POLITIČKA UPRAVA SSNO

VOJNOIZDAVAČKI I NOVINSKI CENTAR
BEOGRAD

VOJNOIZDAVAČKII NOVINSKI CENTAR - BEOGRAD
Za izdavača
pukovnik mr Stevan STANOJEVIĆ

Pomoćnik za izdavačku delatnost
pukovnik Ivan MATOVIĆ

Biblioteka
RATNA PROŠLOST NARODA I NARODNOSTI JUGOSLAVIJE

Knjiga **TRI STOTINE ČETRDESETA**

Monografija
Jedinica NOV i PO Jugoslavije

KNJIGA STO DVADESET DEVETA

Uređivačkiodbor
General-pukovnici: Aleksandar *JANJIĆ* i Rahmija *KADENIČ*; general-potpukovnici: mr Avgust *VRT AR,* Fabijan *TRGO,* Svetozar *ORO* (predsednik Odbora), Veljko *MILADINOVIĆ,* Metodije *KOTEVSKI* i Žika *STOJŠIć,* pukovnici: Ahmet *ĐONLAGIC,* Zdravko *KLANJŠČEK,* Predrag *PAVLOVIĆ,* Antun *MILETIĆ,* Radomir *PETKOVIĆ,* Petar *VIŠNJIĆ,* mr Stevan *STANOJEVIĆ* i Ivan *MATOVIĆ,* Ali *ŠUKRIJA,* dr Vlado *IVANOVSKI* i dr Petar *KAĆAVENDA;* potpukovnik dr Slobodan *BRANKOVIć,* major dr Slavko *VUKČEVIĆ* i potpukovnik Radomir *ĐONDOVIĆ,* glavni i odgovorni urednik

Redakcioni odbor IV PO S-a:

Marija *ALUJEVIĆ,* Nikola *BOŽITKOVIČ,* Ivo *FERENCA,* Mate *JOVANOVIĆ,* Frane *JURIĆ,* Boris *KIVELA,* Božo *MARIANI,* Roman *MERHAR,* Petar *PEKO,* dr Kažimir *PRIBILOVIĆ,* Branimir *RADELIČ,* Stjepan *RUDAN,* Nikola *TOMIĆ,* Petar *VIDAN,* Tihomir *VILOVlC,* Ljubenko *VODANOVIĆ* i Tihomil *ZLATAR*

Urednik
Ivan *PANTEL1Ć,* major

Recenzent
Berislav *VISKOVIĆ*
kapetan bojnog broda

Stručni redaktor
Berislav *VISKOVIĆ*
kapetan bojnog broda

»RAZVITAK NAŠE RATNE MORNARICE IŠAO JE ISTIM PUTEM KAO I RAZVITAK NAŠIH SUHOZEMNIH VOJNIH SNAGA, PA I VAZDUHOPLOVSTVA, POČELI SMO IZ NIČEGA. JA SE SJEĆAM, ŠTO SMO MI IMALI 1944. GODINE NA VISU, PA I GODINU DANA POSLIJE OSLOBOĐENJA. BILE SU TO DRVENE BARKE, NAORUŽANE MITRALJEZIMA, KOJE SU POD MNOGIM TEŠKOĆAMA UZNEMIRAVALE NEPRIJATELJA I ZADAVALE MU NEPRILIKA I BILE PONOS NAŠIH DESANTNIH JEDINICA KOJE SU OSLOBAĐALE SVOJU OTADŽBINU.

MENE JE JEZA PROŽIMALA KADA SAM GLEDAO KAKO SE 26. DIVIZIJA UKRCAVA U TE BARKE. NAJMANJI SUDAR ILI NEPRIJATELJSKA JEDINICA MOGLA JE IZAZVATI GUBITAK STOTINE I STOTINE ŽIVOTA NAŠIH LJUDI. JA SAM PROLAZIO KRAJ NJIH NA MOTORNOM ČAMCU, GLEDAO NJIHOVA LICA, I VIDIO SA KAKVIM SU ODUŠEVLJENJEM IŠLI U BORBU, SA KAKVOM SU RADOŠĆU IŠLI NAPRIJED DA OSLOBAĐAJU NAŠE MORE I ZEMLJU OD OKUPATORA. JA SAM UVJEREN DA ĆE I SUTRA, AKO BUDE POTREBNO SA ISTIM I JOŠ VEĆIM ODUŠEVLJENJEM, A JER IMAJU ČIME DA SE BORE, NAŠI LJUDI IĆI DA BRANE SVOJU SOCIJALISTIČKU DOMOVINU.«

T I T O

Split, 10. septembra 1952.

VRHOVNI KOMANDANT NOV I POJ MARŠAL TITO OBILAZI
BRODOVE MORNARICE NOVJ U VISU 17. VII 1944.

Dr KAZIMIR PRIBILOVIĆ
kapetan bojnog broda

ČETVRTI POMORSKI OBALNI SEKTOR MORNARICE NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE 1943-1945.

Split, 1988.

UDK 949.71 MOB
355.49(497.1) » 1943-1945«

PRIBILOVIĆ, KAZIMIR

ČETVRTI POMORSKI OBALSKI SEKTOR MORNARICE NOVJ : (1943-1945) Kažimir Pribilović. - Beograd : Vojnoizdavački i novinski centar, 1988. (Split : Vojna štamparija). - 547 str. ; 24 cm

Tiraž 2000 primjeraka

a) POMORSKI OBALSKI SEKTOR MORNARICE NOVJ - ČETVRTI

U ovoj monografiji obrađen je ratni put IV pomorskog obalnog sektora Mornarice NOVJ od njegovog formiranja u oktobru 1943. do rasformiranja u martu 1945. Monografija sadrži detaljne podatke o organizaciji i sastavu sektora, njegovim jedinicama i službama, i ukupnoj borbenoj djelatnosti. Prilozi obuhvataju spiskove boraca i sve važnije podatke o sektoru.

Monografija je namijenjena svima koji se bave historijom narodnooslobodilačkog rata i općenarodnom obranom, kao i borcima sektora.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Centralana biblioteka JNA

P R E D G O V O R

Četvrti pomorski obalni sektor formiran je odlukom $taba,Mornarice NOVJ od 26. oktobra 1943, u prelomnim trenucima NOB-e, nakon kapitulacije fašističke Italije. Uslovi za njegovo formiranje stvoreni su nepoštednom borbom naroda Dalmacije, predvođenog KPJ, protiv okupatora i domaćih izdajnika, od samog početka općenarodnog ustanka 1941. godine, borbom za slobodu rodnog kraja, kojoj su pečat utisnuli more, obala i otoci a posebno čovjek, vezan uz njih neprekidnim lancem borbi koje je stoljećima vodio da održi svoj goli život, pred najezdama hordi osvajača i silnika.

U ovoj monografiji govori se o IV POS-u, njegovoj komandi i jedinicama, koje su vodile oružanu borbu na dijelu Jadrana od rta Ploča kod Rogoznice do Neretve i Pelješca. Opisani su svi najvažniji procesi i događaji stvaranja i razvoja komandi i jedinica sektora. Ona govori o borcima koji su uz pomoć naroda formirali, razvijali i osposobljavali IV POS za uspješno izvršavanje zadataka u borbi protiv nadmoćnog neprijatelja. Opisani su slavni i teški dani, kada se u vatri oružane borbe stvarala Jugoslavenska ratna mornarica. Obrađeno je vrijeme kada se borilo i plovilo drvenim ribarskim brodovima, čamcima i motornim jedrenjacima, kada su Titovi mornari čeličnih srca sa drvenim brodovima odolijevali čeliku neprijatelja i davali dostojan doprinos općim naporima Ratne mornarice da se unište osvajači i oslobodi Jugoslavija.

Da bi se očuvale, njegovale i razvijale tradicije sektora, kao i zbog drugih zadataka, osnovana je Sekcija boraca IVPOS-a, sa sjedištem u Splitu. Sekcija je, pored ostalih poslova, organizirala pisanje i prikupljanje memoarske i druge građe o IV POS-u.

Kao rezultat svega toga, pripremljena je i izdata knjiga »IV POS 1943-1983. godine«, prilikom proslave 40. godišnjice ovog sektora. U knjizi su objavljeni svi najvažniji članci koji su do tada napisani o IV POS-u. Pored toga, objavljeno je i nekoliko memoarskih priloga. Unesen je i spisak boraca sa podacima, koji su se do tada mogli prikupiti. Izdavanje ove knjige, potaklo je daljnji rad na prikupljanju memoarske građe i dokumentacije, kao i podataka o borcima sektora. Kao rezultat svega, nastala je i ideja da se napiše monografija IV POS-a. Ta nastojanja urodila su plodom - napisana je ova knjiga. Ona se temelji na istraživanju postojeće arhivske građe, koja-iako nepotpuna - omogućuje da se sagledaju, makar i u osnovnim crtama, svi procesi i događaji vezani za razvoj i djelovanje sektora. Korištena je pri tome, koliko je to bilo svrsishodno, i postojeća memoarska građa. Ukupno uzevši, knjiga opisuje IV POS za vrijeme njegovog 17-mjesečnog postojanja, s težištem na sektoru kao specifičnoj mornaričkoj komandi i operativno-teritorijalnoj jedinici u NOR-u.

Sve što je postigao IV POS u toku svog postojanja djelo je njegovih boraca, koji su bili ono najvrednije što je imao IV POS. Nedostatke u naoružanju, opremi, rat-

nim brodovima i ostalom, a što je sve imao nadmoćniji neprijatelj, oni su nadoknađivali neviđenim borbenim moralom, hrabrošću, istrajnošću, snalazijivošću i ostalim boračkim i ljudskim kvalitetama. Zato je IV POS, pored svih udaraca koje je primao, neprekidno jačao i postizao uspjehe, jer je njegova osnovna snaga i vrijednost - čovjek-borac bila neuništiva.

Knjiga »Četvrti POS Mornarice NOVJ« ostat će kao trajan zapis borbe i podviga njegovih boraca, kao i uspomena na one njegove pripadnike koji su dali svoje živote za slobodu. Istovremeno, ona će biti izvor njegovanja i razvijanja borbenih tradicija Ratne mornarice, posebno među mladim generacijama. Ona, ujedno, obogaćuje povijest naše ratne mornarice nastale u teškim uslovima NOB-e i socijalističke revolucije. Konačno, ona je izraz velike zahvalnosti svim borcima IV POS-a, posebno onima koji su dali svoje živote za slobodu rodne grude.

Redakcija najljepše zahvaljuje svima onima koji su omogućili da se ova knjiga napiše i štampa, a posebno njenom autoru kapetanu bojnog broda dr Kazimiru Pribiloviću, koji je uložio ogromne napore na prikupljanju i obradi građe i njenom konačnom oblikovanju.

Redakcioni odbor

U V O D

Povijest nastanka i razvoja IV POS-a ispunjena je mnogim događajima, procesima i sadržajima karakterističnim za specifičan partizanski rat na moru, kakav se vodio i na Jadranskom moru u toku narodnooslobodilačkog rata. Počevši tako reći ni od čega, IV POS se uspješno razvijao i postepeno izrastao u vojnopomorsku operativno-teritorijalnu jedinicu sa svim potrebnim komandama i ustanovama. Na taj način osigurao je izvršavanje postavljenih zadataka. Po brojnom stanju, naoružanju i opremi, to je bila najveća jedinica Mornarice NOVJ.

Ova knjiga govori o IV pomorskom obalnom sektoru, stvorenom u narodnooslobodilačkom ratu, i o njegovim borcima koji su se drvenim ribarskim brodovima i čamcima uspješno borili protiv nadmoćnijeg neprijatelja. Borbena djelatnost IV POS-a bila je od velikog značaja za razvoj narodnooslobodilačke borbe u Dalmaciji, a posebno za razvoj udarne moći jedinica 8. korpusa i narodnooslobodilačkog pokreta. Izrastao iz naroda u danima kada se vodila teška borba za slobodu, IV POS je odigrao prvorazrednu ulogu u razvoju Mornarice NOVJ, odnosno Jugoslavenske ratne mornarice.

Sekcija boraca IV POS-a, radeći na njegovanju i razvijanju borbenih tradicija, postavila je kao jedan od glavnih zadataka da se napiše monografija sektora. Poslije određenih konsultacija i priprema prihvatio sam se zadatka da napišem tekst za monografiju. Nakon što je on bio gotov Sekcija se složila da se, uz određene dopune i izmjene, rukopis štampa kao monografija. Tekst je pročitalo više pripadnika IV POS-a, koji su dali svoje primjedbe i sugestije, kako bi monografija bila što bolja, odnosno što vjernije odražavala pređeni borbeni put. Posebno korisne primjedbe i savjete dali su drugovi Tihomir Vilović, Branko Radelić, Petar Peko i Ivo Ferenca. Pri tome treba istaći da nije bilo moguće opisati mnoge pojedinosti, jer to, pored ostalog, nije dozvoljavao određeni obim monografije. Iz istog razloga nisu mogli biti dati mnogi detaljni podaci o jedinicama i službama sektora. U stvari, situacija je takva da se o mnogim jedinicama i službama sektora mogu napisati posebne monografije. To bi, svakako, mogao biti idući zadatak i perspektiva.

Osnovni izvori za pisanje ove monografije bili su postojeća arhiva Mornarice NOVJ i arhiva njemačkih jedinica i komandi koje su djelovale u srednjoj Dalmaciji, pohranjene, uglavnom, u Arhivu Vojnoistorijskog instituta. U arhivi Mornarice NOVJ nalazi se i arhiva IV POS-a, koja, iako nepotpuna, omogućuje da se rekonstruira borbeni put sektora u periodu od 1943. do 1945. godine. Međutim, nedostaju mnogi važni dokumenti, a posebno izvještaji neposrednih izvršilaca borbenih zadataka. Također, nedostaje arhiva političkih i partijskih organa, izuzimajući manji broj najvažnijih dokumenata. Arhiva obavještajne službe je vrlo manjkava, jer iako postoji dokumentacija o rasporedu i jačini nekih dijelova neprijateljskih snaga, nedostaje sve ostalo. Što se tiče njemačke i ostale

neprijateljske dokumentacije, ona omogućuje da se sagledaju ciljevi, namjere i djelovanje glavnih okupatorskih snaga, kako u borbi protiv IV POS-a, tako i ostalih jedinica NOVJ na području srednje Dalmacije. Ali i ova dokumentacija je nepotpuna, jer nedostaju mnogi važni dokumenti. Od postojeće literature korišteno je sve što je do sada napisano o IV POS-u. Pri tome treba naglasiti daje kvalitet te literature različit i da se mnogi podaci i stavovi ne baziraju na postojećim dokumentima. Memoarska građa je vrijedna i zaslužuje pažnju, ali je njena osnovna slabost u tome što su se sjećanja počela kasno pisati, pa su mnoge važne stvari zaboravljene. Ukupno uzevši, sve navedeno je ipak omogućilo da se obrade svi glavni procesi nastanka, razvoja i borbenog djelovanja IV POS-a kao sastavnog dijela Mornarice NOVJ, odnosno njegova uloga u općim naporima da se pobijedi neprijatelj, oslobodi domovina i stvori Jugoslavenska ratna mornarica. Zbog toga nije bilo moguće detaljnije obraditi sve jedinice, službe i ustanove sektora, nego samo u onom opsegu koji omogućuje da se sagledaju uloga, zadaci i postignuti rezultati IV POS-a u borbi protiv neprijatelja. Pored toga, obradom djelovanja sektora kronološko-tematskom metodom nastojalo se prikazati sve ono što je bitno utjecalo kako na razvoj IV POS-a, tako i na njegovo postepeno izrastanje u vojnopomorsku komandu i jedinicu, spremnu i sposobnu da rješava sve operativne i druge zadatke na svom operativnom području.

Monografija je podijeljena u tri dijela, koji predstavljaju određene, po trajanju različite, etape u razvoju IV POS-a. U tim okvirima svi procesi i događaji razmatrani su kroz uže tematske cjeline, što ujedno omogućuje da se prati borbeni put sektora od njegovog osnivanja pa do rasformiranja, odnosno prelaska u novu, višu i kvalitetniju fazu razvoja, kako cjelokupne Ratne mornarice tako i njenih sastavnih dijelova.

U monografiji centralno mjesto zauzima djelovanje IV POS-a, kao i ostalih snaga NOVJ koje su djelovale u srednjoj Dalmaciji. Dejstva neprijatelja data su u okviru koji omogućuje sagledavanje njegovih nastojanja, da onemogući, odnosno uništi IV POS, kao i nemoć neprijatelja da to pored sve nadmoćnosti i učini. Aktivnost saveznika razmatrana je u sklopu određenih poglavlja, ali samo onoliko koliko je bilo neophodno da se dobije osnovna slika o njihovom djelovanju na području sektora. Na kraju je zaključak, kao i više priloga koji daju određene sumarne podatke. Posebno je dat spisak boraca IV POS-a, kao i poginulih i umrlih u toku rata. Također su navedeni izvori i šira literatura, a dat je izbor sačuvanih ratnih fotografija.

Kao i svaka monografija - i ova predstavlja domet objektivnih i subjektivnih mogućnosti njenog autora. Najveće poteškoće bile su u nedostatku nekih važnih dijelova arhive, malom broju napisanih sjećanja, dok je stručne radove, odnosno članke o IV POS-u uglavnom pisala manja grupa autora. Pored toga, sjećanja učesnika su izblijedjela, dok su, na žalost, mnogi borci i rukovodioci IV POS-a umrli. Ipak, pored svih poteškoća, utvrđeni su svi bitni činioci koji su omogućili kako stvaranje IV POS-a, tako i njegov razvoj. Zato je bilo moguće da se u monografiji iznese pređeni borbeni put i sve glavne aktivnosti sektora u 17 mjeseci njegova postojanja. Povezano s tim, ovu knjigu treba shvatiti i kao napor autora da svoja saznanja, stečena istraživačkim radom, oblikuje u vidu monografije, kao trajan zapis o borbama, naporima i žrtvama boraca IV pomorskog obalnog sektora Mornarice NOVJ.

U radu na ovoj knjizi imao sam veliku podršku Sekcije boraca IV POS-a. Zahvalan sam svima koji su pomogli i omogućili da se ova knjiga štampa.

A u t o r

NARODNOOSLOBODILAČKI RAT NA PODRUČJU SREDNJE DALMACIJE DO FORMIRANJA IV POMORSKOG OBALNOG SEKTORA MORNARICE NOVJ

(Kratak pregled)

Srednja Dalmacija je dio dalmatinske mikroregije. Uokviruju je planinski greben Dinare (Kamešnica) na sjeveru, otvoreno more na jugu, brdski niz Vilaja-Moseć-Svilaja na zapadu, a donje Poneretvlje na istoku. Ima 4.936 km², što čini 40,1% površine Dalmacije.

Poslije aprilskog rata 1941, ugovorima sklopljenim u Rimu 18. maja 1941, Dalmacija je podijeljena između kvislinške NDH i Italije. Područje Splita, Šibenika, Ravnih kotara i Bukovice, kao i svi dalmatinski otoci, osim Brača i Hvara, pripojeno je Italiji. Okupirano područje Dalmacije stavljeno je pod Upravu Dalmacije (Governo della Dalmazia) sa sjedištem u Zadru. Uprava je imala pod svojom nadležnošću provincije (pokrajine) Zadar, Split i Kotor. Provincija Split obuhvaćala je područje od rta Ploča kod Rogoznice do jugoistočno od Splita (Omiš isključno), sa otocima Drvenik Veli i Mali, Čiovo, Šolta, Vis, Lastovo, Korčula i Mljet, površine 976 km², sa 109.052 stanovnika. Ostalo područje Dalmacije pripalo je tzv. NDH.

Anektirani dio Hrvatskog primorja i Dalmacije Talijani su nazvali I zona. Obalno područje NDH, sa zaleđem dubokim oko 75 km, sačinjavalo je II zonu. Ta zona se još nazivala i demilitarizirana, jer se NDH obavezala da u njoj neće podići nikakva utvrđenja, vojne baze ili bilo šta što bi se moglo iskoristiti za ratne svrhe. To se isto odnosilo i na podizanje tvornica municije i ratnog materijala. Međutim, poslije izbijanja oružanog ustanka Italiji je prepuštena privremena kontrola nad cijelim obalnim pojasom od Rijeke do Crne Gore, ne samo u pogledu vojne nego i civilne vlasti.

Dio obale jugoistočno od Splita između ušća rijeka Cetine i Neretve, sa otocima Braćom i Hvarom, pripao je Velikoj župi Cetina u Omišu. Na obali i otocima nije bilo posebnih vojnih snaga NDH; jedino je u Makarskoj locirana ustaška polubojna 2. željezničke ustaške bojne iz Sarajeva (700 do 800 ustaša). U većim mjestima bile su raspoređene žandarmerijske i financijske straže. Predviđenom ustaškom Zapovjedništvu obale i morskog prometa u Splitu Talijani su onemogućili rad. Lučko zapovijedništvo u Makarskoj obavljalo je poslove oko prometa manjim brodovima i ribarskim čamcima, uz strogu talijansku kontrolu. Ratna mornarica NDH na Jadranu, praktično, nije postojala. Talijani su rekvirirali sve brodove trgovačke mornarice iznad 50 BRT. Cak ni čamci nisu smjeli viti hrvatsku zastavu.

Talijanske trupe u Dalmaciji bile su podređene 2. armiji, čiji je štab od 9. maja 1942. nosio naziv »Vrhovna komanda oružanih snaga Slovenija-Dalmacija«. Štabu 2. armije bila je u operativnom pogledu potčinjena Vojnopomorska komanda Dalmacije pod komandom admirala A. Bobijeza (Antonio Bobbiese), sa sjedištem u Splitu. Ta komanda bila je nadležna za cijelo morsko područje Dalmacije. U svom sastavu imala je mornaričke komande u Zadru, Šibeniku, Splitu, Pločama, Gružu, Tivtu i Lastovu i 183. hidroeskadrilu u Divuljama. Držanjem jakih vojnih snaga, kao i jedinica policije, zatim raznim političkim i vojnim mjerama, okupator je nastojao da održi mirno stanje u Dalmaciji i, posebno, sprovede talijanizaciju anektiranog područja.

Komunistička partija Jugoslavije pripremljeno je dočekala agresiju na Jugoslaviju razvijajući široku političku aktivnost. Ona je poduzela niz mjera u pripremama za oružanu borbu. Već u aprilskom ratu na teritoriju Dalmacije prikupljene su znatne količine oružja i municije. Razgranatom mrežom partijskih organizacija u Dalmaciji rukovodio je Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju. Neposrednim pripremama za oružanu borbu na području srednje Dalmacije rukovodili su Pokrajinski komitet sa sjedištem u Splitu, Okružni komitet u Makarskoj, Kotarski komitet u Hvaru, osam općinskih komiteta i 12 mjesnih, rajonskih i sektorskih komiteta. Uoči početka oružane borbe na primorsko-otočnom dijelu srednje Dalmacije bilo je 809 članova KPJ i preko 2.000 članova SKOJ-a. Raspolagalo se većom količinom pušaka, kao i znatnim količinama municije i ručnih bombi.

Već od maja 1941. počele su diverzantske akcije i sabotaže. Porušeno je više telefonsko-telegrafskih stupova, kidane su telefonsko-telegrafske linije, paljena su skladišta vojne opreme i goriva, uništena je jedna kompozicija kod Labina, u Splitu je zapaljen brod, a minirani su propusti na cestama i drugo. Iako su okupator i domaći izdajnici na akcije udarnih grupa odgovorili hapšenjima, progonima i strijeljanjem komunista i drugih antifašista, pojačavao se otpor okupatoru. Uz pojačani otpor okupatoru, posebno u gradovima i većim mjestima, kao i diverzijama na terenu, prišlo se formiranju prvih partizanskih odreda. U srednjoj Dalmaciji formirani su Splitski, Solinski, Trogirsko-kaštelanski i Sinjski partizanski odred. Međutim, zbog nedovoljnih priprema, slabe organizacije i neiskustva partizanski odredi nisu uspjeli da se prebace na Dinaru. Razbijeni su od okupatora ili su se vratili na svoj teren i bili rasformirani. Premda je ovaj neuspjeh djelomično usporio dalji razvoj oružane borbe, ponovo se formiraju udarne grupe i partizanski logori u kojima se sakupljaju ilegalci i novi borci. Nastavljene su diverzije i sabotaže, kao i napadi na neprijateljske patrole i manje grupe vojnika. Obnovljenje Solinski partizanski odred, a u okolini Makarske i na Biokovu formirane su nove partizanske udarne grupe. Po gradovima, naročito u Splitu, nastavljene su i pojačane diverzije i sabotaže i napadi na manje grupe talijanskih vojnika. Uporedo s tim formiraju se ilegalni narodnooslobodilački odbori koji su razvili široku aktivnost, posebno u pružanju materijalne pomoći partizanskim grupama i odredima.

U decembru 1941. imenovan je Štab za Dalmaciju, radi objedinjavanja vojnih akcija na području Dalmacije. Prvih mjeseci 1942. formirani su Kaštelanski i Mosorski odred, a na Biokovu partizanska četa. Na otocima su formirane prve partizanske grupe. Biokovo i Mosor postali su žarište ustanka, i na njima su stvoreni i prvi slobodni teritoriji. Sve to, kao i povećan broj akcija, i sve veća podrška naroda narodnooslobodilačkom pokretu doveli su do pooštravanja represivnih mjera talijanskih okupacionih i kvislinških vlasti. Izvršena su masovna hapšenja, interniranja i strijeljanja antifašista i drugih rodoljuba. Talijanske okupacione vlasti formirale su više koncentracionih logora. Također su podržali formiranje novih četničkih jedinica za borbu protiv partizana. Na područje srednje Dalmacije dolaze, odnosno formiraju se ustaške i domobranske jedinice. Pored toga,

Talijani su reorganizirali svoje snage i formirali novi, 18. armijski korpus sastava četiri divizije. Dovođenjem većeg broja bataljona i drugih jedinica brojno stanje talijanske vojske u Dalmaciji povećalo se na 50.247 vojnika i oficira.

Partizanska aktivnost na moru odvijala se kroz partizanske pomorske veze, diverzije i sabotaže na brodovima i vađenje mina iz minskih polja. U srednjoj Dalmaciji postepeno je uspostavljen razgranat sistem partizanskih pomorskih veza. U stvari, te veze bile su nastavak predratnih partijskih ilegalnih veza, koje su sada proširene i intenzivirane. Glavne veze organizirane su između otoka i obale. Tako su uspostavljene veze između Hvara i Biokova, Korčule i Pelješca, Korčule i Hvara, Visa i Hvara, Visa i obale, Brača i Biokova i Šolte i obale. Značajna središta partizanskih pomorskih veza bili su Lovište na Pelješcu i istočni dio otoka Hvara. Partizanskim pomorskim vezama prebacivani su ilegalci, rukovodioci, borci, ranjenici, kuriri i drugi, kao i hrana, lijekovi, oružje, municija, štampa i drugi materijal.

Sabotaže i diverzije na brodovima izvođene su u splitskom brodogradilištu i u samoj luci. Izvršene su sabotaže na šest brodova, a zapaljena je oprema za razarač koji je bio u gradnji. Požar je izazvan na dva parobroda u luci. Djelomično su oštećeni, a dio tereta je spaljen. Vađenje mina iz mora radi pribavljanja eksploziva vršeno je u vodama otoka Drvenika, ali samo pojedinačno.

Partizanska aktivnost na moru u 1942. godini doživjela je snažan uspon. Već 24. januara kod Graca je zarobljen m/j »Merkur« sa teretom od 100 tona hrane. Veći dio hrane je prevezen do Ploča, pa je preko Baćine dopremljen na Biokovo, gdje je poslužio za ishranu boraca i naroda. Toj prvoj oružanoj akciji na moru ubrzo su uslijedile druge. Borci 1. južnodalmatinske čete, prebacivši se na Pelješac, napali su kasarnu u Crkvicama i zaplijenili oružje i municiju. Grupa boraca prebacila se na Hvar, gdje je s tamošnjim ilegalcima napala i razoružala posadu žandarmerijske stanice u Bogomolju. Noću 4/5. maja borci 1. južnodalmatinske čete izvršili su napad na luku Ploče i na dva glibodera na ušću Neretve. Na gliboderima su razbijeni uređaji, a zatim su oba potopljena, pa se promet Neretvom odvijao uz znatne teškoće. U toku 23. maja ispred Podgore je zaplijenjen m/j »Mira«, a zaplijenjeni teret hrane podijeljen je stanovništvu, odnosno prebačen na Biokovo.

Prema direktivi Vrhovnog štaba, Glavni štab NOV Hrvatske je 21. marta 1942. preimenovao Štab za Dalmaciju u Štab IV operativne zone. Borbena aktivnost se pojačavala kako na kopnenom dijelu srednje Dalmacije, tako i na otocima. Početkom juna 1942. održano je vojno-političko savjetovanje na Vještića gori. Na savjetovanju je donesena odluka da se formiraju novi partizanski odredi i bataljoni, na otocima partizanske čete, proširi slobodan teritorij, izaberu i uspostave općinski i kotarski narodnooslobodilački odbori. Rezultati tog savjetovanja ubrzo su postali vidljivi. Na Biokovu je 6. juna formiran bataljon »Josip Jurčević«, a zatim na Dinari 1. udarni i 2. dalmatinski bataljon. Od ta dva bataljona formiran je Srednjodalmatinski odred. Proširen je slobodni teritorij na Biokovu i u Makarskom primorju. Bataljon »Josip Jurčević« oslobodio je Drvenik, Zaostrog i Vrgorac. U julu je izvršen prepad na p/b »Ica« (bivši »Vis«), koji je potopljen ispred Zivogošća u Makarskom primorju. U augustu je izvršen prepad na m/j »Dux«, kojom prilikom je uništena, odnosno zaplijenjena veća količina ulja.

Uspjesi koje je postigao narodnooslobodilački pokret u srednjoj Dalmaciji nanijeli su ozbiljan udarac prestižu okupatora. Da bi popravili svoj položaj, Talijani su izveli više operacija protiv partizanskih jedinica, a posebno protiv Srednjodalmatinskog odreda. Sa dijelovima dviju divizija pokušali su da opkole i unište bataljon »Josip Jurčević« na Biokovu. Organizirali su posebne protivpartizanske brodove koji su patrolirali duž obale i otoka napadajući partizanske brodove i baze. Međutim, bez obzira na sve to, ti protivpartizanski brodovi nisu

značajnije utjecali na partizansku aktivnost na moru. Talijani su bili prisiljeni da njihovi brodovi plove u konvojima kako bi izbjegli napade partizanskih brodova. Talijanski okupator posebno se okomio na stanovništvo primjenjujući sve oštrije i masovnije represalije. Vršene su razne akcije »čišćenja« sela i zaselaka. No i pored svih poduzetih mjera, okupator nije uništio partizanske jedinice, koje su uz veliku podršku naroda sačuvale svoje snage stvarajući uslove za dalje jačanje narodnooslobodilačkog pokreta.

Ofenziva proleterskih i udarnih brigada u zapadnu Bosnu i Hrvatsku dala je novi podstrek narodnooslobodilačkom pokretu u srednjoj Dalmaciji. Uslijedio je veći priliv boraca u partizanske jedinice, tako daje 2.850 boraca upućeno u proleterske i udarne brigade. Opća situacija za okupatora je postajala sve teža i složenija. Zato je okupator donio odluku da se pokušaju uništiti pojedine partizanske jedinice. U augustu 1942. Talijani su sa 12 pješadijskih bataljona i 3 diviziona artiljerije, uz podršku pomorskih i zračnih snaga i učešće četnika, ustaša i domobrana, izveli operaciju »Albia« protiv partizanskih jedinica u široj oblasti Biokova. Međutim, nisu uspjeli da unište bataljon »Josip Jurčević«, ali su opustošili područje koje su napali ubijajući veliki broj ljudi.

Pomorske partizanske veze, pored svih teškoća, funkcionirale su besprijekorno. Njima su prebačene stotine novih boraca sa otoka na kopno. Posebno su dobro radile veze Korčula-Pelješac-Hvar-Biokovo, Vis-Hvar-Biokovo, Vis-Šolta-Stari Trogir-Riševo. Prilikom formiranja prvih dalmatinskih brigada (1, 2. i 3), u njihovim redovima bili su i borci sa otoka i obale srednje Dalmacije.

Na teritoriju Dalmacije nastavljena je uspješna borbena djelatnost. Pokušaji talijanskog okupatora da uguši narodnooslobodilački pokret, pokazali su se uzaludnim. U takvoj situaciji Talijani su pojačavali okupacione snage. U novembru i decembru iz oblasti Jastrebarskog i Karlovca prebacili su u Dalmaciju 1. brzu diviziju, a formirali su i jednu novu diviziju. Ali dolazak njihovih novih jedinica praktično nije ništa izmijenio, jer je najveći dio Dalmacije bio zahvaćen narodnooslobodilačkim pokretom. Uporedo s formiranjem novih jedinica razvijala se i narodna vlast na slobodnom i okupiranom teritoriju, pa su narodnooslobodilački odbori bili stvarni nosioci vlasti. Krajem januara 1943. u Livnu su predstavnici narodnooslobodilačkog pokreta i narodnooslobodilačkih odbora Dalmacije izabrali Pokrajinski NOO za Dalmaciju. Istovremeno je Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju donio odluke o formiranju novih okružnih i kotarskih komiteta. Zatim su formirana okružna rukovodstva SKOJ-a, AFŽ-a i narodnooslobodilačkih odbora. Prodor grupe proleterskih i udarnih brigada sa Vrhovnim štabom u neposredno zaleđe Dalmacije, pored ostalog, doprinio je da se krajem 1942. godine postave i organizacioni temelji razvoju partizanske mornarice. Po direktivi Mjesnog komiteta KPH iz Makarske je 1. decembra 1942. prešao na Biokovo poručnik korvete Velimir Škorpik sa podoficirima Stjepanom Muhtićem i Ratkom Frankovićem. Škorpikovu grupu primio je vrhovni komandant Josip Broz Tito u Bosanskom Petrovcu 18. decembra. Istog dana Vrhovni komandant je izdao naredbu kojom se formira Sekcija za ratnu mornaricu. Ona je počela djelovati 24. decembra pri Štabu IV operativne zone. Odmah je u Podgori uspostavljena mornarička stanica, a počelo se prikupljati i mornaričko ljudstvo. U toku 31. decembra i 1. januara 1943. u Hvarskom kanalu zaplijenjeno je šest brodova sa 102 tone hrane. Taj veliki uspjeh zaprepastio je talijanskog okupatora, pa su njegovi avioni i brodovi bombardovali Podgoru, Drašnice, Igrane i Zivogošće. Međutim, pored svih poduzetih mjera, okupator nije bio u stanju zaustaviti proces stvaranja partizanske mornarice. U Podgori je 23. januara 1943. formiran 1. mornarički odred od 150 boraca. U svom sastavu je imao mornaričke stanice u Podgori i Igranima i pješadijsku četu u Tučepima. Flotila mornaričkog odreda imala je naoružane brodove »Pionir« i »Partizan«.

Razvoj situacije na obali uslijed četvrte neprijateljske ofanzive nepovoljno je uticao na dalji razvoj i aktivnost mornaričkih jedinica. U jeku borbi došlo je do značajnih organizacionih promjena u jedinicama NOVJ: Štab IV operativne zone pretvoren je u Štab 9. divizije, ukinuta je Sekcija za ratnu mornaricu, a dalmatinske brigade su u sastavu Operativne grupe divizija Vrhovnog štaba krenule prema Neretvi. Ukinut je Mornarički odred, odnosno, preimenovan je u Biokovski odred sastava tri bataljona. Primorski vod nastavio je napadati talijanski pomorski saobraćaj i održavati pomorske veze. Hrabra posada leuta »Proleter«, koji je inače održavao pomorske veze između Korčule, Pelješca i Hvara, izvršila je napad usred dana na neprijateljski konvoj u Neretvanskom kanalu 14. aprila i tom prilikom zaplijenila motorni jedrenjak. Pored toga, izvršeni su još mnogi napadi koji su pokazali da partizanska aktivnost na moru nije prestala iako je Operativna grupa divizija Vrhovnog štaba vodila teške borbe najprije na Neretvi, a kasnije na Sutjesci.

Odlaskom 9. divizije, odnosno dalmatinskih brigada prema Neretvi poduzete su mjere da se formiraju nove jedinice. Formiran je Štab Grupe dalmatinskih partizanskih odreda. Pored Biokovskog, formiran je i Splitski partizanski odred. Radi daljeg jačanja oružane borbe Glavni štab Hrvatske je krajem aprila 1943. formirao Štab Kninskog sektora. Na obalnom rubu i otocima djelovale su manje jedinice jačine odreda. Pomorske partizanske veze normalno su funkcionirale, a stalno su vršeni napadi na neprijateljske brodove. Okupator je bio prisiljen da izda posebno Uputstvo za protivpartizansku borbu na moru. U vremenu od 11. jula do 1. augusta okupator je poduzeo posebnu operaciju »Biokovo-Mosor«. Mada je u operaciji učestvovalo oko 15.000 vojnika, avijacija i 19 ratnih brodova, ni Biokovski odred ni Primorski vod nisu uništeni. Neposredno poslije te operacije savladan je neprijateljski garnizon u Bolu na Braču i uništena osmatračka stanica Hum na Visu.

U očekivanju kapitulacije Italije Vrhovni štab je poslao u Dalmaciju 1. dalmatinsku brigadu. Početkom septembra ponovo je formirana 9. divizija koja je bila rasformirana u aprilu; talijanske snage počele su se povlačiti iz unutrašnjosti Dalmacije prema obali. S ciljem da zaposjednu obalu i spriječe NOVJ da dođe do talijanskog oružja, Nijemci su postepeno nastupali najprije prema obali sjeverne Dalmacije. Jedinice Kninskog sektora pokušale su da spriječe prodor njemačkih jedinica, ali su se one uspjele probiti u Knin i Drniš prije kapitulacije Italije.

Kapitulacija Italije dala je nov polet oružanoj borbi u srednjoj Dalmaciji i izazvala veliki priliv novih boraca. Međutim, Nijemci su uspjeli da se prebace avionima u Sinj i da zauzmu Klis. Došlo je do teških borbi za obranu Splita, a Omiš i Makarska nisu oslobođeni. Bili su slobodni svi otoci. U toku borbe s Nijemcima formirane su nove brigade i divizije, a u Splitu i Pomorska obalna komanda. Nastupila je nova faza razvoja narocmooslobodilačke borbe u Dalmaciji.

Kapitulacijom Italije završen je težak, ali uspješan period narodnooslobodilačke borbe u Dalmaciji. Djelujući u složenim uslovima, na teritoriju važnom za neprijatelja i posjednutom jakim snagama, partizanske jedinice su, oslanjajući se na narod i narodnu vlast, neprekidno jačale i izvodile raznovrsne borbene akcije. Svi pokušaji neprijatelja da ih unište ostali su bez rezultata. Formiranje brigada i divizija značilo je prijelaz na višu, još uspješniju fazu oružane borbe. Veliki roj boraca s područja srednje Dalmacije popunio je proleterske i udarne brigade, kao i prve dalmatinske brigade, boreći se tako širom Jugoslavije. Uspostavljanjem Šekcije za ratnu mornaricu i formiranjem 1. mornaričkog odreda oružana borba na moru poprimila je široke razmjere. Sve ie to omogućilo da se odmah nakon kapitulacije Italije formiraju fio tile patrolnih čamaca. Također je formiran i IV pomorski obalni sektor Mornarice NOVJ kao osnovni nosilac oružane borbe na moru u srednjoj Dalmaciji. Time je nastavljen uspješan kontinuitet oružane borbe, koja je rezultirala konačnim oslobođenjem srednje Dalmacije.

MORNARICA NOVJ

Kapitulacijom Italije završio se prvi period narodnooslobodilačkog rata na moru. Njegovo je značenje prvenstveno u tome što je počela partizanska borba na moru i što je osnovana partizanska ratna mornarica. Kapitulacija Italije 8. septembra 1943. bila je posebno značajan događaj, jer je time prestala vojna i politička vlast talijanskog okupatora na obali i otocima. Od Soče do Bojane razoružan je veći broj talijanskih jedinica, a zaplijenjene su veće količine oružja i opreme. Čim su saznali za kapitulaciju Italije, Nijemci su u ranim jutarnjim satima 9. septembra uputili pet motoriziranih bataljona prema obali. Time je počela borba za istočnu obalu Jadrana. U njoj su se kao glavni protivnici našli na jednoj strani njemačka vojska, a na drugoj Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije. Ta borba se vodila najvećom žestinom sve do sredine januara 1944. U toku tih teških četveromjesečnih borbi formirane su regionalne mornaričke komande, od kojih je zatim stvorena jedinstvena Mornarica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

Mornaričke komande formirane su u Crikvenici (Komanda mornarice za Hrvatsko primorje i Istru), Splitu (Obalna komanda Split) i Zdrelcu (Obalna komanda Kninskog sektora). Ove tri regionalne mornaričke komande organizirale su oružanu borbu na moru na svom području. Vrhovni štab je naredbom od 18. oktobra 1943. formirao Mornaricu NOVJ. Štab Mornarice počeo je djelovati 26. oktobra 1943. u Hvaru. Njegov je osnovni zadatak bio da se od postojećih mornaričkih komandi organizira jedinstvena mornarica, da se organizira obrana otoka, zaštita pomorskih komunikacija, i da se aktivno djeluje protiv okupatorskih snaga. Štab Mornarice NOVJ je 10. novembra podijelio našu obalu na šest pomorskih obalnih sektora (POS): I POS (tršćanski), II POS (kvarnerski), III POS (zadarsko-šibenski), IV POS (splitski), V POS (pelješki) i VI POS (bokokotorski). S obzirom na to da teritorije I i VI POS-a nisu bile oslobođene, štabovi za te sektore nisu bili ni uspostavljeni. Na taj način bila je uspostavljena organizacija Mornarice NOVJ. Njenu udarnu snagu činile su flotile patrolnih čamaca i naoružanih brodova, otočni partizanski odredi i obalne baterije. Krajem 1943. godine Mornarica NOVJ je imala 8 naoružanih brodova, 40 patrolnih čamaca, 8 parobroda, 20 većih i 180 manjih motornih jedrenjaka. Do kraja rata ukupno u sastavu Mornarice NOVJ bilo je 16 naoružanih brodova, 69 patrolnih čamaca, 12 desantnih splavi i oko 400 parobroda, motornih jedrenjaka i leuta.

Nakon teških borbi za obalu i otoke glavnina Mornarice NOVJ povukla se na Vis. Maršal Tito je 20. januara 1944. naredio da se Vis uporno brani jedinicama 26. divizije i Mornarice NOVJ. Drugi pomorski obalni sektor povukao se iz Hrvatskog primorja na sjeverni dio Dugog otoka, III POS na južni dio Dugog otoka i Kornate, a Štab Mornarice NOVJ, IV i V POS na Vis. Tako je Mornarica NOVJ zauzela novu operativnu osnovicu: Premuda-Dugi otok-Kornati-Žir-

je-Vis-Lastovo; sa te operacijske osnovice, oslanjajući se na svoje baze u južnoj Italiji, razvila je intenzivnu operativnu djelatnost koristeći Vis kao svoju glavnu bazu. Mornarica NOVJ organizirala je i štitila vlastiti pomorski saobraćaj, vršila napade na neprijateljski pomorski saobraćaj i učestvovala u desantnim prepadima sa kopnenim jedinicama. Štab Mornarice naredio je u julu 1944. da se formiraju čete mornaričke pješadije, koje će napadati neprijateljska uporišta i braniti teritorij pomorskih obalnih sektora. Nakon što su formirane prve čete, odmah su formirani i bataljoni mornaričke pješadije u sastavu pomorskih obalnih sektora.

U septembru 1944. jedinice 26. divizije i Mornarice NOVJ krenule su sa Visa u borbu za konačno oslobođenje obale i otoka. Mornarica je tada imala 4.858 boraca, podoficira i oficira, 8 naoružanih brodova, 38 patrolnih čamaca, 12 desantnih splavi i preko 300 pomoćnih brodova. Do početka decembra oslobođeni su svi otoci i obala od Bojane do Paga i Lošinja. Mornarica NOVJ vratila se na obalu, na svoju prirodnu operativnu osnovicu. Split je postao sjedište Štaba Mornarice NOVJ i IV POS-a, Zadar III POS-a, a Dubrovnik V POS-a. Otok 1st je postao operacijska baza Mornarice NOVJ. Na njemu je bio Štab II POS-a sa svojim jedinicama. Težište borbenih dejstava prebačeno je na sjeverni Jadran.

Povratkom na obalu Mornarica NOVJ odmah je pristupila organizaciji obalne obrane, obnovi i uređenju mornaričkih baza i uporišta, zatim uspostavljanju pomorskog saobraćaja, čišćenju plovnih puteva od mina i vađenju potopljenih brodova. Pružena je velika pomoć narodnim vlastima u normaliziranju stanja na obali i otocima poslije dugogodišnje okupacije. Radi što temeljitijih priprema za završne operacije II POS je početkom januara 1945. prebačen u Zadar, III POS u Šibenik, a V POS u Tivat. Četvrti POS je ostao u Splitu. Zadar je pretvoren u operacijsku bazu Mornarice NOVJ.

Poslije preimenovanja i reorganizacije Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u Jugoslavensku armiju 1. marta 1945, Mornarica NOVJ je preimenovana u Jugoslavensku mornaricu. Umjesto pomorskih obalnih sektora formirane su tri pomorske komande: Pomorska komanda sjevernog Jadrana, Pomorska komanda srednjeg Jadrana i Pomorska komanda južnog Jadrana. U okviru navedenih pomorskih komandi, kao izvršni organi, formirano je najprije pet, a kasnije devet pomorskih obalnih komandi. Time je, ujedno, ratna organizaciona struktura Jugoslavenske mornarice dobila svoj konačni oblik. Sve raspoložive pomorske snage Jugoslavenske mornarice dodijeljene su Pomorskoj komandi sjevernog Jadrana, čije je sjedište bilo u Zadru.

U okviru završnih operacija Jugoslavenska mornarica je dobila zadatak da sa jedinicama 4. jugoslavenske armije učestvuje u oslobađanju obale i otoka od Zadra do Trsta. Jedinice 9. udarne divizije i Pomorske komande sjevernog Jadrana oslobodile su 5. aprila 1945. otok Pag, a 12. aprila otok Rab. Nakon što je 26. divizija oslobodila Senj, izvršen je desant na otok Krk, koji su 17. aprila 1945. oslobodile jedinice 1. i 11. dalmatinske brigade i Pomorske komande sjevernog Jadrana. Uspješnim desantom jedinice 9. divizije i Pomorske komande sjevernog Jadrana oslobodile su 21. aprila 1945. Cres i Lošinj. Noću 24/25. aprila iskrcan je kod Brseća jedan ojačani bataljon 9. udarne divizije. Nakon toga su u Istru prebačeni 9. divizija i Kvarnerski odred mornaričke pješadije. Dok je 9. divizija uspješno nadirala prema Trstu, Kvarnerski odred mornaričke pješadije se probijao prema Puli. Kvarnerski pomorski sastav je uplovio u Verudu kraj Pule, a 5. maja je uplovio u oslobođeni Trst patrolni čamac PC-8 »Udarnik« kao prvi od savezničkih brodova. U Trst je zatim uplovio i Kvarnerski pomorski sastav, a 7. maja predao se njemački garnizon u Puli. U Trstu, Puli i Rijeci odmah su uspostavljene pomorske obalne komande. Tako su jedinice Jugoslavenske mornarice svoj uspješan ratni put završile u Trstu.

Počevši sa dva mala ribarska čamca i desetak mornara, koliko je imao Primorski vod, Jugoslavenska mornarica je završila rat sa 14.000 boraca i 500 brodova raznih vrsta i veličine. Izvršeno je 218 napada i prepada na neprijateljske pomorske komunikacije i sidrišta, a oštećena su, zaplijenjena, odnosno potopljena 132 broda. Izvršeno je 6 većih diverzija, 29 desantnih prepada i 5 većih desanata. Način kako je stvorena i kako se razvijala Mornarica NOVJ, odnosno Jugoslavenska mornarica jedinstven je primjer u svijetu. Time je u potpunosti izvršen zadatak koji su postavili KPJ i Tito - da se vodi oružana borba na moru i da se stvori ratna mornarica kao sastavni dio oružanih snaga jugoslavenske revolucije.

PRVI DIO

Četvrti pomorski obalni sektor od osnivanja u oktobru 1943. do povlačenja na Vis u januaru 1944.

ČETVRTI POMORSKI OBALNI SEKTOR OD OSNIVANJA U OKTOBRU 1943. DO POVLAČENJA NA VIS U JANUARU 1944.

Srednja Dalmacija nakon kapitulacije Italije

Kapitulacija Italije, objavljena u večernjim satima 8. septembra 1943, stvorila je na području srednje Dalmacije sasvim novu i vrlo složenu vojno-političku situaciju. Na nju je utjecalo više faktora, od kojih su najvažniji: prisustvo znatnih talijanskih snaga na tom području, pokušaj Nijemaca da brzim prodorom zauzmu srednju Dalmaciju i posebno Split i novi polet i snažan uspon narodnooslobodilačkog pokreta sa splitskim ustankom kao događajem od izuzetnog značaja. Iako su na složenost vojno-političke situacije odlučujuće utjecala navedena tri faktora, treba naglasiti da je i srednja Dalmacija kao uostalom i cijela Dalmacija sa svojim glavnim središtem Splitom, nastupajuće događaje dočekala sa jakim i dobro organiziranim narodnooslobodilačkim pokretom.[1]

Srednja Dalmacija spadala je u operativno područje talijanske 2. armije sa sjedištem u Sušaku. Pred kapitulaciju Italije ta armija imala je u svom sastavu četiri korpusa (5, 6, 11, 18), jednu brzu diviziju, deset pješadijskih divizija, dvije brigade granične straže (5, 11), tri obalne brigade (14,17,28), 19 obalnih baterija, 12 protuavionskih baterija i kompletne prištapske jedinice i službe armije i korpusa. Brojno stanje 2. armije bilo je 225.000 vojnika, podoficira i oficira. U julu 1943. za potrebe 2. armije dopremljeno je morskim i kopnenim putem 5.140 tona raznog materijala, goriva i hrane i 70 vozila. Armija je imala 70% propisanih rezervi raznog ratnog materijala, hrane i municije. Jedinice 2. armije bile su raspoređene na obali i otocima od Rijeke do Budve. Polovinom augusta 1943. godine 6. korpus je izašao iz sastava 2. armije, pa je ušao u sastav Grupe armija »Istok« (Gruppo armate Est), koja je imala sjedište u Tirani. Operativna nadležnost 2. armije, nakon toga, protezala se do Drvenika u Makarskom primorju.[21]

Talijanska Vrhovna komanda smatrala je da su te snage nedovoljne za obranu dodijeljenog područja i da im nedostaje protutenkovsko i protuavionsko naoružanje. Zbog toga, smatrala je Vrhovna komanda, postoji mogućnost masovnog savezničkog desanta, kao i mogućnost općeg ustanka stanovništva. Kao

1) *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945,* zbornik dokumenata, knjiga 7 (dalje: Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji), Split 1984; *Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije* (dalje: IHRPD), br. 3, Split 1975.

2) *Arhiv Vojnohistorijskog instituta* (dalje: *AVII*) Beograd, *Nacionalni arhiv Washington-T-281* (dalje *NAV),* mikrofilmovana građa, rolna 457 (dalje: r.), snimak 18-53 (dalje: s.); *AVII, NAV-T-*821, r. 252, s. 63-65.

posebna karakteristika ističe se da je ustanička djelatnost u stalnom porastu, a naročito na operativnom području 2. armije.[3]'

Na području Dalmacije bile su raspoređene jedinice 18. korpusa čije se sjedište nalazilo u Splitu. U augustu 1943. komandant 18. korpusa general Umberto Spigo sa štabom preselio se iz Splita u Zadar. Ali do kapitulacije Italije nisu se u Zadar prebacile sve prištapske jedinice i službe korpusa, nego su i dalje ostale u Splitu. U Splitu se nalazila divizija »Bergamo« sastava 25. i 26. pješadijski i 4. artiljerijski puk. Glavnina divizije bila je raspoređena na sektoru Split-Solin-Kaštela-Sinj-Omiš. Divizija »Bergamo« bila je borbeno sposobna i opremljena kompletnim naoružanjem, osim baterije topova od 20 mm. Oficirima bila je popunjena 98%, podoficirima i vojnicima 86%, kamionima 50%, specijalnim kamionima 100% i konjima 70%. Komanda 17. obalne brigade nalazila se u Trogiru, dok su njene jedinice bile raspoređene na obali i otocima u uporištima na određenim sektorima. U Splitu je bilo sjedište Vojnopomorske komande Dalmacije (Comando militare marittimo della Dalmazia - skraćeno Maridalmazia) sa nadležnošću za cijelo morsko područje Dalmacije.[4)]

Komanda 18. armijskog korpusa preuzela je 30. jula 1943. staranje o javnom redu u Guvematoratu Dalmacije (Governatorato della Dalmazia), odnosno u provincijama Zadar i Split. Do toga je došlo nakon pada Musolinija (Benito Mussolini) i stvaranja nove talijanske vlade, koja je staranje nad javnim poretkom povjerila vojnim vlastima.[5]*

Neposredno prije kapitulacije talijanske snage raspoređene u srednjoj Dalmaciji učestvovale su u borbenim aktivnostima pod vidom »normalizacije otoka i obalnih područja koja imaju najveću važnost za obranu«. Ta »normalizacija«, u stvari, imala je za cilj onemogućavanje aktivnosti NOVJ na obali i otocima i stvaranje preduslova za organiziranje protudesantne obrane, ali i stavljanje pod potpunu talijansku kontrolu dijela obale od Makarske do Ploča (Kardeljeva) koja je inače pripadala NDH. U vremenu od 11. jula do 1. augusta 1943. jedinice talijanskog 18. i 6. korpusa - 15 bataljona, zatim 2 ustaško-domobranska, 1 njemački bataljon i 14 artiljerijskih baterija, ukupno oko 15.000 vojnika, kao i 19 ratnih brodova i avijacija, učestvovale su u operaciji »Biokovo-Mosor«. Premda su u toj operaciji učestvovale velike snage, a uz to ona je relativno dugo trajala, partizanski odredi na Biokovu i Mosoru nisu uništeni. Popaljen je veći broj sela i zaselaka, ubijeno je, odnosno odvedeno u internaciju više stotina civilnih lica, a uništeno je i zaplijenjeno oko 150 ribarskih brodova i čamaca. Talijani su uspostavili garnizone u Podgori, Igranima, Zaostrogu i Gracu.[61]

Svega nekoliko dana nakon završetka operacije »Biokovo-Mosor« partizanske jedinice izvele su na području srednje Dalmacije više akcija koje su pokazale da tzv. normalizacija nije postigla svoj cilj. Od više akcija ističu se uspješan napad na talijanski garnizon u Bolu na Braču i na osmatračku stanicu Hum na Visu. Oba napada, izvedena 4. odnosno 15. augusta 1943, potpuno su uspjela jer su zarobljene kompletne posade sa naoružanjem i opremom. Premda su svi za-

3) *AVII, NAV-T*-281, r. 1457, s 18-53. Navedene procjene i razmatranja Vrhovne komande talijanskih oružanih snaga su od 27. jula 1943.

4) *AVII,* talijanska arhiva, k. 285, fascikla br. 4. U toku juna 1943, u raznim akcijama na moru učestvovalo je 128 brodova iz sastava *Maridalmazie.* Pregledano je na moru 1.659 ribarskih brodova i čamaca, predato je, odnosno zapljenjeno 107, dok su 2 potopljena ili uništena. U pojedinim lukama prisilno su prikupljeni, odnosno stavljeni pod kontrolu ribarski brodovi i čamci: u Visu 605, na otoku Braču 341, u Omišu 106, u Makarskoj 43, u Hvaru 281, u Trogiru 382, u Jelsi 38 i u Trpnju 332 *(AVII,* talijanska arhiva, k. 213, br. reg. 27/2).

5) *AVII,* talijanska arhiva, k. 382, br. reg. 12/3; *AVII, NAV-T-821,* r. 403, s. 1076. U sastavu Guvematorata Dalmacije bile su provincije Zadar, Split i Kotor.

6) Detaljnije o tome, Nikola Anić, *Posljednja talijanska ofanziva na Biokovo srpnja 1943. godine,* Biokovo u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945 (dalje: Biokovo u NOR-u), Split 1983, 580-598; Vinko Braniča, *Operacija »Biokovo-Mosor«,* Mornarički glasnik, br. 5-6, Beograd 1962, 612-620; *AVII,* k. 103, br. reg. 25/3-2.

robljenici, osim jednog podoficira, pušteni na slobodu, na Vis i Brač upućene su talijanske kaznene ekspedicije. One su držale pod blokadom oba otoka više dana, na Visu je streljano 20 talaca, dok je na Braču do temelja popaljeno više sela, a streljano je i nekoliko aktivista narodnooslobodilačkog pokreta.[7]*

Početkom septembra talijanske snage počele su se postepeno povlačiti iz unutrašnjosti prema anektiranom području, odnosno većim garnizonima na obali. To je bilo u duhu odobrenja talijanske Vrhovne komande Komandi 2. armije da se napuste pojedini ugroženi garnizoni na području 18. korpusa kako bi se se na taj način dobile jače rezerve. Tu se u prvom redu radilo o Sinju, Drnišu, Kninu i nekim manjim garnizonima na obali i otocima. Već 30. augusta komandant 18. korpusa traži hitno naređenje od komande 2. armije da talijanske jedinice napuste Sinj, s tim da ih zamijene njemačke jedinice. Konačan sporazum
0 zaposjedanju Knina, Drniša i posebno Sinja od strane njemačkih jedinica potpisali su komandant talijanske 2. armije i komandant njemačkog 15. brdskog korpusa u Sušaku 3. septembra. Tim sporazumom je, u stvari, bez obzira na to što je njime htjela postići talijanska strana, omogućeno ubrzano infiltriranje njemačkih snaga na obalno područje Dalmacije.[8]'

Njemačka Vrhovna komanda je, po naređenju Hitlera, odmah poslije uklanjanja Musolinija poduzela niz mjera za produženje rata u Italiji i na Balkanu bez Italije, ako bude potrebno i protiv nje. Ubrzo je izrađen plan »Achse« za postupak u momentu kapitulacije Italije. Komandant Jugoistoka sa sjedištem u Beogradu, naredio je još 25. jula 1943. Komandi njemačkih trupa u Hrvatskoj da odmah izvrši pripreme za upućivanje njemačkih jedinica ka obali Dalmacije i za posjedanje svih aerodroma uzduž obale. U rajon Mostara trebalo je dovesti 7. SS diviziju »Prinz Eugen«, s tim da u slučaju kapitulacije Italije zauzme Dubrovnik
1 Split, dok je 114. lovačka divizija trebala zauzeti Šibenik i Zadar. Trebalo je obezbijediti postojeće aerodrome, željezničke pruge i puteve, a posebno one koji vode prema obali. U momentu kapitulacije trebalo je odmah razoružati sve talijanske jedinice, zaplijeniti svo naoružanje i zalihe. Za slučaj suprotstavljanja dojučerašnjim saveznicima trebalo je bezobzirno upotrijebiti oružje. Svaka manifestacija stanovništva morala se ugušiti najstrožim sredstvima.[9]* Realizacija navedenih planova i naređenja poslije izvršenih priprema počela je u augustu, iako sa određenom dozom opreznosti, jer je Italija još uvijek bila saveznik Njemačke. Komanda 114. lovačke divizije počela je krajem augusta upućivati jedinice sa sektora Bihać-Kulen-Vakuf preko Like ka sjevernoj Dalmaciji. Do 1. septembra jedinice te divizije izbile su do Lapca i Mazina u Lici. Na osnovi sporazuma koji su potpisali komandant talijanske 2. armije i komandant njemačkog 15. brdskog korpusa 3. septembra, Njemcima je dozvoljeno da svoje jedinice razmjeste u Kninu i Drnišu, zatim da jedan njemački ojačani bataljon smijeni talijanske jedinice u Sinju i da se zatraži odobrenje od talijanske Vrhovne komande da Nijemci mogu koristiti pomorsku komunikaciju Trst-Šibenik-Split radi dopreme materijalnih sredstava za snabdijevanje njemačkih jedinica raspoređenih blizu obale. Neposredno nakon potpisivanja tog sporazuma komandant Jugoistoka naredio je Komandi njemačke 2. oklopne armije da se smijeni talijanska posada u Sinju prebacivanjem zračnim putem jednog ojačanog bataljona 7. SS divizije »Prinz Eugen«. Bataljon je trebalo prebaciti što prije, uz puno pravo korištenja sinjskog aerodroma od strane njemačkih snaga. Istovremeno je naređeno 114.

7) *AVI I,* k. 2005, br. reg. 2/1-2; talijanska arhiva, k. 344, br. reg. 11/8; k. 81, br. reg. 20/13, 23/13, 24/13, 50/13, 55/13; dr Veseljko Huljić, Vis 1941-1945, Split 1979, 139-146.

8) *AVII,* talijanska arhiva, k. 238, br. reg. 28/7-1; k. 314, br. reg. 26/2; *NAV-N-T-3* 13, film 193/3907.

9) *AVII, NAV-T-3*14, r. 554, s. 188-189. Naređenje od 25. jula 1943. godine potpisao je komandant Jugoistoka general-pukovnik Aleksander Ler (Alexander Löhr).

lovačkoj diviziji da 4. septembra nastavi nastupanje prema Gračacu, odnosno jugu.[10)]

U Sinj je iz Zagreba stigao avionom 2. septembra general Julije Mecger (Metzger) sa zadatkom da na području gdje se nalaze talijanske snage pristupi formiranju ustaških i domobranskih jedinica. Istovremeno je Komanda jedinica NDH u Sinju dobila uputstvo iz Zagreba da postoji vjerovatnost da će Italija kapitulirati i da se za takav slučaj ne smije ništa poduzimati protiv Talijana dok se ne dobije naređenje iz Zagreba.[n)]

Prema tome, Nijemci su očekivali kapitulaciju Italije pa su poduzeli niz mjera da se njihove jedinice nađu što bliže obali. Njima je glavni cilj bio da što brže zaposjednu glavne luke u Dalmaciji i razoružaju talijanske trupe. Glavni cilj njihova prodora u srednju Dalmaciju bio je Split.

Nakon pada Musolinija rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta u Dalmaciji poduzelo je niz mjera da se što spremnije dočeka očekivana kapitulacija Italije. Glavni pravci djelovanja bili su putem partijskih rukovodstava i organizacija, organa narodne vlasti, masovnih političkih organizacija, jedinica NOVJ i naroda. Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju izdao je 26. jula 1943. posebnu instrukciju za rad partijskih rukovodstava u situaciji stvorenoj nakon obaranja Musolinija. U instrukciji se detaljno obrazlaže vojno-politička situacija i zadaci partijskih organa i organizacija na političkom i vojnom planu.[121]

Vrhovni štab NOVJ uputio je u Dalmaciju 1. dalmatinsku brigadu, svog člana Ivu Lolu Ribara i grupu istaknutih dalmatinskih rukovodilaca. Oni su stigli u Dalmaciju, na sektor Vrlike 18. augusta 1943. Odmah nakon njihova dolaska, u selu Brštanovu (Moseć), u prisustvu Ive Lole Ribara, održana je sjednica Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju, na kojoj je izvršena detaljna analiza postojeće vojno-političke situacije u Dalmaciji. Ponovo je uspostavljen i odmah je počeo djelovati Štab IV operativne zone. Odlučeno je da se od Grupe udarnih bataljona što prije formira 3. dalmatinska brigada. Također je odlučeno da se ponovo formira 9. dalmatinska divizija, sastava 1. i 3. dalmatinska brigada, pa je određen njen štab: komandant Ante Banina, politički komesar Edo Santini, načelnik štaba Ante Biočić. Uspostavljena je kurirska veza sa Štabom Kninskog sektora, radio-veza sa Glavnim štabom Hrvatske, a svim štabovima na teritoriju Dalmacije naređena je pojačana borbena aktivnost.[13']

Prema izvještaju Štaba IV operativne zone Glavnom štabu Hrvatske od 24. augusta, osim napred navedenih jedinica, na teritoriju Dalmacije još su djelovali: Kninska brigada, Grupa sjevemodalmatinskih bataljona i 6 partizanskih odreda (Sjevernodalmatinski, Kninski, Šibensko-trogirski, Splitski, Cetinski i Biokovski). Na Hvaru, Braču, Korčuli i Visu djelovale su partizanske čete. Većina od navedenih jedinica, nalazila se u fazi reorganizacije, ne samo zbog popune 1. dalmatinske brigade i formiranja 3. dalmatinske brigade nego i zbog svakodnevnog priliva novih boraca. Zbog toga je Štab IV operativne zone sve kadrove, u prvom redu oficire koje je imao na raspolaganju ravnomjerno rasporedio po svim je-

10) *AVI I, NAV-T-II3,* r. 193, s. 7453, 969-970.

11) *AVII,* talijanska arhiva, k. 314, br. reg. 10/3-1; *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 8, 41.

12) *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 7, 216-223.

13) *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 7, 443-445, 454-455. Sa1.dalmatinskom brigadom tada su u Dalmaciju došli Vicko Krstulović, Ivica Kukoč i drugi rukovodioci, pa je Štab IV operativne zone uspostavljen u ranijem sastavu. Dalmatinski rukovodioci koji su se vratili u Dalmaciju bili su rukovodeći kadar u 9. diviziji i dalmatinskim brigadama, koje su za vrijeme četvrte neprijateljske ofenzive po naređenju Vrhovnog štaba krenule prema Neretvi, odnosno Hercegovini i Crnoj Gori.

dinicama na području Dalmacije. Tu se radilo o iskusnijim kadrovima iz 1. dalmatinske i ranije 3. dalmatinske brigade.[14)]

Organizacija KPJ u Dalmaciji tada je imala 213 ćelija sa 1.154 člana, bez onih u jedinicama NOVJ i vojnopozadinskim organima. Pored kotarskih i općinskih rukovodstava, SKOJ Dalmacije imao je 420 aktiva sa 4.212 članova. Narodnooslobodilački odbori postojali su u 476 sela i mjesta. Osim toga, djelovali su 85 općinskih i 21 gradski i kotarski narodnooslobodilački odbor. Masovne antifašističke organizacije, a posebno USAO J i AFŽ, obuhvatale su veliki broj omladine i žena. Bez obzira na sve ono što je poduzimao okupator, narodnooslobodilački pokret je bio u stalnom usponu.[15]*

Budući da se očekivala kapitulacija Italije, Pokrajinski komitet i ostala politička rukovodstva Dalmacije prebacili su se noću 5/6. septembra iz Brštanova na sjeverne padine Mosora, u Donji Dolac. To je učinjeno zbog toga da vojno i političko rukovodstvo Dalmacije u momentu kapitulacije Italije bude što bliže Splitu, kao objektu od posebnog značaja za narodnooslobodilački pokret. Istovremeno je Štab IV operativne zone obavijestio podređene štabove o prodoru njemačkih snaga prema obali, o tome da se kapitulacija Italije očekuje svakog časa i da se uz pomoć partijskih organizacija, aktivista i naroda razoruža što više talijanskih jedinica.[16)]

Polazeći od poduzetih mjera za slučaj kapitulacije Italije, i Vrhovni štab i Štab IV operativne zone učinili su ono što je u datoj situaciji bilo moguće. Međutim, Nijemci su ipak imali izvjesnu prednost, jer su njihove jedinice već nastupale prema glavnim centrima na obali. Pored toga, Nijemci su posredstvom svoje obavještajne službe saznali već 4. septembra da su pregovori o primirju između saveznika i Italije završeni i da se svakog časa može očekivati objavljivanje kapitulacije. Nasuprot tome saveznici nisu obavijestili Vrhovni štab, odnosno vrhovnog komandanta Tita o danu kapitulacije Italije iako su to mogli učiniti preko svoje vojne misije. Istina, Vrhovni štab je očekivao kapitulaciju Italije, ali jedinice NOVJ nisu mogle danima čekati kada će do toga doći, nego su, prirodno, izvršavale razne operativne zadatke. Zbog toga se i dogodilo da u pojedinim krajevima Dalmacije blizu obale nije bilo većih jedinica NOVJ, odnosno neke od njih koje su tamo upućene nakon kapitulacije Italije kasno su stupile u borbe koje su tamo već vođene. Osim toga, zbog velikih poteškoća tehničke prirode Štab IV operativne zone nije stigao uspostaviti direktnu radio-vezu sa Vrhovnim štabom.[171]

Kapitulacija Italije objavljena je u večernjim satima 8. septembra 1943. Njemačka Vrhovna komanda odmah je naredila da plan »Achse« stupi na snagu, a u ranim jutarnjim satima 9. septembra počeli su ga realizirati. Zapravo, u duhu ranijeg sporazuma sa Talijanima, oni su već 8. septembra počeli prebacivati transportnim avionima iz Mostara u Sinj jedan ojačani bataljon iz sastava 7. SS divizije »Prinz Eugen«. Prebacivanje je nastavljeno i sutradan, pa je glavnina bataljona već 9. septembra bila u Sinju. U toku 9. septembra Nijemci su bez otpora razoružali 25. puk divizije »Bergamo« i sa 27. ustaškom bojnom, koja je odranije bila u gradu, zaposjeli Sinj. U 11.45 sati 10. septembra ojačani bataljon sa dijelovima 27. ustaške bojne krenuo je iz Sinja za Klis i Split s ciljem da ih zauzme i razoruža diviziju »Bergamo«.[181]

14) *AVI I,* k. 1491, br. reg. 2-2/II. 3. dalmatinska brigada rasformirana je 6. juna 1943. na Vučevu za vrijeme pete neprijateljske ofenzive, a njeni borci ušU su u sastav drugih jedinica Operativne grupe divizija Vrhovnog štaba.

15) Drago Gizdić, *Ulazak partizana u Split 1943,* Zbornik IHRPD, br. 3, 321-322.

16) *tsto,* 323.

17) *AVII,* k. 1491, br. reg. 5-1/1; Walther Hubatsch, *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wermacht,* Band III, 1. Januar 1943-31. Dezember 1943, III/2, Frankfurt am Main 1963, 1076, 1529.

18) *AVII,* k. 1491, br. reg. 4/9-7; arhiva NDH, k. 80, br. reg. 44/4-1; V/l *V-1-11,* r. 790, s. 5518, 735-736; *NAV-N-T-314,* film 557/1008-12.

Štab IV operativne zone saznao je za kapitulaciju Italije preko radija uvečer 8. septembra, a Štab novoformirane 9. divizije noću 8/9. septembra na isti način. Budući da nisu imali radio-aparata, ostali štabovi su za kapitulaciju saznali prije podne, odnosno poslije podne 9. septembra. Štab IV operativne zone, kao i Pokrajinski komitet, odmah je poduzeo mjere da se uhvati veza sa Splitom kako bi se organizirali pregovori sa Talijanima o zajedničkoj borbi protiv Nijemaca, odnosno, ako to ne žele, o predaji naoružanja i opreme NOVJ. Stab IV operativne zone neposredno prije kapitulacije Italije orijentirao je svoje jedinice na sprečavanje prodora njemačkih snaga prema obali, odnosno Splitu. Pri tome treba uzeti u obzir da Štab IV operativne zone nije imao konkretne podatke da će Nijemci organizirati neku vrstu zračnog mosta između Mostara i Sinja.[19)]

Čim se saznalo za kapitulaciju Italije, Štab 9. divizije postupio je u skladu sa novonastalom situacijom. U jutarnjim satima 10. septembra bataljoni 1. dalmatinske, a zatim i Štab 9. divizije stigli su usiljenim maršem na sektor Grlo (Klis) - Markezina greda. Poslije pregovora dogovoreno je da talijanska posada artiljerijskom i minobacačkom vatrom potpomaže bataljone 1. dalmatinske brigade u obrani pravca Sinj-Klis. Bataljoni 1. dalmatinske brigade raspoređeni su kod Grla i Dicma, sa zadatkom da spriječe prodor Nijemaca prema Splitu.[20)]

Njemačka kolona sastavljena od ojačanog bataljona 1. SS brdskog lovačkog puka i dijelova 27. ustaške brigade, potpomognuta od aviona tipa »štuka«, u 11.45 sati 10. septembra krenula je iz Sinja u pravcu Splita. Ta kolona je uz pomoć avijacije uspjela probiti obranu bataljona 1. dalmatinske brigade i u popodnevnim satima je ušla u Grlo. Talijanska posada se predala, a oficiri, umjesto da artiljerijskom vatrom i minobacačima potpomažu bataljone 1. dalmatinske brigade, otvorili su vatru na njih.[211]

Dva bataljona 1. dalmatinske brigade izvršila su napad na Grlo u 02.30 sati 11. septembra. Međutim, kako je Grlo bilo utvrđeno uporište sa nizom bunkera i opasano bodljikavom žicom i minama, uz svu hrabrost boraca, napad je odbijen. Poslije izvjesnog zastoja, Nijemci su nastavili nastupanje i, uz pomoć Talijana, u popodnevnim satima 11. septembra zauzeli Klis. Istovremeno su zračnim mostom nastavili prebacivanje jedinica u Sinj.[221]

U takvoj situaciji Štab IV operativne zone i Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju morali su hitno rješavati dva teška problema: organizirati neposrednu obranu Splita jer su Nijemci bili u Klisu, i pokušati privoljeti Talijane na zajedničku borbu protiv Nijemaca, odnosno - ako to ne žele - izvršiti razoružanje njihovih jedinica. Oba problema bila su veoma složena jer su Nijemci uspjeli do 12. septembra zauzeti Knin, Drniš, Zadar, Šibenik, Dubrovnik, Metković i Ploče (Kardeljevo), dok su ustaške jedinice držale Omiš i Makarsku. Mada su pregovori sa Talijanima u Splitu praktično počeli već 9. septembra, komandant divizije »Bergamo« nastojao je raznim izgovorima što više oduljiti početak razoružavanja vlastitih jedinica. Budući da u neposrednoj okolici Splita nije bilo većih jedinica NOVJ, Mjesni komitet KPH poveo je građane na ustanak. Došlo je do

19) *AVI I,* k. 1491, br. reg. 15/1; D. Gizdić, n. č., 323. Saveznička vojna misija koja je iz Vrhovnog štaba stigla u Dalmaciju zajedno sa 1. dalmatinskom brigadom, nalazila se pri Štabu IV operativne zone. Ova misija odmah je uhvatila radio vezu sa svojom komandom u Kairu, pa je veza normalno funkcionirala već prije kapitulacije Italije.

20) Ante Biočić-Toni, *Obrana Splita* (septembar 1943), Zbornik IHRPD, br. 5, 614-617; Slavko Odić, *Obrana Splita u septembru 1943. godine,* Zbornik IHRPD, br. 3, 339-341; *AVII,* k. 1491, br. reg.

21) *Isto.* Radi potpomaganja prodora svojih snaga prema obali Nijemci su u toku 9. septembra prebazirali na aerodrom Nadin kod Zadra 12 aviona za obrušavanje »štuka«, zatim isti broj na aerodrom Mostar i 5 aviona na aerodrom Butmir kod Sarajeva (*AVII, NAV-N-T-314,* film 557/989.

22) *AVII,* k. 1491, br. reg. 33/1; *NAV-N-T-3\3,* film 193/4079-4080, film 208/7470147. Njemački ojačani bataljon (1. bataljon 1. SS brdskog lovačkog puka SS divizije »Prinz Eugen«) bio je po brojnom stanju, opremi i naoružanju jači od bataljona 1. dalmatinske brigade koji su mu pokušali spriječiti prodor iz Sinja u Klis.

poznatog splitskog ustanka u kojem su narodne mase, predvođene komunistima i drugim aktivistima narodnooslobodilačkog pokreta, razoružale talijanske jedinice u gradu i okolici. Dolaskom u Split člana Vrhovnog štaba Ive Lole Ribara, komandanta IV operativne zone Vicka Krstulovića i drugih rukovodilaca, divizija »Bergamo« se i formalno predala. Vlast u Splitu preuzeli su Komanda splitskog područja i Gradski narodnooslobodilački odbor. Na njihov poziv u NOVJ javilo se preko 6.000 građana, od kojih se već 12. septembra počela formirati 4. splitska brigada kao i druge jedinice, odnosno popunjavati postojeće. Istovremeno je organizirano izvlačenje naoružanja i opreme iz Splita pravcima Kaštela-Muć i Zrnovnica-Dubrava.[23)]

Štab IV operativne zone sa svojim glavnim snagama branio je Split, uz istovremene napade na neprijateljske snage u Klisu i na pravcu Sinj-Klis. Nijemci su nastavili sa prebacivanjem jedinica SS divizije »Prinz Eugen« iz Mostara u Sinj, a 12/13. septembra jedan bataljon te divizije uspio se probiti u Klis. Nakon toga Nijemci su 14. septembra pokušali prodor iz Klisa u Split, ali su odbijeni i vraćeni na polazne položaje. Uznemiren vijestima o stalnom stizanju pojačanja njemačkim snagama u Sinju, Štab IV operativne zone je radio-vezom zatražio pomoć od Glavnog štaba Hrvatske i Vrhovnog štaba. Vrhovni štab je naredio 1. proleterskoj i 4. krajiškoj diviziji da se prebace u Dalmaciju na prostor istočno i zapadno od prometnice Sinj-Split. Prva proleterska divizija stigla je u rajon Aržana 15. septembra, a 4. krajiška divizija u dolinu rijeke Cetine (selo Cetina) 21. septembra Obje divizije odmah su angažirane na sektorima Sinj-Klis i Aržano-Lovreć-Šestanovac.[24)]

Dok su vođene borbe na prilazima Splitu vrlo važan zadatak bio je, osim organiziranja i učvršćivanja novoformiranih jedinica, izvlačenje iz grada naoružanja, opreme, hrane i drugih materijalnih sredstava neophodnih za nastavak uspješne borbe protiv neprijatelja. Prema naređenju Štaba IV operativne zone, sav zaplijenjeni materijal trebalo je izvući iz grada u pravcu Svilaje i Kamešnice. Za tu svrhu upotrijebljeni su svi kamioni zatečeni u Splitu. Evakuacija materijala vršena je organizirano uz pomoć narodne vlasti i građana, iako uz mnoge poteškoće. Najveći problem bila je njemačka avijacija, koja je već od 11. septembra počela sistematski napadati Split, zatim okolna mjesta, kao i komunikacije koje vode iz Splita prema Kaštelima, odnosno Žmovnici. Zbog svega toga evakuacija se morala vršiti noću. Uz velike napore i požrtvovnost veći dio materijala evakuiran je do 25. septembra.[25)]

Split je bio jedini veći lučki grad na istočnoj obali Jadrana koji Nijemci nisu uspjeli zauzeti u okviru realizacije plana »Achse«. Štoviše, uporna obrana Splita navela ih je na pogrešnu procjenu situacije, pa su zaključili da će se tu iskrcati savezničke snage. Tih dana ime Split bilo je vrlo često na dnevnom redu u mno-

23) Detaljnije o tome, *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 8, 79-135, 768-782; Fabijan Trgo, *Splitski ustanak u septembru 1943. godine,* Zbornik IHRPD, br. 5, 583-606; *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 7, 493-498.

24) Detaljnije o tome, *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 8, 115-234; Ante Bioči-ć-Toni, n. č., 618-624; Mate Salov, *Četvrta splitska udama brigada,* Zbornik *IHRPD,* br. 5, 663-673. Stab IV operativne zone preko svoje radio-stknice prvi put je uhvatio pozivni znak radio-stanice Vrhovnog štaba 8. septembra, ali veza nije održana. Redovna radio-veza sa Vrhovnim štabom uhvaćena je nakon kapitulacije Italije *(AVII,* k. 1491, br. reg. 23/2).

25) *AVII, NAV-N-T-313,* film 197/7453804-805; k. 8, br. reg. 5-7a, 8-6a, 26-6a, 27a; Ivo Ćurin, *Splitski posadni bataljon,* Zbornik *IHRPD,* br. 5, 631-652. Njemačka avijacija bila je vrlo aktivna, posebno u podržavanju vlastitih jedinica i napadima na jedinice NOV. Pored toga, stalno je vršila izviđanje i bacanje propagandnog materijala u obalnom pojasu. Također, vršila je svakodnevno izviđanje do sredine Jadrana. Njemačka avijacija je navedene zadatke izvršavala bez većih problema, jer savezn̈ka avijacija stacionirana u Italiji još nije bila počela djelovati na istočnoj obali Jadrana, [a] j®dinice NOVJ nisu imale odgovarajuće protuavionsko naoružanje. Sto se tiče Splita, njemački avioni su ga svakodnevno bombardirali i mitraljirali (Detaljnije podatke o tome, Kisić Antun, *Ljetopis grada Splita,* godina 1943,260-270, *Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije,* Split).

gim njemačkim komandama. Zbog toga je Komanda 2. oklopne armije naredila 15. brdskom korpusu da svim raspoloživim snagama napadne i zauzme Split. Da bi pospješio zauzimanje Splita, u Štab 2. oklopne armije u Vrnjačkoj Banji doletio je 22. septembra komandant Jugoistoka general-feldmaršal Maksimilijan fon Vajks (Maximilian von Weichs). Istovremeno je vršena koncentracija svih raspoloživih snaga na sektoru Imotskog, Sinja, Šibenika i Drniša uz dovlačenje jedinica iz unutrašnjosti. Da bi bili potpuno sigurni u realizaciju napada na Split, njemački komandanti su zatražili jaču podršku avijacije. Njemačke snage krenule su u napad 25. septembra, sa težištem na pravcu Dicmo-Klis. Unatoč snažnom otporu jedinica NOVJ uzduž ceste Sinj-Dicmo-Klis, njemačkim snagama je uspjelo da se probiju u Grlo i Klis i uspostave vezu sa tamošnjim svojim jedinicama. U toku 26. septembra, uz snažnu minobacačku i artiljerijsku vatru, borbene grupe 7. SS divizije »Prinz Eugen« prešle su u napad iz Klisa prema Splitu. Bataljoni 4. splitske brigade pružili su otpor, ali su od nadmoćnijeg neprijatelja bili prisiljeni na povlačenje prema Mosoru i Kozjaku. U napušteni Split Nijemci su ušli u prijepodnevnim satima 27. septembra, 17 dana kasnije nego što su planirali.[261]

Odluku o napuštanju Splita Štab IV operativne zone donio je 23. septembra, kada je bilo očito da se sa postojećim snagama neće moći spriječiti prodor jačih njemačkih snaga. Potčinjenim jedinicama je naređeno da zauzmu nove položaje i spriječe prodor njemačkih snaga zapadno od komunikacije Split-Sinj, kako bi se stvorilo potrebno vrijeme za završnu evakuaciju materijala i povlačenje jedinica. Nakon toga vršena je ubrzana evakuacija preostalog materijala iz Splita. Uništena su, ili onesposobljena važnija privredna poduzeća, a naročito brodogradilište, zatim lučki uređaji, obje željezničke stanice i mostovi. Također su evakuirani ranjenici, kao i veći broj građana. Naređenje za napuštanje Splita izdato je 25. septembra, s tim da se preostale jedinice uz zadržavajuće borbe povuku prema Kozjaku i Mosoru, odnosno Dinari. Taj zadatak, uz teške borbe sa nadirućim njemačkim snagama, uspješno je izvršen.[27*]

Zauzimanjem Splita od strane Nijemaca na području srednje Dalmacije stvorena je nova operativna situacija. Neprijatelj je držeći Split, Omiš, Makarsku i Ploče vršio pripreme za nastavak borbenih dejstava na obalnom rubu. Svi srednjodalmatinski otoci bili su u rukama NOVJ, dok je glavnina snaga IV operativne zone krenula u ofenzivna dejstva prema Livanjskom polju i Livnu.

Formiranje i djelovanje Obalne komande Split

U periodu od kapitulacije Kraljevine Jugoslavije do kapitulacije Italije Split je, kao pomorski centar i važna luka, bio od posebnog značaja za talijanskog okupatora. Bio je vrlo važna pretovarna luka i međuluka. Brodovi su dopremali u Split znatne količine ratnog i drugog materijala za potrebe talijanske vojske u Dalmaciji. Također je bio obavezna međuluka za sve motorne jedrenjake koji su prevozili ratni materijal prema jugu. U Splitu su se formirali konvoji motornih jedrenjaka koji su plovili za Metković i Korčulu, odnosno dalje prema jugu. Isto tako, svi konvoji motornih jedrenjaka koji su plovili iz Korčule i Metkovića prema sjeveru morali su uploviti u Split. Brodovi koji su održavali redovne dužobalne pruge (Trst-Rijeka-Drač) obavezno su pristajali u Splitu. Pored toga, između

26) *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 8, 801-845; Slavko Odić, n. č., 342-364. Kada se razmatra odluka o napuštanju Splita, treba uzeti u obzir činjenicu da su osnovni ciljevi i zadaci izvršeni u njegovoj obrani i da više nije bilo razloga da tek novoformirane i neiskusne jedinice vode teške borbe uz velike gubitke.

27) *AVII,* k. 1491, br. reg. 24/1.

Splita i pojedinih luka na srednjodalmatinskim otocima održavane su redovne ili povremene brodske pruge.[281]

Vojnopomorska komanda Dalmacije sa sjedištem u Splitu imala je zadatak da osigura vlastiti pomorski saobraćaj na području Dalmacije. Taj saobraćaj bio je ugrožen aktivnošću jedinica NOVJ i britanskih podmornica. Pomorski saobraćaj bio je dosta intenzivan, jer su kopnene komunikacije, a posebno željezničj ka pruga Rijeka-Karlovac-Gospić-Knin-Split, bile stalno napadane i rušene. Vojnopomorska komanda Dalmacije imala je u svom sastavu Komandu Šibenskog sektora sa sjedištem u Šibeniku i mornaričke komande u Splitu, Pločama, Dubrovniku i Zadru. Njene pomorske snage sastojale su se od 6 torpiljarki, 2 minolovca, 1 topovnjače, 3 naoružana remorkera, 7 torpednih čamaca, 9 patrolnih čamaca, 37 popisnih minolovaca i 14 protupartizanskih brodova. Vojnopomorskoj komandi Dalmacije bila je podređena 183. hidroeskadrila u Divuljama. U svom sastavu obično je imala 12—14 hidroaviona.[291]

Nakon što je primio obavijest o kapitulaciji, komandant Vojnopomorske komande Dalmacije admiral Antonio Bobijeze naredio je ujutro 9. septembra potčinjenim komandama da se pripreme sva plovna sredstva za prebacivanje u Italiju cjelokupnog ljudstva ratne mornarice. Istovremeno, naređeno je komandantu Direkcije pomorskog saobraćaja da pripremi brodove za prevoz u Italiju civila-talijanskih državljana. Bobijeze je sutradan potvrdio naređenje da se sva plovna sredstva drže u pripravnosti za odlazak, ali je istovremeno naredio da sve ljudstvo ratne mornarice do daljnjega ostane na svojim mjestima. Međutim, to posljednje naređenje za pripadnike ratne mornarice nije mnogo značilo, jer je njihova osnovna misao i težnja bila da što prije otputuju za Italiju. Bez obzira na primljena naređenja, 10. septembra isplovili su iz Splita za Italiju ovi brodovi: torpiljarke »Giovannini« i »T-5«, jedan patrolni čamac, dva naoružana remorkera, jedan minopolagač, jedan tanker i dva motorna jedrenjaka. Ti brodovi, iako je na njima bilo mjesta, nisu ukrcali nikoga iz sastava kopnenih jedinica. Isplovljene ovih brodova, prelet 14 hidroaviona 183. hidroeskadrile iz Divulja za Italiju, zatim izdavanje raznih naređenja i protunaređenja od Vojnopomorske komande Dalmacije stvorili su konfuziju, dezorijentaciju, nezadovoljstvo, pa i paniku među ljudstvom. Tokom noći jedna grupa mornara pokušala je silom da se ukrca na pomoćni ratni brod »Curzola«, koji se spremao da isplovi za Italiju, ali su prisiljeni da od toga odustanu. Spaljena je arhiva, a tekuća dokumentacija i ostala sredstva Vojnopomorske komande Dalmacije ukrcani su na topovnjaču »Illiria«. Kada su 11. septembra njemački avioni počeli bombardirati splitsku luku (potopljeni su p/b »Balcic«, p/b »Lapad«, p/b »Korčula«), većina preostalih brodova isplovila je u pravcu Italije ili su se privremeno zaklonili u obližnje uvale. To se posebno odnosilo na motorne jedrenjake na koje se ukrcao i jedan broj vojnika sa ciljem da se prebace u Italiju. Čim je pao mrak, svi ti brodovi bez ičijeg naređenja isplovili su za Italiju, odnosno Lastovo. To su učinili i svi preostali ispravni brodovi, koji su iz bilo kojeg razloga ostali u splitskoj luci. Na posade brodova veliki pritisak vršili su ukrcani oficiri i vojnici tražeći da se odmah isplovljava za Italiju. Pod pritiskom ukrcanih pripadnika kopnenih jedinica, odnosno na inicijativu brodskih podoficira isplovila je u pravcu Italije i topovnjača »Illiria«, ali bez komandanta koji je otišao u Split motornim čamcem radi prijema naređenja od komandanta Vojnopomorske komande Dalmacije. Nakon razgovora sa komandantom divizije »Bergamo«, admiral Bobijeze napustio je Split sa svojim štabom noću 11/12. septembra ukrcavši se na motorni čamac sa topovnjače »Illiria«. Uzaludno tražeći topovnjaču koja je već bila isplovila, Bo-

28) K. Pribilović, *Split u formiranju Mornarice NOVJ,* Zbornik IHRPD, br. 5, 565-568; AVII, k. 365a, br. reg. 6/8.

29) *AVII,* talijanska arhiva, k. 285, f. 4; Jovan Vasiljević, *Mornarica NOVJ,* Beograd 1972,97-102; K. Pribilović, *Hidroplanska stanica,* Slobodna Dalmacija, Split 9. kolovoza 1977, 4.

bijeze je nastavio vožnju motornim čamcem, pa je 12. septembra pristao na otok Sušac. Poslije telefonskog razgovora sa komandantom mornaričke komande u Lastovu prebacio se na taj otok. Tamo je komanda otoka već vršila pripreme za prebacivanje u Italiju. U luci su bili jedna torpiljarka, tri patrolna broda i dva odreda popisnih mino lovaca (iz Dubrovnika i Lastova). Pored toga, u luku su uplovljavali brodovi koji su nakrcani vojnicima i civilima plovili za Italiju. Opća težnja svih bila je da se što prije domognu Italije. U takvoj situaciji svi brodovi su uvečer 13. septembra isplovili iz Lastova za Italiju, a admiral Bobijeze je torpiljarkom »T-5« uplovio u Brindizi u jutarnjim satima 14. septembra. Time je i formalno prestala djelovati Vojnopomorska komanda Dalmacije.[30]

Kada se analizira djelovanje Vojnopomorske komande Dalmacije i njenog komandanta, odnosno ostalih oficira nakon kapitulacije Italije, sasvim je jasno da se oni nisu snašli i prilagodili svoj rad novonastaloj situaciji. Oni nikako nisu htjeli, uostalom kao ni Komanda divizije »Bergamo«, da nastave borbu sami ili u sadejstvu sa NOVJ protiv nadirućih njemačkih snaga. Njihov osnovni cilj bio je da se što prije prebace u Italiju. Međutim, pri realizaciji tog cilja nisu bili ni dosljedni ni energični, nego su oklijevali što je rezultiralo višestrukim negativnim posljedicama. Izdavanje proturiječnih naređenja dovelo je do toga da su brodovi samovoljno isplovljavali ili su ostajali u lukama gdje su postali plijen Nijemaca. Pored toga, neki brodovi su isplovili poluprazni ili čak prazni iako su mogli ukrcati određen broj vojnika. Nisu organizirani konvoji, osim jednog, za prevoz talijanskih vojnika iz Splita za Italiju. Ratni brodovi su skoro prvi napustili Split iako se sa njima mogla organizirati kakva-takva protuavionska obrana luke. Naime, njemačke »štuke« su u splitskoj luci potopile ili oštetile više brodova. Brodovi koji su uplovljavali u Split nisu organizirano prihvaćeni, pa su se njihove posade nakon uplovljenja većinom razbježale, što je kasnije stvorilo velike probleme oko njihovog prebacivanja u sigurnije luke, odnosno uvale na otocima. Uglavnom, rukovodstvo Vojnopomorske komande Dalmacije nije bilo na visini zadatka koji je samo sebi postavilo.[31]

Većina ratnih i pomoćnih brodova koji su bili u sastavu Vojnopomorske komande Dalmacije uspjela je uploviti u talijanske,luke. Međutim, Nijemci su zaplijenili sve brodove koje su zatekli u Zadru. U Pločama nisu zaplijenili ništa, dok su u Metkoviću i Dubrovniku zaplijenili dva parobroda, nekoliko motornih jedrenjaka i nekoliko manjih remoncera i barkasa. Svi navedeni brodovi zaplijenjeni su od Nijemaca zbog neodlučog držanja talijanskih komandanata, odnosno proturiječnih i konfuznih naređenja koje je izdavala Vojnopomorska komanda Dalmacije. Njemački avioni potopili su torpiliarku »T-8« u Velom Vratniku 11. septembra (između otoka Olipa i Jakljana), dok je bila u vožnji za Dubrovnik, kuda su već nadirale njemačke jedinice. Prema tome, sa operativnog područja Vojnopomorske komande Dalmacije je najveći broj ratnih i pomoćnih orodova

30) *La Marina Italijana nella Seconda guerra mondiale,* Volume XV, Roma 1962, 166-171. Nakon razgovora sa komandantom divizije »Bergamo« bilo je zaključeno da se viceadmiral Bobijeze prebaci na Lastovo i uspostavi kontakt sa nadležnima u Italiji radi organiziranja slanja brodova u Split, koji bi prevezli talijanske vojnike u Italiju. Što se tiče topovnjače »Illiria«, njena posada nije htjela sačekati svog komandanta da se sa motornim čamcem vrati iz Splita, nego je bez njega isplovila u pravcu otoka Svetac (oko 12 morskih milja zapadno od otoka Visa), iako je imala namjeru da uplovi u Lastovo. U toku 13. septembra na otok Sušac je došao pomoćnik komandanta da se obavijesti o situaciji. Od komandanta broda, koji je motornim čamcem iz Splita preko Sušca došao u Lastovo, dobio je naređenje da čeka na otoku. Nakon nekoliko sati čekanja pomoćnik komandanta se vratio na topovnjaču ne sačekavši svog komandanta, koji je na Sušac stigao iz Lastova neposredno nakon njegova odlaska. Uvečer 14. septembra topovnjača »Illiria« nastavila je vožnju, ali i dalje bez komandanta. Usput je doplovila do otoka Palagruže, gdje je ukrcala preostale vojnike. Konačno, topovnjača je uplovila u Brindisi 17. septembra (Isto).

31) Nakon razgovora sa nadležnima u Brindiziju admiralu Bobijezeu zamjereno je daje prerano napustio Split i daje ubrzao napuštanje Lastova prije nego što je pokušao uspostaviti kontakt sa Italijom odakle je trebao dobiti direktive za dalji rad, a kako je inače bilo dogovoreno sa komandantom divizije »Bergamo« *(La Marina Italiana nella Seconda guerra mondiale,* Volume XV, Roma 1962, 170).

isplovio za Italiju iz Splita. A sve se to dogodilo prije 12. septembra, kada je potpisan sporazum o razoružanju divizije »Bergamo« između njenog komandanta i predstavnika IV operativne zone.[32)]

Po svemu sudeći, isplovljenje ratnih i pomoćnih brodova iz Splita za Italiju izvršeno je samo zbog toga da ne dođu u posjed NOVJ. Ne ulazeći u razloge donošenja takve odluke, treba naglasiti daje među pomenutim ratnim i pomoćnim brodovima bilo i onih koje su Talijani zaplijenili od bivše ratne mornarice u aprilskom ratu 1941. godine (torpiljarka »T-5«, dva naoružana remorkera, minopolagač, pomoćni brod »Sitnica«, nekoliko patrolnih čamaca bivše pomorske financijske kontrole). Sigurno je da bi ti brodovi i te kako dobro došli NOVJ, kasnije Mornarici NOVJ. Međutim, ti brodovi su u Italiji predati predstavnicima emigrantske vlade u Londonu, pa su prebačeni u Maltu gdje su ostali do kraja rata, a da uopće nisu učestvovali u borbi. Jugoslaviji su vraćeni tek u augustu 1945. godine.[33']

Zbog situacije u kojoj se našao nakon kapitulacije Italije, Štab IV operativne zone nije bio u stanju da se odmah i neposredno bavi pomorskom problematikom. Pitanje razoružanja talijanskih jedinica, ne samo u Splitu nego i u cijeloj Dalmaciji, zatim sprečavanje prodora njemačkih snaga prema obali, odnosno Splitu, i formiranje novih jedinica - bila su tri važna zadatka koja su tražila neprekidnu angaziranost Štaba zone. Pored navedenih, bilo je još mnogo zadataka koje je trebalo hitno rješavati. Prodor njemačkih jedinica u Klis stvorio je nove probleme, pa je hitno trebalo organizirati neposrednu obranu Splita. Pregovori sa Komandom divizije »Bergamo« nisu išli glatko, pa je sporazum o razoružanju potpisan 12. a formalno je potvrđen 16. septembra. U sporazumu od 12. septembra navedeno je da će brodovi koji se nalaze u splitskoj luci biti upotrijebljeni za transport Talijana u Italiju, po slijedećem redu prednosti: žene i djeca, vojnici, civili. Pored toga, navedeno je da će Štab IV operativne zone tražiti, preko britanske vojne misije, da se pošalju talijanski i britanski brodovi za evakuaciju Talijana iz Splita i, posebno, jedan bolnički brod za transport ranjenika i bolesnika iz splitskih bolnica (500 ranjenika-bolesnika i 250 lica iz sastava osoblja). Te uslove postavio je upravo komandant divizije »Bergamo« general Emilio Bekuci (Becuzzi), jer je dobro znao kakva je situacija. Naime, navedeni sporazum počeo se realizirati 13. septembra, a do tada je većina talijanskih brodova već napustila Split. Uz generalovu saglasnost Split je već bio napustio i komandant Vojnopomorske komande Dalmacije, dok je u Direkciji pomorskog saobraćaja nastala prava dezorganizacija. Prema tome, dotadašnje talijanske komande, jedinice i ustanove ratne mornarice, odnosno Direkcija pomorskog saobraćaja, praktično su prestale djelovati a da nije izvršena primopredaja između njih i predstavnika NOVJ, odnosno organa narodne vlasti u Splitu. Za to snose krivicu pojedini talijanski komandanti koji su odugovlačili pregovore o razoružanju, odnosno dozvolili da većina ratnih, pomoćnih i drugih brodova samovoljno napusti Split. A sada je trebalo prebaciti u Italiju samo iz Splita oko 13.000 vojnika.[34*]

Štab IV operativne zone izvijestio je o situaciji u Splitu Glavni štab Hrvatske, zamolivši ga da se hitno interveniše radi eventualnog dolaska savezničkih

32) *Kriegstagebuch des Kommandierenden Admirale Adria* (dalje *KTB AA),* 22. 10. 1943; *Kriegtagebuch des Seekommandanten Dalmatien* (dalje *KTB SD),* 17.-9. 1943 (AVII, mikrofilmovi London I-VII); K, Pribilović, *Potapanje torpiljarke »T-8«,* »Slobodna Dalmacija«, Split 1. 10. 1970.

33) *AVII,* k. 2021, br. reg. 12-12/1; k. 93, br. reg. 21/4. Jedino je pomoćni brod »Sitnica« (»Curzola«) predat Mornarici NOVJ, ali tek nakon više intervencija Brod je bio opljačkan i u vrlo lošem stanju, pa je morao biti remontovan. Zadatke je počeo izvršavati u maju 1944. godine *(AVII,* k. 2064, br. reg. 41/1-6).

34) *AVII,* arhiva NDH, k. 80, br. reg. 3/5-5; F. V. D. Dikin *Bojovna planina,* Beograd 1973, 265-273. Od talijanskih vojnika u Splitu, njih oko 350 prešlo je na stranu NOVJ. Od njih je formiran talijanski partizanski bataljon »Garibaldi«, koji je kasnije ušao u sastav 1. proleterske brigade *(AVII,* k. 1491, br. reg. 4/7).

brodova. Naime, postalo je jasno da se postojećim brodovima neće moći evakuirati talijanski vojnici. Saveznička vojna misija pri Vrhovnom štabu NOVJ također je bila upoznata sa situacijom u Splitu. Prema dokumentu o formalnoj predaji naoružanja i opreme divizije »Bergamo« potpisanom 16. septembra, Štab IV operativne zone se obavezao da će se, u granicama svojih mogućnosti, pobrinuti za transport talijanskih vojnika i civila u Italiju. Saveznička vojna misija preuzela je obavezu da će obavještavati svoju komandu o stanju talijanskih jedinica, s ciljem da se pošalju brodovi sa osiguranjem radi njihovog prebacivanja u Italiju. Sve to pokazuje da je Štab IV operativne zone, pored rješavanja mnogobrojnih problema, praktično preuzeo i ovaj iako ga bez pomoći saveznika nije mogao riješiti. U stvari, ovaj problem mogli su riješiti sami talijanski komandanti, ali po svemu sudeći njima je bilo važnije odugovlačiti pregovore sa predstavnicima NOVJ nego poduzeti energične mjere za transport svojih vojnika u Italiju.[351]

Štab IV operativne zone, zauzet rješavanjem velikog broja složenih problema, koji su svakodnevno dolazili na dnevni red uoči i nakon kapitulacije Italije, nije bio u stanju da se odmah posveti organiziranju komandi, odnosno jedinica za borbu na moru. Poznato je, kada je ponovo uspostavljen Štab IV operativne zone, da nije aktivirana ranija Sekcija za ratnu mornaricu. Brz razvoj događaja, kao i kadrovski problemi, nije omogućio da se Štab IV operativne zone odmah posveti problemima Ratne mornarice. U Štabu zone, koji inače nije bio popunjen srazmjemo zadacima koje je izvršavao i teritoriji koju je pokrivao, nije bilo nikoga ko se posebno bavio problematikom Ratne mornarice. Velimir Škorpik, raniji načelnik Sekcije za ratnu mornaricu, sada je bio komandant Grupe bataljona i nalazio se na sektoru Trilj-Zadvarje. Međutim, razvoj događaja prisilio je i Štab IV operativne zone i Komandu Splitskog područja da se pozabave pitanjima Ratne mornarice, odnosno pomorstva. Najprije je pri Komandi splitskog područja uspostavljen 17. septembra Odsjek za pomorski saobraćaj. On je odmah organizirao pomorski saobraćaj između Splita i pojedinih srednjodalmatinskih otoka. Pored toga, vršio je prihvat brodova koji su uplovljavali u Splitsku luku. Također je odmah organizirao evidenciju postojećih brodova na tom području sa ciljem da se ispravni brodovi popune posadama i uključe u izvršavanje zadataka.[36']

Uspostavljanje Odsjeka za pomorski saobraćaj, iako sa izvjesnim zakašnjenjem, bio je značajan događaj. Samo stanje u splitskoj luci, zatim pitanje prevoza boraca i ratnog materijala zahtijevali su poduzimanje hitnih mjera. Zato je Odsjek odmah prikupio ispravne brodove na splitskom području - uglavnom motorne jedrenjake - i sa njima organizirao pomorski saobraćaj.

Razmatranjem postojeće situacije u Štabu IV operativne zone došlo se do saznanja daje potrebno uspostaviti komandu koja bi rukovodila oružanom borbom na moru. Dalja razmatranja te problematike dovela su do toga da se počelo razmišljati, u stvari, o formiranju Ratne mornarice. Međutim, brz razvoj događaja, slabe veze sa Vrhovnim štabom, kao i drugi problemi, nisu omogućili da se realizira ta zamisao. Veliki problem svakako je bio nepostojanje potrebnih kadrova. Zato je stvoreno jedno malo kadrovsko jezgro, koje se sastojalo od oficira i podoficira bivše ratne mornarice. Oni su do tada živjeli u Splitu i dobrovoljno su stupili u NOVJ. Međutim, problem je bio u tome što niko od njih nije poznavao ni način borbenih dejstava, ni organizaciju NOVJ. Budući da se zbog brzog razvoja događaja više nije moglo čekati, Štab IV operativne zone donio je odluku da se formira posebna pomorska komanda. Naredbom Štaba zone od 19. septembra 1943. formirana je Obalna komanda sa sjedištem u Splitu. Za ko-

35) *AVII,* k. 1491, br. reg. 4/3-7; k. 692, br. reg. 4/6.
36) *Materijali za izučavanje Mornarice NOVJ* (dalje: Materijali), br. 169/2-54; *AVII,* k. 1491, br. reg. 4/3-7.

mandanta je postavljen Velimir Skorpik, za zamjenika Ljubo Bradičić i, naknadno, za političkog komesara Sergije Makiedo. Obalna komanda direktno je potčinjena Štabu IV operativne zone.[37)]

Prema naredbi, zadatak Obalne komande bio je da štiti oslobođeni dio morske obale i sarađuje sa jedinicama na kopnu. U njenu nadležnost spadale su oprema i upotreba plovnih borbenih jedinica, obalne artiljerije i pomorskog vazduhoplovstva. Njoj su bili podređeni: Flotila naoružanih brodova koju je trebalo tek formirati; sve obalne baterije na istočnoj obali Jadrana koje su privremeno, po naređenju Štaba zone, 17. septembra stavljene pod komandu kapetana tvrđavske artiljerije Vuka Nikolića, i hidroavion koji je nakon kapitulacije Italije izvučen iz Divulja i osposobljen za izvršavanje zadataka. Istom naredbom formirana je Komanda Flotile naoružanih brodova. Za komandanta je postavljen Franc Podboj, za zamjenika komandanta Adam Armanda, dok je političkog komesara trebalo odrediti naknadno. Komandi Flotile je stavljeno u zadatak da pronađe plovne objekte podesne za borbu na moru i opremi ih posadama. Kao poseban zadatak naređeno je Obalnoj komandi da što prije osposobi sve obalne baterije za borbenu upotrebu, a isto tako i osmatračke stanice.[38)*]

Obalna komanda počela se uspostavljati u toku teških borbi za Split, uz svakodnevno bombardiranje grada i njegove luke. Novoodređeni komandant Velimir Škorpik još se 18. septembra kao komandant Grupe bataljona nalazio na položaju kod Zadvarja, pa je trebao odmah doći u Split i pristupiti formiranju komande. Kao i u Splitu, tako i na cijelom srednjodalmatinskom području nije bilo ni jednog jedinog ratnog, pomoćnog i popisnog broda bilo koje vrste. Svi su ti brodovi isplovili za Italiju neposredno nakon kapitulacije. Obalnoj komandi dati su dosta složeni i veliki zadaci, što je i razumljivo jer se odmah mislilo i na perspektivu njenog razvoja. Pored toga, iz naredbe je vidljivo da su joj date dosta široke kompetencije u pogledu nadležnosti, od kojih su se neke protezale i na cijelu istočnu obalu Jadrana.[39)*]

Obalna komanda, u stvari, počela se formirati iz ničega, jer je na početku imala samo nekoliko ljudi koji su sačinjavali uži štab. Međutim, bez obzira na sve to trebalo je hitno rješavati niz problema, jer je to zahtijevala postojeća situacija. Uz upoznavanje situacije u splitskoj luci, odnosno širem rajonu Splita, odmah se prišlo pronalaženju pogodnih brodova i potrebnih kadrova. Organiziran je rad komande ali u najnužnijem obimu, jer su nedostajala i sredstva za vezu i sve ostalo. Najveći problem bio je u tome što nije bilo pogodnih brodova koji bi se opremili i naoružali za izvršavanje određenih borbenih zadataka. Zato je stupljeno u vezu sa Odsjekom za pomorski saobraćaj Komande Splitskog područja, koji je već imao određene podatke o brodovima na Splitskom i srednjodalmatinskom području. Međutim, još Obalna komanda praktično nije ni počela funkcionirati, a već je 20. septembra dobila posebno naređenje od Štaba IV operativne zone, vezano za veoma složenu situaciju na čitavom području Dalmacije.[40)*]

Suština pomenute naredbe bila je u tome da se: preuzmu sve obalne baterije od Splita do Zadra i razoruža obalna baterija Luša kod Šibenika gdje je još bila talijanska posada, odmah uspostave radio-veza i signalna služba na svim otocima, onemogući neprijateljski pomorski saobraćaj između Omiša, Makarske i

37) *AVI I,* k. 1491, br. reg. 18/1. U Splitu je prije Aprilskog rata bilo sjedište Obalne komande bivše ratne mornarice. Ona je bila zadužena za organizaciju obalne obrane na cijelom Jadranu, a u svom sastavu imala je tri sektora pomorske obrane.

38) *AVI I,* k. 1491, br. reg. 18/1; K. Pribilović, *Hidroplanska stanica,* »Slobodna Dalmacija«, Split 9-12. kolovoza 1977.

39) *AVII,* k. 1491, br. reg. 9-2/II.

40) *AVII,* k. 1491, br. reg. 19/1. Do formiranja Obalne komande Split već je bila uspostavljena i djelovala je Komanda mornarice za Hrvatsko primorje i Istru sa sjedištem u Crikvenici.

Metkovića, dostavi popis brodova kojima se raspolagalo, preuzme kontrola nad postojećim hidroavionom i dostavi izvještaj o dotadašnjem radu, i sve što je učinjeno. Sasvim je jasno da te kompleksne zadatke Obalna komanda nije bila u stanju izvršiti, pa je svoju aktivnost usredsredila na ono što je mogla. Pored organizacije komande i prikupljanja potrebnih kadrova, nastojalo se uhvatiti veze sa otocima, zatim obezbijediti postojeće brodove jer je prijetila opasnost da ih potope njemački avioni, kao i pronaći barem nekoliko brodova za operativnu službu. Putnički brod p/b »Bakar« već je bio isplovio iz Splita sa nepotpunom posadom i sklonio se u uvalu Bobovišće na Braču. Budući daje brod bio naoružan, poduzete su mjere da se na njega ukrcaju jedan mornarički oficir i kompletira posada. Postojala je namjera da se u neku otočnu luku uputi i putnički brod »Zagreb«, ali su ga oštetili njemački avioni, pa je potopljen u splitskoj luci. Parobrodi p/b »Vardar« i p/b »Bosna« također su isplovili iz Splita, sklonivši se u uvalu Nečujam (o. Šolta) i kod Starog Grada (o. Hvar), ali su oba već bila oštećena od njemačke avijacije. P/b »Gruž« je upućen u Splisku na Braču. U vezi preuzete obaveze pružena je pomoć u prevozu talijanskih vojnika. Oni su ukrcani na motorne jedrenjake m/j »Marija«, m/j »Sv. Nikola« i četiri manja broda, koji su isplovili za Lastovo, odnosno Italiju. Za potrebe Obalne komande preuzeti su motorni brod »Ivan« - Trogir, jahta »Lala« i dva motorna čamca, jer su od postojećih brodova jedino oni dolazili u obzir da se opreme u naoružane brodove, odnosno patrolne čamce.[41)]

Dok je Obalna komanda prema svojim mogućnostima izvršavala postavljene zadatke, Štab IV operativne zone poduzeo je mjere da se na srednjodalmatinskim otocima formira brigada. Naredbom Štaba IV operativne zone od 21. septembra formirana je 1. otočka brigada. U njen sastav ušli su bataljoni, odnosno čete formirani do tada na Braču, Hvaru, Visu i Šolti. Brigada je dobila zadatak da brani otoke, ali i da organizira radio-vezu i signalnu vezu na svim otocima, da održava vezu i sa otocima u južnoj Dalmaciji, i da opremi manje brodove za izvršavanje borbenih zadataka na moru. Sjedište štaba brigade bilo je na Braču. Brigada je podređena štabu Obalne komande.[42)]

Formiranje 1. otočke brigade bio je važan događaj posebno zbog razvoja situacije na srednjodalmatinskom području. Neprijateljske snage nadirale su prema Splitu, a neprijateljski garnizoni u Omišu i Makarskoj nisu bili likvidirani. Štoviše jedna ustaška jedinica iz Makarske sa p/b »Rab« iskrcala se kod Sućurja na Hvaru noću 20/21. septembra. Nakon što su savladali otpor malobrojne posade obalne baterije, ustaše su ukrcale na p/b »Rab« dva topa pa su se vratile u Makarsku. Zato je trebalo organizirati obranu srednjodalmatinskih otoka, a posebno Brača, Hvara, Šolte i Drvenika. Premda je 1. otočka brigada trebala organizirati obranu, ona je podređena Obalnoj komandi što je za nju bila jedna velika obaveza više. Naime na otočnom području nije se nalazila nikakva komanda koja bi rukovodila sa ovom brigadom, pa je sasvim razumljivo zašto je podređena Obalnoj komandi. Međutim, Obalna komanda zauzeta rješavanjem mnogobrojnih zadataka, a bez odgovarajućih kadrova nije bila u stanju da rukovodi sa ovom brigadom, pa je sve praktično prepušteno njenom štabu.[43)]

41) *AVII,* k. 1491, br. reg. 19/1 i 15-2/II.

42) *AVII,* k. 1491, br. reg. 23-1.

43) *AVII,* k. 1895-3, br. reg. 1/1-1. Ustaški prepad iz Makarske na Sućuraj uspio je zahvaljujući postignutom iznenađenju, kao i pomoći nekoliko izdajnika koji su sa njima došli i koji su dobro poznavali teren i prilike u mjestu. Posada obalne baterije kao i njeno osiguranje sastojalo se od svega 37 boraca, koji su se tek obučavali u rukovanju sa topovima preuzetih od Talijana. Detaljnije o ovome događaju vidi, *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 8,Split 1985, dokumenti br. 120, 124, 193,482, 500 i 503; AVII, film CK KPH, str. 27, str. 297—300; NikolaAnić, Ustaški desantni prepad na Sućuraj u rujnu 1943. godine, Otok Hvar u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkog revoluciji 1941-1945, Split 1987, 372-383, Tonko Perić, Maraton spasa. Slobodna Dalmacija, Split 8. studeni 1980, 4.

Kao što je već rečeno, Štab IV operativne zone, donio je 23. septembra odluku o napuštanju Splita. U vezi s tim, Obalnoj komandi naređeno je da izvrši pripreme za uništavanje obalnih baterija. Nakon toga Obalna komanda trebalo je da se prebaci na otok Korčulu, odnosno prema potrebi na otok Lastovo. Tamo je trebala razviti što življu aktivnost i opremiti što više brodova za borbenu aktivnost na moru.[44]*

Obalna komanda odmah je počela vršiti pripreme za povlačenje iz Splita. Opremljena su četiri broda na koje su, osim članova užeg štaba, raspoređeni raspoloživi kadrovi. To su bili m/b »Ivan«, m/j »Lala« i dva motorna čamca, od kojih je jedan bio sa pogonom na benzin. Brodovi su naoružani teškim mitraljezima i puškomitraljezima. Zajedno sa Odsjekom za pomorski saobraćaj poduzete su mjere da iz Splita za otočne luke isplove svi ispravni brodovi i da se njima evakuira potreban materijal. Također su poduzete mjere da se onesposobi brodogradilište i potope svi brodovi koji su tamo bili u gradnji ili na popravku. Isto tako, onesposobljeni su i neki lučki uređaji, u prvom redu dizalice. Pored toga, nekoliko puta je pokušano privoljeti na suradnju komandanta bivše talijanske mornaričke komande u Splitu, koji se sa podoficirima i mornarima nalazio u zgradi ranijeg Hidrografskog instituta, ali je on to uvijek kategorički odbijao.[45]*

Budući da Štab IV operativne zone nije znao kakva je situacija na Lastovu, naredio je Obalnoj komandi da se tamo uputi jedan talijanski pomorski oficir koji poznaje raspored postojećih minskih polja na ruti Split-Lastovo. U stvari, taj oficir trebalo je da bude pilot za brodove koji su trebali uploviti u Split radi prevoza talijanskih vojnika u Italiju. Međutim, saznavši neke podatke o mogućnosti plovidbe na ruti Lastovo-Split, Štab IV operativne zone istog dana naredio je Obalnoj komandi da naoružanim brodom uputi u Korčulu jednog pomorskog kapetana. On je trebalo da utvrdi ko drži Lastovo - NOVJ ili Talijani. U slučaju da je Lastovo u rukama NOVJ, kapetan je trebao odmah produžiti za Lastovo i tamo sačekati savezničke brodove, pa ih kao pilot sprovesti do Splita. Naime, Štab zone dobio je obavijest od savezničke vojne misije kako postoji mogućnost da u Split uplove saveznički brodovi.[46]*

Izvršavajući naređenje, Obalna komanda je uputila u Lastovo motorni čamac. Ali drugo naređenje nije izvršila, jer gaje dobila tek u 23 sata 23. septembra. U međuvremenu, Štab IV operativne zone dobio je obavijest od savezničke vojne misije da će u Split stići jedan konvoj brodova koji će prebaciti talijanske vojnike u Italiju. Pošto se nije znalo o kakvom se konvoju radi, Štab IV operativne zone poduzeo je određene mjere. Obavijestio je Obalnu komandu da će spomenuti konvoj, sastava četiri talijanska broda, uploviti u Split u večernjim satima 23. septembra radi ukrcavanja 3.000 talijanskih vojnika. Obalnoj komandi je naređeno da se, radi kontrole, u susret brodovima uputi jedan patrolni čamac i da se na obali pripreme 1-2 topa i nekoliko mitraljeza radi svake eventualnosti. Istovremeno je Komandi Splitskog područja naređeno da organizira ukrcavanje talijanskih vojnika na brodove.[471]

Uvečer 23. septembra uplovio je iz Italije u Split konvoj brodova sastava: p/b »Diocleziano« (raniji »Ivo Matković«), p/b »Ston«, p/b »Borsini« (raniji »Srbin«), p/b »Corfu«, p/b »Persani« i p/b »Risagno« (ranije »Sitnica«) u pratnji raza-

44) AVII, k. 1491, br. reg. 24/1.
45) AVII, k. 1491, br. reg. 15-2/II, 24/11.
46) AVII, k. 2022, br. reg. 1-2/1, 1-3/1.
47) AVII, k. 2023, br. reg. 4/1-1.

rača »Aretusa« i korvete »Chimera«. U toku noći na brodove je ukrcano oko 3.000 talijanskih vojnika, osim na p/b »Ston« čiji je komandant napustio konvoj i brodom uplovio u Sutivan na Braču, gdje se stavio na raspolaganje NOVJ. Konvoj je u toku noći isplovio za Italiju, a kada se ujutro našao u blizini Visa, napali su ga njemački avioni za obrušavanje tipa »štuka«. Pogođen je i teško oštećen najveći brod u konvoju p/b »Ivo Matković«, pa je nasukan u uvali Salpunara na otoku Biševu. Na brodu je bilo nekoliko stotina mrtvih i ranjenih. Korveta »Chimera« ostala je blizu nasukanog broda, dok je konvoj nastavio plovidbu. Njemački avioni ponovo su u 09.42 sata 24. septembra napali konvoj, no bez rezultata osim što je jedna bomba pogodila p/b »Srbin«, ali nije eksplodirala. U međuvremenu, ponovo su avioni napali nasukani p/b »Ivo Matković« i korvetu »Chimera«. Na brodu je izbio požar, ali je korveta »Chimera« uspjela pogoditi nekoliko aviona, od kojih se jedan srušio kod Bola na Braču. Konvoj je nastavio plovidbu i u 20.30 sati 25. septembra uplovio u Bari. Korveta »Chimera« ukrcala je 62 ranjenika i 178 brodolomaca sa p/b »Ivo Matković«, pa je i ona uplovila u Bari. U pomoć p/b »Ivo Matković« upućen je iz Barija remorker »Capodistria« sa tri motorna jedrenjaka. Budući da se brod nije mogao spasiti, na te brodove ukrcana su preostala 1.044 vojnika, pa su oni uplovili u Bari do 29. septembra.[48']

Taj jédini konvoj koji je uplovio u Split radi prevoza talijanskih vojnika stigao je tako reći u posljednji čas. Ali problem je bio u tome što nije došlo dovoljno brodova kako bi se ukrcali svi preostali talijanski vojnici, kojih je u Splitu bilo još preko 9.000. Međutim, slanje tog konvoja pokazalo je da je bilo moguće organizirati prevoz svih talijanskih vojnika iz Splita za Italiju. Zato su talijanski mornarički oficiri koji su, u saglasnosti s komandantom divizije »Bergamo«, među prvima napustili Split trebali odmah organizirati slanje brodova. Sigurno je da sve to nije bilo jednostavno i da je trebalo riješiti mnoge probleme, ali ostaje činjenica daje u Bariju, Brindiziju i drugim lukama bilo dosta brodova koji su mogli biti upućeni za Split. Pored toga, karakteristično je da je u konvoju koji je uplovio u Split bilo najviše bivših jugoslavenskih brodova, koje su Talijani preuzeli u svoju službu nakon kapitulacije Kraljevine Jugoslavije. Štab IV operativne zone, odnosno Obalna komanda pomogli su koliko su mogli, ali je sasvim razumljivo da zbog nedostatka brodova nisu bili u stanju da se znatnije angažiraju u prevozu talijanskih vojnika.[49']

48) *AVII,* k. 1491,br.reg. 15-2/II; *IM Marina Italiana nella Seconda guerra mondiale,* Volume XV, Roma 1962, 226, 229; Marijan Žuvić, *More je bilo jače,* »Nedjeljna Dalmacija«, Split 14. rujna 1986, 15. Prema talijanskim podacima, na p/b »Ivo Matković« bilo je 300 mrtvih. Međutim, ova se brojka ne može potvrditi jer nema vlastitih dokumenata, a izjave učesnika su kontradiktorne. Kapitulacija Italije zatekla je p/b »Ston« u plovidbi na pruzi Dubrovnik-Metković-Split. Kada je brod bio blizu ušća Neretve, zaustavio ga je jedan talijanski patrolni čamac. Komandant broda prisiljen je da uplovi u Ploče, gdje su na brod ukrcani talijanski vojnici, koje je p/b »Ston« prebacio u Bari. Nakon toga komandantu je naređeno da u sastavu konvoja isplovi za Split. Kada je pala noć, komandant se izvukao iz konvoja, pa je p/b »Ston« uplovio u Sutivan gdje se posada stavila na raspolaganje NOVJ. (Ivo Sišević, *Parobrod »Ston« u službi NOVJ* separat kod autora, 33-38).

49) Nije tačno poznato koliko su Odsjek za pomorski saobraćaj, odnosno Obalna komanda stavili na raspolaganje brodova za prevoz talijanskih vojnika. Postoje podaci daje za Italiju upućeno 6 brodova, ali ih je sigurno bilo više. Kada su zauzeli Split, Nijemci su zatekli u gradu 3 generala, 300 oficira i 9.000 podoficira i vojnika *{AVII, NAV-T-ÌX4,* film 556/555-563). Prema naređenju njemačke Vrhovne komande, oficiri su skoro svi strijeljani, a podoficiri i vojnici su upućeni u zarobljeničke logore u Njemačku. Razloge za strijeljanje oficira Nijemci su našli u tome da su oni navodno sarađivali sa NOVJ kojoj su predali naoružanje, odnosno da su dozvolili da njihove jedinice budu razoružane (Detaljnije o tome, AVII, njemačka arhiva, k. 8, br. reg. 27/60, i *Naroanooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 8, 784-788, 844-875. Zanimljivo je napomenuti da su Nijemci osudili na smrt [u] pdsutnosti: komandanta divizije »Bergamo« generala Bekucija, načelnika štaba pukovnika Boskija (Boschi) i komandanta Vojnopomorske komande Dalmacije admirala Bobijeze *(AVII, NAV-N-*-T-314, film 554/955-956).

Budući da je Štab IV operativne zone naredio povlačenje iz Splita, Obalna komanda je u toku 24. septembra vršila završne pripreme za napuštanje grada. Kako se nije znala tačna situacija na Lastovu, tamo je upućen naoružani brod »Lala«. Postojeći brodovi prebacivali su na Brač, odnosno Hvar, preostali ratni materijal, kao i dio stanovništva koje nije htjelo čekati njemačku okupaciju. Na otoke su prebačeni ranjenici i nekoliko grupa Jevreja. Evakuiran je ijedan broj stručnih radnika - tehničara i inžinjera. Uglavnom, evakuacija se organizirano vršila iako je najveći problem bio nedovoljan broj brodova.

Obalna komanda napustila je Split ujutro 25. septembra, pa se naoružanim brodom »Ivan« prebacila u Bol na otoku Braču. Tim prebacivanjem nastupili su novi momenti u njenom razvoju. Od početka njenog rada do napuštanja Splita prošlo je svega pet dana, tako da ona nije ni mogla razviti svoju djelatnost, a uz to je bila opterećena mnogobrojnim zadacima. Zato na njen »splitski period« ne treba gledati po tome kakve je rezultate postigla, jer je najvažnije bilo to što je ona formirana. U stvari, time je nastavljen kontinuitet oružane borbe na moru na Srednjodalmatinskom području, odnosno formiranje Obalne komande bila je njena nova - još uspješnija etapa.

Nakon dolaska na Brač Obalna komanda je pristupila realizaciji zadataka koje je dobila od IV operativne zone. Upoznavanje sa situacijom pokazalo je da se na srednjodalmatinskim otocima nalaze samo jedinice 1. otočke brigade, koja je još bila u fazi formiranja. Između otoka bio je uspostavljen pomorski saobraćaj, ali u najnužnijem obimu. Telefonska veza održavala se između Brača, Šolte i Hvara. Veza između otoka održavana je i pomoću manjih motornih brodova. Nije se detaljnije znalo kakva je situacija na Lastovu, Korčuli, Mljetu i Pelješcu. Pošto se nije ni znala situacija na Šibenskom sektoru i sjevernije, tamo je upućen poseban kurir sa dopisima (uputstvima) za komandanta obalne artiljerije Vuka Nikolića, Komandu mjesta Trogir i kotarske komitete KPH za Šibenik i Zadar. To je učinjeno zbog toga što se odmah postavio problem rukovođenja jedinicama na tim sektorima. Problem veze je inače bio akutan, pa se nastojalo pronaći odgovarajuću radio-stanicu za održavanje radio-veze sa Štabom IV operativne zone. Također je naređeno da se veza između Brača i kopna pokuša uspostaviti kuririma preko Krila-Jesenica. Što se tiče talijanskih vojnika, oni su uglavnom već bili evakuirani, osim sa Lastova. Naime, nakon kapitulacije Italije jedan broj talijanskih vojnika odmah se prebacio na Lastovo, odnosno u Italiju, dok je za ostale organiziran prevoz od strane narodnih vlasti. Pored toga, pojedine grupe talijanskih vojnika samoinicijativno su uzimale brodove kojima su se prebacile na Lastovo ili u Italiju. Talijani su organizirali prevoz svojih vojnika sa Lastova i Palagruže upućivanjem konvoja iz Barija ili korištenjem brodova koji su se zatekli na Lastovu, odnosno koji su tamo doplovili iz Splita, Ploča i nekih otočnih luka. Prema talijanskim podacima, njihovi brodovi su prebacili sa Lastova i Palagruže 2.670 osoba, a iz Korčule i Splita 4.950. Međutim, nije poznato da li su među njima uračunati i oni koje su prevezli jugoslavenski brodovi bilo u organizaciji narodnih vlasti, bilo Odsjeka za pomorski saobraćaj Komande Splitskog područja, jer o tome nema sačuvanih podataka. Pored toga, jedan broj jugoslavenskih brodova, a posebno motornih jedrenjaka, bio je prisiljen da preveze vojnike u Italiju. To su činile i pojedine talijanske komande ili, čak, veće grupe voj-

nika. Međutim, nedostaju podaci o tome koliko je vojnika, odnosno civila i na taj način prebačeno u Italiju.[50]*

Budući da se očekivao prodor Nijemaca u Split, održan je zajednički sastanak štabova Obalne komande i 1. otočke brigade. Zaključeno je da se hitno priđe boljem organiziranju obrane Šolte, Brača, Hvara i Visa. Borci brigade trebali su se rasporediti na položaje na sjevernim obalama tih otoka, a rezerve u unutrašnjosti. Sve zauzete položaje trebalo je braniti teškim mitraljezima i puškomitraljezima. Pošto su se na otocima nalazili topovi bivših talijanskih obalnih baterija, zaključeno je da se rasporede na položaje sa kojih će se moći efikasno upotrijebiti u novonastaloj situaciji. Štab 1. otočke brigade preuzeo je obavezu da organizira obranu, poveća brojno stanje jedinica, te svakodnevnom obukom i partijsko-političkim radom učvrsti tek formirane jedinice.[511]

Povezano sa obranom otoka, Obalna komanda je poduzela mjere da se opreme i naoružaju manji brodovi koji bi vršili patrolnu službu oko otoka. Na raspolaganju su bili samo motorni leuti, manji motorni brodovi ili motorni čamci. Od naoružanja postojali su samo teški mitraljezi od 8 mm. Namjera je bila da se na svakom otoku opremi i naoruža po nekoliko takvih brodova. U tom smislu poslana su uputstva pojedinim komandama otoka, odnosno jedinicama 1. otočke brigade. Uskoro su stigla obavještenja da već odranije postoji nekoliko manjih brodova koji, uz zadatke prevoza i održavanja veze, vrše i patrolnu službu. To su, u stvari, bili počeci stvaranja pojedinih otočnih flotila.

Obalna komanda imala je u svom sastavu samo naoružane brodove »Ivan« i »Lala«, patrolni čamac »BC-1« ijedan motorni čamac.

Preostali brodovi - p/b »Bakar«, p/b »Ston«, p/b »Albanija«, p/b »Bosna«, p/b »Gruž«, i p/b »Vardar«, kao i remorker »Doket«, krili su se po pojedinim otočnim uvalama zbog opasnosti od njemačke avijacije, ali su neki od njih već bili potopljeni. Samo je p/b »Bakar«, inače naoružan topom od 66 mm, bio pod neposrednom komandom Obalne komande. Taj brod je bio upućen noću 24/25. septembra da tuče luku u Omišu. Ali kako je dio Bračkog kanala ispred Omiša bio osvijetljen uslijed velike vatre na kopnu, p/b »Bakar« nije se mogao neopaženo privući luci pa vatra nije ni otvarana[52]*

Ostali rad Obalne komande sastojao se u upoznavanju situacije na Srednjodalmatinskom otočnom području, a posebno u vezi sa mogućnostima opremanjem je došlo do požara i jačeg prodora vode. Razarač je potonuo u 14.18 sati 27. septembra u luci Ubli. P/b »Ulisse« je ukrcao vojnike i posadu razarača pa je uplovio u Bari 28. septembra *(La Marina Italiana nella Seconda guerra mondiale,* Volume XV, Roma 1962, 227-228). Od jugoslavenskih brodova na razne načine u Bari su uplovili: m/j »Marija« - Dubrovnik, m/j »Sv. Nikola« - Cavtat, m/j »Sv. Nikola« - Trogir, m/j »Jadran« - Zverinac, m/j »Bog s nama«, m/j »Hvala Bogu«, m/j »Anđeo«, m/j »Jastreb« i m/j »Polača« (AVII, k. 516, br. reg. 39-1/1).

50) *AVII,* k. 1491, br. reg. 15-2/II; *Izi Marina Italiana nella Seconda guerra mondiale,* Volume XV, Roma 1962,224,226,227,236. Prema talijanskim podacima, prebacivanje vojnika vršili su: jedan konvoj (5 brodova) iz Lastova i Palagruže, 2 motorna jedrenjaka iz Lastova, 1 pomoćni brod iz Lastova, 4 motorna jedrenjaka iz Lastova, 2 motorna jedrenjaka iz Splita, 1 motorni jedrenjak iz Ploča, jedan konvoj (7 brodova) iz Splita i 1 remorker i 3 motorna jedrenjaka iz Biševa. Posljednji konvoj organiziran je 25. septembra, kada su u Uble na Lastovu uplovili p/b »Ulisse« i p/b »Fanny Brunner« u pratnji razarača »Consenz«. Nakon ukrcavanja vojnika konvoj je istu večer trebao isploviti za Bari, ali je prilikom manevriranja p/b »Ulisse« udario u lijevi bok razarača koji je dobio prodor vode u mašinski prostor. P/b »Fanny Brunner« nastavio je sam plovidbu za Bari, dok je p/b »Ulisse« ostao radi pružanja pomoći razaraču. Komandant je uspio pristati razaračem desnim bokom uz obalu u Ublima. Premda je bio poplavljen mašinski prostor, smatralo se da p/b »Ulisse« treba otegliti razarać u Bari. Međutim, njemački avioni napali su 26. i 27. septembra Ubble, pa se p/b »Ulisse« sklonio u jednu uvalu i nije bio potopljen. Od bombi koje su pale u blizini razarač je ponovo oštećen i na

51) *AVII,* k. 516A, br. reg. 1-1/7; k. 1491, br. reg. 15-2/II.

52) *AVII,* k. 1491, br. reg. 15-2/II. P/b »Bakar« je do kapitulacije Italije, u talijanskoj službi održavao prugu Split-Vis-Lastovo-Split. Zbog opasnosti od savezničkih podmornica bio je naoružan topom od 66 mm.

nja i naoružavanja pogodnih brodova za borbenu djelatnost na moru. Međutim, ulaskom njemačkih jedinica u napušteni Split stvorena je nova operativna situacija na Srednjodalmatinskom području. Obalna komanda izgubila je direktnu vezu sa svojom pretpostavljenom komandom - Štabom IV operativne zone. Naime, poslije borbi za Split Stab IV operativne zone sa glavninom svojih jedinica krenuo je preko Cetinske doline i Dinare ka Livanjskom polju i Livnu. Nakon oslobođenja Livna tamo se prebacio i Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju. Na otocima su ostale 1. otočka brigada i Obalna komanda, koje su još bile u početnoj fazi svog djelovanja. Nisu se znale dalje namjere neprijatelja, a veza sa ostalim dijelovima obale bila je vrlo slaba. U takvoj situaciji reorganizirana je Obalna komanda u Komandu flote naoružanih brodova.[531]

Obalna komanda, relativno kasno formirana, djelovala je nešto manje od deset dana. Sigurno da za to vrijeme, djelujući u složenoj situaciji, nije mogla postići neke posebne rezultate. Ali, kako je već naglašeno, najvažnije je bilo to što je ona formirana, jer je time potencirana važnost pomorske komponente oružane borbe.

Uspostavljanje i djelovanje Komande Flote naoružanih brodova

Nakon pada Splita Štab Obalne komande nalazio se na Braču. Odsjek za pomorski saobraćaj Komande Splitskog područja povukao se iz Splita u Stari Grad na Hvaru. Pošto je njegova komanda ostala na kopnu, Odsjek za pomorski saobraćaj ušao je u sastav Komande Područja Srednjodalmatinskog otočja. Tako se dogodilo da su te dvije mornaričke ustanove nastavile djelovati odvojeno iako su, u stvari trebale biti u sastavu iste komande, a ako ne, onda su barem trebale usko surađivati. Međutim, to nije bio jedini problem. Formirajući Obalnu komandu, Štab IV operativne zone dao joj je velike kompetencije. U stvari, smatralo se da je to početak stvaranja Ratne mornarice. Ali tada za to nisu postojale ni kadrovske ni materijalne mogućnosti, a, osim toga, za to je bio nadležan Vrhovni štab. Ipak, sve je to bilo značajno za dalji razvoj oružane borbe na jadranskom području, iako se naredba o formiranju i zadacima Obalne komande nije mogla ni djelomično realizirati. Prema tome, na Obalnu komandu treba gledati kao na regionalnu mornaričku komandu, kao što su to bile Komanda mornarice za Hrvatsko primorje i Istru i Komanda mornarice za sjevernodalmatinsku obalu i otoke, također formirane nakon kapitulacije Italije. Pored toga, takva organizacija mornaričkih komandi bila je sasvim normalna stvar u uslovima koji su nastali na obali nakon kapitulacije Italije. A i sam Štab IV operativne zone, kada je formirao Obalnu komandu, nije znao kakva je situacija na ostalim dijelovima obale. Ipak, tu je značajno naglasiti da se odmah uvidjela važnost pomorske komponente oružane borbe, iako je njena konkretna realizacija u danima nakon kapitulacije bila spora i sa mnogo nedostataka.[54]*

Nalazeći se na Braču, bez kontakta sa svojom pretpostavljenom komandom, Obalna komanda je nastavila svoj rad u duhu aobiienih direktiva. Međutim, njen mali štab, bez bilo kakvih drugih organa i službi, nije bio u stanju izvršavati mnogobrojne zadatke niti se ozbiljnije posvetiti operativnoj djelatnosti. Stanje je bilo takvo da se, jednostavno, nije stizalo razrješavati svakodnevnu problematiku, a kamoli izvršavati postavljene zadatke iz naredbi Štaba IV operativne zone. A situacija je bila dosta ozbiljna, jer se nakon zauzimanja Splita očeki-

53) *AVII,* k. 1491, br. reg. 16-2/1; NAV-N-T-314, film 556/555-563.

54) Komanda mornarice za Hrvatsko primorje i Istru počela je djelovati 8. septembra u Crikvenici, a Komanda mornarice za sjevernodalmatinsku obalu' i otoke formirana je 25. septembra i počela je djelovati 27. septembra u selu Ždrelac na otoku Pašmanu *(AVII,* k. 105B, br. reg. 36/1-2; k. 2020, br. reg. 1/1-14).

vala daljnja aktivnost neprijatelja. U takvoj situaciji trebalo je nešto poduzeti radi efikasnijeg djelovanja Obalne komande. Štab IV operativne zone bio je daleko, a na Braču su se nalazili Mirko Marasović, član Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju, i Benko Matulić, sekretar Okružnog komiteta KPH za srednjodalmatinske otoke. Mirko Marasović i Benko Matulić, koji su bili u svakodnevnom kontaktu sa Obalnom komandom, primijetili su da njen štab nije u stanju izvršavati ni dio zadataka koje je postavila IV operativna zona. Stoga je održan zajednički sastanak na kojemu je odlučeno da se radi efikasnijeg izvršavanja zadataka pojedini sektori rada, odnosno djelatnosti odvoje i osamostale. Odluka je donesena bez znanja i saglasnosti Štaba zone koji je, u stvari, jedini bio nadležan da je donese. Iako je odluka zajednički donesena, sasvim je jasno da je glavnu odgovornost za njeno donošenje preuzeo Mirko Marasović kao »najstariji«, jer je bio član Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju.[55]*

Reorganizacijom koja je izvršena 29. septembra Obalna komanda je preimenovana u Komandu Flote naoružanih brodova. Iz njenog sastava izdvojene su obalna artiljerija i 1. otočka brigada. Odlučeno je da se formira Komanda obalne artiljerije koja bi obuhvatila otoke od Brača do Mljeta. Ona je trebala što prije osposobiti sve obalne baterije na tim otocima. Za novu komandu Obalna komanda je stavila na raspolaganje dva artiljerijska oficira. Što se tiče 1. otočke brigade, odlučeno je da se pored nje formira još jedna. Komanda Flote naoružanih brodova, Komanda obalne artiljerije i Komanda otočke brigade trebale su međusobno usko sarađivati pod zajedničkim rukovodstvom, ali ono tada nije određeno. Brigu oko formiranja Komande obalne artiljerije i još jedne otočne brigade preuzeli su na sebe Marasović i Benko, dok su Komandi Flote naoružanih brodova date direktive da samostalno radi na opremanju i naoružavanju pogodnih brodova i od njih formira flotile.[56]*

Značajne odluke donesene 29. septembra bile su rezultat nastojanja da se u postojećoj složenoj situaciji nađu najbolja rješenja kako za organizaciju komandi i jedinica, tako i za upotrebu raspoloživih snaga i sredstava. Razumljivo je da se tada nije moglo detaljnije razmišljati o perspektivnom razvoju pomorske komponente oružane borbe, jer je ipak bilo normalno da se u sastavu iste organizacije ili komande nađu i Flota naoružanih brodova, i obalna artiljerija i otočne brigade. Ipak je značajno da se, bez obzira na podjelu koja je izvršena, odmah mislilo i na njihovo zajedničko rukovodstvo. Razloge zašto to nije učinjeno treba tražiti u ograničenim mogućnostima u izboru kadrova, ali i prekidu veze sa Štabom IV operativne zone. Rješenje koje je doneseno imalo je evidentne nedostatke jer se cijepala dotadašnja jedinstvena organizacija, ali namjera da se uspostavi zajedničko rukovodstvo jasno pokazuje da se razmišljalo o uspostavljanju takve organizacije koja bi rukovodila oružanom borbom na jednom njegovom dijelu ili cijelom Jadranu. Svakako da te zadatke nije mogla obavljati postojeća Obalna komanda, nego daleko veća i šira organizacija. To je, u stvari, trebala biti Ratna mornarica, ali za to tada nisu postojali potrebni uslovi. Zato ovu reorganizaciju treba gledati kao na jednu etapu ka stvaranju jedinstvene ratne mornarice.

Na čelo Komande Flote naoružanih brodova postavljen je Velimir Škorpik, za zamjenika komandanta Ljubo Bradičić, za pomoćnika Franc Podboj i za političkog komesara Sergije Makiedo. Na raspolaganju štabu bila su još dva pomorska oficira za tehničke službe. Komanda Flote naoružanih brodova trebala je organizirati otočne flotile naoružanih brodova i sa njima izvoditi borbenu djelatnost protiv neprijatelja na moru. Bilo je predviđeno da se uspostave Bračka,

55) *AVII*, k. 2022, br. reg. 6/1. Prilikom donošenja odluke o reorganizaciji Obalna komanda nije imala nikakvu vezu sa Štabom IV operativne zone.
56) *AVII*, k. 2022, br. reg. 6/1.

Hvarska, Šoltanska, Viška, Lastovska, Mljetska i druge flotile naoružanih brodova, dok je Primorska u Podgori već djelovala. Flotile su trebale vršiti patrolnu službu, učestvovati u obrani otoka, sprečavati neprijateljski pomorski saobraćaj, osiguravati vlastiti pomorski saobraćaj, napadati neprijateljske brodove i izvršavati druge potrebne zadatke. Komande flotila trebale su prema mogućnostima povećavati broj naoružanih brodova u flotilama. Svoje zadatke trebale su izvršavati u sadejstvu sa štabovima bataljona raspoređenih na otocima. Prema tome, Komanda Flote naoružanih brodova trebala je organizirati specifične pomorske snage i sa njima voditi borbu protiv neprijatelja na moru.[57]*

Kada je počela djelovati Komanda Flote naoružanih brodova, situacija u pogledu naoružanih brodova bila je dosta nepovoljna. Pod neposrednom komandom Komande Flote naoružanih brodova bili su samo brodovi »Ivan«, »Lala«, BC-1 ijedan motorni čamac. Ti brodovi su bili naoružani samo teškim mitraljezima od 8 mm. Još su postojali parobrodi p/b »Bakar« naoružan topom od 66 mm i p/b »Ston« naoružan teškim mitraljezom od 8 mm. P/b »Bakar« imao je normalne zalihe ugljena za pogon, dok je p/b »Ston« imao minimalne. Preostale parobrode p/b »Albanija«, p/b »Vardar« i p/b »Bosna«, koji su isplovili iz Splita i krili se po otočnim uvalama, u međuvremenu je potopila njemačka avijacija, dok je p/b »Gruž« oštećen. Ostali brodovi, uglavnom motorni jedrenjaci, koji su isplovili iz Splita i drugih luka na obali, bili su u sastavu Odsjeka za pomorski saobraćaj Komande Područja srednjodalmatinskih otoka, čije je sjedište bilo u Starom Gradu. Odsjek za pomorski saobraćaj smatrao se pozadinskom ustanovom pa prilikom reorganizacije nije ušao u sastav Komande Flote naoružanih brodova iako je to, vjerovatno, trebalo učiniti.[58']

Da bi se mogle formirati flotile, prikupljeni su podaci o postojećim naoružanim brodovima. Naime, nakon kapitulacije Italije zbog potreba prevoza zaplijenjenog naoružanja i opreme, odnosno boraca, kao i održavanja veza, na pojedinim otocima opremljen je po jedan ili više brodova, uglavnom leuta ili manjih motornih brodova. Uskoro se osjetila potreba za patroliranjem oko otoka, pa su ti brodovi dobili stalne posade i naoružani su teškim mitraljezima od 8 mm. Prema primljenim izvještajima, do početka djelovanja Komande Flote naoružanih brodova Brač je imao 4 naoružana broda, Šolta 1, Hvar 3, Vis 2, Korčula 6, Pelješac 4, dok podaci nisu stigli sa Lastova, Mljeta, iz Podgore i sjeverne Dalmacije. Ipak, najpovoljnija situacija bila je u Podgori, gdje se, pored jednog naoružanog leuta nazvanog »Partizan II«, nalazio i naoružani brod »Biokovac«, bivši talijanski stražarski čamac zaplijenjen nakon kapitulacije Italije u Hvaru. U Podgori se nalazio i Mornarički vod, kao i desetak motornih jedrenjaka i leuta. Komanda Flote naoružanih brodova odmah je poduzela mjere da se formiraju flotile, pa su zamoljeni partijski organi da pomognu kako u izboru kadrova, tako i u učvršćenju tih jedinica. Također je zamoljen Stab 1. otočke brigade da preko svojih jedinica raspoređenih na otocima pomogne oko formiranja flotila.[59']

O svemu tome Komanda Flote naoružanih brodova uputila je poseban izvještaj Stabu IV operativne zone 29. septembra. Izvještaj je upućen kurirom preko Podgore i Biokova. U njemu je još navedeno da se, dok se ne osposobe vlastite radio-stanice, međusobna veza održava putem radio-stanice koja se nalazila na Biokovu. Dalje, da za sada još ima dovoljno nafte za pogon brodova, da bi trebalo osamostaliti Šibenski sektor sa kojega inače još nije stigao nijedan izvještaj i, pošto se oskudijeva u kadru, da se uputi na Brač što više pomorskih oficira i podoficira. Kao poseban problem navedeno je da p/b »Bakar« i p/b »Ston« treba

57) Isto.

58) K. Pribilović, *Jadranska plovidba 1941-1945,* Pomorski zbornik, br. 14, Rijeka 1976,451-466. P/b »Albanija« i p/b »Bosna« potopljeni su u Starigradskom zaljevu, dok je p/b »Vardar« oštećen, pa ga je posada potopila u Nečujmu na Šolti.

59) *AVII,* k. 2022, br. reg. 6/1; IV POS 1943-1983, Split 1983, 30.

da imaju bazu u kojoj bi se snabdijevali ugljenom i vodom, jer bez toga ne mogu ploviti. Gubitkom Splita baza je izgubljena zato ovi brodovi koji troše za pogon ugljen i vodu neće moći izvršavati nikakve zadatke. Zato se predlaže da se ti brodovi upute u talijansku luku Bari, gdje bi se organizirala baza. Navedeni brodovi bi mogli ploviti na ruti Bari-Lastovo-Bari, pa bi mogli prebacivati u Italiju preostale talijanske vojnike i teške ranjenike NOVJ a iz Italije oslobođene intemirce iz talijanskih zatvora. Da bi se sve to moglo organizirati, bilo je potrebno uputiti u Bari kao oficira za vezu Adama Armandu i privremeno Sergija Makieda, jer su oni uz ostalo obojica govorili talijanski. Oni bi, pored navedenog, mogli organizirati i prebacivanje hrane, kao i snabdijevanje vlastitih brodova gorivom. Pored toga, u izvještaju se naglašava da je vrlo važno zbog saveznika prisustvo u Bariju brodova sa zastavom nove Jugoslavije.[60]*

Istog dana kada je upućen taj izvještaj IV operativnoj zoni, uz pomoć već osposobljenih obalnih baterija Primošten i Zečevo zaplijenjen je neprijateljski p/b »Tunisino«, koji je prevozio 400 tona hrane, zatim sijeno i inžinjerijski alat za njemačke jedinice u Draču (Durrési). Budući da luka Primošten nije bila sigurna, a uz to se pogoršavala situacija na Šibenskom sektoru, donesena je odluka da se p/b »Tunisino« uputi prema Braču. Istovremeno je donesena odluka da se privremeno na Brač prebace tek formirane Šibenska i Trogirska brigada, tamo reorganiziraju i učvrste, jer su bile sastavljene skoro isključivo od novih boraca. Noću 29/30. septembra Šibenska i Trogirska brigada prebačene su sa p/b »Tunisino« i nekoliko motornih jedrenjaka na Brač. P/b »Tunisino« uplovio je u uvalu Smrka, zapadno od Bola, gdje je odmah organiziran istovar tereta, jer je postojala opasnost da njemački avioni potope brod. Na Brač su tada došli i članovi Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju Ante Jurjević Baja i Andrija Božanić. Oni su se odmah sastali sa Mirkom Marasovićem, koji ih je upoznao sa situacijom na srednjodalmatinskom otočnom području.[61]*

Razmatrajući situaciju na otočnom području Jurjević Baja, Božanić i Marasović zaključili su daje vrlo složena. Na otocima je bilo mnogo izbjeglica iz Splita i drugih mjesta sa obale, zatim veća grupa Jevreja, a i jedan broj talijanskih vojnika. Zalihe hrane bile su minimalne. U privremene bolnice na Hvaru svaki dan je stizalo sve više teških ranjenika, kojima se - uz najbolju volju medicinskog osoblja - nije moglo osigurati odgovarajuće liječenje. Zato je na zajedničkom sastanku na koji su još pozvani Benko Matulić i Ivan Randić (sekretar Okružnog komiteta KPH za srednju Dalmaciju) donesena odluka da se uspostavi veza sa Italijom i tamo uputi p/b »Bakar«. Odluka je donesena bez znanja Štaba IV operativne zone i Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju, jer sa njima nije postojala nikakva veza a postojeća situacija zahtijevala je hitno djelovanje. Time je, u stvari, oživotvorena ideja nastala ranije u Štabu Obalne komande da se u Bariju uspostavi mornarička baza NOVJ. U svakom slučaju, odluka je bila od izuzetnog značenja i sa dalekosežnim posljedicama.[62]*

Za delegate, odnosno pregovarače sa saveznicima određeni su dr Sergije Makiedo, do tada politički komesar Obalne komande, odnosno Komande Flote naoružanih brodova, i tehnički oficir iz iste komande inž. Adam Armanda. Oni su dobili pismenu punomoć za svoju misiju koju je potpisao Velimir Škorpik. P/b »Bakar« je ubrzano pripremljen za plovidbu, a na njega je u svojstvu artiljerijskog oficira ukrcan Ivo Rebula iz sastava Komande Flote naoružanih brodova. Pored postojećeg topa, na p/b »Bakar« postavljeni su još jedan top od 20

60) *AVII,* k. 2022, br. reg. 6/1.
61) *AVII,* k. 1491, br. reg. 32/2; *Materijali* br. 68/2.
62) *AVII,* k. 2022, br. reg. 2/1; Dragica Lemešić, Narodni heroj Ante Jurjević Baja, Kako smo »Bakar«, brod heroj, poslali u Italiju, »Nedjeljna Dalmacija«, Split 19. rujna 1982, 13; K. Pribilović, *O slavnoj misiji broda »Bakar« iz ugla historičara,* »Nedjeljna Dalmacija«, Split 26. rujna 1982, 13. i 3. listopada 1982, 13.

mm i tri teška mitraljeza. Što se tiče zastave, odlučeno je da p/b »Bakar« vije jugoslavensku zastavu sa petokrakom zvijezdom, umjesto hrvatske zastave sa petokrakom zvijezdom koju su tada nosili brodovi na tom području. Nakon što je ukrcao 25 teških ranjenika, 2 liječnika i 3 bolničarke, p/b »Bakar« je noću 1/2. oktobra isplovio iz Starog Grada za Vis. Tamo je kompletirana posada, ukrcana je hrana i voda i obavljene su ostale pripreme za uspješnu plovidbu. Na brod se ukrcalo još oko 125 lica, većinom Jevreja-izbjeglica, i manji broj talijanskih vojnika. Uvečer 2. oktobra p/b »Bakar« je isplovio iz Visa i u prijepodnevnim satima 3. oktobra uplovio u Bari. Time je, iako bez odobrenja Vrhovnog štaba, počeo uspješan rad prve misije NOVJ, što će već 20. oktobra dovesti do uspostavljanja Delegacije NOV i POJ u Italiji ozvaničene odlukom vrhovnog komandanta Tita.[63)]

Nakon isplovljenja p/b »Bakar« Komanda Flote naoružanih brodova posvetila se organizaciji otočkih flotila. Bilo je potrebno uspostaviti štabove flotila i sa njima osigurati stalnu i neprekidnu vezu. Zbog lakšeg rukovođenja flotilama Komanda Flote naoružanih brodova preselila se 4. oktobra u Hvar. Postojeća Hidroplanska stanica sa hidroavionom, koja je do tada bazirala u Vranjici kod Segeta, prebacila se u uvalu Sv. Ante zapadno od Starog Grada. Radi upoznavanja situacije na Šibenskom i Zadarskom području upućen je Andrija Božanić, član Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju. On je sa patrolnim čamcem »BČ-1« 5. oktobra stigao u Ždrelac na otoku Pašmanu, gdje je bilo sjedište Komande mornarice za sjevernodalmatinsku obalu i otoke. Premda je Božanić trebalo da rješava vrlo važne partijske zadatke na zadarskom području, vrlo ie indikativan njegov sastanak sa Mladenom Ikicom, komandantom Komande mornarice za sjevernodalmatinsku obalu i otoke, Petrom Kleutom iz Štaba Kninskog sektora i Lukom Belamarićem iz Okružnog komiteta KPH za Zadar. Na sastanku su, između ostalog, razmotrena pitanja o uspostavljanju jedinstvene komande za cijelu obalu i otoke, o nadležnosti i zadacima obalnih komandi na pojedinim sektorima obale, o obalnoj artiljeriji i formiranju novih jedinica. Razmatranje te problematike bilo je važno posebno sa stanovišta jedinstvenog rukovođenja borbenim djelovanjem na moru, odnosno izvršavanja zadataka pomorskog značaja. To zato što su sve do tada formirane mornaričke komande bile direktno potčinjene štabovima divizija, odnosno štabu operativne zone, pa nije bilo jedinstvene komande koja bi objedinjavala njihov rad. Taj nedostatak je uočen, što je vrlo važno jer to pokazuje da se već tada ozbiljno razmišljalo o uspostavljanju jedinstvene ratne mornarice. Zato na sve to treba gledati kao na jednu pripremnu fazu ka njenom uspostavljanju.[641]

Izvještaj Komande Flote naoružanih brodova o upućivanju p/b »Bakar« u Italiju poslan 4. oktobra izazvao je veliku pažnju u Štabu IV operativne zone. Naime, prije povlačenja iz Splita Obalnoj komandi, odnosno njenom komandantu naglašeno je da se bez odobrenja Vrhovnog štaba ne smije putovati u Italiju. To isto bilo je rečeno i Mirku Marasoviću prije nego što je poslan na Brač. Međutim, odluka o upućivanju p/b »Bakar« donesena je na specifičan način, inače dosta prakticiran u uslovima narodnooslobodilačke borbe, u složenoj situaciji kada nije postojala veza sa Štabom IV operativne zone. Pošto u Štab IV operativne zone nisu još bili stigli izvještaji svih učesnika u donošenju pomenute odluke,

63) *AVII,* k. 2022, br. reg. 7/1-1; Dr Sergije Makiedo, *Prva partizanska misija,* Beograd 1963, 6-8; Louis Huot, *Oružje za Tita,* Zagreb, 1982.

64) *AVII,* k. 2022, br. reg. 2/1; k. 2021, br. reg. 3/1-3; K. Pribilović, *Treći pomorski obalni sektor Mornarice NOVJ 1943-1945* (dalje: III POS) Zadar 1986, 24. Postojeće tri regionalne mornaričke komande koje su bile formirane nakon kapitulacije Italije bile su potčinjene: Komanda mornarice za Hrvatsko primorje i Istru Štabu 13. primorsko-goranske divizije, odnosno Glavnom štabu Hrvatske; Komanda mornarice za sjevernodalmatinsku obalu i otoke Štabu Kninskog sektora, odnosno Štabu 19. divizije; Obalna komanda Split Štabu IV operativne zone.

trebalo je cijelu stvar razjasniti, pogotovo zbog toga što je i Vrhovni štab saznao o slanju delegacije u Bari putem radio-vijesti jedne savezničke stanice. Mada je Marasović, koji je nakon odlaska Jurjevića Baje i Božanića ostao na Braču, uputio 5. oktobra dopis Pokrajinskom komitetu, iznoseći u osnovnim crtama razloge slanja p/b »Bakar« u Italiju, naređeno je da Škorpik dođe u Štab IV operativne zone i podnese izvještaj. Škorpik je podnio izvještaj u situaciji kada još nije bilo sve razjašnjeno, jer nije bio stigao izvještaj Makieda, niti su Baja i Božanić o tome referirali jer su se nalazili u sjevernoj Dalmaciji. Škorpiku je zamjereno zbog upućivanja p/b »Bakar« i potpisivanja punomoći, pa je do rješenja cijelog slučaja postavljen za načelnika Štaba 3. dalmatinske brigade. Na toj dužnosti je poginuo 7. novembra kod sela Zagorja (Posušje). U međuvremenu na putu za Livno, leteći iz Bola za Podgoru, poginuo je 6. oktobra u srušenom hidroavionu Mirko Marasović. On je, također, trebao referirati o cijelom događaju Pokrajinskom komitetu.[65]*

U međuvremenu, uspješan razvoj narodnooslobodilačke borbe u Dalmaciji omogućio je formiranje prvog dalmatinskog korpusa. Naređenjem Vrhovnog štaba od 7. oktobra 1943. formiran je 8 korpus NOVJ, a Štab IV operativne zone je rasformiran. U sastav korpusa ušli su 9, 19, 20. i 26. divizija i svi partizanski odredi na teritoriju Dalmacije. Operativno područje 8. korpusa obuhvaćalo je Dalmaciju sa svim otocima i poluotokom Pelješcem i manje dijelove Like i Bosne. Formiranje 8. korpusa bilo je od posebnog značaja za dalji razvoj oružane borbe na teritoriju Dalmacije.[66]*

Rasformiranje IV operativne zone i formiranje 8. korpusa značili su prelazak na viši nivo vojne organizacije Narodnooslobodilačke vojske na teritoriju Dalmacije. U uslovima neprekidnih borbi sa neprijateljem, Štab 8. korpusa nije mogao odmah posvetiti veću pažnju situaciji na obali i otocima. Komanda Flote naoružanih brodova odlaskom Škorpika ostala je bez komandanta, a budući da je Sergije Makiedo bio u Italiji nije imala ni političkog komesara. Pogibijom Marasovića na otocima nije bio nijedan član Pokrajinskog komiteta. Jedinice Šibenske i Trogirske brigade koje su se nalazile na Braču vraćene su na kopno, na sektor Seget-Marina-Rogoznica. Na otocima su ostale jedinice 1. otočke brigade. U takvoj situaciji veliku ulogu su odigrali postojeći partijski organi, a posebno Okružni komitet KPH za srednjodalmatinsko otočno područje.[67]*

Da bi Komanda Flote naoružanih brodova mogla funkcionirati, dužnost komandanta preuzeo je Ljubo Bradičić, inače zamjenik komandanta. Za političkog komesara određen je Josip Ilić Šuro. Odmah je nastavljen započeti rad na formiranju pojedinih otočnih flotila. Formirana je pri komandi Dopunska četa u koju su uvršteni pomorci, odnosno stručna lica kojima je trebalo popunjavati naoružane brodove. Od Komande područja srednjodalmatinskih otoka zatraženo je da sé, na osnovi naređenja IV operativne zone, odmah upute iz jedinica u Komandu Flote naoružanih brodova svi bivši mornari, podoficiri i oficiri, ali i pomorski strojari i ostala stručna lica iz trgovačke mornarice. Naoružani brod »Ivan«, koji je raspolagao samo teškim mitraljezima od 8 mm, upućen je 8. oktobra za Splisku na Braču. Osoblje tamošnje tehničke radionice dobilo je naređenje da na »Ivana« montira protuavionski top od 20 mm dobijen od 1. otočke brigade. Poduzete su mjere da se opreme i naoružaju tunolovac »Napredak«, koji je zatečen na Braču, i motorni brod »Enare II«, koji se nalazio u Komiži. Od tih brodova namjeravala se formirati posebna flotila.[68]*

65) *AVII,* k. 1491, br. reg. 34/2; K. Pribilović, *O slavnoj misiji broda »Bakar« iz ugla historičara,* »Nedjeljna Dalmacija«, Split 3. listopada 1982, 13; *Prepis izvještaja o smrti Veljka Škorpika,* Arhiv Vojnopomorskog muzeja Split.

66) *AVII,* k. 1008, br. reg. 6/4.

67) *AVII,* k. 1491, br. reg. 40/2, 43/2.

68) *AVII,* k. 2022, br. reg. 6/1,8/1, 10/1. Brojno stanje Dopunske čete bilo je oko 50 lica.

U vezi sa formiranjem otočkih flotila zauzet je stav da se uz pomoć partijskih organa i štabova bataljona 1. otočne brigade odrede komandanti i politički komesari flotila, odnosno njihovi štabovi, i da se njima uz određenu pomoć prepusti dalji rad na pronalaženju odgovarajućih brodova, njihovom opremanju i naoružavanju. To je tada bilo najbolje rješenje jer malobrojni Štab Komande Flote naoružanih brodova, čije je sjedište bilo u Hvaru, nije bio u stanju da radi konkretno na uspostavljanju svake pojedine otočne flotile. U pogledu formiranja flotila učinjeno je ovo:

1. **Bračka flotila.** Premda je nakon kapitulacije Italije u lukama otoka Brača bilo više brodova koji su upotrebljavani za razne zadatke prevoza, pa i za povremenu patrolnu službu, ipak nije formirana nijedna mornarička jedinica. Kada je 2. oktobra za komandanta Bračke flotile postavljen Ivo Gatin, a za političkog komesara Mario Ostojić, načinjen je prvi korak. Petog oktobra održan je poseban sastanak o načinu formiranja flotile, opremanju i naoružavanju brodova i ostalim problemima. Komanda Flote naoružanih brodova naredila je 7. oktobra Bračkoj flotili da nastavi sa naoružavanjem pogodnih brodova i da se o svemu redovno šalju izvještaji. Pošto je Bračka flotila već imala patrolni čamac »Brač-1«, naređeno je da još jedan mora bazirati u Sumartinu radi patrolne službe na sektoru Makarska-Omiš-Sumartin. Zatim je jedan patrolni čamac iz Postira poslan da patrolira do istočnog rta Brača i da bazira u Supetru. U Milni su trebali bazirati brodovi »Neviđane« i »Leon«-Stomorska, s tim što je ovaj posljednji morao patrolirati uz južnu obalu Šolte. Sve navedene brodove trebalo je uvrstiti u sastav Bračke flotile.[69)]

U momentu primanja tog naređenja Komanda Bračke flotile već je djelovala. Za sjedište flotile su, iz operativnih razloga, izabrane Postire. Već je bio opremljen patrolni čamac »Brač-1«, a u saradnji sa organima Komande područja vršen je izbor ostalih brodova za flotilu. Organizirana je patrolna služba uz sjevernu obalu Brača. Komanda flotile nastavila je rješavati ostala pitanja kako bi se ta jedinica što prije osposobila za izvršavanje namjenskih zadataka.[70)*]

2. **Šoltanska flotila.** U lukama Šolte opremljeno je nekoliko brodova koji su održavali vezu sa Splitom, Trogirom i susjednim otocima. Oni su uglavnom vršili razne prevoze, posebno boraca i ratnog materijala. Pripreme za formiranje flotile počele su nakon što je dobijeno naređenje od Obalne komande da se ona uspostavi. Smatralo se da je za patrolne čamce najbolje naoružati leute, jer su se oni i do tada, a posebno za vrijeme talijanske okupacije, pokazali kao najbolji u izvršavanju raznih zadataka na moru. Do 29. septembra naoružan je jedan leut, a nakon toga još tri. Za komandanta flotile određenje Petar Vidan, a za političkog komesara Mate Radman. Flotila je kao jedinica počela djelovati 3. oktobra, kada je upućen prvi izvještaj Komandi Flote naoružanih brodova.[71)*]

Šoltanska flotila imala je u početku četiri broda tipa leut. Posada se sastojala od komandanta, motoriste, mitraljesca i mornara, pa je ukupno brojno stanje bilo 18 ljudi: 16 na brodovima, te komandant i politički komesar flotile. Prvo naoružanje - 2 teška mitraljeza, 1 puškomitraljez, i 16 pušaka - pozajmljeno je od Šoltanske čete. Naoružani brodovi su odmah počeli vršiti patrolnu službu na određenim sektorima otoka Šolte. Sjedište flotile bilo je u Stomorskoj.[72)*]

69) *AVII,* k. 2022, br. reg. 3-5/1; IV POS 1943-1983, Split 1983, 44.

70) *Isto*; *Vojna enciklopedija* (dalje VE) II izdanje, br. 1, Beograd 1970, 788.

71) *AVII,* k. 2022, br. reg. 4-1/1; *Materijali* br. 683/3; IV POS 1943-1983, Split 1983, 3-4. Komandant Komande Flote naoružanih brodova bio je na Šolti 30. septembra, i tada je naredio da se ubrza formiranje flotile.

72) *Materijali* br. 683/3. Šoltanska flotila tražila je 6. oktobra od Komande Flote naoružanih brodova znakove za raspoznavanje na moru, četiri mitraljeza, municiju, odjeću, pismene naredbe o nadležnosti flotile, i o vršenju dužnosti, te način snabdijevanja gorivom i hranom. Od Šoltanske čete zatraženi su borci-pomorci za popunu posada patrolnih brodova.

Šoltanska flotila imalaje 17. oktobra patrolne brodove »PB-1«, »PB-2«, »PB--3« i »PB-4«, od kojih su dva bila naoružana teškim mitraljezima a dva puškomitraljezima. Za zaštitu posade na palubama su ugrađeni bunkeri ispunjeni pijeskom ili zemljom. Svaki brod je imao po četiri člana posade, koji su bili naoružani puškama i ručnim bombama. Tri broda su imala pogon na naftu, a jedan na benzin, dok je svima brzina bila 7 čvorova.[731]

Patrolni čamci su obavljali patrolnu službu, i to noću stalno a danju prema potrebi. »PB-1« i »PB-2« imali su bazu u Stomorskoj, a vršili su patrolnu službu od Stomorske do Straćinske i od Krušice do Nečujma. »PB-3« imao je bazu u Rogaču, a patrolnu službu obavljao je od Nečujma do Maslinice. Od Maslinice do Brnistrove patrolirao je »PB-4«, koji je imao bazu u Maslinici. Komandanti brodova koji nisu bazirali u Stomorskoj prenosili su sva zapažanja i ostalo komandantima brodova koji su bazirali u toj luci radi dostavljanja izvještaja flotili, odnosno Komandi Flote naoružanih brodova.[741]

3. **Hvarska flotila.** Iako je nakon kapitulacije Italije u lukama Hvara opremljeno više brodova koji su vršili razne prevoze i održavali veze, flotila nije formirana. Pripreme za njeno formiranje počele su kada je Komanda Flote naoružanih brodova naredila da se opreme i naoružaju brodovi za vršenje patrolne službe. Prvih dana oktobra za komandanta Flotile određen je Mario Radoničić, a za političkog komesara Stjepan Ćurin. Opremljena su i naoružana četiri patrolna čamca. Dolaskom u Hvar Komande Flote naoružanih brodova opremljena su i naoružana još četiri patrolna čamca, tako da ih je 18. oktobra bilo osam. Patrolni čamci su bazirali: 3 u Sućurju, 2 u Jelsi, 2 u Hvaru i 1 u uvali Vira. Vršili su patrolnu službu u određenim sektorima oko cijelog otoka, uz usku saradnju sa jedinicama 1. otočke brigade. Svaki patrolni čamac imao je teški mitraljez ili puškomitraljez, dok je posada imala puške. Posada se sastojala od četiri do šest članova. Patrolni čamci su svi bili tipa leut, brzine 6-7 čvorova.[751]

4. **Viška flotila.** U Visu i Komiži opremljeno je, također, nekoliko brodova koji su vršili razne zadatke prevoza i održavanja veze sa Splitom i ostalim otocima. Zbog udaljenosti Visa od kopna glavna pažnja je posvećena dobroj organizaciji pomorskih veza. Viška flotila počela se formirati nakon dolaska u Hvar Komande Flote naoružanih brodova. Za komandanta flotile određen je Donat Marinković, za zamjenika komandanta Vinko Mardešić i za političkog komesara Andrija Vidović. Opremljen je i naoružan jedan patrolni čamac, koji je dobio oznaku »Br. 1«. Brod je bio tipa leut. Naoružanje mu se sastojalo od jednog teškog mitraljeza, pet pušaka i 50 ručnih bombi. Posada je brojila šest članova. Sa patrolnim čamcem organizirana je patrolna služba oko otoka.[76)]

5. **Primorska flotila.** Nakon kapitulacije Italije najpovoljnija situacija za formiranje flotile bila je u Podgori. Na tom području djelovao je odranije Primorski, odnosno Mornarički vod. Tu se nalazio i jedan broj boraca i rukovodilaca iz 1. mornaričkog odreda. Postojala su i određena iskustva u opremanju i naoružavanju brodova, kao i u njihovoj borbenoj upotrebi. U Podgori se nalazilo više većih i manjih motornih jedrenjaka. Odmah nakon kapitulacije Italije organizi-

73) *Materijali* br. 683/3. Komandanti patrolnih brodova 17. oktobra bili su: Koludrović Ante Ivan na PB-1, Novaković Jere Milivoj na PB-2, Vidan Vicka Jerko na PB-3 i Jurić Petra Miroslav na PB-4.

74) *AVII,* k. 2022, br. reg. 37/1; Materijali br. 683/3; VE, II, br. 9, Beograd 1975, 514.

75) *AVII,* k. 2022, br. reg. 2/1 ; Materijali br. 683/3; VE, U, br. 3, Beograd 1972, 540. Sjedište Hvarske flotile bilo je u Hvaru.

76) *Materijali* br. 683/3; VE, II, br. 10, Beograd 1975, 514. Komanda Viške flotile poslala je prvi izvještaj Komandi Flote naoružanih brodova 17. oktobra.

rane su pomorske veze na rutama Makarsko primorje-o. Brač-o. Hvar-p. Pelješac i obratno. Vršen je prevoz novih boraca, kao i naoružanja i opreme zaplijenjenih na otocima. Prvi naoružani brod bio je »Partizan II«, koji je dignut iz mora još u augustu. Naoružan je jednim teškim mitraljezom, a posada mu je brojila četiri člana. Talijanski stražarski čamac koji je zaplijenjen u Hvaru, nakon obavljenog zadatka na ruti Hvar-Vela Luka-Korčula-Trpanj-Drače-Mali Ston, uplovio je također u Podgoru, gdje je i ostao. Brod je dobio ime »Biokovac«, a djelomično mu je izmijenjena posada. Bio je naoružan sa dva mitraljeza, jednim puškomitraljezom i minobacačem od 45 mm. Brzina mu je bila 10 čvorova, a mogao je voziti prigušenim motorima. Posada se sastojala od sedam članova.[77]*

»Partizan II« i »Biokovac« vršili su patrolnu službu u Hvarskom kanalu, nastojeći onemogućiti neprijateljski pomorski saobraćaj sa Makarskom. Noću 15/16. septembra »Partizan II« i »Biokovac« napali su dva neprijateljska broda koji su prevozili ratni materijal iz Metkovića za Makarsku. Vatra na neprijateljske brodove otvorena je iz tri teška mitraljeza. Oni su odmah uzvratili vatrom, ali su poslije kraćeg okršaja uspjeli umaći. Premda je njemačka avijacija bila vrlo aktivna bombardujući pojedina mjesta i posebno obalne baterije Sućuraj i Sumartin, patrolni čamac »Partizan II« isplovio je ujutro 16. septembra sa hitnom poštom za Brač. Kada je bio na pola puta, napala gaje »štuka« bombama i mitraljeskom vatrom. Mada su bombe padale u blizini, posada je vještim manevriranjem uspjela izbjeći direktne pogotke i uploviti u luku.[78)]

Naređenje za formiranje flotila realizirano je u Podgori na specifičan način. Naime, Makarsko primorje bilo je operativno područje Biokovskog sektora, čiji je štab bio posebno zainteresiran za dobro funkcioniranje pomorskih veza sa otocima. Zato su osim patrolnih čamaca, odmah bili angažirani i motorni jedrenjaci. Veza sa Obalnom komandom bila je slaba i, praktično, uspostavljena tek nakon formiranja Komande Flote naoružanih brodova. Razumljivo je da su u takvoj situaciji i formiranje flotile i njena borbena djelatnost realizirani u uskoj suradnji sa Štabom Biokovskog sektora. U stvari, flotila je operativno bila potčinjena Biokovskom sektoru, odnosno Biokovskoj brigadi sve do formiranja Mornarice NOVJ.

Proces formiranja mornaričkih jedinica u Podgori tekao je uporedo sa opremanjem i naoružavanjem brodova. Mornarička četa sastava dva voda formirana je u vremenu od 22. do 23. septembra. Uporedo sa njom formirana je i flotila, koja je u početku u svom sastavu imala »Partizan II«, »Biokovac« i više motornih jedrenjaka i manjih leuta. Za komandanta je određen Ljubenko Vodanović, za političkog komesara Nikola Vela, dok je pomoćnik komandanta bio Ratko Franković. Sjedište flotile bilo je u Podgori. Flotila je, pored održavanja veza i vršenja prevoza, obavljala patrolnu službu u Hvarskom kanalu i napadala neprijateljski pomorski saobraćaj na ruti Metković-Makarska-Split.[79)]

Prema tome, na srednjodalmatinskom području formirane su Bračka, Hvarska, Primorska, Šoltanska i Viška flotila. Uz osnovni zadatak - patroliranje, flotile su vršile i niz drugih. One su patroliranjem trebale otkriti svaki pokušaj

77) *AVII,* k. 1421, br. reg. 33/2; VE, II, br. 7, Beograd 1974, 321; IV POS 1943-1983, Split 1983, 30-31; Dragoljub Arnautović, *NB-9 »Biokovac« - prema sećanju komandanta Petra Peka,* Mornarički glasnik, br. 5, Beograd 1987, 716-719.

78) *AVII,* k. 1101A, br. reg. 28/11. »Biokovac« je isplovio za Pelješac radi prevoza novih boraca i održavanja veze 16. septembra.

79) *AVII,* k. 2022, br. reg. 2/1; k. 1101A br. reg. 28/11; IV POS 1943-1983, Split 1983,30-31. Zbog priliva velikog broja novih boraca Štab Biokovskog sektora je od 17. do 23. septembra vršio njihov raspored i formirao nove jedinice.

neprijatelja da se iskrca na otoke. Patrolni čamci su otvaranjem vatre i ugovorenim signalima trebali na vrijeme upozoriti jedinice 1. otočke brigade da predstoji neprijateljsko iskrcavanje. To je u datoj situaciji bilo jedino moguće, jer su patrolni čamci bili naoružani samo teškim mitraljezima od 8 mm, pa se nisu ni mogli znatnije angažirati za napade na neprijateljski pomorski saobraćaj.

Pored navedenih flotila, Komanda Flote naoružanih brodova poduzela je mjere da se formiraju flotile na Lastovu, Korčuli, Pelješcu i Mljetu. Radi upoznavanja sa situacijom na tim otocima dva člana Komande Flote boravili su 10. oktobra na Korčuli. Konstantirali su da na navedenim otocima već ima oko 13 naoružanih brodova i da djeluju Korčulanska, Pelješka i Mljetska flotila. Budući da su između Komande Flote naoružanih brodova i Štaba 1. južnodalmatinske brigade, odnosno 13. dalmatinske brigade, pod čiju su operativnu nadležnost spadale navedene flotile, veze bile vrlo slabe, predloženo je da se formira posebna komanda. Tako je formirana Komanda Grupe južnodalmatinskih flotila, koja je u organizacionom pogledu bila potčinjena Komandi Flote naoružanih brodova, a u operativnom Štabu 1. južnodalmatinske brigade. Komandi Grupe južnodalmatinskih flotila stavljeno je u zadatak da u sadejstvu sa 1. južnođalmatinskom brigadom učestvuje u obrani povjerenog joj operativnog područja - poluotoka Pelješca i otoka Korčule, Mljeta i Lastova.[801]

Otočne flotile, sastavljene od leuta naoružanih isključivo teškim mitraljezima od 8 mm, nisu bile u stanju da prekinu ili ozbiljnije ugroze neprijateljski pomorski saobraćaj. Zato je Komanda Flote poduzela mjere da formira posebnu flotilu sastavljenu od većih brodova i sa jačim naoružanjem. Flotila je trebala neposredno biti potčinjena Komandi Flote i izvršavati težišne zadatke, a u prvom redu napadati neprijateljski pomorski saobraćaj. Međutim, za popunu flotile nije bilo dovoljno odgovarajućih brodova pa su opremljena samo tri. To su bili: motorni brod »Ivan« luke pripadnosti Trogir, zatim ribarski brod-tunolovac »Napredak« luke pripadnosti Bol i motorni brod »Enare II« luke pripadnosti Iž Veli. Prvo naoružanje na tim brodovima bili su teški mitraljezi od 8 mm. U potrazi za odgovarajućim brodskim naoružanjem konačno je.pronađen jedan top od 20 mm koji je montiran na m/b »Ivan«. Na »Napredak« je montiran jedan protutenkovski top od 47 mm, koji nije imao nišanske sprave, a na »Enare II« jedan stariji brodski top od 47 mm. To je bilo jedino naoružanje koje se moglo pronaći, a i ono je zahtijevalo veliku umješnost dok se montiralo na te brodove. Pošto su popunjeni posadama, dobili su oznake NB-5 »Ivan«, NB-6 »Napredak« i NB-7 »Enare II«. Već 15. oktobra NB-5 »Ivan« i NB-6 »Napredak« trebali su isploviti za Sućuraj na Hvaru, patrolirati na tom važnom sektoru i napadati neprijateljske brodove koji plove na ruti Metković-Split. Međutim, kako je na toj niti u njemačkoj službi plovio p/b »Rab« naoružan topom od 75 mm, odlučeno je da oba broda prije uplove u Vrbosku na Hvaru gdje su im radi zaštite ugrađeni drveni bunkeri napunjeni pijeskom uzduž bokova i oko topova. Tako su ta tri naoružana broda formirali Udarnu flotilu, sa zadatkom da po grupama patroliraju po Bračkom, Hvarskom i Neretvanskom kanalu i napadaju neprijateljski pomorski saobraćaj.[811]

Borbena djelatnost flotila u sastavu Komande Flote prvenstveno se sastojala u patroliranju oko otoka i kanalima od Splita do Drača na Pelješcu. Napadi na neprijateljski pomorski saobraćaj vršeni su samo na ruti Metković-Split. Osiguranje vlastitog pomorskog saobraćaja vršeno je samo djelomično na ruti Vis-Hyar-Podgora, i to kada je u drugoj polovici oktobra počeo prevoz ratnog materijala dobijenog od saveznika. Pored navedenih, flotile su vršile i druge za-

80) *AVII,* k. 2022, br. reg. 2/1-8; VE, II, br. 4, Beograd 1972, 589; br. 5, Beograd 1973, 545; br. 6, Beograd 1973, 626.

81) *AVII,* k. 2022, br. reg. 3/13-1; VE, II, br. 10, Beograd 1977, 202; K. Pribilović, *Naoružani brodovi Mornarice NOVJ,* Split 1980, 90-91, 99-100, 113-114.

datke, od kojih najviše održavanje veza i razna prevoženja, posebno boraca, kurira i ranjenika. Pri tome treba uzeti u obzir da su sve flotile bile mlade jedinice koje je tek trebalo organizaciono učvrstiti i borbeno osposobiti. Zato je politički komesar Komande Flote uputio dopise svim političkim komesarima u flotilama, odnosno partijskim organizacijama, pa i pojedinim članovima Partije. U dopisu je zahtijevao da se putem političke nastave i sastanaka cjelokupnom sastavu flotila ukaže na platformu narodnooslobodilačke borbe, njena dostignuća, potrebu dalje borbe do pobjede i zločinačku ulogu izdajnika.[821]

Od borbenih akcija svakako su najznačajniji napadi na neprijateljske brodove koji su plovili na ruti Metković-Split i obratno. Naoružani p/b »Rab« počev od 1. oktobra napadan je nekoliko puta mitraljeskom vatrom od patrolnih čamaca Primorske flotile. Također su napadani i motorni jedrenjaci koji su plovili na toj ruti. Premda ti napadi nisu dali neke posebne rezultate, vrlo su negativno djelovali na posade napadnutih brodova. Za skoro svaku vožnju neprijatelj je morao mijenjati posade, pa je na kraju plovio samo p/b »Rab«, a ostali brodovi vrlo rijetko. Dva patrolna čamca Pelješke flotile za vrijeme patroliranja Neretvanskim kanalom odbila su 5. oktobra pokušaj Nijemaca da se sa šest gumenih čamaca i jednim motornim jedrenjakom iskrcaju na Pelješac. Kada su se noću 21/22. oktobra dijelovi ustaškog bataljona iskrcali kod Milne na Braču, Komanda Flote je zbog slabih veza o tome kasno obaviještena. Međutim, odmah je naređeno Šoltanskoj flotili da izvrši izviđanje i pokuša onemogućiti ustašama povlačenje morem. Istovremeno je, zbog nejasne situacije, naređeno da hitno isplove za Milnu NB-5 »Ivan« i NB-6 »Napredak«. Vršeći izviđanje patrolni čamac Šoltanske flotile bio je napadnut jakom mitraljeskom vatrom pa se morao vratiti u Stomorsku. Kada su doplovili naoružani brodovi, odlučeno je da NB-6 »Napredak« forsira ulaz u luku i pristane u Milnu. Međutim, ustaše su već bile napustile Milnu, jer su ih odlučno napale pristigle jedinice 12. brigade. Kada je NB-6 »Napredak« uplovljavao u Milnu, bio je napadnut od boraca 12. brigade, pošto su ovi mislili da je to neprijateljski brod. Mada je bila noć, sve se ubrzo razjasnilo, pa su naoružani brodovi nesmetano pristali u Milnu. Šoltanska flotila postavila je zasjedu kod otočića Mrdulje, ali su dva neprijateljska broda ranije isplovila prema Splitu. Iako u tom slučaju nisu postignuti neki rezultati, primjetno je da je Komanda Flote naoružanih brodova odmah reagirala premda nije raspolagala nikakvim podacima, osim da su se ustaše iskrcale kod Milne.[83)]

Komanda Flote djelovala je do formiranja Štaba Mornarice NOVJ. Za cijelo vrijeme svog djelovanja nije bila direktno povezana sa svojom pretpostavljenom komandom - Štabom IV operativne zone. Već na samom početku svog rada ostala je bez komandanta. U svom radu najveću, a skoro i jedinu pomoć imala je od partijskih organa. Naravno da u takvoj situaciji ova komanda nije mogla postići neke posebne rezultate. Njen malobrojni štab, a uz to bez komandanta, radio je ono što je mogao. Glavnu pažnju posvetio je formiranju otočnih flotila, opremanju i naoružavanju brodova i prikupljanju kadrova. Ostale zadatke ta komanda, jednostavno, nije ni mogla izvršavati. Nije se, osim jednog kontakta, povezala sa ostalim mornaričkim regionalnim komandama, niti je pokušala utjecati na njihov rad. Stječe se utisak daje cjelokupan rad te komande bio u funkciji čekanja konačne odluke što će biti sa njom, kako će se organizirati i kakve će zadatke izvršavati. Zato na Komandu Flote naoružanih brodova treba gledati kao na jednu novu, prijelaznu etapu ka formiranju Mornarice NOVJ.

82) *AVII,* k. 2022, br. reg. 3-9/1.
83) *AVII,* k. 516, br. reg. 3-1/4; *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 8, 500, 619-622, 905-912, 1050; J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ,* Beograd 1972, 123.

Formiranje Mornarice NOVJ

Uspješan razvoj narodnooslobodilačke borbe nakon kapitulacije Italije, posebno na obalnom i otočnom području, kao i veliki borbeni uspjesi jedinica NOVJ, bili su od ogromnog značaja za dalji razvoj narodnooslobodilačkog rata na moru koji je ušao u novu fazu. Stvoreni su povoljni uslovi za uspostavljanje jedinstvene ratne mornarice. Tri mornaričke komande (Komanda mornarice za Hrvatsko primorje i Istru, Komanda mornarice za sjevernodalmatinsku obalu i otoke, Komanda Flote naoružanih brodova), formirane u tim burnim i prekretnim danima, bile su osnova za njeno stvaranje. Ove komande izvodile su uspješna dejstva, a inicijativom Komande Flote naoružanih brodova uspostavljena je: veza sa saveznicima u južnoj Italiji. Nasuprot tome, Nijemci su težili da zauzmu cijeli obalni pojas i otoke, a njemačka ratna mornarica da uspostavi svoju organizaciju sa nizom mornaričkih komandi, ustanova i jedinica. U takvoj situaciji novoformirani 8. korpus orijentirao je dio svojih jedinica prema obalnom području, koje je u trenutnoj situaciji postalo težište njegove aktivnosti.

Postojeće tri mornaričke komande imale su regionalan karakter. Međutim, Štab IV operativne zone, formirajući Obalnu komandu u Splitu, dao joj je neke zadatke i ovlaštenja koji su se odnosili na cijelu istočnu obalu Jadrana, što je bilo sasvim prirodno s obzirom na njen središnji položaj i značaj. Međutim, Obalna komanda, iz razloga koje smo naprijed objasnili, nije bila u stanju izvršavati te šire zadatke. Ona čak zbog slabih veza, u stvari zbog pomanjkanja sredstava za vezu, nije bila povezana sa ostalim mornaričkim komandama, niti je znala kakva je situacija na njihovim područjima. Zato se u štabovima sve tri mornaričke komande osjećala potreba za centraliziranim rukovođenjem i jedinstvenom organizacijom neophodnim za uspješno vođenje oružane borbe na moru.

Jedan od prvih koraka u tom pogledu učinjen je na već pomenutom sastanku u Zdrelcu na otoku Pašmanu 5. oktobra. Tamo se, između ostalog, razmatralo i pitanje uspostavljanja jedinstvene komande za cijelu obalu i otoke. Znači da je uočen problem jedinstvenog rukovođenja borbenim dejstvima na moru. Cak je ta buduća komanda na sastanku spominjana kao »Glavna obalna komanda«, ili kako se već bude nazvala. Razumljivo je da se taj problem nije mogao odmah riješiti, pa je i donijet zaključak da do daljnjeg ostane dotadašnja organizacija.[84']

Štab Kninskog sektora, u čijem sastavu je bila Komanda mornarice za sjevemodalmatinsku obalu i otoke, 8. oktobra izvijestio je o sastanku u Zdrelcu Glavni štab Hrvatske i Štab IV operativne zone. U izvještaju se, između ostalog, navodi da bi ta komanda trebala ući u sastav Glavne obalne komande kada se ona uspostavi. Odmah poslije sastanka u Zdrelcu i Komanda mornarice za sjevemodalmatinsku obalu i otoke uputila je dopis Komandi Flote naoružanih brodova. I u tom dopisu iznijeto je pitanje reorganizacije postojećih mornaričkih komandi i njihovo stavljanje pod zajedničku komandu radi izvršavanja zadataka pomorskog značaja.[851]

Razmišljanja o jedinstvenoj ratnoj mornarici počela su još u Štabu IV operativne zone, zatim u Pokrajinskom komitetu KPH za Dalmaciju i u postojećim mornaričkim komandama. Međutim, ni Štab IV operativne zone, pa ni Glavni štab Hrvatske nisu mogli uspostaviti jedinstvenu ratnu mornaricu, ne samo zato što to nije bilo u njihovoj nadležnosti nego su, jednostavno, bili zauzeti rješavanjem mnogobrojnih hitnih problema operativnog i organizacijskog karaktera.

84) *Zbornik dokumenata ipodatakao narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda* (dalje: *Zbornik NOR-a),* tom VIII, knjiga 1, Beograd 1959, 96-98.

85) *AVII,* k. 1053, br. reg. 23/3. Komanda mornarice za sjevernodalmatinsku obalu i otoke navedeni dopis uputila je sa patrolnim čamcem »Streljko« u Hvar. Komanda Flote naoružanih brodova potvrdila je prijem dopisa 11. oktobra. U odgovoru se navodi da će se reorganizacija mornaričkih komandi izvesti kada o tome donesu odluku nadležni za to *(AVII,* k. 2022, br. reg. 3-11/1).

Ali nakon formiranja 8. korpusa razvoj situacije je bio takav da je na dnevni red došlo i pitanje ratne mornarice. Sva dotadašnja razmišljanja i razmatranja razriješio je Vrhovni štab.

Naredbom Vrhovnog štaba od 18. oktobra 1943, formirana je Mornarica NOVJ. Štab Mornarice je, u operativnom i organizacionom pogledu, potčinjen Štabu 8. korpusa. Već u Livnu, u Štabu 8. korpusa, novopostavljeni komandant Mornarice NOVJ potpukovnik Josip Černy i njegov zamjenik potpukovnik Srećko Manola dobili su zadatak da od postojećih morničkih komandi organiziraju jedinstvenu ratnu mornaricu. Pored toga, postavljeni su konkretni zadaci: obrana otoka, osiguranje vlastitih pomorskih komunikacija, naročito na ruti Vis-Podgora, i aktivna djelatnost protiv snaga okupatora i domaćih izdajica. Budući da su Mornarici NOVJ za operativno područje određeni obala i otoci od Tržiča do rijeke Bojane, to je već u Livnu izvršena i prva vojnoteritorijalna podjela istočne obale Jadrana na sektore. Budući da se nije znala tačna situacija na obali, u toku 24. oktobra putem radio-stanice 8. korpusa poslana je depeša Glavnom štabu Hrvatske i preko njega 19. sjevemodalmatinskoj diviziji. U depeši su iznesen sastav Štaba Mornarice NOVJ, njegova potčinjenost Štabu 8. korpusa, podjela obale na sektore, imenovanje komandanta I sektora, organizacija Štaba sektora, kao i mjere koje treba poduzeti za obranu otoka. Dalje se tražilo da se hitno dostavi broj raspoloživih brodova i njihov kvalitet, stanje goriva i potrebe za njim, potrebe u naoružanju i ostalo. O taktici, mjestu razmještaja Štaba Mornarice i karakteristikama njegove radio-stanice javilo bi se naknadno. Zamoljen je Glavni štab Hrvatske da zadatke iz depeše prenese Štabu I pomorskog obalnog sektora i pomogne mu oko organiziranja. Na kraju od Štaba 19. sjevernodalmatinske divizije zatraženo je da hitno predloži Štab sektora za sjevernu Dalmaciju, i to radio-vezom preko 8. korpusa.[861]

Štab Mornarice NOVJ počeo je djelovati 26. oktobra 1943. u Hvaru, gdje su iz livna stigli komandant i njegov zamjenik. Oni su već noću 25/26. oktobra održali sastanak sa članovima Komande Flote naoružanih brodova i upoznali se sa postojećom situacijom. Stekavši nova saznanja o situaciji na obali i otocima, Štab Mornarice donio je odluku da se obala podijeli na četiri pomorska obalna sektora. To je učinjeno zbog toga što su u svakom od tih sektora već postojale mornaričke komande, koje su trebale poslužiti kao jezgra za formiranje novih pomorskih obalnih sektora. Tako je predviđeno da se Komanda mornarice za Hrvatsko primorje i Istru, Komanda mornarice za sjevernodalmatinsku obalu i otoke i Komanda Flote naoružanih brodova preformiraju u određene pomorske obalne sektore, a postojeće mornaričke jedinice u južnoj Dalmaciji također su trebale poslužiti za formiranje tamošnjeg sektora. Smatralo se daje to najjednostavnije rješenje za brže i lakše provođenje nove organizacije Mornarice NOVJ. Naređenje za formiranje pomorskih obalnih sektora poslana su svim postojećim mornaričkim komandama radio-putem, posredno preko radio-stanice 8. korpusa, jer Štab Mornarice NOVJ još nije bio uspostavio radio-vezu sa svojim potčinjenim komandama. Na Korčulu su upućena dva člana Štaba Mornarice radi formiranja tamošnjeg sektora.[871]

Štab Mornarice NOVJ, pored komandanta, zamjenika komandanta i načelnika štaba, dobio je političkog komesara i zamjenika političkog komesara čime je uži dio štaba bio popunjen. Ostale dužnosti u Štabu Mornarice popunjavane su postepeno. Da bi pomogao kadrovsku situaciju u Mornarici NOVJ, Vrhovni štab izdao je 28. oktobra naređenje Glavnom štabu Hrvatske da sve mornaričke

86) *AVII,* k. 10A, br. reg. 3, 2, 3/1; k. 2021, br. reg. 1/1-8; K. Pribilović, III POS, 63-64. Prva naredba Vrhovnog štaba za formiranje Mornarice NOVJ izdata je 18. oktobra. Međutim, prije nego što je Štab Mornarice određen ovom naredbom počeo funkcionirati, pomenuta naredba zamijenjena je novom 24. oktobra. Njome je izmijenjen kadrovski sastav Štaba Mornarice.

87) *AVII,* k. 2021, br. reg. 1/1-8; k. 2033, br. reg. 1/1-3.

oficire i podoficire, kao i ostalo mornaričko osoblje iz svojih jedinica, uputi u Livno, odakle su poslani Štabu Mornarice. Kasnije je ista naredba poslana i Glavnom štabu Slovenije.[88]*

Štab Mornarice, polazeći od naređenja i stavova Vrhovnog štaba u pogledu organiziranja oružane borbe, odlučio je da štabove pomorskih obalnih sektora što više osamostali. Oni su trebali postati osnovni nosioci oružane borbe na svom operativnom području. Razloge za takvu odluku treba tražiti i u postojećim, vrlo nepovoljnim uslovima komandovanja i rukovođenja, zatim izvještavanja i obavještavanja, jer je neprijatelj držao veći dio obale i otoka, a sredstva veze su bila slaba i nedovoljna. Na osnovi navedene odluke, štabovima pomorskih obalnih sektora podređene su sve postojeće snage za borbu na moru. Takva odluka bila je potpuno pravilna, jer se iz Hvara, odnosno Visa, u postojećim uslovima nije moglo direktno utjecati na borbenu djelatnost u sjevernom, odnosno Južnom Jadranu.

Postojeća operativna situacija ubrzo je pokazala da podjela istočne obale Jadrana, od rijeke Soče do rijeke Bojane, na svega četiri pomorska obalna sektora nije najbolje rješenje. Velika izduženost jadranskog pomorskog vojišta i dosta slabe mogućnosti za održavanje veze, s jedne strane, te težnje za gipkosti organizacije, rukovođenja i komandovanja, s druge strane, zahtijevali su da teritorij pomorskog obalnog sektora ne bude prevelik. Uzimajući u obzir sve navedeno, Štab Mornarice izvršio je 10. novembra novu podjelu. Umjesto na četiri, podjelio je obalu na šest pomorskih obalnih sektora: I pomorski obalni sektor (tršćanski), II pomorski obalni sektor (kvarnerski), III pomorski obalni sektor (zadarsko-šibenski), IV pomorski obalni sektor (splitski), V pomorski obalni sektor (pelješki) i VI pomorski obalni sektor (bokokotorski).[89)]

Navedenom podjelom IV pomorski obalni sektor obuhvaćao je sljedeće područje: rt Žalina (jugoistočno od Rogoznice) sjeverna granica, i sredina Korčulanskog kanala (uključivši otoke Vis i Šćedro) - sredina Neretvanskog kanala-Zaostrog južna granica. Prema tome, operativno područje IV pomorskog obalnog sektora protezalo se od Rogoznice do Zaostroga uključujući otoke Drvenik Mali, Drvenik Veli, Šoltu, Brač, Hvar i Vis.[90)]

Štab Mornarice NOVJ odmah je propisao formaciju, organizaciju i dužnosti pomorskog obalnog sektora Štab se sastojao od komandanta, političkog komesara, zamjenika političkog komesara, načelnika štaba i ađutanta. To je bio uži štab, a širi su sačinjavali: a) sekcije: operativna, obavještajna, intendantska, tehnička i za pomorski saobraćaj; b) referenti: za vezu, za minerstvo i zaprečavanje, za obalnu artiljeriju, za otočne partizanske odrede, za sanitet i za sudstvo. Referenti su bili najstarija lica grane službe na čijem čelu su stajali. Za svaku sekciju propisane su osnovne dužnosti. Sektor je u svom sastavu trebao imati: flotilu naoružanih brodova, otočni partizanski odred, obalnu artiljeriju, minsku službu, osmatračke stanice, lučke kapetanije i lučka zastupstva i brodogradilišta i radionice. Sastav, jačina i broj navedenih jedinica zavisili su od uslova i potreba svakog pomorskog obalnog sektora. Svaki sektor trebao je organizirati sektorsku flotilu sastava više grupa naoružanih brodova. Otočnih partizanskih odreda moglo je biti više. Osnovnu snagu pomorskih obalnih sektora trebale su činiti sektorske flotile, otočni partizanski odredi i obalne baterije. Te snage služile su štabovima sektora za ofenzivne (napadi na neprijateljski pomorski saobraćaj i desantni prepadi) i defenzivne zadatke (obrana otoka i zaštita vlastitog pomor-

88) J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ,* 136.
89) *AVII,* k. 516, br. reg. 17/1-4.
90) *Isto.*

skog saobraćaja). Štabovi pomorskih obalnih sektora trebali su sami organizirati sve potrebne jedinice i službe.[91)]

Polazeći od zadataka koji su stajali pred Mornaricom NOVJ, zamišljeno je da pomorski obalni sektori budu operativno-teritorijalne jedinice sa zadatkom da čuvaju prevlast na moru, uporno brane otoke i obalu, djeluju protiv neprijateljskog pomorskog saobraćaja, napadaju njegove pomorske snage i uporišta na obali i otocima i izvršavaju druge zadatke u zahvatu svog akvatorija. Povezano s tim, Štab Mornarice NOVJ propisao je jedinstvenu organizaciju, s tim što je prepustio štabovima pomorskih obalnih sektora da oni sami, prema svojim mogućnostima i potrebama, odrede sastav, jačinu i opremljenost jedinica i službi. Svim štabovima sektora upućeno je 10. novembra detaljno obavještenje o organizaciji Mornarice NOVJ, podjeli na pomorske obalne sektore, zatim o načinu organiziranja sektora, njegovih flotila, odreda i obalnih baterija, kao i kratka uputa taktičke upotrebe jedinica sektora.[92)*]

Nastojeći da se što prije sprovede postavljena organizacija, Štab Mornarice NOVJ je do 10. novembra poduzeo još niz mjera u tom pogledu. Komanda Flote naoružanih brodova je ukinuta, a njen kadar, jedinice, dužnosti i ostalo preuzeo je Štab Mornarice, odnosno Štab IV pomorskog obalnog sektora. Štab Mornarice je uputio na Korčulu dva člana svog štaba radi uspostavljanja V pomorskog obalnog sektora. Naredio je i pomogao da se formira Štab IV pomorskog obalnog sektora. Poduzete su mjere da se uhvati veza i sazna kakva je situacija u Hrvatskom primorju, Istri i sjevernoj Dalmaciji. Tako su organizacione pripreme za formiranje Mornarice NOVJ, zahvaljujući spremnosti i agilnosti njezina štaba, izvršene u dosta kratkom roku. Sve je to omogućilo da se relativno brzo uspostavi organizacija Mornarice NOVJ i istovremeno počne borbeno djelovati usprkos mnogobrojnim problemima i skoro nepremostivim poteškoćama koje je trebalo savladati.[93)*]

U međuvremenu, Štab Mornarice izdao je više naredbi i uputstava kojima je regulirao mnoga važna pitanja povezana sa operativnom djelatnošću i postojećom organizacijom. Štab Mornarice je vrlo brzo analizirao postojeću situaciju i odmah uočio glavne probleme dajući im prioritet u rješavanju. Na taj način se postiglo da Mornarica NOVJ kao jedinstvena cjelina počne što prije borbeno djelovati, bez obzira na sve probleme i složenu situaciju u kojoj se nalazila.[94)*]

U toku rada na organizaciji i izdavanju potrebnih naređenja i uputstava Štab Mornarice imao je direktnu vezu samo sa Štabom IV pomorskog obalnog sektora. Veza sa Korčulom, gdje se formirao Štab V pomorskog obalnog sektora, također nije bila neki poseban problem. Ali je bila slaba veza sa Štabom III, a pogotovo sa Štabom II pomorskog obalnog sektora. Taj nedostatak otklonjen je na taj način što su svim štabovima pomorskih obalnih sektora dostavljena sva navedena naređenja i uputstva. Naređena organizacija ubrzano je sprovedena, pa su već u novembru 1943. normalno djelovali štabovi II, III, IV i V pomorskog obalnog sektora. Budući da je teritorij I i VI pomorskog obalnog sektora bio u rukama neprijatelja, štabovi za te sektore nisu ni formirani, ali je ostavljena mogućnost da se uspostave kada se za to stvore potrebni uslovi. Štabovima II i V pomorskog obalnog sektora kao susjednima izdato je naređenje da prate situaciju na područjima I i VI pomorskog obalnog sektora i tamo, ako bude potrebno,

91) *AVII,* k. 2026, br. reg. 6/1-1. Prilikom organiziranja štabova sektora umjesto nekih sekcija ostavljeni su referenti, i obratno - umjesto referenata organizirane su sekcije. Tako je u nekim štabovima bila sekcija za vezu, a u nekim referent za vezu.

92) *AVII,* k. 2026, br. reg. 6/1-1.

93) *AVII,* k. 2020, br. reg. 5-6; k. 2022, br. reg. 15/2-3; k. 2024, br. reg. 1/1-1; k. 2033, br. reg. 1/1-3.

94) *AVII,* k. 2021, br. reg. 9/2, 1-10/1, 11/1-1, 12/1-1, 13/1-1; k. 2022, br. reg. 3/16-1. Štabovi sektora su bili dužni da dostavljaju Štabu Mornarice: 1. organizacione izvještaje, 2. operativne izvještaje i 3. petnaestodnevne izvještaje.

izvršavaju zadatke koji bi se pojavili. Mornarica NOVJ je time uspostavila svoju organizaciju, što je bio jedan od temelja za uspješnu borbenu djelatnost.[951]

Time je, u stvari, završen jedan u biti složen proces koji je počeo nakon kapitulacije Italije, ali čiji su temelji postavljeni još 1941. godine, kada je počela oružana borba protiv okupatora i domaćih izdajica. Mornaričke komande formirane su u složenim uslovima, kada su njemačke snage nastojale da što prije ovladaju obalom i otocima uz nju. One su se brzo konsolidirale i prema svojim mogućnostima počele operativno djelovati, ali je njihova djelatnost bila usmjerena i na stvaranje jedne efikasne organizacije za borbu na moru. Takva organizacija stvorena je dalekovidnom odlukom vrhovnog komandanta Tita, koji je svojom naredbom formirao Mornaricu NOVJ.

Formiranje IV pomorskog obalnog sektora Mornarice NOVJ

Proces formiranja IV pomorskog obalnog sektora Mornarice NOVJ odvijao se u nekoliko kraćih faza ograničenih određenim naredbama i odlukama Štaba Mornarice. Iako se te faze ne mogu kruto omeđiti, ipak se moraju izdvojiti neki važni događaji vezani za njih. Štab Mornarice je 26. oktobra, kada je počeo djelovati na Hvaru, podijelio obalu na četiri pomorska obalna sektora. Dio obale i otoka od rta Ploča kod Rogoznice do sredine rijeke Neretve pripao je III pomorskom obalnom sektoru. Budući da ta podjela nije bila najbolje rješenje, 10. novembra izvršena je nova - na šest pomorskih obalnih sektora. Četvrtom pomorskom obalnom sektoru pripali su obala i otoci od rta Žaline jugoistočno od Rogoznice (zatim od rta Ploča kod Rogoznice) do uključno sela Zaostrog u Makarskom primorju. Prvo rukovodstvo, koje je imalo privremeni karakter, postavljeno je krajem oktobra, dok je stalno rukovodstvo IV pomorskog obalnog sektora postavljeno u posljednjoj dekadi novembra. Prema tome, proces formiranja odnosno uspostavljanja IV pomorskog obalnog sektora odvijao se od kraja oktobra do kraja novembra 1943. godine.[96']

Čim je počeo djelovati u Hvaru, Štab Mornarice je odmah poduzeo mjere da se formiraju štabovi sektora. Zbog važnosti srednjodalmatinskog područja, Štab Mornarice je nastojao da se što prije uspostavi Štab IV pomorskog obalnog sektora. Osnovni problem bili su kadrovi kojih nije bilo dovoljno, jer je istovremeno trebalo popuniti barem najvažnije dužnosti u Štabu Mornarice i Štabu IV pomorskog obalnog sektora. Konačno, Štab Mornarice donio je odluku da se najvažnije dužnosti u Štabu IV pomorskog obalnog sektora popune iz sastava Komande Flote naoružanih brodova, koja je ukinuta. To je učinjeno i zbog kontinuiteta u radu, jer je Komanda Flote naoružanih brodova d9 tada rukovodila mornaričkim jedinicama na srednjodalmatinskom području. Štab Mornarice je 28. oktobra izvijestio Štab 8. korpusa da je poduzeo sve mjere da se što prije uspostavi Štab IV pomorskog obalnog sektora, i da je već predviđeno njegovo rukovodstvo.[971]

Štab IV pomorskog obalnog sektora uspostavljen je, odnosno počeo je djelovati 30. oktobra 1943. u Hvaru, gdje mu je određeno stalno sjedište. Za komandanta je postavljen Frane Podboj, a za političkog komesara Josip Ilić Šuro. Zatim

95) K. Pribilović, III POS, 69-70. Brodom »Lala IV« prevezeni su iz Hvara u Senj delegati za II zasjedanje AVNOJ-a Vicko Krstulović, Andrija Božanić i Srećko Manola.

96) *AVII,* k. 2021, br. reg. 12/1-1; k. 516, br. reg. 17/1-4. U vremenu od 26. oktobra do 10. novembra 1943. godine IV pomorski obalni sektor službeno je nosio oznaku »III POS«. Da ne bi došlo do zabune, u ovoj knjizi ovaj sektor odmah nazivamo njegovim pravim nazivom, tj. IV pomorski obalni sektor koji je imao sve do rasformiranja.

97) *Materijali* br. 168/2.

su postavljeni: za ađutanta štaba Mijo Russo, za načelnika štaba Ivo Rebula i za zamjenika političkog komesara Vlado Bagat. Do 10. novembra još su postavljeni: za šefa Tehničke sekcije Rafael Perhauc, za šefa Intendantske sekcije Nikola Sabiancello, za referenta za vezu Mato Palaveršić, za referenta za obalnu artiljeriju Nikola Mardešić, za referenta za otočne partizanske odrede Sibe Dulčić, za komandanta NB-7 »Enare II« Ante Jeričević, za komandanta NB-6 »Napredak« Davor Orebić i za komandanta NB-5 »Ivan« Baldo Lujak. Premda su time bile popunjene glavne komandne i druge dužnosti, u Štabu sektora još uvijek nije bilo popunjeno sedam važnih dužnosti. Štab sektora, uz pomoć Štaba Mornarice, poduzeo je mjere da se i one popune.[98)]

Analiza napred navedene kadrovske strukture Štaba i nekih jedinica IV pomorskog obalnog sektora na početku njegovog rada pokazuje da je na ukupno trinaest dužnosti bilo postavljeno šest bivših mornaričkih oficira, jedan kapetan duge plovidbe i ujedno rezervni mornarički oficir, jedan bivši oficir kopnene vojske, dva rezervna oficira kopnene vojske i tri učesnika narodnooslobodilačkog rata od 1941. do 1943. godine. Kadrovska struktura u datim uslovima bila je povoljna, ali najveći problem bio je u tome što je od napred navedenih samo Vlado Bagat imao duže borbeno iskustvo, i do tada je bio na dužnostima u jedinicama i štabovima NOVJ. Međutim, niko od njih, osim relativno kratkog rada u Obalnoj komandi i Komandi Flote naoružanih brodova nekolicine njih, nije imao iskustva za organiziranje i borbeno djelovanje takve nove mornaričke komande kakav je bio pomorski obalni sektor, i to u uslovima rata na moru. Ta iskustva je, u stvari, tek trebalo steći u borbi. Pored toga, dok su za organizaciju ostalih komandi, odnosno štabova postojala određena uputstva kako Vrhovnog štaba NOV i POJ, tako i Glavnog štaba Hrvatske, dotle za mornaričke komande i štabove nije bilo nikakvih propisa. Zbog toga je Štab Mornarice pružio veliku pomoć kako u organiziranju Štaba sektora, tako i početku njegove borbene djelatnosti.

Formirajući Štab IV pomorskog obalnog sektora, Štab Mornarice je naredio da u njegovu »nadležnost spada pomorska (a vremenom i kopnena) obrana otoka Brača, Hvara, Visa i Šolte, uključivo sa obalom od Rogoznice kod Šibenika do Živogošća u Makarskom primorju«. Prema tome, Srednjodalmatinsko obalno i otočno područje postalo je operativno područje IV pomorskog obalnog sektora. Međutim, kako je prema organizacijskoj naredbi južna granica sektora bila Zaostrog, ona se praktično protezala do rijeke Neretve. Na taj način je IV pomorski obalni sektor dobio za svoje operativno područje središnji, odnosno sa operativno-taktičkog gledišta najvažniji dio istočne jadranske obale. Samim tim, odgovornost tog sektora mora se uvijek razmatrati u svjetlu te činjenice. To ujedno znači daje operativno područje tog pomorskog obalnog sektora bilo od izuzetnog značaja za Mornaricu NOVJ, odnosno za narodnooslobodilačku borbu uopće. Povezano sa tim, to područje bilo je i od posebne važnosti za neprijatelja.[99)*]

Organizacija Štaba sektora sprovedena je prema naredbi o organizaciji Mornarice NOVJ. O popuni kadrovima vodila se stalna briga, pa su uz pomoć Štaba Mornarice ubrzo popunjene sve važnije dužnosti u sektoru. Naravno, stalnim razvojem sektora širila se i njegova formacija. Međutim, u biti organizacija Štaba sektora bila je uvijek ista, samo se u sastavu pojedinih sekcija, zbog potreba borbenog djelovanja, povećavao broj dužnosti. One su popunjavane uzdizanjem kadrova iz vlastite sredine ili uz pomoć Štaba Mornarice. Time je, iako ne bez problema i poteškoća, osiguravan neophodan kontinuitet u borbenom djelovanju sektora, što je u datoj situaciji bilo najvažnije.

98) *AVII,* k. 2022, br. reg. 15/2-3; k. 516, br. reg. 17/1-4.

99) *AVII,* k. 2026, br. reg. 3/2-1; k. 2022, br. reg. 15/2-3. Navedeni citat je iz dopisa br. 8/43 od 30. oktobra 1943. Štaba IV POS-a *(AVII,* k. 2026, br. reg. 3/2-1).

Uspostavljanje Štaba sektora, koji je po svemu bio nov, zahtijevalo je istovremeno i rješavanje niza vrlo teških problema. Paralelno sa uspostavljanjem i organizacijom Štaba sektora trebalo je prikupljati potreban kadar, formirati jedinice i službe, pratiti operativnu situaciju i poduzimati određene mjere, povezati se sa susjednim komandama i štabovima, organima narodne vlasti i organima KPH i, posebno, održavati stalnu vezu sa pretpostavljenom komandom-Štabom Mornarice. Sve to zahtijevalo je skoro neprekidan danonoćni rad, veliku energiju i entuzijazam, iskustvo, inicijativu i umješnost. Osim toga, neprekidno se moralo voditi računa o neprijatelju čije namjere, odnosno planirana borbena dejstva nisu mogla uvijek biti poznata.

Kada je počeo djelovati, Štabu IV pomorskog obalnog sektora podređene su Bračka, Hvarska, Viška, Šoltanska i Primorska flotila. To su, u stvari, bile prve njegove borbene jedinice. Sve te flotile već su normalno djelovale, vršeći uglavnom patrolnu službu. Po naređenju Štaba Mornarice od 31. oktobra, i Udarna flotila ušla je u sastav IV pomorskog obalnog sektora. Stanje flotila bilo je ovako:

firačka flotila, imala je 8. novembra štab, četiri patrolna čamca, tri motorna čamca za održavanje veze i mehaničku radionicu. Sjedište štaba i mehaničke radionice bilo je u Postirama. Brojno stanje iznosilo je 22 borca i rukovodioca. Komandant je bio Ivo Gatin, a politički komesar Mario Ostojić. Od ukupnog brojnog stanja dvojica su bila u štabu, trojica u mehaničkoj radionici, a svi ostali na patrolnim čamcima i brodovima za održavanje veze. Patrolni čamci su bili: »Brač-1« (šest članova posade, komandant Nikola Aras, motorista i ujedno politički delegat Vinko Aras), »Brač-3« (tri člana posade, komandant Ante Čapeta, motorist Srećko Milinović), »Brač-4« (četiri člana posade, komandant Ante Zlendić, motorist Ivan Tokić), »Brač-5« (dva člana posade, komandant Mate Dubravčić, motorist Frano Marinković). Svi patrolni čamci bili su motorni leuti brzine 6 čvorova. Od naoružanja svaki patrolni čamac imao je po jedan teški mitraljez od 8 mm, dok je posada imala puške i ručne bombe. Pored patrolnih čamaca, u sastavu flotile bila su tri manja motorna čamca za održavanje veze sa kopnom i između bračkih luka od Milne do Sumartina. Od tih čamaca bio je opremljen samo jedan nazvan »Veza 1«, dok su ostali opremani prema potrebi. Ti čamci su opremljeni zato da bi se patrolni čamci mogli osloboditi svih zadataka osim patroliranja. Radi raspoznavanja čamci za vezu bili su bojadisani sivom bojom, s tim što su imali petokraku zvijezdu na pramcu. Mehanička radionica je imala dva mehaničara i jednog brodograditelja. Vršila je popravke na brodskim motorima, bez mogućnosti izrade dijelova, i manje popravke na trupovima brodova.[1001]

Bračka flotila vršila je patrolnu službu u određenim sektorima oko Brača. Pored toga, vršila je razna prevoženja i održavala vezu Postire-Dugi Rat-Krilo-Supetar sve dok je to bilo moguće. Također je održavala vezu Povlja-Pučišće-Postire-Spliska-Supetar-Sutivan-Stomorska i obratno.

Glavni problemi flotile bili su: nedovoljan broj patrolnih čamaca, nedostatak odgovarajućeg naoružanja jer su teški mitraljezi bili pozajmljeni od 1. otočke brigade pa ih je trebalo vratiti, nedostatak goriva pa se patrolna služba morala smanjiti. Nije bilo hrane i odjeće za sastav flotile, a posebno nije bilo tople odjeće za posade patrolnih čamaca, u Štabu flotile nedostajao je zamjenik komandanta i intendant.[101)]

Hvarska flotila, imala je štab i osam patrolnih čamaca. Sjedište štaba bilo je u Hvaru. Brojno stanje iznosilo je 37 boraca i rukovodilaca. Komandant je bio Marijo Radoničić, a politički komesar Stjepan Ćurin. Patrolni čamci su bili: P-1H

100) *AVII,* k. 2026, br. reg. 2/4-1; *Materijali* br. 683/3.

101) *Isto.* Svi teški mitraljezi morali su biti vraćeni, pa se pokušalo dobiti druge od 12. brigade, odnosno sa kopna, ali se u tome nije uspjelo jer ih nije bilo dovoljno.

(komandant Tugomir Kumarić, motorista Stipe Visković), P-2H (komandant Niko Slavić, motorista Ante Mihaljević-Daši), P-3H (komandant Roko Piacun, motorista Stjepan Huljić), P-4H (komandant Ivo Duboković, motorista Marko Guša), P-5H (komandant Jakov Dujmović, motorista Luka Koludrović), P-6H, P-7H i P-8H. Patrolni čamci su bili motorni leuti, brzine 6 čvorova. Pola patrolnih čamaca bilo je naoružano teškim mitraljezima od 8 mm, a druga polovica puškomitraljezima od 6,5 mm, dok su posade imale puške i ručne bombe.[1021]

Hvarska flotila vršila je patrolnu službu u određenim sektorima oko Hvara. Tri patrolna čamca bazirala su u Sućurju vršeći patrolnu službu od uvale Virak na sjevernoj obali otoka do sela Ivan-Dolac na južnoj. Dva patrolna čamca iz Jelse patrolirala su od uvale Virak do rta Kabal. Patrolni čame iz uvale Vira patrolirao je od rta Kabal do rta Pelegrin. Dva patrolna čamca sa bazom u Hvaru vršila su patrolnu službu od rta Pelegrin do sela Ivan-Dolac. Patroliranje je vršeno od zalaska do izlaska sunca, s tim što su patrolni čamci zauzimali određene pozicije koje su povremeno mijenjali radi izviđanja.

Flotila nije imala dovoljno naoružanja, posebno teških mitraljeza, a posade nisu imale odgovarajuću odjeću i obuću, posebno za nastupajući zimski period. Nije bilo hrane, trebalo je organizirati kuhinje za patrolne čamce u mjestima gdje baziraju, veza između Štaba flotile i patrolnih čamaca bila je slaba, posebno sa onima u Sućurju. Štabu flotile nedostajao je intendant. Pored toga, zalihe goriva bile su vrlo male.[103)]

Primorska flotila, imala je štab i tri patrolna čamca. Sjedište flotile bilo je u Podgori. Brojno stanje bilo je oko 30 boraca i rukovodilaca. Komandant je bio Ljubenko Vodanović, a politički komesar Nikola Vela. Patrolni čamci bili su: »Partizan II« (motorni leut, brzina 6 čvorova, naoružanje teški mitraljez od 8 mm, posada četiri člana, komandant Žarko Vodanović, motorista Ante Mariani), »Partizan III« (motorni leut, brzina 7 čvorova, naoružanje teški mitraljez od 8 mm, posada četiri člana, komandant Dinko Drinković), »Biokovac« (bivši talijanski stražarski čamac, brzina 10 čvorova, naoružanje dva mitraljeza od 8 mm, jedan puškomitraljez, jedan minobacač od 45 mm, posada sedam članova, komandant Petar Peko, upravitelj mašine Prošper Dujmović). U brodogradilištu u Vrboskoj na Hvaru opreman je za patrolni čamac putnički brod »Turist«.[104*]

Primorska flotila vršila je patrolnu službu u Hvarskom i Neretvanskom kanalu od Makarske do Ploča. Napadala je neprijateljski pomorski saobraćaj na ruti Metković-Makarska-Split i obratno. Štitila je vlastiti pomorski saobraćaj na rutama Podgora-Hvar i Podgora-Brač, a posebno na glavnoj pomorskoj ruti Vis-Podgora Učestvovala je u osiguranju konvoja koji su prevozili jedinice za Pelješac.

Osnovni problem Primorske flotile bilo je slabo naoružanje patrolnih čamaca. Zbog nedostatka topova od 20 mm patrolni čamci nisu mogli efikasno napadati neprijateljske brodove. Oprema brodova bila je vrlo oskudna, nedostajali su rezervni dijelovi za pogonske uređaje, zalihe goriva su bile male, kao i hrane, dok odjeće, naročito zimske uopće nije bilo.[1051]

Soltanska flotila, sastojala se od štaba i četiri patrolna čamca. Imala je sjedište u Stomorskoj. Brojno stanje bilo je 20 boraca i rukovodilaca. Komandant je bio Petar Vidan, a politički komesar Mate Radman. Nakon što je Štab IV pomorskog obalnog sektora naredio 2. novembra da se opremi m/j »Ojdana«, a

102) *Materijali* br. 683/3; K. Pribilović, *Hvarska flotila,* VE, II, br. 3, 540; Ratko Franković, *Hvarska flotila,* Hvarski zbornik, br. 2, Hvar 1974, 231-246.

103) *Materijali* br. 683/3.

104) IV POS 1943-1983, 30-31; K. Pribilović, *Naoružani brodovi Mornarice NOVJ,* 143-144; K. Pribilović, *Patrolni čamac Mornarice NOVJ PČ-56 »Partizan III«,* Mornarički glasnik, 4/1970, 526-527.

105) *Materijali* br. 683/3; IV POS 1943-1983, 30-31.

najslabiji patrolni čamac stavi u rezervu, stanje flotile je bilo: NB-»Ojdana« (motorni jedrenjak, brzina 6 čvorova, naoružanje teški mitraljez od 8 mm, posada deset članova, komandant Milivoj Novaković, motorista Ferdinand Veber), »NB-1 « (motorni leut, brzina 7 čvorova, naoružanje teški mitraljez od 8 mm, posada četiri člana, komandant Ivan Koludrović, motorista Miroslav Novaković), »NB-3« (motorni leut, brzina 7 čvorova, naoružanje teški mitraljez od 8 mm, posada četiri člana, komandant Jerko Vidan, motorista Tomislav Cecić), »NB-4« (motorni leut, brzina 7 čvorova, naoružanje teški mitraljez od 8 mm, posada četiri člana, komandant Ivan Radman, motorista Dinko Jurić). Raniji patrolni čamac »NB-2« je raspremljen.[106)]

Šoltanska flotila vršila je patrolnu službu sa težištem na sektoru Splitska vrata-Drvenik Veli. Tri patrolna čamca bazirala su u Stomorskoj, a jedan u Maslinici. Naređenjem Štaba IV pomorskog obalnog sektora od 6. novembra Šoltanska flotila uputila je patrolni čamac »NB-1« na raspolaganje Komandi otoka Drvenika. Patrolni čamac bazirao je u Drveniku Velom vršeći patrolnu službu oko otoka' Pored patroliranja, Šoltanska flotila je održavala vezu sa kopnom.[107)]

Šoltanska flotila nije imala dovoljno naoružanja za naoružavanje patrolnih čamaca, nedostajali su rezervni dijelovi za pogonske motore, zalihe goriva bile su male, dok su posade oskudijevale u odjeći.

Viška flotila, imala je štab i jedan patrolni čamac. Sjedište je bilo u Visu. Brojno stanje bilo je devet boraca i rukovodilaca. Komandant je bio Donat Marinković, zamjenik komandanta Vinko Mardešić, a politički komesar Andrija Vidović. Patrolni čamac nosio je oznaku »Br.l«. To je bio leut brzine 7 čvorova, naoružan teškim mitraljezom od 8 mm. Posada je brojila šest članova, komandant je bio Ante Marinković, a motorist Petar Galošić.[108)]

Viška flotila vršila je patrolnu službu oko Visa, a posebno na sektoru od Stončice do Rukavca i od Stončice do Barjaka. Nakon uspostavljanja pomorskog saobraćaja sa Italijom patrolni čamac je prihvatao brodove i sprovodio ih u Vis ili Komižu. Vršene su pripreme da se opremi i naoruža još jedan patrolni čamac.

Udarna flotila, podređena je 31. oktobra Štabu IV pomorskog obalnog sektora. Međutim, za razliku od napred navedenih flotila, Udarna flotila nije imala poseban štab, nego je brodovima komandovao najstariji komandant. Ulaskom u sastav IV POS-a Udarna flotila je, u stvari, kao jedinica rasformirana a naoružani brodovi su bili pod direktnom komandom Štaba sektora. Naoružani brodovi su bili: NB-5 »Ivan« (putnički brod, brzina 11 čvorova, naoružanje pet teških mitraljeza od 8 mm i jedan top od 20 mm, posada četrnaest članova, komandant Baldo Lujak), NB-6 »Napredak« (tunolovac, brzina 8 čvorova, naoružanje jedan protutenkovski top od 47 mm, jedan top od 20 mm, dva teška mitraljeza od 8 mm, posada deset članova, komandant Davor Orebić), NB-7 »Enare II« (ribarski brod-kočar, brzina 9,5 čvorova, naoružanje jedan brodski top od 47 mm, dva teška mitraljeza od 8 mm, posada dvanaest članova, komandant Ante Jeričević).[109>]

Naoružani brodovi NB-5 »Ivan«, NB-6 »Napredak« i NB-7 »Enare II«, pojedinačno ili u grupi po dva broda, patrolirali su u Splitskom, Bračkom i Hvarskom kanalu. Pored toga, napadali su neprijateljski pomorski saobraćaj i vršili nasilna izviđanja.

106) *AVII,* k. 2022, br. reg. 4/10-1, 4/17-1.

107) *AVII,* k. 2026, br. reg. 3/9-1; k. 2022, br. reg. 12/1-4, 1-1/2. Komanda Drvenika tražila je jedan brzi motorni čamac za vlastite potrebe. Najprije je u Drvenik Veli upućen patrolni čamac NB-1, a po naređenju Štaba Mornarice 8. novembra isplovio je iz Hvara za Drvenik i BC-1 *{AVII,* k. 2026, br. reg. 3/11-1).

108) *AVII,* k. 2022, br. reg. 1/1-6; *Materijali* br. 683/3; *VE,* II, 10/1975, 514.

109) *Materijali* br. 683/3; VE, II, 10/1975, 202; K. Pribilović, *Naoružani brodovi Mornarice NOVJ,* 89-90, 99-100, 113-114.

Naoružani brodovi nisu imali odgovarajuće naoružanje, a samo su dva imala po jedan top od 20 mm, što je bilo nedovoljno. Topovi od 47 mm nisu imali nišanske sprave. Posade nisu bile zaštićene pa je tek trebalo ugraditi drvene bunkere napunjene pijeskom. NB-5 »Ivan« je bio dosta istrošen pa gaje trebalo generalno remontovati. Svim brodovima, a naročito NB-5 »Ivan«, nedostajali su rezervni dijelovi za pogonske uređaje. Posade nisu imale odgovarajuću odjeću, dok su zalihe goriva i hrane bile male.

Sekcija za pomorski saobraćaj pri Stabu IV pomorskog obalnog sektora formirana je od dijela ljudstva iz Odsjeka za pomorski saobraćaj pri Komandi Srednjodalmatinskog otočnog područja, koji je rasformiran a od njega je formirana Sekcija za pomorski saobraćaj Štaba Mornarice NOVJ. Tri referenta iz bivšeg Odsjeka za pomorski saobraćaj raspoređena su u Sekciju za pomorski saobraćaj Štaba IV pomorskog obalnog sektora. Sekcija je odmah pristupila realizaciji postavljenih zadataka. Već 2. novembra u sastavu Sekcije za pomorski saobraćaj organizirani su i uspostavljeni lučke kapetanije i lučka zastupstva na području IV pomorskog obalnog sektora Lučke kapetanije bile su u Trogiru, Podgori, Supetru, Bolu, Starom Gradu i Visu, a lučka zastupstva u Stomorskoj, Milni, Sumartinu, Hvaru, Jelsi, Vrboskoj i Sućurju. Svim lučkim kapetanijama i zastupstvima naređeno je da odmah preuzmu sve zadatke iz svoje nadležnosti u smislu postojećih propisa koji su važili do 1941. godine, ako nisu u suprotnosti sa interesima narodnooslobodilačke borbe. Pored toga, stavljeno im je u zadatak da vrše kontrolu pogonskog materijala i nadzor nad ribarstvom. Trebalo je hitno popisati sve brodove iznad pet tona nosivosti, zatim njihove posade, kao i sve ostale stručne pomorce. Svim popisanim brodovima trebalo je izdati propisani dokumenat kao znak identiteta i pripadnosti određenoj lučkoj kapetaniji. Odmah je trebalo, po naređenju Štaba Mornarice, rekvirirati sve pogonsko gorivo, kako na brodovima tako i u skladištima, i voditi strogu evidenciju o njemu. Zbog opasnosti od neprijateljske avijacije, Štab Mornarice je naredio da svi brodovi od 80 tona pa naviše napuste otočne luke i sklone se u pojedine uvale Hvara i Visa. Svaki dan trebalo je u dnevnom raportu javljati Sekciji za pomorski saobraćaj broj brodova u pojedinim lukama, njihovu ispravnost i stanje goriva.[11®]

Sekcija za pomorski saobraćaj IV pomorskog obalnog sektora smatrala je kao najvažniji zadatak da se što prije ustanove broj i stanje brodova, kao i njihovih posada na području sektora. To je bilo od posebnog značaja jer je trebalo organizirati pomorski saobraćaj na području sektora - i to za potrebe sektora, zatim Štaba Mornarice, kopnenih jedinica i organa narodne vlasti. Posebno pitanje bila je organizacija pomorskog saobraćaja na glavnoj pomorskoj ruti Vis-Podgora, kao i slanje većih brodova u Bari radi prevoza ratnog materijala u Vis. Zahvaljujući dobrom radu, već 2. novembra neke lučke kapetanije poslale su izvještaje o stanju brodova u pojedinim lukama, što je bio osnov za početak organiziranja pomorskog saobraćaja. Zahvaljujući upornom radu, Sekcija za pomorski saobraćaj IV POS-a ubrzo je ustanovila stanje brodova na svom području. Radilo se, uglavnom, o motornim jedrenjacima raznih tipova nosivosti od 10 do 260 tona. Međutim, više od polovine brodova nije bilo sposobno za plovidbu, bilo zbog starih i istrošenih pogonskih uređaja, bilo zbog nedostatka rezervnih dijelova. Što se tiče motornih leuta i motornih čamaca, njih je također bio veći broj nosivosti od 1 do 10 tona, ali i njihovi pogonski uređaji

110) *AVII,* k.2026, br. reg. 12/1-3, 12/9-5, 12/10-1, 12/21-1, 13/10-1, 12/6-1, 15/13-1; k. 2022, br. reg. 3-15/1. Uspostavljanje lučkih kapetanija i lučkih zastupstava naredio je Štab Mornarice 31. oktobra. Lučka kapetanija Podgora pod svoju nadležnost imala je slobodnu teritoriju od Splita do Zaostroga, a Lučka kapetanija Trogir od rta Ploča do Splita, uključujući otoke Drvenik Veli i Mali i Čiovo.

većinom su bili istrošeni i bez rezervnih dijelova. Ukupne zalihe pogonskog goriva, a naročito nafte i benzina, bile su male.[1"1]

Radi jedinstvenog reguliranja kako organizacije sekcija za pomorski saobraćaj pri štabovima pomorskih obalnih sektora, tako i samog pomorskog saobraćaja, Štab Mornarice izdao je 10. novembra posebnu organizacijsku naredbu. Njome je precizno odredio način organiziranja, nadležnost, dužnosti i zadatke sekcija za pomorski saobraćaj. Sekcije za pomorski saobraćaj štabova pomorskih obalnih sektora bile su dužne da na svojim područjima organiziraju lučke kapetanije i zastupstva. Svi brodovi i njihove posade potpadali su pod nadležnost Odsjeka za pomorski saobraćaj Štaba Mornarice, odnosno sekcija za pomorski saobraćaj štabova pomorskih obalnih sektora. Povezano s tim, svi brodovi i njihove posade smatrali su se mobiliziranim od 10. novembra. Sva pitanja evidencije i registracije brodova i njihovih posada, snabdijevanje gorivom i hranom, izdavanje naloga za plovljenje, kao i upotrebu u pomorskom saobraćaju, trebale su regulirati sekcije za pomorski saobraćaj u suradnji sa Odsjekom za pomorski saobraćaj Štaba Mornarice. Za plovidbu u inostranstvo brodovi su trebali imati posebnu dozvolu Štaba Mornarice. Svi mobilizirani brodovi morali su vijati jugoslavensku zastavu sa petokrakom zvijezdom i smatrali su se pomoćnim brodovima Mornarice NOVJ.[ll2)]

Da ne bi došlo do nesporazuma sa saveznicima, odnosno njihovim pomorskim i vazduhoplovnim snagama, Štab Mornarice je posebnom naredbom odredio pomorske rute od Drvenika Malog do otoka Šipana. Svi brodovi su morali ploviti tim rutama koje su išle uz obalu, odnosno najkraćim putem između otoka. Strogo je bila zabranjena plovidba po danu u vremenu od 8 do 16 sati. Ribarenje je bilo dozvoljeno po noći samo na prostoru ruta za pomorski saobraćaj, a po danu do sto metara od obale, s tim što je bilo zabranjeno ribarenje dubinskim mrežama.[113]*

Štab Mornarice naredio je 10. novembra da se odmah u svim lukama uvede lučka kontrolna služba, odnosno stalna služba bezbjednosti. Nju su trebale organizirati sekcije za pomorski saobraćaj putem lučkih kapetanija i zastupstava. Lučka kontrolna služba putem svojih straža trebala je vršiti kontrolu brodova, njihovih posada i putnika koji dolaze iz inostranstva, odnosno domaćih luka, zatim kontrolu uplovljenja-isplovljenja svih brodova, i održavati red u lukama kod iskrcaja-ukrcaja tereta i putnika. Štab Mornarice je detaljno propisao zadatke i dužnosti lučke kontrolne službe.[1141]

Polazeći od navedenih naredbi Štaba Mornarice, Sekcija za pomorski saobraćaj IV POS-a poduzela je mjere da što prije uspostavi svoju organizaciju i što bolje organizira pomorski saobraćaj. Postepeno je popunjen personal u lučkim kapetanijama i zastupstvima, vršen je detaljan popis brodova i posada, zabranjena je plovidba po danu i počelo je organiziranje lučkih kontrolnih straža. Istovremeno je svaki dan vršen raspored brodova koji su izvršavali razne zadatke prevoza za potrebe Štaba Mornarice, kopnenih jedinica i sektora. Izrađen je vozni red za dvije stalne pruge koje su, po naređenju Štaba Mornarice, počele funkcionirati tri puta sedmično u jednom smjeru. To su bile: Podgora-Sumartin-Jelsa-Bol-Hvar-Vis i obratno, i Stomorska-Milna-Hvar-Vela Luka i obratno. Dva člana Sekcije za pomorski saobraćaj upućena su u Trogir radi pomoći oko or-

i l i) *AVII,* k. 2066, br. reg. 12/24-1, 13/23-1,12/14-1. Budući da nije bilo dovoljno nafte, morao se za pogon upotrebljavati petrolej. Štab IV POS-a zatražio je naftu od Štaba Mornarice, koji mu je 6. novembra dodijelio 1.560 litara, uz napomenu da se strogo štedi. Pored toga, naređeno ie da se nafta uzme u količini od 1.500 litara iz privatnih zaliha. U Hvaru je organizirano mornaričko skladište goriva koje je 8. novembra u zalihi imalo 800 kg nafte, 50 litara benzina i 200 litara petroleja.

112) *AVII,* k. 2021, br. reg. 12/1-1, 14/11-1; k. 2026, br. reg. 14/22-1. Svim brodovima koji su ušli u sastav pomoćnih brodova Mornarice NOVJ Štab Mornarice izdao je nove brodske isprave.

113) *AVII,* k. 2021, br. reg. 2/1-6.

114) *AVII,* k. 2021, br. reg. 11/1-1.

ganiziranja lučke kapetanije i lučkih zastupstava i popisa brodova. U sastavu Lučke kapetanije u Trogiru organizirana su lučka zastupstva u Segetu, Marini, Vinišću i Drveniku Velom. Na području Lučke kapetanije Trogir popisano je 16 motornih jedrenjaka i 12 motornih čamaca.[1151]

Tehnička sekcija

Veliki broj brodova koji su ušli u sastav IV POS-a zahtijevali su, radi svog održavanja i remontovanja, hitnu organizaciju tehničke sekcije, odnosno tehničke službe. Već prvi popisi brodova pokazivali su da je mnogima potreban hitan popravak, da su pogonski uređaji istrošeni i da nema rezervnih dijelova. Da bi se mogla organizirati tehnička sekcija, Štab IV POS-a zatražio je pomoć od Štaba Mornarice. Istovremeno je 31. oktobra naređeno da se izvrši hitan popis brodogradilišta i tehničkih radionica na području IV POS-a. Cilj je bio da se ustanove njihovi kapaciteti, oprema, broj radnika i momentalna aktivnost. Štabu Mornarice je predloženo da sva brodogradilišta i tehničke radionice na području IV POS-a uđu u njegov sastav. Tehničkom referentu Štaba IV POS-a Rafaelu Perhaucu stavljeno je u zadatak da što prije obiđe postojeća brodogradilišta i tehničke radionice i organizira popravak brodova.[1161]

Prema podacima koji su prikupljeni, stanje brodogradilišta i tehničkih radionica bilo je:

O t o k B r a č. Mornarička radionica u Spliskoj, koja je prebačena sa Biokova i ojačana, imala je 7. novembra 24 radnika. Bila je osposobljena za popravke motora i drugih uređaja, kao i naoružanja, a imala je i pirotehniku. Također je imala livnicu, tokarske strojeve, frezere, bušilice, prese, kovačnicu, mehaničarski alat i mogućnost autogenog varenja. Dio strojeva, alata, opreme, kovačkog pribora, boca sa kisikom, kao i raznog konstruktivnog i potrošnog materijala, uzet je iz Tvornice karbida u Dugom Ratu. Radionica je normalno radila vršeći popravke motora i naoružanja. Mehanička radionica u Postirama bila je u sastavu Bračke flotile i vršila je popravke brodskih motora, kao i manje popravke trupova brodova. Imala je dva mehaničara i jednog brodograditelja te potreban mehaničarski i brodograditeljski alat. Brodogradilište Martina Borojevića u Sumartinu, imalo je dva navoza s mogućnošću izvlačenja brodova od 30 do 160 tona, moglo je graditi i popravljati brodove navedene veličine. Trinaestog novembra u brodogradilištu je radilo pet radnika koji su popravljali oštećeni NB-6 »Napredak«. Mehanička radionica u Sumartinu imala je šest mehaničara koji su vršili manje popravke na brodskim motorima. Brodogradilište braće Dorić u Milni imalo je tri navoza na koje su se mogli izvlačiti brodovi od 40 tona i jedan od 10 tona. Bila su tri radnika i jedan naučnik. U istom mjestu bilo je i brodogradilište Augusta Marinovića sa navozom na koji se mogao izvući brod do sedam tona. Radili su jedan radnik i jedan naučnik.[U7)]

O t o k H v a r. Na otoku je bilo brodogradilište u Vrboskoj i mehanička radionica u Starom Gradu. Budući daje brodogradilište u Vrboskoj bilo na pogodnom položaju za popravak brodova, a uz to su postojale i mogućnosti za njihovo

115) *AVII,* k. 2026, br. reg. 13/19-1,3/35-1,14/1-1. Lučka kapetanija Trogir uspostavila je prugu Trogir-Seget-Vranjica-Drvenik Veli-Stomorska i obratno.

116) *AVII,* k. 2026, br. reg. 4/36-1,11/6-1. Zbog velikih problema u pogledu održavanja brodova Štab IV POS-a je već 30. oktobra zatražio od komandi Braća, Hvara, Visa i Štaba Primorske flotile da mu dostave podatke o brodogradilištima na njihovom području. Pored tosa, već 31. oktobra zatraženo je da sva brodogradilišta i tehničke radionice uđu u njegov sastav *(AVII,* k. 2026, br. reg. 11/1-1).

117) *Malerijalibr*. 683/3; *AVII,* k. 2022, br. reg. 11/1-1, 18/1-1. U Mehaničkoj radionici u Spliskoj bila su popravljena i adaptirana za montažu na brodove dva topa od 20 mm i jedan protivavionski mitraljez. Topovi su montirani na NB-5 »Ivan« i NB-6 »Napredak«.

maskiranje zbog opasnosti od neprijateljske avijacije, odlučeno je da ono uđe u sastav IV POS-a. Zato je u Vrbosku upućen inž. Bojan Hrovatin sa zadatkom da kao upravnik preuzme tamošnje privatno brodogradilište, proširi ga, poveća broj radnika i organizira rad. Naređeno mu je da za početak rada prikupi četiri brodograditelja, dva do četiri stolara, jednog mehaničara, jednog mašinskog tehničara i dva obična radnika, s tim što bi se broj radnika povećavao zavisno od potreba. Također mu je stavljeno u zadatak da odmah izvijesti čime brodogradilište raspolaže i šta treba nabaviti da bi moglo normalno raditi. Po dolasku u Vrbosku inž. Hrovatin je postojećem brodogradilištu pripojio susjedno pa je tako organizirano veće brodogradilište. Prikupljeni su potrebni radnici i brodogradilište je odmah počelo raditi punim kapacitetom. Pored postojećeg, alat je uzet iz tvornice sardina i jedne privatne radionice, dok su neki radnici donijeli svoj.[118]*

Bravarska radionica Antuna Vlahovića u Starom Gradu bila je u sastavu Komande Srednjodalmatinskog otočnog područja. Nakon što je ojačana grupom mehaničara i drugih specijalista iz Splita i iz bivše biokovske radionice, preformirana je u tehničku radionicu. Pored alata i zaliha konstruktivnog i potrošnog materijala kojeg je predao vlasnik, radionica je bila dobro snabdjevena strojevima, alatom i potrebnim materijalom koji je evakuiran iz Splita i donesen iz Dugog Rata. Tehnička radionica bila je osposobljena za popravke motora, naoružanja, razne opreme, kao i za novu izradu raznih potrebnih predmeta. Dio svojih kapaciteta radionica je stavila na raspolaganje tehničkoj službi Štaba Mornarice, odnosno IV POS-a.[119)]

O t o k Š o l t a . U Rogaču je bilo brodogradilište Frane Cecića, koje je moglo graditi brodove do 12 tona i izvlačiti na navoz do 30 tona. Šoltanskoj flotili je naređeno da, prema potrebi, koristi to brodogradilište za svoje potrebe.[120]*

T r o g i r. Na području Trogira bila su tri brodogradilišta i jedna mehanička radionica. Brodogradilište Ante Strojana moglo je u normalnim uslovima graditi nove brodove do 150 tona, kada je radilo punim kapacitetom. Također moglo popravljati brodove do 250 tona. Međutim, u brodogradilištu nije bilo struje jer je električna centrala u Divuljama bila porušena. Brodogradilište je imalo sve potrebne strojeve i alat, iako je dio mašina bio oštećen. Radnika je bilo na licu mjesta 26, dok ih je 6 bilo u vojnim jedinicama. U brodogradilištu je bilo na popravku nekoliko motornih jedrenjaka. Brodogradilište Košćina nije radilo, jer nije imalo materijala, ali upotrebom onog iz brodogradilišta Strojan moglo je popravljati brodove do 80 tona. To se odnosilo i na brodogradilište Katalinić.[121]*

Mehanička radionica u Hrušici (Okrug), ranije manja privatna radionica, imala je osam specijaliziranih radnika i potreban alat. U njoj su popravljani motori svih vrsta, ali ie nedostajalo kisika. Mašine i alat prikupljeni su po Divuljama i ostalim bivšim državnim radionicama, kako bi se stvorila radionica sposobna za popravke svih vrsta motora.[122]*

O t o k V i s . Mada je u Visu i Komiži bilo nekoliko manjih radionica, one nisu odmah angažirane za potrebe Mornarice NOVJ. Budući da je Vis tada bio u »dalekoj« pozadini, donesena je odluka da se tamo organiziraju tehničke ra-

118) Štab Mornarice odredio je inž. Hrovatina za upravnika 8. novembra *(AVII,* k. 2021, br. reg. 7-5/1).

119) *AVII,* k. 2026, br. reg. 11/3-1; pismo Antuna Vlahovića autoru od 15. jula 1967. (kod autora).

120) *AVII,* k. 2026, br. reg. 14/1-1.

121) *AVII,* k. 2026, br. reg. 14-1/1. O brodogradilištu u Trogiru detaljnije, K. Pribilović, Brodogradilište Mornarice NOVJ u Trogiru poslije kapitulacije Italije i od oslobođenja Trogira do kraja rata, Trogirski kraj u narodnooslobodilačkoj borbi 1941-1945, Split 1984, 837-849.

122) Isto. Radionica ie bila u sastavu Komande Splitskog područja, a njen politički komesar bio je Ante Duplančić, mehaničar-motorist. On je 24. novembra preuzeo dužnost političkog komesara Brodogradilišta u Vrboskoj.

dionice. Iz Tehničke sekcije IV POS-a u Vis je upućen Danilo Hubmajer sa zadatkom da ustanovi stanje postojećih radionica, organizira rad i uspostavi zajedničku upravu pod nazivom »Nadzorništvo radionica« na čijem čelu će on biti. Do 8. novembra već je normalno radila Mehanička radionica u Visu, uglavnom na popravkama brodskih motora, a tog dana je Štab Mornarice uputio iz Hvara jednog inžinjera za pomoć u radu. Novoformirano Nadzorništvo radionica planiralo je radove prema prioritetu, prvenstveno vodeći računa o operativnim potrebama.[123]*

Zbog mogućnosti napada neprijatelja na Brač Štab Mornarice je 14. novembra naredio da se Mehanička radionica iz Spliske evakuira na Vis, s tim da se ostavi samo najnužnije za tekuću upotrebu. Poslije izvršenih priprema Mehanička radionica je u dijelovima prebačena iz Spliske u Vis, pa je tamo već normalno radila na predjelu Prirovo 21. novembra. Nakon fuziranja sa postojećom Mehaničkom radionicom u Visu nazvana je »Centralna mehanička radionica«. Bila je osposobljena za popravke svih vrsta motora a posebno brodskih, zatim naoružanja i opreme, kao i drugih predmeta. Tako je Vis postepeno postajao tehnička baza Mornarice NOVJ.[124']

Štab Mornarice je sva brodogradilišta i tehničke radionice podredio Štabu IV POS-a, odnosno njegovoj Tehničkoj sekciji. Međutim, zbog nedostatka kadra Tehnička sekcija se nije mogla odmah uspostaviti. Zato je Štab Mornarice rasporedio u Tehničku sekciju IV POS-a i nekoliko stručnih lica, među kojima jednog inžinjera i jednog tehničara. Mada nisu bila popunjena sva mjesta, Tehnička sekcija je ubrzo organizirana pa je 23. novembra već normalno radila.[125]*

Služba veze. Već u svom prvom izvještaju Štabu 8. korpusa Štab Mornarice je naglasio da slab kvalitet postojećih veza i nedostatak stručnog osoblja znatno otežavaju komandovanje i ispoljavanje utjecaja na potčinjene štabove i jedinice. Zato je Štab Mornarice 31. oktobra naredio štabovima pomorskih obalnih sektora da hitno, prema svojim mogućnostima, organiziraju službu veze. U naređenju je naročito naglašeno da uspostava službe veze i, posebno, službe osmatranja i javljanja ima prvostepeni značaj. Izvršavajući to naređenje, Štab IV POS-a poduzeo je mjere da referent za vezu Mate Palaveršić prikupi potrebno ljudstvo i uspostavi najnužnije osmatračke stanice. Nije bilo ni signalista, ni optičkih sredstava za vezu, ni dvogleda, signalnih pištolja kao i ostalog potrebnog materijala. U jedinicama sektora pronađeno je svega nekoliko boraca koji su u bivšoj ratnoj mornarici završili signalni kurs. U kopnenim jedinicama na otoci-

123) *AVII,* k. 2021, br. reg. 7/5-1. Iz Hvara u Vis upućen je na popravak bivši žandarmerijski motorni čamac, a 11. novembra i motorni čamac »Vesna«. Motor bivšeg žandarmerijskog čamca je u radionici detaljno pregledan i očišćen, ali se rasplinjač nije mogao popraviti jer je potpuno dotrajao. U takvoj situaciji rješenje je nađeno tako što je rasplinjač pozajmljen od jednog privatnika. Pošto je i akumulator bio dotrajao, privremeno je skinut sa »Vesne«. Nakon toga čamac je odmah upućen u Hvar na izvršavanje zadataka *(AVII,* k. 2026, br. reg. 11/7-1, 3/25-1).

124) *AVII,* k. 2021, br. reg. 1/18-1; k. 2022, br. reg. 16-3/1,15-4/1, 15/4-6. U Komiži je aktivirana mehanička radionica »Neptun«.

125) *AVII,* k. 2026, br. reg. 4/8-1, 11/6-1. Veliki uspjeh tehničke službe već na početku njenog rada bilo je spašavanje p/b »Gruž«. Da ne bi bio potopljen od njemačkih aviona, taj parobrod je upućen polovinom septembra iz Splita za Brač. Na brodu je bilo svega pet članova posade, od kojih je vođa palube preuzeo dužnost komandanta. Brod je usidren u Splisku na Braču, a na njemu je kao čuvar ostao samo vođa palube. Dva člana posade prekomandovani su na p/b »Bakar«, a ostali su vraćeni u Split. Brod su bombardirali njemački avioni pa je propuštao vodu. Nasukan je da ne bi potonuo. Budući da je prijetila opasnost da potone, nakon pregleda tehničkog referenta IV POS-a odlučeno je da se p/b »Gruž« spasi. Popunjen je najnužnijom posadom, pa su tehnički organi uz pomoć nje, zatim raclnika iz Mehaničke radionice u Spliskoj i remorkera »Doket« koji je upućen iz Hvara, ispumpali vodu i zavarili rupe na trupu. Brod je doveden u plovno stanje, osposobljeno mu je provizorno pogonski uređaj, pa je već 18. novembra bio u Hvaru. Nakon što mu je kompletirana posada, isplovio ie za Velu Luku radi daljeg remonta i opremanja. Potopljen je da ne padne u ruke neprijatelja prilikom povlačenja iz Vele Luke 25. decembra 1943 *(AVII,* k. 2026, br. reg. 12-39/1, 14/6-1, 15-6/1).

ma bilo je, također, nekoliko signalista pa je zatraženo od njihovih komandi da ih prekomanduju u IV POS. Uz velike napore prikupljeno je nešto optičkih i signalnih sredstava za vezu. Istovremeno je i Štab Mornarice poduzeo mjere da se izvjesna količina tih sredstava nabavi od saveznika.[1261]

Prilikom uspostavljanja IV POS-a, na njegovom području radila je samo osmatračka stanica Hum na Visu. Njen komandir Petar Mardešić razriješen je dužnosti i postavljen za komandira osmatračke stanice Hvar (kota 241 Napoleon). Dodijeljena su mu dvojica signalista, i 10. novembra je osmatračka stanica Hvar počela djelovati. Obezbjeđenje osmatračke stanice vršilo je osam boraca koje je komandir obučavao za osmatrače. Druga osmatračka stanica uspostavljena je na koti 197 (Vela Straža) na Šolti. Za komandira je postavljen Ivan Burmuz, koji je upućen iz Hvara za Šoltu. Osmatračkoj stanici su dodijeljeni dvogled, reflektor na nožni pogon, dva mahala i signalni pištolj. Komandirima je stavljeno u zadatak da uspostave optičku vezu između osmatračkih stanica Hvar i Šolta. Budući da nije bilo signalista, a ni sredstava, nisu se odmah mogle uspostaviti i ostale osmatračke stanice. Zato je referent za vezu dobio zadatak da se poveže sa Štabom 12. brigade koja je imala svoje osmatračnice na Braču (k. 778 Vidova Gora, k. 497 Sv. Juraj), zatim sa Komandom Drvenika Velog gdje je također bila osmatračnica i sa obalnom baterijom u Sućurju. Podacima dobijenim iz tih izvora trebalo je upotpuniti uspostavljeni sistem osmatranja i javljanja. Radi boljeg osmatranja i održavanja optičke veze na navedene osmatračnice upućeno je po nekoliko signalista koji su prikupljeni iz jedinica na otocima. Uspostavljene su ove optičke veze: Hvar-Vis, Hvar-Solta, Hvar-Brač, i Šolta-Brač. Ove veze bile su značajne, naročito kod učestalih kvarova na žičnim vezama posebno preko podmorskih kabela Brač-Šolta i Brač-Hvar. Sve osmatračke stanice povezane su telefonskim linijama na postojeći sistem žične veze.[127)]

Što se tiče žične veze koristila se ona zatečena na Srednjodalmatinskim otocima. Ta žična veza bila je u nadležnosti Komande Srednjodalmatinskog otočnog područja. Poduzete su mjere da se sve jedinice IV POS-a povežu na taj sistem, ali nije bilo telefonske žice ni dovoljno telefonskih aparata. Zato je tražena pomoć od Štaba Mornarice. Jedinicama je naređeno da uspostave kurirsku vezu do najbližih telefonskih centrala i tako, do daljnjega, održavaju vezu sa Štabom sektora[128)]

Radio-veza nije mogla biti uspostavljena, jer nije bilo ni radio-stanica, ni radio-telegrafista. Taj problem je tada stavljen u drugi plan, jer ni Štab Mornarice još nije bio uspostavio radio-veze sa pretpostavljenom i potčinjenim komandama. Budući da se do radio-stanica nije nikako moglo doći, Štab Mornarice je 2. novembra hitno zatražio pomoć od Vrhovnog štaba. Zamoljen je Vrhovni štab da se urgira kod saveznika da Mornarici NOVJ isporuče najnužniji broj radio-stanica.[129)]

Obavještajnoj službi posvećena je naročita pažnja, pa je uspostavljena Obavještajna sekcija, odnosno Obavještajni centar IV POS-a. Za šefa Obavještajne sekcije postavljen je Drinko Tolić. Štab IV POS-a izdao je 19. novembra na-

126) *AVII,* k. 2026, br. reg. 3/10-1. Dva bivša signalista pronađena su u bataljonu u Jelsi, a dva u sastavu Kotarskog narodnooslobodilačkog odbora u Starom Gradu. Sva četvorica su zatražena na osnovu naredbe 8. korpusa o upućivanju takvih lica u Mornaricu NOVJ.

127) *AVII,* k. 2026, br. reg. 1/5-1, 3/17-1, 4/32-1. Stab IV POS-a naredio je 14. novembra da se iz Bračko-šoltanskog odreda upute tri borca na rt Ražanj (o. Brač), gdje su trebali vršiti službu kao izvidna stanica *(AVII,* k. 2026, br. reg. 14/25-1).

128) Sistem žične veze na srednjodalmatinskim otocima bio je u osnovi onaj uspostavljen do 1941. godine. Njegove temelje činile su telefonske centrale u pojedinim otočnim mjestima. Bio je nedovoljnog kapaciteta i za normalne potrebe, a pogotovo za uslove nastale na srednjodalmatinskim otocima nakon kapitulacije Italije. Zato su poduzete mjere da u saobraćaju telefonske centrale daju prednost vojnim potrebama, odnosno da se stave pod kontrolu najbližih komandi ili jedinica.

129) *AVII,* k. 2021, br. reg. 11/1-1.

ređenje-okružnicu, kojim je regulirao organizaciju obavještajne službe u svojim jedinicama, odnosno na svom operativnom području. U svim jedinicama trebala su biti postavljena odgovorna lica za obavještajnu službu i službu bezbjednosti kao jedinstveni organi. Pomoć u tome trebalo je da pruže politički komesari jedinica. U naredbi je posebno ukazano na važnost bezbjednosti jedinica i štabova i na slanje redovnih sedmičnih izvještaja.[13]®

Otočni partizanski odredi. Važnost obrane otoka zahtjevala je da se u sastavu Mornarice NOVJ organiziraju otočni partizanski odredi. Prva otočka brigada, čije su jedinice bile raspoređene na srednjodalmatinskim otocima, 7. oktobra ušla je u sastav 26. divizije kao 12. dalmatinska brigada. Da otoci u slučaju odlaska brigade ne bi ostali bez obrane, poduzete su mjere da se formiraju novi partizanski odredi. Organizaciju odreda preuzela je Komanda područja srednjodalmatinskog otočja uz pomoć Okružnog komiteta KPH. Naređeno je da se formiraju dva odreda, i to Bračko-šoltanski i Hvarsko-viški. Upravo kada je počelo organiziranje navedenih odreda, već je djelovao Štab Mornarice. Nakon određenih razmatranja odlučeno je da oba odreda uđu u sastav Mornarice i da se njihovi bataljoni rasporede na Šolti, Braču, Hvaru i Visu. Štab Mornarice naredio je da oba odreda uđu u sastav IV POŠ-a.[131)]

Formiranje oba odreda zbog nedostatka kadra, naoružanja i opreme, kao i drugih problema, zahtijevalo je veliku energiju i umješnost. Zahvaljujući velikoj pomoći Okružnog, kao i kotarskih komiteta KPH, odredi su formirani i organizaciono učvršćeni. Bračko-šoltanski odred formiran je 27. oktobra na Braču. Međutim, zbog potreba popune 12. brigade i promjena operativne situacije, bilo je nekoliko manjih reorganizacija dok odred nije konačno organizacijski učvršćen. U novembru Bračko-šoltanski odred imao je dva bataljona sa ukupno 530 boraca. Oba bataljona su bila raspoređena na Braču, a dvije čete na Šolti. Komandant je bio Stipe Karmelić, a politički komesar Mate Cepemić.[132)]

Hvarsko-viški odred nije mogao biti odmah formiran. Štab IV POS-a naredio je 2. novembra Štabu Bračko-šoltanskog odreda da izdvoji iz svog sastava dio komandnog kadra i uputi ga na Hvar radi formiranja Hvarsko-viškog odreda. Do 9. novembra formirana su dva bataljona Hvarsko-viškog odreda, dok je treći bio u formiranju. Dva bataljona zauzela su položaje na Hvaru, a jedan na Visu. Brojno stanje odreda bilo je 449 boraca. Komandant je bio Luka Radišić, a politički komesar Grgo Lavčević. Nakon formiranja 3. bataljona Hvarsko-viški odred imao je 12. novembra 752 borca. Komandant je bio Sibe Dulčić Josip, dok je Luka Radišić postao zamjenik komandanta.[133*]

Oba odreda su većinom bila popunjena borcima starijih godišta bez borbenog iskustva. Mlađi borci, također, do tada su veoma rijetko učestvovali u borbama. Borci su bili naoružani puškama, svaka četa imala je po nekoliko teških

130) *AVII,* k. 2022, br. reg. 6/8-1. Obavještajni podaci dobivani su od Obavještajnog centra južne Dalmacije. Stab Mornarice zamolio je Stab 8. korpusa da Štab 26. divizije i štabovi brigada na otocima dostavljaju i njemu neposredno obavještajne izvještaje. Štab 8. korpusa naredio je 26. diviziji da sve obavještajne izvještaje koje šalje njemu dostavlja i Štabu Mornarice (*Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 9, 254).

131) *Materijali* br. 168/2. Štab 8. korpusa naredio je 26. diviziji da se 12. brigada poveže sa Štabom Mornarice i pomogne oko formiranja odreda na otocima. Naime, 12. brigada je, što je u datoj situaciji bilo normalno, za popunu svojih jedinica uzela najveći dio postojećeg kadra i većinom mlađe borce, tako da za formiranje odreda nije bilo dovoljno kadra, a ostali su uglavnom stariji borci *(AVII,* k. 516A, br. reg. 2/8).

132) *AVII,* k. 2022, br. reg. 1/1-10; k. 2026, br. reg. 13-15/1. Prema izvještaju Štaba Mornarice Štabu 8. korpusa od 28. oktobra, Bračko-šoltanski odred bio je već organiziran. Međutim, iz odreda su uzimani mlađi borci za 12. brigadu, a u njega su vraćani stariji i fizički slabiji. '

133) *AVII,* k. 2022, br. reg. 2/1-11; k. 2033, br. reg. 2/1-3; k. 2026, br. reg. 3-6/1. Prema izvještaju Štaba Hvarsko-viškog odreda, 9. novembra bilo je 536 boraca Razlika u brojnom stanju nastala je zbog toga što je u tom izvještaju uračunato i brojno stanje 2. bataljona, koji je još bio u formiranju *(AVII,* k. 2022, br. reg. 11-33/3, 11-33/4).

mitraljeza, ali odredi nisu imali nijedan minobacač od 81 mm. Zato im je trebalo pružiti veliku pomoć u vojničkom i partijskom pogledu, a osim toga i pojačati naoružanje.

Obalska artiljerija. Prije formiranja IV POS-a obalne baterije na njegovom području bile su u sastavu 1. otočke, odnosno 12. brigade. Većinu baterija činile su bivše talijanske obalne baterije raspoređene na Hvaru, Braču i Drveniku Velom. Štab 1. otočke brigade rasporedio je postojeće topove na sjeverne strane otoka, gdje su inače bile raspoređene i njegove glavne snage. Tako je na Braču bilo šest topova, na Hvaru dva, na Šolti jedan i na Visu jedan. Obalne baterije na Drveniku Velom bile su u sastavu obalne artiljerije Šibenskog sektora. Štab Mornarice naredio je Štabu IV POS-a da preuzme obalne baterije na svom području i izvrši njihov raspored zavisno od postojeće operativne situacije. Za artiljerijskog referenta Štaba IV POS-a postavljen je Nikola Mardešić. Za popunu obalnih baterija Štab Mornarice dodijelio je IV POS-u borce-artiljerce, koji su se pred nadiranjem njemačkih snaga povukli sa obalnih baterija Šibenskog sektora. [m)]

Za rukovođenje obalnim baterijama formiran je poseban štab, u početku nazvan »Komanda artiljerije otoka Brača«, a zatim »Komanda artiljerije Brač-Šolta«. Za komandanta je postavljen Ozren Smodlaka, za zamjenika komandanta Zlatko Ferić, a za političkog komesara Josip Dužević. Komanda je imala sjedište u Supetru. Dobila je naređenje da ubrzano organizaciono sredi i učvrsti obalne baterije. Obalna baterija u Sućurju na Hvaru direktno je bila podređena Štabu sektora.[135)]

Polazeći od operativne situacije i raspoloživih topova obalne baterije su raspoređene ovako:

- obalna baterija Sućuraj dva topa od 105 mm, reflektor, boraca 38;
- obalna baterija Sumartin, jedan poljski top od 105 mm M-28, boraca 18;
- obalna baterija Povija, jedan brdski top od 75 mm, boraca 10 (ova baterija je kasnije postavljena kod Postira, imala je 12 boraca);
- obalna baterija Postire (Bok), jedan poljski top od 105 mm M-28, boraca 13;
- obalna baterija Supetar, jedan brodski top od 66 mm, boraca 18;
- obalna baterija Sutivan (zapadno od uvale Lipova), jedan poljski top od 105 mm M-28, boraca 18;
- obalna baterija Ražanj (Milna), jedan dvocijevni obalni top od 66 mm, boraca 18;
- obalna baterija Crpine (Milna), jedan dvocijevni obalni top od 66 mm, boraca 12;
- obalna baterija Bobovišće, jedan brdski top od 75 mm, boraca 12;
- obalna baterija Grohote (Crljena), jedan brdski top od 75 mm, boraca 9;

134) *AVII,* k. 2026, br. reg. 4-36/1; k. 2022, br. reg. 15-8/1. Na Šibenskom području bile su obalne bateriie na Murteru, 2irju, Prviću, kod Primoštena i na Zečevu kod Rogoznice. Sve te baterije su prije iskrcavanja Nijemaca na šibenske otoke, odnosno njihovog prodora prema Rogoznici i Primoštenu bile povučene, odnosno uništene. Sastav baterija se povukao na sektor Primošten-Rogoznica, a zatim na Šoltu i Brač. Štab Mornarice naredio je da se borci rasporede na postojeće obalne baterije i na Drvenik Veli, dok je kadar posebno raspoređen. Štab IV POS-a borce-artiljerce rasporedio je 5. novembra ovako: 15 na bateriju Milna, 4 u Sućuraj, 5 u Postire, 16 u Supetar, a na Drvenik Veli 9 i sve one koji su se povukli sa otoka Zirja *{AVII,* k. 2021, br. reg. 7-3/1).

135) *AVII,* k. 2022, br. reg. 18/7-1, 14-6/1, 15-5/2. Komanda artiljerije otoka Brača već je djelovala 3. novembra. Njeno sjedište bilo je u Nerežišću, pa u Bobovišću i konačno u Supetru.

- obalna baterija Maslinica, jedan brdski top od 75 mm, boraca 11;
- štab obalne artiljerije Brač-Šolta, boraca i rukovodilaca 14.

Ukupno 11 obalnih baterija, boraca i rukovodilaca 191.[136)]

Obalne baterije imale su topove četiri različita kalibra, većinom zastarjele i nepodesne za gađanje ciljeva na moru. Samo su dvije baterije imale reflektore. Nijedna baterija nije imala daljinomjer, pa je daljina određivana odoka. Nije bilo nišanskih sprava, ni tablica gađanja. Da bi topovi mogli gađati, napravljene su improvizirane nišanske sprave koje su jedva zadovoljavale. Nijedna baterija nije imala džepne lampe za osvjetljavanje nišanskih sprava prilikom gađanja noću. Pored toga, baterijama je nedostajalo specijalizirano ljudstvo, jer je među posadama bilo vrlo malo onih koji su nekada služili vojni rok kao artiljerci. Poznajući takvo stanje, Štab Mornarice je naredio da se pojača obuka na svim obalnim baterijama. Izvršavajući to naređenje, Štab IV POS-a posvetio je veliku pažnju organizaciji obalnih baterija, nastojeći da prikupi što više artiljeraca, a posebno bivših artiljerijskih oficira i podoficira. Poduzete su mjere da se obuka izvodi svaki dan i da se koristi svaka prilika za uvježbavanje komandira baterija i nišandžija na topovima.[1371]

Pored svih napora, Štab IV POS-a nije bio u stanju da organizira sve sekcije, službe i jedinice - kako je to predviđala organizacijska naredba Štaba Mornarice. Tako nije uspostavljena vrlo važna operativna sekcija, jer se nije moglo pronaći pogodno lice koje bi je vodilo. Zato je dužnosti operativnog oficira privremeno vršio načelnik štaba. Također, nisu postavljeni referenti za sanitet i sudstvo iako su poduzete mjere da se pronađu odgovarajuća lica za te dužnosti. Što se tiče referenta za minerstvo i zaprečavanje, ni on nije postavljen, ali se smatralo da to momentalno nije veliki problem. Intendantura IV POS-a odmah je uspostavljena, a za intendanta je postavljen Nikola Sabiancello. Kao prvo, odmah je trebalo organizirati ishranu sastava sektora, odnosno snabdjeti ga odjećom i obućom i barem po jednim ćebetom svakog borca i rukovodioca. Zalihe hrane bile su vrlo male, jer je već bilo potrošeno ono što se evakuiralo iz Splita. Isti slučaj je bio i sa hranom zaplijenjenom sa p/b »Tunisino«. Zalihe odjeće i obuće, praktično, nisu postojale. Štab IV POS-a našao se u dosta teškoj situaciji jer je sve jedinice trebalo snabdijevati hranom. Posade na brodovima su jako oskudijevale u odjeći, obući i posteljini. Na brodovima uopće nije bilo zimske odjeće. U takvoj situaciji Komanda Područja srednjodalmatinskog otočja pomogla je IV POS-u određenim količinama hrane. Naime, u zalihama te komande bila je manja količina pašte, kukuruznog brašna, bijelog brašna i nešto više slanih srdela i sardina. Tako je, iako u skromnim količinama, privremeno riješeno pitanje ishrane. Međutim, o svemu je obaviješten Štab Mornarice, od koga je tražena pomoć u ishrani i odjeći. Budući da je Štab Mornarice bio upravo dobio prvu pošiljku hrane iz savezničke pomoći, to je jedan njen dio odmah predat Intendanturi IV POS-a radi snabdijevanja njenih jedinica. Na taj način je počelo redovno snabdijevanje hranom IV POS-a preko Intendanture Štaba Mornarice. Što se tiče odjeće, taj problem je i dalje ostao neriješen.[138*]

Politički i partijski rad. Odmah nakon formiranja Štab IV POS-a posvetio je dužnu pažnju političkom i partijskom radu u svojim jedinicama. Svim polit-

136) *AVII,* k. 2022, br. reg. 7-4/5,14-16/1, 14-29/1, 15-18/2,30/2,30/3,30/9, 30/13,30/16,30/19, 30/17, 30/28, 30/23. Sve navedene obalne baterije bile su samostalne, iako su imale samo po jedan top. Brojno stanje baterija često se mijenjalo, ali ukupno brojno stanje nije nikad prelazilo 200 boraca i rukovodilaca. Položaji obalnih baterija također su povremeno mijenjani, iako ih je većina imala stalne položaje.

137) *AVII,* k. 2022, br. reg. 14-8/1, 14/29-1. Po naređenju Štaba Mornarice, trebalo je organizirati kurs za daljinomjerce sa obalnih baterija u Veloj Luci. Svaka obalna baterija trebala je poslati na kurs po jednog borca. Međutim, zbog pogoršanja operativne situacije kurs nije održan *(AVII,* k. 2022, br. reg. 15-33/1).

138) *AVII,* k. 2021, br. reg. 9/1-1; k. 2026, br. reg. 6/1-1.

ljjiii komesarima naređeno je da odmah organiziraju politički rad, i to putem redovne političke nastave i svakodnevnog informiranja. Pošto je većina jedinica bila tek formirana, politička nastava održavana je češće. Borcima su najviše objašnjavani ciljevi narodnooslobodilačke borbe, zatim vojno-politička situacija u zemlji i u svijetu, kao i potreba odlučne borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika. Na sastancima jedinica ukazivano je na važnost obuke, čuvanje oružja, gajenje drugarstva i dobrih međusobnih odnosa, dobro obavljanje službe, tj. na sve probleme koji su utjecali na stanje u njima. Informiranje je vršeno putem radio-vijesti koje su umnožavane i slane jedinicama. Političkim komesarima je naređeno da dostavljaju Štabu sektora svakih sedam dana izvještaje o stanju u jedinicama i o političkom radu.[39)]

Već 1. novembra svim jedinicama je naređeno da organiziraju proslavu 26. godišnjice velike oktobarske revolucije i da taj dan bude praznik. U svim jedinicama održanje prigodan politički čas na kojem je pročitan Proglas CK KPJ povodom 26. godišnjice velike oktobarske revolucije. Borci su zajedno sa narodom prisustvovali mitinzima koji su održani u pojedinim otočnim mjestima. Najveći miting održan je u Hvaru.[140)]

Što se tiče partijskog rada, najprije su prikupljeni podaci o broju članova i kandidata KPJ i članova SKOJ-a u jedinicama. Ustanovljeno je da u nekim jedinicama već djeluju partijske organizacije, dok je u nekima bilo vrlo malo članova. Radi upoznavanja sa stanjem članstva, poduzete su mjere da se prikupe njihove karakteristike. Dogovoreno je sa Okružnim komitetom KPH za srednju Dalmaciju da se prilikom popune jedinica u njih ravnomjerno šalju i članovi Partije, kao i kandidati i članovi SKOJ-a. Svim partijskim organizacijama, odnosno članovima partije stavljeno je u zadatak da se, gdje god za to postoje uslovi, formiraju partijske ćelije u jedinicama i na brodovima. Također im je stavljeno u zadatak da stalno vode računa o jačanju partijskih organizacija primanjem novih članova i kandidata. Partijske organizacije u jedinicama i komandama trebale su biti garancija za tačno izvršavanje svih postavljenih zadataka. Međutim, budući daje većina partijskog kadra bila mlada i neiskusna, trebalo je svim partijskim organizacijama u jedinicama pružiti odgovarajuću pomoć u političkom i organizacionom pogledu. Iz prikupljenih, mada nepotpunih, podataka vidljivo je da je najveći broj članova Partije bio u Bračko-šoltanskom i Hvarsko-viškom odredu, u obalnoj artiljeriji, te u Primorskoj i Šoltanskoj flotili.[1411]

Svi napred izneseni podaci pokazuju daje tek uspostavljeni Štab IV POS-a, mada nepotpun, odmah počeo organizirati jedinice i službe sektora. To je bio dosta obiman i složen posao koji se obavljao u vrlo specifičnim uslovima. Sigurno daje dobro postavljena i sprovedena organizacija bila jedan od temelja uspješne borbene djelatnosti. Zato je prvih dana postojanja IV POS-a najviše vremena posvećeno organizaciji štaba, jedinica i službi. Mada uz velike poteškoće, organizacija sektora sprovedena je za nekoliko dana. Relativno brzo su savladani početni problemi, pa je Štab sektora, uslovno uzevši, već normalno djelovao u prvoj dekadi novembra. Najveći problem bio je nedostatak odgovarajućih kad-

139) *AVII,* k. 2026, br. reg. 3/4-1. Nijedan sedmodhevni izvještaj političkih komesara nije sačuvan.

140) *AVII,* k. 2026, br. reg. 3-5/1. Uoči 7. novembra zapaljene su velike vatre na svim otocima u čast praznika. Vatre su bile osmotrene iz Splita i ostalih njemačkih garnizona na obali. Komandant njemačke Pomorske komande Dalmacije o tome je odmah izvijestio komandanta njemačke ratne mornarice na Jadranu. Nijemci nisu znati odmah zašto su vatre zapaljene, ali su u izvještaju naglasili da se njima sigurno izražava neka radost *(KTB* A4, 6. 11. 1943; *KTB SD,* 6. 11. 1943).

141) *AVII,* k. 2022, br. reg. 4-26/1. Okružni komitet KPH za srednju Dalmaciju stavio je u zadatak svim svojim organizacijama na terenu da se povežu sa partijskim organizacijama u vojnim jedinicama i pomognu im u radu, odnosno u uzdizanju i osposobljavanju njihovih članova za izvršavanje postavljenih zadataka. *(Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 9, 272).

rova, pa cjelokupna organizacija nije ni mogla odmah biti sprovedena. Taj problem se rješavao postepeno, daljim uspješnim razvojem sektora. Za razliku od drugih sektora, IV POS se odmah našao u posebnom položaju. Štab Mornarice, odgovoran za organizaciju i uspješno djelovanje cijele Mornarice NOVJ, iz razumljivih razloga, odmah je dio zadataka prenio na Štab IV POS-a, ne samo zato što je ovaj bio u neposrednom susjedstvu nego i zbog centralnog položaja tog sektora. Sve je to usložavalo i organizaciju i borbeno djelovanje tog sektora. Međutim, praksa je odmah pokazala da je to i najbolje rješenje, pa je i Štab Mornarice uvijek imao razumijevanja za probleme sektora, pomažući mu u svakom pogledu, a naročito u kadrovima.

UIV POS-u postojalo je borbeno jezgro predvođeno članovima KPJ, koje je, bez obzira na poteškoće, bilo garancija da će se ta novoformirana mornarička jedinica uspješno razvijati. Zahvaljujući dotadašnjem uspješnom razvoju narodnooslobodilačke borbe na srednjodalmatinskom području, IV POS je svega nekoliko dana nakon formiranja imao: štab, šest flotila, dva partizanska odreda, obalnu artiljeriju, tehničku službu sa brodogradilištima i radionicama, službu veze i osmatranja, mrežu lučkih kapetanija i zastupstava, pomoćne brodove, intendanturu i druge jedinice i službe. To je bio nesumnjiv uspjeh ako se uzme u obzir da je na dan početka djelovanja IV POS imao samo nekoliko ljudi u tek uspostavljenom štabu. Zato ma koliko da je bila važna organizacija, IV POS je odmah počeo sa borbenim djelovanjem kao svojim najvažnijim zadatkom.

Situacija u srednjoj Dalmaciji na početku djelovanja IV POS-a

Nakon zauzimanja Splita, 27. septembra, Nijemci nisu bili u stanju da odmah nastave sa planiranim borbenim dejstvima radi ovladavanja cijelim obalnim rubom, a zatim srednjodalmatinskim otocima. Sedamnaestodnevno zakašnjenje u zauzimanju Splita i pretrpljeni gubici onemogućili su Nijemcima da brzo i potpuno ovladaju obalom, a o nekom iskrcavanju na otoke odmah - nisu mogli ni razmišljati. Premda je glavnina jedinica 8. korpusa djelovala u unutrašnjosti Dalmacije, Nijemci su se u Splitu smatrali opkoljenima. Njima je u takvim prilikama, ipak, najvažnije bilo da drže Split i kontroliraju komunikaciju Sinj-Split. Smatrali su da za nastupanje prema Trogiru, odnosno Omišu i Makarskoj nemaju dovoljno snaga. Budući da su jedinice NOVJ dosta uspješno napadale komunikacije koje iz unutrašnjosti vode ka obali, Nijemcima je ubrzo jedan od glavnih problema postao snabdijevanje vlastitih jedinica na obali, posebno u Splitu. Pored toga, organiziranje protudesantne obrane nije moglo početi dok se ne zauzmu cijela obala i otoci. U takvoj situaciji i njemačka Vrhovna komanda i Komanda 2. oklopne armije, i Komanda njemačke ratne mornarice na Jadranu bile su okupirane problemima zauzimanja obale i otoka, uspostavljanja dužobalnog pomorskog saobraćaja i organiziranja protudesantne obrane. Svi planovi, naređenja i uputstva navedenih komandi koji su se odnosili na istočnu obalu Jadrana bili su puni kategoričkih zaključaka o važnosti zaposjedanja otoka.[142)]

S obzirom na to da se problemom zauzimanja jadranskih otoka direktno bavila Komanda 2. oklopne armije, koja je inače bila zadužena za obranu istočne obale Jadrana, njemačka ratna mornarica posebno je forsirala to pitanje. Naime, nakon kapitulacije Italije ubrzano se formirala i njemačka ratna mornarica na Jadranu. Komanda njemačke ratne mornarice za Jadran počela se uspostavljati 11. septembra. Prvobitna organizacija predviđala je da se formiraju: dvije pomorske komande (Pomorska komanda Dalmacije i Pomorska komanda južnog

142) *KTB AA,* 11-30. 9. 1943; *AVII, NAV-T-Ml,* r. 193, s. 7453682-3.

Jadrana), sedam komandi luka (Zadar, Šibenik, Split, Dubrovnik, Kotor, Drač i Valona) sa sedamnaest lučkih kapetanija (Cres, Lošinj, Dugi otok, Rab, Senj, Rogoznica, Trogir, Vis, Hvar, Split, Metković, Lastovo, Korčula, Kotor, Bar, Drač i Valona), zatim pomorske snage, obalna artiljerija, služba osmatranja i javljanja, tehnička služba, kao i sve druge službe, jedinice i ostalo što je bilo potrebno za normalno djelovanje ratne mornarice. Međutim, zamišljena organizacija pored svih napora dosta sporo se realizirala, jer su Nijemci pretpostavljali da će istočnu jadransku obalu zauzeti za nekoliko dana. Nisu dovoljno uzeli u obzir dejstva NOVJ, a i veliko zakašnjenje u zauzimanju Splita praktično je poremetilo mnoge njihove planove.[143]*

Sjedište Pomorske komande Dalmacije trebalo je biti u Splitu. Ali pošto je Split bio u rukama NOVJ, Nijemci su bili prisiljeni da formiranje Pomorske komande Dalmacije počnu u Zadru 14. septembra. Komandant Pomorske komande Dalmacije, koji se nalazio u Zadru, tek je 28. septembra saznao da je Split u njemačkim rukama. Njegov pokušaj da se 30. septembra probije u Split torpednim čamcem nije uspio.[144]*

Ponovni pokušaj komandanta Pomorske komande Dalmacije da se prebaci u Split izveden je tek 16. oktobra, i to ne brodom nego hidroavionom. Tog dana se komandant prebacio u Split hidroavionom koji je doletio iz Trsta u Zadar. Nakon toga je pomoću hidroaviona počelo preseljenje sastava Pomorske komande Dalmacije iz Zadra u Split. Preseljenje je nastavljeno 17. i 18. oktobra, ali je hidroavion 19. oktobra pogođen kod Rogoznice vatrom jedinica NOVJ. Bio je oštećen ali je uspio doletjeti do Splita. Ostatak sastava komande prebačen je u Split 21. oktobra.[145]*

Tako je konačno, poslije 34 dana, Pomorska komanda Dalmacije stigla u svoje odredište. Komandant i sastav komande bili su više nego razočarani situacijom u Splitu, koji je, u stvari, bio opkoljen jer su svi otoci ispred njega bili u posjedu NOVJ. Komandant je čak pomišljao da sjedište svoje komande odmah premjesti u Metković, odnosno u Dubrovnik, ali je poslije dužeg razmatranja ipak odlučio da ostane u Splitu. Djelovanje Pomorske komande Dalmacije bilo je u početku ograničeno samo na uže područje Splita, a tek se znatno kasnije proširilo na cjelokupno njeno operativno područje.[146]*

Prije dolaska Pomorske komande Dalmacije Nijemci su nastojali uspostaviti pomorski saobraćaj između Splita i Metkovića. Za tu svrhu su koristili p/b »Rab« koji su zaplijenile ustaše u Makarskoj nakon kapitulacije Italije. Kada je taj parobrod iz Makarske uplovio u Metković, Nijemci su ga odmah rekvirirali za svoje potrebe. Budući da su u Metković preko Sarajeva i Mostara počeli stizati razni transporti sa ljudstvom i materijalnim sredstvima određenim za Split, to su Nijemci odmah iskoristili p/b »Rab«. Njime su prebacili u Split prvu grupu vojnika i oficira, kao i mornarički odred ratne mornarice NDH. Nakon toga naoružani p/b »Rab« plovio je povremeno isključivo noću između Splita i Metkovića. Budući daje p/b »Rab« bio nedovoljnog kapaciteta, Nijemci su najprije angažirali još jedan motorni jedrenjak, a zatim još dva. Te motorne jedrenjake zaplijenili su u Metkoviću nakon kapitulacije Italije. Međutim, prilikom svake plovidbe obalne baterije sa Brača i iz Sućurja i patrolni čamci Primorske flotile vr-

143) Walther Hubatsch, *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmatch* (*Wehrmachtführungsstab),* Band III, 1. Januar 1943. - 31. Dezember 1943, Zweiter Halbband, Frankfurt am Main 1963, 832 1647, 1649; K. Pribilovič, *Formiranje njemačke ratne mornarice na Jadranu 1943,* Zbornik IHRPD, br. 3,531-533. Pomorska komanda sjevernog Jadrana sa sjedištem u Trstu bila je na početku u sastavu Komande njemačke ratne mornarice u Italiji, ali je kasnije ušla u sastav Komande njemačke ratne mornarice na Jadranu.

144) *KTB SD,* 29. i 30. 9. i 1. 10. 1943.

145) *KTB SD,* 16, 17, 20. i 21. 10. 1943.

146) Isto.

šili su napade na te brodove. Zbog toga su posade, posebno motornih jedrenjaka, odbijale da plove pa su Nijemci morali poduzeti druge mjere. Motorni jedrenjaci su plovili uz pratnju p/b »Rab« ili po tri skupa, s tim što su na motorne jedrenjake ukrcavali svoju oružanu pratnju koja je pazila na posade i ujedno vodila borbu sa patrolnim čamcima Primorske flotile. Pa i pored svega, za Nijemce je ta ruta bila nesigurna, a kapacitet prevoza nedovoljan. Ipak, oni su je uporno održavali, jer je to bila jedina veza Splita sa nekom od luka na obali.[147]*

Nemački planovi za zauzimanje otoka. Komanda njemačke ratne mornarice bila je posebno zainteresirana za uspostavljanje pomorskog saobraćaja Jedan od prvih zahtjeva koji je komandant njemačke ratne mornarice na Jadranu uputio Komandi 2. oklopne armije bila je molba da se zauzmu otoci. Traženo je da se što prije očiste dalmatinski otoci, kao jedan od najvažnijih preduvjeta za uspostavljanje pomorskog saobraćaja. Admiral Jadrana, kako se službeno zvao komandant njemačke ratne mornarice, predložio je 26. septembra Štabu 2. oklopne armije redoslijed hitnosti u zaposjedanju otoka. Najprije je trebalo zauzeti Ugljan i Pašman da bi se uspostavio pomorski saobraćaj sa Zadrom, zatim Pelješac, Korčulu i Mljet radi povezivanja Dubrovnika i Metkovića, najzad Šoltu, Brač i Hvar radi sigurnosti pomorskog saobraćaja između Metkovića, Splita, Šibenika i Zadra. Potom se trebalo iskrcati na Lastovo, Sušac i Vis i preostale otoke, kako ih NOVJ ili saveznici ne bi koristili kao uporišta.[148]*

Međutim, njemački planovi za zauzimanje otoka morali su biti bitno izmijenjeni upravo zbog djelovanja NOVJ. Pošto je pokušaj iskrcavanja iz Zadra na Ugljan doživio neuspjeh, a obalne baterije na šibenskom području ozbiljno ugrožavale njemački pomorski saobraćaj, Nijemci su bili primorani da odlože svoje planove za iskrcavanje na dalmatinske otoke, dok ne dobiju posebna desantna sredstva koja su se gradila u Trstu. Pored toga, morali su izmijeniti i redoslijed zauzimanja otoka.[149]*

Komanda 2. oklopne armije odlučila je da izvede slijedeća borbena dejstva:

a) operaciju »Seeräuber« (zauzimanje istočnog dijela Brača dijelovima ustaškog bataljona iz Makarske, od 20. do 22. oktobra);

b) operaciju »Herbstgewitter« (zauzimanje poluotoka Pelješca sa dva ojačana bataljona 7. SS divizije »Prinz Eugen«, od 22. do 25. oktobra);

c) operaciju »Patz« (zauzimanje Prvića i Zlarina, kao i ostalih šibenskih otoka, sa dva ojačana bataljona iz sastava 114. lovačke divizije, 19. oktobra);

d) operaciju »Landsturm« (zauzimanje obalnog pojasa od Omiša do Zaostroga i planine Biokovo sa tri ojačana bataljona iz sastava 7. SS divizije »Prinz Eugen«, od 24. oktobra do 4. novembra).

U međuvremenu planirana je i operacija »Heifisch«, kojom je trebalo zaposjesti obalu od Šibenika do Splita i zauzeti Drvenik Veli i Šoltu. U tim borbenim dejstvima trebale su učestvovati jedinice 114. divizije i dijelovi 264. divizije. Predviđeno je da »Heifisch« počne početkom novembra.[150]*

147) *AVII,* arhiva NDH, k. 80, br. reg. 40/3-2. Posade p/b »Rab« i motornih jedrenjaka bile su prisiljene da plove. Međutim, članovi posade p/b »Rab« pod raznim izgovorima napuštali su brod (bolest, starost i slično), pa ju je za svaku vožnju ponovo trebalo kompletirati. Na motornim jedrenjacima, koji su bili privatno vlasništvo, članovi posada bili su sami vlasnici i njihova rodbina. Oni su se iz razumljivih razloga teško odlučivali da napuštaju brodove, ali su, izgovarajući se opasnostima koje ih čekaju, nastojali da što manje plove.

148) *KTB AA,* 27. 9. 1943.

149) K. Pribilović, *III POS,* 19-22.

150) *AVII, NAV-N-T-313,* f. 193/7453682-3; *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 8, 905, knjiga 9, 705. Planovi za borbena dejstva bili su gotovi 15. oktobra, ali su morali biti djelomično izmijenjeni i dopunjeni 21. oktobra. Nijemci su navedena borbena dejstva nazvali operacije, pa smo ih i mi tako nazvali iako po našoj terminologiji to nije tačno. Prvobitno je bilo predviđeno da se operacijom »Patz« izvrši čišćenje prostora istočno od Šibenika do Primoštena s jednim bataljonom 741. puka 114. divizije od 14. do 20. oktobra 1943. *(AVII, NAV-T*-311, r. 285, s. 768-771).

Analiza navedenih planova pokazuje težnju Nijemaca da odbace jedinice NOVJ sa obale i da iskrcavanje najprije izvrše na šibenske otoke a zatim na Pelješac, čime bi stvorili povoljniju operativnu osnovicu za zauzimanje ostalih srednjodalmatinskih otoka. Pošto su znali da na šibenskim otocima, osim obalnih baterija, nema jačih snaga NOVJ, odlučili su da se najprije iskrcaju tamo. Smatrali su da je povoljno to što su Prvić i Zlarin relativno blizu obale i da, uz pomoć artiljerije, njihovo zauzimanje neće predstavljati neki veći problem. Međutim, ipak su bili oprezni, pa nisu htjeli izvršiti iskrcavanje sve dok u Šibenik ne uplove desantne splavi koje su očekivali iz Trsta. Time su izgubili nekoliko dana. Što se tiče Pelješca, znali su da su jedinice 13. dalmatinske brigade raspoređene kod Stona i djelomično na sjevernoj obali poluotoka. Zbog izduženosti Pelješca i njegove relativno male udaljenosti od obale, procijenili su da postoje povoljni uslovi za iskrcavanje. Ustašama su prepustili da iskrcavanjem na Brač stvore mostobran na njegovom istočnom dijelu. Konačno, zauzimanjem Drvenika Velog i Šolte, prema mišljenju Nijemaca, bili bi stvoreni povoljni uslovi za iskrcavanje na preostale srednjodalmatinske otoke.

Početkom oktobra preko Knina u Dalmaciju počele su stizati jedinice 264. divizije. Ta divizija dobila je naređenje da rasporedi svoje pukove na sektoru Zadar-Split i istovremeno smijeni 114. lovačku diviziju i dijelove 7. SS divizije »Prinz Eugen«. Nakon smjenjivanja 114. lovačka divizija trebala je učestvovati u zauzimanju šibenskih i zadarskih otoka, a dijelovi 7. SS divizije »Prinz Eugen« u operaciji »Landsturm«. Dijelovi 264. divizije trebalo je da sadejstvuju sa 114. lovačkom divizijom u zauzimanju šibenskih i zadarskih otoka i, posebno, obale od Splita do Šibenika. Tako su Nijemci dovođenjem jedne nove divizije obezbijedili potrebne snage za realizaciju postavljenih planova.[151)]

Prije iskrcavanja na šibenske otoke Nijemci su od 13. do 16. oktobra prodrli u Primošten, Zečevo i Rogoznicu. Zbog nadmoćnosti neprijatelja i nemogućnosti obrane, posade obalnih baterija Primošten i Zečevo onesposobile su topove i povukle se na Žirje. Pošto nisu imali dovoljno snaga, Nijemci su se 16. oktobra povukli u Šibenik radi učešća u napadu na šibenske otoke. Od 21. do 26. oktobra jedinice 741. puka, uz pomoć tek pristiglih desantnih splavi i desantno-jurišnih čamaca, izvršile su iskrcavanje na šibenske otoke. Posade obalnih baterija na Prviću i Murteru prije povlačenja onesposobile su topove, dok je obalna baterija na sjevernom Žirju pružila otpor, ali je bila savladana. Budući da daljna obrana nije bila moguća, nakon onesposobljavanja obalne baterije na južnom Žirju, borci su povučeni na sektor Primošten-Rogoznica. Zbog nedostatka snaga Nijemci nisu zaposjeli šibenske otoke, nego su sve jedinice vratili u Šibenik. Smatrali su da su uništenjem obalnih baterija na šibenskim otocima izvršili zadatak. Pored toga, još u toku iskrcavanja na šibenske otoke saznali su da su sektor Primošten-Rogoznica ponovo zaposjele jedinice NOVJ.[152]>

Upo redo sa iskrcavanjem na šibenske otoke, Nijemci i ustaše počeli su operacije »Seeräuber« i »Herbstgewitter«. U poduhvatu »Seeräuber« ustaški bataljon iz Makarske, ukrcan na dva veća motorna jedrenjaka, trebalo je da se iskrca na istočni dio Brača. Međutim, dijelovi tog bataljona iskrcani su noću 21 /22. oktobra kod Milne, na zapadni dio Brača. Budući da u Milni, osim straže, nije bilo nikakvih jedinica, ustaše su, bezobzirno ubijajući nevine stanovnike, prodrli do

151) *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 8, 893-896. Njemačka 264. divizija stigla je u Dalmaciju iz Francuske i Belgije, gdje je obučavana za gerilski rat (Vojnoistorijski glasnik,

152) *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji* knjiga 8,898-914; *KTBSD,* 20-23.10.1943; K. Pribilovič, *III POS,* 76-79. U iskrcavanju je učestvovalo pet desantnih splavi i pet desantno-jurišnih čamaca koji su doplovili iz Trsta, ali su morali noću 25/26. oktobra nastaviti plovidbu za Egejsko more. Međutim, prilikom iskrcavanja nekoliko brodova je oštećeno, pa je taj sastav mogao nastaviti plovidbu tek 30. oktobra.

obalne baterije, ali je posada prije povlačenja uspjela sakriti najvažnije dijelove topova. Čim je na znak uzbune pristigao 1. bataljon 12. brigade, ustaše su sabijene uz sam rub obale, pa su se noću, uz znatne gubitke, ukrcale na brodove i prebacile u Split. Pokušaj ustaša da se iskrcaju kod Pučišća i Povija, odnosno Supetra i Sutivana bio je također uspješno odbijen.[1531]

Prvu etapu operacije »Herbstgewitter I« Nijemci su počeli u zoru 23. oktobra iskrcavanjem dva ojačana bataljona 7. SS divizije »Prinz Eugen« u luku Crkvice i obližnje uvale, sa zadatkom da zauzmu Pelješac. Istovremeno su počeli prodor iz Stona prema Janjini. Pelješac je branila 13. dalmatinska brigada, čije su jedinice bile raspoređene na položajima prema Stonu i iznad uvala pogodnih za iskrcavanje na sjevernu obalu poluotoka. Zahvaljujući postignutom iznenađenju na mjestu iskrcavanja, Nijemci su ubrzo uspostavili mostobran pa su, potpomognuti artiljerijskom vatrom, prodrli prema Kuni i Janjini. Nakon što je Stab 26. divizije prebacio iz Podgore na Pelješac dva bataljona 1. dalmatinske brigade i jedan bataljon 3. dalmatinske brigade nadiranje neprijatelja bilo je zaustavljeno. Stvoreni su uslovi za protunapad, pa je neprijatelj izbačen iz Trpnja, Kune i Potomja. Na Pelješcu su nastale teške borbe koje su trajale sve do 11. novembra, kada se zbog situacije u Makarskom primorju moralo izvršiti povlačenje 13. brigade na Korčulu, dok su jedinice 1. i 3. brigade prebačene u Podgoru. Pelješac je napušten, ali je Nijemcima trebalo 22 dana da ga zauzmu, a ne 4 kako su bili planirali.[1541]

Ujutro 7. novembra sa prostora Šibenik-Vrpolje-Unešić dijelovi 114. lovačke divizije, uz sadejstvo dijelova 264. divizije, počeli su operaciju »Heifisch« prodorom prema Primoštenu i Rogoznici i preko Prgometa ka Trogiru. Istovremeno su dijelovi 832. puka krenuli u napad iz Splita pravcem Solin-Kaštela-Trogir. Mada je borbena grupa iz Splita bila zaustavljena kod Kaštela, ostale dvije probile su se do Trogira i Rogoznice. U toku 8. novembra zauzet je Trogir, a sastav neprijateljskih brodova uplovio je iz Šibenika u Rogoznicu. Ujutro 9. novembra Nijemci su se iskrcali na Drvenik Veli. Posada Drvenika pružila je neorganiziran otpor pa se morala povući na Šoltu. Zauzimanjem Drvenika Velog i Malog i obale od Šibenika do Splita otvoren je pomorski put između te dvije luke. Nijemci su na otoku Drvenik Veli ostavili stalnu posadu i odmah organizirali pomorski saobraćaj između Šibenika i Splita.[155)]

Operacija »Landsturm«, koja je trebala biti završena 4. novembra, do tada nije bila ni počela. Nijemci su u sklopu te operacije postepeno dovlačili preko Mostara u Dalmaciju novu 118. diviziju, čije su dijelove odmah angažirali na Pelješcu i na pravcu Metković-Vrgorac, odnosno Čapljina-Imotski. Prodorom tri ojačana bataljona iz Splita prema Omišu, Zadvarju i Dupcima, kao i koncentracijom jačih snaga na prostoru Lovreć-Studenci-Šestanovac-Zadvarje, Nijemci su ugrozili dijelove 8. korpusa u Makarskom primorju. Zbog toga su 11. novembra dijelovi 1. i 3. dalmatinske brigade prebačeni sa Pelješca u Podgoru, dok je 13. brigada prebačena na Korčulu. Nadmoćnijim snagama Nijemci su uspjeli stisnuti obruč oko jedinica 8. korpusa u Makarskom primorju dovodeći ih u tešku situaciju. Pošto proboj u pravcu Aržana i Posušja nije uspio, donesena je od-

153) *AVII,* fond CK SKH, film 28/866-868; *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 8, 909-912. Ustaše su ubile 13 stanovnika Milne, poginulo je 8 boraca, dok tačni gubici ustaša nisu poznati jer se navode brojke od 20 do 35. Nikola Anić, *Dvanaesta dalmatinska brigada,* 34-35.

154) *Zbornik NOR-a,* tom V, knjiga 20,602-605; knjiga 21,76-77, 523-526, 603; *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 9, 729-736. O žestokim borbama na Pelješcu govore, iako nepotpuno, i njemački dokumenti Prema izvještaju 5. SS korpusa od 16. novembra 1943, Nijemci su imali ove gubitke: a) mrtvih: 3 oficira, 7 podoficira, 42 vojnika; b) ranjenih: 3 oficira, 18 podoficira, 243 vojnika; c) nestalih: 1 oficir, 1 podoficir, 30 vojnika *(AVII, NAV-N-T-3*13, f. 486/325).

155) *AVII, NAV-N-T-315,* f. 1294/924-954; k. 2022, br. reg. 13/1-4. U sklopu iskrcavanja na Drvenik Veli Nijemci su upotrijebili ijednu desantnu splav, koja je na putu za Egejsko more ostala u Šibeniku zbog kvara na motoru.

luka da se sve jedinice prebace na otoke. Noću 16/17. novembra brodovima Mornarice NOVJ sve jedinice i zbjeg prebačeni su na Hvar i Brač. Obalu od Splita do Ploča zaposjele su jedinice njemačke 118. divizije.[156]

Vršeći temeljne pripreme Nijemci su sa dvije postojeće (114. lovačka i 7. SS »Prinz Eugen«) i dvije novodovedene divizije (264. pješadijska i 118. lovačka), uz ostala pojačanja, uspjeli realizirati planirane operacije. Međutim, planirana borbena dejstva izveli su sa znatnim zakašnjenjem i uz veće gubitke nego što su pretpostavljali. Pri tome ipak nisu uspostavili mostobran na istočnom dijelu Brača, niti su zauzeli Šoltu. Osim toga, još uvijek nisu mogli uspostaviti normalan dužobalni pomorski saobraćaj, jer su Korčula, Brač, Hvar, Šolta, Ugljan i Pašman bili Zaposjednuti od jedinica NOVJ. Morali su ponovo organizirati posebnu operaciju »Delphin«, kojom su od 22. do 29. novembra zauzeli Ugljan i Pašman. Ali ni to nije bilo dovoljno, pa su tek nakon uspostavljanja uporišta na oba otoka i u Biogradu n/m bili u stanju da polovinom decembra uspostave koliko-toliko normalan pomorski saobraćaj od Rijeke do Splita. Iako su to posebno nastojali, nisu uspjeli uništiti nijednu veću jedinicu NOVJ.[157]

U međuvremenu, jedinice 8. korpusa izvodile su borbena dejstva radi ometanja neprijateljskih planova. Trebalo je održati i napadom na Makarsku proširiti slobodan teritorij u Makarskom primorju, ne dozvoliti prodor neprijatelju iz Splita prema Omišu i prema Kaštelima i Trogiru. Isto tako, trebalo je spriječiti prodor neprijatelja iz Šibenika prema Primoštenu, Rogoznici i Trogiru. Poseban zadatak bio je osiguranje glavne kopnene komunikacije za snabdijevanje 8. korpusa pravcem Podgora-Šestanovac-Aržano-Livno. Naime, nakon povratka p/b »Bakar« iz Italije 15. oktobra sa prvim teretom savezničke pomoći, odlučeno je da prioritet u snabdijevanju imaju jedinice na kopnu. Zato je i jedan od prvih zadataka tek formirane Mornarice NOVJ bio da održava, odnosno osigurava glavnu pomorsku rutu Vis-Hvar-Podgora. Stoga su jedinice 9. divizije i l i . brigada 26. divizije tako raspoređene da aktivnim borbenim dejstvima osiguravaju navedenu komunikaciju za snabdijevanje 8. korpusa. Istovremeno su jedinice 20. divizije dobile naređenje da djeluju prema Cetinskoj dolini, ali da jednom brigadom i partizanskim odredima sprečavaju prodor neprijatelju iz pravca Splita, odnosno Šibenika prema Trogiru. Devetnaesta divizija djelovala je u Sjevernoj Dalmaciji, ali je Štab 8. korpusa naredio da se dvije njene brigade hitno upute prema Bosanskom Grahovu radi napada na četničke snage na tom sektoru. Prema tome, raspored jedinica 8. korpusa bio je takav da su one, koristeći manevar, mogle izvoditi raznovrsna borbena dejstva čuvajući svoju živu silu.[158]

Namjeravajući da napadne Makarsku, Štab 8. korpusa uputio je u Makarsko primorje 1. dalmatinsku brigadu stavljajući je privremeno pod komandu 26. divizije. Međutim, dijelovi ove brigade prebačeni su na Pelješac, a potom su opet vraćeni u Makarsko primorje. Prateći pažljivo situaciju, Štab 8. korpusa naredio je 12. novembra Štabu Mornarice da sa 12. i 13. brigadom i otočnim partizanskim odredima brani otoke. Nakon povlačenja jedinica 8. korpusa iz Makarskog primorja na Hvar i Brač, Štab 8. korpusa ponovo je 17. novembra naredio da Štab Mornarice i 26. divizija brane otoke i, po mogućnosti, ofenzivno djeluju na neprijateljska uporišta na obali.[159]

156) *AVII,* k. 516A, br. reg. 24/3; k. 516, br. reg. 22/5; NAV-N-T-313, f. 485/295. Sedma SS divizija »Prinz Eugen« nakon predaje svog operativnog područja 118. lovačkoj diviziji prebačena je u Bosnu.

157) K. Pribilović, *III POS,* 79^86. Njemačka Vrhovna komanda oružanih snaga izdala je 21. oktobra naređenje da se od 1. novembra uspostavi pomorski saobraćaj uz istočnu obalu Jadrana mjesečnog kapaciteta od 100.000 tona za potrebe snabdijevanja 2. oklopne armije, jer to nije bilo moguće obezbijediti kopnenim transportom *(AVII,* k. 119/2, br. reg. 4/10-1).

158) *AVII,* k. 119/2, br. reg. 4/10-1; k. 516, br. reg. 35-1/1; k. 842, br. reg. 3/1.

159) *AVII,* k. 2020, br. reg. 6/1-8; k. 2021, br. reg. 16/1; k. 2121, br. reg. 16/1-1; 8-10/1. Prva dalmatinska brigada upućena je noću 24/25. oktobra sa položaja na sektoru Posušje-Imotski prema Biokovu, odnosno Podgori (AVII, k. 516, br. reg. 40-1/1).

Neprijateljska borbena dejstva počela su u najnepovoljnijem trenutku za Mornaricu NOVJ. Štab Mornarice, radeći vrlo brzo i agilno na organizaciji Mornarice, morao je odmah poduzimati niz mjera operativnog karaktera, bez obzira na to što mnoge jedinice i komande još nisu bile uspostavljene ili su bile u fazi formiranja. Uočavajući važnost Drvenika Velog i Malog, Štab Mornarice je 27. oktobra naredio Komandi otoka što treba poduzeti u slučaju neprijateljskog napada. Istovremeno je naređeno i Komandi otoka Šolte da bude u vezi sa Drvenikom Velim i poduzme mjere u slučaju neprijateljskog napada. Zbog obrane otoka Štab Mornarice je ubrzano radio na formiranju otočnih partizanskih odreda. Postojećim jedinicama (Štabu 12. brigade, komandama Šolte i Drvenika Velog, Primorskoj, Šoltanskoj, Bračkoj i Hvarskoj flotili, obalnoj artiljeriji na Braču, naoružanim brodovima NB-6 »Napredak« i NB-7 »Enare II«), iako sve nisu bile u njegovom sastavu, naređeno je 28. oktobra da pokušaju spriječiti svaki neprijateljski pomorski saobraćaj na rutama Metković-Makarska i Split-Makarska.[160)]

Prateći razvoj situacije na obali, Štab Mornarice bio je jako zaokupljen pitanjem obrane otoka uopće, a posebno srednjodalmatinskih, i to naročito nakon neprijateljskog iskrcavanja na šibenske otoke i Pelješac. Štab Mornarice bio je zabrinut vijestima o koncentracijama neprijateljskih snaga na obali i podacima o neprijateljskim desantnim splavima i desantno-jurišnim čamcima u Šibeniku,. Nemajući na raspolaganju nikakve posebne pomorske snage, osim patrolnih čamaca naoružanih mitraljezima od 8 mm i tri naoružana broda, Štab Mornarice je naredio već 8. novembra da se formiraju operativni štabovi za obranu otoka. To je, u stvari, bio odgovor na dilemu kako braniti otoke u situaciji kada se ne raspolaže odgovarajućim pomorskim i kopnenim snagama. Operativni štabovi su trebali imati komandanta, političkog komesara i zamjenika komandanta, a bili su privremenog karaktera, odnosno djelovali bi dok to situacija zahtijeva. U njihov sastav ulazili su najodgovorniji predstavnici štabova iz sastava Mornarice NOVJ i 26. divizije. Operativnim štabovima bile su operativno podređene sve jedinice Mornarice NOVJ i 26. divizije koje su se nalazile na određenom otoku, odnosno otočnom području. U naređenju su data i kratka uputstva kako organizirati obranu otoka u postojećim uslovima. Posebno je naglašeno da jedinice ne zauzimaju linijski raspored, nego da se organiziraju predstražarski i prihvatni položaji na povoljnim pravcima za iskrcavanje i formira više manevarskih grupa koje bi se angažirale u obrani prema situaciji.[1611]

Naređenje za formiranje operativnih štabova izdato 8. novembra upućeno je štabovima IV i V POS-a. U njemu se posebno navodi daje neprijatelj 7. novembra počeo borbena dejstva radi zauzimanja obale prema Trogiru i Omišu, odnosno Makarskoj, i da se može pretpostaviti da želi ovladati i srednjodalmatinskim otocima. Zato je ukazano na potrebu organiziranja obrane otoka uz angažiranje postojećih jedinica, obalne artiljerije, otočnih flotila i naoružanih brodova. Kada je Štab Mornarice 10. novembra propisivao organizaciju pomorskih obalnih sektora i njegovih jedinica ponovo je dato i kratko taktičko uputstvo za upotrebu jedinica, uz osvrt i na obranu otoka. Izričito je naglašeno da ne treba stvarati linijski raspored snaga, nego imati dobro postavljene rezerve na povoljnim manevarskim pravcima unutar otoka.[1621]

Polazeći od naređenja štaba 8. korpusa, Štab Mornarice je 16. novembra izdao naredbu o formiranju Operativnog štaba za obranu srednjodalmatinskih i južnodalmatinskih otoka. Taj štab su sačinjavali Štab Mornarice i načelnik Štaba 26. divizije. Odlukom tog štaba otoci su podijeljeni na tri operativna sektora:

160) *AVII,* k. 2021, br. reg. 1-2/1, 1-4/1. U slučaju napada na Drvenik Veli i Mali komanda otoka trebala je to hitno javiti preko Šolte Štabu 12. brigade.
161) *AVII,* k. 2021, br. reg. 7/1-1.
162) *AVII,* k. 2021, br. reg. 8/1-1; *Zbornik NOR-a,* tom VIII, knjiga 1, 193.

1. Šolta-Brač, 2. Hvar-Vis, 3. Korčula-Mljet-Lastovo. Svakim od ovih sektora rukovodio je, također, poseban operativni štab, sastavljen od predstavnika jedinica Mornarice i 26. divizije. Štabovi operativnih sektora imali su privremeni karakter i služili su za neposredno organiziranje obrane otoka. Oni su, u stvari, komandovali svim jedinicama na određenom sektoru, vodeći računa o njihovoj upotrebi, čime se ostvarivala najefikasnija obrana.[163]'

Međutim, došlo je do pogoršanja situacije u Makarskom primorju, pa su jedinice 26. divizije noću 16/17. novembra prebačene na Hvar i Brač. Zbog toga je, nakon dogovora štabova Mornarice i 26. divizije, 18. novembra izdata nova naredba, kojom je definitivno regulirana organizacija komandovanja i raspored jedinica na otocima od Šolte do Mljeta. Formiran je Glavni operativni štab za obranu otoka sastava komandant i politički komesar Mornarice NOVJ i komandant i politički komesar 26. divizije. Tom štabu operativno su podređene sve jedinice NOVJ na otocima. Još su formirani operativni štabovi za Šoltu i Brač, za Hvar, za Vis i za Korčulu. I u ovoj naredbi posebno je naglašeno da jedinice u obrani otoka ni u kojem slučaju ne smiju zauzeti linijski raspored.[164]'

Štab Mornarice izvijestio je 19. novembra Štab 8. korpusa o formiranju operativnih štabova za obranu otoka. Time je u biti završen jedan proces organiziranja postojećih snaga, koje su, u stvari, trebale odsudno braniti otoke. To je u datoj situaciji bilo i najbolje rješenje, pogotovo kada se uzme u obzir daje Mornarica NOVJ imala vrlo slabe pomorske snage i daje još bila u fazi organiziranja. Ona je morala braniti svoju, u stvari, već suženu operativnu osnovicu, koja je bez obzira na sve probleme davala perspektivu njenog daljeg razvoja. Dolazak na otoke Štaba 26. divizije sa nekoliko brigada, iako neplaniran, bio je značajan, jer su time ojačane postojeće snage. Tako je povećana sigurnost obrane, a istovremeno je stvorena mogućnost njenog boljeg organiziranja. Zato je razumljiva užucbanost Štaba Mornarice, koji je veliki dio vremena utrošio na organizaciji obrane otoka, jer je to bio uslov za realizaciju ostalih postavljenih zadataka.[165]*

Aktivnost savezničkih snaga. Treći faktor koji je utjecao na situaciju na srednjodalmatinskom području bili su saveznici. Oni su, bez obzira na informacije koje su primali, bili zainteresirani za događaje na istočnoj obali Jadrana, iz prostog razloga jer su njihove snage nadirale zapadnom jadranskom obalom goneći Nijemce prema sjeveru. Dolazak p/b »Bakar« u Italiju i djelovanje Makiedove misije doveli su do toga da su saveznici definitivno oblikovali svoju zainteresiranost za sve što se događa na istočnoj obali Jadrana. Glavni faktori njihovog interesiranja bili su: 1. Nijemci (raspored i jačina snaga, borbena dejstva, namjere), 2. NOVJ (organizacija, jačina i raspored snaga, borbena dejstva), 3. četnički pokret (pristalice, organizacija, jedinice, borbena dejstva, namjere). Kao poseban faktor njihovog interesiranja bio je narodnooslobodilački pokret u svojoj ukupnosti.[1661]

163) *AVII,* k. 2021, br. reg. 21/2-1. Izdajući naredbu 16. novembra, Štab Mornarice je posebno naglasio ugroženost sredniodalmatinskih otoka nadiranjem neprijatelja od Omiša prema Pločama, i osobinu otoka da su izolirani morem čime je za vrijeme borbenih dejstava otežana veza među njima.

164) *AVII,* k. 2022, br. reg. 2/1-7; k. 2021, br. reg. 8/10-1; Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji, knjiga 9, 287-288. Štab 8. korpusa naredio je 17. novembra da Štab Mornarice i 26. divizija brane otoke i djeluju ofenzivno na neprijateljska uporišta na obali *(AVII,* k. 2011, br. reg. 8-10/1).

165) *AVII,* k. 2021, br. reg. 12/1-8. Zabrinut razvojem situacije, Štab 8. korpusa bio je naredio da Štab 26. divizije sa 11. brigadom, Makarskim i Neretvanskim odredom brani Makarsko primorje, a Štab Mornarice da sa 12,13, 1. i 9. brigadom i Mosorskim odredom brani otoke *(AVII,* k. 2011, br. reg. 8-11/1).

166) Sergije Makiedo, *Prva partizanska misija,* 10-18. Razumljivo je da su se saveznici još od 1941. godine zanimali za sve što se događalo u Jugoslaviji. Ovdje se samo iznosi njihova aktivnost na srednjodalmatinskom području nakon kapitulacije Italije.

Aktivnost savezničkih snaga na srednjodalmatinskom području obuhvaćala je ove glavne oblike:

a) P o m o ć u r a t n o m m a t e r i j a l u. Uplovljenjem p/b »Bakar« u Vis 15. oktobra počela je stizati saveznička pomoć NOVJ. Pomoć se sastojala od hrane, odjeće i obuće, naoružanja i opreme, municije, eksploziva, sanitetskog materijala, goriva i drugih artikala. Savezničku pomoć primala je posebna komisija Vrhovnog štaba sa sjedištem u Visu. Ona je odmah vršila raspored ratnog materijala dodjeljujući određene količine Mornarici NOVJ za njene potrebe. Snabdijevanje pomorskih obalnih sektora vršeno je preko Intendanture Štaba Mornarice.[167]*

Saveznička pomoć u ratnom materijalu bila je vrlo značajna, ali nedovoljna jer su potrebe bile znatno veće. Što se tiče naoružanja, saveznici su najviše isporučivali puške, automate i teške mitraljeze od 8 mm, ali relativno malo minobacača od 81 mm, kojih je u jedinicama najviše nedostajalo. Također je isporučivana vrlo mala količina malokalibarskih topova. Mornarica NOVJ nije dobila skoro ništa za naoružavanje svojih brodova, iako se osjećala velika potreba za topovima od 20 i 40 mm, kao i mitraljezima od 12,7 mm. U nedostatku odgovarajućeg naoružanja, na naoružane brodove postepeno su montirani protutenkovski topovi od 40 mm, a nekoliko brodova je dobilo i protutenkovske puške. Premda je ovo bio vrlo veliki problem, ipak je za Mornaricu NOVJ bilo najteže to što saveznici nisu pokazivali ni najmanju volju da isporuče bilo kakav brod. Štaviše, nisu htjeli vratiti ni ratne brodove bivše ratne mornarice koje su Talijani zaplijenili 1941. godine (torpiljarke »T-l« i »T-5«, minopolagače »Orao«, »Mljet«, »Meljine«, 5 patrolnih čamaca financijske kontrole, pomoćne brodove »Kumanovo«, »Beli orao«, »Ante Starčević« i »Vila«), nego su ih predali predstavnicima emigrantske vlade i oteglili u Maltu. Isto tako, nisu odmah htjeli predati ni neke brodove trgovačke mornarice koji su bili u posjedu Talijana. Čak su zaplijenili p/b »Tunisino« kada je uplovio u Bari, pravdajući se daje to talijanski brod, iako su ga prisilile na predaju obalne baterije NOVJ Primošten i Zečevo dok je bio u njemačkoj službi. Prema tome, Mornarica NOVJ je svoje pomorske snage trebala stvoriti osloncem na vlastite snage.[1681]

b) B o r b e n a d e j s t v a. Barije početkom oktobra postao isturena operacijska pomorska baza za britanske Obalne snage (Coastal Forces). Na tu bazu oslanjale su se 20. i 24. flotila torpednih čamaca, sa matičnim brodom »Vienna«. Budući da je u Bari već bio uplovio p/b »Bakar«, bili su poznati neki osnovni podaci o situaciji na istočnoj obali Jadrana. Ubrzo je odlučeno da se ispita kakva je situacija na otocima i obali, uspostavi veza sa NOVJ i potraži pogodna baza za lake pomorske snage. Već 12. oktobra upućen je sa patrolnim čamcem »ML--386« poručnik bojnog broda Minšel (Merlin Minshall) da obavi navedene zadatke. Minšel se iskrcao na Korčulu, a komanda otoka povezala ga je sa šefom savezničke vojne misije pri Vrhovnom štabu generalom Ficrojem Maklejnom (Fitzroy Maclean), koji se baš tada nalazio u Korčuli. General Maklejn upoznao je Minšela sa situacijom, ukazujući mu na probleme snabdijevanja NOVJ ratnim materijalom, kao i na potrebu evakuacije ranjenika u Italiju. Minšel se potom prebacio u Hvar, gdje je preuzeo dužnost oficira za vezu pri Štabu Mornarice NOVJ nakon njegovog formiranja. On je odmah uspostavio radio-vezu sa Komandom obalnih snaga u Bariju i obezbijedio sadejstvo između britanskih pomorskih i vazduhoplovnih snaga koje su operirale na Jadranu i Štaba Mornarice NOVJ. Noću 16/17. oktobra uplovila su u Vis tri britanska torpedna čamca radi izviđanja, odnosno prikupljanja podataka o tome gdje uspostaviti istu-

167) *AVII,* k. 2026. br. reg. 12-29/2; k. 2021, br. reg. 11-4/1.
168) *AVII,* k. 2021, br. reg. 11-4/1 ; emigrantska arhiva, k. 94, br. reg. 34/2; k. 93, br. reg. 197-4/1.
Navedeni brodovi uopće nisu učestvovali u borbama a u augustu 1945. vraćeni su u Jugoslaviju.

renu manevarsku bazu za lake pomorske snage. Nakon njihovog povratka u Bari i raznih razmatranja odlučeno je da baza bude u Komiži. Ona je to postala u januaru 1944. U međuvremenu, uplovio je odred torpednih čamaca u luku Hvar koristeći je kao privremenu bazu. U luci su obično bazirala dva torpedna čamca. Oni su povremeno isplovljavali na izviđanje tražeći pogodne ciljeve za svoja torpeda, ali bez naročitog uspjeha jer takvih ciljeva još nije bilo. Druge zadatke privremeno nisu izvršavali, jer se čekalo da u sastav dođu motorne topovnjače koje su imale znatno jače artiljerijsko naoružanje.[1691]

Savezn ička avijacija bazirana u Italiji počela je dejstvovati na istočnoj obali Jadrana u trećoj dekadi oktobra. U napadima su u početku učestvovali samo lovci i lovci-bombarderi, potom i bombarderi. Prilikom njemačkog iskrcavanja na šibenske otoke savezn ički lovci oborili su 21. oktobra kod Šibenika tri njemačka aviona tipa »štuka«. Na traženje Štaba 26. divizije savezn ički avioni napali su 24. oktobra njemačke položaje na Pelješcu, kao i Ploče i Metković. Oko 16.00 sati 25. oktobra 10 savezn ičkih aviona napalo je uvale na sjevernoj obali Pelješca od Osobljave do Drača. Tom prilikom potopljeni su p/b »Rab«,jedan motorni ijedan inžinjerijski čamac. Istovremeno su savezn ički avioni vršili izviđanje pa su na osnovu prikupljenih podataka napadali otkrivene ciljeve. Tako je 31. oktobra 10 aviona napalo i teško oštetilo p/b »Marco« u uvali Poljud kod Splita.[17®]

Napadi savezn ičke avijacije prisilili su Nijemce da poduzimaju niz mjera kako bi zaštitili svoje brodove i jedinice. Avioni za obrušavanje tipa »štuka«, koji su u periodu nakon kapitulacije Italije skoro nesmetano napadali brodove i jedinice NOVJ na obali i otocima, sada su sa tim morali prestati dok ne dobiju odgovarajuću lovačku zaštitu. Nakon obaranja dva hidroaviona prekinut je i hidroavionski saobraćaj između Venecije i Trsta sa Splitom. Naime, zbog nemogućnosti plovidbe brodova za Split, Nijemci su bili prisiljeni da hranu za svoje jedinice prebacuju hidroavionima. Tako su napadi savezn ičke avijacije stvorili Nijemcima mnoge probleme koje do tada nisu imali.[171)]

Dejstva savezn ičke avijacije i pomorskih snaga povoljno su se odrazila na operativnu situaciju na srednjodalmatinskom području. Međutim, nastali su problemi međusobne identifikacije i raspoznavanja, što se posebno odnosilo na brodove Mornarice NOVJ u plovidbi bilo danju ili noću. Istina, poručnik bojnog broda Minšel je već 29. oktobra zatražio od Štaba Mornarice znakove za raspoznavanje. Pored toga, tražio je da ga se svaki dan izvještava o plovidbi brodova, kako ne bi dolazilo do nesporazuma. Međutim, zbog nedostatka sredstava za vezu, kao i načina djelovanja brodova Mornarice NOVJ, to jednostavno nije bilo moguće. Zato je Štab Mornarice izdao 31. oktobra posebnu naredbu o režimu plovidbe vlastitih brodova, o čemu ie već bilo govora. S ovom naredbom upoznati su savezn ički predstavnici. Štao Mornarice dostavljao je savezn ičkom oficiru za vezu sve potrebne podatke o promjenama operativne situacije. Ipak, savezn ički avioni su 6. novembra napali i oštetili naoružane brodove NB-6 »Napredak« i NB-9 »Biokovac« dok su bili vezani kod Podgore. Oba broda su morala biti upućena na popravak, pa je NB-6 »Napredak« tek 29. novembra počeo izvršavati zadatke, a NB-9 »Biokovac« 11. novembra. Ovaj napad, iako se radilo o nesporazumu, vrlo je neugodno odjeknuo, jer su privremeno bila izbačena iz stroja dva vrlo potrebna naoružana broda. Mada su nakon ovog slučaja poduzete određene mjere, problem identifikacije i dalje je ostao aktuelan.[172']

169) Dudley Pope, *Flag 4,* London 1954, 147-168. Pogodnih ciljeva za torpedne čamce još nije bilo, jer Nijemci još nisu bili uspostavili dužobalni pomorski saobraćaj.

170) *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 8, 714-722; *KTB SD,* 31. 10. 1943; *NAV-N--T*-313, film 208/887. Parobrod »Rab« potopljen je u luci Crkvice.

171) *KTB SD,* 1. 11. 1943; *KTB A A,* 23. 10. 1943. Nijemci su za saobraćaj sa Splitom upotrebljavali velike putničke hidroavione talijanske kompanije »Ala Littoria« koje su zatekli u Trstu. Hidroavioni su mogli ukrcati oko 4 tone hrane.

172) *AVII,* k. 2021, br. reg. 12-1/1; K. Pribilović, *Naoružani brodovi Mornarice NOVJ,* 102, 145. Savezn ički avioni napali su u Nečujmu na Šolti NB-7 »Enare II« 4. novembra, ali bez posljedica.

Savezнички avioni napadali su ciljeve koje su sami otkrivali, odnosno one za koje su dobijali podatke od Štaba Mornarice ili 26. divizije. Bez obzira na sve to, konačnu odluku o napadima donosili su savezнички komandanti polazeći od vlastitih procjena i potreba. Zbog toga napadi savezničke avijacije često nisu bili u skladu sa momentalnom operativnom situacijom, odnosno potrebama NOVJ. Tako, na primjer, za vrijeme borbi na Pelješcu trebalo je intenzivno napadati pojedine luke kao Drače, Crkvice, Ploče i Metković, koje su Nijemcima služile za snabdijevanje, slanje pojačanja i ostale potrebe. To je učinjeno dva puta. Ali u isto vrijeme, na primjer, bombardiran je Split bez neke naročite potrebe. Za vrijeme iskrcavanja na otok Drvenik Veli savezнички avioni nisu napadali njemačke brodove, ali je zato istog dana 12 aviona napalo olupinu parobroda »Balcic« u splitskoj luci. Ovakvi primjeri, kojih je inače bilo više, pokazuju da su savezнички avioni napadali ciljeve određene od svojih komandi, bez obzira na to da li su u datoj situaciji bili optimalni. Ovim se ne želi umanjiti doprinos savezničke avijacije koji je bio vrlo značajan, ali treba naglasiti da saveznici nisu na odgovarajući način koristili podatke ili zahtjeve dobijane od Štaba Mornarice NOVJ u vezi sa upotrebom avijacije na srednjodalmatinskom području.[1731]

Još prije povratka p/b »Bakar« saveznici su počeli slati na srednjodalmatinsko područje neuobičajeno veliki broj oficira. U ekipi poručnika bojnog broda Minšela na Hvaru bili su još kapetan, podoficir i radio-telegrafista. Na Braču je bio poručnik fregate, a na Korčuli poručnik bojnog broda, kapetan i radio-telegrafista. Ekipa na visu sastojala se od dva kapetana, tri radio-telegrafista i vojnika. Svi su oni izjavljivali da će organizirati, odnosno održavati radio-vezu sa svojim komandama u Bariju i Kairu. Dolazak u Vis, odnosno Podgoru američkog majora Hjuota (Louis Huot) sa Sergijem Makiedom noću 17/18. oktobra bila je sasvim normalna stvar, jer je ovaj oficir najviše bio zaslužan za dobijanje prve pošiljke od oko 400 tona ratnog materijala za NOVJ. Međutim, za Hjuotom su u Vis odmah došla tri britanska oficira koja su izjavila da žele upoznati obalu, zatim organizirati pomorsku bazu u Visu i, po mogućnosti, urediti aerodrome na otocima. Nije im bilo drago što se Hjuot sastao bez njih sa Štabom 8. korpusa, iako je na tom sastanku bilo samo govora o načinu daljnjeg slanja pomoći NOVJ. Uskoro je u Hvar došao i pukovnik Strit (Street), koji je odmah predložio da se postave radio-stanice na Hvar, Brač, Vis i Korčulu. Zatim je najavio da će doći jedan inžinjerijski oficir specijalista za postavljanje prepreka. Nudio je pomoć u naoružanju i opremi, kao i dejstvima avijacije i pomorskih snaga.[174)]

Pored navedenih savezničkih oficira, pri Štabu 8. korpusa, kao i Vrhovnom štabu, postojale su savezničke vojne misije. Upravo tih dana na Korčuli se nalazio i šef savezničke vojne misije pri Vrhovnom štabu general Maklejn. Dok su

173) *KTB SD,* 1. i 9. 11. 1943. Savezнички avioni napali su 1. novembra u Splitu postrojenja gradskog vodovoda, ali ih nisu oštetili. Štab Bračke flotile javio je 9. novembra o bombardiranju Splita od savezničkih aviona. U izvještaju se, misleći na saveznike, navodi: »Radije ih savjetujte da bombardiraju sve što se kreće na cesti iz Splita do Vrulja, ili most preko Cetine kod Omiša« (*Materijali* br. 686/3).

174) *AVII,* k. 2021, br. reg. 7/1-8, 8-2/1, 8-13/1; k. 516A, br. reg. 2/1-8. Američki major Hjuot ne samo što je pomogao delegaciji koju je predvodio Makiedo nego je poduzeo sve mjere da nabavi određene količine ratnog materijala za potrebe NOVJ. Zajedno sa Makiedom došao je sa prvom pošiljkom ratnog materijala u Vis a zatim je bio u Štabu 8. korpusa i u Vrhovnom štabu, gdje gaje primio vrhovni komandant Tito. Zbog svojih simpatija prema NOVJ i nesebičnog zalaganja da joj se, bez obzira na sve formalnosti, pruži što veća pomoć, ubrzo je stekao protivnike u raznim savezničkim komandama. Zamjereno mu je na samoinicijativi u organiziranju pomoći NOVJ i, posebno, što je bez nadležnog odobrenja išao u Vrhovni štab. Zbog toga je po kratkom postupku prekomandiran iz Italije. Za zasluge, nakon rata odlikovan je ordenom Partizanske zvijezde I reda, koje mu je uručeno u jugoslavenskoj ambasadi u Vašingtonu 1946. godine. Svoje uspomene u organiziranju pomoći NOVJ i na boravak na slobodnom teritoriju Dalmacije i Bosne opisao je u knjizi *Guns for Tfto,* koja je prevedena na slovenski i srpskohrvatski jezik. Detaljnije o Hjuotu, S. Makiedo, *Prva partizanska misija,* 20-35.

te savezničke vojne misije normalno djelovale, dotle su svi naprijed navedeni oficiri došli bez odobrenja, izuzimajući majora Hjuota. Naime, Vrhovni štab je jedini bio nadležan da preko savezničke vojne misije odobrava dolazak savezničkih oficira, odnosno savezničkih jedinica na slobodni teritorij Jugoslavije. Kako to saveznici u praksi nisu poštivali, nastajali su razni problemi.

Što se tiče djelovanja savezničkih oficira na srednjodalmatinskom području, nastali su ovi problemi: a) savezнички oficiri dolazili su bez odobrenja, odnosno nisu tražili legaliziranje svog statusa preko savezničkih vojnih misija pri Štabu 8. korpusa, odnosno Vrhovnom štabu. Njihov dolazak bilo je teško kontrolirati, jer su za to koristili i savezničke lake pomorske snage koje su počele operirati na istočnoj obali Jadrana; b) veliki broj savezničkih oficira nije bio u skladu sa količinama ratnog materijala koji je davan Mornarici NOVJ i jedinicama 8. korpusa, niti su oni odmah rješavali hitne zahtjeve, posebno što se tiče određenih vrsta naoružanja i sredstava za vezu (radio-stanice); c) savezнички oficiri odmah su počeli prikupljati, pored podataka o neprijatelju, sve moguće podatke
0 NOVJ, pozadinskim vojnim vlastima, političkoj situaciji, stanju kod naroda, odnosno sve o narodnooslobodilačkom pokretu. Pri tome su odmah pokušali stvarati svoju obavještajnu mrežu. Naročito su nastojali održavati kontakte sa oficirima, odnosno licima zaduženima za službu veze u štabovima i komandama, koji su inače po prirodi svog posla dolazili u doticaj sa savezničkim oficirima;
d) omogućavali su bježanje u Italiju protivnicima narodnooslobodilačkog pokreta, odnosno pristalicama emigrantske vlade u Londonu. Neke od njih držali su na svojim brodovima, pa su ih iskrcali tek na zahtjev Štaba Mornarice.[175]'

O svim navedenim problemima izviješten je Vrhovni štab, koji je odmah poduzeo mjere da se to riješi. Pošlo se od toga da sa saveznicima ne treba pogoršavati odnose u interesu zajedničke borbe. Međutim, zauzet je čvrst stav da savezničke misije, jedinice i pojedinci ne mogu dolaziti na slobodni teritorij bez odobrenja Vrhovnog štaba, odnosno legaliziranja njihovog statusa preko savezničke vojne misije. Na bazi toga, saradnju sa saveznicima trebalo je čak pojačati, uz stalnu brigu da se ne krnji vlastiti suverenitet. U tom smislu, dostavljeno je
1 naređenje Štabu Mornarice u vezi odnosa sa saveznicima. Štab Mornarice naredio je štabovima pomorskih obalnih sektora da savezнички oficiri mogu doći na slobodni teritorij samo po odobrenju Vrhovnog štaba. Ako nemaju dozvole, ne mogu se slobodno kretati niti djelovati, već sa njima mora biti pratnja od naših oficira. Odnos prema savezničkim oficirima morao je biti korektan, pa im je trebalo obezbijediti smještaj i ishranu. Savezнички oficiri mogli su prikupljati informacije i potrebne podatke, ali samo preko komandi i štabova NOVJ koji su bili dužni da im daju sve što znaju o neprijatelju.[176]*

Mada su prednjim naređenjem regulirani odnosi sa saveznicima, svi problemi u praksi nisu bili riješeni. Saveznici su, u prvom redu, polazili od vlastitih interesa, ne uvažavajući u dovoljnoj mjeri specifičnosti, probleme i zahtjeve NOVJ, a posebno narodnooslobodilačkog pokreta u cjelini. Sve se to reflektiralo i na situaciju na srednjodalmatinskom području, jer se od saveznika opravdano očekivalo mnogo, a zbog njihove restriktivne politike dobijalo znatno manje, što je sve utjecalo na stvaranje jedne, moglo bi se reći, posebne atmosfere koju je karakterizirala izvjesna sumnjičavost i podozrenje. Sasvim je sigurno da za takvo stanje nije bio kriv narodnooslobodilački pokret.

Kao što se iz iznesenog vidi, osnovni ton situaciji na srednjodalmatinskom području davali su, uz još neke, tri glavna faktora: neprijatelj, narodnooslobodi-

175) *AVII,* k. 2021, br. reg 32/14; emigrantska arhiva, k. 95, br. reg. 28/3-1. General Maklejn, u razgovoru sa poručnikom bojnog broda Minšelom u Korčuli, rekao je misleći na NOVJ: »budući da smo im obećali mnogo a napravili tako malo počeli su da postaju vrlo teški« (*Borbena dejstva britanskih obalskih pomorskih snaga u Sredozemlju u II svjetskom ratu,* Split 1961, 92).

176) *AVII,* k. 2021, bh reg. 8-20/1, 12-16/1; k. 2026, br. feg. 4/30-1.

lački pokret i saveznici. Ukupna djelatnost sva tri faktora činila je postojeću situaciju vrlo složenom i bremenitom mnogobrojnim problemima. I baš u takvoj situaciji počeo je djelovati IV pomorski obalni sektor kao sastavni dio Mornarice NOVJ, odnosno narodnooslobodilačkog pokreta uopće. Njegova djelatnost bila je u funkciji jačanja Mornarice NOVJ, ali i narodnooslobodilačkog pokreta, što je značilo da se ispred neprijatelja ispriječila još jedna snaga, koja mu, uz ostale, nije dozvoljavala da bez problema i gubitaka ostvaruje svoje planove i namjere.

Početak djelovanja IV pomorskog obalnog sektora

Kada je u Hvaru 26. oktobra počeo djelovati Štab Mornarice, Nijemci su već bili zauzeli šibenske otoke, a na Pelješcu su vođene teške borbe sa iskrcanim dijelovima 7. SS divizije »Prinz Eugen«. Procjena situacije pokazivala je da će Nijemci nastaviti sa zauzimanjem obalnog ruba i otoka. Štab Mornarice je uočio ovu opasnost, pa je uporedo sa organizacijom Mornarice odmah počeo organizirati obranu srednjodalmatinskih otoka. Zbog nepovoljne situacije na šibenskom području uočena je važnost otoka Drvenika Velog i Malog. Zato je već 27. oktobra skrenuta pažnja Komandi otoka Drvenika Velog na mogućnost neprijateljskog napada, na što je upozoren i Štab 12. brigade u Nerežišću. Istovremeno je ubrzano rađeno i na formiranju otočnih partizanskih odreda. Sve to pokazuje da su se međusobno ispreplitali zadaci organizacijske i operativne prirode koje je trebalo hitno rješavati.[1771]

Štab IV POS-a našao se pred vrlo teškim i složenim zadacima, i to u situaciji koja je također bila izuzetno složena. Trebalo je izvršavati zadatke dobijene od Štaba Mornarice i istovremeno organizirati sektorske jedinice i operativno djelovati. To je, pored svega, bio težak i kompleksan zadatak za brojčano mali i tek formirani Štab IV POS-a, ali u datoj situaciji drugog rješenja nije bilo. Naravno da je u prvim danima najviše rađeno na organiziranju sektora, ali je postojeća situacija sve više nametala potrebu operativnog djelovanja.

Budući da se očekivao prodor neprijateljskih brodova prema Splitu, Štab IV POS-a naredio je Šoltanskoi flotili 30. oktobra da prekine sa patrolnom službom i koncentrira svoje patrolne čamce u pogodne luke. Trebalo je da patrolni čamci isplovljavanjem iz tih luka ometaju ili sprečavaju neprijateljski pomorski saobraćaj kroz Drvenički i Šoltanski kanal prema Splitu. Taj zadatak Šoltanska flotila trebala je da izvršava u suradnji sa oDalnim baterijama na Drveniku Velom, koje su inače bile tako postavljene da su zaprečavale prolaz brodova kroz navedene kanale. Pored tog glavnog zadatka, flotili je naređeno da zavisno od situacije može izvršavati i druge, ali u funkciji obrane otoka gdje ona operativno djeluje. Povezano s tim, komandantu flotile je data samostalnost, odnosno dozvoljena samoinicijativa da vrši napade, prepade, pratnju konvoja, prevoz jedinica i slične zadatke. Osnovni cilj je bio aa se po mogućnosti spriječi, odnosno ometa pokušaj uspostavljanja pomorskog saobraćaja sa Splitom iz pravca zapada.[178']

Pomorski saobraćaj na ruti Split-Makarska-Metković i obratno bio je za Nijemce od velikog značaja. Bez obzira na to što su brodovi na toj ruti plovili samo povremeno, to je u stvari bila jedina pomorska veza Splita sa nekim od luka na obali. Štab IV POS-a naredio je Komandi obalne artiljerije Brač-Šolta i obalnoj bateriji kod Sućurja da se obavezno otvara vatra na prolazeće neprijateljske bro-

177) Štab 20. divizije javio je Štabu Mornarice 31. oktobra da neće moći sa svojim jedinicama braniti Drvenik Veli, jer je divizija orjentirana prema Cetinskoj dolini. Do tada su brigade te divizije djelovale na sektoru Šibenik-Kaštela-Muć *(AVII,* k. 2021, br. ree. 1-1/1; k. 516, br. reg. 27-1/3).

178) *Materijalibr.* 686/3; *AVII,* k. 2026, br. reg. 1-1/1. Obalne baterije na Drveniku Velom imale su topove od 66 mm, a bile su postavljene na rtovima Teketa, Novica i Siran.

dove. Budući da su neprijateljski brodovi plovili isključivo noću zato, da bi se povećala preciznost gađanja, osposobljeni su reflektori na obalnim baterijama Sućuraj i Sumartin. Obalnim baterijama u Postirama i Sumartinu naređeno je da otvaraju vatru na luke u Omišu i Makarskoj kada osmotre da u njima ima brodova.[179]*

Sva tri naoružana broda koja je imao - NB-5 »Ivan«, NB-6 »Napredak«, NB-7 »Enare II« - Štab IV POS-a odmah je angažirao za napade na neprijateljski pomorski saobraćaj na ruti Split-Metković. Bazirajući u Povljima i Sumartinu, NB-6 »Napredak« je noću patrolirao Bračkim kanalom između Brela i Omiša. NB-5 »Ivan« i NB-7 »Enare II« uplovili su u Podgoru, koja im je služila kao baza za patroliranje Hvarskim kanalom. Njima se pridružio NB-9 »Biokovac« iz sastava Primorske flotile, čija je baza inače bila Podgora. Cilj je bio da se sa ova četiri naoružana broda pokuša spriječiti neprijateljski pomorski saobraćaj. Naoružani brodovi su noću isplovljavali na određene pozicije, ali nije došlo do susreta sa neprijateljskim brodovima.[180]*

Budući da se situacija na šibenskom području pogoršavala, a Šoltanska flotila sa svojim patrolnim čamcima naoružanim isključivo mitraljezima od 8 mm nije bila u stanju da spriječi prodor neprijateljskih brodova prema Splitu, Štab IV POS-a odlučio je daje pojača sa dva naoružana broda. Prema naređenju Štaba IV POS-a, isplovili su iz Podgore za Stomorsku noću 3/4. novembra NB-5 »Ivan« i NB-7 »Enare II«. Oba naoružana broda skcpro svake noći patrolirala su u vodama otoka Šolte i Drvenika. Istovremeno, Štab IV POS-a naredio je da u Podgoru uplovi NB-6 »Napredak« i da sa NB-9 »Biokovac« ometa neprijateljski pomorski saobraćaj na ruti Split-Metković. Tako je Štab IV POS-a pokušao da sa dva naoružana broda sprečava neprijateljski pomorski saobraćaj iz pravca Šibenika i sa dva iz Metkovića ka Splitu.[181]>

Noću 3/4. novembra na patrolnoj liniji bili su NB-9 »Biokovac«, NB-5 »Ivan« i NB-7 »Enare II«. PC »Partizan II« nalazio se ispred patrolne linije u visini Sućurja na Hvaru s zadatkom da javi o pojavi neprijateljskih brodova iz pravca Neretve. Prema dobijenom naređenju, oko pola noći NB-5 »Ivan« i NB-7 »Enare II« prekinuvši patroliranje isplovili su za Stomorsku. NB-9 »Biokovac« je nastavio zadatak, ali je promijenio poziciju prema sredini kanala. Neposredno poslije toga iz pravca Metkovića naišli su neprijateljski m/j »Naprijed« i m/j »Marjan«. Sa NB-9 »Biokovac« osmotren je samo jedan neprijateljski brod na koji je otvorena vatra iz sveg naoružanja. Došlo je do žestokog okršaja čiji je tok za »Biokovac« bio vrlo povoljan sve dok nije bio osvijetljen reflektorom iz pravca Drašnica. Tada je NB-9 »Biokovac« oštećen po nadgrađu i oplati, a ranjen je komandant broda. Sa malog odstojanja i u snopu reflektora NB-9 »Biokovac« je predstavljao odličnu metu za neprijateljski brod. Nakon što je izašao iz snopa reflektora, borbeni kontakt je prekinut jer se neprijateljski brod izgubio u tami. »Biokovac« je uplovio u Drašnice gdje je posada provizornim sredstvima popravila oštećenja. Prema njemačkim podacima, na neprijateljskom brodu ranjeno je šest članova posade i jedan oficir. Slijedeće noći ponovo je došlo do okršaja, kada je PČ »Partizan II« otvorio vatru na dva neprijateljska motorna jedrenjaka koja su plovila iz Splita za Metković. Međutim, ni na jednoj strani nije bilo gubitaka ni oštećenja.[182]*

NB-6 »Napredak« uplovio je u Podgoru 5. novembra. Trebalo je zajedno sa NB-9 »Biokovac« da napada na neprijateljski pomorski saobraćaj na ruti Split-Metković. Međutim, dok su se NB-6 »Napredak« i NB-9 »Biokovac« nalazili u vezu kod Podgore, napala su ih 6. novembra četiri savezničkа lovca-bom-

179) *AVII,* k. 2022, br. reg. 14-29/1.
180) K. Pribilović, *Naoružani brodovi Mornarice NOVJ,* 102, 115, 145.
181) Isto, 91, 102, 114.
182) *KTB SD,* 4. i 5. 11. 1943.

bardera smatrajući ih pogrešno za neprijateljske brodove. Tom prilikom »Napredak« je pogođen jednom bombom i na više mjesta od topovsko-mitraljeske vatre. Brod je dobio prodor vode, oštećen je i pogonski uređaj, ali zahvaljujući zalaganju posade nije potonuo. Provizornim sredstvima začepljene su rupe, osposobljen je pogonski uređaj, pa je »Napredak« uvečer minimalnom brzinom isplovio za Sumartin. Popravak broda u brodogradilištu u Sumartinu, a zatim pogonskog uređaja u Visu trajao je sve do 29. novembra.[183]*

NB-9 »Biokovac« također je bio pogođen; bila mu je razbijena pramčana paluba, probijena oplata i tankovi goriva, dok su kormilarnica i ostalo nadgrađe pogođeni sa više metaka. U brod je prodirala voda, koju je posada ispumpavala čitav dan. »Biokovac« je isplovio za Sumartin gdje je ostao na popravku do 11. novembra. Tako je u dosta teškoj situaciji IV POS ostao bez dva naoružana broda, što se nepovoljno odrazilo na njegovu operativnu djelatnost. Čim se NB-9 »Biokovac« vratio u Podgoru 11. novembra, odmah je nastavio sa patrolnom službom. U Neretvanskom kanalu susreo se sa dva neprijateljska naoružana motorna jedrenjaka pa je došlo do kraćeg okršaja. Neprijateljski brodovi su bili jači, a uz to je već počelo svitati, pa je »Biokovac« uplovio u Gradac sa jednim ranjenim mornarom.[184']

Istovremeno sa pokušajem sprečavanja, odnosno ometanja neprijateljskog pomorskog saobraćaja, Štab IV POS-a vodio je posebnu brigu o glavnoj pomorskoj komunikaciji Vis-Hvar-Podgora. Ratni materijal koji je iz Italije stizao na Vis trebalo je odmah prebaciti preko Podgore za jedinice 8. korpusa. Za tu svrhu angažirano je pet motornih jedrenjaka a nekada i više, zavisno od pristizanja materijala. Neposredno osiguranje motornih jedrenjaka koji su prevozili ratni materijal nije vršeno, jer su plovili uz sjevernu obalu Hvara, a zatim direktno za Podgoru. Međutim, njih su posredno štitili na dijelu rute patrolni čamci Hvarske flotile, a zatim su ih ispred Podgore prihvatali patrolni čamci Primorske flotile. Borbeno djelovanje naoružanih brodova u Hvarskom kanalu također je povoljno utjecalo na normalno funkcioniranje ove pomorske komunikacije. Ali kada se sa popravka vratio NB-9 »Biokovac«, on je zbog situacije na Pelješcu upućen na sektor Gradac-Ploče, tako daje na sektoru Podgora-Makarska ostao samo PČ »Partizan II«. Noću 13/14. novembra neprijateljski brodovi iz Makarske iznenadili su i zarobili nenaoružani m/j »Sv. Nikola«-Komiža, koji je sa ratnim materijalom plovio za Podgoru. Ovaj brod je plovio pogrešnim kursem i previše blizu Makarske, tako da je naišao na neprijateljske brodove koji su noću držali zasjedu ispred same luke. Zbog ovog događaja NB-9 »Biokovac« ponovo je vraćen u Podgoru.[185]*

Glavna pomorska komunikacija Vis-Podgora-Vis funkcionirala je do 15. novembra. Brodovi su prebacivali ratni materijal iz Visa u Podgoru gdje je istovarivan, a zatim kamionima prevožen preko Zagvozda i Aržana za Livno. Međutim, od 7. odnosno 10. novembra, zbog prodora neprijatelja prema Cisti Provo i Šestanovcu, nastupile su teškoće oko prevoza ratnog materijala kamionima. Zato je dio materijala ostavljen u Podgori, odnosno prebacivan je konjima i zapregama, pa čak i nošenjem ljudskim karavanima. Materijal koji je bio ostao u Podgori, po naređenju Štaba 8. korpusa podijeljen je jedinicama 26. divizije.[186]*

183) K. Pribilović, *Naoružani brodovi Mornarice NOVJ,* 102; *IV POS 1943-1983,* 56-57.

184) K. Pribilović, *Naoružani brodovi Mornarice NOVJ,* 145; Frane Jurić, *Osmorica sa drvenog razarača,* Zagreb 1960, 28.

185) *AVII,* k. 516A, br. reg. 2/8; k. 2026, br. reg. 12-29/2. Posada m/j »Sv. Nikola« prije isplovljenja iz Visa nije dobila sve potrebne podatke, niti je odgovarajuće pripremljena za plovidbu prema Podgori Na brodu su bila tri člana posade, dva civila, 159 vreća brašna i 13 bala uniformi. *(AVII,* k. 2026, br. reg. 15-8/1).

186) *AVII,* k. 516A, br. reg. 24/3. U Podgoru je došao šef savezničke vojne misije general Maklejn 11. novembra, pa je prebačen do Aržana gdje ga je čekao automobil kojim je nastavio put za Livno, odnosno Vrhovni štab.

Glavna pomorska veza korištena je i za prevoz kurira, ranjenika, rukovodilaca i savezničkih oficira. Ranjenici su prebacivani u Podgoru, a zatim brodovima na Hvar gdje su organizirane privremene bolnice u Jelsi i Hvaru. Međutim, kada se nadiranjem neprijatelja prema Makarskom primorju situacija počela pogoršavati, Štab 8. korpusa naredio je da se u Visu uspostavi stalna vojna bolnica 8. korpusa i u nju smjeste svi ranjenici. Sekcija za pomorski saobraćaj IV POS-a odmah je stavila na raspolaganje potrebne brodove, pa su svi ranjenici sa Hvara prebačeni u novoformiranu bolnicu u Visu. Također su u Vis prebačeni i ranjenici sa Pelješca, od kojih su neki privremeno bili smješteni na Korčuli i Lastovu.[187]*

Na traženje narodnih vlasti, IV POS je stavio na raspolaganje brodove za prevoz zbjega sa Biokovskog područja, odnosno Makarskog primorja. Brodovi su zbjeg većinom prebacivali iz luka Makarskog primorja u Jelsu i Vrbosku. Pogoršanjem situacije zbjega je bilo sve više, jer se narod plašio represalija od strane okupatora. Brzo su stigle vijesti o paljenju sela i ubijanju nedužnog stanovništva na Pelješcu od strane pripadnika 7. SS divizije »Prinz Eugen«. Dramatičnost situacije vidi se iz depeše koja je 13. novembra putem radio-stanice 26. divizije upućena Štabu 8. korpusa: »Povodom situacije na Biokovskom sektoru i određivanja zadataka vojnih jedinica na tom terenu i izvan njega, imajte u vidu i važni politički momenat odnosa prema narodu. Neprijatelj će sigurno najsvirepije postupiti prema narodu Makarskog primorja, zbog njegove požrtvovanosti i odanosti nama. Ne smijemo ga pustiti na milost i nemilost neprijatelju«. Zato je Štab IV POS-a, bez obzira na velike potrebe vojnih jedinica, uvijek stavljao na raspolaganje dovoljan broj brodova za prevoz zbjega.[188]*

Budući da je naređeno da se sve zalihe municije, posebno artiljerijske, prebace sa otoka na Vis, to je i za taj zadatak određeno nekoliko brodova. Komandi srednjodalmatinskog otočnog područja stavljen je na raspolaganje m/j »Topčider« radi prevoza preostalih zaliha hrane na Vis. Štab 8. korpusa naredio je da se na Brač prebaci šest brdskih i šest protutenkovskih topova koje je imala 26. divizija u jedinicama na kopnu. Ti topovi, zbog karaktera zemljišta i čestog manevriranja jedinica, nisu se mogli stalno prenositi. Zato je bilo odlučeno da se privremeno prebace na Brač, gdje bi ojačali postojeće obalne baterije, odnosno bili upotrebljeni za eventualno gađanje neprijateljskih brodova u Makarskoj, Omišu i Splitu. Za prebacivanje tih topova upućen je u Podgoru m/j »Otac Vladimir«-Krilo.[189]>

Zbog pogoršavanja situacije. Štab 8. korpusa naredio je da se cijela 1. dalmatinska brigada prebaci iz Makarskog primorja na Pelješac. Naime, nakon neprijateljskog iskrcavanja, na Pelješac su bila prebačena dva bataljona 1. dalmatinske i jedan bataljon 3. dalmatinske brigade. Sada je trebalo tamo prebaciti još dva bataljona 1. dalmatinske brigade. Ovaj zadatak uspješno je izvršen u organizaciji Primorske flotile i Lučke kapetanije u Podgori. Bataljoni su prebačeni na Pelješac sa m/j »Biokovo«,m/j »Mira« i m/j »Pravedan« do 6. novembra. Istovremeno je, zbog namjeravanog napada na Makarsku, 9. dalmatinska brigada 20. divizije sa Šibenskog sektora brodovima Lučke kapetanije Trogir prebačena na

187) *AVII,* k. 516A, br. reg. 2/8. Da bi se na Visu mogla formirati korpusna bolnica, Štab 8. korpusa naredio je da se sa sredniodalmatinskih otoka prebaci sav potreban inventar iz svih privremenih bolnica i ambulanti i nekih hotela. U novoformiranu bolnicu trebalo je odmah smjestiti sve ranjenike. Pored toga, naređeno ie da se na Visu odmah formira glavno sanitetsko skladište. Za kontrolu rada bolnice i njeno snabdijevanje bio je zadužen Štab Mornarice. Po naređenju Štaba Mornarice Štab IV POS-a uputio je 14. novembra u Lastovo dva motorna jedrenjaka koji su prebacili ranjenike u Vis.

188) *AVII,* k. 516A, br. reg. 2/8.

189) *AVII,* k. 2026, br. reg. 43-6/1, 14-10/1, 14-20/1, 14-24. Naređenje za prebacivanje topova štab 8. korpusa izdao je 12. novembra. M/b »Marin II« održavao je privremenu prugu Hvar-Vrboska-Bol-Podgora-Hvar.

Brač. Zatim je 9. dalmatinska brigada noću 5/6. i 6/7. novembra prebačena u Bašku Vodu, ali je odmah orijentirana prema Zadvarju i Omišu, jer se zbog odlaska 1. dalmatinske brigade na Pelješac odustalo od napada na Makarsku.[190]»

Budući da se zbog neprijateljske operacije »Landsturm« situacija u Makarskom primorju počela naglo pogoršavati, Stab 8. korpusa naredio je da se evakuira Pelješac, 1. dalmatinska prebaci u Podgoru, a 13. dalmatinska brigada na Korčulu. Brodovi V POS-a prebacili su 13. brigadu na Korčulu, a brodovi IV POS-a prevezli su noću 10/11. novembra 1. brigadu u Podgoru. Oba zadatka uspješno su izvršena.[191]*

Četvrti POS omogućio je manevar morem jedinicama 8. korpusa prebacujući ih brodovima na ugrožene sektore, odnosno ondje gdje je to zahtijevala operativna situacija. Bez obzira na to što nije bilo dovoljno ispravnih brodova, a nedostajalo je i goriva, svi postavljeni zadaci u vezi sa prebacivanjem brigada uspješno su izvršeni bez i najmanjeg gubitka. Manevar morem bio je iznenađenje za neprijatelja, posebno na Pelješcu. Djelovanjem naoružanih brodova, iako ih je bilo vrlo malo, zatim otočnih flotila patrolnih čamaca, kao i obalnih baterija, stvoren je povoljan operativni režim koji je omogućio izvršavanje navedenih zadataka. Glavnom pomorskom vezom prebačene su znatne količine ratnog materijala za 8. korpus, a izgubljen je samo jedan brod. To znači da je IV POS, bez obzira na velike probleme sa kojima se suočavao, uspješno počeo izvršavati postavljene zadatke.

Uznemiren izvještajima o situaciji na šibenskom području, Štab IV POS-a je uputio naoružane brodove NB-5 »Ivan« i NB-7 »Enare II« na sektor Šolta-Drvenik noću 3/4. novembra. Naime, obala od otoka Krapnja kod Šibenika pa skoro sve do Kaštel-Sućurca, uključujući i otok Čiovo, bila je slobodna. Na tom prostoru djelovale su jedinice 20. divizije i Segetsko-marinskog odreda. Na području Trogira djelovala je Lučka kapetanija sa lučkim zastupstvima u Segetu, Marini, Vinišću i Drveniku Velom, zatim brodogradilište i tehnička radionica. U Trogiru je bilo devet motornih jedrenjaka i dvanaest motornih čamaca, dok su u Marini bila tri, Vinišću dva i u Drveniku Velom tri motorna jedrenjaka. Budući da je Štab IV POS-a bio u Hvaru, i sa njim nije bilo direktne veze, Lučka kapetanija, brodogradilište i tehnička radionica bili su operativno potčinjeni Komandi mjesta Trogir, odnosno Komandi splitskog područja koja se također nalazila u Trogiru odnosno Marini. Zbog nedovoljne koordinacije sa Štabom Mornarice, obje komande nisu bile naredile evakuaciju brodograđevnog materijala iz brodogradilišta u Trogiru. Nasuprot tome, naredba Štaba Mornarice da se blagovremeno na sigurna mjesta skloni sav pokretni materijal iz brodogradilišta, a sa strojeva skinu i sklone svi bitniji dijelovi, došla je prekasno.[192]*

Čim su primljeni sigurni podaci o namjeravanom neprijateljskom napadu na Trogir iz Pravca Šibenika i Splita (operacija »Heifisch«), Komanda mjesta naredila je u prijepodnevnim satima 6. novembra pripravnost za sve motorne jedrenjake i motorne čamce koji su bili u luci. Preostali pogonski materijal odmah je razdijeljen brodovima, pa su stavljeni na raspolaganje jedinicama i ustanovama. Odmah se počelo sa ukrcavanjem materijala, odnosno postojećih zaliha. U 16.00 sati naređena je evakuacija Trogira. Ona je izvršena noću 6/7. novembra

190) *AVII,* k. 516A, br. reg. 2/8; k. 516, br. reg. 22/5.

191) *Isto.* Zbog koncentracije neprijateljskih snaga na prostoru Lovreč-Studenci-Cista-Šestanovac-Zadvarje Štab 26. divizije zatražio je 10. novembra oa Štaba 8. korpusa da se 1. dalmatinska povuče sa Pelješca u Podgoru radi intervencije u pravcu Biokova.

192) *AVII,* k. 2026, br. reg. 14-1/1, 1/4, 1/5; k. 2021, br. reg. 74-1. Na području Trogira bili su ovi brodovi; m/j »Marna«, m/j »Topčider«, m/j »Pčela«, m/j »Rudnik«, m/j »Sv. Nikola«, m/i »Pomozi sv. Nikola«, m/j »Zvijezda mora«, m/j »Triton«, m/j »Marija«, m/j »Bosiljka«, m/j »Nikola Anton«, m/j »Bog s nami«, m/j »Emilija«, m/j »Srce Isusovo«, m/j »Dva brata«, m/j »S nami Bog«, m/j »Marija«, i motorni čamci: »Marica«, »Jadran«, »Zrinjski«, »Dalmacija«, »Marija«, »Copić Marija«, »Lucija«, »Suton«, »Lina«, »Elvira«, »21« i »523«.

pomoću svih raspoloživih brodova, s tim što su posljednji napustili Trogir oko 07.00 sati 7. novembra. Brodovi su upućeni u pravcu Drvenika Velog, gdje su se sklonili u samoj luci otoka, odnosno u pojedinim uvalama. Takozvana pomorska radionica, kao i alat i materijali koji su se mogli uzeti iz brodogradilišta u Trogiru, također je prebačena u Drvenik Veli. Taj materijal ostao je na brodovima, jer se čekalo naređenje gdje ga iskrcati, budući da za to Drvenik Veli nije odgovarao.[93]

Na Drvenik Veli prebačeni su borci, ranjenici, zbjeg, razne ustanove, partijska rukovodstva i određene količine raznog materijala. Donesena je odluka da se svi, osim posade otoka, prebace na Šoltu. Ovaj zadatak uspješno je izvršen u toku 7. novembra, kada su svi prebačeni u Maslinicu postojećim brodovima. Motorni jedrenjaci i motorni čamci koji su ostali u Drveniku Velom predati su u nadležnost Komande otoka. U luci je ostao i motorni čamac na kojem je bila pomorska radionica. Uvečer 7. novembra odgovorni Lučke kapetanije Trogir predlagao je komandantu otoka da se svi preostali motorni jedrenjaci i motorni čamci evakuiraju u luke Šolte. Međutim, komandant otoka je smatrao da je to nepotrebno. Ipak, tri motorna jedrenjaka koja su prevozila borce vraćena su u Maslinicu. [194]

Ujutro 8. novembra odgovorni lučke kapetanije naredio je da se svi motorni jedrenjaci i motorni čamci prebace iz luke Drvenika Velog u uvalu Krknjaši na jugoistočnom dijelu otoka. Ali, zbog nesporazuma, svi ovi brodovi su bili zadržani od vlastitih obalnih baterija, jer je tako bio naredio komandant otoka. Dok se sve to objasnilo izgubljeno je mnogo vremena, pa su neki brodovi i dalje ostali u luci, a među mima i brod sa pomorskom radionicom.[1951]

Nadirući iz Šibenika i Splita prema Trogiru, Nijemci su odlučili da odmah, tako reći iz pokreta, izvrše iskrcavanje na Drvenik Veli. Oni su za to izvršili pripreme u Šibeniku, koristeći iskustva koja su stekli prilikom iskrcavanja na šibenske otoke, a posebno na Žirje. Pri tome su im pomogli i pripadnici ratne mornarice NDH, a naročito komandant lučkog zapovjedništva, koji je dobro poznavao Drvenik Veli i raspored obalnih baterija na njemu. U Šibeniku su opremili sve brodove pogodne za iskrcavanje, a osposobili su i desantnu splav »ŠF-108« koja je zbog kvara motora bila ostala u luci, umjesto da nastavi plovidbu za Egejsko more. Brodovi određeni za iskrcavanje uplovili su u Rogoznicu noću 7/8. novembra. Planom iskrcavanja nastojalo se postići iznenađenje, ali ne samo po načinu, nego i po vremenu i mjestu. Iskrcavanje je trebalo izvršiti odmah nakon zauzimanja Rogoznice, Marine i Trogira. Brodovi su trebali prikriveno ploviti uz južnu obalu Drvenika Malog i nakon prolaska rta Kalafat povećanom brzinom preploviti posljednju milju do Drvenika Velog, pa izvršiti iskrcavanje na jugozapadni dio otoka u rajonu rta Širan. Na isti način trebalo je izvršiti iskrcavanje i na sjeverozapadni dio otoka u rajonu rta Teketa. Iskrcavanje je trebalo podržavati artiljerijskom i minobacačkom vatrom sa Drvenika Malog i sa obale iz rajona Vinišća. Za iskrcavanje određene su jedinice 114. lovačke divizije, koje su učestvovale u napadu na šibenske otoke.[96]

Obrana Drvenika Velog bazirala se na tri obalne baterije koje je postavila još bivša ratna mornarica na rtovima Teketa, Širan i Novica. Nakon kapitulacije Italije baterije je preuzela Komanda artiljerije Šibenskog sektora. Na svakoj ba-

193) *AVII,* k. 2021, br. reg. 8/1, 14-1/1; K. Pribilović, *Brodogradilište Mornarice NOV] u Trogiru poslije kapitulacije Italije i od oslobođenja Trogira do kraja rata,* Trogirski kraj u narodnooslobodilačkoj borbi 1941-1945, 842-844. U Trogiru su ostali neispravni m/j »Nikola Anton« i m/j »Ljubomir«, jer su bili na velikom popravku u brodogradilištu.

194) *AVII,* k. 2022, br. reg 12/1-4. Borci i ostali prebačeni su na Šoltu jer se smatralo da se Nijemci neće odmah iskrcati na Drvenik Veli.

195) *AVII,* k. 2021, br. reg. 8/1. U uvalu Krknjaši prebačeni su partijski i vojnopozadinski organi.

196) *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji* knjiga 9, 705, 709-710, 712.

teriji bio je po jedan dvocijevni top od 66 mm. Međutim, veći dio opreme sa baterija bio je raznijet, jer ih u početku nisu bili preuzeli artiljerci. Tako topovi nisu imali nišanskih sprava, nije bilo daljinomjera, kao i drugih potrebnih instrumenata i opreme za efikasno gađanje ciljeva na moru. Ipak, pored svih problema, baterije su opremljene posadama, izvedena je obuka, ali se nišanske sprave nisu nigdje mogle pronaći. Vatreno krštenje baterije su imali noću 25/26. oktobra, kada su otvorile vatru na dva trgovačka parob . oda koja su plovila za Split, i ponovo 27. oktobra - kada su gađale iste brodove prilikom njihove vožnje iz Splita za Pulu. Premda se gađalo bez nišanskih sprava, oba broda su bila više puta pogođena a jedan se zbog dobijenih oštećenja morao vratiti u Split, gdje ga je potopila savezn̈ička avijacija. Na Drveniku Velom bila je još jedna četa boraca koju je Komanda otoka trebala upotrijebiti za obranu tačaka pogodnih za iskrcavanje. U luci je bazirao jedan patrolni čamac Šoltanske flotile, koji je vršio patrolnu službu oko otoka.[197']

Obrana otoka nije bila dobro organizirana iako je za komandanta bio postavljen jedan rezervni artiljerijski kapetan. Velika greška bila je i u tome što nije bila organizirana i obrana Drvenika Malog, pa makar i slabijim snagama. U stvari, obrana Drvenika Velog prepuštena je samo Komandi otoka, koja nije bila u stanju da riješi sve probleme. Mada je Komanda otoka dobijala naređenja i direktive od više komandi i štabova, kao i partijskih organa (Komanda Šibenskog sektora, Komanda artiljerije Šibenskog sektora, Štab 20. divizije, Komanda Splitskog područja, Okružni komitet KPH za srednju Dalmaciju, Kotarski komitet KPH Trogir), ona je u stvari bila samostalna. Pored toga, smatralo se da su postojeće obalne baterije sigurna obrana otoka, a u slučaju potrebe da se obrana može ojačati jedinicama koje su djelovale na Trogirskom području. Isto tako, mislilo se da neprijatelj, ako i zauzme obalu, neće odmah izvršiti iskrcavanje baš na Drvenik Veli. Štab Mornarice i Štab IV POS-a, premda im Komanda otoka još nije bila organizacijski potčinjena, poduzeli su određene mjere. Kako je već izneseno, Komanda otoka upozorena je na mogućnost neprijateljskog iskrcavanja, ugovoreni su signali za opasnost, naređeno je povezivanje sa Komandom otoka Šolte, upućen je patrolni čamac u Drvenik Veli, dva naoružana broda uplovila su u Stomorsku, a Štabu 12. brigade skrenuta je pažnja na obranu ovog otoka. Ipak, pored svega, nije se računalo da će neprijatelj nakon zauzimanja obale ispred Drvenika Velog odmah izvršiti napad na otok. Sa tim nije računala ni Komanda otoka, što se vidi iz dopisa upućenog komandantu Šoltanske flotile u 03.10 sati 8. novembra. Naime, komandant Šoltanske flotile depešom je upozorio komandu otoka o pogoršanju situacije na području Trogira, predlažući da u Drvenik Veli uplovi jedan od postojeća dva naoružana broda. Međutim, Komanda otoka u pomenutom dopisuje odgovorila da poznaje u osnovnim crtama situaciju na sektoru Trogir-Vinišće, ali nema ni pomena o tome da očekuje bilo kakvo iskrcavanje neprijatelja na otok. Kao najvažniji problem Komanda otoka ističe potrebu evakuacije boraca koji su se povukli na Drvenik Veli. Također, upozorava na potrebu hitne evakuacije teških ranjenika u Hvar. Smatra da nije

197) *AVII,* k. 2021, br. reg. 3/4-1; KTB AA, 28. 10. 1943; KTB SD, 26. i 27. 10. 1943. Parobrodi »San Marco«, »Goffredo Mamelli« i »Guido Brunner« u njemačkoj službi plovili su iz Drača za Pulu, odnosno Trst. Kada su 25. oktobra savezn̈ički avioni napali ove brodove sjeverno od otoka Svetac, komandanti su odlučili da uplove u Split. Međutim, obalna baterija sa rta Ražanj (o. Brač) spriječila im je prolaz kroz Splitska vrata Dok je p/b »Guido Brunner« nastavio plovidbu prema Šibeniku, dotle su p/b »San Marco« i p/b »Goffredo Mamelli« krenuli prema Splitu kroz Drvenič̈ki kanal. Tada je na njih otvorena vatra iz obalnih baterija sa Drvenika Velog, ali nisu bili pogođeni. Kada su 27. oktobra nastavili plovidbu iz Splita za Pulu, ponovo su obalne baterije sa Drvenika Velog otvorile vatru. Mada je p/b »Goffredo Mamelli« bio pogođen više puta, uspio se probiti, dok se p/b »San Marco«, također pogođen nekoliko puta, morao vratiti u Split. Tamo je bio potopljen od savezn̈ičke avijacije (detaljnije o tome, K. Pribilović, *Konvoji nisu stigli na cilj,* »Narodna armija«, br. 1538, Beograd 24. januar 1969, 10).

potrebno slati naoružani brod zbog male razdaljine Drvenika Velog od Šolte, a u slučaju opasnosti da će ugovorenim signalom zatražiti pomoć.[198)]

Prema tome, Komanda otoka nije bila na visini zadatka, jer nije uzela u obzir da se neprijatelj može odmah iskrcati na Drvenik Veli. Istina, posadi otoka data je pripravnost, ali nisu poduzete nikakve dodatne mjere za poboljšanje obrane. Ćak ni pojava njemačkih brodova koji su osmotreni 8. novembra u vožnji iz Rogoznice za uvalu Stari Trogir nije ništa posebno značila za Komandu otoka. Ali ni Komandi otoka skoro niko nije pružio pomoć iako se vidjelo da komandant ne odgovara za tu odgovornu dužnost, a da su svi ostali rukovodioci kao i borci neiskusni i nedovoljno pripremljeni za efikasnu obranu. U toku 7. i 8. novembra na Drvenik Veli povučene su jedinice Segetsko-marinskog odreda, jedan bataljon Šibenskog odreda, kao i druge jedinice. Među njima je bilo nekoliko iskusnih vojnih rukovodilaca, ali se niko nije sjetio da nekog od njih angažira radi bolje organizacije obrane otoka. Što više, dio jedinica je odmah prebačen na Šoltu, za što snosi odgovornost i Komanda otoka koja je to upravo i predlagala. To znači da nisu iskorištene postojeće mogućnosti da se pojača obrana otoka.[1991]

Okružni komitet KPH za srednju Dalmaciju procijenio je da se može očekivati napad Nijemaca na Drvenik Veli, pa je poduzeo određene mjere. Naime, Okružni komitet, Kotarski komitet KPH Trogir, kao i drugi partijski i vojnopozadinski organi, također su se povukli na Drvenik Veli. Upoznavši se sa stanjem na otoku, Okružni komitet je ocijenio da obrana nije dobro organizirana, ali da, bez obzira na sve, Drvenik Veli treba braniti pod svaku cijenu. Budući da više nije bilo vremena da se bilo šta poduzme, Okružni komitet je uvečer 8. novembra donio odluku da dužnost političkog komesara u Komandi otoka preuzme sekretar Kotarskog komiteta KPH Trogir Ivan Lučin Dalmatinski. On je odmah otišao u Komandu otoka, gdje ga je komandant upoznao da je posada u stanju pripravnosti, da su obalne baterije spremne i da ne može doći do iznenađenja Budući da je telefonska veza sa sve tri obalne baterije radila, Lučin je odmah provjerio stanje na njima. Komandiri su raportirali da su baterije u pripravnosti i da su posade kod topova. Budući da je već bila noć, ostale provjere se nisu mogle izvršiti. U Komandi otoka cijelu noć dežurala su najodgovornija lica,[200)]

Nijemci su, koristeći noć, najprije iskrcali jednu borbenu grupu na Drvenik Mali. Tamo nije bilo jedinica NOVJ pa im niko nije pružio otpor. Oni su odmah postavili minobacače na istočnu obalu Drvenika Malog radi podrške iskrcavanju druge borbene grupe na Drvenik Veli. Brodovi ove borbene grupe sastava desantna splav »SF-108«, remorker sa penišom u teglju, minopolagač i popisni minolovac nakon plovidbe uz južnu obalu Drvenika Malog doplovili su u zoru 9. novembra do rta Kalafat, najjužnije tačke otoka. Poslije toga desantna splav »SF-108« i remorker sa penišom u teglju nastavili su plovidbu prema tački iskrcavanja - uvali sjeverno od rta Širan na jugozapadnom dijelu Drvenika Velog. Budući da od rta Kalafat do rta Širan ima svega oko jedna morska milja razdaljine, osmatrač sa obalne baterije Širan osmotrio je »SF-108« nakon što je ona

198) *AVII,* k. 2022, br. reg. 12/1-4; k. 2021, br. reg. 1-1/1, 1/2-1; k. 2026, br. reg. 3/9-1. Komanda Drvenika Velog uputila je 4. novembra dopis Štabu Mornarice moleći ga da joj dodijeli jedan brzi motorni čamac za njene potrebe i za akcije. Stab Mornarice dobio je ovaj dopis 7. novembra pa ga je proslijedio odmah Stabu IV POS-a s napomenom da bi trebalo udovoljiti traženju. Stab IV POS-a uputio je za Drvenik Veli 8. novembra »BC-1«, ali zbog iskrcavanja Nijemaca tamo nije ni uplovio.

199) *AVII,* k. 516, br. reg. 12/5. Naredba Štaba Mornarice od 8. novembra kojom je regulirano formiranje operativnog štaba za obranu otoka Brača-Solte-Drvenika nije mogla utjecati na poboljšanje obrane Drvenika, jer su Nijemci zauzeli otok prije nego što je naredba realizirana.

200) Ivan Lučin Dalmatinski, *Partizanske veze kopno-otoci i partizanske karavane na Trogirskom području u toku narodnooslobodilacke borbe,* Trogirski kraj u narAdnooslobodilačkoj Horbi 1941-1945, Split 1984, 366. Uvečer 8. novembra nije se znala tačna situacija na obali nasuprot Drvenika, jer tamo nije ostavljen niko, niti su ugovoreni signali. Tako se nije ni moglo znati da li Nijemci vrše pripreme za iskrcavanje na Drvenik.

već prevalila dio puta. Odmah je dao uzbunu, ali kada je posada obalne baterije vidjela desantnu splav punu vojnika kako se približava obali Drvenika Velog, odmah se razbježala. Mlade i neiskusne borce uhvatili su strah i panika, jer osim malobrojne posade topa nijedna jedinica nije branila ovaj dio Drvenika Velog. Borac Ante Martinov, koji je sa još dva borca ostao na bateriji, odmah je pozvao Komandu otoka. Izvijestio je da njemački desantni brod pun vojnika plovi prema predjelu Kale, gdje će svakog časa izvršiti iskrcavanje, i daje posada napustila bateriju. Lučin, koji je preuzeo slušalicu telefona od komandanta otoka, naredio je Martinovu da sa preostalim borcima odmah otvori vatru. Oni su to učinili, ali nemajući nišanskih sprava budući da se radilo o dvocjevnom topu od 66 mm, kroz jednu cijev su nišanili, a iz druge gađali. Čim su otvorili vatru na njemačke brodove, desantna splav je odmah odgovorila, tukući bateriju svjetlećim granatama iz četverocjevnog topa od 20 mm. Mada su na njemačke brodove ispaljene svega tri granate, jedna od njih je pogodila remorker koji je teglio penišu punu vojnika. Prema njemačkim podacima, bilo je 5 mrtvih i 17 ranjenih vojnika i mornara. Preostala posada nakon što je onesposobila top povukla se prema sredini otoka, jer su se sjeverno od baterije već bili iskrcali Nijemci.[201]*

Nakon što su se iskrcali na jugozapadni dio otoka, Nijemci su vrlo oprezno napredovali. Uz jaku podršku minobacačke vatre sa Drvenika Malog i artiljerijske vatre sa brodova, dijelovi 741. puka 114. lovačke divizije tek su oko 09.00 sati zauzeli napuštenu obalnu bateriju Širan. Nadiranje Nijemaca prema sredini otoka prvi su zaustavili dijelovi čete Komande otoka koje je Lučin rasporedio prema Siranu i iznad Male luke. Istovremeno je naredio komandantu otoka i zamjeniku političkog komesara da sve jedinice zauzmu odgovarajuće položaje radi sprečavanja daljeg napredovanja Nijemaca. Međutim, to naređenje se vrlo sporo izvršavalo, jer su mnogi borci, pa i rukovodioci već bili zahvaćeni panikom. Situacija se popravila kada su nešto prije podne pristigli dijelovi Segetsko-marinskog odreda. Sa njima je zauzet pregradni položaj od Male luke na zapadnoj do Pernatice na južnoj strani otoka. Borba na tim položajima vodila se do kasno u noć, tako da su Nijemci zadržani na jugozapadnom dijelu otoka.[202)]

Komanda otoka uputila je kurira na Šoltu sa izvještajem o iskrcavanju Nijemaca, ali vrlo kasno. Čim je komandant Šoltanske flotile dobio izvještaj, odmah je u 14.30 sati sa patrolnim čamcima »PČ-3« i PČ »Ojdana« isplovio prema Drveniku Velom. Najprije je uplovio u Maslinicu kako bi prikupio detaljnije podatke o situaciji na Drveniku Velom. U Maslinici su bili naoružani brodovi NB-5 »Ivan« i NB-7 »Enare II«. Ovi naoružani brodovi su prije toga bili dobili naređenje da isplove prema Drveniku Velom i pokušaju napasti neprijateljsku desantnu splav. Isplovili su po jakoj buri iz Maslinice oko 10.30 sati. Ploveći prema južnom ulazu u Drvenička vrata (između Drvenika Velog i Malog) osmotrili su desantnu splav koja je bila blizu rta Širan. Odlučeno je da se na desantnu splav otvori vatra iz topa od 47 mm koji je na krmi imao NB-7 »Enare II«. Top je bio bez nišanskih sprava i imao je ograničeni sektor dejstva. Kada se približio na oko 1,5 morsku milju od desantne splavi, NB-7 »Enare II« je zauzeo poziciju za gađanje. Iako se zbog snažne bure i razvijenih valova »Enare II« jako ljuljao, prva ispaljena granata, uz nišanjenje preko cijevi topa, pala je relativno blizu desantne splavi, dok je druga pala na 2/3 odstojanja od nje. Desantna splav je odmah odgovorila na vatru uz veći podbačaj. Nakon toga smanjeno je rastojanje

201) *KTB SD,* 10. i 11. 11. 1943; I. Lučin Dalmatinski, n. č., 366-367. Desantna splav »SF-108« prevalila je razdaljinu od rta Kalafat do Drvenika Velog za nešto više od šest minuta. Sa te splavi namjerno je otvarana vatra svijetlećim granatama iz četverocijevnog topa od 20 mm na Drvenik Veli, odnosno obalnu bateriju Siran i radi izazivanja panike. To je Nijemcima i uspjelo, jer je najveći broj boraca na otoku prvi put doživio ovakvu vatru.

202) *AVII, NAV-N-T-3*14, f. 555/88-89, 91; *KTB SD,* 10. i 11. 11. 1943; I. Lučin Dalmatinski, n. č„ 367.

i ispaljena je treća granata, ali uz veliki podbačaj. Bilo je jasno da se zbog jake bure ne može efikasno gađati, pa su oba naoružana broda prekinula kontakt i uplovila u Maslinicu. Zatim su ponovo isplovili sa zadatkom da tuku položaje neprijateljskih jedinica na južnom dijelu Drvenika Velog. Ploveći uz južnu obalu Drvenika Velog u zapadnim i istočnim kursevima, na komandu s NB-7 »Enare II« vatra je otvarana iz sveg naoružanja na neprijateljske položaje u obalnom pojasu. Međutim, zbog konfiguracije otočnog terena najefikasnija vatra je bila iz topa od 20 mm sa NB-5 »Ivan«. Neprijatelj je samo mjestimično uzvraćao na vatru. Nakon toga oba broda su uplovila u Maslinicu. Zahvaljujući vatri sa naoružanih brodova i otporu dijelova Segetsko-marinskog odreda, Nijemci nisu uspjeli zauzeti južni dio Drvenika Velog nego su zaustavljeni ispred uvale Pernati ca.[203)]

Komandant Šoltanske flotile se u Maslinici sastao sa rukovodiocima jedinica koje su se tamo nalazile. Nakon svestrane analize situacije donesena je odluka da se naoružanim brodovima i patrolnim čamcima prebaci pojačanje na Drvenik Veli. Uz to je i Okružni komitet KPH za srednju Dalmaciju zatražio da se sa Šolte na Drvenik Veli prebaci preostali bataljon Segetsko-marinskog odreda. Nakon ukrcavanja boraca, iz Maslinice je isplovio sastav na čijem se čelu nalazio »PČ-3«, zatim NB-7 »Enare II« i NB-5 »Ivan« koji je prevozio 100 boraca Sastav je uplovio u uvalu Krknjaši na jugoistočnom dijelu otoka. Komandant Šoltanske flotile i rukovodioci jedinica iskrcali su se na obalu, gdje su stupili u kontakt sa grupom rukovodilaca koji su rukovodili obranom otoka. Nakon analize situacije rukovodioci Drvenika Velog zaključili su daje neprijatelj nadmoćniji, daje već zauzeo mostobran i da njegove jedinice potpomaže jaka minobacačka i artiljerijska vatra sa Drvenika Malog, brodova i sa položaja na kopnu kod Vinišća. Smatrali su da, i pored pridošlog pojačanja, Nijemce nije moguće baciti u more jer je najveći dio boraca tek odskora u jedinicama i bez borbenog iskustva. Zato su predlagali da se Drvenik Veli napusti i jedinice prebace na Šoltu. Pristigli rukovodioci nisu se slagali sa evakuacijom otoka, ali su na kraju popustili pred argumentima daje neprijatelj znatno nadmoćniji i da bi se Drvenik Veli teško obranio i pod cijenu velikih gubitaka. Naime, iako Nijemci u toku dana nisu znatnije napredovali, sa dosta jakom vatrom tukli su otok. Naročito jaka vatra bila je od baterija 661. artiljerijskog puka sa položaja kod Vinišća. Ćim bi koji brod pokušao isploviti iz Drvenika Velog, dočekala bi ga jaka vatra. Komandant otoka je tek u 15.00 naredio da brodovi koji se nalaze u luci odmah isplove i pokušaju se probiti do uvale Krknjaši. Svi brodovi koji su bili u luci isplovili su i pokušali proboj. Nijemci su odmah otvorili jaku vatru, tako da se uspio probiti samo jedan brod. Tri broda su odmah oštećena, dok su ostali prisiljeni da se vrate u luku. Među njima je bio i »PČ-1« Šoltanske flotile. Nakon povratka brodova u luku komandant otoka je naredio da se svi onesposobe i potope, dok je posadama rečeno da se same snalaze kako znaju i umiju. Tada je neke zahvatila panika, jer je i Komanda otoka napustila luku povlačeći se prema uvali Krknjaši. Ipak većina brodova je onesposobljena, odnosno potopljena, ali su mnoge posade radile to na brzinu. Zapaljen je motorni čamac »Marica«, dok su onesposobljeni, odnosno potopljeni motorni čamci »Jadran«, »Zrinjski«, »Dalmacija«, »21«, »Marija Copić« i m/j »Pomozi sv. Nikola«. Potopljen je i brod na kojem je bila smještena pomorska radionica. Posada »PČ-1« nàon što je skinula teški mitraljez potopila je brod, pa se povukla u Krknjaše. Posada obalne baterije na rtu Teketa, zahvaćena panikom, napustila je top ali ga prethodno nije onespo-

203) *AVII,* k. 2022, br. reg. 13/1-4. NB-5 »Ivan« imao je samo jedan top od 20 mm, a NB-7 »Enare II« jedan top od 47 mm. Ostalo naoružanje su bili mitraljezi od 8 mm. Top od 47 mm još iz prvog svjetskog rata, bez odgovarajućih nišanskih sprava, nije se mogao efikasno upotrijebiti za gađanje ciljeva na moru i na Drveniku Velom. Borbeni komplet iznosio je samo 8 granata (Arhiva Sekcije IV POS-a, Split).

sobila. Sve navedeno poslužilo je kao argument da je neprijatelj nadmoćan i da otok treba napustiti.[2041]

Povlačenje sa Drvenika Velog počlo je u 23.30 sati 9. novembra. Sve jedinice su povučene u uvalu Krknjaši, gdje su pomoću »PČ-3« ukrcane na NB-5 »Ivan«, NB-7 »Enare II« i jedan motorni jedrenjak. Povlačenje na Šoltu izvršeno je bez ometanja neprijatelja. Ukupno je prebačeno oko 400 boraca. Prije povlačenja onesposobljena je obalna baterija na rtu Novica. Nijemci su u toku 10. novembra zauzeli Drvenik Veli. Na otoku su kao posadu ostavili jednu četu iz 2. bataljona 741. puka, koju su pojačali sa 73 vojnika iz sastava mornaričkog artiljerijskog diviziona u Šibeniku. Te vojnike su rasporedili na postojeće obalne baterije.[205]*

Zauzimanjem Drvenika Velog Nijemci su prekinuli operaciju »Heifisch«, jer su smatrali da ne mogu zauzeti Šoltu dok iz Trsta ne stigne potreban broj desantnih splavi tipa »SF«. Prilikom iskrcavanja na Drvenik Veli posebno se dobro pokazala desantna splav »SF-108«, ali su Nijemci smatrali daje jedna desantna splav nedovoljna za zauzimanje Šolte gdje su namjeravali iskrcati jače snage. Pored toga, Nijemcima se žurilo da zauzmu obalu između Šibenika i Zadra, kao i zadarske otoke. Jedinice III POS-a raspoređene na Ugljanu i Pašmanu nisu dozvoljavale uspostavljanje pomorskog saobraćaja između Zadra i Šibenika kroz Pašmanski kanal. Zato su Nijemci odlučili da operacijom »Delphin« najprije zauzmu obalu između Šibenika i Zadra i zadarske otoke, a nakon toga izvedu operaciju »Heifisch II« kojom bi zauzeli Šoltu. Njima je u tom trenutku bilo najvažnije što su zauzeli Drvenik Veli, Čiovo, Trogir i obalu nasuprot Drvenika, čime su mogli uspostaviti pomorski saobraćaj sa Splitom za čim su stalno težili. U situaciji kada nisu imali dovoljno snaga, samo na taj način mogli su izvući jedinice 114. lovačke divizije iz srednje Dalmacije i prebaciti ih u sjevernu Dalmaciju da učestvuju u operaciji »Delphin«. Ali to, istovremeno, znači da svoje planove nisu mogli realizirati kako su zamislili prvenstveno zbog djelovanja jedinica NOVJ.[206]*

Drvenik Veli je prvi organizirano branjeni otok na srednjodalmatinskom području koji su osvojili Nijemci. To, istovremeno, ukazuje na značaj Drvenika Velog i Malog kako za Nijemce tako i NOVJ. Držanjem Drvenika praktički je bio onemogućen njemački pomorski saobraćaj prema Splitu. To su Nijemci brzo uočili, pa su donijeli odluku da ga što prije zauzmu. Međutim, bez obzira na njemačku nadmoćnost i odlučnost, postojali su uslovi da se Drvenik Veli i Mali bolje brane. Drvenik Veli je u prvom redu pao zbog slabe organizacije obrane, zatim slabog rukovođenja i komandovanja, kao i nedovoljne pomoći komandi otoka da spremno dočeka njemački napad. Osim toga, potpuno je zakazala i kontrola izvršenja izdatih naređenja u vezi bolje organizacije obrane otoka. Nije bilo jasno definirano koje pretpostavljeni Komandi otoka, pa je na kraju ispalo daje to Komanda srednjodalmatinskog područja. To zato što su Komandi otoka naređivali: Komanda srednjodalmatinskog područja, Komanda Splitskog pod-

204) *AVII,* k. 2026, br. reg. 15-28/1; k. 2022, br. reg. 13-1/4. Pokušaj proboja brodova iz Drvenika Velog za Krknjaše u 15.00 sati bio je pogrešan, jer su Nijemci pri dobroj vidljivosti kontrolirali minobacačkom i artiljerijskom vatrom izlaz iz luke. Da je proboj pokušan kada je nastupila noć, vjerovatno bi bio uspješan.

205) *AVII,* k. 2022, br. reg. 13/1-4; *KTB SD,* 13. 11. 1943. Nije tačno poznato što su Nijemci zaplijenili na Drveniku Velom, ali ističu da su obalne baterije na rtu Širan i Novica bile onesposobljene, dok je top na rtu Teketa nađen u ispravnom stanju. Prema jednom izvještaju, Nijemci su zaplijenili jedan brod sa hranom, jedan do dva prazna broda, nekoliko mitraljeza i nešto spreme jedinica Isto tako, prema jednom izvještaju, vlastiti gubici bili su: dva mrtva i jedan teško ranjen (AVII, k. 2021, br. reg. 2-8/1; *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 9, 102, 723-724).

206) *AVII, NAV-N-T-314,* f. 560/966; *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 9, 744-788; K. Pribilović, *III POS,* 79-96. Desantne splavi tipa »SF« (Siebel-Fähre) imale su dva trupa međusobno povezana platformom. Bile su pogodne za desantna dejstva u međuotočnom području, jer su imale desantna vrata i mali gaz. Mogle su krcati do 200 vojnika, 4 kamiona, 2 tenka, odnosno 50 tona tereta

ručja, Komanda mjesta Trogir, 20. divizija, Komanda Šibenskog sektora, Komanda artiljerije Šibenskog sektora, Okružni komitet KPH za srednju Dalmaciju, Kotarski komitet KPH Trogir i, na kraju, Štab Mornarice i Štab IV POS-a. Sasvim je jasno da je najbolje rješenje bilo da se Komanda otoka podredi Štabu IV POS-a, a ne samo obalne baterije - kako je to bilo učinjeno. Međutim, do napada Nijemaca pitanje organizacije komandovanja još nije bilo riješeno. Neiskustvo boraca i slaba borbenost jedinica svakako su bili važan faktor, ali na Drveniku nije bio odlučujući. To se dokazuje činjenicom da su ti isti borci, kada su bili dobro vođeni i kada su sa njima na položaju bili rukovodioci, zaustavili prodor Nijemaca. Bez obzira na njemačku nadmoćnost, kao i na jaku minobacačku i artiljerijsku vatru, ti isti borci su pružili snažan otpor i skoro sve do pola noći nisu dopustili neprijatelju ne samo da zauzme otok nego ni da znatnije napreduje od mjesta iskrcavanja prema sredini Drvenika Velog. To isto priznaje i neprijatelj u svom operativnom izvještaju. Tamo se navodi: »Na Drveniku Velom žilav otpor neprijatelja«, i »Nakon 3-dnevne borbe sa slabijim, ali borbenim protivnikom, zauzet otok Drvenik Veli. Neprijatelj se povukao brodovima u pravcu Šolte« (»3-dnevne« - misli se od početka operacije »Heifisch«).[2071] Zato je, po svemu sudeći, bila greška što se napustio otok i što se nije uz pomoć pristiglog pojačanja i naoružanih brodova barem pokušao izvesti protunapad. Pa i u slučaju neuspjelog protunapada bilo je uslova da se jedinice bezbjedno povuku na Šoltu.

Štab IV POS-a uputio je na Šoltu zamjenika političkog komesara. Prema njegovom izvještaju, glavni uzrok gubitka Drvenika bile su panika i dezorganizacija. Na odgovornost je uzeta Komanda otoka. Vojni sud Komande srednjodalmatinskog otočnog područja, na suđenju održanom 17. novembra u Hvaru, proglasio je krivim komandanta otoka Ignacija Hodoru (Chodora) i osudio ga na smrt strijeljanjem. Presuda je izvršena dva sata nakon što je saopćena okrivljenom. Pomoćnik političkog komesara kažnjen je isključenjem iz KPJ i raspoređen je u jedinicu za borca.[2081]

Zauzimanjem Drvenika Velog i Malog Nijemci su stekli značajnu prednost, jer su sada mogli uspostaviti pomorski saobraćaj sa Splitom. Uklinjavanjem u srednjodalmatinsko otočje, Drvenik im je mogao poslužiti kao osnovica za dalja borbena dejstva, prvenstveno prema Šolti. Time je, u stvari, bila načeta obrana srednjodalmatinskog otočja iz dosta osjetljivog pravca. Sve to je izazvalo žestoku reakciju kako kod štabova NOVJ, tako i partijskih organa. Strijeljanjem komandanta Drvenika Velog htjelo se, između ostalog, upozoriti da se otoci moraju uporno braniti.

Ćim je primio prve vijesti o početku neprijateljskih borbenih dejstava iz Šibenika ka Trogiru i Splita prema Makarskom primorju, Štab Mornarice je zaključio da Nijemci žele zauzeti obalu i vjerovatno ovladati srednjodalmatinskim otočjem. Za obranu srednjodalmatinskog otočja Štab Mornarice raspolagao je

207) *AVII, NAV-N-T-314,* f. 555/91; *NAV-T-313,* f. 485/378. Nakon povlačenja jedinica NOV noću 9/10. novembra, Nijemci su u toku 10. novembra vrlo oprezno nastupali, pa su, u stvari, tek 11. novembra uspjeli pročešljati cijeli Drvenik Veli.

208) *AVII,* k. 2026, br. reg. 1/10. Komandant Drvenika Velog Ignacije Hodora (Chodora) proglašen je krivim što nije poduzeo potrebne mjere za obranu otoka, što je nevojničkim i aljkavim držanjem podupro bježanje boraca sa položaja, što nije na vrijeme postavio bateriju na Drvenik Mali iako je imao raspoloživih topova, što je propustio da kontrolira funkcioniranje teških mitraljeza, pa su mitraljezi u momentu neprijateljskog napada zatajili, i što nije obezbijedio mine za minobacače. Time je, prema presudi, počinio »zločin izdaje« jer se nije pozabavio obranom otoka, nego se predao »lagodnom životu«. Međutim, sasvim je jasno da za pad Drvenika Velog i Malog nije mogao biti kriv samo komandant otoka. Po svemu sudeći, on jednostavno nije bio sposoban za dužnost na kojoj se nalazio. To se vidi i iz njegove aktivnosti u toku 9. novembra jer njegove odluke nisu bile ni pravovremene ni odlučne, a u jednom momentu napustio je i komandno mjesto. Međutim, u postojećoj dokumentaciji nema nikakvih dokaza da je on bio povezan sa Nijemcima, niti ga se za to na suđenju teretilo *(AVII,* k. 2022, br. reg. 15-48/2). O suđenju Hodori vidi i J. Vasiljević, Mornarica NOVJ, 149.

samo jedinicama IV POS-a: Bračko-šoltanskim i Hvarsko-viškim odredom, obalnim baterijama na Drveniku Velom, Šolti, Braču i kod Sućurja na Hvaru, Šoltanskom, Bračkom, Hvarskom, Viškom i Primorskom flotilom u čijim sastavima su bili patrolni čamci naoružani isključivo mitraljezima od 8 mm, i dva naoružana broda od kojih je jedan imao top od 20 mm, a drugi od 47 mm. Svakako da su ovo bile nedovoljne snage, pogotovo što su neke jedinice bile tek formirane. Na Braču se još nalazila 12. dalmatinska brigada, ali je ona bila u sastavu 26. divizije. U takvoj situaciji Štab Mornarice naredio je 8. novembra da se formiraju operativni štabovi za obranu otoka. Oni su trebali imati komandanta, političkog komesara i zamjenika komandanta, a bili bi sastavljeni od predstavnika Mornarice NOVJ i kopnenih jedinica. Operativnim štabovima trebalo je operativno da budu podređene sve jedinice na određenom području u funkciji njegove obrane.[2091]

Operativni štabovi su trebali djelovati dok to zahtijeva situacija. Kopnene jedinice i naoružane brodove trebalo je tako rasporediti u obrani otoka da na pravcima mogućih desanata imaju odgovarajuće snage. Postojeće snage nisu se smjele rasipati nego, zavisno od taktičke situacije, od njih formirati više manevarskih grupa koje bi se prema potrebi angažirale u borbi. Povezano s tim, trebalo je organizirati predstražarske i prihvatne položaje sa teškim mitraljezima. Naoružane brodove, odnosno patrolne čamce trebalo je grupirati i vršiti najnužnija patroliranja. Obalne baterije morale su biti stalno u pripravnosti, s tim što ih je trebalo obezbijediti odgovarajućim kopnenim snagama. Za evakuaciju ranjenika i najvrijednijeg materijala trebalo je uvijek imati na raspolaganju odgovarajući broj pomoćnih brodova. Trebalo je zavesti najrigorozniju kontrolu nad svim licima koja putuju između otoka i kopna. Sve komande i štabovi morali su raspoloživim sredstvima obezbijediti dobru vezu sa svim potčinjenim jedinicama. Posebnu pažnju trebalo je posvetiti informativnoj službi i prikupljati podatke od svih koji ih mogu dati. Postojeće osmatračke stanice morale su budno pratiti stanje na moru i kopnu u zoni svog osmatranja. Brodogradilišta nije trebalo uništavati, nego na vrijeme iz njih evakuirati sav pokretni materijal, a strojeve onesposobiti demontiranjem najvažnijih dijelova. Štab IV POS-a trebao je odmah izvijestiti Štab Mornarice što je poduzeo u pogledu realizacije prednjeg naređenja, odnosno direktive. Posebno je trebao izvijestiti kakav su raspored zauzeli partizanski odredi sektora, naoružani brodovi i patrolni čamci, što je poduzeto za onesposobljavanje brodogradilišta i na koji načinje riješeno pitanje održavanja veze.[210)]

Izvršavajući dobijeno naređenje, Štab IV POS-a formirao je na svom području dva operativna štaba. Štabovi su formirani u dogovoru sa Štabom 12. brigade 26. divizije, čije su jedinice bile raspoređene na Braču, Hvaru i Šolti. U Operativni štab za tzv. prvo područje koje je obuhvatalo Brač, Šoltu i Drvenik ušli su: komandant IV POS-a, zamjenik političkog komesara sektora i Štab 12. brigade. Sjedište štaba bilo je u Hvaru, odnosno Nerežišću. Tom štabu operativno su bile podređene sve jedinice na Drveniku Velom, Šolti i Braču bez obzira kome su organizacijski pripadale. Operativni štab za tzv. drugo područje koje je obuhvatalo Hvar i Vis činili su: komandant je bio komandant Hvarsko-viškog odreda, zamjenik komandanta bio je komandant 3. bataljona 12. brigade, dok je politički komesar ovog bataljona dobio istu dužnost u Operativnom štabu. Sve

209) *AVII,* k. 2021, br. reg. 7/1-1. Štab Mornarice je putem obavještajne službe dobio podatke o neprijateljskim desantnim splavima i desantno-jurišnim čamcima u Šibeniku. Kada su ti brodovi isplovili iz Šibenika za Egejsko more, Štab Mornarice je dobio podatke o njihovom uplovljemu u Dubrovnik, koji im je poslužio kao međuluka. Sigurno daje pojava ovih brodova u dvije navedene luke uznemirila Štab Mornarice, pogotovo što se nije znalo da su to isti brodovi i da plove za Egejsko more.

210) *AVII,* k. 2021, br. reg. 7/1-1, 8/1-1.

jedinice na Hvaru i Visu operativno su bile potčinjene ovom štabu, čije je sjedište bilo u Vrbanju na Hvaru.[21] *>

Formiranjem dva operativna štaba težište obrane postavljeno je na Braču i Hvaru, odnosno otocima najbližim obali. Međutim, Operativni štab za prvo područje nije ništa posebno mogao učiniti za obranu Drvenika Ve log, jer je počeo djelovati kada su ovaj otok već zauzeli Nijemci. Zato su oba operativna štaba poduzela dodatne hitne mjere za pojačanje obrane Šolte, Brača, Hvara i Visa. Šoltu su branili: Segetsko-marinski-trogirski odred (280 boraca), dvije čete iz sastava 12. brigade (112 boraca), jedna četa Bračko-šoltanskog odreda (58 boraca), 150 boraca Komande Drvenika Velog, Šoltanska flotila sa tri patrolna čamca, naoružani brodovi NB-5 »Ivan« i NB-7 »Enare II« i obalne baterije Maslinica i Grohote. Na Braču je bila glavnina 12. brigade (oko 700 boraca), Bračko-šoltanski odred (362 borca), Bračka flotila sa četiri patrolna čamca i osam obalnih baterija raspoređenih od Sumartina do Milne. Hvar su branili: dva bataljona Hvarsko-viškog odreda (522 borca), 3. bataljon 12. brigade (212 boraca), Hvarska flotila sa šest patrolnih čamaca i obalna baterija Sućuraj. Na Visu su bili jedan bataljon Hvarsko-viškog odreda (230 boraca) i Viška flotila sa jednim patrolnim čamcem. Svi štabovi navedenih jedinica povezani su preko postojećih telefonskih veza sa operativnim štabovima. Pored toga, ugovoreni su signali sa vatrama koje bi se palile na određenim mjestima u slučaju neprijateljskog iskrcavanja. Svim brodogradilištima i tehničkim radionicama naređeno je da pripreme materijal za evakuaciju i strojeve za onesposobljavanje. Ranjenici su prebačeni u Vis.[2121]

Momentalno najveći problem bio je u tome što jedinice i brodovi nisu imali dovoljno naoružanja, a nedostajalo je nekih vrsta municije i ručnih bombi. Najviše se osjećala potreba za teškim mitraljezima, topovima od 20 mm i minobacačima. Zatražena je hitna pomoć u naoružanju od saveznika preko Delegacije NOVJ u Italiji. Međutim, kako se na to nije moglo čekati, naređeno je da se skine naoružanje sa svih brodova koji plove između Visa i Barija, posebno sa p/b »Bakar«. Skinuto naoružanje, mada ga nije bilo mnogo, odmah je podijeljeno jedinicama. Štab Mornarice uputio je 12. novembra poseban dopis šefu Delegacije NOVJ u Italiji u kojem iznosi mogućnost neprijateljskog napada na otoke i odluku da se oni brane pod svaku cijenu, iako nedovoljnim snagama. U vezi s tim zatraženo je da se odmah upute borci koji su do tada bili u talijanskim logorima i zatvorima. Od tih boraca već se počela formirati brigada, ali se čekalo naoružanje od saveznika. Štab Mornarice zatražio je da se borci, čim dobiju oružje, odmah brodom prebace na jedan od slobodnih otoka. Posebno je skrenuta pažnja da se borci dobro naoružaju automatskim naoružanjem i da se sa njima pošalje što je moguće više minobacača, kojih praktično nije bilo u jedinicama na otocima. Štab Mornarice je i na ovaj način nastojao pojačati obranu srednjodalmatinskih otoka.[2131]

Nakon napuštanja Pelješca, Štab 8. korpusa naredio je Štabu Mornarice da sa vlastitim i snagama 12. i 13. brigade 26. divizije primi obranu otoka. Polazeći

211) *AVII,* k. 2021, br. reg. 8/1-1; k. 2033, br. reg. 2/3. Primorska flotila nije bila obuhvaćena jer se nalazila u Podgori sa zadatkom da patrolira i napada neprijateljski pomorski saobraćaj.

212) *AVII,* k. 2026, br. reg. 11-3/1; k. 2022, br. reg. 1/1-10; k. 2021, br. reg. 8/1-1; k. 2033, br. reg. 2/3.

213) *AVII,* k. 2021, br. reg. 17/1-1; k. 2026, br. reg. 4-36/1. Od naoružanja p/b »Bakar« imao je top od 66 mm, top od 20 mm, tri teška mitraljeza od 8 mm, jedan puškomitraljez i 20 pušaka. Svo naoružanje sa p/b »Bakar« uzeto je, osim topa od 66 mm *(AVII,* k. 2026, br. reg. 8-3/1). Nakon kapitulacije Italije jugoslavenski politički internirci iz talijanskih koncentracionih logora i kazniona prikupljali su se u prihvatnom logoru Karbonara kod Barija. Nakon dolaska u Italiju Delegacija NOVJ je poduzela mjere kod saveznika da se bivši internirci, kao i bivši talijanski vojnici slovenske i hrvatske nacionalnosti, organiziraju u prekomorske brigade i upute u domovinu. Iako su saveznici uz podršku predstavnika emigrantske vlade pravili probleme, već u novembru 1943. organizirana je 1. prekomorska brigada, a zatim još četiri. Svih pet brigada upućeno je u domovinu *(VE,* II, 7,

od ovog naređenja i pogoršane situacije na obali, Štab Mornarice je 16. novembra izdao naredbu o formiranju Operativnog štaba za obranu (srednjodalmatinskih i južnodalmatinskih) otoka. Ovaj štab su sačinjavali Štab Mornarice i načelnik Štaba 26. divizije. Odlukom ovog štaba otoci su podijeljeni na tri operativna sektora: 1. Šolta-Brač, 2. Hvar-Vis, 3. Korčula-Mljet-Lastovo. Istim naređenjem za sektor Šolta-Brač formiranje poseban operativni štab koji su sačinjavali Štab 12. brigade i zamjenik političkog komesara IV POS-a. U Operativni štab za sektor Hvar-Vis ušli su Štab IV POS-a i referent za pješadiju Štaba Mornarice. Prema tome, na području IV POS-a formirana su dva operativna štaba koja su imala privremeni karakter, a glavni im je zadatak bio rukovođenje neposrednom obranom otoka. Time se nije remetila postojeća organizacija, jer su štabovi IV POS-a i 26. divizije normalno i dalje komandovali svojim potčinjenim jedinicama. Štab Mornarice je s tim upoznao štabove IV i V POS-a, a Štab 12. brigade svoje jedinice.[214)]

Istog dana kada je izdata naredba Štaba Mornarice o formiranju operativnih štabova, došlo je do nagle izmjene situacije na srednjodalmatinskom području. Izvršavajući operaciju »Landsturm« dijelovi 7. SS divizije »Prinz Eugen«, bezobzirno nastupajući sa tri ojačane borbene grupe iz Splita i Sinja, prodrli su do Makarske, Šestanovca i Zadvarja. Istovremeno su dijelovi ove i 118. lovačke divizije nadirali od Imotskog i Posušja prema Cisti Provo, Zadvarju, Šestanovcu, Zagvozdu, kao i iz Vrgorca prema Kozici i Makarskoj. Nadirućim njemačkim snagama Štab 8. korpusa suprotstavio je u početku slabije snage koje je postepeno pojačavao. Snažnim otporom, povremenim protunapadima i manevrom uspijevalo se samo zadržavati nastupanje nadmoćnijeg neprijatelja, čije su jedinice obilno potpomagane tenkovima i artiljerijom. U takvoj situaciji Štab 8. korpusa naredio je 14. novembra da dijelovi 9, 19. i 26. divizije napadnu neprijateljske snage na pravcima Studenci-Zadvarje i Grabovac-Šestanovac, s ciljem da se olakša pritisak neprijatelja u Makarsko primorje. Izvršavajući to naređenje dijelovi 9. i 19. divizije, pored svih pokušaja, nisu uspjeli uništiti neprijatelja na pomenutim pravcima. Za to vrijeme Štab 26. divizije pokušao je da udarnom grupom sastava l . i l l . brigada i Imotski odred probije neprijateljski obruč u pravcu Zagvozd-Aržano. U slučaju uspjeha namjeravalo se tim pravcem izvući sve snage iz Makarskog primorja, jer im je prijetilo uništenje. Međutim, napad izvršen noću 14/15. novembra nije uspio, pa se situacija 15. novembra još više pogoršala. Nastupanjem neprijatelja iz Vrgorca i Zagvozda, kao i iz Baške Vode prema Makarskoj, jedinice 26. divizije dovedene su u tešku situaciju. Tada je Štab 26. divizije odlučio da izvrši manevar morem, s tim što je naredio svim jedinicama da sprečavaju prodor neprijatelju kako bi se stvorile mogućnosti za njegovo izvođenje. Naime, nikakvim prethodnim planovima ni naređenjima nije bilo predviđeno da se jedinice 26. divizije prebace na otoke.[215']

Štab Mornarice primio je u 12.50 sati 15. novembra od Štaba 26. divizije depešu da je situacija ozbiljna i da treba pripremiti brodove sa osiguranjem. Od-

214) *AVII,* k. 2021, br. reg. 21/2-1, 21/1; k. 2022, br. reg. 4/144. Stab Mornarice upoznao je 12. novembra Stab IV POS-a o naređenju Štaba 8. korpusa da se preuzme obrana otoka *(AVII,* k. 2021, br. reg. 16/1-1).

215) *AVII,* k. 516, br. reg. 24/1,22/5; *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 9, 253-262. Štab 26. divizije depešom je izvijestio Stab 8. korpusa 15. novembra da njegove jedinice drže položaje prema Zagvozdu, Imotskom, Vrgorcu i Baškoj Vodi na linijama Vetemik-Krstatice-Lukovac-Markovići-Kitica-Turija i Krvavice-Veliko Brdo-Biokovo. Situacija se, navodi se u depeši, pogoršala, pa bi jedinicama divizije trebalo omogućiti probijanje, inaće će biti primorane da se prebace na otoke. Na kraju se navodi da će jedinice divizije uvečer 15. novembra izvršiti protunapad *(AVII,* k. 516A, br. reg. 2/8). Interesantno je napomenuti da je Stab 5. brdskog korpusa izvijestio komandu 2. njemačke oklopne armije 16. novembra da je cilj napada jedinica 8. korpusa NOVJ na njemačke dijelove na pravcu Imotski-Studenci-Cista Provo pokušaj rasterećenja pritiska njemačkih snaga na Makarsko primorje *(AVII, NAV-N-T-311,* f. 485/326).

mah poslije ove stigla je druga, kojom Štab 26. divizije traži da se svi brodovi uveče pošalju za Podgoru i Igrane zbog prebacivanja jedinica na otoke. Treća depeša primljena je u 22.40 sati. Ona je glasila: »Najhitnije neka odgovori, kod nas je situacija kritična. Mi smo odlučili da se ... prebacimo na otoke. Zato pošaljite veće brodove u Podgoru. Treba nam prebaciti pet hiljada ljudi na otoke. Ovo shvatiti hitno, i još u toku noći pošaljite brodove u Igrane, Drašnice i Podgoru, jer nam predstoji uništenje. Već se povlačimo.« Četvrta depeša stigla je u 02.45 sati 16. novembra. Ta depeša, poslata odmah poslije treće, sličnog je sadržaja, ali potencira kritičnost situacije i potrebu hitnog slanja brodova za prebacivanje jedinica.[2t6>]

Čim je primio prve dvije depeše od Štaba 26. divizije, Štab Mornarice naredio je Štabu IV POS-a da se odmah upute brodovi u Podgoru i Igrane. U naređenju je posebno naglašeno da brodovi moraju isploviti bez obzira na atmosferske prilike, jer je duvao jugo uz jaku kišu. Osim toga, Štab Mornarice naredio je da za Podgoru isplove m/j »Marija M.«, m/j »Biokovo«, m/j »Složna braća«, m/j »Zvonimir« i m/j »Tomislav«, a za Igrane m/j »Topčider«, m/j »Sv. Petar«, m/j »Ljubljena majka«, m/j »Vladimir«, m/j »Pravedan« i m/j »Anđeo«.[2171]

Primivši naređenje Štab IV POS-a poduzeo je hitne mjere da se brodovi pripreme i isplove za naređene luke. Naime, navedeni brodovi su bili u raznim lukama, neki su bili u pripremi za izvršavanje drugih zadataka, a nekoliko je imalo minimalne količine goriva. Pored toga, naređenje za isplovljenje brodova primljeno je iznenada. Međutim, bez obzira na sve to, uz veliko angažiranje članova štaba, a posebno sekcije za pomorski saobraćaj, lučkih kapetanija i zastupstava, kao i tehničke službe, svi komandanti brodova dobili su odgovarajuća naređenja, brodovi su popunjeni gorivom i svi su isplovili za naređene luke. Tako su isplovili: iz Vrboske za Podgoru m/j »Marija M.«, m/j »Biokovo« i m/j »Složna braća«; iz Hvara za Podgoru: m/j »Zvonimir« i m/j »Sv. Nikola« - Trogir; iz Hvara za Igrane m/j »Topčider«; iz Bola za Igrane m/j »Sv. Petar«, m/j »Ljubljena majka«, m/j »Vladimir« i m/j »Pravedan«; iz Sumartina za Igrane m/j »Anđeo«. Brodovi su, kako je koji bio spreman, počeli isplovljavati u sumrak, a posljednji je isplovio u 22.40 sati 15. novembra. O svemu je odmah izviješten Štab Mornarice, koji je uputio depešu Štabu 26. divizije daje upućeno 11 brodova za Podgoru i Igrane. U istoj depeši Štab Mornarice je predložio da se, ako kapacitet krčanja poslanih brodova nije dovoljan, borci prebacuju najkraćom rutom na Hvar i Brač. Inače, kao iskrene luke određene su Bristova, Jelsa i Vrboska na Hvaru i Sumartin na Braču, gdje je bila spremljena hrana za jedinice.[218']

Uplovljenjem navedenih brodova u Podgoru, Drašnice i Igrane stvoreni su uslovi za izvršenje predviđenog manevra morem jedinica 26. divizije. Međutim, zbog kritične situacije već 15. novembra počela je evakuacija ranjenika i zbjega. Organizaciju prevoza preuzele su Primorska flotila i Lučka kapetanija u Podgori. Brodovima m/j »Mira i m/j »Biokovo« prebačeni su na Hvar i Brač tek pristigli ranjenici i dio zbjega.

Po naređenju Štaba Mornarice, Štab IV POS-a poduzeo je dodatne mjere za upućivanje još brodova u navedene luke. Tako su u 02.00 sati 16. novembra isplovili za Podgoru m/j »Deva« i m/j »Sv. Ivan«-Kaštel-Lukšić, zatim u isti sat m/j

216) *AVII,* k. 2021, br. reg. 49/1-8; k. 2072, br. reg. 2-2. Citirane depeše uzete su iz Knjige primljenih depeša Štaba Mornarice za 1943. godinu pod rednim brojevima 18, 22, 23, 24. Detaljnije o borbama u Makarskom primorju, Fabijan Trgo, *Njemačka ofanziva na Makarsko primorje i sreanjodalmatinske otoke,* Vojnoistorijski glasnik, 5/1956, 14—33; Mladenko Colić, *Značajnije borbe i bojevi na Biokovsko-neretvanskom području i srednjodalmatinskim otocima u NOR-u,* Biokovo u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945, Split 1983, 430-431.

217) *AVII,* k. 2026, br. reg. 4-34/1.

218) *AVII,* k. 2026, br. reg. 15-26/1, 14-31/1, 15-31/1; k. 2021, br. 32/8; k. 2072, br. reg. 1-2; k. 523 br. reg. 16-1. Umjesto m/j »Tomislav« isplovio je m/j »Sv. Nikola«—Trogir. Svim komandantima je naređeno da isplove bez obzira na vremenske prilike, i da se nastoje probiti do naređenih luka.

»Rudnik« za Drašnice, pa m/j »Gospa od zdravlja« i m/j »Bože pomozi« za Podgoru, u 04.00 sati »Božidar« i m/j »Hvala Bogu«-Račišće za Podgoru i u 22.00 m/j »Roditelj« za Igrane. Radi osiguranja konvoja za prevoz boraca u Podgoru su 16. novembra uplovili naoružani brodovi NB-5 »Ivan« i NB-9 »Biokovac«. Tako je dodatnim mjerama uz velike napore osigurano još osam brodova za prevoz boraca i zbjega.[2191]

Nakon što su brodovi uplovili u navedene luke Štab 26. divizije odlučio je da se prebacivanje jedinica izvrši noću 16/17. novembra. Jedinice su uporno branile zauzete položaje sve do 16.00 sati 16. novembra, a zatim je počelo izvlačenje pod borbom ka mjestima ukrcavanja. Neprijatelj je u stopu pratio jedinice tukući mjesta ukrcavanja minobacačkom vatrom. Dok su dijelovi 11. brigade i partizanskih odreda branili mostobran, dotle su najprije prebačeni 1. i 9. brigada i Mosorski odred. Zatim je nastavljeno prebacivanje Imotskog, Neretvanskog i Makarskog odreda i 11. brigade. Sa jedinicama je prebačeno svo streljačko naoružanje i tri topa. Konji nisu mogli biti ukrcani, dok su kamioni uništeni. Također je uništena i oprema koja se nije mogla prebaciti. Po naređenju Štaba 26. divizije, na terenu je ostavljena samo jedna četa jačine 60 boraca iz sastava Neretvanskog odreda. Prebacivanje jedinica završeno je do 08.00 sati 17. novembra.[220]*

Zbog jakog juga i kiše svi određeni brodovi nisu uplovili u luke određene za ukrcavanje. Zato su brži brodovi u toku noći izvršili po dvije ture. U prevozu su učestvovali i patrolni čamci Primorske flotile. Posebno su se istakli NB-5 »Ivan« i NB-9 »Biokovac«, koji su izvršili po nekoliko vožnji prebacujući borce, ranjenike i zbjeg. Borce koji su držali zaštitnicu, njih oko 400, ukrcali su NB-5 »Ivan« i NB-9 »Biokovac«. U ranu zoru 17. novembra pod minobacačkom vatrom neprijatelja posljednji su napustili Podgoru Komanda Primorske flotile, osoblje lučke kapetanije i naoružani brodovi NB-9 »Biokovac« i NB-5 »Ivan«. Prebacivanje jedinica i zbjega izvršeno je uspješno bez gubitaka.[221]*

Manevar morem koji je izvršila 26. divizija, u sadejstvu sa Mornaricom NOVJ, izveden je uspješno i na iznenađenje neprijatelja. Bez obzira na to što je neprijatelj uspio sabiti i praktički opkoliti jedinice 26. divizije na uski obalni pojas Makarskog primorja, nije uspio da ih uništi. Jedinice su prebačene na Hvar i Brač, a odmah nakon toga 9. brigada i Mosorski odred na kopno. To je, u svakom slučaju, bio uspjeh iako je izgubljen slobodni teritorij u Makarskom primorju. Tek formirana Mornarica NOVJ sa svojim jedinicama, u prvom redu IV POS-om, uspješno je obavila postavljeni zadatak. Sasvim je jasno da se bez nje ovaj manevar ne bi mogao izvršiti tako uspješno i na vrijeme i pored ispoljenih izvjesnih nedostataka, i Štab IV POS-a i posade brodova bili su na visini zadatka. Na žalost, pored svih istraživanja, nije moguće dati konačne brojke prebačenih boraca i članova zbjega. Zna se sigurno da je prebačeno oko 5.000 boraca, dok

219) *AVII,* k. 2026, br. reg. 14-39/1, 15-31/1, 14-38/1, 15-26/1. Po naređenju Štaba Mornarice NB-5 »Ivan« uplovio je u Podgoru iz Sumartina, a NB-9 »Biokovac« iz Graca.

220) *AVII,* k. 516A, br. reg. 22/5. Kamioni i konji nisu mogli biti prebačeni zbog nedostatka pogodnih brodova za njihovo ukrcavanje. Kako stoji u izvještaju Štabu 8. korpusa, jedinice 26. divizije i pridodate jedinice (1. brigada iz 9. i 9. brigada iz 20. divizije) nisu više bile u stanju da brane Makarsko primorje. Ali ne samo zbog nadmoćnosti neprijatelja, koji je zaposjeo grebene Biokova, nego i zbog velikog zamora i gubitaka jedinica. Sve jedinice su vodile skoro neprekidne četverodnevne borbe po jakoj kiši i nevremenu, a imale su 80 mrtvih i oko 170 ranjenih i nestalih boraca.

221) *AVII,* k. 516A, br. reg. 2/8; K Pribilović, *Naoružani brodovi Mornarice NOVJ,* 92, 146; IV POS 1943-1983, 33. Svu dramatičnost prebacivanja po kiši i nevremenu noću 16/17. novembra opisao je član posade NB-9 »Biokovac« Frane Jurić u svojoj knjizi *Osmorica sa drvenog razarača,* Zagreb 1960.

za zbjeg ne postoje precizni podaci iako se navodi da je bilo oko 6.000 izbjeglica.[222]*

Zauzimanjem Makarskog primoria od neprijatelja nastala je nova situacija na području IV POS-a. Za svega 17 dana od Kako je počeo djelovati Štab IV POS-a, operativna situacija se više puta mijenjala. Zato je težište početnog djelovanja IV POS-a bilo usmjereno kaKo na organizaciju vlastitih jedinica i službi, tako i na borbenu djelatnost. Sigurno je da za tako kratko vrijeme, uz stalnu opasnost od neprijateljskog iskrcavanja, nisu mogli biti postignuti neki posebni uspjesi. Ali je činjenica da su postavljeni dobri temelji organizaciji sektora, što je trebala biti garancija i za uspješnu oorbenu djelatnost. Operativnoj, odnosno borbenoj djelatnosti ipak nije posvećena dovoljna pažnja. To se može pripisati neiskustvu članova štaba u rukovođenju i komandovanju jednom novom mornaričkom jedinicom, kakav je to bio pomorski obalni sektor u uslovima narodnooslobodilačkog rata na moru. Potrebno iskustvo, u stvari, trebalo je tek sticati u borbi sa neprijateljem, ali i ofenzivi obrambenim djelovanjem. Međutim, zbog nedostatka odgovarajućih snaga i djelovanja neprijatelja IV POS je bio prisiljen da se usmjerava samo na obrambenu djelatnost. To je, svakako, bio nedostatak koji je trebalo ispraviti u daljem razvoju sektora.

Četvrti pomorski obalni sektor u obrani srednjodalmatinskih otoka

Operacijama »Heifisch« i »Landsturm« Nijemci su, iako sa velikim zakašnjenjem u odnosu na postavljene planove, zauzeli obalu od Šibenika do Metkovića i Drvenik Veli i Mali. Pored svih nastojanja, nisu uspjeli uništiti snage NOVJ na obalnom području. One su obranom uzastopnih pogodnih položaja i vršenjem protunapada znatno usporavale nadiranje neprijateljskih jedinica, nanoseći im gubitke u ljudstvu i materijalu. Manevar jedinica morem korišten je više puta, bilo da se željelo pojačati određeni sektor ili da bi se izbjegli veći gubici, odnosno uništenje. Nakon završetka navedenih operacija Nijemcima je bio prvi zadatak da uspostave pomorski saobraćaj između Šibenika i Splita, odnosno intenziviraju ga između Splita i Metkovića. Da bi uspostavili pomorski saobraćaj između Zadra i Šibenika, pripremali su operaciju »Delphin«. Operacija je počela 21. odnosno 22. novembra, kada su Nijemci izvršili iskrcavanje na otok Ugljan. Ali kako nisu imali dovoljno snaga, morali su napustiti Rogoznicu, što je išlo u prilog NOVJ. Istovremeno, njemačka obavještajna služba intenzivno je prikupljala podatke o situaciji na sređnjodalmatinskom otočnom području. Njemačka obavještajna služba, prateći odnosno slušajući radio-veze 8. korpusa, doznala je daje uspostavljena Mornarica NOVJ. Neki podaci o djelovanju Štaba Mornarice NOVJ dobiveni su 6. novembra. Sve prikupljene informacije odmah su dostavljane njemačkim pomorskim komandama. Upravnik kontraobavještajnog centra admirala Jadrana dobio je zadatak da prikupi sve iscrpne podatke koji su trebali poslužiti za uništenje Mornarice NOVJ. Admiral Jadrana je naredio: »Ratnu mornaricu već u svom prvom začetku uništiti«.[223]*

Neposredno nakon prebacivanja 26. divizije i njoj pridodatih jedinica na srednjodalmatinske otoke Štab Mornarice je odmah poduzeo mjere da se ojača

222) *AVII,* k. 516A, br. reg. 2/8; k. 2074, br. reg. 33-71/4. Za zbjeg se navode različite brojke, i to 4.000, 6.000, 7.000 i 10.000, ali bez precizne dokumentacije. Vjerovatno nije prebačeno manje od 4.000 ni više od 6.000 izbjeglica (Veseljko Huljić, *Otok Vis kao prihvatno-otpremni centar izbjeglica iz srednje i drugih područja Dalmacije,* Biokovo u narođnofaslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945, 782).

223) *KTB A A,* 30. 10. i 6. 11. 1943. Radio-izviđačka četa Komande 2. oklopne armije prisluškivala je radio-saobraćaj između štabova NOVJ. Nijemcima je, prema njihovom tvrđenju, trebalo uhvatiti oko 25 depeša da bi pronašli ključ šifre. Ne ulazeći u tačnost tih navoda, činjenica je da su Nijemci dešifrirali depeše Štaba 8. korpusa i Štaba Mornarice.

njihova obrana. Naredba izdata 16. novembra o formiranju operativnih štabova stavljena je van snage. U dogovoru sa Štabom 26. divizije izdata je 18. novembra nova naredba, kojom je definitivno regulirano formiranje operativnih štabova, organizacija komandovanja i raspored jedinica na otocima. Formiran je Glavni operativni štab za obranu otoka. U njega su ušli komandant i politički komesar Mornarice NOVJ (Josip Čemy i Pero Radović) i komandant i politički komesar 26. divizije (Niko Martinović i Vojin Popović).[2241]

Operativni štab za Brač-Šoltu činili su komandant i politički komesar 12. brigade i komandant Bračko-šoltanskog odreda. Njemu su operativno bili potčinjeni 12. brigada, Bračko-šoltanski odred, Bračka flotila i Komanda artiljerije Brač-Šolta. U Operativni štab za obranu Hvara ušli su komandant i politički komesar 11. brigade i komandant Hvarsko-viškog odreda. Štabu su potčinjeni tri bataljona 11. brigade i dva bataljona Hvarsko-viškog odreda, Hvarska i Primorska flotila i obalna baterija Sućuraj. Zamjenik komandanta Hvarsko-viškog odreda, te komandant i politički komesar 4. bataljona 11. brigade činili su Operativni štab za obranu Visa. Njemu su podređeni 4. bataljon 11. brigade, bataljon Hvarsko-viškog odreda i Viška flotila. Jedinice 9. brigade koje su se privremeno nalazile na Braču i Segetsko-marinski odred na Šolti služili su kao rezerva. Bataljonu 12. brigade koji se do tada nalazio na Hvaru naređeno je da se prebaci na Brač, a istovremeno jedan bataljon te brigade trebao se prebaciti na Šoltu. Četvrtom bataljonu 11. brigade naređeno je da se prebaci na Vis.[2251]

Pored jedinica IV POS-a, sada su u obrani srednjodalmatinskih otoka direktno angažirane i jedinice 26. divizije, i to 11. brigada sa glavninom na Hvaru i jednim bataljonom na Visu, i 12. brigada na Braču i jednim bataljonom na Šolti. Prva dalmatinska brigada iz 9. divizije raspoređena je na prostoru Stari Grad, Vrboska i Jelsa, i služila je kao glavna rezerva. Mosorski odred nalazio se na Hvaru, ali je dobio naređenje da se prebaci na kopno. Segetsko-marinski odred nalazio se na Šolti, gdje je vršio pripreme za prebacivanje na kopno. Na Braču se nalazila 9. brigada iz 20. divizije, pa je i ona dobila naređenje da se prebaci na kopno u sastav svoje divizije. Neretvanski, Imotski i Makarski odredi ušli su u sastav 11. brigade. Tako je sada, u stvari, obrana srednjodalmatinskih otoka pojačana znatnim snagama iako je dio njih trebalo, po naređenju Štaba 8. korpusa, prebaciti na kopno. Sada je obrana postigla određenu sigurnost što je povoljno utjecalo na borbeni moral, a istovremeno dobijen je predah, koji je omogućavao da se posveti veća pažnja organizaciji i učvršćenju jedinica.[2261]

Nakon prebacivanja jedinica i zbjega na Hvar i Brač, Štab IV POS-a nastavio je izvršavati zadatke dobijene od Štaba Mornarice. Radi novog rasporeda jedinica i potreba njihovog prevoza, Štab IV POS-a uputio je u 16.00 sati 17. novembra m/j »Hvala Bogu« za Bristovu, a m/j »Božidar« za Bol. Zatim je za Bristovu upućen i m/j »Gundulić«, ali je zbog jakog mora i kiše uplovio u uvalu Zukovu sjeverno od Starog Grada Štab Mornarice naredio je Štabu IV POS-a da, saglasno naredbi Glavnog operativnog štaba, počev od sumraka 18. novembra počne prevoz jedinica na nove položaje. Trebalo je jedan bataljon prebaciti na Vis, jedan bataljon na Brač, zatim jedan u Stari Grad i cijelu 9. brigadu iz Sumartina u Bol. Budući da je vladalo nevrijeme, Štab Mornarice je izuzetno dozvolio da za izvršenje ovog zadatka brodovi mogu ploviti i po danu. Naime, na snazi je bilo

224) *AVII,* k. 2022, br. reg. 2/2-7.

225) *Isto.* Svi operativni štabovi dobili su naređenje da provjere i ojačaju obranu otoka za koje su bili zaduzeni. Nikola Anić, *Dvanaesta dalmatinska udarna brigada (Prva otočka),* n, dj., 35-45.

226) *AVII,* k. 2022, br. reg. 2/2-7. Sa navedenim rasporedom jedinica nije se odmah složio Štab 8. korpusa, koji je smatrao da Stab 26. divizije sa 11. brigadom, Neretvanskim i Makarskim odredima mora biti u Makarskom primorju. U vezi s tim, Štab 8. korpusa poslao je depešu Štabu 26. divizije 18. novembra. Međutim, Štab 26. divizije odgovorio je da zbog prisustva neprijatelja za sada nema mogućnosti da se 11. brigada prebaci na Biokovo i tamo djeluje *(AVII,* k. 516A, br. reg. 2/8; k. 2021, br. reg. 49/1-8, 32/8).

već pomenuto naređenje da brodovi ne smiju ploviti po danu od 08.00 do 16.00 sati. To naređenje je ponovo ponovljeno svim jedinicama 18. novembra zbog opasnosti od njemačke, ali i savezničke avijacije.[227]*

Uvečer 18. novembra isplovio je iz Bola za Bristovu m/j »Morava« sa zadatkom da prebaci jedan bataljon 11. brigade na Vis, odnosno Biševo. Nakon ukrcavanja 2. bataljon 11. brigade jačine oko 250 boraca prebačen je noću 20/21. novembra na mjesto novog rasporeda. Iste večeri isplovili su iz Bola za Bristovu m/j »Zrinović Nikola« i iz Starog Grada za istu luku m/j »Mira«. Ova dva broda prevezla su iz Bristove u Bol 220 boraca 3. bataljona 12. brigade. Devetu brigadu jačine oko 800 boraca prebacili su iz Sumartina u Bol m/j »Darko«, m/j »Sv. Nikola«-Trogir i m/b »Marin II«. U Bristovu je uplovio i m/j »Rudnik«, koji je prebacio oko 300 boraca 11. brigade u Stari Grad. Zatim je iz Sućurja, odnosno Bristove Mosorski odred prebačen u Sumartin. Navedenim prevoženjima IV POS je uspješno izvršio postavljene zadatke, iako na raspolaganju nije bilo dovoljno odgovarajućih brodova, zatim je nedostajalo goriva, a i vremenske prilike bile su nepovoljne. Štab Mornarice nastojao je pomoći IV POS-u, pa je naredio Štabu V POS-a da stavi na raspolaganje ovom sektoru određeni broj brodova. Tako su iz luka otoka Korčule doplovili u Hvar ovi brodovi: m/j »Sv. Križ«, m/j »Sloboda«, m/j »Srećko«, m/j »Radnik«, m/j »Bogu Hvala«, m/j »Srce Isusovo«, m/j »Dinara«, m/j »Velebit« i m/j »Marija Jordana« (bez motora).[228]*

Zauzimanjem novog rasporeda srednjodalmatinske otoke su, pored jedinica IV POS-a, branili: 12. brigada Brač i Šoltu, 11. brigada Vis i Hvar, 1. brigada Hvar i ujedno glavna rezerva, dok su 9. brigada, Mosorski i Segetsko-marinski odredi dobili naređenje da se pripreme za prebacivanje na kopno. Sve jedinice su poduzele mjere da organiziraju obranu dodijeljenih im sektora, odnosno otoka. Svim obalnim baterijama naređena je pripravnost. Smatralo se daje postojećim snagama, uz korištenje rezervi, bilo moguće ako ne spriječiti neprijatelja da se iskrca, onda barem ga zadržati na mjestu iskrcavanja, a zatim uništiti.

Analizirajući početnu borbenu i ostalu djelatnost IV POS-a Štab Mornarice je došao do zaključka daje ovaj sektor pored uspjeha imao i određenih slabosti. Naime, Štab sektora se previše bavio organizacijom nauštrb borbene aktivnosti, sve se nastojalo postići putem pismenih naređenja i direktiva, bilo je malo samoinicijative, a previše obraćanja Štabu Mornarice za pomoć. Pored toga, Štab sektora nije imao nikakva iskustva ni u rukovođenju, niti u borbenoj upotrebi ove jedinice. Zato je Štab Mornarice odlučio da se izvrše određene kadrovske promjene i istovremeno da se popune sve dužnosti u Štabu sektora. Naime, pokazalo se da malobrojni Štab sektora nije u stanju izvršavati sve postavljene zadatke, koji su uz to svakim danom postajali sve složeniji.

Naredbom Štaba Mornarice br. 7 od 22. novembra za komandanta IV POS-a postavljen je Niko Srzić do tada komandant Makarskog odreda i raniji komandant 1. mornaričkog odreda. Podboj Franc, dotadašnji komandant IV POS-a, postavljen je za delegata Štaba Mornarice pri Komisiji Vrhovnog štaba za prijem materijala od saveznika i ujedno za nadzornika svih tehničkih radionica u Visu. Naredbom Štaba Mornarice od 25. novembra za političkog komesara IV POS-a postavljen je Branko Radelić, do tada član Agitpropa Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju. Dotadašnji politički komesar IV POS-a Josip Ilić Šuro stavljen je na raspolaganje Okružnom narodnooslobodilačkom odboru za Srednjodalmatinsko otočno područje. Prema tome, sada su uži Štab IV POS-a sačinjavali: komandant Niko Srzić, politički komesar Branko Radelić, zamjenik političkog komesara Vlado Bagat, načelnik Štaba Ivo Rebula i ađutant Mijo Russo.

227) *AVII,* k. 2026, br. reg. 15/9-1, 15/10-2.
228) *AVII,* k. 516A, br. reg. 2/8; k. 2026, br. reg. 15/31-1, 2/6-1, 15/7-1, 15/25-1. Umjesto 4. bataljona, na Vis je prebačen 2. bataljon 11. brigade.

Međutim, naredbom Štaba Mornarice 7. decembra za vršioca dužnosti načelnika štaba postavljen je August Cajnko, dok je Ivo Rebula postavljen za načelnika Štaba III POS-a.[2291]

Naredbom Štaba Mornarice od 23. novembra dotadašnji komandant NB-6 »Napredak« Davor Orebić prekomandiran je u Štab IV POS-a. On je na osnovu naređenja Štaba Mornarice od 3. decembra, preuzeo dužnost operativnog oficira Štaba IV POS-a. Za šefa Sekcije za pomorski saobraćaj štaba IV POS-a postavljen je Ante Pešut, do tada na radu u istoj sekciji. Naredbom Štaba Mornarice za vršioca dužnosti intendanta IV POS-a postavljen je 20. novembra Rade Kukavičić, dok je dotadašnji intendant Nikola Sabiancello ostao i dalje na dužnosti u intendanturi IV POS-a. Za sanitetskog referenta IV POS-a postavljenje, naredbom Štaba Mornarice od 6. decembra, dr Mirko Pecotić, do tada na službi u 13. brigadi. Međutim, naređenjem Štaba Mornarice od 10. decembra, za referenta saniteta IV POS-a postavljen je Hrvoje Čulić, do tada šef zubne stanice Štaba Mornarice, dok je dr Pecotić postavljen za sanitetskog referenta V POS-a. Za referenta apotekarstva IV POS-a postavljena je 23. decembra Julijana Morpurgo. Naređenjem Štaba Mornarice od 17. novembra za referenta i ujedno vršioca dužnosti tehničkog referenta u Tehničkoj sekciji IV POS-a postavljen je Rudi Glaiher, jer je Rafael Perhauc prekomandovan u Vazduhoplovstvo NOVJ. Još su preko Obavještajnog centra IV POS-a postavljeni odgovorni za obavještajnu službu u svim jedinicama sektora.[2301]

Navedenim postavljenjima, uz ranija, članovi Štaba IV POS-a bili su: operativni oficir Davor Orebić, obavještajni oficir Drinko Tolić, tehnički referent Rudi Glaiher, referent za pomorski saobraćaj Ante Pešut, referent saniteta Hrvoje Čulić, referent za vezu Mate Palaveršić, intendant Rade Kukavičić i apotekarski referent Julijana Morpurgo. Prema tome, sve dužnosti u štabu bile su popunjene, nedostajali su samo artiljerijski, minerski i sudski referenti. Referent za obalnu artiljeriju Nikola Mardešić vršio je ujedno i dužnost artiljerijskog referenta. Sibe Dulčić, komandant Hvarsko-viškog odreda, vršio je i dužnost referenta za otočne partizanske odrede. Minerski referent momentalno nije bio neophodan, dok se tražilo pogodno lice za sudskog referenta. Time su u Štabu IV POS-a bile popunjene skoro sve dužnosti, što je bilo značajno za njegov budući rad. Pored toga, donekle su kadrovski bile ojačane i pojedine jedinice i službe IV POS-a. To je bilo moguće jer je, na osnovu ranije naredbe 8. korpusa, jedan broj kadrova dobijen iz jedinica 26. divizije i odreda koji su došli na otoke. Tu se prvenstveno radilo o kadrovima raznih struka iz trgovačke i bivše ratne mornarice. Inače, u jedinicama i službama IV POS-a bilo je 20. novembra 46 aktivnih i rezervnih oficira i podoficira bivše ratne mornarice, odnosno kopnene vojske.[2311]

Budući daje svakog dana bio sve veći priliv novih boraca, a postojale su potrebe i za raznim prekomandama u okviru sektora, to se morala osnovati nova jedinica. Formirana je Dopunska četa IV POS-a, koja je počela djelovati 16. novembra. U Dopunsku četu su smještena sva lica koja su po bilo kojem osnovu dolazila ili bila prekomandovana u IV POS. Sva ta lica su u Dopunskoj četi bila kraće ili duže vrijeme, dok nisu raspoređena na dužnosti u okviru sektora. Pored toga, u Dopunskoj četi je uvijek bio određeni broj lica raznih struktura, koja su

$_{6}$ ^ 229) *AVII,* k. 2026, br. reg. 5/3-1, 1-4/1, 5-5/1, 4-13/1; k. 2021, br. reg. 10/1-1, 6-12/1, 6-16/1,

230) *AVII,* k. 2026, br. reg. 5-3/1, 3/37-1; k. 2021, br. reg. 6-11/1, 7-14/1, 9/1-1, 6-15/1, 6-17/1, 6-20/1. Za komandanta NB-6 »Napredak« postavljen je Tripo Prela. U Štabu IV POS-a bio je organiziran i obavještajni centar *(AVII,* k. 2021, br. reg. 6/21).

231)\ *AVII,* k. 2021, br. reg. 7/20-1; k. 2026, br. reg. 4/5-1. Štab IV POS-a je još 13. novembra uputio dopis Štabu 12. brigade s molbom da. na osnovu naređenja 8. korpusa, treba uputiti u Mornaricu sve podoficire, oficire i ostalo stručno osoblje bivše ratne mornarice koje se nalazi u sastavu njegovih jedinica *(AVII,* k. 2026, br. reg. 3-21/1).

služila kao rezerva za popunu upražnjenih dužnosti ili gubitaka. Dopunska četa je imala i zaštitnu desetinu za obezbjeđenje Štaba sektora, kao i grupu kurira.[232)]

Povezano sa postojećom situacijom, Štab IV POS-a poduzeo je određene mjere za pojačanje obrane svog područja, kao i učvršćenje jedinica i podizanja njihove borbene spremnosti na viši stepen. Bračko-šoltanski odred jačine oko 600 boraca raspoređen je tako daje štab ostao u Nerežišću, 1. i 2. bataljon držali su položaje na Braču, dok su dvije čete 2. bataljona raspoređene na Šolti. Hvarsko-viški odred držao je sa dva bataljona položaje na Hvaru i jednim na Visu. Na Hvaru je bio 341 borac, a na Visu 204. Budući da je u jutarnjim satima 27. novembra iz Kornata u Vis stigao Partizanski odred III POS-a, to je i on uključen u obranu otoka. Štab Mornarice, zapravo Operativni štab za obranu Visa rasporedio je 28. novembra Partizanski odred III POS-a jačine oko 250 boraca ovako: 1. bataljon u rajon Podšiplja, a 2. u rajon Podstražja. Ovaj odred prebačen je iz Visa u Kornate noću 5/6. decembra.[233]*

Štab IV POS-a održao je sastanke sa štabovima oba odreda. Najveća pažnja posvećena je obuci boraca, vršenju službe i danonoćnom držanju položaja na kojima su bili raspoređeni teški mitraljezi. Odredi nisu imali dovoljno naoružanja, posebno je nedostajalo minobacača. Nakon dolaska prve pošiljke naoružanja iz Barija, oba odreda su dobila osam protutenkovskih pušaka i po nekoliko teških mitraljeza, ali nijedan minobacač jer ih nije stiglo dovoljno.[234]*

Raspored obalnih baterija ostao je isti, samo je top od 105 mm iz obalne baterije Sutivan, odnosno Bobovišće prebačen u obalnu bateriju Postire. To je bilo moguće zbog toga što je 26. divizija predala IV POS-u tri brdska topa od 75 mm. Ti topovi su raspoređeni: po jedan u obalne baterije Postire, Bobovišće i Maslinica. Na Šolti su bile dvije obalne baterije, na Braču osam i kod Sućurja na Hvaru jedna. U obalnim baterijama bilo je ukupno 14 topova sa pet različitih kalibara od 47 do 105 mm. Najveći problem je bio nedostatak tablica gađanja, daljinomjera, nišanskih sprava i reflektora, a nije bilo dovoljno ni obučenih artiljeraca. Baterije su noću morale gađati nasumce, jer su samo obalne baterije Sućuraj i Sumartin imale reflektore. Šest obalnih baterija nije imalo telefonsku vezu sa Komandom artiljerije Brač-Šolta u Supetru. U takvoj situaciji Štab IV POS-a održao je sastanak sa Komandom artiljerije, a izvršen je i obilazak obalnih baterija. Naređeno je da se sve obalne baterije povežu telefonskim linijama, ali su za to trebala 24 km telefonskog kabla, kojih jednostavno nije bilo, pa je zatražena pomoć od saveznika. Da bi se poboljšala borbena gotovost obalnih baterija, naređeno je da se obuka vrši svaki dan. Da se ne bi ponovile greške koje su se dogodile na obalnim baterijama na Drveniku Velom, ukazano je na pooštravanje odgovornosti za bezbjednost baterija u vršenju službe, naročito dežurnih organa, osmatrača i straža. Komandirima baterija je naređeno da otvaraju vatru na 3/4 dometa, da štede municiju, ako se neprijatelj iskrca da se vatra otvara do krajnjih mogućnosti, a onda obavezno skinuti zatvarače i onesposobiti topove. Municija se nije smjela držati najednom mjestu, nego je trebalo rasporediti rastresito. Sve to što je naređeno bila je direktna posljedica onoga što se

232) *AVII,* k. 2026, br. reg. 3/20-1.

233) *AVII,* k. 2022, br. reg. 1/1-10, 4/3-7, 11-3/1; k. 2033, br. reg. 4/3. Zbog njemačke operacije »Delphin« glavnina III POS-a povukla se noću 26/27. novembra sa Dugog otoka i Kornata u Vis, dok je u Komatima ostao dio štaba, 30 boraca i PČ-»Streljko«. Treći POS se iz Visa vratio na svoje područje noću 5/6. decembra (K Pribilović, *III POS,* 95-98).

234) *AVII,* k. 2022, br. reg. 1/1-10; k. 2033, br. reg. 4/3. Prva pošiljka naoružanja upućena je iz Barija 22. novembra. Sa ovom pošiljkom stiglo je: 14 minobacača od 81 mm, 77 teških mitraljeza od 8 mm, 50 protutenkovskih pušaka i 10 puškomitraljeza. Oružje je raspoređeno jedinicama na Korčuli, Šolti, Braču, Hvaru i Visu, dok je jedan dio dat Štabu IV POS-a za naoružavanje brodova *(AVII,* k. 2021, br. reg. 21/1).

dogodilo na Drveniku Velom prilikom neprijateljskog iskrcavanja, kada su posade obalnih baterija pokazale mnoge nedostatke.[2351]

Postojećim flotilama - Bračkoj, Hvarskoj, Šoltanskoj, Viškoj i Primorskoj - naređeno je da zavisno od mogućnosti bolje opreme patrolne čamce i popune ih odgovarajućim posadama. Bračka flotila dobila je četiri teška mitraljeza za naoružavanje svojih patrolnih čamaca. Viškoj flotili stavljeno je u zadatak da požuri sa opremanjem još jednog patrolnog čamca. Budući da patrolni čamac »Ojdana« Šoltanske flotile nije odgovarao namjeni, naređeno je da se premjesti u sastav pomoćnih brodova. Umjesto »Ojdane« u sastav Šoltanske flotile uvršten je patrolni čamac »Zora«. Naoružan je sa dva teška mitraljeza i protutenkovskom puškom. Inače, problem naoružavanja patrolnih čamaca ostao je i dalje akutan, jer su svi bili isključivo naoružani teškim mitraljezima od 8 mm, što je bilo nedovoljno. Pošto nije bilo drugog naoružanja veći patrolni čamci dobili su po jednu protutenkovsku pušku.[236)]

Primorska flotila povukla se noću 16/17. novembra u Veliku Stinivu na Hvaru, a zatim je uplovila u Vrbosku 19. novembra. Po naređenju Štaba IV POS-a Primorska flotila uplovila je u Hvar 23. novembra. Budući da su ostale flotile imale svoje sektore djelovanja, Primorskoj je naređeno da uplovi u Sućuraj. Dobila je zadatak da vrši patrolnu službu između Sućurja i Bristove, da zajedno sa obalnom baterijom Sućuraj napada neprijateljski pomorski saobraćaj i da sa jedinicama 11. brigade vrši prepade na obalu Makarskog primorja. Poseban zadatak bio je održavanje veze sa Makarskim primorjem, gdje se 28. novembra sa Hvara prebacio Makarski odred. Dok je Primorska flotila vršila pripreme za prebaziranje u Sućuraj, noću 25/26. novembra vladalo je veliko nevrijeme u hvarskoj luci od zapadnog vjetra. NB-9 »Biokovac« bio je usidren u Križnoj luci, sidra su mu orala, pa je postojala opasnost da ga more i vjetar nabace na obalu i razbiju. Uz velike napore posade brod je spašen od potapanja, ali je bio oštećen. Morao je uploviti u Vrbosku, gdje je ostao na popravku do 5. decembra. Primorska flotila sa patrolnim čamcima »Turist«, »Partizan-II« i »Partizan-III« uplovila je u Sućuraj 29. novembra, pa je odmah počela izvršavati dobijene zadatke. Kada je 6. decembra uplovio u Sućuraj NB-9 »Biokovac«, pored patroliranja vršio je i nasilna izviđanja ispred luke Ploče radi osmatranja neprijateljskog pomorskog saobraćaja. To je bilo povezano sa nastojanjima Štaba IV POS-a da se po mogućnosti što više ugrozi neprijateljski pomorski saobraćaj na ruti Metković-Split.[237)]

Prilikom povlačenja glavnine III POS-a iz Kornata u Vis uplovili su i naoružani brodovi »Jadran« i »Kornat« iz sastava III POS-a. Imali su dobre taktičko-tehničke osobine, ali slabo naoružanje. Štab Mornarice je odlučio da se »Kornat« bolje naoruža i uvrsti u sastav naoružanih brodova IV POS-a. »Kornat« je u brodogradilištu u Vrboskoj, gdje je ostao do 8. decembra, naoružan protutenkovskim topom od 47 mm i jednim topom od 20 mm. Uzduž bokova i oko komandnog mosta ugrađeni su mu novi drveni bunkeri ispunjeni pijeskom radi zaštite posade. Potom je u Vrbosku uplovio »Jadran«, koji je također naoružan

235) *AVII,* k. 2022, br. reg. 14/29-1, 14/21-1, 16-7/4. Telefonsku vezu sa komandom nisu imale obe obalne baterije na Šolti i četiri na Braču. Top od 105 mm na obalnoj bateriji Postire (Bok), zbog kvara hidraulične kočnice, 22. novembra bio je neispravan. Kvar je otklonjen 25. novembra, kada je i izvršeno probno gađanje (AVII, k. 2022, br. reg. 18-11/1).

236) *AVII,* k. 2022, br. reg. 3/22-1, 4/33-1; *Materijali* br. 686/3. Protutenkovske puške dobijene su od saveznika. Po naređenju Štaba IV POS-a, u flotilama je izvršena zamjena boraca na taj način što su oni koji nisu odgovarali za službu na brodovima prekomandovani u odrede, a iz njih su uzeti borci za posade *(AVII,* k. 2026, br. reg. 4-12/1). Sa p/b »Ston« skinut je protuavionski mitraljez, pa je predat Viškoj flotili *(AVII,* k. 2021, br. reg. 2-3/1).

237) *AVII,* k. 1101, br. reg. 28/11; *Materijali* br. 686/3. Štab IV POS-a predložio je Štabu Mornarice 24. novembra da se pokuša prekinuti neprijateljski pomorski saobraćaj na dijelu rute kod Sućurja, i to zasjedama naoružanih brodova. Štab Mornarice se s tim složio i istog dana je naredio Stabu IV POS-a da naoružanim brodovima iz svog sastava, u saradnji sa obalnom baterijom Sućuraj, ometa neprijateljski pomorski saobraćaj *(AVII,* k. 2021, br. reg. 1-25/1).

protutenkovskim topom od 47 mm i jednim topom od 20 mm. Sredinom decembra i »Jadran« je, po naređenju Štaba Mornarice, uvršten u sastav naoružanih brodova IV POS-a.[2381]

Pojačanje od dva naoružana broda bilo je značajno, jer se zaista radilo o kvalitetnim brodovima, tunolovcima, izgrađenim u domaćim brodogradilištima. Međutim, smatralo se da trebaju dobiti barem još po jedan top od 20 mm. To se isto odnosilo i na ostala četiri naoružana broda, jer su samo dva od njih imala po jedan top od 20 mm. Ali naoružanja, jednostavno, nije bilo pa su slabije naoružani brodovi dobili po jednu protutenkovsku pušku. Nakon što se 29. novembra vratio sa popravka NB-6 »Napredak«, odmah je upućen na remont u Velu Luku NB-5 »Ivan«. Taj naoružani brod je, zbog potrebe revizije oba pogonska uređaja i izvlačenja na navoz, ostao u remontu sve do 22. decembra.[239']

Djelovanje IV POS-a u prvoj fazi njegovog postojanja pokazalo je, u stvari, da je jedan od glavnih zadataka sektora organizacija i održavanje vlastitog pomorskog saobraćaja. Zato je štab sektora veliku pažnju posvetio pomorskom saobraćaju, svakodnevno utječući na poboljšanje njegove organizacije. Cjelokupnim pomorskim saobraćajem rukovodio je Štab IV POS-a preko svoje Sekcije za pomorski saobraćaj, koja je u svom sastavu imala mrežu lučkih kapetanija i lučkih zastupstava, kao i pomoćne brodove. Lučke kapetanije su bile u Visu, Starom Gradu, Bolu i Supetru, lučka zastupstva u Stomorskoj, Milni, Sumartinu, Hvaru, Vrboskoj i Jelsi, dok su u svim ostalim lukama bili lučki povjerenici. Krajem novembra u sastavu IV POS-a bilo je oko 90 pomoćnih brodova. To su bili motorni brodovi i motorni jedrenjaci raznih vrsta, nosivosti od 10 tona pa naviše (bracere, trabakuli, logeri, manji motorni brodovi za prevoz tereta i putnika). Svi su oni zbog racionalnije upotrebe koncentrirani u određenim lukama (Komiža, Vis, Hvar, Stari Grad, Vrboska, Jelsa, Sumartin, Bol, Milna, Stomorska i Rogač). Najveći broj tih brodova bio je iz Krila-Jesenica, Šolte, Trogira, Brača, Hvara i Visa. Bilo je, kao što je već rečeno, i desetak brodova iz Korčule, koje je po naređenju Štaba Mornarice uputio Štab V POS-a kao pomoć IV POS-u. Prilikom povlačenja III POS-a u Vis su uplovila 22 broda, od kojih 6 većih. Po naređenju Štaba Mornarice, svi pomoćni brodovi iz sastava IV i III POS-a nosivosti veće od 50 tona odmah su upućeni u Bari radi održavanja pomorskog saobraćaja na relaciji Vis-Bari-Vis. U Bari su, također, upućeni i svi parobrodi.[240']

Nakon više zahtjeva i raznih intervencija kod saveznika, Delegacija NOVJ u Italiji uspjela je preuzeti od talijanske ratne mornarice pomoćni ratni brod »Giovanni Franchini«. To je, u stvari, bio bivši putnički brod »Krka« (111 BRT) »Jadranske linijske plovidbe« koji su Talijani rekvirirali 1941. godine. Taj parobrod je kasnije naoružan topom od 75 mm i protuavionskim mitraljezom od 13,2 mm. Upotrebljavan je kao pomoćni ratni brod za protupodmorničku službu i pratnju konvoja. Nakon uplovljenja u Hvar parobrod su pregledali članovi Štaba Mornarice, pa je zbog naoružanja koje je imao p/b »Krka« uvršten u sastav IV POS-a. Bilo je zamišljeno da taj naoružani parobrod pojača sastav naoružanih brodova

238) *AVII,* k. 2021, br. reg. 2/1-1; k. 2026, br. reg. 1/14-1; K. Pribilović, *Naoružani brodovi Mornarice NOVJ,* 52, 129. Naoružani brodovi »Jadran« i »Kornat« bili su potrebni i III POS-u, ali je Štab Mornarice smatrao da je, zbog situacije na srednjodalmatinskom području, važnije da ti naoružani brodovi budu u sastavu IV POS-a *(AVII,* k. 2021, br. reg. 1-28/1).

239) *AVII,* k. 2021, br. reg. 3-2/1, 7-19/1; K. Pribilović, *Naoružani brodovi Mornarice NOVJ,* 43. Zbog kvarova na pogonskim uređajima i drugim nedostacima, još 20. novembra bilo je odlučeno da NB-5 »Ivan« ide u remont, ali to se nije moglo realizirati zbog malog broja naoružanih brodova. Topovi od 47 mm koji su montirani na naoružane brodove »Jadran« i »Kornat« uzeti su od 11, brigade, jer drugih nije bilo *(AVII,* k. 2026, br. reg. 1/14-1).

240) *AVII,* k. 2026, br. reg. 15-3/1, 8/18-1; k. 2021, br. reg. 41/1-2. Nakon povratka III POS-a na svoje operativno područje, pomoćni brodovi iz njegovog sastava ostali su u Visu. Oni su upotrebljavani za održavanje pomorskog saobraćaja između Visa i III POS-a. U određenim slučajevima te brodove upotrebljavao je i IV POS.

IV POS-a. Uplovio je u uvalu Sv. Ante, zapadno od Starog Grada, gdje je trebao ostati dok se ne popuni odgovarajućom posadom. Međutim, otkrili su ga njemački avioni i potopili bombama 8. decembra.[241]*

Što se tiče pomoćnih brodova, najveći problem bila je dotrajalost i istrošenost njihovih pogonskih uređaja. Nije bilo rezervnih dijelova, niti ih se moglo nabaviti, jer su pogonski uređaji bili različitih godina proizvodnje i od preko desetak različitih proizvođača. Zbog toga je veliki broj pomoćnih brodova bio neispravan. Brodogradilišta i tehničke radionice bili su pretrpani neispravnim brodovima i njihovim pogonskim uređajima. Radnici i tehničko osoblje ulagali su velike napore kako bi se povećao broj ispravnih brodova. Pri tome je, bez obzira na sve poteškoće, bilo dosta uspjeha jer je u stroju uvijek bilo dovoljno ispravnih brodova za izvršenje najvažnijih zadataka. Stanje pomoćnih brodova 3. decembra:

Bol: m/j »Gospa od Poišana«, m/j »Tina«-Pućišće, m/j »Zagreb«-Omiš, m/j »Tomislav«-Jelsa, m/j »Sv. Nikola«-Baška Voda, m/j »Sokolića«-Sumartin, m/j »Sv. Petar«-Krilo, m/j »Ljubljena majka«-Krilo i m/j »Frankopan«-Račišće;

Sumartin: m/j »Ban Berislavić«, m/j »Sv. Ante«, m/j »Zvonimir« i m/j »Pčela«;

Pučišće: m/j »Marija;

Postire: m/j »Marija II«, m/j »Danica«, m/j »Otac Vladimir« i m/j »Rudnik«;

Supetar: m/j »Sv. Nikola«-Stari Grad, m/j »Bože pomozi«;

Sutivan: m/j »Sv. Križ«;

Milna: m/j »Zdravlje«, m/j »Tomislav«;

Vis: m/j »Rosa Amelia«-Krilo, m/j »Ivan«-Kaštel-Lukšić, m/j »Darinka«, m/j »Hvala Bogu«-Neviđane, m/j »Sv. Nikola«-Sutomišćica, m/j »Arduino«, m/j »Ilirija«-Biograd n/m, m/j »Velebit II«-Neviđane, m/j »Sloga«-Ugljan, m/j »Zmaj«-Poljana, m/j »Sv. Nikola«-Ugljan.

Neispravni: m/j »Zdravo Marija«-Krilo, m/j »Srce Isusovo«-Kaštela, m/j »Tomislav«-Vis, m/j »Tri druga«-Neviđane, m/j »Neviđane«-Neviđane, m/j »Sv. Petar«-Dugi Rat, m/j »Anđeo«-Dubrovnik, m/j »Daniele Manin«-Nerezine, m/j »Dupin«-Rogač, m/j »Edvard«-Omiš, m/j »Sv. Šime«-Krilo, m/j »Sv. Ante«-Omiš, m/j »Sokol III«, m/j »Sv. Josip«-Poljana, m/j »Matija Gubec«, m/j »Zvonimir«-Krilo, m/b »Marin II«, m/j »Jadran«-Neviđane, i m/j »Tomislav«-Poljana;

Šolta (sve luke): m/j »Zrinović«, m/j »Marija«, m/j »Lovćen«, m/j »Sv. Josip«, m/j »Nada«, m/j »Triton«, m/j »Zvijezda mora«, m/j »Marija Š.«, m/j »Uspomena« i m/j »Sretan II«;

Vrboska: m/j »Marija M.«-Krilo, m/j »Sv. Nikola«-Drašnice, m/j »Sv. Nikola«-Podgora.

Neispravni: m/j »Dobar otac«, m/j »Mali Ivo«-Krilo, m/j »Sv. Obitelj«-Krilo, m/j »Sv. Josip«-Krilo, m/j »Gospe od Karmena«-Krilo, m/j »Uspomena«-Podgora, m/j »Mars«-Baška Voda, m/j »Složna braća«-Vrboska, m/j »Vela luka«-Vela Luka, i m/j »Sv. Križ«-Krilo.[242)]

Najveću opasnost za pomoćne brodove predstavljali su njemački avioni, koji su skoro redovno izviđali otočne luke i uvale. Napadali su obično u grupama od dva do šest, i to bombama i topovsko-mitraljeskom vatrom. Pomoćni brodovi

241) *AVII,* k. 2021, br. reg. 7-19/1.

242) Podaci za razmještaj brodova su iz dnevnih raporata lučkih kapetanija i zastupstava dostavljanih svaki dan Štabu sektora, ali nisu potpuni (AVII, k. 2042, br. reg. 7-10/1-50). Noću 25/26. novembra veliki valovi i jak vjetar bacili su i prevrnuli na bok m/b »Lala IV« u Križnoj luci (Hvar). Improviziranim sredstvima, uz nadolazak plime i pomoć NB-6 »Napredak« i m/j »Sv. Trojica«, m/b »Lala IV« ie 29. novembra ispravljena i dovedena u plovno stanje. U njenom spašavanju posebno su se istakli: Ante Pešut, šef Sekcije za pomorski saobraćaj IV POS-a, Veljko Subota, motorist sa m/b »Marin II«, Jozo Botica, komandant, Mate Botica, mornar sa m/j »Sv. Trojica«-Račišće, i Nikša Moravica *(AVII,* k. 2021, br. reg. 7/29-1).

nisu imali nikakvog protuavionskog naoružanja; posade su imale samo puške. Zato je 19. novembra naređeno da se brodovi po danu ne smiju zadržavati u lukama, nego da se rastresito rasporede po obližnjim uvalama.[243]'

Da bi se mogla pratiti situacija i donositi odgovarajuće odluke, Štab Mornarice je naredio Štabu IV POS-a da dostavlja po određenim rokovima opće, organizacione i operativne izvještaje. Povezano s tim, Štab IV POS-a naredio je svim podređenim jedinicama i službama da ga redovno izvještavaju o stanju, promjenama, operativnoj situaciji, akcijama, odnosno o svemu važnom što se dogodilo. Svim flotilama i naoružanim brodovima naređeno je 19. novembra da moraju voditi operativne dnevnike u koje treba unositi sve važne događaje za 24 sata. Štab IV POS-a vodio je operativni dnevnik iz kojeg je svaki dan dostavljao Štabu Mornarice ratni izvještaj po određenim tačkama. Time je bila regulirana operativna dokumentacija koja se svakodnevno vodila i u potrebnom izvodu dostavljala Štabu Mornarice. To je, svakako, bilo značajno ne samo zbog dokumentiranog praćenja operativne situacije nego i unapređenja rada u štabovima i komandama, odnosno poboljšanja rukovođenja i komanđovanja u Mornarici NOVJ.[244]'

Cjelokupno djelovanje IV POS-a pokazalo je da se predviđeni razvoj sektora i izvršavanje postavljenih zadataka neće moći uspješno realizirati bez jake i efikasne partijske organizacije. Razumljivo, zbog uslova i načina na koji je formiran IV POŠ nije se odmah moglo postići da u njemu i svim njegovim jedinicama i službana djeluju partijske organizacije. Mora se uzeti u obzir i činjenica da je IV POS počeo djelovati skoro dva mjeseca nakon kapitulacije Italije. Njegov lični sastav popunjen je, uglavnom, sa uskog obalnog pojasa i otočnog područja srednje Dalmacije. Većina članova KPJ, kandidata i članova SKOJ-a sa navedenog područja već je ranije, odnosno nakon kapitulacije Italije popunila novoformirane brigade. Jedan broj članova Partije morao je ostati na radu u partijskim organima, zatim u organima narodne vlasti/kao i u vojnopozadinskim komandama i ustanovama. Prema tome, sasvim je razumljivo da prilikom formiranja IV POS-a u njegov sastav nije mogao ući veći broj članova Partije, jer ih na terenu više nije bilo, odnosno već su svi bili raspoređeni. To znači da se IV POS i u rješavanju tog pitanja morao osloniti na vlastite snage, kao i na pomoć partijskih organa i organizacija KPH za srednjodalmatinsko područje.

Obilaskom komandi, štabova, jedinica i službi sektora ustanovljeno je da u njihovom sastavu ima relativno mali broj članova KPJ i SKOJ-a. Bilo je jedinica, ustanova, odnosno brodova gdje nije bilo nijednog člana Partije. To se posebno odnosilo na pomoćne brodove, lučke kapetanije i lučka zastupstva. Pored toga, nije bilo dovoljno članova Partije na naoružanim brodovima i patrolnim čamcima, zatim u flotilama, kao i u tehničkim radionicama i brodogradilištima. Većina članova KPJ i SKOJ-a bila je mlada po stažu, neiskusna i nedovoljno izgrađena. Svi ti problemi odmah su uočeni, pa su postali predmet svakodnevnog ozbiljnog razmatranja. Pred IV POS-om stajali su teški i složeni zadaci koji su zahtijevali angažiranje cjelokupnog sastava, a posebno partijske organizacije. Zato su poduzete mjere da se najprije ustanovi pravo stanje u jedinicama i službama sektora u pogledu broja članova KPJ, kandidata i članova SKOJ-a. Poseban naglasak je stavljen na potrebu formiranja partijskih organizacija u operativnim jedinicama, prije svega na naoružanim brodovima i patrolnim čamcima. U tom smislu, postavljen je zadatak svim političkim komesarima i njihovim zamjenici-

243) Štab Mornarice naredio je 25. novembra da se sve posade pomoćnih brodova moraju naoružati puškama *(AVII,* k. 2021, br. reg. 1-27/1).
244) *AVII,* k. 2021, br. reg. 9/2; k. 2022, br. reg. 4/23-1.

ma. Partijske organizacije trebale su, u prvom redu, voditi računa o dosljednom izvršavanju svih postavljenih zadataka u jedinicama gdje djeluju.[245]*

Pitanje kadra još uvijek je bilo vrlo aktuelno, iako se situacija u odnosu na početno stanje nešto poboljšala. Sve važnije dužnosti na brodovima, u jedinicama, službama i štabovima sektora popunjene su kadrovima koji su došli iz drugih jedinica NOVJ ili sa terena, zatim oficirima i podoficirima bivše ratne mornarice, oficirima trgovačke mornarice i đacima završnih razreda srednjih pomorskih škola, kao i kadetima. Međutim, u cijelom sektoru nije bilo nijednog oficira i podoficira. Zato je na osnovu naređenja Vrhovnog štaba upućen prijedlog Štabu Mornarice za unapređenje određenog broja lica u činove oficira i podoficira NOVJ, koji su inače već vršili oficirske i podoficirske dužnosti. Također je upućen prijedlog o priznavanju činova oficirima i podoficirima bivše ratne mornarice, odnosno njihovom unapređenju u odgovarajuće činove oficira i podoficira NOVJ.[246)]

Veliki broj boraca IV POS-a imao je slabu odjeću i obuću, a u nekim jedinicama na kopnu bilo je skoro 50% bosih. Posade na brodovima nisu imale nikakvu zimsku odjeću. Najveći broj boraca uopće nije imao šinjele. Što se tiče hrane, postojale su manje količine pašte i kukuruznog brašna, nešto više maslinova ulja, dok je samo dovoljno bilo slanih srdela i donekle sardina. Prvim količinama odjeće primljene iz savezničke pomoći pokrivene su najnužnije potrebe sektora, dok je jedan manji dio spremljen kao stroga rezerva. Ishrana sastava sektora regulirana je naređenjem Vrhovnog štaba, koji je propisao tablicu, a ona je stupila na snagu 16. novembra. Prema toj tablici, za borce su se morala obavezno pripremati tri dnevna obroka (doručak, ručak i večera). Propisana tablica hrane vrijedila je za cijelu NOVJ, i po njoj su se morale hraniti jedinice kada je to bilo moguće. Borcima je dnevno pripadalo: 1 kg kruha ili 750 grama brašna ili 500 grama keksa (dvopeka), mesa 300 grama ili mesnih konzervi 200 grama, ribe 250 grama, tjestenine 300 grama, suhog kupusa ili konzerviranog povrća 250 grama, ulja 40 grama, soli 20 grama, kafe 20 grama ili čaja 3 grama, šećera 40 grama i vina 1/2 litre. Ishrana sastava IV POS-a po toj tablici počela je kada su dobivene prve količine hrane iz savezničke pomoći. Kada hrane nije bilo dovoljno, ishrana je vršena prema mogućnostima. Intendantura IV POS-a snabdijevala je hranom sve jedinice sektora, sledujući potrebne količine iz Intendanture Štaba Mornarice.[247]*

Štab IV POS-a stavio je glavni akcent na poboljšanje obrane srednjodalmatinskih otoka i održavanje pomorskog saobraćaja. U tome su postignuti određeni rezultati, posebno u uspješno izvedenim manevrima morem jedinica 26. divizije. Međutim, operativna situacija na Srednjodalmatinskom području imala je tendenciju stalnog pogoršavanja. Toga je bio svjestan Štab IV POS-a, pa je sve svoje snage usmjerio upravo u obranu tog područja, tijesno sarađujući sa jedinicama 26. divizije.

Nakon zauzimanja obale od Splita do Metkovića, odnosno završetka operacije »Landsturm«, Nijemci su počeli izvlačiti iz Dalmacije jedinice 7. SS divizije »Prinz Eugen« orijentirajući ih prema Sarajevu. Područje IV POS-a od rta Ploča do sela Stobreća zaposjele su jedinice 264. pješadijske, a od Stobreća do luke Plo-

245) *AVII,* k. 2022, br. reg. 4/26-1. Pokrajinski, odnosno, po novom, Oblasni komitet KPH za Dalmaciju stavio je u zadatak svim okružnim partijskim komitetima da iz svojih partijskih organizacija na terenu upute u jedinice NOVJ 50% svojih članova. To je bilo u funkciji jačanja partijske organizacije u jedinicama NOV.

246) *AVII,* k. 2021, br. reg. 7-78/1. Unapređenje u čin oficira vršio je Vrhovni štab, koji je za to bio nadležan, dok je za unapređenje u činove podoficira bio nadležan Štab 8. korpusa, odnosno Štab Mornarice za svoj sastav.

247) Materijali br. 163/2. Intendantura je imala načelnika, pomoćnika načelnika, rukovaoca hrane i odjeće, rukovaoca pogonskog, brodskog i garnizonog materijala, blagajnika i sekretara *(AVII,* k. 2021, br. reg. 11-2/1).

če (Kardeljevo) 118. lovačke divizije. Operacijom »Delphin« Nijemci su uspjeli zauzeti obalu od Šibenika do Zadra, ali zbog nedostatka snaga uspostavili su samo po jedno uporište na otocima Ugljan i Pašman. Treći POS ponovo se vratio na svoje privremeno napušteno operativno područje, držeći operativnu osnovicu od Premude do Zirja. Bez obzira na sve uspjehe u operaciji »Delphin«, Nijemci su tek polovicom decembra uspostavili pomorski saobraćaj na ruti Trst, odnosno Rijeka-Zadar-Šibenik-Split. Smatrajući da su zauzimanjem obale od Zadra do Metkovića i pročešljavanjem šibenskih i zadarskih otoka uništili, odnosno protjerali snage NOVJ sa tog područja, Nijemci su organizirali novu operaciju pod šifrom »Ziethen«. Osnovni cilj te operacije, koja je počela 4. decembra, bio je zauzimanje slobodnog teritorija sa gradovima Livno i Duvno i uništenje Štaba i glavnine 8. korpusa. Za ovu operaciju Nijemci su angažirali 114. lovačku diviziju, motorizirani puk za specijalnu namjenu »Brandenburg«, kao i dijelove 264. pješadijske i 118. lovačke divizije. Nakon završetka te operacije 114. lovačka divizija dobila je naređenje da se koncentrira u širem rejonu Knina i zatim preko Rijeke prebaci na talijanski front.[248)]

Polazeći od ranijih planova za zauzimanje srednjodalmatinskih otoka, Komanda 2. oklopne armije izvijestila je admirala Jadrana 20. a zatim i 26. novembra da će se operacijom »Heifisch II« noću 1/2. decembra zauzeti Šolta. Već 3. decembra sve pomorske snage trebale su se staviti pod komandu 5. SS brdskog korpusa radi zajedničke upotrebe u cilju zauzimanja Korčule, Brača, Hvara, Mljeta, Lastova i Visa. Međutim, iskrcavanje na Šoltu, gdje je trebalo na početku da bude težište u zauzimanju srednjodalmatinskih otoka, odlagano je nekoliko puta, jer u Trogir nisu uplovili očekivani desantni brodovi. Konvoj sastava desantna splav »SF-263«, desantno-jurišni čamac »1-42« i brodovi za lučku zaštitu »HZ-1« i »HZ-2« koji je plovio iz Šibenika za Trogir napali su savezнички avioni kod Drvenika Malog 3. decembra. Tom prilikom zapaljen je i uništen »SF-263«, dok je »HZ-2« potopljen. Ubijeno je 15, a ranjeno 40 vojnika iz sastava bataljona obalnih lovaca »Brandenburg«, koji su trebali učestvovati u iskrcavanju na Šoltu. Istog dana savezнички avioni napali su razarač »TA-21«, ali ga nisu uspjeli potopiti. Zato su kod Čiova napali i zapalili m/b »Giovanni«, natovaren pogonskim gorivom. Mada su i dalje vršene pripreme, Komanda 2. oklopne armije došla je do zaključka da bi, zbog intenzivne djelatnosti savezničke avijacije, relativne udaljenosti otoka od kopna i pripremljenosti obrane, iskrcavanje na Šoltu bio veliki rizik. Zato je 8. decembra odlučeno da se umjesto operacije »Heifisch II« izvede operacija »Herbstgewitter II«, zauzimanje Korčule. Težište je prebačeno na Korčulu zbog njene male udaljenosti od Pelješca, pa se iskrcavanje moglo izvršiti sa manje rizika i relativno iznenadno. Sa Pelješca je bila moguća intenzivna i efikasna podrška iskrcanim snagama artiljerijom, a prikupljena avijacija sa aerodroma Mostar mogla se bolje i češće upotrijebiti. Konačno, Štab 5. SS brdskog korpusa, kao neposredni izvršilac planova 2. oklopne armije, naredio je 13. decembra da se iskrcavanja izvrše: na Korčulu 16. decembra, Mljet 24. decembra 1943, Hvar 3. januara, Brač 9. januara 1944, a odmah zatim iskrcavanje na Šoltu. Nakon svega ovoga trebalo je zauzeti Lastovo i Vis, ako bude bilo dovoljno vazduhoplovnih i pomorskih snaga.[249)]

Dok su Nijemci vršili pripreme za iskrcavanje na Korčulu i srednjodalmatinske otoke, Štab IV POS-a usmjerio je svoju djelatnost na izvršavanje postav-

248) *AVII, NAV-N-T-Ì*14, f. 558/267-269; *NAV-N-T-315,* f. 1295/809-812; *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 9, 809-858. Nijemci su znali da se u Livnu nalazi Štab 8. korpusa, pa su to mjesto smatrali kao trenutni centar »komunističkog ustaničkog pokreta«.

249) *KTB AA,* 20, 25. 11. i 2, 3. i 8. 12. 1943; *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 9, 812-898. Nijemci su poznavali dosta dobro raspored glavnih snaga NOVJ na srednjodalmatinskim otocima, što se vidi iz izvještaja Obavještajnog odjeljenja 5. SS brdskog korpusa od 11. decembra 1943. o situaciji na srednjodalmatinskim otocima *(AVII, NAV-N-T-3\3,* f. 193/768-722).

ljenih zadataka. Njemačko iskrcavanje se očekivalo, ali se nije znalo gdje će biti težište. Obavještajni centar IV POS-a prikupio je mnoge informacije o rasporedu njemačkih snaga na obali. Neki podaci davali su indicije o mogućnosti iskrcavanja na Brač, odnosno Hvar. Konkretni podaci o mjestu iskrcavanja nisu se mogli dobiti, jer su Nijemci brižljivo čuvali planove o tome. Raspored njihovih jedinica na obali, o čemu je prikupljeno dosta podataka, također nije nagovještavao mjesto iskrcavanja. Zato je pojava njihovih brodova kod Trogira odmah izazvala reakciju, jer je svim jedinicama na području IV POS-a 4. decembra data stroga pripravnost. Tako je IV POS očekivao neprijateljsko iskrcavanje, ali je istovremeno izvršavao i mnogobrojne druge zadatke.[2501]

Glavni zadaci Sektora bili su:

1. **Prebacivanje jedinica.** Nakon što je patrolni čamac Šoltanske flotile uhvatio vezu sa kopnom, donesena je odluka o prebacivanju Segetsko-marinskog odreda. Taj odred prebačen je noću 24/25. novembra sa Šolte u uvalu Sičenica istočno od Rogoznice. Odred je prebačen motornim jedrenjacima, uz osiguranje patrolnih čamaca Šoltanske flotile. Zatim je prebačen u istu uvalu i Sibensko-trogirski odred.[2511]

Makarski odred prebačen je noću 27/28. novembra sa Hvara u Makarsko primorje, uz pomoć Hvarske flotile.

Jedinice 9. brigade koje su se nalazile na Braču najprije su po bataljonima prebačene na Šoltu. U Stomorskoj i Rogaču prikupljeno je više motornih jedrenjaka za prebacivanje te jedinice na kopno. Budući da se prilikom prevoženja morao preći i dio rute Šibenik-Split kojom su plovili neprijateljski brodovi, Štab Mornarice naredio je Štabu IV POS-a da osiguranje konvoja obavezno vrše naoružani brodovi. Polazeći od važnosti ovog zadatka, Štab IV POS-a angažirao je sve naoružane brodove. Najprije NB-5 »Ivan« i NB-7 »Enare II«, a zatim NB »Jadran« i NB »Kornat«, i na kraju NB-6 »Napredak«. Prvi bataljon 9. brigade prebačen je sa Šolte u uvalu Stari Trogir istočno od Rogoznice isključivo naoružanim brodovima noću 27/28. novembra. Istovremeno je prebačeno 80 političkih radnika i vagon hrane za 8. korpus. Prebacivanje ove brigade nastavljeno je i idućih noći, s tim što su uz naoružane brodove angažirani i motorni jedrenjaci »Biokovo«, »Gundulić«, »Sloga«, »Pravedan« i drugi. Do 1. decembra 9. brigada je uspješno prebačena na kopno.[2521]

250) *AVII,* k 2021, br. reg. 5-8/1, 32/8; arhiva NDH, k. 80, br. reg. 37/5; *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 9,1086-1096. U Splitu je djelovalo i Obalno zapovjedništvo ratne mornarice NDH. Mada je njegovom komandantu, koji je ranije bio i oficir austrougarske ratne mornarice i poznavao se sa njemačkim mornaričkim oficirima, bio dozvoljen svakodnevni pristup u njemačku Pomorsku komandu Dalmacije, čim bi se pojavio u nekoj od kancelarija, njemački oficiri bi odmah zatvarali fascikle sa povjerljivim dokumentima. U stvari, oni su smatrali da obavještajna služba NOVJ najviše podataka dobiva preko pojedinih pripadnika NDH.

251) *AVII,* k. 2021, br. reg. 32/8. Ivan Lučin Dalmatinski, u svom članku *Pomorske veze kopno-otoci i partizanske karavane na Trogirskom području u toku narodnooslobodilačke borbe,* tvrdi da se Segetsko-marinski odred poslije 27. novembra prebacio na kopno, jer ie veza sa Sičenicom bila uhvaćena tek noću 26/27. novembra (Trogirski kraj u narodnooslobodilačkoj borbi 1941-1945, 369). Ta tvrdnja je u suprotnosti sa depešom Štaba Mornarice Štabu 8. korpusa u kojoj se navodi da je pomenuti odred prebačen noću 24/25. novembra.

252) *AVII,* k. 2033, br. reg. 3/1-1; k. 2021, br. reg. 32/8, 3-22/1, 8/37; k. 2026, br. reg. 1-21/1; k. 1032, br. reg. 1 /1. Štab 8. korpusa naredio je 23. novembra da se 9. brigada prebaci na sektor Trogir-Rogoznica. Međutim, brigada se nije mogla odmah prebaciti, jer je u njenim jedinicama bilo preko 280 bosih boraca, pa se čekala odjeća i obuća iz savezničke pomoći. Kako ona nije stizala, brigada se - i pored svih problema sa odjećom i obućom - prebacila na kopno. Čim je u Vis stigla odjeća, intendantu brigade je predato 450 kompleta odijela i cipela. Sve to je brodom prebačeno u Stari Trogir i predato brigacli *(AVII,* k. 10321, br. reg. 1/1). Jedna desetina boraca iz sastava 9. brigade napala je brod za lučku zaštitu »HZ-2«, koji se, teško oštećen od savezničkih aviona, 3. decembra nasukao između Vinišća i Starog Trogira. Tom prilikom ubijeno je sedam vojnika, dok su ostale evakuirala dva desantno-jurišna čamca. Sa »HZ-2«, koji je ubrzo potonuo, uzeto je 10 pušaka, 1.000 metaka, 40 kanti nafte i druga oprema *(AVII,* k. 10321, br. reg. 2/1).

Prvobitno naređenje 8. korpusa bilo je da se Mosorski odred prebaci preko Brača na Mosor. Zato je IV POS najprije prebacio taj odred u Sumartin, odnosno Postire. Budući da se zbog prisustva neprijateljskih snaga na sektoru Split-Omiš-Makarska to nije moglo izvršiti, donesena je odluka da se odred prebaci na sektor Trogir-Rogoznica. Zato je Mosorski odred ukrcan na motorne jedrenjake pa je, uz osiguranje dva patrolna čamca Bračke flotile, prebačen iz Postira u Sumartin, odnosno Bol. Pored postojećih, Štab IV POS-a angažirao je još motorne jedrenjake »Ljubljena majka«, »Sokolića«, »Marija I«, »Marija II« i »Zagreb«. Noću 3/4. decembra Mosorski odred je prebačen sa Brača na Šoltu. Potom je noću 5/6. decembra konvoj motornih jedrenjaka, uz osiguranje NB-7 »Enare II« i patrolnih čamaca Šoltanske flotile, uspješno prebacio Mosorski odred u Stari Trogir. Time je u potpunosti, bez ikakvih gubitaka, izvršeno naređenje Štaba 8. korpusa o prebacivanju jedinica na kopno.[253]

Prebacivanjem navedenih jedinica i određenih količina ratnog materijala trenutno je glavna pomorska veza sa kopnom, odnosno 8. korpusom postala ruta Šolta-Stari Trogir. Obalno područje između Primoštena do blizu Trogira bilo je ponovo slobodno, jer su Nijemci ostavili posadu samo na Drveniku Velom, dok su ostale jedinice sa tog sektora povukli zbog njihovog učešća u operacijama »Delphin« i »Ziethen«. Ta situacija je odmah iskorištena, pa su tom pomorskom vezom pored jedinica prebacivani kuriri, članovi organa narodne vlasti, partijskih organa, razni prolaznici i druga lica koja su službeno išla na kopno. Također je prebacivan materijal za jedinice 8. korpusa. U suprotnom smjeru najviše su prebacivani ranjenici, kuriri, kao i druga službena lica koja su putovala u Hvar i Vis. Prevoz je vršen motornim jedrenjacima baziranim u lukama Šolte, a uz osiguranje patrolnih čamaca Šoltanske flotile. Međutim, Nijemci su prateći radio-vezu između Štaba Mornarice i Štaba 8. korpusa ubrzo saznali za taj kanal, ali kako nisu imali na raspolaganju odgovarajuće snage nisu poduzimali nikakve akcije.[254]

Naređenjem Štaba Mornarice od 16. decembra Štab sektora dobio je zadatak prebacivanja 1. prekomorske brigade sa otoka na sektor Rogoznice. Ova brigada, formirana u Karbonariju (Carbonari) kod Barija, prebačena je od 25. novembra do 8. decembra na Korčulu, Vis i Hvar. Budući da je Štab 8. korpusa naredio da se prebaci na kopno, četiri bataljona te brigade koncentrirani su na Hvaru i Braču, a zatim su prebačeni na Šoltu. Štab Mornarice naredio je 16. decembra Štabu IV POS-a da 1. prekomorsku brigadu sastava 1.150 boraca prebaci sa Šolte u Stari Trogir. Štab IV POS-a odredio je za izvršenje tog zadatka svog operativnog oficira i komandanta Šoltanske flotile. Njima je na raspolaganje stavljen odgovarajući broj motornih jedrenjaka, Šoltanska flotila i naoružani brodovi NB-6 »Napredak«, NB »Jadran« i NB »Kornat«. Nakon što je brigada ukrcana na brodove u uvali Tatinja na Šolti konvoj je isplovio za Stari Trogir uve-

253) *AVII,* k. 2021, br. reg. 3-24/1,3/29-1,8/27. Na ruti Šolta-Stari Trogir brodovi su plovili južno od Šolte, Drvenika Velog, Drvenika Malog, pa zapadno od Drvenika Malog u prolaz između otoka Arkanđela i Kosmača, a zatim u Stari Trogir. Zbog uspješnog prebacivanja navedenih jedinica i materijala, Štab 8. korpusa je namjeravao sa otoka izvući 26. diviziju, a na njih prebaciti 9. diviziju. Međutim, tu namjeru omela je operacija »Ziethen« *(AVII,* k. 2021, br. reg. 49/1-8).

254) *AVII, NAV-N-T-II4,* f. 190/232. Kada je dobila informaciju o prebacivanju jedinica NOVJ sa otoka na kopno, Komanda 5. SS brdskog korpusa smatrala je da će težište glavnog udara 26. divizije biti Split *(AVII, NAV-N-T*-313, f. 486/1224). Brodovi IV POS-a prebacili su na Brač i delegate 1. oblasne konferencije USAOH-a za Dalmaciju, koja je održana u Bolu 14. decembra *(Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 9, 365-484). Na traženje organa narodne vlasti brodovi IV POS-a prevozili su masline za preradu i drva za ogrijev.

čer 17. decembra. Međutim, patrolni čamac koji je radi obezbeđenja iskrcavanja upućen u Stari Trogir donio je obavijest da su Nijemci zauzeli cestu Drniš-Split i da se pripremaju da ponovo zauzmu obalu od Marine do Primoštena. U takvoj situaciji komandant konvoja je u sporazumu sa štabom brigade donio odluku da se konvoj vrati u Stomorsku. Ta odluka je donesena zbog toga što je brigada bila tek formirana, bez borbenog iskustva, sa privremenim rukovodstvom, pa je naređeno da dok ne dođe do sjedišta Štaba 8. korpusa ne vodi nikakva borbena dejstva, osim u samoobrani. Budući da se, prema naknadno pristiglim informacijama, situacija na sektoru Marina-Primošten pogoršavala, 1. prekomorska je noću 18/19. decembra prebačena iz Stomorske u Milnu i Bobovišće na Braču, gdje je ostala do daljnjeg naređenja.[2551]

2. **Napadi na neprijateljski pomorski saobraćaj.** Četvrti POS je napade na neprijateljski pomorski saobraćaj izvodio naoružanim brodovima, patrolnim čamcima i obalnim baterijama. Za Nijemce je pomorska ruta Split-Metković i obratno bila od velike važnosti, pa su nakon zauzimanja obale nastojali intenzivirati pomorski saobraćaj na njoj. Još veću važnost ta ruta imala je za NDH, čije je političko i vojno rukovodstvo na svaki način nastojalo da u Dalmaciji uspostavi svoju vlast i rasporedi što više jedinica. Za prebacivanje jedinica, materijalnih sredstava i ostalog oni su koristili prugu Slavonski Brod-Sarajevo-Metković. Iz Metkovića je dalje brodovima trebalo prebaciti sve što je bilo određeno da se iskrca u lukama sjeverno do Šibenika. Da bi se zaštitili od napada obalnih baterija i naoružanih brodova, neprijateljski brodovi su plovili uz samu obalu. Međutim, to se pokazalo nedovoljnim pa su Nijemci svoje baterije rasporedili kod Omiša, Makarske i nasuprot Sućurju. Iz njih su otvarali vatru na obalne baterije raspoređene na Braču i kod Sućurja.[256']

Obalne baterije IV POS-a raspoređene na Braču i kod Sućurja otvarale su vatru na neprijateljske brodove koji su plovili iz Splita za Metković i obratno. Budući da su neprijateljski brodovi plovili isključivo noću i blizu obale, vrlo ih je teško bilo osmotriti i gađati. Čim bi se neprijateljski brodovi osmotrili ili se čuo šum njihovih motora, ili na bilo koji način doznalo da oni plove, obalne baterije otvarale su vatru. Premda iz razumljivih razloga, u prvom redu zbog slabih ili nikakvih nišanskih sprava, nisu postizani rezultati u gađanju, činjenica je da su se neprijateljski brodovi baš zbog vatre obalnih baterija više puta vraćali u polazne luke. Zato su Nijemci smatrali ovu rutu nesigurnom, pa nastoje locirati i uništiti obalne baterije kod Sućurja i na Braču. Za tu svrhu angažirali su vazduhoplovne snage (za izviđanje, za obrušavanje i lovačku avijaciju), prikupljene na aerodromu Mostar radi podrške planiranim operacijama iskrcavanja na otoke. Njemački avioni su sistematski izviđali položaje obalnih baterija, a posebno onih kod Sućurja i Sumartina. Tako su u toku 5. decembra sedam puta izviđali obalnu bateriju Sućuraj. Četiri »štuke« i dva lovca napali su tu bateriju 9. decembra. Baterija je ponovo napadnuta 10. i 16. decembra, ali ni topovi

255) *AVII,* k. 2021, br. reg. 15/1, 11/2-1 -*Materijali* br. 164/2; *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 9, 386. Polazeći od momentalno povoljnih uslova, Štab 8. korpusa izdao je 10. decembra naređenje za masovno prebacivanje jedinica i materijala sa otoka na sektor Rogoznice *(AVII,* k. 2021, br. reg. 49/1-8). Nijemci su saznali za prebacivanje 1. prekomorske, pasu, da to spriječe, uputili ujutro 17. decembra jednu borbenu grupu iz Trogira pravcem Marina-Rogoznica, a drugu iz Šibenika pravcem Jadrtovac-Grebaštica-Primošten. Prva borbena grupa uz slab otpor istog dana je prodrla u Rogoznicu, a druga uz jači otpor sutradan u Primošten. *(Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 9, 895-900; *KTB SD,* 17. 12. 1943.)

256) *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 9, 1.070-1.078, 1.086-1.096; *KTB SD,* novembar i decembar 1943.

ni reflektor nisu bili oštećeni, niti je bilo gubitaka. Njemački avioni bombardirali su obalnu bateriju Sumartin 8. decembra, ali bez uspjeha.[2571]

Pored avijacije, napade na obalne baterije vršili su brodovi i baterije sa kopna. Pri tome su opet najviše napadane obalne baterije Sumartin i Sućuraj. Tako je neprijateljska baterija smještena kod Makarske više puta otvarala vatru na obalnu bateriju Sumartin. Noću 16/17. decembra tri neprijateljska broda napala su ovu bateriju, ali bez posljedica. Na njih je odmah otvorena vatra, ispaljeno je sedam granata, ali su se izgubili u tami. Obalna baterija Sućuraj također je napadana više puta, i to od brodova ili vatrom sa obale. Posebno je izgleda smetao reflektor ove baterije, jer je na njega ispaljeno više granata nego na topove. Napadi su izvršeni 6, 11, 12, 16. i 21. decembra. Tako je 16. decembra jedan neprijateljski brod gađao reflektor ove baterije, ali ga nije pogodio. Prema neprijateljskom brodu odmah je ispaljeno 20 granata, pa je prestao sa paljbom. Najžešći napad na ovu bateriju izvršenje 21. decembra, kada je sa obale gađan reflektor sa 18, a topovi sa 19 granata.[258*]

Nakon popravka topa obalna baterija Postire izvršila je probno gađanje 6. decembra tukući luku u Omišu. Ispaljeno je 16 granata, potopljena su dva broda u luci, jedan od dva, a drugi od vagon nosivosti, dok je teško oštećen brod »Napredak«. Također je oštećena obala za pristajanje. Uvečer istog dana tri neprijateljska broda napala su ovu bateriju, ali su odbijena. Obalna baterija Postire više puta je otvarala vatru na prolazeće neprijateljske brodove. Zato su neprijateljske baterije sa obale gađale ovu bateriju nastojeći da je unište. Međutim, to im nije uspjelo. I obalna baterija Ražanj, kod Milne, otvaranjem vatre odbila je 14. decembra pokušaj neprijateljskog broda da se probije kroz Splitska vrata.[259)]

Obalne baterije sa Brača i ona kod Sućurja na Hvaru ometale su neprijateljski pomorski saobraćaj. Premda nisu postignuti neki posebni rezultati činjenica je, da su ove baterije ozbiljno ugrožavale rutu Split-Metković.

U napadima na neprijateljski pomorski saobraćaj učestvovali su patrolni čamci Šoltanske, Bračke, Hvarske i Primorske flotile. Soltanska flotila učestvovala je u osiguranju konvoja koji su plovili na ruti Šolta-Stari Trogir, ali su njeni patrolni čamci vršili i patrolnu službu oko Šolte. Noću 18/19. decembra patrolni čamac »2« nalazio se u nepokretnoj patroli između Šolte i Drvenika Velog. Ostala tri patrolna čamca patrolirala su ispred sjeveroistočne obale Šolte, pa su ujutro uplovili u Stomorsku. Patrolni čamac »2« rano ujutro osmotrio je dva njemačka broda, koja su se namjeravala kroz Šoltanski kanal probiti u Split. Kada su se približili, patrolni čamac »2« otvorio je na njih vatru. Neprijateljski brodovi izvršili su okret pa su nastavili plovidbu uz južnu obalu Šolte. Dok su plovili, opaženi su sa osmatračke stanice Vela Straža na Šolti, koja je o tome odmah izvijestila Šoltansku flotilu, Štab IV POS-a i obalnu bateriju Ražanj kod Milne. Iz Stomorske su odmah isplovila tri patrolna čamca sa zadatkom da presretnu nje-

257) *AVII,* k. 2021, br. reg. 8/32-11. Za podršku iskrcavanja na otoke na aerodromu Mostar prikupljena je jedna eskadrila za blisko izviđanje, jedna eskadrila aviona za obrušavanje i jedna eskadrila lovaca *(AVII, NAV-N-T-3\?>,* f. 193/743762-7). Prilikom plovidbe iz Trogira za Ploče noću 8/9. decembra komandni čamac »M-24«, na kojem je bio ukrcan komandant flotile, zbog jake vatre obalnih baterija sa Brača morao se vratiti natrag. Patrolni brod »NA-2« ploveći iz Trogira za Metković noću 11/12. decembra morao se vratiti natrag, jer je obalna baterija Postire na njega ispalila 16 plotuna. Neke su granate pale blizu broda. Isti brod se ponovo pokušao probiti za Metković noću 12/13. decembra, ali se opet morao vratiti, jer je obalna baterija Postire tako dobro gađala, da su granate padale na oko 30 metara od broda. Prema izvještaju komandanta broda, ovako precizno gađanje bilo je omogućeno zbog dobre vidljivosti, jer je bila mjesečina *(KTB SD,* 9, 11. i 12. 12. 1943).

258) Materijali br. 164/2. Nikola Anić, *Oslobođenje Sućurja,* Hvarski zbornik, 2/1974, str. 207-213.

259) *AVII,* arhiva NDH, k. 145, br. reg. 22/8; k. 91, br. reg. 8/11. *Materijali* br. 164/2. Obalna baterija Maslinica (o. Šolta) otvorila je vatru 8. decembra na njemački razarač »TA-21«, ispalivši deset granata. Čim je otvorena vatra, razarač koji je plovio iz Zadra u Trogir, zaklonio se iza otoka Orud, a zatim Drvenika Velog *(KTB SD,* 9. 12. 1943; *AVII,* k. 2022, br. reg. 16-13/1).

mačke brodove ispred Splitskih vrata. Ploveći uz južnu obalu Šolte, neprijateljski brodovi su prošli Splitska vrata nastavljajući vožnju Hvarskim kanalom. Međutim, približivši se južnoj obali Brača, vratili su se prema Splitskim vratima. Kada su došli u domet obalne baterije Ražanj, na njih je otvorena vatra. Jedna granata direktno je pogodila komandni most čelnog broda, ubila kormilara i oštetila brod. Drugi brod mu je pritekao u pomoć, uzeo ga u tegalj, pa su se oba počela udaljavati prema otvorenom moru. U isto vrijeme, tri patrolna čamca Šoltanske flotile koji su doplovili ispred Splitskih vrata krenuli su prema neprijateljskim brodovima. U međuvremenu, Štab IV POS-a naredio je depešom naoružanom brodu »Kornat« da odmah isplovi iz Sumartina, gdje se tada nalazio, i da napadne neprijateljske brodove ako pokušaju nastaviti vožnju Hvarskim kanalom. O neprijateljskim brodovima obaviješten je i saveznički oficir za vezu, pa je iz Visa isplovio torpedni čamac »MTB-649«. Sastav patrolnih čamaca na čijem se čelu nalazio patrolni čamac »Zora« otvorio je vatru na neprijateljske brodove. Iako je patrolni čamac »Zora« zbog manje brzine počeo polako zaostajati, tukao je mitraljezima neprijateljske brodove sve dok ih nije presreo britanski torpedni čamac. Oba broda su zarobljena i sprovedena u uvalu Vela Garška na Hvaru. Britanci su odmah iskrcali posadu i odveli je u Bari. Brodovi su predani Štabu Mornarice, pa su dotegljeni u Hvar. Ustanovljeno je da su to bivše talijanske koče, koje su Nijemci naoružali i opremili kao brodove za zaštitu luka. Nosili su oznake »HZ-8« i »HZ-9« (Hafen schutz-boote - brodovi za lučku zaštitu). Štab Mornarice naredio je da se brodovi uvrste u sastav naoružanih brodova IV POS-a, opreme posadama i što prije dovedu u stanje spremnosti za izvršavanje borbenih zadataka. Oba broda isplovila su 26. decembra za Vis gdje je nastavljeno njihovo pripremanje za izvršavanje borbenih zadataka.[260]*

Patrolni čamci Bračke flotile, iako naoružani samo sa po jednim teškim mitraljezom, napadali su neprijateljske brodove koji su plovili Bračkim kanalom. Tako su dva patrolna čamca noću 10/11. decembra deset minuta vodila okršaj sa neprijateljskim motornim jedrenjacima, koji su se zahvaljujući većoj brzini izgubili u tami. Takvim svojim djelovanjem patrolni čamci su stvarali nesigurnost, odnosno primoravali neprijatelja da poduzima razne dodatne mjere osiguranja.[261]*

Tri patrolna čamca Hvarske flotile bazirala su u Sućurju vršeći patrolnu službu uz istočnu obalu Hvara. Ti patrolni čamci su sa patrolnim čamcima Primorske flotile i naoružanim brodovima također napadali neprijateljski pomorski saobraćaj. Kako je već izneseno, Primorska flotila je 30. novembra uplovila u Sućuraj. Dobila je zadatak da napada neprijateljski pomorski saobraćaj u Hvarskom i Neretvanskom kanalu. U Sućuraj su uplovili patrolni čamci »Partizan III« i »Turist«, a 6. decembra nakon popravka i NB-9 »Biokovac«. Prema posebnom naređenju Štaba IV POS-a, uvečer 8. decembra isplovili su iz Sućurja NB-9 »Biokovac« i patrolni čamac »Turist« i tri patrolna čamca Hvarske flotile sa zadatkom da presretnu neprijateljski brod koji je plovio iz Metkovića u Split. Radilo se o naoružanom brodu ratne mornarice NDH m/j »Jadro« čiji je komandant, kao simpatizer narodnooslobodilačkog pokreta, javio kada će brod u plovidbi za Split biti blizu Sućurja. Međutim, zbog nepredviđenih okolnosti brod je isplovio iz Metkovića sa dva sata zakašnjenja, a na njega se u posljednjem

260) *AVII,* k. 2021, br. reg. 21/1-4; K. Pribilović, *Naoružani brodovi Mornarice NOVJ,* 29-30; Petar Vidan, *Patrolna služba na moru u toku narodnooslobodilačkog rata,* Mornarički glasnik, 3—4/1952.
261) *AVII,* k. 2072, br. reg. 2-1/1; k. 2021, br. reg. 21/1-4.

trenutku ukrcala grupa žandara i domobrana, dva oficira i nekoliko ustaša i Nijemaca.[262]*

Kada su NB-9 »Biokovac« i patrolni čamac »Turist«, nalazeći se blizu Drvenika, opazili neprijateljski brod, uputili su se prema njemu i otvorili jaku vatru. Na to je m/j »Jadro« smanjio brzinu i sa njega je ispaljeno nekoliko bijelih raketa. Tada je iznenada otvorena puščana i mitraljeska vatra s obale. U prvom momentu posade NB-9 »Biokovac« i »Turista« pomislile su da neprijateljski vojnici s obale žele pomoći svom brodu. Međutim, bila je to grupa boraca iz sastava partizanskog odreda koja je otvorila dosta jaku vatru na m/j »Jadro«. NB-9 »Biokovac« i »Turist« pristali su uz neprijateljski brod. Neprijateljska posada i putnici bili su zatečeni i iznenađeni, pa uopće nisu reagirali iako su, u stvari, bili jači od posada NB-9 »Biokovac« i »Turist«. Dio posada oba broda skočio je na palubu i odmah razoružao neprijateljske vojnike. Naređeno je da zaplijenjeni brod uzme kurs prema Sućurju i vozi svom snagom. Tada se, u stvari, tek saznala istina jer je bilo javljeno da će brod prevoziti samo teret. Ali uoči samog isplovljenja, kada se više ništa nije moglo javiti, na brod je ukrcana grupa žandara, domobrana i ustaša. Sve ovo stvorilo je određenu zabunu, jer se ipak moralo voditi računa kako će oni reagirati. Ali zahvaljujući odvažnosti, snalažljivosti i odlučnosti posada NB-9 »Biokovac« i »Turist« i patrolnih čamaca Hvarske flotile, zadatak je uspješno izvršen. To u prvom redu treba zahvaliti snažnoj vatri i odlučnom napadu s mora i kopna na neprijateljski brod. Na m/j »Jadru« je zarobljeno 30 žandara i domobrana, 6 ustaša, 2 Nijemca, 10 članova posade, jedan potpukovnik i jedan poručnik bojnog broda. Zaplijenjeni su 31 puška i 8 pištolja. Naoružanje »Jadra« sastojalo se od protuavionskog mitraljeza od 15 mm, teškog mitraljeza od 8 mm i puškomitraljeza. Na brodu je zaplijenjeno oko 90 tona hrane i više tona raznog materijala, što je sve bilo namijenjeno neprijateljskim garnizonima. Nakon iskrcavanja zarobljenika u Sućurju, m/j »Jadro« je, uz pratnju NB-9 »Biokovac« i »Turista«, uplovio u Vrbosku. Tamo je iskrcan sav teret hrane. »Jadro« je, dobivši ime »Istok«, uvršten u sastav pomoćnih brodova IV POS-a. Po naređenju Štaba Mornarice od 10. decembra, m/j »Istok« je isplovio za Vis radi prevoza ratnog materijala.[263]*

Gubitak »Jadra« se vrlo nepovoljno odrazio na rukovodstvo ratne mornarice tzv. NDH. Oni sü izrazili bojazan da će to utjecati na cijelo stanovništvo na obali u smislu gubljenja povjerenja u NDH, ali i njemačko vođenje rata na Jadranu. Sa »Jadrom« je, praktično, izgubljen posljednji brod ratne mornarice NDH koji je održavao redovnu prugu između Splita i Metkovića. To je konstatirao i

262) *AVII,* k. 2033, br. reg. 8/1-1; k. 2021, br. reg. 3-2/1. Motorni jedrenjak »Jadro« je bivši talijanski m/j »Goletto« koji je bio na popravku u Splitu, jer mu je havarirao motor. Ratna mornarica NDH gaje zaplijenila, popravila, opremila posadom i naoružala. Iz Splita je upućen u Metković radi prevoza materijala za garnizone u Makarskoj, Omišu i Splitu. Trebao je držati redovnu prugu na ruti Metković-Split-Metković *(AVII,* arhiva NDH, k. 80, br. reg. 5/4).

263) *Materijali* br. 168/2; K. Pribilović, *Naoružani brodovi Mornarice NOVJ,* 140-142. Komandantu »Jadra« Ljubi Mihovilovića upućena je preko Jose Viđana poruka u Metković da brod treba predati Mornarici NOVJ. On je javio kada će isploviti, i da će na brodu biti samo posada i teret. Međutim, na njegovo zaprepaštenje na brod je u posljednji trenutak ukrcana navedena grupa. Komandanti »Biokovca« i »Turista« nisu znali da bi se »Jadro« trebao predati bez borbe. Njima je naređeno da presretnu i napadnu neprijateljski brod. Zato je na početku otvorena vatra na »Jadro«, a ispaljivanje bijelih raketa sa njega protumačeno je kao pokušaj da se brodovi osvijetle. U tom trenutku došlo je i do otvaranja vatre sa obale, za koju se na početku mislilo da time neprijatelj želi pomoći svom brodu. Sve je to stvorilo određenu zabunu, što znači da predaja broda nije tekla glatko. Prilikom razoružavanja jedan njemački vojnik skočio je u more, ali i pored potrage nije pronađen. On je uspio doplivati do obale, pa se priključio najbližoj njemačkoj jedinici, gdje je dao izjavu kako je zarobljen »Jadro«.

admiral Jadrana koga se posebno dojmio gubitak 90 tona hrane, pa je to i zapisao u svom ratnom dnevniku.[264]*

Štab Mornarice svojom naredbom br. 215 od 12. decembra pohvalio je posade NB-9 »Biokovac« i »Turist«, koje su se istakle u zarobljavanju m/j »Jadro«.

Zbog uplovljenja NB-9 »Biokovac« u Vrbosku, a zatim u Hvar, na sektoru Sućurja nije ostao nijedan naoružani brod. Zato je Štab IV POS-a naredio da za Sućuraj isplovi NB-6 »Napredak«. Taj naoružani brod je zajedno sa patrolnim čamcima Bračke flotile patrolirao svaku noć na sektoru Postira-Povlja-Sumartin od 2. decembra. To je bilo u duhu naredbe Štaba IV POS-a od 29. novembra kada je naređeno Bračkoj flotili da pojača patrolnu službu, a kao pomoć upućen je NB-6 »Napredak«. Nakon uplovljenja u Šućuraj uvečer 9. decembra i upoznavanja sa situacijom, odlučeno je da NB-6 »Napredak« sa patrolnim čamcima Hvarske flotile napada neprijateljske brodove koji plove na ruti Metković-Split. Isplovivši istu večer NB-6 »Napredak« i patrolni čamci »P-1H« i »P-3H« zauzeli su poziciju kod Drvenika. Kada je opažen neprijateljski brod kako plovi uz samu obalu prema Makarskoj, donesena je odluka da ga se napadne. NB-6 »Napredak« i oba patrolna čamca, nakon što su se približili neprijateljskom brodu, otvorili su na njega jaku vatru. Neprijateljski brod je odgovorio na vatru, ali je nastavio ploviti sada još bliže obali. Zbog jake vatre sa malog odstojanja neprijateljski brod je naglo okrenuo prema obali i nasukao se u blizini uvale Vira Gornja kod Drvenika. Neprijateljski vojnici i članovi posade iskočili su s broda na obalu i odmah otvorili vatru na NB-6 »Napredak« i patrolne čamce. Na to je patrolni čamac »P-1H« pristao uz neprijateljski brod, ali su od neprijateljske vatre teže i lakše ranjena dva člana posade. Posada patrolnog čamca bacila je preko broda na obalu nekoliko ručnih bombi, pa je skočila na neprijateljski brod. Na palubi su nađena dva mrtva, a u prostoru se sakrilo nekoliko civila. Motor nasukanog broda još je radio, pa je komandant »P-1H« Tugomir Kumarić ušao u motorni prostor i prekopčao ga za vožnju krmom. Na NB-6 »Napredak«, koji je bio u blizini, bačen je konop pa je neprijateljski brod odsukan. Uzevši ga u tegalj, NB-6 »Napredak« i oba patrolna čamca uplovili su u Sućuraj oko 01.00 sat 10. decembra. Zarobljeni brod je detaljno pregledan, pa je ustanovljeno daje to m/j »Sv. Nikola«-Komiža, koji su Nijemci koristili za svoje potrebe. Od dvoje mrtvih jedan je bio komandant broda, a drugi njemački podoficir. Na brodu je pronađeno još 6 civilnih lica, putnika. Od naoružanja zaplijenjen je jedan mitraljez od 15 mm i jedan laki minobacač. Teret na brodu se sastojao od 20 tona sijena, 5 tona hrane, veće količine poštanskih paketa i dvije vreće pošte. NB-6 »Napredak« oteglio je zarobljeni brod u Hvar, gdje je 11. decembra predat Štabu IV POS-a. Brod je uvršten u sastav pomoćnih brodova IV POS-a.[265)]

264) *KTB* A4, 13. 12. 1943; *KTB SD,* 12. 12. 1943; *AVII,* arhiva NDH, k. 218, br. reg. 20/5. Pored 90 tona hrane, na brodu je još bilo oko 30 tona raznog materijala, među kojim i nešto odjeće. Komanda ratne mornarice NDH u svom izvještaju Ministarstvu oružanih snaga 22. decembra 1943, između ostalog, navodi o gubitku »Jadra«: »Ovo je osobito neugodno iz mnogobrojnih razloga, a prije svega izgubili smo brod, koji smo pod teškim prilikama opremili i od kojeg smo očekivali veliku korist. Drugo izgubljen je cijeli teret kao i veliki broj oružnika, koji su svi ovdje bili očekivani. Treće, ovim događajem bit će poljuljano povjerenje Nijemaca, koji smatraju da se brod nije dovoljno branio, te ne isključuju dobrovoljnu predaju« *{AVII,* arhiva NDH, k. 81, br. reg. 11/16).

265) *AVII,* k. 2021, br. reg. 7/1-4,19/1-3; k. 2033, br. reg. 7/7-1; *Materijali* br. 686/3; *KTB SD,* 12. 12. 1943; K. Pribilović, *Naoružani brodovi Mornarice NOVJ,* 102-103. Prema neprijateljskim podacima, m/j »Sv. Nikola« nasukao se blizu uvale Vela Duba kod Zivogošća. Na brodu je bilo 15 ustaša, 4 njemačka vojnika, 3 poštara, 1 policajac, 1 službenik, 6 članova posade i 13 putnika. Poginula su 2 člana posade i, 1 njemački podoficir, dok su ranjeni dvojica ustaša, 1 ustaški oficir, 1 njemački vojnik i 1 član posade. U istom izvještaju se navodi daje na brodu ostalo 12 lica. Teret na brodu trebao se iskrcati za potrebe njemačke vojske i ustaša u Makarskoj *{AVII,* arhiva NDH, k. 218, br. reg. 28/5). Kako je već izneseno m/j »Sv. Nikola« bio je ranije u sastavu IV POS-a, ali je ploveći iz Visa za Podgoru zarobljen od neprijateljskih brodova kod Makarske noću 13/14. novembra.

Štab Mornarice je naredbom od 12. decembra 1943. pohvalio posade NB-6 »Napredak« i patrolnih čamaca Hvarske flotile »P-1H« i »P-3H«. U naredbi se posebno ističe kao primjer ostalima hrabrost i prisebnost u borbi kormilara Ante Lepeša, nišandžije topa od 47 mm Acolini (Azzolini), i komandanta NB-6 »Napredak« Tripe Prele.[266)]

Premda je Štab IV POS-a nastojao da intenzivira napade na neprijateljski pomorski saobraćaj na ruti Split-Metković, za tu svrhu mogla su se izdvojiti samo po dva naoružana broda i to povremeno. NB-5 »Ivan« bio je u remontu u Veloj Luci, a NB-7 »Enare II« bazirao je u lukama Šolte zbog osiguranja konvoja za Stari Trogir. Već 11. decembra uplovio je »Enare II« u Hvar, a zatim u Vis jer je dobio specijalni zadatak da se probije do Senja. NB-9 »Biokovac« je nakon zarobljavanja »Jadra« morao na kraći remont u Vis. Isti slučaj je bio i sa NB-6 »Napredak«, koji je nakon zarobljavanja m/j »Sv. Nikola« morao na kraći remont u Vrbosku. Tako su, u stvari, ostali samo NB-3 »Jadran« i NB-8 »Kornat«. NB-3 »Jadran« je do 15. decembra bio u Vrboskoj radi montaže naoružanja, a zatim je učestvovao u osiguranju konvoja sa 1. prekomorskom brigadom. Nakon toga dobio je naređenje da patrolira na sektoru Pučišće-Sućuraj. NB-8 »Kornat« je poslije montaže naoružanja u Vrboskoj dobio naređenje da patrolira na sektoru Sućurja i napada pomorski saobraćaj na ruti Metković-Makarska-Split. Kada je oko 20 sati 11. 12. NB-8 »Kornat« uplovio u uvalu istočno od Drvenika neprijatelj je iznenada s kopna otvorio minobacačku vatru. Treća granata je pogodila brod. Tom prilikom teško je ranjen član posade Dušan Vlahov, dok je Zvonko Giljević teže ranjen. NB-8 »Kornat« odmah je uzvratio vatrom, a zatim je zbog pružanja pomoći ranjenicima isplovio za Sućuraj. Na putu za tu luku umro je teško ranjeni Dušan Vlahov. NB-8 »Kornat« je iz Sućurja isplovio za Hvar. Nakon toga je učestvovao u osiguranju konvoja sa 1. prekomorskom brigadom, a potom je dobio zadatak da prati konvoje za sjeverni Jadran.[267)]

Naoružani brodovi, osim kada su bili u remontu, skoro neprekidno su izvršavali raznovrsne zadatke. Potražnja za njima bila je velika, a bilo ih je malo. Zato su zbog neprekidnih vožnji i istrošenih pogonskih uređaja, kao i oštećenja, koja su zadobijali u borbama, morali ići češće na kraće remonte. Za Štab sektora bilo je važnije da naoružani brodovi osiguravaju konvoje koji su prevozili borce i ratni materijal nego da napadaju neprijateljski pomorski saobraćaj. Zato nije bilo moguće koncentrirati naoružane brodove kod Sućurja i pokušati potpuno prekinuti pomorski saobraćaj na ruti Split-Metković. Pored toga, koncentracija naoružanih brodova na jednom relativno uskom prostoru bila je opasna zbog njemačke avijacije. Jer od postojećih pet naoružanih brodova samo su tri imala po jedan top od 20 mm kojima su mogli gađati neprijateljske avione. Njemački avioni sa mostarskog aerodroma skoro svaki dan su napadali uvale gdje su bili vezani brodovi. Mada su savezнички lovci oborili četiri njemačka aviona, oni su bili vrlo uporni. Koristili su oblačnost, kišu, ranu zoru, sumrak i vrijeme kada nije bilo savezničkih aviona, pa su vršili kratke i iznenadne napade na brodove. U tim napadima obično su učestvovali lovci, ali i lovci-bombarderi. Samo od 5. do 15. decembra neprijateljski avioni izvršili su preko šesnaest napada na bro-

266) *AVII,* k. 2021, br. reg. 18/1-6. Acolini je bio talijanski podoficir koji je poslije kapitulacije Italije pristupio NOVJ. Posada krmenog topa od 47 mm, je u vrlo kratkom vremenu ispalila 40 granata. Pri tom se cijev užarila, a top je zbog nedovoljno čvrstog drvenog postolja, odnosno palube jako trzao, pa je bilo vrlo teško pogoditi cilj.

267) *AVII,* k. 2033, br. reg. 19/1-3; Materijali br. 164/2; 162/2. Radivoj Knežević, kako je poginuo Dušan Vlahov, »Poruka borca«, Split 10. septembra 1987, 8. NB-8 »Kornat« bio je u patroliranju na sektoru Podgora-Zaostrog. Od kopna je s zaustavljenim pogonskim uređajem bio udaljen oko 300 m.

dove. Osam aviona napalo je i zapalilo m/j »Vila«-Neviđane (prevozio 40 bačava benzina) ispred Palmežane (o. Sv. Klement, Pakleni otoci) 5. decembra. Brod je izgorio i potonuo, ali je posada spašena. Dva aviona napala su kod rta Sv. Ante blizu Starog Grada ribarski brod »Korablja«-Vranjic 6. decembra. Poginula su četiri člana posade, dva su teško ranjena, brod je oštećen, a mreža je izgorjela. Brod je nasukan, ali je spašen i otegljen u Jelsu. U toku 7. decembra dva aviona su najprije napala brodove u uvali Mala Garška i obližnjim uvalama kod Hvara. Pogođena je barkasa »B-5«, ali bez većih oštećenja. Kod Bola je napadnut patrolni čamac Bračke flotile, lakše je ranjen jedan član posade. Zatim su opet napadnuti brodovi u Maloj Garškoj i obližnjim uvalama. Na jednom britanskom torpednom čamcu ranjen je mornar. Kod Povija je napadnut i oštećen patrolni čamac Bračke flotile. Napadnuti su brodovi i u Vrboskoj, ali nije bilo štete ni žrtava. Avioni su napali 8. decembra mnoge uvale na Braču, Hvaru i Visu. Potopljen je p/b »Krka«, a oštećeni su: patrolni čamac Hvarske flotile »P-H2«, jedan leut i motorni jedrenjaci »Marna«, »Dinara«, »Marija«, »Jadran« i »Sv. Petar«. Na »Marni« je poginuo mornar Ivan Pavičin, član posade, jedan je mornar teško ranjen, dok su na ostalim brodovima ranjena dva mornara. Dva aviona napala su 13. decembra kod uvale Pelegrin (o. Hvar) leut i ubila dva, a ranila pet članova posade. U toku 14. decembra dva aviona napala su leut Lučke kapetanije kod o. Gališnika ispred Hvara. Poginuo je član posade Vlade Avelini, a dva su mornara ranjena. U Veloj Luci potopljeni su motorni jedrenjaci IV POS-a »Zvonimir«-Stomorska i »Božidar«-Krilo.[268)]

Svakako da su napadi njemačkih aviona zabrinuli Štab Mornarice i Štab IV POS-a. Zato je Štab Mornarice 10. decembra naredio da se pojačaju mjere za obranu od aviona. Naređena je još veća disperzija brodova i maskiranje priručnim sredstvima. Naoružanim brodovima naređeno je da otvaraju vatru samo kada budu otkriveni.

3. **Desantni prepadi.** Štab IV POS-a naredio je Bračkoj i Primorskoj flotili da, zavisno od situacije, u suradnji sa Bračko-šoltanskim i Hvarsko-viškim odredom, odnosno jedinicama 26. divizije izvode manje desantne, odnosno diverzione prepade na obali. Da bi se ovaj zadatak mogao izvršavati, Bračka flotila je najprije sa motornim čamcem »Nereide« uspostavila vezu između Brača i punkta na obali. Tom vezom su, pored kurira i drugih lica, prebacivani na obalu i obavještajci. Oni su dobili zadatak da, pored prikupljanja informacija, utvrde raspored neprijateljskih snaga od Splita do Makarske. Hvarska flotila je, pored tri patrolna čamca koji su bazirali u Sućurju, opremila još tri bivša ribarska motorna leuta za održavanje veze. Dolaskom Primorske flotile u Sućuraj organizirana je stalna veza sa punktovima u Makarskom primorju. I sa ovom vezom slani su obavještajci s ciljem da utvrde raspored neprijateljskih snaga na obali od Makarske do Ploča. Nakon što su prikupljeni određeni podaci, pokazalo se da postoje uslovi za izvršavanje manjih desantnih prepada i diverzija. Sa time su upoznati Štab 26. divizije, štabovi 12. brigade na Braču i 11. i 1. brigade na Hvaru. Štab 26. divizije i štabovi pomenutih brigada i sami su planirali određena borbena dejstva na obali, pa su u tu svrhu navedenim vezama slali tamo svoje obavještajne oficire. Međutim, zbog nepovoljnog razvoja situacije, rasporeda neprijateljskih snaga na obali i stalnih informacija da predstoji neprijateljsko iskrcavanje na Šoltu, Brač i Hvar, desantni prepadi nisu odmah organizirani.[269)]

268) *AVII,* k. 2042, br. reg. 7-10/1-50,6-19/1; k. 2021, br. reg. 8-28/1; k. 2072, br. reg. 2-1/1; k. 523, br. reg. 5-1/1; *Materijali* br. 164/2. Od poginulih i ranjenih poznato je još samo to da su na »Korablji« poginuli Jerko Benzon Crni, Tomislav Ivana Jurić i Tona Grgić, žena Marinka, dok su ranjeni Marinko Jurić Kapetanić i Katica Grgić. »Korablja« je bila u sastavu Komande područja.

269) *AVII,* k. 2021, br. reg. 10-5/1; k. 2033, br. reg. 7/1-1, 8/1-1. Stab 26. divizije je još polovinom decembra planirao prepade na Dugi Rat i Drvenik u Makarskom primorju. *(AVII,* k. 516, br. reg. 17/6; k. 523, br. reg 15-1/1. Postojala je namjera da se izvedu desantni prepadi na Pelješac io. Drvenik

Prema prikupljenim podacima u Dugom i Malom Ratu nalazilo se oko 150 Nijemaca i ustaša. Odlučeno je da se noću 18/19. decembra po jedna četa iz sastava 1. i 12. dalmatinske brigade prebace iz Postira u Sumpetar, likvidiraju neprijateljska uporišta i vrate se na Brač. Za prevoženje jedinica određena je Bračka flotila, a za obezbjeđenje desantnog prepada dva britanska torpedna čamca. Jedinice su ukrcane na brodoye uvečer 18. decembra, pa je konvoj sastava 14 brodova isplovio prema obali. Čelni patrolni čamac, koji je vozio kao prethodnica, teglio je jedan, a ostala četiri patrolna čamca po dva čamca na vesla. Sa zapadne strane konvoj je osiguravao torpedni čamac »MTB-297«, a sa istočne »MTB--637«.[270)]

Dok je konvoj plovio Bračkim kanalom prema obali, iz Trogira za Ploče plovio je njemački konvoj prevozeći jedinice i materijal za iskrcavanje na Korčulu. Na čelu je bila desantna splav »SF-193«, koja je teglila desantno-jurišne čamce »1-43« i »1-45« i komandni čamac »M-24«. Desantna splav je, pored vojnika i materijala, prevozila 22 tone benzina u bačvama. Torpedni čamac »MTB-279« nije otkrio ovaj konvoj, pa se on približio konvoju Bračke flotile. Kada su čuli šum motora, komandanti patrolnih čamaca su se zaustavili, pa je njemački konvoj prošao između patrolnog čamca u prethodnici i ostalih patrolnih čamaca koji su bili nešto pozadi. Nijemci nisu ni opazili konvoj Bračke flotile, ali je taj neočekivani susret poremetio plan prepada. To je, u stvari, bio i osnovni razlog što prepad nije potpuno uspio. U Malom Ratu napadnuta je kuća u kojoj se utvrdio neprijatelj, i u nju su ubačene ručne bombe i zapaljene benzinske flaše. U Dugom Ratu napadnute su barake i nekoliko utvrđenih kuća. Odjeljenje minera oštetilo je most na cesti Split-Omiš. Poslije nešto više od četiri sata borbe jedinice su ukrcane na brodove i vraćene na Brač. Poginuo je 1 borac a 3 su ranjena, dok su na strani neprijatelja poginuli 1 njemački vojnik i 1 domobran a 1 domobran je ranjen.[271)]

U međuvremenu, ploveći ka Pločama, njemački konvoj je oko 23.00 sati naišao na torpedni čamac »MTB-637«, koji.je nešto prije toga tukao ciljeve na obali u rajonu Omiša. Na početku je došlo do zabune, jer je komandant torpednog čamca pomislio da su to zalutali brodovi Bračke flotile, pa im se približio i pokušao ih zaustaviti. Čak je okrenuo prema Braču, pozivajući ih doglasnom cijevi da ga slijede. Međutim, kada brodovi nisu odgovorili na poziv za legitimiranje, torpedni čamac je otvorio na njih vatru. Nijemci su odmah odgovorili na vatru, pa je torpedni čamac izveo torpedni napad, ali je izbačeni torpedo promašio. Od artiljerijske vatre zapaljene su bačve sa benzinom, pa se desantna splav ubrzo našla u plamenu. Sva tri čamca koja su bila u teglju uspjela su da doplove do Ploča, ali su dva bila oštećena. Britanski torpedni čamac je lakše oštećen, a jedan član posade je teže ranjen. Na desantnoj splavi poginulo je 7 vojnika i mornara, 26 se spasilo, dok je 9 nestalo. Desantna splav je plutala zapaljena Bračkim kanalom, ali su je uvečer 19. decembra patrolni čamci Bračke flotile doteglili u Splisku. Spašeno je 10 bačava benzina i izvjesna količina materijala koji nije stradao u požaru. Sve je to ukrcano na m/j »Marija I« i prebačeno u Hvar, gdje je predato Štabu IV POS-a.[272)]

270) *AVII,* k. 2021, br. reg. 18/1, 20/1, 21/1-4; *Zbornik NOR-a,* tom VIII, knjiga 1, 356; J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ,* 156; *IV POS 1943-1983,* 46. Nijemci su već tada vršili prikrivenu koncentraciju brodova na sektoru Ploče-Metković-Neum-Drače-Trpanj radi iskrcavanja na Korčulu.

271) *AVII, NAV-N-T-31Ì,* f. 486/1160-1161; arhiva NDH, k. 145, br. reg. 22/8; J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ,* 157. Prema izvještaju 26. divizije, poginula su 2 borca, međutim, jedan od boraca za kojega se smatralo da je poginuo bio je ranjen i uhvaćen od neprijatelja.

272) *AVII,* k. 2021, br. reg. 21/1-4; *KTB SD,* 19. 12. 1943; *KTB AA,* 20. 12. 1943; IV POS 1943-1983, 47; D. Pope, *Flag 4,* 163-164. Nestali mornari i vojnici vjerovatno su svi poginuli, jer je more izbacilo na obalu Solte dva leša 21. decembra.

U desantnom prepadu Dugi i Mali Rat prvi put je ostvareno taktičko sadejstvo jugoslavenskih i britanskih pomorskih snaga. Prepad nije dao očekivane rezultate, ali je opet poremetio planove neprijatelja za iskrcavanje na Korčulu. Komanda 15. brdskog korpusa naredila je da se odmah pojača obrana šireg rajona Splita. Admiral Jadrana naredio je krstarici »Niobe« i razaračima »TA-20« i »TA-22«, koji su plovili iz Trsta ka jugu radi učešća u iskrcavanju na Korčulu, da se smjesta angažiraju protiv desantnog prepada NOVJ na sektoru Split-Omiš. Grupi torpednih čamaca, koja je tek uplovila u Kotor iz Grčke, naređeno je da napada brodove Mornarice NOVJ u međuotočnom području s težištem na sprečavanje iskrcavanja na kopno. Naime, Nijemci su na početku procijenili daje navedeni desantni prepad početak iskrcavanja širih razmjera. Konačno, kada su shvatili da se radi samo o prepadu, ponovo je došlo do izmjene naređenja. Zbog nedovoljne lovačke zaštite i opasnosti od savezničke avijacije, krstarici »Niobe« i razaračima naređeno je da se vrate u Pulu. Ploveći za Pulu »Niobe« se 19. decembra nasukala na Silbu, gdje su je zajedno sa remorkerom »Parenzo« uništili britanski torpedni čamci »MTB-298« i »MTB-276«.[273]*

Noću 18/19. decembra izveden je desantni prepad i na Drvenik u Makarskom primorju. Brodovi Primorske i Hvarske flotile prebacili su iz Sućurja na obalu jednu četu 5. bataljona 11. brigade. Četa je napala Drvenik, ali nije postignuto iznenađenje, a neprijatelj se žilavo branio iz utvrđenih kamenih kuća. Upotrebljene su i zapaljive benzinske flaše, uz bacanje ručnih bombi. Premda je uporno napadala, četa se zbog pristiglog pojačanja neprijatelju morala povući na Biokovo. Poginula su 2 borca, 1 je ranjen, dok gubici neprijatelja nisu tačno ustanovljeni.[274]*

Pored navedena tri glavna zadatka, Štab IV POS-a posvetio je određenu pažnju bezbjednosti Šolte, Brača, Hvara i Visa, kao i borbi protiv neprijateljske obavještajno-diverzantske djelatnosti. Neprijatelj je slao na otoke svoje obavještajce, dok su po noći primjećeni razni signali i bacanje raketa, što je posebno opaženo na Braču. Da bi se osujetilo prebacivanje obavještajaca morem, Štab IV POS-a naredio je flotilama da patroliranjem kontroliraju sjeverne obale otoka i, posebno, nenaseljene uvale. Dio uvala, odnosno istaknutih rtova je miniran nagaznim minama dobijenim od saveznika. Naređena je stroga kontrola svih lica koja su dolazila sa obale, odnosno okupirane teritorije. Ko nije imao dozvolu, podvrgnut je ispitivanju. Uvedena je kontrola svih čamaca na moru koji su upotrebljavani za privatne svrhe, odnosno ribolov.[275]*

Da bi se povećala bezbjednost luka, u njima su uspostavljene lučke kontrolne partizanske straže. Detaljno uputstvo za organizaciju i djelovanje lučkih straža izdao je Štab Mornarice 15. decembra. Lučke kontrolne partizanske straže organizirane su u svim sjedištima lučkih kapetanija, lučkih zastupstava i lučkih povjereništava. Lučke straže su vršile službu 24 sata. Vršile su kontrolu svih brodova, bez obzira na njihovu veličinu, koji su uplovljavali, odnosno isplovljavali iz luka. Na njima su kontrolirali teret i putnike koje su prevozili, kao i brodske posade. O svemu je vođena evidencija. Cilj je bio da se uspostavi stalna kontrola kretanja brodova, putnika i tereta i ne dozvoli neprijatelju da ovim putem obavlja obavještajno-diverzantsku djelatnost. Što se tiče brodova koji su uplovljava-

273) *KTB AA,* 19. 12. 1943; *KTB NA,* 20. i 21. 12. 1943; D. Pope, *Flag 4,* 165-166; *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 9, 886-888.

274) *AVII,* k. 516, br. reg. 34/6; *NAV-N-T-3*13, f. 190/78; *Zbornik NOR-a,* tom V, knjiga 22, 622. Materijali br. 164/2. Četu su prebacili patrolni čamci Primorske flotile »Turist« i »Partizan II«, dok su patrolni čamci Hvarske flotile patrolirali. Prema izvještaju Štaba 26. divizije, neprijatelj je u Drveniku imao 20 poginulih i 20 ranjenih. Međutim, ti gubici se ne mogu potvrditi neprijateljskim dokumentima.

275) *AVII,* k. 2022, br. reg. 4/21-1; k. 2033, br. reg. 7/1-1. Od vlastite nagazne mine poginuo je, 15. decembra u uvali Divlja Vela zapadno od Sućurja, član posade patrolnog čamca »Turist« Ante Alač, koji je po noći išao privezati brod (*Materijali* br. 686/3).

li, odnosno isplovljavali za inostranstvo, kao i savezničkih brodova, nad njima je također vršena kontrola. Posebno je vođeno računa da ne bi došlo do sabotaža, odnosno diverzija na savezničkim brodovima dok borave u našim lukama.[276)]

Ukupno uzevši, djelovanje IV POS-a u obrani srednjodalmatinskih otoka bilo je značajno. Izneseni podaci pokazuju veliku aktivnost Štaba sektora i svih njegovih jedinica i službi. Obrana je organizirana prema postojećim mogućnostima i snagama koje su stajale na raspolaganju. Svakako da je veliki uspjeh bio uspješno organiziranje vlastitog pomorskog saobraćaja. Svi manevri morem jedinica 8. korpusa uspješno su izvedeni. Mali broj naoružanih brodova nije dozvoljavao da se postignu veći rezultati u napadima na neprijateljski pomorski saobraćaj. Zarobljena su četiri neprijateljska broda, od kojih dva naoružana. Sve to skupa pokazuje da je IV POŠ, pored jedinica 26. divizije, bio važan faktor u obrani srednjodalmatinskih otoka. A sve ostalo što je učinjeno potvrđuje uspješan razvoj ove specifične mornaričke komande, koja je uz ispoljene nedostatke svakim danom sve bolje izvršavala postavljene zadatke.

Povlačenje IV POS-a na Vis

1. *Borbena djelatnost do povlačenja*

Iskrcavanjem na Korčulu u jutarnjim satima 22. decembra Nijemci su počeli operaciju »Herbstgewitter II«. Poslije četvorodnevnih borbi jedinice NOVJ bile su prisiljene da uz znatne gubitke u ljudstvu i materijalu napuste otok. Jedinice i zbjeg prebačeni su na Hvar, odnosno Vis. Zauzimanjem Korčule Nijemci su stekli veliku prednost, jer su odsjekli Mljet i približili se Lastovu, Visu i Hvaru. Sada su zauzimanje Hvara mogli izvesti jednovremenim iskrcavanjem sa kopna, Korčule i Pelješca. Nijemci su nakon zauzimanja Korčule planirali da se iskrcaju najprije na Mljet, pa na Hvar, Brač i Šoltu. Oni su odmah počeli pripreme za izvršenje operacija »Herbstgewitter III, IV, V i VI« za zauzimanje navedenih otoka. Međutim, kada je Komanda mornaričkih grupa »Jug«, praćenjem radio-saobraćaja između Štaba Mornarice NOVJ i Štaba 8. korpusa, saznala da će jedinice NOVJ na Braču, Hvaru i Šolti voditi zadržavajuće borbe, a glavni otpor pružiti na Visu, pokušala je izmijeniti redoslijed zauzimanja otoka. Ona je zahtijevala da se odmah zauzme Vis, pa Lastovo, pa tek onda ostali srednjodalmatinski otoci. Na taj način Komanda mornaričkih grupa »Jug« namjeravala zadati težak udarac Mornarici NOVJ lišavajući je Visa i ostalih slobodnih otoka. Ali Komanda 2. oklopne armije nije se sa ovim slagala, nego je ostala pri redoslijedu Hvar, Brač, Šolta, s čime se uglavnom slagao i admiral Jadrana. Komanda Grupe armija »F« smatrala je da bi prethodno zauzimanje Visa sa operativnog stanovišta dalo ve-

276) *AVII,* k. 2021, br. reg. 14/1-2; k. 2026, br. reg. 4-36/1. Radi prikupljanja obavještajnih podataka Komanda njemačke ratne mornarice na Jadranu uspostavila je u Splitu, odnosno Dubrovniku mornarički obavještajni centar MEK-90. Zbog kamuflaže centar je nosio lažni naziv »Komanda borbenih jedinica«. U svim lukama postavljeni su referenti, odnosno agenti obavještajne službe. Organizirani su u komandama luka, odnosno lučkim kapetanijama, opremljeni radio-stanicama, punktovi obavještajne službe sa grupama agenata. Punktovi MEK-a trebali su zadavati snažne udarce Mornarici NOVJ i drugim jedinicama NOVJ na obali i otocima. Na otoke su slani agenti prerušeni u trgovce i ribare ili na druge načine. Na početku rada MEK-a glavni objekti osmatranja bili su srednjodalmatinski otoci i Lastovo. Pored ovog, admiral Jadrana organizirao je tijesno sadejstvo sa 111. kontraobavještajnom grupom i centrom kontraobavještajne službe u Beogradu u vezi brze izmjene obavještajnih podataka. U decembru je počela djelovati i posebna grupa kontraobavještajne službe jačine oko 450 ljudi (uključujući i 75 Kozaka), sa težištem na području Split-Cavtat. Sjedište štaba privremeno se nalazilo u Dubrovniku, a tri komesarijata u Splitu, Metkoviću i Dubrovniku. Bilo je predviđeno da se dio sastava ove grupe rasporedi na Šoltu, Brač, Hvar, Korčulu i Mljet nakon njihovog zauzimanja *(KTB AA,* decembar 1943).

like prednosti, ali i da bi takva operacija bila suviše rizična. Na kraju je, i pored velikog protivljenja Komande mornaričkih grupa »Jug«, ostao redoslijed koji je usvojila Komanda 2. oklopne armije. Glavni razlozi za to su bili nedovoljne snage koje su stajale na raspolaganju, kao i bojazan kopnene vojske da ratna mornarica neće biti u stanju osigurati normalno snabdijevanje jedinica na Visu. Ipak ova razmatranja, ali i drugi razlozi utjecali su na odlaganje iskrcavanja na pomenute otoke.[277)]

Iskrcavanje na Mljet, koji nije branjen, Nijemci su izvršili noću 30/31. decembra. Nakon toga, zbog nedovoljnog broja desantnih splavi i desantno-jurišnih čamaca, izmijenili su raniji plan operacija, davši im nove šifrirane nazive. Najprije su noću 11/12. januara 1944. izveli iskrcavanje na Šoltu (operacija »Morgenwind II«), a zatim na Brač noću 12/13. januara (operacija »Morgenwind«). Konačno, iskrcavanje na Hvar izvršili su noću 18/19. januara (operacija »Walzertraum«). Navedenim operacijama, uz zakašnjenje od deset dana, Nijemci su zauzeli srednjodalmatinske otoke, koje je inače NOVJ napustila. Ali iskrcavanje na Vis i Lastovo nisu ni pokušali, nego su ga odložili za kasnije.[2781]

Istovremeno sa iskrcavanjem na srednjodalmatinske otoke Nijemci su nastojali da nanesu što veće gubitke Mornarici NOVJ, kao i jedinicama 26. divizije. Za tu svrhu angažirali su avijaciju i pomorske snage. Pošto su znali da se otoci neće braniti i da predstoji povlačenje snaga NOVJ na Vis, njemački avioni su posebno napadali brodove. Naročito su napadani brodovi koji su bazirali po uvalama u širem rajonu Hvara. Što se tiče pomorskih snaga, pored svih nastojanja nije uspjelo angažiranje razarača na srednjodalmatinskom području. Admiral Jadrana je uz velike napore prikupio samo dva torpedna čamca, koji su iz baze u Kotoru počeli od 20. decembra napadati pomorski saobraćaj Mornarice NOVJ. Napadi su vršeni, uglavnom, na nati Hvar-Vis i na prilazima Visu i Komiži. Međutim, zbog udaljenosti Kotora torpedni čamci su se relativno kratko mogli zadržavati u naređenim rajonima za dejstvo. Zbog opasnosti od savezničke avijacije torpedni čamci su isplovljavali iz Kotora uvečer, da bi prije svitanja ponovo uplovili na maskirne vezove u matičnoj luci. Premda je na pomenutoj ruti skoro svake noći bio vrlo živ pomorski saobraćaj, torpedni čamci nisu postigli nikakve posebne rezultate. Svakako je njihov najveći uspjeh bio zarobljavanje pomoćnog broda m/j »Marija«, koji je plovio iz Barija za Komižu. Ali uspjeh je bio kratkotrajan, jer su savezнички avioni potopili m/j »Mariju« ijedan torpedni čamac, dok su drugi oštetili. Međutim, bez obzira na sve to njemački torpedni čamci predstavljali su veliku opasnost za pomorski saobraćaj Mornarice NOVJ.[279*]

277) *Kriegstagebuch, Marine-Gruppen-Komniando Süd* (dalje KTB MS), f. 4/471-472, 4/477, 4/481; *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji,* knjiga 9, 916; J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ,* 165-168. Najstarija njemačka mornarička komanda na Balkanu bila je Komanda mornaričkih grupa »Jug« (Marine-Gruppenkommando Süd) sa sjedištem u Sofiji. Pod njenom nadležnošću bili su: admiral Crnog mora, admiral Egeja i admiral Jadrana. Komanda Jugoistoka (ujedno Komanda grupe armija »F«), sa sjedištem u Beogradu, bila je najstarija komanda njemačke kopnene vojske na Balkanu.

278) *KTB SD,* 27. 12. 1943. - 20. 1. 1944; *AVII, NAV-N-T-311,* f. 193/414-415, 487/220; njemačka arhiva, k. 15B, br. reg. 2/5-12. Smatrajući da su Hvari Brač dobro branjeni, Komanda 5. SS korpusa, zbog nedostatka snaga, prvobitno je namjeravala da na te otoke iskrca sve jedinice koje su se nalazile na Mljetu, Pelješcu i Korčuli, i da te otoke i Pelješac privremeno napusti *(AVII, NAV-N-T-313,* f. 193/414-415).

279) *Materijali* br. 164/2; *KTB AA,* januar 1944; K. Pribilović, *Jedrenjak »Marija«,* Narodna armija, Beograd 10, 17, 24. septembra 1971. Po naređenju admirala Jadrana, torpedni čamci »S-36« i »S-55« doplovili su oko 04.30 sati 20. decembra pred višku luku s ciljem da napadnu brodove u njoj. Straža na otočiću Host ispred ulaza u višku luku tražila je signal raspoznavanja. Kada ga nije dobila, otvorila je vatru iz mitraljeza na torpedne čamce. Torpedni čamci su odgovorili na vatru, ali su se odmah povukli. U izvještaju komandanta grupe torpednih čamaca navodi se da brodovi Mornarice NOVJ nisu osmotreni *(KTB AA,* 20. 1. 1944).

Da bi prekinuli dotur ratnog materijala iz Visa za 8. korpus, kao i prebacivanje jedinica na kopno, Nijemci su ponovo postavili svoje posade u Primoštenu, Rogoznici i Sevidu. Pored toga, zaposjeli su cestu Dmiš-Muć i od 2. do 8. januara 1944. izveli su sa jedinicama 264. divizije operaciju »Hasenjagd«. Cilj operacije je bio uništenje jedinica NOVJ u rajonima Zelovo-Kladnjice-Prgomet-Brštanovo i Drniš-Unešić. Zaposjedanjem obale od Marine do Primoštena i navedenim borbenim dejstvima Nijemci su nastojali da u potpunosti prekinu kanal Vis-obala (Stari Trogir-Primošten) - 8. korpus.[2801]

Očito daje neprijatelj nastojao da pod svojom kontrolom drži obalu i otoke ispred nje. Povezanca sa tim poduzimao je mnoge mjere da snage NOVJ odbaci što dalje od obale. Što se tiče otoka, htio je njihovim posjedanjem da liši Mornaricu NOVJ njene operativne osnovice i prekine njen pomorski saobraćaj na relaciji Italija-Vis-obala. U ostvarivanju tih ciljeva neprijatelj je bio bezobziran i energičan, nastojeći da ih što prije realizira. Pri tome je na težištima borbenih dejstava koncentrirao nadmoćnije snage ojačavajući ih svime čime je raspolagao. To se posebno odnosi na artiljeriju, kao i specijalne jedinice (obalni lovci »Brandenburg«),

Budući da su Nijemci već kontrolirali obalu od Šibenika do Dubrovnika, srednjodalmatinsko otočje za Mornaricu NOVJ bilo je od presudnog značenja. Gubitak Korčule, premda i kao rezultat mnogih nepovoljnih okolnosti, ohrabrio je neke njemačke štabove da smjelije krenu u zauzimanje ostalih otoka. Nasuprot tome gubitak Korčule stvorio je kod Štaba 8. korpusa dilemu, odnosno nevjericu u mogućnost obrane otoka u postojećim uslovima. Iako je na otocima bilo relativno dovoljno snaga, ipak je Operativni štab u organizaciji obrane ozbiljno računao na savezničku pomoć u avijaciji i pomorskim snagama. Ali upravo u borbama za Korčulu zatajila je savezništva pomoć, a uz to nisu dobijene nikakve čvrste garancije za sadejstvo u obrani ostalih otoka. Zato je trebalo donijeti konačnu odluku o obrani otoka prvenstveno osloncem na vlastite snage. Ta odluka bila je od izuzetne važnosti, jer se, u stvari, radilo o samom opstanku Mornarice NOVJ.[2817])

Polazeći od postojeće situacije i analize njenog razvoja Operativni štab za obranu otoka, koji su sačinjavali Stab Mornarice i Štab 26. divizije, stao je na stanovište da se Vis mora braniti. U tome je imao odlučnu podršku Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju. Obranom Visa osiguravala se u datoj situaciji operativna osnovica Mornarici NOVJ, bez obzira na to što se radilo samo o jednom otoku. Istovremeno se time obezbjeđivala i direktna veza sa saveznicima u Italiji. Ujedno je to značilo da Vis postaje i siguran oslonac ostalim dijelovima Mornarice NOVJ. Konkretno, radilo se o II i III POS-u koji su se nalazili u Hrvatskom primorju, odnosno na operativnoj osnovici Dugi otok-Kornati-Zirje. U protivnom, Mornarica NOVJ bi se morala povući u Italiju ili potopiti brodove, a ljudstvo zajedno sa jedinicama 26. divizije prebaciti na kopno. Međutim, pod utjecajem neuspjeha u obrani Korčule, Štab 8. korpusa smatrao je da se otoci ne mogu braniti u slučaju jačeg neprijateljskog pomorskog desanta. Zato je odlučio da se glavnina snaga sa otoka prebaci na kopno, a Vis da brane jedna brigada i obalna artiljerija dok se sa njega ne evakuiraju zbjeg i ranjenici. Ali odluka nije precizirala gdje će se prebaciti jedinice i ustanove Mornarice NOVJ, odnosno Štab Mornarice koji je neposredno bio potčinjen Štabu 8. korpusa. U takvoj situaciji konačnu odluku morao je donijeti Vrhovni štab. Upoznavši se sa cjelokupnom situacijom, vrhovni komandant maršal Tito na sebi svojstven način raz-

280) *AVII,* k. 517A, br. reg. 2-1/1; *NAV-N-T-314,* f. 161/448-450. Zapovijest za operaciju »Hasenjagd« izdao je Štab 264. divizije još 20. decembra, ali se nije mogla odmah realizirati zbog dejstva jedinica NOVJ na drugim sektorima *(AVII, NAV-N-T-314, i.* 1839/494-497).

281) *AVII,* k. 1100,br.reg. 1/5. Detaljnije o gubitku Korčule, pored izvještaja Štaba 26. divizije, J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ,* 159-165.

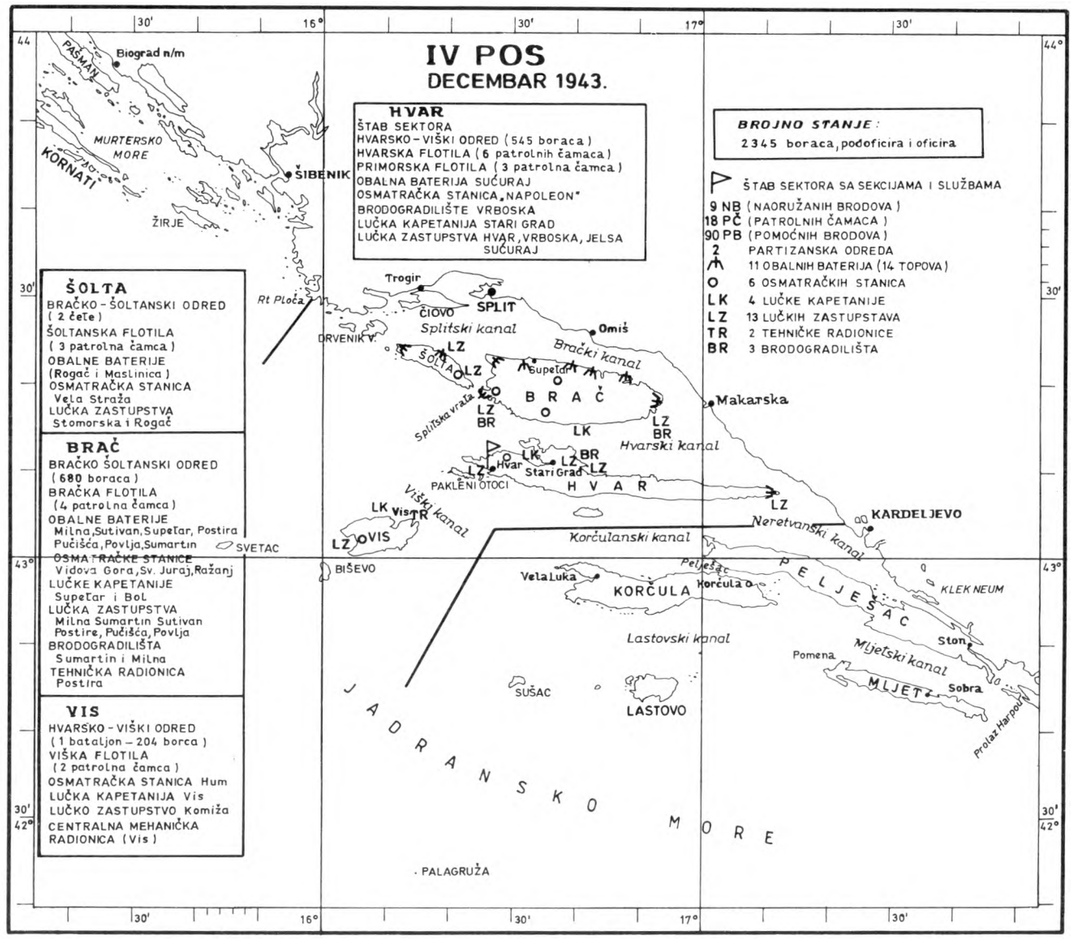
IV POS
DECEMBAR 1943.
HVAR
ŠTAB SEKTORA
HVARSKO-VIŠKI ODRED (545 boraca)
HVARSKA FLOTILA (6 patrolnih čamaca)
PRIMORSKA FLOTILA (3 patrolna čamca)
OBALNA BATERIJA SUĆURAJ
OSMATRAČKA STANICA „NAPOLEON"
BRODOGRADILIŠTE VRBOSKA
LUČKA KAPETANIJA STARI GRAD
LUČKA ZASTUPSTVA HVAR, VRBOSKA, JELSA SUĆURAJ
ŠOLTA
BRAČKO-ŠOLTANSKI ODRED (2 čete)
ŠOLTANSKA FLOTILA (3 patrolna čamca)
OBALNE BATERIJE (Rogač i Maslinica)
OSMATRAČKA STANICA Vela Straža
LUČKA ZASTUPSTVA Stomorska i Rogač
BRAČ
BRAČKO ŠOLTANSKI ODRED (680 boraca)
BRAČKA FLOTILA (4 patrolna čamca)
OBALNE BATERIJE Milna, Sutivan, Supetar, Postira Pučišća, Povlja, Sumartin
OSMATRAČKE STANICE Vidova Gora, Sv. Juraj, Ražanj
LUČKE KAPETANIJE Supetar i Bol
LUČKA ZASTUPSTVA Milna Sumartin Sutivan Postire, Pučišća, Povlja
BRODOGRADILIŠTA Sumartin i Milna
TEHNIČKA RADIONICA Postira
VIS
HVARSKO-VIŠKI ODRED (1 bataljon – 204 borca)
VIŠKA FLOTILA (2 patrolna čamca)
OSMATRAČKA STANICA Hum
LUČKA KAPETANIJA Vis
LUČKO ZASTUPSTVO Komiža
CENTRALNA MEHANIČKA RADIONICA (Vis)
BROJNO STANJE:
2345 boraca, podoficira i oficira
ŠTAB SEKTORA SA SEKCIJAMA I SLUŽBAMA
9 NB (NAORUŽANIH BRODOVA)
18 PČ (PATROLNIH ČAMACA)
90 PB (POMOĆNIH BRODOVA)
2 PARTIZANSKA ODREDA
11 OBALNIH BATERIJA (14 TOPOVA)
6 OSMATRAČKIH STANICA
LK 4 LUČKE KAPETANIJE
LZ 13 LUČKIH ZASTUPSTAVA
TR 2 TEHNIČKE RADIONICE
BR 3 BRODOGRADILIŠTA
Biograd n/m
PAŠMAN
MURTERSKO MORE
KORNATI
ŠIBENIK
ŽIRJE
Trogir
Rt Ploča
ČIOVO
SPLIT
Splitski kanal
ORVENIK V.
Omiš
Brački kanal
ŠOLTA
Supetar
BRAČ
Makarska
Splitska vrata
Hvarski kanal
Hvar
Stari Grad
PAKLENI OTOCI
HVAR
Viški kanal
VIS
KARDELJEVO
Neretvanski kanal
Korčulanski kanal
SVETAC
BIŠEVO
Vela Luka
KORČULA
Pelješac
Korčula
PELJEŠAC
KLEK NEUM
Lastovski kanal
Ston
Pomena
Mljetski kanal
MLJET
Sobra
Prolaz Harpoti
SUŠAC
LASTOVO
JADRANSKO MORE
PALAGRUŽA
44°
43°
42°
30'
16°
17°

riješio je sve nastale dileme 20. januara. Donio je historijsku i dalekovidnu odluku da se Vis mora odsudno braniti snagama Mornarice NOVJ i 26. divizije. Ova odluka bila je od izuzetnog značenja za dalji uspješan razvoj Mornarice NOVJ, ali i narodnooslobodilačke borbe na cijelom jadranskom prostoru.[282]*

Poslije povlačenja sa Korčule, Operativni štab za obranu otoka donio je više značajnih odluka. Sve su one donesene na osnovu naređenja Vrhovnog štaba ili Štaba 8. korpusa, odnosno po vlastitoj inicijativi. Neke odluke donesene su zajednički, odnosno u sporazumu sa Oblasnim komitetom KPH za Dalmaciju. Najvažnije su bile: odluka o organiziranju obrane srednjodalmatinskih otoka i posebno Visa i, u vezi s njom, prebacivanje jedinica morem radi zauzimanja novog rasporeda; prebacivanje na obalu 1. prekomorske i 13. brigade; prebacivanje na obalu ratnog materijala za 8. korpus i Glavni štab Hrvatske; prebacivanje na Vis a zatim u Italiju ranjenika i zbjega; povlačenje i, u vezi s tim, prebacivanje ratnog materijala i jedinica sa Hvara, Brača, Šolte i Lastova na Vis. Većina ovih odluka direktno se ticala i IV POS-a jer je on sa svojim jedinicama učestvovao u njihovoj realizaciji.

U periodu pred povlačenje na Vis IV POS se nalazio u specifičnoj situaciji. Nju karakterizira intenzivno izvršavanje raznih zadataka povezanih sa odlukama i naređenjima Operativnog štaba za obranu otoka, odnosno Štaba Mornarice, uz istovremeno poduzimanje određenih mjera za obranu vlastitog operativnog područja. Štab IV POS-a i dalje se nalazio u Hvaru. Komandant Niko Srzić i politički komesar Branko Radelić, koji su te dužnosti preuzeli krajem novembra, već su ih uspješno obavljali iako, razumljivo, nisu imali dovoljno iskustva za rukovođenje i borbenu djelatnost takve specifične mornaričke komande, odnosno jedinice kakav je to bio pomorski obalni sektor. U Štabu sektora nije bilo kadrovskih promjena, osim što je postavljen novi načelnik štaba. Naime, u Vis je 19. decembra stigla grupa od 26 oficira, podoficira i mornara bivše ratne mornarice, koji su do tada bili u raznim jedinicama NOVJ na teritoriji Slovenije. Njih je po naređenju Vrhovnog štaba, kao mornarički kadar, Glavni štab Slovenije uputio u sastav Mornarice NOVJ. Naredbom Štaba Mornarice od 23. decembra u IV POS su raspoređeni: Janez Tomšič, Baldo Saje, Miroslav Vrančić, Ratko Pečovnik, Janko Cerne, Karlo Pire, Ivan Celešnik, Roman Merhar, Jože Mišigoj i Martin Košak. Umjesto Augusta Cajnka, koji je premješten na novu dužnost, za načelnika Štaba IV POS-a postavljen ie 28. decembra Janez Tomšič. Za komandanta Bračke flotile postavljenje Balao Saje (upućen je u Postire 25. decembra), dok je Ivo Gatin, dotadašnji komandant, postavljen za referenta pomorskog saobraćaja Štaba III POS-a 23. decembra. Vrančić je postavljen za komandira obalne baterije Milna na Braču, a Pečovnik za komandira obalne baterije Sumartin. Međutim, zbog hitnih potreba službe naredba je izmijenjena, pa je Vrančić preuzeo dužnost komandira obalne baterije Sućuraj. Na toj dužnosti Vrančić je teže ranjen od vatre njemačke baterije sa obale 14. januara. Odmah je leutom prebačen u Hvar, a zatim na liječenje u Italiju. Pečovnik je preuzeo dužnost komandanta naoružanog broda »NB-1«. Cerne, Pire, Celešnik, Merhar, Mišigoj i Košak raspoređeni su na razne dužnosti u okviru sektora.[2831]

282) *AVII,* k. 2072, br. reg. 13-2-, *Zbornik NOR-a,* tom VIII, knjiga 1, 525-526. Detaljnije o odluci da se brani Vis, Pomorski zbornik, br. 2, Zadar 1964, 7-240; Veseljko Huljić, *Vis 1941-1945,* 230-267.

283) *AVII,* k. 2021, br. reg. 21/2, 7-27/1, 6-23/1. U svom izvještaju od 12. januara 1944. o stanju u jedinicama NOVJ Oblasni komitet KPH Hrvatske za Dalmaciju, između ostalog, naveo je i ovo: »Komandant Niko Srzić, borac od prvog dana ustanka na Biokovu. Mornar, bio je komandant bataljona i Makarskog odreda. Stari je član Partije, predan, disciplinovan i borben. Uglavnom zadovoljava na svojoj dužnosti, a ukoliko ima propusta i manjkavosti to je zbog toga što su Sektor i zadaće velike pa se zbog nedovoljnog iskustva tu i tamo ne snalazi, ali svojom upornošću i požrtvovanjem nadoknađuje taj svoj nedostatak. Politički komesar Branko Radelić je stari biokovski partizan i stari član Partije. Svršio je srednji partijski kurs i dugo vremena je radio u našem Agitpropu. Politički je razvijen, partijnost na velikoj visini, energičan je i uporan te na svojoj dužnosti odgovara« *(AVII,* mikroteka CK SKH, f. 44/745-765).

Za komandanta Viške flotile postavljenje 4. decembra Vinko Mardešić, dok je dotadašnji komandant Donat Marinković postavljen za političkog komesara. Zane Srzič preuzeo je 23. novembra dužnost političkog komesara svih tehničkih radionica na Visu. Za komandanta naoružanog broda »NB-2« postavljen je Miljenko Grizogono. To su, uglavnom, bile najvažnije kadrovske promjene.[284]*

Štab IV POS-a nalazio se kompletan u Hvaru do 12. januara. Po naređenju Štaba Mornarice o povlačenju, dio Štaba sektora prebačen je u Vis, gdje je počeo djelovati 12. januara. Komandant i politički komesar IV POS-a sa načelnikom štaba, nekoliko referenata i dopunskom četom ostao je u Hvaru, dok su u Visu bili zamjenik političkog komesara, operativni oficir, tehnički referent i referenti za pomorski saobraćaj, vezu, sanitet kao i intendant. Zbog bolje koordinacije u radu oba dijela Štaba sektora bila su povezana direktnom telefonskom linijom. Posebnih problema u komandovanju i rukovođenju nije bilo, jer se u Visu već nalazio Štab Mornarice, ali je u Hvaru ostalo nekoliko njegovih članova.[285]*

Došlo je do određenih izmjena u jedinicama i službama sektora. Broj naoružanih brodova povećao se na devet, što je bilo vrlo značajno. Zarobljeni njemački naoružani brodovi »HZ-8« i »HZ-9« opremljeni su dodatnim naoružanjem, popunjeni posadama i uvršteni u sastav IV POS-a kao »NB-1« i »NB-2«. Motorni brod »Sloga«-Gradac također je naoružan i popunjen posadom. Dobio je oznaku NB-10 »Sloga« i uvršten je u sastav IV POS-a. Sada su u sektoru bili ovi naoružani brodovi: »NB-1«, NB-2 »Koča«, NB-3 »Jadran«, NB-5 »Ivan«, NB-6 »Napredak«, NB-7 »Enare II«, NB-8 »Kornat«, NB-9 »Biokovac« i NB-10 »Sloga«. Najveći problem je bio nedovoljno naoružanje. Samo šest naoružanih brodova imalo je po jedan top od 20 mm, a samo su četiri od njih imala po jedan protutenkovski top od 47 mm. Zbog hitnih operativnih potreba svi naoružani brodovi su, osim kada su imali kvar pogonskih uređaja, bili stalno na zadacima. Također su i novoopremljeni naoružani brodovi odmah upućeni na izvršavanje zadataka, pa nije bilo vremena da se na njima otklone svi nedostaci, niti da se izvrši obuka posada.[286)]

Flotila je bilo pet: Šoltanska, Bračka, Hvarska, Primorska i Viška. Šoltanska je imala 3, Bračka 4, Hvarska 6, Primorska 3 i Viška 2 patrolna čamca, što je bilo ukupno 18 patrolnih čamaca. To je bilo za 3 manje u odnosu na ranije stanje, jer je 1 patrolni čamac potopljen, a 2 su zbog slabih taktičko-tehničkih osobina prebačeni u sastav pomoćnih brodova. Patrolni čamci su, osim nekoliko većih koji su imali po dva do tri mitraljeza, isključivo bili naoružani sa po jednim teškim mitraljezom od 8 mm. Nijedan patrolni čamac nije imao protuavionsko naoružanje, jer su postojeći mitraljezi imali tronožna postolja za upotrebu na kopnu, pa su bili nepodesni za gađanje aviona. Postolja s kojima bi ovi mitraljezi mogli gađati i avione bilo je samo u Italiji, ali do njih se nije moglo doći.[287)]

Bračko-šoltanski odred jačine 680 boraca držao je položaje na Braču i Šolti. Hvarsko-viški odred imao je 545 boraca. Dva bataljona bila su na Hvaru, a jedan na Visu. Raspored bataljona je izmijenjen tako što je 12. odnosno 13. decembra 1. bataljon prebačen na Vis, a 3. bataljon sa Visa na Hvar. Dok je 3. bataljon na Hvaru zauzeo ranije položaje 1. bataljona, dotle je ovaj bataljon raspoređen na Visu od uvale Gradac (Oključna) na sjeveru do uvale Ruda na jugu otoka. Od na-

284) *Materijali* br. 686/3; *AVII,* k. 2026, br. reg. 4-36/1. Bilo je još kadrovskih promjena na nižim dužnostima, ali naredbe o tome nisu sačuvane, a izjave pojedinaca su nesigurne.

285) *AVII,* k. 2033, br. reg. 1-1/1. Štab Mornarice (65 lica) prebacio se iz Hvara u Vis uvečer 31. decembra (AVII, k. 2072, br. reg. 2-1/1).

286) *AVII,* k. 2071, br. reg. 27-3/1; K. Pribilović, *Naoružani brodovi Mornarice NOVJ, 29-72,* 89-168. NB-9 »Biokovac« je izašao iz sastava Primorske flotile i ušao je u sastav naoružanih brodova.

287) *AVII,* k. 2064, br. reg. 3/1-1; k. 2048, br. reg. 2-36/2. Patrolni čamci su bili: 1. Šoltanska flotila: »Zora«, »P-3« i »P-4«; 2. Bračka flotila: »Brač-1«, »Brač-3«, »Brač-4« i »Brač-5«; 3. Hvarska flotila: »Naprijed«, »Đurzor«, »Batoš«, »Sv. Juraj«, »Sv. Nikola I« i »Sv. Nikola II«; 4. Primorska flotila: »Turist«, »Partizan II« i »Partizan III«; 5. Viška flotila: »PČ-1« i »Sagena« *(AVII,* k. 2048, br. reg. 2-36/1).

oružanja odredi su imali puškomitraljeze i teške mitraljeze, 11 protutenkovskih pušaka i 5 lakih minobacača.[2881]

Kod obalnih baterija nije bilo promjena, kao ni kod lučkih kapetanija i lučkih zastupstava. Uspostavljena je Lučka kontrolna partizanska straža u ovim lukama: Vis 16, Komiža6, Hvar 20, Stari Grad 6, Vrboska 13, Jelsa6, Sućuraj 4, Stomorska 6, Rogač 4, Milna 8, Sutivan 6, Supetar 8„ Postire 6, Pučišće 4, Povija 4, Sumartin 6 i Bol 6 stražara.[289)]

Tehnička služba vršila je pripreme za uspostavljanje remontne baze u Visu. Postojeće tehničke radionice u Visu radile su punim kapacitetom zbog velikog broja neispravnih brodova. Donesena je odluka da se u viškoj luci, u uvali Stonca, uspostavi brodogradilište. Grupa radnika koja je do tada radila u brodogradilištima Korčula, Vela Luka, Vrboska, Sumartin i Milna udarničkim radom je najprije izravnala teren koji je produžila nasipanjem kamenja i zemlje u more. Tako je dobijen prostor za izvlačenje brodova, na kojem je odmah počela izgradnja navoza. Betonirano je postolje za dizalicu i odmah je počela njena montaža. Također su betonirani temelji motora i vitla za izvlačenje brodova na navoz. Svi ovi radovi bili su gotovi do 17. januara. Montaža motora i vitla za izvlačenje brodova počela je 19. januara i završena je za dva dana. Nakon toga izvučeni su prvi brodovi na novoizgrađene navoze. Remontna baza, iako još u potpunosti neorganizirana, bez dovoljno stručnih radnika, alata i materijala, počela je s radom.[2901]

Pitanje naoružanja za brodove i odrede i dalje je ostao akutan problem. Osjećala se velika potreba za topovima od 20 i 40 mm, mitraljezima od 13 i 15 mm i minobacačima od 81 mm. To se naoružanje moglo nabaviti jedino od saveznika. Premda je više puta traženo, tek 31. decembra stiglo je u Vis 17 topova od 20 mm i 6 topova od 40 mm, ali protutenkovskih. Međutim, trebalo je hitno organizirati protuavionsku obranu luka Vis i Komiža, pa su topovi od 20 mm postavljeni na položaje, tako da ih je za naoružavan je brodova ostalo malo. Pored toga, i Štab III POS-a zahtijevao je da se na dva njegova patrolna čamca montira barem po jedan top od 20 mm, jer na cijelom području sektora nije postojao nijedan top ili mitraljez za gađanje aviona.[2911]

Bez obzira na organizacijske, materijalne i druge probleme sa kojima se bavio, Štab IV POS-a posvetio je veliku pažnju svojim jedinicama i službama. Štab sektora je uočio da zbog velikog broja jedinica, brodova i službi raštrkanih na cijelom području, a uz to zbog karaktera službe često sa malim brojnim stanjem (obalne baterije, osmatračke stanice, pomoćni brodovi, lučke straže, radionice itd.), neće biti u stanju da ih svakodnevno kontrolira, odnosno pomaže im u radu. Pored toga, kadar u većini jedinica bio je mlad i neiskusan. U većini slučajeva zbog udaljenosti Štaba sektora i slabih veza odluke su se morale donositi samostalno. Sve je to, a posebno borbena djelatnost, ukazivalo da pored čisto vojničkih i organizacijskih mjera treba preduzeti i druge. Dotadašnje borbeno djelovanje pokazalo je da štabovi i jedinice koji u svom sastavu imaju organizacije KPJ i SKOJ-a prednjače u izvršavanju zadataka. To je svakako bilo normalno, ali je problem bio u tome što u nekim jedinicama i ustanovama IV POS-a nije bio nijedan član KPJ, odnosno SKOJ-a. Naravno da se ovakvo stanje nije moglo tolerirati, jer je ono bilo u suprotnosti sa postojećim odlukama i uputstvima CK KPJ o radu partijskih i skojevskih organizacija u NOVJ.[2921]

288) *AVII,* k. 2048, br. reg. 2-36/1; k. 2033, br. reg. 15/2-3; k. 2022, br. reg. 7/11.
289) *AVII,* k. 2042, br. reg. 7-22/1.
290) *AVII,* k. 2040, br. reg. 6-1/1. Za primjer 17. januara bilo je na popravku 15 brodova, a 4 su primljeni, dok je 19. januara bio završen popravak na 9 brodova, a na 11 brodova su izvođeni radovi (AVII, k. 2040. br. reg. 6-6/1).
291) *AVII,* k. 2072, br. reg. 2-1/1. Pristigli topovi od 20 mm bili su trofejnog porijekla, a ne novi. To su bili talijanski topovi tipa »Breda« zarobljeni od saveznika na Siciliji.
292) *AVII,* mikroteka CK SKH, f. 44/745-765.

Stanje partijske organizacije i organizacije SKOJ-a u IV POS-u 7. decembra bilo je:

- u Štabu sektora postojali su partijska ćelija sa 4 člana KPJ i 4 kandidata, i aktiv SKOJ-a sa 4 člana;
- u Bračko-šoltanskom odredu bilo je 49 članova KPJ, 32 kandidata i 61 član SKOJ-a. Partijske ćelije i aktivi SKOJ-a postojali su u svim četama. Partijska ćelija postojala je u Štabu odreda i štabovima dva bataljona;
- u Hvarsko-viškom odredu bilo je 45 članova KPJ, 31 kandidat i 48 članova SKOJ-a. Stanje partijskih ćelija i aktiva SKOJ-a bilo je kao u Bračko-šoltanskom odredu;
- u jedinicama obalne artiljerije bilo je 12 članova KPJ, 10 kandidata i 5 članova SKOJ-a. Partijske ćelije postojale su u štabu, obalnoj bateriji Sumartin i zajednička za obalne baterije Supetar-Sutivan. Poduzete su mjere da se formira partijska ćelija na obalnoj bateriji Milna;
- u Primorskoj flotili postojala je jedna partijska ćelija sa 8 članova KPJ i 3 kandidata. Aktiv SKOJ-a imao je 5 članova;
- Hvarska flotila imala je 1 člana KPJ i 1 kandidata;
- u Šoltanskoj flotili bila je jedna partijska ćelija sa 3 člana KPJ i aktiv SKOJ-a sa 7 članova;
- u Bračkoj flotili bio je 1 član KPJ, 4 kandidata i 1 član SKOJ-a;
- u Viškoj flotili bio je 1 član KPJ, 1 kandidat i 2 člana SKOJ-a;
- na NB-5 »Ivan« bio je 1 član KPJ, 2 kandidata i 1 član SKOJ-a;
- na NB-6 »Napredak« bio je 1 član KPJ i na NB-7 »Enare II« 1 član SKOJ-a;
- u brodogradilištima i tehničkim radionicama bilo je 3 člana KPJ, 2 kandidata i 4 člana SKOJ-a.[293)]

U ostalim jedinicama i službama sektora (pomoćni brodovi, lučke kapetanije i zastupstva, osmatračke stanice) nije bilo članova KPJ i SKOJ-a. Međutim, u nekim jedinicama i službama bio je jedan broj bivših članova KPJ koji su isključeni zbog ranije učinjenih grešaka. Naročito ih je dosta bilo među kvalificiranim radnicima u brodogradilištima i tehničkim radionicama.[294]*

U IV POS-u bilo je, dakle, 126 članova KPJ, 88 kandidata i 135 članova SKOJ-a, što je ukupno 349. Ako se uzme da je tada IV POS imao 2.345 boraca i rukovodilaca, onda je među njima bilo 15% članova KPJ, kandidata i članova SKOJ-a. Štab sektora smatrao je da to nije dovoljno i da treba povećati broj članova Partije, kandidata i članova SKOJ-a. Također su odmah poduzete mjere da se postepeno formiraju grupe komunista, odnosno partijske ćelije u svim jedinicama i ustanovama gdje ih do tada nije bilo. Poseban je zadatak bio da se ustanovi tačan broj bivših članova KPJ, razlozi zbog kojih su isključeni i na koji vremenski rok. To zbog toga što se ustanovilo da većina bivših članova KPJ uviđa svoje greške i marljivo izvršava postavljene zadatke. Polazeći od važnosti i uloge IV POS-a i zadataka koji su pred njim stajali, zamoljen je Oblasni komitet KPH za Dalmaciju i zamjenik političkog komesara Mornarice NOVJ da se sektoru, po mogućnosti, maksimalno pomogne u partijskom kadru. Traženje je obrazloženo činjenicom daje postojeći partijski kadar u sektoru mlad i neiskusan, i da mu treba pružiti pomoć.[295]*

293) *AVII,* film H5/759-762; *Zbornik NOR-a,* tom VIII, knjiga 1, 307-313.

294) *Isto; IV POS 1943-1983,* 188-189.

295) *Isto.* Oblasni komitet KPH za Dalmaciju još ranije je bio postavio zadatak svim okružnim i kotarskim komitetima da sa terena u jedinice NOVJ obavezno mora poći 30% članova KPJ i 60% SKOJ-a. Cilj je bio da se novoformirane jedinice u što kraćem vremenu učvrste vojnički i organizaciono. Zato je najveći broj članova Partije otišao u novoformirane brigade. Ali kako je IV POS uspostavljen kasnije od brigada, to je u njegov sastav došao manji broj članova KPJ i SKOJ-a *(.AVII,* mikroteka CK SKH, f. 44/745-765).

Angažiranjem partijskih organizacija, odnosno članova KPJ i SKOJ-a nastojalo se pomoći štabovima i komandama da se jedinice i ustanove što prije osposobe, odnosno da uspješno izvršavaju namjenske zadatke. To je bilo vrlo važno jer su jedinice bile skoro formirane, sa neiskusnim kadrom, a odmah su počele izvršavati borbene i druge zadatke. Zato se inzistiralo da partijske organizacije i vojna rukovodstva budu garancija za dosljedno izvršavanje postavljenih zadataka. To je osobito bilo važno za naoružane i pomoćne brodove koji su samostalno izvršavali raznovrsne zadatke, a vrlo često su danima bili bez kontakta sa pretpostavljenom komandom.

Premda se očekivalo neprijateljsko iskrcavanje na otoke, njemački desant na Korčulu poremetio je započeti rad Štaba IV POS-a na daljem organizacionom sređivanju i učvršćivanju vlastitih jedinica i ustanova. Nakon neprijateljskog iskrcavanja na Korčulu Stab Mornarice naredio je Štabu IV POS-a da hitno koncentrira u blizini Hvara pomoćne brodove i raspoloživi broj naoružanih brodova. Taj zadatak dobijen je 22. decembra, jer je Glavni operativni štab sa sjedištem u Hvaru odlučio da noću 22/23. decembra pošalje pojačanje na Korčulu. Trebalo je prebaciti dva bataljona 1. brigade iz Hvara u Prigradicu. Dobijanjem ovog naređenja Štab IV POS-a morao je usmjeriti svoju pažnju i prema Korčuli, iako je ona bila operativno područje V POS-a. Što se tiče koncentracije pomoćnih brodova, Štab sektora je imao rezervu u blizini Hvara, ali je naredio da padom mraka određeni broj brodova iz Visa, Bola i Starog Grada uplovi u hvarsku luku. Na taj način je obezbijeđen dovoljan broj brodova za prebacivanje pojačanja na Korčulu. Od devet naoružanih brodova tri su bila na opremanju i naoružavanju u Visu, jedan je vršio patrolnu službu na sektoru Brača, dva su bila u Visu zbog specijalnog zadatka, jedan je bio u kraćem remontu, tako da su ostala na raspolaganju samo dva. To su bili NB-5 »Ivan«, koji je nakon remonta uplovio u Hvar iz Vela Luke 22. decembra, i NB-7 »Enare II«, koji se vratio sa specijalnog zadatka istog dana.[296)]

Uvečer 22. decembra brodovi su bili spremni za ukrcavanje jedinica i njihovo prebacivanje na Korčulu. Međutim, kako određene jedinice koje su držale položaje kod Jelse nisu stigle na vrijeme u Hvar, Operativni štab donio je odluku da se prebacivanje izvrši noću 23/24. decembra. NB-7 »Enare II« i NB-5 »Ivan« isplovili su uvečer 22. decembra iz Hvara, pa su cijelu noć patrolirali na sektoru Pakleni otoci-rt Pelegrin (o. Hvar)-uvala Milna-otok Šćedro. Nakon ukrcavanja dva bataljona 1. dalmatinske brigade konvoj motornih jedrenjaka isplovio je iz Hvara u kasnim večernjim satima 23. decembra. Konvoj su osiguravali NB-5 »Ivan« i NB-7 »Enare II«. NB-9 »Biokovac«, koji se upravo vratio sa popravka iz Visa, dobio je zadatak da patrolira na sektoru Pakleni otoci-rt Pelegrin. Konvoj koji je predvodio NB-5 »Ivan« uspješno je prebacio jedinice 1. dalmatinske brigade na Korčulu u jutarnjim satima 24. decembra.[297']

Zbog pogoršanja situacije donesena je odluka da se raspoloživim brodovima evakuira zbjeg iz Korčule noću 24/25. decembra. Na Korčuli je bilo oko 5.000 izbjeglica. Međutim, kako se zbog iskrcavanja Nijemaca u uvali Karbuni na južnoj strani otoka situacija u popodnevnim satima naglo pogoršala, Operativni štab je donio odluku da se noću 24/25. decembra izvrši povlačenje sa Korčule. Kao luke za ukrcavanje zbjega i jedinica određene su Vela Luka, Bristva, Prigradica i Prapratna. Kako nije bilo dovoljno brodova, Operativni štab sa Korčule poslao je depešu Štabu Mornarice da se u Velu Luku uputi što je moguće veći broj brodova. Uvečer 24. decembra na raspoložive brodove ukrcan je dio zbjega i neke jedinice. Brodovi su odmah isplovili za Hvar. Po padu mraka Štab IV POS-a uputio je za Korčulu 20 motornih jedrenjaka, kapaciteta krcavanja do

296) *Materijali* br. 164/2; K. Pribilović, *Naoružani brodovi Mornarice NOVJ,* 93, 115, 148.
297) *AVII,* k. 1100, br. reg. 1/5, 2/5; *Materijali* br. 164/2.

4.000 ljudi. Za Korčulu su upućeni i naoružani brodovi NB-5 »Ivan«, NB-7 »Enare II« i NB-9 »Biokovac«, kao i novonaoružani brod NB-10 »Sloga« koji je uplovio u Hvar iz Visa 24. decembra. Pored toga, svi brodovi koji su u Hvar uplovljavali iz Korčule, nakon iskrcavanja, odmah su vraćani natrag. Njima je naređeno da nakon ukrcavanja isplove za Šćedro ili u uvale na Hvaru koje su najbliže Korčuli.[298]

Evakuacija Korčule izvršena je u najvećem dijelu noću 24/25. decembra. U njoj je učestvovalo oko 40 brodova iz sastava IV i V POS-a. Na brodove su ukrcani zbjeg, 1. bataljon 1. dalmatinske brigade, dijelovi 13. i Prekomorske brigade i Korčulanskog partizanskog odreda. Osiguranje motornih jedrenjaka vršili su NB-5 »Ivan«, NB-7 »Enare II«, NB-9 »Biokovac« i NB-10 »Sloga. NB-5 »Ivan« je pored osiguranja konvoja, prebacio u Hvar 200 boraca. Četvrti bataljon 1. dalmatinske brigade prebacio se na otok Šćedro čamcima na vesla. Međutim, evakuacija nije izvršena planski, ne samo zbog naglo pogoršane situacije nego i zbog neizvršavanja naređenja da se jedinice prikupe u tačno određenim lukama i uvalama. Pored toga, zbog kratkoće vremena niie bilo moguće da se sve organizira i na vrijeme obavijeste jedinice i brodovi. Neke jedinice, kao i zbjeg, zbog blizine Nijemaca uhvatila je panika, pa su na pojavu brodova, misleći da su neprijateljski, napuštali uvale povlačeći se prema unutrašnjosti otoka. Zapaljeni magazin municije u Veloj Luci dugo je gorio uz povremene eksplozije, što je posebno uznemirujuće djelovalo na posade brodova koji su trebali uploviti u luku. Tako se dogodilo da su neki brodovi uplovili u Hvar prazni. Naravno, svi su takvi brodovi odmah vraćeni natrag, ali zbog nepoznavanja situacije neki komandanti su uplovljavali u uvale koje su im izgledale sigurnije, a tamo često niie bilo nikoga. Zato je evakuacija vršena i po danu 25. decembra, posebno s Šćeara, ali pod zaštitom savezničke avijacije. Štab V POS-a organizirao je obranu Vele Luke tako daje evakuacija nastavljena i noću 25/26. decembra, mada se vrijeme jako pogoršalo. Uvečer 25. decembra Štab IV POS-a uputio je za Velu Luku i Bristovu pet motornih jedrenjaka, jedan motorni čamac i leut. Također su isplovili za Korčulu NB-5 »Ivan«, NB-9 »Biokovac« i NB-10 »Sloga«. Noću 25/26. decembra evakuirana je Vela Luka, kao i grupa boraca i zbjega iz Bristove. Jedna britanska motorna topovnjača evakuirala je savezničke oficire za vezu i oko 100 članova zbjega. Naoružani brodovi NB-5 »Ivan« i NB-9 »Biokovac« pretražili su sve uvale oa rta Proizd do Prigradice, ali nisu pronašli nikoga pa su uplovili u Hvar. Posljednji je Velu Luku napustio Štab V POS-a motornim leutom, u zoru 26. decembra.[299]

Bez obzira na to što su Nijemci zauzeli Blato i Velu Luku evakuacija Korčule nastavljena je i idućih noći. Naime, dio boraca i zbjega, koji su iz raznih razloga ostali na Korčuli, uz pomoć naroda uspješno se krio na ispresijecanom zemljištu. Štab Mornarice poduzeo je mjere da se sa Korčule izvuku svi zaostali borci i zbjeg. Budući da su Nijemci zauzeli Korčulu, odlučeno je da u daljoj evakuaciji učestvuju samo naoružani brodovi. Štab IV POS-a uputio ie noću 26/27. decembra za Korčulu NB-5 »Ivan«, NB-9 »Biokovac« i NB-10 »Sloga«. Mada su naoružani brodovi uplovili u skoro sve uvale od Prigradice do rta Proizd, uspjelo se evakuirati samo 12 boraca. Naoružani brodovi su u jutarnjim satima 27. decembra uplovili u Hvar, a zatim su uzeli vez u obližnjim uvalama.[300]

298) *AVII,* k. 2072, br. reg. 2-2; k. 2021, br. reg. 49/1-8; *Materijali* br. 164/8. Iskrcavanjem Nijemaca u uvali Karbuni na jugozapadnom dijelu otoka ugrožen je front branilaca iz pozadine. Istovremeno su bili ugroženi Blato i Vela Luka, jer su jedinice 1. dalmatinske brigade držale front lijevo i desno od ceste Cara-Smokvica.

299) *AVII,* k. 2021, br. reg. 29/1; k. 1100, br. reg. 1/5; *Materijali* br. 164/2; J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ,* 160-163. Na Korčuli su 24. decembra teško ranjeni komandant 26. divizije major Niko Martinović i politički komesar V POS-a Rato Dužević. Od posljedica ranjavanja Martinović je umro u Hvaru 25. decembra, a također je umro i Dužević.

300) *AVII,* k. 2021, br. reg. 31/4. Nakon zauzimanja Korčule Nijemci su se zadržavali u većim mjestima, vršeći kontrolu otoka jačim patrolama. Međutim, zbog poznavanja terena i ispresijecanosti zemljišta postojala je mogućnost da se na otoku kriju veće grupe boraca i zbjega.

Nijemci su odranije znali da se u Hvaru nalaze, Štab Mornarice i Štab 26. divizije. Pored toga, ustanovili su da su se jedinice sa Korčule povukle na Hvar. Već u toku 25. odnosno 26. decembra intenzivno su izviđali avionima srednjodalmatinske otoke, a posebno Hvar. U 10.36 sati 26. decembra nadletjelo je Hvar 8 »štuka« u pratnji 6 lovaca. Nakon kruženja 4 aviona za obrušavanje bombardirali su Hvar. U popodnevnim satima avioni su bombardirali Postire, bombe su pale u neposrednoj blizini zgrade Komande Bračke flotile. Ujutro 27. decembra samo što su se naoružani brodovi vezali po obližnjim uvalama, ponovo su Hvar nadletjeli njemački avioni. Na njih je otvorio vatru NB-5 »Ivan«. Istog dana u 14.40 sati 5 »štuka« u pratnji 6 lovaca nadletjelo je Hvar, a zatim je izvršen napad na brodove. U uvali Mala Garška sa tri direktna pogotka bombama u pramac potopljen je naoružani brod NB-5 »Ivan«. Također je potopljena i barkasa »B-5«. Među posadama nije bilo žrtava, ranjena su dva talijanska dobrovoljca. Avioni su tukli i Križnu luku, ali nije potopljen ni jedan brod. Potapanje NB-5 »Ivan« teško se dojmilo u Štabu IV POS-a i Štabu Mornarice. NB-5 »Ivan« je momentalno bio najveći i najbrži naoružani brod, a uz to je tek izašao iz dužeg remonta. Već je bio veteran, jer je u stvari bio jedan od prvih naoružanih brodova tipa »NB« u Mornarici NOVJ.[301)]

Iako je puhao jaki jugo, ponovo su noću 27/28. decembra isplovili za Korčulu NB-9 »Biokovac« i NB-10 »Sloga«. Pored sve upornosti posada, zbog jakog juga morali su se vratiti natrag. U toku 28. decembra njemački avioni ponovo su napali brodove u uvalama oko Hvara i Starog Grada. Ukupno je oštećeno 14 raznih brodova, ali nije bilo žrtava. Tehnička služba sa posadama brodova odmah je prišla otklanjanju oštećenja. Ponovo su za Korčulu isplovili NB-9 »Biokovac« i NB-10 »Sloga« noću 28/29. decembra, ali su se zbog jakog juga odmah vratili. U takvoj situaciji naređeno je da se iduće noći pokuša probiti za Korčulu NB-9 »Biokovac«, jer je NB-10 »Sloga« morao hitno isploviti za Stomorsku. Njemački avioni opet su, 29. decembra, napali brodove u uvalama oko Hvara, ali nije bilo većih oštećenja. Radeći neprekidno, tehnička služba i posade brodova uspjele su osposobiti sve brodove koji su bili oštećeni 28. decembra. Samo nije osposobljen m/j »Mir Vami«, jer mu je bio oštećen pogonski uređaj. Pri krčanju goriva došlo je do požara na m/j »Hvala Bogu«-Račišće, pa je odmah otegljen prema zapadnom dijelu hvarske luke gdje je potopljen uz obalu. Uvečer 29. decembra isplovio je za Korčulu NB-9 »Biokovac«, ali ga je jaki jugo primorao da se vrati. Međutim, uporna posada se nije dala, pa je NB-9 »Biokovac« u toku noći ponovo isplovio. Veliki valovi toliko su valjali brod da je prijetila opasnost od prevrtanja. Zato se NB-9 »Biokovac« morao vratiti u Hvar.[302)]

Štab Mornarice imenovao je 30. decembra štab za dijelove svih jedinica koje su ostale na Korčuli, dok je komandantu V POS-a povjerena organizacija prebacivanja boraca i zbjega. Komandant V POS-a i navedeni štab ukrcani su na NB-9 »Biokovac« koji je, zajedno sa m/j »Zvonimir«, ponovo isplovio za Korčulu uvečer 30. decembra. Međutim, veliki valovi i jak vjetar onemogućili su izvršenje zadatka. Konačno, noću 31. decembra/1. januara NB-10 »Sloga« prebacio je na Korčulu komandanta V POS-a, radio-stanicu i štab. Nakon što se upoznao sa situacijom i uspostavio radio-vezu, komandant V POS-a organizirao je prebacivanje boraca i zbjega. Prebacivanje je počelo noću 4/5. januara, kada je naoružani

301) *AVII,* k. 2021, br. reg. 31/4; *Materijali* br. 164/2. U momentu bombardiranja NB-5 »Ivan« bio je vezan uz neizgrađenu obalu, pa nije potpuno potonuo, nego se razmrskanim prednjim dijelom broda nasukao na plitko dno. Sa NB-5 »Ivan« 29. decembra demontiran je top od 20 mm, 4 teška mitraljeza i sva oprema koja nije bila uništena, odnosno oštećena *(AVII,* k. 2036, br. reg. 29/1-7).

302) *AVII,* k. 2021, br. reg. 35/1-4; k. 2036, br. reg. 29/1-7; *Materijali* br. 164/2. Nakon potapanja NB-5 »Ivan« nijedan brod koji je bazirao u Hvaru ili okolnim uvalama nije imao top od 20 mm ili protuavionski mitraljez za obranu od aviona. Za obranu hvarske luke na tvrđavi iznad grada po danu je postavljan mitraljez sa NB-9 »Biokovac«. Naravno da je ovo bila slaba obrana, ali protuavionskog naoružanja jednostavno nije bilo.

brod NB-2 »Koča« prevezao sa Korčule u Hvar 54 borca Prekomorske brigade i 6 izbjeglica, a nastavljeno je sve do kraja januara. Ćim bi se prikupila grupa boraca i zbjega, radio-vezom bi bio pozvan brod da uplovi u tačno određenu uvalu. Budući daje Korčula bila u rukama Nijemaca, na te zadatke Štab IV POS-a obavezno je slao naoružane brodove.[303]*

Pored evakuacije Korčule, Štab IV POS-a istovremeno je dobio zadatak prebacivanja ratnog materijala i jedinica sa Visa na kopno. Pošiljke ratnog materijala koje su stizale na Vis trebalo je odmah prebaciti na kopno. Vrhovni štab organizirao je na Visu komisiju, odnosno etapnu stanicu koja je vršila raspodjelu materijala. Prednost je data jedinicama na kopnu, što je bilo normalno, jer se pretpostavljalo da će jedinice na otocima zbog blizine Italije lakše dolaziti do potrebnog materijala. Prva glavna veza za prebacivanje materijala bila je na relaciji Vis-Podgora-Livno. Ona je prekinuta nakon što je neprijatelj zauzeo Makarsko primorje. Nakon toga veza je organizirana na relaciji Vis-Šolta-Stari Trogir (Sičenica), odnosno Šolta-Vranjica (istočno od Marine). I ta veza je dosta intenzivno korištena, ali je neprijatelj poduzeo mjere da je prekine. Uspostavljanjem uporišta u Primoštenu, Rogoznici, Podorljaku, Sevidu i Marini znatno je smanjen kapacitet te veze iako je ona i dalje korištena. U međuvremenu, uspostavljena je nova veza na relaciji Vis-Kornati-obala. Tom novom vezom najprije je slan materijal za potrebe III POS-a. Međutim zbog poteškoća nastalih na vezi Šolta-obala, donesena je odluka da se materijal za jedinice 8. korpusa prebacuje i preko veze Vis-Kornati-obala-sjeverna Dalmacija. Smatralo se da se ovom vezom može prebacivati materijal i za potrebe Glavnog štaba Hrvatske preko južne Like. U Visu se nalazio i njegov predstavnik. On je preuzimao materijal koji je komisija Vrhovnog štaba dodjeljivala za jedinice Glavnog štaba Hrvatske. Ali problem je bio u tome kako taj materijal iz Visa prebaciti do Like, Gorskog kotara, Korduna i Banije gdje je jedinicama bio najpotrebniji.[304]*

Štab Mornarice odlučio je da se uspostavi pomorska veza Vis-Senj i da se materijal za Glavni štab Hrvatske prebaci u tu luku. Premda su jedinice II POS-a još uvijek bile u Senju i na Rabu, ipak se nije potpuno tačno znalo kakva je situacija u Hrvatskom primorju. Zato je uvečer 11. decembra isplovio iz Visa za Senj NB-7 »Enare II« sa zamjenikom političkog komesara Mornarice NOVJ. Nakon uspješno izvršenog zadatka NB-7 »Enare II« vratio se u Hvar noću 21/22. decembra. Zamjenik političkog komesara Mornarice NOVJ referirao je da se uz određeni rizik mogu uputiti konvoji za Senj. Štab Mornarice naredio je Štabu IV POS-a da odmah pripremi određeni broj većih i tehnički ispravnijih motornih jedrenjaka i grupu naoružanih brodova koji će isploviti za Senj.[305)]

Nakon utovara ratnog materijala, uvečer 23. decembra isplovila su iz Visa za Senj dva konvoja: NB-8 »Kornat« sa m/j »Arduino« i NB-6 »Napredak« sa dva motorna jedrenjaka. Slijedeće večeri isplovio je NB-3 »Jadran« sa tri motorna jedrenjaka. Sva tri konvoja uplovila su u Solišćicu (Dugi otok), pa su uvečer 25. decembra NB-3 »Jadran«, NB-6 »Napredak« i NB-8 »Kornat« sa šest motornih jedrenjaka nastavili plovidbu za Senj. Međutim, uslijed jake bure konvoj se raspršio pa su brodovi uplovili u Molat i Božavu. Kada je bura popustila, konvoj je noću 29/30. decembra nastavio plovidbu za Olib, gdje su osiguranje do Senja preuzeli patrolni čamci II POS-a. NB-8 »Kornat« ostao je u Olibu zbog osiguranja

303) *AVII,* k. 2021, br. reg. 24/1-6, 36/1-4; k. 2064, br. reg. 2-1/3, 4/1-3, 8/1-3. Sa Korčule nisu prebačeni svi borci, jer je od njih 50 formiran odred. Dobio je zadatak da vrši prepade, postavlja zasjede, minira ceste, organizira obavještajnu službu i drugo (AVII, k. 2021, br. reg. 24/1-6). Također je oko 20 boraca i rukovodilaca prebačeno na Pelješac radi organiziranja partizanskog odreda.

304) K. Pribilović, *III POS,* 132-133; *KTB A A,* 1. 1. 1944; *KTB SD,* 4. 1.1944. Komanda 2. oklopne armije naredila je 1. januara 1944. da se Rogoznica kao važna luka zaposjedne i uredi kao uporište.

305) *AVII,* k. 2021, br. reg. 49/1-8; k. 2072, br. reg. 2-2. Glavni štab Hrvatske je još 24. novembra tražio jedan brod za prebacivanje ratnog materijala iz Visa.

jednog motornog jedrenjaka, koji je imao havariju kormila. Po završenom popravku NB-8 »Kornat« dopratio je motorni jedrenjak do Senja. Nakon istovara materijala motorni jedrenjak je ukrcao 40 tenkista i avijatičara, pa ga je NB-8 »Kornat« osiguravao do Dugog otoka noću 3/4. januara.[3061]

Slijedeći konvoj za Senj osiguravao je NB-7 »Enare II« od Visa do Kornata noću 26/27. decembra, pa se vratio u Vis noću 27/28. decembra. Budući da su u Visu već bila spremna četiri motorna jedrenjaka natovarena ratnim materijalom, naređeno je da ih osigurava NB-7 »Enare II«. Poslije naporne plovidbe zbog kiše i bure NB-7 »Enare II« je sa četiri motorna jedrenjaka uplovio u Lavsu (Kornati) 31. decembra. Zbog nevremena plovidba je nastavljena za 1st tek 3. januara. Međutim, zbog plovidbe neprijateljskih brodova na ruti Pula-Zadar i jake bure konvoj je uplovio u Senj 8. januara. NB-7 »Enare II« sa četiri motorna jedrenjaka vratio se u Vis 14. januara.[307']

U međuvremenu, dok je čekao povratak NB-8 »Kornat« sa praznim brodovima iz Senja radi vraćanja u Vis, NB-3 »Jadran« izveo je napad na posadu neprijateljskog minopolagača u Istu. Naime, na istočnoj obali otoka Ista nasukao se 31. decembra bivši jugoslavenski minopolagač »Mosor«, koji je plovio iz Šibenika za Pulu. Njegova posada, koja se sastojala od 24 njemačka podoficira i mornara i 5 podoficira i mornara iz sastava ratne mornarice NDH, iskrcala se i utvrdila u školskoj zgradi u Istu. Komanda mjesta 1st poslala je hitnu depešu Štabu III POS-a, koji je naredio NB-3 »Jadran« da odmah isplovi i zarobi posadu. Po uplovljenju NB-3 »Jadran« u 1st, s broda je upućeno naoružano odjeljenje koje je opkolilo školu. Posada »Mosora« je pozvana da se preda, na što je poslije kratkog nećkanja pristala. Razoružanu posadu NB-3 »Jadran« prebacio je najprije u Luku (Dugi otok), gdje su izvršili saslušanje članovi Štaba III POS-a. Nakon što je ukrcao zarobljenu posadu, 8 vlastitih ranjenika prebačenih s kopna i spašenog američkog oficira-pilota, NB-3 »Jadran« isplovio je za Hvar gdje je uplovio 2. januara.[3081]

NB-8 »Kornat« vratio se u Vis noću 8/9. januara prateći konvoj motornih jedrenjaka na kojima je bila ukrcana veća grupa ranjenika. Osiguranje posljednjeg konvoja za Šenj dobio je NB-8 »Kornat«. Isplovivši iz Visa noću 12/13. januara NB-8 »Kornat« je sa dva motorna jedrenjaka zbog jake bure, umjesto u Senj, uplovio u Jablanac 15. januara. Budući daje neprijatelj već nadirao prema Senju s ciljem da zauzme obalu Hrvatskog primorja, to je materijal s brodova iskrcan noću 15/16. decembra. Nakon toga je na m/j »Arduino«, m/j »Daniele Manin« i m/j »Sokol« ukrcao 120 ranjenika koji su dopremljeni kamionima iz Otočca. NB-8 »Kornat« isplovio je iz Jablanca u 21.00 sati 16. januara prateći do Raba m/j »Arduino« i m/j »Slavni Josip«. Iste noći, zbog povlačenja II pomorskog obalnog sektora na Dugi otok, NB-8 »Kornat«, m/j »Arduino«, m/j »Daniele Manin«, m/j »Sokol«, m/j »Sloga«, m/j »Sv. Ante« i patrolni čamci PČ-1 »Jadran«, PČ-2 »Macola«, PČ-3 »Škampo« i PĆ-4 »Junak« isplovili su za Božavu, gdje su uplovili 17. januara. NB-8 »Kornat« je, s m/j »Arduino«, m/j »Daniele Ma-

306) *AVII,* k. 2064, br. reg. 22/1-4; *Materijali* br. 164/2. Mada su motorni jedrenjaci dobro podnosili more, vjetar i more u pramac smanjivali su im brzinu od normalne 6-7 na 3—4 čvora. U takvim uslovima prosječna brzina konvoja bila je vrlo mala.

307) *AVII,* k. 2021, br. reg. 31/4; *Materijali* br. 162/2 i 164/2. Nisu poznata imena motornih jedrenjaka koji su plovili za Senj, ali se u jednom dokumentu pominju m/j »Maksim Gorki«, m/j »Slavni Josip«, m/j »Gundulić« i m/j »Arduino«.

308) *AVII,* k. 2064, br. reg. 3/1-3,4/1-3. Zarobljeni njemački podoficiri i mornari bili su spašeni članovi posade desantne splavi »SF-193«, koju je zapalio britanski torpedni čamac »MTB-637« u Bračkom kanalu 18. decembra.

nin« i m/j »Sokol« na kojima je bilo 120 ranjenika, uplovio u Vis noću 18/19. januara.[309]'

Zauzimanjem Senja, odnosno Hrvatskog primorja od neprijatelja prekinuta je pomorska veza Vis-Senj. Tom vezom su Glavnom štabu Hrvatske u najpotrebnijem momentu dopremani hrana, odjeća, sanitetski materijal, naoružanje i municija. Na povratku brodovi su prevozili u Vis sve ranjenike kojima je trebalo duže liječenje. Time su skoro potpuno bile rasterećene postojeće bolnice u Lici i Gorskom kotaru. Izvršavajući ovaj zadatak uglavnom u teškim vremenskim prilikama, uz jaki jugo i buru, posade naoružanih brodova i motornih jedrenjaka pokazale su veliku pomoračku sposobnost, hrabrost, izdržljivost, zalaganje i požrtvovanost. Svaki brod, ploveći za Senj i natrag, morao je četiri puta presijecati neprijateljske pomorske komunikacije Pula-Zadar i Rijeka-Zadar, koje su dosta intenzivno korištene. Pri tome nije izgubljen nijedan brod, sav upućeni ratni materijal stigao je na odredište, a ranjenici u Vis. Uzimajući u obzir male brzine motornih jedrenjaka i činjenicu da od Visa do Senja najkraćom rutom ima oko 144 morske milje, mora se istaći da su brodovi IV POS-a primjerno izvršili postavljeni zadatak.

Pored prevoza ratnog materijala za Senj, IV POS je dobio zadatak da prebaci na obalu dvije brigade. Štab 8. korpusa naredio je da se na obalu prebaci 1. prekomorska brigada. Brigada je bila prebačena na Šoltu, ali zbog neprijateljskih dejstava nije bilo moguće da se iskrca u Stari Trogir, kako je bilo određeno. Privremeno je smještena u zapadnom dijelu Brača, na sektoru Sutivan-Bobovišća-Milna. Iako je Štab 8. korpusa stalno požurivao prebacivanje ove brigade na obalu, to nije bilo moguće. Nakon evakuacije Korčule Štab Mornarice je naredio da se 1. prekomorska brigada prebaci na Vis. Taj zadatak uspješno je izvršen noću 30/31. decembra. Istovremeno su na Vis prebačeni i oni dijelovi 1. prekomorske brigade, koji su se povukli sa Korčule. Nakon izvršenih priprema, uvečer 3. januara isplovio je iz Visa konvoj od deset motornih jedrenjaka u pratnji NB-3 »Jadran«. Na brodove je ukrcano 1.650 boraca 1. prekomorske brigade, njihova oprema, naoružanje i sanitetski materijal za Vrhovni štab. Konvoj je u jutarnjim satima 4. januara uspješno doplovio u Telašćicu (Dugi otok). Budući da je tamo bio i NB-8 »Kornat«, odlučeno je da se brigada iste večeri prebaci na obalu. Ali zbog jake bure pokušaj nije uspio. Brigada je uspješno prebačena noću 7/8. januara. Konvoj su osiguravali NB-3 »Jadran« i NB-8 »Kornat«. Borci i oprema iskrcani su u rajonu sela Drage južno od Biograda n/m. Tako je ova brigada bez gubitaka uspješno prebačena iz Visa na područje sjeverne Dalmacije. Stab Mornarice svojom naredbom od 28. januara 1944. pohvalio je posade NB-3 »Jadran« i NB-8 »Kornat« za uspješno osiguranje konvoja koji je prevozio 1. prekomorsku brigadu.[31]®

309) *AVII,* k. 2064, br. reg. 28/1-3, 27/1-3; K. Pribilović, *Naoružani brodovi Mornarice NOVJ,* 130-131. Prema nepotpunim podacima od 15. oktobra do 31. decembra iz Italije na Vis je prebačeno: 20 protutenkovskih topova od 40 mm, 42 minobacača od 81 mm, 11 minobacača od 45 mm, 18.932 puške, 72 protutenkovske puške, 395 mitraljeza od 8 mm, 2.123 automata od 9 mm, 335 puškomitraljeza od 6,5 mm, 6.631 ručna bomba, 511 nagaznih mina, 5.140 protutenkovskih mina, 102 tone ugljena, 4.674 kante benzina, 1.678 bačava i 2.002 kante nafte, 13.558 vreća brašna, 1.031 vreća šećera, 3.697 bala odjeće, 1.325 bala cipela, kao i određene količine ulja, konzervi, riže, pasulja i graha. Međutim, prema zbirnim podacima, od 15. oktobra do 10. januara iz Italije na Vis je prebačeno: 2.103,6 tona hrane, 1.231 tona oružja i municije, 261,8 tona odjeće i obuće, 1.183,3 tone goriva i maziva i 44,7 tona ostalog materijala, što ukupno iznosi 4.824,4 tone. Prevoz su izvršila 64 broda Mornarice NOVJ i nekoliko savezničkih *(AVII,* k. 2021, br. reg. 11-4/1; *Materijali* br. 168/2). Međutim, nije tačno poznato koliko je od ovog materijala prebačeno na kopno, ali po svemu sudeći, osim goriva, veći dio.

310) *AVII,* k. 2021, br. reg. 49/1-8; k. 2072, br. reg. 2-2; k. 2064, br. reg. 12/1-3. Prebacivanje brigade sa Kornata na kopno nije bilo jednostavno, jer se sporim motornim jedrenjacima morala preći neprijateljska pomorska komunikacija Zadar-Šibenik. Pored toga, na o. Prišnjak nasukao se 5. januara p/b »Spalato«, koji su Nijemci namjeravali odsukati. Konvoj sa 1. prekomorskom morao je proći blizu Prišnjaka (otočić uz zapadnu obalu o. Murter).

Poslije borbi na Korčuli sa iskrcanim njemačkim jedinicama, 13. dalmatinska brigada prebačena je na Hvar a zatim na Vis. Pošto je na Korčuli pretrpjela gubitke, Štab 8. korpusa naredio je 2. januara da se 13. brigada popuni do brojnog stanja od 800 boraca i prebaci na kopno. Poslije izvršenih priprema konvoj od sedam motornih jedrenjaka na kojima je bila ukrcana 13. brigada, u pratnji NB-6 »Napredak« i PČ-21 »Miran«, isplovio je uvečer 17. januara iz Visa i uplovio u Kornate u jutarnjim satima 18. januara. Slijedeće noći brigada je uspješno prebačena na obalu kod Pakoštana, čime je izvršen i taj zadatak.[311]*

Prebacivanje iz Visa na područje sjeverne Dalmacije dvije brigade sa oko 2.500 boraca, bez i najmanjeg gubitka, veliki je uspjeh IV POS-a. Pri tome treba naglasiti daje sve to učinjeno u složenim meteorološkim uslovima, sa relativno malim i sporim brodovima, uz nedovoljno osiguranje, jer naoružanih brodova nije bilo dovoljno. Planovi neprijatelja da spriječi to iskrcavanje na obalu doživjeli su potpuni neuspjeh. Nijemci su mislili da će se iskrcavanje izvršiti na sektoru Rogoznica-Marina, ali su ovim manevrom morem bili potpuno iznenađeni.

Bez obzira na sve što je neprijatelj poduzimao da zatvori kanal Vis-Šolta-obala-Moseć-Dinara, naređeno je da se on mora koristiti prema postojećim mogućnostima. To je bio najkraći put do Štaba 8. korpusa, odnosno većine njegovih jedinica. Pored toga, bez obzira na neprijateljska dejstva, na obalu od Rogoznice do Segeta stizali su ranjenici, kuriri, lica koja su službeno putovala u Vis, zbjeg i ostali. Manje ili veće kolone često su se danima probijale do obale, gdje su ih prihvatali organi narodne vlasti. Sve je to trebalo prebaciti na Vis, jer je neprijatelj jačim patrolama kontrolirao obalu. Sa Visa je trebalo prebacivati ratni materijal, ali i kurire, kao i druga lica koja su službeno išla na kopno po raznim zadacima. To se posebno odnosilo na članove organa narodne vlasti, kao i partijskih rukovodstava. Zato je i naređeno da se taj kanal koristi bez obzira na sve opasnosti i rizik, jer je okolni put preko Kornata i sjeverne Dalmacije bio znatno duži, a u nekim aspektima i opasniji.[3121]

Prebacivanje materijala sa Šolte na kopno vršeno je u organizaciji Šoltanske flotile. Brodovi su prebacivali materijal iz Visa na Šoltu gdje je istovarivan, pa je zavisno od situacije u manjim ili većim količinama prebacivan na obalu. U određenim prilikama brodovi nisu istovarivani, nego su u osiguranju patrolnih čamaca Šoltanske flotile odmah ili kada su to uslovi dozvoljavali nastavljali plovidbu prema određenim tačkama na obali gdje bi materijal bio iskrcan. Radi sigurnijeg izvršavanja zadatka konvoj se obično sastojao od jednog patrolnog čamca i motornog jedrenjaka ili leuta. Rukovodilac konvoja obavezno je bio komandant Šoltanske flotile. Tačka iskrcaja obično je bila uvala Sičenica, gdje je organiziran punkt za prihvat materijala. Istovar je vršen uz pomoć mjesnog stanovništva, organiziranog od narodnih vlasti, dok su prisutne jedinice vršile osiguranje. Dalji transport prema unutrašnjosti vršen je mazgama ili nošenjem u karavanama. Nije tačno poznato koliko je tom vezom prebačeno materijala, ali je ona radila od kraja novembra pa sve do iskrcavanja Nijemaca na Šoltu 11/12. januara. Premda je Štab 264. divizije u suradnji s Pomorskom komandom Dalmacije poduzimao razne akcije da prekine ovu vezu, činjenica je da nije potopljen nijedan brod, niti je izgubljeno bilo šta od materijala do iskrcavanja

311) *AVII,* k. 2021, br. reg. 49/1-8; k. 2072, br. reg. 2-2, 2/1-1; k. 523, br. reg. 16-1, 15/1; k. 847A, br. reg. 18/19.

312) Detaljnije o tome, Mate Šalov, *Partizanski pomorsko-kopneni put dotura i evakuacije od srednjodalmatinskih otoka preko rta Ploče prema planini Dinari i zapadnoj Bosni,* Trogirski kraj u narodnooslobodilačkoj borbi 1941-1945, Split 1984, 389-432.

na kopno. Također nije stradao nijedan ranjenik koji je ukrcan na brodove i prebačen na Šoltu, odnosno Vis.[313)]

Posebna veza organizirana je između Šolte i Vranjice (uvala Šašina, istočno od Marine). Ta veza bila je vrlo opasna, jer se neprijatelj nalazio u Trogiru i na Čiovu. Pored toga, noću su u Trogir vrlo često uplovljavali, odnosno isplovljavali neprijateljski brodovi. Zato su na toj vezi isključivo plovili naoružani brodovi. Obično bi naoružani brod uvečer isplovio iz Stomorske, pa bi prije ulaska u Trogirski zaliv zaustavio pogonski uređaj. Nakon osluškivanja da li se čuju neprijateljski brodovi, plovidba bi bila nastavljena smanjenom brzinom zbog nesmetanog prolaska između rtova Okrug (Čiovo) i Jelinak (Marina). Poslije uplovljenja u Vranjicu brzo bi se vršilo iskrcavanje-ukrcavanje, a zatim vožnja natrag smanjenom brzinom dok se ne prođe Trogirski zaliv i neprijateljska pomorska komunikacija Šibenik-Split. Povećavši brzinu naoružani brod bi zatim uzeo kurs prema Stomorskoj. Zbog svega toga ovom vezom prebacivani su kuriri, ranjenici, hitne manje pošiljke materijala, kao i sva lica koja su trebala odmah biti prebačena na obalu ili sa nje u Hvar, odnosno Vis. S obzirom na važnost tih zadataka, ponekad je sa naoružanim brodom išao i neko iz Štaba IV POS-a. Na toj vezi najviše zadataka izvršili su NB-10 »Sloga« i NB-9 »Biokovac«. Tako je NB-10 »Sloga« noću 3/4. januara prebacio iz Vranjice 94 avijatičara koji su išli na obuku u Italiju. Sa njima je bila i grupa tenkista. Noću 4/5. januara NB-10 »Sloga« je iz istog mjesta prebacio grupu od 59 ranjenika. Razni ratni materijal za 8. korpus NB-10 »Sloga« prebacivao je iz Stomorske u Vranjicu noću 6/7. i 7/8. januara. Na tim zadacima učestvovao je i NB-9 »Biokovac«, koji je posebno noću 7/8. januara prebacio u Vranjicu jednog terenca i poštu za 8. korpus. Iduće dvije noći prebacivao je hranu za jedinice 8. korpusa. Zauzimanjem Šolte od Nijemaca ova veza je prekinuta, ali se mora konstatirati daje uspješno održavana, i to na mjestu u neposrednoj blizini neprijateljskih položaja.[314)]

Iako je neprijatelj kontrolirao Makarsko primorje, a posebno dio obale nasuprot Sućurju, Štab IV POS-a organizirao je kanal za prebacivanje i na ovom području. Pomorska veza održavana je na relaciji Sućuraj-određene tačke na obali. Za prevoz materijala, boraca, kurira i ostalih korišteni su brodovi Primorske i Hvarske flotile. Potreban materijal prebacivan je odredima koji su djelovali na Biokovu (Makarski, Neretvanski i Imotski partizanski odred). Pored toga, tom vezom na Biokovo je prebačen određeni broj boraca radi popune tamošnjih odreda. I ta pomorska veza uspješno je održavana, iako je neprijatelj skoro svaki dan otvarao vatru sa obale na Sućuraj. Premda nije bila velikog kapaciteta bila je značajna, ali je prekinuta kada je neprijatelj zauzeo Hvar.[315']

Četvrti POS ispoljio je veliku angažiranost u organiziranju i održavanju vlastitog pomorskog saobraćaja. Dobrom organizacijom i velikim zalaganjem posada, pored svih poteškoća, izvršeni su svi postavljeni zadaci. Pri tome su pretrpljeni minimalni gubici, iako je gubitak NB-5 »Ivan« u datoj situaciji bio nenadoknadiv. Najvažnije je bilo to što neprijatelju nije uspjelo ni da ugrozi, a kamoli da prekine pomorski saobraćaj na srednjodalmatinskom području i na relaciji Vis-sjeverna Dalmacija.

313) *Materijali* br. 164/2; *AVII, NAV-N-T*-314, f. 557/62-63, 298-301. Noću 14/15. decembra PČ »Zora« sa motornim jedrenjakom natovarenim hranom ploveći za Sičenicu susreo se sa njemačkim konvojem sastava tri motorna jedrenjaka i naoružani brod, ali nije došlo do otvaranja vatre *(KTB SD,* 15. 12. 1943). Noću 23/24. decembra PC »Zora« i m/j »Sv. Petar« koji je prevozio 20 tona hrane i 30 omladinaca, delegata konferencije USAOH-a u Bolu, ploveći za Sičenicu susreli su dvije savezničke motorne topovnjače. Iako je PC »Zora« više puta pokazao signal raspoznavanja za tu noć, topovnjače su bacile svijetleće rakete i otvorile vatru. Međutim, oba broda su neoštećena uspjela uploviti u Sičenicu. Nakon što je ukrcao 20 ranjenika, PC »Zora« se vratio u Stomorsku istu noć, dok je m/j »Sv. Petar« ostao u Sičenici dok se nije istovario materijal *(Materijali* br. 686/3).

314) *AVII,* k. 2064, br. reg. 5/1-3, 8/1-3, 9/2-3, 9/1-7, 4/1-3. Istovremeno sa prebacivanjem materijala noću 6/7. i 7/8. januara, NB-10 »Sloga« prebacivao je ranjenike iz Vranjice u Stomorsku, ali nije poznato koliko.

315) *AVII,* k. 2064, br. reg. 4-1/3, 9/2-3, 11/1-3. Na Biokovu je 3. januara formiran Štab Grupe južnodalmatinskih odreda.

2. *Povlačenje na Vis*

Borbe na Korčuli, zatim njena evakuacija i zauzimanje otoka od Nijemaca stvorili su novu operativnu situaciju na srednjodalmatinskom području. Procjena situacije pokazala je da je tada bio najugroženiji otok Hvar, zapravo njegov istočni dio. Stab IV POS-a već je 24. decembra izdao naredbu u vezi efikasnijeg osiguranja Hvara. Otok je podijeljen na istočnu i zapadnu zonu s granicom svjetionik na o. Šćedro-Tanki rat (Pokrivenik). Istočna zona stavljena je pod nadležnost Primorske flotile, čiji se štab preselio iz Sućurja u Selca. Primorskoj flotili stavljeno je u zadatak da svojim patrolnim čamcima vrši patrolnu službu svaku noć. Jači patrolni čamci trebalo je da patroliraju uz južnu obalu Hvara, od Šćedra do Sućurja, a slabiji od Sućurja do Pokrivenika. Pošto za izvršenje ovog zadatka Primorska flotila nije imala dovoljno patrolnih čamaca, to su dva patrolna čamca iz Hvarske flotile prešla u njen sastav. Hvarska flotila dobila je u nadležnost zapadnu zonu. Njeni patrolni čamci raspoređeni su tako daje po jedan bazirao u Šćedru, Hvaru, Starom Gradu i Vrboskoj. Dobili su naređenje da svaku noć patroliraju u određenim sektorima od Šćedra do Pokrivenika. Osnovni zadatak uspostavljene patrolne službe bio je da patrolni čamci čim osmotre približavanje neprijateljskih brodova, stvaranjem vatre i davanjem signala uzbune jedinice raspoređene u obrani Hvara. Pored patrolnih čamaca, kada god je to bilo moguće, patrolnu službu su vršili i naoružani brodovi.[316]*

Štab Mornarice naredio je 25. decembra da se rasformiraju partizanski odredi IV i V POS-a. Zbog gubitaka na Korčuli trebalo je hitno popuniti jedinice 26. divizije. Sve borce starije od 35 godina, kao i one ograničeno sposobne ili nesposobne za vojnu službu, trebalo je otpustiti, odnosno odrediti na druge dužnosti. Naime, u ovim odredima bio je veći procenat takvih boraca. Tako su do 28. decembra iz sastava IV POS-a izašli Bračko-šoltanski i Hvarsko-viški odred. Ovi odredi nisu odmah rasformirani, nego su potčinjeni Štabu 26. divizije. Potom su rasformirani, a njihovi borci ušli su u sastav 11, 12. i 13. brigade 26. divizije. Pomenuti odredi bili su u sastavu IV POS-a oko dva mjeseca.[317]*

Bez obzira na to što još nije bila donesena nikakva odluka o obrani Visa, nakon evakuacije Korčule, Operativni štab je naredio da počne postepeno povlačenje na taj otok. Najprije je naređeno da se sa Hvara, Brača i Šolte prebace na Vis zbjeg, ranjenici, bolesnici i druga lica koja nisu bila potrebna za njihovu obranu. Potom je na Vis trebalo prebaciti sve zalihe ratnog i ostalog materijala, osim onog koji je služio za neposrednu obranu navedenih otoka. Na Vis je, također, trebalo evakuirati alat i opremu svih brodogradilišta i postojećih radionica, odnosno sve što je moglo poslužiti za popravak brodova i njihovih pogonskih uređaja. Zadatak prevoza dobio je Štab IV POS-a.[318]*

Prilikom prijema tog naređenja svi naoružani brodovi, kao i najveći broj pomoćnih brodova IV POS-a, već su bili na zadatku. Jedan broj brodova je bio neispravan. Zbog opasnosti od njemačke avijacije ploviti se moglo samo noću. To je otežavalo izvršenje zadataka. Povoljna okolnost pak bila je u tome što Vis nije bio daleko i što su se brodovi, zavisno od vremena iskrcavanja, u toku iste noći mogli vratiti u Hvar. Zato je naređeno da se brodovi maksimalno koriste, da se dugo ne čeka na ukrcavanje-iskrcavanje i da se u svim lučkim kapetanijama i zastupstvima organizira danonoćno dežurstvo.

316) *AVII,* k. 2033, br. reg. 21/3; *Materijali* br. 164/2. Navedena naredba već je bilo praktično primjenjivanje iskustava stečenih na Korčuli. Naime, zbog malog broja patrolnih čamaca koji su patrolirali nije na vrijeme otkriven neprijateljski desant na Korčulu.

317) *AVII,* k. 2021, br. reg. 22-6. Najveće gubitke na Korčuli pretrpjela je 13. brigada.

318) *AVII,* k. 2072, br. reg. 2/1-1. Nije tačno poznato koliko je zbjega bilo na Hvaru i Braču krajem decembra 1943, ali se smatra oko 10.000 (Mate Barbić, *Jugoslavenski zbjeg u južnoj Italiji i Egiptu 1943-1946,* Zbornik IHRPD, br. 3, 797).

Povlačenje na Vis vršeno je od 25. decembra do 20. januara. U tom periodu zbilo se više događaja direktno vezanih za borbenu djelatnost IV POS-a. Najvažniji su bili:

26. decembra. Njemački avioni su izviđali Brač i Hvar. Nakon toga bombardirali su Hvar i Postire. Noću 26/27. decembra prebačeno je: iz Hvara u Vis sa pet brodova 600 izbjeglica, 60 ograničeno sposobnih boraca i 20 ranjenika; iz Starog Grada u Vis sa četiri broda 800 izbjeglica; iz Hvara u Vis savezničkim desantnim brodom 600 boraca. Na prijedlog Štaba Bračke flotile odobreno je da se njeno sjedište preseli iz Postira u Supetar. To je učinjeno zbog lakšeg održavanja veze, jer se u Supetru nalazila glavna telefonska centrala. Pored toga, time su omogućeni svakodnevni direktni kontakti sa Komandom artiljerije Brač-Šolta i Štabom 12. brigade. Admiral Jadrana naredio je da dva torpedna čamca isplove iz Kotora i noću 26/27. decembra slobodnim lovom napadaju pomorski saobraćaj Mornarice NOVJ u vodama južno i sjeverno od o. Korčule, uz istočnu obalu o. Hvara i sjevernu obalu o. Brača. Istovremeno je naređeno da i razarač »TA-21« pokuša prekinuti pomorski saobraćaj na području Brač-Hvar-Korčula. Iako su oba torpedna čamca već u 21.15 sati 26. decembra bili jugozapadno od Korčule, nisu osmotrili nijedan brod Mornarice NOVJ. Nisu ni pokušali da prodru u Hvarski i Brački kanal, nego su se vratili u Kotor. Razarač »TA-21« zbog kvara na pogonskom uređaju nije ni isplovio prema naređenom području za dejstvo, već se uputio za Pulu, odnosno Trst radi remonta.[3191]

27. decembra. U jutarnjim satima njemački avioni su izviđali Hvar. Zbog jakog vjetra i mora, iako su pokušali, brodovi nisu mogli izvršiti naređene zadatke. Loše vrijeme onemogućilo je i njemačke torpedne čamce da noću 27/28. decembra, kako im je naređeno, napadaju pomorski saobraćaj Mornarice NOVJ.[320)]

28. decembra. Oko 08.00 sati njemački avioni izviđali su Hvar. Bračka flotila preselila se iz Postira u Supetar. Bračkoj, Hvarskoj i Primorskoj flotili naređeno je da pojačaju patroliranje prema izdatim naređenjima, s tim da patrolnu liniju približe što više obali, odnosno neprijateljskim garnizonima. Svim jedinicama na Šolti, Braču, Hvaru i Visu naređena je stroga pripravnost od 24.00 sati. Položaji predviđeni za obranu, kao i rezervni, morali su biti zaposjednuti. Svim štabovima brigada naređeno je da iznad uvala gdje baziraju brodovi postave barem po 1-2 mitraljeza za obranu od aviona. Noću 28/29. decembra prebačeno je: iz Hvara za Vis šatri broda 250 izbjeglica, 60 boraca i 150 bolesnika i ranjenika; iz Bola za Vis sa dva broda 150 ranjenika i grupa zbjega. Štab IV POS-a izvijestio je Štab Mornarice da su mnogi motorni jedrenjaci zbog starosti u derutnom stanju i da to mnogo otežava izvršavanje postavljenih zadataka. Admiral Jadrana naredio je da dva torpedna čamca iz Kotora noću 28/29. decembra napadaju pomorski saobraćaj na ruti Bari-Vis, a zatim u svitanje da izvrše vatreni prepad na luku u Komiži. Na morskom prostoru Brindizi-Pesaro već se nalazila jedna nje-

319) *AVII,* k. 2031, br. reg. 31/4; *KTB* A4, 26, 27, 28. 12. 1943. Od dva torpedna čamca koji su noću 26/27. decembra trebali napadati pomorski saobraćaj Mornarice NOVJ, torpedni čamac »S-36« imao je radarski uređaj za osmatranje *(KTB AA,* 29. 12. 1943). Prema sačuvanim depešama, uVrboskoj je 26. decembra bilo oko 1.000 pripadnika zbjega koji su trebali biti prebačeni na Vis. Iz Hvara u Vis trebalo je prebaciti i bolnicu. Noću 25/26. decembra sa 22 broda iz Hvara u Vis prebačeno ie 5.000 lica, a iz Korčule u Vis 1.300 lica. Međutim, nije poznato koliko je među navedenim licima bilo pripadnika zbjega, ranjenika i boraca *(AVII,* k. 2042, br. reg. 2/20-2).

320) *AVII,* k. 2036, br. reg. 30/1-7; *KTB AA,* 27. 12. 1943; *Materijali* br. 164/2.

mačka podmornica koja je trebala napadati pomorski saobraćaj. Međutim, zbog jakog vjetra i mora torpedni čamci nisu isplovili na zadatak.[321']

29. decembra. Od 09.05 do 09.50 sati njemački avioni izviđali su Hvar, Brač, Šoltu i Vis. Bračka flotila prebacila se iz Supetra u uvalu Blaca šest morskih milja zapadno od Bola. Štab IV POS-a dobio je telefonsku obavijest iz Komiže da su ujutro 28. decembra dva njemačka aviona topovsko-mitraljeskom vatrom napala kod otoka Sušca konvoj koji je prevozio jedinice, koje su evakuirale Mljet. Poginulo je 12, a ranjeno 12 boraca i rukovodilaca. Ranjenici su patrolnim čamcem prebačeni u Komižu, dok se oko 300 boraca iskrcalo na Sušac. Patrolni čamac je odmah sa hranom vraćen u Sušac s tim da obavijesti jedinice da će po njih biti upućeni brodovi iz Visa. Uvečer su isplovila iz Visa za Sušac dva broda, ali se jedan vratio zbog nevremena. Oko 22.30 sati otvorena je artiljerijska vatra iz Dugog Rata na Postire. Svim jedinicama naređena je stroga pripravnost od 24.00 do 10.00 sati idućeg dana. Noću 29/30. decembra prebačeno je iz Hvara za Vis sa sedam brodova oko 500 izbjeglica. Jedan brod se zbog nevremena morao vratiti. Tri broda su isplovila za Bol radi prebacivanja zbjega u Vis, ali se zbog jakog vjetra i mora nisu uspjeli probiti, pa su se vratili u Hvar. Zbog nevremena njemački torpedni čamci nisu isplovili iz Kotora.[3221]

30. decembra. Od 07.55 do 08.30 sati četiri njemačka aviona izviđala su Šoltu, Brač i Hvar. Mitraljirali su uvalu Nečujam (o. Šolta) i uvale blizu Hvara gdje su bili vezani brodovi, ali nije bilo žrtava ni štete. Operativni štab u vezi sa reorganizacijom obrane odlučio je da na Šolti, Braču i Hvaru ostavi manje snage, a sve ostale povuče na Vis i organizira solidnu obranu otoka. Zbog toga je naređeno 1, 12, 13. i 1. prekomorskoj brigadi da se hitno pripreme za prebacivanje na Vis. Komandi artiljerije Brač-Šolta naređeno je da sva pokretna artiljerijska oruđa prebaci na Vis. Iz topova koji se nisu mogli demontirati trebalo je otvarati vatru na ciljeve na obali dok ima municije, a zatim ih uništiti. Noću 30/31. decembra sa 46 brodova prebačeno je: iz Stomorske, Bola, Starog Grada, Milne i Hvara za Vis 3.500 boraca, 900 izbjeglica i 150 tona raznog materijala. Kada je odlučeno da se u noći 30/31. decembra izvrši iskrcavanje na Mljet, admiral Jadrana je naredio da torpedni čamci isplove i do pola noći prođu Mljetski kanal. Ukoliko naiđu na neprijateljske brodove, trebalo je da ih unište. Nakon toga do svitpija trebali su patrolirati južno i jugoistočno od Korčule, uz istovremeno vršenje vatrenih prepada na luke Lastova. Torpedni čamci su isplovili iz Kotora i izvršili dva vatrena prepada na Lastovo, ali nisu osmotrili nijedan brod.[323']

321) *AVII,* k. 2072, br. reg. 2-1/1; k. 2021, br. reg. 32/8; k. 523, br. reg. 15-1/1. Stab Mornarice poslao je Delegaciji NOVJ u Bariju depešu 28. decembra da se svi vlastiti parobrodi upute u Komižu radi evakuacije zbjega u Italiju. Istog dana upućena je depeša Vrhovnom štabu i 8. korpusu o reorganizaciji obrane otoka na osnovu iskustava stečenih u obrani Korčule, gdje su veliki problemi bili zauzeti linijski raspored i nepostojanje jačih rezervi. Također je javljeno da se zbjee prebacuje na Vis, da su ranjenici već prebačeni u Italiju, osim 150 koji će biti prebačeni prvom prilikom *(Zbornik NOR-a,* tom VIII, knjiga 1, 460-463).

322) *AVII,* k. 2036, br. reg. 29/1-7; k. 2021, br. reg. 35/1-4, 49/1-8. Pošto je odlučeno da se Mljet ne brani, 3. četa 1. bataljona 13. brigade i Orjenski odred (nalazio se na Mljetu na putu prema Boki Kotorskoj, ali se nije uspio probiti pa je u januaru s 13. brigadom prebačen u sjevernu Dalmaciju) krenuli su brodovima za Vis. Sa Mljeta je javljeno depešom Štabu Mornarice 29. decembra da su sve jedinice napustile Mljet, ali da se uputi jedan brod po zbjeg u Polače. Operativni štab za obranu otoka naredio je 29. decembra da se utvrđuje Vis i postave nagazne mine na ceste *(AVII,* k. 2072, br. reg. 2-2).

323) *AVII,* k. 2021, br. reg. 32-1/8,36/1-4; k. 2074, br. reg. 4-16/42; *KTB* A4, 30. i 31. 12. 1943. Zbog nepovoljnog razvoja situacije Operativni štab odlučio je da se na Vis prebace 1, 12, 13. i 1. prekomorska brigada, da 11. brigada ostane na Hvaru, a na Braču i Šolti dva bataljona i jedna četa. Težište obrane na Hvaru postavljeno je na sektoru Stari Grad-Vrboska-Sveta Nedjelja *(AVII,* k. 2072, br. reg. 2-2). Noću 30/31. decembra na Vis su prebačeni: 1. brigada, 13. brigada, 1. prekomorska brigada, dijelovi pokretne bolnice 26. divizije, dijelovi Štaba Mornarice, Stab 26. divizije, Stab V POS-a, materijal Tehničke sekcije IV POS-a i dijelovi zbjega iz Starog Grada, Hvara i Bola. Iste noći sa dva broda Mornarice NOVJ i jednim savezničkim brodom prebačena je iz Visa u Bari prva grupa od 2.600 izbjeglica *(Arhiv IHRPD Split,* reg. br. KP-26/154).

31. decembra. U 08.35 sati dva njemačka aviona izviđala su Vis, otvarajući vatru na brodove u luci. Štabu 12. brigade na Braču naređeno je da pripremi jedinice za povlačenje na Vis. Zbog velikog nevremena noću 31. decembra/l. januara nije vršeno prebacivanje zbjega i jedinica sa Hvara i Brača na Vis.[324]

1. januara. Nije bilo nikakvog dejstva neprijateljske avijacije. Noću 1/2. januara sa 16 brodova prebačeno je: iz Hvara za Vis 800 boraca (dijelovi 1, 13. i 1. prekomorske brigade), ostatak pokretne bolnice 26. divizije sa cjelokupnim materijalom i oko 350 izbjeglica. Iz Hvara je upućeno pet brodova u Bol, jedan u Stari Grad, jedan u Milnu ijedan u Sućuraj. Brodovi su dobili zadatak da prebace u Vis dijelove 12,1. i 1. prekomorske brigade. Istovremeno su iz Visa za Bobovišće upućena tri broda, za Stomorsku dva i za Stari Grad jedan. I ti brodovi dobili su zadatak da prebace u Vis dijelove navedenih brigada. Admiral Jadrana naredio je da, dok se ne popravi kormilo na torpednom čamcu »S-36«, grupa torpednih čamaca iz Kotora ne isplovljava na borbene zadatke.[325]*

2. januara. Neprijateljska baterija sa obale ispalila je 15 granata na obalnu bateriju i mjesto Sućuraj. Četiri njemačka aviona mitraljirali su svjetionik Pokonji Dol kod Hvara. Noću 2/3. januara prebačeno je: iz Hvara za Vis sa 16 brodova 150 boraca i 900 izbjeglica; iz Milne za Vis sa četiri broda 600 izbjeglica; iz Bola za Vis 400 boraca i 200 izbjeglica; iz Stomorske za Vis 100 izbjeglica. Istovremeno su upućeni brodovi iz Visa za Stari Grad i Milnu radi prebacivanja 1.600 izbjeglica iduće noći. Također su upućeni brodovi iz Visa za Bol i Hvar radi njihove upotrebe sljedeće noći. Sve jedinice 12. dalmatinske brigade u toku noći 2/3. januara 1944. prebačene su na Vis.[326]

3. januara. Njemački avioni izviđali su Brač i Šoltu, mitraljirali brodove u Nečujmu i Šešuli (o. Šolta), lakše je oštećen m/j »Sv. Nikola«. Noću 3/4. januara prebačeno je: iz Hvara u Vis sa tri broda 250 boraca i izbjeglica; iz Hvara u Vis sa četiri broda razni ratni materijal. Radi prevoza materijala za Vis, iz Hvara za Bol isplovila su dva broda, za Sućuraj jedan i za Milnu jedan.[327]

4. januara. Četiri njemačka aviona oko 07.55 sati mitraljirali su uvale oko Hvara. U poslijepodnevnim satima njemački avioni nadlijetali su otoke više puta, ali nisu vršili napade. Sa obale je na obalnu bateriju Sućuraj ispaljeno 30 granata. Noću 4/5. januara prebačeno je iz Hvara u Vis 120 avijatičara koji su stigli sa kopna. Prekinuta je telefonska veza sa Šoltom.[328]

5. januara. Sa obale je na obalnu bateriju i Sućuraj ispaljeno 15 granata. Jaka bura kod uvale Moševćice (zapadno od Sućurja) bacila je na obalu PČ-»Partizan III« Primorske flotile. Štab flotile javio je da će vlastitim sredstvima spasiti patrolni čamac čim popusti bura. Zbog velikog nevremena noću 5/6. januara nije obavljan pomorski saobraćaj. Na Vis je do 5. januara ukupno prebačeno 10.620 izbjeglica.[329]

6. januara. U 02.00, 04.00 i 06.00 sa obale je otvorena vatra na Sućuraj, ispaljeno je 15 granata, oštećeno nekoliko kuća. Zbog jakog mora samo je neko-

324) *AVII,* k. 2064, br. reg. 2-1/3; k. 2072, br. reg. 2-2; *KTB AA,* 31. 12. 1943.
325) *AVII,* k. 2064, br. reg. 4/1-3; k. 2072, br. reg. 2-2; *KTB AA,* 1. 1. 1944.
326) *AVII,* k. 2064, br. reg. 5/1-3. Sa Brača je noću 2/3. januara prebačena na Vis 12. brigada, a ostali su samo slabiji dijelovi. Prema depeši koja je 2. januara upućena Štabu Mornarice, trebalo je uputiti brodove za prebacivanje: u Bol za 1.140 boraca, 1 haubicu sa 270 granata i 5 tona minobacačke i puščane municije; u Sutivan za 340 boraca, 2 brdska topa i 150 granata; u Rogač za 400 boraca, 1 brdski top i 400 granata. Nikola Anić *Dvanaesta dalmatinska brigada,* 47-57. (AVII, k. 2072, br. reg. 2-2).
327) *AVII,* k. 2064, br. reg. 6/1-3; KTB AA, 3. 1. 1944.
328) *AVII,* k. 2064, br. reg. 8/1-3. Telefonska veza sa Braćom mogla se održavati samo ako bi centrala sa Brača nazvala Hvar.
329) *AVII,* k. 2064, br. reg. 9/2-3; V. Huljić, *Vis 1941-1945,* 294-299. Zbjeg je prebačen u Italiju, a zatim u Egipat.

liko brodova isplovilo iz Visa za Hvar, odnosno iz Hvara za Vis prevozeći materijal noću 6/7. januara. U toku noći jaka bura bacila je na obalu kod Postira jedan manji neprijateljski brod tipa bracera. Na brodu je nađeno pet ljudi, od kojih jedan mrtav, i 12 bačava benzina. Po naređenju admirala Jadrana počela je postepena koncentracija brodova kod Trogira, Splita, Omiša i Makarske radi iskrcavanja na Šoltu i Brač.[3301]

7. januara. U jutarnjim satima dva neprijateljska aviona izviđala su otoke. U 15.42 sati dva neprijateljska aviona kružila su iznad Hvara, mitraljirala luku u Starom Gradu, zatim napala gajetu »Mali Ivo« kod rta Kabal na kojoj su lakše ranili dva člana posade i oštetili pogonski uređaj. Demontirana su dva topa sa obalne baterije Sućuraj i pripremljena za prebacivanje u Vis. Noću 7/8. januara isplovila su iz Hvara za Vis četiri broda sa materijalom, zatim dva za Bol, dva za Stari Grad i dva za Sućuraj. Iz Visa za Hvar isplovila su dva, a za Stomorsku jedan brod. Torpedni čamci su isplovili iz Kotora, ali su se zbog jakog mora i vjetra odmah vratili natrag.[331)]

8. januara. Više puta otvarana je vatra sa obale na Sućuraj. U toku noći 8/9. januara nekoliko brodova prebacivalo je materijal sa Brača i Hvara u Vis. Komanda 118. lovačke divizije naredila je obalnim lovcima »Brandenburg« da noću 8/9. januara manjim dijelovima izvrše desantni prepad na Brač radi izviđanja i ispitivanja obrane. Obalni lovci su oko 03.30 sati 9. januara sa tri desantno-jurišna čamca, ploveći uz sjevernu obalu Brača, otvorili topovsko-mitraljesku vatru na Sutivan i Supetar. Na vatru je odmah odgovoreno pa su se obalni lovci povukli u Split. Admiral Jadrana naredio je grupi torpednih čamaca da noću 8/9. januara napada pomorski saobraćaj Mornarice NOVJ između Brača i Hvara. Nakon isplovljenja iz Kotora torpedni čamci su prodrli u Hvarski i Viški kanal. Između Brača i Hvara i Hvara i Visa presreli su po jedan manji motorni jedrenjak. Oba su plovila za Vis prevozeći municiju i manje količine goriva u bačvama. Na oba broda je bilo 20 članova posade i boraca i 31 žena i dijete iz zbjega. Svi su oni prekrcani na torpedne čamce, a oba broda su potopljena. Nakon toga torpedni čamci su otvorili vatru na luku Vis, ali je obrana odmah odgovorila jakom vatrom i prisilila ih da se udalje. Po uplovljenju u Kotor zarobljeni borci i članovi zbjega predani su njemačkoj komandi mjesta.[3321]

9. januara. Povremeno je otvarana vatra sa obale na Sućuraj. Noću 9/10. januara isplovilo je iz Hvara za Črvanj i Sv. Nedjelju (o. Hvar), Sumartin i Vis ukupno šest brodova. Admiral Jadrana naredio je torpednim čamcima da noću 9/10. januara izvrše vatreni prepad na luku u Komiži. Nakon isplovljenja iz Kotora i približavanja Komiži torpedni čamci su presreli m/j »Marija«, koji je prevozio ratni materijal iz Italije za Vis. Posada je prekrcana na torpedne čamce,

330) *Materijali* br. 164/2; *KTB AA,* 5. i 6. 1. 1944. Prema depeši Štaba 26. divizije, jaki vjetar bacio je uzoru 7. januara na obalu Brača tri motorna čamca i jednu barkasu sa 12 Nijemaca. Borci Bračko-šoltanskog odreda zarobili su njih 11, a jedan koji je davao otpor je ubijen. Zaplijenjena su tri puškomitraljeza, tri pištolja, jedan automat i tri puške (AVII, k. 523, br. reg. 15-1/5). Nasuprot tome, u Operativnom dnevniku IV POS-a navodi se samo da je jaka bura bacila na obalu kod Postira jednu malu neprijateljsku braceru. Na brodu je nađeno pet ljudi, od kojih jedan mrtav, i 12 bačava benzina. Zarobljenici su sprovedeni u Štab Bračko-šoltanskog odreda u Nerežišće *(Materijali* br. 164/1).

331) *AVII,* k. 2064, br. reg. 11/1-3; *KTB AA,* 7. i 8. 1. 1944. Topovi na obalnoj bateriji Sućuraj bili su oštećeni, ali je popravak na licu mjesta bio nemoguć. Bili su starijeg tipa, proizvedeni 1908. godine. Za njih je bilo još oko 100 granata, koje zbog starosti većinom nisu eksplodirale na cilju.

332) *AVII,* k. 2036, br. reg. 9/1-7; *KTB AA,* 8. i 9. 1. 1944. Nisu poznata imena potopljenih brodova. Na osnovu izvještaja komandanta torpednih čamaca, admiral Jadrana napisao je ovu konstataciju u operativnom dnevniku: »Znatno ojačana obrana luke Vis pokazuje da se očekuje, da će njemačke snage kroz kratko vrijeme izvršiti napad na otok Vis. Što se duže bude čekalo na ovaj napad utoliko će više biti ojačane snage za obranu otoka« (KTB AA, 9. 1. 1944). Vlastita obavještajna služba nije bila otkrila da njemački torpedni čamci dolaze iz Boke Kotorske, nego se mislilo da dolaze iz Šibenika, Splita i Makarske, pa su naoružani brodovi obično patrolirali ispred Splitskih vrata ili kod rta Pelegrin na Hvaru.

koji su zatim otvorili vatru na Komižu. Obrana je odgovorila jakom vatrom, ali torpedni čamci nisu pogođeni. Poslije toga torpedni čamci su se sa m/j »Marija« uputili za Velu Luku. Neposredno prije uplovljenja dva saveznička aviona napala su torpedne čamce. Oba torpedna čamca su oštećena, a od posada dvojica su bili mrtvi, četvorica teže ranjeni i veći broj lakše ranjenih. Torpedni čamci su se vezali uz neizgrađenu obalu u uvali Plitvine, a blizu njih se usidrila m/j »Marija«. Savezнички lovci-bombarderi izvršili su više napada na torpedne čamce i motorni jedrenjak. Potopljen je torpedni čamac »S-55« i m/j »Marija«, dok je oštećen »S-36«, ali je noću 10/11. januara uspio uploviti u Kotor.[333]*

Zarobljavanje, odnosno potapanje m/j »Marija« bio je težak gubitak za Mornaricu NOVJ. To je tada bio njen najveći motorni jedrenjak. Pored zarobljene posade, izgubljen je brod i sa njim vrijedan ratni materijal. Ali i Nijemci su potapanjem jednog i oštećenjem drugog torpednog čamca pretrpjeli osjetan gubitak. U Jadranu su ostali bez borbeno spremnih torpednih čamaca. To je značilo da do dolaska novih torpednih čamaca nisu mogli vršiti napade na pomorski saobraćaj Mornarice NOVJ.

10. januara. U 08.05 sati četiri neprijateljska aviona mitraljirala su brodove u uvali Mala Garška kod Hvara, ali nije bilo gubitaka ni štete. Zatim su neprijateljski avioni u 08.15 sati napali uvalu Radonju kod Sumartina. Poginuo je komandant m/j »Pravedan«-Jelsa Milivoj Čubretović, dok je brod oštećen. Na Braču su uhvaćena tri neprijateljska obavještajca, od kojih dva Nijemca i jedan Talijan. Bili su u civilnim odijelima, a na saslušanju su izjavili da su poslani na Brač sa zadatkom da ispitaju stanje obrane. Povratak je trebao biti noću 10/11. januara brodom koji ih je trebao čekati zapadno od Sutivana od 22.00 sati. Na tom mjestu je odmah postavljena zasjeda, ali se brod nije pojavio. Na obali kod Sućurja'nađen je prazan čamac, pa je po nekim indicijama postojala sumnja da su se njime prebacili neprijateljski obavještajci. O tome su odmah obaviještene sve jedinice, kao i vojnopozadinski organi. U toku noći 10/11. januara isplovilo je iz Hvara više brodova za Vis, Milnu, Sumartin i Smrku. Iste noći dio Štaba IV POS-a prebacio se na Vis, dok je drugi dio sa komandantom, načelnikom štaba i političkim komesarom i dopunskom četom ostao u Hvaru.[334]*

11. januara. Savezнички avioni bombardirali su Makarsku dva puta. Potopljena je desantna splav »SF-268«, teško je oštećen i potopljen naoružani brod »AP-5«, dva motorna jedrenjaka su oštećena, dok je lakše oštećena desantna splav »SF-264«. Ti brodovi su bili u pripravnosti za iskrcavanje na Brač, koje je trebalo izvesti noću 11/12. januara. Međutim, zbog tih gubitaka iskrcavanje na Brač odgođeno je za iduću noć. Noću 11/12. januara jedan patrolni čamac prebacio je na Pelješac grupu članova Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju. Iz Hvara su isplovila četiri broda za Vis, Bol, Stari Grad i Sućuraj. Iz Hvara za Sućuraj isplovio je m/b »Sv. Ante« radi prebacivanja grupe savezničkih oficira koji su se

333) *AVII,* k. 2066, br. reg. 9/1-7; *KTB AA,* 9.1.1944. Motorni jedrenjak »Marija«, natovaren ratnim materijalom, plovio je uobičajenom rutom za Komižu bez osiguranja. Naime, brodovi koji su plovili iz Italije za Vis, kao i u obratnom smjeru, nisu imali neposredno osiguranje, jer se smatralo da je to nepotrebrya zbog prisustva savezničkih brodova na tom području. Uostalom, od kapitulacije Italije do 9. januara njemački torpedni čamci presreli su samo jedan brod na ruti Italija-Vis, pa se ta ruta smatrala dosta sigurnom. M/j »Marija« nije bila naoružana, samo je posada imala lično naoružanje. Prilikom presretanja njemački torpedni čamci ispalili su na m/j »Mariju« dva torpeda, ali su oba promašila *(KTB A A,* 11. 1. 1944). Motorni jedrenjak »Marija« izgrađen je 1921. godine. Imao je 213 BRT, 160 NRT, a nosivost 450 tona. Dužina broda bila je 38,95 m, širina 8,25 m, a gaz 4,50 m.

334) *AVII,* k. 2036, br. reg. 9/1-7; k. 2034, br. reg. 1/1-1; *Materijali* br. 164/2; IV POS 1943-1983, 65-66. Admiral Jadrana dobio je izvještaj u kojem stoji da, prema navodima jednog njemačkog pomorskog izviđača, Sućuraj predstavlja glavnu bazu za naoružane brodove Mornarice NOVJ radi blokiranja prolaza između o. Hvara i obale *(KTB AA,* 9. 1. 1944).

tamo nalazili na izviđanju. Noću 11/12. januara Nijemci su izvršili iskrcavanje na Šoltu.[3351]

12. januara. Polaskom iz Trogira na Šoltu se iskrcao ojačani bataljon 892. puka 264. divizije (oko 480 vojnika). Iskrcavanje je izvršeno jednom desantnom splavi, dva desantno-jurišna čamca, dva motorna jedrenjaka i naoružanim brodom, u dva talasa, na sjeverozapadnu obalu Šolte i u Maslinicu u 03.25 i 04.00 sati. Nakon zauzimanja Maslinice njemačke jedinice su vrlo oprezno nastupale prema Grohotama, Gornjem Selu i Štomorskoj. Četa koja je bila na Šolti otvorila je vatru na neprijatelja ispred Gornjeg Sela. Na to su njemačke baterije sa Giova tukle položaje čete od 11.00 do 14.00 sati. Nijemci su nastavili nastupanje, koje su usporavale postavljene zaštitnice. U 17.30 sati donesena je odluka da se otok napusti. Preostali materijal i borci ukrcani su na brodove, koji su spremno čekali na istočnom dijelu Šolte, kod rta Livka. Povlačenje sa Šolte izvršeno je u 18.00 sati, u potpunom redu, bez gubitaka. Iz Šolte za Vis isplovili su: Šoltanska flotila sa tri patrolna čamca i 18 boraca i dva motorna broda sa 45 boraca čete i kompletnom osmatračkom stanicom Vela Straža (k. 208), koja je službu vršila sve dok je bilo moguće. Svi brodovi su, pod rukovodstvom komandanta Šoltanske flotile, u toku noći uplovili u Vis. Noću 12/13. januara Viška flotila vršila je patroliranje na sektorima o. Host-rt Barjaci i o. Host-o. Ravnik. Iste noći isplovili su iz Visa: za Bari dva, za III POS četiri, za II POS dva i za Hvar jedan brod. U Vis su uplovili: iz Barija tri, iz Šolte pet, iz Bola jedan i iz Komiže jedan brod. Svi navedeni brodovi prevozili su ratni materijal, borce, ranjenike, zbjeg i prolaznike. Noću 12/13. januara Nijemci su izvršili iskrcavanje na Brač.[336]*

13. januara. Iskrcavanje na Brač Nijemci su izvršili sa tri desantna odreda: 1. desantni odred, sastava tri desantne splavi, dva desantno-jurišna čamca i naoružani brod sa polaskom iz Baške Vode iskrcao je do 04.20 sati u rajonu Tičjeg rata kod Povija 620 vojnika 2. bataljona 738. puka; 2. desantni odred, sastava jedna desantna splav, jedan patrolni brod, tri desantno-jurišna čamca i jedan naoružani brod, sa polaskom iz Dugog Rata iskrcao je do 04.10 sati u uvali Veselje istočno od Pučišća 480 vojnika 1. bataljona 738. puka; 3. desantni odred iskrcao se u uvali Konopljikova (između Pučišća i Povija). Taj odred sačinjavali su obalni lovci bataljona »Brandenburg«. Oni su krenuli iz Splita i iskrcali su se vlastitim desantno-jurišnim čamcima. Prilikom iskrcavanja Nijemci su naišli na nagazne mine koje su bile postavljene po uvalama. Poginuo je jedan vojnik, a drugi je teško ranjen. Nakon djelomičnog uklanjanja mina Nijemci su nastavili nastupanje prema Selcima, Sumartinu, Pražnicama i Gornjem Humcu. Na Braču se nalazio načelnik Štaba 26. divizije sa Bračko-šoltanskim odredom. Nakon pruženog slabijeg otpora na putu Gornji Humac-Bol, Bračko-šoltanski odred povukao se noću 13/14. januara na Hvar. Na Braču je ostavljen Bračni partizanski odred sa štabom i 84 borca. U vezi neprijateljskog iskrcavanja na Brač, Štab 11. brigade

335) *AVII,* k. 2064, br. reg. 14/3-1; *KTB SD,* 11. i 12. 1. 1944. Prema njemačkim podacima, dva savezničkа broda izvršila su napad na Makarsku artiljerijskom vatrom oci 22.00 do 23.00 sati. Otvaranje vatre na obalu kod Makarske registrirano je i od osmatračke službe IV POS-a u vremenu od 22.45 d° 23.20 sati. Također se u njemačkim dokumentima navodi da su vjerovatno isti brodovi artiljerijskom vatrom napali i Split oko 21.20 sati. Napad je trajao dva puta po deset minuta, s tim što su brodovi najprije plovili prema zapadu, a onda su okrenuli u protukurs. Ispaljeno je oko 40 granata, koje su većinom podbacile ili udarile u lukobran, tako da nije bilo gubitaka. Nasuprot tome U ur[onl] dokumentu se spominje daje potopljen jedan motorni jedrenjak. Prema istim podacima, to su bili razarači jer su ispaljene granate navodno bile kalibra 150 mm. Međutim, u postojećoj dokumentaciji nije se moglo ustanoviti koji su savezнички brodovi izvršili vatreni prepad. Razarači sigurno nisu bili, nego vjerovatno motorne topovnjače koje su imale topove od 57 mm. Inače, savezнички razarači su imali topove od 120 i 127 mm *(KTB SD,* 11. 1. 1944; *Materijali* br. 164/2).

336) *AVII,* k. 2036, br. reg. 10/1-7; *KTB SD,* 9, 10, 11. i 12. 1. 1944. Iskrcavanjem na Šoltu Nijemci su realizirali operaciju »Morgenwind II«. Iskrcavanje na Šoltu podržavala je i pokretna baterija od 100 mm, koja se nalazila na Ciovu. Štab 26. divizije javio je Štabu 8. korpusa da je neprijatelj sa 500 vojnika zauzeo Šoltu bez otpora 12. januara *(AVII,* k. 523, br. reg. 15-1/1).

djelomično je korigirao raspored svojih pet bataljona u obrani Hvara. Štab IV POS-a naredio je komandantu Viške flotile da se patrolni čamac »Badija« premjesti iz Visa u Komižu i vrši patrolnu službu na sektoru rt Barjaci-o. Ravnik. Također je naređeno da zamjenik komandanta Viške flotile bude stalno u Komiži, gdje će mu se za patrolnu službu dodijeliti još jedan patrolni čamac. Noću 13/14. januara od 21.00 do 05.00 sati patrolni čamac »5« Viške flotile patrolirao je od o. Host do rta Barjaci i natrag, i od o. Host do o. Ravnika. Iz Hvara u Vis stigao je dio dopunske čete IV POS-a i dio lučke kontrolne straže luke Hvar. U toku noći isplovili su iz Visa: za Bari dva, za Hvar sedam i Komižu jedan brod. U Vis su uplovili: iz Hvara sedam, iz III POS-a tri i Komiže jedan brod. Istovremeno je iz Komiže isplovio za Bari jedan, za Monopoli jedan i za Vis jedan brod, a uplovio u Komižu iz Visa jedan brod. Iz Brača u Hvar sa više brodova prebačene su jedinice, preostali materijal i zbjeg. Britanski torpedni čamci »MTB-651« i »MTB-226« isplovili su iz Komiže sa zadatkom da napadaju neprijateljske brodove u vodama Brača. Noću 13/14. januara presreli su desantnu splav »SF-271«, koja je plovila za Sumartin. Došlo je do vatrenog okršaja koji je trajao oko 10 minuta, ali bez rezultata. Na to je »MTB-651« ispalio dva torpeda, koja su promašila desantnu splav i eksplodirala udarom u obalu.[337)]

14. januara. U 07.15 sati Nijemci su izvršili iskrcavanje na zapadnu obalu Brača, jer su mislili da će se jedinice NOVJ povući sa otoka preko Milne. Jedna četa je sa polaskom iz Stomorske, sa desantnom splavi i tri desantno-jurišna čamca, iskrcana kod Milne. Nešto ranije sa polaskom iz Splita, sa 7 desantno-jurišnih čamaca na isto mjesto iskrcani su dijelovi bataljona obalnih lovaca »Brandenburg«. Po padu mraka četa je vraćena natrag na Šoltu. U 07.35 sati 7 njemačkih aviona, uz pratnju lovaca, bombardiralo je luku Vis. Bačeno je oko 25 manjih bombi. Oštećen je m/j »Marjan«, a poginuo je Vitomir Radman motorist PČ »Turist«. Od 08.00 do 08.45 sati njemački avioni su više puta kružili iznad Visa. U 08.30 sati 12 njemačkih aviona bombardiralo je podrtinu nasukanog p/b »Ivo Matković« kod Biševa. Njemački avion bombardirao je Hvar, znatno je oštećena zgrada Lučke kapetanije, ali nije bilo žrtava. U Hvar je uplovila Bračka flotila, koja je osiguravala evakuaciju Brača. Dobila je naređenje da patrolira između Hvara i Brača, odnosno prema Splitskim vratima. Iz Visa za Bari isplovila su četiri, za Hvar sedam, za Komižu jedan i Rukavac jedan brod. Iz Hvara u Vis uplovilo je sedam, a iz Monopolija jedan brod. Uvečer 16. januara isplovio je iz Starog Grada za Vis m/j »Sretan II«-Stomorska tegleći havarirani m/j »Dobar otac«-Krilo. Kod rta Pelegrin (o. Hvar) brodove su napali njemački desantno-jurišni čamci iz sastava bataljona obalnih lovaca »Brandenburg«. Tom prilikom poginuo je komandant m/j »Dobar otac« Ivan Tomaš. Tri člana posade m/j »Sretan II« Nijemci su prekrcali na jedan desantno-jurišni čamac, ali im nije uspjelo pristati na m/j »Dobar otac«. Nakon što su se desantno-jurišni čamci udaljili upravljanje sa m/j »Dobar otac« preuzeli su preostali članovi posade - maloljetni sinovi poginulog komandanta Frane i Tomislav. Iako je bila noć i jaka bura, oni su uspjeli koristeći kormilo doploviti brodom do uvale Zaglav na otoku Sv. Klement (Pakleni otoci). Međutim, iako su oborili sidra, bura je potopila njihov brod a također i m/j »Sretan II« koji je udario u obalu. Pored svega, oni su uspjeli

337) *AVII,* k. 2072, br. reg. 2-2; k. 1.101, br. reg. 2/2; k. 523, br. reg. 15-1/1; *NAV-N-T-3Ì4,* f. 561/128-131; *KTB SD,* 13. i 14.1.1944; D. Pope, *Flag4,* 100. Operativni štab naredio je da se na Braču ostavi odred od najmanje 50 boraca.

doći u Štab IV POS-a u Hvaru, gdje su podnijeli izvještaj. Obojica su pohvaljena za hrabro držanje i snalažljivost, a zatim su preko Visa upućeni u zbjeg.[338)]

15. januara. U jutarnjim satima dva neprijateljska aviona izviđala su Vis. Uvečer je isplovila iz Visa za Hvar Šoltanska flotila, ali se zbog jakog mora morala vratiti natrag. Patrolni čamac »Badija« morao je zbog nevremena uploviti u Komižu. Noću 15/16. januara sa četiri broda prebačen je iz Hvara u Vis Brač-ko-šoltanski odred.[3391]

16. januara. Zbog jakog mora patroliranje je vršeno samo uz južnu i istočnu obalu Visa. U jutarnjim satima dva njemačka aviona izviđala su Vis. Iz Visa za Bari isplovila su tri broda, a u Vis je uplovilo pet brodova iz Hvara.[340]*

17. januara. Neprijateljski avioni su izviđali Vis nekoliko puta u toku dana. Patroliranje je uz sjevernu obalu Visa vršio PČ »Lapad«, a uz južnu PČ »Badija«. Noću 17/18. januara isplovilo je iz Visa za III POS sedam, za Hvar jedan, za Komižu jedan, za Smrsku jedan i za Rukavac jedan brod. U Vis su uplovili iz Hvara tri, iz Starog Grada jedan, iz III POS-a jedan, iz Rukavca jedan i iz Komiže jedan brod. Iako su Nijemci pripremili iskrcavanje na Hvar noću 17/18. januara, morali su ga odgoditi za iduću noć zbog nesporazuma i zakašnjenja oko izdavanja, odnosno prijema naređenja.[341']

18. januara. U 07.15 sati dva njemačka aviona izviđala su Vis. Donesena je odluka aa se 11. brigada sa Hvara prebaci u Vis. Na m/j »Mars« utovarena je hrana za jedinice na Biokovu. Uvečer su isplovili iz Visa m/j »Mars« i, kao osiguranje, PČ »Lapad« ijedan naoružani leut. Taj sastav se trebao probiti do Makarskog primorja i iskrcati hranu, ali se zbog jake bure morao vratiti. Istovremeno je za Štari Trogir sa teretom hrane isplovio m/j »Sloboda« u pratnji PČ »Zora«, ali se i taj sastav zbog bure vratio u Vis. Za Sušac je isplovio m/j »Jadran« sa mehaničarom i rezervnom hranom za m/j »Pčela«, koji je tražio pomoć jer mu je havarirao motor. U međuvremenu, posada m/j »Pčela« uspjela je otkloniti kvar, pa je ovaj brod, tegleći leut sa deset boraca i izbjeglica iz Lastova, u toku noći uplovio u Vis. Za Korčulu je isplovio patrolni čamac sa komandantom flotile V POS-a sa zadatkom da se u određenoj uvali prikupi zbjeg, koji bi iduće noći prebacio u Vis naoružani brod. U toku noći 17/18. januara patroliranje oko Visa vršeno je samo uz južnu obalu i od o. Ravnik do Stončice. U vezi donesene odluke o evakuaciji, za Hvar je isplovilo devet brodova. Noću 18/19. januara iz Hvara u Vis sa 16 brodova prebačena je 11. brigada (osim jedne čete), dio Štaba IV POS-a sa svim preostalim jedinicama i službama i 50 izbjeglica. Prebacivanje su osiguravale Primorska, Bračka i Hvarska flotila koje su, također, uplovile u Vis. Samo je u jednoj uvali Paklenih otoka ostao m/j »Deva« sa zadatkom da ukrca preostalu četu ijedan kamion. Sa njim je ostao i patrolni čamac Hvarske flotile. Noću 18/19. januara Nijemci su izvršili iskrcavanje na Hvar.[3421]

338) *AVII,* k. 2036, br. reg. 13/1-7; *KTB SD,* 12, 13. i 14. 1. 1944. Piloti njemačkih aviona koji su izviđali otok Biševo pogrešno su zaključili da p/b »Ivo Matković« vrši istovar tereta. Zato su njemački avioni izvršili napad na brod. Inače, ovaj brod su napali njemački bombarderi 24. septembra 1943, kada je plovio sa talijanskim vojnicima iz Splita za Italiju. Brod je bio zapaljen i oštećen, i da ne bi potonuo nasukan je uz obalu o. Biševa. Imao je 2.527 BRT. Istu večer iz Starog Grada je isplovio za Vis m/j »Mali Ante«-Rogač tegleći m/j »Anđeo čuvar«-Krilo. Ove brodove su također napali njemački desantno-jurišni čamci, ali su uspjeli umaći. Prema izjavi članova posade, to je bilo noću 15/16. januara 1944. Nakon što su iz sjevernih luka o. Hvara isplovili svi brodovi za Vis, počela je postepena evakuacija i osoblja lučkih kapetanija i zastupstava. *(AVII,* k. 2042, br. reg. 1-15/1; k. 2036, br. reg. 17/1-7).

339) *AVII,* k. 2036, br. reg. 16/1-7; k. 2072, br. reg. 2-2. Budući da je ostao bez torpednih čamaca, admiral Jadrana tražio je od pretpostavljene komande da mu se dodijele barem dva iz Egejskog mora. Javljeno mu je 15. januara da će dva torpedna čamca određena za Jadran biti borbeno spremna 18. januara (KTB AA, 14, 15. i 16. 1. 1944).

340) *AVII,* k. 2042, br. reg. 1-15/1; k. 2036, br. reg. 17/1-7.

341) *AVII,* k. 2036, br. reg. 18/1-7; *KTB SD,* 17. 1. 1944. Umjesto predviđenih osam brodova za iskrcavanje na Hvar, u Korčuli su bila svega tri 17. januara *(KTB SD,* 18. 1. 1944).

342) *AVII,* k. 2036, br. reg. 19/1-7; k. 523, br. reg. 15-1/1; *KTB SD,* 19. 1. 1944.

19. januara. Iskrcavanje na Hvar (operacija »Walzertraum«) Nijemci su izvršili sa dva desantna odreda: 1. desantni odred, sastava dvije desantne splavi i dva desantno-jurišna čamca, sa polaskom iz Korčule iskrcao je u 04.20 sati na južnoj obali o. Hvara, jednu morsku milju zapadno od uvale Kozja (sedam morskih milja zapadno od Sućurja), 700 vojnika iz sastava 750. puka; 2. desantni odred, sastava dvije desantne splavi, pet desantno-jurišnih čamaca, dva motorna jedrenjaka i dva naoružana broda, sa polaskom iz Povija iskrcao je u 04.30 sati istočno od Vrboske 860 vojnika 2. i 3. bataljona 738. puka. Iskrcavanje su podržavale baterije sa Brača i rta Lovišće (Pelješac). U sastavu 2. desantnog odreda bili su i obalni lovci bataljona »Brandenburg«. Prilikom pristajanja na plažu jedan desantno-jurišni čamac ove jedinice naišao je u uvali kod Jelse na protutenkovsku minu, kojom prilikom je poginuo 21 vojnik. Nakon iskrcavanja njemačke jedinice su nastavile nastupanje prema Sućurju i Zastražišću, odnosno Starom Gradu i Hvaru. Patroliranje oko Visa vršeno je uz sjevernu, istočnu i južnu obalu. Uvečer su isplovili iz Visa za Hvar NB-9 »Biokovac« i barkasa sa zadatkom da prebace preostale borce. Nakon ukrcavanja 46 boraca ovaj sastav se u toku noći vratio u Vis. U toku noći u Vis je iz Hvara uplovio m/j »Deva« u pratnji patrolnog čamca Hvarske flotile. Prebacio je u Vis kamion i jednu četu iz sastava 11. brigade. Na Hvaru je ostao partizanski odred jačine 37 boraca. Time je povlačenje sa Hvara bilo završeno.[343]*

Iznijeti podaci pokazuju veliku aktivnost IV POS-a u evakuaciji, odnosno izvršenju povlačenja sa Šolte, Brača i Hvara. Pored svih ostalih zadataka, IV POS je uspješno realizirao sva dobijena naređenja u vezi sa evakuacijom. To je bio dosta složen i odgovoran zadatak, jer je na Vis trebalo prebaciti kompletne jedinice, ratni materijal i zbjeg. Sve je to učinjeno u uslovima stalne opasnosti od njemačke avijacije i torpednih čamaca, bez dovoljno brodova, koji su u većini slučajeva morali ploviti bez odgovarajućeg osiguranja, jer nije bilo dovoljno naoružanih brodova. Pored toga, plovidba po noći relativno malim brodovima, bez skoro bilo kakvih navigacijskih instrumenata i pomagala, često po jakom jugu i buri, predstavljala je veliki rizik i podvig. Pri tome su pretrpljeni minimalni gubici. Sve to ukazuje da je pomorski saobraćaj na području IV POS-a bio dobro organiziran i znalački vođen. Zahvaljujući tome bilo je moguće izvršiti manevar morem sa šest brigada i tri partizanska odreda koji su prebačeni na Vis. Neprijatelj je namjeravao uništiti te snage NOVJ, ali to mu nije uspjelo. Dvije brigade su prebačene na kopno, dok su jedinice 26. divizije uspješno organizirale obranu Visa. U svemu tome veliku i odlučnu ulogu odigrali su cjelokupni sastav IV POS-a, Štab Mornarice NOVJ, Štab 26. divizije, rukovodstvo NOP-a i narod tog kraja, posebno ribari i pomorci koji su se sa svojim brodovima pridružili Mornarici NOVJ.

* * *

Povlačenjem na Vis 19. januara 1944. završio je, uslovno uzevši, »hvarski period« IV POS-a, koji je trajao nešto manje od tri mjeseca. Nastavljajući borbeni put Obalne komande Split i Komande Flote naoružanih brodova, IV POS se razvijao u dosta teškim i složenim uslovima. Navedeno razdoblje, koje je. u stvari

343) *AVII,* k. 2064, br. reg. 2/1-3; k. 2036, br. reg. 19/1-7; k. 1101, br. reg. 28-22/11; *KTB SD,* 19. 1. 1944; *KTB AA,* 20. 1. 1944. Nagazne i protutenkovske mine dobijene od saveznika bile su postavljene, odnosno zakopane u pjesku ili mulju u plitkom moru u pojedinim uvalama na sjevernoj obali o. Hvara. Prva depeša o neprijateljskom iskrcavanju na Hvar primljena je telefonom u 04.10 sati 19. januara. Tada su njemački brodovi prilazeći obali otvarali vatru na određena mjesta za iskrcavanje. Štabu 8. korpusa javljeno je o iskrcavanju Nijemaca, o povlačenju 11. brigade na Vis i o ostavljanju na Hvaru manjeg partizanskog odreda *{AVII,* k. 523, br. reg. 15/1-1). N. Anić, *Oslobođenje Sućurja,* Hvarski zbornik, 2/1974, str. 207-219. Milan Rako i Slavko Družijanić, *Jedanaesta dalmatinska udarna brigada,* Split 1987, str. 69-91.

i početni period u razvoju sektora, bilo je ispunjeno mnogobrojnim događajima i čestim obrtima operativne situacije. Zato je ono i najteže razdoblje u ukupnom razvoju IV POS-a. Prije nego što je uspio da uspostavi svoju organizaciju i učvrsti jedinice, IV POS se našao u situaciji da izvršava mnogobrojne i teške zadatke. Njegovo operativno područje bilo je od izuzetnog značaja za Mornaricu NOVJ, ali i za narodnooslobodilačku borbu uopće. Ono je imalo i posebnu važnost za neprijatelja, koji je nastojao da ga što prije zauzme. Međutim, to mu nije pošlo za rukom upravo zahvaljujući postojanju IV POS-a i jedinica 26. divizije. Četvrti POS je postepeno učvrstio kontrolu nad svojim operativnim područjem. Omogućio je manevar morem jedinicama 8. korpusa, što je u datoj situaciji bilo od neprocjenjivog značenja. Uspostavio je i uspješno održavao pomorski saobraćaj na tada glavnim pomorskim vezama Mornarice NOVJ. Neprijatelju, pored svih pokušaja, nikad nije uspjelo da potpuno prekine pomorski saobraćaj između Visa i obale za čim je inače težio. Iako je prekinuta pomorska veza sa Podgorom, uspostavljena je sa određenim tačkama na obali između Trogira i Rogoznice. Zatim je organizirana redovna pomorska veza sa sjevernom Dalmacijom preko Kornata i sa Senjom. Sve to pokazuje daje IV POS, pored svih teškoća i problema, uspješno izvršavao postavljene zadatke. Zbog malog broja naoružanih brodova i njihovog neadekvatnog naoružanja nije bilo moguće efikasno napadati i prekinuti neprijateljski pomorski saobraćaj, ali su i tu postignuti određeni rezultati. Četvrti POS sa snagama kojima je raspolagao nije bio u stanju da obrani svoje cjelokupno operativno područje. Ali je zato sa jedinicama 26. divizije onemogućio neprijatelja da brzo i bez problema zauzme srednjodalmatinske otoke. Premda je neprijatelj, osim Visa zauzeo operativno područje IV POS-a, nije mu uspjelo uništiti sektor i ostale jedinice NOVJ, niti im zadati odsudne gubitke. To je, u stvari, bilo najvažnije jer se sektor ipak nalazio u početnoj fazi svog razvoja. Zahvaljujući svemu tome, a u prvom redu svojim borcima, IV POS je uspješno nastavio svoj borbeni put. Stečena iskustva u organizaciji i borbenim dejstvima poslužila su mu kao osnova u daljim aktivnostima.

DRUGI DIO

Četvrti pomorski obalni sektor od povlačenja na Vis do oslobođenja Splita

IV POMORSKI OBALNI SEKTOR OD POVLAČENJA NA VIS DO OSLOBOĐENJA SPLITA

Situacija u srednjoj Dalmaciji početkom 1944. godine

Opća situacija na području srednje Dalmacije početkom 1944. godine bila je povezana s posljednjom fazom njemačkih zimskih operacija, koje su počele[1] još početkom decembra 1943. Prema procjeni njemačke Vrhovne komande, postojala je neposredna opasnost od savezničke invazije na Balkan. Zato je odlučila da njene snage na Balkanu izvedu niz operacija u toku zime 1943/44. godine, s osnovnim ciljem da razbiju snage NOVJ. Na osnovi odluke Vrhovne komande Komanda Jugoistoka naredila je štabu 2. oklopne armije da izvede ofenzivne operacije protiv jedinica NOVJ u centralnom dijelu Jugoslavije, između rijeka Kupe, Save, Drine i Lima i jadranske obale. Pored snaga koje je imala u svom sastavu, 2. oklopnoj armiji dodijeljene su još tri divizije: 1. brdska iz Grčke, 371. pješadijska iz Italije i 392. legionarska iz Austrije. Njemačko ratno vazduhoplovstvo trebalo je da potpomaže navedene operacije, dok je njemačka ratna mornarica na Jadranu dobila zadatak da usko sarađuje s jedinicama 2. oklopne armije. Kao poseban zadatak njemačkih trupa trebalo je da bude pustošenje zauzetih područja i deportiranje muškog stanovništva. Prvih dana decembra otpočele su njemačke operacije u Sandžaku, istočnoj Bosni, Kordunu i srednjoj Dalmaciji, a u januaru 1944. prenijele su se u srednju Bosnu, sjevernu Dalmaciju, Liku, Gorski kotar i Hrvatsko primorje.[1']

Njemačke komande smatrale su da su u decembarskim operacijama u Sandžaku, istočnoj Bosni, Dalmaciji i srednjem dijelu Hrvatske postigle postavljene ciljeve. Zato je u vezi s općim planom zimskih operacija trebalo ofenzivna dejstva prenijeti najprije u srednju i zapadnu Bosnu, a zatim preko planinskog masiva Dinare u sjevernu Dalmaciju. Paralelno s tim trebalo je izvesti ofenzivne operacije u Lici, Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju. Kao i u decembarskim operacijama, svim jedinicama je naređeno da pale partizanska sela, otkrivaju i uništavaju baze, skladišta, bolnice i druge ustanove. Morale su uzimati stoku i hranu i hvatati i deportirati odraslo muško stanovništvo.[2']

Nakon dolaska u sjevernu Dalmaciju glavnine 1. brdske divizije i 92. motoriziranog puka, te snage su zajedno sa jedinicama 264. divizije produžile ofenziv-

«

1) *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945* (dalje: *Oslobodilački rat),* II, knjiga 2, Beograd 1965, 13-14. Vrhovna komanda Jugoistoka, koja je ujedno bila i komanda Grupe armija »F«, rukovodila je svim njemačkim jedinicama na Balkanu. Njoj su bile podređene: 2. oklopna armija, na te-, ritori ju NDH, Crne Gore i Albanije (sastava 5, 15,69. i 21. korpus), Grupa armija »E« u Grčkoj i trupe pod komandom vojnog komandanta Srbije.

2) *Oslobodilački rat,* 51,52,54. Operacijom »Ziethen«, koja je počela početkom decembra, Štab 15. brdskog korpusa planirao je razbiti 8. korpus NOVJ.

no djelovanje protiv snaga NOVJ. Do 2. februara uspjele su ovladati slobodnim dijelom obale između Biograda n/mi Vodica i potisnuti 13. brigadu u Bukovicu. Sa dva bataljona izvršili su iskrcavanje na sjevernodalmatinske otoke i prisilili II i III POS da se sa dijelom jedinica povuku privremeno na Vis.[3)]

U sklopu zimskih operacija Nijemci su u srednjoj Dalmaciji zauzeli Šoltu, Brač i Hvar. Time je cjelokupno operativno područje IV POS-a, osim Visa, bilo pod kontrolom neprijatelja.

Zimskim operacijama tokom 1943/44. godine Nijemci su ovladali obalnim pojasom, unutrašnjim lancem otoka i komunikacijama koje su sa istočne obale Jadrana vodile ka dolini Save. Međutim, nisu uništili snage NOVJ na tom području. To se posebno odnosi na jedinice 8. korpusa, Mornarice NOVJ i 13. primorsko-goranske divizije. Mada su zaposjeli obalu i otoke srednje i južne Dalmacije, nisu zauzeli Vis i Lastovo. Time su omogućili Mornarici NOVJ da nastavi svoje borbeno djelovanje i uspostavi operativnu osnovicu na vanjskom nizu otoka, od Premude preko Dugog otoka i Kornata do Lastova, s Visom kao glavnom bazom. Time je u osnovi izvršena direktiva Vrhovnog štaba, izdata neposredno pred početak zimskih operacija. Njen je cilj bio da jedinice izbjegnu uništavajuće udare nadmoćnijih neprijateljskih snaga i da primjenom odgovarajućeg taktičko-operativnog djelovanja razvlače njegove snage i nanose mu gubitke.[4)*]

Bez obzira na uspjehe koje su postigli, položaj njemačkih snaga na obali i zaposjednutim otocima bio je nesiguran. Nijemci nisu imali dovoljno snaga da u potpunosti zaposjednu obalu i otoke. Zato su na obali i otocima uspostavili uporišta dok su međuprostore kontrolirali jačim patrolama. Pored toga, na obali i otocima provodili su manja, ali češća borbena dejstva. Njemačko komandovanje trebalo je riješiti, i to u dosta kratkom vremenu, nekoliko teških i složenih problema. Trebalo je organizirati protudesantnu obranu obale, uspostaviti dužobalni pomorski saobraćaj, prekinuti pomorski saobraćaj Mornarice NOVJ između Visa i obale, spriječiti pristup obali jedinicama NOVJ i pokušati zauzeti Lastovo i Vis. Kao poseban zadatak, koji je sredinom februara postavila Komanda 2. oklopne armije, bio je da se sve muško za vojnu službu sposobno stanovništvo sa otoka bez odlaganja pohvata i prebaci na kopno. Istovremeno, naređeno je da se pripremi evakuacija svih gradova i mjesta na obali i da se 200.000 stanovnika prebaci na prostor sjeverno od rijeke Save pravcem Knin-Bihać.[5)]

Realizacija tih zadataka bila je povezana s pokušajem uništenja jedinica NOVJ na obali i otocima. Kako je već naglašeno, to Nijemcima nije uspjelo. Ali, uspjelo im je da jedinice NOVJ odbace od obale prema unutrašnjosti, odnosno prisile ih da se sa južnodalmatinskih i srednjodalmatinskih otoka povuku na Vis. Njemačke snage su čvršće posjele obalni pojas od Nina u sjevernoj Dalmaciji pa sve do Cavtata, odnosno Boke Kotorske, i to sada za duži period. Odmah su počele njegovo utvrđivanje i uređenje za protudesantnu obranu. Istovremeno, posvetile su veliku pažnju komunikacijama koje sa obale vode prema unutrašnjosti, a posebno pravcu Knin-Bihać.

Njemačke snage na području srednje Dalmacije pripadale su dvama korpusima: 15. brdskom, sa sjedištem u Kninu, i 5. SS, sa sjedištem u selu Lise kod Mostara. Granica između ta dva korpusa bila je istočno od mjesta Stobreć kod

3) K. Pribilović, *III POS,* 122, 142. Drugi POS se noću 19/20. januara povukao iz Hrvatskog primorja na Dugi otok. Nakon što su se Nijemci noću 3/4. februara povukli sa Dugog otoka, II i III POS nastavili su svoje djelovanje na području sjeverne Dalmacije.

4) *Oslobodilački rat,* 14.

5) *AVII,* NAV-N-T-313, f. 199/74610999-74611000, f. 199/7461030, f. 199/7431036, f. 199/7461X12--114. Bilo je naređeno da se deportiraju svi muškarci rođeni od 1896, odnosno 1904-1927. godine. Prema izvještaju Štaba 5. brdskog korpusa od 30. marta 1944, evakuirano je 3.929 muškaraca, od čega sa o. Hvara 1.852, Pelješca 1.094 i Brača 796. Noću 21/22. februara evakuirani su muškarci sa Šolte i Drvenika Velog. Međutim, evakuacija 200.000 stanovnika pokazala se kao nerješiv problem, pa nije ni mogla biti sprovedena *(AVII,* NAV-N-T-314, f. 562/284).

Splita. Od rta Ploča do Stobreća, uključujući Drvenik Veli i Šoltu, bile su raspoređene jedinice 264. pješadijske divizije (892. puk i dijelovi 893. puka i 264. artiljerijskog puka) i 944. obalnog artiljerijskog puka kopnene vojske. Jedinice 118. lovačke divizije bile su raspoređene od Stobreća do Neretve, uključujući Brač, Hvar, Pelješac i Korčulu (738. i 750. puk, 668. artiljerijski puk i dijelovi 37. dopunskog puka). Od tih snaga na Šolti se nalazila najprije jedna, a zatim dvije čete iz sastava 892. puka; na Drveniku Velom jedna četa iz istog puka i jedna obalna baterija ratne mornarice; na Braču i Hvaru bila su dva bataljona iz sastava 738. puka i nekoliko baterija iz sastava 668. artiljerijskog puka. Pored ovih snaga, na području Dalmacije nalazila se u svojstvu operativne rezerve 92. motorizirana brigada (puk), obično raspoređena na komunikaciji Benkovac-Knin-Sinj. Budući da je bila potpuno motorizirana, ta brigada se sa prostora svog razmještaja (sjeverna Dalmacija) mogla prema potrebi vrlo brzo prebaciti na ugroženo područje. Na prostoru Zadar-Benkovac-Skradin-Drniš-Split bio je raspoređen 1. puk »Brandenburg«, čiji je štab bio u Skradinu. Dijelovi 771. pionirskog desantnog bataljona (2. pa 3. četa, svaka sa 24 vlastita desantno-jurišna i 2 jurišna čamca) bili su u Zadru, odnosno Splitu. U Dalmaciji je bio raspoređen i 29. puk tvrđavskih pionira, dok je radove na obalnim baterijama izvodio i 29. pionirski štab za utvrđivanje.[6']

Mornaričke jedinice na području srednje Dalmacije pripadale su Pomorskog komandi Dalmacije sa sjedištem u Splitu. Ta komanda bila je u sastavu Komande njemačke ratne mornarice na Jadranu (admiral Jadrana), čiji je štab bio u Opatiji. Obuhvaćala je područje od Bakarskog zaliva do Boke Kotorske. Zbog nemogućnosti efikasnog rukovođenja i komandovanja na tako velikom prostoru, u aprilu 1944. izvršena je reorganizacija. Umjesto Pomorske komande Dalmacije uspostavljene su: Pomorska komanda sjeverne Dalmacije sa sjedištem u Šibeniku i Pomorska komanda južne Dalmacije sa sjedištem u Splitu. Nova organizacija stupila je na snagu 26. aprila 1944, ali je Pomorska komanda sjeverne Dalmacije počela djelovati 29. maja. Pomorska komanda južne Dalmacije, obuhvaćala je područje od rta Ploča kod Rogoznice do Molunta. Ta komanda, u stvari, naslijedila je dotadašnju Pomorsku komandu Dalmacije pa oko nove organizacije nije imala nikakvih posebnih problema, nego je nastavila njeno djelovanje, ali sada u smanjenim granicama.[71]

Pomorskoj komandi južne Dalmacije bile su podređene komande luka u Splitu i Dubrovniku. Na njihovom čelu bili su lučki komandanti, ali kao operativni organi, koji su pod svojom nadležnošću imali po pola teritorija pomorske komande. U svim ostalim lukama postojali su lučki kapetani. Komande luka u Splitu i Dubrovniku imale su u svom sastavu grupe brodova za lučku zaštitu s prosječno 4-6 naoružavanih brodova.[8']

Na području Pomorske komande južnog Jadrana bio je raspoređen 612. mornarički artiljerijski divizion. Njegove obalne baterije bile su postavljene od

6) *Materijali* br. 168/2; *AVII,* k. 2068, br. reg. 1-6/1, 1-21/10, 1-35/1; *KTB SND,* juli 1944. Na području srednje Dalmacije najveći broj baterija iz sastava kopnene vojske i ratne mornarice nalazio se na obali (o. Čiovo, Split, Stobreć, Omiš, Dubci, Makarska, Podaca, Ploče). Prema podacima Obavještajne sekcije Štaba Mornarice, na području Dalmacije bilo je početkom 1944. godine 49.200, a u martu 59.000 neprijateljskih vojnika. Prema istim podacima, na području srednje Dalmacije početkom 1944. godine bilo je 5.000 Nijemaca, 1.800 ustaša i 2.300 domobrana (*Materijali* br. 168/2). Inače, brojno.stanje njemačkih jedinica bilo je: četa 120-150, baterija 80-100, bataljon 600-700 i puk 2.500.

7) *KTB AA,* 30. 1. i 29. 3. 1944; *KTB SD,* 14, 23,26.4. i 29. 5. 1944. Komanda njemačke ratne mornarice na Jadranu imala je u martu 1944. ovo brojno stanje: 413 oficira, 2.021 podoficira, 9.343 mornara i 99 mornaričkih bolničarki. Ukupno: 11.876. Krajem augusta imala je: 743 oficira, 4.071 podoficira, 19.405 vojnika-momara i 75 mornaričkih bolničarki. Ukupno: 24.294.

8) *Isto.* U manjim lukama umjesto lučkog kapetana bile su stanice za lučki nadzor. Komandanti luka bili su obično oficiri čina kapetana fregate, a lučki kapetani oficiri čina kapetana korvete ili poručnika bojnog broda, ali u nedostatku ovih bili su postavljani i oficiri nižih činova.

Splita do Cavtata. Radove na utvrđivanju izvodio je 313. mornarički pionirski bataljon. Pored njega, postojale su posebne mornaričke građevinske uprave u Splitu i Dubrovniku. Na utvrđivanju je radila i Glavna građevinska uprava za Dalmaciju organizacije »Toth«.[9)]

U pojedinim mjestima na obali i otocima bile su raspoređene jedinice Komande za pojačanu kontrolnu službu na granici. Te jedinice vršile su kontrolu i nadzor civilnog pomorskog saobraćaja i ribolova. Komande divizija i pomorske komande nisu bile zadovoljne jačinom snaga Komande za pojačanu kontrolnu službu na granici, koje su bile raspoređene na njihovim operativnim područjima. Zato su tražile od pretpostavljenih komandi da se te snage pojačaju.[10']

Njemačke pomorske snage bile su u nadležnosti Komande ratne mornarice na Jadranu. Ratni i pomoćni brodovi bili su svrstani u divizije, flotile i grupe. Bazirali su u raznim lukama, ali sa težištem u sjevernom Jadranu. Glavne jedinice su bile: 11. divizija za osiguranje (1. eskortna flotila, 2. eskortna flotila, 2. protupodmornička flotila, 6. flotila minolovaca, Grupa minopolagača i Specijalna grupa protupartizanskih brodova), 1. divizion torpednih čamaca (3, 7. i 24. flotila), 10. desantna flotila (4 grupe brodova) i 6. transportna flotila. Posebna jedinica bio je 22. mornarički divizion za brodska protuavionska oružja.[n)]

Komanda njemačke ratne mornarice na Jadranu, zavisno od operativne situacije, raspoređivala je flotile, grupe ili pojedinačne ratne brodove na područja pojedinih pomorskih komandi. Pored toga, neke flotile i grupe, a posebno torpednih čamaca i desantnih brodova, bazirale su stalno ili povremeno u Splitu, Šibeniku, Dubrovniku i Boki Kotorskoj. Najveće koncentracije ratnih i pomoćnih brodova na područjima pojedinih pomorskih komandi bile su kada su izvođene operacije protiv otoka koji su bili pod kontrolom Mornarice NOVJ, odnosno kada su jedinice NOVJ izvodile borbena dejstva sa Visa. Na području IV POS-a, i to u Splitu, bazirale su stalno dvije plovne jedinice. Drugi odred 10. desantne flotile, čije je sjedište inače bilo u Rijeci, bazirao je u rajonu Splita od januara do oktobra 1944. U svom sastavu imao je pet desantnih splavi tipa »SF«, 7-10 desantno-jurišnih čamaca tipa »I« i brod-radionicu. Sedma flotila torpednih čamaca, sastava obično pet torpednih čamaca, bazirala je u Splitu od kraja maja do septembra 1944. Dok je 2. odred 10. desantne flotile upotrebljavan za izvršavanje raznih zadataka, pa i osiguranje konvoja, dotle je osnovni zadatak 7. flotile torpednih čamaca bio da napada pomorski saobraćaj Mornarice NOVJ i vrši posredno osiguranje vlastitog pomorskog saobraćaja.[121]

Zbog velike važnosti pomorskog transporta o njemu se brinula posebna organizacija. Za njegovu organizaciju i provođenje odgovarao je šef pomorskog transporta za Jadran, koji je ujedno bio i referent za pomorski saobraćaj u štabu admirala Jadrana. U sjedištima pomorskih komandi nalazila se glavna stanica pomorskog transporta, čiji je načelnik bio i referent u komandi. U manjim lukama postojale su stanice pomorskog transporta, čiji su referenti surađivali s lučkim komandantima ili sa stanicama za lučki nadzor. Za obavljanje pomor-

9) *KTB A A,* februar i mart 1944. Obalne baterije imale su, uglavnom, topove od 76 i 105 mm. Gradnjom položaja za obalne baterije i skloništa za brodove upravljao je 33. pionirski štab.

10) *KTB SD,* 16. 4. 1944.

11) Brojno stanje ratnih i pomoćnih brodova stalno se mijenjalo i imalo je tendenciju porasta skoro sve do kraja 1944. godine. Nijemci su pretrpljene gubitke nadoknađivali brzom izgradnjom novih brodova u brodogradilištima Venecije, Trsta i Rijeke, dok su manje brodove dovlačili mor-
942^949 CP[11611]™ P[utem] *z Njemačke, odnosno drugih ratišta (AVII, KTB AA, NM London, 87-89,

12) *AVII,* mikrofilm London I-III, s. 714-1.030; K. Pribilović, *Njemačka 10. desantna flotila u vodama istočnog Jadrana 1944. godine,* Mornarički glasnik, 3/1976, 468—483. Desantne splavi tipa »SF« imale su deplasman 130 tona, a naoružanje se sastojalo od dva topa od 75 mm, jednog četverocijevnog topa od 20 mm i dva topa od 20 mm. Desantno-jurišni čamci tipa »I« imali su deplasman 35 tona i naoružanje od jednog topa od 20 mm i mitraljeza od 15 mm. Torpedni čamci su imali deplasman od 50 tona, dvije torpedne cijevi i tri topa od 20 mm.

skog saobraćaja Nijemci su angažirali veliki broj brodova raznih vrsta i tonaže (motorni jedrenjaci, motorni brodovi, parni brodovi), koje su zaplijenili ili zatekli u pojedinim lukama na Jadranu. To se posebno odnosi na sve talijanske luke, zatim neke istarske luke, pa Rijeku, Zadar, Šibenik, Dubrovnik, Boku Kotorsku i albanske luke. Svi brodovi koji su obavljali pomorski saobraćaj obavezno su, zavisno od veličine, bili naoružani većim brojem topova i mitraljeza. Bez obzira na to ko su bili članovi posada, naoružanjem su rukovali posebno za to obučeni i ukrcani pripadnici njemačke ratne mornarice.[13)]

Njemačka avijacija bazirala je na aerodromima Zemunik i Mostar. Međutim, zbog nedostatka aviona na Zemuniku je obično bilo 2-5 aviona za vezu tipa »Fieseier Storch« (»roda«). Ti avioni su bili naoružani mitraljezima i adaptirani za nošenje bombi manjeg kalibra. Do maja 1944. bili su vrlo aktivni u napadima na brodove Mornarice NOVJ u Kornatima i u lukama Dugog otoka. Na aerodromu Mostar eskadrile borbene avijacije bazirale su samo povremeno, zavisno od operativne situacije. One su, prema potrebi, tamo prebazirane sa aerodroma iz unutrašnjosti. Obično je bila jedna eskadrila lovaca tipa »Messerschmitt« i jedna do dvije eskadrile aviona za obrušavanje tipa »JU-87«. Na istom aerodromu stalno je bazirala eskadrila za izviđanje, koja je u svom sastavu imala avione tipa »BF-109« i »JU-88«. Izviđački avioni svakodnevno su izviđali talijansku obalu i Vis. Izviđanje je vršeno danju i noću, vizuelno sa malih i pomoću preciznih foto--uređaja s velikih visina. Aerofoto-snimci su bili dosta jasni, i pomoću njih moglo se utvrditi stanje brodova u viškoj i komiškoj luci. Kada je na Visu izgrađen aerodrom, on je također svakodnevno izviđan. Na aerofoto-snimcimaje utvrđivan broj i tip aviona na aerodromu.[14)]

Pored njemačkih, na teritoriju IV POS-a nalazile su se i ustaško-domobranske jedinice, dok četničkih nije bilo. Te jedinice bile su najvećim dijelom raspoređene na sektoru Stobreć-Ploče. Nijemci su s ovim snagama nadoknađivali pomanjkanje svojih, pa su ih upotrebljavali za borbu protiv NOVJ, za osiguranje komunikacija i pojedinih važnih objekata i kao posade u nekim, a posebno manjim garnizonima. U Splitu je djelovalo obalno zapovjedništvo, koje je u svom sastavu imalo samo jedan naoružani brod. Iako je bilo u sastavu ratne mornarice NDH, ono je, u stvari, bilo podređeno njemačkoj Pomorskoj komandi Dalmacije bez čijeg odobrenja, osim nevažnih stvari, nije smjelo ništa poduzeti.[151]

Njemački sistem protudesantne obrane. Komande 264. i 118. divizije, koje su dobile zadatak da brane obalu na području srednje Dalmacije, rasporedile su svoje snage sa težištima u rajonu Splita, Makarskog primorja i na Braču. Njihove glavne snage raspoređene su na obali linijom Rogoznica-Trogir-Split-Omiš-Makarska-Ploče. Na otocima su uspostavljena uporišta - na Drveniku Velom, Šolti, Braču i Hvaru. Na Drveniku Velom težište obrane bili su luka i sjeverni dio otoka, na Šolti Grohote i Rogač, na Braču Sumartin, Vidova gora, Nerežišće i Supetar, a na Hvaru Sućuraj i kota 246 Ublina (zapadno od Sućurja). Sva uporišta na otocima bila su podržavana baterijama postavljenim na obali nasuprot njima. Uporišta na otocima trebala su ujedno da štite dužobalnu pomorsku komunikaciju od rta Ploča kod Rogoznice do Metkovića, odnosno Korčule.[16*]

13) *AVII,* k. 26, br. reg. 7/2. Admiral Jadrana naredio je 11. maja 1944. da se posade brodova koje nisu njemačke popune sa 50% Nijemaca *(KTB SND,* 11. 5. 1944).

14) *AVII,* k. 2029, br. reg. 2/8-71, 3/1, 8/4-1; KTB AA, 19. 3. 1944. Bez obzira na savezničku apsolutnu nadmočnost u vazduhu, njemački izviđački avioni su skoro svakodnevno vršili izviđanje, izbjegavajući susrete savezničkih aviona letenjem na većim visinama.

15) *Materijali* br. 168/2.

16) *Isto.* Uporišta su bila u sistemu protudesantne obrane, ali su istovremeno štitila i dužobalnu pomorsku komunikaciju.Otok se nije smatrao kao jedno uporište, nego su svako mjesto ili luka uređeni za dugotrajnu obranu smatrani uporištem.

Sva uporišta na otocima bila su uređena za kružnu obranu. Oko njih postavljeno je nekoliko redova bodljikave žice i mina. Bunkeri i otporne tačke uređeni su pomoću eksploziva u živom kamenu. Za obranu su pripremljene i kuće od čvršće građe. Obranu uporišta trebalo je da potpomažu baterije s kopna. Svako uporište na otocima dobilo je zadatak da osmatra morski prostor i odmah izvještava o svim promjenama. Na Drveniku Velom, Šolti, Braču i Hvaru to je vršeno i sa osmatračkih stanica kopnene vojske i ratne mornarice. Iz svakog uporišta, a posebno na Šolti, Braču i Hvaru, slane su po cijelom otoku stalne ili povremene ojačane patrole. U toku februara i marta, pa i kasnije iz uporišta su iselili na kopno najprije sve muškarce za koje su smatrali da su sposobni za vojnu službu, a kasnije i cjelokupno stanovništvo. Tako su skoro potpuno iselili Drvenik Veli, Šoltu i neka mjesta na Braču. Cilj je bio da se u slučaju napada ne doživi iznenađenje i uporišta na otocima drže što je moguće duže.[17]

Uporišta na obali i položaje obalnih i drugih baterija Nijemci su, također, utvrdili i organizirali za kružnu obranu. Na tome su radili više mjeseci, uz upotrebu i civilne radne snage. Uporišta su uredili u svim većim gradovima ili mjestima ili blizu njih. Prostore između njih kontrolirali su jakim patrolama ili iznenadnim prepadima. Ponekad su te prostore pročešljavali krećući se jakim motoriziranim kolonama cestom koja je išla uz obalu. Za te zadatke upotrebljavali su posebno obučene obalne lovce ili naročite udarne ili alarmne jedinice.[18]*

Organizacija njemačke protudesantne obrane izvršena je na osnovi naređenja Komande 2. oklopne armije. U duhu te naredbe Obala je bila glavna linija obrane, dok je za posjedanje otoka trebalo izdvojiti samo manje snage i sredstva. U organizaciju protudesantne obrane trebalo je uključiti samo otoke koji imaju odlučujuće značenje za neposrednu obranu obale ili zaštitu važnih luka. Obranu je trebalo organizirati po sistemu otpornih tačaka i ujedno štititi dužobalni pomorski saobraćaj. Baterijama na obali i otocima tući neprijateljske brodove u morskom prostoru ispred njih. Takvim načinom obrane moralo je biti zagarantirano osiguranje dužobalne pomorske rute. Unutrašnjost većih otoka kontrolirati radi prisustva jedinica NOVJ. Pored posadnih jedinica u uporištima, predviđeni su i leteći (goneći) odredi jačine jedne čete. Oni su morali biti što pokretljiviji i nalaziti se u uporištima. Po otoku je trebalo da krstare noću i danju, krećući se tajno, vršeći iznenadne prepade, nigdje se ne zadržavajući više od 6 do 8 sati. Naseljena mjesta trebalo je kontrolirati munjevitim upadima i pretresom kuća. Ostale otoke gdje nema vlastitog uporišta povremeno kontrolirati i čistiti lovačkim jedinicama. S otoka evakuirati sve muško stanovništvo i uništiti partizanska uporišta i gnijezda.[19]*

Nijemci nisu imali dovoljno snaga da zaposjednu sve otoke, odnosno sve njihove dijelove. Ipak, njemačka ratna mornarica je smatrala da kopnena vojska nije sagledala značenje otoka ispred obale. Komanda njemačke ratne mornarice na Jadranu zastupala je stanovište da sve važnije otoke ispred obale treba zaposjesti odgovarajućim snagama. Ona je smatrala da će, ako su otoci u rukama neprijatelja, za obranu obale biti potrebne znatno jače snage nego što bi to bilo potrebno za obranu otoka. U stvari, ovdje su se sudarale dvije koncepcije za protudesantnu obranu obale, koje nisu u dovoljnoj mjeri vodile računa o snagama. NOVJ, njihovoj jačini i manevarskoj sposobnosti.

17) Da bi utvrdili efikasnost potpomaganja obrane uporišta na otocima, Nijemci su baterijama na obali vršili probna gađanja. Gađali su prilaze uporištima, važnije kote i prostore ispred žičanih prepreka. Tako su, istovremeno, uzimali i sve potrebne elemente za gađanje u slučaju napada na određeno uporište. Tako su sa Čiova gađali Šoltu, iz Splita Brač itd.

18) *Materijali* 168/2; *AVII,* k. 2029, br. reg. 3/1.

19) *KTB AA,* 15. 3. 1944; *AVII,* mikrofilm München, film 42/639-645; K. Pribilović, *III POS,* 170-171. Operativno-taktičku koncepciju protudesantne obrane da glavni otpor neprijatelju treba pružiti na obalnom rubu zastupao je feldmaršal Ervin Romei (Erwin Rommel).

U takvoj situaciji i njemačka ratna mornarica i kopnene snage poduzele su neke dodatne mjere. Računajući na prepade jedinica NOVJ, Nijemci su izvršili rastresit raspored jedinica i pojačali osiguranje štabova, komandi, brodova i raznih važnih objekata. Također su čestim uzbunama nastojali pojačati budnost u jedinicama, a posebno u jutarnjim satima. Izvršili su pripreme za rušenje luka i instalacija u njima. Posebnom direktivom odredili su da se na sve, pa i najmanje brodove provizorno postavi što veći broj automatskog oružja - puškomitraljeza, mitraljeza i minobacača. Izdato je naređenje da se u jednom brodogradilištu u Trstu opremi i naoruža 6 motornih jedrenjaka, koji će se kao protupartizanski brodovi (brodovi zasjede) upotrebljavati u međuotočnom području protiv brodova Mornarice NOVJ.[201]

Polazeći od situacije koja je nastala u srednjoj Dalmaciji neposredno nakon zauzimanja srednjodalmatinskih otoka, kao i snaga i sredstava koje su angažirali, Nijemci su smatrali da će, ako ne uništiti, a ono onemogućiti da na tom prostoru djeluju jedinice NOVJ. Zato su s velikom energijom počeli organizirati protudesantnu obranu obale i zaposjednutih otoka. U vezi s tim, u Split su 26. marta 1944. došli: general obalne artiljerije kopnene vojske Getke (Göttke), komandant artiljerije 2. oklopne armije general-potpukovnik Betčer (Böttcher), komandant artiljerije 15. brdskog korpusa pukovnik Grafenštajn (Gravenstein) i komandant puka obalne artiljerije kopnene vojske pukovnik Helmers (Hellmers). Na sastanku održanom 27. marta, na kojem je prisustvovao i komandant Pomorske komande Dalmacija kapetan bojnog broda Lamecan (Lamezan), razmatrana su pitanja obrane obale i organizacije komando vanja. U Split je 28. marta došao i komandant 2. oklopne armije general Lotar Rendulic (Lothar Rendulic). On je s prisutnim komandantima vodio razgovor o organizaciji obrane obale i razmještaju obalne artiljerije. Posebno je naredio da se zaposjednuti otoci moraju braniti do posljednjeg metka, a povlačenje sa njih može se izvršiti samo po naređenju 2. oklopne armije. U toku 29. marta posjetio je Šibenik, Zadar i Knin, a zatim se vratio u Split odakle je 31. marta otputovao za Mostar. Sve to pokazuje koliko je za Nijemce bio važan prostor Dalmacije, posebno srednje Dalmacije. Zato se u svjetlu navedenih činjenica mora gledati i djelovanje jedinica NOVJ na tom prostoru.[21']

Planovi za zauzimanje Visa. Za njemačko komandovanje težak i nerješiv problem bio je i ostao otok Vis. Komanda 2. oklopne armije pokrenula je pitanje Visa već nakon dva dana pošto je izvršeno iskrcavanje na Hvar. Ona je bila spremna da izvrši na Vis samo prepad, dok je posjedanje otoka prepuštala admiralu Jadrana. S tim se nije slagao ni admiral Jadrana, ni Komanda mornaričkih grupa »Jug«. Oni su smatrali da ratna mornarica nema snaga i sredstava za stalno posjedanje Visa. Da bi se razriješili nastali problemi, Komanda 2. oklopne armije organizirala je 14. februara savjetovanje u Mostaru. Na savjetovanju su dogovoreni mnogi detalji u vezi s pripremama, koncentracijom, prevoženjem i iskrcavanjem, ali je pitanje stalnog ili privremenog posjedanja otoka Visa ostalo neriješeno. Zaključeno je da operacija zauzimanja Visa nosi naziv »Freischütz«, a da se iskrcavanje izvrši 21. februara.[221]

Budući da sve potrebne pripreme nisu izvršene, Nijemci su organizirali novo savjetovanje. Umjesto da se 21. februara iskrcaju na otok, oni su tog dana

20) *KTB AA,* 6. 2, 16, 23. 3. 1944; *KTB SD,* 16, 3, 4. 4. 1944. Komanda mornaričkih grupa »Jug« predložila je da se broj brodova-zasjeda (sipa) poveća sa 6 na 24, s tim da se formiraju 4 grupe po 6 brodova. Došlo se do mišljenja da su brodovi-zasjede, odnosno brodovi-sipe dobro naoružani, jedino sposobni da pariraju djelovanje brodova Mornarice NOVJ *(KTB AA,* 30. 5. 1944).

21) *KTB SD,* 26, 27,28, 29, 30. i 31. 3. 1944; *AVII,* NAV-N-T-314, f. 562/284. Radi organizacije protudesantne obrane Split su više puta posjetili komandant 264. divizije, kao i oficiri iz njene komande. Također su po istom zadatku u Split dolazili oficiri iz komandi 15. brdskog i 5. SS korpusa.

22) *KTB AA,* 27. 2. 1944; *KTB SD,* 14. 2. 1944; J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ,* 188-189.

organizirali razgovore o Visu u Vrnjačkoj Banji, gdje je bilo sjedište Komande 2. oklopne armije. Na tom sastanku konačno je dogovoren način izvršenja operacije »Freischütz«. Planiranje operacije povjereno je 5. SS brdskom korpusu, dok je Komanda 118. lovačke divizije zadužena za neposredno rukovođenje. U izvođenju desanta trebalo je da učestvuju 750. lovački puk, jedan SS padobranski bataljon, dijelovi bataljona obalnih lovaca »Brandenburg« i razna ojačanja iz sastava 118. lovačke divizije. Odlučeno je da se iskrcavanje izvrši između 20. i 25. marta. Međutim, već početkom marta, Komanda 2. oklopne armije javila je admiralu Jadrana da se operacija »Freischütz« odlaže za 14 dana. Kako ratna mornarica, zbog gubitka brodova, i Vazduhoplovna komanda Jugoistoka, zbog nedostatka aviona, nisu bile spremne za izvođenje planirane operacije, Komanda 2. oklopne armije ponovo je odgodila iskrcavanje na Vis za početak maja. U međuvremenu, načelnik Generalštaba predložio je 9. aprila Hitleru da se odustane od napada na Vis. Razlog je bio u tome što su Nijemci, dešifrirajući depeše upućene sa Visa Vrhovnom štabu i 8. korpusu, saznali koliko je jaka obrana otoka. Hitler se nije složio sa prijedlogom, ali je naredio da se do donošenja konačne odluke otok bombardira. Tri dana kasnije komandant njemačke ratne mornarice admiral Karl Denic (Karl Dönitz) zatražio je od Hitlera da se Vis neutrališe, ali je odluka ponovo odložena dok se ne vrati specijalni izaslanik Generalštaba, koji je bio upućen u Komandu 2. oklopne armije. Njegov izvještaj dostavljen 19. aprila bio je nepovoljan, jer se smatralo daje napad na Vis veliki rizik. Na osnovi toga, načelnik Generalštaba ponovo je predložio da se odustane od operacije »Freischütz«. Konačno, Hitler je 23. aprila na to pristao, ali je ujedno naredio da se Vis i dalje bombardira.[231]

Njemačka razmatranja i odluke koje su donijete u vezi zauzimanja Visa pokazuju da je taj otok za Nijemce stvarno bio nerješiv problem. Plašeći se poraza oni su odustali od iskrcavanja na Vis. Pošto nisu uspjeli uništiti Mornaricu NOVJ, izgubili su odlučnu bitku za Jadran. Vis je postao glavna baza Mornarice NOVJ i osnovica njenog uspješnog borbenog djelovanja.

Raspored i borbene aktivnosti 8. korpusa i Mornarice NOVJ. Štab 8. korpusa je, na osnovi opštih direktiva Vrhovnog štaba i Glavnog štaba Hrvatske, nastojao da oživi djelatnost svojih jedinica. Dvadesetoj i 9. diviziji naređeno je da djeluju na prostoru od Knina i Bosanskog Grahova do Imotskog, dok se 19. divizija trebala postepeno prebaciti iz južne Like u sjevernu Dalmaciju. Takvim rasporedom i borbenim djelovanjem vršen je stalan pritisak i stvarana je nesigurnost u pozadini neprijateljskih jedinica koje su bile raspoređene u obrani obale. Istovremeno je 26. diviziji i Mornarici NOVJ dat zadatak da, osim obrane Visa, vrše desantne prepade na otoke gdje je neprijatelj uspostavio svoja uporišta.[24]*

Nakon povlačenja na Vis Mornarica NOVJ je zauzela novu operativnu osnovicu. Njen centar je bio u Visu, a protezala se vanjskim nizom otoka od Premude preko Ista, Molata, Dugog otoka, Kornata i Žirja na Vis i Lastovo. Dio pozadinske osnovice organiziranje u lukama južne Italije. Organizacija Mornarice NOVJ pretrpjela je određene izmjene. Drugi pomorski obalni sektor, koji se iz Hrvatskog primorja povukao na Dugi otok, dobio je kao privremeno operacijsko područje dio teritorija III pomorskog obalnog sektora sjeverno od linije Brbinj (Dugi otok)-rt Sv. Petar (o. Ugljan) do stare granice između oba sektora. Treći pomorski obalni sektor ostao je na svom operativnom području s osnovicom na Dugom otoku, Kornatima i Žirju. Peti pomorski obalni sektor privremeno je rasformiran, ali je 12. februara 1944. na Lastovu uspostavljena Mornarička sta-

23) *KTB AA,* 27. 2. 1944; J. Vasiljević, *Njemački planovi za osvajanje Visa,* Pomorski zbornik, 2/1964, 59-85; *Hitlerove konferencije o pomorskim pitanjima,* Split 1950, 250-252.
24) *Oslobodilački rat,* knjiga II, 89.

nica. Četvrti pomorski obalni sektor sa svim svojim jedinicama i službama nalazio se na Visu. Na Visu se nalazio i Štab Mornarice NOVJ.[25)]

Pored jedinica i ustanova Mornarice NOVJ, na Visu se nalazio Štab 26. divizije sa 1, 11. i 12. dalmatinskom brigadom. U martu je iz Italije na Vis došla i 3. prekomorska brigada, koja je ušla u sastav 26. divizije. Na Visu su bili Oblasni narodnooslobodilački odbor za Dalmaciju i Oblasni komitet KPH za Dalmaciju, kao i ostala oblasna rukovodstva i organi. Tu su bili i Komanda područja srednjodalmatinskog otočja, Okružni narodnooslobodilački odbor i Okružni komitet KPH za Srednjodalmatinsko otočno područje. Vis je postao središte Dalmacije i Srednjodalmatinskog otočnog područja.[26)*]

Vis (sa susjednim otocima Biševo i Svetac,) bio je i operativna osnovica IV POS-a, kao jedini pravi slobodni teritorij na cijelom operativnim području sektora. Sve ostalo je zauzeo neprijatelj ili je bilo pod njegovom kontrolom. Samo povremeno po određenim zadacima izbijale su na obalni rub veće jedinice 8. korpusa. Obično se radilo o prebacivanju ranjenika na Vis i prihvatu ratnog materijala. Na uskom obalnom pojasu stalno su djelovali samo partizanski odredi. Jedinice 8. korpusa, uglavnom iz sastava 20. divizije, prodirale su na obalni rub samo na sektoru od uvale Grebaštica (jugoistočno od Šibenika) do Marine. Samo su na tom sektoru, i to ne uvijek, postojale mogućnosti za održavanje pomorske veze Vis-obala-Vis radi prihvata ranjenika i prebacivanja ratnog materijala za 8. korpus. Na tom sektoru djelovao je Šibensko-trogirski odred. Taj odred izvodio je borbena dejstva u obalnom pojasu od Rogoznice do Trogira i na cesti Šibenik-Trogir. Pored toga, osiguravao je mjesta iskrcavanja-ukrcavanja pomorske veze Vis-kopno. Ma koliko je neprijatelj nastojao da uništi taj odred, to mu nikad nije pošlo za rukom. Stalno djelujući na navedenom prostoru, Šibensko-trogirski odred se uspješno održao sve do oslobođenja Trogira, kada je ušao u sastav 1. dalmatinske brigade.[27)*]

Pored Šibensko-trogirskog odreda, na obalnom pojasu djelovao je i Mosorski odred. Taj odred djelovao je i na prostoru od Splita do Omiša. Mada nije bilo moguće organizirati direktnu pomorsku vezu između Visa i obale između Splita i Omiša, borbena djelatnost i prisustvo ovog odreda na tom području bilo je značajno. Oba ta odreda bila su u sastavu Grupe srednjodalmatinskih partizanskih odreda.[28)*]

Na prostoru od Baške Vode do Neretve djelovala je Grupa južnodalmatinskih partizanskih odreda. Sjedište štaba bilo je na Biokovu. Štab Grupe dobio je 18. januara 1944. radio-stanicu kojom je održavao vezu sa Štabom Mornarice na Visu. Iz sastava Grupe na obalnom rubu djelovali su Makarski i Neretvanski odred. Zahvaljujući njima uspostavljen je punkt u uvali Dobrogošće (3 morske

25) *AVII,* k. 2064, br. reg. 4/1-1, 5/1-1; *Materijali* br. 168/2.

26) *AVII,* mikroteka CK SKH, f. 44/730-744, *AVII,* k. 2044, br. reg. 5-19/1; f. 44/745-765; V. Huljić, Vis 1941-1945, 316-344. Prema izvještaju Oblasnog komiteta KPH, na teritoriji Dalmacije bilo je početkom januara 1944. 8 okružnih, 21 kotarski i 42 općinska komiteta sa 299 partijskih jedinica i 1.738 članova i 919 kandidata Pored toga, u jedinice je upućeno oko 1.000 članova partije. Istovremeno je na teritoriji Dalmacije bilo 5 okružnih, 22 kotarska, 75 općinskih i 559 gradsko-seoskih narodnooslobodilačkih odbora. To je bilo ukupno 662 odbora sa 3.969 odbornika (AVII, mikroteka CK SKH, f. 44/730-744). Po naređenju Štaba 8. korpusa od 11. marta 1944. Komanda srednjodalmatinskog otočnog područja obuhvatala je kotare Brač i Hvar, a imala je komande mjesta u Visu i Komiži *(AVII,* k. 2007, br. reg. 1-14/2).

27) *AVII,* k. 529, br. reg. 13/2. Detaljnije o Šibensko-trogirskom odredu, Ante Vukman-Bebe, *Formiranje Šibensko-trogirskog partizanskog odreda ljeta 1943,* i Ivo Miše, *Borbeni put Segetsko-marinskog odreda,* Trogirski kraj u narodnooslobodilačkoj borbi 1941-1945, Split, 1984, 289-292, 293-303.

28) Štab 8. korpusa naredio je 5. januara 1944. da se, zbog bolje organizacije i djelovanja partizanskih odreda, prostor Dalmacije dijeli na tri sektora: I, sjeverna Dalmacija do crte Knin-Drniš-Rogoznica (na njemu će djelovati Grupa sjevernodalmatinskih odreda); II, do crte Aržano-Zadvarje-Baška Voda (na njemu će djelovali Grupa srednjodalmatinskih partizanskih odreda); III, do Neretve (na njemu će djelovati Grupa južnodalmatinskih partizanskih odreda) *(AVII,* k. 2028, br. reg. 4/26-1).

milje istočno od Graca) preko kojega je održavana pomorska veza sa Visom. Grupa južnodalmatinskih odreda uspješno je djelovala sve do oslobođenja Makarskog primorja.[29]*

Na obalnom pojasu IV POS-a djelovala su, dakle, četiri, a kasnije pet partizanskih odreda, koji su bili u sastavu Grupe srednjodalmatinskih i Grupe južnodalmatinskih partizanskih odreda. Njihova borbena djelatnost i prisustvo na obalnom rubu omogućavali su IV POS-u da uspostavi i održava dvije značajne pomorske veze: Vis-širi rajon rta Ploča (Rogoznica) i Vis-Biokovo.

Na otocima operativnog područja IV POS-a koje je držao neprijatelj također su djelovali partizanski odredi. Na Braču je bio Brački, na Hvaru Hvarski partizanski odred, a na Šolti je bila samo manja grupa boraca. Partizanski odredi na otocima imali su relativno malobrojno stanje, ali su izvršavali mnogobrojne zadatke. Pored borbenih dejstava protiv neprijatelja u vidu prepada, manjih napada, zasjeda, diverzija, postavljanja mina i slično/partizanski odredi su osiguravali mjesta preko kojih su održavane pomorske veze za Visom. Njihov važan zadatak bio je omogućavanje djelovanja organa narodne vlasti, koji su ostali i u ilegalnim uslovima izvršavali svoje zadatke na otocima. Posebno važan zadatak bio je organizacija obavještajne službe i slanje na Vis svih važnih informacija o neprijatelju. Partizanski odredi na otocima stalno su jačali pa je početkom maja 1944. formirana Grupa južnodalmatinskih otočnih odreda. U njen sastav su ušli: Mljetski, Pelješki, Korčulanski, Lastovski, Hvarski i Brački partizanski odredi. Grupa i njeni odredi uspješno su djelovali sve do oslobođenja otoka.[301]

Neprijatelj nije bio u stanju da okupirano operativno područje IV POS-a drži pod čvrstom kontrolom. Bez obzira na to što je bio samo najednom otoku, IV POS je uspješno nastavio svoju borbenu djelatnost. Razloge za to ne treba tražiti samo u tome što neprijatelj nije imao dovoljno snaga da živom silom potpuno pokrije okupirani dio područja IV POS-a već prvenstveno u specifičnom načinu ratovanja, odnosno izvođenja borbenih dejstava koje su primjenjivale NOVJ i Mornarica NOVJ. Bez obzira na neprijateljsko prisustvo na srednjodalmatinskom području, IV POS je odmah organizirao pomorske veze sa otocima i obalom. Također su odmah počeli desantni prepadi i druge akcije, dok su partizanski odredi na otocima i obali izvodili manja ali raznovrsna borbena dejstva. Sve je to, bez obzira na njegovu nadmoćnost, stvaralo neprijatelju velike probleme. Zato se on ubrzo zatvorio u žicu, pa su mnogi dijelovi otoka postali poluslobodni ili čak slobodni teritorij. To znači daje i u uslovima okupacije njegovog operativnog područja IV POS nastavio svoju borbenu djelatnost prema postojećim mogućnostima.

Savezničke snage. Na području IV POS-a djelovale su i savezničke snage, čije baze su bile na Visu i u južnoj Italiji. Sastojale su se od lakih pomorskih snaga, jedinica komandosa, zemaljske i protuavionske artiljerije, pozadinskih jedinica i avijacije. Savezničke lake pomorske snage oslanjale su se na manevarsku (isturenu) bazu u Komiži. Bili su to torpedni čamci, motorne topovnjače, patrolni čamci i lučki patrolni čamci. Povremeno ili stalno na Visu su bazirali i razni tipovi desantnih brodova i desantno-jurišnih čamaca. Povremeno su u vodama Visa, i drugim dijelovima Jadrana djelovali i razarači, čije su baze bile u južnoj Italiji. Komandant savezničkih pomorskih snaga na Visu bio je poručnik bojnog broda Morgan Džajls (Morgan Giles).[31)]

29) *AVII,* k. 529, br. reg. 23/8; k. 517A, br. reg. 2/17; Miroslav Ujdurović, *Biokovsko-neretvansko područje u narodnooslobodtlačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji,* Split 1983, 267-271.

30) Tomislav Pašalić, *Stvaranje i razvoj oružanih snaga NOP-a u južnoj Dalmaciji (1941-1944),* Vojnoistorijski glasnik, 1/1986, 170-172.

31) C. Pope, *Flag* 4, 25-32,166; J. Vasiljević, *Ofanzivna dejstva savezničkih snaga s otoka Visa,* Pomorski zbornik, 2/1964, 152, 155-156.

Od kopnenih snaga na Visu se nalazio 2. komando (2. Commando) sastava 404 vojnika i oficira i Američka operacijska grupa sa 12 oficira i 120 vojnika. Te jedinice su stigle na Vis po djelovima od 16. januara do 12. februara. Zatim je na Vis 28. februara došao 43. mornarički komando, a 15. marta i Štab 2. brigade za specijalnu namjenu (2. Special Service Brigade), čiji je komandant pukovnik Tom Čerčil (Churchill) postao komandant svih savezničkih snaga na Visu. Početkom maja na Vis je iskrcan 40. mornarički komando, pa su savezničke kopnene snage na otoku imale preko 2.000 vojnika, podoficira i oficira.[32]*

Saveznička avijacija koja je djelovala na istočnoj obali Jadrana bazirala je na aerodromima južne Italije. Kada je na Visu krajem aprila izgrađen aerodrom, na njemu su stalno bazirale eskadrile lovačke i lovačko-bombarderske avijacije. Time je znatno pojačana obrana otoka i istovremeno povećane mogućnosti upotrebe avijacije kako na istočnoj obali Jadrana tako i u unutrašnjosti Jugoslavije. Od polovine augusta aerodrom Vis koristile su najprije 1. a zatim 2. eskadrila Vazduhoplovstva NOVJ.[33)]

Saveznici su pojačali protuavionsku obranu Visa postavljanjem nekoliko baterija srednjeg kalibra. Pored toga, uspostavljene su i dvije radarske osmatračke stanice.

Osnovni zadatak savezničkih snaga na području IV POS-a bio je da zajedno sa snagama NOVJ učestvuju u obrani Visa. Osim toga, trebale su potpomagati borbena dejstva jedinica NOVJ na otočnom i obalnom području. Sadejstvo sa njima organizirano je preko Štaba Mornarice. Svaki dan u prijepodnevnim satima predstavnici savezničkih pomorskih i vazduhoplovnih snaga dolazili su u Štab Mornarice radi upoznavanja sa situacijom, razmjene podataka i dogovora o akcijama. Također su, zavisno od situacije i potreba, dolazili u Štab IV POS-a gdje su u posebnoj sobi, ispunjenoj odgovarajućim kartama i sekcijama, dobijali obavještajne podatke o neprijatelju na području sektora. Osnovno načelo u organizaciji sadejstva, posebno u pomorskim akcijama, bila je podjela područja borbenih dejstava. Međutim, i pored svih poduzetih mjera, veoma često je dolazilo do nesporazuma i međusobnih sudara.

Savezničke lake pomorske snage s bazom u Komiži napadale su neprijateljski pomorski saobraćaj, vršile artiljerijske prepade na obalu, patrolirale u određenim rajonima i osiguravale konvoje desantnim snagama prilikom izvođenja desanata i desantnih prepada. Motorne topovnjače i torpedni čamci najčešće su napadali neprijateljski pomorski saobraćaj u rajonu rta Ploča kod Rogoznice i u širem rajonu rta Lovišće na Pelješcu. Na istom morskom prostoru najčešće su vođene borbe i okršaji sa njemačkim pomorskim snagama, koje su posredno i neposredno učestvovale u osiguranju pomorskog saobraćaja. U borbama i okršajima koji su vođeni sa Nijemcima, savezničke lake pomorske snage većinom su imale uspjeha zahvaljujući dobro uvježbanim taktičkim postupcima, dobrim taktičko-tehničkom osobinama brodova i dobroj obučenosti posada.[341]

Saveznički komandosi stacionirani na Visu izvodili su samo povremeno borbena dejstva na području IV POS-a, samostalno ili u sadejstvu sa jedinicama NOVJ. Obično su učestvovali u desantnim prepadima na otoke, a izvodii su ponekad i diverziona dejstva, kao i pojedinačne napade na njemačke štabove, pat-

32) *C. inC. Mediterranean War Diaries, History of the Commandos in the Mediterranean,* London, film 4/489-490; *Zbornik NOR-a,* tom VIII/1, 442-445. Komandant 2. komandoa potpukovnik Džek Čerčil (Jack Churchill) i komandant 2. brigade za specijalnu namjenu pukovnik Tom Cerčil (Tom Churchill) bili su braća, ali nisu bili u srodstvu sa britanskim premijerom, kako su to Nijemci mislili.

33) *AVII,* k. 1000, br. reg. 3-1/5; Danko Fućak, *Viški aerodrom-baza avijacije NOVJ,* Pomorski zbornik, 2/1964,165-182. Aerodrom na Visu imao je pistu dugu 850 m, sa sigurnosnim produženjem na oba kraja po 150 m i široku 140 m. Pista je izgrađena na predjelu Velog i Pliskog polja krčenjem postojećih vinograda. Bila je pokrivena rešetkastim metalnim pločama standardnog tipa.

34) D. Pope, *Flag 4,* 149-167, 217-219; Milan Dorotka, *Dvije prve akcije 56. savezničke flotile MTOP-TČ poduzete sa Visa ljeta 1944,* Mornarički glasnik, 4/1964, 598-604.

role i slično. Pri tome su uvijek koristili obavještajne i druge podatke štabova i jedinica NOVJ, kao i vodiče i druga lica iz njihovog sastava.[35']

Saveznička avijacija vršila je napade lovcima, lovcima-bombarderima i teškim bombarderima iz sastava savezničke strategijske avijacije. Napadi su vršeni na luke, brodove, uporišta, komunikacije, mostove, obalne baterije i živu silu. Svako jutro je obavezno vršeno izviđanje obalnog ruba i otoka. Obično nakon dva sata vršeni su napadi na otkrivene ciljeve, a posebno brodove. Zavisno od situacije, napadi su ponavljani više puta u toku dana. Pored toga, napadi su vršeni i na osnovi vlastitih obavještajnih podataka ili dobivenih od štabova NOVJ. Napadi po pozivu štabova NOJV također su vršeni, ali, po pravilu, sa određenim zakašnjenjem, koje je nekad iznosilo 24 pa i više sati. Strategijska avijacija najviše je bombardirala Split, Makarsku i Metković, Najbolje rezultate postizali su lovci-bombarderi u napadima na njemačke brodove, bez obzira na to da li su bili u lukama ili na maskirnim vezovima.[36']

Borbena aktivnost savezničkih pomorskih i vazduhoplovnih snaga bila je značajna pomoć NOVJ, posebno Mornarici NOVJ, u borbi protiv zajedničkog neprijatelja. Savezнички avioni i brodovi potopili su ili oštetili veći broj neprijateljskih brodova, koji bi inače bili upotrijebljeni protiv Mornarice NOVJ, odnosno NOVJ. Trpeći gubitke od savezničkih aviona i brodova Nijemci su morali poduzeti mnoge operativne i druge mjere. Zabranili su plovidbu većim brodovima južno od Zadra, svi brodovi obavezno su morali ploviti u konvojima uz neposredno osiguranje, brodovi se nisu smjeli po danu zadržavati u lukama, ratni brodovi obavezno su morali koristiti maskirne vezove, angažiranje veći broj motornih jedrenjaka za prevoz tereta, ratni materijal se počeo prevoziti kamionskim kolonama umjesto brodovima. Međutim, dejstva savezničkih pomorskih snaga stvarala su i određene probleme Mornarici NOVJ. Pri noćnim susretima sa savezničkim brodovima, a posebno motornim topovnjačama i torpednim čamcima, posade brodova Mornarice NOVJ nisu bile sigurne da li se radi o savezničkim ili neprijateljskim brodovima. Budući da su i Nijemci upotrebljavali motorne jedrenjake i ribarske brodove, ni posade savezničkih brodova nisu uvijek bile sigurne da li su to brodovi Mornarice NOVJ. Prilikom noćnih susreta posade brodova Mornarice NOVJ davale su ugovoreni signal za tu noć. Ali zbog nedostatka drugih sredstava signal se davao običnim fenjerom na petrolej, uz njegovo pokrivanje krpom određene boje. Naravno, taj signal često se nije dobro vidio. S druge strane, nije uvijek bilo moguće javiti brodovima Mornarice NOVJ da u plovidbi za Vis ne smiju proći kroz određene sektore. Iako su bile upozoravane, posade savezničkih brodova, naročito razarača, nisu o tome mnogo vodile računa. Čim bi na radaru osmotrili odraz nekog broda u sektoru gdje su đejstvovali, oni bi jednostavno bez posebnih provjera otvarali vatru ili čak vršili udar pramcem. Sve je to često dovodilo do nesporazuma, koji su više puta završavali tragično po brod, a ponekad su ginuli i članovi posada. Tako su se, praktično, posade brodova Mornarice NOVJ morale skoro jednako čuvati od savezničkih i neprijateljskih brodova.[37']

Sa savezničkom avijacijom na području IV POS-a uglavnom nije bilo nesporazuma, kao na područjima drugih sektora. To je, vjerovatno, bilo zbog toga što brodovi Mornarice NOVJ uglavnom nisu bazirali na otocima pod kontrolom neprijatelja, nego na Visu. Alije bilo drugih problema, koji su se sastojali u tome što ponekad saveznička avijacija nije napadala ciljeve, kako je bilo dogovoreno, nego neke manje važne. Najveći problem su bili napadi po pozivu koji su obično kasnili. Tako se dogodilo da su prilikom njemačkih iskrcavanja na Šoltu, Brač

35) V. Huljić, *Vis 1941-1945,* 247-248.
36) *Materijali* br. 168/2; *KTB AA,* mart 1944.
37) Tipičan primjer je slučaj NB-9 »Biokovac« koji je noću 19/20. februara 1944. u Viškom kanalu potopio udarom pramca jedan britanski razarač.

i Hvar intenzivno napadani Šibenik i uvala Poljud kod Splita, što u datoj situaciji nije bilo od prvostepene važnosti. Ipak, najveći problem su bili napadi teških bombardera na Split i Makarsku, od kojih je neprijatelj uglavnom trpio minimalne gubitke, ali je zato stradalo stanovništo. To je ubrzo postao politički problem, jer je to neprijatelj iskoristio za svoje svrhe. Tako je ubačena glasina od strane neprijatelja da saveznici namjerno bombardiraju Makarsku i posebno Split, jer u njima ima najviše pristalica narodnooslobodilačke borbe, s kojom se saveznici ne slažu, jer podržavaju emigrantsku vladu i kralja. Mada je saveznicima ukazivano na ove probleme, oni se u potpunosti nikad nisu mogli izbjeći.[38]*

Općenito uzev, može se konstatirati da je opća situacija na srednjodalmatinskom području početkom 1944. godine bila vrlo složena. Iako je neprijatelj nadmoćnijim snagama uspio realizirati veći dio svojih zamisli, njegov opći položaj na srednjodalmatinskom području nije bio povoljan. Snage NOVJ prisiljavale su ga na stalne borbe i naprezanja. Neprijatelj je ispred sebe na Visu imao 26. diviziju i Mornaricu NOVJ, a u pozadini osatale jedinice 8. korpusa. Na obalnom pojasu i otocima djelovali su partizanski odredi. Te snage, iako nisu raspolagale teškim naoružanjem, a Mornarica NOVJ odgovarajućim brodovima, bile su velika i stalna opasnost za njemački položaj na srednjem Jadranu. U sklopu toga treba razmatrati i ulogu i borbenu djelatnost IV POS-a s njegove operativne osnovice, otoka Visa.

Četvrti pomorski obalni sektor na Visu

Nakon povlačenja sa srednjodalmatinskih otoka, Vis je za IV POS postao sjedište, glavna baza i operativna osnovica. Time je ujedno počeo, uslovno uzevši, »viški period« IV POS-a, koji je trajao sve do oslobođenja Splita. Za razliku od ostalih pomorskih obalnih sektora koji su tada djelovali, Štab, jedinice, ustanove i službe IV POS-a bili su na jednom otoku. Međutim, taj otok je u postojećoj vojno-političkoj situaciji postao centar zbivanja na Jadranu, što mu je davalo posebnu važnost. Budući da je na Visu bio i Štab Mornarice NOVJ, sasvim je razumljivo da je IV POS u organizaciji Mornarice zauzimao posebno mjesto. Štab Mornarice je prenio na IV POS mnoge zadatke, što inače nije bio slučaj s ostalim pomorskim obalnim sektorima. To se posebno odnosi na pomorski saobraćaj, tehničku službu, pozadinsko obezbjeđenje, kao i na upotrebu naoružanih brodova i patrolnih čamaca. Tako je IV POS postao neslužbeno neka vrsta centralnog sektora, ali ne samo zato što se nalazio u centru Jadrana. Na njega su se po mnogim pitanjima oslanjali ostali pomorski obalni sektori. Osim toga, kada je to operativna situacija zahtijevala, ostali sektori su se djelomično ili potpuno povlačili na Vis. Njih je prihvaćao IV POS pomažući im u radu i pripremama za povratak na njihova operativna područja. Pored toga, radi bolje saradnje ostali pomorski obalni sektori imali su svoje stalne ili povremene predstavnike u Štabu IV POS-a.[39)]

Obrana Visa. Otok Vis, s Biševom i Svecem, bio je jedini stalni slobodni teritorij na području IV POS-a. Njihovu obranu preuzele su 26. divizija i Mornarica

38) U svom vrlo opširnom izvještaju o vojno-političkoj situaciji u Dalmaciji i djelovanju partijske organizacije, upućenom CK KPH 12. januara 1944, Oblasni komitet KPH za Dalmaciju posebno iznosi problem savezničkog bombardiranja gradova. Tako se navodi da je u Šibeniku poginulo oko 100, u Splitu oko 150, u Kaštel-Sućurcu 126 i Solinu oko 100 civilnih lica. Ta su bombardiranja izazvala negodovanja kod stanovništva i teško ga se dojmila. U vezi s tim, Oblasni komitet, koji se inače nalazio na Visu, već nekoliko puta je skrenuo pažnju saveznicima na problem bombardiranja gradova *(AVII,* mikroteka CK SKH, f. 44/745-765). Prema njemačkim podacima, 12 savezničkih bombardera bombardiralo je Šibenik 3. januara, 24 bombardera Split istog dana, 12 bombardera Solin 13. decembra i istog dana 12 bombardera Kaštel-Sućurac *(AVII,* NAV-N-T-314, f. 563/1088).

39) Predstavnik III a kasnije i II pomorskog obalnog sektora u Visu bio je major Adolf Cizmek.

NOVJ, a u njoj su učestvovali i dijelovi savezničkih snaga. Određene zadatke u sklopu obrane otoka dobio je i IV POS. Pripreme za njegovu odsudnu obranu i utvrđivanje počele su već od povlačenja sa Korčule, a intenzivirane su od 31. decembra 1943. kada su na Visu već djelovali štabovi 26. divizije i Mornarice NOVJ. Velika pažnja posvećena je pozicionoj obrani za koju su korišćena razna zaprečna sredstva: bodljikava žica, nagazne i protutenkovske mine. Neposredno uz obalu postavljene su benzinske bačve sa zapaljivom smjesom za stvaranje vatrene prepreke protiv desantno-jurišnih čamaca, odnosno snaga koje su se trebale iskrcati. Na određenim sektorima postavljene su obalne baterije, dok su pokretne baterije iz unutrašnjosti otoka trebale tući koncentričnom vatrom morski prostor ispred obale. Otporne tačke u neposrednoj blizini obalnog ruba i u njegovom zaleđu ograđene su žičanim preprekama i minskim poljima. Mjesta povoljna za spuštanje padobranaca zaprečena su raznim preprekama i minama.[40]*

Premda je organizacija obrane otoka svakim danom bila sve bolja, ukupna spremnost protudesantne obrane naročito je poboljšana od polovine februara. Naime, u popodnevnim satima 15. februara na Visu je primljena depeša od Vrhovnog štaba koja je ukazivala na mogućnost njemačkog napada na otok. Ona je glasila: »Iz Kaira javljaju pod hitno da Nijemci ovih dana spremaju napad na otok Vis. Budite budni i spremni, osobito noću i kod lošeg vremena.« U vezi s tim, Štab 26. divizije izdao je 21. februara zapovijest za obranu Visa. Prva brigada dobila je zadatak da brani šire područje Visa, 12. brigada Komižu i veći dio sjeverne obale otoka, a l i . brigada južnu obalu otoka uz istovremeno potpomaganje 12. brigade u obrani Komiže. U unutrašnjosti otoka raspoređene su brigadne i divizijske rezerve i savezničke snage. Sama obrana otoka organizirana je u četiri linije:

1. **predstražarska izviđačka linija.** Obrazovali su je patrolni čamci, raspoređeni kružno oko otoka. Njihov je zadatak bio da blagovremeno otkriju približavanje neprijateljskih brodova. Znak za uzbunu, crvena raketa, poslije koje bi odmah bila ispaljena i jedna zelena, ponavljao bi se sve dok ga ne bi prihvatili susjedni patrolni brodovi, stražari na obali i osmatračke stanice. Također je bilo predviđeno da se znak uzbune može dati i paljenjem velikih vatri kod osmatračkih stanica i na pogodnim kotama u blizini štabova bataljona.

2. **obalna linija.** Sastojala se od niza otpornih tačaka, povezanih vatrenim i zaprečnim sredstvima u obrambeni položaj, sa kojeg je trebalo vatrom tući neprijatelja kada se približi obali i pokuša iskrcavanje.

3. **osnovna obrambena linija.** Činile su je utvrđene tačke, organizirane za kružnu obranu i postavljene po dubini, osloncem na najpogodnije visove. Sa ove linije nije se smjelo odstupati bez izričitog naređenja viših pretpostavljenih. Trebala je obezbijediti potrebno vrijeme za protunapad rezervi.

4. **prihvatna linija.** Sastojala se iz niza obrambenih rajona i trebalo je da onemogući brz prodor neprijatelja u pozadinu cijelokupnog obrambenog sistema. Zapovijest od 21. februara detaljnije je regulirala i upotrebu artiljerije 7 haubica, 3 topa od 75 mm, 43 protutenkovska topa i 15 topova od 20 mm) i dala uputstva o obrani od padobranaca, utvrđivanju i maskiranju, vezi, sanitetu, saobraćaju, popuni municijom (na položaje svake linije na otoku trebalo je postaviti municiju za 8 dana borbe), ishrani (svaki borac trebao je dobiti rezervnu suhu hranu za 6 dana), pozadinskim ustanovama, evakuaciji stanovništva i saveznič-

40) *Materijali* br. 168/2; Ante Biočić, *Organizacija obrane otoka Visa,* Pomorski zbornik, 2/1964, 100. Početkom januara izdato je više naredbi u vezi sa organizacijom obrane Visa. Pored toga, na položaje je odmah postavljeno 16 topova od 20 mm, 14 protutenkovskih topova od 40 mm, 3 brdska topa od 75 mm i 1 top od 105 mm *(Materijali* br. 168/2).

kim snagama (bile su raspoređene na sektoru Visa, Komiže, Podšiplja i Dračeva polja).[41]*

Štab 26. divizije je posebnim naređenjem proglasio 22. februara otok Vis ratnim garnizonom. Istovremeno je objavio potpunu mobilizaciju svih sposobnih stanovnika od 15 do 50 godina starosti. Svi ostali stanovnici nesposobni za vojnu službu i pozadinske radove morali su odmah napustiti otok i organizirano se prebaciti u zbjeg u južnu Italiju. Time se htjelo onemogućiti neprijatelja da zarobljene stanovnike prisilno iskoristi za čišćenje mina i tako sebi olakša prodor kroz prepreke.[42]*

U toku 22. februara Štab 26. divizije obavijestio je potčinjene jedinice da, prema dobijenim informacijama, u toku noći 22/23. februara predstoji neprijateljski napad na Vis. Zato je naređena stroga pripravnost od 19 sati uvečer do 6 sati ujutro idućeg dana. U 17 sati počela je evakuacija djece, žena, staraca i bolesnih iz Visa i Komiže brodovima za Italiju. Jedinice su cijelu noć bile na položajima. Međutim, iako se Nijemci nisu iskrcali, stroga pripravnost trajala je sve do 28. februara. Sve što je na Visu tih dana napravljeno nije bila ni lažna uzbuna, niti je bilo uzalud, jer su Nijemci stvarno planirali da se 21. februara iskrcaju na Vis.[43]*

Četvrti POS u obrani Visa. Nalazeći se na Visu, IV POS je bio u dvostrukoj ulozi: izvršavao je normalne zadatke kao pomorski obalni sektor, i posebne zadatke u obrani Visa. Sve to, kao i zadaci dobijani od Štaba Mornarice, zahtijevalo je da IV POS prilagodi svoju organizaciju i borbenu djelatnost novonastalim uslovima. Pri tome je sve to trebalo vršiti u hodu, jer svakodnevni zadaci nisu dozvoljavali nikakav predah. Zato su prvi dani na Visu bili ispunjeni grozničavim radom i stalnom aktivnošću, kako bi se svi postavljeni zadaci izvršili kvalitetno i na vrijeme.

Osnovna promjena u organizaciji Mornarice NOVJ bila je u tome što je privremeno bio ukinut V pomorski obalni sektor. Njegov kadar je raspoređen u druge pomorske obalne sektore, jedinice i službe su rasformirane, dok su neke ušle u sastav IV POS-a. Ukidanje V POS-a izvršeno je zbog toga što ie njegovo cijelo operativno područje, osim Lastova, okupirao neprijatelj. Prilikom povlačenja na Vis i sa Lastova su bile povučene sve jedinice. Očekivalo se, naime, da će neprijatelj poslije Korčule odmah zauzeti i Lastovo.[44']

Štab IV POS-a nastavio je svoje djelovanje u kompletnom sastavu u Visu 19. januara. Dio Štaba IV POS-a nalazio se na Visu još od 11. januara. Taj dio Štaba IV POS-a rukovodio je jedinicama i ustanovama sektora koje su bile na Visu. Na čelu tog dijela Štaba bio je operativni oficir, dok su u Hvaru bili komandant, načelnik štaba i politički komesar. Dolaskom cjelokupnog sastava na otok, od 19. januara počelo je normalno djelovanje IV POS-a na Visu. Štab IV POS-a smjestio se u Visu u zgradi Zemljoradničke zadruge. Budući da taj smještaj nije odgovarao, štab IV POS-a preselio se 11. februara u zgradu na početku predjela Kut, gdje se sada nalazi Dom JNA.[45)]

Komandant sektora bio je Niko Srzić, politički komesar Branko Radelić, zamjenik političkog komesara Vlado Bagat, načelnik štaba Janez Tomšič i ađutant Mijo Russo. Operativni oficir bio je Davor Orebić, obavještajni oficir.

41) *AVII,* k. 1100, br. reg. 2/3; k. 2072, br. reg. 13/2, 8/2; J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ,* 189-190. Saveznici su, vjerovatno preko svoje agenture, saznali za sastanak u Mostaru (Ljubuškom), koji je u vezi sa iskrcavanjem na Vis održan 14. februara. O tome je iz Kaira upućena depeša savezničkoj vojnoj misiji, koja te obavijestila Vrhovni štab.

42) *AVII,* k. 1101, br. reg. 9/2.

43) *AVII,* k. 1100, br. reg. 3/3. Kao što je već izneseno, Nijemci su bili odredili da se 21. februara iskrcaju na Vis. Ali kako su bili nespremni, tog dana su ponovo u Vrnjačkoj Banji imali sastanak o izvršenju desanta na Vis.

44) *AVII,* k. 2064, br. reg. 20/1-5; *Materijali* br. 168/2.

45) *AVII,* k. 2034, br. reg. 1/1-1. Do tada u zgradi gdje se smjestio Štab IV POS-a nalazila se Centralna partizanska bolnica, koja je preformirana, odnosno evalcuirana u Italiju.

Drinko Tolić, intendant Rade Kukavičić, tehnički oficir Jerko Ružić, šef Sekcije za pomorski saobraćaj Ante Pešut, referent za vezu Mate Palaveršić, sanitetski referent Hrvoje Čulić, referent apotekarstva Julijana Morpurgo i sudski referent Zdravko Šimunović. Štab sektora nije bio kompletan, pa su poduzete mjere da se uz pomoć Štab Mornarice postave svi referenti i popune ostale dužnosti, posebno u pojedinim sekcijama štaba, kako bi mogle normalno funkcionirati. Rješenje ovog problema bilo je donekle olakšano ne samo zbog rasformiranja V POS-a nego i nekih drugih jedinica, čiji je kadar stavljen na raspolaganje Štabu Mornarice.[461]

Štab Mornarice naredio je 25. decembra 1943. da se rasformiraju Hvarsko-viški i Bračko-šoltanski odred koji su bili u sastavu IV POS-a. Međutim, odredi nisu odmah potpuno rasformirani. Ušli su u sastav 26. divizije, a operativno su potčinjeni 12. i 11. brigadi. Potom je Hvarsko-viški odred prebačen u Vis, gdje je rasformiran. Većina boraca tog odreda ušla je u sastav 13. brigade. Bračko-šoltanski odred ostao je na Braču, zatim se povukao u Vis. Tamo je rasformiran. Njegovi borci ušli su u sastav brigada 26. divizije i u sastav pozicijske artiljerije na Visu. Od boraca koji su ostali na Braču i Hvaru formirani su novi Brački i Hvarski partizanski odredi. Budući da IV POS više nije imao u svom sastavu otočne partizanske odrede, to je upražnjena i dužnost referenta za otočne partizanske odrede u Štabu sektora. Ta dužnost bit će ponovo popunjena kada bude formirana mornarička pješadija IV POS-a.[47)]

Obalna artiljerija IV POS-a bila je u početku raspoređena na Šolti, Braču i kod Sućurja na Hvaru. Kada je naređeno povlačenje na Vis, svi topovi koji se iz tehničkih razloga nisu mogli demontirati ili za njih više nije bilo municije onesposobljeni su, odnosno uništeni. Ostali topovi i municija prebačeni su na Vis. Na Visu je već bilo 16 topova od 20 mm i 14 topova od 40 mm koji su stigli iz Italije. Svi topovi koji su bili na Visu već 1. januara 1944. raspoređeni su na određene položaje. Posade su popunjene od boraca i rukovodilaca obalnih baterija IV POS-a, koje su se povukle sa Šolte, Brača i Hvara. Međutim, borci nisu znali rukovati topovima od 20 mm, a posebno protutenkovskim topovima od 40 mm. Zato je u selu Marine Zemlje 8. januara počeo kurs za obuku posluga protutenkovskih topova od 40 mm. Na kurs su upućeni borci iz ranijih obalnih baterija. Kako ih nije bilo dovoljno, na kurs je raspoređen i jedan broj boraca iz Hvarsko-viškog odreda. Kurs je trajo svega tri dana, ali zalaganjem nastavnika i boraca uspješno je završen. Nakon toga svi su topovi opremljeni posadama. Baterije su uglavnom postavljene u širem rajonu Visa, Komiže, Rukavca i Oključne. Radi bolje organizacije i lakšeg rukovođenja formirana je artiljerija za obranu Visa (Komanda artiljerije Viškog sektora), nazvana »pozicijska artiljerija«. U njen sastav ušli su svi postojeći topovi, bez obzira na kalibar, i protivavionski mitraljezi. Formirana su dva sektora pozicijske artiljerije, istočni i zapadni, kao samostalne jedinice, svaki sa svojim štabom. Oba sektora, odnosno cjelokupna pozicijska artiljerija ušla je u sastav 26. divizije. Na taj način, u sastavu IV POS-a više nije bilo obalne artiljerije. Ona će se ponovo uspostaviti uoči oslobođenja Splita.[48)*]

Odlukom Štaba Mornarice od 18. januara 1944. svi naoružani brodovi podijeljeni su u dvije vrste: naoružane brodove (NB) i patrolne čamce (PČ). Istovremeno je sastavljena službena lista naoružanih brodova i patrolnih čamaca Mornarice NOVJ. Od tada se pojam »naoružani brod« upotrebljava samo za bro-

46) *Materijali* br. 168/2. Nije tačno poznato kada je Jerko Ružić postavljen za tehničkog referenta. Dotadašnji tehnički referent Rudi Glaiher ostao je na dužnosti u Tehničkoj sekciji.

47) *AVII,* k. 2021, br. reg. 22-6; k. 2072, br. reg. 2-2. Od boraca starijih godišta iz sastava Bračko-šoltanskog i Hvarsko-viškog odreda formiran je radni bataljon čiji je komandant bio Stipe Bagat. Bataljon je radio na istovaru-utovaru brodova u Visu i Komiži.

48) *Materijali* br. 168/2, 162/2. Dotadašnji referent za obalnu artiljeriju IV POS-a Nikola Mardešić postavljen je za komandanta istočnog sektora, a dotadašnji komandant obalne artiljerije IV POS-a Ozren Smodlaka za komandanta zapadnog sektora.

dove tipa »NB«, a ne kao do tada za sve brodove koji su bili opremljeni stalnim naoružanjem.

Naoružani brodovi bili su pretežno tunolovci i koče, brzine oko 8 čvorova. Naoružanje im se sastojalo obično od jednog topa od 40 mm, dva do četiri topa od 20 mm i dva do četiri mitraljeza od 8 mm.

Patrolni čamci bili su manji ribarski brodovi i motorni čamci. Prvi su imali od naoružanja jedan top od 40 mm, dva do tri topa od 20 mm i jedan do dva mitraljeza od 8 mm, a drugi jedan do dva mitraljeza od 8 mm.[49)]

Odlukom Štaba Mornarice riješeno je da patrolni čamci IV POS-a nose brojeve od 40 do 80, a i preko tog broja ako ih bude. Za naoružane brodove donesena je odluka da nose brojeve od 1 pa dalje, koliko ih bude. Tako su sada patrolni čamci nosili oznaku »PČ« sa odgovarajućim brojem, a naoružani brodovi oznaku »NB« također sa odgovarajućim brojem. I naoružani brodovi i patrolni čamci imali su i imena, većinom svoja ranija ili novodobijena. Odluku o tome koji će brod, kada se opremi i naoruža, ući u sastav naoružanih brodova ili patrolnih čamaca donosio je Štab Mornarice.[501]

Prema naređenju Štaba Mornarice, sii naoružani brodovi tipa »NB« ušli su u sastav IV POS-a. Štab IV POS-a rukovodio je njihovom borbenom upotrebom, ali je o tome svakodnevno za svaki naoružani brod morao izvještavati Štab Mornarice. Pošto su naoružani brodovi bili glavna udarna snaga Mornarice NOVJ, bili su pod neposrednom operativnom komandom Štaba Mornarice. Međutim, to nije stvaralo nikakve probleme, jer su naoružani brodovi organizacijski bili u sastavu IV POS-a, a za njihovu borbenu upotrebu tražena je saglasnost Štaba Mornarice. Budući da su se oba štaba nalazila na Visu, bilo je dosta jednostavno uskladiti borbenu upotrebu naoružanih brodova.

Nakon povlačenja na Vis u sastavu IV POS-a bili su ovi naoružani brodovi: »NB-1«, NB-2 »Koča«, NB-3 »Jadran«, NB-6 »Napredak«, NB-7 »Enare II«, NB-8 »Kornat«, NB-9 »Biokovac« i NB-10 »Sloga«. Ukupno osam naoružanih brodova, što je najveći broj od kako je postojao IV POS. U stroj su ušli »NB-1« i NB-2 »Koča«, bivši njemački naoružani brodovi koji su zarobljeni, i m/b »Sloga«-Gradac, koji je opremljen u naoružani brod NB-10 »Sloga«. Na žalost, u međuvremenu je izgubljen NB-5 »Ivan« koji je potopila njemačka avijacija. Ni Štab Mornarice, ni Stab IV POS-a nisu bili zadovoljni brojem naoružanih brodova. Međutim, nakon detaljnog pregleda svih postojećih brodova koji nisu nosili oznake »NB« ili »PČ«, jednostavno se nije mogao naći brod koji bi po svojim tehničkim osobinama imao uslove da se opremi i naoruža. Ipak, ustanovljeno je da neke uslove zadovoljava m/j »Topčider«, pa je odlučeno da se opremi u naoružani brod. Nakon što su skinuti jarbol i druga suvišna oprema m/j »Topčider« je naoružan i popunjen posadom. Dobio je oznaku NB-4 »Topčider«, pa je 28. februara ušao u sastav naoružanih brodova IV POS-a.[51)]

Pitanje opremanja naoružanih brodova odgovarajućim naoružanjem i dalje je bilo akutno, ali se znatno popravilo u odnosu na ranije stanje. Pošiljka topova od 20 mm tipa »breda«, koja je stigla iz Italije, bila je takva da su na svaki naoružani brod postepeno montirana po dva, odnosno tri ovakva topa. Sada su naoružani brodovi zavisno od veličine imali od jedan do četiri topa od 20 mm. Topova većeg kalibra nije bilo pa je na naoružane brodove, osim tri, montiran po jedan protutenkovski top od 40 mm iako ovi topovi, uza sve dobre karkteristike, nisu bili pogodni za naoružavanje brodova. Od mitraljeza postojali su samo oni tipa »breda« od 8 mm, pa su naoružani brodovi dobili dva do četiri oruđa. Mitraljezi su obično bili montirani na komandnom mostu ili na oba boka uz njega.

49) *AVII,* k. 2064, br. reg. 3/1-3; *Vojna enciklopedija,* II, 5, Beograd 1973, 691-694; br. 6, 607-610.
50) *AVII,* k. 2064, br. reg. 3/1-1; K. Pribilović, *Naoružani brodovi Mornarice NOVJ,* 13-25.
51) *Materijali* br. 164/2; K. Pribilović, *Naoružani brodovi Mornarice NOVJ,* 74-75.

Tako je naoružavanje brodova tipa »NB« riješeno na osnovu postojećih mogućnosti, ali nije bilo optimalno. Naime, očekivalo se da će saveznici, pored topova od 20 mm »breda« i protutenkovskih topova od 40 mm, isporučiti i brodske topove od 40 mm »bofors«, topove od 20 mm »oerlikon« i mitraljeze od 12,7 mm »browning«. Te topove i mitraljeze imali su njihovi brodovi, kao i jedinice koje su bazirale na Visu. Posebno se osjećala potreba za brodskim topovima od 40 mm. Međutim, saveznici nikad nisu htjeli isporučiti navedeno naoružanje.[52]*

Naoružani brodovi tipa »NB« koji su bili u sastavu IV POS-a sačinjavali su posebnu flotilu koja se zbog načina borbene upotrebe naoružanih brodova razlikovala od ostalih. Naoružani brodovi su borbene i druge zadatke obično izvršavali samostalno. Zato je ova flotila imala samo komandanta i političkog komesara. Te dužnosti su obično vršili, pored svojih, pojedini komandanti i politički komesari naoružanih brodova. Obe dužnosti su dolazile do izražaja prilikom baziranja u Visu, odnosno za vrijeme izvršavanja posebnih zadataka.

Prilikom razvrstavanja patrolnih čamaca Štab Mornarice naredio je 18. januara da patrolni čamci IV POS-a dobiju oznake od broja 41 do 58. Stanje patrolnih čamaca je bilo:

1. **Šoltanska flotila.** Patrolni čamci ove flotile dobili su oznake: »PČ-41« (ranije »NB-3«), »PČ-42« (ranije »NB-4«), i PČ-53 »Zora« (ranije »Zora«),

2. **Hvarska flotila,** imala je patrolne čamce sa oznakama: PČ-43 »Napred«, PČ-44 »Đurzor«, PČ-45 »Batoš«, PČ-46 »Sv. Juraj«, PČ-47 »Sv. Nikola I« i PČ-48 »Sv. Nikola II«.

3. **Bračka flotila.** Njeni patrolni čamci nosili su oznake: »PČ-49« (ranije »Brač-2«), »PČ-50« (ranije »Brač-3«), »PČ-51« (ranije »Brač-4«) i »PČ-52« (ranije »Brač-5«).

4. **Primorska flotila,** imala je patrolne čamce sa oznakama: PČ-54 »Turist«, PČ-55 »Partizan II«, PČ-56 »Partizan III«.

5. **Viška flotila.** Njeni patrolni čamci dobili su oznake: »PČ-57« (ranije »MČ-1«) i PČ-58 »Sagena«.[53]*

Nakon povlačenja na Vis IV POS je imao 18 patrolnih čamaca, svrstanih u pet flotila. Lastovska flotila, koja je bila u sastavu V POS-a, rasformirana je, dok je Korčulanska flotila, također iz sastava ovog sektora, uplovila u Vis. Korčulanska flotila prije uplovljenja u Vis imala je u sastavu: PČ-59 »Lapad«, PČ-60 »Vjekoslava«, PČ-61 »Udar«, PČ-62 »Ivo«, PC-63 »Donec«, PČ-64 »Neutralni«, PČ-65 »Sv. Nikola III«, PČ-66 »Proleter«, PČ-67 »Kerč« i PČ-68 »Proleter«. Štab Mornarice je naredio da ova flotila uđe u sastav IV POS-a, pa je i označavanje njenih patrolnih čamaca izvršeno odmah poslije broja 58. Sada je u Visu bilo šest flotila patrolnih čamaca.[541]

Da bi se pojačale pojedine flotile radi vršenja patrolne službe oko Visa i da bi se formirale posebne flotile za izvršavanje ostalih zadataka, izvršena je reorganizacija flotila u dvije faze. Štab IV POS-a naredio je 20. januara da Viška flotila ima sjedište u Visu, Hvarska u Komiži, Bračka u Biševu a Pomoćna u Visu. Šoltanska flotila je rasformirana, a njeni patrolni čamci su ušli u sastav Viške flotile. Za Primorsku flotilu također je naređeno da se rasformira, ali je 23. januara od-

52) U borbenim dejstvima, posebno lakih pomorskih snaga uz istočnu obalu Jadrana najbolje su se pokazali topovi od 40 mm »bofors« i topovi od 20 mm »oerlikon«. Topovi od 20 mm »breda« ' «cotti« također su bili dobri, ali su po mnogim karakteristikama, a naročito tehničkim, znatno bili slabiji od topa od 20 mm »oerlikon« (D. Pope, *Flag 4,* 8-10; *KTB AA,* januar-septembar 1944; *Materijali* br. 162/2).

53) *AVII,* k. 2064. br. reg. 3/1-1; *Materijali* br. 162/2.

54) *AVII,* k. 2066, br. reg. 4/43-1; k. 2064, br. reg. 3/1-1; k. 2048, br. reg. 2-36/2. Lastovska flotila imala je samo patrolni čamac »Ivo P5«. Rasformirana je poslije povlačenja s Korčule, a njen patrolni čamac ušao je u sastav Korčulanske flotile i dobio je oznaku »PČ-62« (VE, II, 5, Beograd 1973, 19). U međuvremenu, Korčulanska flotila izgubila je patrolne čamce PČ-60 »Vjekoslava«, PČ-61 »Udar« i PČ-67 »Kerč« (VE, II, 4, Beograd 1972, 589).

luka promijenjena. Određeno je da Primorska flotila i dalje djeluje, s tim da u njenom sastavu budu samo dva patrolna čamca koji će održavati vezu između Visa i obale, odnosno otoka koji su bili pod kontrolom neprijatelja. Za Korčulansku flotilu naređeno je da se rasformira, a njeni patrolni čamci da pojačaju ostale flotile.[55)]

Zbog efikasnijeg izvršavanja postavljenih zadataka Štab IV POS-a je 23. januara izvršio drugu reorganizaciju flotila. Viška flotila je definitivno ostala u Visu, Hvarska je premještena u Rukavac, a Bračka u Komižu. Korčulanska flotila ipak nije rasformirana, nego je prebazirana u Okljčnu. Ova flotila je patrolirala uz sjevernu obalu Visa; istovremeno, njeni su patrolni čamci održavali vezu s Lastovom i Korčulom. Početkom marta prebazirana je u Lastovo, gdje je nastavila s borbenim djelovanjem. Pomoćna flotila bazirala je u Visu do početka marta, kada je rasformirana. Njeni patrolni čamci ušli su u sastav Viške flotile, dok je PČ-54 »Turist« predat Lučkoj kapetaniji Vis. Početkom februara rasformirana je ipak i Primoska flotila, a njena dva patrolna čamca ušla su u sastav Viške flotile. Tako su u sastavu IV POŠ-a ostale samo tri flotile: Bračka, Hvarska i Viška. Sve tri su bazirale na Visu, a osnovni im je zadatak bio patrolna služba oko otoka u određenim sektorima.[56]*

Broj patrolnih čamaca se smanjio od ranijih 18 na 16, jer je PČ-54 »Turist« predat Lučkoj kapetaniji Vis a PČ-58 »Sagena« Lučkoj kapetaniji Komiža. Međutim, do 15. marta opremljeno je pet novih patrolnih čamaca: PC-69 »Val«, PČ--70 »Mandina«, PČ-71 »Sv. Križ«, PC-72 »Cimbalo« i PČ-73 »Pionir«. Pored toga, zbog potreba službe izvršena je zamjena patrolnih čamaca u pojedinim flotilama. Neki od patrolnih čamaca, zbog nesigurnih pogonskih uređaja ili većih kvarova na njima, morali su bazirati u Visu. Stanje u flotilama 15. marta bilo je slijedeće:

1. **Viška flotila:** »PČ-41«, »PČ-42«, PČ-53 »Zora«, PČ-55 »Partizan II«, PČ-56 »Partizan III«, PČ-57, PČ-63 »Donec«, PČ-64 »Neutralni«, PČ-65 »Sv. Nikola«, PČ--69 »Val«, PČ-70 »Mandina« i PČ-71 »Sv. Križ«. U sastavu ove flotile bile su i tri barkase koje su nosile oznake »B-l«, »B-2« i »B-4«.
2. **Hvarska flotila:** PČ-43 »Napred«, PC-44 »Đurzor«, PĆ-45 »Batoš«, PČ-46 »Sv. Juraj« i PČ-47 »Sv. Nikola«.
3. **Bračka flotila:** PČ-49 »Brač-2«, PČ-50 »Brač-3«, PC-52 »Brač-5« i PČ-68 »Badija«.
4. **Korčulanska flotila,** ušla je u sastav Mornaričke stanice Lastovo. Imala je patrolne čamce: PČ-48 »Sv. Nikola II«, PČ-51 »Brač-4«, PC-62 »Ivo«, PČ-72 »Cimbalo« i PČ-73 »Pionir«.[57]*

Tako je ukupno u sastavu IV POS-a bio 21 patrolni čamac i 5 patrolnih čamaca u Korčulanskoj flotili. Broj patrolnih čamaca nije bio dovoljan, jer je potražnja za njima bila velika. Pored patrolne službe, oni su obavljali i razne druge zadatke. Zato se nastojalo da se njihov broj poveća, ali nije bilo odgovarajućih brodova. Najveći broj patrolnih čamaca bili su bivši ribarski leuti i motorni čamci. Ovi brodovi, a posebno leuti, imali su dobra pomoračka svojstva, ali se nisu mogli upotrebljavati po jačem moru. Zbog neprekidnog izvršavanja zadataka njihovi pogonski uređaji bili su dosta istrošeni, pa je češće dolazilo đo kvarova. Zato je broj patrolnih čamaca uvijek bio nedovoljan. Osim toga, štabovi II i III

55) *AVII,* k. 2039, br. reg. 2/1-1.

56) *AVII,* k. 2036, br. reg. 22/1-7; VE, II, 1, Beograd 1970, 788; VE, II, 3, Beograd 1972, 540; VE, II, 4, Beograd 1972, 589; VE, II, 7, Beograd 1974, 321; VE, II, 9, Beograd, 1975, 514. PC-54 »Turist« predat je Lučkoj kapetaniji Vis jer mu je pogonski uređaj bio neispravan, odnosno nesiguran za duže vožnje. Isto tako, predat je Lučkoj kapetaniji Komiža PC-58 »Sagena«, jer nije bio sposoban za duže vožnje. Sa oba ta broda skinute su oznake; tako više nisu bili u sastavu patrolnih čamaca.

57) *Materijali* br. 162/2; *AVII,* k. 2042, br. reg. 1-19/1; k. 2034, br. reg. 34/1-1; k. 2034, br. reg. 6/2--9. Zbog gubitaka i neispravnosti brodova Korčulanska flotila imala je samo jedan patrolni čamac od prijašnjih deset. Zato je ona pojačana sa četiri patrolna čamca iz drugih flotila.

POS-a stalno su tražili od Štaba Mornarice da im se dodijeli po nekoliko patrolnih čamaca iz sastava IV POS-a, jer su i njima bili neophodni.[581]

Osnovno naoružanje patrolnih čamaca bio je po jedan mitraljez od 8 mm, čiji je efikasan domet bio oko 800 metara. Taj mitraljez zbog neadekvatnog postolja nije bio univerzalan, što znači da patrolni čamci nisu imali nikakvu protuavionsku obranu. Taj problem je odmah uočen, ali nije bilo odgovarajućeg naoružanja. U stvari, problem se vrlo lako mogao riješiti montiranjem na patrolne čamce jednocijevnih ili dvocijevnih mitraljeza od 12,7 mm »browning«. Međutim, te mitraljeze saveznici nisu htjeli isporučiti, pa je mitraljez od 8 mm »breda« ostao osnovno naoružanje patrolnih čamaca.

Pored naoružanih brodova i patrolnih čamaca, u sastavu IV POS-a bio je veći broj pomoćnih brodova. Nakon povlačenja sa Korčule i srednjodalmatinskih otoka u lukama Visa prikupljeni su svi pomoćni brodovi IV i V POS-a. U Vis su uplovili i neispravni pomoćni brodovi II i III POS-a. Tako se u januaru 1944. u lukama otoka prikupilo preko 250 brodova, veličine od leuta do većeg motornog jedrenjaka. Pored njih, na ruti Italija-Vis-Italija već je plovilo oko 30 većih i srednjih motornih jedrenjaka i parobroda. Tako veliki broj pomoćnih brodova raznih vrsta i namjene zahtijevao je određena organizacijska rješenja. Kao prvo, svi veći i jedan broj srednjih motornih jedrenjaka ušli su u sastav Baze NOVJ u Bariju, odnosno Monopoliju. U njen sastav ušli su i svi parobrodi. Ostali pomoćni brodovi ušli su u sastav IV POS-a, osim onih koji su pripadali II i III POS-u. Nakon toga izvršen je detaljan pregled svih pomoćnih brodova koji su bili u lukama Visa. Pomoćni brodovi koji su imali veće kvarove na pogonskim uređajima i nedostatke na trupovima otegljeni su na popravak u Italiju. Ostali pomoćni brodovi koji su imali manje neispravnosti na pogonskim uređajima, i trupovima ostavljeni su u Visu i Komiži da se tamo poprave. Brodovi iz sastava II i III POS-a također su pregledani, pa ih je nekoliko upućeno u Italiju, dok su ostali trebali otkloniti neispravnosti u Visu i vratiti se u sastave svojih sektora.[59]*

Broj pomoćnih brodova u operativnom sastavu IV POS-a stalno je varirao. Bili su podijeljeni u tri kategorije: na one koji su bili na popravku u Italiji, zatim na one u Visu i Komiži koji su bili ili su čekali na popravak, i na ispravne. Evidencija o njima vođena je svakodnevno. Najveći problem je bio veliki broj neispravnih pomoćnih brodova. Većina od njih imala je zbog dugotrajne upotrebe istrošene pogonske uređaje, za koje nije bilo rezervnih dijelova. Veliki broj brodova zbog starosti imao je dotrajale trupove koji su zahtijevali generalni popravak. Brodovi su oskudijevali u inventaru, nije bilo konopa, a ni platna za krpanje jedara. Sve to uslovilo je da je svakodnevno skoro više od 50% pomoćnih brodova bilo van stroja. To je stvaralo velike probleme i poteškoće, ali zalaganjem posada ispravnih brodova i dobrom organizacijom uspijevalo se izvršavati postavljene zadatke. Nakon razvrstavanja i slanja na popravak u Italiju neispravnih brodova, stanje pomoćnih brodova 15. marta bilo je ovako: ispravnih je bilo 35 sa 975 tona nosivosti, neispravnih u lukama Visa 42 sa 1.300 tona nosivosti i neispravnih u Italiji koji su čekali na popravak 62 sa 2.840 tona nosivosti. To znači da je bilo ukupno 139 pomoćnih brodova sa 5.115 tona nosivosti. U ovaj broj nije uračunato preko stotinu leuta, motornih čamaca i drugih manjih brodova ispod 10 tona nosivosti.[60]*

58) *Materijali* br. 168/2. U februaru II POS je imao četiri, a III POS dva patrolna čamca, dok su potrebe bile daleko veće.

59) *AVII,* k. 2042, br. reg. 1/19-1, 1/30-1; k. 2064, br. reg. 15-1/5.

60) *AVII,* k. 2034, br. reg. 20/1-1; k. 2042, br. reg. 1-8/1. Već 12. januara u lukama Visa bilo je preko 100 pomoćnih brodova, od kojih većina neispravnih. Zato je Štab IV POS-a predložio Štabu Mornarice da se neispravni brodovi upute na popravak u Italiju. Nakon savezničkog odobrenja neispravni pomoćni brodovi su postepeno otegljeni u Bari i Monopoli. Do 5. marta otegljena su 44 broda (AVII, k. 2064, br. reg. 15-1/5). Prilikom krčanja praznih bačava za gorivo koje su trebale biti prebačene u Bari zapalio se m/j »Sretno« oko 19.30 sati 25. februara 1944.

Dok su naoružani brodovi i flotile patrolnih čamaca bili direktno potčinjeni Štabu IV POS-a, dotle su pomoćni brodovi bili u sastavu Sekcije za pomorski saobraćaj. Radi jednostavnije organizacije, rukovođenja i komandovanja pomoćni brodovi su bili direktno podređeni lučkim kapetanijama u Visu i Komiži. Sekcija za pomorski saobraćaj Štaba IV POS-a kao pretpostavljeni organ lučkih kapetanija izdavala je naređenja za upotrebu pomoćnih brodova, dok su konkretnu realizaciju vršile lučke kapetanije. One su imale svakodnevnu tačnu evidenciju o stanju pomoćnih brodova, pa su na osnovi dobijenih naređenja izdavale konkretne zadatke brodovima u vidu pismenog naređenja - naloga. Za izvršavanje posebnih zadataka (prevozi jedinica, desantni prepadi i slično) Sekcija za pomorski saobraćaj stavljala je na raspolaganje Štabu IV POS-a potreban broj pomoćnih brodova. Pomoćni brodovi nisu bili svrstani u posebne formacijske jedinice. Međutim, zbog političko-partijskog rada među posadama i rukovođenja njima uvedena je dužnost političkog komesara pomoćnih brodova. Zatim je uvedena dužnost rukovodioca SKOJ-a, omladine i sanitetskog referenta, odnosno higijeničara. Tako je bila uspostavljena neka vrsta male komande pomoćnih brodova, koja se bavila određenom problematikom. Međutim, ona se nije bavila operativnim problemima niti upotrebom brodova, pa zato nije ni imala komandanta.[61']

Sekcija za pomorski saobraćaj kao organ Štaba IV POS-a rukovodila je cjelokupnim pomorskim saobraćajem, odnosno upotrebom pomoćnih brodova. U svom sastavu imala je Lučku kapetaniju u Visu i Lučko zastupstvo u Komiži. Ali zbog razgranate mreže pomorskog saobraćaja i velikog broja pomoćnih brodova Lučko zastupstvo u Komiži je početkom marta reorganizirano u Lučku kapetaniju. Obje kapetanije su, kao izvršni organi, obavljale sve zadatke u domeni pomorskog saobraćaja. Svaka kapetanija je u svom sastavu imala posebnu jedinicu - Lučku kontrolnu partizansku stražu (LKPS). Straže su vršile kontrolu brodova, putnika i lučkih objekata, odnosno svega što je bilo povezano sa bezbjednošću luka i brodova. Pored pomoćnih brodova većih od 10 tona nosivosti, lučke kapetanije su u svom sastavu imale i brodove ispod 10 tona nosivosti. Ti brodovi su nosili posebne oznake i to »K« (kuter) ili »KL« (kuter lučki) i broj od 1 pa dalje (na primjer »K-l« itd.). Razvrstavanje tih brodova izvršeno je do početka marta. Te brodove, za razliku od onih većih od 10 tona, lučke kapetanije su samostalno upotrebljavale bez da se tražilo naređenje ili odobrenje Sekcije za pomorski saobraćaj. Oni su upotrebljavani za izvršavanje raznih zadataka ali, po pravilu, samo u vodama Visa ili Biševa.[62)]

Pored naoružanih brodova, patrolnih čamaca i pomoćnih brodova, u sastavu IV POS-a nalazio se bolnički brod BB »Marin II«. Taj motorni brod preuređen je u bolnički brod u remontnoj bazi u Visu tokom januara. Krrneni prostor na »Marinu II« preuređen je za smještaj ranjenika, i to tako da su' u njemu ugrađena 22 ležaja; u dva reda, jedan iznad drugog. U sredini prostora ugrađen je improviziran stol za vršenje kirurških zahvata. Pored toga, brod je opremljen određenim brojem pojaseva za spašavanje za potrebe ranjenika.'BB »Marin II« bio je direktno podređen Štabu IV POS-a, a zadatke je počeo izvršavati od 21. januara.[63*]

Služba veze IV POS-a glavnu pažnju posvetila je organizaciji ošmatračke službe na Visu i Biševu. Na Visu je odranije postojala osmatračka stanica na koti 587 Hum. Zbog njene važnosti sada je na njoj udvostručen broj osmatrača-sig-

61) *AVII,* k. 2034, br. reg. 20/1-1; k. 2042, br. reg. 2/20.

62) *Materijali* br. 162/2; K. Pribilović, *Pomoćni brodovi Mornarice NOVJ,* Pomorski zbornik, 13/1975, 239-253. Početkom marta bilo je 38 brodova koji su nosili oznaku »K« i to od »K-l« do »K-38«.

63) K. Pribilović, *Bolnički brod Mornarice NOVJ BB »Marin II«,* Mornarički glasnik, 3/1970, 388-398. Službena oznaka »Marina II« bila je »BB« (bolnički brod). Na oba boka i na komandnom mostu BB »Marin II« bio je ucrtan crveni križ, kao oznaka za bolnički brod.

nalista, a za komandira stanice je postavljen oficir. Smatralo se da je jedna osmatračka stanica nedovoljna, pa su na Visu uspostavljene još dvije. Jedna osmatračka stanica je uspostavljena na koti 353 Vela glava. Za razliku od osmatračke stanice Hum ona je bila na nižoj nadmorskoj visini, pa je nisu često pokrivali oblaci kao ovu prvu. Pored toga, sa nje je postojala mogućnost boljeg i lakšeg osmatranja sjeveroistočnog dijela otoka i prilaza luci Vis. Treća osmatračka stanica uspostavljena je na Turniću 500 metara sjeverozapadno od kote 480 na Malom Humu. Sa te osmatračke stanice bio je dobar pregled sjeverne obale Visa i prilaza luci Oključna. Takvim rasporedom obezbijeđeno je osmatranje svih sektora i prilaza otoku Visu. Sve tri osmatračke stanice povezane su telefonskom vezom sa Štabom IV POS-a a osmatračka stanica Hum i Štabom 26. divizije. Vršile su permanentnu službu 24 sata, a o svemu važnom odmah su izvještavale Štab sektora. Osmatračka stanica je uspostavljena i na otoku Biševu. Bila je povezana optičkom vezom sa osmatračkom stanicom Hum, kojoj je dostavljala podatke osmatranja. Na osmatračkim stanicama bilo je ukupno 34 signalista. Osim organizacije osmatračke službe, služba veze je radila na uspostavljanju telefonske veze između Štaba sektora i potčinjenih jedinica.[641]

Sekcijom za pomorski saobraćaj i službom veze rukovodili su referent za pomorski saobraćaj i referent za vezu Štaba IV POS-a. Budući da minerska sekcija nije bila organizirana, minerski referent Štaba IV POS-a pomagao je Štabu 1. dalmatinske brigade u postavljanju minskih i drugih prepreka na njenom sektoru obrane Visa. Inače, minerska sekcija nije uspostavljena jer IV POS nije raspolagao ni minama, ni opremom za razminiranje, ni minolovcima. Artiljerijski referent Štaba IV POS-a starao se za popunu oružjem i municijom svih jedinica sektora. Uz to, on je organizirao i vodio nastavu, odnosno obuku poslužilaca topova i mitraljeza na naoružanim brodovima i patrolnim čamcima.[65]*

Tehnička sekcija, na čijem se čelu nalazio tehnički referent Štaba IV POS-a, rukovodila je cjelokupnom tehničkom službom sektora. Pošto je osnovni problem IV POS-a bio veliki broj neispravnih brodova, tehnička služba je sve svoje snage usmjerila ka njegovom rješavanju. Zato se najprije prišlo stvaranju potrebne materijalne baze i prikupljanju potrebnih kadrova. Materijalna sredstva, alat, strojevi i oprema iz postojećih brodogradilišta i tehničkih radionica na srednjodalmatinskim otocima i Korčuli evakuirani su u Vis. Tamo su prebačeni i radnici, tehničari i inžinjeri koji su radili u brodogradilištima i tehničkim radionicama. Na Visu su već radile neke tehničke radionice, pa su stvoreni uslovi da se proširi njihov kapacitet. Uz velike napore, u kratkom roku počelo je sa radom brodogradilište u uvali Stonca, u luci Vis. Uporedo sa gradnjom navoza i ostalog, u brodogradilištu je vršen popravak brodova. Polovinom marta Tehnička sekcija IV POS-a imala je u svom sastavu: Brodogradilište u Visu sa 39 radnika, Centralnu mehaničku radionicu u Visu sa 20 radnika, Mehaničku radionicu Roki u Visu sa 16 radnika, Mehaničku radionicu Kut u Visu sa 22 radnika, Elektroradionicu u Visu sa 19 radnika i Brodogradilište u Komiži sa 16 radnika. Ukupno

64) *Materijali* br. 164/2; *AVII,* k. 2037, br. reg. 2-2/1. Posada osmatračke stanice Vela straža (Šolta), koja se 13. januara povukla u Vis, prebačena je na Biševo gdje je uspostavljena osmatračka stanica. Osmatračka stanica Turnić uspostavljena je 3. februara. Kraće vrijeme djelovala je i osmatračka stanica Stončica (na istoimenom svjetioniku), ali je ukinuta kada je uspostavljena osmatračka stanica Vela glava. Prilikom povlačenja oštećen je podmorski kabl Hvar-Vis, i to na relaciji Hvar-Pakleni otoci. Od Paklenih otoka do Visa kabl je bio ispravan, pa je korištena po posebnom planu telefonska veza preko svjetionika Stončica i osmatračke stanice Vela glava. (Viktor Kobol, *Organizacija službe veze u Četvrtom pomorskom obalskom sektoru,* Mornarički glasnik, 6/1971, 782-798).

65) *AVII,* k.2034, br. reg. 20/1-1; *Materijali* br. 163/2; Viktor Kobol, *Lučke kapetanije u IV POS-u,* Mornarički glasnik, 5-6/1962, 711—721. Stab IV POS-a predložio je Štabu Mornarice 12. februara da minerski referent preuzme privremeno drugu dužnost, jer sektor ne raspolaže nikakvim minerskim materijalom, niti izvodi bilo kakve minerske radove.

je bilo 120 radnika i 12 rukovodilaca. Na čelu brodogradilišta i radionica bilo je Nadzorništvo, odnosno Uprava brodogradilišta i tehničkih radionica, kojom su rukovodili upravnik i politički komesar. Pored toga, svako brodogradilište i radionica imali su rukovodioca i političkog komesara.[66]'

Pred tehničkom službom stajali su dosta teški, obimni i odgovorni zadaci, kao i raznorazni problemi koje je trebalo hitno i svakodnevno rješavati. U brodogradilištima i radionicama osjećao se manjak kvalificirane radne snage. Nedostajali su mnogi strojevi, a nije bilo ni dovoljno alata. Rezervnih dijelova, posebno za neke pogonske uređaje, uopće nije bilo. Konstrukcionog, potrošnog i drugog potrebnog materijala bilo je vrlo malo. Sve je to stvaralo velike probleme i poteškoće u svakodnevnom radu. A potrebe za brodovima bile su uvijek veće nego što ih je bilo u stroju. U takvoj situaciji došli su do izražaja velika požrtvovnost, stručnost, zalaganje, smisao za improvizacije i ostali kvaliteti radnika i rukovodilaca na radu u brodogradilištima i radionicama. Radni dan trajao je po 12,16, pa i 20 sati. Upravo zahvaljujući dobrom radu radnika i rukovodilaca, Štab IV POS-a je uvijek mogao računati na određeni minimum ispravnih brodova.[67]'

Neispravni brodovi, koji su imali veće kvarove i druge nedostatke, otegljeni su u Italiju. U okviru Baze NOVJ u Monopoliju formiranje Tehnički odsjek, koji je preuzeo brigu oko popravaka brodova. Zbog nedostajanja kvalificirane radne snage za uspostavljanje potrebnih tehničkih radionica i izvođenje radova u postojećim brodogradilištima, odlučeno je da se ona uzme iz brodogradilišta i radionica na Visu. Uvečer 3. februara otputovao je brodom iz Visa za Monopoli 51 radnik, tehničar i inžinjer. Sa sobom su odnijeli i neke strojeve koji nisu bili potrebni u Visu. U Monopoliju je odmah uspostavljena mehanička radionica koja je počela raditi na popravkama brodova u tamošnjem brodogradilištu. Štab IV POS-a poduzeo je mjere da se sva upražnjena mjesta u brodogradilištima i radionicama na Visu popune odgovarajućom radnom snagom. Dio radnika nađen je u jedinicama 26. divizije, dok je drugi dio prikupljen preko vojnopozadinskih organa i organa narodne vlasti. Tako su ponovo popunjena brodogradilišta i radionice u Visu i Komiži, čime je obezbijeđeno da oni nastave s normalnim radom. Pored toga, dio potrebnog materijala i alata nabavljen je u Italiji, što je pomoglo da se radovi efikasnije obavljaju.[68]'

Intendantura je vršila snabdijevanje jedinica sektora hranom i odjećom. Sledovanje hrane, odjeće i ostalog intendantskog materijala vršeno je iz intendanture Štaba Mornarice. Ishrana na početku nije bila dobra ni po kvantitetu

66) *Materijali* br. 163/2; *AVII,* k. 2034, br. reg. 20/1-1. Brodogradilište u uvali Stonca uspostavljeno je u kratkom roku zahvaljujući zalaganju i stručnosti radnika koji su ranije radili u brodogradilištima u Korčuli, Veloj Luci, Sumartinu, Vrboskoj, Trogiru i Splitu. Pored toga, iz brodogradilišta u Sumartinu, Vrboskoj, Milni, Korčuli i Veloj Luci evakuirano je sa nekoliko brodova dosta alata i raznog materijala, što je omogućilo da brodogradilište odmah započne sa radom. U Komiži su iskorištena dva postojeća mala brodogradilišta (»Borčić« i »Stanojević«), koja su proširena i ojačana radnicima i alatom.

67) *AVII,* k. 2040, br. reg. 6-1/3; IV POS 1943-1983, 136-137. Da bi se mogli izvoditi podvodni radovi na brodovima, odnosno spašavati brodovi koji su bili potopljeni na manjim dubinama, Štab IV POS-a je poduzeo mjere da se formira ronilačka grupa. Povezano s tim, Štab sektora zatražio je 13. februara od Štaba 26. divizije da se prekomanduju u njegov sastav svi bivši ronioci koji su se nalazili u jedinicama divizije *(AVII,* k. 2037, br. reg. 2/14-1). Prema izvještaju Tehničke sekcije od 1. marta, u toku februara popravljeno je 47 brodova (među njima su bili pomoćni brodovi, naoružani brodovi i patrolni čamci). Pored toga, popravljena su 4 topa, 16 mitraljeza, 8 pušaka, 5 pištolja, 4 primusa, 3 motocikla, 1 štednjak, 4 puškomitraljeza i 1 automobil, dok je novoizrađeno: 5 ključeva, 10 klamfi, 3 umivaonika, 20 nišanskih sprava, 2 fenjera, 22 porcije i 7 doglasala. Pregledana je elektromreža na brodovima i u Visu, te su izvršeni najnužniji popravci. Također je izvršeno punjenje akumulatora *(AVII,* k. 2040, br. reg. 6-12/1).

68) *Materijali* br. 164/2; k. 2064, br. reg. 15-1/5. Topovi od 20 mm na naoružanim brodovima nisu imali štitove, pa je odlučeno da ih izradi Centralna mehanička radionica. Međutim, nije bilo odgovarajućeg lima, pa je Štab IV POS-a 19. februara zatražio od Štaba Mornarice da se limovi veličine 1,5 x 1,5 nabave u Italiji *(AVII,* k. 2041, br. reg. 1/1-1).

ni po kvalitetu. Posebno se osjećala nestašica kruha, a naročito na brodovima i u radionicama. Postepeno su organizirane stalne kuhinje u svim jedinicama i pečenjem kruha ishrana se poboljšala. Što se tiče ishrane, ubrzo su uočena dva problema. Radnici u brodogradilištima i radionicama radili su po cijeli dan, često i noću, pa je postojeća količina hrane za njih bila nedovoljna. Da bi se riješio taj problem, na prijedlog Štaba IV POS-a formirana je posebna intendantura Uprave brodogradilišta i tehničkih radionica. Ona je preuzela brigu oko organiziranja ishrane cjelokupnog sastava brodogradilišta i tehničkih radionica, s tim što je za vrijeme produženog rada i rada noću radnicima izdavana posebna dopuna hrane.

Naoružani brodovi, patrolni čamci i pomoćni brodovi plovili su isključivo noću, što je za posade bio poseban napor. U vezi s tim, Štab Mornarice odobrio je da se posadama brodova za vrijeme noćnih vožnji izdaje dopuna hrane (šećer, čaj i keks). Isto tako je odobrena dopuna hrane za posade osmatračkih stanica koje su vršile noćnu službu.[69)]

Snabdijevanje odjećom i obućom također je bio problem, jer dobijene količine nisu bile dovoljne za sve jedinice i službe sektora. U takvoj situaciji s odjećom i obućom najprije su snabdjeveni naoružani brodovi i patrolni čamci. Posade pomoćnih brodova još uvijek su nosile civilnu odjeću. Tek polovinom februara bilo je moguće da i posade pomoćnih brodova dobiju uniforme. Iako je time bilo donekle riješeno pitanje uniformiranja cjelokupnog sastava IV POS-a odjećom, taj problem je ostao i dalje akutan. Nedostajalo je šinjela, bundi, rublja, košulja, čarapa i drugih dijelova odjeće, a nije bilo ni dovoljno cipela. Problem se nije mogao riješiti bez pomoći saveznika. Tako je, u stvari, dalje snabdijevanje odjećom i obućom zavisilo od dolaska pošiljki iz Italije, odnosno održavanjem i krpanjem postojećih količina.[70']

Sanitetskom službom rukovodio je sanitetski referent Štaba IV POS-a. U svom sastavu sanitetska služba imala je ambulantu, gdje su liječeni lakši ranjenici i bolesnici. Brojno stanje sanitetske službe 15. marta bilo je pet lica. Najveći problem je bio što brodovi i druge jedinice nisu imali bolničare. Problem se počeo rješavati od februara, kada je sa svakog završenog bolničarskog kursa u Visu raspoređivano u IV POS po nekoliko bolničara. Prvog formacijskog bolničara dobio je bolnički brod BB »Marin II«, a zatim postepeno i drugi brodovi i jedinice. Sanitetskoj službi pridavana je velika pažnja, ali je nedostajalo potrebnih kadrova.[71']

Na čelu obavještajne službe bio je obavještajni, odnosno informativni oficir Štaba IV POS-a. Osnovni zadatak obavještajne službe bio je prikupljanje podataka o neprijatelju na operativnom području IV POS-a. Podaci o neprijatelju prikupljani su iz više izvora. Najvažniji su bili: vlastita organizacija obavještajne službe na srednjodalmatinskim otocima i obali i postojeći rajonski (ROC) i pomoćni (POC) obavještajni centri komandi područja. Podaci su prikupljani i od partizanskih odreda i grupa koji su djelovali na srednjodalmatinskim otocima i obali, kao i od organa narodne vlasti i partijskih organa. Obavještajna služba uspjevala je prikupiti prilično iscrpne podatke o jačini i rasporedu neprijateljskih snaga, o njegovim borbenim dejstvima, ali je dosta teško bilo doći do podataka o namjerama neprijatelja. Zato je djelovanje obavještajne službe bilo usmjereno ka neprijateljskim štabovima i komandama, posebno u Splitu. Najiscrpniji podaci dobivani su od vojnih lica iz neprijateljskih redova (prvenstveno iz domobranstva), koja su pristala da rade za narodnooslobodilački pokret. Svi

69) *AVII,* k. 2040, br. reg. 1/5-1. Brodovi su slijedovali hranu u Intendanturi IV POS-a. Kada su isplovljavali na zadatke van Visa, dobijali su hranu za 10 dana *(AVII,* k. 2041, br. reg. 1/6-1).
70) *Materijali* br. 163/2; AVII, k. 2041, br. reg. 1-10/1.
71) *AVII,* k. 2040, br. reg. 10-41.

obavještajni podaci koje je prikupila obavještajna služba IV POS-a odmah su i svakodnevno dostavljani Štabu Mornarice.[72]

Dopunska četa IV POS-a vršila je popunu jedinica i službi sektora borcima i rukovodiocima. Svi koji su dolazili u IV POŠ, kao novi borci ili su tamo prekomandovani, obavezno su dolazili u Dopunsku četu. U njoj su ostajali sve dok ne bi bili raspoređeni na dužnosti u jedinice i službe sektora. Pored toga, u Dopunsku četu su dolazili i oni koji su prekomandovani unutar sektora. Zbog toga je brojno stanje Dopunske čete bilo vrlo promjenljivo. Tako je ona 15. marta imala 64 borca i rukovodioca. U četi su svakodnevno vršene vojna obuka i politička nastava. Četa je, također, vršila i obezbjeđenje Štaba sektora.[73]

Mornarička stanica Lastovo. U sastavu IV POS-a nalazila se i Mornarička stanica Lastovo, čije je sjedište bilo na istoimenom otoku. Prilikom povlačenja na Vis bilo je odlučeno da se Lastovo ne brani, pa su sa njega povučene sve jedinice. Pošto je bio rasformiran V POS, otoci Lastovo i Sušac privremeno su pripali IV POS-u. Mada se to očekivalo, Nijemci zbog nedostatka snaga i drugih problema nisu zauzeli Lastovo. Nakon konsolidacije stanja na Visu, čija je obrana svakim danom sve više jačala, donijeta je odluka da se Lastovo zaposjedne manjim snagama. Lastovo je bilo od velike važnosti kao osnovica za djelovanje u južnoj Dalmaciji, odnosno južnom Jadranu. Štab Mornarice naredio je 12. februara da se uspostavi Mornarička stanica Lastovo. Za komandanta je postavljen Stjepan Štuk, a za političkog komesara Petar Franulović. Na početku Mornaričkoj stanici su dodijeljeni jedna desetina boraca i tri patrolna čamca. Ubrzo se pokazalo da je to nedovoljno, pa je vod prerastao u četu. Mornaričkoj stanici dodijeljen je 18. februara i naoružani brod NB-2 »Koča«, a početkom marta i Korčulanska flotila. Mornarička stanica Lastovo imala je 15. marta u svom sastavu mornaričku četu, naoružani brod NB-2 »Koča« i Korčulansku flotilu sa pet patrolnih čamaca: »PČ-48«, »PČ-51«, PČ-62«, PČ-72« i »PČ-73«.[74]

Mornarička stanica Lastovo u operativnom pogledu bila je potčinjena Štabu Mornarice, a u organizacijskom Štabu IV POS-a, ali je, u stvari, samostalno izvršavala postavljene zadatke. Premda Mornarička stanica nije mogla zamijeniti V POS koji je privremeno ukinut, ona je bila jezgro za ponovno uspostavljanje tog sektora.[75]*

Brojno stanje IV POS-a u decembru 1943. bilo je 2.345 boraca i rukovodilaca. Nakon povlačenja na Vis brojno stanje znatno se smanjilo. Iz sastava sek-

72) *AVII,* k. 2040, br. reg. 1-1/2, 1-16/1. Detaljan izvještaj o neprijateljskim snagama, na području IV POS-a, njihovom rasporedu i jačini dostavljen je Štabu Mornarice 8. februara. Obavještajni podaci dobiiani su i od ovih obavještajnih organa: ROČ Biokovo, ROC za srednju Dalmaciju, ROC za južnu Dalmaciju, ROC Cetina, ROC Šibenik i ROC Knin. Podatke su dostavljali: iz Splita »Janko«, iz Solina »Stojan« i iz Trogira »Ribar« *(AVII,* k. 2068, br. reg. 1-6/1, 1-2/1). Pored svih pokušaja, do sada nisu identificirani navedeni obavještajci.

73) *Materijali* br. 162/2.

74) *AVII,* k. 2067, br. reg. 6-1/1. Za tehničkog referenta Mornaričke stanice Lastovo određen je Pavle Farčić. Budući da Petar Franulović nije primio dužnost, nju je kao vršilac obavljao politički komesar Korčulanske flotile Ante Sardelić.

75) *AVII,* k. 2064, br. reg. 20/1-5. Prva veća pošiljka ratnog materijala, odnosno hrane upućena je iz Visa u Lastovo već noću 2/3. februara. Materijal je prevezao konvoj sastava NB-6 »Napredak«, m/j »Lahor«, m/j »Slobodan« i m/j »Sv. Nikola« *(Materijali* br. 162/2). Stab IV POS-a uputio je 3. marta još 10 boraca Mornaričkoj stanici Lastovo jer ih je imala samo 17. Pored toga, preporučio je da se veza sa Korčulom, Pelješcem i Mljetom, ako je moguće, u prvom redu održava patrolnim čamcima tipa »leut«. Naoružani brod NB-2 »Koča« trebalo je upotrebljavati za takve zadatke samo u određenim slučajevima, jer je zbog nadmoćnosti neprijatelja na navedenom području postojala opasnost da bude izgubljen. Mornaričkoj stanici je također naređeno da vezu sa Visom, odnosno IV POS-om održava svaka tri dana. NB-2 »Koča« upućen je u Lastovo da zamijeni PC-53 »Zora« na čijim je kormilima došlo do kvara prilikom plovidbe za Vis 17. februara. Štab IV POS-a uputio je 19. februara na raspolaganje Mornaričkoj stanici NB-6 »Napredak«, s tim da se vrati u Vis NB-2 »Koča«. Međutim, komandant Mornaričke stanice je smatrao da NB-2 »Koča« bolje odgovara za izvršavanje postavljenih zadataka, pa se NB-6 »Napredak« vratio u Vis. Tako je NB-2 »Koča« ostao u sastavu Mornaričke stanice Lastovo *(AVII,* k. 2037, br. reg. 2/26-1, 12-17/1).

tora najprije su izašli Hvarsko-viški i Bračko-šoltanski odredi. Obalna artiljerija sektora također je rasformirana, odnosno ušla je u sastav 26. divizije. Jedan broj većih pomoćnih brodova ušao je u sastav Baze NOVJ u Bariju, ali su istovremeno u sastav IV POS-a ušli manji i srednji pomoćni brodovi V POS-a. Brojno stanje IV POS-a 11. januara 1944. bilo je: Stab IV POS-a 29, Dopunska četa 10, »NB-1« 14, NB-2 »Koča« 15, NB-3 »Jadran« 18, NB-6 »Napredak« 14, NB-7 »Enare II« 13, NB-8 »Kornat« 19, NB-9 »Biokovac« 7, NB-10 »Sloga« 11, BB »Marin II« 8, Pomoćna flotila 31, Viška flotila 21, Hvarska flotila 28, Bračka flotila 18, Korčulanska flotila 17, brodogradilišta i radionice 120, Lučka kapetanija i zastupstvo 112, osmatračke stanice 27 i pomoćni brodovi 347 ljudi. Ukupno je bilo 879 boraca i rukovodilaca. Ujedno, to je bilo najmanje brojno stanje IV POS-a za sve vrijeme njegovog postojanja. Međutim, od tada brojno stanje IV POS-a, brže ili sporije, neprekidno je raslo.[76]*

Nova organizacija sprovedena je nakon povlačenja IV POS-a na Vis i prilagođena je uslovima kada se cijeli IV POS našao najednom otoku. Pri tome moralo se voditi računa o borbenoj djelatnosti i drugim zadacima koje je sektor trebao izvršavati osloncem na Vis, kao i onima koje je izvršavao na samom otoku. Organizacija sektora nije bila kruto postavljena nego se prema potrebi i mijenjala, odnosno širila i dopunjavala. To je svakako zavisilo i od dobijenih zadataka, ali i od iskustava koja su sticana u svakodnevnom djelovanju. Istovremeno, to je bilo povezano i sa ukupnim rastom materijalne baze sektora. A ona, istina, nije rasla brzo i skokovito, jer za to nije bilo uslova. Ali, bez obzira na sve probleme i poteškoće, materijalna baza je stalno rasla iako u skromnim okvirima. Jedino nije rasla kod naoružanih brodova koji su u borbenim dejstvima pretrpjeli velike gubitke, jer odgovarajućih brodova za njihovo zanavljanje nije bilo. U prvom redovnom mjesečnom izvještaju upućenom Štabu Mornarice 14. februara o stanju sektora, Stab IV POS-a iznio je organizaciju, stanje jedinica i službi i probleme koje rješava. Opća ocjena podređenih jedinica bila je zadovoljavajuća. To se naročito odnosilo na posade naoružanih brodova i patrolnih čamaca. Radnici u brodogradilištima i radionicama bili su uvijek spremni da izvrše svaki zadatak na popravkama brodova i njihovih pogonskih uređaja. Disciplina i borbeni moral, dalje se navodi u izvještaju, na naoružanim brodovima i patrolnim čamcima nisu bili svuda zadovoljavajući. To je zbog toga što su većinom najbolji članovi posada iskrcani i upućeni u Italiju radi prijema obećanih brodova od saveznika. Nastojalo se da se vojnom i političkom obukom disciplina i borbeni moral dovedu u ranije stanje. Kod posada pomoćnih brodova disciplina i borbeni moral su bili na vrlo niskom stupnju, ali svestranim zalaganjem pretpostavljenih postavljeni zadaci su izvršavani. Dio članova posada pomoćnih brodova još uvijek se smatrao civilima, a jedan od razloga za takvo stanje bilo je pomanjkanje odjeće pa posade nisu bile uniformirane. Kod ostalih jedinica i službi sektora, kaže se na kraju izvještaja, stanje discipline i borbenog morala je zadovoljavajuće.[77]*

U mjesečnom izvještaju Štabu Mornarice od 15. marta navodi se daje stanje jedinica i službi sektora zadovoljavajuće. Najveća pažnja poklanja se vojnoj i političkoj obuci na brodovima. Zato su se, uz druge poduzete mjere, disciplina i borbeni moral popravili u odnosu na stanje iznijeto u posljednjem izvještaju. Još

76) *AVII,* k. 2071, br. reg. 27-2/1, 27-3/1; k. 2047, br. reg. 6-1/1. Brojno stanje Hvarsko-viškog i Bračko-šoltanskog odreda bilo je 1.225, a obalne artiljerije IV POS-a 180 boraca i rukovodilaca, što je ukupno 1.405. Izvještaj o brojnom stanju uputio je Stab IV POS-a Štabu Mornarice 13. februara, s napomenom da nije potpuno tačan jer evidencija nije dobro vođena.

77) *AVII,* k. 2034, br. reg. 6/1-1. Zbog velikog broja svakodnevnih zadataka i ostalih problema koje je trebao rješavati, Stab IV POS-a nije mogao posvetiti veću pažnju pomoćnim brodovima. Međutim, nakon povlačenja na Vis, Štab sektora je postepeno poduzeo određene konkretne mjere (uniformiranje posada, postavljanje komandanata, vođenje tačne evidencije članova posada, razmještaj članova posada prema potrebama službe, redovna obuka), što je rezultiralo u prvom redu povećanjem discipline na pomoćnim brodovima.

uvijek ima poneki rijedak primjer nediscipline, ali se odmah uzima u postupak, pa se na taj način postiže zadovoljavajuće rješenje bez izricanja kazni. Disciplina na pomoćnim brodovima također se popravila prema ranijem stanju, što između ostalog treba pripisati uniformiranju svih članova posada. Iz navedenog proizlazi da je Štab IV POS-a poduzeo sve što je trebalo da se disciplina i borbeni moral u njegovim jedinicama i službama podignu na stepen koji je omogućavao nesmetano izvršavanje postavljenih zadataka.[78]*

Jedan od važnih problema koji je trebalo hitno riješiti bila je popuna posada naoružanih brodova i patrolnih čamaca. U Monopoliju je 7. februara uspostavljena Baza Mornarice NOVJ. Baza je, između ostalog, trebalo da pripremi kompletne posade za 16 brodova koje su saveznici obećali da će predati Mornarici NOVJ. Osim toga, trebalo je pripremiti posade za ratne brodove bivše ratne mornarice, koje su Talijani zaplijenili 1941. godine, a saveznici ih nakon kapitulacije Italije predali predstavnicima emigrantske vlade u Londonu. Očekivalo se da će saveznici te brodove predati Mornarici NOVJ, jer su na tome radili i Vrhovni štab i Štab Mornarice. Zbog svega toga sa naoružanih brodova i patrolnih čamaca iskrcan je veći broj članova posada, posebno komandanata i upravitelja mašina. Razumljivo, najviše je članova posada iskrcano sa brodova iz sastava IV POS-a. U takvoj situaciji Stab IV POS-a odmah je popunio posade naoružanih brodova i patrolnih čamaca mornarima iz Dopunske čete. U Dopunskoj četi praktično nije ostao niko, te u slučaju pogibije, ranjavanja ili bolesti makar i jednog mornara na brodovima nije se mogla poslati zamjena iz Dopunske čete. Zato je Stab IV POS-a 12. februara zatražio od Štaba Mornarice da mu se iz jedinica 26. divizije dodijeli barem 20 boraca, koji su ranije plovili kao mornari ili ribari. Dok je pitanje popune mornarima uglavnom ubrzo riješeno, nastala je prava potraga za komandantima brodova i njihovim zamjenicima. Naime, sa naoružanih brodova i patrolnih čamaca iskrcani su mnogi komandanti radi upućivanja u Italiju. Kako ih nije imao ko zamijeniti, jedan broj komandanata je morao privremeno biti ostavljen na brodovima da bi koliko-toliko obučili svoje zamjenike. Pored toga, nastala je prava potraga za kadetima, odnosno đacima završnih razreda srednjih pomorskih škola, kao i drugim kvalificiranim pomorcima. Njih je još uvijek bilo u nekim kopnenim jedinicama, pa su po kratkom postupku prekomandovani u sastav IV POS-a. Tako je Štab IV POS-a uspio popuniti sve komandne dužnosti na naoružanim brodovima i patrolnim čamcima. Time je ujedno proširio svoju kadrovsku bazu novim kadrovima, što je bilo značajno za dalji razvoj sektora.[79]*

Izvršena reorganizacija dijela jedinica i službi IV POS-a, kao i prekomanda iz njegovog sastava u Italiju oko 200 boraca i rukovodilaca, zahtijevala je i određene kadrovske promjene. Naredbom od 1. februara dotadašnji načelnik Štaba IV POS-a Janez Tomšič postavljen je za komandanta Baze Ratne Mornarice NOVJ u Monopoliju. Za novog načelnika Štaba IV POS-a postavljenje 30. januara Baldo Saje, dotadašnji komandant Bračke flotile. Naredbom Štaba sektora od 3. februara upućeni su na kurs u Bazu Monopoli Ljubenko Vodanović (dotadaš-

78) *AVII,* k. 2034, br. reg. 20/1-1.

79) *AVII,* k. 2037, br. reg. 2-12/1; k. 2064, br. reg. 49-1/5, 20-1/5; *Arhiv CKSKJ,* br. reg. 4924/III, 18-1. Saveznici su obećali predati Mornarici NOVJ 8 driftera (škune oko 50 tona deplasmana) i 8 kaika (ribarski brodovi do 150 tona deplasmana). Za te brodove je hitno trebalo pripremiti posade jer su to saveznici zatražili posebnim aktom 18. februara 1944. Kadet Tonko Grubišić je bio u štabu artiljerije podsektora Vis, pa je Stab IV POS-a zatražio 1. februara da se prekomanduje u sektor što je i učinjeno. Po naređenju zamjenika komandanta Mornarice, 22. februara je vraćen iz Baze Ratne mornarice NOVJ Ante Lepeš, ranije komandant NB-6 »Napredak«, da bi odmah preuzeo dužnost komandanta »NB-1« radi izvršenja posebnog zadatka *(AVII,* k. 2037, br. reg. 2-18/1). U Bazu Ratne mornarice NOVJ prekomandovano je iz II, III i IV POS-a 186 boraca i rukovodilaca, 12 rukovodilaca-nastavnika i 4 rukovodioca za komandu baze. Stab Mornarice prekomandovao je 12. marta u IV POS 25 mornara *(AVII,* k. 2037, br. reg. 2-37/1).

nji komandant Primorske i Pomoćne flotile), Žarko Vodanović (komandant PČ--54 »Turist«), Nikola Granić (komandant PČ-59 »Lapad«), Nikola Ugrinić (komandant NB-3 »Jadran«) i Dinko Antić (komandant NB-8 »Kornat«). Naknadno su za taj kurs određeni još Dinko Maričić (komandant NB-7 »Enare II«) i Duško Sisarić (intendant Primorske flotile i član posade PČ-54 »Turist«). Istom naredbom za komandanta Viške flotile postavljenje Petar Vidan, dotadašnji komandant Šoltanske flotile. Viktor Kobol, koji je od 31. decembra 1943. bio komandant Viške flotile, postavljen je za komandanta NB-8 »Komat«. Za komandanta NB-3 »Jadran« postavljen je Tihomir Vilović, a za političkog komesara Nikola Vela. Rudolf Andrijašević postavljen je za komandanta PČ-59 »Lapad«, a Dinko Maričić za komandanta NB-7 »Enare II«. Za zamjenika komandanta NB-4 »Topčider« postavljenje Prošper Dujmović, za komandanta barkase »B-l« Ante Ljubić i za komandanta barkase »B-4« Jerko Pažanin. Za upravnika skladišta pogonskog materijala u Visu postavljen je zastavnik Josip Zuanić. Naredbom Štaba Mornarice od 30. januara za šefa Sekcije za pomorski saobraćaj IV POS-a postavljen je Leopold Oman, do tada lučki kapetan Lučke kapetanije Vis. Naredbom Štaba Mornarice od 24. februara za referenta saniteta IV POS-a postavljen je Jozo Biočina, a dotadašnji referent saniteta Hrvoje Čulić prekomandovan je u sanitetski odsjek Štaba Mornarice. Za lučkog kapetana Lučke kapetanije Vis postavljen je Petar Điunio. Za artiljerijskog referenta Štaba IV POS-a postavljen je Rudolf Deželjin, koji je 10. marta prekomandovan iz Baze Monopoli. Za političkog komesara Viške flotile postavljenje Jozo Dujmić, dok je dotadašnji politički komesar Mate Baus prekomandovan u skladište pogonskog materijala.

Za političke komesare 17. januara postavljeni su: Bogumil Peručić na NB-7 »Enare II«, Vinko Karmelić na BB »Marin II«, Martin Gabričević na »NB-1«, Juraj Stanišić na NB-6 »Napredak«, dok je Smiljko Vela bio odranije na NB-4 »Topčider«. Vjeko Ivanišević postavljen je 10. januara za političkog komesara Lučke kapetanije Vis. Politički komesar NB-8 »Kornat« Petar Raić prekomandovan je za političkog komesara III POS-a, pa je na tu dužnost postavljen Frane Mrduljaš. Zbog bolesti Bogumila Peručića, za političkog komesara NB-7 »Enare II« postavljen je Nikola Marinović. Peručić Bogomil je postavljen za političkog komesara osmatračkih stanica, Nikola Marinović za komandira Lučke kontrolne straže Komiža, dok je dužnost političkog komesara NB-7 »Enare II« preuzeo Miroslav Rušinić, do tada u Dopunskoj četi IV POS-a. Za političkog komesara NB-2 »Koča« postavljen je Mirko Kustić, dok je komandant bio Jure Franulović. Komandant NB-4 »Topčider« bio je Vjeko Padovan.[80']

Zbog toga što nisu sačuvane sve naredbe, iznijeta su samo neka postavljenja. Ona pokazuju da je u sastavu sektora bio veliki broj dužnosti koje su stalno morale biti popunjene, jer je od toga zavisilo izvršavanje postavljenih zadataka. To se posebno odnosilo na brodove koji bez sposobnih posada, komandanata i političkih komesara teško da su mogli izvršiti iole ozbiljniji borbeni zadatak. Zato je pažnja Štaba sektora posebno bila usmjerena na komandne i druge odgovorne dužnosti, koje su po mogućnosti uvijek popunjavane kadrovima spremnim i sposobnim da izvrše postavljeni zadatak. To nije bilo uvijek lako ni jednostavno, jer je zbog brzog razvoja sektora kadrova uvijek nedostajalo. Ali je zato Štab sektora, brzo uočavajući kvalitete ljudi u izvršavanju svakodnevnih zadataka, hrabro postavljao na odgovorne dužnosti one koji su prednjačili, iako u mnogim slučajevima nisu imali odgovarajuće kvalifikacije i potrebno stručno znanje. Ali, oni su to nadoknađivali ozbiljnim shvaćanjem zadataka, upornošću, hrabrošću, inicijativom i stalnim praktičnim učenjem u surovoj školi rata. Na taj način je

80) *AVII,* k. 2037, br. reg. 1/2-9,26/2,2/1-1,2/2-1,2/3-1,2/4-1,2/5-1,2/25-1,1/5-1, 1/6-1; k. 2036, br. reg. 1-6/1, 1-12/1, 1-24/1; k. 2047, br. reg. 6-1/4; k. 2042, br. reg. 1-3/1; k. 2031, br. reg. 50/1; k. 2043, br. reg. 6-33/1.

Štab sektora uspijevao popunjavati dužnosti i istovremeno stvarati i razvijati vlastiti kadar.

Dolaskom na Vis Štab IV POS-a, uz pomoć Štaba Mornarice, prilagodio je svoju organizaciju novonastalim uslovima. Pored toga, poduzeo je niz mjera na učvršćenju i daljem jačanju borbene spremnosti vlastitih jedinica. Pri tome su izvršene i određene kadrovske promjene. Sve je to pozitivno utjecalo na opće stanje sektora i njegove mogućnosti da uspješno izvršava postavljene zadatke. Pred cjelokupnim sastavom IV POS-a stajali su teški i obimni zadaci koje je trebalo izvršavati sa nove operativne osnovice - otoka Visa.

Početak borbene djelatnosti s Visa

Četvrti POS je počeo izvršavati zadatke s Visa još prije nego je cijeli sektor prebačen na taj otok. To se posebno odnosi na prebacivanje ratnog materijala za 8. korpus, Glavni štab Hrvatske, te II i III POS. Zatim vrlo uspješno su s Visa prebačene u sjevernu Dalmaciju 1. prekomorska i 13. dalmatinska brigada. Sve to ukazuje da nije potrebno omeđivati vrijeme ili datume kada je IV POS počeo izvršavati zadatke s Visa. U stvari, sektor je to počeo neposredno nakon svog formiranja. Pored toga, sektor se na Vis prebacivao po dijelovima i u vremenskom razmaku. Ali kada se na Vis prebacio kompletan sektor, ipak je, što se tiče njegovog borbenog i cjelokupnog djelovanja, nastala sasvim nova situacija. To zato što je operativna osnovica IV POS-a bio Vis, koji je istovremeno bio glavna baza i centar operativne osnovice Mornarice NOVJ. Zato je izvršavanje zadataka s Visa za IV POS dobilo sasvim novi pristup i značaj što je bilo u skladu s novom ulogom sektora u ukupnom djelovanju Mornarice NOVJ.

Povezano s borbenim djelovanjem IV POS-a važno je ponovo istaći činjenicu da su Nijemci držali pod kontrolom operativno područje sektora, osim Visa i viške grupe otoka. Poduzimali su razne mjere da spriječe pomorski saobraćaj Mornarice NOVJ između Visa i obale. Za IV POS to je značilo da su pokušali onemogućiti pomorske veze između Visa i Makarskog primorja (Biokova), Visa i sektora rt Ploča-Stari Trogir i vezu s otocima Šolta, Brač i Hvar. Za to su angažirali lake pomorske snage, u prvom redu torpedne čamce. Bazirajući u Boki Kotorskoj, torpedni čamci su prodirali u morsko područje Visa s ciljem da onemoguće pomorski saobraćaj Mornarice NOVJ. Međutim, za tu svrhu nisu imali dovoljno torpednih čamaca. Nakon potapanja torpednog čamca »S-55« i težeg oštećenja »S-36«, Nijemci su ostali bez torpednih čamaca s kojima su trebali napadati pomorski saobraćaj Mornarice NOVJ. Admiral Jadrana je zatražio zamjenu za pomenute torpedne čamce, ali ih nije mogao odmah dobiti. Prebacivanje torpednih čamaca u Jadran preko Đenove, kopna i rijeke Po odvijalo se veoma sporo. Isto tako, njihovo opremanje u Veneciji vrlo dugo je trajalo. Konačno, noću 15/16. marta isplovila su iz Pule za Kotor dva torpedna čamca (»S-36« i »S-61«), koji su noću 17/18. marta izvršili prvi borbeni zadatak u vodama Visa.[81]

Radi dejstva na srednjodalmatinskom području Nijemci su namjeravali prebaciti u Boku Kotorsku kompletnu flotilu torpednih čamaca. Već krajem januara 1944, počele su pripreme za izgradnju podzemnih skloništa za torpedne čamce. Da bi torpedni čamci bili bliže rajonu dejstva, naređeno je odnosno počelo

81) *KTB AA,* 11. 1, 13.1,25. 1,28. 1,26.2,5.3, 15.3, 18.3. 1944. Nakon uplovljenja u Đenovu torpedni čamci su pripremani za transport kopnom. Zatim bi tegljačima-transporterima bili prebačeni autoputom do rijeke Po. Nakon spuštanja u rijeku uplovili bi u Veneciju, gdje bi bili potpuno opremljeni za borbenu upotrebu. Tako je do 7. marta prebačena 7. flotila torpednih čamaca sastava 8 torpednih čamaca. Sjedište 1. divizije torpednih čamaca bilo je u Palmanovi kod Udina. U sastavu te divizije bili su svi torpedni čamci koji su djelovali i bazirali na istočnoj obali Jadrana *(KTB AA,* 5. 3, 7. 3. 1944).

je uređenje uporišta za njih u Rijeci Dubrovačkoj. Komanda mornaričkih grupa »Jug« naredila je 14. marta da se radi sprečavanja pomorskog saobraćaja Mornarice NOVJ odmah počne miniranje voda ispred Visa i Komiže. Također je naređeno da se mine polože na rute koje koristi Mornarica NOVJ između Visa i obale. Opća direktiva izdata torpednim čamcima je glasila: napadati pomorski saobraćaj Mornarice NOVJ oko Visa i u međuotočnom području, izvoditi borbene aktivnosti u međuotočnom području Dalmacije radi uznemiravanja i ometanja borbene djelatnosti Mornarice NOVJ, a posebno napadima na njene naoružane brodove, vršiti minska dejstva u vodama oko Visa i izvoditi u vidu ispada torpedna i minska dejstva uz zapadnu obalu Jadrana s težištem na području Bari-Brindizi.[82)]

Prema tome, osnovna opasnost za pomorski saobraćaj na području IV POS-a bili su njemački torpedni čamci. Budući da su brodovi IV POS-a održavali pomorske veze sa obalom, postojala je i stalna opasnost od susreta sa njemačkim konvojima koji su plovili na dužobalnoj pomorskoj komunikaciji. Ti konvoji su uvijek imali neposredno, a rijeđe posredno osiguranje. Neki konvoji su branili sami sebe, jer su u njihovom sastavu plovili desantne splavi, desantni tenkonosci i desantno-jurišni čamci. Njemačka avijacija napadala je povremeno Vis, uglavnom noću. Međutim, na području III POS-a, gdje su vrlo često plovili brodovi iz sastava IV POS-a, njemačka avijacija je bila vrlo aktivna, posebno u periodu od januara do maja 1944. Njemački izviđački avioni skoro svaki dan su izviđali Vis, kao i šire morsko područje oko njega. Također su izviđali Lastovo, Sušac i Biševo, kao i zapadnu obalu Jadrana. Izviđanje je vršeno sa srednjih ili velikih visina preciznim foto-kamerama. Zato se može konstatirati da je osnovni protivnik IV POS-u bio na moru i u vazduhu. Šire gledano, neprijatelj je bio gotovo na cijelom području IV POS-a. Sektor je u toj fazi borbenu djelatnost izvodio, uglavnom, svojim pomorskim snagama.[83)]

Borbena djelatnost IV POS-a na Visu imala je više aspekata, ali međusobno dosta povezanih. Izvršavani su zadaci dobijeni od Štaba Mornarice, kao i oni koje je sektor planirao i realizirao po vlastitoj inicijativi u okviru svoje opće djelatnosti. Premda je tih zadataka, odnosno djelatnosti bilo mnogo, mogli bi se grupirati na one koje je sektor izvršavao na Visu, kao i one koje je obavljao osloncem na taj otok. Glavni zadaci na Visu su bili: učešće u obrani otoka, te obuka, organizaciono učvršćenje i jačanje vlastitih jedinica i službi radi podizanja borbene spremnosti i sposobnosti sektora na viši stepen. Poseban zadatak je bio pomoć drugim pomorskim obalnim sektorima u popravkama i održavanju brodova, snabdijevanju raznim materijalnim potrebama i dodjeljivanju brodova. Glavni zadatak koji je IV POS izvršavao osloncem na Vis bilo je održavanje cjelokupnog pomorskog saobraćaja s otocima i obalom na vlastitom području i dijelu V POS-a. Pored toga, IV POS je održavao u određenom obimu i pomorski saobraćaj sa II i III pomorskim obalnim sektorom. Jedan broj brodova IV POS-a učestvovao je u pomorskom saobraćaju na ruti Vis-Italija-Vis. Uz održavanje pomor-

82) *KTB AA,* 18. 3. 1944. Premda su namjeravali, Nijemci su odustali od polaganja mina oko Visa. Najprije su došli do zaključka da bi im vlastite mine mogle smetati prilikom njihovog pokušaja zauzimanja Visa. Kasnije su iskrsli razni operativno-taktički i tehnički problemi, pa do miniranja nije ni došlo.

83) *KTB AA,* 25. 1. 1944. Njemačka Komanda vazduhoplovstva Jugoistok, u sporazumu sa Komandom 2. vazdušne flote, počela je od 25. januara vršiti izviđanje zapadne obale Jadrana od Barija do San Benedeto del Tronto u formi pojedinačnih kratkotrajnih letova, i to u obimu da se Jadran i zapadna njegova obala izviđaju prije i poslije podne sa 2-3 poletanja izviđačkih aviona. U toku 24. januara dva izviđačka aviona tipa »BF-109« izviđala su Vis. Osmotrili su u luci Vis 6 brodova, u uvali Rogačić 2 velika i 15 brodova srednje veličine i južno od o. Ravnik 4 broda. Dva aviona istog tipa izviđala su Vis 14. februara, pa su osmotrili u luci Vis oko 50 brodova, a u Komiži veći motorni brod, veći motorni jedrenjak sa tri jarbola i oko 20 manjih brodova. U uvali Smokova osmotrili su 1 brod *(KTB AA,* 24, 1. i 14. 2. 1944).

skog saobraćaja jedan od glavnih zadataka IV POS-a bilo je učešće, odnosno sadejstvo sa jedinicama 26. divizije u izvođenju desantnih prepada i desanata. Napadi na neprijateljski pomorski saobraćaj također su izvođeni ali rjeđe. Prema tome, IV POS je kao pomorska operativno-teritorijalna komanda izvršavao poznata četiri zadatka iz domena ratne mornarice: održavanje i osiguranje vlastitog pomorskog saobraćaja, napadi na neprijateljski pomorski saobraćaj, obrana obale i otoka i sadejstvo sa kopnenom vojskom. Te zadatke, kao i mnoge druge, IV POS je izvršavao i ranije, ali oni su bili naročito karakteristični na početku borbenog djelovanja s Visa.

U sklopu obrane Visa IV POS je dobio zadatak da organizira, odnosno uspostavi osmatračku službu. Njen je zadatak bio da osmatra cjelokupni morski prostor oko Visa, sve susjedne otoke i zračni prostor i javlja sve što je opaženo. Da bi se mogao izvršavati taj zadatak, uspostavljene su, odnosno djelovale su četiri osmatračke stanice: Hum, Turnić, Vela Glava i Biševo. Sve su popunjene odgovarajućim brojem signalista-osmatrača i najnužnijim sredstvima za osmatranje i signalizaciju. Osmatračke stanice, osim one na Biševu, povezane su telefonskom vezom sa Štabom IV POS-a. Nakon dobijanja prvih količina sredstava veze od saveznika osmatračke stanice su snabdjevene boljim osmatračko-signalnim sredstvima, a uz to su poboljšane i telefonske veze. Služba osmatranja i javljanja bila je permanentna i trajala je sva 24 sata. Sve što je osmotreno odmah je javljano Stabu IV POS-a, odnosno u određenim slučajevima i Štabu Mornarice. To je bilo moguće jer je postojala telefonska centrala na osmatračkoj stanici Hum, kao i u Štabu IV POS-a. Najvažniji zadatak osmatračke službe je bio da na vrijeme osmotri približavanje Visu neprijateljskih brodova, odnosno desanta. Uz to, osmatračke stanice su trebale pratiti vlastite patrolne čamce i naoružane brodove koji su patrolirali na tzv. predstražarskoj izviđačkoj liniji oko Visa. Čim bi osmotrile približavanje neprijateljskih brodova, osmatračke stanice su o tome trebale izvijestiti štabove Mornarice, 26. divizije i IV POS-a. Bilo je predviđeno da se u slučaju potrebe, znak uzbune može dati i paljenjem velikih vatri kod osmatračkih stanica. Javljanje o osmotrenom znaku za uzbunu, crvena i zelena raketa, bilo je pojednostavljeno time što je osmatračka stanica Hum o tome izvještavala Štab Mornarice, a ostale osmatračke stanice štabove brigada na svom sektoru.[84]*

Služba osmatranja i javljanja je bila značajna borbena aktivnost IV POS-a u obrani Visa. Svako jutro do 8 sati svi važniji podaci osmatranja dobijeni za protekla 24 sata od osmatračkih stanica unošeni su u dnevni raport, koji je u pismenoj formi po određenom obrascu dostavljan Štabu Mornarice. Mada osmatračke stanice nisu imale sva potrebna sredstva za osmatranje kao saveznici (radar), one su uspješno izvršavale postavljeni zadatak.

Osnovni zadatak patrolnih čamaca koji su patrolirali na predstražarskoj izviđačkoj liniji, bio je da na vrijeme otkriju približavanje neprijateljskih brodova (desanta). Patrolni čamci, čim bi osmotrili neprijateljske brodove ili stupili s njima u kontakt, trebali su dati znak za uzbunu. Znak je trebalo ponavljati sve dok ga ne prihvate susjedni patrolni čamci, stražari na obali i osmatračke stanice. Patrolni čamci su trebali otvoriti vatru na neprijateljske brodove i odmah se povući prema najbližoj luci ili uvali. Tu su trebali pružati otpor neprijateljskim brodovima dok to bude moguće. U slučaju da neprijatelju uspije iskrcavanje, posade su nastavljale borbu u sastavu najbliže kopnene jedinice.[85]*

Realizaciju tog zadatka Štab IV POS-a povjerio je svojim flotilama patrolnih čamaca. Razmjestio ih je tako da je Viška flotila imala sjedište u Visu, Hvarska

84) *AVII,* k. 2023, br. reg. 2-2/2. Znak za uzbunu, crvenu i zelenu raketu, prvi su trebali dati patrolni čamci, odnosno naoružani brodovi kada primijete neprijateljske brodove u plovidbi prema Visu. Znak se trebao ponavljati dok ga ne primijete stražari na obali i osmatračke stanice *(AVII,* k. 2039, br. reg. 1-8/2).

85) *AVII,* k. 1100, br. reg. 2/3.

u Rukavcu i Bračka u Komiži. Viška flotila vršila je patrolnu službu uz sjevernu obalu otoka od rta Barjaci do otočića Greben, Hvarska uz istočnu i južnu obalu od Grebena do rta Stupišće, a Bračka uz zapadnu obalu od rta Stupišće do rta Barjaci i oko otoka Biševo. Takvim rasporedom flotila bila je obezbijeđena patrolna služba na predstražarskoj izviđačkoj liniji oko Visa i Biševa. Patrolna služba vršena je svaku noć, s tim što su za nju određivani patrolni čamci iz sve tri flotile. Zavisno od situacije, svaka flotila je određivala 2-5 'atrolnih čamaca za patroliranje u svom sektoru, dok je jedan patrolni čamac p irolirao oko Biševa. Prema tome, glavni teret patrolne služe oko Visa pao je na patrolne čamce navedenih flotila. Ta služba bila je vrlo naporna i odgovorna, jer se nije smjelo dopustiti neprijatelju da izvrši bilo kakvo iznenađenje. Kada je bilo nevrijeme (jak vjetar i more), patrolni čamci su patrolirali samo ispred luka Vis, Komiža i Rukavac.[86]*

Štab IV POS-a i štabovi flotila poklanjali su veliku pažnju organizaciji i funkcioniranju patrolne službe oko Visa. Zato je glavna briga bila da u stroju uvijek bude određeni broj ispravnih patrolnih čamaca kako bi patrolna služba mogla nesmetano funkcionirati. Međutim, zbog čestih kvarova pogonskih uređaja to uvijek nije bilo moguće, ali je ipak obezbjeđivan određeni minimum patrolnih čamaca za redovno obavljanje te službe. Kako su neki patrolni čamci svaku noć bili na zadatku, od njihovih posada zahtijevani su velika naprezanja i napori. Pored toga, veći patrolni čamci iz sastava Viške flotile učestvovali su i u održavanju pomorskih veza sa otocima i obalom. Zato se može istaći da je patrolna služba oko Visa koju je organizirao i realizirao IV POS odigrala značajnu ulogu u osiguranju otoka.[871]

Patrolnu službu oko Visa obavljali su i naoružani brodovi. Iako je to bio stalan zadatak patrolnih čamaca, naoružani brodovi su za tu službu upotrebljavani povremeno, odnosno u određenim slučajevima. Naoružani brodovi su obično patrolirali oko Visa kada se na osnovi obavještajnih i drugih podataka očekivao neprijateljski desant ili druga borbena dejstva. Zatim naoružani brodovi su patrolirali onda kada to zbog nevremena nisu mogli patrolni čamci. Konačno, naoružani brodovi su ojačavali patrolnu službu kada nisu imali drugih zadataka ili kada nije bilo na raspolaganju dovoljno patrolnih čamaca. U stvari, Štab IV POS-a ojačavao je patrolnu službu naoružanim brodovima kad god je to bilo moguće. To zato jer naoružanih brodova nikad nije bilo dovoljno jer su izvršavali raznovrsne zadatke. Zato se može zaključiti daje IV POS sa svojim patrolnim čamcima i naoružanim brodovima uspješno obavljao patrolnu službu oko Visa, koja je bila vrlo važna za obranu otoka.[88]*

Jedinice i službe IV POS-a koje su bazirale na Visu bile su direktno uključene u njegovu obranu. Svi patrolni čamci i naoružani brodovi koji nisu bili na patroliranju ili drugim zadacima trebali su učestvovati u odbijanju neprijateljskog napada (desanta) u luci ili uvali u kojoj su se zatekli. U slučaju nemogućnosti pružanja otpora brodovima iz bilo kojih razloga, posade su trebale nastaviti borbu pridružujući se najbližoj kopnenoj jedinici. To je važilo i za posade pomoćnih brodova, s tim što su one odmah zauzimale položaje na obali, jer su bile naoružane samo streljačkim naoružanjem. Sve ostale jedinice i službe IV POS-a imale su svoje položaje koje su trebale braniti u slučaju napada na Vis. Što se tiče radnika brodogradilišta i radionica, tu su postojali određeni problemi. Naime, radnici su radili po cio dan ijedan dio noći, pa nije bilo vremena za borbenu obuku. Zbog napornog rada u toku dana radnicima je bilo dosta teško da kod pripravnosti stoje cijelu noć na položajima. Štab IV POS-a je taj problem iznio

86) *AVII,* k. 2043, br. reg. 3-12/2. Patrolnu službu oko Visa vršili su i patrolni čamci Pomoćne flotile dok nije rasformirana, kao i Korčulanske flotile dok nije prebazirana iz Visa u Lastovo.
87) *Materijali* br. 162/2.
88) *AVII,* k. 2039, br. reg. 2/1-1; *Materijali* br. 163/2, 162/2.

Štabu Mornarice, pa je riješeno da radnici normalno obavljaju svoje poslove, a na položaje idu samo prilikom stvarne uzbune. Pored toga, Štab Mornarice je svojim naredbama od 25. januara i 1. februara regulirao upotrebu radnika u obrani Visa. Naređeno je da svi radnici zaposleni u brodogradilištu i radionicama u Visu učestvuju u obrani viške luke, a oni u Komiži u obrani tog mjesta. Pri tome su radnici bili tako raspoređeni da, braneći luku ili mjesto, istovremeno brane i objekte u kojima rade. U slučaju napada radnici zaposleni u Visu ulazili su u sastav novoformirane jedinice koja je bila pod komandom Štaba 1. dalmatinske brigade, a oni u Komiži u jedinicu pod komandom Štaba 12. dalmatinske brigade. Svi radnici su bili naoružani puškama i bombama, a svako odjeljenje dobilo je puškomitraljez. Borbena obuka na početku je održavana svaki dan, a zatim dva puta sedmično. Nadzor nad obukom vršili su štabovi pomenutih brigada. Na taj način su radnici, u stvari, postali radnici-borci spremni i osposobljeni da učestvuju u obrani Visa. Osposobljavanjem i rasporedom radnika-boraca dobijen je jedan novi bataljon u obrani Visa. Drugi bataljon činili su borci Dopunske čete, lučkih kontrolnih partizanskih straža i ostalih službi IV POS-a. Tako je IV POS, pored svojih formacijskih jedinica i službi, učestvovao u obrani Visa i sa dvije nove jedinice, koje bi se formirale iz njegovog sastava u momentu neprijateljskog napada na otok.[89)]

Uloga IV POS-a u obrani Visa bila je specifična i vrlo značajna, jer su upravo jedinice IV POS-a trebale prve otkriti neprijatelja i prve s njim stupiti u borbu. Pored toga, cjelokupni sastav IV POS-a bio je tako organiziran daje u slučaju direktnog napada na Vis trebao aktivno učestvovati u njegovoj obrani. To je značilo da je IV POS predstavljao jednu novu brigadu u obrani Visa. Tu ulogu IV POS-a u obrani Visa treba istaći, jer je njegov cjelokupni sastav i s puškom u ruci bio spreman da brani i obrani Vis.[90)*]

Pomoć IV POS-a II i III pomorskom obalnom sektoru bila je raznovrsna i značajna. To se isto odnosi i na Mornaričku stanicu Lastovo. U stvari, svi ostali pomorski obalni sektori po mnogim pitanjima oslanjali su se na IV POS. Zbog toga su svi oni imali svoje predstavnike pri Štabu IV POS-a radi bolje koordinacije u radu. U Visu su bazirali brodovi iz sastava ostalih sektora, bilo da su se nalazili na zadatku osiguranja konvoja ili na remontu. Sve materijalne i ostale potrebe pomorski obalni sektori dobijali su iz Visa. Zato je IV POS, pored zadataka koje je izvršavao kao i ostali sektori, imao i dodatnu obavezu da ih po mogućnosti pomaže u svemu što im je bilo potrebno.

Svi neispravni pomoćni brodovi ostalih pomorskih obalnih sektora uplovili su u Vis radi remonta. Popravci na njima vršeni su prema redu hitnosti ili mogućnosti. Zbog nemogućnosti da se poprave na Visu, jedan broj tih brodova otegljen je u Italiju. Kao što je to bio slučaj sa pomoćnim brodovima IV POS-a, tako je i među pomoćnim brodovima ostalih sektora veliki broj bio neispravan. Zato su štabovi ostalih sektora stalno urgirali, odnosno slali depeše u Vis da im se što prije osposobe brodovi, jer su im bili potrebni za izvršavanje zadataka. U nemogućnosti da se to izvrši, Stab IV POS-a je vrlo često pozajmljivao brodove iz svog sastava ostalim sektorima za izvršavanje zadataka. Poznavajući te probleme tehnička služba IV POS-a je stalno vodila brigu da se, zavisno od mogućnosti, što brže popravljaju brodovi iz sastava ostalih sektora. Pored toga, stalno je pružana pomoć ostalim sektorima u alatu i materijalu kako bi njihove tehničke službe mogle popravljati brodove u vlastitim brodogradilištima i radionicama. Na taj načinje u izvjesnoj mjeri smanjen pritisak na brodogradilišta i radionice

89) *AVII,* k. 2064, br. reg. 24-31/1; *Materijali* br. 163/2.

90) Interesantno je napomenuti daje Komanda 2. oklopne armije prilikom procjene situacije za iskrcavanje na Vis računala da na otoku postoje 3 brigade, što je bilo tačno. Međutim, oni nisu uzeli u obzir daje na Visu i IV POS, koji je sa svojim jedinicama predstavljao još jednu brigadu *(KTB AA,* 27. 2. 1944).

odnosno nije bilo potrebno da za svaki kvar tamo uplovljavaju. To je povoljno utjecalo na borbenu spremnost, jer su se mnogi kvarovi mogli otklanjati brzo i na licu mjesta, što je bilo vrlo značajno. Tako je IV POS direktno učestvovao u aktivnostima koje su imale za cilj da u stroju bude što je moguće više ispravnih pomoćnih brodova.[90]

Zbog velikih potreba štabovi ostalih sektora stalno su tražili od Štaba Mornarice da im se dodijele naoružani brodovi i patrolni čamci. Međutim, Štab Mornarice stao je na stanovište da svi naoružani brodovi, kao udarna snaga Mornarice NOVJ, moraju biti u sastavu IV POS-a i bazirati na Visu. Osim toga, naoružanih brodova je bilo malo i nije se moglo udovoljiti zahtjevima štabova ostalih sektora da im se dodijele u njihov sastav. Zato je, po naređenju Štaba Mornarice, Štab IV POS-a dodjeljivao naoružane brodove pojedinim pomorskim obalnim sektorima samo povremeno, na kraće ili duže vrijeme ili za izvršenje određenog zadatka. Tako je u februaru upućen u Lastovo i stavljen na raspolaganje Mornaričkoj stanici NB-2 »Koča«. To je učinjeno zbog važnosti Lastova i potrebe održavanja veze sa južnodalmatinskim otocima. Štabu II POS-a stavljen je krajem februara na raspolaganje najprije »NB-1«, a zatim početkom marta i NB-6 »Napredak«. Oba naoružana broda učestvovala su na zadacima vezanim za otok Rab, koji još nije bio okupiran od neprijatelja. Dodjeljivanje naoružanih brodova povoljno se odražavalo na borbenu aktivnost pomorskih obalnih sektora, ali problem je bio u tome što ih nije bilo dovoljno, pa nisu mogli duže izbivati iz Visa.[92]>

Što se tiče patrolnih čamaca - i za njima je bila potražnja, jer ih je III POS imao samo dva, a II POS četiri. Štab III POS-a tražio je od Štaba Mornarice da mu se dodijele patrolni čamci iz sastava Bračke flotile. Međutim, tome se nije moglo udovoljiti, jer je Bračka flotila vršila patrolnu službu oko Visa i Biševa. Osim toga, Korčulanska flotila je upućena u Lastovo na raspolaganje Mornaričkoj stanici. Jedan broj patrolnih čamaca zbog kvarova pogonskih uređaja bio je u remontu. U takvoj situaciji donesena je odluka da se postojeći patrolni čamci oba sektora opreme jačim naoružanjem, jer se njihov broj momentalno nije mogao povećati. Na sve patrolne čamce tehnička služba IV POS-a montirala je najprije po jedan top od 20 mm, a kasnije još po jedan. Zatim je na svaki patrolni čamac montiran i po jedan protutenkovski top od 40 mm. Time je naoružanje patrolnih čamaca II i III POS-a znatno ojačano u odnosu na dotadašnje stanje. Rezultati toga su se ubrzo pokazali jer su patrolni čamci oba sektora izvršili više uspješnih akcija, potapajući i zarobljavajući neprijateljske brodove. Pored toga, kada je Štab III POS-a uputio u Vis motorne brodove »Velebit II«, »Marjan« i »Sloga« da se opreme u patrolne čamce, tehnička služba IV POS-a je tome posvetila veliku pažnju. Sva tri broda su remontovana i naoružana odgovarajućim naoružanjem čime je znatno ojačana Flotila patrolnih čamaca III POS-a. Četvrti POS predao je II POS-u motorne leute »K-10«, »K-ll« i »K-33«, a III POS-u »K-20«, »K-28«, »K-34«, »K-35« i motorne čamce »K-64« i »Utva«. Kasnije su im predati i patrolni čamci »PČ-71« i »PČ-74«. To je bila značajna pomoć ovim sek-

91) *Materijali* br. 163/2. U knjigama depeša ima veći broj depeša kojima štabovi pomorskih obalnih sektora traže pomoć od IV POS-a po raznim pitanjima *(AVII,* k. 2072). Zamjenik komandanta Mornarice, koji se nalazio u III POS-u, uputio je poseban dopis Štabu Mornarice 14. marta. U njemu traži da se III POS-u za potrebe njegove radionice pošalju kisik, karbit i alat i da se pojača radnicima, kao i materijalom, kako bi mogla obavljati potrebne popravke brodova *(AVII,* k. 2064, br. reg. 25-1/5).

92) *AVII,* k. 2064, br. reg. 38-1/4, 8-1/4; K. Pribilović, *Naoružani brodovi Mornarice NOVJ,* 33, 44, 107. Zamjenik komandanta Mornarice tražio je za područje III POS-a najmanje 2 naoružana broda, a ako ikako može 3-4 *(AVII,* k. 2064, br. reg. 38-1/4).

torima, jer su im upravo nedostajali takvi brodovi za održavanje pomorskih veza, kao i za druge zadatke.[931]

Kada su Nijemci iskrcavanjem na Dugi otok i ostale sjevernodalmatinske otoke početkom februara 1944. pokušali uništiti II i III POS, glavnina oba sektora privremeno se povukla na Vis. Pomoćni brodovi i patrolni čamci oba sektora uplovili su u Vis 2. odnosno 3. februara. Prilikom boravka na Visu oba štaba sektora usko su sarađivala sa Štabom IV POS-a, koji im je pomogao u svemu što je mogao. Povratak III POS-a na njegovo operativno područje počeo je 13. a završen 25. februara. U isto vrijeme vratio se na svoje operativno područje i II POS. Oba sektora su u Visu ostavila sve brodove kojima je trabao temeljitiji popravak. Sa štabom IV POS-a dogovoreni su mnogi detalji buduće saradnje, posebno oko popravaka, remonta, opremanja i naoružavanja brodova. I tom prilikom, kao i ranije, Štab IV POS-a i njegove službe pružili su svu potrebnu pomoć II i III POS-u.[94)]

Mada je nakon povlačenja na Vis glavna briga Štaba 26. divizije i Štaba Mornarice bila da se otok što bolje pripremi za odsudnu obranu, nisu zapostavljena borbena dejstva na srednjodalmatinskim otocima. Naravno, ta borbena dejstva nisu se mogla izvoditi ni sistematski, niti sa većim snagama, jer se ipak očekivalo neprijateljsko iskrcavanje na Vis. Zato su vršene pripreme da se na svim otocima izvode prepadi, diverzantske i slične akcije radi uznemiravanja neprijatelja i nanošenja gubitaka. Za tu srhu angažirani su postojeći partizanski odredi i grupe na Šolti, Braču i Hvaru, kao i na Korčuli. Sa svima njima je uhvaćena veza pa su im brodovima dostavljeni naoružanje, municija, hrana i ostalo što je bilo potrebno za izvođenje akcija, odnosno borbeno djelovanje na okupiranim otocima. Saveznici, odnosno njihova komanda na Visu upoznata je sa rasporedom neprijateljskih snaga na srednjodalmatinskim otocima, čime su i oni bili zainteresirani za izvođenje određenih borbenih akcija. Tako su manji desantni prepadi i razne borbene akcije na okupiranim otocima počeli neposredno nakon povlačenja na Vis. To je bilo od posebnog značenja, jer se nije htjelo dopustiti neprijatelju da mirno i bez problema realizira svoje planove u vezi uređenja protudesantne obrane.

Njemački sistem protudesantne obrane omogućavao je jedinicama 26. divizije i Mornarice NOVJ, kao i savezničkim jedinicama, da se skoro nesmetano iskrcavaju na dijelove otoka koji nisu bili blizu dominirajućih njemačkih položaja. Naravno, time svi problemi nisu bili riješeni, jer su oni nastajali u momentu podilaženja neprijateljskim položajima koji su bili zasićeni sredstvima zaprečavanja. Njihovo zauzimanje zahtijevalo je dobru organizaciju napada, veliku hrabrost i umješnost, ali i relativno velike gubitke. Nasuprot tome postojali su povoljni uslovi za izvršavanje raznih prepadnih akcija, diverzija, sabotaža i sličnih akcija. Uz to, na otocima su mogli stalno boraviti brojčano manji partizanski odredi ili grupe, obavještajni organi, diverzanti, kao i organi narodne vlasti i ostali. Sa njima je bilo moguće održavati direktnu pomorsku vezu naoružanim brodovima ili patrolnim čamcima, što je bilo značajno za njihovo snabdijevanje, zatim prihvat ranjenika, zamjenu boraca, prenos najsvježijih obavještajnih i drugih podataka, i dr. Sve je to omogućilo da se izvodi određena borbena aktivnost na okupiranim otocima. To je ujedno značilo da, pored velikih napora za obranu Visa, njegovi branioci nisu ostali potpuno pasivni, nego su napadali neprijatelja koliko je to bilo moguće.[95']

Prve manje akcije s Visa počele su već krajem januara. Nakon što su prikupljeni podaci o rasporedu i jačini neprijateljskih snaga na srednjodalmatinskim

93) *AVII,* k. 2072, br. reg. 1/2-1,1 /3-1; k. 2029, br. reg. 5/2-1; k. 2042, br. reg. 3/8-1,6/27-1,2/37-1, 3-18/1, 3-21/1, 1-39/1; k. 2064, br. reg. 5-11/1.
94) *AVII,* k. 2030, br. reg. 41/1-2; k. 2072, br. reg. 6/2, 10/2; k. 2064, br. reg. 25/1-4, 46-1/5.
95) *Materijali* br. 164/2.

otocima, odlučeno je da se akcije izvode zajedno sa savezničkim jedinicama ili samostalno. Budući da su na Visu već bili saveznički komandosi, prve akcije izvodile su mješovite borbene grupe komandosa i boraca NOVJ. Prevoz borbenih grupa na početku vršili su brodovi IV POS-a. Kasnije su komandosi koristili svoje desantno-jurišne čamce, koji su im stigli iz Italije. Jedinice NOVJ, koristile su brodove IV POS-a. Štab sektora dobio je naređenje da za prepadne ili slične akcije mora uvijek imati na raspolaganju naoružane brodove ili veće patrolne čamce. Za svaku akciju štab čije su jedinice trebale u njoj učestvovati vršio je direktnu pripremu zajedno sa predstavnicima Štaba IV POS-a.

Prvi prepad s Visa izvršen je na Hvar noću 27/28. januara. Na brodove IV POS-a NB-7 »Enare II«, barkase »B-2« i »B-4« i m/j »Sv. Nikola« ukrcano je 150 komandosa i američkih vojnika. Na NB-7 »Enare II« ukrcali su se operativni oficir IV POS-a Davor Orebić i komandant NB-9 »Biokovac« Petar Peko kao neposredni vodiči i savjetnici savezničkim oficirima. Sastav je isplovio iz viške luke uvečer 27. januara, ali su se obje barkase zbog nevremena morale vratiti. Preostali komandosi i američki vojnici, njih oko 100, iskrcani su sa NB-7 »Enare II« i m/j »Sv. Nikola« u uvali Milna. Imali su zadatak da izvrše prepad na periferiju Hvara radi hvatanja zarobljenika i nasilnog izviđanja neprijateljske obrane. Uz pomoć vodiča iz sastava partizanskog odreda komandosi su stigli do ističnog dijela hvarske luke. Tamo su u jednoj usamljenoj kući napali njemačko stražarsko odjeljenje. Poslije kraće borbe ubili su dva, a zarobili četiri njemačka vojnika. Nakon toga istim brodovima komandosi i američki vojnici vraćeni su u Vis.[96)]

Slijedeći prepad također je izvršen na Hvar. Uvečer 3. februara isplovili su iz Visa za Hvar »NB-1« i NB-7 »Enare II« sa 75 komandosa i deset boraca iz sastava 1. dalmatinske brigade. Nakon iskrcavanja izvršenje napad na vod neprijateljskih vojnika koji se nalazio u selu Velom Grablju. Poslije kraće borbe ubijena su četiri neprijateljska vojnika, četiri su zarobljena, dok su ostali uspjeli pobjeći. Komandosima je poginuo jedan oficir. Isti sastav vratio je komandose i borce u Vis u jutarnjim satima 4. februara.[971]

Uvečer 19. februara ukrcano je u Visu na »NB-1« i NB-3« Jadran« 100 boraca iz 1. dalmatinske brigade sa zadatkom da napadnu neprijateljski garnizon u Milni na Hvaru. Sastav je pod komandom načelnika Štaba IV POS-a isplovio za Hvar u 18.00 sati. Nakon iskrcavanja izvršen je napad na Milnu, koju je neprijatelj ogradio žicom. Neprijatelj se uporno branio, tako da napad nije uspio. Pri tome su poginula četiri borca, dok ih je devet ranjeno. Napad je obustavljen pa su borci ukrcani na brodove, koji su ih prebacili u Vis ujutro 20. februara. Slijedeće noći isplovio je za Hvar »NB-1« koji je prebacio u Vis 22 preostala borca i jednog ranjenika.[98]*

Pored navedenih prepada naoružani brodovi IV POS-a prebacivali su na Šoltu, Brač i Hvar grupe komandosa i boraca NOVJ radi izvršavanja različitih zadataka. Ti su zadaci obično bili: napadi na neprijateljske patrole, štabove, osmatračke stanice; izviđanje, prikupljanje podataka o neprijatelju, upoznavanje

96) *AVII,* k. 2026, br. reg. 27/1-7; k. 2072, br. reg. 13-2; J. Vasiljević, *Ofanzivna dejstva savezničkih snaga sa otoka Visa,* Pomorski zbornik, 2/1964, 157. Radi pripreme napada komandosa, uvečer 26. januara NB-2 »Koča« prebacio je iz Visa na Hvar tri britanska oficira, tumača i grupu boraca (AVII, k. 2036, br. reg. 26/1-7).

97) *AVII,* k. 1102, br. reg. 27/4; *Materijali* br. 164/2. Za vrijeme borbe teško je ranjen britanski H^{e?an} B^{are>} koji je podlegao ranama prije povratka u Vis (J. Vasiljević, *Ofanzivna dejstva savezničkih snaga sa otoka Visa,* 157).

98) *AVII, V.*. 1102, br. reg. 5/4; k. 2072, br. reg. 8/2; *Materijali* br. 164/2. Napad na Milnu nije usP¹⁰ jer su izvještaji o jačini neprijatelja, njegovom naoružanju i utvrđivanju bili netačni, a uz to je pružio žestok otpor. Prepad na Milnu bio je planiran za noć 17/18. februara. Pod komandom operativnog oficira IV POS-a »NB-1« i NB-6 »Napredak« prebacili su tu noć u uvalu Dubovica (istočno od Milne) 80 boraca iz sastava 1. dalmatinske brigade. Međutim, zbog slabog vremena i jakog mora iskrcavanje boraca je zakasnilo, veza sa obalom nije odmah uhvaćena, što je sve rezultiralo velikim zakašnjenjem, pa je napad odgođen za 19 februar *(Materijali* br. 164/2).

sa terenom i slično. Tako su britanski poručnik Barton (Burton) i dva borcp NOVJ, prerušeni u čobane, sa stadom ovaca ušli 21. februara u njemački garn zon u Nerežišću. Dok su borci čuvali stražu, Barton je, koristeći izlazak vojnika koji je posluživao, upao u kuću u kojoj je stanovao komandant bataljona i ujedno komandant Brača i ubio ga iz nečujnog pištolja. Grupa od šest komandosa i dva borca Hvarskog odreda sukobili su se u Vrboskoj na Hvaru s jednom njemačkom patrolom. Tom prilikom ranjen je njemački oficir. Desetina Bračkog partizanskog odreda sa dva komandosa i poručnikom Bartonom napala je noću 2/3. marta njemačko stražarsko odjeljenje u Pučišću. Poslije oštre borbe odjeljenje je prisiljeno na predaju. Ubijena su dva njemačka vojnika, dok ih je sedam zarobljeno. Brački partizanski odred napao je njemački kamion koji je prevozio vojnike i sledovanje 9. marta. Ubijeno je deset njemačkih vojnika. Pored ovih akcija, Hvarski partizanski odred vodio je 2. marta borbu sa neprijateljskom ojačanom patrolom između Poljica i Jelse ali gubici nisu poznati, dok je jedan britanski oficir sa šest komandosa noću 4/5. marta izvršio prepad na neprijateljsku patrolu kod Grohota na Šolti. Sve te akcije izvođene na srednjodalmatinskim otocima jako uznemiravajuće su djelovale na neprijatelja. One su u određenom smislu utjecale i na odluke njemačkog komandovanja u pogledu iskrcavanja na Vis, koje se stalno odgađalo. Uloga IV POS-a u svemu tome bila je ta što su brodovi iz njegovog sastava skoro svaku noć održavali veze sa Šoltom, Braćom i Hvarom. Brodovi su prevozili sve što je bilo potrebno za izvršavanje akcija. Sa njima su prebacivani borci, komandosi, obavještajci, odnosno svi oni koji su trebali pripremiti i realizirati planirane akcije. Pri tome nije izgubljen nijedan brod.[99']

Desantni prepadi na Šoltu i Hvar. Pri izvođenju akcija s Visa saveznici su posebnu pažnju posvetili Šolti. Još noću 6/7. februara »NB-2« je prebacio na Šoltu grupu od 8 savezničkih oficira i komandosa, kojoj je kao dobar poznavalac otoka dodijeljen Petar Vidan, dotadašnji komandant Soltanske flotile, i još jedan borac. Nakon što su prikupili detaljne podatke o neprijatelju i situaciji na otoku saveznici su donijeli odluku da izvrše prepad.

Poslije dužih i temeljitih priprema uvečer 18. marta iz Komiže je isplovio poseban sastav praćen od šest motornih topovnjača. Na tri desantno-jurišna i tri desantno-artiljerijska čamca ukrcana su 43 oficira i 450 vojnika i potreban broj topova. Nakon iskrcavanja jedinica i materijala u uvali Tatinja na južnoj obali Šolte do zore je pripremljen napad na njemačko uporište u Grohotama. U 6 sati 19. marta otvorena je jaka vatra na kuće u kojima su bili Nijemci, a zatim su pozvani na predaju. Nijemci na to nisu reagirali, ali kada je Grohote napalo 36 bombardera za obrušavanje, oni su se predali. Saveznici su imali 2 mrtva i 15 ranjenih, a ubili su 4 i zarobili 103 njemačka vojnika. Tako je ovom savezničkom operacijom nazvanom »Detained«, u stvari, oslobođena Šolta. Međutim, saveznici se nisu htjeli zadržati na otoku, nego su se uvečer 19. marta sa zarobljenicima povukli u Komižu. Istu večer isplovili su iz Visa za Tatinju NB-7 »Enare II«, NB-8 »Kornat«, »PC-71« i motorni jedrenjaci »Ban Jelačić«, »Velebit« i »Lahor« radi prevoza zbjega sa Šolte u Vis. Pošto zbjeg nije bio spreman, ukrcano je samo

99) *AVII,* k. 2072, br. reg. 8/2; k.2036, br. reg. 4-1/8; *KTB AA,* 5,7. i 10.3. 1944. Prema njemačkim podacima, prilikom prepada na Pučišće poginula su dva vojnika, dok ih je šest zarobljeno. Također prema njemačkim podacima, prilikom prepada na patrolu kod Grohota teško je ranjen i zarobljen jedan britanski oficir, koji je kasnije umro u bolnici u Splitu. Deset njemačkih vojnika koji su poginuli na Braču prebačeni su 10. marta naoružanim brodom »K-16« iz sastava ratne mornarice NDH u Split. Prilikom plovidbe kada se »K-16« našao na oko dvije morske milje od Brača, njemački vojnici koji su pratili poginule bacili su u more jednog dječaka koji se nalazio na brodu. Nakon toga su ga gađali iz pušaka. Posada broda koja je pokušala spasiti dječaka spriječena je silom, pa se dječak utopio *(KTB SD,* 11. 3. 1944).

oko 250 lica, dok je savezнички desantni brod ukrcao oko 130. Konvoj se vratio u Vis u 01.45 sati 20. marta.[1001]

Čim su saznali za napad na Šoltu, Nijemci su odmah donijeli odluku da je ponovo zauzmu. Međutim, za to im je trebalo nekoliko dana, iako su u međuvremenu Šoltu izviđali avionima, i na otok su poslali oficirsku izviđačku patrolu. Iskrcavanje na Šoltu izvršili su noću 21/22. marta sa četiri desantno-jurišna čamca. Na otok su iskrcane dvije pješadijske čete. Međutim, na mjesto iskrcavanja nije stiglo pet desantno-jurišnih čamaca obalnih lovaca »Brandenburg« koji su prevozili četu obalnih lovaca. Iako su oba sastava zajednički krenula iz Splita, sastav obalnih lovaca je izgubio orijentaciju, pa je uplovio u Trogir. Nakon zadržavanja od svega 40 minuta na Šolti, Nijemci su se ukrcali u desantno-jurišne čamce i vratili u Split. Ponovno iskrcavanje na Šoltu izvršeno je noću 22/23. marta. Tada su na Šoltu sa pet desantno-jurišnih čamaca i dva motorna jedrenjaka iskrcane dvije pješadijske čete i četa obalnih lovaca. Zauzimanjem Šolte Nijemci su odmah nastavili uređenje uporišta Grohote.[101]*

Zbog nedostatka snaga Komanda 2. oklopne armije odlučila je da sa Hvara povuče 2. bataljon 738. puka 118. lovačke divizije. Na Hvaru je trebala ostati samo jedna četa koja bi držala uporište Sućuraj i kontrolirala istočni dio otoka. Kada su na Vis stigli obavještajni podaci da Nijemci vrše pripreme za napuštanje Jelse, saveznici su odlučili da ih napadnu. Oni su očekivali da će, kao i na Šolti, lako savladati Nijemce pa su odbili pomoć jedinica 26. divizije. Pošto su u Komiži imali desantno-jurišne čamce, odlučili su da na Hvar prebaci 280 vojnika i napadnu Jelsu. Ipak, Štab 26. divizije odlučio je da na Hvar prebaci svoja dva bataljona, jer je to tražio operativni oficir, koji se sa grupom savezničkih oficira već nalazio na otoku.[102]*

U popodnevnim satima 22. marta isplovili su desantno-jurišni čamci sa komandosima. Zbog veće brzine desantno-jurišnih čamaca od brodova Mornarice NOVJ komandosi su se prvi iskrcali na Hvar. Oni su odmah krenuli prema Jelsi, ali su kasno došli na predviđene položaje. Kada je savezничка avijacija u ugovoreno vrijeme bombardirala Jelsu, Nijemci su se iz nje izvukli uz neznatno ometanje samo dijela jedinice komandosa (74 vojnika i oficira), koja se uspjela približiti samom mjestu. Nijemci su zaposjeli okolne visove s ciljem da opkole komandose, odnosno da u 20.00 sati krenu na marš prema Sućurju.[103]*

Čim je Štab 26. divizije odlučio da na Hvar prebaci dva bataljona, Štab IV POS-a dobio je naređenje da pripremi brodove. Na motorne jedrenjake »Slobo-

100) *AVII,* k. 2072, br. reg. 8/2; *Materijali* br. 164/2; *KTB AA,* 21. 3. 1944; J. Vasiljević, *Mornarica NOV],* 199-200. U Vasiljevićevoj knjizi napravljena je štamparska greška, pa umjesto 18. stoji da je savezнички sastav isplovio iz Komiže 17. marta.

101) *KTBSD,* 23.4. 1944; *Materijali* br. 164/2. Noću 20/21. marta njemačka izviđačka grupa sastavljena od 20 oficira i vojnika iskrcala se na Šoltu radi izviđanja, ali se prije svanuća vratila natrag. Partizanska grupa sastava 4 borca uspjela je zarobiti 6 njemačkih graničara-financa koji su bili na Šolti, pa su prebačeni u Vis. Noću 20/21. marta jedan leut prebacio je u Vis 22, a noću 21/22. marta patrolni čamac »PC-71« i barkasa »B-4« 30 izbjeglica sa Šolte. Na osnovi naređenja Komande 2. oklopne armije da se odmah zauzme Šolta, otok su zaposjele jedinice 264. divizije. Već 24. marta izvješten je Stab 15. brdskog korpusa da je organizirana kružna obrana između Grohota i Rogača *(AVII,* NAV-N-T-316, f. 560/1035-1343).

102) Na Hvaru je trebala ostati samo 8. četa 2. bataljona 738. puka. Inače, povlačenje sa Hvara vršeno je samo noću desantnim splavima i desantno-jurišnim čamcima, i to postepeno. Savezничка avijacija uspjela je 15. marta kod Jelse potopiti desantne splavi »SF-102« i »SF-276« i desantno-jurišni čamac »1-72«, što je znatno usporilo povlačenje. Ipak, sve su jedinice povučene osim 8. čete i manjih dijelova drugih jedinica 2. bataljona. Četa je trebala krenuti iz Jelse za Sućuraj 21. marta, ali kako nije bio završen utovar materijala, odlučeno je da to bude u 03.00 sata 23. marta iako je već počelo uvečer 22. marta. *(KTB AA,* 22. i 23.3. 1944; Gertler Rudolf und, *Der Weg der 118. Jäger-Division,* Augsburg 1954).

103) *Materijali* br. 164/2; *KTB AA,* 22. 3. 1944; J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ,* 200. Savezнички avioni bombardirali su Jelsu od 16.30 do 17.00 sati 22. marta. Pored toga, savezнички avioni osiguravali su brodove dok su plovili od Visa do Hvara. Njemačke osmatračke stanice sa Drvenika Velog i Korčule osmotrile su brodove u plovidbi prema Hvaru *(KTB AA,* 22. 3. 1944).

dan«, »Jadran«, »Sretna sloboda«, »Sokol« i »Lahor« ukrcano je oko 400 boraca 1. i 4. bataljona 1. dalmatinske brigade i načelnik Štaba brigade. Za osiguranje konvoja određenje NB-7 »Enare II«, a za komandanta sastava operativni oficir Štaba IV POS-a. Na jedan od brodova ukrcao se i politički komesar Mornarice NOVJ Pero Radović. Radi lakšeg iskrcavanja boraca konvoju su pridodata tri leuta, koje su teglili motorni jedrenjaci. Konvoj je isplovio iz Visa u 14.40 sati, pa je ploveći brzinom nešto većom od 4 čvora uplovio u Goromin Dolac na južnoj obali Hvara u 20.40 sati. Budući daje mogao ploviti većom brzinom, iz konvoja se po naređenju izdvojio m/j »Slobodan«, koji je uplovio već u 19.20 sati. Borci su iskrcani u 21.00 sati, a konvoj je u 22.30 sati isplovio za Vis gdje je uplovio u 03.00 sati 23. marta.[1041]

Neposredno nakon iskrcavanja 1. bataljon je krenuo prema Jelsi, dok je 4. osato na obali. Po dolasku bataljona na predio Vrh iznad Jelse uspostavljen je kontakt s komandosima. Ali oni nisu znali što je s njihovom jedinicom koja je već u 18.00 sati bila pred Jelsom, niti da li su Nijemci krenuli na marš ili su još oko Jelse. Zato je odlučeno da se pričekaju izvještaji. U momentu kada je bataljon postavljao patrole za vlastito osiguranje, sa jedne čuke otvorena je vatra iz automatskog oružja i tom prilikom su ranjena dva borca. Ispitavši situaciju i uvjerivši se da je to njemačka kolona, bataljon je odmah krenuo u napad. Istovremeno je pozvan 4. bataljon, koji je dobio zadatak da napada lijevo od 1. bataljona. Nijemci su pružili veoma jak otpor želeći da se po svaku cijenu probiju prema Sućurju. Međutim, poslije dva sata žestoke bore njemačka kolona je bila potpuno razbijena.[105]*

Kada se razdanilo, nastavljeno je zarobljavanje njemačkih vojnika koji su se predavali po grupama. Jedan manji dio uspio se probiti prema istoku. Kada su se komandosi vratili iz Jelse, odlučeno je da oni očiste istočni, a 1. i 4. bataljon zapadni dio otoka. Međutim, već prije tog sporazuma jedna četa 4. bataljona gonila je grupu nepri jateljskih vojnika, koja je bježala prema istoku. Bez obzira na sporazum nastavila je gonjenje i zarobila 15 vojnika.

Komandosi su također počeli gonjenje prema istoku, ali s manjim uspjehom. Savezn ička komanda je odlučila da se komandosi povuku, pa su oni uvečer 23. marta napustili Hvar. U takvoj situaciji 1. bataljon upućen je prema zapadnom dijelu otoka da ga očisti od razbijenih grupica neprijateljskih vojnika, dok je 4. bataljon sa istim zadatkom upućen prema istočnom dijelu otoka. Međutim, Nijemci su noću 23/24. marta iskrcali kod Sućurja dvije čete sa zadatkom da prihvate 8. četu iz Jelse. Kako je ona bila razbijena, 4. bataljon se kod Bogomolja sukobio sa pomenute dvije čete uvečer 24. marta. Poslije teške borbe bataljon se povukao ostavivši kao osiguranje jedan vod. Prilikom povlačenja osmotren je u uvali Bristova neprijateljski brod koji je oštetila savezn ička avijacija. Zarobljeno je 5 mornara. Četvrti bataljon se, po naređenju Štaba divizije, 25. marta smjestio u Pitavskoj Plaži, a 1. u Brusju. Neprijatelj je držao samo istočni dio Hvara do Bogomolja.[106)]

Neposredno nakon što je uništena 8. četa Komanda 2. oklopne armije naredila je da se izvrši protunapad, odnosno iskrcavanje na Hvar. Međutim, koncentracija potrebnih snaga tekla je vrlo sporo. Na to je utjecala i savezn ička avijacija, koja je bila vrlo aktivna napadajući neprijateljske brodove na području

104) *AVII,* k. 1102, br. reg. 7/4; *Materijali* br. 164/2. To je poslije dužeg vremena bio prvi slučaj da konvoj sa ukrcanim borcima plovi po danu. To je učinjeno zbog toga što je bila obezbijeđena vazdušna podrška savezničkih aviona.

105) *AVII,* k. 2072, br. 8/2; k. 1102, br. reg. 7/4; *Materijali* br. 164/2; *KTB AA,* 24. 3. 1944.

106) *Materijali* br. 164/2; *AVII,* k. 1102, br. reg. 7/4. Savezn ička avijacija bila je vrlo aktivna. Potopljene su dvije desantne splavi (»SF-272« i »SF-278«) i jedan lovac podmornica (»UJ-205«), a oštećena su tri desantno-jurišna čamca (»1-88«, »1-42« i »1-63). Oštećenje, odnosno potopljen i desantno-jurišni čamac »1-69«, čiju su posadu zarobili borci 4. bataljona.

Trogir-Ploče-Korčula. Nijemci su odustali od namjere da napadaju brodove Mornarice NOVJ koji su plovili između Visa i Hvara, jer im je jedan od postojeća dva torpedna čamca u Boki bio neispravan. Zato je admiral Jadrana naredio da se u Splitu, Makarskoj i lukama Brača koncentriraju sve desantne splavi i desantno-jurišni čamci 3. grupe 10. desantne flotile, kao i tri minolovca 12. flotile minolovaca, koji su momentalno bazirali u Dubrovniku. Iz Rijeke i Zadra hitno su upućeni za Split desantno-jurišni čamci 3. čete 771. pionirskog desantnog bataljona. Njemački avioni bombardirali su uvečer 22. marta Komižu. Pogotkom bombe potopljen je »PČ-70« iz Viške flotile, ali je posada ostala neozlijeđena. Teže je oštećen leut Lučke kapetanije Komiža. Još su oštećeni ovi brodovi: m/j »Anđeo«-Dubrovnik, m/j »Mali Ante«-Rogač, m/j »Sv. Nikola«-Stomorska na kojem su lakše ranjeni komandant ijedan mornar, m/j »Ban Jelačić«-Račišće, a na leutu »K-1021« lakše je ranjen mornar. Pogođeno je i brodogradilište u Komiži, na kojem su porušena skladišta brodskih motora i brodograđevne opreme, ali bez veće štete. Oštećena je paluba m/j »Ivan Krstitelj«-Neviđane, koji se nalazio u brodogradilištu. Za vrijeme bombardiranja poginuo je Tonko Suzan, komandant m/j »Domoljub«-Komiža.[107)]

S obzirom na to da je Hvar bio slobodan sve do Bogomolja, Štab IV POS-a je odmah organizirao pomorski saobraćaj s otokom. Pored prevoza hrane i ostalih potreba za jedinice na Hvaru, vršen je prevoz boraca, ranjenika, zbjega, novih boraca i zarobljenika u Vis. Tako je NB-3 »Jadran« noću 24/25. marta prebacio u Hvar hranu za stanovništvo i motorbiciklu za potrebe jedinica na otoku, a NB-4 »Topčider« je iz Gromin Dolca prebacio u Hvar municiju, puške i 20 boraca. NB-8 »Kornat« isplovio je iste noći iz Visa za Jelsu, jer je primljena vijest da se tamo nalaze dva napuštena njemačka desantno-jurišna čamca. Mađutim, kada je NB-8 »Kornat« uplovio u Jelsu, ustanovljeno je da tamo nema nikoga. Nakon što je uhvaćena veza sa terenskim radnicima koji su izvijestili o situaciji, NB-8 »Kornat« se vratio u Vis. Za Hvar je isplovio »PČ-41« radi izvršavanja zadataka za potrebe tamošnjih jedinica. Noću 26/27. marta NB-3 »Jadran« prebacio je u Hvar hranu, 15 boraca i 2 britanska oficira, a na povratku u Vis zarobljenike i 10 boraca. NB-4 »Topčider« je iste noći prebacio iz Pitavske Plaže u Vis 176 izbjeglica. Noću 28/29. marta NB-4 »Topčider«, tegleći m/j »Sv. Nikola«, prebacio je iz Pitavske Plaže u Vis 150 izbjeglica. Izneseni podaci pokazuju daje, i pored nevremena koje je tih dana vladalo, pomorski saobraćaj s Hvarom bio dosta intenzivan.[1081]

U obavještajnim podacima koji su pristizali na Vis bilo je podataka da Nijemci pripremaju iskrcavanje na Hvar. Budući da se Hvar nije mislio braniti, donesena je odluka da se 1. i 4. bataljon 1. dalmatinske brigade vrate u Vis. Noću 28/29. marta sa osam brodova prebačeno je iz Hvara u Vis 420 boraca 1. i 4. bataljona i 437 izbjeglica. Slijedeće noći dva broda prebacila su iz Hvara u Vis 16 boraca i 47 izbjeglica. Konačno, na traženje Štaba 1. dalmatinske brigade u 19.30 sati 30. marta isplovio je za Hvar NB-7 »Enare II«, a u 24.00 NB-4 »Topčider«. Nakon što je pristao u Zaraće, Dubovicu, Hvar i Palmižanu NB-7 »Enare II« je uplovio u Vis sa 200 izbjeglica i boraca u 04.30 sati 31. marta. NB-4 »Topčider« je uplovio u Hvar gdje je izvjesno vrijeme čekao na eventualno zaostale borce

107) *AVII,* k. 2040, br. reg. 6-14/2; k. 2043, br. reg. 2-26/1; *KTB SD,* 23. 3. 1944; *KTB AA,* 23. i 24. 3. 1944. Komižu je bombardiralo 12 njemačkih aviona od 18.45 do 19.15 sati. Bila su 3 mrtva i 33 ra-

Jreća četa 771. pionirskog desantnog bataljona imala je u svom sastavu 13 desantno-jurišnih i 2 jurišna čamca. Ta četa je trebala uploviti u maskime vezove kod Zadra, a zatim uz osiguranje lovca podmornica »UJ-205« i razarač »TA-21« nastaviti plovidbu za Sumartin na Braču 26. marta. Savezнички avioni napali su tu četu 25. marta kod Paga i potopili 3 desantna i 1 jurišni čamac. Minolovci 12. flotile uplovili su u Povija u jutarnjim satima 25. marta *(KTB AA,* 25. 3. 1944).

108) *Materijali* br. 162/2, 164/2.

i pripadnike zbjega, pa je u 05.30 sati 31. marta uplovio u Vis. Ovim je povlačenje s Hvara u potpunosti završeno.[109]*

Desantni prepad na Hvar bio je vrlo uspješan. Ubijeno je 30 neprijateljskih vojnika i 2 oficira, a zarobljeno 150 vojnika i 2 oficira. Zaplijenjeno je: 5 mitraljeza, 127 pušaka, 9 automata, 13 pištolja, 2 poluautomatske puške i veća količina municije, sanitetskog materijala i druge opreme. Gubici 1. i 4. bataljona bili su: 3 mrtva i 20 ranjenih. Komandosi su imali 3 ranjena. U borbama na otoku posebno su se istakli borci oba bataljona, što je izazvalo divljenje i priznanje savezničkih oficira i komandosa.[110]'

Nakon pristiglih pojačanja Nijemci su 27. marta počeli oprezno nastupati iz Bogomolja prema Jelsi. Noću 29/30. marta s polaskom iz Sumartina Nijemci su desantnom splavi i četiri desantno-jurišna čamca izvršili iskrcavanje kod Jelse. Zatim su 1. aprila zauzeli Stari Grad. Tako je ponovo zauzet Hvar, ali su Nijemci već slijedeće noći vratili dio iskrcanih snaga na Brač, jer su smatrali da na tom otoku nema dovoljno jedinica za njegovu uspješnu obranu. Treća četa 771. pionirskog desantnog bataljona sa 10 desantno-jurišnih čamaca i jednim jurišnim čamcem uplovila je u Jelsu, ali su joj saveznički avioni 30. marta potopili 3 desantno-jurišna čamca. Pored toga, saveznički avioni izbacili su iz operativne upotrebe 12. flotilu minolovaca, jer su potopili dva, a oštetili jedan minolovac u Povljima 27. marta. Do 30. marta saveznički avioni potopili su u Makarskoj, Bolu i Jelsi još 8 desantno-jurišnih čamaca i dvije desantne splavi. Tako su Nijemci prilikom ponovnog zauzimanja Hvara pretrpjeli dosta velike gubitke.[111]'

Budući da nije imao nijednog ratnog broda s kojim bi operirao u vodama Visa, admiral Jadrana je zatražio da se ponovo bombardira otok. Njemački avioni su od 19.35 do 20.00 sati 28. marta bombardirali Vis i istočni dio otoka. Bačeno je oko pedesetak bombi. U neposrednoj blizini zgrade Štaba IV POS-a bačeno je 18 bombi, od kojih 4 nisu eksplodirale. Bombe su bačene na brodogradilište u uvali Stonca i sidrište brodova u predjelu Prirovo. Potopljeni su ovi brodovi: m/j »Mir vami«-Jelsa, m/j »Vela Luka«-Vela Luka, m/j »Sv. Ana«-Stari Grad, m/j »Maksim Gorki«-Račišće i m/j »Sv. Šimun«-Dugi Rat. Oštećeni su: m/j »Darinka«-Postire, m/b »Nino«-Kali, m/j »Ljuboman«-Krilo, m/j »Jadran«-Zverinac, m/b »Edison«-Poljana, m/j »Sv. Josip«-Poliana, m/j »Sv. Nikola«-Lumbarda, m/b »Velebit II«-Mrljane i MĆ »Vesna«. Od sastava IV POS-a niko nije poginuo, ali su među posadama brodova bila tri ranjena. U Dopunskoj četi ranjena su četiri borca. Odmah su poduzete mjere da se oštećeni brodovi poprave, a iz-

109) *Materijali* br. 164/2. U prevozu boraca i zbjega noću 28/29. marta učestvovali su ovi brodovi: m/j »Slobodan«-Trstenik (100 boraca), m/j »Veleoit«-Račišće (150 boraca), m/j »Labud«-Stomorska (60 izbjeglica), m/j »Sretna sloboda«-Račišće (230 izbjeglica), m/j »Lahor«-Stari Grad (120 boraca), m/j »Mosor«-Vis (50 boraca) dok je m/j »Gundulić« prebacio 550 bačava slanih srdela. Slijedeće noći u prevozu su učestvovali m/j »Slobodan«-Trstenik i m/j »Mosor«-Vis *(AVII,* k. 2044, br. reg. 5-45/1). »PČ-41« vratio se iz Hvara noću 29/30. marta. Na Hvaru je ostao manji partizanski odred.

110) AVII, k. 1102, br. reg. 7/4; Arhiva CK SKJ, br. reg. 20797; Arhiva IHRPD Split, br. reg. KP-26/181, KP-26/182. U postojećim dokumentima dati su različiti podaci za neprijateljske gubitke. Prema izvještaju zamjenika komandanta 1. dalmatinske brigade od 27. marta, 1. i 4. bataljon ubio je 35, a zarobio 131 neprijateljskog vojnika. U depeši upućenoj Vrhovnom štabu navodi se da su poginula 2 oficira i 30 vojnika i da su zarobljena 2 oficira i 150 vojnika. Međutim, brodovi IV POS-a prebacili su u Vis ukupno 154 zarobljenika. Komandosi su zarobili samo 8 njemačkih vojnika *(AVII,* k. 2072, br. reg. 8/2; k. 2044, br. reg. 5^2/1).

111) *KTB AA,* 27, 28, 29, 30. 3. 1944; *KTB SD,* 27, 28, 29, 30. 3. 1944. Kada je 27. marta primio izvještaje da su potopljena 3 desantno-jurišna čamca, zatim lovac podmornica »UJ-205« i 2 minolovca, admiral Jadrana je u svom ratnom dnevniku konstatirao da sumnja u to da postoje mogućnosti za uspješno izvršenje operacije »Freischütz« (iskrcavanje na Vis).

vršene su i pripreme da ronioci pregledaju potopljene brodove radi njihovog vađenja.[1121]

Desantnim prepadom na Hvar, koji je uspješno izveden, naneseni su neprijatelju znatni gubici u ljudstvu i brodovima. Mada su Nijemci ponovo zauzeli Hvar, uzdrman je sistem njihove protudesantne obrane na srednjodalmatinskim otocima. Ne samo što su morali dovući nove snage, koje su im inače nedostajale, nego su bili prisiljeni napustiti mnoga mjesta na otocima. Tako je na srednjodalmatinskim otocima, iako okupiranim od neprijatelja, uspostavljen poluslobodni, pa čak i slobodni teritorij. To je bilo od velikog značenja za dalji razvoj narodnooslobodilačke borbe na tom području. Četvrti POS je uspješno izvršio postavljene zadatke u tom desantnom prepadu. Pri tome su stečena mnoga dragocjena iskustva koja će poslužiti prilikom izvođenja slijedećih prepada. Osim toga, taj desantni prepad je ukazao da se, pored obrane Visa, mogu istovremeno izvoditi i veća borbena dejstva na susjednim otocima. Zato se taj desantni prepad na Hvar može okarakterizirati kao uvod pred početak većih i složenijih poduhvata protiv neprijateljskih uporišta na srednjodalmatinskim i južnodalmatinskim otocima.

Pomorske veze IV POS-a

Jedan od glavnih zadataka IV POS-a bilo je održavanje vlastitog pomorskog saobraćaja i njegovo osiguranje. To je bio osnovni vid njegovog borbenog djelovanja. Pomorski saobraćaj na ruti Italija (Bari)-Vis-Italija obavljali su parobrodi i veći motorni jedrenjaci. Iz Italije na Vis prevožen je ratni i drugi materijal dobijen od saveznika i nabavljan vlastitim sredstvima. Iz Visa u Italiju prevoženi su zbjeg i ranjenici, kao i određene količine materijala (uglavnom slane srdele, skuše i liker) koji se prodavao radi pribavljanja novčanih sredstava za nabavku najnužnijih potreba. Osiguranje pomorskog saobraćaja na toj ruti nije vršeno zbog prisustva savezničkih pomorskih snaga. Četvrti POS nije bio zadužen za organizaciju tog pomorskog saobraćaja, ali su lučke kapetanije u Visu i Komiži, koje su bile u njegovom sastavu, vršile prihvat i otpremu brodova. Pored toga, zavisno od potreba, na toj ruti su povremeno saobraćali i brodovi iz sastava IV POS-a. Brodovi koji su saobraćali s Italijom imali su tzv. savezničku klauzulu. Tako je 8. januara 1944. savezničku klauzulu imalo 11 parobroda, 1 remorker i 22 motorna jedrenjaka. Posjedujući taj dokument brodovi Mornarice NOVJ su mogli bez problema uplovljavati u luke pod savezničkom kontrolom.[1131]

Ratni materijal koji je stizao na Vis trebalo je većim dijelom prebaciti na kopno za potrebe Vrhovnog štaba, Glavnog štaba Hrvatske, Glavnog štaba Slovenije, 11. i 8. korpusa. Pored toga, po naređenju vrhovnog komandanta maršala Tita četvrtinu od ukupno primljenih količina hrane za potrebe NOVJ trebalo je

112) *AVII,* k. 2042, br. reg. 3-27/1, k. 2037, br. reg. 3-16/1. U operativnom dnevniku IV POS-a stoji daje bombardiranje izvršeno od 19.10 do 19.35. Međutim, u depeši koju je Štab Mornarice uputio Vrhovnom štabu navodi se da je to bilo od 19.35 do 20.00. Ovo posljednje vrijeme potvrđuje i izvještaj o bombardiranju koji je Općinski komitet KPH Vis uputio Kotarskom komitetu KPH Vis. U ostalim jedinicama na Visu poginulo je 6, a ranjeno 12 boraca. Poginulo je i 9 savezničkih vojnika. Među stanovnicima nije bilo mrtvih i ranjenih, ali je porušeno vše kuća u Visu *(Arhiv IHPRD,* Split, br. reg. 29/563).

113) *AVII,* k. 2070, br. reg. 7-1/1, 7-4/1; *Materijali* br. 162/2. Na Visu su postojale određene količine slane i konzervirane ribe. Izvjesne količine slane ribe evakuirane su u Vis prilikom povlačenja sa srednjodalmatinskih otoka. Tako su na Visu stvorene veće zalihe slane i konzervirane ribe koje se nisu mogle odmah utrošiti. Zato je donesena odluka da se veće količine te ribe prodaju u Italiju, a za dobiveni novac nabavi hrana i razni materijal za potrebe NOVJ, stanovništva i privrede. Od 13. aprila do 15. septembra 1944. prodato je 282.414 kg slanih srdela i skuša, 65.060 kg razne vrste konzervirane ribe i 2.121 litar likera višnjaka. Za to je primljeno ukupno 27,074.470 talijanskih lira (V. Huljić, *Vis 1941-1945,* 330-331).

predati organima narodne vlasti za pomoć stanovništvu. Tu hranu također je trebalo prebaciti na kopno ili otoke od Dubrovačkog do Hrvatskog primorja. Pošto je intendantura Štaba Mornarice snabdijevala sve mornaričke jedinice i ustanove hranom, odjećom, naoružanjem, municijom, gorivom i ostalim potrebama, to je i ovaj materijal trebalo prebaciti za sve koji su se nalazili van Visa. Pored prevoza materijala na otoke i kopno pod neprijateljskom kontrolom, trebalo je prebacivati grupe boraca, obavještajce, kurire, članove partijskih organa i organa narodne vlasti, materijalne potrebe za njihovo djelovanje i dr. U obratnom smjeru na Vis je trebalo prevoziti zbjeg, ranjenike, borce, kurire, kao i sve one koji su iz bilo kojeg razloga tamo službeno putovali. Sve to pokazuje da je Vis tada bio centralna luka na istočnoj obali Jadrana, u koju su stalno uplovljavali, odnosno isplovljavali brodovi. Zato je jedan od osnovnih zadataka IV POS-a bio održavanje i zaštita vlastitog pomorskog saobraćaja.

Da bi se mogle zadovoljiti sve navedene potrebe, pomorski saobraćaj je organizirao i vodio Štab IV POS-a preko svoje Sekcije za pomorski saobraćaj. Svakodnevno je vođena evidencija o stanju pomoćnih brodova, kapacitetu krčanja i zadacima koje su izvršavali. Lučke kapetanije su o tome izvještavale Sekciju za pomorski saobraćaj, koja je sve potrebne podatke dostavljala operativnom oficiru, odnosno načelniku Štaba sektora. Sekcija za pomorski saobraćaj je također svakodnevno prikupljala podatke o potrebama prevoženja koje su dostavljale jedinice i primala naređenja o tome od Odsjeka za pomorski saobraćaj Štaba Mornarice. Nakon toga sačinjavan je plan prevoženja i određivani brodovi koji će to izvršiti. Operativni organi su određivali da li će se prevoz vršiti pojedinačnim brodovima ili u konvoju i da li će se za to upotrijebiti samo pomoćni brodovi ili patrolni čamci i naoružani brodovi. Putem Zapovijesti za vožnju, oni su regulirali vrijeme otplovljenja, rutu, signale za legitimiranje, mjesta za pristajanje, ugovorene znakove na tim mjestima, a posebno su davali podatke o zabranjenim ili opasnim područjima. Pored toga, komandant konvoja je dobivao sve potrebne podatke, kao i dopunska naređenja o načinu osiguranja, održavanju veze, obrani od aviona i dr. Pri tome je dolazila do izražaja vrlo uska saradnja između operativnih i organa za pomorski saobraćaj.[114']

Pomorski saobraćaj Visa sa otocima i obalom vršen je, u prvom redu, pomoćnim brodovima srednje veličine. To su obično bili motorni jedrenjaci nosivosti do 50 tona. Pored njih, za prevoz su upotrebljavani naoružani brodovi i patrolni čamci. Oni su, obično, održavali pomorske veze sa obalom i otocima pod kontrolom neprijatelja. Za te zadatke su u određenim slučajevima upotrebljavani motorni leuti ili manji motorni brodovi. Ipak, kad god je to bilo moguće, na te zadatke su slani naoružani brodovi. Smatralo se, što je bilo potpuno tačno, da su oni najpogodniji za izvršavanje tih zadataka.[115']

Pomorski saobraćaj između Visa i otoka, odnosno obale bio je vrlo razgranat. On se intenzivno održavao sve do oslobođenja Dalmacije. Pomorske rute na kojima su plovili brodovi IV POS-a su bile:

1. **Vis-otok Sušac-otok Lastovo.** Dužina ove pomorske veze bila je oko **42** morske milje. Nakon isplovljenja iz Visa brodovi su plovili prema o. Sušac gdje su pristajali zavisno od potreba, a zatim su nastavljali plovidbu za Lastovo pristajući u Ublima ili Jurjevoj luci (luka Velji lago). Na povratku za Vis brodovi su plovili istom rutom, samo u obrnutim kursevima. Plovidba na toj ruti obavljana je u toku jedne noći. Pomorska veza za Lastovo bila je od velike važnosti. Sa tog otoka išle su pomorske veze za Korčulu, Pelješac i Mljet. Redovna pomor-

114) *Materijali* br. 163/2; Viktor Kobol, *Lučke kapetanije u Četvrtom pomorskom obalskom sektoru,* 711-722. Na kraju svake zapovjesti za vožnju pisalo je velikim slovima ovo: »Ova zapovijest ima se po završenoj vožnji poništiti i ne smije da padne u ruke neprijatelju«.

115) Kazimir Renčelj, *Uloga otoka Visa i njegove pomorske veze u Narodnooslobodilačkom ratu,* Mornarički glasnik, 1/1951, 26-36.

ska veza s Lastovom počela je noću 1 /2. februara, kada je za Uble isplovio NB-10 »Sloga«. Nakon uspostavljanja Mornaričke stanice Lastovo postepeno su organizirane pomorske veze s Korčulom i Mljetom, a povremeno i s Pelješcem. Za održavanje ovih pomorskih veza bila je odgovorna Mornarička stanica kojoj su dodijeljeni Korčulanska flotila, naoružani brod NB-2 »Koča« i m/j »Sv. Roko«. Mornarička stanica je samostalno organizirala pomorske veze sa Korčulom, Mljetom i Pelješcem. Štab IV POS-a bio je odgovoran za pomorsku vezu Vis-Sušac-Lastovo, ali je i Mornarička stanica, zavisino od potreba, povremeno održavala pomorsku vezu Lastovo-Sušac, odnosno Lastovo-Sušac-Vis. Pomorska veza Vis-Sušac-Lastovo bila je dosta sigurna, jer su bili vrlo rijetki susreti s neprijateljskim brodovima. Međutim, vremenske prilike, a posebno kada je puhao jugo, često su onemogućavali održavanje te pomorske veze.[116)]

Nakon ukrcavanja hrane za Pelješki partizanski odred, NB-10 »Sloga« je noću 1 /2. februara isplovio iz Visa za Lastovo. Slijedeće noći NB-10 »Sloga« i PC-62 »Ivo« isplovili su za uvalu Sapavica na Pelješcu (5,6 morskih milja istočno od otočića Lirica), sa zadatkom da tamo iskrcaju hranu za Pelješki odred. Ali iskrcavanje nije uspjelo, jer je neprijatelj postavio zasjedu u pomenutoj uvali. U međuvremenu iz Visa u Lastovo došao je Ivan Morđin Crni, član ZAVNOH-a i Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju. On se trebao prebaciti na Pelješac, potom u dolinu Neretve radi upoznavanja sa situacijom i pružanja pomoći oko organiziranja narodne vlasti, partizanskih odreda i partijskih organizacija. Nakon ukrcavanja Ivana Morđina Crnog NB-10 »Sloga« i PC-66 »Proleter« isplovili su za Pelješac uvečer 8 februara. Kada su se približili rtu Goli na Mljetu, naišli su na zasjedu tri njemačka desantno-jurišna čamca iz sastava 3. grupe 10. desantne flotile. Poslije kraćeg okršaja njemački desantno-jurišni čamci uspjeli su zarobiti NB-10 »Sloga« i PČ-66 »Proleter«. Nakon uplovljenja u Korčulu Ivan Morđin Crni i posade su zatvoreni, dok je oba broda preuzela njemačka ratna mornarica.[117)]

Uvečer 2. februara isplovio je iz Visa za Lastovo konvoj sastava m/j »Lahor«, m/j »Slobodan« i m/j »Sv. Nikola« natovaren ratnim materijalom i kao njegovo osiguranje NB-6 »Napredak«. Za vrijeme plovidbe m/j »Lahor« morao je uzeti u tegalj NB-6 »Napredak« koji je imao kvar na osovini propelera. Konvoj je uspješno uplovio u Uble, gdje je brodskim sredstvima otklonjen kvar na osovini propelera NB-6 »Napredak«. Nakon istovara materijala i ukrcavanja terata slanih srdela i soli konvoj se noću 12/13. februara vratio u Vis.[U8)]

NB-2 »Koča« uplovio je u Vis iz Lastova 3. marta, odakle je doveo pet neprijateljskih vojnika koje je na Mljetu zarobio partizanski odred. Iste večeri NB-2 »Koča«, uzevši u tegalj m/j »Sv. Roko« i »PČ-48«, isplovio je prema Lastovu. Međutim, uslijed jakog mora najprije je morao otpustiti iz teglja »PČ-48«, koji se vlastitim pogonom vratio u Vis. Uskoro je to morao učiniti i sa m/j »Sv. Roko«, dok se NB-2 »Koča« uspio probiti do Lastova gdje je prebacio hranu za Mljetski partizanski odred, 10 boraca i rukovodilaca za Mornaričku stanicu, 6 terenaca za Korčulu, 2 borca za Mljet i liječnika za Lastovo.[119)*]

116) *Materijali* br. 164/2. Noću 10/11. februara prilikom plovidbe iz Visa za Lastovo jako more prekinulo je tegljeve motornog čamca i čamca na vesla koje je teglio NB-2 »Koča«, pa su oba čamca izgubljena. Noću 28/29. februara isplovio je iz Visa za Lastovo NB-2 »Koča« tegleći dva patrolna čamca, ali se zbog jakog mora morao vratiti u polaznu luku. Ovdje su iznijeta samo dva primjera, ali ih je bilo znatno više.

117) *Materijalibr*. 164/2; K Pribilović, *Naoružam brodovi Mornarice NOV],* 160-165. Zarobljene posade i Morđin prebačeni su desantno-jurišnim čamcem iz Korčule za Ston. Za vrijeme plovidbe Morđin je skočio u more, pa se uspio dohvatiti obale i sakriti. Međutim, kada se pokušao prebaciti na zapadni dio Pelješca, naišao je na njemačku zasjedu koja ga je ubila. (Detaljnije o tome, K Pribilović, *O pogibiji Ivana Morđma-Cmog,* Poruka borca, Split, mart 1974, 20.)

118) *Materijali* br. 164/2.

119) *Isto.*

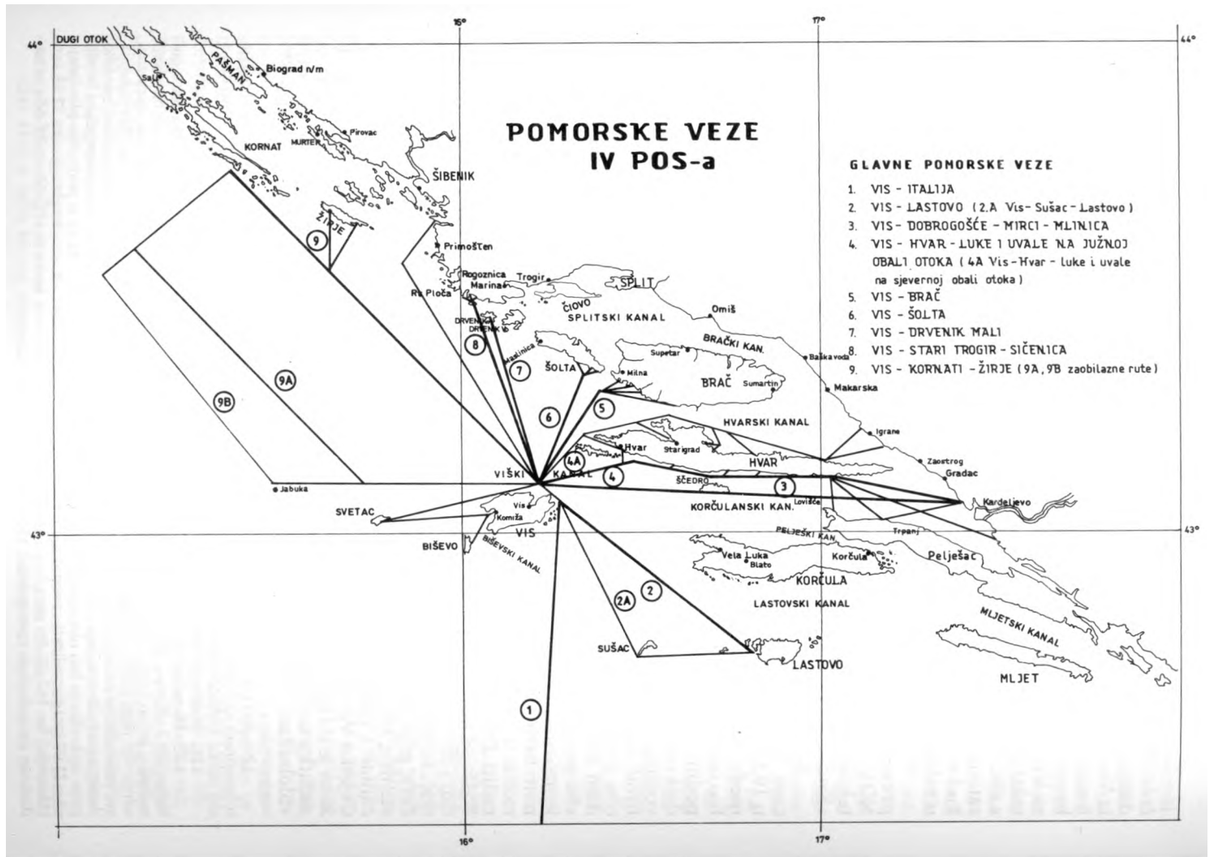
POMORSKE VEZE
IV POS-a
GLAVNE POMORSKE VEZE
1. VIS - ITALIJA
2. VIS - LASTOVO (2A Vis-Sušac-Lastovo)
3. VIS - DOBROGOŠĆE - MIRCI - MLINICA
4. VIS - HVAR - LUKE I UVALE NA JUŽNOJ OBALI OTOKA (4A Vis-Hvar - luke i uvale na sjevernoj obali otoka)
5. VIS - BRAČ
6. VIS - ŠOLTA
7. VIS - DRVENIK MALI
8. VIS - STARI TROGIR - SIČENICA
9. VIS - KORNATI - ŽIRJE (9A, 9B zaobilazne rute)
44°
43°
16°
17°
DUGI OTOK
KORNAT
MURTER
Biograd n/m
Pirovac
ŠIBENIK
ŽIRJE
Primošten
Rogoznica
Marina
Trogir
SPLIT
Rt. Ploča
ČIOVO
SPLITSKI KANAL
Omiš
DRVENIK VELI
DRVENIK MALI
Stadnica
ŠOLTA
Supetar
BRAČKI KAN.
Baška voda
Milna
BRAČ
Sumartin
Makarska
HVARSKI KANAL
Igrane
Hvar
Stari grad
HVAR
Zaostrog
Gradac
VIŠKI KANAL
ŠĆEDRO
KORČULANSKI KAN.
Kardeljevo
Jabuka
SVETAC
Vis
Komiža
VIS
BIŠEVO
BIŠEVSKI KANAL
PELJEŠKI KAN.
Trpanj
Vela Luka
Blato
Korčula
Pelješac
KORČULA
LASTOVSKI KANAL
MLJETSKI KANAL
SUŠAC
LASTOVO
MLJET

Zbog važnosti Lastova i potrebe dostavljanja obavještajnih izvještaja s Korčule, Štab IV POS-a odlučio je da se veza između Visa i Lastova održava svaku drugu noć, kada to dozvole vremenske prilike. U isto vrijeme kada isplovi brod iz Visa za Lastovo, trebao je isploviti brod za vezu s Korčulom. Po uplovljenju broda iz Visa u Uble, trebalo mu je odmah predati svu poštu za Vis. Povratak broda iz Korčule trebalo je čekati do pola noći, preuzeti poštu i odmah isploviti za Vis. Na taj način, pomorska veza na ruti Vis-Lastovo-Vis održavala bi se u toku jedne noći. Naređenje o tome uputio je Štab IV POS-a Mornaričkoj stanici s »PČ-57« 11. marta. U naređenju je naglašeno da se najveća i posebna pažnja obrati na Korčulu, s tim da se šalju svi podaci o situaciji na otoku, a naročito stanje kod neprijatelja. Na taj način, obavještajni i drugi podaci trebali su stizati u Vis u relativno kratkom roku.[120)]

Noću 14/15. marta uplovio je iz Lastova u Vis NB-2 »Koča«. Tom prilikom prevezao je 18 izbjeglica sa Korčule, 7 drugarica iz Lastova koje su se javile u NOVJ, 3 borca iz Pelješkog odreda, 12 drugarica koje su radile na terenu i neki tehnički materijal. Nakon što je ukrcao 10 savezničkih vojnika i oficira, NB-2 »Koča« je isplovio za Lastovo uvečer 15. marta.[121)]

Na Lastovu je NB-2 »Koča« ukrcao pet savezničkih vojnika s radio-stanicom, tri borca Korčulanskog odreda i hranu za taj odred i isplovio za Korčulu u 19.15 sati 17. marta. Pošto je iskrcao savezničke vojnike, naše borce i hranu između uvala Brna i Prižbe na južnoj obali Korčule, isplovio je za Uble. Kada je bio udaljen oko 3 morske milje od Lastova, iznenada su ga napali njemački torpedni čamci »S-36« i »S-61«. Torpedni čamci su isplovili iz Boke Kotorske sa zadatkom da noću 17/18. marta napadaju pomorski saobraćaj Mornarice NOVJ u vodama Korčule, Lastova i Visa. Otvarajući koncentričnu vatru na naoružani brod, torpedni čamci su prvim rafalima ranili četiri člana posade i onesposobili oba pramčana topa od 20 mm i krmeni protutenkovski top od 40 mm. Komandant broda, misleći da se radi o savezničkim torpednim čamcima, ponovio je više puta signal raspoznavanja, ali je kao odgovor vatra bila sve jača. Budući aa je naoružanje bilo onesposobljeno, komandant ie naredio da se vozi maksimalnom brzinom prema Lastovu. Jedan rafal pogoaio je desni tank goriva, nafta se razlila u mašinskom prostoru, došlo je do požara, a pogonski uređaj je prestao raditi. Pri pojavi požara njemački torpedni čamci su prekinuli borbeni kontakt. Pošto se požar nije mogao ugasiti, u brodski čamac su prekrcani ranjenici, a zatim i dio ostale posade. NB-2 »Koča« je ostao zapaljen plutati. Goreći tako cijelu noć, nošen strujom i vjetrom, nasukao se na otočić Rutvenjaci, kod otoka Mrčara, gdje je i potonuo. Obaviještena o napadu na NB-2 »Koču« od osmatračke stanice, Mornarička stanica Lastovo odmah je uputila »PČ-72« koji je prihvatio čamac s brodskom posadom i do teglio ga u Uble. Trojici teže (Anti Lučevu, Cvjetku Vergineli i Anti Dumacinu) i dvojici lakše ranjenih članova posade pružena je odmah prva pomoć. Dio posade prihvatio je »PČ-62« koji se vraćao sa zadatka na Pelješcu. Ranjeni i ostali članovi posade prebačeni su u Vis sa m/j »Slobodan«. Teško ranjeni Ante Lučev umro je u bolnici u Visu 20. marta.[122)]

120) *AVII,* k. 2039, br. reg. 1-14/1. Štab IV POS-a, odnosno Štab Mornarice bili su posebno zainteresirani za česte i svježe obavještajne podatke s Korčule, jer je prema njemačkim planovima s tog otoka trebalo izvršiti desant na Vis.

121) *Materijali* br. 164/2.

122) *Materijali* br. 162/2; *KTB AA,* 17. i 18. 3. 1944. Dostavljajući izvještaj Šabu Mornarice o gubitku NB-2 »Koča«, Štab IV POS-a ocijenio je da komandant i politički komesar nisu bili na visini zadatka, jer su smatrali da su ih napali savezički torpedni čamci. Pokazivanjem signala raspoznavanja više puta gubili su vrijeme, umjesto da su naredili da se odmah otvori vatra. U međuvremenu, sve naoružanje, osim jednog mitraljeza, bilo je onesposobljeno, tako da kada je komandant naredio da se otvori vatra, to nije bilo moguće. Kao olakšavajuća okolnost navodi se da je komandant broda prije isplovljenja bio obaviješten od posluge savezničke radio-stanice da će u području plovljenja oko 21.00 sati patrolirati saveznički brodovi. Inače, napad na NB-2 »Koča« izvršenje oko 22.18 sati *(Materijali* br. 162/2). Po naređenju Mornaričke stanice iz Ubla su isplovili »PC-62« i »PC-68« sa zadatkom da pokušaju spasiti NB-2 »Koču«, ali to nije bilo moguće.

Noću 23/24. marta iz Visa za Lastovo isplovio je NB-7 »Enare II«. Ukrcavši 100 izbjeglica s Korčule i grupu savezničkih vojnika (među kojima i spašeni britanski kapetan-pilot), NB-7 »Enare II« je u 19.00 sati 24. marta isplovio za Vis. Kada je doplovio blizu Sušca, dva britanska razarača su bez prethodnog legitimiranja odmah otvorila vatru na njega. NB-7 »Enare II« odmah se zaustavio i dao signal raspoznavanja, osvijetlivši istodobno zastavu bijelim svijetlom. Premda su razarači bili blizu, jedan se uputio velikom brzinom prema NB-7 »Enare II« s namjerom da ga potopi udarom pramca. Komandant broda je u posljednjem trenutku izveo manevar, tako da su se samo dodirnuli bokovi oba broda. Nakon toga radi sigurnosti NB-7 »Enare II« se svom snagom uputio prema Sušcu, ali je opet obasut vatrom s razarača. Zato je komandant naredio da se brod zaustavi pa je ispalio jednu bijelu raketu. Britanski razarač se nakon toga približio, pa mu je dovikom objašnjeno da se radi o brodu Mornarice NOVJ. Potom je »Enare II« produžio vožnju za Vis, gdje je uplovio u 02.30 sati 25. marta.[123)]

Nakon gubitka NB-2 »Koča« Mornarička stanica Lastovo imala je na raspolaganju samo Korčulansku flotilu. U vezi s tim, Štab IV POS-a obavijesto je depešom 26. marta Mornaričku stanicu da potpuno samostalno raspolaže Korčulanskom flotilom radi izvršavanja naređenih zadataka. Istovremeno je naglasio da više nema dovoljno naoružanih brodova, i da će uputiti na Lastovo dva motorna leuta. Depeše je trebalo slati preko postojeće savezničke radio-stanice na Lastovu. Čim se prikupi zbjeg, odmah je o tome trebalo javiti Štabu IV POS-a koji će uputiti brodove. Na kraju Štab IV POS-a traži da se demontira sve što se može, a posebno naoružanje sa potopljenog NB-2 »Koča«, jer je sve to potrebno za opremanje novog patrolnog čamca. Mornarička stanica je 28. marta zamolila Štab IV POS-a da jedan naoružani brod svaka dva do tri dana održava pomorsku vezu Vis-Lastovo i da se što prije upute obećani leuti.[124)]

Pomorska veza Vis-Lastovo bila je dosta značajna i frekventna. U stvari, njena važnost je stalno rasla, a posebno nakon što je ponovo uspostavljen V pomorski obalni sektor. Naprijed iznijeti podaci pokazuju njenu važnost, ali i probleme koje je trebalo riješavati da bi ta značajna pomorska veza normalno funkcionirala.

2. **Vis-otok Šćedro-Neretvanski kanal-Mirci (Podbiokovlje).** Dužina te pomorske rute iznosila je 60 morskih milja. Plovidba na njoj morala se obavljati isključivo noću u oba pravca (120 morskih milja). Zbog male brzine brodova Mornarice NOVJ malo ih je bilo koji su mogli tu rutu prevaliti za jednu noć. Zato su na njoj plovili naoružani brodovi i patrolni čamci, a pomoćni brodovi samo u sastavu konvoja. Budući daje neprijatelj držao Hvar, Pelješac i Makarsko primorje, postavio se problem gdje će brodovi pristajati. Na kraju je izabrana uvala Dobrogošće, lokalitet Mirci - mala uvalica između Ploča i Graca. Mada ta uvalica nije bila sigurna zbog blizine neprijateljskih garnizona, ona je ipak bila pogodna jer se nalazi dalje od ceste Ploče-Makarska. Pored toga, iz nje se preko Baćine moglo relativno brzo doći do sjedišta Štaba Grupe južnodalmatinskih partizanskih odreda na Biokovu. Osnovni problem održavanja te pomorske veze bio je u tome što su se brodovi morali uvlačiti u morsko područje koje je kontrolirao neprijatelj. Nijemci su imali uporište u Sućurju, gdje je bila obalna baterija s topovima od 84 mm i jak reflektor. Dosta intenzivno su koristili luke Metković, Ploče i Trpanj. Njihovi konvoji često su plovili između Splita i Korčule, Metkovića i Splita, Metkovića ili Ploča i Korčule, i Korčule i Trpnja, odnosno Metkovića. Znajući za taj neprijateljski pomorski saobraćaj, savezničke motorne topovnjače i torpedni čamci često su patrolirali Neretvanskim kanalom. Zato je plo-

123) *Materijali* br. 164/2. Savezнички pilot-lovac Odžilvi Votson (Ogilvie Watson), čiji se avion srušio kod Lastova, spašen je od patrolnog čamca Mornaričke stanice 20. marta.
124) *AVII,* k. 2039, br. reg. 6/1; k. 2054, br. reg. 8/1; k. 2037, br. reg. 3-13/1.

vidba na toj ruti bila dosta opasna i riskantna. Brodovi nisu smjeli ostati po danu u Mircima, nego su nakon pristajanja i istovara-utovara odmah isplovljavali za **Vis. I«)**

Pored svih problema, pomorska veza Vis-Mirci postepeno se ustalila i počela normalno funkcionirati. Međutim, zbog relativno male brzine brodova koji su je održavali, njih bi na povratku svitanje zateklo u plovidbi dosta daleko od Visa. Zato su poduzete mjere da se organizira međustanica, koja je prvenstveno trebala služiti kao sklonište za brodove koji su održavali vezu jer zbog male brzine i kratke noći nisu mogli prevaliti rutu u oba pravca za jednu noć. Odlučeno je da međustanica bude otok Šćedro. Međutim, time nisu riješeni svi problemi, jer je između Šćedra i Korčule postojalo minsko polje. Vremenske prilike, a posebno jugo, često su onemogućavale plovidbu. Pored toga, brodovi nisu imali odgovarajuće navigacijske instrumente, pa nije bilo jednostavno u tamnoj noći tačno doći u Mirce. Ali, zahvaljujući umješnosti i hrabrosti posada, zadaci su uspješno izvršavani.[126]*

Nakon povlačenja na Vis Štab IV POS-a odlučio je da pomorsku vezu Vis-Mirci održavaju patrolni čamci Primorske flotile. Poslije njenog rasformiranja taj zadatak je preuzela Pomoćna flotila, a zatim Viška. Pored patrolnih čamaca, vezu su održavali najprije naoružani brod NB-8 »Kornat«, a zatim i NB-7 »Enare II«. Od aprila, zavisno od potreba, na toj ruti plovili su konvoji sastavljeni od pomoćnih i naoružanih brodova. Štab IV POS-a posebno je vodio računa o uspješnom funkcioniranju te pomorske veze, iako uvijek nije bilo moguće da se ona redovno održava. Međutim, neprijatelj nikad nije uspio da je potpuno prekine.[127]*

Pomorska veza Vis-Mirci počela se održavati krajem januara 1944. Jedan patrolni čamac prebacio je noću 22/23. januara iz Visa u Mirce 3 tone hrane za Grupu južnodalmatinskih partizanskih odreda. Nakon što je maskiran predanio u Mircima, patrolni čamac se noću 23/24. januara vratio u Vis. Iako je naređeno da se odmah prebaci novi teret hrane za Mirce, to nije bilo moguće zbog nevremena. Vezu s Mircima održao je noću 28/29. januara PČ-56 »Partizan III«, pa se noću 30/31. januara vratio u Vis. U nedostatku drugih brodova za Mirce je s teretom hrane isplovio motorni čamac »MČ-5« uvečer 1. februara. Ploveći za Mirce »MČ-5« je naišao na gustu maglu pa je izgubio orijentaciju, a ubrzo je zbog preopterećenosti broda havarirao pogonski uređaj. U takvoj situaciji bačen je dio tereta u more, a posada je sama otklonila kvar, pa se »MČ-5« vratio u Vis 2. februara. Istu večer ponovo je isplovio i uspješno izvršio zadatak, a u Vis se vratio po danu 4. februara. Slijedeću vezu s Mircima održao je PČ-56 »Partizan III«, ali tek noću 19/20. februara, jer prethodna dva pokušaja nisu uspjela zbog nevremena. S teretom hrane za Mirce je isplovio 21. februara PČ-59 »Lapad«. Na povratku za Vis dva saveznička razarača koja su patrolirala otvorila su vatru na njega misleći da se radi o njemačkom brodu, iako je davao propisne sig-

125) *AVII,* k. 2039, br. reg. 2/1-1; k. 2036, br. reg. 22/1-7; k. 2034, br. reg. 1/1, 1-6/1. Nakon prvih iskustava odlučeno je 23. februara da brodovi pristaju u Mirce ispod kote 329 Krstina.

126) *AVII,* k. 2064, br. reg. 41/1-3. Kao međustanica Šćedro se počeo koristiti krajem marta. Brodovi su uvečer isplovljavali iz Visa za Šćedro gdje bi predanih. Slijedeće noći nastavljali su plovidbu za Mirce, pa bi se vratili u Šćedro. Prilikom povratka u povoljnim uslovima nastavljali bi plovidbu za Vis bez zadržavanja u Šćedru. Jedna njemačka jedinica prodrla je 12. aprila iz Jelse do Pitavske plaže. Sa tog položaja otvorena je minobacačka vatra na Šćedro, ali bez posljedica *(AVII,* k. 2036, br. reg. 1/4-2).

127) *AVII,* k. 2064, br. reg. 41/1-2; K. Pribilović, *Mornarica NOVJ u održavanju pomorske veze Vis-Podbiokovlje-Vis u 1944. godini,* Biokovo u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945, Split 1983, 652-653; Miljenko Borić, *Uspostavljanje i održavanje veza Podbiokovlje-otok Vis u prvoj polovini 1944. godine,* Biokovo u narodnooslobodilačkoj borbi i soijalističkoj revoluciji 1941-1945, Split 1983, 681-685. Štab Grupe južnodalmatinskih partizanskih odreda rasporedio je 23. februara jednu desetinu boraca za prihvat brodova koji su doplovljavali iz Visa u Mirce. Oni su pored osiguranja zajedno s grupama mještana vršili istovar i prenos materijala na Biokovo.

naie za tu noć. Tek kada su se razarači približili patrolnom čamcu, nesporazum je otklonjen. Zbog dobijene depeše daje nužno s Biokova prebaciti zbjeg, uvečer 24. februara isplovili su za Mirce NB-8 »Kornat« i PČ-59 »Lapad«. U Mircima je ukrcano 160 izbjeglica i 27 zarobljenih domobrana. Na povratku u Vis došlo je do susreta sa savezničkim brodovima, ali pošto je već bio dan nije bilo nikakvih nesporazuma.[128)]

Dva puta je za Mirce isplovljavao PČ-57 »Pilotina«, ali se zbog jakog nevremena morao vraćati u Vis. U 18.15 sati 9. marta isplovio je s teretom oružja, odjeće i sanitetskog materijala PČ-59 »Lapad«. U plovidbi za Mirce patrolni čamac je oko 22.15 sati, sjeverno od rta Lovišća na Pelješcu, presrela dva britanska torpedna čamca. Kada je pokazan signal za raspoznavanje, torpedni čamci su otvorili vatru na patrolni čamac. Čim je otvorena vatra, komandant patrolnog čamca je upalio bijelu sijalicu na vrhu jarbola, a zatim i ostala svijetla. Istovremeno je naredio da se zaustavi pogonski uređaj, što je i učinjeno. Međutim, torpedni čamci su i dalje nastavili jakom vatrom. Od jednog rafala koji ga je pogodio, na izlazu iz komandnog mosta, poginuo je komandant PČ-59 »Lapad« Rudolf Andrijašević. Od istog rafala teško je ranjen motorista Rade Kaporčić, kome je bolničar uz pomoć ostalih odmah pružio prvu pomoć. Patrolni čamac pogođen više puta u vodenu liniju potonuo je za pet minuta. Prije napuštanja broda, oko teško ranjenog motoriste vezana su dva pojasa za spašavanje. Svih sedam članova posade našlo se u moru. Plivajući i uz pomoć pojaseva za spašavanje i dasaka održavali su se na površini skidajući sa sebe odjeću. Međutim, brodski bolničar Ljubo Car, vjerovatno zbog odjeće koju je imao na sebi i iznemoglosti, ubrzo je nestao s morske površine i utopio se. Nakon što su doplovili na mjesto potonuća, torpedni čamci su izvukli iz mora posadu patrolnog čamca, pa su je prebacili u Komižu. Svoj postupak saveznici su pravdali time da nisu znali kako će te noći Neretvanskim kanalom ploviti brodovi Mornarice NOVJ. Tako su na vezi za Mirce izgubljeni patrolni čamac i dva člana posade. To je bio težak gubitak, jer je PČ-59 »Lapad« bio vrlo pogodan za izvršavanje takvih zadataka. Njegova posada bila je hrabra i iskusna i do tada je uspješno izvršila više zadataka na toj vezi.[129)]

Bez obzira na gubitak PČ-59 »Lapad«, veza s Mircima se i dalje normalno održavala. Tako je noću 13/14. marta NB-7 »Enare II« iskrcao u Mircima 3 tone hrane i raznog materijala, a ukrcao 120 izbjeglica i prevezao ih do viške luke. Noću 18/19. marta NB-8 »Kornat« prebacio je u Mirce 300 kg raznog materijala i poštu, a u Vis 28 izbjeglica, 5 boraca i 2 kurira iz Štaba Grupe južnodalmatinskih odreda. NB-8 »Kornat« je održao vezu s Mircima noću 29/30. i 30/31. marta. U Mirce su prebačene 2 tone hrane, a u Vis 245 izbjeglica.[1301]

Kad je s Biokova javljeno da u Mircima čeka veći broj izbjeglica, odlučeno je da se formira poseban konvoj radi njihovog prebacivanja u Vis. Uvečer 2. aprila iz Visa je isplovio konvoj sastava NB-8 »Kornat«, NB-7 »Enare II«, m/j »Jastreb« i m/j »Darko«. Na brodove je ukrcano 3,5 tone hrane, 7 boraca ijedna četa iz 1. dalmatinske brigade. Četa je imala zadatak da osigurava brodove dok budu boravili u uvalama Šćedra. Konvoj je uplovio u uvale Carnjeni i Lučica na Šćedru, gdje je predanio. Noću 3/4. aprila konvoj je nastavio plovidbu za Mirce, gdje je uplovio u 01.00 sati 4. aprila. Nakon iskrcavanja materijala na brodove su ukrcane, 952 izbjeglice, 5 crvenoarmejaca koji su prebjegli iz njemačkog zarobljeništva i 10 zarobljenika (2 žandara, 7 ustaša, 1 Nijemac). Dok je vršeno iskrcavanje-ukrcavanje njemačka obalna baterija iz Sućurja ispalila je dvije rakete s pa-

128) *AVII,* k. 2036, br. reg. 28/1-7,6/1-8. Zbog dobivene informacije da Nijemci pripremaju desant na Vis, u Viškom i Korčulanskom kanalu patrolirali su savezнички razarači *(AVII,* k. 2036, br. reg. 5-1/6).

129) *AVII,* k. 2043, br. reg. 2-11 /1 ; k. 2037, br. reg. 2/33-1 ; *Materijali* br. 162/2. Posada PČ-59 »Lapad« nije otvarala vatru jer je bila sigurna da se radi o savezničkim brodovima.

130) *AVII,* k. 2064, br. reg. 42/1-1, 12/1-6; k. 2036, br. reg. 38/1-8.

dobranom, koje su osvjetlile morski prostor između Hvara i Pelješca. Konvoj je isplovio u 02.05 sati, a da bi se postigla veća brzina oba motorna jedrenjaka su uzeta u tegalj. U svitanje konvoj je doplovio do Šćedra, gdje se NB-8 »Kornat« izdvojio da bi ukrcao pomenutu četu. Bez obzira na to što je već bio dan, konvoj je nastavio plovidbu. Pratili su ga savezнички avioni sve do blizu Visa, gdje je konvoj uplovio u 10.00 sati 4. aprila.[131]

Pomorska veza Vis-Mirci spadala je među važnije i ujedno najteže koje je održavao IV POS. Tom rutom Vis je, u stvari, povezan s Biokovom stoje bilo od velikog značaja za dalji razvoj narodnooslobodilačkog pokreta. Biokovo je bilo i centar i operativna osnovica za djelovanje jedinica NOVJ, organa narodne vlasti i partijskih organa na širokom području srednje i južne Dalmacije. Zato je Štab IV POS-a toj vezi uvijek pridavao veliko značenje. Njome je prebacivan ratni materijal za Biokovo, ali i kuriri, obavještajci, rukovodioci, pošta i dr. Kada to nije bilo moguće na drugi način, preko te veze održavanje i direktni kontakt sa Štabom 8. korpusa. Sa Biokova su u Vis prebacivani zbjeg, ranjenici i novi borci. U održavanju te veze posade patrolnih čamaca i naoružanih brodova pokazale su veliku hrabrost i angažiranost, jer se plovilo morskim područjem pod kontrolom neprijatelja.

3. **Vis-Hvar.** Pomorska ruta što je povezivala Vis s Hvarom bila je duga od 15 do 37 morskih milja, zavisno od mjesta pristajanja. Organizirana je neposredno nakon povlačenja na Vis i održavana s određenim uvalama na južnoj obali Hvara, odnosno s Paklenim otocima. Pošto su Nijemci bili u Hvaru i Milni, veza je održavana s Dubovicom, Zaraćem, Sv. Nedjeljom, Ivan-Dolcem, Zavalom (Pitavskom Plažom) i Gromin-Dolcem. Nakon desantnog prepada na o. Hvar 22. marta veza je održavana direktno s lukom Hvar. Pomorska veza Vis-Hvar-Vis obavezno je održavana u toku jedne noći, što je bilo moguće s obzirom na relativno malu udaljenost između dva otoka. Vezu su održavali naoružani brodovi i patrolni čamci. Bila je dosta česta, a njenu redovitost sprečavalo je samo nevrijeme. Na Hvar su prebacivani naoružanje, municija i hrana za partizanski odred, zatim hrana za potrebe narodne vlasti radi raspodjele stanovništvu, a posebno obavještajci, kuriri, pošta, grupe boraca, savezнички vojnici i oficiri i drugi. Na Vis su prebacivani zbjeg, ranjenici, novi borci, kao i neki proizvodi (vino, slana riba).[132]

Prvu vezu s Hvarom održao je noću 23/24. januara NB-9 »Biokovac«, koji je na otok iskrcao grupu obavještajaca. Slijedeću noć ponovo je NB-9 »Biokovac« održao vezu s Hvarom, ali mu treće noći to nije uspjelo zbog nevremena. Njegov zadatak odmah je preuzeo NB-2 »Koča«, koji je bolje podnosio more, pa je prebacio na Hvar tri savezнička oficira i tumača i grupu boraca, a natrag u Vis grupu boraca. Mada je NB-2 »Koča« imao dobra pomoračka svojstva, umalo nije izgubljen zbog jakog mora i prodora vode u mašinski prostor. Vezu s Hvarom nastavio je održavati NB-9 »Biokovac«, a povremeno »NB-1« i NB-6 »Napredak«. Tako je noću 6/7. februara »NB-1« prebacio na Hvar 2 borca, a u Vis
3 komandosa od kojih su 2 bila ranjena, 2 borca, 1 ranjenika i 1 Talijana koji je pobjegao iz njemačke vojske. NB-6 »Napredak« je noću 13/14. februara prebacio na Hvar 2 obavještajca i poštu, a u Vis 3 zarobljena njemačka vojnika i 3 borca. Nakon što je ukrcao 6 savezničkih oficira i vojnika, NB-9 »Biokovac« je isplovio iz Visa za Ivan-Dolac na Hvaru uvečer 19. februara. Poslije njihovog iskrcavanja isplovio je za Vis u 22.15 sati. Vremenski uslovi bili su loši a vidljivost vrlo slaba.

131) *AVII,* k. 2036, br. reg. 42/2-1. Prema dogovoru, 4 savezničke motorne topovnjače trebale su osiguravati konvoj. Međutim, s njima nije stupljeno u kontakt, iako su u jednom momentu za kratko vrijeme osmotrena tri broda dosta daleko pozadi konvoja. Također je bilo dogovoreno da u slučaju pogodnog vremena za letenje savezнички avioni prate konvoj od Šćedra do Visa. Prilikom plovidbe prema Visu, kod Šćedra je osmotrena plutajuća mina koju je potopio NB-8 »Kornat«.

132) *Materijali* br. 164/2.

Kada se nalazio na sredini Viškog kanala, između Paklenih otoka i Visa, iznenada ga je vozeći velikom brzinom pramcem u krmu udario jedan britanski razarač. Od jakog udara NB-9 »Biokovac« je odmah počeo tonuti, ali je dat signal za raspoznavanje i dovikom je dozivana pomoć. Videći da se brod koji je naglo tonuo ne može spasiti, komandant je naredio da se napusti. Uzevši pojaseve za spašavanje, posada je skočila u more držeći se na okupu pomoću brodskog siza. Oko 45 minuta kasnije naišao je drugi razarač, koji je plovio u koloni za prvim, pa je posada spašena. Posada razarača nije vjerovala da su to pripadnici Mornarice NOVJ, a komandant razarača je izjavio komandantnu NB-9 »Biokovca« da ima naređenje da potopi svaki brod koji se nađe oko Visa. Kada se razdanilo, došla je jedna motorna topovnjača koja je posadu NB-9 »Biokovac« prebacila u Vis. Tako je tragično završio svoj borbeni put jedan od prvih naoružanih brodova Mornarice NOVJ.[1331]

Noću 24/25. februara NB-6 »Napredak« održao je vezu s Hvarom uplovivši u Dubovicu, gdje je iskrcao teret hrane i ukrcao četiri borca i jednog ranjenika. Zatim je produžio za Ivan-Dolac, gdje je također iskrcao teret hrane i ukrcao četiri komandosa i dva talijanska vojnika. Na povratku u Vis susreo je savezнички razarač kojemu je dao propisan signal raspoznavanja za tu noć. Razarač se nije na to obazirao, već je vozio pravo na NB-6 »Napredak«. Zahvaljujući umješnosti komandanta NB-6 »Napredak«, sudar je izbjegnut u posljednji trenutak. Komandant razarača pravdao je svoj postupak tim što je smatrao da se radi o neprijateljskom brodu.[1341]

Veza s Hvarom normalno je održavana s tim što se smatralo da je uvala Dubovica kompromitirana, pa su brodovi pristajali u uvalu Perna. Nakon desantnog prepada na Hvar veza je održavana direktno s lukom Hvar. Poslije povratka na Vis jedinica 1. dalmatinske brigade, veza je ponovo održavana s određenim uvalama na južnoj obali Hvara. Budući da naoružanih brodova nije bilo dovoljno, kad god je to bilo moguće održavali su je patrolni čamci. Pomorska veza Vis-Hvar bila je značajna, a intenzivirana je nakon što su Nijemci napustili zapadni dio Hvara.[1351]

4. Vis-Brač. Pomorska veza s otokom Braćom, dužine oko 20 morskih milja, također je organizirana neposredno nakon povlačenja na Vis. Veza je održavana s određenim uvalama na južnoj obali Brača od Milne do blizu Bola, a održavali su je naoružani brodovi i patrolni čamci. Zbog relativne blizine Brača obavezno je održavana u toku jedne noći. Povremeni prekidi veze bili su, uglavnom, zbog nevremena. Na Brač su prebacivani naoružanje, municija i hrana za partizanski odred, zatim obavještajci, kuriri, grupe boraca, savezнички vojnici i oficiri i dr. Na Vis su prebacivani zbjeg, ranjenici i novi borci.[1361]

Prvu vezu s Bračem održao je NB-9 »Biokovac« isto kada i s Hvarom. Noću 23/24. januara na Brač je iskrcana grupa obavještajaca. NB-9 »Biokovac« je ponovo isplovio za Brač noću 28/29. januara, ali u uvalu gdje je uplovio nije bilo nikoga. Isto se ponovilo i noću 29/30. januara. Za Brač je isplovio PČ-53 »Zora«, koji je noću 31. januara/l. februara uspostavio vezu s tamošnjim punktom. Kada se noću 2/3. februara PČ-53 »Zora« približio određenoj uvali, dobio je s obale

133) *Materijali* br. 162/2, br. 164/2; K. Pribilović, *Naoružani brodovi Mornarice NOVJ,* 150-151. Savezнички razarači patrolirali su oko Visa jer se očekivao njemački desant. Posada razarača osmotrila je NB-9 »Biokovac« na radaru, ali prije potapanja nije izvršila provjeru o čijem se brodu radi. Naime, savezнички razarač se držao pavila da se odmah napadne brod koji nije iz vlastitog sastava, koji nije najavljen da će ploviti u zoni njegovog djelovanja i koji nije dao propisani signal raspoznavanja. Zbog tamne noći i slabe vidljivosti posada NB-9 »Biokovac« osmotrila je savezнички razarač neposredno prije udara, pa više nije bilo vremena da se da signal raspoznavanja.

134) *Materijali* br. 164/2. Brodovi Mornarice NOVJ davali su signal raspoznavanja fenjerom, koji se često nije dobro vidio, pa je i zbog toga dolazilo do nesporazuma s savezničkim brodovima.

135) *Materijali* br. 162/2.

136) *Materijali* br. 164/2.

signal da ne uplovljava. Pošto PČ-53 »Zora« nije uspostavio kontakt s punktom na Braču ni noću 3/4. februara, to je noću 4/5. februara NB-2 »Koča« iskrcao na otok grupu boraca koja je dobila zadatak da uspostavi vezu s punktom. Vezu s Bračem održao je noću 7/8. februara NB-2 »Koča«. »NB-1« je noću 13/14. februara prebacio na Brač jednu desetinu boraca, devet komandosa i tumača. Komandosi i tumač vraćeni su u Vis noću 21/22. februara, kada je vezu s Bračem održao »NB-1«, dok je desetina boraca ostala na otoku u sastavu Bračkog odreda. Slijedeće veze s Bračem održavali su NB-3 »Jadran«, NB-4 »Topčider« i PČ-59 »Lapad«. Tako je NB-4 »Topčider« noću 29. februara/1. marta prebacio na Brač 7 komandosa, a doveo u Vis 15 novih boraca. PČ-59 »Lapad« prebacio je noću 7/8. marta 8 komandosa, a sa Brača u Vis 7 zarobljenih njemačkih vojnika i 20 izbjeglica.[137]*

Pored svih mjera koje su poduzimali Nijemci na Braču, organi narodne vlasti uspjeli su prikupiti zbjeg koji je trebalo prebaciti na Vis. Noću 13/14. marta NB-4 »Topčider« prebacio je na Brač hranu, a u Vis 20 izbjeglica. Istovremeno je izvršen dogovor o daljem prebacivanju zbjega. Prebacivanje zbjega sa Brača u Vis izvršeno je u toku pet noći: NB-7 »Enare II« i m/j »Velebit« prebacili su noću 16/17. marta 100 pripadnika izbjeglica; NB-7 »Enare II« noću 17/18. marta 50 izbjeglica; NB-7 »Enare II« noću 20/21. marta 120 izbjeglica; NB-7 »Enare II« i barkasa »B-l« noću 21/22. marta 150 izbjeglica; najzad, noću 23/24. marta NB-3 »Jadran« 70 izbjeglica. Tako je s Brača u Vis uspješno prebačeno 510 izbjeglica.[138']

Pomorska veza Vis-Brač bila je veoma značajna i redovno je održavana. Neprijatelj je ubrzo saznao za tu pomorsku vezu, pa je jakim patrolama kontrolirao uvale na južnoj obali Brača. Međutim, nije mu uspjelo da je prekine, jer su, između ostalog, često mijenjane uvale gdje su pristajali brodovi. Partizanski odred i grupe komandosa vršili su razne prepade. Sa Brača su u Vis stizali značajni obavještajni podaci. Zato je Štab IV POS-a stalno vodio brigu da ta pomorska veza normalno funkcionira.

5. **Vis-Šolta.** Kao i sa Hvarom i Bračem, pomorska veza s Šoltom (dužina 19 morskih milja) organizirana je neposredno nakon povlačenja na Vis. Održavana je s uvalama na južnoj obali Šolte od Tatinje do Stračinske. Obavezno je održavana u toku jedne noći, i to naoružanim brodovima i patrolnim čamcima. Zbog nedovoljnog broja naoružanih brodova i patrolnih čamaca, kao i ekonomije snaga, ta veza u najvećem broju slučajeva održavana je istim brodovima koji su održavali vezu s Bračem. To nije predstavljalo neki poseban problem zbog relativno male udaljenosti Šolte i Brača od Visa. Funkcionirala je redovno, a povremeni prekidi bili su uglavnom zbog nevremena. Na Šoltu su prebacivani obavještajci, grupe boraca i komandosa zbog priprema ili izvođenja prepada, a također i obavještajci koji su se trebali prebaciti na Drvenik Veli i na obalu. Sa Šolte na Vis uglavnom je prebacivan zbjeg.[139']

Prvu vezu s Šoltom održao je NB-9 »Biokovac« isto kada i s Bračem. Na Šoltu je iskrcana grupa obavještajaca noću 23/24. januara. Slijedeću vezu s Šoltom održao je NB-8 »Kornat« noću 28/29. januara. Nakon toga dvije veze je održao PČ-53 »Zora«, a NB-2 »Koča« je iskrcao 8 komandosa i 2 borca na Šoltu noću 6/7. februara. Zatim su vezu s Šoltom održavali »NB-1«, NB-7 »Enare II«, PČ-59 »Lapad« i NB-3 »Jadran«. NB-4 »Topčider« prebacio je na Šoltu 6 komandosa noću 29. februara/1. marta, a u Vis 36 izbjeglica. Noću 2/3. marta PČ-59 »Lapad« prebacio je na Šoltu hranu i grupu komandosa, a u Vis je doveo dva obavještajca s Drvenika Velog. Uzevši u tegalj čamac sa tri obavještajca za Drvenik Veli,

137) *Isto.*
138) *Isto.*
139) *Isto.*

»PČ-57« je održao vezu s Šoltom noću 4/5. marta. Čamac s obavještajcima je otpušten ispred Šolte, pa je nastavio plovidbu za Drvenik Veli na vesla, a »PC-57« se vratio u Vis. Praćen od savezničke motorne topovnjače, PC-59 »Lapad« je prebacio 20 komandosa na Šoltu noću 8/9. marta, a vratio u Vis 8 komandosa.[140]*

Nakon savezničkog desantnog prepada na Šoltu, koji je izveden 18. marta, organizirano je prebacivanje zbjega s otoka u Vis. Noću 19/20. marta konvoj sastava NB-7 »Enare II«, NB-8 »Kornat«, »PČ-71«, »B-4«, m/j »Ban Jelačić«, m/j »Velebit« i m/j »Lahor« prebacio je u Vis 250 pripadnika zbjega. Slijedeće noći jedan leut prebacio je 22 pripadnika zbjega, a »PC-71 « i »B-4« prebacili su 30 pripadnika zbjega, 6 zarobljenih njemačkih vojnika i 1 savezničkog oficira noću 21/22. marta. Poslije ponovnog njemačkog iskrcavanja na Šoltu veza s otokom održavana je preko određenih uvala. Pomorskoj vezi Vis-Šolta, odnosno njenom redovnom održavanju posvećivana je uvijek dužna pažnja.[141]*

6. **Vis-Sičenica (Stari Trogir).** Pomorska veza između Visa i obale, odnosno uvala Sičenica i Stari Trogir (istočno od rta Ploča), dužine 27 morskih milja, aktivirana je neposredno nakon povlačenja na Vis. Preko Sičenice i Starog Trogira išla je najkraća kopnena veza s Štabom 8. korpusa i njegovim jedinicama. Ali, Nijemci su razmještajem svojih jedinica u Rogoznici, Podorljaku i Marini nastojali prekinuti tu vezu. Međutim, bez obzira na sve to, odlučeno je da se pomorska veza sa Sičenicom i Starim Trogirom održava dokle god to bude moguće. Preko te veze trebalo je prebacivati ratni materijal za jedinice 8. korpusa, a u Vis ranjenike i zbjeg. Prilikom održavanja te veze brodovi su morali dva puta prelaziti neprijateljsku pomorsku komunikaciju Šibenik-Split, koja je bila dosta frekventna. Situacija na obali se često mijenjala, pa se nikad sigurno nije znalo da lije bezbjedna uvala u koju je trebalo uploviti. Uz to, savezničke lake pomorske snage često su patrolirale i postavljale zasjede ispred rta Ploča. Sve je to kompliciralo održavanje te pomorske veze, pa je ona za posade bila dosta opasna. Zato su je, uglavnom, održavali naoružani brodovi. Kada je trebalo prebaciti veće količine materijala, formirali bi se manji konvoji.

Konvoj sastava PC-53 »Zora« i m/j »Sloboda« prebacio je teret hrane u stari Trogir noću 20/21. januara. Kada bi stigla obavijest daje uplovljenje u Stari Trogir i Sičenicu opasno zbog prisustva neprijatelja, veza je privremeno prekidana i prebacivana u uvalu Grebaštica. Vezu sa Sičenicom održao je NB-7 »Enare II« noću 15/16. februara. U Sičenici su iskrcani hrana i oružje, a u Vis je prebačeno 5 talijanskih vojnika i spašeni američki pilot Filip Miholić (Philip Miholich) iz 65. eskadrile 57. lovačke grupe, koji je bio oboren kod Trogira. Slijedeće noći ponovo je isplovio za Sičenicu NB-7 »Enare II«, koji je prebacio u Vis 17 ranjenika, 1 liječnika i 6 boraca. NB-3 »Jadran« prebacio je teret oružja i municije u Sičenicu noću 17/18. februara. Lučka kapetanija Trogir, koja je radila na tom području u ilegalnim uslovima, poslala je obavijest daje neprijatelj zaposjeo rt Covik (oko 1,5 morsku milju istočno od Starog Trogira) i daje zbog toga opasno uplovljavati u Stari Trogir. Po naređenju Štaba Mornarice, za Sičenicu je isplovio NB-7 »Enare II« uvečer 20. februara. Dobio je naređenje da prebaci u Vis grupu ranjenika koji su tamo trebali stići. NB-7 »Enare II« čekao je sve do 02.00 sati 21. februara, kada je bilo krajnje vrijeme da isplovi za Vis, ali se kolona s ranjenicima nije uspjela probiti do Šičenice zbog borbi koje su se vodile u blizini. Nakon ukrcavanja 7 boraca NB-7 »Enare II« se vratio u Vis u jutarnjim satima 21. februara. NB-7 »Enare II« je ponovo isplovio za Sičenicu uvečer 21. februara. Međutim, zbog nejasne situacije nije uplovio u uvalu, nego je pristao na rt Oštrica između Sičenice

140) *Isto.* Noću 22/23. februara 12 stanovnika Drvenika Velog prebacilo se čamcem na vesla u Vis. Nikolina Vulas iz Drvenika Velog, učesnica u održavanju veze između tog otoka i Visa s čamcima na vesla, ispričala je mnoge detalje o tome novinaru Radovanu Kovačeviću. On je to objavio u »Poruci borca«, Split, 8. ožujka 1986, 12. pod naslovom *Partizanka s gajetom.* 141. *AVII,* k. 164/2.

141) *AVII,* k. 164/2.

i Starog Trogira. Odgovorni na punktu izvijestili su da se u Sičenici nalazi neprijatelj, da je tamo pristajanje nemoguće i da se više ne šalju brodovi na tu vezu sve dok se preko radio-stanice ne javi u Vis kada će to biti moguće. Ukrcavši 2 borca NB-7 »Enare II« se vratio u Vis 22. februara.[142)]

Budući da je trebalo prebaciti hitnu poštu za Štab 8. korpusa, odlučeno je da jedan naoružani brod pristane na rt Oštrica. Nakon što je ukrcao kurire, poštu i 10 tona brašna, NB-7 »Enare II« je isplovio iz Visa uvečer 24. februara. Nakon pristajanja na rt Oštrica iskrcani su pošta i kuriri, a ukrcano je 8 putnika za Vis. Brašno nije iskrcano, jer su u Sičenici bili neprijateljski vojnici. NB-7 »Enare **II«** se vratio u Vis 25. februara. Primivši obavijet da se kolona s ranjenicima probila u Sičenicu, Štab IV POS-a je naredio da isplovi NB-7 »Enare II«. Ukrcavši teret brašna, NB-7 »Enare II« je noću 28/29. februara uplovio u navedenu uvalu gdje je iskrcan kurir a posada je istovarila brašno. Zatim je ukrcan 31 ranjenik i ljekar koji su prebačeni u Vis.[143)]

Nijemci su preko obavještajne službe i na druge načine prikupili mnoge podatke o prebacivanju ratnog materijala iz Visa na obalu preko Starog Trogira i Sičenice. Oni su i ranije pokušavali da prekinu taj kanal, ali im je to samo povremeno uspjevalo. Štab 264. divizije organizirao je operaciju »Bergwiese«, kojom je uspio odbaciti jedinice 8. dalmatinske brigade i Šibensko-trogirskog odreda iz šireg rajona rta Ploča. Nakon toga Nijemci su odmah iselili ili protjerali sve stanovništvo sa prostora između obale i ceste Marina-Rogoznica. Zatim su od Rogoznice do Marine, na samoj obali ili blizu nje, uspostavili više otpornih tačaka a posebno kod Sičenice i Starog Trogira. U takvim uslovima više nije bilo moguće održavati direknu pomorsku vezu između Visa i Sičenice i Starog Trogira. Zato je ta pomorska veza prekinuta. Umjesto nje uspostavljena je nova između Visa i Drvenika Malog.[1441]

7. **Vis-Grebaštica.** Pomorska veza između Visa i Grebaštice (uvala sjeverno od Primoštena), dužine 45 morskih milja, uspostavljena je jer je preko nje bilo moguće održavati vezu sa Štabom 8. korpusa i njegovim jedinicama. Još početkom januara Štab 20. divizije uputio je prema obali 8. dalmatinsku brigadu sa zadatkom da prihvata materijal iz Visa i osigurava kolone ranjenika do ukrcavanja na brodove. Ranjenici su prebacivani i preko Starog Trogira i Sičenice, ali su zbog neprijateljskih dejstava kolone ranjenika više puta bile onemogućene da se probiju prema tim uvalama. Zato su kolone upućivane prema Grebaštici, o čemu je rađio-vezom obavještavan Štab Mornarice. Održavanje pomorske veze s Grebašticom bilo je veoma rizično, ali ne samo zbog blizine Šibenika i plovidbe preko pomorske rute Šibenik-Split. Naime, i njemački brodovi su koristili Grebašticu kao uvalu pogodnu za vezivanje i maskiranje zbog opasnosti od savezničke avijacije. Zato je pokušavano da se veza s Grebašticom održava u toku jedne noći. Ali to uvijek nije bilo moguće, pa su brodovi ostajali u uvali ili bi predanih u nekoj od uvala otoka Žirja.[1451]

Konvoj sastava NB-9 »Biokovac« i dva motorna jedrenjaka natovarena ratnim materijalom isplovio je za Grebašticu noću 20/21. januara. Pošto nije bio obezbijeđen prihvat, motorni jedrenjaci su vezani uz obalu i maskirani, a NB-9 »Biokovac« je isplovio za Žirje. Slijedeće noći, nakon što se NB-9 »Biokovac« vratio, uhvaćena je veza sjedini čama 8. brigade, pa je iskrcan materijal a ukrcani ranjenici. Konvoj je uplovio u Vis ujutro 22. januara. Ukrcavši grupu ljekara i bol-

142) *AVII,* k. 517A, br. reg. 2-1/1; NAV-N-T-314, f. 561/448-450; Materijali br. 164. Radio-veza s Visom održavana je preko radio-stanice Štaba grupe srednjodalmatinskih partizanskih odreda *(AVII,* k. 517A, br. reg. 23-1/2).

143) *Materijali* br. 164/2; *AVII,* k. 529A, br. reg. 1/18.

144) *Materijali* br. 164/2; *AVII,* k. 1603, br. reg. 4/7; NAV-N-T-314, f. 562/659. Iseljene su Dvornice, Ražanj, Sevid, Vinišće i Marina *(AVII,* k. 119, br. reg. 1/2).

145) *AVII,* k. 1893, br. reg. 1/1-2; k. 517A, br. reg. 3-1/1.

ničara i sanitetski materijal, NB-10 »Sloga« i bolnički brod »Marin II« isplovili su za Grbašticu u 17.00 sati 21. januara. Za njima je isplovio NB-6 »Napredak« prateći dva motorna jedrenjaka. Po doplovljenju u Grebašticu iskrcani su sanitetsko osoblje i materijal, a ukrcano 150 ranjenika. NB-10 »Sloga«, NB-6 »Napredak« i bolnički brod »Marin II« prebacili su ranjenike u Vis noću 22/23. januara, dok su motorni jedrenjaci uplovili slijedeće noći. Noću 24/25. januara NB-10 »Sloga« ponovo je isplovio za Grebašticu, ali se zbog nevremena morao vratiti. Slijedeće noći je isti brod ponovo isplovio, ali se zbog jakog mora morao opet vratiti. Uvečer 26. januara ponovo su isplovili NB-10 »Sloga« i NB-7 »Enare II«, ali se zbog jakog mora nisu uspjeli probiti. Na NB-10 »Slogi« more je razbilo krmene i pramčane bunkere, kuhinju, klozet, pokidalo morske vezove i odnijelo bačve s rezervnim gorivom, a također je došlo i do havarije kormila. Međutim, bez obzira na sve to, zbog važnosti zadatka ponovo je naređeno da za Grebašticu isplove »NB-1« i NB-10 »Sloga«. Nakon što je radi ujednačene vožnje »NB-1« uzeo u tegalj NB-10 »Slogu«, oba broda su isplovila za Grebašticu uvečer 27. januara. Kako je i dalje vladalo nevrijeme, more je počelo prodirati u »NB-1«, a ni NB-10 »Sloga« se nije mogao probiti, pa su se oba broda morala vratiti u Vis. Kako se znalo da ranjenici čekaju, za Grebašticu je isplovio »NB-1« uvečer 28. januara. Probivši se do Grebaštice »NB-1« je ukrcao 40 ranjenika i 6 talijanskih vojnika, pa se vratio u Vis ujutro 29. januara. Istu noć za Grebašticu je isplovio i NB-8 »Kornat«, ali se nije vratio u Vis. Za Grebašticu su isplovili »NB-1« i bolnički brod »Marin II« uvečer 29. januara, sa zadatkom da iskrcaju sanitetski materijal i prevezu u Vis ranjenike koji su trebali tamo stići. Ali zbog djelovanja neprijatelja prekinuta je kopnena veza pa kolona s ranjenicima nije došla, niti je mogao biti predat sanitetski materijal. U takvoj situaciji sanitetski materijal je prekrcan na NB-8 »Kornat«, a »NB-1« i »Marin II« vratili su se u Vis. NB-8 »Kornat« je isplovio za Žirje gdje je predanio, pa se nakon pada mraka vratio u Grebašticu. Tamo se upravo probila kolona s ranjenicima. Iskrcan je sanitetski materijal, a ukrcano 46 ranjenika. NB-8 »Kornat« se noću 30/31. januara vratio u Vis.[146)]

Saznavši za pomorske veze između Visa i Starog Trogira, Sičenice i Grebaštice, Štab njemačke 264. divizije naredio je da se izvrši čišćenje obalnog pojasa od Marine do Grebaštice. Pročešljavanje terena izvršio je ojačani 2. bataljon 893. puka od 27. do 31. januara. Premda taj poduhvat izvršen znatnim snagama nije dao nikakve rezultate, pomorska veza sa Grebašticom morala je biti prekinuta. Naime, Nijemci su saznali da se na Vis prebacuju ranjenici, dok su za prebacivanje materijala na obalu znali i ranije. Zato su nakon završetka poduhvata na prostoru Jelinjak-Grebaštica rasporedili oklopni bataljon. Cilj je bio da se onemogući bilo kakvo prebacivanje preko Grebaštice. Tako je morala biti prekinuta ta pomorska veza, preko koje je spašen veći broj ranjenika.[147)*]

8. **Vis-Drvenik Mali** (dužina rute 23 morske milje). Odlučnost Nijemaca da potpuno prekinu pomorski saobraćaj između Visa i obale u širem rajonu rta Ploča, od Starog Trogira do Grebaštice, nije pokolebala ni Štab Mornarice ni Štab IV POS-a. Pomorska veza s rtom Ploča bila je od prvostepene važnosti, jer je tim pravcem išao najkraći put između Visa i Štaba 8. korpusa. Zato je tu pomorsku vezu trebalo održavati po svaku cijenu. Problematiku održavanja te veze

146) *Materijali* br. 164/2; IV POS 1943-1983, 148-151.

147) *AVII,* k. 520, br. reg. 41/1-1; NAV-N-T-314, f. 561/294-295, 302-303, 731-742; Mate Šalov, n. ć„ 429-431. Njemačka posada iz uporišta Rogoznica osmotrila je brodove Mornarice NOVJ koji su iz Visa uplovljavali u Grebašticu. O tome je izviještena Komanda luke Šibenik 23. januara *(KTB SD,* 23. 1. 1944). Za pothvat na prostoru Marina-Grebaštica Štab 264. divizije angažirao je 2. bataljon 893. puka ojačan s dvije čete 44. oklopnog bataljona, jednom mješovitom četom iz ostalih jedinica 893. puka, dva inžinjerijska voda istog puka, borbenom grupom iz Rogoznice jačine 1,5 četa i 10. baterijom 264. artiljerijskog puka. Upotrebu 2. bataljona naredila je Komanda 2. oklopne armije, čija je prislušna služba uhvatila depeše o prebacivanju materijala preko Grebaštice *(AVII,* NAV-N-T-314, f. 560/1035-1070).

razmatrala je i Komanda Splitskog područja i Štab Grupe srednjodalmatinskih partizanskih odreda. Zbog prekida veze s Visom pojavio se problem prebacivanja zbjega, a također i hrane za Komandu Splitskog područja. U takvoj situaciji došlo se do saznanja da bi se pomorska veza između Visa i kopna mogla održavati preko otoka Drvenik Mali, udaljenog od kopna nešto više od morske milje. Nijemci nisu imali uporište na Drveniku Malom, nego na Drveniku Velom, udaljenom od njega također nešto više od morske milje. Oni su povremeno jačim patrolama upućenim iz Drvenika Velog kontrolirali Drvenik Mali. Međutim, bez obzira na sve to, postepeno je na Drveniku Malom uspostavljen punkt za prihvat brodova iz Visa. Brodovi su pristajali u uvalu Vela Rina na jugozapadnom dijelu otoka, gdje su iskrcavali kurire, obavještajce, prolaznike, poštu, ratni materijal. Nakon toga ukrcavali bi kurire, poštu, zbjeg, prolaznike i ostalo, pa bi se istu noć vraćali u Vis. Veza između Drvenika Malog i obale obavljana je ribarskim čamcima na vesla. Organizirane su i ekipe s veslačima koje su izvršavale taj opasan zadatak. Veza s kopnom, zavisno od situacije, održavana je svaku noć ili povremeno, prema unaprijed dogovorenim signalima. U slučaju nemogućnosti prebacivanja na kopno, materijal je privremeno bunkeriran na otoku. Premda su Nijemci imali na obali uporišta i stalno je kontrolirali, oni nisu uspjeli prekinuti vezu između Drvenika Malog i obale. Organiziranje pomorske veze Vis-Drvenik Mali-obala bio je, u stvari, direktan odgovor neprijatelju na njegov pokušaj da potpuno prekine pomorsku vezu između Visa i obale u širem rajonu rta Ploča.[1481]

Prvi brod koji je isplovio iz Visa za Drvenik Mali bio je NB-7 »Enare II«. Ali pokušaj uspostavljanja veze noću 31. marta/1. aprila nije uspio, jer niko nije odgovorio na signale koji su upućeni s broda prema obali. Slijedeću vezu s Drvenikom Malim održao je NB-3 »Jadran« noću 4/5. aprila, ali tamo nije bilo zbjega. Zato je NB-3 »Jadran« uplovio u Maslinicu na Šolti, gdje je ukrcao i prebacio u Vis 80 izbjeglica. Noću 9/10. aprila za Drvenik Mali isplovio je NB-8 »Kornat«, ali se zbog nevremena vratio u Vis. Slijedeće noći NB-8 »Kornat« je ponovo isplovio i u uvali Vela Rina ukrcao 100 izbjeglica, koje je prebacio u Vis. NB-7 »Enare II« i barkasa »B-l« isplovili su za Drvenik Mali noću 11/12. aprila. Prebacili su u Vis 170 izbjeglica. Budući da je javljeno daje ponovo stigao zbjeg s kopna na Drvenik Mali, noću 12/13. aprila NB-7 »Enare II«, »PČ-71« i barkasa »B-l« prebacili su u Vis 250 izbjeglica. Slijedeće noći NB-7 »Enare II«, »PĆ-57« i barkase »B-l« i »B-4« prebacili su sa Drvenika Malog u Vis 250 izbjeglica. Zatim je noću 14/15. aprila NB-8 »Kornat«, tegleći »PČ-71«, prebacio 185 izbjeglica i 6 lica koja su službeno putovala u Vis. Noću 15/16. aprila NB-7 »Enare II«, NB-8 »Kornat« i »PČ-71« prebacili su 407 izbjeglica i 14 boraca. Tako su naoružani brodovi i patrolni čamci, pored održavanja veze, prebacili u Vis 1.362 izbjeglice.[149]*

Pomorska veza Vis-Drvenik Mali-obala bila je vrlo značajna, pa je njenom održavanju stalno poklanjana velika pažnja. Mada zbog djelovanja neprijatelja ta veza nije bila velikog kapaciteta, preko nje je ipak prebacivan ratni materijal prema postojećim mogućnostima. Njena važnost bila je posebno u tome što je ta veza omogućavala prebacivanje svih lica koja su službeno putovala iz Visa na obalu i obratno. Time je, pored svih prepreka koje je postavljao neprijatelj, bilo

148) *AVII,* k. 1893-4, br. reg. 2-13/1; k. 1894-4, br. reg. 2-14/1; k. 517A, br. reg. 23-1/2. Komanda splitskog područja javila je Štabu 8. korpusa da je uspostavila vezu s Visom preko Drvenika Malog i da će je koristiti za prebacivanje zbjega koji se nalazi u teškom stanju jer nema hrane *(AVII,* k. 1893-4, br. reg. 2-13/1).

149) *Materijali* br. 164/2. Štab 264. divizije uspio je prikupiti podatke o prebacivanju ratnog materijala iz Visa na obalu, pa zatim do Vrdova gdje je bilo sjedište Intendanture 8. korpusa, kao i dalje preko Bosanskog Grahova do Drvara. Također su prikupili podatke da taj srednjodalmatinski kanal obezbjeđuju Sibensko-trogirski odred, Svilajsko-mosećki odred i dijelovi 20. divizije. Međutim, pored toga, Štab 264. divizije konstatirao je da je prebacivanje materijala preko tog kanala (Vis-obala-Vrdovo—Bosansko Grahovo-Drvar) moglo biti spriječeno samo povremeno, i to uz veliku borbenu aktivnost snaga divizije *(AVII,* NAV-N-T-314, f. 562/489-499).

moguće održavati relativno brzu kurirsku vezu ne samo direktno sa Štabom 8. korpusa nego i s ostalim jedinicama na kopnu.

9. **Vis-Kornati.** Pomorska veza Vis-Kornati počela se redovno održavati još u novembru 1943. Postepeno, zbog djelovanja neprijatelja i zauzimanja srednjodalmatinske obale i otoka, ta veza je postala glavna pomorska veza Mornarice NOVJ. Preko nje su prebačene veće količine ratnog materijala u sjevernu Dalmaciju i Hrvatsko primorje, a također 1. prekomorska i 13. dalmatinska brigada. Ta pomorska veza održavana je redovno od početka decembra 1943, a privremeno je prekinuta prilikom njemačkog iskrcavanja na sjevernodalmatinske otoke krajem januara i početkom februara 1944.[1501]

Pomorska veza Vis-Kornati bila je duga oko 64 morske milje. Zbog opasnosti od napada njemačkih torpednih čamaca, zaobilazna ruta za Kornate bila je Vis-Svetac-Kornati i Vis-Jabuka-Kornati, dužine 71 odnosno 89 morskih milja. Njena glavna ruta bila je Vis-otok Lavsa u Kornatima. Lavsa je bila relejna stanica III pomorskog obalnog sektora. Vršila je prijem i dalje prebacivanje ratnog materijala koji je stizao iz Visa. Relejna stanica u obližnjoj uvali Ropotnica na otoku Kornat primala je i dalje prebacivala kurire, poštu, prolaznike i sva lica koja su službeno dolazila iz Visa. Druga ruta te pomorske veze bila je Vis-otok Žirje. Na početku, relejna stanica u uvali Stupica Vela na Žirju služila je za prijem i prebacivanje zbjega u Vis. Zatim je preko te relejne stanice prebacivan ratni materijal na obalu, a u obratnom smjeru ranjenici na Vis. Treća ruta te pomorske veze bila je Vis-uvala Telašćica na Dugom otoku. Tu rutu koristili su, uglavnom, brodovi koji su prevozili ratni materijal za II POS, odnosno Hrvatsko primorje.[15"]

Za održavanje pomorske veze Vis-Kornati bio je zadužen IV POS. Ali u njenom održavanju učestvovali su i brodovi iz sastava III i II POS-a. Brodovi s ratnim materijalom uplovljavali su u Lavsu gdje je vršen istovar. Materijal je, zavisno od situacije, u organizaciji III POS-a odmah prebacivan na obalu ili je privremeno bunkeriran. U određenim slučajevima materijal nije istovarivan, nego su brodovi nastavljali plovidbu u pratnji patrolnih čamaca III POS-a do određenih tačaka na obali. Nakon istovara materijala brodovi su obično krcali zbjeg ili ranjenike za Vis. Ako je materijal bio određen za II POS, onda nije istovarivan u Lavsi, nego su brodovi nastavljali plovidbu za Telašćicu ili u neku sjeverniju luku na Dugom otoku. Daljnom njihovom plovidbom do istovara materijala rukovodio je Štab II POS-a. Preko veze Vis-Kornati prebacivan je materijal za III i II POS, zatim za jedinice 8. korpusa i za potrebe stanovništva. Materijal je prebacivan i za Glavni štab Hrvatske, ali kad su Nijemci zauzeli Hrvatsko primorje to je bilo privremeno prekinuto. Postepeno, ponovo je bila uspostavljena veza s podvelebitskom obalom i otokom Krkom, pa je nastavljeno prebacivanje materijala za glavni štab Hrvatske, 11. korpus i Glavni štab Slovenije. Pomorska veza Vis-Kornati bila je vrlo frekventna i preko nje prebačene su veće količine ratnog materijala. U obrnutom smjeru za Vis prebacivani su zbijeg, ranjenici, novi borci, kuriri, prolaznici. Brodovi su, osim u rijetkim slučajevima, obavezno plovili u konvojima praćeni od naoružanih brodova ili patrolnih čamaca. Plovidba do Kornata odvijala se u toku jedne noći. Premda je postojala radio-veza između Visa i štabova II i III POS-a, ipak su brodovi ploveći prema Kornatima bili u neizvjesnosti, jer se situacija često brzo mijenjala. Nijemci su znali da su Kornati glavna baza III POS-a, pa su poduzimali razna borbena dejstva s ciljem da onemoguće vezu s Visom. Pored toga, glavne opasnosti za tu vezu su bili njemački torpedni čamci i avioni. Dok su torpedni čamci povremenim napadima poku-

150) K. Pribilović, *III POS,* 132-134; *IV POS 1943-1983,* 146-147.

151) *Materijali* br. 164/2; K. Pribilović, *III POS,* 184. Zbog opasnosti od njemačkih torpednih čamaca brodovi nisu plovili najkraćom rutom, nego najprije do o. Sveca pa prema Kornatima.

šavali prekinuti tu pomorsku vezu, dotle su avioni predstavljali ozbiljnu opasnonost. Koristeći zadarski aerodrom i vrijeme kada nije bilo savezničkih aviona, a osobito u jutarnjim i večernjim satima, njemački avioni su napadali brodove Mornarice NOVJ. Od februara do polovine maja napadi su posebno bili usmjereni na luke i uvale Dugog otoka i Kornatskog otočja. Međutim, bez obzira na sve opasnosti, pomorska veza Vis-Kornati redovno je održavana. Prekidi su nastajali samo zbog vremenskih neprilika ili kada je neprijatelj vršio prepade na Dugi otok i Kornate.[1521]

Pomorska veza Vis-Kornati normalno je održavana tokom januara, bez obzira na situaciju na srednjodalmatinskom području. Sve dok je bilo moguće konvoji su prebacivali ratni materijal do Senja. Nakon povlačenja II POS-a na Dugi otok, gdje se već nalazio III POS, brodovi su plovili do Lavse i Telašćice. Nikakvih prekida nije bilo ni nakon što je neprijatelj zauzeo srednjodalmatinsko otočje. Tako je uvečer 21. januara za Kornate isplovio konvoj sastava NB-8 »Kornat« i dva motorna jedrenjaka natovarena ratnim materijalom. Slijedeće večeri za Kornate je isplovio jedan patrolni čamac sa tri tone hrane i drugog materijala. Mada se pokušavalo, dvije slijedeće noći nije bilo moguće isploviti iz Visa zbog nevremena. Pak, iako je još vladalo nevrijeme, uvečer 25. januara za Kornate su isplovili konvoj sastava NB-6 »Napredak« i dva motorna jedrenjaka. Zbog nemogućnosti dalje plovidbe, u Vis se vratio jedan motorni jedrenjak, dok su ostala dva broda nastavila vožnju. NB-8 »Kornat« doteglio je NB-3 »Jadran« iz Kornata u Vis noću 27/28. januara. Na NB-3 »Jadranu« došlo je do havarije na motoru, pa je zbog nedostatka rezervnih dijelova morao biti dotegljen u Vis. NB-10 »Sloga« je 29. januara, u pratnji konvoja od pet motornih jedrenjaka natovarenih ratnim materijalom, uplovio u Kornate. Noću 30/31. januara NB-10 »Sloga« je uplovila u Vis prateći konvoj od tri motorna jedrenjaka s 40 ranjenika.[1531]

Zbog njemačkog iskrcavanja na Dugi otok, II POS i dijelovi III POS-a povukli su se na Vis. Noću 31. januara/1. februara i 1/2. februara uplovilo je u Vis i Komižu 17 brodova iz sastava oba sektora. Ujutro 3. februara tegleći motorni jedrenjak s 30 izbjeglica i boraca uplovio je u Vis »NB-1«. Isto jutro uplovili su i patrolni čamci III POS-a PČ-21 »Miran« i PČ-22 »Streljko«, čime je bilo završeno povlačenje dijela III POS-a na Vis. Za vrijeme boravka na Visu II i III POS trebali su se osloniti na IV POS. Štab IV POS-a pružio je svu potrebnu pomoć sastavu oba sektora. Štabovi i jedinice smješteni su u posebne kuće, dok su svi brodovi prikupljeni i vezani u njihovoj blizini. Brodovi koji su trebali popravak upućeni su u brodogradilište. Štabovi II i III POS-a organizirali su i provodili obuku za sve svoje jedinice koje su bile u Visu.[1541]

Poslije povlačenja neprijatelja s Dugog otoka donijeta je odluka da se III POS vrati na svoje operativno područje. Noću 13/14. februara PC-21 »Miran« prebacio je u Kornate, a zatim na Dugi otok dio Štaba III POS-a. Nakon toga ponovo je počela funkcionirati pomorska veza Vis-Kornati. Vezu s Kornatima održao je NB-7 »Enare II«, koji je isplovio iz Visa uvečer 17. a vratio se natrag 19. februara. NB-3 »Jadran« je noću 20/21. februara osiguravao od Visa do Kornata konvoj od pet motornih jedrenjaka sa materijalom za III POS. Na povratku noću 22/23. februara pratio je konvoj od dva motorna jedrenjaka koji su prebacili u Vis 300 izbjeglica, 14 ranjenika i 19 boraca i rukovodilaca koji su određeni za Bazu Mornarice NOVJ u Italiji.[1551]

152) *AVII,* k. 2028, br. reg. 4/18-1; k. 2029, br. reg. 5/13-1,5/18-1; K. Pribilović, *III POS,* 200-208.
153) *Materijali* br. 164/2.
154) *AVII,* k. 2064, br. reg. 46-1/5; k. 2072, br. reg. 4/2; K. Pribilović, *III POS,* 156-157.
155) *AVII,* k. 2072, br. reg. 6/2; k. 2028, br. reg. 4/17-1; k. 2064, br. reg. 25-1/4, 46-1/5; K. Pribilović, *III POS,* 163-165.

Ukrcavši zamjenika komandanta Mornarice, »NB-1« je isplovio iz Visa uveče 24. februara, zajedno s flotilom patrolnih čamaca II POS-a, kao osiguranje konvoja od pet motornih jedrenjaka. Konvoj je slijedećeg jutra doplovio u Kornate, pa je »NB-1« s pet brodova uplovio u Lavsu. Ukrcavši zamjenika komandanta Mornarice i dio Štaba II POS-a »NB-1« rutom Lavsa-rt Opat (o. Kornat)
- Srednji kanal-otok Vir-Maunski kanal-rt Lun (o. Pag), otplovio je za Rab, gdje je stigao u prijepodnevnim satima 27. februara i ostao sve do 2. marta.[156']

Pošto je u Visu ukrcao komandanta i sanitetskog referenta II POS-a, 6 savezničkih oficira i podificira s radio-stanicom i opremom, 15 boraca i rukovodilaca iz sastava II i III POS-a i jednog oficira iz sastava Glavnog štaba Hrvatske, NB-8 »Kornat« isplovio je za Kornate uvečer 29. februara. Kada je oko 23.30 sati bio na poziciji južno od otoka Kurba Vela (Kornati), bio je greškom napadnut iz zasjede od savezničke motorne topovnjače. Ne znajući o čijem se brodu radi, jer nije odgovorio na važeći signal raspoznavanja za tu noć, NB-8 »Kornat« je u neizvjesnosti prihvatio borbu i otvorio vatru iz sveg naoružanja. Iz tog okršaja, koji je trajao oko 45 minuta, NB-8 »Kornat« je izašao oštećen. Teško je ranjen prvi nišandžija krmenog topa od 40 mm Bartol Pržen, koji je od zadobivenih rana umro u bolnici u Visu 6. marta. Lakše su bili ranjeni dva člana posade i jedan savezнички oficir. NB-8 »Kornat« je poslije tog okršaja uplovio u Ravni Žakan (Kornati), gdje je posada provizorno zakrpila rupe na desnom boku i izbacila vodu iz broda. Nakon toga nastavljena je vožnja, pa je NB-8 »Kornat« uplovio u Telašćicu, a zatim u Sali.[1571]

Čim je u Vis stigla depeša o oštećenju NB-8 »Kornata«, odmah su uvečer 1. marta isplovili za Kornate NB-3 »Jadran« i NB-6 »Napredak«. NB-3 »Jadran« je ukrcao grupu radnika iz remontne baze s potrebnim alatom i santitsku ekipu. Dobio je zadatak da pruži pomoć oštećenom NB-8 »Kornatu« i da ga dotegli u Vis. NB-6 »Napredak« je dobio naređenje da preuzme raniji »Kornatov« zadatak i da se stavi na raspolaganje Štabu II POS-a. Po doplovljenju u Ravni Žakan 2. marta pružena je pomoć ranjenicima koji su otpremljeni za Vis, a NB-3 »Jadran« i NB-6 »Napredak« su nastavili vožnju za Sali. Nakon uplovljenja u Sali, NB-6 »Napredak«, je nastavio plovidbu za Zaglav, gdje se stavio na raspolaganje Štabu II POS-a. Poslije izvršenog provizornog popravka NB-8 »Kornat« je ukrcao 88 zarobljenih njemačkih vojnika, a NB-3 »Jadran« i PČ-1 »Jadran« 104 izbjeglice, 17 boraca, 10 talijanskih vojnika i spašenog američkog pilota, pa su sva tri broda noću 2/3. marta uplovila u uvalu Koromašnu na o. Kornat. Uvečer 7. marta isplovili su za Vis NB-3 »Jadran« i NB-8 »Kornat« tegleći havarirani PČ-1 »Jadran« po dosta jakom moru. Već nakon prvih prevaljenih milja popucali su zupčanici kopče na NB-3 »Jadran«, pa je brod mogao ploviti samo naprijed. Oko 21.30 sati pogonski uređaj na NB-8 »Kornat« počeo je slabije raditi, pa je pozvan NB-3 »Jadran« da ga uzme u tegalj. Posada NB-3 »Jadran« je, bez obzira na jako more i vjetar, te nemogućnost da zbog blokirane kopče manevrira pogonskim uređajem, vješto i brzo bez zaustavljanja broda uzela tegalj. Poslije jednosatne vožnje po teškom moru pukao je tegalj, pa je NB-8 »Kornat« nastavio vožnju vlastitim pogonskim uređajem brzinom od 5 čvorova. Sastav je poslije velikih napora, jer je NB-3 »Jadran« još jednom morao uzimati tegalj, zahvaljujući upornosti i vještini svojih posada, uplovio u Vis ujutro 8. marta.[158']

»NB-1« je sa PČ-3 »Škampo« i »PČ-5« prebacio dio Štaba II POS-a iz Raba u Božavu na Dugom otoku noću 2/3. marta. Uvečer 3. marta po jakoj buri »NB-1« i PČ-3 »Škampo« isplovljavaju radi ispitivanja situacije, ali se zbog jakog

156) *AVII,* k. 2030, br. reg. 41/1-2. Rab je još uvijek bio slobodan, a njemačka 392. divizija vršila je pripreme za iskrcavanje na otok.

157) *AVII,* k. 2064, br. reg. 16-1/5; Materijali br. 164/2, 162/2; Viktor Kobol, *Sjećanja na NB-8 »Komal«* (rukopis), 7-10. Američki oficir jugoslavenskog porijekla Nikola Mirković nalazio se na NB-8 »Kornat« za vrijeme navedenog okršaja pa je tada Dio i laške ranjen. Kada se vratio u Vis, on se vrlo pohvalno izrazio o hrabrom držanju posade NB-8 »Kornat« za vrijeme okršaja.

158) *AVII,* k. 2036, br. reg. 19-1/8; Materijali br. 164/2.

vjetra nisu uspjeli probiti do Raba. Ustanovljeno je da je neprijatelj zauzeo Pag, pa se sastav vratio u Olib. Jaka bura trajala je nekoliko dana i nije bilo moguće isplovljenje. »NB-1« je tegleći PČ-3 »Škampo«, jer mu je havarirao pogonski uređaj, uplovio u Božavu 7. marta gdje su već bili NB-6 »Napredak« i PČ-2 »Macola«. Naime, nakon uplovljenja u Sali NB-6 »Napredak« je isplovio za Zaglav, gdje je dobio zadatak da nastavi vožnju za Rab. Taj zadatak je NB-6 »Napredak« izvršio noću 2/3. marta, kada je u Rab prebacio komandanta II POS-a. Pošto je donesena odluka da se Rab evakuira, »Napredak« je noću 3/4. marta uplovio u Božavu, gdje je ostao u strogoj pripravnosti do 8. marta. Nakon toga je noću 8/9. marta prebacio u Ropotnicu na Kornatu grupu boraca i rukovodilaca koji su službeno putovali za Vis. NB-6 »Napredak« je uplovio u uvalu Kravljak na Kornatu, gdje je ostao do 14. marta.[159]

Do 13. marta »NB-1« je dva puta isplovljavao za Rab. Prvi put, zajedno sa PČ-2 »Macola«, zbog jake bure nije uspio. Drugi put po jakoj buri »NB-1« probio se do Raba, odakle je prebacio 36 boraca u Božavu. Nakon toga su »NB-1« i NB-6 »Napredak« uplovili u uvalu otoka Levrnaka (Kornati) gdje su s m/j »Mosor«, koji je doplovio iz Visa, prekrcali oko 10 tona hrane. Tu hranu je trebalo prebaciti na Rab, pa su »NB-1« i NB-6 »Napredak« isplovili za taj otok uvečer 14. marta. Međutim, zbog slabe vidljivosti i velikog gaza »NB-1« se nasukao na rt u prolazu između otoka Silo Malo i Kornata, a zatim nije mogao proći kroz Proversu Velu gdje se ponovo nasukao (između o. Kornat, i o. Katina). Nakon iskrcavanja hrane »NB-1« je odsukan, ali zbog velikog gaza i dalje nije mogao proći kroz Proversu Velu. »Napredak« je također morao iskrcati hranu, pa je uvečer 17. marta uplovio u Zaglav. »NB-1« je također uplovio u Zaglav, ali je morao ploviti oko rta Opat (o. Kornat). Pošto je ukrcao zamjenika komandanta Mornarice i dio Štaba II POS-a, isplovio je iz Zaglava za Molat u 24.00 sati 17. marta sastav: »NB-1«, NB-6 »Napredak«, PČ-2 »Macola« i PČ-4 »Junak«. Po uplovljenju u Molat (luka Lučina) ostali su tamo »NB-1« i PČ-2 »Macola«, dok su zbog opasnosti od avijacije u obližnju uvalu Podgarbe uplovili NB-6 »Napredak« i PC-4 »Junak«. U uvali Lučina zarobljen je oko 11.00 sati 18. marta njemački obalni lovac »K-108«, koji je ploveći iz Rijeke za Zadar i Split zalutao u uvalu gdje su ga dočekali i opkolili »NB-1«, NB-6 »Napredak«, PČ-2 »Macola« i PČ-4 »Junak«. Na čamcu je zarobljeno 16 njemačkih vojnika i zaplijenjeno 14 pušaka, 1 puškomitraljez, 1 automat, 2 pištolja, jedna radio-stanica i gumeni čamac.[160]

Pošto su ukrcali zamjenika komandanta Mornarice i dio Štaba II POS-a, »NB-1« i NB-6 »Napredak« su noću 18/19. marta postavili zasjedu sjeverno od
o. Molata radi presretanja neprijateljskih brodova koji su plovili na ruti Lošinj-Zadar. Međutim, tu noć neprijateljski brodovi nisu naišli, pa je odlučeno da »NB-1« i NB-6 »Napredak« uplove u uvalu Soline na Dugom otoku. Za vrijeme plovidbe za Soline, zbog prevrtanja fenjera došlo je do požara u mašinskom prostoru »NB-1«. Požar je ubrzo ugašen, pa su oba broda nastavivši vožnju uplovila u Soline ujutro 19. marta. Samo što su se odvojeno vezali uz neizgrađenu obalu, napala su ih tri neprijateljska aviona. Bačene bombe su pale na brdo iznad mjesta gdje je bio vezan »NB-1«, a mitraljeski rafali nisu pogodili brodove. Kao posljedica ranijeg požara, ustanovljeno je da na »NB-1« iz desnog glavnog rezervoa-

159) *AVII,* k. 2027, br. reg. 22/1-3; k. 2064, br. reg. 25-1/2; *Materijali* br. 164/2. Zbog bolesti sa NB-6 »Napredak« iskrcani su politički komesar ijedan mornar, pa su upućeni za Vis.

160) *AVII,* k. 2064, br. reg. 13-5/6; k. 2072, br. reg. 8/2, 10/2. Osmatračka stanica Bonaster na Molatu osmotrila je njemački obalni lovac u plovidbi uz južnu obalu otoka, pa je o tome odmah izvješten sastav u Lučini. Brodovi su tako raspoređeni da su zatvorili izlaz njemačkom čamcu kada je uplovljavao u Lučinu.

ra curi nafta. Umorna posada je morala cijeli dan pumpati naftu u bačve, dok je dio prekrcan na NB-6 »Napredak«.[16,)]

Pred večer 19. marta NB-6 »Napredak« je isplovio i vezao se uz obalu u selu Soline. »NB-1« se upravo spremao da isplovi za Soline kada su ga u niskom letu, doletjevši iza brda, napala tri njemačka aviona. Od prvog rafala ranjeni su mornari Vlatko Ročan i Anđelo Grlaš, pa su odmah prebačeni na obalu. Bačene bombe padale su po krmi, ali je uslijed eksplozija oplata popustila. Prodrla je voda i »NB-1« više nije mogao ploviti vlastitim pogonskim uređajem. Na avion koji se približio NB-6 »Napredak« je otvorio vatru, pa je bačena bomba pala dosta daleko od broda. Po naređenju Štaba II POS-a, NB-6 »Napredak« je uzeo u tegalj »NB-1 «, pa su oba broda uplovila u uvalu Čuška Duboka u Telašćici ujutro 20. marta. Tek što su se odvojeno privezali uz obalu uvale, napala su ih tri njemačka aviona bombama i mitraljezima iz tri razna pravca Posada je otvorila vatru, ali je bilo teško uhvatiti avione u nišan, jer je uvala uska, a njene strane skoro okomite i visoke. Bačene bombe padale su bočno i ispred pramca, rastvarajući brod, pa je »NB-1« ubrzo potonuo. Posada je ostala uz potopljeni brod, pa je uspjela s njega spasiti tri topa od 20 mm, po jedan mitraljez od 15 i 8 mm, veći dio municije i jedan dio hrane. Na putu za Vis umro je, 22. marta, teško ranjeni mornar Anđelo Grlaš, koji je pokopan u Salima 23. marta.[162)]

NB-6 »Napredak« je bio oštećen od bombi koje su pale blizu broda. Krmeni top od 40 mm i top od 20 mm iza komandnog mosta bili su izbačeni iz postolja. Ostalo naoružanje bilo je također oštećeno, osim pramčanog topa od 20 mm. Ispred pramca broda nalazila se neeksplodirana bomba, koja je mogla biti i tempirana, pa je komandant odlučio da promijeni vez u drugu uvalu. Za vrijeme vožnje primijećeno je da u brod prodire voda i da se ne postiže ranija brzina, pa je komandant odlučio da pristane u uvalu Šipnata na Komatu. Iako posada nije spavala tri noći, odmah je prionula na posao da osposobi brodsko naoružanje i otkloni oštećenja. Oko 17.30 sati NB-6 »Napredak« su ponovo napala tri njemačka aviona. Za obranu je ostao samo pramčani top od 20 mm, koji se uslijed nedovoljno čvrste drvene palube jako tresao, pa je svaki treći metak zaglavljivao. Efikasna obrana nije bila moguća, pa je već u prvom naletu NB-6 »Napredak« pogođen zapaljivom bombom. Ostale bombe pale su na brod ili blizu njega,

161) *Materijali* br. 162/2. Do požara na »NB-1« došlo je zbog prevrtanja fenjera koji je služio za osvjetljenje motornog prostora. Prevrnuti fenjer je zapalio ostatke nafte i benzina na podnicama, pa je požar zahvatio drugog motoristu i motorni prostor. Požar se razbuktao a motorista, ne mogavši ga ugasiti, sa zapaljenim kombinezonom istrčao je na palubu. Ostali članovi posade su ga prekrili ćebadima i prebacili na NB-6 »Napredak«, koji je pristao uz »NB-1« radi pružanja pomoći. Motoristi koji je dobio opekotine pružena je prva pomoć i odmah je previjen. U motorni prostor ušao je upravitelj mašine Antun Pavlovčič i, bez obzira na požar, uspio je zaustaviti pogonski uređaj koji je još uvijek radio. On je s ostalim članovima posade, uz velike napore, uspio ugasiti požar. Pavlovčiča su dva puta vadili iz motornog prostora poluonesviještenog od dima. Nakon gašenja požara upućen je pogonski uređaj i nastavljena je plovidba *(Materijali* br. 162/2).

162) *AVII,* k. 2072, br. reg. 10/2; *Materijalibr.* 162/2. Komandant »NB-1« Ante Lepeš u izvještaju o gubitku broda Štabu IV POS-a, između ostalog, naveo je: »Za posljednjih sedam dana, od dana prvog nasukivanja do dana potapanja, trebaju se istaknuti prilike i požrtvovanost posade koja je stalno od tog dana nadalje uslijed nesreća koje su nas pratile premještala pola vagona hrane čas sa pramca na krmu, čas sa krme na pramac. Nadalje zbog preopterećenosti u radu dvosatno ili bolje reći nikakvo spavanje. Sve te havarije i muke, uz požar na brodu, sa jednim zapaljenim drugom, te konačno slika dvojice ranjenih, uz sedmodnevno nespavanje izmorili su i dotukli fizički kao i duševno posadu, koja je napokon popustila. Za posljednji dan u Cuški Dubokoi, vjerujem, budući sam i sam pokušao da pucam, da je praktički bilo nemoguće obraniti brod, ili barem pucanjem zadržati neprijatelja na bezopasnoj udaljenosti.« Analizirajući gubitak »NB-1«, Štab IV POS-a je zaključio da su glavni razlozi bili: protuavionsko naoružanje montirano je na brod neposredno pred isplovljenje za Kornate, tako da posada nije bila dovoljno obučena u poznavanju oružja i gađanju zračnih ciljeva; zbog nedovoljne čvrstine brodskog trupa i palube topovi su se pri gađanju jako tresli, te meci u okvirima nisu zadržavali svoj položaj, pa je dolazilo do čestih zastoja, što je umanjivalo efikasnost vatre, a kod posade izazivalo nepovjerenje u oružje; mjesto veza bilo je nepovoljno za obranu od aviona; premorenost posade nepovoljno je utjecala na borbeni moral *(Materijali* br. 162/2).

pa je NB-6 »Napredak« potonuo. Posada je uspjela spasiti skoro sve naoružanje i veći dio muncije, jer je brod potonuo u plitkoj uvali.[163]

Dok su »NB-1« i NB-6 »Napredak« izvršavali napred navedene zadatke, veza s Kornatima održavana je zavisno od potreba. Tako su u 18.00 sati 8. marta isplovili iz Visa NB-7 »Enare II« i m/j »Spasilac«, dok je iz Komiže isplovio m/j »Ban Jelačić«. Taj konvoj je trebao uploviti u Stupicu Velu na Žirju, ukrcati i prebaciti zbjeg u Vis. Da bi se povećala brzina sastava, m/j »Ban Jelačić« je digao jedro i uzeo u tegalj m/j »Spasilac«. Oko 22.00 sati vjetar i more iz pravca sjeveroistoka naglo su pojačavali, smanjujući ionako malu brzinu motornim jedrenjacima. Uvidjevši da do svitanja neće moći doploviti do Žirja, komandant NB-7 »Enare II« je naredio u 00.40 sati 9. marta da se konvoj vrati u Vis. U 04.20 sati m/j »Spasilac« je javio da mu je jako more oštetilo kormilo i da više nije u stanju da samostalno manevrira. Budući da kormilo više nije slušalo, m/j »Spasilac« je ploveći u teglju šetao lijevo - desno. Uslijed velikih trzaja i naprezanja teglja slomio se pramčani jarbol za koji je bio vezan konop. Rastrešeni su pramac i paluba, kroz koje je počelo prodirati more u unutrašnjost broda. M/j »Ban Jelačić« dobija naređenje da skrati tegalj, ali zbog jakog mora i šetanja m/j »Spasilac« to nije mogao uraditi. Kako je u m/j »Spasilac« sve jače prodiralo more, on je postepeno tonuo, pa je njegova posada zatražila pomoć. NB-7 »Enare II« se uz velike napore, zbog jakog mora, tek treći put uspio približiti m/j »Spasilac« i prekrcati sedam članova posade i četiri putnika. Bez obzira na sve to, m/j »Ban Jelačić« je i dalje teglio m/j »Spasilac«, pa je tegalj presječen pred samo njegovo potonuće. U tovarni prostor su bačene dvije ručne bombe, pa je m/j »Spasilac«
- Rab ubrzo potonuo. NB-7 »Enare II« i m/j »Ban Jelačić« uplovili su u Komižu 9. marta. Budući da se posada NB-7 »Enare II« istakla prilikom spašavanja posade i putnika m/j »Spasilac«, Štab IV POS-a je 18. aprila 1944. pohvalio: komandanta Tonka Grubišića, političkog komesara Niku Marinovića i mornare Antu Brčića, Bruna Turka, Ratka Pilića i Martina Zlokića.[164']

Zbog hitnosti prebacivanja zbjega, i pored jake bure, uvečer 9. marta isplovili su za Zirje NB-7 »Enare II« i m/j »Darko«. Ukrcavši 750 izbjeglica oba broda su se noću 10/11. marta vratila u Vis. Istu noć u Vis su uplovili m/j »Slobodan« iz sastava IV POS-a i šest motornih jedrenjaka iz sastava III POS-a, koji su iz Lavse prebacili 550 izbjeglica. M/j »Jadran« prebacio je iz Lavse u Vis noću 13/14. marta 12 ranjenika, 2 zarobljena njemačka vojnika, 32 prebjegla talijanska vojnika, 16 boraca i 6 izbjeglica. Uvečer 16. marta isplovio je iz Visa za Kornate konvoj sastava NB-4 »Topčider«, PČ-22 »Streljko« i pet motornih jedrenjaka natovarenih ratnim materijalom. Međutim, zbog nevremena NB-4 »Topčider« se sa četiri manja broda morao vratiti u Vis, dok je PČ-22 »Streljko« sa većim motornim jedrenjakom nastavio plovidbu. NB-4 »Topčider« je ponovo isplovio slijedeće noći, pa je s četiri motorna jedrenjaka uplovio u Lavsu. Nakon što je sa patrolnim čamcima III POS-a pratio konvoj motornih jedrenjaka s ratnim materijalom za 19. sjevernodalmatinsku diviziju iz Lavse do obale južno od Pakoštana, NB-4 »Topčider« je održao vezu između Kornata i Zirja. Zatim je ukrcao 15 zarobljenih njemačkih vojnika i 5 ranjenika, pa je tegleći zarobljeni njemački obalni lovac »K-108« uplovio u Vis 22. marta. Noću 29/30. marta NB-3 »Jadran« je osiguravao konvoj od četiri motorna jedrenjaka i đva leuta, koji su bili natovareni ratnim materijalom za III POS. Konvoj je uplovio u Lavsu a zatim u Telašćicu. U toku plovidbe, uslijed nevremena i prodora vode, potonuo je m/j »Jadran«-Vir, čiju je posadu spasio m/j »Velebit«. NB-3 »Jadran« je u uvali Kravljačica (o. Kornat) ukrcao topove od 20 mm koji su bili spašeni s potopljenih

163) *Materijali* br. 162/2. U izvještaju Štabu Mornarice Štab IV POS-a iznio je iste razloge gubitka NB-6 »Napredak« kao i za »NB-1«.
164) *AVII,* k. 2037, br. reg. 3-46/2, 1-10/1.

naoružanih brodova »NB-1« i NB-6 »Napredak«. Zatim je NB-3 »Jadran« 1. aprila kod Lavse postavio zasjedu njemačkom kurirskom hidroavionu koji je održavao vezu Pula-Split. Kada je naišao hidroavion, otvorena je vatra iz svih topova, ali nije bio oboren. Međutim, više nikad nije letio tim pravcem. NB-3 »Jadran« je uplovio u Vis 2. aprila s 25 izbjeglica i 11 zarobljenika.[165]*

Pomorska veza Vis-Kornati je, pored svih problema i poteškoća, redovno održavana. Bila je od posebne važnosti za Mornaricu NOVJ i predstavljala je nju glavnu pomorsku vezu s polaskom iz Visa. U njeno održavanje ulagani su veliki napori, posebno posada naoružanih brodova, patrolnih čamaca i pomoćnih brodova. Pri tome su pretrpljeni i određeni gubici.

10. **Vis-Biševo.** Redovna pomorska veza između Visa i otoka Biševo organizirana je krajem novembra 1943. Održavana je na relaciji Komiža-Biševo (5 morskih milja) i Vis-Biševo (15 morskih milja). Nakon povlačenja na Vis ova veza je intenzivirana jer se na Biševu stalno nalazio jedan bataljon iz sastava 26. divizije. U martu je reorganizirana obrana Biševaposjedanjem dvije otporne tačke (kote 240 i 151) sa po 30 boraca, miniranjem obale osim luka i postavljanjem žicanih prepreka. Krajem marta na Biševu je organiziran logor za njemačke zarobljenike. Stanovništvo je prebačeno na Vis, odnosno u zbjeg. Pomorska veza s Biševom održavana je redovno pojedinačnim pomoćnim brodovima.[166]*

11. **Vis-Svetac.** Pomorska veza između Visa i otoka Svetac održavana je povremeno, zavisno od potreba. Održavana je između Visa i Sveca (22 morske milje) i Komiže i Sveca (15 morskih milja). Održavali su je pojedinačni pomoćni brodovi. Sa Sveca su najviše prebacivana borova debla, jer je nedostajala drvena građa za brodogradilišta i druge potrebe.[167]*

Pomorske veze koje je održavao IV POS bile su vrlo razgranate, a njihovo ishodište bio je Vis. Pomorske komunikacije (partizanske pomorske veze) o kojima je riječ predstavljale su, u stvari, kičmu pomorskog saobraćaja Mornarice NOVJ između Visa i obale, odnosno otoka. Održavao ih je IV POS u saradnji s II i III i uz pomoć Odsjeka za pomorski saobraćaj Štaba Mornarice. Ratni materijal prebacivan tim vezama stizao je daleko od Visa, na širokom prostoru od Drvara pa sve do Slovenije. U suprotnom pravcu na Vis prebacivani su ranjenici i zbjeg. Zato se mora istaći izuzetna važnost ovih pomorskih veza za ukupnu borbenu djelatnost iako to, pojednostavljeno gledano, može izgledati kao obični prevoz materijala i ljudi. Pomorske veze stalno su održavane, ali su bile zavisno od potreba i širene što je sve bilo od velikog značaja za uspješnu borbu protiv neprijatelja.

Borbeno djelovanje IV POS-a nakon povlačenja na Vis bilo je u funkciji dva glavna zadatka: obrana otoka i održavanje vlastitog pomorskog saobraćaja. U sklopu obrane Visa IV POS je organizirao patrolnu službu oko otoka, kao i permanentnu osmatračku službu s mrežom osmatračkih stanica. Obe službe su bile važne jer su, u stvari, prve trebale otkriti pokušaj neprijateljskog desanta na Vis. Što se tiče pomorskog saobraćaja, u njegovu organizaciju i održavanje uloženi su veliki rad i napori. Premda nije bilo dovoljno ispravnih i odgovarajućih brodova, posebno za plovidbu u zimskim uslovima, održavanje pomorskog saobraćaja nikad nije dolazilo u pitanje. Tehnička služba je poduzimala sve što je bilo moguće da u stroju bude što više ispravnih brodova. Posade brodova su hrabro i odgovorno izvršavale postavljene zadatke. Jer svaka plovidba ka obali ili otoku pod kontrolom neprijatelja bila je velika opasnost i rizik. Osiguravati konvoj motornih jedrenjaka sa svega jednim naoružanim brodom također je bila velika hrabrost. Ali su posade bile svjesne da se drugačije nije moglo. Zato je ukupna

165) *Materijali* br. 164/2; *AVII,* k. 2028, br. reg. 5/2-1; k. 2027, br. reg. 4/1-1.
166) *Materijali* br. 164/2; V. Huljić, *Vis 1941-1945,* 421. Površina Biševa iznosi 5,84 km².
167) *Materijali* br. 164/2. Površina Sveca iznosi 4,6 km².

borbena djelatnost IV POS-a na početku 1944. godine bila uspješna. Pri tome je IV POS pretrpio velike gubitke u naoružanim brodovima. Izgubljeni su: »NB-1«, NB-2 »Koča«, NB-6 »Napredak«, NB-9 »Biokovac« i NB-10 »Sloga«. Također je potopljen i patrolni čamac PČ-59 »Lapad«. Iako je IV POS ostao na samo četiri naoružana broda, pomorski saobraćaj nije smanjen, nego je čak i povećan. Sve to govori da je IV POS nakon povlačenja na Vis kontinuirano nastavio s uspješnom borbenom djelatnošću. Vrlo brzo se prilagodio novostvorenim uslovima uspješno izvršavajući postavljene zadatke. Iako je pokušavao, neprijatelj nije prekinuo, a niti ozbiljnije ugrozio pomorski saobraćaj. To je u datoj situaciji, bilo od velikog značaja za dalji uspješan razvoj oružane borbe na moru i širem obalnom pojasu. U svemu tome IV POS je odigrao značajnu ulogu.

Četvrti POS u aprilu 1944.

Uporedo sa borbenom djelatnošću Štab IV POS-a je stalno radio na usavršavanju vlastite organizacije i njenom prilagođavanju novonastalim uslovima i potrebama. Posebna pažnja posvećivana je obuci i učvršćenju jedinica i službi. Cilj je bio da se borbena spremnost i sposobnost sektora stalno podiže na viši stepen kako bi se moglo odgovoriti postavljenim zadacima, koji su bili sve brojniji i složeniji. Najveći problem je bio nedostatak odgovarajućih brodova koji bi se opremili kao naoružani brodovi i patrolni čamci. Postojala je prava »glad« za brodovima, pa se stalno razmatralo kako bi se povećao broj patrolnih čamaca i naoružanih brodova. Više puta su pregledani postojeći pomoćni brodovi, ali među njima nije bilo više nijednog koji bi došao u obzir kao naoružani brod, dok ih je samo nekoliko odgovaralo za patrolne čamce. Velika nada je polagana u savezničko obećanje da će Mornarici NOVJ predati 16 brodova za koje su već pripremane posade u Bazi Mornarice NOVJ u Italiji. Međutim, bez obzira na sve to, Štab IV POS-a je realno gledao na situaciju, pa je izlaz u rješavanju svih nastalih problema uvijek tražio u oslanjanju na vlastite snage i mogućnosti.[168]* Nalazeći se već skoro tri mjeseca na Visu, Štab IV POS-a je uspostavio takvu organizaciju koja mu je omogućavala da normalno izvršava postavljene zadatke. Polovinom aprila 1944. godine IV POS je u svom sastavu imao:

- Štab sektora sa sjedištem u Visu. U Štabu su bile popunjene sve predviđene dužnosti. Osjećala se potreba da se poveća brojno stanje Štaba zbog povećanja obima zadataka;
- Dopunsku četu. Služila je za popunu jedinica i službi sektora i za obezbjeđenje Štaba. Brojno stanje joj je bilo promjenljivo, a momentalno je iznosilo 30 boraca;
- Flotilu naoružanih brodova. U sastavu flotile su bili: NB-3 »Jadran«, NB-4 »Topčider«, NB-7 »Enare II« i NB-8 »Kornat«. Kod naoružanih brodova bilo je najviše promjena, jer se njihovo brojno stanje naglo smanjilo. Od 10 naoružanih brodova, koliko ih je bilo na početku, u međuvremenu ih je izgubljeno 6. Tri je potopila njemačka avijacija (»NB-1«, NB-5 »Ivan«, NB-6 »Napredak«), je-

168) Na koje se sve načine nastojalo doći do brodova svjedoči i ovaj detalj. U Visu se nasukao jedan savezнички brod, a zatim i drugi koji mu je pritekao u pomoć. Nakon toga na mjesto nasukavanja došao je NB-3 »Jadran« koji je odsukao oba broda. Komandant NB-3 »Jadran« pozvan je na raport kod komandanta Mornarice, koji mu je zamjerio što je odsukivanje savezničkih brodova izvršio samoinicijativno bez naređenja Komandant NB-3 »Jadran« pravdao se da je to mornarski običaj i da je mislio da tako treba postupiti. Komandant Mornarice mu je na to rekao: »Ma pusti ti običaj, možda bi oni te brodove napustili, a mi bi ih onda izvukli, jer nam i te kako trebaju«. Naime, brodovi su se nasukali u luci i nije prijetila nikakva opasnost njihovim posadama. Pored toga, saveznici su mnoge brodove tretirali kao »potrošni materijal«, jer su ih njihova brodogradilišta masovno proizvodila (Mladen Krnić, *Komandosi rata i mira,* Slobodna Dalmacija, Split, 3. svibnja 1987, 10).

dan njemački torpedni čamci (NB-2 »Koča«), jedan savezнички razarač (NB-9 »Biokovac«), a jedan je bio zarobljen (NB-10 »Sloga«), Postojala je namjera da se poboljša naoružanje na naoružanim brodovima, ali kako ga saveznici nisu isporučili, ono je ostalo isto. Sastojalo se od protutenkovskih topova od 40 mm tipa »Vickers«, topova od 20 mm »breda« i mitraljeza od 8 mm »breda«;

- bolnički brod »Marin II«, koji je služio za prevoz ranjenika, ali i druge zadatke;
- tri flotile patrolnih čamaca: Višku, Bračku i Hvarsku. Viška flotila sa sjedištem u Visu imalaje u sastavu: »PČ-41«, »PČ-42«, PČ-53 »Zora«, PČ-55 »Partizan II«, PČ-56 »Partizan III«, PČ-57, PČ-63 »Donec«, PČ-64 »Neutralni«, PČ-65 »Sv. Nikola«, PČ-69 »Val«, PČ-71 »Sv. Križ«, »PČ-75«, »PČ-76«, i barkase »B-l« i »B-4«. Bračka flotila sa sjedištem u Komiži: PČ49 »Brač 2«, PČ-50 »Brač 3«, PČ-52 »Brač 5«, PČ-68 »Badija« i barkasu »B-2«. Hvarska flotila s sjedištem u Rukavcu raspolagala je: PČ-43 »Napred«, PČ-44 »Đurzor«, PČ-45 »Batoš«, PČ-46 »Sv. Juraj«, PČ-47 »Sv. Nikola I«. Od patrolnih čamaca izgubljena su tri: PČ-66 »Proleter« zarobili su Nijemci zajedno s NB-10 »Sloga« kod Mljeta, PČ-59 »Lapad« potopila je savezнička motorna topovnjača, dok su PČ-70 »Mandina« potopili njemački avioni u Komiži. Opremljena su četiri nova patrolna čamca: »PČ-74« (motorni čamac »Vesna«), koji je dodijeljen II POS-u, »PČ-75« (zarobljeni njemački obalni lovac »K-108«), uvršten u Višku flotilu, »PČ-76« (motorni čamac »MČ-22«) uvršten u Višku flotilu, i »PČ-77« (motorni leut »Margarita«) uvršten u Korčulansku flotilu. Patrolnih čamaca nije bilo dovoljno, pa se nastojao povećati njihov broj. Isto tako se težilo pojačati njihovo naoružanje;
- Mornaričku stanicu Lastovo sa sjedištem u Lastovu. Imala je štab, mornarički odred i Korčulansku flotilu. U sastavu flotile bili su patrolni čamci: PČ-48 »Sv. Nikola II«, PČ-51 »Brač-4«, PČ-62 »Ivo«, PČ-72 »Cimbalo«, PČ-73 »Pionir« i PČ-77 »Margarita«;
- Odsjek za pomorski saobraćaj. U njegovom sastavu bile su lučke kapetanje Vis i Komiža sa lučkim kontrolnim partizanskim stražama, i pomoćni brodovi. Od pomoćnih brodova bilo je 35 ispravnih sa 1.215 tona nosivosti. Neispravna su bila 42 broda sa 1.010 tona nosivosti, a nalazili su se u Visu i Komiži, odnosno u pojedinim viškim uvalama. Na popravku u Italiji bilo je 67 brodova sa 3.345 tona nosivosti. Prema tome, od ukupno 144 pomoćna broda samo njih 35 ili oko 25% bilo je ispravno. Ostali pomoćni brodovi su bili neispravni, i to u najvećem broju slučajeva zbog kvarova na pogonskim uređajima ili nedostatka rezervnih dijelova. Do rezervnih dijelova je bilo vrlo teško doći, jer su pomoćni brodovi imali pogonske uređaje proizvedene prije rata, a među njima ih je dosta bilo njemačke proizvodnje;
- Tehnički odsjek. U njegovom sastavu bili su: Brodogradilište Komiža sa 19 radnika, Brodogradilište Vis sa 44 radnika, Elektroradiona sa 22 radnika, Centralna mehanička radionica sa 23 radnika, Mehanička radionica Roki sa 19 radnika i Mehanička radionica Kut sa 28 radnika. Ukupno 143 radnika i 12 rukovodilaca. Sve radionice i oba brodogradilišta bili su pretrpani poslovima na popravkama brodova i njihovih pogonskih uređaja. Osjećao se nedostatak kvalificirane radne snage. Nedostajalo je potrošnog, konstrukcionog i brodograđevinskog materijala. Sve to stvaralo je velike probleme i poteškoće oko popravaka brodova i njihovih pogonskih uređaja. Ali, uz veliko zalaganje radnika i rukovodilaca koji su svojim znanjem i iskustvom na licu mjesta rješavali mnoge komplicirane tehničke probleme, broj ispravnih brodova je uvijek bio dovoljan za izvršavanje najvažnijih zadataka;
- Odsjek za vezu. U svom sastavu je imao osmatračke stanice Hum, Vela Glava i Turnić na Visu i osmatračku stanicu na Biševu. Ukupno je bilo 38 signalista. Budući daje to bilo nedovoljno, Odsjek je organizirao i otvorio 5. aprila I signalni kurs sa 17 slušalaca. Odsjek je organizirao i uspostavio sve najvažnije

telefonske veze unutar sektora. Osjećala se velika potreba za sredstvima za vezu, a posebno je nedostajalo dvogleda, aldis-lampi, heliografa, telefonskog kabla i radio-stanica;

- Intendanturu. Vršila je snabdijevanje sektora hranom, odjećom i ostalom opremom, što je sljedovala od Intendanture Štaba Mornarice. Intendantura je u svom sastavu imala: skladište hrane, skladište odjeće, pekaru, krojačku i cipelarsku radionicu i brijačnicu. Ishrana je bila dobra, ali konzervirana, pa se osjećalo pomanjkanje vitamina;

- Ambulantu. Starala se za zdravstvene i higijenske prilike jedinica i službi sektora. Svi brodovi, a posebno patrolni čamci i naoružani brodovi, dobili su najnužniji sanitetski materijal. Organizirana je higijenska ekipa, koja je vršila higijenske preglede i raskuživanje. U jedinicama se osjećao nedostatak bolničara, pa su poduzete mjere da se organizira kurs za njih.[169)]

Prema izvještaju Štaba sektora Štabu Mornarice od 15. aprila, opće stanje jedinica i službi sektora bilo je zadovoljavajuće. Sektor izvršava postavljene zadatke, ali naoružani brodovi zbog male brzine, neodgovarajućeg naoružanja i stanja kod neprijatelja ne vrše napade na neprijateljski pomorski saobraćaj. Najviše se upotrebljavaju za osiguranje konvoja i održavanje veza sa otocima i obalom pod neprijateljskom kontrolom. Pri tome vrše prevoz zbjega i ranjenika. Zbog malog broja a velikih potreba naoružani brodovi su podvrgnuti vrlo zamornoj službi. Svi naoružani brodovi i patrolni čamci su skoro svaku noć u vožnji, bez obzira na vremenske prilike. Prilikom izvršavanja zadataka posade pokazuju krajnju požrtvovnost i samoprijegor. Isto tako sastavi brodogradilišta i radionica sa oskudnim sredstvima vrše popravke na brodovima i nastoje da ih bude što više ispravnih za izvršavanje postavljenih zadataka. Velika pažnja posvećuje se borbenoj obuci. Artiljerijski referent Štaba sektora svaki dan održava nastavu iz poznavanja brodskog naoružanja i organizira vježbe gađanja. Načelnik Štaba sektora održava nastavu iz obalne navigacije za posade brodova. Na kraju izvještaj završava ovom konstatacijom: »Disciplina i borbeni moral je dobar a na nekojim jedinicama odličan, što se sve ima pripisati održanim vojničkim i političkim časovima koji se redovito održavaju«.[170*]

Radi održavanja, odnosno poboljšanja borbene spremnosti Štab IV POS-a je, pored iznijetog, poduzeo i druge mjere. Tako je 18. marta, radi boljeg vršenja , službe, uspostavljena dužnost dežurnog oficira sektora. Njegova osnovna obaveza je bila da vrši kontrolu službe u Dopunskoj četi, Lučkoj kapetaniji Vis, Lučkoj kontrolnoj partizanskoj straži u Visu, Brodogradilištu, Elektroradionici, Centralnoj mehaničkoj radionici, mehaničkim radionicama Kut i Roki, skladištu pogonskog materijala i intendantskom skladištu.[171*]

Da bi se poboljšalo gađanje na avione, za sve nišandžije je održavana nastava o pravilnoj upotrebi nišanskih sprava prilikom gađanja ciljeva u zraku. Pri tom je posebno vođeno računa da se nišandžije što bolje obuče za upotrebu nišanske sprave tipa rešetka. Korišteno je uputstvo »Protuavionsko gađanje s oružjima koji imaju rešetkastu spravu za nišanjenje«, koje je izdao Štab Mornarice. Radi sticanja sigurnosti u naoružanje i ujedno provjere njegove ispravnosti, naređeno je da svaki naoružani brod i patrolni čamac prilikom isplovljenja na zadatak obavezno iz svakog automatskog topa i mitraljeza ispale po tri granate ili metka. Također je naređeno da se svakog mjeseca obavezno vrši gađanje iz pušaka, mit-

169) *AVII,* k. 2034, br. reg. 33-1/1; k. 2042, br.reg. 4-1/1,4-31/1; k. 2043, br. reg. 2-42/1, 2-43/3, 2-48/1,2-54/1,3-12/1; k. 2064, br. reg. 23/4-4. Krojačka radionica otvorena je 18. aprila, a od Komande Srednjodalmatinskog otočnog područja zatražene su dvije šivaće mašine *(AVII,* k. 2037, br. reg. 3-50/1). Naknadno su na signalni kurs došla još četiri borca sa pomoćnih brodova *(AVII,* k. 2042, br. reg. 3-27/1).

170) *AVII,* k. 2034, br. reg. 33-1/1.

171) *AVII,* k. 2037, br. reg. 2-43/1.

raljeza i lakih minobacača. Izdato je i »Uputstvo za protuavionsku obranu puškama«, i na osnovu njega je obučavan cijeli sastav sektora. Štab Mornarice je 29. marta dostavio Štabu sektora »Kratko uputstvo za slučaj napada i bombardiranja iz vazduha«. I to uputstvo je dostavljeno svim jedinicama sektora s naređenjem da se proradi i po njemu postupa. Od Štaba Mornarice primljeno je i »Uputstvo za pasivnu protuavionsku obranu«, koje je također obavezno trebalo primijenjivati. Sve to imalo je za cilj da se cjelokupni sastav sektora, a posebno posade brodova što bolje obuče u protuavionskoj obrani.[172)]

Da bi se izbjegli nesporazumi sa savezničkim brodovima i avionima, Štab Mornarice je naredio 9. aprila Štabu IV POS-a da se svi brodovi posebno obilježe: na oba boka svakog broda trebalo je bojadisati jugoslavensku zastavu s petokrakom zvijezdom veličine 1x1,5 metara, a na krovu komandnog mosta istu zastavu u obliku kruga širine najmanje 3 metra. Svi brodovi su stavili naređene oznake, iako je zbog brodskih konstrukcija bilo problema oko bojadisanja kružne zastave.[173']

Zabrinut gubicima brodova od aviona, Štab Mornarice je posebno naredio svim štabovima sektora da, radi efikasnije obrane iz zraka, naoružani brodovi i patrolni čamci uz otvaranje vatre iz brodskog naoružanja poduzimaju i dodatne mjere. Za vrijeme boravka u lukama, a posebno u otočnim uvalama, sa brodova je trebalo iskrcati sve pokretno lako naoružanje i postaviti ga na obližnje uzvisine i iz njega, također, otvarati vatru na avione. To se odnosilo na luke i uvale koje nisu imale protuavionsku obranu. Pored toga, Štab Mornarice je naredio da svaki štab sektora odredi posebno lice koje će izvoditi samo obuku iz gađanja zračnih ciljeva. U vezi s tim, trebalo je napraviti plan obuke i dostaviti ga na odobrenje Štabu Mornarice i predvidjeti vrijeme za njeno praktično izvođenje. Štab IV POS-a je napravio plan i organizirao obuku, a nju je izvodio artiljerijski referent sektora. Komandantima naoružanih brodova je naređeno, 10. aprila, da za vrijeme napada aviona sva posada mora biti na brodu i otvoriti vatru iz sveg naoružanja. Na okolne uzvisine trebalo je postaviti samo mitraljeze koji imaju protuavionsko postolje i mogu se lako skinuti. Uz svaki mitraljez trebao je biti samo po jedan član posade, koji bi otvarao vatru na niskoleteće avione.[174)]

Analiza dotadašnje borbene upotrebe naoružanih brodova i patrolnih čamaca pokazala je da posade različito postupaju u sličnim situacijama. Nedostajala su uputstva, odnosno propisi koji bi regulirali postupke za vrijeme borbenih dejstava, uzbuna, baziranja i si. Zato je Štab Mornarice 26. marta izdao posebno naređenje Štabu IV POS-a. Naređenje počinje konstatacijom da nema podesnih priručnika i uputstava potrebnih za ispravno vršenje službe, kako bi se unificirao postupak na naoružanim brodovima i patrolnim čamcima prilikom određenih pokreta i postupaka (manevar isplovljenja-uplovljenja, uzbune, vijanje ratne zastave i si.). Da bi se otklonio taj nedostatak, treba odmah početi sastavljati propise i uputstva u kratkom i sažetom obliku, vodeći računa o postojećem stanju i razvoju Mornarice NOVJ i brodovima koje ona ima u svom sastavu. Na tom zadatku treba odmah početi raditi, i to:

1. Načelnik Štaba IV POS-a Baldomir Saje i operativni oficir Davor Orebić napisat će u sažetom obliku taktiku za naoružane brodove i patrolne čamce. Težište treba dati na: napad na neprijateljske ratne brodove, napad na naoružane trgovačke brodove, napad na nenaoružane brodove i napad na konvoj s osiguranjem ili bez osiguranja.

2. Operativni oficir Jože Vrtačnik napisat će propis, odnosno uputstvo za vijanje ratne zastave na naoružanim brodovima, patrolnim čamcima i pomoćnim brodovima Mornarice NOVJ. Također će napisati uputstvo o unifikaciji po-

172) *AVII,* k. 2030, br. reg. 1/18-1; k. 2039, br. reg. 1/18-1, 1-17/2, 1/30-1; *Materijali* br. 162/2.
173) *AVII,* k. 2064, br. reg. 1-26/2.
174) *Materijali* br. 162/2.

stupaka prilikom zarobljavanja neprijateljskog ratnog broda, trgovačkog broda i konvoja.

3. Komandant NB-8 »Kornat« Viktor Kobol napisat će uputstvo za postupke prilikom borbene uzbune (»brod na borbu«), vazdušne uzbune (»pazi vazduh«), požara na brodu, prodora vode i pada čovjeka u more.

Na kraju naređenja se navodi da navedene propise i uputstva treba prilagoditi postojećim potrebama, zatim da se odmah pristupi njihovoj izradi i da se napišu što prije i dostave Štabu Mornarice na uvid i odobrenje.[175]

Tako je IV POS dobio zadatak da učestvuje u izradi prvih propisa i uputstava, što je bilo značajno ne samo za podizanje borbene spremnosti nego i za opći razvoj Mornarice NOVJ. Propisi i uputstva su se odmah počela pisati, ali zbog velike zauzetosti navedenih članova Štaba IV POS-a raznim operativnim zadacima, bili su gotovi početkom jula 1944. i tada dostavljeni Štabu Mornarice.

Slaba opremljenost brodova navigacijskim sredstvima i pomagalima stvarala je velike poteškoće, posebno prilikom noćnih vožnji za tačno određeno mjesto na obali ili otocima. Da bi se otklonio taj nedostatak, Štab IV POS-a je zatražio od Štaba Mornarice da se nabavi određena količina navigacijskih instrumenata i karata. Pri tome se išlo na skromnija sredstva i skoro na apsolutni minimum: 80 čamčanih kompasa, 30 običnih busola za leute, 80 dvogleda, komplet obalnih karata za svaki brod, kao i po jedan ručni sat i po jedna aldis-lampa. Premda je Štab Mornarice odmah poduzeo određene mjere kod saveznika, uspjelo se samo dobiti nešto karata, nekoliko aldis-lampi, dvogleda i busola što je bilo nedovoljno. U takvoj situaciji posade brodova su se oslanjale na svoje dobro poznavanje obale, što je u mnogim prilikama bilo odlučujuće za izvršenje postavljenog zadatka.[1761]

Da bi se mogli vaditi potopljeni brodovi, u sastavu Lučke kapetanije Vis uspostavljena je ronilačka ekipa. Na početku se sastojala od jednog leuta i grupe ronilaca, a postepeno je prerasla u ronilački vod. Ronilačka ekipa je vršila pregled potopljenih brodova u Visu i Komiži. Iz brodova koji se nisu mogli spasiti skidani su i vađeni pogonski uređaji, oprema i ostalo. Istovremeno su iz mora vađeni manji brodovi koji nisu imali velika oštećenja, a bili su potopljeni na malim dubinama. Uvečer 5. aprila upućen je iz Visa za Žirje u sastavu konvoja ronilački leut sa dva ronioca. Ronilačka ekipa dobila je zadatak da u uvali Stupica Vela na Žirju spasi m/j »Slobodan«-Trstenik, koji su 4. aprila greškom napala 1 potopila dva saveznička aviona. Ronilačka ekipa je odmah prišla poslu, pa su najprije zatvorene rupe od mitraljesko-topovskih metaka. Nakon toga brod je doveden u plutajuće stanje i iz njega je izbačena voda. Posada je osposobila pogonski uređaj, odmah je ukrcano 100 izbjeglica i noću 10/11. aprila m/j »Slobodan« je uplovio u Vis.[177)]

Radi povećanja borbene spremnosti naoružanih brodova, Štab IV POS-a naredio je da svaki član posade mora imati lično naoružanje (pušku, 50 metaka i 2 ručne bombe). Borbeni komplet municije za brodsko naoružanje trebao je biti: za top od 40 mm (protutenkovski) 200 granata, za top od 20 mm 1.600 granata i mitraljez od 8 mm 2.000 metaka. Čim uplovi u bazu, svaki naoružani brod morao je odmah dopuniti zalihe goriva. Brodovi su se zbog opasnosti od aviona morali u Visu rastresito vezivati, a jedan blizu drugoga mogla su biti samo dva naoružana broda. Protuavionska obrana brodova morala je uvijek biti spremna, s tim što je barem pola protuavionskih topova trebalo biti spremno za momentalno otvaranje vatre. Kada su naoružani brodovi bili van Visa, za vrijeme bazi-

175) *AVII,* k. 2039, br. reg. 1-17/1; k. 2064, br. reg. 21/1.

176) *AVII,* k. 2041, br. reg. 1-10/1; k. 2037, br. reg. 1-13/1. Na NB-7 »Enare II« koristio se likvidni kompas skinut sa oštećenog bombardera Budući daje bio bez kardanskog sistema, morao se držati u ruci i balansirati da bi uvijek bio u horizontalnom položaju. Bez obzira na sve to, više puta je bio od dragocjene pomoći.

177) *Materijali* br. 162/2, br. 164/2; AVII, 2037, br. reg. 1-11/1, 4-12/1. Jedan ronilački aparat donesen je iz Lastova u Vis 3. marta.

ranja u lukama i uvalama, morali su se maskirati. Štab sektora dostavio je svim brodovima kratko uputstvo za maskiranje.[1781]

Četvrti POS je u aprilu 1944. nastavio s izvršavanjem postavljenih zadataka, uz istovremeno moralno-političko i organizaciono jačanje vlastitih iedinica i službi. Najvažniji zadatak je bio redovno održavanje pomorskog saobraćaja, a posebno na komunikacijama za Podbiokovlje, srednjodalmatinske otoke i Kornate. U toku izvršavanja tih zadataka Štab IV POS-a dobio je naređenje od Štaba Mornarice o učešću sektora u desantnom prepadu na Mljet i Lastovo. U vezi s tim trebalo je za desantni prepad pripremiti naoružane brodove, pomoćne brodove i motorne leute, kao i leute na vesla za iskrcavanje boraca direktno na obalu. Tehnička služba sektora odmah je dobila naređenje da pregleda pogonske uređaje na brodovima i otkloni sve eventualne nedostatke. Odsjek za pomorski saobraćaj dobio je zadatak da prikupi pomoćne brodove i leute i da ih pripremi za predstojeći desantni prepad. Time su, u stvari, počele ubrzane pripreme za izvršenje tog zadatka.[179']

Četvrti POS u desantnom prepadu na Mljet i Korčulu

Osnovna operativna zamisao desantnog prepada na Mljet i Korčulu bila je: glavninu snaga 26. divizije iskrcati prije svitanja na sjevernu i južnu obalu Korčule i uništiti neprijateljske snage na zapadnom dijelu otoka; dan ranije izvršiti prepad na Mljet s ciljem da se odvrati pažnja neprijatelja od Korčule i zadrže njegove rezerve. Nijemci su na Korčuli imali dva ojačana bataljona 750. puka 118. divizije, čija je glavnina bila raspoređena kod Vele Luke i Blata, a manji dijelovi kod Smokvice, Pupnata, Korčule i Lumbarde. Na Mljetu su bile dvije ojačane čete iz istog puka, raspoređene na središnjem dijelu otoka, na dominantnim kotama iznad Babinog Polja i Sovre. Da bi se izvršio postavljeni zadatak, na Mljet je trebalo prebaciti tri ojačana bataljona, a na Korčulu sedam bataljona i bateriju topova. Pored boraca, trebalo je prebaciti naoružanje, municiju, raznu opremu i hranu. Uglavnom, na oba otoka trebalo je prebaciti skoro tri brigade 26. divizije.[18®]

Za desantni prepad na Mljet i Korčulu Štab Mornarice izdao je tri zapovijesti Štabu IV POS-a: br. 1 za prebacivanje jedinica iz Visa na Lastovo, br. 2 za prebacivanje jedinica sa Lastova na Mljet i br. 3 za prebacivanje jedinica iz Visa na Korčulu. Planom desantnog prepada bilo je određeno da se jedinice prebace iz Visa na Lastovo noću 17/18. aprila, zatim slijedeće noći na Mljet, a iz Visa na Korčulu noću 19/20. aprila. Međutim, zbog nevremena desantni prepad je morao biti odložen, pa su jedinice na Lastovo prebačene noću 19/20. aprila, na Mljet 20/21. aprila, a na Korčulu 21/22. aprila. To nije stvorilo nikakve posebne probleme osim čekanja da se poboljša vrijeme. Ipak, postojala je određena neizvjesnost, jer su njemački avioni upravo 17. aprila u ranim jutarnjim satima bombardirali Komižu. Budući da IV POS niie pretrpio nikakve gubitke i štete u ljudstvu i brodovima, odluka o izvršenju desantnog prepada nije se promijenila. Ujutro 18. aprila isplovio je iz Visa NB-8 »Kornat« sa komandantom Mornarice i delegatom Vrhovnog štaba radi ispitivanja uslova za plovidbu. To je učinjeno zbog toga što su pojedina odgovorna lica iz sastava 26. divizije smatrala daje plovidba moguća. Vožnja je obavljena do Stončice, ali su vremenske prilike bile takve da se istu večer nije moglo isploviti za Lastovo. Slijedećeg jutra ponovo je isplovio NB-8 »Kornat« sa Štabom IV POS-a na izviđanje uslova za plovidbu. Ustanovljeno je da su se poboljšali, pa je donesena odluka da se za Lastovo isplovi uvečer 19. aprila.[1811]

178) *AVII,* k. 2037, br. reg. 1-2/9, 1-1/1, 1-7.
179) *AVII,* k. 2039, br. reg. 21-1/1; *Materijali* br. 162/2.
180) *AVII,* k. 2065, br. reg. 12-1/1, 23-1/1.
181) *Materijali* br. 164/2. Prilikom bombardiranja Komiže poginuo je jedan, a ranjena su četiri borca iz sastava 12. brigade. Među stanovnicima bio je jedan mrtav i tri ranjena, dok su porušene tri kuće.

Za desantni prepad na Mljet i Korčulu, pored koncentracije određenog broja naoružanih brodova, pomoćnih brodova i leuta, trebalo je riješiti više problema. Postojala su svega četiri naoružana broda, što je svakako bilo nedovoljno za osiguravanje desantnih konvoja za Mljet i Korčulu. U takvoj situaciji zamoljeni su saveznici za pomoć u neposrednom osiguranju konvoja, ali je dobijen odgovor da se to ne uklapa u njihove planove. Zato je donesena odluka da dva naoružana broda učestvuju u prepadu na Mljet, a dva na Korčulu. Što se tiče pomoćnih brodova, najveći problem je bio njihova mala brzina - prosječno 4-5 čvorova. Pošto razdaljina između Visa i Mljeta iznosi 64 morske milje, bilo je nemoguće da se prebacivanje jedinica izvrši u toku jedne noći. Zbog toga je odlučeno da se prevoženje izvrši u dvije etape: prvu noć od Visa do Lastova gdje bi se predando, a drugu od Lastova do Mljeta, gdje je iskrcavanje trebalo izvršiti u ranim jutarnjim satima. Plovidba se obavezno morala izvršiti noću, ne samo zbog sigurnosti ukrcanih jedinica nego i zbog njemačkih izviđačkih aviona, koji su u jutarnjim i večernjim satima redovno izviđali Vis i Lastovo, pa su lako mogli otkriti konvoje.[182]*

Prebacivanje jedinica trebali su izvršiti motorni jedrenjaci. Oni su radi iskrcavanja boraca morali pristajati uz neizgrađenu obalu, što u noćnim uslovima nije bilo jednostavno Zato je odlučeno da svaki desantni konvoj u svom sastavu ima određeni broj leuta na vesla i motor. Leuti su trebali prvi pristati uz neizgrađenu obalu a uz njih motorni jedrenjaci. Na taj način bi se iskrcavanje boraca izvršilo preko leuta. Ukoliko to nije bilo moguće, motorni jedrenjaci bi se usidrili blizu obale, a iskrcavanje bi se izvršilo pomoću leuta. Slijedeći veliki problem bio je u tome što pomoćni brodovi nisu bili opremljeni za noćnu vožnju. Većina tih brodova nije imala odgovarajuće kompase, a što se tiče ostalih navigacijskih sredstava tu je stanje bilo još gore. Ako su brodovi i posjedovali kompase, oni su imali veliku devijaciju, zatim nije bilo smjernih ploča, nikakvih priručnika, a pomorske karte su bile prava rijetkost. Pored toga, komandanti pomoćnih brodova znali su voditi brodove u normalnim uslovima, kada su gorjeli svjetionici i kada su plovili uz obalu. Međutim, plovidba noću na otvorenom moru, bez mogućnosti orijentacije uz pomoć svjetionika, uz obavezu da se uplovi u tačno određenu uvalu ili luku, sadržavala je mnoge opasnosti. Pošto su pomoćni brodovi prevozili jedinice koje su trebale učestvovati u prepadu, to im se moralo pomoći da doplove do određene tačke za iskrcavanje. Da bi se riješio taj prolem, pomoćni brodovi su svrstani u kolone koje su, kad god je to bilo moguće, predvodili naoružani brodovi. Budući da su komandanti naoružanih brodova bili ujedno i komandanti kolona, to su oni vršili dvostruku funkciju. Bili su odgovorni za osiguranje kolone i, istovremeno, za vođenje tačne navigacije. Da se brodovi u noćnoj vožnji ne rasture i da se postigne veća prosječna brzina kolone, komandanti su obično naređivali da se brodovi međusobno povežu teglievima. Problem obilježavanja iskrenih tačaka riješen je uz pomoć partizanskih odreda na otocima. Oni su dobili zadatak da ugovorenim signalima obilježe određene tačke za iskrcavanje. Radi međusobnog održavanja veze, sva četiri naoružana broda dobila su po jednu radio-stanicu tipa »talkie-walkie«.[183)]

Desantni odred za Mljet sastojao se od dvije kolone: istočne i zapadne. Iskrene tačke na Mljetu određene su na južnoj obali, i to za istočnu kolonu kod rta Veli Zaglavac, a za zapadnu uvala Sutmiholjska. Desantni odred za Korčulu sastojao se od dvije grupe: sjeverne i južne. Sjeverna grupa imala je dvije kolone, a južna tri. Iskrene tačke na Korčuli određene su na sjevernoj i južnoj obali, i to za sjevernu grupu uvale Prapratna i Bristva, a za južnu uvale Karbuni, Prižba i Brna. Desantni odred za Mljet imao je zadatak da napadne Babino Polje i utvr-

182) *AVII,* k. 2029, br. reg. 21-1/1; k. 2039, br. reg. 22/1-1; k. 2064, br. reg. 30/1-1.

183) *AVII,* k. 2065, br. reg. 23/1-1. Prema izvještaju Štaba 26. divizije od 13. aprila 1944, partizanski odredi na otocima imali su ovaj broj boraca; 25 na Braču, 18 na Hvaru, 20 na Korčuli, 32 na Lastovu, 7 na Mljetu i 15 na Pelješcu *(AVII,* k. 1100, br. reg. 3/5).

đene kote iznad njega, kao i luku Sobra. Sjeverna grupa desantnog odreda za Korčulu imala je zadatak da napadne Velu Luku, a južna Blato uz isturanje osiguranja prema Smokvici. Međutim, na osnovu dobijenog obavještajnog izvještaja, prije isplovljenja desantnog odreda za Korčulu za sjevernu grupu su bile određene nove iskrene tačke: uvala ispod kote 232, Crna Luka i eventualno Prigradica.[184)]

Sastav kolona bio je slijedeći:

Desantni odred Mljet

	Zapadna kolona	Istočna kolona
Brodovi	NB-7 „Enare II", BB „Marin IF", 3 motorna jedrenjaka, 5 leuta	NB-8 „Kornat", 2 motorna jedrenjaka, 3 leuta
Jedinice	dva ojačana bataljona 11. brigade	jedan bataljon 1. brigade
Mjesta ukrcavanja	luka Vis	luka Rukavac
lsplovljenje	19.30 sati 19. aprila	20.30 sati 19. aprila
Mjesta iskrcavanja	uvala Sutmiholjska	rt Veli Zaglavac

Komandat sastava: kapetan Davor *Orebić*

Desantni odred Korčula

Sjeverna grupa

	1. kolona	2. kolona
Brodovi	NB-4 „Topčider", 3 motorna jedrenjaka, 6 leuta	NB-3 „Jadran", 2 motorna jedrenjaka, 3 leuta
Jedinice	dva bataljona i minobacačka četa 12. brigade i jedan bataljon 1. brigade	
Mjesto ukrcavanja	luka Vis	
lsplovljenje	21.00 sati 21. aprila	
Mjesta iskrcavanja	uvala Bristva	uvala Prapratna

Komandant sastava: kapetan Jože *Vrtačnik*

Južna grupa

	1. kolona	2. kolona	3. kolona
Brodovi	2 motorna jedrenjaka, 3 leuta	3 motorna jedrenjaka, 3 leuta	PC-2 „Macola", 4 motorna jedrenjaka, 2 desantno-jurišna čamca, 4 leuta
Jedinice	dva bataljona i minobacačka četa 1. brigade, dva bataljona 11. brigade, baterija brdskih topova		
Mjesta ukrcavanja	luka Milna	uvala Stončica	luka Rukavac
lsplovljenje	20.45 sati 21.aprila	20.30 sati 21. aprila	
Mjesta iskrcavanja	luka Brna	uvala Prižba	luka Karbuni

Komandant sastava: kapetan Branko *SuSljić*

184) *AVII,* k. 2065, br. reg. 23/1-1.

Za desantni prepad na Mljet i Korčulu planirano je da se upotrijebe 54 broda: 4 naoružana broda, 1 patrolni čamac, 1 bolnički brod, 19 motornih jedrenjaka, 27 leuta i 2 desantno-jurišna čamca. Prema tome, upotrijebljeni su svi postojeći naoružani brodovi, zatim bolnički brod, većina ispravnih pomoćnih brodova i veći broj leuta. Veliki broj leuta je uzet zbog bržeg iskrcavanja boraca sa motornih jedrenjaka, ali i zbog prihvata ranjenika. Od patrolnih čamaca upotrijebljen je samo PČ-2 »Macola« iz sastava II POS-a, koji se momentalno našao u Visu. Patrolni čamci iz sastava IV POS-a nisu upotrijebljeni, jer su tada isključivo bili naoružani samo sa mitraljezima od 8 mm. PČ-2 »Macola« bio je naoružan s dva topa od 20 mm i topom od 40 mm, pa je određen za osiguranje 3. kolone Južne grupe. Tako je za taj desantni prepad IV POS upotrijebio najveći broj svojih ispravnih brodova. Sigurno je da bi u tom desantnom prepadu učestvovalo više naoružanih brodova, ali njih jednostavno nije bilo.[18S)]

Za komandante sastava određeni su operativni oficiri Orebić i Vrtačnik iz Štaba IV POS-a i Šušljić iz Štaba Mornarice. Oni su bili odgovorni da desantne snage pravovremeno i bezbjedno budu prebačene do iskrenih tačaka, a po završenom prepadu vraćene u Vis. Komandanti sastava bili su ukrcani na NB-8 »Kornat«, NB-3 »Jadran« i PČ-2 »Macola«. Na istim brodovima bili su ukrcani i najstariji komandanti kopnenih jedinica koje su učestvovale u desantnom prepadu. Veza unutar desantnih sastava održavana je pomoću radio-stanica tipa »talkie-walkie«, koje su dobili svi komandni brodovi kolona. Komandanti kolona su bili: komandant istočne kolone za Mljet bio je komandant NB-8 »Kornat« Viktor Kobol, a zapadne komandant NB-7 »Enare II« Tonko Grubišić; komandant 1. kolone Sjeverne grupe bio je komandant NB-3 »Jadran« Tihomir Vilović, a komandant 2. kolone Vjeko Padovan komandant NB-4 »Topčider«; komandant 1. kolone Južne grupe nije određen jer je ova priključena 3. koloni; komandant 2. kolone bio je Vicko Milat, komandant Korčulanske flotile, a 3. kolone komandant PČ-2 »Macola« Petar Turčić.[186*]

Veliku pažnju trebalo je posvetiti tajnosti marša. Brodovi nisu smjeli paliti nikakva navigacijska svijetla. Zamračivanje brodova moralo je biti potpuno. Jedino u slučaju opasnosti od sudara brodovi su trebali pokazati zeleno svjetlo da bi označili svoj momentalni položaj. U slučaju susreta s neprijateljskim ratnim brodovima, naoružani brodovi su trebali prihvatiti borbu s težnjom da privuku vatru na sebe i udalje neprijateljske brodove od sastava. Brodovi sa ukrcanim jedinicama trebali su nastaviti vožnju prema odredištu. Ukrcane jedinice trebale su imati spremna teška i automatska oružja kako bi se mogle suprotstaviti napadaču. Za vrijeme boravka u lukama i uvalama trebalo je poduzeti sve do tada naređene mjere za obranu od aviona. Na svim brodovima morala su biti spremna sredstva za gašenje požara i sprečavanje prodora vode. Komandantima brodova je posebno naređeno da pri napadu brodova ili aviona moraju sve poduzeti da sačuvaju brod i ukrcane borce i da, po mogućnosti, pomažu susjednim brodovima.[187*]

Saveznici su odbili učestvovanje u tom desantnom prepadu. Vjerovatno su smatrali daje planirani prepad rizičan, nerealan i kao takav osuđen na neuspjeh. Na traženje da učestvuju u osiguranju konvoja na maršu, jer je to bio najveći problem, oni su odgovorili da ne mogu dati podršku, jer se planirani prepad ne uklapa u dejstva predviđena po njihovim planovima. Stavili su samo na raspolaganje dva desantno-jurišna čamca tipa »LCA« (Landing Craft Assault), koji su dobro poslužili za prevoz baterije brdskih topova. Naime, ukrcavanje-iskrcavanje brdskih topova na motorne jedrenjake nije bilo jednostavno, dok je to na desant-

185) *AVII,* k. 2039, br. reg. 21/1-1, 22/1-1; k. 2064, br. reg. 30/1-1; J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ,* 201-204.
186) *Isto.*
187) *Isto.*

no-jurišne čamce sa desantnim vratima vršeno brzo i bez poteškoća. Inače, savezнички brodovi su patrolirali oko Visa, dok su avioni drugog i trećeg dana letjeli nad područjem Mljet-Vis.[188]

Najopasniji protivnik za desantne konvoje bili su njemački torpedni čamci. Naime, Nijemci su preko svoje obavještajne službe prikupili neke podatke o predstojećoj aktivnosti jedinica NOVJ s Visa. Pored toga, smatrali su da postoji mogućnost savezničkog iskrcavanja, na istočnu obalu Jadrana. Saznali su da je iz Italije na Vis prebačena 3. prekomorska brigada, za koju su pretpostavljali da će biti upotrijebljena za napad na Hvar i Brač. Vjerovatno su uhvatili i dešifrirali depešu koju je vrhovni komandant maršal Tito uputio Štabu Mornarice da šalje na Vis člana Vrhovnog štaba generala Sretena Žujovića radi razmatranja i izrade planova za napade na otoke. Komanda 2. oklopne armije očekivala je polovinom aprila napad na Mljet i Šoltu. U vezi s tim, Štab 2. oklopne armije zatražio je od admirala Jadrana da u stalnoj pripravnosti budu brodovi za brzo prebacivanje pojačanja s obale na otoke. Pomorskoj komandi Albanije naređeno je da stavi na raspolaganje Pomorskoj komandi Dalmacije 16 motornih jedrenjaka i da one koji su spremni odmah uputi u Dubrovnik, kako bi se moglo efikasno intervenirati pri eventualnom desantu na Mljet. Istovremeno je Štab 2. oklopne armije zamolio Vazduhoplovnu komandu Jugoistok (Luftwaffenkommando Südost) da koncentričnim napadima avijacije na Vis ometa pripreme za desante i uništava brodove. Pored toga, avioni 12. grupe za noćno izviđanje pojačali su izviđanje od Mljeta do Visa i od Barija do Termolija.[189]

Za admirala Jadrana najveći problem su bili torpedni čamci s kojima je trebalo napadati desant koji bi krenuo s Visa. On je imao na raspolaganju sedam torpednih čamaca, ali je većina bila neispravna ili nespremna za borbenu upotrebu. U Boki su bila dva torpedna čamca, od kojih je »S-61« noću 3/4. aprila isplovio preko Pule za Veneciju radi izmjene jednog motora. U Puli su bili torpedni čamci »S-30« i »S-33«, koji su trebali isploviti za Boku. Zbog kvarova i napada savezničkih aviona, ti torpedni čamci uplovili su u Boku tek 7. aprila. Uvečer 8. aprila isplovili su iz Boke torpedni čamci »S-36«, »S-30« i »S-33« sa zadatkom da napadnu pomorski saobraćaj Mornarice NOVJ južno od Visa. Međutim, poslije vožnje od skoro dva sata torpedni čamci su se zbog nepovoljnog vremena vratili natrag. Isti torpedni čamci su ponovo isplovili noću 10/11. aprila, ali su se opet vratili natrag. Noću 11/12. aprila sva tri torpedna čamca isplovila su na signal za uzbunu, jer je radarska stanica osmotrila nepoznate brodove južno od Boke. Kada su torpedni čamci doplovili na označenu poziciju, nisu osmotrili brodove. Prilikom povratka u Boku osmotrili su otvaranje artiljerijske vatre kod Dubrovnika, pa su okrenuli u tom smjeru radi izvršenja torpednog napada. Kada je vatra prestala, i pored dobre vidljivosti nisu uspjeli otkriti savezničke brodove, pa su se vratili u Boku. U stvari, dva saveznička razarača izvršila su vatreni prepad na njemačku obalnu bateriju na o. Lokrumu i uništili reflektor. Po uplovljenju u Kotor opet su ustanovljeni kvarovi na torpednim čamcima »S-33« i »S-36«, pa su i oni isplovili za Pulu, a zatim u Veneciju na remont. Tako je od sedam torpednih čamaca ostao ispravan samo »S-30« u Boki. Admiral Jadrana je donio hitnu odluku da se na osnovi odobrenja pretpostavljenih tri torpedna čamca prebace iz Egejskog mora u Kotor. Međutim, ta odluka je izmijenjena, pa je za Kotor isplovio samo jedan torpedni čamac. Prilikom plovidbe taj torpedni čamac je 23. aprila naišao na minu kod otoka Itaka u Jonskom moru pa nije ni uplovio u Kotor. U međuvremenu, noću 21/22. aprila uplovili su u Kotor iz Pule torpedni

188) *Isto;* Ante Biočić, *Organizacija odbrane otoka Visa,* Pomorski zbornik, 2/1964, 101.

189) *KTB AA,* 2, 14, 15. 4. 1944; *KTB SD,* 2-14. 4. 1944. Treća prekomorska brigada prebačena je iz Italije na Vis 5. i 6. marta 1944. *(AVII,* k. 2044, br. reg. 5-19/1). U toku 14. aprila u popodnevnim satima njemački avioni su izviđali područje Hvar-Vis i od Mljeta u pravcu Vieste-Termoli i Termoli-Pescara, ali ništa posebno nisu osmotrili *(KTB AA,* 15. 4. 1944).

čamci »S-61« i »S-33«. Za vrijeme plovidbe ponovo je došlo do kvara najednom od pogonskih uređaja »S-33«, tako daje admiral Jadrana mogao poslati dva torpedna čamca prema Visu tek noću 22/23. aprila.[1901]

Mada su pojačali obavještajnu i izviđačku djelatnost, Nijemci nisu uspjeli saznati tačne podatke kada i na koje otoke će biti izvršen napad. Oni su samo pretpostavljali da bi to mogli biti Šolta i Mljet, ali i Brač i Hvar. Izviđački avioni su 17. i 18. aprila izviđali Vis, Lastovo i morski prostor između Korčule i Hvara, ali nisu osmotrili ništa. Ipak, po svemu sudeći, Nijemci su izvršili ili su bili u fazi pregrupiranja svojih snaga na otocima i obali kada je počeo desantni prepad na Mljet i Korčulu. Tako je 19. aprila na Braču bio jedan ojačani bataljon, na Šolti dvije čete, na Hvaru ojačana četa, na Korčuli ojačani bataljon, na zapadnom dijelu Pelješca jedan bataljon ijedna ojačana četa, na istočnom dijelu Pelješca ojačani bataljon i na Mljetu ojačana četa. U toku 18. aprila Pomorska komanda Dalmacije naredila je jednosatnu, odnosno dvosatnu pripravnost za sve brodove kako bi se u slučaju potrebe jedinice odmah mogle prebaciti na otoke. Međutim, pored svega što su poduzeli, Nijemci su desantnim prepadom na Mljet i Korčulu doživjeli iznenađenje.[191]*

Nakon ukrcavanja dva bataljona boraca zapadna kolona za Mljet sastava NB-7 »Enare II«, m/j »Edison«-Poljana sa leutom u teglju, m/j »Biokovo«-Podgora sa dva leuta u teglju, m/j »Velebit«-Račišće sa dva leuta u teglju, m/j »Slobodan«-Trstenik i bolnički brod BB »Marin II« isplovila je iz Visa u 20.20 sati 19. aprila. Zakašnjenje isplovljenja od 50 minuta uslijedilo je zbog toga što se moralo ukrcati više boraca nego što je bilo određeno zapoviješću. Stoga je koloni pridodat još jedan motorni jedrenjak. Istočna kolona sastava NB-8 »Kornat«, m/j »Sv. Nikola« sa leutom u teglju i m/j »Sretna Sloboda«-Račišće sa dva leuta u teglju nakon ukrcavanja jednog bataljona boraca isplovila je iz Rukavca u 20.30 sati 19. aprila. Zbog zakašnjenja zapadne kolone, desantni odrèd je nastavio plovidbu za Lastovo u 22.10 sati. Na čelu je bio NB-8 »Kornat« sa istočnom kolonom, pa zapadna kolona, dok je NB-7 »Enare II« zauzeo postavište lijevo od čelnog broda u pramčanom kutu 45° na odstojanju vidljivosti. Desantni odred uplovio je u Skrivenu luku na Lastovu u 05.30 sati 20. aprila vozeći prosječnom brzinom oko 4,9 čvorova. Borci su iskrcani na obalu, a brodovi su razmješteni po uvali i maskirani. U 12.00 sati, na sastanku kod načelnika Štaba 26. divizije, komandant sastava dobio je naređenje za vožnju do Mljeta. Sastanku su prisustvovali i komandanti kolona, kao i komandant BB »Marin II«. Odlučeno je da sastav, umjesto u 20.30, isplovi u 20.00 sati i da NB-8 »Kornat« tegli dva motorna jedrenjaka, NB-7 »Enare II« također dva, a m/j »Slobodan« jednog. Ranijim isplovljenjem i međusobnim tegljenjem brodova htjelo se povećati brzinu sastava i što ranije stići na tačke iskrcavanja kako bi planirani napad počeo na vrijeme. Pored toga, odlučeno je da se istočna kolona kod svjetionika Glavat odvoji od zapadne i najvećom mogućom brzinom nastavi plovidbu prema rtu Veli Zaglavac kako bi obje kolone jednovremeno stigle na tačke iskrcavanja međusobno udaljene oko 6 morskih milja.[192]*

U toku dana njemačka avijacija se nije pojavljivala iznad Lastova. Uvečer su jedinice ukrcane na brodove i desantni odred je isplovio za Mljet kako je odlučeno. Prosječna brzina sastava bila je oko 6,6 čvorova. Kod svjetionika Glavat odvojila se istočna kolona nastavljajući plovidbu prema rtu Veli Zaglavac, dok je zapadna plovila prema uvali Sutmiholjska. Zapadna kolona uplovila je u Sutmiholjsku u 00.30, a istočna kod Velog Zaglavcau 01.15 sati 21. aprila. Neposredno

190) *KTB AA,* 4, 5, 7, 11, 12, 13, 17, 23. 4. 1944. Na Lokrumu je bila obalna baterija od 150 mm.

191) *KTB AA,* 17, 18, 21. 4. 1944; *KTB SD,* 19. 4. 1944. Piloti koji su izviđali Vis ujutro 18. aprila izjavili su da na otoku nema nikakvih promjena u odnosu na ranije stanje *(KTB AA,* 18. 4. 1944).

192) *AVII,* k. 2065, br. reg. 23/1-1; k. 2034, br. reg. 40/1-1; k. 2072, br. reg. 12/2; *Materijali* br. 162/2.

nakon uplovljenja počelo je iskrcavanje jedinica, ali je zbog nepodesnog terena kod istočne kolone trajalo dosta dugo. Nakon završenog iskrcavanja brodovi su vezani uz obalu, uspostavljeno je osiguranje, ali do svanuća nije bilo nikakvih posebnih događaja. Iskrcane jedinice počele su napad na neprijateljske položaje oko 07.00 sati. Njemački avioni izviđali su Mljet, Lastovo i Vis od 09.30 do 10.10 sati. Prema izvještajima pilota i izviđača, kod Mljeta nije primijećen nikakav sastav brodova. U rajonu iskrcavanja, gdje je izviđanje izvršeno u niskom letu, nije osmotren nijedan brod. U luci Vis osmotrena su dva broda dužine 40 metara i 25 čamaca manje i srednje veličine. Budući da su na obalu počeli pristizati ranjenici, NB-8 »Kornat« je u 14.40 sati uplovio u uvalu ispod kote 270, a zatim je u 20.00 sati uplovio u uvalu Luka. Radi prikupljanja ranjenika upućena su i dva leuta, dok su motorni jedrenjaci istočne kolone ostali na mjestu iskrcavanja. Do 23.30 sati NB-8 »Kornat« ukrcao je 12 teških i 13 lakših ranjenika, 11 njemačkih zarobljenika i 4 uhapšena civila.[1931]

Izvještaj o iskrcavanju na Mljet admiral Jadrana primio je od komandanta 118. lovačke divizije u 13.26 sati. Naredio je Pomorskoj komandi Dalmacije da ga stalno izvještava o situaciji, a komandantu 1. divizije torpednih čamaca da jedini torpedni čamac u Boki Kotorskoj »S-30« bude spreman za borbenu upotrebu na signal za uzbunu. Oko 18.00 sati Štab 118. divizije zatražio je od admirala Jadrana da se svi raspoloživi brodovi upute u luku Doli (istočno od Stona) radi prebacivanja pojačanja na Mljet. Istovremeno je zatraženo da se pomorske snage angažiraju u morskom prostoru Korčula-Lastovo-Mljet radi zaštite brodova koji će prevoziti pojačanja, kao i napada na brodove Mornarice NOVJ. Do pola noći 21/22. aprila u Doli je uplovilo 11 motornih jedrenjaka, 3 desantno-jurišna čamca i jedna desantna splav. Dvije ojačane čete su u toku noći prebačene na Mljet, da bi 22. aprila ušle u borbu. Istovremeno su Nijemci radi prikupljanja potrebnih rezervi napustili Lovište na Pelješcu i Račišće i Lumbardu na Korčuli. Admiral Jadrana nije mogao poslati u napad nikakve pomorske snage, ali je odgovorio Štabu 118. divizije da torpedni čamci mogu djelovati tek noću 22/23. aprila, kada stignu dva iz Pule u Kotor. Torpedni čamci »S-61« i »S-33« su noću 21/22. aprila izvršili marš od Pule do Kotora. Ploveći brzinom od 28 čvorova rutom južno od Visa, Sušca, Lastova i Mljeta, torpedni čamci nisu ništa osmotrili. Prema izvještaju 12. grupe za noćno izviđanje čiji su avioni izviđali od 19.25 do 19.45 sati 21. aprila, na otocima nisu osmotrene nikakve promjene. Na Lastovu i Mljetu i u međuotočnom području nisu primijećeni nikakvi brodovi.[1941]

Njemačko komandovanje je svoju pažnju usmjerilo na Mljet. Prikupljane su rezerve radi daljnjeg slanja pojačanja na otok. Istovremeno su prikupljani i brodovi za prevoz, pa je njihova koncentracija vršena na sektoru Dubrovnik-Doli. Vršene su pripreme za slanje torpednih čamaca za napad na desantni odred u vodama Mljeta.

Dok su vođene borbe na Mljetu, na Visu su vršene završne piripreme za desantni prepad na Korčulu. Na osnovi stečenog iskustva sa desantim odredom za Mljet, ukrcavanje jedinica i materijala na brodove izvršeno je prema planu, tako da je sve bilo spremno ranije nego što je bio naređeno. Neposredno pred ispljovljenje dobijen je posljednji obavještajni izvještaj, kao i naređenje da se za iskrcavanje Sjeverne grupe koriste uvala ispod kote 232, Crna Luka i eventualno Prigradica. Sjeverna grupa za Korčulu sa 1. i 2. kolonom isplovila je iz Visa u 20.30 sati 21. aprila. U sastavu grupe bili su: NB-4 »Topčider«, m/j »Sv. Ivan Krstitelj«, m/j »Darko«, m/j »Gundulić«, m/j »Hrvat« i šest leuta; NB-3 »Jadran«,

193) *AVII,* k. 2034, br. reg. 40/1-1; k. 2065, br. reg. 23/1-1. Njemački avioni posebno su izviđali i Komižu gdje su osmotrili 4 ratna broda od 40 metara i 40 manjih i srednjih čamaca *(KTB AA,* 21. 4. 1944; *KTB SD,* 21. 4. 1944).

194) *KTB AA,* 21, 22. 4. 1944; *KTB SD,* 21, 22. 4. 1944. Prilikom vožnje iz Pule u Kotor došlo je do kvara na pogonskim uređajima, »S-33«, pa je morao na popravak u Tivat.

m/j »Sv. Križ«, m/j »Sv. Nikola« i tri leuta. Na brodovima su bila ukrcana tri bataljona i minobacačka četa. Pošto su tri broda počela zaostajati, marševski poredak je izmijenjen tako da su brži brodovi uzeli u tegalj sporije. Time je povećana brzina sastava, a ujedno je izbjegnuto eventualno gubljenje kontakta među brodovima, jer je noć bila tamna, a vidljivost vrlo slaba. Prosječna brzina sastava bila je oko 5 čvorova. Kada je sastav doplovio subočice otoku Proizd (kod sjeverozapadnog rta Korčule), odvojio se NB-3 »Jadran«. Budući daje imao veliki gaz, pa da ne bi naišao na minu, morao je vožnjom do otoka Šćedra, zatim uz njegovu južnu obalu i onda prema Korčuli izbjeći postojeće minsko polje između ta dva otoka. Kada je sastav doplovio subočice koti 232, odriješeni su tegljevi i brodovi su upućeni prema tačkama za iskrcavanje: NB-4 »Topčider«, m/j »Sv. Ivan Krstitelj« m/j »Darko« i m/j »Gundulić« u uvalu ispod kote 232, m/j »Sv. Križ« i m/j »Sv. Nikola« u Crnu Luku, i NB-3 »Jadran« i m/j »Hrvat« u Bristvu. Prvi se prema obali uputio NB-4 »Topčider« sa m/j »Sv. Ivan Krstitelj«, ali zbog vrlo tamne noći uvalu je bilo teško naći. Na dati signal prema obali odgovorili su terenci, koji su označili tačku iskrcavanja. Prvi je pristao u uvalu ispod kote 232 m/j »Sv. Ivan Krstitelj«, a zatim ostali brodovi uz njega. Mađutim, zbog tamne noći i slabe vidljivosti brodovima je trebalo oko jedan sat da pristanu na određena mjesta i počnu iskrcavanje. Naime, sastav je doplovio ispred pomenute uvale u 02.00 sati 22. aprila, a iskrcavanje jedinica i materijala počelo je u 03.00 sati. Zbog toga što su brodovi pristali jedan uz drugoga, iskrcavanje nije vršeno pomoću leuta.[195)]

Grupa koja je izvršila prihvat brodova u uvali ispod kote 232 upoznala je komandanta sastava da brodovi ne smiju pristati u Crnoj Luci, jer nije uklonjeno minsko polje na obali. Zato je odmah isplovio NB-4 »Topčider« prema Crnoj Luci da o tome obavijesti brodove koji su tamo trebali pristati. Brodovi su uz pomoć NB-3 »Jadran« pronađeni tek nakon 45 minuta, i to po šumu motora, jer je vidljivost bila slaba. Preostali brodovi su, u stvari, još uvijek tragali za tačkama za iskrcavanje. Nakon što je NB-3 »Jadran« pronašao uvalu Bristva, preostala tri motorna jedrenjaka su upućena u nju i iskrcavanje je počelo oko 03.30 sati, i to pomoću leuta. Iskrcavanje jedinica i materijala u uvali ispod kote 232 završeno je u 05.00 sati kada su brodovi isplovili za Vis. U Bristvi je iskrcavanje završeno oko 05.20 sati pa su brodovi odmah isplovili za Vis. Plovidba do Visa, iako po danu, protekla je bez posebnih događaja. Oko 08.00 sati osmotren je m/j »Augustin« iz južne grupe. On je u toku noći zalutao i plovio je prema Visu, pa je priključen koloni koju je vodio NB-3 »Jadran«. Brodovi Sjeverne grupe uplovili su u Vis u 10.00 sati 22. aprila. Na mjestu iskrcavanja ostao je samo leut »Sv. Ante« kao bolnički brod.[1961]

Južna grupa za Korčulu imala je tri kolone: 1 .*kolona,* sastava m/j »Sloboda«, m/j »Jastreb« i tri leuta; 2. *kolona* sastava m/j »Augustin«, m/j »Pčela«, m/j »Anđeo«, m/j »Marna« i tri leuta; 3. *kolona,* sastava PC-2 »Macola«, m/j »Hvala Bogu«, m/j »Dinara«, m/j »Dupin«, m/j »Sv. Ante«, dva desantno-jurišna čamca i četiri leuta. Brodovi su ukrcali četiri bataljona, minobacačku četu i bateriju brdskih topova od 75 mm. Nakon ukrcavanja materijala u Visu 1. kolona je isplo-

195) *AVII,* k. 2065, br. reg. 23/1-1; k. 2036, br. reg. 21/1-9; *Materijali* br. 162/2. Organizacija prihvata brodova bila je povjerena obavještajnom oficiru 26. divizije Milanu Dorotki. Prihvat je trebalo organizirati uz pomoć Korčulanskog partizanskog odreda. Međutim, odred se nakon akcije kod Blata, kada je prilikom vožnje motorbiciklom ubijen komandant njemačkog bataljona i četiri vojnika, prebacio na istočni dio Korčule. Pošto se odred nije mogao vratiti na vrijeme, prihvat brodova je povjeren grupi obavještajnih oficira iz raznih jedinica 26. divizije i terencima i omladincima (članovima KP i SKOJ-a) sa tog područja. Oni su upućeni u pojedine uvale na sjevernoj i južnoj obali Korčule, gdje su pri pojavi broda, ako je sve bilo u redu, trebali dati signal svjetlom (šibicama), te upozoriti one koji se iskrcavaju gdje su Nijemci postavili protupješadijske i mine-klopke (J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ,* 208).

196) *AVII,* k. 2065, br. reg. 23/1-1; k. 2036, br. reg. 21/1-9; *Materijali* br. 162/2.

vila za Milnu, a 3. za Rukavac gdje su ukrcane jedinice i topovi, dok je 2. kolona ukrcala jedinice i materijal u Visu. Sve tri kolone isplovile su u određeno vrijeme. Prva i 3. kolona formirale su zajednički sastav istočno od Rukavca, pa su u 21.00 sati nastavile plovidbu za odredište. Međutim, brodovi koji su prevozili topove i municiju (m/j »Dupin«, m/j »Sv. Ante«, dva desantno-jurišna čamca) zbog manje brzine zaostali su iza sastava, pa su samostalno plovili do tačke za iskrcavanje. Druga kolona je na vrijeme isplovila, ali je došlo do kvara na pogonskom uređaju m/j »Augustin«. Kvar je otklonjen za 15 minuta. Subočice rtu Stončica havarirao je pogonski uređaj na m/j »Anđeo«, ali je kvar otklonjen, pa je kolona nastavila vožnju za odredište u 21.00 sati. Za vrijeme čekanja odvojio se od kolone m/j »Augustin«, ali ga zbog tamne noći nije bilo moguće pronaći. Taj brod je sam nastavio plovidbu i zalutao, a kada je svanulo krenuo je prema Visu. Bio je osmotren od NB-3 »Jadran«, pa je priključen sastavu Sjeverne grupe koji se vraćao u Vis.[197]

Prva kolona stigla je na tačku iskrcavanja, između kote 93 i Sv. Marka, u 03.15 sati 22. aprila. Jedinice i materijal su iskrcani do 05.15 sati. Nakon što je na mjestu iskrcavanja ostavljen m/j »Sloboda« kao bolnički brod, ostali brodovi kolone su isplovili i uplovili u Uble na Lastovu u 07.00 sati. Treća kolona uplovila je u Karbune u 02.00 sati, a jedinice i materijal iskrcani su do 04.00 sati. Pošto je na mjestu iskrcavanja ostavljen m/j »Hvala Bogu« kao bolnički brod, kolona je isplovila i u 05.45 sati uplovila u Uble. Brodovi koji su prevozili topove i municiju zbog male brzine uplovili su u uvalu Zaglav (zapadno od Karbuna) u 05.00 sati. Iskrcavanje topova, municije i boraca završeno je u 06.40 sati, pa su brodovi isplovili za Uble gdje su uplovili u 08.25 sati. Druga kolona, osim m/j »Augustin« koji je zalutao, uplovila je u Prižbu u 03.30 sati. Do 05.00 sati završeno je iskrcavanje boraca i materijala. Sva tri motorna jedrenjaka i leuti ostali su na mjestu iskrcavanja.[198]

Iskrcane jedinice napale su njemačke položaje kod Vele Luke i Blata u jutarnjim satima 22. aprila. Vela Luka je potpuno oslobođena do 15.00 sati, čime je omogućeno da u nju uplovljavaju brodovi. Poslije žestoke dvosatne borbe neprijatelj je odbačen sa nekoliko položaja iznad Blata, ali je i pored više napada uspio zadržati kotu 181, Sv. Vid i Gospu od Zdravlja. Nakon sjedinjenja jedinica sjeverne i južne grupe napadi su nastavljeni. Poslije više juriša kota 181 zauzeta je u ponoć.[199]

Dok su već vođene borbe na Korčuli, u štabu admirala Jadrana i u Pomorskoj komandi Dalmacije sva pažnja je bila usmjerena na situaciju na Mljetu. I dalje je vršena koncentracija raspoloživih brodova u rajonu luke Doli. Torpednim čamcima »S-30« i »S-61« naređeno je da isplove padom mraka i napadnu pomorski saobraćaj Mornarice NOVJ u vodama Mljeta. To znači da su Nijemci ipak zaključili daje glavni objekat desantnog prepada Mljet. Istovremeno, to znači da je varka uspjela. Nakon toga došlo je do iznenađenja. Prvi izvještaj o iskrcavanju jedinica NOVJ na Korčulu stigao je u Pomorsku komandu Dalmacije oko 12.00 sati, a u štab admirala Jadrana oko 13.00 sati 22. aprila. Prema tim izvještajima, iskrcavanje je izvršeno kod Prigradice sa pet motornih jedrenjaka koji su teglili pet leuta. Dvanaesta grupa za noćno izviđanje javila je daje vršila izviđanje prav-

197) Isto. Na saslušanju 22. aprila komandant m/j »Augustin« izjavio je da je ostale brodove izgubio iz vida za vrijeme čekanja kod Stončice. Nakon izvjesnog vremena dobio je naređenje od broda koji je plovio uz njega da nastavi vožnju. Naređenje ie izvršio, ali ostale brodove nije vidio. Zbog kiše i slabe vidljivosti izgubio je orijentaciju, a na brodu nije imao pomorskih karata, dok mu je kompas zbog ukrcanog naoružanja postao neupotrebljiv. U svanuće kada se orijentirao, okrenuo je natrag prema Visu *(Materijali* br. 162/2).

198) *Materijalibr.* 162/2. U odnosu na primljene zapovijesti izvršene su određene izmjene brodova u kolonama, načinu plovljenja, osiguranju i dr., a sve radi što boljeg izvršenja postavljenog zadatka.

199) *Zbornik NOR-a,* tom V, knjiga 26, 637-638.

cem istočni dio Hvara-Vis-morski prostor između Visa i Korčule od 05.45 do 06.20 sati. Komiža i obalni rub otoka Visa nisu mogli biti izviđani zbog jake kiše i niskih oblaka. U luci Visosmotreni su jedan veći motorni jedrenjak, jedan ratni brod i 25 manjih i srednjih čamaca. Na pet kilometara sjeverno od Prigradice osmotrena su tri motorna jedrenjaka u kursu zapad. Na odstojanju od oko 800 metara od obale Mljeta nije primijećen nijedan brod. U međuotočnom području i na otocima Šolta, Vis, Lastovo i poluotoku Pelješac nije primijećeno ništa značajno. Ponovno izviđanje izvršeno je od 13.30 do 14.45 sati na prostoru Mljet, Palagruža, Vijeste, Ortona, Svetac, Hvar i Korčula, ali ništa značajno nije osmotreno. Da je iskrcavanje izvršeno i kod Prižbe i Karbuna, Pomorska komanda Dalmacije saznala je tek u 17 a admiral Jarana u 20 sati. Pristigli izvještaji govorili su daje iskrcavanje na tom sektoru izvršeno oko 16 sati, što nije bilo tačno.[200)]

Nakon ponovne procjene situacije Štab 118. lovačke divizije zaključio je da je težište desantnog prepada na Korčuli. To je admiral Jadrana zapisao u svoj ratni dnevnik u 20 sati. Ali sada više nije bilo moguće izvršiti novu koncentraciju brodova i jedinica bliže Korčuli. Zato je donesena odluka da se noću 22/23. aprila prebaci još jedna ojačana četa na Mljet, jer je već bila u luci Doli. Također je odlučeno da se na Korčulu prebaci jedna ojačana četa iz Janjine na Pelješcu, jer drugih jedinica momentalno nije bilo na raspolaganju. Što se tiče torpednih čamaca, njima je naknadno naređeno da se angažiraju u području Korčula-Vis. Stavljeno im je na znanje da se u toku noći može očekivati povlačenje snaga NOVJ sa Mljeta.[20]»

Jedinice iskrcane na Mljet su do pada mraka 21. aprila skoro potpuno uništile ojačanu četu koja je branila uporište. Pošto je time izvršen postavljeni zadatak, donesena je odluka da se povlačenje s Mljeta na Lastovo izvrši noću 22/23. aprila. Nijemci su noću 21/22. aprila prebacili na Mljet dvije ojačane čete. One su zauzele položaje na kotama iznad Babinog Polja, ali nisu prelazile u napad. Odlučeno je da se sve jedinice koncentriraju kod Sutmiholjske, jer je tamo trebalo izvršiti ukrcavanje na brodove. Ujutro 22. aprila NB-8 »Kornat« je uplovio u Sutmiholjsku, gdje je predao BB »Marin II« 26 ranjenika. Nakon toga se vratio u uvalu Luka, gdje je ukrcao još 11 njemačkih zarobljenika. U 10 sati isplovio je za Sutmiholjsku m/j »Sv. Nikola«, dok je m/j »Sretna sloboda« uplovio u Luku. Tamo je ukrcao prateću četu, ali se moralo čekati na desetinu koja je bila u zaštitnici. Tada su Nijemci otvorili vatru iz mitraljeza sa kote Mali Grad iznad Babinog Polja na uvalu Luka. NB-8 »Kornat« je odmah odgovorio na vatru, a m/j »Sretna sloboda« je isplovio za Sutmiholjsku. Ukrcavši pristiglu desetinu boraca NB-8 »Kornat« je isplovio za Sutmiholjsku u 11.50 sati. Na njega je ponovo sa iste kote otvorena minobacačka i mitraljeska vatra, ali čim je odgovorio iz svog naoružanja vatra je prestala. Da ne bi bio izložen minobacačkoj vatri, NB-8 »Kornat« se privremeno sklonio ispod okomite obale. Budući daje to osmotreno sa m/j »Sretna sloboda«, iz Sutmiholjske je odmah doplovio NB-7 »Enare II«, jer se mislilo da se NB-8 »Kornat« nasukao. Kada su oba broda isplovila, na njih je ponovo otvorena minobacačka vatra. NB-8 »Kornat« i NB-7 »Enare II« uplovili su u Sutmiholjsku u 14.25 sati.[2021]

200) *KTB AA,* 22. 4. 1944; *KTB SD, 22. 4.* 1944. Prema izvještaju komandanta sastava sjeverne gruPe, tri savezničkа aviona su preletjela brodove dok su plovili prema Visu. Po svemu sudeći, to su bili njemački avioni koji su osmotrili brodove što su iz Bristove plovili za Vis. Zbog kiše i oblaka avioni nisu osmotrili sve brodove nego samo tri. Iz istih razloga ni sigurna identifikacija aviona nije bila moguća.

201) *KTB AA, 22. 4.* 1944. Da su Nijemci bili iznenađeni iskrcavanjem na Korčulu vidi se i iz konstatacije koju je admiral Jadrana upisao u Ratni dnevnik 22. aprila: »Cilj neprijateljske akcije na otoku Mljetu nejasan«. Zbog nedostatka pomorskih snaga admiral Jadrana je predložio Komandi mornaričkih grupa »Jug« da se iskrcane snage napadnu avijacijom u nekoliko uzastopnih talasa *(KTB AA, 22. 4.* 1944).

202) *AVII,* k. 2034, br. reg. 40/1-1; *Materijali* br. 162/2.

Tako se u uvali Sutmiholjska našao cijeli mljetski sastav, koji se sastojao od 2 naoružana broda, bolničkog broda, 6 motornih jedrenjaka i 10 leuta. U 18.05 sati tri njemačka aviona napala su mitraljeskom vatrom brodove u Sutmiholjskoj. NB-8 »Kornat« i NB-7 »Enare II« odmah su otvorili vatru na avione iz svih protuavionskih topova. Drugi nalet istih aviona dočekan je još jačom vatrom. Jedan avion je skrenuo iz formacije puštajući trag crnog dima. Međutim, nije osmotren njegov pad, iako su borci sa okolnih visova izjavili da se srušio na Pelješcu. Od napada njemačkih aviona nije bilo gubitaka ni štete. Postojala je opasnost da se napad ponovi, pa je naređeno da svi brodovi isplove i vežu se pojedinačno uz obalu blizu Sutmiholjske. Ukrcavanje boraca, zbjega i ranjenika počelo je 20.20 sati u Sutmiholjskoj direktno sa plaže, preko vezanih leuta, na motorne jedrenjake koji su po dva pristajali u uvalu. Ukrcavanje je teklo bez problema, ali je dosta vremena izgubljeno oko ranjenika koji su morali biti ukrcani na m/j »Edison«, jer više nije bilo mjesta na bolničkom brodu. Da bi se povećala brzina sastava, naređeno je da NB-8 »Kornat« i NB-7 »Enare II« tegle motorne jedrenjake. U 22.15 sati isplovio je NB-8 »Kornat« iz Sutmiholjske radi obavještavanja komandanata brodova o načinu plovljenja do Lastova i redoslijedu tegljenja. Ukrcavanja ranjenika, boraca, zbjega i materijala završeno je u 23.20 sati. U međuvremenu, prilikom manevriranja u tamnoj noći sudarili su se NB-8 »Kornat« i NB-7 »Enare II«. Da ne bi potonuo zbog naglog prodora vode, NB-7 »Enare II« se nasukao pramcem na plažu u Sutmiholjskoj. U brod je sve više prodirala voda, tako da nije postojala mogućnost da se spasi. Zato su demontirana tri mitraljeza od 8 mm i skinute cijevi s topova. Da ne bi pao u ruke neprijatelju, NB-7 »Enare II« je zapaljen. Brod je gorio nekoliko sati, a zatim je potonuo ispred Sutmiholjske.[2031]

U situaciji kada je izgubljeno dosta vremana a i jedan naoružani brod, donesena je odluka da brodovi plove za Lastovo samostalno. NB-8 »Kornat«, koji je posljednji ostao u Sutmiholjskoj, ukrcao je posadu NB-7 »Enare II« pa je uzevši u tegalj dva leuta isplovio iz uvale u prvim minutama 23. aprila. Prilikom isplovljenja jedan od leuta u teglju se prevrnuo. Njegova posada od dva člana je spašena. NB-8 »Kornat« je zatim obavijestio sve brodove da najvećom mogućom brzinom samostalno plove za Lastovo i da radi sigurnosti preuzmu posade tegljenih leuta. Budući daje pogonski uređaj na m/j »Sv. Nikola« nesigurno radio, odlučeno je da ga NB-8 »Kornat« uzme u tegalj. Prilikom manevriranja da se to učini, tegljeni leut je zbog sve jačeg mora smetao pa je otpušten. NB-8 »Kornat« je uzeo u tegalj m/j »Sv. Nikola«, dok je m/j »Biokovo« uzeo u tegalj m/j »Edison« koji je prevozio ranjenike i zbjeg. Zbog ranjenika tim brodovima je naređeno da ne uplovljavaju u Skrivenu luku nego u Uble. Nakon toga NB-8 »Kornat« je uzeo u tegalj i m/j »Sretna sloboda«, koji zbog svoje male brzine do svanuća nije mogao stići u Lastovo. Tako su u 01.05 sati svi brodovi mljetske grupe plovili prema Lastovu, a na začelju je bio NB-8 »Kornat«, koji je teglio dva motorna jedrenjaka. Bura je bila sve jača a kada su brodovi prošli zapadni rt Mljeta, dočekalo ih je jako uzburkano more prateći ih sve do blizu Lastova. U 02.30 sati pukao je tegalj m/j »Sretna sloboda«, pa je m/j »Sretna sloboda« morao nastaviti plovidbu sam. U 03.00 sati zbog jakog mora pukla su oba teglja m/j »Sv. Nikola«. U toku manevra na NB-8 »Kornatu« je pukao prsten za ukopčavanje pa je havarirala kopča na motoru. Kvar se brodskim sredstvima nije mogao otkloniti i NB-8 »Kornat« je ostao plutati nesposoban za plovidbu. U toj teškoj situaciji naređeno je m/j »Sv. Nikola« da uzme NB-8 »Kornat« u tegalj, pa je vožnja nastavljena. Brzina je, međutim, bila vrlo mala, pa je »Sv. Nikola« digao pram-

203) *Isto.* Prilikom sudara NB-7 »Enare II« je udario pramćanom statvom u desni pramčani dio NB-8 »Kornat«. Sa NB-8 »Kornat« vidjeli su kako prema njima vozi neki brod, pa je naređen okret ulijevo, a mašini je izdata komanda »svom snagom krmom«. U sudaru NB-8 »Kornat« nije bio oštećen.

čano jedro i tako pomoću nesigurnog pogonskog uređaja i jedra uplovljava, sa NB-8 »Kornat«, u 06.15 sati u Skrivenu luku na Lastovu kao posljednji brod. Za vrijeme plovidbe putem radio-stanice koja se nalazila na m/j »Sv. Nikola« zatražena je podrška savezničke avijacije na predjelu Lastovo-Glavat za slučaj da neki od brodova ne uspije uploviti u Skrivenu luku do jutra. Ostali brodovi uplovili su također u Skrivenu luku, a m/j »Biokovo«, m/j »Edison« i BB »Marin II« u Uble. Za vrijeme plovidbe uslijed jakog mora izgubljen je leut koji je teglio m/j »Edison«. Tako je, pored svih poteškoća, uspješno izvršeno prebacivanje jedinica s Mljeta na Lastovo.[204)]

U međuvremenu torpedni čamci »S-30« i »S-61« isplovili su iz Boke Kotorske u 20 sati 22. aprila. Naređeno im je da se angažiraju u sprečavanju prebacivanja jedinica NOVJ s Mljeta na Lastovo i slanja pojačanja na Korčulu. Torpedni čamci su oko 22 sata doplovili do jugoistočnog rta Mljeta, pa su nastavili vožnju uz južnu obalu otoka. Čamci su prošli pokraj Sutmiholjske upravo kada je vršeno ukrcavanje jedinica. I pored dobre vidljivosti, jer je počela puhati bura koja je rastjerala kišne oblake, ništa nisu opazili. Zato su nastavili vožnju prema Korčuli i u 23.42 sata doplovili južno od Prižbe. Plovili su uz južnu, pa jugozapadnu obalu Korčule, ušli u zaliv Vele Luke, a zatim su pročešljali morski prostor zapadno i sjeverno od otoka. Osmotrili su samo otvaranje vatre kod Blata gdje su vođene borbe, ali nisu opazili nijedan brod. Nakon toga povećanom brzinom uputili su se ponovo prema Mljetu radi pretraživanja njegove južne obale, budući da im je javljeno da su avioni koji su izvršili napad opazili 11 motornih jedrenjaka uz obalu južno od Babinog Polja. Međutim, kada su torpedni čamci doplovili do južne obale Mljeta u 02.50 sati 23. aprila, opet ništa nisu osmotrili. U stvari, nisu ni mogli ništa opaziti, jer je posljednja grupa brodova mljetskog sastava ploveći prema Lastovu u to vrijeme već bila oko 15 morskih milja dalje od Sutmiholjske. Torpedni čamci su uplovili u Kotor, ali je na povratku došlo do kvara na pogonskim uređajima »S-30«. Tako je u Kotoru ostao ispravan samo jedan torpedni čamac, pa je odlučeno da se torpedni čamci noću 23/24. aprila neće upotrebljavati za izvršavanje borbenih zadataka. Pored toga, budući da nisu otkrili nijedan brod, Nijemci su zaključili da oni plove po danu pod zaštitom savezničke avijacije, što nije bilo tačno.[205)]

Nijemci su noću 22/23. aprila prebacili na Mljet ojačanu četu, tako da ih je sada na otoku bilo tri. Međutim, kada su u toku 23. aprila ustanovili da su se jedinice NOVJ povukle s otoka, noću 23/24. aprila prebacili su na Korčulu dio snaga s Mljeta, kao i nova pojačanja koja su stigla u luku Doli i u Trstenik (Pelješac).[2061]

Poslije zauzimanja kote 181, napad na Blato je nastavljen 23. aprila. Preostali njemački položaji na Sv. Vidu i Gospi od Zdravlja tučeni su topovima, minobacačima i zaplijenjenim haubicama. Opći napad počeo je u 13.30 sati, pa je poslije

204) *AVII,* k. 2065, br. reg. 23/1-9; k. 2034, br. reg. 40/1-1; J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ,* 210-211; K Pribilović, *Desant na Mljet,* Naše more, 6/1966,244-249. Prema izvještaju Štaba 26. divizije, rezultat desantnog prepada na Mljet bio je: 96 mrtvih i 46 zarobljenih njemačkih vojnika. Vlastiti gubici: 25 mrtvih i 76 ranjenih. Plijen: 10 minobacača, 120 pušaka, 12 mitraljeza, 25 automata, jedna radio-stanica i veća količina municije i drugog ratnog materijala *(Zbornik NOR-a,* tom V, knjiga 26, 590).

205) *KTB AA,* 23.4. 1944. Pored brodova Mljetske grupe, noću 22/23. aprila u vožnji su bili: m/j »Marna« koji je prebacio iz Prižbe (Korčula) u Vis 64 ranjenika i 36 njemačkih zarobljenika, dok je jedan motorni jedrenjak prebacio iz Visa u Prižbu 96 sanduka minobacačke municije i kiruršku ekipu, ali je nakon iskrcavanja municije ekipu prebacio u Uble na Lastovu *(AVII,* k. 2036, br. reg. 22/1-4).

206) *KTB SD,* 23. 4. 1944. Njemačke jedinice su 23. aprila oprezno nastupale od Babinog Polja prema zapadnom dijelu Mljeta. Saznali su od stanovništva da su se jedinice NOVJ povukle s otoka ali u to nisu bili potpuno sigurni. Čak su njihovi avioni ponovo izviđali Mljet u večernjim satima, ali nisu ništa posebno osmotrili. Tek kasno uvečer poslan je izvještaj s Mljeta da su jedinice NOVJ, vjerovatno, u potpunosti napustile otok *(KTB AA,* 23. 4. 1944).

žestoke borbe skršen neprijateljski otpor do 16 sati. Blato je bilo slobodno, čime je u potpunosti izvršen postavljeni zadatak.[207]*

Nakon zauzimanja Blata osnovni zadatak je bio da se jedinice, ranjenici, zbjeg, zarobljenici i zaplijenjeni materijal prebaci na Vis. Prvobitno je bilo odlučeno da se prebacivanje izvrši noću 23/24. aprila. U vezi s tim, a prema dobivenom naređenju, komandant sastava Južne grupe sa svim svojim brodovima i dodatno dodijeljenim m/j »Sv. Roko« isplovio je iz luke Ubli u 19.45 sati 23. aprila. Sve tri kolone pristale su na mjesto iskrcavanja sa zadatkom da ukrcaju jedinice i materijal i prebace ih s Korčule u Vis. Međutim, kada se saznalo da je prebacivanje u Vis odloženo za 24 sata, ukrcani su samo baterija brdskih topova i njen sastav, pa su se sve tri kolone vratile u Uble. Na tačkama za ukrcavanje ostavljeni su m/j »Sv. Roko«, m/j »Sloboda« i m/j »Pčela« sa zadatkom da ukrcaju ranjenike. Komandant sastava mljetske grupe dobio je naređenje da isplovi sa PČ-2 »Macola« i četiri motorna jedrenjaka za Velu Luku sa zadatkom da prebaci jedinice Sjeverne grupe u Vis. Komandant je naredio motornim jedrenjacima da isplove ranije i da ga čekaju u uvali na sjeverozapadnom dijelu otoka Mrčara (sjeverozapadno od Veljeg Laga). Kada je komandant sastava isplovio sa PČ-2 »Macola« iz luke Ubli u 20 sati, u označenoj uvali nikoga nije našao. Nastavljena je potraga za motornim jedrenjacima, ali u tamnoj noći nisu pronađeni. Motorni jedrenjaci ploveći prema pomenutoj uvali u tamnoj noći izgubili su orijentaciju, pa su poslije dužeg lutanja i traženja doplovili u Uble. Komandant sastava je sa PČ-2 »Macola« nastavio plovidbu i u 00.24 sata 24. aprila uplovio u Velu Luku. U Veloj Luci nije bilo jedinica, osim ranjenika u brigadnom previjalištu. Zato se komandant sastava uputio kamionom u Blato, gdje je saznao da će prebacivanje biti slijedeće noći. Vratio se u Velu Luku i ukrcao na PČ-2 »Macolu« 26 ranjenika koje je prebacio u Vis. Ostalih 58 ranjenika ukrcala su dva motorna jedrenjaka i, također, iste noći ih prebacili u Vis.[208)]

U 20.30 sati 23. aprila isplovio je iz Visa sastav: NB-3 »Jadran«, NB-4 »Topčider«, m/j »Hrvat«, m/j »Darko«, m/j »Gundulić«, m/j »Sv. Ivan Krstitelj«, m/j »Sv. Križ«, m/j »Sv. Nikola« i m/j »Marna«. Sastav je dobio zadatak da učestvuje u prebacivanju jedinica iz Lastova i Korčule u Vis. Uplovio je u Skrivenu luku na Lastovu u 05.00 sati 24. aprila. Brodovi su razmješteni po uvali i maskirani. U uvali su još bili: NB-8 »Kornat« koji je zbog kvara kopče na motoru bio nesposoban za plovljenje, m/j »Sv. Nikola« koji je propuštao vodu i m/j »Sretna sloboda« ,[209)]

U 23.45 sati 23. aprila isplovili su iz Visa za Korčulu m/i »Augustin«, m/j »Mars« i m/j »Val«-Vis pod rukovodstvom referenta za vezu Štaba IV POS-a. U 06.15 sati 24. aprila brodovi su uplovili u Karbune na Korčuli. Privezani su uz obalu na udaljenosti 300 metara jedan od drugoga. Oko 15 sati dva njemačka aviona napala su brodove mitraljeskom vatrom, ali samo u jednom naletu. Međutim, nijedan brod nije bio pogođen. U 16 sati komandant sastava dobio je na-

207) *Zbornik NOR-a,* tom V, knjiga 26, 630. Lučki komandant Korčule javio je radio-vezom admiralu Jadrana u 15.45 sati 23. aprila: »Uporište Blato ne javlja se više. Ne čuje se pucnjava«. Prema izvještaju Štaba 26. divizije, rezultat desantnog prepada na Korčulu bio je: ubijeno 297 njemačkih vojnika, a zarobljeno 459. Plijen: 4 haubice, 4 protutenkovska topa, 10 teških mitraljeza, 34 puškomitraljeza, 10 minobacača, 510 pušaka, 20 tromblonskih pušaka, 115 revolvera, 12 radio-stanica, 5 kamiona, 3 motorbicikla, 15 bicikla, 1 poljska tehnička radionica, nekoliko skladišta hrane, nekoliko vagona topovske i puščane municije, jedan motorni brod, sva arhiva i dr. Vlastiti gubici: 48 mrtvih i 184 ranjena *(Zbornik NOR-a,* tom V, knjiga 26, 639).

208) *AVII,* k. 2036, br. reg. 23/1-9; *Materijali* br. 162/2.

209) *AVII,* k. 2036, br. reg. 3/49, 23/1-9. Komandant sastava je bio operativni oficir IV POS-a Jože Vrtačnik.

ređenje da padom mraka dva broda uputi u Velu Luku, a da jedan uplovi u uvalu zapadno od Grdače gdje će ukrcati ranjenike.[2101]

Komandant Mornarice naredio je komandantu sastava mljetske grupe da odmah isplovi za Velu Luku i ustanovi šta je sa četiri pomenuta broda koja nije mogao pronaći, i kada ih pronađe da s njima učestvuje u prebacivanju jedinica u Vis. Posto je došlo do kvara na pogonskom uređaju PČ-2 »Macola«, komandant sastava je isplovio iz Visa za Velu Luku motornim leutom »Sv. Ante« u 10.05 sati 24. aprila. Nakon uplovljenja pregledao je sve uvale od Vele Luke do Prižbe, ali brodove nije pronašao. Zatim je isplovio za Lastovo, gdje je u Ublima pronašao sva četiri broda. Komandanti su izjavili da su izgubili orijentaciju, da nisu primijetili PČ-2 »Macola« i da su dugo čekali i lutali misleći da su na pravoj poziciji, i na kraju su uplovili u Uble. Time je bio razjašnjen slučaj s tim »izgubljenim« brodovima.[2111]

Nakon zauzimanja Blata na Korčuli prema Smokvici su upućene jače snage, kako bi se spriječio njemački protunapad u pravcu Blata. U toku 24. aprila vođene su borbe s njemačkim snagama kojima su pristigla pojačanja. Međutim, Nijemci su uz gubitke odbačeni sve do Smokvice, oko koje su zauzete dominantne kote. Oko 20 sati prekinut je borbeni kontakt. Odbacivanjem Nijemaca prema Smokvici stvoreni su svi uslovi za nesmetanu evakuaciju s Korčule.[2121]

Njemački avioni izviđali su Mljet i Korčulu u jutarnjim i popodnevnim satima 24. aprila. Osmotren je motorni jedrenjak u Veloj Luci i tri u Karbunima. U plovidbi nije primijećen nijedan brod, osim jednog motornog čamca kod rta Velo Dance (jugozapadni rt o. Korčule). Dva aviona su napala brodove u Karbunima mitraljeskom vatrom. Posljednje dnevno izviđanje izvršeno je u večernjim satima. U Visu je primijećen veći motorni jedrenjak, u Komiži pet ratnih brodova dužine do 40 metara i dva motorna jedrenjaka, a na Lastovu samo dva motorna čamca i pet ribarskih brodova.[2131]

Noću 23/24. aprila Nijemci su prebacili na Korčulu nekoliko četa, ali nisu bili u stanju da ih odmah uvedu u borbu. Zbog napada jedinica NOVJ prema Smokvici smatrali su da se situacija na Korčuli pogoršava. Zato su odlučili da na Korčulu prebace još jedan bataljon ijednu bateriju topova. U vezi s tim, Stab 118. divizije tražio je oci admirala Jadrana da se osiguraju desantne splavi, desantno-jurišni čamci i motorni jedrenjaci za prebacivanje jedinica noću 24/25. aprila. Pojačanja je trebalo prebaciti iz Podgore, Ploča, Doli i Sobre (Mljet). Kopnena vojska je posebno inzistirala da se iste noći angažiraju torpedni čamci. Međutim, kvar na torpednom čamcu »S-33« nije otklonjen, tako da torpedni čamci nisu mogli biti upotrijebljeni noću 24/25. aprila.[2141]

210) *Materijali* br. 162/2. Meci iz aviona pogodili su i prekinuli samo dva krmena konopa na jednom od brodova. Jedan član posade m/j »Mars« lakše je ranjen u listove nogu od komadića rasprsnutih metaka. Drugi član posade s istog broda tražeći zaklon na obali aktivirao je nagaznu minu koja je eksplodirala, ali ga nije ranila. Druga nagazna mina je nađena u blizini prve pa je dezaktivirana. Komandant tog sastava bio je Mate Palaveršić, referent za vezu u Štabu IV POS-a.

211) *Materijali* br. 162/2. Sva četiri broda koji su izgubili orijentaciju nisu imali skoro nikakvih navigacijskih instrumenata i pomagala. Pored toga, većina komandanata do tada nije plovila u vodama Lastova.

212) *AVII,* k. 2072, br. reg. 12/2. Clan Vrhovnog štaba general Žujović uputio je ujutro 24. aprila depešu komandantu 26. divizije daje zadatak izvršen i da se jedinice prebace u Vis. Nakon dobijanja izvještaja s Korčule da su jedinice NOVJ zauzele dominantne kote oko Smokvice, Štab 118. divizije zaključio je da će one noću 24/25. aprila izvršiti koncentričan napad na to uporište. U vezi s tim, bilo je naređeno da se glavna obrambena linija organizira kod Care, istočno od Smokvice. Nijemci su kod Smokvice već imali četiri čete, kod Pupnata dvije i u Korčuli jednu *(KTB SD,* 24, 25. 4. 1944).

213) *KTB AA,* 24. 4. 1944. Kao što je već izneseno, napad aviona na brodove u Karbunima bio je bez gubitaka i štete, iako su piloti izjavili da su dobro dejstvovali.

214) *KTB AA,* 24. 4. 1944; *KTB SD,* 24. 4. 1944. Štab 118. divizije tražio je za prevoz pojačanja na Korčulu dvije desantne splavi, četiri desantno-jurišna čamca i veći broj motornih jedrenjaka. Međutim, Pomorska komanda Dalmacije nije mu to mogla staviti na raspolaganje, već je hitno zatraženo da se upute dvije desantne splavi i desantno-jurišni čamac iz Rijeke i svi motorni jedrenjaci s područja Pomorske komande Albanije *(KTB AA,* 25. 4. 1944).

Prema planu prevoženja, na Vis je trebalo prebaciti: jedinice koje su učestvovale u desantnom prepadu na Mljet, zatim jedinice sa Korčule, preostale ranjenike, zbjeg i to prvenstveno iz Blata i Vele Luke, njemačke zarobljenike i zaplijenjeni ratni materijal. Odlučeno je da se evakuacija izvrši noću 24/25. aprila. Najprije su prebačeni zarobljenici. Za tu svrhu formiranje u Visu poseban sastav pod komandom Petra Turčića, komandanta PČ-2 »Macola«. U sastavu su bili: m/j »Pčela«, m/j »Palma«, barkase »B-l« i »B-4« i patrolni čamac PČ-56 »Partizan III«, na kojem je bio komandant sastava. Sastav je isplovio iz Visa u 09.55 sati 24. aprila, a posljednji brod je uplovio u Velu Luku u 14.45 sati. Pred samo ukrcavanje zarobljenika na brodove, iznad Vele Luke su se pojavila tri njemačka aviona. Jedan od njih obrušio se na kolonu zarobljenika iznad koje je preletio na visini od oko 50 metara, ali nije ispustio bombe niti je mitraljirao. Nakon toga na m/j »Palma« i barkase »B-l« i »B-4« ukrcano je 425 zarobljenika, dok je m/j »Pčela« ostavljen na raspolaganje Štabu 12. brigade za prevoz boraca. Sastav je isplovio iz Vele Luke u 16.05 sati s tim što je »B-l« teglila m/j »Palmu«, »B-4« je plovila iza njih, a PČ-56 »Partizan III« bočno od njih. Sastav je uplovio u Vis u 20 sati.[215]

Komandant sastava brodova u Skrivenoj luci dobio je naređenje da ostavi samo neophodan broj brodova za prebacivanje jedinica koje su učestvovale u desantnom prepadu na Mljet, a sve ostale brodove da uputi u Uble. U 14.30 sati isplovili su za Uble: NB-3 »Jadran«, m/j »Sv. Ivan Krstitelj«, m/j »Sv. Križ«, m/j »Sv. Nikola«-Podgora, m/j »Gundulić«, m/j »Marna« i m/j »Sretna sloboda«. Na preostale brodove - NB-4 »Topčider«, m/j »Darko«, m/j »Hrvat«, m/j »Sv. Nikola«-Stomorska i havarirani NB-8 »Kornat«, ukrcane su jedinice koje su učestvovale u desantnom prepadu na Mljet. Sastav je isplovio za Vis u 20.30 sati 24. aprila. Kada je doplovio zapadno od Veljeg Laga, bio je zaustavljen od BB »Marin II«. Naređeno je da sastav uplovi u Uble, iskrca jedinice i nastavi vožnju za Velu Luku. Međutim, kada je sastav uplovio u Uble, ispostavilo se da treba iskrcati samo borce sa NB-4 »Topčider«. Borci su prekrcani na ostale brodove sastava, a NB-4 »Topčider« je isplovio za Velu Luku radi stavljanja na raspolaganje Štabu 26. divizije. Sastav je nastavio plovidbu u 23 sata i uplovio u Vis u 06.00 sati 25. aprila. Mljetski desantni odred je uspješno vraćen u polaznu luku.[216]

Koncentracija brodova za prebacivanje jedinica s Korčule izvršena je u Ublima. Brodovi su stavljeni pod komandu ranijeg komandanta sastava Južne grupe Branka Šušljića. Komandant ranijeg sastava mljetske grupe Davor Orebić ukrcao se na NB-3 »Jadran«. Brodovi su iz luke Ubli za Velu Luku isplovili u 19.30 sati 24. aprila, prema redoslijedu: m/j »Dinara u teglju s m/j »Sv. Nikola«, m/j »Jastreb« u teglju s m/j »Sv. Ivan Krstitelj«, m/j »Slobodan« u teglju s m/j »Sv. Križ«, m/j »Marna« u teglju s m/j »Sretna sloboda«, m/j »Velebit« u teglju s m/j »Anđeo«, m/j »Biokovo« u teglju s m/j »Sv. Ante«, m/j »Edison« u teglju s m/j »Gundulić« i m/j »Hvala Bogu«. NB-3 »Jadran« s komandantom sastava plovio je s motornim jedrenjacima osiguravajući ih koliko je to bilo moguće. NB-4 »Topčider« isplovio je za Velu Luku u 23 sata. BB »Marin II«, koji je bio stavljen na raspolaganje načelniku Štaba 26. divizije, isplovio je s bolničkim odjeljenjem također u 23 sata. Prvi brodovi su uplovili u Velu Luku u 22.30 sati, dok je posljednji uplovio BB »Marin II« u 02.15 sati 25. aprila. Nakon uplovljenja odmah je počelo ukrcavanje zaplijenjenog naoružanja i municije, kamiona, opreme, jedinica i zbjega.[217]

Od brodova koji su bili u Karbunima, m/j »Augustin«, je isplovio u 20 sati za Grdaču radi ukrcaja ranjenika, dok su m/j »Mars« i m/j »Val«-Vis isplovili

215) *Materijali* br. 162/2. Pilot vjerovatno nije otvorio vatru, jer je prepoznao da su u koloni njemački vojnici. Međutim, u njemačkim dokumentima se ništa ne govori o tom događaju.
216) *AVII,* k. 2036, br. reg. 3/49, 24/1-9.
217) *AVII,* k. 2065, br. reg. 23/1-1; *Materijali* br. 162/2.

za Velu Luku. Na pola puta ha varirao je pogonski uređaj na m/j »Val«, pa ga je u Velu Luku doteglio m/j »Mars« u 23.15 sati. I na te brodove odmah je počeo utovar ratnog materijala.[218]*

Da bi se povećao kapacitet krčanja, iz Visa su za Velu Luku upućena još tri motorna jedrenjaka. Sastav m/j »Sloboda«, m/j »Mir Vami« i m/j »Maksim Gorki« isplovio je bez osiguranja u 22.40 sati 24. aprila.[219]'

Tako su noću 24/25. aprila u Veloj Luci koncentrirana 2 naoružana broda (NB-3 »Jadran« i NB-4 »Topčider«), jedan bolnički brod (BB »Marin II«) i 22 motorna jedrenjaka. U uvali Grdača bio je jedan motorni jedrenjak, dok su iz Visa za Velu Luku plovila tri motorna jedrenjaka. Ukrcavanje materijala, opreme, boraca i zbjega u Veloj Luci počelo je neposredno nakon uplovljenja brodova iz Lastova. Zbog velikog broja brodova i relativne blizine Visa odlučeno je da se ne formiraju posebni sastavi. Od naoružanih brodova praktično se raspolagalo samo sa NB-3 »Jadran«, jer je NB-4 »Topčider« stavljen na raspolaganje Štabu 26. divizije. U takvoj situaciji, kako je koji brod bio nakrcan do određenog kapaciteta, odmah je isplovljavao za Vis. Prvi je uplovio u Vis m/j »Dupin« već u 02.15 sati 25. aprila. Zatim su u Vis uplovili: m/j »Sv. Roko« (03.00), m/j »Pčela« (03.10), m/j »Dinara« (05.10), m/j »Sretna sloboda« (05.20), m/j »Edison« (05.30), m/j »Velebit« (05.40), m/j »Gundulić« (06.00), m/j »Sv. Ante« (06.00), m/j »Anđeo« (06.00), m/j »Hvala Bogu« (06.10), m/j »Biokovo« (06.15) i m/j »Jastreb« u teglju sa m/j »Ivan Krstitelj« (06.20). M/j »Marna« je teglila m/j »Val«-Vis, pa je m/j »Mama« uplovila u Vis u 05.00, jer je otpustila tegalj, a m/j »Val« u 07.00 sati. M/j »Augustin«, koji je u Grdači ukrcao grupu ranjenika, borce i zbjeg, uplovio je u Visu 05.00 sati. M/j »Mars« uplovio je u Vis u 06.00 sati. U Komižu su uplovili: m/j »Slobodan« (06.00), m/j »Sv. Nikola« (06.30) i m/j »Sv. Križ« (06.30). U Vis je uplovio i m/j »Božidar« natovaren ratnim materijalom.[220]*

Posljednji su u Veloj Luci ostali NB-3 »Jadran«, BB »Marin II«, NB-4 »Topčider« i m/j »Mosor«. Ukrcavanje materijala, jedinica i zbjega završeno je oko 04.00 sata 25. aprila. Budući daje uskoro svitalo, NB-4 »Topčider« i m/j »Mosor« isplovili su za Lastovo. Međutim, četa koja je bila u zaštitnici još uvijek nije bila stigla, pa je odlučeno da se čeka. Posljednji neukrcani kamion poslan je prema četi daje što prije prebaci u Velu Luku. Kamion je prebacio samo dio čete, jer se njen drugi dio već bio uputio prema uvali Tri luke noseći ranjene borce koji su naišli na nagazne mine. Zato su borci te čete ukrcani na BB »Marin II«, koji je isplovio za Grdaču s naređenjem da tamo ukrca ostatak čete i ranjenike, a zatim isplovi za Lastovo. BB »Marin II« je uplovio u Grdaču u 05.10 sati, gdje je čekao sve do 07.15 sati. U uvalu su do tada stigli samo dva borca i jedan teški ranjenik. Kako je već bio dan a borci nisu stizali, BB »Marin II« je isplovio i vezao se uz obalu otočića Pržnjak Veli oko jednu morsku milju južno od Grdače. Tu je ostao cijeli dan, s tim što je veza u Grdači upoznata da svi koji stignu u uvalu čekaju jer će ih BB »Marin II« ukrcati kada padne mrak.[221]*

NB-3 »Jadran« je ostao posljednji u Veloj Luci. Sa preostalog kamiona skinuti su korisni dijelovi pa je zapaljen. Pošto je ukrcao 30 izbjeglica i jednog borca, NB-3 »Jadran« je oko 04.10 sati isplovio za Vis, gdje je uplovio u 07.00 sati 25. aprila.[222]*

Tri motorna jedrenjaka koji su plovili za Velu Luku uzput nisu sreli nikoga, niti su bili osmotreni od drugih brodova. NB-3 »Jadran«, koji je posljednji isplovio, također nije znao da ti brodovi plove prema Veloj Luci, niti ih je putem primijetio. Brodovi su uplovili u Velu Luku oko 06.00 sati 25. aprila, pa su se

218) *Materijali* br. 162/2.
219) *AVII,* k. 2034, br. reg. 41/1-1.
220) *AVII,* k. 2036, br. reg. 24/1-9; *Materijali* br. 162/2.
221) *Isto.*
222) *AVII,* k. 2036, br. reg. 24/1-9.

usidrili. Komandanti su dobili obavijest daje Vela Luka evakuirana, ali da ne isplovljavaju, jer će se još prikupiti zbjega. Neposredno nakon toga brodove su napala tri njemačka aviona. Potopljen je m/j »Mir Vami«. Oko 9 sati uhvaćena je veza s dijelom čete koja se trebala ukrcati u Grdači. Dogovoreno je da se ukrcaju pridošli zbjeg i dio boraca. Oko podne Velu Luku je napalo bombama i topovsko-mitraljeskom vatrom 12 njemačkih aviona. Zapaljivom bombom pogođen je m/j »Sloboda«, pa je odmah potonuo, dok je m/j »Maksim Gorki« pogođen velikim brojem metaka i zapaljen. Komandant broda Ante Lepeš, njegov zamjenik Ante Brajčić i politički komesar preostale čete uspjeli su lokalizirati a zatim uz pomoć ostalih i ugasiti požar. Pregledom broda ustanovljeno je da je uprkos oštećenju, sposoban za plovidbu. Padom mraka posada broda i posade dvaju potopljenih brodova uspjele su osposobiti brod za plovidbu. Nakon toga m/j »Maksim Gorki« ukrcao je 96 izbjeglica i 30 boraca. Isplovio je u 21 sat a u 22 sata dignuto je prednje jedro zbog povećanja brzine. Puhalo je jako jugo, a budući da brod nije imao kompasa, plovilo se prema Sjevernjači i po smjeru vjetra. Iako je putem došlo do kidanja jedra, m/j »Maksim Gorki« je uspješno uplovio u Vis u 2 sata 26. aprila.[223)]

BB »Marin II« je uplovio u Grdaču u 20 sati 25. aprila. Tamo je ukrcao 133 izbjeglice i 5 boraca, pa je u 21.30 sati isplovio za Vis. Budući daje bio prekrcan a puhao jaki jugo, »Marin II« nije mogao direktno voziti za luku Vis. Plovio je zato s vjetrom u krmu generalnim kursom prema otoku, zatim je promijenio kurs i uplovio u višku luku u 1 sat 26. aprila.[2241]

M/j »Mosor«, na kojem je bilo 196 izbjeglica i 48 boraca, i NB-4 »Topčider«, na kojem je bio načelnik Štaba 26. divizije sa grupom oficira, isplovili su iz Lastova u 23 sata. Oba broda su uplovila u Vis u 5 sati 26. aprila sa posljednjim borcima i rukovodiocima koji su učestvovali u desantnom prepadu na Mljet i Korčulu.[2251]

Nijemci u toku 25. aprila i noću 25/26. aprila nisu ništa posebno poduzeli da ometu evakuaciju Korčule. Njihovi torpedni čamci nisu isplovljavali iz Kotora. Noću 24/25. i 25/26. aprila prebacivali su na Korčulu daljnja pojačanja, a imali su u planu da to nastave i idućih noći. Tek 26. aprila Nijemci su sa sigurnošću ustanovili da su se jedinice NOVJ povukle s Korčule, ali su smatrali da je to izvršeno 25. aprila. Također su 27. aprila konstatirali da su skoro svi stanovnici zapadnog dijela Korčule napustili otok i prebacili se u Vis. Da bi nekako opravdali svoj poraz, u svojim operativnim razmatranjima i zaključcima posebno su isticali da je u borbama na Korčuli učestvovala 26. divizija NOVJ (što je bilo tačno), sa 7.000 boraca (što nije bilo tačno), od čega 1.000 anglo-američkih stručnjaka artiljeraca, vezista i drugih (što nije tačno). Istina, izražavali su sumnju u tačnost podataka o jačini upotrijebljenih snaga, ali to ne umanjuje značaj datih zaključaka koje su, radi pravdanja poraza, temeljili na velikoj brojčanoj nadmoćnosti snaga NOVJ i, navodno, izuzetnoj pomoći anglo-američkih specijalista.[2261]

Desantni prepad na Mljet i Korčulu bio je veliki uspjeh jedinica 26. divizije i Mornarice NOVJ. Pri tome treba poći od činjenice da je jedan od glavnih zadataka 26. divizije i Mornarice bio obrana Visa. I jedinice 26. divizije i Mornarice bile su na Visu tek oko tri mjeseca. One su svoju glavnu pažnju usmjerile na uspješnu obranu otoka i na obuku. Zato su izvođeni samo manji desantni prepadi na susjedne otoke. Bez obzira na to što Mornarica NOVJ nije imala odgovarajuća

223) *AVII,* k. 2034, br. reg. 41/1-1; k. 2036, br. reg. 24/1-9.
224) *Materijali* br. 162/2. Na BB »Marin II« već je bilo ukrcano 20 boraca. Inače BB »Marin II« je prije rata kao putnički brodić imao dozvolu da ukupno može prevoziti 56 putnika.
225) *AVII,* k. 2065, br. reg. 23/1-1.
226) *KTB A A,* 25,26.4. 1944. Zabrinutost Nijemaca razvojem situacije bila je takva da je 25. aprila iz Vrnjačke Banje u Split stigao načelnik Štaba 2. oklopne armije general Grolman (Grollman), *KTB SD,* 25. 4. 1944.

desantna sredstva, kao i ratne brodove za osiguranje i podršku, pokazalo se da je s postojećim brodovima bila u stanju da izvodi i veće desantne prepade. Pored toga, izvršavanje zadataka u obrani Visa, izvođenje manjih desantnih prepada, održavanje pomorskog saobraćaja i druge borbene aktivnosti podigli su operativnu sposobnost kako 26. divizije, tako i Mornarice na viši nivo. Polazeći od toga, kao i visokog borbenog morala, bilo je moguće organizirati ovaj desantni prepad širih razmjera. Pri tome se smjelo i odlučno išlo na prihvatanje rizika, ali baziranog na realnim pretpostavkama. Upravo prihvatanjem rizika uz dosta realnu procjenu situacije postignuto je iznenađenje koje je praktično trajalo za cijelo vrijeme izvođenja desantnog prepada. Zato Nijemcima ni poslije završetka desantnog prepada ni cilj ni njegov smisao nisu bili potpuno jasni.

Što se tiče IV POS-a, njegov je zadatak bio dosta složen i težak, jer je trebalo s postojećim brodovima uz što je moguće veću sigurnost prebaciti jedinice, naoružanje, municiju i opremu na Mljet i Korčulu i vratiti ih natrag. Poseban zadatak je bio prihvat i prevoz ranjenika u Vis. U toku samog desantnog prepada novi zadatak je bio prevoz zbjega, zarobljenika i plijena također u Vis. Sve te zadatake IV POS je izvršio u potpunosti, a da pri tome nije bilo nikakvih gubitaka među borcima 26. divizije, ranjenicima i pripadnicima zbjega. Iz sastava IV POS-a, odnosno Mornarice bio je samo jedan borac teže i jedan lakše ranjen.

U desantnom prepadu učestvovali su: 4 naoružana broda, 1 bolnički brod, 2 patrolna čamca, 1 motorna jahta, 2 barkase, 30 motornih jedrenjaka (23 ispod, a 7 iznad 100 tona nosivosti) i 26 leuta (na vesla i motornih). Ukupno 66 brodova. Izgubljeni su brodovi: NB-7 »Enare II« (sudar), m/j »Mir Vami«-Jelsa (potopljen od aviona), m/j »Sloboda«-Vela Luka (potopljen od aviona) i četiri leuta na vesla (otpušteni iz teglja zbog nevremena). U stvari, neprijatelj je potopio samo dva motorna jedrenjaka, i to od aviona. Prema tome, ukupni gubici bili su minimalni.[227']

Za vrijeme desantnog prepada posade naoružanih brodova bile su potpuno na visini zadatka. One su pokazale dobru uvježbanost i snalaženje u složenim situacijama. Pri tome su došla do izražaja stečena iskustva u dotadašnjem skoro svakodnevnom izvršavanju zadataka. Posade pomoćnih brodova su požrtvovano i sa mnogo volje izvršavale postavljene zadatke. Međutim, komandanti brodova nisu bili dovoljno uvježbani za plovljenje u složenim ratnim uslovima, a posebno u sastavima. Uz to, pomoćni brodovi većinom nisu imali nikakvih navigacijskih instrumenata i potrebnih pomagala, što je stvaralo određene probleme u vođenju navigacije. Zato su komandanti konvoja naređivali da se brodovi međusobno vezuju tegljevima kako se sastav ne bi rasturio.

Štab IV POS-a i sve njegove sekcije i referenti poduzeli su sve da se postavljeni zadatak što bolje izvrši. Uz pomoć Odsjeka za pomorski saobraćaj Štaba Mornarice osiguran je dovoljan broj pomoćnih brodova. Pored toga, tehnička služba je upornim i neprekidnim radom dovela u ispravno stanje više neispravnih brodova, tako da je stvorena i izvjesna rezerva, koja je upotrijebljena za evakuaciju preko 1.200 izbjeglica i zaplijenjenog ratnog materijala. Štab IV POS-a je, neprekidno prateći situaciju, pravovremeno reagirao u vezi sa stavljanjem na raspolaganje brodova gdje je to bilo potrebno. Pri tome je, preuzimajući odgovornost i rizik, kada je to situacija zahtijevala slao i pojedinačne brodove za Las-

227) *AVII,* k. 2036, br. reg. 50-3; k. 2027, br. reg. 4/8-1. U izvještaju Štaba IV POS-a stoji da su izgubljena tri leuta, i to prilikom plovidbe mljetskog sastava od Mljeta za Lastovo. Jedan se prevrnuo a dva su namjerno otpuštena, jer su smetala prilikom manevriranja, odnosno plovljenja. Međutim, u posebnom prilogu se navodi da su izgubljena četiri leuta, ali nije naznačeno kada i gdje je izgubljen četvrti. Po svemu sudeći, taj leut je zbog nevremena otpustio m/j »Biokovo«. U istom prilogu stoji i podatak da su ukupno učestvovala 33 leuta. Motorna jahta »Lala IV« (kasnije NB »Partizanka«) upotrijebljena je za prebacivanje člana Vrhovnog štaba i grupe oficira iz Visa u Uble i natrag *(AVII,* k. 2036, br. reg. 23/1-9).

tovo i Korčulu, odnosno naređivao je i plovidbu po danu. Sve je to doprinjelo da se taj složeni zadatak uspješno izvrši.

U desantnom prepadu na Mljet i Korčulu IV POS je stekao mnoga dragocjena iskustva. To je bilo od velikog značaja za dalji razvoj sektora kao cjeline, ali i za nastavak uspješne borbene djelatnosti. Desantni prepad je pokazao daje IV POS, pored ispoljenih nedostataka, spreman i sposoban za izvršavanje složenijih borbenih dejstava. Već tada, krajem aprila, pokazalo se da je borbena spremnost i sposobnost sektora podignuta na viši stepen u odnosu na stanje kakvo je bilo kada je IV POS došao na Vis. To je bio rezultat zalaganja svih njegovih pripadnika koji su u dosta teškim i složenim uslovima uspješno obavljali postavljene zadatke. Cjelokupni sastav IV POS-a bio je ponosan kada su pred strojevima čitana dva priznanja. Vrhovni komandant maršal Tito uputio je ovo priznanje: »Borcima, komandirima, komandantima i politkomesarima XXVI divizije i Mornarice koji su se istakli prilikom napada na otoke Korčulu i Mljet izražavam svoju zahvalnost i priznanje za njihovo držanje i upornost prigodom uništenja fašističkih zločinaca koji su toliko zločina počinili. U ovoj borbi vi ste proneli još jedanput slavu oružja NOV i POJ u svim savezničkim zemljama. Slava palim herojima koji su dali živote za slobodu svog naroda! Tito, maršal Jugoslavije«. Komandant savezničkih snaga na Sredozemlju general Henri Vilson (Henry Maitland Wilson) poslao je ovu depešu: »Mnogo cijenim rad vaše vojske u napadu na Mljet i Korčulu. Bio bih zahvalan da isporučite komandirima i borcima moju čestitku za njihovu uspješnu borbu - M. Vilson«.[228)]

Desantni prepad na Šoltu

Poslije desantnog prepada na Mljet i Korčulu IV POS je nastavio s izvršavanjem zadataka, od kojih je najvažniji bio održavanje pomorskog saobraćaja. Sve pomorske veze između Visa i otoka, odnosno obale normalno su funkcionirale. Ipak, najintenzivniji pomorski saobraćaj bio je na rutama Vis-Kornati i Vis-Žirje, zatim između Visa i srednjodalmatinskih otoka, Visa i Lastova, dok je veza s Podbiokovljem održavana povremeno. Osiguranje konvoja i održavanje najopasnijih veza obavljali su naoružani brodovi. Budući da ih je bilo malo, bili su skoro svaku noć na zadacima. Određenu pomoć pružali su štabovi III i II POS-a, čiji su patrolni čamci također učestvovali u osiguranju konvoja. Polazeći od stečenih iskustava u desantnom prepadu na Mljet i Korčulu, više pažnje se počelo posvećivati obuci posada pomoćnih brodova. Za komandante brodova organizirana je obuka iz navigacije, dok je njih sedam upućeno na kurs za kapetane male obalne plovidbe. Ponovo je učinjen pokušaj da se od saveznika dobiju kompasi, navigacijske karte i ostali navigacijski materijal, ali bez nekog posebnog uspjeha. Također su tražene mogućnosti da se poveća broj naoružanih brodova i patrolnih čamaca. Ali tu se naišlo na nepremostive teškoće jer, jednostavno, nije bilo odgovarajućih brodova. Samo je motorna jahta »Lala IV« 28. aprila upućena u Monopoli na remont i opremanje kao naoružani brod.

Noću 1/2. maja 1944. NB-4 »Topčider« prebacio je iz Drvenika Malog u Vis 28 pripadnika zbjega i 38 putnika. Među njima je bilo i 14 igrača nogometnog kluba »Hajduk«, koji su na poziv narodnih vlasti napustili Split. Od igrača koji su već bili u NOVJ i pridošlih iz Splita »Hajduk« je obnovljen na Visu 7. maja 1944. kao tim NOVJ.[22]«

Iz poraza na Mljetu i Korčuli Nijemci su, također, izvukli određene pouke. Međutim, njihov osnovni problem je bio nedostatak odgovarajućih snaga kako bi u potpunosti realizirali planiranu protudesantnu obranu. U takvoj situaciji bili su prisiljeni da napuste zapadni dio Korčule, da se na Hvaru koncentriraju

228) *AVII,* k. 2037, br. reg. 4/21-1; *Zbornik NOR-a,* tom VIII, knjiga 2, 302-303.
229) *Materijali* br. 162/2; K. Pribilović, *Naoružani brodovi,* 242 (Materijali br. 164/2).

oko Jelse i Sućurja, a Šoltu pojačaju još jednom četom. Na otocima su formirali tzv. goneće odrede kojima su kontrolirali nezaposjednute dijelove. U sastavu 264. i 118. divizije formirali su po jedan bataljon za upotrebu na ugroženim područjima. Pored toga, formirali su tzv. alarmne jedinice koje su na znak uzbune odmah trebale biti prebačene na napadnute otoke. Poboljšali su sistem podrške uporištima na otocima obalnim baterijama razmještenim na kopnu. Sva uporišta, odnosno otporne tačke na otocima okružili su s više redova bodljikave žice, uz postavljanje neuobičajeno velikog broja nagaznih i poteznih mina. Poduzeli su mjere da se iz sjevernog Jadrana prebaci na područje Split-Ploče-Dubrovnik više desantnih splavi i desantno-jurišnih čamaca. Smatrali su da će se desantni prepadi s Visa nastaviti, pa su odlučili da drže u pripravnosti desantna sredstva radi prebacivanja pojačanja na otoke. Novopristiglu desantnu četu za opće pomorsko obezbjeđenje jačine 12 desantnih čamaca rasporedili su u Makarsku i Metković. Pola čete iz Metkovića dobilo je zadatak da napada pomorske veze Mornarice NOVJ u delti rijeke Neretve, dok je druga polovina upućena u Jelsu radi angažiranja na sektoru Hvar-Brač. Tri torpedna čamca bazirali su u Kotoru, ali zbog čestih kvarova rijetko su isplovljavali. Nakon desantnog prepada na Mljet i Korčulu torpedni čamci su prvi put isplovili noću 28/29. aprila. Mada su pretražili morski prostor sjeverno i istočno od Visa, zatim između Hvara, Korčule, Lastova i Mljeta - ništa nisu osmotrili. Izviđački avioni 12. grupe za noćno izviđanje pojačali su izviđanje Visa, koje su obavljali i po tri puta dnevno. Izviđanjem i fotografiranjem Visa otkrili su 29. aprila poletno-sletnu stazu koja je bila u završnoj fazi izgradnje. Ukupno uzevši, Nijemci su poduzeli niz mjera radi poboljšanja protudesantne obrane, ali su istovremeno povećali svoje zanimanje za Vis smatrajući ga velikim izvorom opasnosti za njih.[230)]

Nakon uspješno izvršenog desantnog prepada na Mljet i Korčulu, Štab 26. divizije također je poduzeo određene mjere radi otklanjanja uočenih nedostataka i nastavio sa pripremama za nova borbena dejstva. Pored toga, Štab 26. divizije izvršio je reorganizaciju obrane Visa, a poduzeo je mjere da se zauzeti položaji bolje fortifikacijski urede. Time su oslobođene određene snage za prepadna dejstva, a obrana Visa nije oslabljena.[231]*

Razmatranja gdje da se izvede novi desantni prepad dovela su do odluke da to bude otok Šolta. Štab 26. divizije odlučio je da desantnim prepadom uništi njemačko uporište na tom otoku i dezorganizira sistem protudesantne obrane na tom važnom odsjeku. Zapovijest za napad na Šoltu izdata je 4. maja, iskrcavanje je trebalo izvršiti noću 5/6. maja, a napad 6. maja. Operativna zamisao desantnog prepada bila je da se ojačana brigada, podijeljena u dvije kolone, u toku noći iskrca na južnu i jugozapadnu obalu otoka, izvrši neprimijetno podilaženje a u zoru poslije avijacijske i artiljerijske pripreme napadne i uništi njemačko uporište, istog dana uvečer ukrca se na brodove i vrati u Vis. Za izvršenje desantnog prepada određeni su 1. dalmatinska brigada, 3. bataljon i minobacačka četa 12. dalmatinske brigade i baterija brdskih topova od 75 mm. Ukupno pet bataljona, minobacačka četa i baterija topova.[232)]

Uporište Šoltu branile su 3. i 7. četa 892. puka 264. divizije. Njemačke jedinice bile su raspoređene na koti 197 Mala Straža, Grohotama, koti 103 sjeverno od Grohota, koti 22 i u luci Rogač. Svi položaji, odnosno bunkeri bili su opasani bodljikavom žicom i velikim brojem nagaznih mina. Na koti 197 Mala Straža na-

230) *KTB AA,* 29.4. 1944; *KTB SD,* 3,4.5.1944. Zbog nedostatka snaga Nijemci su bili prinuđeni da napuste Velu Luku, Prigradicu, Prižbu, Brnu, Lumbardu i Račišće na Korčuli i Trpanj i Lovište na Pelješcu. Detaljnim izviđanjem 12. grupa za noćno izviđanje ustanovila je da je poletnosletna staza na Visu duga 1.300, a široka 60 metara, što nije bio potpuno tačno. U luci Vis je 6. maja otkriveno 26 motornih jedrenjaka, 35 manjih brodova i 4 manja ratna broda *(KTB AA,* 6. 5. 1944).

231) *Zbornik NOR-a,* tom V, knjiga 27, 93-97, 122-128.

232) *Isto,* 123; AVII, k. 1102, br. reg. 27/4.

lazila se i osmatračka stanica iz sastava njemačke ratne mornarice. Obranu Šolte potpomagale su obalne baterije raspoređene na otoku Čiovo kod Okruga Donjeg, Žednoga i Slatina. Na otoku Braču Nijemci su imali jedan bataljon, kao i pokretnu obalnu bateriju koju su mogli privući bliže Šolti i njome tući otok.[233]>

Prilikom priprema desantnog prepada održan je sastanak sa savezničkim komandantima na Visu. Oni su pristali da učestvuju u desantnom prepadu. Preuzeli su obavezu da vlastitim desantnim brodovima prebace jedinice na Šoltu i vrate ih natrag, zatim da vrše neposredno i posredno osiguranje konvoja i da avijacijom potpomažu napad na uporište. Pored toga, stavili su na raspolaganje sredstva za vezu (radio-stanice »talkie-walkie«) i mine. U vezi s tim, iz Italije u Komižu uplovili su 4. maja desantni brodovi za pješadiju (Landing Craft Infantry) »LCI-247«, »LCI-260«, »LCI-281« i »LCI-289« iz sastava 258. LCI flotile. Najstariji savezнički pomorski oficir na Visu poručnik bojnog broda Morgan Džajls izdao je 3. maja zapovijest kojom je regulirao učešće svih brodova u desantnom prepadu na Šoltu. Kopija zapovijesti dostavljena je Štabu Mornarice.[234])

Za desantni prepad na Šoltu Štab Mornarice izdao je zapovijest 4. maja. Ona je usaglašena s zapoviješću savezničkog pomorskog komandanta. U zapovijesti su posebno regulirane obaveze saveznika, a posebno Štaba IV POS-a. Naime, iako su saveznici preuzeli obavezu da će njihovi brodovi prebaciti jedinice, u desantnom prepadu su trebali učestvovati i brodovi Mornarice NOVJ radi izvršavanja određenih zadataka. Štab IV POS-a trebao je pripremiti po jedan leut za svaku kolonu, zatim motorne jedrenjake za prevoz municije i posada topova, kao i tegljenje desantno-jurišnih čamaca, BB »Marin II« za prevoz ranjenika, vodiče-pilote za svaku kolonu i jednog dobrog poznavaoca Šolte za savjetnika savezničkom komandantu sastava. Uz to, Štab IV POS-a trebao je držati u pripravnosti sve motorne jedrenjake koji su se nalazili u luci Vis.[2351]

Sastav kolona bio je slijedeći:

Desantni odred Šolta

	Zapadna kolona	Istočna kolona	Artiljerija
Brodovi	2 LCI (desantni brodovi za prevoz pešadije), 1 leut	2 LCI (desantni brodovi za prevoz pješadije), 1 leut	4 LCA (desantno-jurišni čamci za prevoz artiljerije),koča „Sea Star", BB „Marin II", m/j „Dupin',' 1 leut
Jedinice	dva bataljona 1. brigade, jedan bataljon 12. brigade i minobacačka četa 12. brigade	dva bataljona 1. brigade, minobacački vod, 1. brigade	baterija brdskih topova
lsplovljenje		21.00 sati 9. maja	
Mjesto iskrcavanja	uvala Sešula	uvala Senjska	uvala Senjska

Za desantni prepad na Šoltu planirano je da se upotrijebe 22 broda: 4 desantna broda za prevoz pješadije, 4 desantno-jurišna čamca za prevoz artiljerije, 1 koča, 1 bolnički brod, 3 leuta, 1 motorni jedrenjak, 5 motornih topovnjača, 2 torpedna čamca i 1 patrolni čamac. Iako je većina planiranih brodova bila iz sastava savezničkih pomorskih snaga, Štabu IV POS-a je naređeno da drži u pri-

233) *Materijali* br. 162/2; AVII, k. 15B, br. reg. 2/2; k. 1892, br. reg. 38/1.
234) *AVII,* k. 1104, br. reg. 6-1/21; k. 1100, br. reg. 7-1/11; Zbornik NOR-a, tom VIII, knjiga 2, 603-608.
235) *AVII,* k. 2064, br. reg. 35/2.

pravnosti naoružane brodove i motorne jedrenjake, koje je također trebalo upotrijebiti zavisno od razvoja situacije. Budući da udaljenost između Visa i Šolte iznosi 19 morskih milja, smatralo se da savezničke-motorne topovnjače i torpedni čamci mogu u potpunosti riješiti probleme osiguranja, odnosno uspostaviti takav povoljan operativni režim da brodovi mogu ploviti i bez osiguranja. To mišljenje baziralo se na činjenici da u morskom prostoru između Visa, Hvara i Šolte dugo nije bilo susreta s njemačkim brodovima. Također se smatralo da veća opasnost od eventualnog napada njemačkih pomorskih snaga postoji iz pravca Šibenika nego s juga. Istina, Štab Mornarice je u podacima o neprijatelju naveo da nema tačnih podataka o njegovim pomorskim snagama, ali da je njegova aktivnost na moru slaba. Zato je odlučeno da neposredno osiguranje konvoja vrše samo dvije motorne topovnjače, a ostale i torpedni čamci da učestvuju u posrednom osiguranju s težištem na sprečavanju eventualne intervencije njemačkih pomorskih snaga iz pravca Šibenika.[2361]

Desantni prepad na Šoltu trebalo je započeti iskrcavanjem jedinica na otok noću 5/6. maja. Radi postizanja iznenađenja iskrcavanje izvršiti po mogućnosti neopaženo. Nakon iskrcavanja jedinice su se morale neopaženo približiti glavnim neprijateljskim položajima i sačekati avijacijsku i artiljerijsku pripremu. Jedinice su trebale prići na jurišno odstojanje za vrijeme vatrene pripreme. Po završetku pripreme, ne dopuštajući neprijatelju da se sredi, trebalo je brzim udarom slomiti njegov otpor. Radi obezbjeđenja od pravca otoka Brača naređeno je da 12. brigada uputi na otok ojačani minerski vod. Njegov je zadatak bio da uz pomoć Bračkog partizanskog odreda minira cestu Nerežišće-Humac-Bobovišće i tako onemogući neprijatelju da privučenom artiljerijom pomaže obranu Šolte.[2371]

Da bi se dobili što potpuniji podaci o situaciji na Šolti, noću 27/28. aprila NB-3 »Jadran« prebacio je na otok obavještajnog oficira 26. divizije i grupu savezničkih oficira i vojnika. Obavještajnog oficira i savezničku grupu vratio je u Vis NB-8 »Kornat« noću 1 /2. maja. Na Šolti se uspjelo prikupiti određene podatke o neprijatelju, ali svi nisu bili ni tačni ni potpuni. Naime, glavni izvor obavještajnih i drugih podataka-stanovništvo Nijemci su, osim onih koji su otišli u zbjeg, iselili. Zato se nisu mogli ni dobiti, ni provjeriti svi potrebni podaci o neprijatelju prije samog izvršenja desantnog prepada. Tako se, na primjer, smatralo daje kota 197 Mala Straža glavna otporna tačka, pa je prema njoj orijentiran jedan cijeli bataljon. Međutim, tamo je bila samo osmatračka stanica branjena odjeljenjem vojnika. Nisu bili tačni ni svi podaci o gustim minskim poljima nagaznih mina oko pojedinih otpornih tačaka i položaja.[2381]

Pripreme za desantni prepad bile su gotove 5. maja. Noću 4/5. maja NB-3 »Jadran« prebacio je na Šoltu jednog artiljerijskog oficira i jednog oficira iz Štaba 26. divizije radi rekognosciranja terena. Barkasa »B-l« je istu noć prebacila na Brač ojačani minerski vod iz 12. brigade sastava 32 borca. Međutim, jaki jugo koji je bio popustio ponovo se razvio, pa je donesena odluka da se iskrcavanje jedinica izvrši noću 9/10. maja, a napad 10. maja.[239>

Uoči desantnog prepada njemački avioni su izviđali Vis, ali ništa posebno nisu uočili. U toku 7. maja na području Pomorske komande Dalmacije uvedena je borbena pripravnost prvog stepena, jer se navodno očekivala napadna akcija

236) *Materijali* br. 162/2; *AVII,* k. 1102, br. reg. 27/4.
237) *Zbornik NOR-a,* tom V, knjiga 27, 125.
238) *Materijali* br. 164/2; Mirko Novović, Ante Kronja Čenčo, Bogdan Stupar, Vaso Đapić, *Prva dalmatinska proleterska NOU brigada,* 290.
239) *Materijali* br. 164/2. U knjizi J. Vasiljevića, *Mornarica NOVJ,* na str. 215 navodi se da nije poznato kako i kada je minerski vod prebačen na Brač. Prilikom istraživanja sačuvane dokumentacije vjerovatno je J. Vasiljeviću promakao podatak u Operativnom dnevniku IV POS-a za 5. maj 1944. gdje se navodi da su 32 borca prebačena na Brač s barkasom »B-l«.

snaga NOVJ na područje Splita. Izviđajući Vis 8. maja, njemački avioni otkrili su u luci Vis 4 desantna broda tipa »LCI«. Međutim, admiral Jadrana je smatrao da postojeći razmještaj plovnih objekata u lukama otoka Visa predstavlja normalno stanje. Bez obzira na otkrivena 4 LCI, admiral Jadrana je zaključio da se ne radi o povećanju desantnih sredstava u lukama Visa, na osnovu čega bi se moglo zaključiti da predstoji neka akcija. U toku 8. maja Pomorska komanda Dalmacije stavila je van snage naređenje za uvođenje borbene pripravnosti prvog stepana, ali je izdala naređenje za povećanje opreznosti. Premda je 9. maja torpedni čamac »S-33« osposobljen za borbenu upotrebu, komandant divizionaje odlučio da torpedni čamci zbog jakog juga ne isplovljavaju iz Kotora naredne noći. Znajući daje otok Drvenik Mali važan punkt za održavanje veze između Visa i kopna a dobivši agenturni izvještaj da će na otok doći »važan partizanski rukovodilac«, komandant 892. puka odlučio je da izvrši prepad. Uvečer 9. maja prebačena je čamcima na vesla grupa vojnika iz Drvenika Velog na Drvenik Mali, a zatim su dva desantno-jurišna čamca prebacila iz Trogira na isti otok jedan vod vojnika. Bilo je očito da Nijemci nisu očekivali desantni prepad na Šoltu noću 9/10. maja.[240)]

Bez obzira na desantni prepad uvečer 9. maja iz Visa je isplovilo više brodova na razne zadatke. NB-3 »Jadran« je održao vezu s Bračem odakle je doveo jednog ranjenika, devet izbjeglica i dva zarobljena njemačka vojnika. Sa Hvarom je održao vezu PC-56 »Partizan III« prebacivši u Vis jednog borca, dva saveznička vojnika, pet izbjeglica i dva Talijana. Za Kornate su isplovili PC-2 »Macola«, m/j »Sv. Nikola« i m/j »Slobodan«. Međutim, zbog jako ukrštenog mora brzina konvoja je bila tako mala da do jutra ne bi stigao u Kornate, pa se vratio u Vis. Za Lastovo je isplovio m/j »Sv. Roko«. Barkasa »B-2« isplovila je za Drvenik Mali radi održavanja veze. Na određenom mjestu veza nije čekala pa se vodič uputio u zaselak Vela Rina, gde je saznao da su se na otok iskrcali Nijemci. Nakon što se vodič vratio, »B-2« je odmah isplovila za Vis gdje je o svemu odmah izviješten Štab Mornarice.[241)]

Štab IV POS-a odredio je pilote za sve tri kolone i oni su ukrcani na komandne brodove. Komandant Viške flotile Petar Vidan, kao dobar poznavalac Šolte, dodijeljen je za savjetnika komandantu desantnog sastava poručniku britanske ratne mornarice Klintonu Bejkeru (Clinton Baker). Leuti određeni za istočnu i zapadnu kolonu otegljeni su iz Visa u Komižu u popodnevnim satima 9. maja i predati komandantima kolona. M/j »Dupin« isplovio je ujutro 9. maja za Rukavac gdje je ukrcao artiljerijski materijal i municiju, pa se u 14 sati vratio u Vis. BB »Marin II« vezao se blizu m/j »Dupin« čekajući naređenje za isplovljenje. Pošto su ta dva broda nakon iskrcavanja jedinica morala ostati u uvali Senjska, za njihovog komandanta određen je Arsenije Grozdanić, minerski referent Štaba IV POS-a. On se ukrcao na BB »Marin II«.[242)]

Nakon što su četiri LCA ukrcala brdsku bateriju u Rukavcu, uplovila su u Vis. Zatim su dva LCI u Rukavcu ukrcali jedinice istočne kolone, pa su uplovili u Komižu. U Rukavcu su dva LCI ukrcali jedinice zapadne kolone, pa su i oni uplovili u Komižu. U večernjim satima 9. maja istočna i zapadna kolona, kao i brodovi osiguranja, bile su spremne za isplovljenje. Pomoćni brod (koča) »Sea Star« s komandantom sastava uplovio je u Vis oko 16 sati 9. maja. Budući da su se u toku dana vremenske prilike pogoršale, a počeo je puhati dosta jak vjetar iz sjeverozapadnog smjera, donesena je nova odluka u vezi sastava kolone za prevoz

240) *KTB AA,* 7, 8, 9. 5. 1944; *KTB SD,* 9. 5. 1944. Nakon iskrcavanja vojnika na Drvenik Mali, dva desantno-jurišna čamca uplovila su u Split u 01.40 sati 10. maja. Prema admiralu Jadrana, na Drvenik Mali su noću 9/10. maja trebali doći »partizanski rukovodioci s partizanskim brodom« *(KTB AA,* 9. 5. 1944).

241) *Materijali* br. 164/2.

242) *AVII,* k. 2034, br. reg. 7-1/2.

artiljerije. Koča »Sea Star« i m/j »Dupin« trebali su tegliti po dva LCA. U dogovoru s komandantom Mornarice naređeno je da u sastav kolone uđu još NB-4 »Topčider« i NB-8 »Kornat«. Oni su trebali tegliti po jedan LCA, čime bi se brzina sastava povećala. Tako je i ta kolona u večernjim satima 9. maja bila spremna za isplovljenje.[2431]

Sve tri kolone isplovile su za Šoltu u 21 sat 9. maja. Tri motorne topovnjače i dva torpedna čamca isplovili su iz Komiže i uspostavili nepokretnu patrolu južno od rta Ploča kod Rogoznice. Na toj poziciji ostali su do 04.00 sati 10. maja, a zatim su uplovili u Komižu. Zapadna i istočna kolona plovile su zajedno do pozicije sjeverozapadno od rta Barjaci (sjeverozapadni rt o. Visa), a zatim je istočna kolona uz osiguranje patrolnog čamca »ML-841 « nastavila vožnju za uvalu Senjska, a zapadna kolona uz osiguranje dvije motorne topovnjače za uvalu Šešula na Šolti. Istočna kolona, sastava dva LCI i jedan leut, nakon primljenog signala s obale pristala je u Senjsku u 24 sata 9. maja, gdje su iskrcane jedinice. Zapadna kolona, sastava dva LCI i jedan leut, pristala je u Šešulu u 01.00 sati 10. maja, gdje su iskrcane jedinice. Nakon iskrcavanja jedinice su odmah krenule prema njemačkim položajima. Za vrijeme iskrcavanja jedinica brodovi neposrednog osiguranja patrolirali su jednu morsku milju južno od Šešule i Senjske. Poslije iskrcavanja boraca brodovi obiju kolona sa neposrednim osiguranjem isplovili su iz navedenih uvala i uplovili u Komižu. Tamo su bili u stanju pripravnosti radi vraćanja jedinica sa Šolte.[2441]

Kolona za prevoz artiljerije isplovila je iz Visa za Senjsku u 21 sat 9. maja. Sastav kolone je bio: koča »Sea Star« sa jednim LCA u teglju, NB-8 »Kornat« sa jednim LCA u teglju, NB-4 »Topčider« sa jednim LCA u teglju, m/j »Dupin« sa jednim LCA u teglju i BB »Marin II« sa leutom u teglju. Poslije isplovljenja iz viške luke sastav je plovio tako daje na čelu bila koča »Sea Star«, pa NB-8 »Kornat«, m/j »Dupin«, BB »Marin II« i NB-4 »Topčider« sa navedenim brodovima u teglju. Pošto je »Sea Star« imao znatno veću brzinu, izašao je iz sastava kolone već u 22.30 sati. Najmanju brzinu imao je m/j »Dupin«, koji je vozio nešto više od 4 čvora. Da bi povećao brzinu, m/j »Dupin« je digao jedro ali je vjetar oko ponoći potpuno stao. U takvoj situaciji NB-8 »Kornat« je oko 24 sata uzeo u tegalj m/j »Dupin«, dok je LCA preuzeo u tegalj BB »Marin II«. Sastav je doplovio pred Senjsku u 02.15 sati 10. maja. Posluge topova su prekrcane na LCA koji su otpušteni iz tegljeva, pa su uplovili u Senjsku. U istu uvalu su uplovili i m/j »Dupin« i BB »Marin II«. Topovi i municija su iskrcani, i baterija je do 05.30 sati bila na svojim vatrenim položajima, očekujući naređenje za početak artiljerijske pripreme. BB »Marin II« i m/j »Dupin« vezani su uz obalu u Senjskoj i maskirani. NB-4 »Topčider« i NB-8 »Kornat« vratili su se u Vis.[2451]

Iznenađenje kao jedan od glavnih uslova za uspjeh napada na Šoltu, međutim, nije postignuto. Njemačka osmatračka stanica s kote 197 Mala Straža osmotrila je oko 00.40 sati 10. maja zapadnu kolonu koja je uplovljavala u Šešulu. O tome je odmah izviješten Štab 892. puka, u 01.35 sati Pomorska komanda Dalmacije i u 03.35 sati admiral Jadrana. Osmatračka stanica s Drvenika Velog osmotrila je i javila u 02.24 sata da između Šolte i Drvenika Velog patrolira veći brod. Njemački štabovi su djelovali vrlo energično. Nakon što je data uzbuna alarmnim jedinicama, mornarička alarmna četa je prebačena iz Splita u Kaštel Kambelovac gdje je preuzela položaje od pješadijske alarmne čete. Ta četa je kamionima prebačena u Split i odmah ukrcana na desantnu splav »SF-287« i desantno-jurišni čamac »1-010«. Oba broda su u 04.10 sati 10. maja isplovili iz Splita za Rogač na Šolti. Četa je imala 2 oficira (od kojih jedan komandant 4. bataljona

243) *Materijali* br. 164/2.
244) *AVII,* k. 1100, br. reg. 7-1/11; *Zbornik NOR-a,* tom V, knjiga 27, 156.
245) *AVII,* k. 2036, br. reg. 39-1/9; k. 2034, br. reg. 7-1/2. Koča »Sea Star« se također vratila u Vis, dok su LCA ostali u Senjskoj.

892. puka) i 150 vojnika. Pored toga, svim jedinicama na obali i otocima data je borbena pripravnost drugog stepena. U 04.30 sati izdato je naređenje da svi raspoloživi brodovi budu u pripravnosti za momentalno isplovljenje u slučaju potrebe. Komanda 2. oklopne armije postavila je zahtjev Vazduhoplovnoj komandi Jugoistoka da po mogućnosti što prije izvrši izviđanje Šolte i napadne iskrcane jedinice NOVJ i brodove.[2461]

Sigurnu potvrdu da predstoji napad na uporište Nijemci su dobili oko 4 sata, kada se prethodnica zapadne kolone sukobila s jednom njihovom patrolom. Kada su jedinice zapadne kolone izbile na kotu 208 Vela Straža, njemačka baterija s Čiova otvorila je vatru već u 04.30 sati. Međutim, bez obzira na to što iznenađenje nije postignuto, odlučeno je da se napad izvrši po planu. Dok su jedinice podilazile njemačkim položajima, u Rogač su oko 05.20 sati uplovili njemačka desantna splav i desantno-jurišni čamac s četom poslanom iz Šplita. Četa je iskrcana u Rogaču, a desantna splav i desantno-jurišni čamac su se vezali odvojeno uz neizgrađenu obalu u uvali. Iskrcavanje te čete bilo je od velikog značaja za napadnuto uporište. Sada su na Šolti bile tri čete i jedan inžinjerijski vod, ukupno oko 400 vojnika. Iskrcanu tzv. alarmnu četu činili su, uglavnom dobrovoljci iz više jedinica 264. divizije. Sa četom je na Šoltu došao komandant bataljona, koji je odmah preuzeo rukovođenje obranom. Time su Nijemci znatno ojačali obranu uporišta u odnosu na početno stanje.[2471]

Artiljerijska priprema počela je u 6 sati, a zatim su njemačke položaje i uvalu Rogač napali saveznički avioni. Iako je napad bio žestok, nije dao očekivane rezultate. Naime, nije postojao oficir za navođenje avijacije, pa su avioni tukli ciljeve obilježene na karti što nije bilo potpuno efikasno. U uvali Rogač saveznički avioni su potopili desantnu splav »SF-287« i oštetili desantno-jurišni čamac »I-010«. Nakon završetka napada avijacije desantno-jurišni čamac je isplovio i pomoću jednog motora stigao do Čiova, gdje se vezao uz obalu blizu obalne baterije.[2481]

Poslije završetka artiljerijske i avijacijske pripreme jedinice su s velikim poletom krenule u napad. Odmah je zauzeta kota 197 Mala Straža, a zatim je izvršen napad na uporište Grohote i kotu 183 koju su branile dvije čete. Jedinice su u prvom naletu uspjele opkoliti kotu 183 i Grohote. Nijemci su vješto manevrirali, pa su borci upali u prostor između prvog i drugog reda žičanih prepreka gusto posijan nagaznim minama. Borba se vodila na kratkom rastojanju. Jedinice su trpjele osjetne gubitke od mina. Mada su likvidirani mnogi bunkeri, utvrđene kamene kuće opasane bodljikavom žicom nije bilo moguće zauzeti. Pored toga, baterije s Čiova stalno su tukle prostor ispred njemačkih položaja. Da bi se izbjegle suvišne žrtve, naređeno je da se jedinice izvuku iz žice, srede i pripreme za novi koncentrični napad. Za to vrijeme četa koja je iskrcana u Rogaču pokušala je zauzeti kotu 101, ali je odbačena natrag. Iako je uporno napadala, sabijena je na prostor kote 22 iznad Rogača. Posada potopljene desantne splavi pokušala se probiti do kote 22, ali su ubijeni oficir komandant odreda desantnih brodova

246) *KTB A A,* 10. 5. 1944; *KTB SD,* 10. 5. 1944. Štab 892. puka javio je Pomorskoj komandi Dalmacije daje uz obalu Šolte pristalo 5 brodova. Zatim je u 02.40 sati stigao novi izvještaj po kojemu je do tada uz obalu otoka pristalo 11 brodova, od kojih 2 desantna. U 03.30 sati javljeno je daje iskrcavanje izvršeno i kod Stomorske (što nije bilo tačno) i u uvali Tatinja (što također nije bilo tačno, ali se ta uvala nalazi samo jednu morsku milju zapadno od Senjske gdje je izvršeno iskrcavanje). Jedinice koje su se iskrcale na Drvenik Mali nisu pohvatale, kako su se nadale, »partizanske rukovodioce«, pa je grupa vojnika vraćena na Drvenik Veli 10. maja Na Drveniku Malom do daljnjega je ostala grupa od 70 vojnika *(KTB SD,* 10. 5. 1944).

247) *KTB SD,* 12. 5. 1944. Prema njemačkim podacima, komandant bataljona je vrlo energično i znalački rukovodio obranom.

248) *KTB SD,* 10. 5. 1944. Desantno-jurišni čamac bio je nekoliko puta pogođen u lijevi bok, dobio je prodor vode, oštećen mu je lijevi motor, ali nije potonuo. Kada je isplovio iz Rogača, napadnut je i minobacačkom vatrom, ali nije pogođen. Uspio je uploviti u Split uvečer 11. maja

i 3 podoficira i mornara, dok je zarobljeno 11 podoficira i mornara. Samo se 5 članova posade uspjelo dokopati kote 22.[2491]

Dok su vođene borbe na Šolti, NB-8 »Kornat« dobio je naređenje da po danu hitno isplovi za Senjsku i prebaci municiju. Ukrcavši 300 topovskih granata i 39 sanduka minobacačke municije, NB-8 »Kornat« je isplovio iz Visa u 13.15 sati i uplovio u Senjsku u 15.30 sati. Po uplovljenju NB-8 »Kornat« je dobio naređenje da do daljnjega ostane u uvali. BB »Marin II« i m/j »Dupin« u 11 sati isplovili su iz Senjske za Šešulu radi prikupljanja ranjenika. M/j »Dupin« je ukrcao 12 ranjenika i u 13.15 isplovio za Šenjsku. Tamo su ranjenici odmah iskrcani na obalu jer je u uvali radila kirurška ekipa 26. divizije. BB »Marin II« je ostao u Šešuli radi prikupljanja ranjenika. Pošto je s položaja donesen jedan teški ranjenik kojem je hitno trebalo pružiti pomoć, to je BB »Marin II« uplovio u Senjsku oko 15 sati. Po naređenju referenta saniteta 26. divizije, u 16 sati počelo je ukrcavanje ranjenika na BB »Marin II«, s tim da brod isplovi za Vis padom mraka.[250)]

Dok su vođene borbe na Šolti, njemački štabovi su poduzeli daljnje mjere za pružanje pomoći napadnutom uporištu. Obalne baterije s Čiova potpomagale su obranu uporišta tukući ugrožene sektore. Osmatračka stanica s Drvenika Velog slala je potrebne podatke o ciljevima. Tako je osmotrila uplovljenje u Šešulu BB »Marin II« i m/j »Dupin«, pa je na uvalu odmah otvorena vatra. Naređeno je da padom mraka isplove iz Splita za Šoltu dva desantno-jurišna čamca i motorni jedrenjak s novim pojačanjima, a iz Šibenika za Trogir tri desantno-jurišna čamca i dva minolovca radi prebacivanja na Šoltu jednog bataljona. Admiral Jadrana naredio je komandantu diviziona da tri torpedna čamca isplove iz Boke i napadnu brodove Mornarice NOVJ na morskom prostoru između Visa i Šolte. Avijaciji je naređeno da izviđa Šoltu, Vis i Brač. Izviđanje je vršeno u vremenu od 14.20 do 15.00 sati. U Visu je osmotreno 19 motornih jedrenjaka i dva desantna broda tipa »LCI«. U Komiži su osmotreni 4 ratna broda, 10 motornih jedrenjaka i dva desantna broda tipa »LCI«. Na Šolti, Lastovu i Pelješcu ništa posebno nije osmotreno. Njemačkoj avijaciji je naređeno da u toku noći bombardira Vis.[25]»

Drugi napad na preostale neprijateljske otporne tačke počeo je u 14.30 sati nakon artiljerijske i avijacijske pripreme. Neprijatelj je pružao ogorčen otpor. Zauzeti su Rogač i svi bunkeri na koti 22 osim dva. Međutim, napad na utvrđene kuće u sjevernom dijelu Grohota i kotu 103 nije uspio. Veliki broj nagaznih mina u rahloj zemlji i žičane prepreke, kao i jaka vatra, nisu pored sve hrabrosti i upornosti boraca dozvolili da se neprijatelju zada konačan udarac. Prilikom prolaska preko minskih polja pretrpljeni su veliki gubici. Da bi se izbjegli daljnji gubici, napad je prekinut pa je u 17.30 sati naređeno da se sve pripremi za povlačenje s otoka. Posljednji demonstrativni napad izvršen je u 20 sati, a nakon toga jedinice su krenule prema Šešuli i Senjskoj radi ukrcavanja na brodove i povratka u Vis.[2521]

U 17.45 sati m/j »Dupin« ponovo je isplovio iz Senjske za Šešulu radi prikupljanja ranjenika. U 18.30 sati dva njemačka aviona u jednom naletu mitraljeskom vatrom napala su brodove u Senjskoj. NB-8 »Kornat« je odmah otvorio vat-

249) *Materijali* br. 164/2; *Zbornik NOR-a,* tom V, knjiga 27, Beograd, 254. Dva mornara iz sastava posade desantne splavi uspjela su uteći s desantno-jurišnim čamcem, dok je treći utekao u bunker kraj Grohota (*KTB SD,* 12. 5. 1944).

250) *AVII,* k. 2034, br. reg. 7-1/2; K. Pribilović, *Bolnički brod Mornarice NOVJ BB »Marin II«,* Mornarički glasnik, 3/1970, 393.

251) *KTB AA,* 10. 5. 1944. Oko 10 sati od artiljerijske vatre s Čiova poginuo je komandant 3. bataljona 12. brigade potporučnik Ivan Dragobratović.

252) *Materijali* br. 164/2. Odluka o povlačenju sa Šolte donijeta je i zbog pretpostavke da će Nijemci noću 10/11. maja iskrcati pojačanje na otok, a to se nije moglo spriječiti. Naime, saveznici nisu planirali da njihove motorne topovnjače patroliraju uz sjevernu obalu Šolte vjerovatno zbog obalnih baterija na Čiovu i minskog polja između Drvenika Velog i Šolte.

ru na avione. Za vrijeme napada jedan broj lakših ranjenika skočio je s BB »Marin II« u more i doplivao do obale. BB »Marin II« je isplovio iz uvale zadržavajući se uz okomitu obalu blizu nje. Od tog napada nije bilo nikakvih posljedica, osim što su lakše ranjena dva člana posade bolničkog broda. Kada su avioni preletjeli m/j »Dupin« koji je plovio za Šešulu, komandant je pristao s brodom uz neizgrađenu obalu. Tu je ostao do sumraka, a zatim je nastavio plovidbu. U Šešuli je m/j »Dupin« ukrcao 40 ranjenika, preostalu municiju, hranu i opremu intendanture. Budući da je sav prostor pod palubom bio zauzet teškim ranjenicima, to je dio municije i hrane ukrcan na leut kojega je BB »Marin II« ostavio u uvali.[253]*

Kada je sa Šolte primljena depeša da će povlačenje biti noću 10/11. maja, Štab Mornarice je naredio Štabu IV POS-a da uputi za Senjsku i Šešulu jedan naoružani brod i tri motorna jedrenjaka. Za Šešulu je isplovio NB-3 »Jadran« gdje je uplovio u 24 sata 10. maja. PČ-24 »Marjan«, m/j »Biokovo« i m/j »Hrvat« isplovili su za Senjsku i uplovili u 23 sata. Sa tim sastavom upućen je član Štaba IV POS-a Vojko Aničić, sa zadatkom da rukovodi ukrcavanjem. U stvari, PC-24 »Marjan« i m/j »Biokovo« trebali su ukrcati ranjenike koji nisu mogli stati na BB »Marin II«. To je, također, trebao učiniti i NB-3 »Jadran«. M/j »Hrvat« trebao je ukrcati materijal i zatim čekati u Senjskoj sve dok se ne ukrca posljednji borac, i tek nakon toga isploviti za Vis. Svi navedeni brodovi, kao i oni koji su već bili u Šešuli i Senjskoj, trebali su, osim m/j »Hrvat«, isploviti za Vis najkasnije u 24 sata, odnosno prije nego u navedene uvale uplove savezнички LCI. Naime, savezнички LCI, koji su učestvovali u prebacivanju jedinica na Šoltu, zajedno s neposrednim osiguranjem isplovili su iz Komiže u 21 sat radi vraćanja jedinica na Vis.[254)]

Istovremeno su isplovili brodovi iz Senjske i Šešule za Vis. Prvi je, sa većim brojem teških ranjenika, isplovio BB »Marin II« u 21.30 sati. Iz Šešule za Vis isplovio je m/j »Dupin« sa 40 ranjenika, među kojima je također većina bila teških. Nakon isplovljenja iz Senjske BB »Marin II« i »Dupin« plovili su samostalno najkraćom rutom za Vis. Međutim, neposredno nakon isplovljenja pojavio se nepoznati avion koji je bacao rakete. Zbog toga je m/j »Dupin« najprije vozio uz južnu obalu Šolte đo Senjske, a zatim je okrenuo u kurs za Vis.[255)]

Kada je BB »Marin II« oko 24 sata doplovio u blizinu o. Host, na ulazu u višku luku njemački avioni su započeli bombardirati Vis. Najprije je bačen veliki broj fosfornih pločica za osvjetljavanje ciljeva, a vjerovatno i za izazivanje požara. Neke od pločica su pale i na BB »Marin II«, pa ih je trebalo željeznim šipkama bacati u more da ne zapale brod. Bombardiranje je bilo žestoko i vršeno je u više naleta. U takvoj situaciji komanda broda je odustala od uplovljenja u Vis dok ne prođe napad, pa je brod okrenuo i vozio u pravcu rta Stončica. Na

253) *AVII,* k. 2034, br. reg. 7-1/2. Njemački avioni izviđali su Brač i Šoltu od 18.10 do 18.55 sati. Njihov izvještaj je ovakav: »U Tuci Milna 17 malih čamaca na vesla. U uvali Senjska na otoku Šolti u rejonu iskrcavanja 2 torpedna čamca. U uvali Rogač jedan desantni brod sa maskiranim teretom. Uz obalu 5 čamaca. U 18.30 sati najednom torpednom čamcu vršene su pripreme za isplovljenje. Inače ništa drugo nije primjećeno«. *(KTB AA,* 10. 5. 1944). Izvještaj njemačkih izviđača nije tačan, jer u Senjskoj nisu bili torpedni čamci, nego su vjerovatno osmotrili BB »Marin II« i NB-8 »Kornat«. Osmotreni desantni brod u Rogaču bila je njemačka desantna splav potopljena u plitkom moru od savezničkih aviona. Brod koji su osmotrili da vrši pripreme za isplovljenje bio je BB »Marin II«, a ne torpedni čamac. Osmatračka stanica s Drvenika Velog vidjela je uplovljenje m/j »Dupin« u Šešulu.

254) *AVII,* k. 2036, br. reg. 40/1-9; k. 2034, br. ree. 7-1 /2. Nije poznato zašto savezničke motorne topovnjače nisu bile u nepokretnoj patroli kod rta Ploča barem do pola noći 10. maja. Ploveći iz Šibenika za Trogir, uz rt Ploča su prošla 2 minolovca i 3 desantno-jurišna čamca.

255) *AVII,* k. 2034, br. reg. 7-1/2. Nije poznato čiji je avion letio iznad Šešule, ali je vjerovatno bio njemački. Inače, u njemačkim dokumentima se navodi da su njihovi avioni izviđali Šoltu do 19.40 sati 10. maja.

udaljenosti oko 1,5 morsku milju od rta Stončica zaustavljeni su pogonski uređaji, tako da je brod plutao.[2561]

U međuvremenu, njemački torpedni čamci »S-61«, »S-30« i »S-33« isplovili su iz Kotora prema Visu u 20.15 sati 10. maja. Zbog kvara najednom pogonskom uređaju »S-33« se vratio, dok su ostala dva nastavila vožnju, prošla kroz Lastovski i uplovila u Viški kanal. Sa torpednih čamaca je uskoro osmotreno kako njihovi avioni bombardiraju Vis. Torpedni čamci su u 00.31 sat 11. maja, na oko 3 morske milje sjeverno od rta Stončica, izvršili napad na jedan, po njihovoj procjeni, veći putnički motorni brod za obalnu plovidbu od oko 250 tona. Brod je zapaljen dejstvom artiljerijskog naoružanja i potopljen. Nakon toga torpedni čamci su se vratili i uplovili u Dubrovačku rijeku uslijed kvara na desnom pogonskom uređaju »S-30«.[257)]

Posada BB »Marin II«, koji je plutao kod Stončice, opazila je nepoznate torpedne čamce, koji su se približavali velikom brzinom. Misleći da se radi o savezničkim brodovima, komandant i politički komesar dali su preko oba boka propisani signal raspoznavanja za tu noć (dva zelena svjetla). Pošto su se približili i smanjili brzinu, torpedni čamci su otvorili jaku vatru na BB »Marin II«. Komandant, posada i ranjenici na palubi i dalje su mislili da se radi o savezničkim brodovima, pa su vikali »jugoslav partizans« (yugoslav partisans) i »hospital šip ov partizans« (hospital ship of partisans). Zbog toga i nije odgovoreno na vatru, iako je BB »Marin II« imao od naoružanja tri teška mitraljeza od 8 mm. Međutim, vatra s torpednih čamaca nije prestajala; od nje su poginuli ili bili ranjeni pojedini članovi posade, ranjenici i pratioci. Brod je dobio više pogodaka, pojavio se požar u krmenom prostoru i eksplodirao je mali tank za naftu. Vatra s torpednih čamaca bila je sve žešća. Vjetar iz sjeverozapadnog smjera pojačavao je požar, a voda je ulazila kroz rupe od pogodaka. BB »Marin II« je postepeno tonuo, a preživjeli su plivali oko njega. Većina njih je poginula ili ponovo ranjena jer su torpedni čamci tukli i more oko broda. Obala je bila daleko a more dosta uzburkano, što je sve otežavalo pokušaje preživjelih da se spase. BB »Marin II« je potonuo oko 01.30 sati 11. maja.[2581]

Od 00.45 do 01.00 sati 11. maja Štab IV POS-a primio je više depeša od osmatračkih stanica Hum, Turnić i Host da se sjeveroistočno od Stončice vodi borba na moru i da jedan brod gori. U 01.00 sati upućen je iz viške luke na mjesto borbe »PČ-57« da izvidi situaciju jer se nije znalo o kojem se brodu radi. Sa osmatračkih stanica je osmotreno daje vatra (požar) prestala oko 01.30 sati, kada je BB »Marin II« potonuo. Doplovivši na poziciju potapanja »PČ-57« nije nikoga

256) *AVII,* k. 2065, br. reg. 1-43/3. Bombardiranje otoka Visa počelo je oko 24 sata 10. maja. Bombardiran je cijeli otok, ali je težište bilo na luci Vis i okolnim uvalama. Napad je trajao do 00.30 sati 11. maja, što znači da je izvršen u više naleta. Protuavionska obrana Visa otvorila je jaku vatru, ali nije osmotren pad nijednog aviona. Zanimljivo je napomenuti da su Nijemci iz Splita osmotrili i registrirali otvaranje vatre na avione iznad Visa

257) *KTB A A,* 11.5. 1944. Admiral Jadrana je posebno tražio od komandanta torpednog čamca »S-61« da ga izvijesti kakav je bio tip potopljenog broda. Ovaj je odgovorio da po tipu odgovara brodu »Blaue Anna« u Kielu (luka u Njemačkoj). Bmeđutim, BB »Marin II« imao je samo 20 BRT. Komandant »S-61« bio je poručnik bojnog broda fon Gernet, a »S-30« poručnik fregate Bakhaus. Prema njemačkim dokumentima, napad je počeo u 00.31 sat, a torpedni čamci krenuli su na povratni marš za Kotor prije 01.15 minuta *(KTB AA,* 11. 5. 1944).

258) *AVII,* k. 2034. br. reg. 7-1/2; k. 2065, br. reg. 1-43/4. Komandantu BB »Marin II« učinilo se da su ih napala tri torpedna čamca, što je i navedeno u izvještaju Štaba IV POS-a upućenom Štabu Mornarice 12. maja. Zbog slabe vidljivosti i velike brzine torpednih čamaca, kao i njihovog manevriranja, ta zabuna je bila moguća. Povici sa BB »Marin II« značili su u prevodu s engleskog jezika »jugoslavenski partizani« i »partizanski bolnički brod«. Njemački izvori se ne slažu na kojoj su poziciji torpedni čamci napali BB »Marin II«, jer u jednom dokumentu piše da je to bilo 2-5 morskih milja sjeverozapadno, a u drugom 3 morske milje sjeverno od Stončice. Međutim, komandant BB »Marin II« izjavio je daje to bilo oko 1,5 morskih milja od Stončice. Posljednje trenutke BB »Marin II« opisao je njegov komandant (Ive Šimetović, *Posljednji zadatak bolničkog broda »Marin II«,* Jugoslovenski mornar, br. 5, Split 1952, 130-131).

našao; vozio je oko te pozicije, zatim se uputio prema Stončici gdje se susreo s »MĆ-523«, na kojem su bila dva člana Štaba sektora. Njih je odmah nakon bombardiranja uputio Štab IV POS-a da pregledaju sve uvale istočno od viške luke radi ustanovljavanja da li ima potopljenih ili oštećenih brodova, odnosno mrtvih i ranjenih. Komandantu »PC-57« saopćeno je da su svjetioničari čuli povike za pomoć iz smjera istočno od Stončice. »PČ-57« odmah se uputio u tom smjeru i u moru pronašao komandanta BB »Marin II« Ivu Šimetovića, mitraljesca s istog boda Ivu Vodanovića i brodskog bolničara Vinka Gamulina, koji je bio lakše ranjen. Nakon toga »PČ-57« je nastavio traganje, ali bez rezultata, pa je u 04.30 sati uplovio u Vis. Preživjeli su prebačeni u bolnicu, a Štab IV POS-a je izviješten da je potopljen BB »Marin II«.[259)]

Neposredno nakon susreta s »PČ-57«, »MČ-523« je susreo m/j »Sv. Roko« koji je plovio s 22 izbjeglice iz Lastova u Vis. Komandantu je naređeno da i taj brod traga za preživjelima. Međutim, m/j »Sv. Roko« nije pronašao nikoga, pa je uplovio u Vis. »MČ-523« je uplovio u uvalu Parja, gdje su od bombardiranja bila ranjena tri člana posade m/j »Gospe od zdravlja«-Vela Luka. U istoj uvali od bombardiranja je poginuo član posade m/j »Putnik«-Vela Luka Ante Burmaš. Poginuloga i ranjene »MČ-523« je prebacio u Vis.[260)]

Kada je m/j »Dupin« doplovio na oko 5 morskih milja od Visa, najprije je osmotrio bombardiranje otoka, a zatim i borbu na moru sjeveroistočno od Stončice. Zbog toga je m/j »Dupin« okrenuo u kurs prema sjeverozapadu. Kada je borba prestala, m/j »Dupin« je ponovo uzeo kurs prema luci Vis gdje je uplovio u 03.00 sati.[261)]

Prebacivanje jedinica sa Šolte na Vis izvršli su saveznički LCI. Oni su uplovili u Šešulu i Senjsku oko 24 sata 10. maja. Nakon ukrcavanja jedinica isplovili su za Vis oko jedan sat 11. maja. Plovidba je protekla bez događaja i jedinice su vraćene na otok. NB-8 »kornat« je krcao municiju u Senjskoj od 22 sata 10. do 00.45 sati 11. maja. Nakon toga je ukrcao 25 ranjenika i u 00.50 sati je s leutom u teglju isplovio za Vis. U Vis je uplovio u 3 sata. NB-3 »Jadran« ukrcao je u Šešuli 22 zarobljenika i pratioce. Isplovio je u 01.30 i u Vis uplovio u 03.30 sati. M/j »Biokovo« je u Senjskoj ukrcao dio intendanture, grupu oficira iz štaba artiljerije 26. divizije i 25 zarobljenika. Nakon toga je u pratnji PČ-24 »Marjan« isplovio u 01.15 sati i upovio u Vis u 4 sata. Posljednji je ostao u Senjskoj m/j »Hrvat«, koji je ukrcao posljednje osiguravajuće odjeljenje sastava 6 boraca. Isplovio je u 02.15 sati i uplovio u Vis oko 5 sati. Time je ujedno i završen desantni prepad na Šoltu.[262)]

Kada je Štab IV POS-a nakon uplovljenja PČ-57 dobio obavijest o potapanju BB »Marin II«, odmah je dao uzbunu. U 5 sati, u traganje za postradalima, pod komandom operativnog oficira Jože Vrtačnika isplovili su NB-3 »Jadran«, NB-8 »Kornat«, PČ-57 i tri motorna čamca. Nakon isplovljenja iz Visa brodovi su počeli pretraživanje u stroju vrste vozeći dvije morske milje sjeverno od Stončice. Naišli su na drvene predmete i napola izgorjele stepenice koje su vodile u prostor BB »Marin II«. Traganje je nastavljenoistočno od Stončice, a zatimponovo prema zapadu. Motorni čamci su upućeni bliže obali i onisu naišli na leševe. NB-8 »Kornat« je pronašao ranjenika Jerka Vladislavića, borca 1. dalmatinske brigade, koji je plivao držeći se za dasku. Pružena mu je prva pomoć i odmah je upućen motornim čamcem za Vis. Traganje je nastavljeno sve do 08.30 sati, ali bez rezultata. Pronađeno je samo 11 leševa koji su prebačeni u Vis.[263)]

259) *Matrijali* br. 164/2.
260) *AVII,* k. 2034, br. reg. 7-1/2; k. 2037, br. reg. 4-27/2.
261) *AVII,* k. 2034, br. reg. 7-1/2.
262) *Materijali* br. 164/2; *AVII,* k. 2036, br. reg. 40/1-9.
263) *AVII,* k. 2034, br. reg. 7-1/2.

Na BB »Marin II« od posade poginuli su: politički komesar Vinko Karmelić, motorist Veljko Subota, motorist Vinko A ras, zamjenik komandanta Ivan Kostović, mitraljezac Kuzma Milohnić i kuhar Božo Derado. Na brodu su još poginuli: Arsenije Grozdanić minerski referent Štaba IV POS-a, i mornar Marin Jakovčevič, privremeno ukrcan na BB »Marin II«, inače član posade NB-11 »Crvena zvijezda«.[264']

Od ukrcanih ranjenika na BB »Marin II« poginuli su: 41 ranjenik iz 1. dalmatinske brigade, 6 ranjenika iz 12. dalmatinske brigade i 2 bolničarke iz sanitetske službe 26. divizije. Također su poginuli jedan njemački poručnik i jedan podoficir; oba su zarobljena ranjena.[265*]

Potapanje BB »Marina II« s većinom njegove posade i ukrcanim ranjenicima je najteži gubitak koji je zadesio IV POS u toku NOR-a. On je utoliko teži što se radilo o bolničkom brodu koji je prevozio ranjenike. Ti isti ranjenici su u toku 10. maja neustrašivo jurišali preko minskih polja na njemačke bunkere po kotama Šolte, bez obzira na jaku vatru i žičane prepreke. To se odnosi i na posadu broda, koja je s velikim zalaganjem i hrabrošću izvršavala svaki postavljeni zadatak. Potapanjem BB »Marin II« Mornarica NOVJ je ostala bez svog bolničkog broda.[2661]

To, na žalost, nije bilo sve. Istu noć kada je vršen prevoz jedinica sa Šolte, iz Visa je za Lavsu u Kornatima isplovio konvoj sastava NB-4 »Topčider«, PC-2 »Macola«, K-34, m/j »Slobodan«, m/j »Sv. Nikola«, m/j »Jadran«, m/j »Hvala Bogu« i m/j »Darinka«. Oko 10 sati 11. maja prednje brodove na sidrištu Lavsa zabunom je napalo 8 savezničkih aviona. Tom prilikom poginula su tri, a ranjena četiri člana posada brodova iz sastava IV i II POS-a, dok je više brodova oštećeno. Na NB-4 »Topčider« poginuli su brodski intendant Ivan Šimić i mitraljezac Mario Percan, a komandant i jedan mornar su ranjeni. NB-4 »Topčider« bio je oštećen i dobio je prodor vode. Nakon što je posada uspjela zaustaviti prodor vode, noću 11/12. maja NB-4 »Topčider«, PČ-2 »Macola« i dva motorna jedrenjaka isplovili su iz Lavse i uplovili u Vis. Po doplovljenju NB-4 »Topčider« je odmah uplovio u remontnu bazu na popravak.[267*]

Desantni prepad na Šoltu nije bio izvršen kako je planirano, jer njemačko uporište nije uništeno. Nijemci su uspjeli zadržati težište obrane uporišta - kotu 103 i sjeverni dio Grohota. Po svemu sudeći, obranu uporišta su dobro pripremili koristeći dotadašnja iskustva. Veliku pomoć napadnutom uporištu pružile su obalne baterije sa Čiova. Pojačanje je na otok stiglo relativno brzo. Sve to govori da su Nijemci izvukli mnoge pouke iz dotadašnjih poraza koje su pretrpjeli na Šolti, Hvaru i Korčuli. Ključni potez je, svakako, bio brzo slanje pojačanja na Šoltu, što je podiglo moral posadi uporišta i preuzimanje komande nad obranom od komandanta bataljona koji je stigao s pojačanjem. Pri tome treba naglasiti da je Šolta bila važan objekat u sistemu njemačke protudesantne obrane.

264) *Isto.*

265) *AVII,* k. 2037, br. reg. 4/27-2. Potapanje BB »Marin II« Nijemci su objavili u »Wermachtsverichtu«, vojnom izvještaju njemačke Vrhovne komande 21. maja, ne sluteći daje među poginulima bilo i pripadnika njemačke vojske.

266) U izvještaju Štaba 26. divizije o desantnom prepadu na Šoltu, između ostalog, stoji: »Borba za utvrđene kuće u selu Grohotama bila je vrlo žilava i žestoka. Borci su nailazili na likvidirane bunkere u kojima je poginuo i posljednji neprijateljski vojnik. Moglo se vidjeti kako (borci) prolaze preko mina, po trojica uzastopce ranjena, a četvrti i peti nadirao je i prolazio dalje« *(Materijali* br. 164/2; J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ,* 217).

267) *Materijali* br. 159/2; *AVII,* k. 2028, br. reg. 1/31-1. Tom prilikom brodovi su prebacili u Vis 44 boraca, 86 izbjeglica i 12 spašenh savezničkih avijatičara. Zanimljivo je napomenuti da su u Lavsi prilikom napada bili prisutni i spašeni savezнички avijatičari, gdje su čekali radi prevoza u Vis. Oni su raširili veliku američku zastavu, ali napad je ipak izveden u dva naleta

Držanjem Šolte Nijemci su štitili zapadne prilaze Splitu i, ujedno, dužobalnu pomorsku komunikaciju. Zato su Šoltu ogorčeno branili.[268]

Štab 26. divizije nije imao sve tačne podatke u jačini i sistemu obrane uporišta. Nije se znalo daje izgrađeno toliko bunkera, niti da su na prilazima njima postavljena mnogobrojna minska polja. Znalo se za obalne baterije na Ciovu, ali se nije pretpostavljalo da će efikasno tući Šoltu. Napad savezničke avijacije ma koliko bio masovan, nije dao očekivane rezultate. Prema izjavama zarobljenika, od napada avijacije nisu skoro imali nikakvih gubitaka, osim potopljene đesantne splavi. Avijacija nije napala obalne baterije na Čiovu. Razloge treba tražiti u nedovoljnom sadejstvu, jer je prvi napad izvršen na ciljeve obilježene na karti a drugi po pozivu, ali bez precizno označenih ciljeva. Jedinice nisu bile ni dovoljno opremljene, ni obučene za napad na ovakav sistem obrane, gdje su minska polja i žičane prepreke igrali važnu ulogu. Uostalom, najveći gubici pretrpljeni su od nagaznih mina unutar žičanih prepreka. Do 14 sati zauzeto je više neprijateljskih položaja koji nisu bili minirani, pa su gubici bili mali. Ali kada je u 14.30 sati počeo napad preko minskih polja i žičanih prepreka na glavni neprijateljski položaj, gubici su naglo povećani. U takvoj situaciji, bez opreme za savlađivanje minskih prepreka i prateće artiljerije koja bi neposrednim gađanjem tukla bunkere, neprijateljski položaji se nisu mogli zauzeti usprkos hrabrosti boraca i velikim žrtvama.[269]

Prema izvještaju Štaba 26. divizije, u desantnom prepadu na Šoltu zaplijenjeno je 20 mitraljeza, 6 automata, 1 tromblonska puška, 14 pištolja, 1 radio-stanica i veći broj pušaka. Vlastiti gubici iznosili su 40 mrtvih i 129 ranjenih. Od tih 129 ranjenih njih 47 je poginulo na BB »Marin II«. Što se tiče neprijateljskih gubitaka, oni nisu mogli biti tačno utvrđeni jer uporište nije zauzeto. Prema njemačkim podacima, gubici su bili: poginula 3 oficira i 31 vojnik-mornar, ranjena 3 oficira i 79 vojnika i nestali jedan of icir i 83 vojnika-mornara. Podaci o njemačkim gubicima su kontradiktorni. Međutim, siguran je podatak da je na Vis dovedeno 47 zarobljenika, a da su jedan oficir i jedan podoficir poginuli na BB »Marin II«.[270]

Pri razmatranju potapanja BB »Marin II« mora se poći od činjenice da su saveznici na sebe preuzeli osiguranje operacijskog područja. Pri tome je bio osiguran lijevi bok postavljanjem nepokretne patrole kod rta Ploča, dok je osiguranje desnog boka zanemareno. Po svemu sudeći, ni saveznici ni Štab Mornarice nisu imali tačne podatke o njemačkim torpednim čamcima u Boki Kotorskoj. Uz to, susreta s njemačkim brodovima na tom području dugo nije bilo. Štab Mornarice smatrao je da se BB »Marin II« nije smio udaljiti od obale, nego uploviti u jednu od uvala i potražiti zaklon u sjenci obale. Zatim, kada je brod bio napadnut, nije trebalo gubiti vrijeme u davanju signala, već voziti svom snagom prema obali. Međutim, kada se detaljno analizira sve što je učinjeno, bez obzira na greške, može se zaključiti daje želja svih bila da se ranjenici što prije i sigurno dovedu u Vis. Prema tome, odluka, ma koliko bilo nepravilna, da BB »Marin II«

268) *KTB* A4, 12. 5. 1944. O žestini borbe svjedoči i izjava komandanta potopljene desantne splavi, koji se s preživjelim članovima posade nalazio na koti 22 u Rogaču. Prema njemu, u toku dana jedinice NOVJ izvršile su više napada na taj položaj. Borba se vodila na bliskom odstojanju, uz upotrebu streljačkog naoružanja i ručnih bombi. Ispred njemačkog položaja na 10 do 25 metara poginulo je 7 boraca NOVJ *(KTB AA,* 12. 5. 1944). Kod Nijemaca je bio ranjen komandant bataljona, poginula su dva komandira četa, dok je treći zarobljen.

269) *Materijali* br. 164/2. Prema izvještaju Štaba 26. divizije, do 14 sati jedinice su imale oko 7 poginulih i 20 ranjenih.

270) Autori koji su do sada pisali o desantnom prepadu na Šoltu, obično iznose da su Nijemci imali 107 mrtvih i ranjenih i 52 zarobljena [*VE,* II, br. 9, Beograd 1975, 514; Nikola Anić, *Dvanaesta dalmatinska udarna brigada (Prva otočka),* 73] Međutim, brojka o 107 mrtvih i ranjenih nije tačna. Ni njemački podaci nisu tačni. Jer ako je prema njihovim podacima nestalo 84, a sigurno se zna da je na Vis dovedeno 49, onda što je bilo s preostalih 35 vojnika. Prema njemačkim podacima, jedinice NOVJ imale su 50 poginulih (AVII, NAV-N-T-314, f. 563/77-78).

bez osiguranja isplovi za Vis, rezultat je nastojanja da se teški ranjenici (mnogima su bile amputirane noge i ruke, a nekima i obje noge) što prije dopreme u bolnicu ili prebace u Italiju. Osim toga, rastojanje između Senjske i Visa iznosi samo 18 morskih milja. Odluka komande broda da se ne uplovljava u upravo bombardiranu višku luku, već da se brod udalji prema otvorenom moru također je donijeta s ciljem da se spase ranjenici. Oni su tog dana imali više iskušenja. Već su bili doživjeli avionski napad na brod, zbog čega su se nelagodno osjećali. U takvim uslovima komandi broda nije bilo jednostavno donositi odluke. Prema tome, pri ocjenjivanju uloge komande broda treba uzeti u obzir sve okolnosti.[271]'

Učešće IV POS-a u desantnom prepadu na Šoltu bilo je značajno i uspješno. Sigurno da uspješno izvršen zadatak umanjuje posebno težak gubitak BB »Marin II« s ranjenicima. Ali se, ipak, mora naglasiti da su svi postavljeni zadaci izvršeni, osim prevoza ranjenika s BB »Marin II«. Stjecajem nesretnih okolnosti, BB »Marin II« je zakasnio s isplovljenjem skoro dva sata. Zato ma koliko bio težak gubitak bolničkog broda s ranjenicima, može se zaključiti da je IV POS bio uspješan u izvršavanju tog specifičnog zadatka. Desantni prepad na Šoltu obavljen je neposredno nakon desantnog prepada na Mljet i Korčulu. Izvršen je s izvjesnim zakašnjenjem zbog nevremena, što je išlo u prilog Nijemcima. Oni su uspjeli da sa Šolte isele stanovništvo i razviju skoro potpuni sistem obrane u funkciji protudesantne obrane srednjodalmatinskog područja. To im je dalo određene prednosti, koje ni izvršena procjena situacije nije mogla predvidjeti. Zato je vjerovatno i doživljen taktički neuspjeh u napadu na uporište. Ali ukupno uzevši, uzimajući u obzir sve oklnosti, desantni prepad na Šoltu ne može se ocijeniti kao neuspjeh. On je samo izvršen s manje uspjeha nego što je to bilo planirano i nego što se očekivalo. Pri tome su stečena mnoga dragocjena iskustva, koja su korištena u slijedećim borbenim dejstvima. Neprijatelju su zadati određeni gubici, pa je opet morao da šalje pojačanja na Šoltu. U nedostatku snaga bio je prisiljen da napusti Hvar, osim uporišta u Sućurju. Sve je to povoljno djelovalo na dalji razvoj oružane borbe na području IV POS-a.[272)]

Politički i partijski rad u IV POS-u

Politički rad u IV POS-u bio je sastavni dio političkog rada u Mornarici NOVJ, odnosno u NOVJ. Istovremeno je bio sastavni dio ukupnih napora Komunističke partije Jugoslavije u izgrađivanju političke svijesti i mobiliziranju širokih narodnih masa za oružanu borbu, radi realizacije programa nacionalnog i socijalnog oslobođenja. Težište političkog rada bilo je usmjereno na pobjedonosno vođenje narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije, u složenim uslovima oružane bore protiv okupatora i domaćih izdajnika. Budući daje na cijelom jugoslavenskom teritoriju trebalo organizirati oružanu borbu, pa tako i na Jadranu, formirana je Mornarica NOVJ. Četvrti POS kao njen sastavni dio predstavljao je izraz i mogućnost vođenja oružane borbe na središnjem dijelu Jadrana. Zato politički rad u IV POS-u u osnovi karakteriziraju skoro sva bitna obilježja političkog i drugog djelovanja Komunističke partije Jugoslavije to-

271) *AVII,* k. 2064, br. reg. 38-1/1. Štab Mornarice je 17. maja uputio dopis štabovima pomorskih obalnih sektora, u kojem je iznio greške, iskustva i pouke u vezi sa gubitkom BB »Marin II«.

272) Njemačko komandovanje je jako zabrinuo desantni prepad na Šoltu. Pored poslanog pojačanja, Nijemci su noću 10/11. maja najprije prebacili iz Splita na Šoltu motornim jedrenjakom i dva desantno-jurišna čamca 150 vojnika. Zatim su iste noći sa četiri desantno-jurišna čamca i dva minolovca prebacili iz Trogira na Šoltu po jednim podacima 300, a po drugim bataljon vojnika *(KTB SD,* 11. 5. 1944). Noću 12/13. maja iz Splita na Šoltu su prebačeni: komandant 15. brdskog korpusa, zamjenik komandanta 264. divizije i zamjenik komandanta 892. puka sa grupom oficira iz štaba korpusa i divizije. Svi su oni, osim zamjenika komandanta puka, došli u Split iz Knina i Drniša, gdje su bila sjedišta štaba korpusa i divizije *(KTB SD,* 12. i 13. 5. 1944).

kom narodnooslobodilačkog rata. To se u prvom redu odnosi na ciljeve, zadatke, organizaciona načela, realizaciju i ostalo. U jedinstavenoj vojnoj organizaciji narodnooslobodilačke borbe i NOVJ, Partija je imala svoje predstavnike, političke komesare, od najnižih do najviših jedinica i komandi. Generalni sekretar Komunističke partije Jugoslavije bio je vrhovni komandant maršal Tito. Pored toga, postojala je jedinstvena politička platforma, poznata kao »linija Partije«. Zato je i politički rad, odnosno političko djelovanje bilo uspostavljeno na jedinstvenim organizacionim načelima. Pravilo je bilo da su političkim radom bili obuhvaćeni svi pripadnici NOVJ.

Ali pored tih zajedničkih, odnosno općih karakteristika svojstvenih političkom radu u NOVJ, proizašlih iz jedinstvene političke platforme narodnooslobodilačkog rata, politički rad u IV POS-u imao je i određene specifičnosti. One su prvenstveno nastale iz posebnih prirodnih i borbenih uslova u kojima se vodila oružana borba na moru, odnosno načina formiranja i razvoja IV POS-a i Mornarice NOVJ. More je poseban prirodni ambijent, plovidba po noći u međuotočnim područjima bez svjetionika, vrlo brza promjena situacije, opasnosti od mina, iznenadni susreti, brod je uvijek izložen raznim opasnostima, brodski kolektivi su mali. Sve to i još mnogo toga karkteriziralo je oružanu borbu na moru. Zbog opasnosti od avijacije svi zadaci su, uglavnom, vršeni noću. Zbog toga su posade bile izložene velikim naporima, koje je pojačavalo nemirno more. Relativno malo brojno stanje zahtijevalo je od članova posada da vrše nekoliko dužnosti. Isti je slučaj bio i u službi veze, posebno na osmatračkim stanicama. Nasuprot tome, u termičkim radionicama i brodogradilištima brojno stanje je bilo veće. Ali u njima, zbog velikih potreba, praktično se nije znalo za radno vrijeme. Pored toga, sama organizacija bila je takva daje IV POS u svom sastavu imao veliki broj brodova, odnosno jedinica malog brojnog stanja. Sve to jako je usložavalo politički rad. Ali bez obzira na sve to, u takvim uslovima je trebalo organizirati politički rad, odnosno iznaći konkretna rješenja osloncem na vlastite snage i stvaralačku inicijativu.

Premda je IV POS odmah nakon formiranja posvetio veliku pažnju stvaranju vlastite organizacije, formiranju i jačanju svojih jedinica i službi, bio je odmah uvučen u vrtlog događaja koji su se brzo smjenjivali. Nije bilo vremena da se odmah i u potpunosti sprovede zamišljena organizacija, ali bez nje nije se mogla voditi borba protiv neprijatelja, niti dalje jačati i razvijati sektor kao mornaričku operativno-teritorijalnu komandu. Zato je uporedo uspostavljana organizacija s vođenjem borbenih dejstava što je iziskivalo veliku umješnost, napore i odgovornost. U takvim uslovima planski i sistematski politički rad nije bio moguć. Pored toga, nije postojao ni kadar koji bi ga mogao sprovoditi. Zato se u tim prvim mjesecima politički rad odvijao, uglavnom, kroz sastanke kolektiva jedinica na kojima su prorađivani određeni materijali i vršilo informiranje. Na početku u jedinicama i službama sektora bio je relativno mali broj članova Partije, što je razumljivo ako se uzme u obzir kada i u kakvim uslovima se formirao i razvijao IV POS. Politički, pa i partijski rad zaostajao je uglavnom zbog nedostatka kadra, koji se sporije uzdizao od vojnog. Dolaskom na Vis situacija se brzo izmijenila. I politički i partijski rad je intenziviran i zauzeo je ono mjesto koje mu je stvarno pripadalo u ukupnoj borbenoj i drugoj djelatnosti sektora.[2731]

Sadržaji političkog rada bili su raznovrsni. Težište je ipak bilo na političkom vaspitanju i obrazovanju, informiranju i kulturno-prosvjetnim, zabavnim i sportskim aktivnostima. U svakom slučaju, centralno mjesto je zauzimalo političko vaspitanje i obrazovanje i informiranje, dok su ostali sadržaji realizirani zavisno od mogućnosti. Svakako da je političko vaspitanje i obrazovanje bilo uslovljeno konkretnim borbenim, kadrovskim i materijalnim uslovima, ali je ono sistemat-

273) *Odjeljenje za arhivu i dokumentaciju Predsjedništa SKJ* (dalje: *OADP SKJ),* reg. br. 7012.

ski provađano i za tu aktivnost se uvijek našlo vremena. Težište u političkom vaspitanju i obrazovanju bilo je na proradi određenih tematskih sadržaja, i to većinom kolektivno na za to određenim časovima po rasporedu zanimanja ili sastancima. Međutim, ta aktivnost nije se odvijala samo kroz proradu tematskih materijala, jer su na političko vaspitanje i obrazovanje utjecali i svi ostali sadržaji koji su provođeni u jedinicama, a ne samo politički.[2741]

Što se tiče dinamike realizacije političkog vaspitanja i obrazovanja u IV POS-u, ona do dolaska na Vis nije bila ni sistematska, ni planska, ni jedinstvena. Politička nastava i informiranje držani su kada je to bilo moguće, odnosno kada je to dozvoljavala borbena aktivnost. Međutim, nakon dolaska na Vis izučavanje sadržaja političkog vaspitanja i obrazovanja organizirano je planski i sistematski. Politička nastava, kulturno-prosvjetne i sportske aktivnosti izvođene su prema dnevnim i sedmičnim rasporedima zanimanja, koji su bili propisani za sve jedinice i ustanove sektora. Tako je na naoružanim brodovima politička nastava izvođena dva puta sedmično - ponedjeljkom i četvrtkom od 15 do 17 sati. U isto vrijeme, petkom su se odvijale kulturno-prosvjetne aktivnosti a subota po podne bila je predviđena za sport. To je važilo i za patrolne čamce, dok su ostale jedinice i službe imale nešto drugačiji raspored. Ukoliko se zbog borbenih i drugih zadataka navedena nastava i aktivnosti nisu mogle održati, izvodile su se kada je to bilo moguće. U takvim slučajevima obično je korišteno vrijeme od večere do odlaska na spavanje. Osim u jedinicama i na brodovima politička nastava, informiranje i prigodna predavanja održavani su barem jednom sedmično, a nekada i više puta, zajednički za sve posade brodova koji su bazirali u Visu. Za tu zajedničku nastavu korišten je Dom pomoraca koji je počeo raditi u Visu početkom februara 1944. Ta ustanova je ubrzo postala politički i kulturni centar gdje su se okupljali, odgajali i obrazovali pripadnici IV POS-a.[275)]

Putem političke nastave, informiranja i drugih aktivnosti odvijao se proces političkog uzdizanja, obrazovanja i odgoja boraca i starješina IV POS-a. Na početku djelovanja sektora obavezno su držane teme o Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije (nastanak, razvoj, ciljevi, zadaci, organizacija, uspjesi, neprijateljske oranzive), kao i o vrhovnom komandantu Titu. Kasnije na Visu pravljeni su planovi političkog rada, i oni su obuhvaćali teme koje su obavezno prorađivane s borcima i starješinama. Mada su teme bile raznovrsne, ipak su težišne bile ove:

- uloga i značaj NOVJ u borbi protiv fašizma;
- razvitak i ciljevi narodnooslobodilačkog rata;
- o fašizmu;
- Jugoslavija kao versajska tvorevina; 27. mart 1941; kapitulacija Jugoslavije u aprilu 1941. godine;
- razvitak narodne vlasti od narodnooslobodilačkih odbora do AVNOJ-a i Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije;
- Jugoslavija kao federativna državna zajednica;
- Atlanska povelja, Moskovska i Teheranska konferencija (odluke i značaj za narodnooslobodilačku borbu);
- Odluke II zasjedanja AVNOJ-a;
- Odluke III zasjedanja ZAVNOH-a.[276)]

Vidljivo je daje cilj bio upoznavanje i razjašnjavanje političke platforme narodnooslobodilačke bore i, na toj osnovi, izgrađivanje idejne i političke svijesti

274) *Materijali* br. **162/2;** Vukota Popović, *Bitna obilježja organizacije i sadržaja političkog rada u Mornarici NOVJ,* Mornarički glasnik, **4/1983, 590-591.**

275) *AVII,* k. **2037,** br. reg. **5/45-3.** Dom pomoraca otvoren je u zgradi bivše Zemljoradničke zadruge u centru Visa.

276) Vukota Popović, *Politički rad u Mornarici NOVJ* (magistarski rad), Split **1985, 68-69;** *Materijali* br. **163/2.**

boraca i starješina. Pored toga, predavana tematika je bila usmjerena i na podizanje i proširivanje njihovih općih znanja. Navedene i druge teme su obavezno ponavljanje kada bi na brod ili u jedinicu stigli novi borci. To se naročito provodilo u Dopunskoj četi IV POS-a.

Političko informiranje uglavnom nije bilo odijeljeno i u najvećem broju slučajeva realizirano je zajedno s političkom nastavom. Postojala je direktiva da se sav štampani materijal koji je stizao u jedinice mora proraditi. Uglavnom se radilo o radio-vijestima koje su štampane u obliku biltena, kao i štampi koja je stizala u malom broju primjeraka i sa zakašnjenjem. Posebnih pisanih informacija tada još nije bilo. Prorada i čitanje članaka iz listova i biltena vršeni su kolektivno, uz dodatna objašnjenja. Zbog nedostatka papira i drugih tehničkih problema, broj dobijenih primjeraka listova i biltena bio je mali pa je o njima vođena posebna evidencija. Naime, nakon prorade štampa je često morala biti vraćana radi slanja jedinicama koje je nisu dobile. Sve to pokazuje daje informiranju boraca i starješina posvećivana velika pažnja. To se vidi i iz toga što su svi sastanci koji su održavani po bilo kojem pitanju u većini slučajeva imali i tačku dnevnog reda »situacija kod nas i u svijetu«.[277]*

Kulturno-prosvjetni rad u IV POS-u imao je na početku vrlo skromne okvire, što je sasvim razumljivo ako se uzme u obzir u kakvim se uslovima razvijao sektor. Dolaskom na Vis kulturno-prosvjetne aktivnosti organizirane su prema postojećim mogućnostima. Otvaranjem Doma pomoraca te aktivnosti su proširene. Njihov intenzitet je naglo porastao nakon što je u aprilu formiran Kulturno-prosvjetni odbor Mornarice, sa osnovnim zadatkom da inicira kulturno-prosvjetni rad u jedinicama i ustanovama Mornarice, a posebno među boračkim sastavom. U sastavu odbora formirane su propagandna trupa Mornarice i Centralne zidne novine. Te novine su objavljivale članke i pjesme svih pripadnika Mornarice. Rukovođenje kulturno-prosvjetnim radom u jedinicama preuzeli su odbori koji su postepeno formirani, dok je Kulturno-prosvjetni odbor pri Štabu sektora formiran kasnije. Na čelu odbora bio je »odgovorni drug«. Obično je to bio onaj koji je već bio zadužen za izdavanje zidnih novina u jedinici ili ustanovi. On je istovremeno bio i dopisnik iz jedinice. Pošto je svaka jedinica izdavala vlastite zidne novine, članci iz njih slani su radi objavljivanja u Centralne zidne novine. Najbolji prilozi slani su »Slobodnoj Dalmaciji« i »Omladinskoj iskri«, koje su ih također objavljivale. Ukoliko je u jedinici bilo nepismenih, odmah se prišlo njihovom opismenjavanju. Poseban analfabetski tečaj bio je organiziran u Domu pomoraca. Mada je postojala preporuka da se organiziraju pjevački horovi po jedinicama, oni uglavnom nisu radili jer za to nisu postojali uslovi. Što se tiče predavanja iz raznih naučnih oblasti i kulture, oni su organizirani u Domu pomoraca, i to na popularnom nivou. Od sportskih aktivnosti bile su formirane plivačke i vaterpolo-ekipe, koje su učestvovale u takmičenjima između jedinica, ali i sa ekipama savezničkih jedinica.[278]*

Izdavačka djelatnost nije mogla biti odmah organizirana, jer za to nisu postojali ni kadrovski ni tehnički uslovi. Jedan od zadataka kulturno-prosvjetnih odbora bilo je izdavanje listova i džepnih novina. Oni su izdavani povremeno, a sadržaj im je bio raznovrstan. Bili su rado čitani u jedinicama zbog njihovog aktuelnog sadržaja. Pored toga, donosili su članke iz života i rada jedinica. Zbog kadrovskih i tehničkih problema oko njihova izdavanja, listovi u IV POS-u po-

277) Kolika je bila potražnja za štampom vidi se i po tome što je, da se ne izgubi nijedan primjerak, slana kao i službena pošta preko djelovodnog protokola i uz revers. U sačuvanoj arhivskoj građi ima dosta dokumenata kojima se od pojedinih jedinica i štabova traži vraćanje štampe radi slanja drugim jedinicama.

278) *AVII,* k. 2047, br. reg. 6-13/1. Kulturno-prosvjetni odbori slali su mjesečne izvještaje o kulturno-prosvjetnoj djelatnosti u jedinicama i ustanovama.

čeli su izlaziti u drugoj polovici 1944. godine. Radilo se o listovima »Omladinac«, glasilu omladine IV POS-a, i »Sektorski list«, glasilu IV POS-a.[279)]

Političkim radom u sektoru rukovodio je politički komesar. Od osnivanja IV POS-a pa do novembra 1943. tu dužnost je vršio Josip Ilič Suro, a zatim je za političkog komesara postavljen Brako Radelić. Zamjenik političkog komesara i ujedno partijski rukovodilac bio je Vlado Bagat. Prema tome, dvije najvažnije političko-partijske dužnosti u IV POS-u bile su popunjene od njegovog formiranja, što je bilo vrlo značajno za uspješan rad. Te dvije dužnosti ne treba shvatiti kao oštru podjelu na partijsku i političku dužnost, jer je za ukupan političko--partijski rad u sektoru bio odgovoran politički komesar, dok je njegov zamjenik rukovodio partijskom organizacijom sektora. To znači da su se te dvije dužnosti ispreplitale, što je sasvim razumljivo ako se uzme u obzir kakva je bila uloga političko-partijskih organa u NOVJ. Dok je tako u Štabu sektora postojao politički komesar i njegov zamjenik, dotle su u jedinicama i ustanovama sektora većinom bili samo politički komesari. U stvari, u jedinicama i ustanovama su svugdje najprije bili postavljeni politički komesari. Oni su rukovodili političko-partijskim radom u svojim jedinicama i ustanovama. Tek naknadno u pojedinim jedinicama i ustanovama postavljeni su i zamjenici političkog komesara. Neki od njih su, u određenim slučajevima, privremeno vršili obje dužnosti.[280)*]

Sektor je imao u svom sastavu veliki broj brodova i manjih jedinica koji su imali malo brojno stanje, ali su samostalno izvršavali odgovorne zadatke. Stav je bio da naoružani brodovi, veći pomoćni brodovi, osmatračke stanice i flotile moraju imati političke komesare zbog specifičnog načina izvršavanja zadataka. Ali bez obzira na takav stav, sva se mjesta nisu mogla popuniti zbog nedostatka kadrova. U stvari, u IV POS-u, kao i u cijeloj Mornarici NOVJ, bila je stalna nestašica političkih kadrova, a posebno u periodu do polovine 1944. godine. Situacija je bila takva daje Politodjel Mornarice smatrao daje najbolnija tačka Mornarice pitanje kadrova, posebno partijsko-političkih, i da su zbog malih jedinica politički i partijski rukovodioci jedno lice. Razloge za takvu situaciju treba tražiti u veoma brzom razvoju Mornarice NOVJ. Njena organizacija se brzo širila, dolazili su novi borci, a sve to nije moglo biti odmah pokriveno političko-partijskim kadrovima. Pored toga, kadrove su trebali svi - ne samo jedinice NOVJ nego i ostale strukture NOP-a. U takvoj situaciji jedini izlaz je bio oslonac na vlastite snage. Naime, pomoć u kadrovima koju je dobivao IV POS od drugih jedinica NOVJ, Oblasnog i Okružnog komiteta KPH bila je nedovoljna. Zato su na političke dužnosti postavljani članovi KPJ koji su završili partijske kurseve. Kako je i njih bilo malo, na iste dužnosti su postavljani ostali članovi Partije i SKOJ-a, a u određenim slučajevima i borci koji su se do tada istakli u izvršavanju borbenih i drugih zadataka. To je, u stvari, bilo osnovno jezgro političkog kadra koji se postepeno uzdizao u IV POS-u. Taj kadar je, zavisno od potreba službe i uspješnosti izvršavanja postavljenih zadataka, razmještan na političke dužnosti unutar sektora. Ali potrebe za kadrovima bile su takve daje IV POS morao pružati pomoć ostalim pomorskim obalnim sektorima. Tako je Vlado Bagat upućen za zamjenika političkog komesara II POS-a, Branko Radelić je postavljen za političkog komesara Baze u Italiji, dok je Petar Raić, politički komesar naoružanog broda, nakon završenog partijskog kursa postavljen za političkog komesara III POS-a. Dakle, kadar je brzo uzdizan i postavljan na odgovarajuće dužnosti, jer je to bilo jedino moguće i - kako je praksa pokazala - najbolje rješenje.[281)*]

Naredbom Štaba IV POS-a od 29. aprila 1944. postavljeni su: za političkog komesara Mornaričke stanice Lastovo Mario Ostojić, do tada politički komesar

279) *Muzej revolucije narodna Hrvatske,* Zagreb, *Arhiva Mornarica,* k. 101.
280) *AVII,* k. 2026, br. reg. 4-36/1; k. 2026, br. reg. 5-5/1.
281) *OADP SKJ,* br. reg. 241/1944, 1-2.

Bračke flotile; za političkog komesara Ronilačke ekipe Marin Novak, do tada politički komesar Lučke kapetanije Komiža; za političkog komesara Ambulante IV POS-a Marijan Colić, do tada član posade »MČ-22«; za političkog komesara pomoćnih brodova Karlo Žuvić, novopridošli; za političkog komesara Lučke kapetanije Komiža Stanko Tudor; za političkog komesara Osmatračke stanice Hum Josip Cvitanović, do tada politički komesar pomoćnih brodova; za političkog komesara Hvarske flotile Miroslav Rušinić, do tada politički komesar NB-7 »Enare II«; dotadašnji politički komesar Hvarske flotile Stjepan Ćurin premješten je u Štab sektora radi postavljenja na novu dužnost; za političkog komesara osmatračkih stanica sektora Juraj Stanišić, do tada politički komesar NB-6 »Napredak«; za političkog komesara Korčulanske flotile Bogo Peručić, do tada politički komesar osmatračkih stanica sektora; za političkog komesara Viške flotile Ivan Rudić, do tada na dužnosti u elektroradionici. Već 14. maja Štab IV POS-a izdaje naredbu kojom za političkog komesara NB-11 »Crvena zvijezda« postavlja Nikolu Vela, do tada politički komesar NB-3 »Jadran«; za političkog komesara NB-3 »Jadran« Miroslava Rušinića, do tada političkog komesara Hvarske flotile; za političkog komesara Hvarske flotile Jozu Cvitana, do tada na raspolaganju; za političkog komesara NB-8 »Kornat« Franu Dubokovića, do tada političkog komesara Dopunske čete; za političkog komesara Dopunske čete Franu Mrduljaša, do tada političkog komesara NB-8 »Kornat«. Naredbom Štaba IV POS-a od 20. juna za političkog komesara Hvarske flotile postavljenje Marijan Colić, do tada politički komesar Ambulante; za političkog komesara NB-13 »Partizan« postavljen je Tihomil Zlatar, do tada politički komesar Bračke flotile; za političkog komesara NB-8 »Kornat« Jozo Cvitan, do tada politički komesar Hvarske flotile, i za političkog komesara Bračke flotile Dobrinko Fistanić.[282]

Razlozi što je politički kadar dosta često razmještan bili su: formiranje novih jedinica i ustanova, opremanje novonaoružanih brodova, ranjavanje i uzdizanje na više dužnosti. Osnovni uslovi za uzdizanje političkih komesara na više dužnosti bili su: uspješnost izvršavanja postavljenih zadataka u svakodnevnom radu u jedinici, ustanovi i brodu, iskazane sposobnosti u političkom radu i lično usavršavanje. Uočljivo je da je politički kadar uzdizan iz vlastitih redova, što je bilo značajno jer iz drugih izvora je bilo vrlo teško doći do njega. Sve to pokazuje da je, u osnovi, politički kadar stvaran iz vlastitih redova, jer su se jedino tako mogle popuniti sve dužnosti političkih komesara u sektoru. Rast političkog kadra vidi se i po tome što je IV POS u augustu 1944. imao 37 političkih radnika, ne računajući one koji su u međuvremenu prekomandovani van njegovog sastava.[283]

Političkim radom u sektoru rukovodio je politički komesar. On je još bio zadužen da prati rad pozadine i saniteta sektora. U direktnoj vezi s njim bili su politički komesari svih jedinica, ustanova i službi sektora. Oni su rukovodili političkim radom u svojim jedinicama i bili obavezni da dostavljaju redovne petnaestodnevne, odnosno mjesečne izvještaje. Politički komesar sektora slao je takve izvještaje političkom komesaru Mornarice NOVJ. On je realizirao direktive, planove i sve ostalo što je dobivao od Štaba Mornarice u vezi s političkim radom. O tome je upoznavao Štab sektora na redovnim sastancima.

Naredbom Štaba Mornarice od 8. maja politički komesar IV POS-a Branko Radelić razriješen je dužnosti i upućen u Italiju. Tamo je preuzeo dužnost političkog komesara Baze NOVJ u Italiji. Dužnost političkog komesara Sektora vršio je njegov pomoćnik. Naredbom Štaba Mornarice od 31. maja za vršioca dužnosti političkog komesara postavljen je Jozo Dujmić, do tada na službi u Štabu sektora.[284]*

282) *AVII,* k. 2037, br. reg. 1-11/1, 1-14/1, 1-23/1.
283) *Arhiv CK SKJ,* br. reg. 4099/IX, 18-7.
284) *AVII,* k. 2037, br. reg. 1-23/1; Naredbe IV POS-a br. 31 i 36.

Zbog potreba službe i uzdizanja kadrova politički komesari u IV POS-u su relativno često mijenjani na svojim dužnostima. Međutim, bez obzira na sve to, može se istaći da su već u aprilu i maju 1944. uglavnom bile popunjene sve dužnosti političkih komesara. To je, svakako, bilo značajno za realizaciju političkog rada kao bitnog faktora uspješne borbene izgradnje jedinica i ustanova sektora.

Razvoj partijske organizacije u IV POS-u bio je postepen i povezan s općim razvojem sektora. Nije poznato koliko je članova KPJ bilo u IV POS-u kada je formiran, ali poznato je da je nakon uspostavljanja Mornarice NOVJ u njezinu sastavu bilo ukupno 70 članova KPJ. Po svemu sudeći, od navedenog broja članova KPJ najviše ih je bilo u IV POS-u. Kako je već iznijeto, prema izvještaju zamjenika političkog komesara IV POS-a od 7. decembra 1943, u jedinicama i službama sektora bila je 21 partijska ćelija, sa ukupno 129 članova KPJ, 90 kandidata i 139 članova SKOJ-a. To je bilo ukupno 358 članova Partije, kandidata i članova SKOJ-a. Uzimajući u obzir tadašnje brojno stanje sektora, proizlazi daje 15% bilo organiziranih. Premda navedene brojke u odnosu na početno stanje pokazuju napredak, bilo je jedinica i službi u IV POS-u koje nisu imale nijednog organiziranog člana ili je njihov broj bio minimalan. Međutim, sasvim je uočljiv relativno brz napredak partijske organizacije IV POS-a kako u organizacionom pogledu, tako i u povećanju broja njenih članova. Za to, svakako, treba zahvaliti i povećanju broja jedinica sektora, u koje je Okružni komitet KPH za srednjodalmatinsko otočje uputio određeni broj članova Partije. Najmanji broj članova Partije bio je na pomoćnim brodovima, u lučkim kapetanijama i zastupstvima i u radionicama i brodogradilištima. Zato je glavni zadatak bio da se formiraju partijske organizacije gdje ih nije bilo i, ujedno, primanjem novih poveća broj članova Partije u sektoru.[285']

Nakon dolaska na Vis najveća pažnja posvećena je organizacionom jačanju partijske organizacije IV POS-a. Zauzet je stav da se u svakoj jedinici i ustanovi sektora formiraju partijske organizacije (ćelije). Gdje za to momentalno nije bilo uslova, problem je rješavan tako što su u te jedinice i ustanove prekomandovani pojedini članovi Partije. Pošto su iz sastava sektora izašla dva partizanska odreda i obalna artiljerija, smanjeno je brojno stanje IV POS-a. Istovremeno je smanjen i broj članova i kandidata Partije i članova SKOJ-a. U takvoj situaciji velika pažnja posvećena je praćenju onih boraca koji su se isticali u izvršavanju zadataka. Iz njihovih redova vršenje prijem novih kandidata kao i članova SKOJ-a. Sve su to bili mladi i neiskusni borci pa je njihovom uzdizanju posvećivana velika pažnja kako od partijske organizacije, tako i starijih članova Partije.[286']

Partijska organizacija IV POS-a je organizaciono sređena u dosta kratkom vremenu. Prema izvještaju zamjenika političkog komesara sektora, stanje partijske organizacije 11. februara 1944. bilo je:

- Štab IV PÖS-a imao je 32 borca i rukovodioca. Od njih bilo je 11 članova KP, 2 kandidata i 4 člana SKOJ-a. Postojale su dvije ćelije - štapska i prištapska. Štapska ćelija: sekretar Vlado Bagat, zamjenik političkog komesara sektora, članovi - Nikola Srzić komandant sektora, Branko Radelić politički komesar sektora, Baldo Saje načelnik štaba i Drinko Tolić obavještajni oficir sektora. Prištapska ćelija: vršioc dužnosti sekretara Nikola Tomić rukovodilac SKOJ-a sektora, članovi - Zdravko Šimunović isljednik, Branko Marjanović sekretar štaba, Arsenije Grozdanić minerski referent, Jerko Ružić tehnički referent i Ante Blagajić telefonista štaba. Prištapska ćelija imala je 2 kandidata, a postojao je i aktiv od 4 člana SKOJ-a;
- Dopunska četa. Brojno stanje: 13 boraca i rukovodilaca. Ćelija čete: sekretar Dane Devlahović zamjenik političkog komesara čete, Frane Duboković po-

285) *AVII,* film H5/759-762.
286) *IV POS 1943-1983,* 190.

litički komesar čete, Mijo Vitezica član suda, Petar Dešković ekonom i Ivan Benussi borac;

- Hvarska flotila patrolnih čamaca. Sastav: 6 patrolnih čamaca, 28 boraca i rukovodilaca. Ćelija flotile: sekretar Stjepan Ćurin politički komesar flotile, članovi - Ratko Franković komandant flotile i Marija Franković sekretar SKOJ-a. Ćelija je imala 2 kandidata, dok je aktiv SKOJ-a imao 4 člana;
- Bračka flotila patrolnih čamaca. Sastav: 4 patrolna čamca, 18 boraca i rukovodilaca. Ćelija flotile: sekretar Marijo Ostojić politički komesar flotile, članovi - Ivan Tomaš komandant flotile, Stjepan Dulčić sekretar SKOJ-a i borac Tihomil Zlatar. Ćelija je imala 2 kandidata, a aktiv SKOJ-a je imao 3 člana;
- Viška flotila patrolnih čamaca. Sastav: 6 patrolnih čamaca, 30 boraca i rukovodilaca. Ćelija flotile: sekretar Mate Baus politički komesar flotile, članovi - borci Donat Marinković, Petar Bilčić, Ljubo Barčot, Vicko Stražičić, Jure Grbin i Marko Dragojević. Ćelija je imala 1 kandidata, a aktiv SKOJ-a 7 članova;
- Korčulanska flotila patrolnih čamaca. Sastav: 5 patrolnih čamaca, 15 boraca i rukovodilaca. Ćelija: sekretar Ante Sardelić politički komesar flotile, članovi - Vicko Milat komandant flotile, Vid Kraljević komandant PČ-69 »Val«, Lovro Tomaš Fele komandant PČ-66 »Proleter« i Mate Botica politički komesar PĆ-62 »Ivo«. Ćelija je imala 7 kandidata, a aktiv SKOJ-a 3 člana;
- Pomoćna flotila. Sastav: 4 patrolna čamca, 2 leuta, 38 boraca i rukovodilaca. Ćelija: vršioc dužnosti sekretara Duško Sisarić politički komesar PČ-54 »Turist«, članovi - Ljubenko Vodanović komandant flotile, Žarko Vodanović komandant PČ-54 »Turist«, Niko Marinović politički komesar PČ-53 »Zora« i Nikola Granić komandant PČ-59 »Lapad«. Ćelija je imala 4 kandidata, a aktiv SKOJ-a 6 članova;
- »NB-1«. Brojno stanje posade 14. Bila su 2 kandidata i 2 člana SKOJ-a, članova KP nije bilo;
- NB-2 »Koča«. Brojno stanje posade 12. Član KP bio je Boris Kokić, politički komesar broda. Još su bila 2 kandidata i 3 člana SKOJ-a;
- NB-3 »Jadran«. Brojno stanje posade 20. Član KP bio je Augustin Šarunić, politički komesar broda. Još su bila 3 kandidata i 5 članova SKOJ-a;
- NB-6 »Napredak«. Brojno stanje posade 14. Član KP bio je Juraj Stanišić, politički komesar broda. Na brodu su još bila 2 kandidata;
- NB-7 »Enare II«. Brojno stanje posade 11. Članovi KP su bili Bogo Peručić, politički komesar broda, i Karlo Pire, upravitelj stroja. Još je bio jedan član SKOJ-a;
- NB-8 »Kornat«. Brojno stanje posade 19. Članovi KP bili su Petar Raić, politički komesar broda, i Vladimir Ravkin, borac. Na brodu su još bila 2 kandidata i 3 člana SKOJ-a;
- NB-9 »Biokovac«. Brojno stanje posade 7. Ćelija: sekretar Petar Peko komandant broda, članovi - Prošper Dujmović upravitelj stroja, i Dinko Maričić borac;
- NB-10 »Sloga«. Brojno stanje posade 11. Član KP bio je Josip Pleho, politički komesar broda. Još su bila 3 kandidata i 1 član SKOJ-a;
- BB »Marin II«. Brojno stanje posade 8. Član KP bio je Vinko Karmelić, politički komesar broda. Na brodu su još bili 1 kandidat i 3 člana SKOJ-a;
- Osmatračka stanica Hum. Brojno stanje 12 boraca i rukovodilac. Nije bilo nijednog člana KP i kandidata ni člana SKOJ-a;
- Osmatračka stanica Turnić. Brojno stanje 5. Samo je jedan bio član SKOJ-a;
- Osmatračka stanica Vela Glava. Brojno stanje 6. Bio je samo jedan član SKOJ-a;
- Osmatračka stanica Biševo. Brojno stanje 4. Nije bilo nijednog člana KP i kandidata ni člana SKOJ-a;

- Lučka kapetanija Vis. Brojno stanje 51 borac i rukovodilac. Članovi KP bili su: Mate Marinković politički komesar, Ante Vrdoljak intendant i Ante Pečarević zamjenik intendanta. Još je bio jedan kandidat;
- Lučka kontrolna partizanska straža u Visu. Brojno stanje 30 boraca i rukovodilaca. Ćelija: sekretar Jure Perić, članovi - Filip Škarica komandir straže, Frane Šimić borac i Frane Jurjević borac;
- Lučko zastupništvo Komiža. Brojno stanje 13 boraca i rukovodilaca. Član KP bio je samo Marin Novak, politički komesar. Nije bilo kandidata i članova SKOJ-a;
- Lučka kontrolna partizanska straža u Komiži. Brojno stanje 14 boraca i rukovodilaca. Članovi KP su bili: borci Ante Letica i Roko Radman;
- Pomoćni brodovi. Bilo je 135 pomoćnih brodova sa oko 550 članova posada. Članovi KP bili su: Jozo Cvitanić politički komesar pomoćnih brodova, Drago Filipi mornar na m/j »Velebit II«, Ante Marčić mornar na m/j »Sretna Sloboda«, Mate Granić mornar na m/j »Gusar«, Ante Franulović mornar na m/j »Uskok«, Ivan Kolina mornar na m/j »Hvala Bogu«, Bare Pikunić mornar na m/j »Bikovo«, Miro Jurić mornar na m/j »Deva« i Miro Grubić mornar na m/j »Srećko«. Još su na pomoćnim bodovima bila 4 kandidata i 2 člana SKOJ-a;
- Mehanička radionica Roki. Imala je 23 radnika, od kojih 1 član KP i 2 člana SKOJ-a;
- Mehanička radionica Kut. Brojno stanje 23 radnika, od kojih 2 člana KP i 1 član SKOJ-a;
- Centralna mehanička radionica. Imala je 36 radnika, od kojih 2 člana SKOJ-a;
- Brodogradilište Vis. Brojno stanje 39 radnika. Članova KP 3, kandidat 1 i 5 članova SKOJ-a. U brodogradilištu je bila partijska ćelija;
- Elektroradionica. Brojno stanje 19 radnika. Bila su 3 člana KP i 1 član SKOJ-a. U radionici je bila partijska ćelija;
- Brodogradilište Komiža. Brojno stanje 16 radnika. Bila su 2 člana KP i 2 člana SKOJ-a;
- Mehanička radionica u Komiži. Brojno stanje 50 radnika. Članova KP 6, kandidata 4 i 6 članova SKOJ-a. U radionici je bila partijska ćelija.[287)]

Radi rukovođenja partijskim radom u radionicama i brodogradilištima bio je formiran radnički biro radionica. Međutim, zbog odlaska 13 članova Partije na rad u Bazu Mornarice NOVJ u Monopoliju (Italija) biro je rasformiran. Također su zbog toga morale biti privremeno rasformirane i partijske ćelije u nekim radionicama.[2881]

Radi boljeg rukovođenja partijskom i skojevskom organizacijom, po odluci Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju, uspostavljeno je Sektorsko partijsko povjereništvo u IV POS-u. Njega su sačinjavali: rukovodilac Vlado Bagat zamjenik političkog komesara, Branko Radelić politički komesar sektora, Nikola Tomić povjerenik SKOJ-a sektora, Jozo Cvitanić politički komesar pomoćnih brodova, Zane Srzić politički komesar radionica i brodogradilišta, i Nikola Vela politički komesar Primorske flotile, odnosno NB-3 »Jadran«. Sektorsko partijsko povjereništvo sastajalo se prema potrebi. Ono je raspravljalo o najvažnijim političkim i vojnim problemima sektora, kao i pitanjima rukovođenja partijsko-političkim radom. Cilj je bio da se detaljno razmotre svi problemi, kao i način njihovog razrješavanja uz svestrano angažiranje partijske organizacije sektora. Težište je bilo na poboljšanje borbene spremnosti i rukovođenja, te političkog i kulturno-prosvjetnog rada.[289']

287) *Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske,* Zagreb, br. reg. KP 294/424.
288) *Isto.*
289) *Isto.*

Ukupno brojno stanje partijske i skojevske organizacije IV POS-a 11. februara 1944. bilo je: 15 ćelija, 7 grupa komunista i 13 aktiva SKOJ-a. Članova KP bilo je 89, kandidata 46 i članova SKOJ-a 72, ukupno 207. Znači, oko 17% organiziranih od ukupnog brojnog stanja sektora.[2901]

Vojno i partijsko rukovodstvo sektora težilo je da svaka jedinica i ustanova ima partijsku organizaciju. Budući da to zbog nedovoljnog broja komunista nije bilo moguće uvijek i odmah realizirati, vršene su prekomande. Gdje se to moglo, formirane su grupe komunista ili samo aktivi SKOJ-a. Ako ni to nije bilo moguće, nastojalo se da u jedinici i ustanovi bude barem po jedan član KP, kandidat ili član SKOJ-a. Pored toga, vršenje prijem novih članova, što je bila stalna briga partijske organizacije. Tako je do 11. februara primljeno 13 članova u Partiju, 25 u kandidate i 40 u SKOJ. Te brojke mogu izgledati male, ali se mora voditi računa i o tome kakva je bila stvarna idejno-politička izgrađenost sastava sektora. Pa i većina članova Partije, osim najužeg rukovodećeg kadra, bila je mlada, neiskusna i sa vrlo oskudnim teoretskim znanjem. Zato se teoretskom radu i uzdizanju posvećivala velika pažnja. To se naročito odnosilo na novoprimljene članove Partije i kandidate, čija se teorijska izgradnja usmjeravala na izučavanje teorije Partije i organizaciona pitanja. Ni Štab Mornarice ni Oblasni komitet KPH za Dalmaciju nisu mogli pružiti značajniju pomoć u iskusnom partijskom kadru, jer ga nije bilo. Situacija je bila takva da je svaki član Partije koga su navedeni organi poslali u IV POŠ odmah bio postavljen najmanje za političkog komesara naoružanog broda. Takav je slučaj bio početkom februara 1944, kada je kao partijska pomoć raspoređeno u IV POS nekoliko članova Partije. Njihov rad se odmah osjetio jer su postavljeni za političke komesare naoružanih brodova i flotila.[2911]

Značajna pomoć u izgradnji partijskih kadrova bilo je njihovo upućivanje na partijske kurseve. Zbog kadrovskih i drugih problema sektor nije bio u stanju da samostalno organizira partijske kurseve. Zato su partijski kadrovi iz IV POS-a upućivani na partijske kurseve koje je organizirao Oblasni komitet KPH za Dalmaciju. Nije poznato koliko je članova Partije iz sektora završilo te kurseve. Poznato je samo daje 11 članova Partije, među kojima i komandant sektora, pohađalo Srednji partijski kurs u Visu, koji je organizirao i vodio Oblasni komitet KPH za Dalmaciju. Kurs je održan u vremenu od februara do aprila 1944. Svi završeni slušaoci dobili su zadatak da stečeno znanje na kursu postepeno prenesu na ostale članove Partije u sektoru.[292*]

Kada se razmatra partijska organizacija i njeno djelovanje, mora se uzeti u obzir daje organizacija IV POS-a bila takva daje u svom sastavu imao veliki broj brodova, jedinica i ustanova. U vezi s tim, a to pokazuju i iznijeti podaci, u nekim jedinicama bio je samo jedan ili nijedan član Partije. Zato je važan zadatak bio jačanje partijske organizacije i povećanje broja članova i kandidata. Taj proces povezan s borbenim djelovanjem sektora, njegovim stalnim jačanjem i širenjem i povećanjem brojnog stanja rezultirao je i većim brojem članova Partije. To je razumljivo ako se uzme u obzir da su u izvršavanju borbenih i drugih zadataka, pored članova Partije, prednjačili mnogi borci i rukovodioci. Upornim radom i uzdizanjem oni su ubrzo postajali kandidati, a zatim i članovi Partije. Na taj način je i partijska organizaija IV POS-a stalno jačala i uspješno izvršavala postavljene zadatke, iako to nije bilo ni lako ni jednostavno. Partijska organizacija IV POS-a uspješno se hvatala ukoštac s mnogim problemima i pojavama. Tu su bili: izvršavanje borbenih zadataka, jačanje jedinica i borbenog morala, pravilan odnos prema narodu, odnosi sa saveznicima, briga za ranjenike i zbjeg, sprečavanje negativnih pojava, posebno panike i dezerterstva, razvijanje drugarstva i dobrih

290) *IV POS 1943-1983,* 194.
291) *Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske,* Zagreb, br. reg. KP 294/424.
292) *Materijali* br. 163/2; *OADP SKJ,* br. reg. 7012.

međusobnih odnosa, pravilan prihvat novih boraca, disciplina, razni prestupi pojedinaca, budnost prema neprijatelju, političko uzdizanje boraca i rukovodilaca, kulturno-prosvjetni rad, kao i razna druga pitanja. Prema tome, nijedan problem nije mogao ostati van uvida Partije, jer je ona bila i idejno-politička i vaspitno-obrazovna i rukovodeća politička snaga, odgovorna za realizaciju platforme i programa Partije u narodnooslobodilačkom ratu. Zato je i partijska organizacija IV POS-a, prema svojim mogućnostima i sposobnostima, stalno radila na idejno-političkom, organizacionom i akcionom osposobljavanju. Članovi Partije su prednjačili i uspijevali pokrenuti rješavanje mnogih pitanja od kojih je u prvom redu zavisila borbena spremnost jedinica, a samim tim i sektora. Pri tome su ispoljene i određene slabosti. To se posebno odnosi na nedovoljan i uporan rad s kandidatima, je je od toga direktno zavisilo i jačanje partijske organizacije i kvalitet njenog rada. Pored svega, može se zaključiti da je partijska organizacija IV POS-a neprekidno jačala. Početkom jula 1944. partijska organizacija IV POS-a imala je sektorsko partijsko povjereništvo, 10 ćelija, 127 članova i 52 kandidata KPJ.[293]>

Organizacija SKOJ-a IV POS-a također se razvijala postepeno, ali je njen uspon vezan za Vis. Njen razvoj usko je vezan sa razvojem partijske organizacije IV POS-a, ali je uspostavljena kasnije od nje. Rukovodilac SKOJ-a sektora bio je Nikola Tomić. Od skojevaca u jedinicama, dolaskom sa terena i primanjem novih, stvoreni su uslovi za uspostavljanje aktiva SKOJ-a u većini jedinica i ustanova. Cilj je bio da se aktivi SKOJ-a uspostave gdje god je to bilo moguće. Već 11. februara 1944. skojevska organizacija IV POS-a imala je rukovodstvo, 13 aktiva i 72 člana SKOJ-a. Njena organizacija je znatno usavršena, aktivi su normalno radili što je sve imalo znatan utjecaj na poboljšanje općeg stanja u jedinicama i ustanovama, podizanje borbenosti i posebno u političkom i kulturno-prosvjetnom radu. Skojevci su svojim poletom i borbenim žarom prednjačili u izvršavanju borbenih i drugih zadataka.[2941]

Sadržaj rada skojevske organizacije, izuzev nekih specifičnosti, bio je sličan radu partijske organizacije. To je razumljivo ako se ima u vidu da je skojevska organizacija bila podmlađak partijske. Vrlo važan oblik rada skojevske organizacije bilo je teorijsko izgrađivanje njenih članova. To je obavljano na sastancima ili na posebnim - tzv. političkim konferencijama. Naročito se inzistiralo da svi skojevci dobro ovladaju određenom tematikom, pa su detaljno obrađivane teme: Što je SKOJ i Odluke II zasjedanja AVNOJ-a. Uz ove, prorađivane su i druge teme kao: Značaj II kongresa Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije, Značaj 1. maja, O oslobodilačkom ratu, O nacionalnom pitanju, i Razvitak društva. Posebno su prorađivani i aktuelni članci iz »Nove Jugoslavije«. Inicijativom skojevskih aktiva i samih skojevaca predlagane su i obrađivane teme kao Oslobodilački rat SSSR-a, monarhija kao centar reakcije i KPJ kao inspirator i organizator borbe. Pored rada na teoretskom uzdizanju svojih članova, skojevska organizacija se bavila mnogim problemima i pitanjima iz svakodnevnog života i rada jedinica i ustanova, kao što su bili: obuka, vojnostručno osposobljavanje, vojna i sportska takmičenja, kursevi, politička nastava, kulturno-prosvjetni rad, pomoć narodu i radne akcije na osposobljavanju brodova i opreme. Time je skojevska organizacija davala značajan doprinos ukupnim naporima u razrješavanju raznih problema i podizanju borbene spremnosti jedinica i ustanova na viši nivo. Skojevska organizacija IV POS-a imala je početkom jula 1944. godine rukovodstvo, 24 aktiva i 169 članova.[295]*

293) *OADP SKJ,* br. reg. 7012.
294) *Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske,* Zagreb, br. reg. KP 294/424.
295) *Arhiv CK SKOJ-a,* Beograd, br. reg. 141/1944; V. Popović, *inagistarski rad,* 107-109; *OADP SKJ,* br. reg. 70/2. Na II kongresu USAOJ-a održanom u Drvaru od 2—4. maja 1945. bili su iz sastava IV POS-a Petar Peko i Smiljko Vuda, koji je pozdravio kongres u ime Mornarice NOVJ.

Radi osposobljavanja pojedinih članova SKOJ-a za rukovodioce aktiva i biroa, organiziran je u Visu aprila 1944. poseban kurs. Kurs je pohađalo ukupno 16 skojevaca, koji su nakon završetka vraćeni u jedinice gdje su preuzeli određene dužnosti u skojevskoj organizaciji.[296]'

U radu partijske i skojevske organizacije IV POS-a značajno mjesto je imao Dom pomoraca u Visu. U njemu su, između ostalog, održavane partijske i skojevske konferencije, sastanci, savjetovanja i kursevi. Dom je bio od velikog značaja za teoretsko uzdizanje članova Partije i SKOJ-a. On je bio središte partijsko-političkog rada u IV POS-u.

U Domu su održavana predavanja za redovne kurseve, ali i za posade brodova, kao i sastave drugih jedinica IV POS-a. Predavanje je često držao politički komesar Mornarice NOVJ, a redovno politički komesar sektora. Držani su i posebni sastanci na kojima su rukovodioci direktno razgovarali s borcima. U Domu je bila karta Evrope sa prikazanim frontovima. O stanju na frontovima sastav IV POS-a je bio svakodnevno informiran. Posebno ilustrirane zidne novine bile su postavljene na većem panou nasuprot ulaza u Dom i uvijek su privlačile veliku pažnju, pa i savezničkih vojnika. U Domu je radio i pjevački hor, koji je nastupao na raznim prigodnim priredbama. U Domu se odvijalo još niz aktivnosti, tako da su njegova vrata bila otvorena cijeli dan.

Osnovni podaci iz izvještaja političkog komesara NB-8 »Kornat« Frane Mrduljaša za period od 20. marta do 15. aprila 1944. godine najbolje ilustriraju partijski rad na jednom naoružanom brodu. Kada je Mrduljaš primio dužnost političkog komesara, na brodu su bila samo dva člana KP (Josip Dundov i Vladimir Ravkin), četiri kandidata (trojica su tek bila primljena), devet omladinaca i pet simpatizera. Na brodu nije bilo ćelije, pa je politički komesar u dogovoru sa zamjenikom političkog komesara sektora preuzeo obavezu da je formira. Ćelija, sastava tri člana Partije, formirana je 20. marta. Na prvom sastanku dnevni red je bio: 1. Značaj partijske jedinice (ćelije) na brodu i njen zadatak, 2. Šta znači biti član partijske jedinice, i kakav treba da bude njen član u službenom radu i privatnom životu. Na sastanku su nakon toga raspoređene dužnosti. Za sekretara je izabran Mrduljaš, Dundov je dobio zadatak da pomaže u vođenju kandidata, a Ravkin u vođenju zajedničkih sastanaka. Zaključeno je da se sastanci održavaju redovno svakih osam dana. Na njima je trebalo iznijeti izvještaj o radu, zatim potrebe partijske jedinice i cijelog partijskog rada. Na trećem sastanku donesena je odluka da se primi novi član u KP. Predloženo je da to bude brodski motorist Branimir Mudronja, jer je već bio pet mjeseci kandidat, a u NOVJ je preko dvije godine. Član KP koji ga je primio za kandidata iznio je sve najbolje o njemu. Mudronja je 14. aprila primljen u KPJ. Na sastanku je također zaključeno da se, kada god za to postoje mogućnosti, svaki dan održi sastanak u trajanju od jednog sata po pitanju teorijskog izgrađivanja. Ćelija je proučavala Historiju SKP-b, kao i svaku aktuelnu literaturu koja je dobijena od zamjenika političkog komesara sektora. Što se tiče rada s kandidatima zaključeno je da se i oni sastaju svakih osam dana. Na sastanku s kandidatima raspravljano je o njihovoj ulozi i značaju, dužnostima i kakvi trebaju biti u službenom i privatnom životu. Također se govorilo i o disciplini. Zaključeno je da se i sa kandidatima proraduje aktuelna literatura. Za kandidata je primljen Miroslav Kolacira 15. aprila. Budući daje na brod ukrcan 1. aprila jedan član SKOJ-a, on je dobio zadatak da radi sa devet omladinaca po svim pitanjima omladinskog rada. U vezi zajedničkog rada s cijelom posadom u izvještajnom periodu održano je 14 sastanaka. Pored toga, svakog dana držane su informacije čitanjem dnevnih vijesti i članaka iz novina, nakon čega bi bila diskusija. Također su čitani članci iz brošura, uz razjašnjavanje pojmova i stavova. To se isto odnosilo i na članke iz »Nove Jugosla-

296) V. Popović, *magistarski rad,* 112.

vije«. Na zajedničkim sastancima govorilo se o značaju NOVJ i Mornarice NOVJ, disciplini, izvršavanju dužnosti, brodskim zadacima, kao i ostalim pitanjima. Za učinjene propuste i greške kritikovani su pojedini članovi posade. Na tim sastancima čitane su i razne naredbe koje su stizale iz Štaba IV POS-a, uz pouku. Na kraju izvještaja sekretar je dao pismenu ocjenu rada članova Partije i kandidata.[2971]

Djelatnost jedne male partijske organizacije kakva je bila na NB-8 »Kornat«, sasvim slučajno, izabrana da se iznese, ne razlikuje se od rada sličnih partijskih organizacija na ostalim brodovima. Taj primjer, u stvari, najbolje dokumentira kakva je bila uloga partijskih organizacija u jedinicama i ustanovama sektora.

Premda je djelovanje partijske organizacije IV POS-a funkcionalno bilo vezano za zamjenika političkog komesara Mornarice NOVJ, ono je bilo povezano i sa Oblasnim komitetom KPH za Dalmaciju. Svi partijski izvještaji i informacije, pored zamjenika političkog komesara, upućivani su i Oblasnom komitetu. Na taj način je i Oblasni komitet pratio rad partijske organizacije, te je kada je to bilo potrebno intervenirao i pružao pomoć. O radu partijske organizacije u IV POS-u, odnosno Mornarici NOVJ Oblasni komitet je izvještavao CK KPH i CK KPJ. Sve je to bilo značajno, jer su se i navedena rukovodstva upoznavala s tim radom, te su poduzimala određene mjere za poboljšanje partijskog rada u NOVJ, odnosno Mornarici NOVJ. Pored toga, navedena rukovodstva su odlučivala i o popunjavanju najvažnijih političko-partijskih dužnosti u Mornarici NOVJ. Sve je to bilo značajno za realizaciju jedinstvenog programa Partije.[298)]

Naredbom vrhovnog komandanta maršala Tita od 23. aprila 1944. naziv »zamjenik političkog komesara« promijenjen je u »pomoćnik političkog komesara«. Ujedno je naređeno da pomoćnici političkih komesara, pored svoje redovne dužnosti, vrše i dužnost povjerenika personalnog odsjeka. Na taj način su pomoćnici političkih komesara u jedinicama i ustanovama preuzeli u svoju nadležnost i kadrovsku problematiku. Time je, ujedno, ostvaren direktan utjecaj Partije na realizaciju kadrovske politike, što je bilo od posebnog značaja za dalji razvoj NOVJ.[299*]

Kada je politički komesar IV POS-a Branko Radelić premješten na novu dužnost u Italiju, dužnost političkog komesara preuzeo je Jozo Dujmić. Pomoćnik političkog komesara Vlado Bagat premješten je za pomoćnika političkog komesara II POS-a, a njegovu dužnost u IV POS-u preuzeo je polovinom aprila Nenad Vukadin, do tada na dužnosti u Italiji. Time je IV POS dobio novo političko-partijsko rukovodstvo. Rukovodilac SKOJ-a IV POS-a Nikola Tomić naredbom Štaba Mornarice postavljen je 20. juna za pomoćnika političkog komesara V POS-a. Njegovu dužnost primio je Ivo Perišin, do tada rukovodilac SKOJ-a Više flotile. Premda su navedene prekomande izvršene prema potrebama službe, mora se istaći da je to bila znatna kadrovska pomoć jedinicama u koje su poslani rukovodioci iz IV POS-a.[300)]

297) *AVII,* k. 2039, br. reg. 4-2/1. Zamjenik političkog komesara IV POS-a Vlado Bagat tražio je 27. marta od političkog komesara NB-8 »Kornat« da mu šalje izvještaje o organizacionom stanju novoformirane ćelije, kao i o svim promjenama. *(AVII,* k. 2039, br. reg. 43/3). Članovi posade koji se pominju vršili su slijedeće dužnosti: Mrduljaš politički komesar, Dundov zamjenik komandanta, Mudronja motorista, a Ravkin i Kolacira mornari.

298) *AVII,* mikroteka CK SKH, f. 44/745-765; *Arhiva Instituta za historiju radničkog pokreta,* Zagreb, KP 294/424.

299) *AVII,* k. 2067, br. reg. 1/18-1; Naredba br. 34 Štaba Mornarice NOVJ br. 34 *(AVII* k. 2028).

300) U svim do sada objavljenim napisima o Vladi Bagatu obično stoji da je premješten u II POS krajem aprila 1944. Međutim, Štab II POS-a uputio je 31. marta depešu Štabu Mornarice, i u njoj se navodi daje Bagat stigao. Novi pomoćnik političkog komesara Nenad Vukadin uputio je 18. aprila dopis pojedinim političkim komesarima o potrebi slanja izvještaja o radu partijskih organizacija. U tom dopisu on iznosi da je »nedavno« stigao u Štab IV POS-a i primio dužnost pomoćnika političkog komesara. Iz gornjih podataka proizlazi daje Bagat već 31. marta bio u Štabu II POS-a *(AVII,* k. 2039, br. reg. 4-3/2).

Politički rad u IV POS-u doprinosio je jačanju borbenog morala i spremnosti boraca i jedinica u izvršavanju postavljenih zadataka. Istovremeno je taj rad doprinosio da se brže prevladavaju slabosti, negativna ponašanja i oblici zaostale svijesti, kao i druge pojave koje su mogle narušavati unutrašnje jedinstvo jedinica i vojnih kolektiva, odnosno cijelog sektora. Politički rad bio je usmjeren na izgrađivanje idejno-političke i patriotske svijesti sastava sektora, i na toj osnovi razvijanje hrabrosti, požrtvovanja, odlučnosti i drugih kvaliteta neophodnih za uspješno izvršavanje postavljenih zadataka u oružanoj borbi. Partijska organizacija, kao osnovna idejna i rukovodeća snaga, usmjerila je svoje djelovanje na najvažnija pitanja svakodnevnog života i rada jedinica i ustanova sektora. Praktično, nijedan bitan problem nije ostao van njenog interesiranja. Partijske jedinice, odnosno partijska organizacija sektora rješavala je probleme i zadatke koje je nametala svakodnevna praksa. Pri tome je osnovni cilj bio podizanje borbene spremnosti IV POS-a na viši nivo kako bi se uspješno mogli izvršavati postavljeni zadaci, koji su bili sve složeniji. I pored rješavanja te složene problematike, partijska organizacija je, zavisno od vremena i mogućnosti, dobar dio svoje ukupne aktivnosti posvećivala teorijskom izgrađivanju svojih članova. Zato se može zaključiti da partijska organizacija IV POS-a ima velike zasluge za ukupan uspješan razvoj sektora. Moglo bi se najkraće reći daje ona bila »duša« sektora.

Kadrovska problematika

Kadrovsku jezgru iy POS-a činili su na početku borci i rukovodioci koji su prešli u njegov sastav iz Štaba Flote naoružanih brodova, otočnih flotila i Flotile naoružanih brodova. Nakon povlačenja iz Makarskog primorja u sastav sektora ušlo je više boraca i rukovodilaca iz sastava ranijeg 1. mornaričkog odreda i biokovskih jedinica. U to vrijeme u sastav sektora, prema naređenju Štaba 8. korpusa, došlo je više bivših mornaričkih podoficira i nekoliko oficira, zatim kapetana, poručnika i strojara trgovačke mornarice, kao i đaka srednjih pomorskih škola. Pri tome treba napomenuti da su se kopnene jedinice u kojima su bili ovi kadrovi vrlo nerado njih odricali, jer su u najvećem broju slučajeva tamo vršili odgovorne dužnosti. U takvoj situaciji Štab IV POS-a organizirao je skoro pravu potragu za svim mornaričkim kadrovima koji su bili u kopnenim jedinicama raspoređenim na srednjodalmatinskim otocima. Kadrovsko jezgro je ojačano krajem decembra 1943, kada je Glavni štab Slovenije, po naređenju Vrhovnog štaba, uputio u Mornaricu NOVJ grupu mornaričkih oficira i podoficira. Nakon povlačenja s Korčule i privremenog rasformiranja V POS-a dio kadrova iz tog sektora ušao je u sastav IV POS-a. Poslije povlačenja na Vis kadrovska situacija se uglavnom stabilizirala, iako je još uvijek trajala potraga za mornaričkim kadrovima u jedinicama na Visu, a posebno u 26. diviziji. Time, su, uglavnom, bili iscrpljeni svi izvori za popunu kadrovima. Do mornaričkih kadrova se jedino još moglo doći dobrovoljnim pristupom ili mobilizacijom na okupiranom teritoriju. Drugi najsigurniji izvor bilo je školovanje, odnosno uzdizanje kadrova iz vlastitih redova. Taj izvor vrlo rano je uočen i maksimalno je korišten za sve vrijeme postojanja IV POS-a.[30'])

Za razliku od kopnenih jedinica kadrovska situacija u Mornarici NOVJ bila je složenija. Naime, oružana borba na moru ne može se voditi bez brodova. Da bi brod mogao ploviti u navigacijsko-pomoračkom smislu i istovremeno voditi

301) *AVII,* k. 2026, br. reg. 3-21/1. Stab Mornarice, odnosno Štab IV POS-a uputili su više dopisa Štabu 26. divizije kojima su tražili mornaričke kadrove. U dopisima se obavezno navodi jedinica u kojoj se traženi nalaze, zatim imena i prezimena i njihova zanimanja, odnosno specijalnosti, kao na primjer: poručnik trgovačke mornarice, mornarički podoficir, kadet, brodski motorista, mornar--signalista itd.

borbu protiv neprijateljskih površinskih brodova i avijacije, mora imati odgovarajuću posadu. Ona u svom sastavu mora imati određeni broj specijalista, makar to bio i minimalan broj. Da bi vodio brod, komandant mora znati barem osnovne stvari iz navigacije a upravitelj mašine treba poznavati pogonski uređaj i njegovo funkcioniranje. Dalje, plovidba i borbena upotreba broda zahtijevaju da u posadi postoje kormilari, motoristi, signalisti, artiljerci i ostali. Dok se za neke specijalnosti članovi posada mogu relativno brzo osposobiti (kormilari, artiljerci, pa i signalisti), dotle se, na primjer, navigacija ne može tako brzo naučiti. Isti je slučaj i sa motoristima. Prema tome, za razliku od kopnenih jedinica, brodovi moraju imati barem minimalan broj školovanih, odnosno osposobljenih kadrova u navigacijsko-pomoračkom, stručno-oružnom i tehničkom smislu. To je osnova, a komandno osoblje još mora biti osposobljeno, makar u najosnovnijem obimu, za borbenu (taktičku) upotrebu broda na kojem je ukrcano. Ove činjenice moraju se uzimati u obzir kada se razmatra kadrovska situacija u IV POS-u.

Stvarna situacija u IV POS-u bila je takva da se oskudijevalo u svim potrebnim vrstama kadrova. Pošto su brodovi morali ploviti i izvršavati zadatke, popunjavani su kadrovima kojih je bilo na raspolaganju. Za komandante naoružanih brodova postavljani su oficiri i podoficiri bivše ratne mornarice, oficiri trgovačke mornarice, kadeti, đaci srednjih pomorskih škola i iskusniji pomorci sa dužim stažom u NOVJ. Isti je slučaj bio i sa komandantima flotila. Za komandante patrolnih čamaca postavljani su, uglavnom, iskusniji pomorci i ribari. Na pomoćnim brodovima komandanti su većinom bili vlasnici brodova. Samo manji broj od njih imao je određene, uglavnom, niže kvalifikacije (brodovođe male obalne plovidbe). Njihovo poznavanje navigacije bilo je oskudno, jer su do ulaska u sastav Mornarice NOVJ plovili, uglavnom, po danu i uz obalu u područjima koja su im bila dobro poznata. Ali su većinom bili iskusni pomorci.

Što se tiče tehničkog kadra, postojao je određeni broj podoficira i oficira mašinske specijalnosti bivše ratne mornarice, zatim oficira i strojara trgovačke mornarice, đaka srednjih tehničkih škola, motorista s ispitom, dok su na pomoćnim brodovima motoristi većinom bili vlasnici s ispitom ili bez njega, ali su dobro poznavali pogonske uređaje. Ukupno uzevši, kadrom kojim se raspolagalo popunjene su sve važnije dužnosti na brodovima i u jedinicama. Kvalitet kadra potvrđivala je praksa izvršavanja zadataka, pa je Štab sektora vršio određene prekomande, odnosno smjenjivao nesposobne i postavljao druge. Međutim, opća ocjena kadra bila je da ima nedovoljna vojnopomorska znanja, ali daje hrabar, odan, požrtvovan i spreman da izvršava sve postavljene zadatke. Pored toga, postojala je opća želja da se učenjem i na druge načine proširuju postojeća znanja. Polazeći od toga, sasvim je sigurno da je, bez obzira na sve probleme i poteškoće, IV POS imao kadar s kojim je uspješno izvršavao postavljene zadatke. A taj kadar se istovremeno borio, učio i uzdizao.[302]*

Na početku ovog djelovanja, kao i više mjeseci kasnije, IV POS nije imao nijednog oficira i podoficira NOVJ. Naime, većina oficirskih i podoficirskih dužnosti u IV POS-u bila je popunjena, ali oni koji su vršili te dužnosti nisu imali činove. Unapređenja u činove oficira vršio je isključivo Vrhovni štab, a u činove podoficira Štab 8. korpusa, odnosno Štab Mornarice. Prijedloge za unapređenje oficira dostavljao je Štab Mornarice Vrhovnom štabu, dok su štabovi pomorskih obalnih sektora dostavljali prijedloge Štabu Mornarice za unapređenje podoficira. Budući da je Mornarica NOVJ službeno uspostavljena i počela djelovati krajem oktobra 1943, nije bilo vremena da se odmah pozabavi kadrovskom problematikom. Prve prijedloge za unapređenje u činove oficira Štab Mornarice dostavio je krajem decembra 1943. Nakon povlačenja na Vis prijedlozi za unapređenje oficira slani su redovno. Ali zbog udaljenosti Vrhovnog štaba, neredovitih

302) *Materijali* br. 162/2, 163/2, 168/2.

kurirskih veza i drugih problema ukazi su obično kasnili. U stvari, ukazi nisu kasnili što se tiče datuma, jer su važili od dana potpisa, ali su stizali u Štab Mornarice sa zakašnjenjem i po nekoliko mjeseci. To je bilo normalno u ratnim uslovima.[303)]

U IV POS-u bilo je više podoficira i oficira koji su činove stekli u bivšoj jugoslavenskoj vojsci (ratnoj mornarici). Također je bilo podoficira i oficira koji su činove dobili u domobranstvu. Razumljivo, njima se ti činovi nisu priznavali, iako su skoro svi vršili oficirske i podoficirske dužnosti. Ipak, to je bilo samo privremeno stanje dok pitanje činova nije riješio Vrhovni štab. Na osnovi ovlaštenja Vrhovnog štaba, naredbom Štaba 8. korpusa od 20. februara i Štaba Mornarice od 14. marta 1944. regulirano je pitanje činova oficira i podoficira. Svim oficirima i podoficirima priznat je čin koji su imali prije, odnosno prilikom stupanja u NOVJ ako do tada naredbom ili ukazom Vrhovnog štaba nisu bili imenovani. Zatim je Vrhovni štab naredio 27. marta da svi oficiri koji iz drugih vojski stupe u NOVJ ne mogu nositi činove koje su imali do tada dok im ih on ne potvrdi naredbom ili ukazom. Time je, u stvari, pitanje priznavanja činova konačno riješeno. Niko ko je imao čin po bilo kojem osnovu prije stupanja u NOVJ nije ga mogao nositi dok ga ne potvrdi Vrhovni štab. Štab Mornarice naredio je 4. aprila da se na odgovarajućim formularima vode lični i službeni podaci za svakog borca, podoficira i oficira. Taj zadatak izvršen je tokom aprila, čime je uspostavljena personalna evidencija i dokumentacija za cijeli sastav Mornarice NOVJ. Štabovi pomorskih obalnih sektora dostavili su podatke za sve oficire i podoficire koji su imali činove prije stupanja u NOVJ. Još ranije je bilo naređeno da svi oficiri NOVJ moraju nositi činove koje imaju. Također je naređeno da se oficiri ne oslovljavaju po dužnostima, nego činovima.[3041]

Kao što je već izneseno, naredbom Vrhovnog komandanta NOVJ od 23. aprila 1944. naziv »zamjenik političkog komesara« promijenio se u »pomoćnik političkog komesara«. Ujedno je naređeno da pomoćnici političkih komesara, pored svoje redovne dužnosti, vrše i dužnosti povjerenika personalnih odsjeka. To je značilo da pomoćnici političkih komesara u svim jedinicama i ustanovama rukovode i personalnom službom. UIV POS-u pomoćnik političkog komesara Nenad Vukadin preuzeo je i rukovođenje Personalnim odsjekom. Naredbom Štaba IV POS-a od 24. maja pri Štabu sektora uspostavljen je Personalni odsjek. Za šefa Personalnog odsjeka postavljen je Branko Marjanović, do tada sekretar Štaba IV POS-a. Istom naredbom određeno je da sve jedinice i ustanove sektora predaju svu personalnu arhivu koju imaju Personalnom odsjeku. Za sekretara štaba naknadno je postavljen Krešimir Jerin.[305)]

Prvo proizvođenje, odnosno unapređenje oficira u IV POS-u izvršeno je ukazom Vrhovnog štaba, s tim što je važilo od 1. novembra 1943, ali je saopćeno naredbom Štaba Mornarice od 21. maja 1944. Tada su proizvedeni, odnosno unapriđeni: u čin kapetana - Nikola Srzić, Baldomir Saje, Mijo Russo, Mate Palaveršić, Ratko Franković, Petar Peko, Vicko Milat i Viktor Kobol; u čin poručnika

303) *AVII,* k. 2021, br. reg. 7-19/1. Štab Mornarice naredio je 8. decembra 1943. svim štabovima pomorskih obalnih sektora da odmah dostave prijedloge za unapređenje komandnog sastava u činove oficira. Nakon što je Štab Mornarice pregledao i sredio sve prijedloge, donio je odluku koga konačno treba predložiti. Jedinstveni prijedlog sa pojedinačnim obrazloženjima dostavljen je Vrhovnom štabu.

304) *AVII,* k. 2037, br. reg. 1-4/1, 1-18/1; k. 2028, br. reg. 1/12-1, 5/1-1; k. 2039, br. reg. 1-12/1. Spiskovi svih oficira i podoficira koji su imali činove do stupanja u NOVJ dostavljeni su od štabova pomorskih obalnih sektora Štabu Mornarice.

305) *AVII,* Naredba br. 34 Štaba Mornarice (k. 2028); k. 2037, br. reg. 1-16/1. Pri Povjereništvu za narodnu obranu Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije formirano je Personalno odjeljenje koje je vodilo jedinačne spiskove svih vojnih i političkih rukovodilaca NOVJ *(AVII,* k. 2067, br. reg. 143/3).

- Stjepan Štuk, Rudi Glaiher, Rade Kukavičić, Ljubenko Vodanović, Ante Lepeš, Rudolf Deželjin; u čin potporučnika - Petar Vidan i Žarko Vodanović. Svi unaprijeđeni oficiri vršili su odgovorne dužnosti u Stabu IV POS-a. Pored navedenih, u činove oficira unaprijeđeno je još 17 bivših pripadnika IV POS-a. Oni su u međuvremenu bili prekomandirani na razne odgovorne dužnosti u druge pomorske obalne sektore, odnosno u Bazu Mornarice NOVJ u Italiji. To znači da je IV POS bio i rasadnik kadrova, jer je od ukupno 68 unaprijeđenih oficira iz Mornarice njih 33 bilo iz IV POS-a.[306)]

Unapređenjem u činove oficira NOVJ IV POS je i formalno dobio svoje prve oficire, iako su svi unaprijeđeni i do tada vršili oficirske dužnosti. Zato je to bilo još značajnije, jer je dotadašnji razvoj sektora pokazao da IV POS ima kadrove koji uspješno vrše oficirske dužnosti. Svoje znanje, umješnost, sposobnost rukovođenja i ostale kvalitete pokazali su u izvršavanju mnogobrojnih zadataka. Istovremeno su svojim radom i zalaganjem dali značajan doprinos razvoju svojih jedinica i službi, odnosno sektora uopće. Dalje povećanje oficirskog kadra vršeno je proizvođenjem onih koji su uspješno vršili oficirske dužnosti, zatim unapređenjem onih koji su imali činove i potvrđivanjem činova onima koji su ih imali prije stupanja u NOVJ. Prijedloge za proizvođenje, unapređenje, kao i potvrđivanje činova, slao je Štab Mornarice Vrhovnom štabu nakon njihovog svestranog razmatranja.[307*]

Bivšim podoficirima koji su imali bilo koji podoficirski čin prije stupanja u NOVJ, nakon provjere, čin je priznat. Nakon prikupljanja svih potrebnih podataka od štabova pomorskih obalnih sektora. Stab Mornarice je naredbom od 21. aprila 1944. priznao podoficirske činove. Priznati su činovi za ukupno 153 bivša podoficira koji su se nalazili u sastavu Mornarice NOVJ i koji su na taj način postali podoficiri NOVJ. Činovi su priznati prema podoficirskim činovima NOVJ, i to ovako: desetar (odgovarao činu kaplara u bivšoj vojsci i ratnoj mornarici), mlađi vodnik (odgovarao činu podnarednika), vodnik (odgovarao činu narednika) i stariji vodnik (odgovarao činu narednika-vodnika I, II i III klase). Činovi su priznati: starijeg vodnika Josipu Prinčiču, starijeg vodnika Brunu Vidmaru, vodnika Adolfu Bulcu, starijeg vodnika Antonu Pavlovčiču, vodnika Vicku Maričiću, mlađeg vodnika Romanu Merharu, starijeg vodnika Ljubi Mihoviloviću, vodnika Vinku Mardešiću, starijeg vodnika Karlu Pireu, vodnika Spasi Poluta, vodnika Mati Kalebiću, vodnika Luki Jurin, vodnika Aleksandru Telećanu, mlađeg vodnika Anti Bašiću, starijeg vodnika Andriji Šegoti, mlađeg vodnika Nikoli Srziću, vodnika Branku Marjanoviću, starijeg vodnika Arseniju Grozdaniću, mlađeg vodnika Juri Franuloviću, vodnika Vicku Rožiću, mlađeg vodnika Ivanu Tomašu, mlađeg vodnika Nikoli Dopuću, vodnika Ratku Frankoviću, starijeg vodnika Stjepanu Ćurinu, starijeg vodnika Silviju Čićin Šainu, mlađeg vodnika Donatu Marinkoviću, mlađeg vodnika Svetozaru Vukadinoviću, mlađeg vodnika Kuzmi Martincu, starijem vodniku Vinku Kozmiju, vodnika Petru Đuniju, starijeg vodnika Vlastimiru Kostiću, vodnika Prošperu Dujmoviću, mlađegl vodnika Frani Matijaci, mlađeg vodnika Mići Roki, mlađeg vodnika Jozi Šariću, vodnika Dragi Popoviću, mlađeg vodnika Nikoli Smiljaniću, mlađeg vodnika Stojanu Marinoviću, starijeg vodnika Valentinu Šimenku, starijeg vodnika Dragi Pejakoviću, mlađeg vodnika Mati Gospodinoviću, starijeg vodnika

306) *AVII,* k. 2037, br. reg. 1-16/2. Ukazom od 1. 11. 1943 (Bilteni Vrhovnog štaba br. 37,38, 39) bilo je ukupno u mornarici NOVJ unapređeno 68 oficira: 8 u čin majora, 16 u kapetane, 20 u poručnike, 8 u potporučnike i 16 u zastavnike (zastavnik je tada bio najniži oficirski čin). Unapređeni oficiri koji više nisu bili u IV POS-u bili su: majori - Janez Tomšič i Franc Podboj; kapetani - Ante Jeričević, Davor Orebić i Ante Jukas; poručnici - Bruno Mihaljević, Ivo Gatin, Ante Pešut, Dinko Antić, Tripo Prela, Rudolf Andrijašević (poginuo), Lovre Tomas, Petar Bilić; Potporučnici - Vinko Dujmić, Spaso Poluta, Mirko Dominis i Milko Matković.

307) Do sada istražena dokumentacija pokazuje daje, do unapređenja prvih oficira, jedini koji je imao čin oficira NOVJ u IV POS-u bio zastavnik Josip Zuanić.

Petru Restoviću, starijeg vodnika Anti Marijani, vodnika Berislavu Ćajkušiću, vodnika Boži Marijani, vodnika Josipu Berecki, vodnika Ivanu Dorotiću, vodnika Ivanu Ratkoviću, vodnika Antonu Radiću, vodnika Antunu Nebiću, vodnika Ivanu Karabaiću, vodnika Tripu Vidoviću, vodnika Mići Stipčiću, vodnika Marku Orebu, mlađeg vodnika Mati Matkoviću, mlađeg vodnika Josipu Jukiću, vodnika Pavlu Koludroviću, vodnika Oskaru Niziteo, mlađeg vodnika Špiri Zlendiću, vodnika Ivanu Žuviću, vodnika Dinku Šimičeviću, vodnika Josipu Matijeviću, mlađeg vodnika Franji Bezmalinoviću, vodnika Božidaru Radoničiću, starijeg vodnika Pavlu Matošiću, starijeg vodnika Vinku Vidoviću, mlađeg vodnika Ivanu Kosoviću, starijeg vodnika Mati Begoviću, mlađeg vodnika Adolfu Bradariću, vodnika Jugoslavu Andrijiću, vodnika Antoniju Ceniću i desetara Josipu Aračiću. To su ukupno bila 72 podoficira, što je značilo daje od ukupno proizvedenih skoro 50% bilo iz sastava IV POS-a. U međuvremenu, 42 podoficira prekomandirana su na dužnosti u druge sektore, odnosno u Bazu Mornarice NOVJ u Italiji. To pokazuje da je IV POS bio rasadnik i podoficirskog kadra.[308)]

Od navedenih podoficira 32 su bili u Bazi Mornarice NOVJ u Italiji kao slušaoci na kursevima, 9 ih je bilo na dužnostima u Štabu sektora, odnosno baze, 7 u tehničkim radionicama, 1 telegrafist u štabu, 2 u lučkim kapetanijama, 2 su bili komandanti, a 2 politički komesari flotila patrolnih čamaca, 1 u štabu flotile, 1 komandant naoružanog broda, 1 zamjenik komandanta naoružanog broda, 1 politički komesar patrolnog čamca, 2 motoristi na barkasama, 1 komandant pomoćnog broda, 2 komandanti motornih čamaca, 4 članovi posada pomoćnih brodova i 4 borci u Dopunskoj četi i lučkim stražama. U stvari, osim onih koji su se na kursevima pripremali za prijem obećanih brodova od saveznika, većina ostalih je vršila odgovorne dužnosti, od kojih su mnoge bile oficirske. Zato je, bez obzira na priznavanje navedenih činova, jedan broj bivših aktivnih, odnosno rezervnih podoficira unapređen u činove oficira, o čemu je već bilo govora. To su bili: Nikola Srzić (bivši rezervni podoficir), te Ratko Franković, Spaso Poluta i Josip Matijević (bivši aktivni podoficiri). Od te četvorice Nikola Srzić je bio komandant IV POS-a, Ratko Franković komandant Hvarske flotile patrolnih čamaca, Spaso Poluta nastavnik na strojarskom kursu u Italiji i Josip Matijević nastavnik iz minerstva i ujedno slušalac artiljerijskog kursa u Italiji.[3091]

Naredbom od 29. aprila 1944. Štab Mornarice je proizveo, odnosno unapredio 57 podoficira. Od toga je njih 19 unapredio u više podoficirske činove, dok je ostalih 38 proizveo u podoficirske činove. Iz sastava IV POS-a u više činove unapređeni su: mlađi vodnik Mate Gospodinović u starijeg vodnika i vodnik Josip Matijević u starijeg vodnika. U podoficirske činove proizvedeni su: u čin starijeg vodnika - Jerko Vidan komandant PĆ-53 »Zora«, Ivan Radman komandant »PČ-42«, Petar Bilić komandant PČ-64 »Neutralni«, Riko Bajurin komandant PČ-68 »Badija«, Dinko Drinković mitraljezac na PC-56 »Partizan III«, Boris Kokić zamjenik komandanta NB-2 »Koča«, Mate Brković mitraljezac na NB-3 »Jadran«, Josip Dundov zamjenik komandanta NB-8 »Kornat«, Vladimir Ravkin mitraljezac na NB-8 »Kornat« i Veljko Subota motorist na BB »Marin II«; u čin vodnika - Dinko Maričić mitraljezac na NB-9 »Biokovac«, Jakov Hančević mitraljezac na NB-4 »Topčider«, Ljubo Gugić mitraljezac na patrolnom čamcu, Jure Bunjevčević mitraljezac na PC-66 »Proleter«, Nikola Dragojević komandant »PC-65«, Mate Botica mitraljezac na PC-66 »Proleter«, Ilija Stjepčić komandant PČ-62 »Ivo«, Vice Luštica mitraljezac na NB-3 »Jadran«, Maksim Kanazir mitraljezac na NB-7 »Enare II«, Šime Grubelić artiljerac na NB-8 »Kornat«, Ante Brčić kormilar na NB-7 »Enare II« i Jakov Vlahov mitraljezac na NB-3 »Jadran«;

308) Naredba br. 26 Štaba Mornarice od 21. aprila 1944 (AVII, k. 2038). Podoficiri kojima je priznat čin većinom su ranije bili aktivni podoficiri, dok su ostali bili rezervni i to uglavnom s činovima kaplara i podnarednika.

309) *Isto*. Komandant IV POS-a Niko Srzić u bivšoj vojsci imao je čin rezervnog podnarednika.

u čin mlađeg vodnika - Anđelko Ordulj borac lučke kontrolne straže u Visu, Jakov Dujmović komandant PČ-43 »Napred«, Luka Koludrović motorist PČ-45 »Batoš«, Tugomir Kumarić komandant »PČ-47«, Marko Guša motorist PČ-44 »Đurzor«, Ivan Vidošević mitraljezac na PČ-45 »Batoš«, Stipe Lučev mitraljezac na NB-3 »Jadran«, Dino Monako (Gino Monaco) artiljerac na NB-7 »Enare II«, Josip Žilić artiljerac na NB-8 »Kornat« i Ivan Ipsa artiljerac na NB-8 »Kornat«. Iznijeti podaci pokazuju da su od 19 unaprijeđenih podoficira u više činove 2 bili iz sastava IV POS-a. Od 38 novoproizvedenih podoficira 32 su bili iz IV POS-a. Unapređivanjem boraca koji su uspješno vršili razne komandne i druge dužnosti u činove podoficira, a zatim najsposobnijih i u činove oficira, stvarana je vlastita kadrovska baza. To je bilo od velikog značaja ne samo za IV POS nego i za cijelu Mornaricu NOVJ. Time su stvorene mogućnosti da se popunjavaju oficirske i podoficirske dužnosti kadrovima iz vlastitog sastava. Istovremeno su uzdizanjem ovog kadra, odnosno unapređenjima i postavljenjima na više i druge dužnosti stvarane neophodne pretpostavke za vođenje normalne kadrovske politike.[310]»

Treba naglasiti da, bez obzira na poduzete mjere, pitanje stvaranja podoficirskog kadra nije bilo jednostavno. Naime, svaki sposobniji podoficir je relativno brzo unapređivan u oficirski čin. Međutim, situacija je bila takva daje za popunu dužnosti na brodovima i u jedinicama trebao veći broj podoficira. Problem je rješavan tako što su na mnoge te dužnosti postavljani izrasliji i sposobniji borci. Uočavajući taj problem, koji je bio sličan i u kopnenim jedinicama, Glavni štab Hrvatske naredio je 8. korpusu da se pitanje stvaranja podoficirskog kadra šire i detaljnije razmatra. Glavni štab Hrvatske je naredio da se uslovi za unapređenje u podoficirske činove postave na široj osnovi. Uslovi su izmijenjeni, odnosno proširenu smislu da se istaknuti borci koji imaju jednu godinu staža u borbi mogu unapređivati u činove desetara, a oni preko jedne i po godine u čin mlađeg vodnika, odnosno u vodnika i starijeg vodnika. Povezano s tom naredbom, štabovima i jedinicama je naređeno da šalju prijedloge za unapređenje boraca u podoficirske činove. Mada je tom naredbom regulirano pitanje unapređivanja u podoficirske činove, razumljivo da svi problemi nisu mogli odmah biti riješeni. Sto se tiče IV POS-a, problem je bio u tome što je većina boraca koji su bili u njegovom sastavu stupila u NOVJ 1943. godine. To znači da nisu imali potreban staž za unapređenje u podoficirske činove. Uostalom, cilj je naredbe i bio da se u podoficirske činove unapređuju oni borci koji, uz ostale kvalitete, imaju i određeno borbeno iskustvo. A ono se jedino moglo postići dužim učešćem u oružanoj borbi.[311]

Partijsko-politički kadar stvaran je na specifičan način, ali također uglavnom iz vlastitih redova. Ipak proces stvaranja partijsko-političkog kadra bio je sličan stvaranju vojnog kadra. U stvari, moglo bi se zaključiti da je to bio jedinstven proces smišljeno vođen s ciljem da se osigura neophodan kadar koji će biti u stanju komandovati i rukovoditi. U tome su, bez obzira na sve probleme i poteškoće, postignuti primjerni rezultati. Naime, IV POS je uspio uz pomoć Štaba Mornarice i partijsko-političkih organa na terenu stvoriti neophodan podoficirski, oficirski i partijsko-politički kadar.

UIV POS-u, odnosno Mornarici NOVJ dosta rano je sazrelo mišljenje da se, bez obzira na ratne prilike, mora organizirati školovanje potrebnog kadra. Međutim, zbog postojećih uslova do povlačenja na Vis nije bilo moguće školovati kadar. Uspjelo je samo održati jedan kurs za signaliste i nekoliko vrlo kratkih kurseva po jedinicama. Nakon povlačenja na Vis i stabiliziranja situacije Štab Mornarice je poduzeo niz mjera s ciljem da se putem kraćih i dužih kurseva os-

310) Naredba br. 30 Štaba Mornarice od 29. aprila 1944 (AVII, k. 2038).
311) *AVII,* k. 2043, br. reg. 7-9/1.

fio so bi java neophodan kadar. Naredbom Štaba Mornarice od 1. februara 1944. formirana je Baza ratne mornarice u Monopoliju (Italija) s osnovnim zadatkom da školuje potreban kadar. Baza je počela djelovati u Monopoliju 7. februara. Odmah su organizirani prvi kursevi, da bi početkom marta normalno radilo šest kurseva sa ukupno 186 kursista. Najveći broj kursista bio je iz sastava IV, zatim, III i II POS-a. Premda je Baza u prvom redu školovala potreban kadar za popunu posada brodova koje su saveznici obećali predati Mornarici NOVJ, potrebno je naglasiti odlučnost svih rukovodećih faktora da se koristi svaka mogućnost kako bi se podigao i proširio nivo općih i specijalističkih znanja cjelokupnog sastava.[3,2)]

Iako je Štab Mornarice bio glavni organizator školovanja kadrova, uz njegovo odobrenje a i po vlastitoj inicijativi, školovanje su organizirali i štabovi sektora. Tu se, u prvom redu, radilo o relativno kratkim kursevima na kojima su obučavani borci za određene specijalnosti. Štab IV POS-a organizirao je kurs za signaliste, koji je trajao od 5. aprila do 12. maja. Kurs je pohađao 21 borac, a njih 14 ga je s uspjehom završilo. Završeni kursisti su odmah raspoređeni za signaliste na naoružane brodove i osmatračke stanice. U Centralnoj mehaničkoj radionici organiziran je kurs za puškare s ciljem da se osposobe pojedini borci za održavanje i popravak streljačkog naoružanja. Pored toga, Štab IV POS-a je obavezno slao određeni broj boraca na sve kurseve koje je organizirao Štab Mornarice. Tako su borci iz sastava sektora, osim onih upućenih u Bazu ratne mornarice, bili slušaoci kurseva za radio-telegrafiste, signaliste, motoriste i diverzante. Sanitetski odsjek Štaba Mornarice posebno je organizirao kurseve za bolničare. Prvi takav kurs održanje u februaru 1944. u IV POS-u. Završili su ga 44 bolničara i bolničarke, koji su zbog velikih potreba raspoređeni u postojeće bolnice i ambulante, a samo manji broj u jedinice. Prvi brod koji je dobio bolničara bio je BB »Marin II«, a zatim su nakon završetka drugog kursa bolničare dobili naoružani brodovi i flotile. U stvari, na brodove su raspoređeni bolničari, a u flotile, kao i druge jedinice i ustanove, sanitetski referenti. Na trećem sanitetskom kursu školovani su bolničari i higijeničari, pa su jedinice i ustanove pored bolničara dobile i higijeničare.[313)]

Štab IV POS-a je prvi organizirao stručnu obuku za komandante brodova, ali i za ostale članove posada. Naime, prilikom izvršavanja zadataka, posebno po noći, primijećeno je da mnogi komandanti, naročito pomoćnih brodova, nemaju dovoljno znanja iz navigacije. Da bi se otklonio taj nedostatak, Štab IV POS-a organizirao je 12. februara 1944. u Domu pomoraca poseban kurs nazvan »pomorski kurs«. Cilj kursa je bio da se komandanti brodova upoznaju s osnovnim stvarima iz navigacije, a u prvom redu s pravilnom upotrebom kompasa i pomorskih karata. Nastavu je održavao načelnik štaba kapetan Baldomir Saje, svaki dan u večernjim satima. Prisustvovali su komandanti brodova, ali i kormilari čiji su brodovi momentalno bazirali u Visu. Svi su pokazali veliki interes za gradivo koje se predavalo, ali i želju za daljim stručnim usavršavanjem. Treba napomenuti da je to u stvari, bio prvi kurs za osposobljavanje komandnog kadra u IV POS-u, odnosno Mornarici NOVJ.[314)]

312) *AVII,* k. 2064, br. reg. 19-1/5; Naredba br. 7 Štaba Mornarice od 1. februara 1944; K Pribilović, *Vojnopomorsko školstvo 1944-1946. godine,* Mornarički glasnik, 5/1975, 876-879. Baza Mornarice NOVJ počela se formirati u Marinim zemljama na Visu, a zatim je postepeno prebačena u Monopoli (Italija).

313) *AVII,* k. 2064, br. reg. 23/4-4; k. 2040, br. reg. 8-32/1. Sanitetski organi posvećivali su dosta veliku pažnju zdravstvenom prosvjećivanju boraca. Održavana su predavanja, a prorađivani su i razni napisani materijali, posebno o zaraznim bolestima, održavanju higijene, upotrebi vode za piće i itd. Svi naoružani brodovi i patrolni čamci, kao i ostali brodovi, dobili su pakete s najpotrebnijim sanitetskim materijalom *(AVII,* k. 2040, br. reg. 8-28/2).

314) *AVII,* k. 2034, br. reg. 6/1-1. Prema izvještaju Štaba IV POS-a od 14. februara 1944. »Kurs je naišao na vrlodobar prijem kod svih pomoraca i interes je općenit« *(Materijali* br. 163/2).

Praksa je ubrzo pokazala da pomenuti »pomorski kurs« nije bio dovoljan, ne samo zbog promjenljivog sastava slušalaca nego i relativno malog broja sati određenih za održavanje nastave. Zato je Štab sektora, uz saglasnost Štaba Mornarice, poduzeo i druge mjere. Pored lica koja su već bila upućena na kurseve u Bazu u Monopoliju, štab sektora je predložio Štabu Mornarice da se jedan broj komandanata brodova pošalje na kurs za kapetane male obalne plovidbe. Tako su nakon predaje dužnosti u Monopoli upućeni: Ljubenko Vodanović, Žarko Vodanović, Nikola Granić, Duško Sisarić, Dinko Maričić, Dinko Antić i Nikola Ugrinić. Svi su oni do tada bili komandanti naoružanih brodova, osim Sisarića koji je bio politički komesar patrolnog čama i intendant flotile, i Ljubenka Vodanovića koji je bio komandant flotile. U popratnom dopisu Štab sektora naglašava da su svi oni vrlo dobri i hrabri pomorci, da su vršili razne dužnosti, ali da im je stručna sprema nedovoljna, pa se radi usavršavanja upućuje na kurs. Međutim, kako je u Bazi u Monopoliju bio organiziran prvi Oficirski tečaj mornarice (za pomorske vojne rukovodioce), to su oni uvršteni kao slušaoci na taj kurs. Nastava na tom kursu počela je u Monopoliju 8. aprila, a završen je u Visu 18. juna 1944. Kurs je ukupno završilo 13 slušalaca, od kojih 11 iz IV POS-a: Ljubenko Vodanović, Žarko Vodanović, Ante Jerković, Duško Sisarić, Pero Sikirić, Mate Miočević, Nikola Granić, Vlado Madronić, Dinko Maričić, Nikola Ugrinić i Dinko Antić.[315]*

U Domu pomoraca u Visu od 7. marta do 11. maja 1944. radio je Kurs za brodovođe obalne plovidbe. Kurs je organiziran pri IV POS-u, a vodio ga je major Stjepan Simović. Kurs je redovno pohađalo 18 slušalaca, od kojih jedan nije položio završni ispit. Samo su dva slušaoca bila iz sastava V ijedan iz III POS-a, dok su svi ostali bili iz IV POS-a. Kurs su iz IV POS-a završili: Donat Marinković komandant »PČ-41«, Ivo Petrić zamjenik komandanta m/j »Sv. Ante«-Omiš, Jure Barić komandant »K-5«, Ivo Matković komandant »PC-65«, Petar Galošić komandant »PČ-57«, Svetislav Vranjičić komandant m/j »Sv. Roko«-Sutivan, Mladen Bukulin zamjenik komandanta »PČ-57«, Ante Ljubić komandant »B-l«, Ljubo Levačić komandant »PC-53«, Ante Novaković komandant m/j »Tomislav«, Josip Orlić komandant m/j »Sv. Roko«-Vrboska, Anđelko Vojnović motorista m/j »Sv. Ante«-Omiš, Mile Škrobica komandant m/j »S nami Bog«-Slatine i Ante Pavičić komandant m/j »Lahor«-Stari Grad.[316]*

Pomenutim školovanjem znatno je ojačala, i širila se kadrovska baza IV POS-a. To je bilo vrlo značajno ne samo za uspješno izvršavanje postavljenih zadataka nego i za daljni ukupni razvoj sektora. Kadrovska situacija se još više poboljšala u junu 1944. Naime, prestankom rada Baze u Monopoliju većina kursista vratila se u Vis krajem maja 1944. Svi započeti kursevi u Monopoliju završili su u Visu juna 1944. Završeni kursisti raspoređeni su na razne dužnosti u jedinicama i ustanovama Mornarice NOVJ, pa tako i u IV POS. Time je bilo omogućeno da se popune sve važnije dužnosti u sektoru, a da se istovremeno stvori i izvjesna rezerva u kadrovima. To je postignuto na taj način što su, uz postojeće komandante jedinica i nekih brodova, postavljeni i njihovi zamjenici. Tako su ti kadrovi sticali potrebna iskustva, a nakon određenog vremena po potrebi službe postavljani su na samostalne dužnosti.[317]*

315) *AVII,* k. 2037, br. reg. 26/2, 2-8/1; k. 2064, br. reg. 48/1-6; *Knjiga evidencije održanih kurseva, slušalaca i nastavnika, nastavna godina 1944. i 1945,* I-XVII, Arhiva Centra visokih vojnih škola Ratne mornarice »Maršal Tito« Split (dalje: *Knjiga evidencije);* K. Pribilović, *Prvi oficirski kursevi Mornarice NOVJ,* Mornarički glasnik, 3/1984, 450-453.

316) *Knjiga evidencije,* IV. Slušaoci kursa iz sastava V POS-a, koji tada privremeno nije djelovao, bili su: Ivan Milina, komadant m/j »Sv. Nikola«-Lumbarda, i Ivan Franulović-Vilić, komandant m/j »Jadran«~Vela Luka. Obojica su privremeno bili u sastavu IV POS-a, *(AVII,* k. 2067, br. reg.

317) *AVII,* k. 2028, br. reg. 29-1/1; k. 2037, br. reg. 1-17/1; *Zbornik NOR-a,* tom VIII, knjiga 2, 399—400. Štab Mornarice izdao je svim završenim slušaocima diplome o završenim kursevima.

Kadrovska struktura IV POS-a stalno se poboljšavala iako su postojale i stalne potrebe za raznim vrstama kadrova. To je bilo potpuno razumljivo ako se uzme u obzir relativno vrlo brz razvoj kako Mornarice NOVJ, tako i IV POS-a. Prema izvještaju Štaba IV POS-a od 2. jula, sektor je, između ostalih, imao i ove kadrove: 2 inžinjera elektrotehnike, 1 inžinjera strojarstva, 1 inžinjera radio-tehnike, 4 strojarska tehničara, po jednog studenta elektrotehnike, kemije, građevinarstva i geodezije, 5 zidara, 3 bravara, 10 kovača, 66 mehaničara, 1 instalatera, 22 električara, 1 kotlara, 25 stolara, 6 limara, 43 brodograditelja, 2 bojadisara, 7 tokara, 1 zavarivača, 1 bakrokovača, 3 tesara, 3 oružara, 12 ronioca, zatim 10 brodskih strojara, 4 brodske strojovođe, 20 brodskih motorista, 15 pogonskih motorista s ispitom a bez ispita 68, 5 kapetana duge plovidbe, 25 kapetana s ispitom male obalne plovidbe, 65 brodovođa (kapetana male obalne plovidbe bez ispita), 10 pomorskih pilota, 5 radio-telegrafista, i 6 kvalificiranih PTT radnika. Ukupno je 456 lica imalo određena stručna zvanja i kvalifikacije. Ako se još uzme u obzir da je jedan broj navedenih imao oficirske i podoficirske činove, onda se može istaći da se, pored svih problema, kadrovska situacija u IV POS-u uglavnom povoljno razvijala.[318]

Radi daljeg razvoja kadrova Štab IV POS-a je dostavljao Štabu Mornarice prijedloge za unapređenje boraca u činove podoficira, zatim podoficira u više činove, podoficira u oficire i oficira u više činove. Međutim, treba naglasiti da sve prijedloge Štab Mornarice nije prihvaćao. Tek nakon svestranog razmatranja vršeno je unapređivanje u činove podoficira, odnosno slani su prijedlozi Vrhovnom štabu za unapređenje oficira. Sličan je slučaj bio i za prijedloge za odlikovanje boraca, podoficira i oficira. Naime, Štab IV POS-a je naredio podređenim jedinicama i ustanovama da dostavljaju prijedloge za odlikovanja boraca, podoficira i oficira koji su se do tada istakli u borbi protiv neprijatelja. Nakon razmatranja u Štabu sektora prijedlozi su dostavljani Štabu Mornarice, koji ih je, opet, nakon svestrane provjere prosljeđivao Vrhovnom štabu. Dodjeljivanjem odlikovanja odavana su priznanja borcima, podoficirima i oficirima za podvige u borbama protiv neprijatelja. Štab Mornarice dostavio je 13. maja Štabu IV POS-a 69 znački Mornarice NOVJ (u vidu sidra), s tim da se podijele komandnom osoblju u Štabu sektora, na naoružanim brodovima i patrolnim čamcima. Sva navedena priznanja povoljno su djelovala na cjelokupni sastav.[319]

Prema naređenju Glavnog štaba Hrvatske - svi borci, podoficiri i oficiri trebali su što prije položiti zakletvu ako to već nisu učinili. Štab Mornarice dostavio je 22. aprila štabovima sektora tekst zakletve i naređenje Glavnog štaba Hrvatske da se u svim jedinicama zakletva položi 1. maja Jedinice su trebale biti postrojene s oružjem, uz ratnu zastavu, po mogućnosti uz učešće muzike. Nakon položene zakletve trebalo je održati prigodan govor, odsvirati »Hej Slaveni«, a zatim je najstariji oficir trebao čestitati prisutnima na položenoj zakletvi. Prema naređenju Štaba Mornarice - svi oficiri, podoficiri i borci, osim onih koji su momentalno bili na službi ili zadacima, položili su zakletvu 1. maja na prostoru južno od puta Vis-Komiža, u Velom polju kod lokve. Komandant svečanosti i rukovalac zakletve bio je komandant IV POS-a Niko Srzić. Zakletvu su položili sastavi štabova Mornarice i IV POS-a. Svi oni koji su bili na službi ili zadacima zakletvu su položili do 3. maja. Sastav IV POS-a koji je polagao zakletvu bio je postrojen kao bataljon. Nakon završene svečanosti bataljon IV POS-a je marširao do igrališta u Pliskom polju. Tamo je održana proslava 1. maja, uz učešće ostalih

318) *AVII,* k. 2037, br. reg. 5-33/2.

319) *AVII,* k. 2037, br. reg. 43-8/1. Prema postojećim dokumentima, značke Mornarice izrađene su samo jednom u relativno maloj seriji i podijeljene komandnom osoblju. Koliko je poznato, nije sačuvana nijedna od tih značaka. Štab Mornarice naredio je 16. aprila da mu se odmah dostave prijedlozi za odlikovanje boraca, podoficira i oficira prema postojećem Ukazu o odlikovanjima u narodnooslobodilačkoj borbi *(AVII,* k. 2028, br. reg. 4/38-1).

jedinica stacioniranih na Visu. Ubuduće, čim bi u sastav IV POS-a došli novi borci i starješine, odmah su polagali zakletvu ukoliko to do tada nisu učinili. Za sve koji su položili zakletvu vođeni su posebni spiskovi.[3201]

Štab Mornarice naredio je da mu se šalju prijedlozi za pohvalu boraca, podoficira i oficira, i to čim se netko istakne. Štabovi sektora također su bili ovlašteni za izdavanje pohvala. Sve pohvale Štaba Mornarice obavezno su čitane pred strojem, i s njima je morao biti upoznat cjelokupni sastav Mornarice NOVJ. Pohvale Štaba sektora saopćavane su pred strojem jedinica sektora. Davanjem pohvale podsticani su borci i rukovodioci na zalaganje u borbi, odnosno za što bolje izvršavanje postavljenih zadataka.[3211]

Ukupno uzevši, rješavanju kadrovske problematike u IV POS-u posvećivana je velika pažnja. Potvrđivanjem činova podoficira i oficira, zatim unapređivanjem podoficira i oficira kao i boraca, stvoreni su uslovi za popunjavanje postojećih oficirskih i podoficirskih dužnosti u jedinicama i službama IV POS-a. Većina oficira i podoficira IV POS-a bila je u njegovom sastavu od osnivanja ili je došla nešto kasnije. Isti je slučaj bio i sa unaprijeđenim borcima. Skoro svi ili većina su i do unapređivanja već vršili određene podoficirske ili oficirske dužnosti. To je značilo da se uporedo s razvojem IV POS-a razvijao i njegov kadar. Oslonac na vlastite snage i u rješavanju te problematike dao je dobre rezultate. Sve to pokazuje daje IV POS sa kadrovima koje je imao uspješno izvršavao postavljene zadatke. To je u stvari bilo najvažnije, i to je bio jedan od većih uspjeha IV POS-a. Sektor je uvijek imao jednu kadrovsku jezgru koja je, uz odgovarajuću pomoć Štaba Mornarice, uspješno vodila sektor. Četvrti POS imao je dosta uspjeha u stvaranju i razvoju kadra, koji je postepeno preuzeo sve odgovorne i druge dužnosti u sektoru. Istovremeno, dio tog kadra preuzeo je odgovorne dužnosti u drugim štabovima, jedinicama i ustanovama Mornarice NOVJ. To je bio konkretan prilog IV POS-a uspješnom rješavanju i vođenju kadrovske problematike u Mornarici NOVJ.

Četvrti POS u maju 1944.

Poslije desantnog prepada na Šoltu njemačko komandovanje je ispravno zaključilo da će se desantni prepadi s polazištem iz Visa nastaviti. Nijemci su već poslije desantnog prepada na Mljet i Korčulu poduzeli hitne mjere radi jačanja i boljeg organiziranja protudesantne obrane. Desantni prepad na Šoltu prisilio ih je da poduzmu nove dodatne, mjere. Gubici pretrpljeni na Mljetu, Korčuli i Šolti za Nijemce su bili vrlo osjetljivi, pogotovo zbog toga što nisu imali dovoljno snaga na raspolaganju. Zato su izvršili određena pregrupiranja postojećih snaga. Težište protudesantne obrane na srednjodalmatinskim otocima postavili su na liniji Drvenik Veli-Šolta-Brač-istočni dio Hvara. Noću 24/25. maja Nijemci su povukli 2. bataljon 738. puka sa Hvara na Brač. Na Hvaru je ostala samo jedna ojačana četa 2. bataljona. Ona je držala položaje pod Sućurja, štiteći postojeću obalnu bateriju kao i otpornu tačku na koti 246 Ublina. Ta kota oko 6 km zapadno od Sućurja postepeno je utvrđena u jaku otpornu tačku, opasanu bodljikavom žicom i minama. Time je, praktično, otok Hvar postao slobodan osim njegovog najistočnijeg dijela. Nijemci su povremeno slali ojačane patrie prema zapadnom dijelu otoka. Na Braču Nijemci su organizirali obranu na prostoru Supetar-Nerežišće-Vidova gora-Selca-Sumartin. Sada su na Braču imali dva bataljona 738. puka, s tim što je 3. bataljon težište obrane imao u rajonu Nerežišća, a 2. bataljon na sektoru Selca-Sumartin. Pored toga, na Braču su osim obalne

320) *AVII,* k. 2037, br. reg. 4-24/1; Naredba br. 29 Štaba Mornarice od 29. aprila 1944.
321) *AVII,* k. 2028, br. reg. 4/38-1, 5/11-1.

baterije kod Sumartina bile raspoređene u tri baterije iz sastava 668. artiljerijskog puka. Obranu Brača trebale su podržavati baterije raspoređene na obali od Makarske do Splita (kod Makarske, Krvavica, Dubaca, Ravnica, Omiša i Visoke u Splitu).[3221]

Budući da je u slučaju iskrcavanja na otoke trebalo hitno prebacivati pojačanja s kopna, admiral Jadrana je naredio da se u područje Splita prebaci iz sjevernog Jadrana još 11 desantno-jurišnih čamaca. Komanda 2. oklopne armije nije bila zadovoljna tim rješenjem, jer je smatrala da se za prebacivanja moraju upotrebljavati i desantne splavi tipa »SF«. Međutim, admiral Jadrana je naredio da se desantne splavi mogu upotrebljavati samo u području od Rijeke do Zadra. Razlog je bio u tome što su savezнички avioni na području od Zadra do Ploča relativno lako pronalazili desantne splavi, iako su koristile maskirne vezove. Budući da ih jednostavno nije bilo moguće dobro maskirati, savezнички avioni su ih otkrivali i obično već na početku izvršavanja zadataka potapali. Tako su prebacivanje materijalnih sredstava za jedinice na otocima skoro u potpunosti preuzeli desantno-jurišni čamci. To se pokazalo kao dobro rješenje, jer su avioni maskirane desantno-jurišne čamce vrlo teško pronalazili. Pošto desantno-jurišni čamci nisu imali veliki kapacitet prebacivanja, za tu svrhu su povremeno korišteni i motorni jedrenjaci koji su držani u pripravnosti u svim lukama na obali. Da bi zaštitili brodove, Nijemci su posebno ojačali protuavionsku obranu Splita, zatim Ploča, Makarske i Omiša.[3231]

Pored odreda torpednih čamaca koji je bazirao u Boki Kotorskoj i povremeno u Dubrovniku, donesena je odluka da jedna flotila torpednih čamaca bazira u Splitu. U tu svrhu uređeni su privremeni maskirni vezovi u brodogradilištu u Splitu i kod Kaštel-Sućurca. Sedma flotila torpednih čamaca bazirala je u Veneciji, gdje je vršena priprema brodova i posada za borbenu upotrebu. Odluka o njenom prebaziranju u Split donesena je 25. maja. Sedma flotila torpednih čamaca sastava »S-153«, »S-155«, »S-156«, »S-157« i »S-158« počela je izvršavati borbene zadatke 30. maja iz baze u Splitu.[324)]

Nijemci su i dalje vrlo intenzivno izviđali Vis i morski prostor do talijanske obale s težištem na luke Bari i Brindizi. Izviđanje je vršeno vizuleno ili foto-kamerama. Svi foto-snimci su brižljivo pregledavani i dešifrirani, tako da su iz njih dobivani dosta tačni podaci o broju i vrstama brodova u lukama i aviona na aerodromima. Izviđanje je vršeno prilično uspješno i pored jake protuavionske obrane Visa i savezničke nadmoćnosti u zraku. Novost je bila u tome što su njemački izviđački avioni od maja počeli intenzivno izviđati i otok Lastovo.[3251]

Zbog nemogućnosti efikasnog komandovanja i drugih problema njemačka ratna mornarica izvršila je reorganizaciju svojih pomorskih komandi. Umjesto

322) *AVII,* k. 2068, br. reg. 1-21/10, 1-34/1, 1-35/1,2-8/1; k. 2053, br. reg.. 2/2-1; *KTB SD,* 25. 5. 1944. Prebacivanje jedinica sa Hvara (Jelsa) na Brač (Sumartin) izvršilo je 8 desantno-jurišnih čamaca. Prebacivanje je izvršeno pod šifrom »Herzenswunsch« *(KTB SD,* 23. 5. 1944). Njemačka ratna mornarica se protivila napuštanju Hvara, pa je čak planirala da kod Jelse postavi obalnu bateriju. *(Isto).*

323) *KTB SD,* 18. i 23. 5. 1944. Protuavionska obrana Splita imala je 8. maja 1944. godine: 12 topova od 88 mm, 6 topova od 37 mm, 7 četverocjevnih topova od 20 mm i 33 topa od 20 mm. Ukupno 79 cijevi. Smatralo se da je broj topova još trebalo povećati *(KTB SD,* 8. 5. 1944).

324) *KTB AA,* 29. i 30. 5. 1944; *KTB SD,* 29. i 30. 5. 1944. Naređeno je da se u Splitu uredi osam maskimih vezova za torpedne čamce.

325) *KTB AA,* 1-30. 5. 1944. Tako je 28. maja 1944. vršeno izviđanje Visa i Lastova vizuelno i foto-kamerama s visine od 5.800 metara. U Visu i okolnim uvalama osmotreno je 15 motornih jedrenjaka, 6 desantnih brodova u vezu i 2 u vožnji i 1 torpedni čamac u vožnji. U Komiži je osmotreno: 4 motorne topovnjače, 2 torpedna čamca, 4 motorna čamca, 5 motornih jedrenjaka i 65 malih čamaca. Dešifriranjem foto-snimaka u Visu je otkriveno: 6 većih motornih čamaca, 7 desantnih brodova, 12 motornih jedrenjaka, 3 manja motorna čamca i 67 čamaca. Na aerodromu Vis bilo je ukupno 30 aviona raznih tipova. Na Lastovu je osmotreno samo 6 većih čamaca i oko njih oko 20 uniformiranih osoba. Nijemci su zaključili daje broj brodova u Visu i Komiži uobičajen, ali da se dvostruko povećao broj aviona na aerodromu *(KTB AA,* 28. 5. 1944).

Pomorske komande Dalmacije, čije se operativno područje protezalo od Bakra do Boke Kotorske, uspostavljene su dvije nove komande: Pomorska komanda sjeverne Dalmacije sa sjedištem u Šibeniku, i Pomorska komanda južne Dalmacije sa sjedištem u Splitu. Nova organizacija stupila je na snagu 26. aprila 1944, ali su obe komande službeno počele djelovati tek 29. maja. Pomorska komanda južne Dalmacije sa sjedištem u Splitu obuhvatala je područje od rta Ploča kod Rogoznice do Molunta (južno od Cavtata). U svom sastavu imala je Komandu luke Split i Komandu luke Dubrovnik, a granica između njih išla je linijom: ušće Neretve-sredina Neretvanskog kanala-sredina Korčulanskog kanala-otvoreno more.[326)]

Pored reorganizacije jedinica i učvršćenja protudesantne obrane, njemačke komande i štabovi na području Dalmacije bili su u maju zauzeti pripremama za operaciju »Feurzange-Wikinger«. Cilj te operacije bio je uništenje III i II POS-a Mornarice NOVJ, odnosno jedinica NOVJ na otocima od Žirja do Lošinja i Paga. U vezi s tim, dio snaga 264. divizije prebačen je iz šireg rajona Splita u sjevernu Dalmaciju, a njihove položaje privremeno su posjele alarmne jedinice ratne mornarice. Operacija »Feurzange-Wikinger« počela je poslije pola noći 31. maja iskrcavanjem njemačkih snaga na sjevernodalmatinske otoke.[327)*]

Četvrti POŠ je u maju uspješno nastavio izvršavati postavljene zadatke. Gubitak bolničkog broda BB »Marin II«, njegove posade i ranjenika teško je pao svim pripadnicima sektora. Ali borbeni moral nije uzdrman, jer su posade brodova spremno i požrtvovno izvršavale zadatke. To se naročito odnosilo na posade naoružanih brodova i patrolnih čamaca koje su skoro svaku noć bile na zadacima. Zato se može istaći daje IV POS smjelo išao naprijed, uz neprekidno podizanje svoje borbene sposobnosti na viši nivo. U odnosu na ranije stanje došlo je do slijedećih promjena:

Naoružani brodovi. Nakon oštećenja koja je zadobio od napada aviona u Lavsi, NB-4 »Topčider« se nalazio na popravku u remontnoj bazi u Visu. Budući daje bio potopljen bolnički brod BB »Marin II«, donesena je odluka da se NB-4 »Topčider« preuredi u bolnički brod. U ranijem tovarnom prostoru broda uzduž oplate ugrađena su u dva reda, jedan iznad drugog 24 kreveta za ranjenike a po sredini veći stol. Iznad kremne kabine ugrađena je četvrtasta platforma s ogradom, koja je služila kao komandni most. Naoružanje je smanjeno, tako da je brod sada imao samo dva topa od 20 mm. Također je smanjena i posada. Popravci i preuređenje završeni su 8. juna, kada je s novom oznakom BB »Topčider« ponovo počeo izvršavati zadatke. U sastav naoružanih brodova IV POS-a uvršten je novi naoružani brod NB-11 »Crvena zvijezda«. Radilo se o talijanskom motornom jedrenjaku »Stella Bianca«, koji su Nijemci rekvirirali i opremili u specijalni protupartizanski brod. Izvršavajući prvi zadatak bio je zarobljen od pripadnika II POŠ-a u uvali Sv. Nikola na otoku Olibu 27. aprila 1944. Nakon uplovljenja u Vis zarobljeni brod je popunjen posadom, pojačano mu je naoružanje i već 11. maja bio je spreman za izvršavanje borbenih zadataka. NB-11 »Crvena zvijezda« bio je najbolje naoružani brod Mornarice NOVJ. Imao je jedan četverocijevni top od 20 mm, jedan top od 40 mm, jedan top od 37 mm, tri topa od 20 mm, dva

326) *KTB AA,* 30. 1. i 29. 3. 1944; *KTB SD,* 14, 23, 26. 4. i 25. 5. 1944. Pored iznijetih, jedan od razloga reorganizacije njemačkih pomorskih komandi bila je namjera da se njihova operativna područja usklade s operativnim područjima korpusa radi bolje suradnje ratne mornarice i kopnene vojske *(KTB AA,* april i maj 1944). Njemačka Pomorska komanda sjeverne Dalmacije, iako se ubrzano formirala, imala je određene probleme u vezi sa nedostatkom potrebnih kadrova. Što se tiče mornara-vojnika, od ukupnog brojnog stanja 40% ih je bilo okategorizirano kao uvjetno sposobni za vojnu službu *(KTB SND,* 21. i 22. 5. 1944; *KTB AA,* maj 1944).

327) *KTB SND,* 29. 5. 1944; *KTB AA,* 29. i 30. 5. 1944; *AVII,* mikrofilm Minhen, N 2, 652-658; K. Pribilović, *III POS,* 252-255. Mornarička alarmna jedinica iz Splita sastava 8 podoficira i 67 mornara-vojnika preuzela je 22. maja položaje jedinica 892. puka kod Kaštel-Kambelovca *(KTB SD,* 22. 5. 1944).

i

dvocjevna mitraljeza od 12,7 mm i dva mitraljeza od 8 mm. Novi naoružani brod bio je i NB-12 »Borac«, bivša talijanska ribarska koča koju su saveznici predali Bazi Mornarice NOVJ u Italiji. Nakon uplovljenja u Vis brod je bio u remontnoj bazi od 19. do 29. maja. Tamo je popunjen posadom, naoružan i već je 30. maja isplovio na prvi borbeni zadatak. Naoružanje mu se sastojalo od četiri topa od 20 mm, jednog topa od 40 mm i dva mitraljeza od 8 mm. Sada je sastav naoružanih brodova imao ove brodove: NB-3 »Jadran«, NB-8 »Kornat«, NB-11 »Crvena zvijezda«, NB-12 »Borac« i BB »Topčider«. Sastav je pojačan sa dva naoružana broda, ali je to bilo nedovoljno. Od saveznika nije dobijeno nikakvo novo naoružanje, tako da su protutenkovski topovi od 40 mm i dalje ostali na brodovima. Saveznici su obećali da će Mornarici NOVJ predati još nekoliko ribarskih brodova tipa koča. Za njihov prijem izvršene su određene pripreme, ali koče nisu isporučene. Tako je broj naoružanih brodova i dalje ostao nedovoljan iako je potražnja za njima bila sve veća.[328)]

Patrolni čamci. Opremljen je novi patrolni čamac koji je dobio oznaku »PČ-78«. Radilo se o brzom motornom čamcu »Mary« (brzina 16 čvorova), koji je 13. maja uvršten u Višku flotilu. Broj flotila i patrolnih čamaca u njima ostao je isti, uz manje izmjene. »PC-71« predat je 2. maja II POS-u, dok je »PC-64« iz Viške prebačen u Korčulansku flotilu. Broj patrolnih čamaca bio je nedovoljan, a uz to nisu imali odgovarajuće naoružanje.[3291]

Mornarička stanica Lastovo. Vršene su pripreme za ponovno formiranje V POS-a. Naredbom Štaba Mornarice od 24. maja postavljeni su komandant, načelnik štaba i operativni oficir V POS-a. Dobili su zadatak da nakon predaje dotadašnjih dužnosti pristupe poslovima oko ponovnog uspostavljanja V POŠ-a.[330)]

Odsjek za pomorski saobraćaj. Uspostavljeno je lučko zastupstvo Rukavac. Bio je ispravan 31 pomoćni brod sa 1.201 tonom nosivosti, 34 neispravna sa 791 tonom nosivosti, dok je u Italiji bilo 77 neispravnih brodova sa 3.152 tone nosivosti. Većina neispravnih pomoćnih brodova čekala je na popravak, jer nije bilo rezervnih djelova za pogonske uređaje. Pored toga, u Italiji je bio u upotrebi mali broj navoza koje su saveznici stavili na raspolaganje pravdajući to vlastitim potrebama. Po naređenju Štaba Mornarice, lučke kontrolne straže u Visu i Komiži pojačale su mjere bezbjednosti u obe luke, strogo vodeći računa o redu, disciplini i sigurnosti. Lučke straže su svaki dan dostavljale pismene raporte s brojnim stanjem ljudstva koje je doputovalo i otputovalo iz Visa i Komiže. Pokazalo se da neprijatelj pokušava na razne načine ubaciti svoje agente na Vis.[331)]

Tehnička služba. Broj brodogradilišta i radionica ostao je isti, ali je u svima povećan broj radnika (51 radnik i 2 rukovodioca). Sada je ukupno bilo: 194 radnika i 14 rukovodilaca. Tehnička služba ulagala je velike napore radi povećanja ispravnih brodova, jer je potražnja za njima bila velika. Potreban materijal i rezervni dijelovi nabavljani su u Italiji, ali uz velike poteškoće. Zahvaljujući upravi Baze u Italiji, organima narodne vlasti, kao i organima tehničke službe, nabavljen je najpotrebniji materijal za rad brodogradilišta i radionica (konstruk-

328) *AVII,* k. 2042, br. reg. 6-1/1,5-37/1; K. Pribilović, *Naoruini brodovi Mornarice NOVJ,* 78-79, 169-180,193. Očekujući predaju više brodova od saveznika, Štab IV POS-a predložio je Štabu Mornarice imena za njih. Štab Mornarice je odobrio imena, a ona su bila: »Borac«, »Junak«, »Heroj«, »Drug«, »Partizan«, »Omladinac«, »Gerilac« i »Proleter« *(Materijali* br. 162/2).

329) *AVII,* k. 2065, br. reg. 50/1-1; k. 2064, br. reg. 1/1-2.

330) *AVII,* k. 2028, br. reg. 29/1-1; k. 2043, br. reg. 3-14/1, 2-54/1.

331) *AVII,* k. 2039, br. reg. 1-28/1; k. 2044, br. reg. 7-1/1. Zbog velikih potreba za brodovima, Štab Mornarice je 3. maja naredio da se u roku od tri dana osposobe ovi brodovi: m/j »Lahor«-Stari Grad, m/j »Zagreb«-Omiš, m/j »Jadran«-Žverinac, m/j »Sv. Nikola«-Stomorska, m/j »S nami Bog«-Slatine, m/j »Sv. Šimun«-Dugi Rat, m/j »Mali Ante«-Rogač, m/j »Božidar«-Krilo, m/j »Pčela«-Pučišće, m/j »Ivan Krstitelj«-Kali i m/j »Sv. Ante«-Omiš *(AVII,* k. 2042, br. reg. 5-18/1).

tivni i potrošni materijal, a posebno željezo, uljana boja, čavli, kisik, loj i podvodne boje).[332)]

Odjsek za vezu. Pored postojeće četiri osmatračke stanice, na Visu i Biševu uspostavljene su dvije nove. Na otočiću Host ispred luke Vis uspostavljena je osmatračka stanica. Ona je imala zadatak da osmatra morski prostor i prilaze luci Vis i kontroliše uplovljavanje i isplovljavanje svih brodova. Druga osmatračka stanica nazvana »Sektor« uspostavljena je na zgradi Štaba IV POS-a u Visu. Njen zadatak je bio da osmatra ulaz u luku, održava stalnu vezu s osmatračkom stanicom Host i, zavisno od potreba s brodovima u luci. Optička veza između stanica Host i Sektor održavana je pomoću dva mala heliografa talijanskog porijekla. Pored toga, veza je održavana pomoću radio-stanica tipa »talkie-walkie« (BC-611-D) po određenoj shemi. Nakon završenog signalnog kursa broj signalista je povećan na 57. Sada su svi naoružani brodovi imali po dva signalista, aldislampu, malu ručnu signalnu lampu i barjačiće. Osmatračka stanica Biševo premještena ie 20. maja sa tornja crkve u selu na kotu 151 Kamenica, na sjevernom dijelu otoka. Osmatračka stanica je imala optičku vezu s osmatračkom stanicom Hum na Visu i telefonsku vezu s komandom jedinice koja je branila otok. Iako su od saveznika primljene određene količine sredstava za vezu, mnogo toga je nedostajalo. Posebno su nedostajali dvogledi, veliki heliografi i baterije svih vrsta.[333']

Intendantura. Hrana je uglavnom bila konzervirana, pa da bi se izbjegla avitaminoza počela se sve više za ishranu koristiti svježa riba. Pojavio se problem vode za piće i pranje, jer nje na Visu nije bilo dovoljno. Da bi zalihe vode u postojećim cisternama (gusternama) što duže trajale, naređeno ie da se pranje vrši u moru uz upotrebu posebnog sapuna dobijenog od saveznika. Također je naređeno da se naročito paze postojeće lokve, čiju vodu je trebalo koristiti za pranje i kao piće za stoku. Određeno je da svako lice dnevno može potrošiti do 4 litre vode za piće i kuhanje hrane. Pored toga, Štab Mornarice poduzeo je mjere da se voda doprema iz Italije, jer drugih mogućnosti riije bilo. Od 20. juna sektor se snabdijevao vodom iz vlastite cisterne (voda je dopremana iz Italije). Budući da nije bilo dovoljno vode, a uz to nije bila najzdravija, Štab IV POS-a zamolio je 26. maja Okružni NOO da se sektoru izda određena količina vina, kojega je inače bilo dosta u zalihama. Vino je u prvom redu dijeljeno radnicima u brodogradilištima i radionicama i posadama brodova, a zatim ostalima. Inače, po postojećoj tablici ishrane, svakog borca pripadalo je dnevno pola litre vina.[3341]

Sanitetski odsjek. Bolesnici i ranjenici liječili su se u sektorskoj ambulanti, odnosno u bolnici 8. korpusa ili su slani u Italiju. Najčešća oboljenja među sastavom sektora su bila: gripa, reumatizam, bronhitis, razne ozljede, ranjavanja prilikom izvršavanja borbenih zadataka i avitaminoza. Ranjenicima i bolesnici-

332) *AVII,* k. 2040, br. reg. 6-19/1; k. 2041, br. reg. 1-15/1; *Materijali br.* 163/2. Potreban materijal za brodogradilišta i radionice dopremio je iz Monopolija m/j »Orjen«.

333) *Materijali* br. 163/2, AVII, k. 2072, br. reg. 1-25/4. Čim bi brodovi koji su plovili za Vis uspostavili signalnu vezu s osmatračkom stanicom Host, odmah bi predali depešu koliko voze ranjenika. Host bi odmah depešu proslijedio osmatračkoj stanici Sektor, a ova dežurnim operativnim organima. Oni bi izvijestili nadležne sanitetske organe, koji bi na mjesto pristajanja odmah uputili potreban broj vozila s bolničkim osobljem *(IV POS 1943-1983,* 134). Četvrti POS je 31. maja imao ova sredstva za vezu: 3 rado-stanice tipa »talkie-walkie«, 1 telefonsku centralu, 10 telefona, 7 km telefonskog kabla, 9 aldis-lampi, 120 suhih baterija, kao i manje količine ostalog materijala *(AVII,* k. 2072, br. reg. 1-24/1).

334) *AVII,* k. 2037, br. reg. 1-23/1, 3-31/1, 1-8/1, 5-28/1. Nestašica vode na Visu postao je ozbiljan problem, pa je odlučeno da se prevozi iz Italije. Za taj zadatak određenje pomoćni ratni brod bivše ratne mornarice »Sitnica«, koji je nakon kapitulacije Italije nađen u neispravnom stanju i opljačkan u luci Brindizi. Nakon što je doveden u ispravno stanje i popunjen posadom, ušao je u sastav Mornarice NOVJ. Mogao je ukrcati 150 tona vode. Plovio je između Barija i Visa prevozeći ratni materijal, ljudstvo i vodu. Bio je najprije naoružan sa četiri, a zatim šest topova od 20 mm. Prvi teret vode dopremio je u Vis 12. maja (K. Pribilović, *Ratni brod »Sitnica«,* Naše more, 3/1966, 87-89; *AVII,* k. 2041, br. reg. 1-27/1).

ma pružana je odgovarajuća njega, zavisno od postojećih uslova. Velika pažnja posvećivana je higijeni i sprečavanju uzroka koji su mogli dovesti do pojave zaraznih bolesti.[335]*

Desantne splavi. Saveznici ni nakon četiri mjeseca nisu izvršili dato obećanje da će Mornarici NOVJ isporučiti 16 naoružanih brodova. Za njihov prijem bile su izvršene sve pripreme, a posebno je školovan i odgovarajući kadar. Intervencije Štaba Mornarice također nisu dale nikakve rezultate. Da bi ipak nekako popravili nelagodnu situaciju koja je stvorena, saveznici su odlučili da Mornarici NOVJ predaju 12 manjih desantnih splavi. Radilo se o desantnim sredstvima masovne proizvodnje, drvene građe, nosivosti 30 tona, sa dva benzinska pogonska uređaja, brzine 8 čvorova. Nisu imale smještaj za posade. Mogle su krcati jedan tenk, ili dva kamiona, ili bateriju topova, ili 80 vojnika. Nisu imale naoružanje. Pripadale su tipu »LCV« (Landing craft, vehicle - desantno-jurišni čamac za prevoz vozila). Prije predaje Mornarici NOVJ, te desantne splavi prevozile su razne vrste tereta sa usidrenih brodova, koji iz raznih razloga nisu mogli pristati u luke, do obale. Mada su očekivani drugi brodovi, desantne splavi su također bile potrebne Mornarici NOVJ. Budući da su imale desantna vrata, s njima se lakše nego leutima i motornim jedrenjacima moglo pristati na neizgrađenu obalu. Pored toga, ukrcavanje-iskrcavanje i prevoz vozila, tenkova, topova i konja prilikom desantnih prepada i drugih akcija bili su neuporedivo jednostavniji i brži u odnosu na motorne jedrenjake. Štab Mornarice naredio je da desantne splavi preuzme IV POS.[336)]

Desantne splavi nisu predate sve odjednom, nego postepeno, tako daje primopredaja trajala od polovine maja do jula 1944. Prve dvije desantne splavi uplovile su u Vis 18. maja, zatim dvije 23. maja, dok su ostale stigle tokom juna i jula. Pošto se nije tačno znalo kada će stići sve desantne splavi, nije odmah formirana jedinica. Štab IV POS-a postavio je 26. maja za komandanta desantnih splavi poručnika Antu Lepeša, a za političkog komesara Bogu Peručića. Tim postavljenjem, pored rješavanja organizacionih i drugih problema, udareni su temelji za formiranje desantnih flotila što je uslijedilo kasnije. Štab IV POS-a poduzeo je niz mjera s ciljem da se što prije formiraju flotile, odnosno da se desantne splavi odmah upotrijebe za izvršavanje borbenih zadataka.[337]*

Ronilački vod. Postojeći ronilački vod nije bio u stanju izvršavati sve veći broj zadataka oko popravaka brodova u brodogradilištu, kao i vađenju potonulih brodova, odnosno njihove opreme. Štab IV POS-a nastojao je povećati broj ronilaca, ali i ronilačkih aparata. Na raspolaganje roniocima stavljen je motorni leut »K-18«. Štab Mornarice naredio je Štabu III POS-a da se potraže kod privatnih lica ronilački aparati i pošalju u Vis. Također je naređeno da se u Vis uputi što više ronilaca iz Krapnja, jer su oni imali najviše iskustva u podvodnim radovima. Zahvaljujući poduzetim mjerama povećan je broj ronilaca i ronilačkih aparata. Štab IV POS-a dostavio je Štabu Mornarice spisak ronilaca i ronilačkih pomoćnika koji su se kao borci nalazili u jedinicama 26. divizije. Zamolio je da se isti prekomanduju u ronilačku četu koja je formirana 25. maja. Komandir je bio Jerko Jurić, a politički komesar Marin Novak. Ronilačka četa imala je u svom sastavu nekoliko ronilačkih ekipa koje su radile na dizanju potopljenih

335) *AVII,* k. 2040, br. reg. 8-22/1, 8-7/1; *Materijali* br. 163/2.

336) K. Pribilović, *Desantne flotile Mornarice NOVJ,* Mornarički glasnik, 6/1967, 918-919; *VE,* II, br. 2, Beograd, 1971, 405-406.

337) *AVII,* k. 2037, br. reg. 1-17/1. Zbog potreba prevoza ratnog materijala za vlastite jedinice na Visu, kao i za NOVJ, saveznici su rekvirirali 12 talijanskih brodova nosivosti 2.960 tona. Brodovi su i dalje vijali talijansku zastavu i na njima su bile talijanske posade. Samo na m/j »Libeccio« bila je jugoslavenska posada jer je brod vijao britansku i zastavu Mornarice NOVJ. Jugoslavenska posada je bila i na m/j »Milino«, ali se iskrcala jer je vijao samo talijansku zastavu. Ovi brodovi su izvršavali zadatke po naređenju savezničkih pomorskih vlasti.

brodova. U stvari, nakon formiranja ronilačke čete i povećanja broja ronilaca donesena je odluka da se sistematski pregledaju sve pozicije gdje su potopljeni brodovi, ali ne samo u vodama Visa nego i Hvara i Lastova. Cilj je bio da se podignu iz mora brodovi koji će se najbrže moći dovesti u ispravno stanje.[338]*

Pitanje snabdijevanja brodova navigacijskom opremom i, posebno, pomorskim kartama i dalje je bilo vrlo aktuelno. Stab IV POS-a zatražio je 27. maja od Štaba Mornarice pomorske karte za naoružane brodove, patrolne čamce, desantne splavi i motorne jedrenjake. Međutim, pomorskih karata nije bilo, pa je Štab Mornarice iz svojih rezervi dao 14 karata, iako ih je traženo, i to kao minimum 120. Da bi se poboljšala situacija oko nabavke i čuvanja navigacijske opreme i materijala, kao i vođenja evidencije, Štab IV POS-a svojom naredbom od 10. maja uspostavio je navigacijsko skladište. Pored toga, poduzete su mjere da se navigacijski materijal nabavlja u Italiji preko Baze Mornarice NOVJ.[339]

Na traženje Okružnog NOO-a za srednjodalmatinsko otočje Štab IV POS-a pružio je veliku pomoć u pripremama za početak ribolova na plavu ribu. Najprije su prebačene ribarske mreže iz Hvara u Vis, zatim su u Visu i Komiži također pripremljeni mreže i brodovi. Odlučeno je da se ribolov organizira oko Biševa i u određenim sektorima oko Visa, naknadno i oko otoka Sveca. Okružni NOO tražio je od Štaba IV POS-a pet odgovarajućih brodova za ribolov i osam ranijih ribara ali tome se nije odmah moglo udovoljiti. Za potrebe ribolova predata su tri broda i šest članova posada. Naknadno je, također, predat ijedan motor. Ipak, zbog problema obrane otoka Visa ljetni ribolov počeo je 17. maja, i to najprije oko otoka Sveca na udaljenosti 1.000 metara od obale u vremenu od 20 do 5 sati. Ulov svježe plave ribe mnogo je značio za ishranu jedinica NOVJ i stanovništva na Visu.[340]

Pomorske veze. Četvrti POS je stalno širio i usavršavao svoju organizaciju, formirao nove jedinice i ustanove, pružao pomoć drugim pomorskim obalnim sektorima i posebno s organima narodne vlasti rješavao zajedničke probleme. Pored učešća u određenim borbenim aktivnostima, jedan od najglavnijih zadataka bio je održavanje pomorskog saobraćaja. Na postojećim pomorskim vezama koje je s polaskom iz Visa održavao IV POS intenzitet je postepeno pojačavan. Glavne pomorske veze bile su: Vis-Lastovo-Vis, Vis-Mirca (Podbiokovlje)-Vis, Vis-Hvar-Vis, Vis-Brač-Vis, Vis-Šolta-Vis, Vis-Drvenik Mali-Vis i Vis-Komati (Žirje)-Vis. Veza s Lastovom, Hvarom i Bračom održavana je skoro svakodnevno, s Mircima povremeno, sa Šoltom i Drvenikom Malim prema potrebi, a za Kornate (Žirje) svaki drugi ili treći dan. Naoružani brodovi i patrolni čamci održavali su veze s Mircima, Hvarom, Bračom, Šoltom i Drvenikom Malim, motorni jedrenjaci i naoružani brodovi s Lastovom, dok su za Kornate plovili konvoji osiguravani od naoružanih brodova i patrolnih čamaca. Najveće količine ratnog i drugog materijala prebacivane su u Kornate, a u obratnom smjeru prebacivan je najveći broj ljudstva, ranjenika i zbjega. Najopasnija veza bila je za Mirce, pa su brodovi obično plovili iz Visa do uvala Kozja ili Medvidina na južnoj obali Hvara, a slijedeću noć produžili bi za Mirce. Pored svih mjera koje je poduzimao neprijatelj, pomorski saobraćaj se uglavnom normalno održavao. Za to

338) *AVII,* k. 2042, br. reg. 1-13/1,4-34/1; k. 2037, br. reg. 4-46/1, 5-2/1. Ekipa od devet ronilaca kojom je rukovodio Ante Sponza iz Tehničke sekcije IV POS-a digla je plovnu dizalicu iz mora u Lastovu. Dizalicu je u Vis doteglio NB-11 »Crvena zvijezda« 17. maja *(Materijali* br. 164/2). Štab III POS-a poslao je 21. maja u Vis dva ronilačka odjela dobijena iz Krapnja.

339) *AVII,* k. 2037, br. reg. 5-3/1, 1-13/1. Za upravnika skladišta postavljen je major Stjepan Simović.

340) *AVII,* k. 2067, br. reg. 2-26/1. Četvrti POS je predao na upotrebu Općinskom NOO-u Vis motorni čamac »Anka« s posadom *(AVII,* k. 2042, br. reg. 4-7/1). Prema podacima Lučke kapetanije Vis, njena ribarska ekipa imala je 23 člana (14 iz Visa i 9 iz Komiže) i 11 motornih ribarskih brodova: »Milka«, »Lučica«, »Nada«, »Margarita«, »Marija«, »Katica II«, »Zvonka«, »Ina«, »Anka«, »Katica I« i »Srećka« *(AVII,* k. 2044, br. reg. 6-33/1).

najveće zasluge imaju posade brodova koje su neumorno, hrabro i disciplinirano izvršavale postavljene zadatke.[3411]

U maju je uspostavljena nova pomorska veza između Visa i Pelješca, ali preko Hvara. Veza je organizirana tako što su brodovi plovili iz Visa do uvale Kozja na južnoj obali Hvara, a zavisno od situacije jedne od idućih noći za Lovište na Pelješcu. Uvečer 25. maja isplovila je barkasa »B-2« sa 2,5 tone hrane za Kozju tegleći leut »K-38«. Noću 26/27. maja »B-2« i »K-38« održali su vezu s Lovištem gdje je iskrcana hrana, a ukrcano 20 izbjeglica. »B-2« se sa zbjegom vratila u Vis, a »K-38« je ostavljen u uvali Kozja za održavanje veze Kozja-Lovište-Kozja. Veza s Pelješcem održavana je prema potrebi, s tim što su brodovi osim u Lovište pristajali i u Dubi (4,3 morske milje zapadno od Trpnja).[3421]

Po naređenju Štaba Mornarice, NB-3 »Jadran« i NB-8 »Kornat« izvršili su specijalni zadatak. Nakon ukrcavanja načelnika i obavještajnog oficira Štaba Mornarice, jednog oficira i voda boraca iz 26. divizije i tri signalista iz IV POS-a, oba naoružana broda su isplovila iz Visa za Palagružu 25. maja. Bez obzira na to što je na Palagruži bila talijanska osmatračka stanica sa jednim podoficirom i petnaest mornara, na Palagružu je 26. maja iskrcan vod boraca s oficirom i tri signalista. Talijanskom podoficiru je službeno saopćeno da je pomenuti vod iskrcan radi zaštite ribolova, koji je na tom predjelu uskoro trebao početi. Štab Mornarice je o tome posebnim dopisom izvijestio Zastupništvo Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i Vrhovnog štaba u Bariju. NB-8 »Kornat« i NB-3 »Jadran« uplovili su u Vis 26. maja.[343']

Radi posjedanja otoka i zaštite ribolova, m/j »Slobodan« prebacio je na Sušac 15 boraca noću 28/29. maja. Brodovi koji su plovili za Lastovo povremeno su pristajali i na Sušac. Što se tiče Palagruže, organizirana je posebna pomorska veza koju su održavali motorni jedrenjaci. Uvečer 29. maja isplovio je iz Visa za Palagružu m/j »Lahor«. Ta pomorska veza također je održavana povremeno.[344]*

Kadrovske promjene. U toku maja u sektoru su izvršene određene kadrovske promjene. Dio kadrova je po potrebi službe morao ići na dužnosti van sektora, a jedan broj kadrova vratio se sa školovanja u Monopoliju. Naredbom Štaba Mornarice oa 24. maja načelnik Štaba IV POS-a kapetan Baldomir Saje postavljen je za vršioca dužnosti komandanta II POS-a. Za načelnika Štaba IV POS-a postavljen je kapetan Jože Vrtačnik, do tada operativni oficir sektora. Potporučnik Petar Vidan, dotadašnji komandant Viške flotile, postavljen je za operativnog oficira Štaba IV POS-a. Za komandanta Korčulanske flotile patrolnih čamaca postavljen je major Oskar Jeglič. Dotadašnji komandant Korčulanske flotile kapetan Vicko Milat postavljenje za drugog oficira pomoćnog ratnog broda »Sitnica«. Kapetan Peko Petar postavljenje za operativnog oficira III POS-a. Na službu u Štab sektora za održavanje nastave na osmatračkim stanicama iz službe osmatranja, signalizacije i veze, postavljen je kapetan Vjekoslav Krolo, do tada na raspolaganju. Naredbom Štaba Mornarice od 15. maja, umjesto poginulog Arsenija Grozdanića, za minerskog referenta IV POS-a postavljenje poručnik Karlo Kroneger.[345)]

341) *Materijali* br. 164/2. Sve predviđene vožnje u maju nisu održane, ali ne zbog djelovanja neprijatelja, nego uslijed nevremena. Lučka kapetanija Vis vodila je svakodnevno statistiku o uplovljenju-isplovljenju svih brodova iz Visa i Komiže, kao i teretu koji su prevozili. Svaki dan su vođeni podaci o svim ispravnim i neispravnim pomoćnim brodovima.

342) *Materijali* br. 164/2. Barkasa »B-4« dovela je iz Dube u Vis 15 izbjeglica 7. juna.

343) *Materijali* br. 168/2; VE, II, br. 6, Beograd 1973, 512. Nakon kapitulacije Italije Talijani su napustili Palagružu. Dozvolom saveznika u januaru 1944. uspostavili su na Palagruži osmatraČKu stanicu. Premda je prije rata Palagruža bio talijanski teritorij, ribari s otoka Visa imali su pravo loviti ribu u vodama otoka na osnovu Konvencije o ribolovu u Jadranskom moru *(AVII,* k. 2065, br. reg. 2-16/1, 2-20/1, 2-21/1).

344) *Materijali* br. 164/2. Motorni jedrenjak »Lahor« najprije je uplovio u Komižu, ali nije mogao odmah nastaviti plovidbu za Palagružu zbog jakog juga.

345) Naredba br. 35 Štaba Mornarice od 24. maja 1944; Naredba br. 33 Štaba Mornarice od 15. maja 1944 *(AVII,* k. 2028, br. reg. 29-1/1, 1-28/1).

Naredbom Štaba IV POS-a od 26. maja za komandanta naoružanog broda NB-12 »Borac« postavljen je Tonko Grubišić, a za političkog komesara Smiljko Vela; za komandanta naoružanog broda NB-11 »Crvena zvijezda« vodnik Prošper Dujmović, do tada zamjenik komandanta naoružanog broda NB-4 »Topčider«; za komandanta NB-4 »Topčider« Ivan Brajčić, do tada komandant NB-11 »Crvena zvijezda«; za komandanta Viške flotile patrolnih čamaca kapetan Ratko Franković, do tada komandant Hvarske flotile patrolnih čamaca, i za komandanta Hvarske flotile patrolnih čamaca Augustin Šarunić, do tada zamjenik komandanta Viške flotile patrolnih čamaca.[346)]

Desantni prepad na Brač

Četvrti POS je u maju bio zauzet izvršavanjem mnogobrojnih zadataka i aktivnosti. U jeku tih aktivnosti stiglo je naređenje za desantni prepad na Brač. Ono je u izvjesnom smislu bilo iznenađenje, jer se, za razliku od dotadašnjih, desantni prepad na Brač nije unaprijed pripremao, bar ne u to vrijeme. U stvari, kada su Nijemci 25. maja napali Drvar, Glavni štab Hrvatske naredio je svim jedinicama da ispolje najveću borbenu aktivnost kako bi olakšale tamošnju situaciju. Naređenje u tom smislu dobio je nekoliko dana kasnije i Štab 26. divizije neposredno od Vrhovnog štaba. Tako su pripreme za desantni prepad na Brač u 26. diviziji počele u vrijeme desanta na Drvar, ali su ubrzane dobijanjem naređenja da se poduzmu ofenzivne akcije kako bi se smanjio pritisak neprijatelja u području Drvara. Istovremeno je i proširen obim predviđenog desantnog prepada. Za desantni prepad na Brač Štab IV POS-a dobio je direktivu (pismenu zapovijest) Štaba Mornarice i zapovijest Štaba 26. divizije od 31. maja. Na osnovi ovih zapovijesti, Štab sektora izvršio je sve potrebne pripreme u relativno kratkom roku. U lukama Vis i Komiža bili su spremni četiri naoružana broda, nekoliko patrolnih čamaca, šest desantnih splavi i oko 40 pomoćnih brodova.[347)]

Brač su držale jedinice 2. i 3. bataljona 738. puka sa sredstvima ojačanja. Težište obrane 3. bataljona bilo je na sektoru Nerežišće-Vidova gora s posebno utvrđenim rajonom jugoistočno od Nerežišća. Glavnina 2. bataljona držala je položaje na sektoru Šelca-Sumartin. Na Vidovoj gori (kota 778) nalazili su se osmatračka stanica, artiljerijska osmatračnica i jedan ojačani vod. Pomorski saobraćaj sa Splitom, odnosno obalom vršen je preko luke u Supetru, a povremeno i Sumartinu. Štab 738. puka nalazio se u Zadvarju. Obrana Brača podržavana je obalnim baterijama s obale, a posebno iz rajona Splita, Omiša i Makarske. Na obali su bile spremne alarmne jedinice za brzo prebacivanje na Brač u slučaju potrebe. U Splitu i Makarskoj bilo je 25 brodova s kapacitetom prevoženja oko 1.500 vojnika (u Splitu 11 desantno-jurišnih čamaca, 1 remorker i 4 motorna jedrenjaka, u Makarskoj 6 desantno-jurišnih čamaca i 3 motorna jedrenjaka). Pored toga, u Splitu je baziralo pet torpednih čamaca iz sastava 7. flotile. Ukupno

346) *AVII,* k. 2037, br. reg. 1-17/1; k. 2043, br. reg. 12/2, 3-29/1. Dotadašnji komandant NB-4 »Topčider« Vjeko Padovan upućen je na liječenje u Italiju 17. maja. Naredbom br. 9 Štaba IV POS-a od 5. maja za intendanta Mornaričke stanice Lastovo postavljenje Stjepan Guša, za intendanta Lučke kapetanije Komiža Ivo Eterović, za intendanta NB-11 »Crvena zvijezda« Mirko Dominis, za intendanta tehničkih radionica Martin Glavina i u intendanturu Štaba sektora Ante Štambuk *(AVII,* k. 2037, br. reg. 1-12/1).

347) *AVII,* k. 2039, br. reg. 47-1/1; k. 2039, br. reg. 2-1/2; k. 1100; *Materijali* br. 162/2. Naređenje da odmah poduzme ofenzivne akcije Štab 26. divizije dobio je 28. maja od Vrhovnog štaba. Zapovijest za desantni prepad Štab 26. divizije izdao je 31. maja, a dopunu zapovijesti kojom su povećane desantne snage 1. juna.

uzevši, na Braču je bilo težište protudesantne obrane srednjodalmatinskih otoka.[348]*

Osnovna zamisao desantnog prepada na Brač bila je da se kod Nijemaca stvori utisak, odnosno uvjerenje da će jedinice NOVJ uz pomoć saveznika zauzeti i držati otok radi iskrcavanja na obalu. Da bi se realizirala ta zamisao, planirano je da u desantnom prepadu učestvuje skoro cijela 26. divizija: 1,11. i 12. dalmatinska brigada, dva bataljona 3. prekomorske brigade, protutenkovska četa iste brigade i baterija brdskih topova od 75 mm. Planirano je da od savezničkih snaga učestvuje jedan komando jačine oko 400 komandosa, jedna planinska četa s oko 100 vojnika, dvije baterije haubica od 87,6 mm i jedna baterija topova od 75 mm. Saveznička avijacija trebala je danju podržavati desantni prepad, a noću izviđati i napadati brodove koji bi prevozili pojačanja na Brač. Od savezničkih pomorskih snaga trebalo je da učestvuju: 8 desantnih brodova za iskrcavanje pješadije, 5 desantno-jurišnih čamaca za iskrcavanje artiljerije, 1 desantni brod za iskrcavanje tenkova, 2 naoružana broda, 2 patrolna čamca i 2 razarača. Osiguranje desantnih konvoja trabalo je vršiti 8 torpednh čamaca i motornih topovnjača. Zapovijest za desantni prepad na Brač (operacija »Flaunced«) savezнички pomorski komandant izdao je 31. maja, a štab kopnenih snaga 1. juna.[349)]

Snage predviđene za desantni prepad bile su formirane u tri kolone. Sjeverna kolona trebala se iskrcati na južnu obalu Brača noću 31. maja/1. juna i ostati pritajena na otoku. Imala je zadatak da noću 1/2. juna zauzme položaje prema Supetru, zapriječi cestu Supetar-Nerežišće i osigurava bok jedinicama zapadne kolone. Zapadna, najjača kolona imala je zadatak da likvidira utvrđeni rajon jugoistočno od Nerežišća i Vidovu goru. Istočna kolona trebala je osiguravati bok zapadne kolone i napasti Selca i Sumartin. Zapadnu i istočnu kolonu trebalo je iskrcati na Brač noću 1/2. juna, a napad je trebao početi ujutro 2. juna. Poseban izviđački vod i grupa komandosa imali su zadatak da se noću 1/2. juna iskrcaju na istočni dio Šolte. Trebali su javljati eventualne pokrete neprijateljskih snaga na Šolti i isplovljenja neprijateljskih brodova iz Splita u pravcu Brača. Budući da se predviđao veći utrošak municije i ostalih sredstava, šest motornih jedrenjaka nakrcano je municijom, hranom i pogonskim gorivom. Ta grupa brodova imala je zadatak da isplovi iz Visa noću 1/2. juna, uplovi u pogodne uvale na sjevernoj obali Hvara i zavisno od potreba snabdijeva jedinice na Braču. Dva patrolna čamca određena su za održavanje veze između Visa i Brača. Jedan od njih dobio je radio-stanicu radi održavanja veze sa Štabom 26. divizije. Za prihvat i prebacivanje ranjenika za Vis određeni su jedan motorni jedrenjak, dva leuta i desantno-jurišni čamci za prevoz artiljerije.[3501]

Pošto su u desantnom prepadu učestvovale jedinice NOVJ i savezničke jedinice formiran je zajednički štab. On se sastojao od članova Štaba 26. divizije i savezničke 2. SS (Special Service) brigade. Taj kombinirani štab dobio je zadatak da rukovodi desantnim prepadom, ali su oba štaba samostalno donosili odluke za svoje jedinice. Uz zajednički štab nalazio se po jedan savezнички oficir za vezu s ratnom mornaricom i avijacijom.[3511]

348) *KTB SD,* 2. i 6. 6. 1944; k. 1100, br. reg. 12/1-1, 5/3, 25/9.

349) *AVII,* k. 1100, br. reg. 5/5; k. 1104, br. reg. 7-1/2, 21-1/2; k. 1103/1, br. reg. 1-18/4; *Zbornik. NOR-a,* tom VIII, knjiga 2, Beograd 1961, 609-623. Štab 26. divizije uputio je 1. juna depešu Štabu 8. korpusa da tog dana u 21 sat cijela 26. divizija kreće u akciju na Brač.

350) *AVII,* k. 2034, br. reg. 20-1/2; k. 2039, br. reg. 47-1/1, 2-1/2. Štab IV POS-a izdao je za desantni prepad na Brač tri zapovijesti, i to dvije 31. maja i jednu 1. juna.

351) *AVII,* k. 1104, br. reg. 21/2.

Prema zapovijestima, sastav kolona bio je slijedeći:

Konvoj I

NB-3 »Jadran«
NB-11 »Crvena zvijezda«
m/j »Mosor«
m/j »Gundulić«

Konvoj II

Četiri desantna broda za prevoz pješadije (LCI)

Pet desantno-jurišnih čamaca za prevoz artiljerije (LCA)

Jedna desantna splav (RCL)

Sjeverna kolona

Jedan bataljon
1. brigade

Jedan bataljon
3. prekomorske brigade
Planinska četa

Ukrcavanje u Visu
lsplovljenje:
21.00 31. maja

Iskrcavanje:
uvala Blaca

Zapadna kolona

12. brigada
Kombinirani štab
Baterija brdskih topova

Ukrcavanje u Rukavcu i Komiži
lsplovljenje:
21.00 1. juna

Iskrcavanje:
uvale Murvica i Planica

Konvoj III

Jedan desantni brod za prevoz pješadije (LCI)
Jedna desantna splav (RLC)
Dva motorna jedrenjaka

Konvoj IV

Tri desantna broda za prevoz pješadije (LCI)

Jedan desantni brod za prevoz tenkova (LCT)

Jedna desantna splav (RCL)

Zapadna kolona

Bataljon komandosa
Dio savezničke artiljerije

Ukrcavanje u Rukavcu i Komiži

lsplovljenje:
21.00 1. juna

Iskrcavanje:
uvala Blaca

Istočna kolona

1. brigada
Dio savezničke artiljerije
Prevozna sredstva za Štab
2. SS brigada
Ukrcavanje u Rukavcu i Visu

lsplovljenje:
21.30 1. juna
Iskrcavanje:
istočno od Bola

Konvoj V

NB-11 »Crvena zvijezda«
Dva motorna jedrenjaka
Dva desantna spiava

Zapadna kolona

Artiljerija 26. divizije
Ukrcavanje u Rukavcu
Isplovljenje:
21.00 1. juna

Iskrcavanje:
uvala Farska

Konvoj VI

NB-3 »Jadran«
Pet motornih jedrenjaka

Istočna kolona

11. brigada (tri bataljona)
Jedan bataljon 3. prekomorske brigade
Ukrcavanje u Rukavcu i Visu
Isplovljenje:
22.00 1. juna
Iskrcavanje:
istočno od Bola

Napomena: U toku desantnog prepada došlo je do određenih promjena u odnosu na izdane zapovijesti.[352]*

Štab IV POS-a izdao je 31. maja zapovijest za prebacivanje jedinica sjeverne kolone. Bilo je naređeno da u sastavu konvoja bude NB-8 »Kornat« ali je to izmijenjeno neposredno pred isplovljenje. Po naređenju Štaba Mornarice, NB-8 »Kornat« je ukrcao hranu, vodu i akumulatore za Štab III POS-a i u 21.30 sati 31. maja isplovio za Dugi otok. Naime, Štab III POS-a je hitno zatražio da mu se dostavi navedeni materijal, jer su Nijemci u okviru operacije »Feurzange« izvršili iskrcavanje na Dugi otok u jutarnjim satima 31. maja. Iz razloga tajnosti naređeno je da konvoj za prebacivanje sjeverne kolone bude po broju brodova što manji. U sastav konvoja određeni su NB-11 »Crvena zvijezda«, NB-3 »Jadran«, m/j »Mosor« i m/j »Gundulić«. Za komandanta konvoja postavljen je komandant NB-11 »Crvena zvijezda«, a na m/j »Mosor« ukrcan je poručnik Rudolf Deželjin iz Štaba sektora radi koordinacije ukrcavanja i iskrcavanja jedinica. Konvoj je trebao prebaciti iz Visa u uvalu Blaca na Braču 500 boraca iz sastava 26. divizije i 90 komandosa. Isplovljenje je određeno u 21.00 sati 31. maja. Međutim, jedinice nisu na vrijeme stigle na mjesto ukrcavanja, a i njihovo brojno stanje bilo je veće. U takvoj situaciji, da se ne povećava broj brodova, borci i komandosi ukrcani su na motorne jedrenjake a ostatak na naoružane brodove. Ukupno je ukrcano oko 600 boraca i oko 120 komandosa. Konvoj je isplovio u 22.30 sati. Da bi se dobilo na vremenu, NB-3 »Jadran« je teglio m/j »Mosor« a NB-11 »Crvena zvijezda« m/j »Gundulić«. Po doplovljenju ispred Blace NB-3 »Jadran« je u 2 sata 1. juna uspostavio vezu s obalom, pa je pristao i iskrcao prethodnicu. Zatim su pristala oba motorna jedrenjaka, i na kraju NB-11 »Crvena zvijezda«. Iskrcavanje jedinica i materijala sjeverne kolone završeno je u 03.30 sati. Konvoj se vratio u Vis u 06.30 sati bez događaja za vrijeme plovljenja.[353]*

O iskrcavanju sjeverne kolone na Brač, kao i o njenom boravku na otoku, Nijemci nisu ništa saznali. Njemačke komande su svoju pažnju usmjerile na realizaciju već započete operacije »Wikinger-Feurzange«. Noću 30/31. maja jedinice 392. i 264. divizije izvršile su iskrcavanje na sjevernodalmatinske otoke s ciljem da unište II i III POS. U vezi s tom operacijom torpedni čamci 7. flotile isplovili su iz Splita na poziciju zapadno od rta Ploča s ciljem da noću 30/31. maja napadaju pomorski saobraćaj Mornarice NOVJ između Kornata i Visa. I slijedeće

352) *AVII,* k. 2034, br. reg. 20-1/2. Promjene koje su nastale u sastavu konvoja i vremenima isplovljenja diktirane su razvojem situacije.

353) *Materijali* br. 162/2; AVII, k. 2034, br. reg. 20-1/2. Prihvat konvoja na obalu izvršili su borci Bračkog partizanskog odreda. Bilo je predviđeno da NB-3 »Jadran« tegli jedan motorni ijedan leut na vesla, ali se od toga odustalo.

noći, kada je konvoj iz Visa prebacivao sjevernu kolonu na Brač, torpedni čamci su isplovili iz Splita na istu poziciju s istim zadatkom. Tako se dogodilo da su se uporedo odvijala dva najveća prepada na Jadranu - njemački u sjevernoj, a NOVJ u srednjoj Dalmaciji. 0 prepadu na sjevernodaknatinske otoke Štab Mornarice je bio odmah obaviješten od Štaba III POS-a, dok njemačka Pomorska komanda južne Dalmacije u Splitu o tome daje već počeo desantni prepad na Brač nije znala ništa.[354]*

Glavne snage za desantni prepad prebačene su na Brač noću 1/2. juna.[355)] Povezano s tim, Stab IV POS-a izdao je dvije zapovijesti kojima je regulirao prebacivanje jedinica i materijala, odnosno precizirao izvršavanje postavljenih zadataka. Pored toga, izvršeno je i usaglašavanje sa saveznicima, čiji su brodovi također učestvovali u prebacivanju jedinica, ali i u osiguravanju konvoja. Uz to, jedan broj brodova stavljen je na raspolaganje i saveznicima. Sve je to zahtijevalo brz i precizan rad, jer je u toku 1. juna stiglo i više dodatnih naređenja, odnosno dopuna i izmjena već izdatih zapovijesti. Zahvaljujući tehničkoj službi na raspolaganju je bilo dovoljno pomoćnih brodova, tako da se stvorila i određena rezerva.[356]'

Prebacivanje artiljerije 26. divizije trebale su izvršiti četiri desantne splavi, s tim što bi ih teglili m/j »Marna« i m/j »Danica«. Pored toga, komandantu artiljerije 26. divizije stavljeni su na raspolaganje m/j »Dupin«, m/j »Mosor« i m/j »Gundulić« za tegljenje savezničkih desantno-jurišnih čamaca za prevoz artiljerije. Osiguravanje konvoja za prevoz artiljerije trebali su vršiti NB-11 »Crvena zvijezda« i NB-3 »Jadran«. M/j »Velebit« je određen da ukrca jedan bataljon iz rezerve zapadne kolone. Za »PC-57« je naređeno da prebaci na Šoltu jedan manji odred s radio-stanicom. M/j »Frankopan« je određen za bolnički brod, a dodijeljena su mu dva motorna leuta. Motorni jedrenjaci »Zadar« i »Ban Jelačić« stavljeni su u pripravnost radi eventualnog ukrcavanja dva bataljona boraca. U rezervi su bili m/j »Sv. Nikola« i m/j »Podgora«.[357]*

U toku operacije izvršene su određene izmjene. Topovi, posade, municija, mazge i ostala oprema ukrcani su na dvije desantne splavi, dok je treća predata na upotrebu saveznicima. Četvrta desantna splav je vraćena u vez. Svi brodovi određeni za taj konvoj uplovili su na vrijeme u Rukavac. Prilikom ukrcavanja jedinica u Rukavcu došlo je do izmjena. Savezнички desantni brodovi za prevoz pješadije ukrcali su samo onoliko boraca koliko je naređeno. Pošto su pored određenih jedinica u Rukavac naknadno stigla još dva bataljona, trebalo je i njih ukrcati. Ta dva bataljona ukrcana su na m/j »Mosor« i m/j »Gundulić«, koji su inače bili određeni da tegle desantne splavi. Kako ta dva motorna jedrenjaka zbog manje brzine nisu mogla ploviti u konvoju sa savezničkim desantnim brodovima za prevoz pješadije, upućeni su u Vis da se priključe drugom konvoju. Nakon ukrcavanja artiljerije najstariji savezнички oficir u Rukavcu naredio je da savezнички desantno-jurišni čamci koji su ukrcali artiljeriju isplove za Komižu. Za Komižu su također isplovile i dvije desantne splavi s artiljerijom, kao i treća koja je data saveznicima na raspolaganje. Tako se dogodilo daje konvoj podijeljen na dva dijela, jer su ostali brodovi ostali u Rukavcu. U takvoj situaciji Štab sektora naredio je komandantu konvoja da i ostali brodovi isplove za Komižu. NB-11 »Crvena zvijezda«, NB-3 »Jadran«, m/j »Marna« i m/j »Dupin« isplovili su za Komižu, a m/j »Danica« upućen je u Vis. Dok je taj konvoj plovio za Komižu, stiglo je naređenje Štabu IV POS-a da se pripreme brodovi za jedan konvoj koji će isploviti iz Visa za Brač. Po odobrenju Štaba Mornarice određeno je da

354) *KTB SD,* 30,31.5. i 1. 6.1944; J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ,* 224-225; K. Pribilović, *III POS,* 252-255.
355) *AVII,* k. 2039, br. reg. 47-1/1, 2-1/2; *Materijali* br. 162/2.
356) *AVII,* k. 2039, br. reg. 40-1/1, 2-1/2.
357) *AVII,* k. 2039, br. reg. 47-1/1.

taj konvoj osigurava NB-3 »Jadran«. Po uplovljenju konvoja u Komižu, NB-3 »Jadran« je odmah isplovio za Vis. Sada je u Komiži trebalo formirati konvoj. Međutim, savezнички oficir izjavio je da ne treba tegliti desantno-jurišne čamce, pa su oni samostalno isplovili iz Komiže za Brač u 21 sat 1. juna. Pored toga, savezнички oficir je izjavio da ima naređenje da uplovi u Planicu, a ne u Farsku, kako je zapovješću bilo određeno. Komandant konvoja kapetan Branko Šušljić iz Štaba sektora i njegov zamjenik potporučnik Petar Vidan, operativni oficir sektora, donijeli su odluku da odmah formiraju konvoj i isplove za Brač. Konvoj sastava NB-11 »Crvena zvijezda« u teglju s desantnom splavi, m/j »Dupin« i m/j »Marna« u teglju s desantnom splavi isplovili su iz Komiže u 21.15 sati. Pošto je brzina konvoja bila svega 4 čvora, brodovi su se međusobno povezali tegljevima, pa je brzina povećana na 5 čvorova. Konvoj je uplovio u Farsku u 02.40 sati 2. juna, a iskrcavanje je završeno u 04.30 sati. Iskrcavanje s desantnih splavi izvršeno je brzo i lako, ali je iskrcavanje municije s m/j »Dupin« teklo vrlo sporo. Zato su za iskrcaj upotrebljene desantne splavi.[3581]

Savezнички desantni brodovi za prevoz pješadije prebacili su 12. brigadu iz Komiže u Murvicu i Planicu. To je bila zapadna kolona, čiju je rezervu u jačini od jednog bataljona ukrcao m/j »Velebit«. Taj motorni jedrenjak isplovio je u 21 sat iz Komiže za Farsku. Pomenuta četiri desantno-jurišna čamca, koji su samostalno isplovili iz Komiže, nakon uplovljenja u Planicu morali su mijenjati vez. Ustanovljeno je da nisu postupili prema zapovijesti, pa su iz Planice isplovili za Farsku. Četiri desantno-jurišna čamca doplovili su ispred Farske upravo kada je tamo stigao m/j »Velebit«. U isto vrijeme ispred Farske je doplovio slijedeći konvoj iz Visa, iz čijeg sastava se izdvojio m/j »Danica«. Taj motorni jedrenjak imao je zadatak da iskrca u Farskoj jedan bataljon 3. prekomorske brigade, dok je konvoj nastavio plovidbu za Bol. Iskrcavanje jedinica sa m/j »Velebit« i m/j »Danica« izvršeno je u Farskoj pomoću desantnih splavi. Desantno-jurišni čamci završili su iskrcavanje do 04.30 sati. Jedna desantna splav prebacila je iz Farske u Blace 15 mazgi, pa se odmah vratila natrag. Kada su svi zadaci oko iskrcavanja završeni, konvoj sastava NB-11 »Crvena zvijezda« u teglju s desantnom splavi, m/j »Danica« u teglju sa m/j »Marna« i desantnom splavi, m/j »Velebit« i m/j »Dupin« isplovio je iz Farske u 05.40 sati i uplovio u Vis u 09.00 sati. Desantno-jurišni čamci izvršili su maskiranje i ostali su u vezu u Farskoj.[3591]

Za komandanta konvoja koji se formirao u Visu određen je poručnik Rudolf Deželjin iz Štaba sektora. U sastav konvoja ušli su: NB-3 »Jadran«, m/j »Gundulić« i m/j »Mosor« koji su doplovili iz Rukavca, m/j »Ban Jelačić«, m/j »Zadar« i m/j »Dinara«. Brodovi su ukrcali tri bataljona iz 11. brigade i jedan bataljon iz 3. prekomorske brigade. Neposredno pred isplovljenje iz sastava konvoja izašao je m/j »Dinara«, a ušao m/j »Danica«. Konvoj je isplovio iz Visa u 22.30 sati, ali se moralo čekati na NB-3 »Jadran« dok ne dođe iz Komiže. Kada je stigao NB-3 »Jadran«, konvoj je nastavio plovidbu za Brač u sastavu: NB-3 »Jadran«, m/j »Zadar« u teglju sa m/j »Gundulić«, m/j »Ban Jelačić« u teglju sa m/j »Mosor« i na začelju m/j »Danica«. Po doplovljenju ispred Farske izdvojio se m/j »Danica« koji je uplovilo u tu uvalu, dok je konvoj nastavio plovidbu za Bol. Nakon što je NB-3 »Jadran« izvidio stanje u luci, naređeno je da svi brodovi pristanu u Bol. Brodovi su uplovili u 04.15 sati, a iskrcavanje je završeno u 5 sati 2. juna. U momentu kada su brodovi isplovili iz Bola radi formiranja konvoja, Nijemci su oko 05.10 sati otvorili vatru na luku i brodove ispred nje iz dva minobacača.

358) *AVII,* k. 2034, br. reg. 20-1/1; k. 2039, br. reg. 47-1/1; k. 2065, br. reg. 2-32/8.

359) Savezнички desantni brodovi za prevoz pješadije (LCI) vozili su brzinom od 10 čvorova. Desantno-jurišni čamci su ostali u Farskoj jer je bilo naređeno da služe za evakuaciju ranjenika ili za neke druge zadatke. Prema savezničkoj zapovijesti, desantno-jurišni čamci su stvarno trebali iskrcati artiljeriju u Planici, a prema zapovijesti Štaba 26. divizije u Farskoj. Nije poznato kako je došlo do tog nesporazuma *(AVII,* k. 1104, br. reg. 7-1 /2).

Da bi izbjegli vatru, brodovi su se udaljili od obale a zatim je kod Zlatnog rata formiran konvoj. Od minobacačke vatre nije pogođen nijedan brod. Konvoj je nastavio plovidbu do Farske radi prihvata m/j »Danica«. Pošto je taj brod već bio uvršten u sastav drugog konvoja, plovidba je nastavljena. Konvoj je uplovio u Vis u 9 sati.[360)]

Motorni jedrenjaci »Sv. Nikola«-Ugljan, »Zagreb«, »Sv. Križ«-Krilo, »Sv. Ante«-Omiš, »Lahor« i »Dva brata«-Vela Luka u dogovoru s britanskim kapetanom Morisonom (Morisson) ukrcali su u Komiži municiju, benzin, hranu i ostali potreban materijal, ali na svaki brod samo po jednu vrstu. Nakon toga brodovi su uplovili u Vis, a zatim su u 21 sat 1. juna isplovili za Hvar. Brodovi su razmješteni u uvale između rta Kabal i rta Planirat na sjevernoj obali Hvara. Na poziv s Brača brodovi su uplovljavali u pojedine uvale gdje su iskrcavali potreban materijal za jedinice na Braču.[3611]

Za održavanje veze Vis-Brač, odnosno Brač-Hvar određeni su patrolni čamci PC-41 »Napredak« i PC-56 »Partizan III«. Na jednome od njih je bila radio--stanica koja je održavala vezu s Štabom 26. divizije na Braču. Putem ove radio--veze na zahtjeve jedinica slana su naređenja za upućivanje brodova s materijalom u pojedine uvale Brača.[362']

Izviđački vod jačine 20 boraca i 6 savezničkih vojnika s radio-stanicom ukrcan je u Komiži na »PČ-57«. Taj patrolni čamac je u teglju sa »PČ-42« isplovio za Šoltu u 21 sat 1. juna. Nakon iskrcavanja izviđačkog voda »PČ-57« vratio se u Vis u 4 sata 2. juna. »PČ-42« ostao je na raspolaganju izviđačkom vodu, da se u slučaju potrebe može prebaciti na Brač ili Vis.[363']

U 00.30 sati 2. juna isplovio je iz Visa za Hvar »PČ-78« s rezervnim baterijama za radio-stanice. Predate su motornim jedrenjacima u uvalama između rta Kabal i Planirat. »PČ-78« uplovio je u Vis u 03.30 sati 2. juna.[364']

Saveznički brodovi su u toku noći 1 /2. juna prebacili iz Visa i Komiže na Brač vlastite i jedinice 26. divizije, kako je bilo planirano. Konvoje su štitili brodovi određeni za osiguranje: neposredno samo patrolni čamci i naoružani brodovi, a posredno torpedni čamci i motorne topovnjače. Da bi se neprijatelj doveo u zabunu, dva razarača su artiljerijskom vatrom tukla Drvenik Veli. U jutarnjim satima 2. juna sve jedinice određene za desantni prepad bile su na Braču.[365']

Nijemci su za desantni prepad saznali relativno kasno mada je noću 1/2. juna između Visa i Brača plovilo više brodova. Njemačka osmatračka stanica na Šolti osmotrila je u 00.30 sati 2. juna neke od brodova, pa je na otoku naređena pripravnost. Njemački komandant Drvenika Velog javio je da su dva neprijateljska razarača tukla otok artiljerijskom vatrom u vremenu od 03.00 do 03.15 sati. Slijedeća obavijest je bila da su se razarači u 03.35 sati udaljili u jugozapadnom smjeru. Pošto nakon toga nisu više stigle nikakve nove informacije, o desantnom prepadu na Brač još se nije ništa znalo.[366']

360) *Materijali* br. 162/2. Premda nije bilo pogodaka od minobacača, ipak su sitni geleri pogodili brodove, ali bez posljedica. Od toga je lakše u glavu ranjen samo jedan mornar na NB-3 »Jadran«.

361) *AVII,* k. 2034, br. reg. 20-1/2.

362) *Isto.*

363) *Isto.*

364) *Isto.* »PČ-78« mogao je ploviti brzinom od 16 čvorova.

365) *AVII,* k. 1104, br. reg. 7-1/2; Mirko Novović, Ante Kronja-Čenčo, Bogdan Stupar, Vaso Đapić, *Prva dalmatinska proleterska brigada,* 298; Milan Rako, Slavko Družijanić, *Jedanaesta dalmatinska (Biokovska) brigada,* 141; Nikola Anić, *Dvanaesta dalmatinska udarna brigada (Prva otočka),* 76. Bilo je predviđeno da zbog maskiranja glavnog udara saveznici izvrše diversioni prepad kod Rogoznice, ali nije poznato zašto do njega nije došlo.

366) *KTB SD,* 2. 6. 1944; *KTB AA,* 2. 6. 1944. Komandant Drvenika Velog javio je da otok tuku krstarice ili razarači. Međutim, kako je vatra otvarana iz 8 topova, admiral Jadrana je zaključio da se radilo o razaračima, što je bilo tačno.

Četiri torpedna čamca 7. flotile koja su uvečer 1. juna isplovila iz Splita, držala su po grupama svoje patrolne pozicije zapadno od rta Ploča. Oko 23.12 sati 1. juna presreli su m/j »Mali Ante«-Rogač, m/č »Sv. Juraj«-Ist ijedan motorni leut, koji su plovili iz Ziija za Vis. Nijemci su zarobljenike prekrcali na torpedne čamce, a brodove potopili. Torpedni čamci su i dalje ostali na patrolnoj liniji.

Sukob kod Blitvenice. NB-8 »Kornat« koji se nakon završenog zadatka na Dugom otoku vraćao u Vis susreo se upravo s tim torpednim čamcima južno od otoka Blitvenice oko 01.28 sati 2. juna. Budući da je te noći bio pun mjesec, posada NB-8 »Kornat« otkrila je torpedne čamce na udaljenosti oko 3 morske milje. Posada je bila čvrsto uvjerena da se radi o savezničkim torpednim čamcima, jer njemačke nisu nikada susreli na ovoj ruti. Da ne bi došlo do nesporazuma, zamjenik komandanta Josip Dundov (te noći je komandovao brodom, jer je komandant Viktor Kobol bolestan ostao u Visu) naredio je da se pokaže signal raspoznavanja za tu noć. Nije bilo odgovora, ali su torpedni čamci skrenuli prema »Kornatu«. Jedan od njih je ispalio rafal svijetlećih metaka preko broda kao znak da se zaustavi. Dundov je smanjio brzinu i ponovo naredio da se pokaže signal raspoznavanja Kada su se torpedni čamci približili na oko 100 metara, izašao je iz kormilarnice i kroz doglasnu cijev doviknuo »yugoslav partisans«. S bližeg torpednog čamca neko je odgovorio »o kej«, što je posadu »Kornata« potpuno uvjerilo da imaju posla sa savezničkim brodovima. Torpedni čamac »S-155« zaustavio se na pedesetak metara iza krme partizanskog broda, a »S--156«, na kojem se nalazio komandant flotile, pristao je uz njegov desni bok. Konop bačen s njemačkog torpednog čamca prihvatio je jedan mornar i omotao ga oko bitve, dok je drugi njemački mornar privukao čakijom krmeni dio broda. Tako se »Kornat« našao uz bok neprijateljskog broda, a njegova posada još nije bila svjesna da ima posla s Nijemcima. Uperivši automate u zbunjenu posadu sakupljenu na palubi, Nijemci su na talijanskom jeziku povikali da digne ruke uvis. Jedan pitomac-mornar skočio je na palubu »Kornata«, uhvatio mitraljez od 8 mm na desnom boku i uperio ga prema komandnom mostu. Podižući ruke uvis posada je konačno posumnjala da ima posla s Nijemcima. Dundov je izašao iz kormilarnice, primakao se mornaru koji je stajao za mitraljezom i opazio mu na bluzi »orla«, znak koji su nosili njemački mornari. Snažno gaje odgurnuo od mitraljeza (mitraljez je bio ugrađen na postolje uz desni bok blizu komandnog mosta), tako daje u padu udario glavom o brodsku ogradu i ostao ležati onesviješten. Zatim je povikao posadi: »Nijemci su, na oružje!«, uletio u kormilarnicu i uputio pogonski uređaj svom snagom. Kada je »Kornat« zavozio pramčani konop se počeo istezati i izvukao se pošto je bio samo omotan oko bitve. Čakija kojom se njemački mornar držao za bok »Kornata« pala je u more. Na povik Dundova posada je potrčala na borbena mjesta. Nijemci su odmah otvorili vatru iz mitraljeza i automata i ranili deset članova posade od kojih dvojicu teže. Ostali članovi posade su skočili na oružje i otvorili vatru na njemačke brodove. Takvim obrtom situacije Nijemci su bili potpuno iznenađeni. Komandant flotile se odlučio za artiljerijsku borbu s većeg rastojanja, jer se više nije smio približiti »Kornatu«, koji je, kako je napisao u svom operativnom dnevniku, imao »najmanje 1 top od 40 mm, 3 topa od 20 mm i više mitraljeza«, što je bilo tačno. U 01.45 sati komandant flotile je naredio drugoj grupi od dva torpedna čamca da mu se pridruže i nastavio voditi borbu. Međutim, posada »Kornata« je te noći odlično gađala. Oba torpedna čamca bila su pogođena, a lijevi pogonski uređaj na komandnom torpednom čamcu pogođen granatom od 20 mm, izbačen je iz upotrebe. Nijemci su privremeno prekinuli borbu, što je dobro došlo posadi »NB-8« jer je uz topove i mitraljeze donesena municija, napunjeni su prazni okviri a ranjenici su smješteni u prostor gdje im je pružana pomoć. U 02.15 sati sva četiri torpedna čamca ponovo su napali iz dva različita pravca, pa je »Kornat« bio podvrgnut

unakrsnoj vatri. Posada se uspješno borila i odbijala vatrene nalete njemačkih torpednih čamaca. Na komandnom torpednom čamcu od pogodaka dva puta je izbijala vatra, ali je pogašena. Više puta je bio pogođen i torpedni čamac »S-155«. Oba ta torpedna čamca imala su po nekoliko ranjenih članova posada. Borba je prestala u 03.14 sati, kada je komandant flotile odlučio da se povuče, jer je brzina torpednih čamaca, zbog pretrpljenih oštećenja, spala na 18 čvorova. Naime njemački torpedni čamci sa smanjenom brzinom nisu do svanuća mogli stići do svojih maskirnih vezova, pa je postojala opasnost da budu napadnuti od savezničke avijacije. Ploveći prema Splitu torpedni čamci su nešto prije 6 sati bili ispred splitske luke. Tada su naišla dva saveznička aviona ali nisu izvršili napad, tako da su torpedni čamci bez problema uplovili u svoje maskirne vezove. Sav prorešetan, ali bez oštećenja na vitalnim dijelovima, NB-8 »Kornat« uplovio je u Vis, s devet ranjenih članova posade i jednim zarobljenikom. Borba »Kornata« sa četiri njemačka torpedna čamca bila je uspješna. Ona se završila, i po mišljenju Nijemaca, pobjedom NB-8 »Kornat«. Komandant 7. flotile je to potvrdio, jer je u svoj operativni dnevnik o toj borbi, između ostalog, zapisao: »Za nas je, prije svega, osobito žalosno što nismo postigli nikakav vidljiv uspjeh«.[367)]

Od posade »Kornata« ranjeni su: politički komesar Frano Duboković, teže u stopalo; nišandžija lijevog krmenog topa od 20 mm Vladimir Ravkin, teže na više mjesta; prvi nišandžija topa od 40 mm Šime Grubelić, na više mjesta; pomoćnik nišandžije topa od 40 mm Drago Trojković, lakše na više mjesta; dodavač municije topa od 40 mm Tonći La Volpicella, lakše na više mjesta; pomoćnik nišandžije pramčanog topa od 20 mm Petar Valentić, teže u prsa; mitraljezac Jure Fabris, lakše u ruku; mitraljezac Nikola Nobilo, lakše u glavu; nišandžija desnog krmenog topa od 20 mm Ivan Ipsa, lakše na više mjesta. Zbog hrabrog i požrtvovnog držanja u borbi, iz koje je izašla kao pobjednik, posada NB-8 »Kornat« pohvaljena je naredbom Glavnog štaba Hrvatske. Pohvala je objavljena u naredbi Štaba 8. korpusa od 5. jula 1944. godine.[368)]

Tako je u noći kada je vršeno iskrcavanje na Brač došlo do najdramatičnijeg sukoba tokom borbene aktivnosti Mornarice NOVJ. Interesantno je napomenuti daje prije borbe sa NB-8 »Kornat« jedan savezнički avion letio 15 minuta iznad njemačkih torpednih čamaca, ali nije vršio napad iako je bila mjesečina. U 05.45 sati, kada su torpedni čamci, vraćajući se iz akcije južno od Blitvenice, bili pred splitskom lukom, iznad Brača je ispaljen veći broj granata za osvjetljavanje, čule su se snažne eksplozije, a savezнička avijacija pojačala je aktivnost. Sve je to bilo osmotreno iz Splita i služilo je kao dokaz da je Brač napadnut.

Borbe za Brač. Pomorska komanda u Splitu je tek oko 09.30 sati 2. juna saznala da su jedinice NOVJ izvršile iskrcavanje na Brač. O tome je admiral Jad-

367) *AVII,* k. 2034, br. reg. 17/1-2; *Kriegstagebuch der* 7.*Schnellbootsflottille* (dalje KTB 7. SFL), 2. 6. 1944; J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ,* 261-265. O borbi NB-8 »Kornat« s četiri njemačka torpedna čamca napisano je do sada više naučnih, stručnih, i novinskih članaka. Pored svega, ipak su najvažnija dva izvora koja su navedena (Izvještaj Štaba IV POS-a od 2. juna 1944. i Ratni dnevnik komandanata 7. flotile torpednih čamaca).

368) *AVII,* k. 2034, br. reg. 17/1-2. Štab Mornarice uputio je 17. juna poseban dopis štabovima pomorskih obalnih sektora. U njemu je iznio iskustva stečena prilikom njemačkog prepada na sjevernodalmatinske otoke i borbu NB-8 »Kornat« s njemačkim torpednim čamcima. Analizirajući postupak posade NB-8 »Kornat«, Štab Mornarice je odao priznanje njenom držanju u toku borbe. Zamjerke su bile: prilikom noćnih susreta s nepoznatim torpednim čamcima trebalo je poći od stanovišta da se radi o neprijatelju. U tom smislu posada je trebala biti na svojim borbenim mjestima i spremna za momentalno otvaranje vatre. Budući da se NB-8 »Kornat« sreo s nadmoćnijim neprijateljem, inicijativu za legitimiranje trebalo je prepustiti protivniku. Kako on to nije učinio, trebalo je nastojati da se kontakt izbjegne. Komandanti ne smiju biti sputani, pa se u nejasnim slučajevima uzdržavati od otvaranja vatre. Ako se radi o saveznicima, rješavanje sporova preuzet će Štab Mornarice *(AVII,* k. 2023, br. reg. 7/1-2).

rana obaviješten depešom u 10.55 sati. Nakon toga odmah su počeli pristizati zahtjevi Štaba 118. divizije da se obezbijede brodovi za prebacivanje pojačanja na Brač. Štab 2. oklopne armije zamolio je da se svi torpedni čamci, kao i ostali pogodni brodovi, angažiraju u vodama Brača radi napada na desant. Admiral Jadrana, koji je obavještenje o iskrcavanju na Brač primio s velikim zakašnjenjem, nije mogao ništa posebno pomoći. Sva četiri torpedna čamca 7. flotile bili su oštećeni u borbi s NB-8 »Kornat« i nesposobni za izvršavanje borbenih zadataka. U takvoj situaciji naređeno je da dva torpedna čamca koja su bazirala u Boki Kotorskoj isplove i noću 2/3. juna prodorom prema Splitu pročešljaju morski prostor Vis-Brač. Uvečer 2. juna iz Splita za Makarsku upućena su tri desantno-jurišna čamca. Njemački avioni izviđali su Brač, Vis i morski prostor između njih u vremenu od 14.45 do 15.35 sati. Osmotrili su: u Komiži 6 ratnih brodova dužine do 40 metara, 1 teretni brod, 2 motorne topovnjače i 15 motornih jedrenjaka i čamaca; u Visu 4 motorna čamca i 20 motornih jedrenjaka; u uvali Blaca na Braču 2 torpedna čamca u plovidbi u kursu jugozapad, a 2 km istočno 2 desantna broda tipa »LCA« ijedan brod u momentu iskrcavanja; u uvali oko 1 km od Bola 3 motorna jedrenjaka sa dva jarbola srednje veličine; na aerodromu Vis 28 aviona, od čega 20 jednomotornih.[3691]

Iskrcane jedinice svih triju kolona su u toku 2. juna izvršile više napada na njemačke položaje. Američka planinska četa nije uspjela ovladati Vidovom gorom. Sjeverna kolona, nadirući prema Supetru, zaustavljena je snažnim otporom i baražnom vatrom obalnih baterija sa sektora Split-Omiš. Ali jedinice te kolone uspjele su prekinuti dovlačenje pojačanja cestom Supetar-Nerežišće. Zapadna kolona, i pored tri pokušaja, nije uspjela razbiti njemačku obranu utvrđenog rajona jugoistočno od Nerežišća. Istočna kolona postigla je najviše uspjeha, jer je odbacila neprijatelja prema Selcima i Sumartinu. Treba naglasiti da su se Nijemci ogorčeno branili na svim napadanim položajima. Pri tome su vrlo vješto koristili bunkere ukopane u živi kamen, minska polja vrlo gusto posijana ispred vlastitih položaja, žičane prepreke i podršku vlastite artiljerije sa obale. Jedinice 26. divizije najviše gubitaka pretrpjele su od artiljerijske vatre s obale i minskih polja. Hrabrost boraca bila je na visini. Oni su odlučno napadali i pri tome trpjeli gubitke, ali su velika prepreka bili jako utvrđeni položaji, žičane i minske prepreke i otkriveno zemljište.[3701]

Noću 2/3. juna Nijemci su nastojali da prebace pojačanja na Brač i napadnu pomorski saobraćaj između Visa i tog otoka. Dva torpedna čamca koja su isplovila iz Boke bila su otkrivena od savezničkih noćnih izviđačkih aviona opremljenih radarima. Da bi zameli trag avionima, vozili su uz samu obalu. Pri tome je torpedni čamac »S-61« oštetio propeler, pa je bio prisiljen da uplovi u Makarsku. Drugi torpedni čamac »S-36« napali su avioni. Od bombi koje su pale blizu broda ranjeno je šest članova posade, oštećen je jedan pogonski uređaj, ali je torpedni čamac Uspio uploviti u Split. Tako su i ova dva torpedna čamca onesposobljena za borbenu upotrebu. Od pojačanja Nijemci su uspjeli prebaciti samo sa tri desantno-jurišna čamca jednu četu iz Baške Vode u Šumartin, a u obratnom pravcu ranjenike. Savezнички avioni su otkrili čamce u plovidbi za Brač, pa su ih napali bombama. Ranjeno je šest vojnika, ali čamci nisu oštećeni. Avioni

369) *KTB SD,* 2. i 3. 6. 1944; *KTB* 7. *SFL, 2.* i 3. 6. 1944; *KTB AA, 2.* 6. 1944. Osmatračka stanica s Vidove gore javila je da su jedinice NOVJ izvršile iskrcavanje na pet mjesta južne obale Brača.

370) *AVII,* k. 1102,br.reg. 13-1/4, 12-4; k. 1101, br. reg. 5-1/3. Nijemci su pružali vrlo žestok otpor, jer su, između ostalog, odmah uočili težnju jedinica NOVJ da snažnim napadima zauzmu glavne otporne tačke prije nego što stignu pojačanja s kopna (Zbornik NOR-a, tom VIII, knjiga 2, 366). U 10 sati 2. juna isplovio je iz Visa za Planicu »PC-71«, koji je dodijeljen komandantu 26. divizije kao kurirski brod.

su napali i tri desantno-jurišna čamca koji su isplovili iz Splita za Makarsku radi prebacivanja pojačanja za Brač. Međutim, nisu ih uspjeli pogoditi.[370]

U toku 3. juna nastavljene su borbe na Braču. Dio snaga zapadne kolone poslije teške trosatne borbe zauzeo je Vidovu goru. Ostale snage te kolone, napadajući utvrđeni rajon jugoistočno od Nerežišća, zauzele su više bunkera, ali su jakim protunapadima vraćene na polazne položaje. Istočna kolona napadala je Sumartin, ali ga nije uspjela zauzeti. Sjeverna kolona pokušala je jurišem odbaciti Nijemce s položaja iznad Supetra. Napad je, uz snažnu podršku obalnih baterija, odbijen. Savezнички komandosi koji su u sastavu zapadne kolone napadali njemačke položaje jugoistočno od Nerežišća nisu imali uspjeha. Bili su prisiljeni da se uz velike gubitke povuku na polazne položaje.[372]*

Savezнички teški bombarderi u vremenu od 10.15 do 13.30 sati 3. juna izvršili su četiri napada na Split. Prva dva napada izvršila su 24 dvomotorna bombardera tepisima bombi sa visine od oko 5.000 metara. Slijedeća dva napada, također tepisima bombi sa visine oko 3.000 metara, izvršilo je 39 četveromotornih bombardera »liberator«. Glavni cilj napada bila je luka, ali su bombe pale i na gradske predjele oko nje. Posebno su stradali istočni i sjeverni dio grada u neposrednoj blizini, ali i dalje od luke. Srušeno je više zgrada i izazvano desetak požara. Potopljena su četiri motorna jedrenjaka, a oštećeni su jedan motorni jedrenjak i remorker. Nijemci su imali 9 mrtvih i 19 ranjenih. Od građana poginulo je oko 150, dok je preko 300 bilo ranjenih. Međutim, nije potopljen ili oštećen nijedan torpedni ni desantno-jurišni čamac. Savezнички avioni su, također, bombardirali Omiš i Makarsku. U Omišu glavni ciljevi napada bili su luka i most preko Cetine. Most nije srušen, ali pogođeno je gradsko područje i bilo je gubitaka među civilnim stanovništvom. U Makarskoj je porušen ili oštećen veći broj zgrada neposredno blizu luke.[373)]

Savezničko bombardiranje posebno Splita, zatim Omiša i Makarske nije dalo rezultate koji su se očekivali. Bombardiranje splitske luke tepisima bombi s velike visine bilo je dosta neprecizno, tako da su bombe pale na gusto naseljene gradske četvrti i prouzrokovale velike gubitke među civilnim stanovništvom. Nijemci su imali manje gubitke u ljudstvu, a nisu izgubili nijedan torpedni ili desantno-jurišni čamac što je za njih bilo od velike važnosti. Slično se dogodilo u Omišu i Makarskoj. Najveća greška bila je u tome što nije napadnuta nijedna obalna baterija na sektoru od Splita do Makarske. Upravo obalne baterije preciznom vatrom i velikim angažiranjem u znatnoj mjeri su pomogle da se odbiju

371) *KTB SD,* 2. i 3.6.1944; *KTB AA, 2.* i 3.6. 1944: *KTB* 7. *SFL 2.* i 3.6. 1944. Pomorska komanda južne Dalmacije u Splitu primila je u 01.45 sati 3. juna obavijest da neprijateljski brodovi uplovljavaju u Makarsku. Međutim, kasnije se ustanovilo daje to torpedni čamac »S-61«, koji je zbog oštećenja propelera uplovio u luku. Savezнички izviđački avioni, vjerovatno tipa »beaufignter« (dvomotorni lovac-bombarder) opremljeni radarom, otkrivali su njemačke brodove u plovidbi noću. Napadali su ih bombama koristeći elemente dobijene s radara. Međutim, vjerovatno zbog neusavršenosti radara, malih dimenzija ciljeva, kao i relativne brzine gađača i cilja, bombe su obično padale po krmi brodova, odnosno direktni pogoci, barem što se tiče torpednih čamaca i desantno-jurišnih čamaca bili su vrlo rijetki *(KTB SD,* 3. 6. 1944).

372) *AVII,* k. 1100, br. reg. 5-1/5. Obranu Sumartina podržavale su obalne baterije razmještene kod Makarske i Dubaca

373) *KTB SD,* 3. 6. 1944; *KTB AA,* 3. 6. 1944. Bombardiranje naseljenih predjela Splita vrlo je negativno odjeknulo kod stanovništva. To su iskoristili za svoju propagandu Nijemci, a posebno civilne i vojne vlasti NDH. Snimljeno je na stotine fotografija porušenih i oštećenih zgrada, ulica, tržnice i to iz raznih kutova. Sve je to slano u Zagreb uz veliku propagandnu pompu. Cilj je bio da se diskreditiraju saveznici i NOP. Informaciju o situaciji u Splitu nakon bombardiranja dostavio je Općinski komitet KPH Oblasnom komitetu u Visu.

napadi jedinica 26. divizije. To se posebno odnosi na sjevernu i istočnu kolonu, koje su pretrpjele osjetne gubitke od vatre obalnih baterija.[374]*

Radi slanja pojačanja na Brač Štab IV POS-a naredio je da se formira poseban konvoj u Visu. U 6 sati 3. juna isplovio je iz Visa za Brač konvoj sastava NB-11 »Crvena zvijezda« s desantnom splavi u teglju i NB-3 »Jadran« s desantnom splavi u teglju. Desantne splavi su uzete u tegalj radi povećanja brzine. Prevozile su topove i municiju za potrebe savezničkih jedinica, zatim sanitetski materijal i grupu boraca. Konvoj je najprije uplovio u Farsku, pa u Planicu gdje su iskrcani topovi, municija, sanitetski materijal i borci. U 12.10 sati konvoj je isplovio za Vis. Za vrijeme plovidbe, oko 15 sati, preletjela su ga tri njemačka aviona. Jedan od njih je napravio krug oko NB-3 »Jadran« pripremajući se za napad. Na njega je odmah otvorena vatra, pa se pogođen srušio u more. Ostala dva aviona nisu ni pokušala izvršiti napad. Konvoj je uplovio u Vis u 15.45 sati.[375']

U 10 sati 3. juna isplovile su iz Visa za Hvar barkase »B-l« i »B-4« sa četiri telefonista i telefonskim materijalom. Telefonisti su dobili zadatak da poprave telefonsku liniju od Starog Grada do uvale Ključna na sjevernoj obali otoka. U toj uvali bio je priključak na podmorski telefonski kabl za Bol na Braču. Telefonisti su popravili sve što je bilo potrebno, pa je telefonska veza sa Bolom uspostavljena u 12 sati 4. juna. Barkase su uplovile u Vis u 19.30 sati 3. juna.[376)]

Već u toku 3. juna u njemačkim štabovima na obali, a posebno u Pomorskoj komandi južne Dalmacije i 118. diviziji, povećale su se napetost i nervoza zbog situacije na Braču. Tamo je trebalo uputiti veća pojačanja s obale. Ali problem je bio u tome što je s Brača javljeno (pogrešno) da se u Bolu nalazi jedan savezнички razarač. To je Nijemce zabrinulo, jer su smatrali da brodovi koji prevoze pojačanja moraju imati neposredno osiguranje. Nastala je čitava zbrka oko toga da li pojačanja na Brač slati preko Splita, Omiša, Baške Vode ili Makarske. Novi komandant Pomorske komande južne Dalmacije kapetan bojnog broda Fridriks (Friedrichs), koji je stigao u Split 3. juna, istog dana zatražio je da se njegova komanda odmah premjesti u Klis. Nijemci su uz velike napore ipak uspjeli da osposobe četiri torpedna čamca 7. flotile za izvršavanje borbenih zadataka. Bilo je predviđeno da se noću 3/4. juna prebaci iz Makarske na Brač jedan ojačani bataljon. U vezi s tim, iz Splita za Makarsku isplovilo je pet desantno-jurišnih čamaca u 21 sat. Zatim su u 21.15 sati isplovili iz Splita četiri torpedna čamca sa zadatkom da osiguravaju prevoženje jedinica za Brač. Savezнички izviđački avioni otkrili su torpedne čamce koji su bili prisiljeni da uplove u jednu uvalicu blizu Makarske. Tu su ostali do 02.45 sati 4. juna, kada su isplovili i u 04.40 sati uplovili u Split. U međuvremenu, Pomorskoj komandi južne Dalmacije naređeno je da pripremi brodove za prevoz jednog ojačanog bataljona iz Splita u Supetar. Pored toga, naređeno je da se iz Stobreća u Supetar prebaci jedna izviđačka četa. Tako je nastala opća zbrka, koja je rezultirala time da su Nijemci noću 3/4. juna uspjeli

374) Vjerovatno bi, umjesto teških bombardera, napad lovaca-bombardera na splitsku luku dao bolje rezultate. To se isto odnosi i na Omiš, gdje luka nije ni pogođena. Nije poznato zašto nisu napadnute obalne baterije. U svim izvještajima jedinica koje su učestvovale u desantnom prepadu navodi se da je artiljerijska vatra s obale bila velika prepreka za realizaciju postavljenih zadataka *(AVII,* k. 1100, br. reg. 5-1/5). Prema njemačkim podacima, samo 2. juna savezнички avioni su 17 puta nadlijetali Split i 2 puta Trogir, ali nisu vršili napade (*KTB SD,* 2. 6. 1944).

375) *AVII,* k. 2034, br. reg. 20-1 /2; K. Pribilović, *Naoružani brodovi Mornarice NOVJ,* 58. Njemačka osmatračka stanica na Braču osmotrila je naoružane brodove i desantne splavi u plovidbi i o tome izvijestila Split. Njemački avioni su u toku 3. juna više puta izviđali Brač i Vis i morski prostor između njih. Osmotrili su naoružane brodove i desantne splavi u plovidbi između Visa i Brača, kao i brodove vezane u uvalama između Blaca i Smrke. U vremenu od 14.25 do 15.10 izviđali su Vis i Komižu. Osmotrili su NB-11 »Crvenu zvijezdu«, NB-3 »Jadran« i dvije desantne splavi u vožnji za Vis. Nisu ih potpuno identificirali, jer su javili da za Vis plove dva torpedna čamca i dva desantna broda tipa »LCT«. Avion koji je oboren bio je iz sastava te grupe izviđača, ali u postojećim njemačkim dokumentima ne navodi se daje srušen (*KTB AA,* 3. 6. 1944; *KTB SD,* 3. 6. 1944).

376) *AVII,* k. 2034, br. reg. 20-1/2; *Materijali* br. 164/2.

prebaciti iz Baške Vode u Sumartin samo 200 vojnika, a iz Makarske u Supetar izvjesnu količinu municije.[377]*

Uvečer 3. juna Štab Mornarice naredio je Štabu IV POS-a da u toku 4. juna svim raspoloživim brodovima izvrši prebacivanje jedinica 26. divizije sa Brača na Vis. U vezi s tim, Štab IV POS-a izdao je 3. juna zapovijest kojom je regulirao sve postupke i detalje oko prebacivanja jedinica. Naređeno je da se formiraju četiri konvoja koji su trebali uploviti u određene uvale na Braču, ukrcati jedinice i materijal i sve to prebaciti u Vis. Za komandanta sastava određen je kapetan Branko Šušljić iz Štaba IV POS-a. Za komandante pojedinih konvoja određeni su: prvog konvoja potporučnik Petar Vidan, operativni oficir Štaba IV POS-a; drugog konvoja poručnik Karlo Kroneger, minerski referent IV POS-a; trećeg konvoja kapetan Ratko Franković, komandant Više flotile patrolnih čamaca; četvrtog konvoja poručnik Rudolf Deželjin, artljerijski referent IV POS-a.[378)]

Nakon što su ispred luke Vis formirani konvoji, sastav je isplovio za Brač u 06.15 sati 4. juna. Prvi konvoj imao je zadatak da ukrca jedinice u uvalama Blaca i Farska. Konvoj je plovio u sastavu: NB-11 »Crvena zvijezda« u teglju sa m/j »Gospa od zdravlja« i desantnom splavi, m/j »Frankopan« u teglju sa m/j »Sv. Križ« i m/j »Augustin«, m/j »Mosor« u teglju sa m/j »Ivan Krstitelj«, m/j »Marna« u teglju sa desantnom splavi, m/j »Danica« u teglju sa desantnom splavi, m/j »Velebit« i »PČ-57«. Konvoj je uplovio u Farsku u 10.30 sati, a brodove na sidrištu osiguravao je NB-11 »Crvena zvijezda«. M/j »Gospe od zdravlja« odmah je isplovila za Planicu i Bol, gdje je za jedinice iskrcano 3.000 hljebova kruha. Drugi konvoj trebao je ukrcati jedinice u uvali Planica. Plovio je je u sastavu: NB-12 »Borac«, m/j »Gundulić«, m/j »Jadran«, m/j »Sv. Ante«, barkasa »B-4« i barkasa »B-l«. Konvoj je uplovio u Planicu u 09.25 sati. Brodove na sidrištu osiguravao je NB-12 »Borac«. Za vrijeme plovidbe otvorena je vatra na dva njemačka aviona, koji nakon toga nisu ni pokušali napad na konvoj. Treći konvoj imao je izvršiti ukrcavanje jedinica u uvali Murvica. Plovio je u sastavu: NB-3 »Jadran« u teglju sa m/j »Sretna sloboda«, m/j »Slobodan«, PC-2 »Macola« i m/j »Mars«. U 08.45 sati otvorena je vatra na dvije grupe po dva njemačka aviona, pa nisu ni vršili napad na konvoj. Konvoj je uplovio u Murvicu u 10 sati. NB-3 »Jadran« i PC-2 »Macola« osiguravali su brodove na sidrištu. Četvrti konvoj imao je zadatak da ukrca jedinice u Bolu. Plovio je u sastavu: NB-8 »Kornat«, m/j »Ban Jelačić« u teglju sa dvije desantne splavi, m/j »Zadar« u teglju sa m/j »Dupin« i m/j »Dinara« u teglju sa m/j »Pčela«. Za vrijeme plovidbe dva njemačka aviona preletjela su više puta konvoj. NB-8 »Kornat« je otvarao vatru, tako da konvoj nije napadan. Po uplovljenju u Bol u 10.45 sati NB-8 »Kornat« je ostao u luci, dok su ostali brodovi razmješteni po okolnim uvalicama. Prilikom plovidbe kraj uvale Murvice otpuštena je iz teglja jedna desantna splav koja je uplovila u tu uvalu.[379]*

Komandantu sastava kapetanu Šušljiću dodijeljen je PČ-78 »Mary« radi obilaska uvala u koje su uplovili brodovi svih konvoja. Naime, Štab IV POS-a nije tačno znao brojno stanje jedinica koje su bile na Braču, pošto su bile prebacivane i savezničkim brodovima, i to više puta. Pored toga, nije bilo poznato da Ii će i koliko savezнички brodovi učestvovati u prebacivanju jedinica u Vis. Zato

377) *KTB SD,* **3.** i **4.6.1944;** *KTB AA,* **3.** i **4.6.1944.** Novi komandant Pomorske komande južnog Jadrana kapetan bojnog broda Fridriks zamijenio je dotadašnjeg komandanta kapetana bojnog broda Lamecana, koji je otputovao na novu dužnost u Njemačku. Postoje indicije da je do te smjene došlo zbog toga što admiral Jadrana nije bio u potpunosti zadovoljan ukupnom djelatnošću dotadašnjeg komandanta.

378) *AVII,* k. **2039,** br. reg. **1/2-1;** *Materijali* br. **162/2.**

379) **»PČ-57«** štavljenje na raspolaganje komandantu I konvoja radi održavanja veze između brodova po uvalama. Barkase su dodijeljene II konvoju zbog lakšeg ukrcavanja jedinica i materijala na motorne jedrenjake. Jedinicama je iz Visa upućen svježi Kruh, jer su već treći dan bile na posebnom režimu ishrane.

je brzi patrolni čamac trebao poslužiti za obilazak uvala kako bi se na licu mjesta sačinio plan ukrcavanja i najoptimalniji raspored brodova.[3801]

Dok su brodovi plovili za Brač, sjeverna i zapadna kolona imale su samo manje čarke s neprijateljem. Istočna kolona trebala je biti potpomognuta savezničkom avijacijom u napadu na kotu 160 Sv. Nikola i Sumartin. Kako do napada avijacije nije došlo, jedinice istočne kolone su uz artiljerijsku pripremu izvršile juriš. Napad je djelomično uspio, ali su Nijemci pružali snažan otpor. U 17 sati napad je prekinut i jedinice su dobile naređenje za povlačenje u Bol.[381)]

Bez obzira na to što su u uvale Brača uplovili brodovi za prevoz jedinica u Vis, Štab 26. divizije je smatrao da napade na njemačke položaje treba nastaviti. Čak je inzistirao na tome da se barem oslobode zarobljeni komandosi i potpukovnik Jack Churchill. Međutim, savezнички štab je smatrao da je desantni prepad završen i odlučio je da svoje jedinice odmah povuče s Brača. U takvoj situaciji i Štab 26. divizije, nakon razmatranja novonastale situacije, donio je odluku da povuče jedinice. Na tu odluku svakako je utjecao stav saveznika, jer odlaskom njihovog štaba s Brača više nije bilo moguće ni organizirati, ni dobiti neposrednu podršku avijacije i pomorskih snaga. Jedinice sjeverne i zapadne kolone počele su povlačenje oko 12, a istočne kolone u 17 sati 4. juna. Na Vidovoj gori ostavljen je jedan bataljon 12. brigade radi osiguranja ukrcavanja.[3821]

Nakon uplovljenja prvog konvoja komandant sastava obišao je sve uvale predviđene za ukrcavanje jedinica i uspostavio direktnu vezu sa Štabom 26. divizije koji se nalazio u Planici. Na osnovi dobivenih podataka od Štaba divizije napravljen je plan ukrcavanja jedinica i materijala i prevoza za Vis. Pri tome su uzeti u obzir samo brodovi Mornarice NOVJ. Tek nakon toga stupljeno je u vezu sa savezničkim oficirom koji je bio odgovoran za ukrcavanje na savezničke brodove. On je dao podatke o brodovima koji su stavljeni na raspolaganje za prebacivanje jedinica 26. divizije. Tada je napravljen plan ukrcavanja posebno za brodove Mornarice NOVJ, posebno za savezničke brodove. Poslije toga svi komandanti konvoja dobili su odgovarajuća naređenja za ukrcavanje jedinica i materijala na brodove u određenim uvalama. Raspored brodova po konvojima ostao je isti s tim što je izdvojen iz četvrtog konvoja m/j »Ban Jelačić«. Naređeno je da taj motorni jedrenjak ostane u Bolu do 01.30 sati 5. juna, jer je u to vrijeme posljednji savezнички desantni brod za prevoz pješadije trebao ukrcati posljednje jedinice. U slučaju da taj savezнички brod ne bi došao u Bol, posljednje jedinice bi ukrcao m/j »Ban Jelačić«. Za svaku sigurnost, još je naređeno da u Bolu os-

380) *AVU,* k. 2034, br. reg. 20-1/2. Kada je savezнички štab donio odluku za povlačenje, to isto
1 'e sugerirao i Štabu 26. divizije. Međutim, Štab 26. divizije je odluku o povlačenju donio znatno časnije.

381) *AVII,* k. 1102, br. reg. 12-4. Dok su štabovi jedinica istočne kolone vršili pripreme za napad, Štab divizije im je javio da će savezнички avioni napasti Sumartin u 14 sati 4. juna. Zato ie odlučeno da jedinice izvrše napad na Sumartin relativno kasno, tj. poslije napada aviona. Kako do napada aviona nije ni došlo, jedinice su počele nastupanje tek u 15 sati.

382) *AVII,* k. 1100, br. reg. 5-1 /5. Za vrijeme borbi na Braču zarobljen je britanski potpukovnik Džek Cerčil i 27 komandosa. On se prilikom napada na njemačke položaje na čelu svojih jedinica neoprezno približio Nijemcima koji su fingirali predaju. Stab 26. divizije je htio osloboditi Čerčila posebno izvedenim jakim napadom na njemačke položaje. Međutim, Cerčilov zamjenik je zamolio da se to ne čini, jer se plašio aa će od artiljerijske vatre potpukovnik poginuti. Kada su preko obavještajne službe NOVJ saznali da su zarobljeni komandosi 7. juna prebačeni iz Nerežišća u Supetar, Britanci su uputili iz Visa pred Supetar tri motorne topovnjače sa zadatkom da ih oslobode. Međutim, tu noć Nijemci nisu prebacivali zarobljenike na obalu. Zato je odlučeno da se zarobljenici oslobode dok su još u Supetru. Grupa od 40 komandosa iskrcala se na Brač uvečer 8. juna. Povezala se s obavještajcima NOVJ i noću 9/10. juna rasporedila se iznad Supetra. U 14 sati 10. juna pet savezničkih aviona napalo je Supetar i izazvalo paniku među Nijemcima. Komandosi raspoređeni iznad Supetra sve su to gledali očekujući da će zarobljenici uspjeti pobjeći, ali se nije ništa dogodilo. Naime, Nijemci su zarobljene komandose prebacili u Split sa dva desantno-jurišna čamca noću 9/10. juna. Da su savezničke topovnjače i tu noć patrolirale ispred Supetra, vjerovatno bi oslobodile zarobljenike *(KTB SD,* 10. 6. 1944; J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ,* 228-229).

tane sve do 4 sata m/j »Gospe od zdravlja« i ukrca eventualno zaostale jedinice ili borce. Nakon toga taj motorni jedrenjak trebao je isploviti za Hvar a iduće noći za Vis.[383)]

Nakon što su ukrcali predviđene jedinice i materijal pojedini konvoji su isplovili kako slijedi:

drugi konvoj isplovio je iz Planice u 17 sati 4. juna, a uplovio u Vis u 20.40 sati;

prvi konvoj isplovio je iz Farske u 19.30 sati 4. juna, a uplovio u Vis u 23.45 sati;

četvrti konvoj isplovio je iz Bola u 23.30 sati 4. juna, a uplovio u Vis u 4 sata 5. juna;

treći konvoj isplovio je iz Murvice u 03.40 sati 5. juna, a uplovio u Vis u 07.20 sati.

Pored navedenih konvoja, jedan broj boraca prebacili su savezнички brodovi, ali nije poznato koliko. Svi konvoji su bez posebnih događaja uplovili u Vis. Komandant sastava zajedno sa Štabom 26. divizije ostao je u Bolu sve do 3 sata 5. juna. Nakon toga ukrcali su se na PČ-78 »Mary« i obišli sve uvale zapadno od Bola. Pošto u njima nije više pronađen nijedan borac, PČ-78 »Mary« nastavio je plovidbu za Vis gdje je uplovio u 05.30 sati. U Vis su uplovili »PČ-71« koji je bio na raspolaganju Štabu divizije i »PČ-42« iz Šolte. Kada je drugi konvoj uplovio u Vis, naređeno je da se barkase »B-l« i »B-4« vrate natrag. Obje barkase su isplovile iz Visa u 23 sata 4. juna. Dobile su zadatak da ponovo obiđu sve uvale i ukrcaju eventualno zaostale borce. Barkase su obišle sve uvale i kako nisu našle nikoga, uplovile su u Vis u 07.30 sati 5. juna. Time je bio završen desantni prepad na Brač.[384)]

U toku 4. juna njemačko komandovanje bilo je opterećeno problemom kako prebaciti stoje moguće jače pojačanje na Brač. Zabrinutost se još više pojačala kada su izviđački avioni u vremenu od 08.30 do 09.00 sati otkrili četiri konvoja Mornarice NOVJ koji su plovili prema južnoj obali Brača. Nijemci su izvukli zaključak daje to slanje novog pojačanja na Brač. Zato su odlučili da u toku noći 4/5. juna po svaku cijenu prebace pojačanje na Brač. Smatrali su da je to najsigurnije učiniti preko luke u Splitu. Naređeno je da se što više motornih jedrenjaka iz drugih područja uputi u Split. Također je naređeno da se četiri tek izgrađena desantno-jurišna čamac upute iz Rijeke u Split. Njemački izviđački avioni koji su izviđali Brač od 20.05 do 20.20 sati javili su o većem broju brodova uz južpu obalu otoka, zatim o konvoju u plovidbi za Vis (bio je to drugi konvoj) i Konvoju u plovidbi prema Braču (savezнички konvoj). Stanica vazdušnog osmatranja i javljanja stacionirana na Biokovu iznad Podgore također je javila o većem broju konvoja u plovidbi prema i iz Brača. Nijemci su noću 4/5. juna sa sedam desantno-jurišnih čamaca u dvije ture prebacili iz Splita u Supetar 3. bataljon 892. puka 264. divizije jačine oko 500 vojnika, sa naoružanjem i opremom. Istovremeno su iz Baške Vode u Supetar prebacili sa dva desantno-jurišna čamca izvjesnu količinu municije. Neposredno osiguranje desantno-jurišnih čamaca nije vršeno, već su četiri torpedna čamca 7. flotile isplovili iz Splita i cijelu noć bili u nepokretnoj patroli ispred same splitske luke, spremni da u slučaju potrebe interveniraju. Istu noć su dva torpedna čamca isplovila iz Splita za Pulu radi remonta. Mada su savezнички avioni otkrili njemačke brodove u plovidbi za Brač, potopljen je samo jedan desantno-jurišni čamac, i to kada se prazan vraćao u Split.[385)]

383) *AVII,* k. 2034, br. reg. 20-1/2.

384) *Materijali* br. 162/2, 164/2; *AVII,* k. 2065, br. reg. 2-32/10; k. 2034, br. reg. 20-1/2. »PČ-71« uplovio je u Vis u 1 sat 5. juna. »PČ-42« uplovio je u Vis u 04.30 sati 5. juna. Isto jutro uplovili su i brodovi koji su s rezervnim zalihama materijala bili razmješteni po uvalama na sjevernoj obali Hvara. Budući daje savezнички brod stigao na vrijeme, m/j »Ban Jelačić« isplovio je iz Bola za Vis u 01.30 sati 5. juna. M/j »Gospe od zdravlja« isplovio je iz Bola za Hvar, a noću 5/6. juna vratio se u Vis.

385) *KTB SD,* 4. i 5. 6. 1944; *KTB AA,* 4. i 5. 6. 1944. Na potopljenom desantno-jurišnom čamcu spašena su tri člana posade, dok je pet nestalo.

Nijemci su 5. juna ustanovili da su jedinice NOVJ napustile Brač, ali nisu bili sigurni da li potpuno ili djelomično. Noću 5/6. juna sa pet desantno-jurišnih čamaca prebacili su iz Splita u Supetar još jednu četu i jednu četu u Rogač na Šolti. Torpedni čamci 7. flotile opet su cijelu noć bili u nepokretnoj patroli ispred splitske luke. Budući, da ni 6. juna Nijemci nisu bili sigurni da li su sve jedinice NOVJ napustile Brač admiral Jadrana je tek tog dana naredio da torpedni čamci 7. flotile napadaju brodove Mornarice NOVJ koji prevoze jedinice sa Brača u Vis. Međutim, sve je bilo kasno, jer su jedinice 26. divizije bile na Visu već ujutro 5. juna. Saradnja, odnosno sadejstvo između njemačkih kopnenih snaga i ratne mornarice nije bila dobra, pa je Štab 5. SS brdskog korpusa zatražio od Pomorske komande južnog Jadrana da se odmah zamijeni mornarički oficir za vezu. Tako Nijemci nisu na vrijeme prebacili pojačanja na Brač kojima su mislili izvršiti protunapad na iskrcane jedinice, niti su s postojećim pomorskim snagama izvršili bilo kakav napad na brodove Mornarice NOVJ i savezničke brodove koji su učestvovali u desantnom prepadu.[3861]

Analiza desantnog prepada na Brač pokazuje daje cilj koji je bio postavljen realiziran. Iako na Braču nije uništen nijedan od glavnih čvorova neprijateljske obrane, Nijemcima su nanijeti osjetni gubici. Pored toga, Nijemci su bili prisiljeni da na Brač prebace oko 1.000 vojnika (jedan kompletan bataljon, tri čete i izviđački eskadron) i na Šoltu jednu četu sa štabom bataljona. Uz to, vršili su pripreme za prebacivanje još 1.000 vojnika, ali to nakon povlačenja jedinica NOVJ nije realizirano. Njemačko komandovanje vrlo je ozbiljno pratilo situaciju na Braču, poduzimajući niz dodatnih mjera. Sve to ukazuje na važnost Brača u sistemu njemačke protudesantne obrane na Srednjodalmatinskom području. Što se tiče gubitaka prema procjenama Štaba 26. divizije, ubijeno je 350, a zarobljeno 220 neprijateljskih vojnika. Zaplijenja su 3 topa od 75 mm, 6 minobacača od 81 mm, 20 puškomitraljeza, 1 protuavionski mitraljez, 2 teška mitraljeza, više pušaka, automata i pištolja, 20 km telefonskog kabla i 50 tona artiljerijske i minobacačke municije, koja je većim dijelom dignuta u zrak, jer nije bilo mogućnosti da se prebaci na Vis. Gubici jedinica 26. divizije bili su: 67 mrtvih, 308 ranjenih i 14 nestalih. Saveznici su imali 60 mrtvih, 74 ranjena i oko 20 nestalih. Pretrpljeni gubici dosta vjerno govore o žestini borbi na Braču.[3871]

386) *KTB SD,* 5, 6. i 7. 6. 1944; *KTB AA,* 5, 6. i 7. 6. 1944. Njemački torpedni čamci su noću 6/7. juna pročešljali Hvarski kanal do rta Pelegrin (zapadni rt o. Hvara), ali nisu presreli nijedan brod, niti su bilo što osmotrili *(KTB AA,* 7.6. 1944). Pomorska komanda južnog Jadrana premjestila je svoje komandno mjesto iz Splita u Klis 6. juna *(KTB SD,* 6. 6. 1944). Admiral Jadrana složio se 8. juna s prijedlogom komandanta Pomorske komande južnog Jadrana da se komandno mjesto te komande premjesti kod Mostara u blizinu Štaba 5. SS brdskog korpusa. Taj korpus bio je zadužen za obranu obale u operativnom području Pomorske komande južnog Jadrana (*KTB SD,* 8. 6. 1944).

387) *AVII,* k. 1100, br. reg. 5-1/5; D. Pope, *n. d,* 219.1/ postojećih dokumenata nisu se mogli ustanoviti tačni njemački gubici. Prema njemačkim izvještajima, gubici su bili: poginulih 4 oficira, 3 podoficira i 35 vojnika (ukupno 42); ranjenih 6 oficira, 20 podoficira i 124 vojnika (ukupno 150); nestalih 5 podoficira i 6 vojnika (ukupno 11). Ukupno izbačeno iz stroja 203. Nema nikakvih podataka o broju zarobljenih. Što se tiče gubitaka jedinica NOVJ i saveznika, njemački dokumenti iznose ove brojke: 147 poginulih od toga 1 britanski kapetan; procjenjeno je još 400 do 500 mrtvih i ramenih i 44 zarobljena. Vrhovna komanda Jugoistoka izdala je 7. juna ovo saopćenje: »Poslije žestokih borbi u kojima je pretrpio vrlo velike gubitke neprijatelj je vjerovatno u noći 4. 6. glavninu svojih snaga povukao sa otoka Brača. Dosadašnji gubici neprijatelja iznose: 147 mrtvih (1 engleski kapetan) i 44 zarobljenih (1 engleski pukovnik)«. Nasuprot tome u Ratnom dnevniku njemačke Vrhovne komande oružanih snaga navodi se da su njemački gubici bili »izvanredno mali«, a da se gubici jedinica NOVJ cijene na oko 1.500 ljudi što je potpuno netačno *(Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wermacht,* IV/1, 687). U posljednja dva dokumenta ne govori se o njemačkim gubicima *(KTB AA,* 7. 6. 1944; *AVII,* k. 39, br. reg. 6/1,8/ l).Gubici jedinica 26. divizije koji su izneseni u izvještaju o desantnom prepadu su, osim neznatnih pojedinosti, tačni jer su bazirani na izvještajima štabova brigada. Gubici saveznika su uglavnom tačni, iako Nijemci tvrde da su zarobili 27 komandosa bez oficira. Procijenjeni gubici Nijemaca od 350 poginulih, što su izneseni u izvještaju Štaba 26. divizije, sigurno nisu tačni, na što se ukazuje i u monografiji 11. dalmatinske brigade (Milan Rako, Slavko Družijanić, *n. d,* 150).

U desantnom prepadu na Brač IV POS je učestvovao sa 44 broda: 4 naoružana broda, 7 patrolnih čamaca, 2 barkase, 5 desantnih splavi i 26 pomoćnih brodova. Pri tome nisu pretrpljeni nikakvi gubici, a oboren je jedan neprijateljski avion. Svi postavljeni zadaci izvršeni su tačno i na vrijeme. Posade brodova pokazale su primjerno zalaganje i dobru obučenost. Rukovodeći kadar bio je na visini zadatka. Stab sektora uspješno je rukovodio i komandovao u toku cijelog desantnog prepada. U rezervi je uvijek imao određeni broj brodova, tako da je odmah uspješno reagirao na svaku promjenu planova, kao i na iznenadna naređenja. Naročito dobro su se pokazale desantne splavi, jer se sa njima bez posebnih problema moglo pristati na plažu ili neizgrađenu obalu. Iskrcavanje-ukrcavanje boraca, posebno materijala a naročito topova, bilo je vrlo brzo i jednostavno. Ranije ukrcavanje-iskrcavanje boraca pomoću leuta trajalo je nesrazmjerno duže, a zahtijevalo je i mnogo veću izvježbanost. Novost je bila i u tome što su sada konvoji plovili po danu, što ranije nije bio slučaj. To je bio rezultat ne samo savezničke prevlasti u zraku nego i sposobnosti posada brodova koji su vršili osiguranje konvoja da protuavionskom vatrom uspješno odbijaju napade neprijateljske avijacije.[3881]

Učestvujući u desantnom prepadu na Brač, IV POS je nastavio svoju uspješnu borbenu djelatnost. Stečena su nova iskustva koja su stvaralački primjenjivana u izvršavanju narednih zadataka. Pri tome je i operativna sposobnost IV POS-a podignuta na viši nivo, što je bilo od velike važnosti za daljni razvoj sektora.

Pogibija Vlade Bagata

Štab Mornarice primio je 5. juna radio-depešu od Štaba II POS-a da je kod otoka Oliba 31. maja poginuo Vlado Bagat, pomoćnik političkog komesara tog sektora. Ta vijest je brzo prostrujala Visom i bolno je primljena u svim jedinicama IV POS-a. Vlado Bagat je bio jedan od onih ljudi koji su učestvovali u formiranju IV POS-a. U sektoru je vršio odgovornu dužnost pomoćnika političkog komesara, odnosno partijskog rukovodioca sektora. Vijest je bila utoliko teža, jer je Vlado Bagat pred nešto više od dva mjeseca otišao iz IV POS-a na novu dužnost na Dugi otok u Štab II POS-a.[389)]

Vlado Bagat je rođen 22. oktobra 1915. u Splitu. Po zanimanju je bio šofer. Još u mladosti sudjeluje u radu naprednih omladinskih organizacija U stvari, od tada je njegov život ispunjen neprekidnom revolucionarnom djelatnošću i dosljednom borbom za ideale radničke klase. Sudjeluje u radničkom pokretu kao aktivan borac organizirajući štrajkove i demonstracije u Splitu. Zbog svoje političke aktivnosti stalno je bio proganjan. U Komunističku partiju Jugoslavije primljen je 1939. godine. Zbog njegove aktivnosti i zalaganja za prava radnika policija ga hapsi 1940. godine i zajedno s grupom Splićana zatvara u Lepoglavu. Zlostavljan i mučen neustrašivo se držao pred klasnim neprijateljem, ali je fizički bio potpuno iscrpljen. Poslije kapitulacije Jugoslavije uprava zatvora ga pušta, misleći da će zbog malaksalosti i iznurenosti uskoro umrijeti.

Našavši se na slobodi Vlado Bagat odmah nastavlja s radom. Učestvuje u organiziranju i formiranju novih partijskih organizacija. Zajedno sa ostalim drugovima angažira se na prikupljaju oružja i municije i na pripremama za ustanak. Kada je počela oružana borba, s prvom grupom boraca u ljeto 1941. godine odlazi na Dinaru. Borio se u sastavu Cincarskog partizanskog odreda i bataljona »Vojin Zirojević«, u kojem je juna 1942. postavljen za političkog komesara. U toku IV neprijateljske ofenzive Vlado Bagat je u februaru 1943. postavljen za po-

388) *AVII,* k. 2034, br. reg. 20-1/2; *Materijali* br. 162/2.
389) *AVII,* k. 2073, br. reg. 2/1.

moćnika političkog komesara novoformiranog Štaba Grupe partizanskih odreda Dalmacije. U aprilu 1943. postavljenje za političkog komesara istog štaba. Zajedno sa ostalim rukovodiocima štaba odigrao je značajnu ulogu u učvršćivanju postojećih i formiranju novih partizanskih odreda.

Nakon kapitulacije Italije Vlado Bagat dolazi u Mornaricu NOVJ. Odmah je postavljen za pomoćnika političkog komesara IV POS-a, koji je bio u fazi formiranja. Istakao se u organiziranju jedinica i službi sektora. U dosta teškim uslovima uspostavlja partijsku organizaciju sektora. Posebnu pažnju je posvetio formiranju partijskih organizacija u svim važnijim jedinicama i službama. Cesto obilazi jedinice pomažući komandnom i partijskom rukovodstvu na njihovom učvršćenju. Lično učestvuje i u uspostavljanju veza s obalom koju je zauzeo neprijatelj. Naročito se istakao u organizaciji prebacivanja jedinica, zatim ranjenika i posebno zbjega. Poslije povlačenja IV POS-a na Vis, posebnu pažnju je posvetio učvršćenju partijskih organizacija i uzdizanju partijskih kadrova. Partijska organizacija IV POS-a pod njegovim rukovodstvom neprekidno je jačala i uspješno izvršavala postavljene zadatke.

Nakon postavljanja na dužnost pomoćnika političkog komesara II POS-a odlazi na Dugi otok, gdje se tada nalazio Štab sektora. Drugi POS je tada djelovao u dosta teškim uslovima, jer mu je cijelo operativno područje bilo pod kontrolom neprijatelja. U maju odlazi na otok Krk, gdje je djelovala Udarna grupa II POS-a. Ta jedinica je također djelovala u složenim uslovima, pa je Bagat otišao da pomogne u njenom sređivanju. Sticajem okolnosti, stigao je baš u vrijeme kada su Nijemci pročešljavali otok s ciljem da napadnu i unište Udarnu grupu. Vlado Bagat preuzeo je komandu i svojim bogatim ratnim iskustvom doprinio da jedinica ne bude opkoljena i uništena.

Po završenom zadatku krenuo je patrolnim čamcem »PČ-76« natrag na Dugi otok noću 30/31. maja. Baš te noći Nijemci su u sklopu operacije »Wikinger« izvršili iskrcavanje na otok Olib. Ne znajući da su na otoku Nijemci, Bagat je oko 06.30 sati 31. maja patrolnim čamcem doplovio ispred luke Oliba. Nijemci su iz zasjede na lukobranu otvorili jaku vatru, prorešetali patrolni čamac, oštetili i zaustavili motor, tako da posada nije bila u stanju izvršiti nikakav manevar. Tom prilikom poginuo je Vlado Bagat. Sa njim su poginuli komandant patrolnog čamca Martin Vučetić, motorista Jovo Silić i borac Dopunske čete Šime Žic.[390)]

Vlado Bagat kao uzoran komunist, neobično hrabar borac i rukovodilac bio je uvijek cijenjen u sredinama u kojima je živio i borio se. Uživao je povjerenje i veliku popularnost, jer se na svakom mjestu isticao ličnim primjerom. Zbog toga je 10. septembra 1948. godine proglašen za prvog narodnog heroja Jugoslavenske Ratne mornarice.[3911]

Četvrti POS u junu 1944. godine

Početak juna 1944. odvijao se u nizu značajnih događaja na ratištima drugog svjetskog rata. Saveznici su ušli u Rim 5. juna. Iskrcavanje u Normandiji, a time istovremeno i otvaranje drugog fronta u Evropi, izvršeno je 6. juna. Velika ljetnja ofenziva Crvene armije na istočnom frontu počela je 10. juna. Poslije neuspjelog njemačkog desanta na Drvar, maršal Tito s članovima Vrhovnog štaba, AVNOJ-a i NKOJ-a prebacio se avionima s Kupreškog polja u Italiju 3. juna. Uvečer u 20

390) NAV-N-T, f. 565/1014. Prema izvještaju Štaba 15. brdskog korpusa, poslije kraćeg žestokog okršaja onemogućeno je isplovljenje motornom čamcu na Olibu, na kojem ie poginulo pet ljudi a među njima i »načelnik štaba dalmatinske obalne mornarice«. To se odnosilo na Vladu Bagata, ali on takvu dužnost nikada nije vršio niti je ona postojala (NAV-N-T-314, f. 562/833).

391) *VE,* II, br. 1, Beograd 1970, 429; *Narodni heroj i Jugoslavije,* Beograd 1982, 48—49; *IV POS 1943-1983,* 194-197.

sati 6. juna maršal Tito sa saradnicima ukrcao se na britanski razarač »Blackmore« koji je u pratnji razarača »Egesford« isplovio iz Barija za Komižu. Maršal Tito iskrcao se u Komiži u 2 sata 7. juna, i tako je došao na otok Vis gdje će ostati sve do 19. septembra. Vis je tada bio sjedište 26. divizije, Štaba Mornarice NOVJ i IV POS-a. Nakon dolaska maršala Tita, Vrhovnog štaba, AVNOJ-a, CK KPJ i NKOJ-a Vis je postao sjedište nove Jugoslavije.

Dolaskom na Vis maršala Tita, Vrhovnog štaba i ostalih centralnih organa, otok je dobio poseban značaj u političkom i strategijskom smislu. Premda je i do tada Vis bio objekat od posebnog značaja, sada je njegova važnost višestruko porasla. Zato je trebalo poduzeti dodatne mjere u njegovoj obrani, iako je i do tada otok bio dobro branjen. Međutim, bez obzira na postojeću situaciju, nikad se nije moglo znati što sve može poduzeti neprijatelj s ciljem da pokuša uništiti vojno i političko rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta. Zbog toga je sada glavni zadatak 26. divizije, a po mnogim aspektima i Mornarice NOVJ, bila obrana Visa. To znači da je jedinicama stacioniranim na otoku ograničena ofenzivna aktivnost, odnosno izvođenje borbenih djestava većih razmjera. Naime, jedinice su glavnu pažnju posvetile obrani otoka, čime su ujedno štitile političko i vojno rukovodstvo koje se na njemu nalazilo. Ipak, napadi su vršeni na sve veće otoke i na poluotok Pelješac ali samo snagama jačine do jednog bataljona. Osnovni cilj tih borbenih dejstava bio je stalno uznemiravanje neprijatelja i nanošenje gubitaka, posebno u živoj sili. Pored toga, jedinice su sticale borbena iskustva i kalile se za odlučujuće borbe koje su predstojale za oslobođenje otoka i obale. Za razliku od dotadašnjih desantnih prepada, neprijatelj više nije napadan u uporištima, nego su borbena dejstva izvođena u vidu zasjeda, manjih prepada i si. Time je neprijatelj držan u stalnoj neizvjesnosti i prisiljavan da poduzima razne stepene pripravnosti, što gaje u određenoj mjeri iznuravalo. Štab 26. divizije direktivom od 11. jula odredio je svojim brigadama da snagama do jednog bataljona napadaju neprijatelja na otocima, i to: 1. brigada na Hvaru i poluotoku Pelješcu, 11. brigada na Mljetu i Korčuli, 12. brigada na Braču, Šolti i Drveniku, i 3. prekomorska brigada na Korčuli i Braču.[392)]

Dolazak Vrhovnog štaba na Vis bio je od velikog značaja za dalji razvoj Mornarice NOVJ. U stvari, i Vrhovni štab i vrhovni komandant maršal Tito sada su mogli da se na licu mjesta upoznaju s organizacijom i borbenom djelatnošću Mornarice NOVJ. Istovremeno, i Štab Mornarice sada je bio u stanju da se neposredno obraća Vrhovnom štabu i u direktnom kontaktu rješava probleme s kojima se susretao. Predstavnici CK KPJ sastali su se 30. juna s političkim rukovodiocima Mornarice NOVJ. Na sastanku su u osnovnim crtama izneseni organizacija Mornarice NOVJ, pomorskih i drugih snaga kojima je raspolagala, brojno stanje i stanje partijske organizacije. Posebno su razmotreni problemi koje je trebalo neposredno riješiti. Najvažniji su bili: zahtjev da se Mornarica NOVJ neposredno potčini Vrhovnom štabu, da joj se pruži pomoć u vojnim i političkim rukovodiocima, da se mornari iz kopnenih jedinica prekomanduju u Mornaricu, da se Mornarici omogući da sama mobilizira ljudstvo, da joj se odobri kredit radi isplate duga radionicama u Italiji koje su radile za njene potrebe, da se prihodi od prekooceanskih brodova čije su posade otkazale poslušnost izbjegličkoj vladi stave na raspolaganje Vrhovnom štabu ili Štabu Mornarice za nabavku potrebnog materijala za remontovanje i popravak brodova i da se po mogućnosti nabavi iz SSSR-a 4.000 pari mornaričkih uniformi.[393)*]

Zapisnik s tog sastanka upućen je vrhovnom komandantu maršalu Titu radi upoznavanja stanja u Mornarici NOVJ. Jedan broj pomenutih problema odmah

392) *AVII,* k. 1103, br. reg. 5-7.

393) Arhiv CK SKJ, reg. br. 4905/VI, 18-2; J. Vasiljević, Mornarica NOVJ, 286. Mornarica NOVJ je u Italiji koristila za određene radove i tehničke radionice vlasništvo Talijana, pa su te usluge morale biti plaćene u lirama.

je riješen. Tako je Mornarica NOVJ podređena Vrhovnom štabu, dodijeljena su joj novčana sredstva u iznosu od 6,500.000 lira, a postepeno je dobila i određeni broj kadrova. Ostali problemi riješavani su kasnije.[394]*

Poslije desantnog prepada na Brač Nijemci su zbog nedostatka snaga na obali bili prisiljeni da s otoka vrate natrag 3. bataljon 892. puka. Jedinice raspoređene na otocima još čvršće su vezane za postojeća uporišta, odnosno utvrđene rajone. Dopunskim mjerama postavili su nova minska polja i žičane prepreke oko položaja, a nastavili su gradnju bunkera u živom kamenu. Polazeći od efikasne pomoći koju su pružile obalne baterije za vrijeme borbi na Braču, nastavili su s uređenjem postojećih i izgradnjom novih položaja. Na obali od Trogira do Podaca bile su raspoređene obalne baterije iz sastava 948. i 622. diviziona kopnene vojske. Baterije su bile: o. Ćiovo-zapad (4 topa od 155 mm, domet 11,3 km), o. Čiovo-sredina (4 topa od 152 mm, domet 17,2 km), o. Ćiovo-istok (4 topa od 100 mm, domet 8 km), Split (4 topa od 152 mm, domet 17,2 km), Split (2 topa od 105 mm, domet 12 km), Omiš (3 topa od 105 mm, domet 13,6 km), Makarska (4 topa od 105 mm, domet 18,7 km) i Podaca (4 topa od 152 mm, domet 17,2 km). Obalne baterije iz sastava Ratne mornarice pripadale su 628. i 612. mornaričkom artiljerijskom divizionu. Potpuno izgrađene baterije bile su: Drvenik Veli (3 topa od 66 mm, domet 6 km) i lučka baterija Split (2 topa od 75 mm, domet 8,5 km). Još uvijek su bile u izgradnji, odnosno pri završetku obalne baterije: Split (4 topa od 150 mm, domet 21 km), Drvenik Veli-istok (4 topa od 76 mm, domet 8,5 km), nova lučka baterija Split (4 topa od 76 mm, domet 8,5 km), Dugi Rat (4 topa od 135 mm, domet 16-18 km), Sumartin (4 topa od 90 mm, domet 11 km) i Sućuraj (3 topa od 84 mm, domet 11 km).[3951]

Pored obalnih baterija, Nijemci su nastojali ojačati protuavionsku obranu, posebno luka. Iznad splitske luke noću 26/27. juna postavljeno je pet zaprečnih balona radi ometanja napada niskoletećih aviona. Sedma flotila torpednih čamaca i dalje je bazirala u Splitu. Međutim, torpedni čamci su rijetko isplovljavali, i to uglavnom u nepokretne patrole zapadno od rta Ploča. Pri tome se nisu udaljavali mnogo od obale. Desantno-jurišni čamci, kojih je prosječno bilo 19, održavali su pomorski saobraćaj s otocima, ali su osiguravali i konvoje motornih jedrenjaka u međuotočnom području i uz obalu. Najveće gubitke u brodovima Nijemci su i dalje trpjeli od savezničke avijacije. Karakteristično je da su najmanje gubitke imali desantno-jurišni čamci, iako su izvršavali najviše zadataka.[396]*

Uporedo s izvršavanjem postavljenih zadataka Mornarica NOVJ je dalje jačala u organizacionom i kadrovskom pogledu. Naredbom Štaba Mornarice od 24. maja 1944. ponovo je uspostavljen V pomorski obalni sektor, čiji je štab počeo djelovati na Lastovu 12. juna. Mornarička stanica je ukinuta, a njeno osoblje je ušlo u sastav V POS-a. Štab Mornarice dodijelio je V POS-u Korčulansku flotilu patrolnih čamaca, koja je dobila novi naziv »Lastovska flotila patrolnih čamaca«. Imala je ove patrolne čamce: »PČ-48«, »PČ-51«, »PČ-62«, PC-64«, PČ-72«

394) Vrhovni štab je najprije Mornarici NOVJ odobrio 5,000.000 lira, a zatim još 1,500.000 lira. Suma je utrošena za najnužnije potrebe plaćanja usluga i nabavke materijala u Italiji *(AVII,* k. 2071, br. reg. 2/1; k. 2065, br. reg. 44-1/6).

395) Treći bataljon 892. puka prebačen je s Brača u Split noću 10/11. juna. Četiri nova desantno-jurišna čamca uplovila su u Split 11. juna. Obalne baterije kopnene vojske pripadale su 944. obalnom artiljerijskom puku (*KTB SD,* 6. i 11. 6. 1944). Posade za mornaričke obalne baterije u Sućurju i Sumartinu stigle su iz Mostara 16. juna, a u Dugi Rat 21. juna (*KTB SD,* 16, 21, 22. i 24. 6. 1944).

396) *KTB SD,* 27.6. 1944. Noću 14/15. juna četiri desantno-jurišna čamca isplovila su iz Splita sa zadatkom da napadnu brodove koji održavaju vezu između Drvenika Malog i obale. Zasjeda je postavljena kod Vinišća, ali nije osmotren nijedan brod, pa su se desantno-jurišni čamci vratili u Split (*KTB SD,* 15. 6. 1944). U toku juna Nijemci su imali ove gubitke u brodovima: potopljeni - 1 torpedni čamac, 5 motornih jedrenjaka, 1 desantna splav tipa »SF« i 1 desantno-jurišni čamac; oštećeni - 2 torpedna čamca, 11 desantno-jurišnih čamaca (od toga 8 je imalo kvarove na pogonskim uređajima) i 18 motornih jedrenjaka (svi su imali kvarove na pogonskim uređajima, od kojih je većina bila sabotaža od članova civilnih posada).

»PČ-73« i »PČ-77«. Naređeno je Štabu IV POS-a da što je moguće više pomogne Štabu V POS-a radi što bržeg uspostavljanja organizacije i početka borbenog djelovanja.[3971]

Ponovno uspostavljanje V POS-a bio je značajan događaj u razvoju Mornarice NOVJ. Time se njena organizacija počela širiti i prema južnom Jadranu, mada je najveći njegov dio bio pod kontrolom neprijatelja. Štab V POS-a odmah je poduzeo niz mjera, radi jačanja oružane borbe na svom operativnom području-

Dolaskom Vrhovnog štaba na Vis Štab IV POS-a pojačao je patrolnu službu oko otoka. Pošto nije bilo dovoljno patrolnih čamaca, svi čamci koji su bili u stroju praktično su skoro svaku noć bili na zadacima. Nije opremljen nijedan novi patrolni čamac. Viška flotila imala je 10 patrolnih čamaca i 4 barkase. PČ-55 »Partizan II« predat je Bračkoj flotili, a u sastav Viške ušla je novoopremljena barkasa »B-3«. Hvarska i Bračka flotila imale su po pet patrolnih čamaca »PČ--76« je 18. maja predat II POS-u.

Sada je IV POS imao svega 20 patrolnih čamaca. Pojačanje flotila patrolnih čamaca II i V POS-a bilo je vrlo značajno, jer se radilo o krilnim pomorskim obalnim sektorima. Ti sektori su dobili zadatak da što je moguće više »prodiru« prema sjevernom i južnom Jadranu.[398]*

Po naređenju Štaba Mornarice naoružani brod NB-12 »Borac« predat je V POS-u. NB-12 »Borac« je isplovio za Lastovo i 15. juna ušao je u sastav Lastovske flotile. Dodjeljivanje tog naoružanog broda V POŠ-u bilo je u skladu sa zadacima koje je dobio sektor. Patrolni čamci su bili preslabi da bi izvršavali zadatke u vodama Mljeta i dubrovačkih otoka. U sastav naoružanih brodova IV POS-a, ušao je 20. juna novoopremljeni naoružani brod NB-13 »Partizan«. To je bio bivši tunolovac »Jadran« iz Crikvenice koji je generalno remontiran u Monopoliju, a zatim je u Visu opremljen i naoružan. Po naoružanju (2 topa od 40 mm, 3 topa od 20 mm, 2 mitraljeza od 8 mm) i drugim taktičko-tehničkim osobinama, NB-13 »Partizan« je predstavljao značajno pojačanje sastava naoružanih brodova.[399]*

Polazeći od obećanja saveznika da će predati Mornarici NOVJ 12 desantnih splavi, postojala je namjera da se formiraju dvije flotile sa sjedištima u Visu i Komiži. Međutim, u junu je bilo predato svega pet desantnih splavi, pa se odustalo od formiranja flotila dok ne pristignu sve.

Broj pomoćnih brodova neznatno je povećan. I dalje je veliki problem bio u tome što je od ukupnog broja svega oko petina pomoćnih brodova bila ispravna. Potražnja za njima bila je sve veća, jer se pomorski saobraćaj sve više intenzivirao i razgranjivao. Stare i istrošene pogonske uređaje, bez rezervnih dijelova, nije bilo lako ni održavati ni popravljati. Do novih pogonskih uređaja bilo je vrlo teško ili nemoguće doći. U takvoj situaciji jedini izlaz je bio povećano angaživanje posada ispravnih pomoćnih brodova, koje su skoro stalno bile na zadacima. Na taj način, bilo je moguće uz određene poteškoće izvršavati postavljene zadatke.[400]*

Tehnička služba sa radionicama i brodogradilištima ulagala je velike napore u osposobljavanju neispravnih, havariranih i oštećenih brodova. Najviše vremena utrošeno je na popravke pogonskih uređaja i njihove preglede, odnosno re-

397) *AVII,* k. 2065, br. reg. 32-1/3; Naredba Štaba Mornarice br. 36 od 31. maja 1944; k. 2052, br. reg. 4-2/1.

398) *AVII,* 2034, br. reg. 34-1/2.

399) *AVII,* k. 2034, br. reg. 34/1 -2. Nakon dolaska iz II POS-a u Vis, tunolovac »Jadran« je zbog trošnog stanja i nesigurnog pogonskog uređaja upućen krajem februara 1944. u Italiju na generalni popravak (K. Pribilović, *Naoružani brodovi* 209). U Visse vratio 4.juna *(AVII,* k. 2041, br. reg. 1-39/1).

400) Za vrijeme njemačkog iskrcavanja na sjevernodalmatinske otoke njemački torpedni čamci presreli su i potopili južno od Žiija m/j »Mali Ante«-Rogač noću 1/2. juna (Materijali br.

vizije. Dosta radnih sati dato je na izvlačenje brodova na navoz, čišćenje i bojadisanje podvodnih dijelova, na izmjene dotrajalih dijelova trupova i otklanjanje raznih oštećenja. Samo u periodu od 1. do 16. juna izvršeni su veći ili manji popravci na 47 brodova. Rezultati bi bili, svakako, i veći da nije nedostajalo rezervnih dijelova i potrebnog materijala. Da bi se dobila drvena građa, organizirano je sječenje trupaca na Dugom otoku i Lastovu, kao i prevoz u Vis. Grupa stručnjaka iz tehničkih radionica upućena je 9. juna u Italiju radi nabavke najnužnijih rezervnih dijelova i ostalog materijala za popravke brodova.[400]

Važnost službe veze bila je takva da su i Štab IV POS-a i njegov referent za vezu poduzeli niz mjera kako bi je ojačali i usavršili. Pri tome je dobijena određena pomoć od Štaba Mornarice. Uspostavljena je 25. maja nova osmatračka stanica sa tri signalista na Palagruži. Početkom juna stanje osmatračkih stanica i brojno stanje bilo je: Hum 18 (1 telefonska centrala, 1 telefon, 5 optičkih aparata, 1 signalni pištolj, 1 dvogled, 1 barjak), Turnić 9, Vela Glava 8, Host 7, Sektor 12, Biševo 7 i Palagruž 3. Na naoružanim brodovima bilo je 9 signalista. Broj signalista se povećao jer su došli novi nakon završenog signalnog kursa u Monopoliju. Radio-telefonista bilo je 6, od kojih su 3 privremeno bila u III POS-u radi ispitivanja mogućnosti upotrebe malih radio-stanica tipa »talkie-walkie«. Uspostavljena je radionica službe veze s jednim radnikom. Pored postojećih, uspostavljene su slijedeće telefonske linije: IV POS-Centrala Vis (drugi vod), Vela Glava-Rukavac (do Lučkog zastupstva), Podselje-IV POS i jedan dio linije Vela Glava-IV POS. Za dovršenje ove linije, zatim za uspostavljanje telefonske veze između radionica u Visu i sa Hvarskom flotilom u Rukavcu nedostajalo je 20 km kabela i jedna telefonska centrala. Iako su potrebe bile znatno veće, u toku juna primljeni su: 4 male radio-stanice tipa »talkie-walkie«, 3 monokla, 4 signalna pištolja, 2 mala heliografa, 11 malih ručnih signalnih lampi, 4 telefona, 85 malih suhih baterija i jedan telefon za Hvar (sve dobijeno od Štaba Mornarice), dok su saveznici predali: 21 malu ručnu signalnu lampu (10 poslano III POS-u), 8 malih suhih baterija i 2 stakla za signalne aparate.[402]*

Premda je donekle poboljšana situacija u vezi sredstava za vezu, još uvijek su postojali mnogi problemi. Male radio-stanice tipa »talkie-walkie« (B.C.-611-D) koje su imali naoružani brodovi pokazale su se kao dobre za vrijeme izvršavanja zadataka na moru. Međutim, čim bi se uključio brodski dinamo, prijem je bio slab ili nikakav. Pored toga, saveznici za te radio-stanice nisu isporučili nikakve rezervne dijelove. Osjećala se velika oskudica suhih baterija svih vrsta, a posebno za ručne signalne lampe na brodovima. Dvogleda je bilo vrlo malo, pa ih nisu ni imali BB »Topčider« i NB-13 »Partizan«. Male radio-stanice koje su bile upućene na ispitivanje na područje III POS-a jednim motornim leutom vraćene su natrag. Vraćene su saveznicima zbog vrlo čestih kvarova i malog dometa, a uz to nisu se pokazale pogodnim za upotrebu u međuotočnom području. Dvojica radio-telefonista ostali su u III POŠ-u, dok su ostali raspoređeni na dužnosti u telefonske centrale.[403]'

Štab IV POS-a nije imao svoj radio-centar, jer su sve potrebe za održavanje radio-veze rješavane putem radio-centra Štaba Mornarice. Prva radio-stanica tipa »B.C.-654-A« montirana je u junu na NB-8 »Kornat«, i s njom je uspješno odr-

401) *AVII,* k. 2040, br. reg. 6-20/1; *Materijali* br. 162/2. Radi nabavke materijala u Italiju su upućeni Mate Kumparac i Đuro Šteta *(AVII,* k. 2027, br. reg. 5-9/1). Štab IV POS-a dovijao se na razne načine da dođe do potrebnog materijala. Savezнички oficiri kapetan Forder i poručnik Vajt (White) snabdijevali su IV POS raznovrsnim tehničkim materijalom do kojega se inače nije moglo doći i kad god je trebalo pružali su pomoć. Da bi ih nagradio, Stab IV POS-a organizirao im je 29. juna izlet na Lastovo u trajanju od četiri dana *(AVII,* k. 2053, br. reg. 1-5/1).

402) *AVII,* k. 2072, br. reg. 1-25/4, 1/25-6. U uvali Mezuporat na o. Biševu postavljenje telefon i linijom povezan s osmatračkom stanicom. U tu uvalu su pristajali brodovi koji su saobraćali između Visa i Biševa.

403) *AVII,* k. 2072, br. reg. 1-25/6, 1-27/7.

žavana radio-veza prilikom izvršavanja borbenih zadataka. Krajem juna ta radio-stanica je demontirana i postavljena na k. 129 Basulinka. Međutim, s njom još nije održavana radio-veza jer su vršene pripreme za formiranje radio-centra IV POS-a.[404]»

U sastavu IV POS-a formirana je 17. juna Četa za vezu s brojnim stanjem od 32 borca i rukovodioca (13 iz Čete za vezu Štaba Mornarice i 19 iz Dopunske čete IV POS-a). Četa za vezu je odmah preuzela sve telefonske linije i centrale i bila je odgovorna za organizaciju i održavanje veze u IV POS-u. Za komandira čete je postavljen Mate Novak, a za političkog komesara Milan Maretić. Preuzete su ove telefonske centrale: dvije sa po 10 brojeva u Štabu IV POS-a, jedna u Visu sa 25 brojeva, dvije u Komiži sa 10 i 6 brojeva, jedna u Podselju sa 6 brojeva, jedna na Humu sa 6 brojeva, jedna na Turniću sa 6 brojeva, i jedna na Veloj Glavi sa 6 brojeva (telefonske linije između ovih centrala imale su ukupno 65 km kabla i 64 km gole žice). Zbog dolaska Vrhovnog štaba izvršena je reorganizacija telefonske mreže, pa je rađeno na ovim linijama: Vis-telefonska centrala saveznika, telefonska centrala Vis-Komanda Srednjodalmatinskog područja, Hum-Turnić, telefonska centrala Vis-brodogradilište-tehničke radionice, Hum-Štab 26. divizije, telefonska centrala Vis-Općinski NOO, telefonska centrala Vis-Ozna, IV POS-radio-stanica na Basulinki, IV POS-kontrolni odsjek Štaba Mornarice, i na induktorskoj liniji između Komande Srednjodalmatinskog područja i Visa. Za nove linije samo u Visu potrošeno je 26 km kabla, a postavljeno je 9 novih telefona. U radionici je popravljeno: tri telefonske centrale sa 6 brojeva, 4 telefona, 1 zidni telefon, 2 poljska telefona i 12 induktorskih aparata, a montirane su dvije telefonske centrale. Pored toga, popravljane su telefonske mreže u Komiži i Visu. U svim navedenim radovima maksimalno je angažiran sastav Čete za vezu.[405)]

Krajem juna služba veze IV POS-a imala je: 3 oficira, 1 podoficira i 103 borca; materijalna sredstva: 4 radio-stanice, 9 telefonskih centrala, 43 telefona, 121 km kabla, 67 km bakrene žice, 7 velikih i 6 malih heliografa, 10 aldis-lampi (od toga 6 na brodovima), 6 ručnih signalnih lampi (od toga 3 na brodovima), 1 reflektor, 18 kompleta ručnih zastavica-semafora (od toga 6 na brodovima), 7 monokla, 2 skupa signalnih zastavica, 6 signalnih pištolja, 14 dvogleda, 10 nožnih punilaca i manje količine različitog potrošnog materijala. Služba veze je, uz određene probleme i poteškoće, uspješno izvršavala postavljene zadatke.[406]*

Osim navedenih, drugih posebnih promjena u organizaciji i formiranju novih jedinica u IV POS-u nije bilo. Zbog potreba službe izvršene su određene kadrovske promjene. Za političkog komesara ambulante postavljena je 14. juna Vjera Bagat. Rukovodilac SKOJ-a IV POS-a Nikola Tomić postavljen je 20. juna za pomoćnika političkog komesara V POS-a. Njegovu dužnost preuzeo je Ivo Perišin. Istom naredbom dotadašnji intendant IV POS-a poručnik Rade Kukavičić postavljen je za intendanta III POS-a. Za intendanta IV POS-a postavljen je Ante Vidošević, do tada na službi u Intendantskom odsjeku Štaba Mornarice. Umjesto ranjenog Frane Dubokovića, za političkog komesara NB-8 »Kornat« postavien je Jozo Cvitan. Na BB »Topčider« komandant je bio Ivan Brajčić, a politički komesar Vinko VidoVić.[407)]

404) *AVII,* k. 2072, br. reg. 1-27/7.

405) *AVII,* k. 2072, br. reg. 1-27/9. Telefonska mreža IV POS-a bila je povezana ovako: IV POS (I centrala i II centrala Vis, centrala Podselje, centrala Vela Glava), telefonska centrala Vela Glava (Stončica-Hvar, Paklenica, Podselje, Rukavac-Hvarska flotila), telefonska centrala Podselje (Hum, Vis), telefonska centrala Vis (11. brigada, telefonska centrala Komiža), telefonska centrala Hum (telefonska centrala Turnić, 26. divizija, Komiža) i telefonska centrala Turnić (12. brigada, Komiža, 3. prekomorska brigada).

406) *AVII,* k. 2072, br. reg. 1/27-7,1-25/4. Cjelokupne količine telefonskog kabla i bakrene žice bile su postavljene na postojeće telefonske linije, tako da nije ništa ostalo u rezervi.

407) *AVII,* k. 2037, br. reg. 1-19/1, 1-23/1; Naredba br. 40 Štaba Mornarice od 20. juna 1944 (AVII, k. 2028, br. reg. 31-1/1).

Polovicom juna 1944. u IV POS došla je veća grupa boraca, uglavnom Slovenaca iz Slovenskog primorja i Hrvata iz Istre. Oni su došli iz Egipta, gdje su otkazali poslušnost emigrantskoj vladi i prijavili se u NOVJ. Većinom su bili zarobljeni od saveznika kao pripadnici talijanske vojske, jer su živjeli u krajevima koji su nakon prvog svjetskog rata pripali Italiji. Emigrantska vlada uz pomoć saveznika uspjela ih je osloboditi iz zarobljeničkih logora i uvrstiti u svoje jedinice. Međutim, čim su saznali za pravo stanje u Jugoslaviji, većina je prešla na stranu narodnooslobodilačkog pokreta. Poslije raznih problema sa predstavnicima emigrantske vlade i saveznika, uz opasnost da budu osuđeni i zatvoreni, uspjeli su velikom upornošću prisiliti saveznike da ih prebace u Bazu Mornarice NOVJ u Monopoliju. Nakon dolaska u Vis raspoređeni su u razne jedinice. Nije utvrđeno koliko ih je tačno došlo u IV POS, ali vjerovatno preko 50. Njihov dolazak u IV POS, a posebno na brodove i u tehničke radionice odmah se osjetio. Mnogi od njih završili su razne specijalističke kurseve (artiljerci, motoristi, električari), pa su svoje znanje odmah primjenjivali u praksi. Druge grupe Slovenaca i Istrana činili su oni koji su na razne načine napustili talijansku vojsku i prijavili se u Bazu NOVJ u Italiji. Oni su također po grupama dolazili u sastav IV POS-a, ali nije utvrđeno kada i koliko ih je bilo. Zna se samo tačno daje 15. oktobra 1944. u IV POS-u bilo ukupno 105 Slovenaca.[408]

Brojno stanje IV POS-a 30. juna 1944. bilo je 1.328 boraca, 37 političkih radnika, 18 oficira i 69 podoficira, ukupno 1.452. Po brojnom stanju IV POS bio je najveći sektor u Mornarici NOVJ. U sektoru je bilo 127 članova KPJ, što je, ako se izuzme Baza Mornarice NOVJ u Monopoliju, bilo polovica od ukupnog broja članova partije u Mornarici NOVJ.[409)]

Zbog dolaska Vrhovnog štaba pooštrene su mjere bezbjednosti na Visu. Štab 26. divizije naredio je 7. juna da se pojača kontrola nad svima koji brodovima dolaze u bilo koju luku o. Visa. U vezi s tim, na Biševu je organizirano centralno sabiralište sa zadatkom da vrši kontrolu zbjega, zarobljenika, dezertera i ostalih koji su po bilo kojoj osnovi dolazili na Vis. Nakon provjere zbjeg je trebalo odmah uputiti u Italiju, a ostale (zarobljenike, dezertere i si.) u logor na Biševu. Povezano s tom naredbom, Štab IV POS-a naredio je 12. juna da svi koji brodovima dolaze u luku Vis moraju doći radi provjere na sabirni brod postavljen ispred zgrade štaba. Ranjenika je trebalo odmah uputiti u bolnicu a njihove sprovodnike na sabirni brod. Isti je slučaj bio i s ostalima. Takav način kontrole bio je vrlo efikasan, jer je postojeća služba s najvećom ozbiljnošću i tačnošću provjeravala svakoga ko je po bilo kojem osnovu dolazio na Vis.[4101]

Polazeći od do tada stečenih iskustava u borbi s neprijateljem, kao i metoda koje je primjenjivala njegova obavještajna i druge specijalne službe, Štab 26. divizije izdao je novu naredbu 15. juna. Njome je bilo određeno da nijedan savezнички, odnosno vlastiti brod ne može iskrcati nikoga na obalu prije nego što za to zaduženi organi iz sastava IV POS-a ne pregledaju tim licima dokumente. To se odnosilo na članove posada svih brodova Mornarice NOVJ, kao i savezničkih

408) *AVII,* k. 2043, br. reg. 7-34/1, 7-42/4; k. 103, br. reg. 8/3-2; k. 94, br. reg. 11-1/2. Iz Italije u Vis došlo je 3. juna 166 boraca sa p/b »Makarska«, a 157 sa p/b »Bakar«. U Višku flotilu raspoređeno je 13. juna 10 boraca Slovenaca koji su došli iz Egipta (Materijali br. 164/2). Prema navodima dr. Smodlake 16. maja iz Egipta u Italiju došlo je nekoliko stotina vojnika iz sastava jedinica emigrantske vlade kojoj su otkazali poslušnost (Josip Smodlaka *Partizanski dnevnik,* Zagreb 1986, 92).

409) *AVII,* k. 2048, br. reg. 2-40/3. *Zbornik NOR-a,* tom VIII, knjiga 2,422. U junu 1944. u Mornarici NOVJ bilo je 95 oficira, 162 podoficira i 227 mornara bivše ratne mornarice *(AVII,* k. 2064, br. reg. 2-40/9).

410) *AVII,* k. 1100, br. reg. 34/10; k. 2039, br. reg. 2-13/1. 0 zbjegu na Visu starala se Centralna komisija za prihvat i otpremu zbjega. Štab 26. divizije dopunio je naredbu od 7. juna novom, izdatom 14. juna. Njome je detaljnije regulirao provjeru svin koji su dolazili na Biševo i način njihova upućivanja na Vis *(AVII,* k. 2037, br. reg. 1-20/1).

brodova. Kada se radilo o savezničkim brodovima, postojeća služba trebala je voditi računa da savezнички organi pregledaju dokumente svim licima koja se iskrcavaju s tih brodova. Cilj je bio da se onemogući iskrcavanje na Vis svakome ko nema za to odobrenje. Pored postojećih lučkih straža, organizirane su i patrole oko otoka. Istom naredbom naređeno je da se pregledaju svi položaji dodijeljeni brigadama, da se provjeri da li su rezerve municije pospremljene na za to određenim mjestima, kao i suha hrana za šest dana. Budući da treća linija obrambenog rasporeda za obranu otoka nije bila zaposjednuta živom silom, nego su u izgrađene bunkere stavljeni streljačko naoružanje i municija, naređeno je da se sve to pregleda i dovede u stanje za momentalnu upotrebu. Svim jedinicama je naređeno, kada napuštaju svoje kasarne i logore, pa i u slučaju kada idu na rad, da obavezno sa sobom nose naoružanje. Sve to bilo je u funkciji poduzetih mjera da se spremno dočeka eventualni neprijateljski napad na Vis, odnosno da se spriječe pokušaji diverzija i napada na istaknute rukovodioce.[411]*

Pomorski saobraćaj i veze. Štab Mornarice dostavio je 15. juna Štabu IV POS-a i štabovima drugih sektora detaljan plan rada za čišćenje i osposobljavanje luka za promet na istočnoj obali Jadrana (Trst, Pula, Rijeka, Šibenik, Split, Metković, Dubrovnik i Kotor). U planu su razrađene sve pojedinosti što treba napraviti u vezi sa organizacijom lučke službe i njenog funkcioniranja u navedenim lukama kada se oslobode. Posebno je naglašeno da treba prikupljati sve podatke o stanju u tim lukama radi poduzimanja odgovarajućih mjera. Stab IV POS-a je za taj zadatak zadužio svoju Sekcnu za pomorski saobraćaj. Taj dokumenat je vrlo značajan jer pokazuje brigu Štaba Mornarice za brzo osposobljavanje luka i, ujedno, ukazuje na važnost pomorskog saobraćaja u obnovi zemlje, čije se oslobođenje uskoro očekivalo.[412]*

U toku juna IV POS je održavao sve pomorske veze kao i do tada. Najfrekventniji pomorski saobraćaj bio je na relaciji Vis-Kornati-Vis. Na toj ruti brodovi su obavezno plovili u konvojima, uz osiguranje naoružanih brodova i patrolnih čamaca. Tako je uvečer 24. juna isplovio iz Visa za Kornate konvoj sastava BB »Topčider« (ukrcao 51 borca), PČ-21 »Miran«, m/j »Biokovo« (ukrcao 40 tona hrane, municije i odjeće) i m/j »Slobodan« (ukrcao 24 tone hrane, municije i odjeće), i u jutarnjim satima 25. juna uplovio u Lavsu. Noću 25/26. juna uplovio je iz Kornata u Vis konvoj sastava PČ-2 »Macola«, m/j »Pravedan«, m/j »Frankopan« i jedan kuter u teglju. Brodovi su prevezli 290 izbjeglica, 63 ranjenika, 30 novih boraca i 10 putnika.[413]*

Veze s Drvenikom Malim i Biokovom redovno su održavane iako su Nijemci pokušavali da ih prekinu. Vezu s Drvenikom Malim obavezno su održavali naoružani brodovi, patrolni čamci i barkase. Tako je noću 13/14. juna BB »Topčider« prebacio iz Visa na Drvenik Mali teret raznog materijala i 24 borca (kurira) i rukovodioca koji su putovali na kopno, a doveo u Vis 47 boraca i rukovodilaca koji su doputovali s kopna, 22 nova borca i 16 izbjeglica. Barkasa »B-4« prebacila je noću 20/21. juna na Drvenik Mali 4 tone raznog materijala i 6 prolaznika, a dovela u Vis 18 kurira, 9 drugova iz Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju, 58 izbjeglica i 1 Talijana.[414]*

Uvečer 21. juna barkasa »B-4« iz sastava Viške flotile sa pet članova posade, nakon što je ukrcala 23 borca i rukovodioca koji su putovali na kopno po raznim zadacima, isplovila je za Drvenik Mali. Oko pola noći, kada je barkasa doplovila blizu uvale Vela Rina na Drveniku Malom gdje je trebala pristati, osmotrena su dva nepoznata patrolna broda koja su velikom brzinom plovila prema barkasi. Komandant barkase, na osnovi dotadašnjih iskustava, smatrao je da se

411) *AVII,* k. 2037, br. reg. 1-21/1.
412) *AVII,* k. 2039, br. reg. 1-19/1.
413) *Materijali* br. 164/2.
414) *Isto*

radi o njemačkim brodovima, pa je u želji da spasi brod, posadu i putnike povećao brzinu i nasukao barkasu na obalu. U gužvi koja je nastala svi su se iskrcali na obalu osim komandanta barkase i četiri putnika. Pošto barkasa nije bila vezana, udaljila se od obale. U tom momentu jedan od patrolnih brodova približio se barkasi i otvorio na nju jaku vatru, dok je drugi ostao pozadi. Kada je vatra prestala, komandant i dva putnika skočili su more i zaplivali prema obali, dok su preostala dva putnika ostala ležati na podnicama jer su bili neplivači. Patrolni brod koji je otvorio vatru ostao je blizu barkase. U međuvremenu, u pogođenu barkasu je prodiralo more što je prisililo dvojicu putnika da se pridignu. Tada se patrolni čamac približio barkasi, pa su obojica prebačena na njegovu palubu. Tek tada je ustanovljeno da su to američki patrolni čamci i daje do napada došlo uslijed zabune i nesporazuma. Na traženje spašenih, posada patrolnog čamca je spustila u more gumeni čamac, ali su pronađena samo dva leša. Međutim, američki patrolni čamci nisu htjeli pristati na obalu, jer su smatrali da je to opasno zbog Nijemaca. Nakon toga otplovili su za Komižu, a o svemu tome je izviješten Štab IV POS-a.[415]»

Članovi posade iskrcali su iz barkase na obalu sve što je bilo vrijedno, jer je potonula samo djelomično. Budući daje na Drveniku Malom bila savezničkа radio-stanica, o svemu što se dogodilo upućena je depeša u Vis. Doplovio je jedan savezнički patrolni čamac koji je noću 22/23. juna prebacio u Vis putnike, posadu barkase i 150 izbjeglica koji su bili na Drveniku Malom. Ustanovljeno je da su poginula tri putnika, jedan teže a drugi lakše ranjen, dok posada barkase nije imala gubitaka. U izvještaju Štabu Mornarice, Štab IV POS-a naglašava da je posada barkase uglavnom postupila ispravno. Zamjerke su bile: na obalu je trebalo prvi da iskoči član posade i drži vezaljku dok se svi ne iskrcaju, i u momentu otvaranja vatre trebalo je pokazati signal za raspoznavanje. Naime, Štab sektora je smatrao daje signal za raspoznavanje trebalo tada pokazati iz dva razloga: ukoliko se radilo o savezničkom brodu, on bi vjerovatno odmah prekinuo paljbu, a ako je bio neprijateljski - on bi ionako nastavio paljbu. Međutim, ostaju nedoumice zašto su savezнички brodovi prekinuli paljbu i zašto je gađanje sa udaljenosti od svega 100 metara bilo tako neprecizno da su meci čak prelijetali i Drvenik Mali. U pomenutom izvještaju se navodi podatak da su savezнички brodovi prekinuli paljbu kada je svjetlećim mecima osvijetljena i prepoznata zastava Mornarice NOVJ na barkasi.[4161]

Veza sa Podbiokovljem (Dobrogošće, Mirci) održavana je pojedinačnim naoružanim brodovima ili barkasama koje su se pokazale vrlo pogodnim za izvršavanje tog zadatka. Nakon isplovljenja iz Visa barkasa bi pristala u uvalu Smrska na južnoj obali Hvara. Šlijedeću noć nastavljana je vožnja za Mirce, a u povratku zbog kratkih noći barkasa bi uplovila u Dubu, Bezdiju ili neku drugu uvalu na sjevernoj obali Pelješca. Iduće noći bila bi nastavljena vožnja za Smrsku, odnosno Vis. Budući daje sve to dosta dugo trajalo, a postojala je stalna opasnost susreta s neprijateljskim brodovima kao i dejstva obalne baterije u Sućurju, donesena je odluka da se ta veza drugačije organizira. U stvari, dotadašnja pomorska veza Smrska-Mirci-Dobrogošće-Smrska i dalje se održavala zavisno od

415) *AVII,* k. 2065, br. reg. 3-18/1. Nije tačno poznato koliko je putnika prevozila barkasa. U Operativnom dnevniku IV POS-a navodi se da ih je bilo 23, a u izvještaju od 24. juna 14. Savezнички patrolni čamac prebacio je dva putnika u Komižu *(AVII,* k. 2065, br. reg. 3-18/7).

416) Prema izvještaju Štaba IV POS-a, poginuli su: Nikola Šećer iz 4. bataljona 3. prekomorske brigade, Ivan Mucić iz 11. brigade i Jošo Stevadžić iz Komande mjesta Prekaja. Dva leša koja su pronađena nisu imala nikakvih povreda. Pretpostavlja se da su se kao neplivači ugušili jer su skočili u dublje more. Savezнички patrolni čamci imali su radar i njime su otkrili barkasu. Njemačka posada Drvenika Velog čula je šum motora i osmotrila je, kako se navodi u ratnom dnevniku, kratkotrajno otvaranje vatre svjetlećim mecima u pravcu obale Drvenika Malog. Poslije dva pokušaja (noću 23/24. juna NB-8 »Kornat« i BB »Topčider« i noću 25/26. juna NB-8 »Kornat« i NB-13 »Partizan«), barkasa »B-4« je spašena, pa ju je noću 1/2. jula doteglio u Vis NB-13 »Partizan« *(AVII,* k. 2065, br. reg. 3-18/6, 3-18/7; *Materijali* br. 162/2; *KTB SD,* 22. 6. 1944).

potreba. Međutim, neprijatelj je otkrio da u Mircima i Dobrogošću pristaju brodovi koji dolaze iz Visa, pa je vršeći povremene kontrole obalnog ruba čak uspio otkriti jedno manje skladište. Radi toga su brodovi pristajali u uvalu Mlinica kod rta Žrnovica, oko 2 morske milje sjevernije od Dobrogošća. Međutim, zavisno od situacije brodovi su i dalje pristajali u Dobrogošće i Mirce. Tako je barkasa »B-2« nakon iskrcavanja hrane prebacila u Vis 22. juna 1 ranjenika, 2 talijanska vojnika, 2 člana Okružnog komiteta, 20 izbjeglica i 7 spašenih američkih avijatičara.[417)]

Pored te, za Podbiokovlje je organizirana i druga pomorska veza. Štab IV POS-a uputio je 10. juna u Smrsku na Hvaru dva odgovorna lica sa zadatkom da organiziraju pomorsku vezu između sjeverne obale Hvara i Drašnica u Makarskom primorju. To je učinjeno zbog toga što su Nijemci kontrolirali samo najistočniji dio Hvara, dok je ostali dio otoka bio slobodan. Time su stvorene mogućnosti da se uspostavi pomorska veza između sjeverne obale otoka Hvara i Makarskog primorja. Za održavanje veze izabrana je uvala Pobij, sjeverozapadno od Gdinja. Materijal iz Visa prebacivan je brodovima u Smrsku, pa kopnom preko o. Hvara u uvalu Pobij, a iz nje brodom nà obalu kod Drašnica (razdaljina oko 8 morskih milja). Kapacitet te pomorske veze na početku bio je mali, ali se postepeno povećavao. Za tu vezu bio je odgovoran Mate Jakić.[418)]

Veza sa Šoltom održavana je rijetko a s Bračem redovno. Održavali su je obavezno naoružani brodovi ili patrolni čamci. Na Brač su prebacivani borci, naoružanje, municija i hrana za Brački partizanski odred, i hrana za stanovništvo koju su dijelili organi narodne vlasti. Sa Brača u Vis prebacivani su zbjeg i svježa hrana. Tako je barkasa »B-l« noću 26/27. juna prebacila u Vis 30 ovaca za klanje, dva sanduka voća, dva sanduka sira i petnaest kanti meda. Prilikom prebacivanja na Brač jedinica iz sastava 26. divizije radi izvođenja prepadnih i drugih akcija formirao bi se konvoj. Tako je noću 28/29. juna konvoj sastava »PČ-57«, m/j »Zmaj« i m/j »Darinka« prebacio iz Oključne (Vis) na Brač 150 boraca iz sastava 12. brigade.[419)*]

Veza s Hvarom održavana je skoro svakodnevno, i to naoružanim brodovima, patrolnim čamcima i motornim jedrenjacima. Zapadni i centralni dio Hvara bio je slobodni teritorij, tako da se pomorski saobraćaj između Visa i Hvara postepeno intenzivirao. Na Hvar je uglavnom prebacivana hrana, a u obratnom smjeru svježe voće i povrće i ovce za klanje.[420)']

Veza s Lastovom bila je vrlo česta, a održavali su je motorni jedrenjaci. Prebacivani su hrana, naoružanje, oprema i drugi materijal potreban za ponovno uspostavljeni V POS. Pored toga, prebacivane su manje grupe boraca i rukovodilaca koji su određeni za popunu jedinica i službi tog sektora. U obratnom smjeru uglavnom su prebacivani ranjenici i zbjeg. Štab Mornarice je odobrio ribolov

417) *Materijali* br. 164/2.

418) *Isto.*

419) *Isto.* Stanovništvo je prebacivano u zbjeg, jer su Nijemci i dalje vršili evakuaciju stanovništva sa Brača i Hvara na kopno. Štab 5. SS brdskog korpusa naredio je da se sve preostalo stanovništvo sa Brača evakuira na kopno, jer je ono označeno kao glavni oslonac jedinicama NOVJ. Za vrijeme desantnog prepada na Brač Nijemci su iz Sućurja na Hvaru prebacili na obalu 42 muškarca, 250 žena i 80 djece i tako skoro potpuno raselili to mjesto *(AVII,* NAV-4-T-313-199/7461171-72, 7461169). Prema njemačkim podacima, na Braču je 21. juna uništen jedan njihov vod (9 poginulih, ostali zarobljeni). Tu akciju izveo je 1. vod 1. čete 1. bataljona 12. brigade, koji je prebačen iz Visa na Brač. Zasjeda je postavljena na cesti između Dračevice i Ložišća. Prema vlastitom izvještaju, to se dogodilo 16. juna, ubijeno je 12 a zarobljeno 17 njemačkih vojnika *(AVII,* 1101 A, br. reg. 9-1/17; Nikola Anić *n. d,* 81). Nije poznato zašto se razlikuju datumi navedenog događaja u njemačkim i našim dokumentima.

420) *AVII,* k. 2065, br. reg. 7/1-3.

oko otoka Sušca na udaljenosti do 1.000 metara od obale, pa su tamo upućene ribarske ekipe. Zato su brodovi koji su plovili za Lastovo pristajali i na Sušcu.[421]>

Veza s Palagružom održavana je povremeno, zavisno od potreba. Tako je 12. juna isplovio za Palagružu m/j »Slobodan«, koji se u Vis vratio 14. juna sa 28 boraca. Po odobrenju Štaba Mornarice, u junu je počeo ribolov oko Palagruže na udaljenosti do 1.000 metara od obale. Iz Visa su upućene dvije ribarske ekipe koje su lovile plavu ribu.[422)]

Četvrti POS je raspoloživim brodovima uspješno obavljao pomorski saobraćaj. U periodu od 15. maja do 15. juna iz Visa su isplovila 263 broda na zadatke održavanja pomorskih veza, odnosno pomorskog saobraćaja. Prosječno je isplovljavalo devet brodova dnevno. To je bio značajan uspjeh ako se uzme u obzir da je veliki broj pomoćnih brodova bio neispravan.[423]*

Jedan od važnih zadataka IV POS-a bilo je sprečavanje neprijateljskog pomorskog saobraćaja. Za izvršavanje tog zadatka IV POS je mogao upotrijebiti samo naoružane brodove, zato što su njemački brodovi na području IV POS-a obavezno plovili u konvojima sa neposrednim, a često i posrednim osiguranjem. Napad na takve konvoje mogao se izvoditi minimalno sa tri do četiri naoružana broda. Pošto je naoružanih brodova bilo malo, oni su upotrebljavani prvenstveno za osiguranje vlastitih konvoja i održavanje pomorskih veza na najopasnijim rutama. Nije bilo moguće izdvojiti više naoružanih brodova koji bi postavljali pokretne ili nepokretne patrole kod rta Ploča i kod rta Lovišće (Pelješac). To su, praktično, bila jedina mjesta gdje su naoružani brodovi mogli presretati i napadati njemačke konvoje. U junu je IV POS imao četiri naoružana broda, pa je donesena odluka da se napadne neprijateljski pomorski saobraćaj na ruti Šibenik-Split kod Drvenika Malog. Štab IV POS-a izdao je 17. juna zapovijest kojom je vrlo detaljno regulirao način izvođenja tog napada. Bilo je predviđeno da u napadu učestvuju tri naoružana broda snabdjevena radio-stanicama tipa »talkie-walkie«, dok je NB-8 »Kornat« dobio radio-stanicu za održavanje veze sa Štabom Mornarice.[424)]

Uvečer 19. juna pod komandom komandanta IV POS-a kapetana Srzića iz Visa je isplovio sastav: NB-3 »Jadran«, NB-8 »Kornat« i NB-13 »Partizan«. Po doplovljenju u uvalu Vela Rina (Drvenik Mali) iskrcana je grupa obavještajaca, sa zadatkom da se prebaci na obalu i prikupi podatke o neprijateljskom pomorskom saobraćaju u Drveničkom kanalu. Poseban osmatrač postavljen je na kotu 80 na Drveniku Malom. Dobili su male radio-stanice »talkie-walkie« i zadatak da izvještavaju komandanta sastava o svakoj pojavi neprijateljskih brodova. Nakon toga naoružani brodovi su zauzeli nepokretnu patrolu u Drveničkom kanalu između rta Čovik na obali i Drvenika Malog. Pošto neprijateljski brodovi nisu naišli, sastav se povukao u uvalu Palmižana na Paklenim otocima kod Hvara. Slijedeće noći zasjeda je postavljena na istom mjestu, ali ponovo nije bilo neprijateljskih brodova. Sastav je uplovio u Palmižanu, a NB-3 »Jadran« u Vis, jer je došlo do havarije na pogonskom uređaju, odnosno kopči koja je zbog nedostatka rezervnih dijelova ranije provizorno popravljena. Slijedeće dvije noći NB-8 »Kornat« i NB-13 »Partizan« proveli su u zasjedi kod rta Lovišće na Pelješcu ali

421) *AVII,* k. 2067, br. reg. 2-39/1. Noću 20/21. juna isplovili su iz Visa za Lastovo NB-12 »Borac« tegleći ronilački čamac s ekipom i m/j »Sv. Josip«-Podgora. Ronilačka ekipa je dobila zadatak da pregleda potopljeni talijanski razarač »Enrico Consenz« u luci Ubli. Nakon što je ustanovljeno da je s razarača moguće skinuti mnoge dijelove opreme, za Lastovo je noću 29/30. juna upućena pontonska dizalica koju je teglio m/j »Mosor« *(Materijali* br. 164/2).

422) *Materijali* br. 164/2; *AVII,* k. 2067, br. reg. 2-39/1.

423) *AVII,* k. 2065, br. reg. 7/1-3.

424) *AVII,* k. 2064, br. reg. 27/1. U akciji ie trebao učestvovati i NB-11 »Crvena zvijezda«, ali je došlo do havarije pogonskog uređaja, pa je određen NB-13 »Partizan«. Sastav je trebao isploviti iz Visa 17. juna, ali je zbog navedene havarije odloženo za 19. juna *(Materijali* br. 162/2).

do susreta s neprijateljskim brodovima nije došlo. Sastav se vratio u Vis 23. juna.[425)]

Mada ta akcija nije dala nikakve konkretne rezultate, stečena su određena iskustva. To se u prvom redu odnosi na plovidbu u sastavu, određene taktičke postupke, održavanje radio-veze, osmatranje i dr. Sve je to utjecalo na podizanje borbene spremnosti posada naoružanih brodova, posebno posade NB-13 »Partizan« kojoj je to bio prvi borbeni zadatak.

Glavni štab Hrvatske raspisao je takmičenje između korpusa u vremenu od 15. juna do 15. septembra. Bile su određene tačne propozicije za to takmičenje, a pobjednik je dobijao zastavu Glavnog štaba. Takmičenje je obuhvaćalo borbenu aktivnost, odnosno cjelokupan život i rad u jedinicama. S tim u vezi, Štab Mornarice je također raspisao takmičenje između pomorskih obalnih sektora. Cilj je bio da se podigne borbena spremnost jedinica i otklone razni nedostaci. Polazeći od toga, Štab IV POS-a raspisao je takmičenje između svojih jedinica u šest glavnih aktivnosti: borbeni rezultati, političko partijski rad, kulturno-prosvjetni rad, održavanje i čuvanje tehnike, štednja hrane i čuvanje intendantske opreme i higijena. Određeno je da međusobno takmičenje bude između: (1) svih radionica (uračunata su i brodogradilišta); (2) lučkih kapetanija Vis i Komiža; (3) svih pomoćnih brodova međusobno; (4) flotila; (5) čete za vezu i osmatračkih stanica. Takmičenje je popularizirano i izazvalo je mnoge aktivnosti u jedinicama i ustanovama IV POS-a.[426)]

Četvrti POS je u junu svoju djelatnost usmjerio na izvršavanje redovnih zadataka i dalje jačanje svoje organizacije. Postignuti rezultati pokazali su da sektor neprekidno napreduje i podiže svoju borbenu sposobnost na viši stepen.

Vrhovni komandant maršal Tito u IV POS-u

Vrhovni komandant maršal Tito tokom cijelog rata uvijek je bio uz svoje borce. Njegovo prisustvo u svim prilikama davalo je posebnu snagu, hrabrost i energiju borcima i rukovodiocima da što bolje izvrše borbene zadatke. To je naročito došlo do izražaja u velikim bitkama narodnooslobodilačkog rata, posebno na Sutjesci, kada je Vrhovni komandant bio ranjen. Titov »naprijed« uvijek je značio i pobjedu, i viziju budućeg, i izlaz iz svih pa i najtežih situacija. Sticajem

425) *AVII,* k. 2064, br. reg. 2-8/1; Materijali br. 164/2. Prema njemačkim dokumentima, noću 20/21. juna dva desantno-jurišna čamca isplovila su iz Splita u 21 a uplovili u Šibenik u 2 sata. Plovili su uz samu obalu. Posredno osiguranje tih desantno-jurišnih čamaca vršila su 3 torpedna čamca 7. flotile. Isplovili su iz Splita u 21.30 sati a u 22.43 sata, kako se navodi u izvještaju, osmotrili su dva razarača 4 morske milje jugozapadno od rta Ploča u plovidbi prema sjeverozapadu. Navodno nisu postojale nikakve mogućnosti za izvršenje torpednog napada, pa su torpedni čamci postavili zasjedu uz samu obalu radi osiguranja desantno-jurišnih čamaca. Nakon toga, oko 23.50 sati, navodno se čuo šum motora torpednih čamaca, koji je odjednom prekinut. Prema jugu osmotreno je održavanje veze između brodova svjetlosnom signalizacijom. Budući daje zadatak osiguranja izvršen, torpedni čamci su krenuli za Split. U 01.15 sati kod Drvenika Malog osmotrena je »jedna motorna topovnjača«, koja je plovila uporedo s torpednim čamcima a zatim se izgubila iza otoka. U 02.30 sati torpedni čamci su već uplovili u maskimi vez. *(KTB SD,* 21. i 22. 6. 1944; *KTB AA,* 21. i 22. 6. 1944). Pošto savezнички razarači i torpedni čamci noću 20/21. juna nisu djelovali kod rta Ploča, može se pretpostaviti da se sve što je osmotreno s torpednih čamaca odnosilo na tri naoružana broda, koji su nakon pada mraka poslije troiposatne plovidbe iz Palmižane doplovili kod Drvenika Malog. Naoružani brodovi nisu mogli osmotriti desantno-jurišne čamce, jer su oni prošli Drvenik Mali već u 23 sata. Međutim, nije jasno zašto nisu osmotreni, odnosno kako nije došlo do susreta s torpednim čamcima.

426) *AVII,* k. 2039, br. reg. 3-13/2. Tako, na primjer, u tehničkim radionicama i brodogradilištima odmah je organiziran kurs za nepismene da što prije nauče čitati i pisati, zatim je organizirana pomoć starijih radnika naučnicima u izučavanju zanata za koji su se opredijelili, organizirane su priredbe, predavanja i razgovori, izdate su zidne novine, a poduzeto je niz mjera u poboljšanju higijenskih prilika na radnim mjestima.

ratnih okolnosti, sastav Mornarice NOVJ imao je priliku da dočeka i vidi u svojoj sredini maršala Tita tek u julu 1944. na Visu. Ali to ne znači da je to bio prvi susret pripadnika Mornarice s Vrhovnim komandantom. Još u decembru 1942. on je u Glamoču razgovarao s Velimirom Škorpikom, Ratkom Frankovićem i Stjepanom Muhtičem o razvoju oružane borbe na Jadranu i formiranju prvih mornaričkih komandi i jedinica. A sačuvan je i izvještaj od 3. januara 1943. poslan s Biokova nakon zarobljavanja šest brodova, u kojem, između ostalog, stoji: »Šaljemo na poklon vrhovnom komandantu drugu Titu 400 komada cigara i obećajemo da ćemo i dalje voditi aktivnu borbu na moru i kopnu sve dok i posljednjeg okupatora istjeramo iz naše zemlje«.[4271]

Vrhovni komandant maršal Tito obišao je 17. jula 1944. u Visu Štab Mornarice NOVJ i dio jedinica i ustanova. U sklopu toga maršal Tito je obišao i jedinice IV POS-a: NB-3 »Jadran«, NB-11 »Crvena zvijezda« i brodogradilište u Visu. U luci ga je vozio patrolni čamac »PC-75« iz sastava Više flotile.[4281]

NB-3 »Jadran« bio je vezan uz obalu u viškoj luci u predjelu Kut. Maršal Tito došao je na »Jadran« u pratnji komandanta Mornarice pukovnika Josipa Cernyja i članova Vrhovnog štaba. Posada je bila postrojena na lijevom boku broda, a raport je predao komandant Tihomir Vilović. Nakon prijema raporta maršal Tito je obišao posadu i cijeli brod. Pri tome se zanimao za sve: akcije u kojima je brod učestvovao, socijalni i nacionalni sastav posade, uvjete života, naprezanje posade i mnoge druge detalje. Svratio je u kuhinju gdje je probao jelo i pohvalio kuhara. Razgovarao je s mnogim članovima posade koji su odgovarali na postavljena pitanja. Maršal Tito je na kraju pozdravio posadu i zaželio mnogo uspjeha u slijedećim akcijama. Očito zadovoljan onim što je vidio, maršal Tito je s njemu svojstvenim smiješkom napustio NB-3 »Jadran«. Ta posjeta maršala Tita bila je za posadu velik i radostan događaj. To joj je dalo još više podstreka da istraje u izvršavanju postavljenih zadataka.

Nakon toga maršal Tito je obišao NB-11 »Crvenu zvijezdu«. Raport je predao zamjenik komandanta Alojz Jeršan. Maršal Tito je obišao brod i izvršio smotru posade. Detaljno je razgledao brodsko naoružanje, a posebno raketni protuavionski bacač koji je zajedno s brodom zarobljen od Nijemaca. Nakon toga ušao je u motorni prostor gdje se zanimao za mnoge detalje: kakve je vrste pogonski uređaj, njegova jačina, pitao je da li brod ima osvjetljenje, razgledao pomoćni motor i druge uređaje. Pohvalno se izrazio o onome što je vidio, a posebno je naglasio urednost motornog prostora. Obraćajući se posadi pozdravom, maršal Tito je očito zadovoljan napustio NB-11 »Crvenu zvijezdu«. Potom se Maršal ukrcao na »PČ-75« i obišao je Upravu škola i kurseva Mornarice NOVJ u tzv. Češkoj vili. Zatim je »PČ-75« pristao u lučicu brodogradilišta u Visu. Obilazeći brodogradilište, u kojem je bilo na popravku više brodova, maršal Tito se zanimao za mnoge pojedinosti. Kao bivši radnik brodogradilišta u Kraljevici, maršal Tito je s velikim zanimanjem razgledao pogone brodogradilišta. Pri tome se posebno interesirao za mnoge detalje oko popravka, odnosno remonta brodova. Naročito je bio zadovoljan kada mu je rečeno da nema zadatka koji radnici nisu u stanju izvršiti. Prijatno je bio iznenađen činjenicom da radnici sami izrađuju mnoge rezervne dijelove i da s velikim uspjehom rješavaju komplicirane tehničke proble-

427) *AVII,* k. 7A br. reg. 4-2. U toku 31. decembra 1942. ispred Podgore i Drašnica zarobljeno je pet brodova s 90 tona hrane, a 1. januara 1943. još jedan s 12 tona hrane. O tom velikom uspjehu Štab IV operativne zone izvijestio je Vrhovni štab posebnim dopisom *(AVII,* k. 7A, br. reg. 21-2).

428) *AVII,* k. 2074, br. reg. 31-1/4. U tom dokumentu-izvještaju o radu škola na Visu navodi se daje maršal Tito posjetio Upravu škola i kurseva Mornarice NOVJ 17. jula. Pored tog dokumenta, dokazi za ovaj datum su: NB »Partizanka« nije bio u Visu u junu, jer se nalazio na popravku u Italiji, na dan obilaska brodova NB »Partizanka« je bio u brodogradilištu u Visu i na njemu je snimljen maršal Tito; »PČ-75« koji je prevozio maršala Tita, bio je u junu na popravku u Italiji, vratio se u Vis u julu. Pored ovih dokaza, postoji više izjava koje potvrđuju daje obilazak bio 17. jula *(AVII,* k. 2068, br. reg. 2-37/1; k. 2062, br. reg. 3-4/3).

me. Pohvalio je rad brodogradilišta i uputio pozdrave svim radnicima, tehničarima i inženjerima.

Posjeta maršala Tita brodovima i brodogradilištu snažno je odjeknula u svim jedinicama i ustanovama IV POS-à. Svi su zavidjeli onima koji su imali sreću i čast da u svojoj sredini vide Vrhovnog komandanta. To se naročito osjetilo kod posada brodova kòji šu tog dana bili na zadacima van Visa. Danima se pričalo o svim pojedinostima i svemu-što su doživjeli oni koji su imali sreće da budu blizu svog Vrhovnog komandanta. Zato je ta posjeta u razvoju IV POS-a bila poseban i značajan događaj. Prisustvo Vrhovnog komandanta dalo je novi i veliki podsticaj cjelokupnom sastavu.sektora da sa još većom borbenošću, hrabrošću i elanom nastavi s izvršavanjem postavljenih zadataka. U svjetlu toga treba istaći da je sastav IV POS-a uspješno nastavio borbenu djelatnost i aktivnosti na daljem jačanju sektora. Boravak maršala Tita ostat će zapisan u povijesti IV POS-a kao izraz njegove brige i ljubavi za svoje borce i, istovremeno, bezgranične odanosti cjelokupnog sastava sektora svom Vrhovnom komandantu.

Četvrti POS pred oslobođenje Dalmacije

Uspjesi saveznika na evropskim frontovima i NOVJ na jugoslavenskom ratištu značili su za njemačke i kvislinške snage dalje pogoršanje njihovog položaja. Komandu Jugoistoka, odnosno 2. oklopne armije posebno je zabrinuo prodor Crvene armije prema Dunavu, kao i objava rata dojučerašnjeg saveznika Rumunije, a zatim, i Bugarske Njemačkoj. Već 24. augusta zbog teške situacije u Rumuniji na operativnom području 2. oklopne armije data je pripravnost prvog stepena. Istovremeno su počela razmatranja za premještaj Štaba 5. SS brdskog korpusa iz Mostara u Sarajevo i jedne divizije s neretvanskog pravca u Srbiju. Međutim, raspored jedinica kopnene vojske na obali i otocima ostao je uglavnom nepromijenjen (ojačana četa na Drveniku Velom, dvije ojačane čete na Šolti, dva ojačana bataljona na Braču i ojačani puk na sektoru Pelješac-Korčula). U stvari, situacija je bila takva da se s obale i otoka nisu mogle izvlačiti nikakve snage, jer bi to ugrozilo postojeću protudesantnu obranu. U to se uvjerio i komandant Jugoistoka general-feldmaršal Maksimilijan fon Vajks (Maximilian von Weichs), koji je od 7. do 10. augusta obišao Mostar, Split i Knin. Njegova posjeta bila je u funkciji bolje organizacije protudesantne obrane, ali bez dovlačenja novih snaga. Nije bilo čak moguće ni popuniti pretrpljene gubitke. Pripadnici NDH koji su bili u sastavu njemačke vojske ili van nje postali su ozbiljan problem, jer su u sve većem broju dezertirali iz jedinica, a mnogi su dostavljali obavještajne i druge podatke pripadnicima NOP-a. Situacija je bila takva da su Nijemci skoro potpuno izgubili povjerenje u pripadnike oružanih snaga NDH.[429)]

Bez obira na težinu situacije, admiral Jadrana naredio je potčinjenim komandama i štabovima da se moraju izvršavati s najvećom upornošću sve mjere predviđene za obranu i povećanje borbene sposobnosti. U vezi s tim, poduzeto

429) *KTB SD,* 7-12.8. i 24-28. 8. 1944. Drugi građevinski bataljon iz sastava NDH jačine 521 vojnik krenuo je 25. juna iz Karlovca za Mostar. Iz Mostara se trebao prebaciti na obalu radi učešća u izgradnji položaja za obalne baterije. Bataljon je pratila posebna jedinica sastava 39 njemačkih vojnika, podoficira i oficira. Bježanje vojnika je već počelo nakon polaska iz Karlovca, pa se nastavilo u Slavonskom Brodu i Minanovcima, da bi u Derventi pobjegao i posljednji vojnik, tako da od bataljona nije ostalo niša. Za popunu obalnih baterija na području Pomorske komande južnog Jadrana prebačeno je iz Holandije, gdje su bili na obuci, u Zagreb, 86 mornara i 1 oficir iz sastava NDH. I pored toga što su Nijemci organizirali nadzor i kontrolu, za vijeme prevoženja iz Zagreba u Mostar pobjeglo je 50 mornara u uniformama njemačke RM *(KTB SD,* 12. i 31. 8. 1944). Radi nepouzdanosti, admiral Jadrana je naredio da se pripadnici NDH rasporede tako da ih nema više od 20 u pojedinoj obalnoj bateriji. Ali pošto nisu imali dovoljno svojih, Nijemci su obalne baterije popunjavali mornarima i oficirima iz sastava NDH (NAV-N-T-311, 285/1032-1034; 192/439^43).

je niz mjera s ciljem da se ojača protudesantna obrana i podigne poljuljani borbeni moral. Pomorska komanda južnog Jadrana premještena je 1. jula iz Splia u selo Lise kod Mostara, u blizinu Štaba 5. SS brdskog korpusa. Taj korpus je, inače, imao zadatak da brani obalu na području Pomorske komande južnog Jadrana. Od 1. augusta Pomorska komanda južnog Jadrana preuzela je taktičko rukovođenje i obalnim baterijama kopnene vojske raspoređenim na njenom području. Obalna artiljerijska grupa Split imala je šest obalnih baterija iz sastava RM i šest obalnih baterija iz sastava kopnene vojske. Obalna artiljerijska grupa Makarska imala je četiri obalne baterije iz sastava RM i tri obalne baterije iz sastava kopnene vojske. To je ukupno bilo 19 obalnih baterija na području od Drvenika Velog do Podaca. Kalibar topova je bio 66 mm, 75 mm, 76 mm, 84 mm, 90 mm, 100 mm, 105 mm, 135 mm, 150 mm i 152 mm. Pored svih problema, uporno se radilo na izgradnji i utvrđivanju položaja obalnih baterija, doturu municije i potrebne opreme.[430)]

Pored pretrpljenih gubitaka, pomorske snage na području Pomorske komande južnog Jadrana su ojačane. U Splitu je bazirala 7. flotila sa prosječno pet ispravnih torpednih čamaca. Treća flotila sa prosječno četiri ispravna torpedna čamca bazirala je u Dubrovniku. U Splitu je trebala bazirati i 24. flotila sa četiri torpedna čamca, ali je naknadnim naređenjem određeno da njena baza bude Šibenik. To se odnosilo i na 6. flotilu minolovaca, čija je baza također postao Šibenik. Iz Trsta u Dubrovnik prebačene su dvije novoizgrađene mornaričke artiljerijske splavi naoružane topovima od 88 mm. Također su dodijeljena i tri protupartizanska broda tipa »sipa«. Na području pomorske komande ukupno je bilo 28 desantno-jurišnih čamaca, od kojih je većina bazirala u lukama od Splita do Ploča. Motornih jedrenjaka bilo je 36, od kojih polovina ispravnih, i 4 remorkera, od kojih jedan neispravan. Prema tome, pomorske snage na području od Šibenika do Ploča znatno su ojačane u odnosu na ranije stanje. U stvari, upravo u augustu 1944. njemačke pomorske snage na pomenutom području bile su najjače otkako je, nakon kapitulacije Italije, formirana njemačka ratna mornarica na Jadranu. Krajem augusta brojno stanje Pomorske komande južnog Jadrana (bez pomorskih snaga) bilo je 3.187 mornara, podoficira i oficira.[431']

Postojeće torpedne čamce s bazama u Šibeniku, Splitu i Dubrovniku Njemci su isključivo upotrebljavali za posredno osiguranje dužobalnih konvoja na ruti Šibenik-Split-Ploče-Korčula-Dubrovnik. Za tu svrhu torpedni čamci su postavljali nepokretne patrole kod rta Ploča, zatim između rta Lovišće.(Pelješac) i o. Hvara i u Mljetskom kanalu kod o. Lirica (oko 3 morske milje jugoistočno od Trstenika na Pelješcu). Neposredno osiguranje konvoja torpednim čamcima vršeno je vrlo rijetko. Torpedni čamci više nisu upućivani da napadaju pomorski saobraćaj Mornarice NOVJ oko Visa i na ruti Vis-Kornati. Nijemci su smatrali da su njihovi torpedni čamci slabiji od savezničkih motornih topovnjača i da ih treba čuvati za slučaj većeg desanta na obalu. Dužobalni konvoji postali su rijetki, posebno na rutama Šibenik-Split-Šibenik i Korčula-Dubrovnik-Korčula. Međutim, povećanje broj konvoja na ruti Split-Makarska-Ploče i između obale i otoka. U pomorskom saobraćaju uglavnom su učestvovali desantno-jurišni čamci i motorni jedrenjaci. Za snabdijevanje jedinica bilo je potrebno mjesečno prebaciti: Ploče-Trpanj 60 tona, Ploče-Makarska 150 tona, Makarska-Sumartin

430) *KTB SD,* 11, 15, 28. 8. 1944. Obalne baterije na području od Drvenika Velog do Podaca pripadale su 628. i 612. mornaričkom artiljerijskom divizionu i 948. i 622. obalnom artiljerijskom divizionu kopnene vojske. Pomorski komandant tražio je da se zbog zatvaranja Neretvanskog kanala uspostavi obalna baterija kod Trpnja (Pelješac) sa 3 do 4 topa od 90 mm ili 105 mm *(KTB SD,* 10. 7. 1944).

431) *KTB SD,* 7, 16. i 27.7. 1944; 15,22. i 28. 8. 1944. Brojno stanje 3. i 7. flotile torpednih čamaca bilo je 913 bez oficira. Pomorska komanda južnog Jadrana imala je: 71 oficira, 469 podoficira i 2.647 mornara *(KTB AA,* septembar 1944).

35 tona, Makarska-Supetar 70 tona i Makarska-Omiš 15 tona. Pored toga, veliki problem bio je snabdijevanje vodom Korčule i Brača.[432)]

Na traženje Pomorske komande južnog Jadrana noću 27/28. jula položeno je minsko polje između o. Čiova i poluotoka Marjan. Položena su tri reda po 14 mina u svakom. U nedostatku minopolagača mine su položila tri desantno-jurišna čamca na koje su montirane minske tračnice, a njih su teglila tri druga desantno-jurišna čamca. Druga minska polja na morskom prostoru srednje Dalmacije nisu položena. Ali su zato tri desantna tenkonosca, u pratnji pet minolovaca, noću 2/3. i 3/4. augusta položila minsko polje zapadno od rta Ploča i Rogoznice.[4331]

Njemački izviđački avioni i dalje su uporno izviđali istočnu talijansku obalu, Vis a sve češće i Lastovo. Dvanaesta avio-grupa za blisko izviđanje sa 12 aviona tipa »Me-109« bazirala je na aerodromu Mostar. Naknadno su pristigla još tri aviona tipa »Ju-88« koji su bili bolji od navedenih za dejstvo noću. Ratna mornarica je tražila da se izviđanje obavezno vrši u sumrak i noću. Međutim, nije bilo dovoljno goriva, pa je prednost data izviđanju istočne talijanske obale, a Visa i Lastova zavisno od situacije. Na traženje ratne mornarice da se bombardira Vis odgovoreno je da će to izvršiti avioni tipa »Ju-87«. Ali do bombardiranja nije došlo, jer su ti avioni vjerovatno bili potrebni na drugom mjestu.[434)]

Ukupno uzevši, Pomorska komanda južnog Jadrana težište svog djelovanja stavila je na održavanje pomorskog saobraćaja, povećanje borbene sposobnosti obalnih baterija, sadejstvo s kopnenom vojskom i podizanju borbenog morala. Prema pročjeni iste komande, snage NOVJ i saveznika na Visu, bez prebacivanja jačih dodatnih snaga iz Italije, nisu bile dovoljne za obrazovanje prostorno većeg mostobrana na obali. Međutim, po istoj procjeni, te snage su bile dovoljne za izvršavanje većih desantnih prepada na jednom ili istovremeno na više mjesta. Kao opći zaključak procjene situacije Pomorska komanda južnog Jadrana smatrala je da će glavni napad s mora na otoke i obalu početi u septembru.[435)*]

Saveznička aktivnost dobila je nešto drugačiji karakter. Više nisu vršili direktne napade na njemačka uporišta. Sada su napadali njemačka uporišta i položaje artiljerijom koju bi iskrcali u nekoj uvali na istom ili susjednom otoku. Tako su napad na Šoltu izvršili noću 9/10. juna, na Korčulu 2. augusta i s Pelješca na Korčulu 27. augusta. Mada je u sve tri akcije upotrebljen veći broj topova, Nijemcima su zadati vrlo mali gubici. Komandosi su 12. jula postavili zasjedu kod Bogomolja na Hvaru, pa su ranili 2, a ubili i zarobili 20 njemačkih vojnika. Međutim, već polovinom jula savezničke kopnene snage (osim osoblja i obezbjeđenja aerodroma čije se brojno stanje povećavalo), počele su napuštati Vis. Najpri-

432) *KTB SD,* 11. 7. i 15. 8. 1944. Neispravni motorni jedrenjaci uglavnom su bili koncentrirani u Boki Kotorskoj, jer je popravak vršen u Tivtu. U toku jula Nijemci su duž obale od Šibenika do Boke Kotorske prebacili brodovima: 657 vojnika, 904 tone raznog materijala, 761 tonu živežnih namirnica i 1.246 tona ostalog materijala. Istovremeno je s obale na otoke prebačeno 430 vojnika, 1.403 tone raznog materijala, 877 tona živežnih namirnica i 742 tone ostalog materijala *(KTB SD,* 15. 8. 1944).

433) *KTB SD,* 29. 7. i 2, 3, 4. 8. 1944. Mine položene između Ciova i rta Marjan nisu bile njemačkog porijekla, nego tipa »C-15« i talijanske, prebačene iz minerskog skladišta u Šibeniku sa m/j »Luigina«.

434) *KTB SD, 2,* 7, 26. 7. i 14. 8. 1944. Izviđanje je do 14. augusta vršeno koliko-toliko redovno. Ali zbog nedostatka goriva ono je od tog datuma vršeno samo izuzetno. Izviđanjem u toku 8. augusta u Visu su osmotreni: 1 motorna topovnjača, 4 motorna čamca, 10 desantnih brodova, 46 motornih jedrenjaka i oko 50 manjih brodova. U Komiži su osmotreni: 6 motornih topovnjača, 2 motorna čamca, 4 desantna broda, 1 manji tanker, 2 veća motorna jedrenjaka, 2 teretna broda, 10 motornih jedrenjaka i 30 manjih brodova. Na aerodromu Vis bilo je 38 aviona *(KTB AA,* 8. 8. 1944).

435) *KTB SD,* 15. 8. 1944. Da bi podigao borbeni moral, admiral Jadrana uputio je 26. augusta svim jedinicama ratne mornarice poseban proglas, u kojem je pozvao cjelokupni sastav da nastavi fanatički i nepokolebljivo izvršavati svoje dužnosti *(KTB AA,* 26. 8. 1944). Komanda 5. SS brdskog korpusa naredila je da se davanjem probnih uzbuna do 30. augusta provjeri efikasnost svih mjera koje se trebaju preduzeti u slučaju desanta na obalu *(KTB SD, 27.* 8. 1944).

je su u Italiju prebačeni 2. i 40. britanski komando, a kasnije postepeno i druge jedinice.[436]

Savezničke pomorske snage na Visu postepeno su pojačavane. Motorne topovnjače i torpedni čamci napadali su njemačke konvoje kod rta Ploča, zatim rtova Lovišće i Osičac (zapadni Pelješac) i u Mljetskom kanalu. Najveći uspjesi su bili: noću 25/26. jula tri motorne topovnjače napale su njemački konvoj u Neretvanskom kanalu blizu rta Lovišće i potopile jedan motorni jedrenjak, a oštetile tri torpedna čamca; noću 17/18. augusta tri motorne topovnjače napale su njemački konvoj u Mljetskom kanalu i potopile protupartizanske brodove »Jot« i »Dora«, jedan torpedni čamac, jedan manji tanker i jedan desantno-jurišni čamac. Savezničke motorne topovnjače i torpedni čamci opremljeni radarima bili su velika opasnost za njemačke konvoje.[437]

Saveznička avijacija bila je vrlo aktivna, ali je težište dejstva postepeno pomjerala prema sjevernom Jadranu. Novost je bila u tome što su savezнички lovci-bombarderi, pored otkrivenih brodova, počeli napadati i položaje obalnih baterija. Šest savezničkih četveromotornih bombardera napalo je Makarsku 24. jula, ali nije pogođen nijedan brod. Drugih bombardiranja luka teškim bombarderima nije bilo. Od 18. augusta sa aerodroma Kane kod Termolija (Italija) počela je izvršavati borbene zadatke nad istočnom obalom Jadrana 1. eskadrila Vazduhoplovstva NOVJ. Od 25. augusta na aerodromu Vis baziralo je stalno jedno odjeljenje od 4 aviona iz sastava 1. eskadrile. Nijemci su vrlo brzo uočili avione s jugoslavenskom zastavom na repu i petokrakama na krilima i trupu.[438]

Na jugoslavenskom ratištu NOVJ je vodila uspješne borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika, i istovremeno je stalno jačala. Težište oslobodilačke borbe preneseno je u istočne dijelove zemlje. Poslije teških borbi s jakim njemačkim snagama tokom jula i augusta Operativna grupa divizija (2, 5. i 7) preko Ibra i Kopaonika prodrla je u jugoistočnu Srbiju, 1. proleterski korpus preko Lima i Zlatibora u centralnu Srbiju, a 12. korpus preko Drine u zapadnu Srbiju. Time je realiziran plan Vrhovnog štaba za prodor u Srbiju, što je bilo od ogromnog značaja za dalji ukupan razvoj narodnooslobodilačke borbe.

Glavni zadaci Mornarice NOVJ bili su održavanje pomorskog saobraćaja, sadejstvo s jedinicama 26. divizije u izvođenju manjih borbenih dejstava na otocima, učešće u obrani Visa i formiranje jedinica morničke pješadije. Svi ti zadaci uz određene probleme uspješno su izvršavani. Štab Mornarice dostavio je 16. augusta svim štabovima pomorskih obalnih sektora okružnicu Glavnog štaba Hrvatske od 2. juna 1944. Upozoreno je da se okružnica mora najozbiljnije proučiti i njene postavke primjenjivati u borbi protiv neprijatelja. Glavni smisao okružnice bio je u tome da se, bez obzira na razvoj i organizaciju koju je dostigla NOVJ, mora voditi računa o stečenim iskustvima partizanske borbe, kao i činjenici da neprijatelj još uvijek raspolaže jakim snagama, opremljenim modernim naoružanjem. Zato je neprijatelja trebalo napadati gdje je najslabiji, držeći inicijativu u svojim rukama. Štab Mornarice je uz okružnicu dostavio uputstvo o

436) *AVII,* k. 2052, br. reg. 15-12/4; k. 2065, br. reg. 31-1/5; k. 1104, br. reg. 41/2; *KTB SND,* 12. 7. 1944. U Hvar je dovedeno 17 zarobljenih Nijemaca *(Materijali* br. 164/2).

437) D. Pope, *n. d,* 220-230; *KTB SD,* 25, 26, i 27. 8. 1944; *KTB SD,* 17, 18, i 19. 8. 1944. Gubici njemačkih brodova u navedenim akcijama koje je dao Pope u n. d. ne slažu se u nekim pojedinostima s gubicima koje su Nijemci naveli u svojim operativnim izvještajima.

438) *KTB SD,* 24. 7. 1944; *VE,* II, br. 7, Beograd 1974, 484. Napad savezničkih aviona na Makarsku bio je u vezi informacije koja je upućena radio-vezom sa Bikova u Vis daje u luku uplovilo više neprijateljskih brodova. Informacija je bila tačna, jer su, pored više brodova koji su već bili u luci, u Makarsku noću 21/22. jula, uplovile dvije nove artiljerijske splavi (»MAL-6« i »MAL-7«) ijedan desantno-jurišni čamac. Međutim, savezничka avijacija je po običaju zakasnila, jer su navedene splavi i još dva broda noću 23/24. jula isplovili za Ploče, odnosno Korčulu *(KTB SD,* 23. i 24.7. 1944). Pojava 1. eskadrile Vazduhoplovstva NOVJ za Nijemce je bilo iznenađenje. Mada je eskadrila imala samo 16 aviona i bila je zbog praktičnih potreba u sastavu britanskog RAF-a (Royal Air Force), Nijemci su je odmah iz svojih razloga nazvali »Titova avijacija« *(KTB SD,* 15. 8. 1944).

načinu borbenog djelovanja na moru. U uputstvu je akcenat stavljen na načine borbene aktivnosti u uslovima kada je neprijatelj nadmoćniji, kako po broju ljudstva tako i broju ratnih brodova, opremi i naoružanju. Premda su pomorski obalni sektori već poprimili oblike organizirane vojnopomorske sile, način njihovih djelovanja morao je i dalje ostati u skladu s partizanskim načinom ratovanja na moru. Iznenadnom pojavom naoružanih brodova i patrolnih čamaca i kombiniranih sastava na sektorima gdje neprijatelj to ne očekuje, većom borbenošću, i istrajnošću, jačim borbenim moralom, boljim pomoračkim osobinama, a posebno riješenošću i voljom za pobjedu mogu se postići zavidni rezultati, ističe se u navedenom uputstvu. U skladu s tim, svi pomorski obalni sektori i njihove jedinice trebali su razvijati punu vlastitu inicijativu u borbi protiv neprijatelja.[4391]

Polazeći od postavljenih zadataka, Štab IV POS-a je uz normalnu operativnu djelatnost posvetio mnogo pažnje formiranju novih i daljem učvršćivanju postojećih jedinica i ustanova. Najveći problem je bio mali broj naoružanih brodova. Bila su svega četiri naoružana broda: NB-3 »Jadran«, NB-8 »Kornat«, NB-11 »Crvena zvijezda« i NB-13 »Partizan«, a uz njih još i BB »Topčider«. Prilikom izvršavanja zadatka NB-8 »Kornat« se nasukao kod Bola noću 25. jula. Zbog nemogućnosti spašavanja bio je napušten. Uslijed većeg kvara pogonskog uređaja NB-11 »Crvena zvijezda« bio je od 6. juna nesposoban za izvršavanje borbenih zadataka. NB-3 »Jadran« zbog kvara na kopči bio je nesposoban za izvršavanje borbenih zadataka od 22. juna do 29. jula i od 18. do 29. augusta. BB »Topčider« imao je generalni remont pogonskog uređaja od 28. juna do 1. augusta. NB-13 »Partizan« zbog montaže novog pogonskog uređaja bio je u remontu od 29. jula do 6. septembra. Tako praktično od juna do septembra nije bio stalno ispravan nijedan naoružani brod. To je IV POŠ dovelo u složenu situaciju, pa su poduzete određene mjere. Naređeno je da se sa zarobljenog njemačkog broda »Felice« demontira pogonski uređaj i montira na NB-11 »Crvenu zvijezdu«. Istovremeno, da se demontirani pogonski uređaj s tog naoružanog broda montira na NB-13 »Partizan«. Pored toga, poduzete su hitne mjere da se u Italiji nabave zupčanici za kopču pogonskog uređaja NB-3 »Jadran«. Rješenje problema povećanja naoružanih brodova vidjelo se samo u dizanju odgovarajućih potopljenih brodova. Nakon remonta jahta »Lala IV« naoružana je sa tri topa od 20 mm i dva raketna bacača s po tri vodišta. Po uplovljenju iz Italije u Vis u julu »Lala IV« je preimenovana u NB »Partizanku«. Uvrštena je u sastav naoružanih brodova, ali je stavljena na raspolaganje Vrhovnom štabu, odnosno Štabu Mornarice za izvršavanje specijalnih zadataka. Komandant je bio Dinko Maričić, a politički komesar Vicko Cecić. Tako je pitanje osposobljavanja, odnosno povećanja naoružanih brodova ostalo i dalje aktuelno.[4401]

Slično kao i za naoružanim brodovima, bila je velika potražnja za patrolnim čamcima. Po naređenju Štaba Mornarice, »PČ-63« predatje V POS-u. Nakon popravka i povratka iz Italije predatje V POS-u i »PC-75«. PC-69 »Val« privremeno je predat saveznicima, koji su ga opremili vatrogasnim sredstvima, pa je služio kao brod za gašenje požara. »PC-47« i »PČ-45« potopljeni su 29. augusta vatrom njemačke baterije s Vidove gore na Braču istočno od rta Kabal na Hvaru. Opremljena su tri nova patrolna čamca: »PČ-79«, »PČ-80«, i »PČ-81«. »PČ-79« je bio

439) *AVII,* k. 2039, br. reg. 48/1-2.

440) *AVII,* k. 2034, br. reg. 22-1/3, 9/1-3; k. 2037, br. reg. 6-22/1. Štab II POS-a hitnom depešom zatražio je 2. augusta od Štaba Mornarice da mu privremeno dodijeli NB-13 »Partizan« za održavanje veze o. Ist-o. Krk. Štab Mornarice je to odobrio 5. augusta, ali zbog izmjene pogonskog uređaja na NB-13 »Partizan« to nije bilo moguće realizirati. Naoružani njemački brod »Felice« zarobili su kod o. Ista 29. jula patrolni čamci II POS-a. Nakon uplovljenja u Vis postojala je namjera da se »Felice« popravi i opremi u naoružani brod. Od toga se odustalo, zbog velikih oštećenja koje je zadobio Priliikom zarobljavanja *(AVII,* k. 2065, br. reg. 44-1/6).

motorni leut koji je s četiri člana posade prebijegao iz Podgore u uvalu Virak na Hvaru 22. augusta. Posada se zajedno s brodom predàla punktu u Virku, nakon čega su sa PČ-53 »Zora« uplovili u Vis. »PČ-80« je bio motorni leut koji je/do tada nosio oznaku »K-l3« i služio za održavanje veze između baterija na Visu. »PČ-81« je, također, bio motorni leut u sastavu Lučke kapetanije u Visu. »PČ-79« je ušao u sastav Viške, »PČ-80« Bračke i »PČ-81« Hvarske flotile. Tako je sada IV POS imao 18 patrolnih čamaca, što je bilo za dva manje u odnosu na ranije stanje. Pošto odgovarajućih brodova za opremanje u patrolne čamce nije bilo, odlučeno je da se izvade iz mora neki od brodova koji su potopljeni u širem rajonu Hvara u decembru 1943. Pored toga, dio zadataka patrolnih čamaca izvršavale su postojeće četiri barkase (»B-l«, »B-2«, »B-3« i »B-4«) koje su bile u sastavu Viške flotile. Preostale tri barkase (»B-5«, »B-6« i »B-7«) bile su na popravku u Italiji.[441])

Zbog sve intenzivnijeg pomorskog saobraćaja potražnja za pomoćnim brodovima višestruko se povećala. Da bi se moglo udovoljiti povećanim potrebama, naređeno je da pomoćni brodovi, kad god je to moguće, u toku jedne vožnje izvršavaju više zadataka. Stanje pomoćnih brodova 15. augusta bilo je: ispravnih 53, sa ukupnom tonažom 1968 tona; neispravnih 32, sa 915 tona; na popravku u Italiji 67, sa 2.487 tona. U periodu od 15. jula do 15. augusta u Italiji je popravljen 21 brod, i svi su postepeno uplovili u Vis. Četvrti POS je uputio na raspolaganje V POS-u m/j »Isus i Marija«-Molunat i m/j »Dva druga«-Račišće 13. augusta, a 8. i 9. septembra m/j »Sv. Ante«-Vela Luka, m/j »Dva brata«-Vela Luka i m/j »Dva druga«. Svi ti brodovi su najprije remontovani u Visu, a zatim upućeni za Lastovo.[4421]

Pored pomoćnih brodova, velika potražnja je bila i za motornim leutima. Četvrti POS je imao 16 motornih leuta (»K-2«, »K-10«, »K-15«, »K-18«, »K-19«, »K-20«, »K-22«, »K-23«, »K-25«, »K-27«, »K-28«, »K-29«, »K-34«, »K-35«, »K-36« i »K-38«), iako ih je ranije imao mnogo više. Jedan broj motornih leuta predat je na upotrebu II, III i V POS-u. Na raspolaganje saveznicima u Milni dati su motorni leuti »K-4« i »K-31«, i u Rukavcu »K-12«. Štabu 26. divizije i njenim jedinicama, a posebno štabu artiljerije, dati su na upotrebu motorni leuti: »K-3« u Rukavcu, »K-l 3« artiljerijskom sektoru Vis, »K-16« artiljerijskom sektoru Stončica, »K-33« artiljerijskom sektoru Rogačica i »K-37« artiljerijskom sektoru Komiža. Međutim, potražnja za motornim leutima je i dalje bila velika, pa je Štab IV POS-a izvijestio Štab Mornarice da više nema nijednog slobodnog leuta koji bi mogao staviti na raspolaganje nekom od štabova ili jedinica. Dva leuta (»Sv. Nikola« i »Kosovo«) koji su bili dati na upotrebu Okružnom NOO-u Srednjodalmatinskog otočnog područja, dodijeljeni su Okružnom NOO-u Dubrovnik i upućeni su u Lastovo.[4431]

Na stalno traženje da se vrate bivši jugoslavenski brodovi koji su zaplijenjeni 1941. godine i još uvijek su vili talijansku zastavu, saveznici su odgovarali raznoraznim razlozima, ali brodovi nisu vraćani. Kad već to nisu učinili, saveznici su u Italiji rekvirirali četiri talijanske ribarske koče (»Andrea Doria«, »Gran Duca«, »Principe di Piemonte« i »Rina«) i dali ih na privremenu upotrebu Mor-

441) *Materijali* br. 164/2; AVII, k. 2034, br. reg. 34-1/2, 22-1/3; k. 2043, br. reg. 5-2/1; k. 2065, br. reg. 37-1/6. Zbog izvršavanja određenih zadataka, saveznicima su na njihovo traženje povremeno stavljani na raspolaganje patrolni čamci. Tako je 17. jula »PČ-42« bio na zadatku sa saveznicima 14 dana *(Materijali* br. 164/2).

442) *AVII,* k. 2034, br. reg. 22-1/3; k. 2042, br. reg. 6-9/1, 6-22/1, 6-13/1, 6-20/1. Prema izvještaju Baze NOVJ u Italiji od 25.8. 1944. upućenog Vrhovnom štabu, saveznički predstavnici u Italji pravili su određene smetnje u vezi s popravkom brodova i pogonskih uređaja. Saveznici su smatrali da uopće nije potrebno popravljati manje motorne jedrenjake, jer oni navodno ne vrijede mnogo i da ne dolaze u obzir za plovidbu preko Jadrana. Međutim, to je stvaralo velike poteškoće Mornarici NOVJ budući da se njen plovni park većinom sastojao od manjih motornih jedrenjaka *(AVII,* k. 2065, br. reg. 22-1/5).

443) *AVII,* k. 2042, br. reg. 6-5/1, 6-8/1, 6-18/1.

narici NOVJ. Koče su ušle u sastav IV POS-a, ali su i dalje vile talijansku zastavu a posade su bile sastavljene od Talijana. Međutim, bez obzira na sve to, te koče su dobro došle, jer su imale bolja pomoračka svojstva i veću brzinu od motornih jedrenjaka. Upotrebljavane su za održavanje pomorskih veza i razne prevoze.[4441]

Tehnička sekcija imala je 31. augusta slijedeće radionice i brodogradilišta: Brodogradilište Vis 74 radnika, Brodogradilište Komiža 45 radnika, Centralna mehanička radionica 36 radnika, Mehanička radionica Kut 69 radnika, Mehanička radionica Roki 42 radnika, Elektro-radiona 33 radnika i Tehničko skladište 5 radnika. Mehanička radionica Neptun u Komiži kompletna s osobljem (39 radnika i 9 naučnika) predata je 1. augusta Štabu 26. divizije. U Hvaru je polovinom augusta uspostavljena Mehanička radionica Novak sa 6 radnika. Tako je sada ukupno bilo 310 radnika, od kojih 78 naučnika. U brodogradilištima i radionicama popravljani su brodovi i njihovi pogonski uređaji iz sastava cijele Mornarice. Također su popravljani i saveznički brodovi. Pored toga, vršeni su određeni radovi za potrebe jedinica 26. divizije i organa narodne vlasti.[445)]

U vremenu od 15. jula do 1. septembra popravljeno je ili je bilo na popravku 299 brodova, od kojih 38 savezničkih. Brodogradilišta i radionice dale su 47.920 radnih sati, i to:

Brodogradilište Vis	10.615	radnihsati
Brodogradilište Komiža	8.347	radnihsati
Centralna mehanička radionica	6.778	radnih sati
Mehanička radionica Kut	8.166	radnih sati
Mehanička radionica Roki	3.685	radnih sati
Mehanička radionica Neptun	1.222	radna sata
Elektroradionica	8.900	radnihsati
Mehanička radionica Novak	207	radnihsati

Ukupno 47.920 radnih sati

Pored toga, još su data 14.874 radna sata za razne druge popravke i izradu novih stvari i opreme. Od toga je za jedinice i ustanove Mornarice dano 6.588 sati, jedinice 26. divizije 4.294 sata, organe narodne vlasti 2.790 sati i saveznike 1.202 sata.[446)]

Osnovni problem svih brodogradilišta i radionica bio je nedostatak potrebnog materijala i rezervnih dijelova za popravak brodova i njihovih pogonskih uređaja. Tehnički materijal i rezervni dijelovi dobijani su iz Italje, ali u dosta skromnim okvirima kako po količini, tako i asortimanu. Saveznici su za većinu materijala koji je tražen odgovarali da ga nemaju ili da njima treba. Ponekad se od toga nešto i dobijalo, što je opet zavisilo od dobre volje pojedinih savezničkih oficira. Iz Visa su Bazi NOVJ, odnosno Bazi u Monopoliju stalno slana trebova-

444) *Materijali* br. 164/2. Prve dvije koče uplovile su u Vis 23. augusta, treća 28. augusta i četvrta 30. augusta *(AVII,* k. 2042, br. reg. 6-22/1, 6-26/1). Kada su koče počele izvršavati zadatke pojedini članovi posada, tražili su povratak u Italiju pod raznim izgovorima.

445) *AVII,* k. 2040, br. reg. 7/8-1; k. 2071, br. reg. 45-3/4, 15-31/8. Brodogradilište u Visu moglo je 14. augusta izvući na obalu radi popravka 8 do 10 brodova, s tim što je najveći mogao biti do 160 tona a ostali manje tonaže ili leuti. Brodogradilište je raspolagalo sa 3 saone od 16, 10 i 8 metara, sa dva stalna i jednim pomičnim slipom. Izvlačenje brodova vršilo se pomoću dva ručna i jednog motornog vitla sa motorom »skandia« od 8 KS. Postojala je vlastita drvodjelska radiona s drvodjelskim strugom i cirkularnom pilom. Sastav osoblja: 18 brodograditelja, 17 drvodjelaca, 12 ronilaca, 1 kovač, 1 šofer, 1 zidar, 3 zidarska pomoćnika, 1 bojadisar, 2 pilača, 1 kalafat, 1 jedrar, 2 činovnika, 19 pomoćnika, 16 naučnika, 7 domaćica i 1 kuhar *(AVII,* 2040, br. reg. 33-1/6).

446) *AVII,* k. 2040, br. reg. 6-29/2, 7-1/1, 7-8/1. Dati statistički podaci odnose se samo na direktan efektivan rad. Od savezničkih brodova najviše su popravljani motorne topovnjače i torpedni čamci, i to oštećenja na oplatama, palubama i nadgrađima zadobijena u okršajima s njemačkim brodovima. U svim slučajevima posade savezničkih brodova bile su vrlo zadovoljne izvršenim radovima, odnosno popravcima.

nja i zahtijevi za tehnički materijal i rezervne dijelove. Organi baza su se snalazili na razne načine, ali su potrebe uvijek bile daleko veće od onog što se moglo nabaviti ili dobiti i poslati u Vis. U takvoj situaciji jedini izlaz je bio oslanjanje na vlastite, vrlo skromne izvore i na inicijativu, snalažljivost, novotarstvo i stvaralačke sposobnosti radnika, tehničara, inžinjera i rukovodilaca. Moglo bi se iznijeti na stotine, pa i hiljade primjera uspješnog rješavanja tehničkih i drugih problema, izrade novih rezervnih dijelova i nabavke potrebnog materijala.[447]*

Tako, na primjer trebalo je hitno izmijeniti pramčanu statvu najednom naoružanom brodu. Pošto nije bilo potrebne drvene građe, u obližnjoj šumici je prema staroj statvi pronađen odgovarajući bor. Odmah je posječen i od njega je izrađena nova statva. U nemogućnosti zbog brzine da se posječeni bor obradi, na njemu je ostala kora. Kako je donji dio statve bio u moru, poslije nekoliko dana na njoj je izrasla mladica. Ipak, najvažnije je bilo da je naoružani brod mogao odmah izvršavati zadatke. Kada je na NB-3 »Jadran« havarirala kopča, ustanovljeni su lom zubova na pogonskom zupčaniku i dotrajalost odrivnog valjčastog ležaja. Naravno, rezervnih dijelova za popravak kopče nije bilo, a NB-3 »Jadran« je bio potreban za izvršavanje zadataka. U takvoj situaciji brzo je formirana ekipa koja je s roniocima i ronilačkim leutom otišla u Lastovo. Tamo je, uz Velike napore i snalažljivost ronilaca, demontirana kopča sa potopljene koče i donesena u Vis. Poslije rastavljanja kopče ustanovljeno je da su odrivni ležaj i zupčanik neupotrebljivi. Čim su iz Italije stigli naručeni zupčanik i odrivni valjčasti ležaj odmah su montirani u kopču i NB-3 »Jadran« je osposobljen za izvršavanje zadataka. Pogonski uređaji na leutima, zbog dugotrajne upotrebe i nedostatka rezervnih dijelova, bili su često u kvaru. Jedan od glavnih rezervnih dijelova koji su nedostajali bili su prstenovi za cilindre. Da bi se riješio taj problem, jednostavno su na Visu skidani željezni stupovi za svjetiljke koje su osvjetljavale ulice. Ti stupovi su bili od ljevanog željeza (gize), i od njih su izrađivani odlični prstenovi za cilindre pogonskih uređaja. Kada je demontirani pogonski uređaj sbroda »Felice« montiran na NB-11 »Crvena zvijezda«, ustanovljeno je da ne odgovaraju ni osovina ni propeler ranijeg pogonskog uređaja. Sada je trebalo sa »Felice«, koji je bio u moru, izvaditi osovinu s propelerom, preraditi je i ugraditi na NB-11 »Crvena zvijezda«. Ali tu osovinu dugu 3 metra trebalo je skratiti za 30 cm. Rad na skraćenju i obradi osovine izvršenje u Mehaničkoj radionici Kut. Pri tome se tokarska mašina od 120 cm morala produžiti uz podizanje glave. Nakon obrade montaža je izvršena tako što je staru osovinu izvadio ronilac, jer je brod bio u moru, a zatim je montirao novu i propeler. Sve je obavljeno u moru, iako je bilo normalno da brodovi budu na navozu ili doku. Cjelokupni taj posao izvršenje bez primjedbi, jer je pokusna vožnja potpuno uspjela. Na NB-4 »Topčider«, kada je preuređivan u bolnički brod, generalno je remontovan pogonski uređaj. Neki dotrajali dijelovi skinuti su i zamijenjeni onima iz drugih brodova, zatim su izmijenjeni rasprskivači i pumpe za naftu novim, a pored toga izmijenjeni su dotrajali ležajevi, prsteni i brtve proizvedeni u vlastitoj radionici. Na tom brodu izvađena je statvena cijev, jer je bila van centra za nekoliko milimetara, a zatim je ponovo montirana i zalivena bitumenom. I taj posao je vrlo uspješno izveden. Limarska radionica vrlo uspješno je izrađivala mnoge nove proizvode (rezervoari za gorivo, karbitne lampe, posuđe, rezervoari za vodu itd.). Lim je skidan sa onesposobljenih aviona na aerodromu. Pored toga, iz srušenih aviona uzimani su mitraljezi, aluminijski limovi, kuglični ležajevi, cijevi i ostalo što je bilo potrebno. Pošto demontirani mitraljezi od 12,7 mm tipa »browning« nisu imali odgovarajuća postolja, odmah su izrađivana postolja za jednocijevne,

447) *AVII,* k. 2040, br. reg. 6-26/1. Da bi se ubrzao popravak barkasa, Tehnička sekcija IV POS-a poslala je 16. augusta iz Visa u Monopoli: 2 propelera, 2 statvene cijevi s osovinama, 8 okova za kormila, 2 veće i 3 male bitve i jedno oko za sidreni lanac *{AVII,* k. 2040, br. reg. 6-34/1).

dvocijevne i četverocijevne mitraljeze. Uz to je trebalo izraditi i kutije za redenike po uzoru na originalne koje su bile ugrađene u trup aviona. Sve je to napravljeno u relativno kratkom vremenu. Ispitivanja koja su izvršena pokazala su dobre rezultate, pa je odmah počela montaža tih mitraljeza na naoružane brodove i patrolne čamce. Budući daje nedostajalo brtvenog materijala za popravak motora, donesena je odluka da se brtve izrađuju u vlastitoj produkciji. Materijal za brtve (azbest, klingerit) nabavljan je u Italiji, a Mehanička radionica Kut uspjela je riješiti problem izrade obloženih brtava za glave motora. Time je ubrzan proces popravaka svih tipova motora koje su imali brodovi Mornarice NOVJ.[44]«

Bez obzira na sve probleme i poteškoće, tehnička služba IV POS-a uvijek je nalazila rješenja za tehničke probleme od najjednostavnijih do najkompliciranijih. To je mogla zato što je u svom sastavu imala ljude koji su svojim znanjem, snalažljivošću, smislom za tehniku, radinošću i ostalim kvalitetima bili u stanju da izvrše svaki postavljeni zadatak.

Služba veze uspješno je razvijala svoju djelatnost. Uspostavljen je radio--centar, koji je počeo raditi 24. jula. Imao je radio-stanicu tipa »B.C-654-A, četiri radio-telegrafista i šifrante. Radio-veza je uspostavljena i normalno je održavana s II, III i V sektorom i zapadnim Biokovom. Uspostavljene su dvije nove osmatračke stanice: na koti 241 Napoleon i na koti 626 Sv. Nikola na o. Hvaru. Obe stanice su imale optičku i telefonsku vezu s Visom. Uspostavljanjem tih osmatračkih stanica proširena je zona osmatranja na Hvarski i Korčulanski kanal. Radio-tehnička radionica, koja je imala dva mehaničara i jednog studenta elektrotehnike, vršila je popravke telefona, induktorskih telefona i telefonskih centrala. Četa za vezu montirala je telefonsku centralu za Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije, zatim je montirala telefonsku centralu i sredila telefonsku mrežu u Komiži i postavila liniju i telefon za Bračku flotilu patrolnih čamaca. U Visu je montirana telefonska centrala od 10 brojeva. Ukupno je postavljeno 9,1 km telefonskih linija. Promijenjeno je 40 metara podvodnog kabla Hvar-Vis. Isti kabl je temeljito ispitan 15. augusta i ustanovljeno je da je probijen. Od 1. jula do 10. augusta održan je signalni kurs na osmatračkoj stanici Hum. Uspješno ga je završilo 10 signalista. U četi za vezu je 21. augusta počeo telefonski kurs, koji su pohađali svi borci, osim onih koji su radili na telefonskim centralama.[4491]

Najveći problem službe veze bio je nedostatak potrebnih sredstava i materijala. Primljeno je svega 12 km telefonskog kabla, koji je odmah skoro sav utrošen. Dobijena je jedna telefonska centrala i odmah je montirana u Komiži. Jedna dobijena aldis-lampa odmah je predata NB »Partizanki«, jer je taj brod nije imao. Primljena su dva akumulatora i motor za punjenje. Saveznici su dali 12 baterija i odmah su predate korisnicima kojima je bilo najpotrebnije. U stvari, suhih baterija je stalno nedostajalo i za njima je bila najveća potražnja. Također je falilo galice za galvanske elemente. Kronično je nedostajalo optičkih sredstava za vezu, odnosno aparata svih vrsta. Situacija je bila takva daje skladište službe veze uvijek bilo prazno.[450]*

Služba veze IV POS-a imala je 31. augusta 3 oficira, 1 podoficira i 167 boraca, a od toga u Četi za vezu 71. Bilo je 6 radio-telegrafista, 9 signalista na brodovima i 82 signalista na osmatračkim stanicama. Mada se brojno stanje znatno pove-

448) *Arhiva Sekcije boraca IV POS-a,* Split, Materijal tehničke službe, sjećanja Ante Duplančića.

449) *AVII,* k. 2040, br. reg. 4-12/1; k. 2072, br. reg. 1-29/1, 1-28/8, 1-28/1, 1-28/6, 1-29/8. Osmatračka stanica Napoleon uspostavljena je 3. a Sv. Nikola 10. augusta. Radio-stanica IV POS, koja ie bila na koti Basulinka iznad viške luke, premještena je 13. augusta blizu zgrade štaba, jer je imala velike smetnje od drugih radio-stanica. *(AVII,* k. 2072, br. reg. 1-29/8). Od 29 radio-telegrafista koji su završili kurs, u IV POS raspoređena su 4. Po naređenju Vrhovnog štaba, iz sastava Mornarice prekomandovan je 21 radio-telegrafist u druge jedinice *(AVII,* k. 2072, br. reg. 1-29/1).

450) *AVII,* k. 2072, br. reg. 1-29/8, 1-28/6, 1-28/1.

ćalo, specijaliziranog ljudstva raznih struka službe veze još uvijek je nedostajalo. Pored svega, služba veze uspješno je obavljala postavljene zadatke. Od sredstava IV POS je imao: 4 radio-stanice, 9 telefonskih centrala, 65 telefona, 133 km telefonskog kabla, 64 km bakrene žice, 4,9 km kabla u skladištu, 1 reflektor, 13 aldis-lampi, 24 zastavice semafora, 7 mahala, 2 skupa signalnih zastava, 14 signalnih pištolja, 8 akumulatora, 7 velikih i 6 malih heliografa, 1 motor za punjenje akumulatora, 10 ručnih punilaca i 6 ručnih signalnih lampi.[451)]

Služba spasavanja. Četvrti POS je 5. augusta raspolagao sa 14 stručnih ronilaca i 20 ronilačkih pomoćnika. Od ovih posljednjih sedam ih je bilo u Lastovu na školovanju-praksi s ekipom koja je radila na vađenju potopljenih brodova. Služba je raspolagala sa četiri ronilačka aparata, dva ronilačka odijela u dobrom
1 četiri u slabom stanju, 90 metara gumenih cijevi u dobrom i 40 metara u slabom stanju i 120 metara uzice. S obzirom na postojeći plan za čišćenje luka i njihovo osposobljavanje za promet, kao i dizanje potopljenih brodova, zatim potrebe brodogradilišta, Štab IV POS-a predložio je 5. augusta Štaba Mornarice način organizacije ronilačke službe. Prema tom prijedlogu, trebalo je odmah organizirati školovanje ronilaca. Zatim je trebalo uspostaviti određeni broj ronilačkih ekipa koje bi radile u većim lukama, brodogradilištima i na dizanju potopljenih brodova. Dok to ne bude moguće, momentalne potrebe zahtijevaju formiranje dviju ronilačkih ekipa, i to jedne za potrebe V POS-a a druge za Brodogradilište u Visu. Od preostalih ronilaca morala bi se formirati nova ronilačka četa u sastavu IV POŠ-a. Ona bi bila matična jedinica sa zadatkom da školuje ronioce, formira ronilačke ekipe, osposobljava ih i dodjeljuje gdje to bude potrebno. Ekipe ronilačke čete radile bi na dizanju brodova i, ujedno, osposobljavale ronioce. Na početku ronilačka četa bi imala 10 stručnih ronilaca, 8 ronilačkih pomoćnika, 2 ronilačka aparata i 2 ronilačka odijela. Štab Mornarice uglavnom se složio s prednjim prijedlogom, ali je preformiranje postojeće čete i rješavanje ostalih problema prepustio Štabu IV POS-a da to učini kada bude moguće. U vezi s tim, Štab IV POS-a poduzeo je potrebne mjere da se poveća broj ronilaca i po mogućnosti nabavi oprema za njih. Zamoljen je Štab III POS-a da se mobiliziraju svi preostali ronioci u Krapnju i da se upute u Vis sva ronilačka oprema i aparati do kojih se može doći.[4521]

Čim su za to bili stvoreni najosnovniji uslovi, Štab IV POS-a organizirao je dizanje potopljenih brodova. U uvali Stonca u viškoj luci blizu brodogradilišta dignuti su iz mora s dubine od 6 metara m/j »Jadro« i m/j »Maksim Gorki«, koje su potopili avioni. Oba broda su upućena na popravak u Italiju. Njihovo dizanje bio je veliki uspjeh ako se uzme u obzir da se, osim ronilaca, nije raspolagalo nikakvom drugom opremom.[4531]

Budući da je u vodama Hvara bio potopljen veći broj brodova, Štab IV POS-a uputio je patrolnim čamcem 4. jula svog operativnog oficira da izvidi koji bi se od njih mogli dignuti. Najprije su pregledani Pakleni otoci, pa luka Hvar i uvale u blizini nje. Nakon što se vratio s izvještajem operativni oficir, odlučeno je da se odmah pristupi vađenju pojedinih potopljenih brodova. Za izvršenje tog zadatka određenje operativni oficir potporučnik Petar Vidan. On je isplovio s m/j »Triton« iz Visa za Paklene otoke 7. jula. Najprije je dignut iz mora s dubine od
2 metra patrolni čamac PČ-61 »Udar«, koji su potopili njemački avioni 27. decembra 1943. Zatim je dignuta iz mora s dubine od 3 metra barkasa »B-5«, koja je također bila potopljena od njemačkih aviona u uvali Vela Garška. Spašenu barkasu doteglio je m/j »Triton« u Vis 8. jula. Odmah je upućena na generalni popravak u Italiju. U istoj uvali demontirana su i izvađena dva pogonska uređaja

451) *AVII,* k. 2072, br. reg. 1-28/7, 1-29/2, 1-29/1.
452) *Materijali* br. 162/2; *AVII,* k. 2040, br. reg. 4-18/1.
453) *AVII,* k. 2042, br. reg. 7-3/6. M/j »Jadro« je preimenovan u m/j »Istok«.

s potopljenog naoružanog broda NB-5 »Ivan«. Pošto je izvađeni »PČ-61« bio u trošnom stanju, trebalo gaje pripremiti za tegljenje. Prilikom radova pukao je jarbol na m/j »Gundulić«. Ipak, pored svih poteškoća, m/j »Gundulić« doteglio je »PČ-61« i ronilački čamac u Vis 14. jula.[4541]

Tegleći pontonsku dizalicu i ronilački čamac s roniocima, m/j »Velebit« isplovio je 3. augusta iz Visa za Hvar. Sa tom ekipom otišao je i operativni oficir sektora potporučnik Vidan sa zadatkom da se nastavi dizanje potopljenih brodova. Ekipa je, uz veliku požrtvovnost svih uspjela, dignuti iz mora m/j »Hvala Bogu« koji se zapalio i bio potopljen u luci Hvar. Problem je bio u tome što se radilo 0 relativno većem brodu nosivosti 80 tona, pa je cjelokupni posao oko dizanja bio dosta kompliciran. Uz pomoć m/j »Mosor«, m/j »Bog s nami« i m/j »Srećko«, m/j »Hvala Bogu« je dotegljen u Vis 11. augusta.[455']

Radovi na dizanju potopljenih brodova su nastavljeni, pa je 10. augusta isplovio iz Visa za Hvar NB-3 »Jadran«. Dobio je zadatak da osigurava m/j »Pčelu« koji se s pontonskom dizalicom nalazio u Hvaru. Bez obzira na to što su na Braču bili Nijemci, NB-3 »Jadran«, m/j »Pčela« s pontonskom dizalicom i ronilački čamac s roniocima uplovili su u Vrbosku na Hvaru. Tamo su odmah počeli radovi na dizanju jednog potopljenog njemačkog desantno-jurišnog čamca i naoružanog broda. NB-3 »Jadran« je osiguravao ekipu koja je izvodila radove, a noću je patrolirao Hvarskim kanalom. Naoružani brod »K-16« iz sastava NDH, ali u njemačkoj službi, potopljen od savezničkih aviona 14. aprila 1944, ležao je na dubini od 10 metara. Poslije velikih napora i zalaganja, uz ronjenje i na dah, uz pomoć i praznih benzinskih bačava, bez odgovarajuće opreme, ali s mnogo umješnosti i dovitljivosti i raznim priručnim sredstvima, naoružani brod je dignut iz mora 14. augusta. M/j »Zvonimir« doteglio je naoružani brod u Vis 16. augusta. Odmah je upućen na popravak, a 22. augusta je s oznakom NB-14 »Pionir« uvršten u sastav naoružanih brodova Mornarice NOVJ. Na isti način dignut je 1 desantno-jurišni čamac koji je ležao na dubini od 3 metra. Podignut je na površinu uz pomoć dizalice, praznih benzinskih bačava i prisutnih brodova. Iz njega je ispumpano more, a rupe na oplati su provizorno začepljene. Štab IV POS-a uputio je u Vrbosku m/j »Mosor« sa zadatkom da desantno-jurišni čamac dotegli u Vis. Tegleći desantno-jurišni čamac, m/j »Mosor« je 15. augusta uspio doploviti samo do uvale Tiha (Starigradski zaliv). Tu je usidren desantno-jurišni čamac, a m/j »Mosor« je uplovio u Stari Grad. Međutim, u toku dana more je postepeno ulazilo kroz provizorno začepljene rupe, pa je desantno-jurišni čamac potonuo na dubinu od 2 metra. Ponovo je dignut iz mora, pa ga je m/j »Mosor« doteglio u Vis 18. augusta. Nakon pregleda odlučeno je da se desantno-jurišni čamac generalno remontuje. Dobio je oznaku »NB-15« i 22. augusta uvršten je u sastav naoružanih brodova Mornarice NOVJ.[456)]

Dizanjem iz mora potopljenih brodova, zatim pogonskih uređaja, opreme i drugog materjala, IV POS je na jedan posve specifičan način osigurao popunu brodovima i raznim materijalom iako, naravno, u skromnim okvirima. Tako je za relativno kratko vrijeme izvađeno iz mora pet brodova, od kojih je većina uz kraći remont uvrštena u sastav IV POS-a. U situaciji kada drugih izvora nije bilo, oslonac na vlastite snage i u ovom slučaju dao je rezultate.

454) *Materijali* br. 164/2; AVII, k. 2035, br. reg. 35-1/2. Ronilačka ekipa koja je bila na Lastovu digla je iz potopljenog talijanskog razarača u Ublima4 torpeda i 5 dubinskih bombi, koje je m/j »Mosor« prebacio u Vis 6. jula.

455) *AVII,* k. 2042, br. reg. 7-3/6; k. 2040, br. reg. 6-32/1.

456) *AVII,* k. 2042, br. reg. 7-3/6; *Materijali* br. 164/2. Desantno-jurišni čamac bio je bivši njemački obalni lovac »KJ-8«, koji je potopila savezn ička avijacija. Prilikom radova na dizanju oba broda istakla se cijela ekipa *(A VII,* k. 2065, br. reg. 39-1/4. »PC-57« isplovio je 19. augusta iz Visa za Hvar s operativnim oficirom IV POS-a. On je dobio zadatak da detaljno pregleda sve uvale na području Hvar-Stari Grad-Jelsa i ustanovi da li ima još potopljenih brodova koji bi se mogli izvaditi i remontovati *(Materijali* br. 164/2).

Štab Mornarice dozvolio je ribarenje uz Biševo 29. jula, uz obalu o. Hvara od Milne do Paklenih otoka 30. jula, a 17. augusta od rta Pelegrin do Pitavske plaže. Naredbom od 5. augusta Štab Mornarice je dozvolio ribarenje oko Visa samo po danu, oko Sveca po danu i noći, oko Sušca po danu i noći, oko Biševa samo po danu osim na sektoru od rta Pernikoza do rta Biskup gdje se moglo loviti i po noći, oko Lastova danju, a noću samo uz južnu obalu otoka, i oko Palagruže po danu i noći. Pored svih do tada poduzetih mjera, pokazalo se da je ulov plave ribe nedovoljan. Uz trošenje za ishranu jedinica i stanovništva, određene količine su soljene i prodavane u Italiji. Tako su osiguravana izvjesna novčana sredstva, kojima je nabavljen materijal koji je nedostajao. Zato je Štab IV POS-a, kad god je bilo moguće, pomagao da se poveća broj ribarskih ekipa i obezbijedi prevoz ulovljene ribe. M/j » Jadran«-Brna prebacio je iz Visa na Palagružu ribarsku ekipu sa 15 ribara i potrebnim ribarskim alatom 6. jula. Pri tome je oteglio na Palagružu jedan motorni i dva leuta na vesla. Nakon ukrcavanja ribe m/j »Jadran« je isplovio za Vis u 11 sati 7. jula. Budući da je puhala bura a pogonski uređaj nije dobro radio, dignuto je jedro radi povećanja brzne. Kada se brod nalazio oko 10 morskih milja od o. Sušca, napala su ga mitraljeskom vatrom dva njemačka lovca. Tom prilikom poginuli su članovi posade Ante Franulović i Damjan Galinović. Pored toga, oštećeni su brod i pogonski uređaj, tako daje m/j »Jadran« jedva uspio doploviti do Sušca. U Vis gaje doteglio m/j »Sv. Nikola« koji je plovio iz Lastova za istu luku.[457)]

Osim sa Palagruže, prevoz ribe je organiziran i iz Lastova i Sušca, gdje su također bile ribarske ekipe. Tako je m/j »Slobodan« prebacio 30. jula iz Lastova u Vis tonu plave ribe i 40 bačvica slanih srdela. »PČ-57« prebacio je noću 29/30. jula iz Visa u uvalu Grška Vela na Braču mrežu za lovljenje srdela. Istu noć isplovio je iz Visa za Hvar leut »K-19«, tegleći dva leuta na vesla na kojima su bile četiri mreže za lovljenje srdela. NB-3 »Jadran« je s barkasom »B-l« noću 29/30. jula isplovio iz Visa za Maslinicu na Šolti. Tamo su ukrcali ribarske mreže, ferale i ostali ribarski pribor potreban za lov plave ribe, i istu noć sve to prebacili u Vis. Iznijeti primjeri pokazuju da je Štab IV POS-a pružao veliku pomoć Okružnom NOO-u u vezi s organizacijom ribolova i prevoza ribe.[458)]

Formiranje novih jedinica. U razvoju IV POS-a značajni događaji bili su formiranje novih jedinica. Od 12 desantnih splavi koje su obećali predati saveznici 10 ih je uplovilo u Vis zaključno s 1. julom, dok je jedanaesta stigla krajem augusta, a dvanaesta 5. decembra. U početku se mislilo formirati jednu desantnu flotilu, ali je naknadno donijeta odluka da se formiraju dvije. Naredbom Štaba Mornarice od 3. jula 1944. formirane su I i II desantna flotila. Za komandanta
I desantne flotile postavljen je Duško Sisarić, a za komandanta II desantne flotile poručnik Ljubenko Vodanović. Za političkog komesara I i ujedno II desantne flotile postavljen je Bogo Peručić. Komandanti su primili dužnosti 6. jula, a desantne splavi su po flotilama raspoređene 7. jula. Desantne splavi dobile su službenu oznaku »MS« (motorna splav) i odgovarajući broj. Prva desantna fotila imala je šest (»MS-1« do »MS-6«), a II također šest desantnih splavi (»MS-7« do »MS-12«), Sjedište I desantne flotile bio je Vis a II Komiža. Desantne splavi imale su nosivost od 35 tona; mogle su krcati jedan tenk, ili dva kamiona i dva džipa, ili bateriju topova, ili 80 vojnika s potpunom opremom. Desantne splavi najviše su upotrebljavane za prevoz jedinica, artiljerije, vozila i ratnog materijala, ali ne samo za Mornaricu NOVJ nego i saveznike. Najveći problem je bio što desantne splavi nisu imale smještaj za posade, ali je ipak organiziran provizoran smještaj

457) *AVII,* k. 2065, br. reg. 3-35/1, 3-35/3; *Materijali* br. 162/2. M/j »Jadran«-Brna bio je predat na upotrebu Okružnom NOO-u Srednjodalmatinskog otočnog područja za ribolov i prevoz ribe.

458) *AVII,* k. 2041, br. reg. 2/22-1; k. 2037, br. reg. 1-32/1, 1-33/1; k. 2067, br. reg. 3-11/1 *Materijali* br. 164/2.

na desantnim splavima upotrebom šatora. Inače, desantne splavi su imale četiri člana posade: komandanta, motoristu, pomoćnika motoristе i mornara.[4591]

Formiranje desantnih flotila u sastavu IV POS-a izvršeno je kada je to, u stvari, bilo najpotrebnije. Desantne splavi su pokazale svoju vrijednost posebno prilikom desantnih prepada i drugih borbenih aktivnosti na otocima i obalnom rubu. Bile su nezamjenljive za prevoz tenkova, a i prevoz vozila i topova njima je bio znatno jednostavniji. Ukrcavanje-iskravanje vozila, topova i boraca u odnosu na ostale vrste brodova Mornarice NOVJ bio je izrazito brži i sigurniji. Pri tome treba istaći da su posade dosta brzo upoznale te brodove i njima ovladale, iako se radilo o posebnim vrstama plovila. Borbenom upotrebom tih brodova Štab IV POS-a je sticao potrebna iskustva, koja su primjenjena kasnije prilikom borbi za oslobođenje otoka i obale.

Jedan od vrlo važnih zadataka IV POS-a bilo je formiranje bataljona mornaričke pješadije. Štab Mornarice naredio je 19. jula štabovima pomorskih obalnih sektora da odmah pristupe formiranju četa mornaričke plješadije, od kojih u najkraće vrijeme treba uspostaviti bataljone mornaričke pješadije. Cete su trebale biti popunjene mlađim borcima, fizički spremnim, ali sa određenim borbenim iskustvom. One su trebale zajedno s naoružanim brodovima i patrolnim čamcima napadati neprijateljska uporišta na otocima i obali, odnosno braniti područja pomorskih obalnih sektora od neprijateljskih napada. Zato su borci trebali biti dobro obučeni za borbenu upotrebu svih oružja kojima je jedinica raspolagala.[4601]

Zamišljeno je da jedinice mornaričke pješadije ostanu na otocima i obali kada postojeće kopnene snage NOVJ napuste otoke i obalu i krenu prema unutrašnjosti radi oslobađanja zemlje. Naređeno je da se odmah nakon formiranja četa priđe intenzivnoj borbenoj obuci prema podsjetniku koji je dostavljen od Štaba Mornarice. Cilj je bio da se zbog postojeće situacije i njenog budućeg razvoja jedinice mornaričke pješadije što prije osposobe za borbenu upotrebu, jer sektori nisu u svom sastavu imali odgovarajućih jedinica za izvođenje borbenih dejstava na otocima i obali. U vezi s tim, naređeno je da štabovi sektora organiziraju na početku manje akcije u vidu prepada, zasjeda, napada na manja neprijateljska uporišta i si. Kada kroz njih prođu svi borci i rukovodioci, trebalo je organizirati složenije i teže akcije. Radi jednoobraznosti organiziranja jedinica, Štab Mornarice dostavio je štabovima pomorskih obalnih sektora formacije čete i bataljona mornaričke pješadije.[461]*

Prva četa mornaričke pješadije IV POS-a počela se formirati 23. jula, a službeno je uspostavljena naredbom Štaba IV POS-a od 31. jula 1944. Bila je sastav-

459) *AVII,* k. 2034, br. reg. 6-5/1; k. 2047, br. reg. 3-2/1. K. Pribilović, *Desantne flotile Mornarice NOVJ,* Mornarički glasnik, 6/1967, 918-932; *VE,* II, br. 2, Beograd 1971, 405-106. Taktičko-tehnički podaci za desantne splavi dati su u Prilogu X.

460) *AVII,* k. 2052, br. reg. 24/1-2; k. 2043, br. reg. 9/1. Pomorski obalni sektori u svom sastavu nisu imali odgovarajuće pješadijske jedinice. Postojeći partizanski odredi na otocima nisu bili u njihovom, nego u sastavu divizija i grupa odreda. To je stvaralo određene probleme, posebno u koordiniranju borbenog djelovanja. Zato je 30. juna predloženo Vrhovnom komandantu da se riješi pitanje komandovanja partizanskim odredima na otocima u smislu da uđu u sastav Mornarice. Međutim, odlučeno je da se u sastavu Mornarice NOVJ uspostavi mornarička pješadija *(Zbornik NOR-a,* tom VIII, knjiga 2, 421).

461) *AVII,* k. 2039, br. reg. 3-6/1. Bataljon mornaričke pješadije trebao je da ima 3 čete, svaka po 75 boraca. Bilo je predviđeno da 1. i 2. četa imaju lako streljačko naoružanje a 3. četa vod teških mitraljeza, vod teških minobacača (3 odjeljenja) i vod protutenkovskih topova (3 odjeljenja). Bataljon je još trebao imati pionirski vod (22 borca) i vod za vezu (25 boraca). Ceta je trebala imati 3 voda, svaki po 25 boraca, a vod po 2 odjeljenja, svako 12-13 boraca; četa je još trebala imati patrolu za vezu od 3 borca. Naoružanje čete: borci pušku i po 2 bombe, svako odjeljenje puškomitraljez, svaki v°d po jedan laki minobacač, komandiri četa, politički komesari, zamjenici komandira, pomoćnici političkih komesara, komandiri vodova, vodni delegati i desetari imali su uatomate. Tako je Bataljon mornaričke pješadije trebao imati ukupno 272 borca, podoficira i oficira *(AVII,* k. 2039. br. reg. 2-34/3, 2-34/2).

ljena od boraca mlađih po godinama prikupljenih iz flotila patrolnih čamaca, naoružanih brodova Dopunske čete i drugih jedinica i ustanova sektora. Zbog nedostatka boraca se popunjavala postepeno. Do 3. septembra imala je 90 boraca, ali je odmah organizirana tako da postepeno preraste u bataljon. Za komandira čete postavljen je Ante Blašković Riki, do tada na dužnosti u elektroradionici; za političkog komesara Tihomil Zlatar, do tada politički komesar NB-13 »Partizan«; za zamjenika komandira Smiljko Vela, do tada na raspolaganju, za zamjenika političkog komesara Mate Škoko, do tada sekretar SKOJ-a pomoćnih brodova. Za vodnike u četi postavljeni su Mate Begović, Dinko Roglić i Spiro Zlendić. [462]

Čim je četa formirana, odmah je počela intenzivna borbena i druga obuka. Pored svega, ipak se radilo o novoj jedinici koju je trebalo što prije osposobiti za izvršavanje borbenih zadataka. Zato je i Štab sektora veliku pažnju posvetio borbenoj izgradnji jedinice. Nakon izvedene obuke u Visu četa je 8. augusta ukrcana na dvije desantne splavi. One su u 18 sati istog dana, uz osiguranje NB-3 »Jadran«, isplovile za Hvar. Sa četom su bili komandant sektora i zamjenik političkog komesara. Četa se radi uvježbavanja iskrcala na Paklene otoke, a zatim je vježbala i druge borbene radnje. Nakon prebacivanja u Hvar izvela je usiljeni marš do Starog Gada, a zatim je izvela napad na pretpostavljene neprijateljske položaje. Po povratku u Hvar ponovo se iskrcala na Paklene otoke, gdje je obavljeno i bojevo gađanje iz sveg naoružanja koje je posjedovala četa. Četa se desantnim splavima vratila u Vis 12. augusta. Potom je nastavila uspješno obuku, pa je krajem augusta Štab IV POS-a ocijenio da je sposobna za izvršavanje borbenih zadataka. Po naređenju Štaba IV POS-a, četa je 30. augusta, trebala učestvovati u napadu na Sućuraj sa jedinicama 1. dalmatinske brigade, ali je taj napad odgođen.[4631]

Formiranje čete mornaričke pješadije bio je značajan događaj u razvoju IV POS-a. Time je sektor dobio jedinicu kojom je mogao izvoditi prepadne i druge akcije na otoke i obalu pod neprijateljskom kontrolom. Istovremeno, četa je mogla učestvovati u obrani otoka. Štab sektora je tu jedinicu mogao upotrebljavati i kao manevarsku snagu, zavisno od razvoja operativne situacije. U stvari, jedinice mornaričke pješadije s flotilama patrolnih čamaca trebale su postati glavna udarna snaga sektora. Povoljno je bilo i to što je IV POS u svom sastavu imao desantne splavi. Na taj načinje organizirana jedna nova udarna snaga sektora, koja je na sebe trebala preuzeti mnoge zadatke. Ipak, subjektivne i objektivne okolnosti su bile takve da se mornarička pješadija nije mogla ubrzano razvijati. Ali to ne umanjuje njen značaj, jer je i ta jedinica kao i ostale takoreći stvorena iz ničega. To je već bio veliki uspjeh, a sve što je dalje postignuto bila je samo potvrda pravilne orijentacije oslonca na vlastite snage i u rješavanju te problematike.

Štab IV POS-a naredio je 29. jula da se uspostavi mornarička stanica Hvar sa sjedištem u Hvaru. Zadatak Mornaričke stanice bio je da rukovodi svim jedinicama IV POS-a na Hvaru, organizira pomorski saobraćaj u vodama otoka, vrši patrolnu službu, vodi službu osmatranja i izvršava ostale zadatke dobijene od Štaba sektora. Mornarička stanica počela je raditi 1. augusta, a bila je direktno potčinjena Štabu sektora. U svom sastavu je imala: štab, Hvarsku flotilu patrolnih čamaca, Lučku kapetaniju Hvar s lučkim kapetanom i grupom peljara, jedan motorni jedrenjak i jedan motorni leut, dvije osmatračke stanice (k. 241 Napoleon i k. 626 Sv. Nikola), tehničku radionicu i zaštitni vod. Mornarička stanica odmah je počela izvršavati postavljene zadatke. Hvarska flotila vršila je pat-

462) *AVII,* k. 2039, br. reg. 1-1/2; k. 2037, br. reg. 32-1/1; k. 2062, br. reg. 2-15/3. Iz Viške flotile patrolnih čamaca prekomandovano je u četu mornaričke pješadije 10 boraca 24. jula *(AVII,* k. 2039, br. reg. 6-5/1).

463) *AVII,* k. 2034, br. reg. 22-1/3; *Materijali* br. 162/4, 164/2.

rolnu službu oko zapadnog dijela otoka, a održavala je i vezu s punktovima na istočnom dijelu. Osmatračke stanice koje su bile povezane telefonskom vezom s Štabom Mornaričke stanice javljale su sve što je značajno osmotreno u Korčulanskom i Hvarskom kanalu, kao i na Hvaru i Braču. Uspostavljen je nadzor nad telefonskim linijama na Hvaru, a posebno na telefonskoj vezi Brač-Hvar-Vis. Organizirana je obavještajna služba za potrebe Štaba IV POS-a, odnosno Mornarice NOVJ. Djelovanje Mornaričke stanice Hvar vrlo brzo se osjetilo, bez obzira na to što je na istočnom dijelu otoka još uvijek bio neprijatelj.[464]*

Za komandanta Mornaričke stanice Hvar postavljenje kapetan Ratko Franković, do tada komandant Viške flotile patrolnih čamaca, a za političkog komesara Marjan Colić, do tada politički komesar Hvarske flotile patrolnih čamaca. Za sekretara je postavljen Mario Zlodre iz Dopunske čete, za tehničkog referenta Marin Dužević iz Lučke kapetanije Vis, za lučkog kapetana Ante Vela, komandant m/j »Zvonimir«, i za lučke peljare Mate Kuzmanić i Luka Kovačić iz Lučke kapetanije Vis.[465)]

Uspostavljanjem Mornaričke stanice Hvar IV POS počeo je širiti svoju organizaciju van otoka Visa. To je bilo vrlo značajno ako se uzme u obzir da su Nijemci još uvijek imali uporište na istočnom dijelu Hvara i relativno jake snage na susjednom Braču. U takvoj situaciji značaj otoka Hvara je stalno rastao, pa je trebalo uspostaviti na njemu i mornaričku organizaciju. Tako se dogodilo da je Mornarička stanica bila neka vrsta prednjeg odreda IV POS-a kojim je označen i pravac djelovanja u bliskoj budućnosti - prema obali.

Polazeći od tadašnjih i budućih potreba organiziranja lučke službe, pri Lučkoj kapetaniji Vis radio je od 13. juna do 26. augusta kurs za lučke rukovodioce. Kurs je s uspjehom završilo 12 slušalaca, i to 7 iz Lučke kapetanije Vis, 2 iz Lučke kapetanije Komiža i 3 iz ostalih jedinica IV POS-a.[446)]

Pored zauzetosti raznim zadacima, Štab IV POS-a je uspješno izvršio naredbu Štaba Mornarice od 26. marta, kojom je bilo naređeno da četiri oficira iz Štaba sektora napišu osnovna uputstva i propise za vršenje službe na brodovima. Mada su u međuvremenu dva od navedena četiri oficira otišla iz IV POS-a na druge dužnosti, uputstva su napisana i dostavljena Štabu Mornarice 12. jula. Nakon pregleda i izvršenih dopuna Štab Mornarice je ozvaničio Propis i uputstvo za uzbune na naoružanim brodovima i patrolnim čamcima Mornarice NOVJ. Sastavni dio tog uputstva bila je i shema brodskog borbenog rasporeda. Sve je to Štab Mornarice dostavio štabovima pomorskih obalnih sektora 18. jula. Naređeno je da se Propis i uputstvo odmah primjenjuje i da se za svaki naoružani brod i patrolni čamac izradi brodski borbeni raspored. Također je naređeno da se odmah počme s uvježbavanjem posada brodova prema odredbama Propisa i uputstva. Trebalo je postići određeni stepen uvježbanosti i stalno ga održavati, odnosno podizati na viši nivo. Budući da brodovi nisu imali prodorne ponjave, naređeno je da se za to koriste šatorska krila, dok se za svaki brod ne obezbijedi po jedno deblje ćebe.[467)]

Štab IV POS-a je naredio štabovima flotila i komandantima naoružanih brodova da se odmah izrade brodski borbeni rasporedi, da se uvježbavaju i da se primjenjuju odredbe iz pomenutog propisa. Što se tiče prodorne ponjave, naređeno je da se ona izradi prišivanjem debljeg ćebeta za šatorsko krilo. Sve što je

464) *AVII,* k. 2037, br. reg. 1-31/2; k. 2040, br. reg. 8/33-1; *Materijali* br. 164/2. Hvarska flotila sastava 5 patrolnih čamaca isplovila je iz Visa za Hvar 1. augusta. Tom prilikom prevezena su 44 borca i rukovodioca Mornaričke stanice Hvar *(AVII,* k. 2041, br. reg. 2-37/1).

465) *AVII,* k. 2039, br. reg. 51-1/2. Uspostavljanje Mornaričke stanice Štab IV POS-a zatražio je 22. a Štab Mornarice odobrio 24. ljula *(AVII,* k. 2039, br. reg. 2-35/1).

466) *AVII,* k. 2038, br. reg. 241 /1. Rukovodilac kursa bio je Petar Đunio, lučki kapetan u Visu.

467) *AVII,* k. 2039, br. reg. 1-17/1, 2-3/1; k. 2023, br. reg. 2-9/1. Ostala napisana uputstva (taktčko uputstvo) Štab Mornarice nije tada ozvaničio, nego je to ostavljeno da se učini kasnije.

određeno izvršeno je u kratkom roku, pa su sada postupci članova posada prilikom borbenih uzbuna i drugih pokreta bili jednoobrazni. Time je borbena spremnost naoružanih brodova i patrolnih čamaca podignuta na viši stepen.[468]*

Zbog formiranja novih jedinica i drugih potreba došlo je do mnogih kadrovskih izmjena u IV POS-u. Pored napred iznesenih, navešćemo još neke.[4691]

Naredbom Štaba Mornarice od 3. jula postavljeni su:

za obavještajnog oficira IV POS-a Ivo Ivanišević, do tada politički komesar Uprave škola i kurseva Mornarice NOVJ;

za operativne poslove u Štabu sektora kapetan Viktor Kobol, do tada komandant NB-8 »Kornat«;

za komandanta NB-8 »Kornat« Josip Dundov, do tada zamjenik komandanta istog broda;

za zamjenika komandanta NB-8 »Kornat« Nikola Ugrinić, do tada na školovanju.

Naredbom Štaba Mornarice od 13. jula postavljeni su:

za zamjenika komandanta Baze Mornarice NOVJ u Italiji kapetan Viktor Kobol;

za političkog komesara IV POS-a Karlo Žuvić, do tada politički komesar pomoćnih brodova IV POS-a;

na službu u Štab Mornarice Jozo Dujmić, do tada politički komesar IV POS-a.

Naredbom Štaba Mornarice od 26. jula postavljen je: za obavještajnog oficira V POS-a Ivo Ivanišević, do tada obavještajni oficir IV POS-a.

Naredbom Štaba Mornarice od 6. augusta postavljeni su: za obavještajnog oficira IV POS-a Lovre Medić, do tada na terenu; za vođenje evidencije i statistike Lučke kapetanije Vis poručnik Stjepan Štuk, do tada na raspolaganju; na službu u IV POS za ukrcanje kapetan Anton Jukas, do tada na raspolaganju.

Naredbom Štaba Mornarice od 14. augusta postavljen je: na službu u Komandu Srednjodalmatinskog otočnog područja poručnik Rudolf Deželjin, do tada artiljerijski referent Štaba IV POS-a. Naredbom Štaba Mornarice od 20. augusta postavljenje: za intendanta Uprave škola i kurseva Mornarice NOVJ Mirko Dominis, do tada intendant NB-11 »Crvena zvijezda«.

Naredbom Štaba Mornarice od 29. augusta postavljen je: na službu u intendanturu Štaba Mornarice Nikola Mariani, do tada na službi u ekonomatu Lučke kapetanije Vis; na službu u Štab IV POS-a do konačnog rasporeda kapetan Davor Orebić.

Naredbom Štaba IV POS-a od 3. jula postavljeni su: za političkog komesara naoružanih brodova Nikola Vela, do tada politički komesar NB-11 »Crvena zvijezda«; za političkog komesara NB-11 »Crvena zvijezda« Bogumil Dvornik, do tada borac na brodu; za političkog komesara flotila Ivan Rudić, do tada politički komesar Viške flotile; za političkog komesara Viške flotile Marin Novak, do tada politički komesar ronilačke čete.

Naredbom Štaba IV POS-a od 22. jula postavljeni su: za političkog komesara pomoćnih brodova Luka Bogdanović; za vršioca dužnosti političkog komesara NB-3 »Jadran« Mijo Vitezica, do tada na dužnosti u Dopunskoj četi; za vršioca dužnosti političkog komesara NB-8 »Kornat« Vicko Cecić, do tada na dužnosti

468) *AVII,* k. 2039, br. reg. 2-36/7. Svi naoružani brodovi i patrolni čamci dobili su 7. jula ljetnji raspored zanimanja u luci. U njemu je, između ostalog, bilo određeno vrijeme za ove aktivnosti: borbenu obuku, čišćenje, stručnu nastavu, strojevu obuku, uzbune, smotru posade, detaljan pregled broda, brodsku konferenciju, političku nastavu, kulturno-prosvjetni rad, jedrenje-veslanje-ostale sportske aktivnosti i izlaz posade *(AVII,* k. 2037, br. reg. 5-45/3).

469) *AVII,* k. 2037, br. reg. 1-25/1, 1-34/1, 1-36/1, 6-1/1, 1-38/1, 1-28/1, 1-29/1, 1-31/2, 1-38/2, 1-39/1; k. 2042, br. reg. 6-3/1, 6-3/2; k. 2043, br. reg. 5-2/1, 6-6/1; k. 2067, br. reg. 3-7/3; k. 2039, br. reg. 51-1/2.

u Dopunskoj četi; za vršioca dužnosti političkog komesara NB-11 »Crvena zvijeza« Ante Lončar, do tada na dužnosti političkog komesara m/j »Mosor«; za vršioca dužnosti političkog komesara svih radionica Đuro Šteta, do tada na dužnosti upravnika Mehaničke radionice Kut; za političkog komesara ambulante Marjan Jelić, do tada na dužnosti u Dopunskoj četi; za vršioca dužnosti političkog komesara Mehaničke radionice Augustin Jadrić, do tada na dužnosti u istoj radionici.

Naredbom Štaba IV POS-a od 7. augusta postavljen je: za intendanta Mornaričke stanice Hvar Ante Štambuk, do tada na službi u intendanturi IV POS-a.

Naredbom Štaba IV POS-a od 16. augusta postavljeni su: za komandanta BB »Topčider« poručnik Ante Lepeš, do tada zamjenik komandanta NB-13 »Partizan«; privremeno u Dopunsku četu do novog postavljenja Ivan Brajčić, dq tada komandant BB »Topčider«; za zamjenika komandanta NB-13 »Partizan« poručnik Ljubenko Vodanović, do tada komandant I desantne flotile; za komandanta I desantne flotile Ante Vojković, do tada u Dopunskoj četi.

Naredbom Štaba IV POS-a od 22. augusta postavljeni su: za komandanta NB-14 »Pionir« poručnik Ljubenko Vodanović, naznačen za zamjenika komandanta NB-13 »Partizan«; za zamjenika komandanta NB-11 »Crvena zvijezda« Vjeko Padovan, do tada privremeno u Dopunskoj četi; za zamjenika komandanta NB-13 »Partizan« stariji vodnik Alojz Jeršan, do tada zamjenik komandanta NB-II »Crvena zvijezda«; za zamjenika komandanta »NB-15« vodnik Ivan Tomaš, do tada komandant Bračke flotile; za komandanta Bračke flotile Ivan Tokić, do tada zamjenik komandanta iste flotile; za zamjenika komandanta Bračke flotile Stjepan Rudan iz iste flotile; za artiljerijskog referenta IV POS-a Ante Glavina, do tada na službi u Centralnoj mehaničkoj radionici; za zamjenika komandanta NB-14 »Pionir« Ante Jukas.

Naredbom Štaba IV POS-a od 29. jula postavljeni su: za komandanta Viške flotile Pero Galošić, do tada komandant »PC-57«; za političkog komesara Hvarske flotile Boris Kokić, do tada na PĆ-78; za političkog komesara NB-13 »Partizan« Ljubo Barčot, do tada politički komesar BB »Topčider«; za političkog komesara BB »Topčider« Tomo Marinković, do tada u Dopunskoj četi.

Prednje naredbe uz podatke koje daju pokazuju i način stvaranja i uzdizanja potrebnih kadrova. Vidljivo je da je kadar stvaran skoro isključivo iz vlastitih redova. Njegovo uzdizanje vršeno je provjeravanje odgovornijih i složenijih dužnosti onima koji su uspješno vršili dotadašnje dužnosti. Uz to, radi sticanja iskustava vršena je zamjena kadrova na relaciji: dužnosti na kopnu-ukrcanje. Sve to pokazuje da je briga za stvaranje i uzdizanje kadrova bila na potrebnom nivou, što je omogućavalo da se redovno popunjavaju odgovorne i druge dužnosti u jedinicama i ustanovama IV POS-a.[470)]

Radi daljeg školovanja potrebnih kadrova Štab Mornarice raspisao je 29. augusta konkurse za nekoliko kurseva. Trebali su početi raditi tokom septembra u Upravi škola i kurseva Mornarice NOVJ. Naređeno je da rade Brodarski kurs, Osnovni signalni kurs i Kurs za motoriste. Potreban broj kandidata za svaki kurs trebalo je da odrede štabovi pomorskih obalnih sektora na osnovi vlastitih potreba. Određeni kandidati morali su ispunjavati uslove konkursa. Istovremeno je raspisan i konkurs za prijem slušalaca na Kurs za pomorske vojne rukovodioce. To je, u stvari, bio oficirski kurs pa se, uz ostale kvalitete, od kandi-

470) Naredbom br. 59 od 25. augusta 1944. Štab Mornarice regulirao je način raspoređivanja boraca, kao i postavljanja oficira i političkih komesara. Štabovi sektora bili su ovlašteni da vrše prekomande i razmještaje unutar svojih jedinica svih osim oficira. Također su mogli davati prijedloge zapostavljanje oficira, kao i za njihove prekomande van sektora *(AVII,* k. 2028, br. reg. 13/1-2).

data tražilo i da polože prijemni ispit. Štab IV POS-a odmah je poduzeo mjere da se izaberu i pripreme kandidati za navedene kurseve.[471]*

Brojno stanje IV POS-a 15. augusta 1944. bilo je 1.465 boraca, podoficira i oficira. Od toga je bilo: 1.028 radnika, 199 seljaka, 35 intelektualaca, 25 obrtnika i sitnih trgovaca, 105 namještenika i srednjoškolaca i 73 vojna lica. Po nacionalnosti bilo je: 1.309 Hrvata, 109 Slovenaca, 14 Srba, 13 Crnogoraca, 3 Muslimana i 17 Talijana.[4721]

Patrolna služba i pomorski saobraćaj. Razvoj IV POS-a bio je konstantan. U proteklom periodu, pored iznijetih, glavni zadaci su bili patrolna služba i pomorski saobraćaj. Viška, Hvarska i Bračka flotila patrolnih čamaca vršile su patrolnu službu oko Visa u određenim sektorima svaku noć. Međutim, nakon prebaziranja Hvarske flotile iz Rukavca u Hvar 1. augusta, morao se izmijeniti način patroliranja u odnosu na dotadašnje stanje. Hvarska flotila dobila je zadatak da svojim patrolnim čamcima vrši patrolnu službu uz zapadanu obalu otoka Hvara. Budući daje IV POS još imao samo dvije flotile patrolnih čamaca, napravljen je novi raspored patrolne službe oko Visa. Od 1. augusta Viška flotila vršila je patrolnu službu u ovim sektorima: jedan patrolni čamac patrolirao je ispred luka Rogačić i Vis od rta Nova pošta do rta Brusine; drugi patrolni čamac ispred uvale Stončica od rta Stračine do rta Vela Smokova; treći patrolni čamac ispred luke Rukavac i uvale Milna od hridi Pločica do rata Pohvalo; četvrti patrolni čamac bio je u stalnoj pripravnosti u luci Vis spreman da isplovi po naređenju. Bračka flotila dobila je ove sektore: jedan patrolni čamac patrolirao je ispred uvale Oključna, od hridi Kamik do istočnog rta uvale Gradac; drugi patrolni čamac patrolirao je ispred Komiže od rta Križni rat do rta Stupišće; treći patrolni čamac bio je u stalnoj pripravnosti u Rukavcu, dok je četvrti to isto bio u Komiži. Patrolna služba je vršena svaku noć, i za taj zadatak je uvijek moralo biti na raspolaganju dovoljno patrolnih čamaca. Što se tiče patrolnih čamaca koji su bili u pripravnosti, njih su prema potrebi mogli zamjenjivati i motorni leuti, ali samo u situaciji kada ih nije bilo dovoljno.[473']

Do promjene patrolne službe došlo je 8. augusta, ali samo na sektoru ispred Komiže. Radi osiguranja vlastitih brodova na sidrištu ispred Komiže saveznici su organizirali patrolnu službu. Pored toga, sidrište je osvjetljavano reflektorima, kao i morski prostor ispred njega. To je učinjeno zbog mogućnosti napada njemačkih pomorskih diverzanata i eksplozivnih čamaca na brodove na sidrištu. Da ne bi došlo do zabune, naređeno je da ispred Komiže više ne patrolira noću patrolni čamac Bračke flotile. Na ostalim sektorima patrolna služba obavljala se kao i do tada.[474]*

Pomorski saobraćaj je i dalje intenziviran. Sve pomorske veze normalno su radile. Najintenzivniji pomorski saobraćaj obavljao se između Visa i Kornata, Visa i Lastova i sve više između Visa i Hvara. Konvoji su plovili samo na ruti Vis-Kornati, uz osiguranje naoružanih brodova i patrolnih čamaca. Vezu s Dr-

471) Naredba br. 60 Štaba Mornarice od 29. augusta 1944. Prema konkursu, kandidati za kurs za pomorske vojne rukovodioce trebali su ispunjavati ove uslove: da nisu stariji od 30 godina; provjereni na dužnostima na naoružanim brodovima i patrolnim čamcima; da su zdravi; da su u NOVJ duže vremena; da su dobri u radu; da polože prijemni ispit; da sami napisu molbu. Prijemni ispit se sastojao od pismenog i usmenog dijela. Pismeni - srpskohrvatski jezik i matematika, usmeni - Pravilo službe na moru, Navigacija, opis jednog topa, torpeda, mine i sredstva za optičku vezu *{AVII,* k. 2037, br. reg. 1-39/3).

472) *AVII,* k. 2065, br. reg. 644/4. Prema tadašnjim propisima, u radnike su ubrajan) i ribari, pomorci i slična zanimanja. Pod vojnim licima podrazumijevani su oficiri i podoficiri bivše jugoslovenske vojske i ratne mornarice.

473) *AVII,* k. 2039, br. reg. 2-37/1; *Materijali* br. 162/2, 164/2.

474) *Materijali* br. 162/2. Saveznici su znali da Nijemci imaju pomorske diverzante i različita diverzantska sredstva. Njihova procjena da bi moglo doći do napada pomorskih diverzanata na Vis i Komižu, odnosno na brodove na sidrištu bila je tačna.

venikom Malim održavali su naoružani brodovi, patrolni čamci i barkase. Zbog nedostatka naoružanih brodova vezu s Bračem, pored patrolnih čamaca, vršili su i motorni jedrenjaci. Na ruti Vis-Hvar plovili su skoro svakodnevno motorni jedrenjaci. Uspostavljena je stalna veza Vis-Stari Grad. Veza za Lastovo također je održana gotovo svakodnevno, a za Sušac i Palagružu povremeno. Svaka od pomenutih pomorskih veza imala je svoju važnost, pa je za njihovo održavanje uvijek trebalo osigurati dovoljan broj pomoćnih brodova.

Velike količine hrane, naoružanja i raznog drugog materijala trebalo je iz Visa prebaciti na Žirje, Kornate i Dugi otok za potrebe II i III POS-a, odnosno za jedinice i ustanove na obali. To se odnosilo na 11. korpus, 19. diviziju, Grupu odreda u sjevernoj Dalmaciji, kao i za 8. korpus. Pored toga, trebalo je prebacivati hranu za organe narodne vlasti radi podjele narodu. Tako je 13. augusta u Visu čekala na utovar i prevoz: 20 tona za Stab Grupe sjevernodalmatinskih partizanskih odreda, 30 tona za zadarsko vojno područje, 30 tona za Šibensko vojno područje, 20 tona za Zadarski odred, 10 tona za Kotarski NOO Bračac, 20 tona za 8. korpus, 30 tonaža 11. korpus, 30 tonaža 19. diviziju, 2 tone za Okružni NOO Knin, 30 tona za Okružni NOO Zadar i 10 tona za Kotarski NOO Rab. Uvečer 16. augusta isplovili su iz Visa za Kornate: BB »Topčider« sa 22 oficira i 100 boraca, m/j »Srce Isusovo« sa 35 t hrane i 18 putnika, m/j »Frankopan« sa 25 t hrane i 19 putnika, m/j »Božidar« sa 15 t hrane i 4 putnika, m/j »Sv. Ivan« sa 121 hrane i jednim putnikom i »PČ-71« sa tonom hrane i jednim putnikom. Slijedeći konvoj isplovio je za Kornate 22. augusta, kada su četiri motorna jedrenjaka prebacili i na Kornate 85 tona hrane i 18 putnika. Ponovo je za Kornate isplovio konvoj 29. augusta, kada su tri motorna jedrenjaka prebacili 95 tona hrane i 18 putnika. Štab IV POS-a je uvijek pridavao veliku pažnju pomorskoj vezi za Kornate.[475]*

Pored svih mjera koje su Nijemci poduzimali daje prekinu, pomorska veza s Drvenikom Malim, i preko njega s kopnom, uspješno je održavana. Nijemcima nije pomoglo ni povremeno otvaranje vatre iz obalne baterije sa Drvenika Velog na uvalu Vela Rina, gdje su pristajali brodovi. Ta pomorska veza uporno je održavana, jer je preko nje išao najkraći put između Visa i Štaba 8. korpusa. Preko te veze talno su u oba pravca prebacivani kuriri, razni rukovodioci, odnosno svi oni koji su službeno putovali na Vis ili kopno. Zato su, kad god je to bilo moguće, tu vezu održavali naoružani brodovi ili patrolni čamci. Tako je uvečer 17. augusta isplovio za Drvenik Mali NB-3 »Jadran«, ukrcavši 11 boraca i 600 sanduka municije. Nakon iskrcavanja municije i boraca, ukrcano je 70 boraca i izbjeglica. Vraćajući se u Vis došlo je do kvara na pogonskom uređaju, pa se NB-3 »Jadran« morao zaustaviti. Svitanje ga je zateklo blizu Drvenika Velog u dometu neprijateljske obalne baterije. Kada je posada otklonila kvar, NB-3 »Jadran« je nastavio plovidbu za Vis. Tada je neprijateljska obalna baterija otvorila vatru. S »Jadrana« su bačene u more dimne kutije, pa je dimna zavjesa zaklonila brod tako da nije bilo pogodaka. BB »Topčider« je tokom augusta održao 12 puta vezu s Drvenikom Malim, od čega četiri puta zajedno s PČ-53 »Zora«. Ukupno je na Drvenik Mali prebačeno 108 boraca, kurira, rukovodilaca i ostalih, i 37 tona hrane, municije, odjeće i sanitetskog materijala. Na Vis je prebačeno: 290 boraca, kurira, rukovodilaca i ostalih, 13 ranjenika i bolesnika i 253 izbjeglice. BB »Topčider« je noću 23/24. augusta oteglio jedan leut koji je predan punktu na Drveniku Malom. Leut je upotrebljavan za održavanje veze između Drvenika Malog i kopna.[476)]

Došlo je do promjena u održavanju veze s Podbiokovljem. Tokom jula veza je normalno održavana na relaciji Vis-Smrska (o. Hvar)-Mirci (Dobrogošće, Zrnovica). Pored toga, počela se održavati veza između sjeverne obale Hvara i

475) *Materijali* br. 164/2.
476) *Isto.*

Drašnica, ali s čamcima na vesla. Njome su, uglavnom, prebacivani kuriri i oni koji su službeno putovali u Vis ili na Biokovo. Ipak, svi su oni dolazili u Smrsku, bilo da su išli u Vis ili za Biokovo, jer su koristili put preko otoka Hvara. Pošto je ustanovljeno da je moguće održavati stalnu pomorsku vezu između sjeverne obale Hvara i Makarskog primorja, Štab IV POŠ-a uputio je 21. jula PČ-53 »Zora« u uvalu Pobij na Hvaru (sjeverno od Gdinja). Tamo je PČ-53 »Zora« ukrcao komandanta i političkog komesara Grupe južnodalmatinskih partizanskih odreda koji su došli s Biokova, pa ih je 23. jula prebacio u Vis. S njima je dogovoreno da se organizira stalna veza između Hvara i Makarskog primorja. PČ-53 »Zora« ponovo je isplovio za Pobij 26. jula, prebacivši navedene rukovodioce i 800 kg raznog materijala za njihove jedinice.[477]»

Štab IV POS-a izdao je 30. jula naredbu za organiziranje i održavanje pomorske veze o. Hvar-obala. Kao bazu za održavanje te veze određena je uvala Virak (sjeveroistočno od Bogomolja). U toj uvali trebali su bazirati brodovi određeni za održavanje veze. Tamo se nalazilo skladište za pospremanje materijala i bunkeri za njegovo skrivanje u slučaju potrebe. Materijal se trebao prebacivati iz Visa u Virak, a zatim na kopno. Preko te uvale trebao se prebacivati samo materijal i ona se nije smjela kompromitirati. Sve ostalo trebalo se prebacivati preko drugih uvala. Gušte Glučina bio je odgovoran za punkt u Virku i za održavanje veze. Njegovi pomoćnici bili su Mate Jakić, Mile Cvitanović i Novica Miličić. Za održavanje veze Virak-Drašnice (Makarsko primorje) određen je »PČ-73«. Nakon ukrcavanja grupe za organiziranje punkta, »PČ-73« i barkasa »B-l«, koja je ukrcala 8 tona različitog materijala, isplovili su za Virak 31. jula. Materijal je istovaren u Virku, gdje je »PČ-73« ostao radi održavanja veze, a barkasa se vratila 2. augusta u Vis sa šest putnika.[4781]

Nova pomorska veza uspješno je radila. Zbog prisustva Nijemaca na Braču, veza između Visa i Virka obavezno je održavana sa patrolnim čamcima. Oni su prebacivali materijal u Virak, a u obratnom pravcu ranjenike, kurire, putnike i dr. Tako je PČ-53 »Zora« prebacio u Vis 3. augusta 7 ranjenika, 1 sprovodnika, 9 kurira i drugih lica i 3 izbjeglice. Vezu Virak-Drašnice održavao je »PČ-73« do 15. augusta, kada se morao vratiti u Vis zbog popravka pogonskog uređaja. Umjesto njega za održavanje veze određen je PČ-56 »Partizan III«. Taj patrolni čamac je od 14 do 29. augusta održao 11 puta vezu između Virka i Drašnica, odnosno Virka i Živogošća.[4791]

Pored navedene uspostavljena je još jedna nova pomorska veza. To je bila veza između Visa i uvale Duba (6 morskih milja jugoistočno od Ploča, odnosno 3 od ušća Neretve). Na prostoru između Neretve i Slivna Ravnog djelovao je Neretvanski partizanski odred iz sastava Grupe južnodalmatinskih odreda. Ukracavši 5 tona raznog materijala za pomenuti odred PČ-53 »Zora« isplovio je iz Visa za Dubu 19. augusta. Nakon iskrcavanja materijala i ukrcavanja 17 izbjeglica i 4 borca i rukovodioca, PČ-53 »Zora« se vratio u Vis 21. augusta. Veza za Dubu održavana je povremeno, zavisno od potreba. Bila je puna opasnosti, jer se trebalo

477) *Isto.* Štab Grupe južnodalmatinskih partizanskih odreda imao je sjedište na Biokovu. U njegovu sastavu bili su Biokovski, Neretvanski i Imotski partizanski odred.

478) *AVII,* k. 2040, br. reg. 3-14/1. Lica koja su do tada radila na održavanju veze između Hvara i Makarskog primorja vraćena su u Vis. Budući daje na Biokovu bila radio-stanica, preko nje je javljano Štabu IV POS-a što i kada treba slati u Virak, odnosno gdje treba iskrcati materijal na obalu.

479) *Materijali* br. 164/2. Patrolni čamac određen za održavanje veze stalno je bazirao u Virku i uvijek je bio spreman da na poziv ili po naređenju održi vezu s obalom. Međutim, patrolni čamac je često bio tražen od raznih organa van sastava IV POS-a radi izvršavanja drugih zadataka. Da bi se to spriječilo, Štab IV POS-a naredio je 19. augusta odgovornom za vezu u Virku da se patrolni čamac mora isključivo upotrebljavati za održavanje veze Virak-obala (AVII, k. 2042, br. reg. 6-16/1).

uvlačiti duboko u Neretvanski kanal i ploviti blizu Trpnja, Drača, odnosno Ploča i ušća Neretve, gdje je i neprijateljski pomorski saobraćaj bio dosta živ.[480]*

Kod ostalih pomorskih veza (Šolta, Brač, Hvar, Pelješac i Lastovo) nije bilo promjena. Jedino je znatno povećan pomorski saobraćaj između Visa i Hvara. Brodovi su plovili za Hvar, Stari Grad, Virak, Jelsu, Smrsku i još nekoliko uvala na južnoj obali otoka. Sve više materijala trebalo je prebacivati za organe narodne vlasti, odnosno za potrebe stanovništva (hrana, sjeme, sumpor, modra galica itd.). Iz Hvara su prevoženi vino i rakija radi prodaje u Italiji. Uglavnom, Štab IV POS-a je udovoljavao svim zahtjevima organa narodne vlasti. Najviše zahtjeva za prevoz dolazilo je od Okružnog NOO-a za Srednjodalmatinsko otočno područje. Isto tako, dolazili su zahtjevi i od Okružnog NOO-a Dubrovnik. Tako se stalno povećavao i pomorski saobraćaj za Lastovo. Sve to pokazuje da su Štab IV POS-a, odnosno njegovi organi za pomorski saobraćaj ulagali velike napore kako bi se svi zadaci prevoza brzo i uredno izvršili. Samo u periodu od 15. jula do 16. augusta isplovilo je iz Visa 285 brodova radi izvršavanja zadataka prevoza. Treba istaći veliku požrtvovnost posada brodova, naročito onih ispravnih, jer su skoro stalno bili na zadacima. O tome, između ostalog, svjedoče i sačuvani statistički podaci koji su dosta škrti i vjerovatno nepotpuni.[481]*

Prema podacima lučkih kapetanija, u periodu od 11. marta do 30. jula iz luka Vis i Komiža izvezeno je 4.463 tone raznog materijala. Od toga praznih bačava za gorivo 3.924, živežnih namirnica 2.949 tona, 644 tone goriva, 298 tona municije, 14 tona građevinskog materijala, 19 automobila, 315 tona raznog materijala, 54 tone slame, 124 tone bodljikave žice, 8 tona vode, 13 tona galice i 24 mazge. U to vrijeme, u iste luke su uvezene 21.363 tone raznog materijala. Od toga: praznih bačava za gorivo 653, 6.050 tona živežnih namirnica, 4.597 tona goriva, 3.416 tona municije i naoružanja, 1.268 tona raznog građevinskog materijala, 18 automobila, 592 tone bodljikave žice, 110 mazgi, 180 tona sanitetskog materijala, 2.849 tona raznog materijala, 172 tone željeza raznog, 13 tona materijala za aerodrom, 69 tona praznih vreća, 11 tona slame, 2.010 tona vode i 6 topova. Većinu od navedenog materijala prebacili su brodovi iz sastava IV POS-a, čime se i potvrđuje njegova značajna uloga u održavanju pomorskog saobraćaja.[482]*

Važan zadatak IV POS-a tokom jula i augusta bilo je učešće u borbenim aktivnostima jedinica 26. divizije. Borbena dejstva su izvođena na Braču, Šolti, Hvaru, Korčuli, Mljetu i poluotoku Pelješcu. Planirali su ih i njima rukovodili štabovi brigada, koji su od Štaba 26. divizije još u junu, odnosno julu dobili direktivu kojom su jedinicama određeni otoci za izvođenje borbenih dejstava. Budući da su oorbena dejstva izvođena kroz prepade, zasjede, nasilna izviđanja, fiktivne napade i uznemiravanja, postojale su skoro stalne potrebe za prebacivanje jedinica na navedene otoke i njihovo vraćanje u Vis. Sve je to zahtijevalo od Štaba IV POS-a da ima u stalnoj pripravnosti određeni broj pomoćnih i naoružanih brodova, odnosno patrolih čamaca. Pored toga, saveznicima su na njihov zahtjev stavljane na raspolaganje desantne splavi kada su izvodili prepadna dejstva.[483]*

480) *Materijali* br. 164/2.

481) *AVII,* k. 2034, br. reg. 22-1/3. Statistički podaci sređeni su u augustu 1944, ali samo na osnovi podataka koji su do tada postojali u postojećoj dokumentaciji. Međutim, nedostaju podaci od oktobra 1943. do marta 1944. Iz toga proizlazi da su postojeći podaci o uvozu-izvozu materijala u Vis i Komižu nepotpuni. Ali i pored toga, ukazuju na napore koji su izvršeni u organizaciji i održavanju pomorskog saobraćaja.

482) *AVII,* k. 2070, br. reg. 3-10/2. Navedeni podaci odnose se na sve što je uvezeno u viške luke i iz njih izvezeno. Dio od tog materijala je uskladišten, odnosno potrošen na Visu. Međutim, podaci su nepotpuni jer nije sve evidentirano. Od materijala koji je uvezen jedan dio je pripadao saveznicima, posebno za izgradnju aerodroma (čelične perforirane ploče za pistu).

483) *Materijali* br. 164/2; *AVII,* k. 1103, br. reg. 5-7. Detaljnije o borbenim dejstvima jedinica 26. divizije u julu i augustu 1944. godine: Mirko Nović, Ante Kronia Čenčo, Bogdan Stupar, Vaso Đapić, *Prva dalmatinska proleterska NOV brigada,* Beograd 1986; Milan Rako, Slavko Družijanić, *Jedanaesta dalmatinska (Biokovska) brigada,* Split 1987; Nikola Anić, *Dvanaesta dalmatinska udarna brigada (Prva otočka),* Supetar 1984; Radule Butorović-Albert Klun, *Tretja prekomorska brigada,* Nova Gorica 1967.

Tokom jula i augusta iz Visa na Brač više puta su prebacivane jedinice 12. brigade, a jednom i na Šoltu. Isti je slučaj bio i s jedinicama 1. i 11. brigade koje su prebacivane na Korčulu, Mljet, i Pelješac direktno iz Visa ili preko Lastova. Jedinice 3. prekomorske brigade prebacivane su na Korčulu i Brač. Situacija je bila takva da su skoro svaki dan jedan ili više brodova učestvovali u prebacivanju ili vraćanju jedinica na Vis. Pored svih problema oko nedovoljnog broja ispravnih brodova, zadaci su uspješno izvršeni. Prilikom svih tih prevoza jedinice 26. divizije nisu pretrpjele nikakve gubitke.[4841]

Najvažniji zadaci u prebacivanju jedinica bili su slijedeći: NB-8 »Kornat« je noću 23/24. jula osiguravao m/j »Velebit«, koji je prebacio iz Brača u Vis 2. bataljon 12. brigade sastava 150 boraca. Budući daje na Braču ostala još jedna četa, NB-8 »Kornat« i m/j »Zmaj« isplovili su uvečer 24. jula za uvalu Grška Vela sa zadatkom daje prebace u Vis. Pošto se nije tačno znalo u kojoj će uvali četa čekati, komandantu »Kornata« je naređeno da poslije Grške Vele obiđe Murvicu i uvale zapadno i istočno od Bola. Kako četa nije bila u uvalama Grška Vela i Murvica, NB-8 »Kornat« je nastavio vožnju uz obalu prema Bolu. Međutim, u tamnoj noći »Kornat« se oko 01.20 sati 25. jula nasukao na Zlatni rat kod Bola Odsukivanje je pokušano pomoću m/j »Zmaj« i radom vlastitog motora, ali bez uspjeha. Razvaljeni su bunkeri, ispumpana voda, municija i oprema su prebačeni na m/j »Zmaj«, nafta je ispuštena u more, pa je ponovo pokušano odsukivanje. Međutim, ni slijedeći pokušaj nije uspio - pukao je tegalj od čelik-čela, pa je spašavanje prekinuto. Na Vidovoj gori, s koje se dobro vidjelo mjesto nasukivanja, nalazila se njemačka otporna tačka zaposjednuta ojačanim vodom i minobacačima. Kad je počelo svitati, odlučeno je da se sa m/j »Zmaj« isplovi za Hvar i obavijesti Štab IV POS-a o našukivanju, a spašavanje da se nastavi slijedeću noć. Nakon što su skinute cijevi topova od 20 mm i zatvarač topa od 40 mm i ventili iz motora, posada je u 03.40 sati napustila »Kornat« i sa m/j »Zmaj« prebacila se u Hvar. Čim je dobio obavijest o našukivanju, Štab IV POS-a je u 7 sati uputio za Hvar NB-12 »Borac« i NB-13 »Partizan«, i sa njima operativnog oficira potporučnika Petra Viđana i komandanta NB-11 »Crvena zvijezda« starijeg vodnika Prošpera Dujmovića. Kada se NB-12 »Borac« oko 08.45 sati nalazio kod rta Kabal (o. Hvar), na njega je s Brača ispaljeno 20 topovskih granata. Zbog toga se morao skloniti u uvalu Duboka Mala (tu je od nagazne mine teško ranjen Prošper Dujmović), a NB-13 »Partizan« i m/j »Zmaj« u uvalu Duboka Vela. Odlučeno je da, kada padne mrak, sva tri broda isplove na spašavanje »Kornata«. Međutim, oko 15 sati njemački vojnici su došli na »Kornat«, a oko 16.30 sati 25. jula su ga zapalili. Tako je završio svoj borbeni put NB-8 »Kornat«, jedan od veterana Mornarice NOVJ.[485)]

NB-3 »Jadran« je 31. jula u Komiži preuzeo osiguranje konvoja u sastavu m/j »Velebit« i m/j »Zmaj«, na kojima je bio ukrcan jedan bataljon 12. brigade. Bataljon je iskrcan u u. Grška Vela i Bolu na Braču. Prilikom isplovljenja iz Bola oko 3 sata 1. augusta konvoj je napadnut vatrom baterije s Brača. Mada je vatra trajala 25 minuta, brodovi nisu bili pogođeni.[4861]

Po hitnom naređenju Štaba IV POS-a formiranje 14. augusta poseban sastav radi prebacivanja Biokovskog odreda iz Makarskog primorja na Hvar. Nakon što su isplovili iz Visa i Hvara patrolni čamci, ispred Vrboske na Hvaru formiran

484) *AVII,* k. 2034, br. reg. 22-1/3, 32-1/3; k. 2065, br. reg. 15/1-5; k. 2073, br. reg. 4/1, 6/1.

485) *Materijali* br. 162/2. U vezi sa nasukivanjem NB-8 »Kornat« Stab IV POS-a saslušao je devet članova posade. Sačinjen je detaljan izvještaj o cijelom slučaju i dostavljen Štabu Mornarice. U zaključku Štab IV POS-a iznosi mišljenje da ne bi bilo na mjestu kažnjavanje odgovornih rukovodilaca broda, nego da je dovoljno da im se ukaže na greške koje su učinili.

486) *Materijali* br. 164/2. U njemačkim dokumentima o otvaranju vatre stoji: »U noći 31. 7/1. 8. vatrom naše artiljerije u vodama kod Bola (Brač) 3 neprijateljska torpedna čamca prisiljena su na promjenu smjera vožnje« *(KTB SD,* 2. 8. 1944).

je sastav od 6 patrolnih čamaca i jedne barkase na čelu s NB-3 »Jadran«. Sastav je plovio do uvale Virak, a zatim je nastavio vožnju do tačke ukrcavanja koja se nalazila na obali južno od Živogošća ispod kote 120. Nakon ukrcavanja 350 boraca i ranjenika, sastav je 15. augusta uplovio u Vrbosku gdje su iskrcani borci i ranjenici.[4871]

Prvi bataljon 1. dalmatinske brigade sastava 250 boraca ukrcan je 12. augusta na m/j »Zmaj« i barkasu »B-2«. Pošto momentalno nije bio na raspolaganju nijedan drugi naoružani brod, za osiguranje tog konvoja određena je NB »Partizanka«. Konvoj sastava NB »Partizanka«, m/j »Zmaj« i »B-2« isplovio je istog dana za uvalu Torac na Hvaru, gdje su iskrcane dvije čete. NB »Partizanka« se vratila u Vis, a m/j »Zmaj« i »B-2« nastavili su vožnju i preostale dvije čete iskrcali u uvali Rasoha na Pelješcu. Nakon što su jedinice na Pelješcu izvršile zadatak (napale njemačku kolonu, ubile 12 a zarobile 21 njemačkog vojnika), Štab 1. brigade hitno je u 20 sati 15. augusta zatražio da se prebace na Hvar. Kako su svi brodovi već bili na zadatku, a u luci bio samo BB »Topčider«, naređeno je da BB »Topčider« isplovi za Pelješac. Uplovio je u uvalu Bezdiju na Pelješcu u 5 sati 16. augusta. Tamo nije bilo nikoga, pa je isplovio i uplovio u uvalu Rasoha. Nakon ukrcavanja 100 boraca, 5 konja i 49 ovaca, BB »Topčider« je u 8 sati isplovio za uvalu Torac na Hvaru. Tamo je ukrcao još 50 boraca. Zatim je nastavio vožnju za Hvar gdje je proveo ostatak dana. Uvečer je produžio za Vis kamo je uplovio 22.30 sati.[488)]

^ Na traženje saveznika stavljeno im je na raspolaganje pet desantnih splavi I i tri desantne splavi II desantne flotile. Desantne splavi su u Rukavcu 27. augusta ukrcale 12 topova (haubica) s pripadajućom municijom, 3 protuavionska topa s municijom i 15 tona rezervne municije. Uvečer su u sastavu savezničkog konvoja splavi isplovile za o. Šćedro i tamo ostale u toku 26. augusta. Protuavionski topovi su iskrcani i postavljeni na položaje iznad uvale gdje su razmješteni brodovi. Uvečer 26. augusta sve desantne splavi, osim jedne koja je ostala u Šćedru, nastavile su vožnju sa savezničkim brodovima za Lovište na Pelješcu. Po uplovljenju topovi su iskrcani na položaje oko Lovišta, a desantne splavi su razmještene blizu njih. Saveznička artiljerija tukla je s povremenim prekidima položaje njemačkih baterija kod Pupnata i Postrane na Korčuli od 6 do 13 sati. Njemačke baterije s navedenih položaja također su povremeno odgovarale na vatru. Nakon prekida vatre topovi su ukrcani na desantne splavi koje su po grupama isplovljavale iz Lovišta prema Hvaru. Po isplovljenju posljednje grupe oko 14.15 sati, formiran je konvoj koji je nastavio vožnju za Rukavac gdje je uplovio u 20 sati. Od njemačke artiljerijske vatre saveznici su imali 1 mrtvog, 18 ranjenih i 2 oštećena topa. Od posada desantnih splavi lakše je ranjen mornar Rudolf Maurič, član posade »MS-1«. Oštećena su desantna vrata na »MS-1«, dok je »MS-2« neznatno oštećen od rasprsnutih parčadi granata Za vrijeme izvršenja ovog zadatka posade desantnih splavi su pokazale zapaženu pomoračku sposobnost, hrabrost za vrijeme neprijateljske artiljerijske vatre i brz rad prilikom iskrcava-

487) *AVII,* k. 2043, br. reg. 30-1/5; k. 2065, br. reg. 1/1-5, 3-31/5. Ukrcavanje su posredno osiguravale savezničke motorne topovnjače istočno od Sućurja na Hvaru. Međutim, baš tu noć isplovila su tlva protupartizanska broda (»Jot« i »Dora«) iz Makarske za Ploče, ali nije došlo do susreta s njima. Uoči 14. augusta, Dana ustanka naroda Dalmacije, na svim brdima su paljene vatre što su Nijemci registrirali u svojim operativnim dnevnicima. Proslava 14. augusta održana je i na Visu. Između ostalog, na predjelu Kut organizirano je veliko takmičenje u veslanju i plivanju. Sudjelovali su takmičari iz 26. divizije i Mornarice uz prisustvo velikog broja gledalaca iz jedinica i ustanova na Visu.

488) *AVII,* k. 2065, br. reg. 48-1 /4; k. 1102, br. reg. 16/4. NB »Partizanka« je tada izuzetno upotrijebljen za izvršenje borbenog zadatka, jer je stavljen na raspolaganje Vrhovnom štabu. Savezničke motorna topovnjače koje su patrolirale blizu uvale Rasoha radi napada na njemačke brodove ukrcale su samo 50 boraca koje su prebacile u uvalu Torac i oko 60 ranjenika, zarobljenika i izbjeglica koje su prebacile u Vis.

nja-ukrcavanja topova. Komandant savezničkih pomorskih snaga na Visu službeno je izrazio Štabu Mornarice svoje priznanje i zahvalnost za rad i držanje posada desantnih splavi. Štab Mornarice je svojom naredbom od 8. septembra 1944. pohvalio cjelokupni sastav posada desantnih splavi »MS-1«, »MS-2«, »MS-3«, »MS-4«, »MS-5«, »MS-8«, »MS-9« i »MS-10« i istakao ih za primjer.[489])

Patrolni čamci Hvarske flotile »PČ-45« i »PČ-47« dobili su naređenje 29. augusta da isplove iz Hvara za Jelsu radi stavljanja na raspolaganje Biokovskom odredu da bi prevezli borce na istočni dio Hvara. Kada su patrolni čamci oko 17 sati doplovili blizu rta Tatinja na sjevernoj obali o. Hvara nasuprot Bola, njemačka baterija s Brača otvorila je preciznu vatru. Tom prilikom oštećena su oba patrolna čamca, ali su uspjela doploviti do obale. »PČ-47« se oštećen nasukao, dok je »PČ-45« potonuo. Poginuo je politički komesar Hvarske flotile Boris Kokić, teže je ranjen Tugomir Kumarić, komandant »PČ-47«, a lakše su ranjeni Tadija Carić i Miloš Brumac, članovi posade »PČ-47« i Marjan Kalčič, član posade »PČ-45«. Noću 30/31. augusta upućen je m/j »Zmaj« sa zadatkom da pokuša spasiti nasukani »PČ-47«. Kada su počeli radovi na spašavanju, njemačka baterija je u 00.15 sati 31. augusta otvorila vatru koja je s prekidima trajala 35 minuta. Bila je vrlo precizna i od nje je ponovo teže oštećen »PČ-47«. Radovi su prekinuti, a od raspršenog kamenja uslijed eksplozija granata lakše je povrijeđeno pet boraca. »PC-47« je napušten, dok je »PČ-45« izvađen iz mora i 18. oktobra dotegljen u Vis, gdje je ponovo osposobljen za borbenu upotrebu.[490]»

Aktivnost jedinica IV POS-a u toku jula i augusta 1944. ukazuje na napore Štaba IV POS-a i posada brodova da se udovolji svakom zahtjevu jedinica 26. divizije. Borbena dejstva na otocima bila su vrlo važna jer su neprijatelju nanošeni znatni gubiti u živoj sili. Osim toga, stalno je uznemiravan i držan u napetosti. Pri tome su jedinice stjecale značajna borbena iskustva. Sva ta borbena dejstva bila su važna i za IV POS jer su se odvijala na širokom prostoru od Šolte do Mljeta. U njima je učestvovao veliki broj brodova. Uspjeh je IV POS-a što je sve to uskladio i tako omogućio jedinicama 26. divizije da izvrše planirane zadatke.

Četvrti POS je tokom jula i augusta nastavio svoj uspješan borbeni put. Pored izvršavanja raznih zadataka, formirao je više novih jedinica i proširio svoju organizaciju. U borbenim dejstvima stekao je nova iskustva i spremno dočekao događaje koji su se nazirali i koji će od cjelokupnog sastava IV POS-a zahtijevati velike napore i sposobnosti.

Četvrti POS u borbama za oslobođenje Dalmacije

1. *Oslobođenje otoka*

Kapitulacijom Bugarske početkom septembra 1944. i prodorom snaga NOVJ u Srbiju općim pravcem prema Beogradu, njemačka Grupa armija »E« u Grčkoj dovedena je u nepovoljnu situaciju. Postojala je realna mogućnost da se prodorom Crvene armije iz Bugarske i Rumunije u dolinu Morave i njenim spajanjem sa snagama NOVJ odsiječe Grupa armija »E« u Grčkoj. U takvoj situaciji

489) *AVII,* k. 2065, br. reg. 31-1/5; Naredba br. 61 Štaba Mornarice od 8. sepembra 1944 (AVII, k. 2028, br. reg. 18-1/2). Ranije je pet desantnih splavi učestvovalo i u savezničkoj operaciji nazvanoj »Decompose II«. Saveznici su 2. augusta sa pet desantnih splavi iskrcali južno oci Lumbarde na Korčuli 8 topova. Topove je osiguravao 4. bataljon 1. dalmatinske brigade, koji je također iskrcan na to mjesto. Saveznici su oko 2 sata artiljerijskom vatrom tukli Orebić i Korčulu, odnosno položaje njemačkih baterija a zatim su se povukli na Lastovo *(AVII,* k. 2065, br. reg. 3-1/4; k. 1104, br. reg. 41/2).

490) *AVII,* k. 2034, br. reg. 32-1/3; k. 2035, br. reg. 16-1/3; k. 2040, br. reg. 8-36/1; k. 2048, br. reg. 2-39/1; k. 2065, br. reg. 34-1/5, 5-39/2. Njemačke baterije s Brača dosta su precizno tukle izabrane ciljeve jer su imale artiljerijsku osmatračnicu na Vidovoj gori.

Grupa armija »E« dobila je naređenje da se postepeno povlači iz Grčke, a 2. oklopna armija da organizira front prema južnom krilu Crvene armije, s tim da i dalje brani jadransku obalu. Zbog pogoršane situacije i nedostatka jedinica, iz sjeverne Dalmacije prebačeni su u širi rajon Beograda 92. motorizirana brigada i 1. puk »Brandenburg«. Komandant 2. oklopne armije naredio je 1. septembra 118. diviziji da povuče svoje jedinice sa Brača, Hvara i Korčule. Međutim, ta naredba je 7. septembra izmijenjena utoliko što je određeno da se odmah evakuiraju Mljet i Korčula i djelomično Brač, a da se i dalje drže uporišta u Šućurju na Hvaru i Sumartin na Braču. Njemačko povlačenje s otoka praktično je počelo 9. septembra najprije evakuacijom materijalnih sredstava, a zatim jedinica. Da bi osigurali i ujedno prikrili povlačenje s otoka, Nijemci su početkom septembra iskrcali najprije na zapadni dio Brača, a zatim i zapadni dio Hvara obalne lovce »Brandenburg«. Uz to, iz Šibenika u Split prebačen je 771. pionirski desantni bataljon.[491]*

Njemačka ratna mornarica bila je protiv povlačenja s otoka, ali se morala pokoriti izdatim naređenjima. Dobila je zadatak da učestvuje u prebacivanju i osiguravanju jedinica 118. divizije sa otoka na obalu. Za prevoz jedinica u prvom redu je trebalo koristiti 18 desantno-jurišnih čamaca iz sastava Pomorske komande južnog Jadrana. Postojeće dvije flotile torpednih čamaca, 7. u Splitu i 3. u Dubrovniku, dobile su zadatak da osiguravaju posredno ili neposredno konvoje s jedinicama prilikom povlačenja s otoka. Obalne baterije na obali su i dalje popunjavane novim oruđima, a njihovi položaji uređivani. Admiral Jadrana sa svojim štabom preselio se iz Opatije u Trst 3. septembra, a Štab mornaričke grupe »Jug« iz Sofije u Beč 4. septembra.[492]'

Komanda 2. oklopne armije smatrala je da neće doći do iskrcavanja savezničkih snaga u Dalmaciju, ali da je to moguće u Istru. Pojačano je izviđanje talijanske obale i Visa danju i noću. Posebno su izviđana Otrantska vrata i sredina Jadrana od Visa do Istre. Trećoj flotili torpednih čamaca naređeno je da napada pomorsku komunikaciju od Barija prema sjeveru.[493]*

Savezničke lake pomorske snage pomjerile su svoja dejstva prema Zadarskom području napadajući njemački pomorski saobraćaj u vodama otoka Vira. Motorne topovnjače i torpedni čamci i dalje su povremeno patrolirali i postavljali zasjede u Mljetskom kanalu, kod rta Lovišće (Pelješac) i kod rta Ploča. Savezn̈ička avijacija također je težište svog djelovanja pomjerila prema sjevernom Jadranu. Srednji Jadran je stalno izviđan danju i noću. Napadi su vršeni samo na otkrivene ciljeve i na položaje obalnih baterija. Veća bombardovanja nisu vršena osim luka Makarska, Ploče i Metković.[494]'

U sklopu općeg plana napada na komunikacije radi ometanja izvlačenja njemačkih snaga iz Grčke i južnih dijelova Jugoslavije, Vrhovni štab je krajem augusta 1944. naredio Štabu 26. divizije da zauzme Brač. Napad na Brač, u stvari, trebao je biti uvod u borbena dejstva za konačno oslobođenje srednjodalmatinskih otoka, a zatim i cijele Dalmacije. Time je počelo oslobađanje operativnog

491) Todor Radošević, *Ofanziva za oslobođenje Dalmacije,* Beograd 1965, 9-10, 22; *KTB AA, 9.* i 24. 9.1944. Njemačka Vrhovna komanda Jugoistoka, a ujedno i Grupa armija »F«, imala je u svom sastavu Grupu armija »E« i 2. oklopnu armiju.

492) *KTB AA,* 1-15.9. 1944. Pomorska komanda južnog Jadrana primila je 18. septembra 12 topova od 76 mm. Odmah su raspoređeni: 4 u Dugi Rat, 4 u Split i 4 u Cavtat *(KTB AA,* 18. 9. 1944).

493) *Isto.* Mada to do tada nije radila, 3. flotili torpednih čamaca naređeno je 11. septembra da polaskom iz Dubrovnika napada pomorsku komunikaciju uz talijansku obalu na sektoru Bari-Barletta *(KTB AA,* 11. 9. 1944).

494) Savezn̈ički izviđački avioni opremljeni radarom skoro svaku noć su patrolirali ispred luka i uzduž obale kuda su obično plovili njemački brodovi. Naročito su nastojali otkriti njemačke torpedne čamce, što im je u većini slučajeva i uspijevalo. Napadali su ih bombama koje su, uglavnom, padale blizu torpednih čamaca, ali po krmi. Direktnih pogodaka nije bilo *(KTB AA,* 24.9. 1944).

područja IV POS-a. Štab 26. divizije izdao je 1. septembra zapovijest za zauzimanje i posjedanje Brača.[4951]

Opći zadatak IV POS-a bio je da učestvuje u prebacivanju jedinica 26. divizije na Brač, kao i predviđenih ojačanja (artiljerija i tenkovi). Zatim da održava pomorski saobraćaj s otokom Brač radi prevoza svih materijalnih potreba, kao i ranjenika u Vis. Istovremeno, IV POS je trebao da održava sve postojeće pomorske veze, prebacuje prema potrebi jedinice i na druge otoke, vrši patrolnu službu oko Visa i stalno širi i jača svoju organizaciju. Posebno je IV POS trebao pomagati ostale pomorske obalne sektore na čijim operativnim područjima su, također, počele borbe za konačno oslobođenje. Prema tome, pred cjelokupnim sastavom IV POS-a stajali su veliki i odgovorni zadaci, koji su zahtijevali umješnost, organizacijske sposobnosti, zalaganje, inicijativu i druge kvalitete. Pored mjera koje je poduzeo Štab IV POS-a, partijska, skojevska i omladinska organizacija sektora pojačale su svoj rad. Na sastancima su razmatrani predstojeći zadaci s ukazivanjem na potrebu maksimalnog angažiranja svih u njihovom izvršavanju. Pri tome su obrađivani ovi materijali: Odluke II zasjedanja AVNOJ-a, izvještaj vrhovnog komandanta maršala Tita na II zasjedanju AVNOJ-a »Razvitak oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije u vezi s međunarodnim događajima«, članak maršala Tita »Borba naroda porobljene Jugoslavije«, članci iz »Nove Jugoslavije«, a posebno maršala Tita, Kardelja, Pijade, Bakarića, Gošnjaka i drugih, sporazum Tito-Šubašić i odluke pojedinih zemaljskih antifašističkih vijeća, posebno III zasjedanja ZAVNOH-a. Na časovima političke nastave obavezno je razjašnjavana postojeća vojno-politička situacija. Također su čitane radio-vijesti. Veći broj boraca, podoficira i oficira dao je novčane priloge u vidu pretplate za list »Naprijed«, organ Komunističke partije Hrvatske. Za sastav sektora organizirane su filmske predstave, na kojima su prikazivane dokumentarne ratne kronike, kao i dokumentarni i umjetnički filmovi dobijeni od saveznika.[496]*

Dok su na Visu vršene pripreme za predstojeće zadatke, na Brač su se kod Sutivana 3. septembra iskrcali obalni lovci »Brandenburg«. Dobili su zadatak da pročešljaju zapadni dio otoka i unište jedinice NOVJ koje se tamo nalaze i potope sva plovna sredstva koja nađu u lukama i uvalama. Pošto kod Sutivana nisu sreli nikoga, obalni lovci su zatim izvršili iskrcavanje kod Bobovišća i Milne. Ni tamo nisu došli u dodir s jedinicama NOVJ, osim što su imali kratak okršaj s terenskim radnicima. Tako su taj prepad na Brač završili neuspješno 6. septembra. Noću 6/7. septembra obalni lovci su izvršili iskrcavanje na Hvar sjeverno od Starog Grada. U jutarnjim satima 7. septembra prodrli su u Stari Grad. 0 neprijateljskom iskrcavanju na Brač, a zatim na Hvar odmah su obaviješteni štabovi 26. divizije i Mornarice. Štab 26. divizije odlučio je da hitno prebaci na Hvar 1. dalmatinsku brigadu, ojačanu baterijom brdskih topova i vodom tenkova.[497]*

Radi prebacivanja jedinica, naoružanja i opreme formirana su četiri konvoja: I konvoj, sastava NB-13 »Partizan«, m/j »Rina I«, m/j »Velebit«, m/j »Gran Duca« i »MS-3« isplovio je u 10 sati 7. septembra; II konvoj, sastava BB »Topčider«, m/j »Andrea Doria«, m/j »Gusar«, m/j »Mosor«, »MS-1«, »MS-2« i »MS-5«

495) *AVII,* k. 1100, br. reg. 11/3, 14-1/3; T. Radošević, *n. d,* 102. Premda je Stab 26. divizije izdao zapovijest 1. septembra, u njoj nije bilo precizirano vrijeme napada. To je trebalo naknadno odrediti kada Štab Mornarice izda svoju zapovijest za prevoženje, osiguranje konvoja i odredi mjesta za iskrcavanje.

496) *AVII,* k. 2071, br. reg. 8-Ì7/1, 9/7-2, 9-15/3, 11-10/4, 11-11/1; *Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta,* Beograd, br. reg. 4.906. Radio-vijesti je izdavala tehnika Mornarice NOVJ *(AVII,* k. 2071, br. reg. 8-17/1). Komandant Mornarice bio je krajem augusta u obilasku III i II POS-a, a vratio se u Vis 2. septembra.

497) *KTB 7.SFI,* 29. 8. i 4. 9. 1944 *KTB AA,* 2-7. 9. 1944. Obalni lovci »Brandenburg« u jačini od 450 vojnika došli su 29. augusta iz Šibenika u Split sa 5 desantno-jurišnih čamaca. Nijemci su smatrali da na Braču i Hvaru postoje jače snage NOVJ. Šifrovani naziv za iskrcavanje na Hvar bio je »Seydlitz«.

isplovio je u 11.30 sati; III konvoj, sastava m/j »Biokovo«, m/j »Principe di Piemonte« i »MS-12«, isplovio je u 13 sati; IV konvoj, sastava m/j »Slavni Josip«, »MS-9« i »MS-11«, isplovio je u 15.30 sati. Svi su konvoji isplovili iz Visa za Hvar gdje su jedinice iskrcane. Prije konvoja isplovio je NB-3 »Jadran«, koji je prebacio u Hvar obavještajnog oficira Štaba IV POS-a. U 16 sati isplovio je iz Visa za Hvar m/j »Zmaj« s komandantom IV POS-a. Poseban konvoj sastava PČ-53 »Zora« i tri desantne splavi, nakon što su ukrcani topovi i municija, isplovio je za Hvar u 24 sata. Ukupno je prebačeno: 1.800 boraca, 4 tenka, 3 kamiona, 9 džipova, 3 baterije topova, mazge i intendantura 1. brigade. Zajedno sa jedinicama 1. brigade na Hvar je prebačena i 1. četa mornaričke pješadije IV POS-a.[498)]

Nakon iskrcavanja u Hvaru jedinice su odmah krenule prema Starom Gradu. Ujutro 8. septembra u rajonu Starog Grada došlo je do sukoba s neprijateljem. Poslije oštre šestočasovne borbe neprijatelj je razbijen i prisiljen na povlačenje, prema Jelsi, gdje se ukrcao na desantno-jurišne čamce koji su isplovili za Makarsku. Četa mornaričke pješadije, koja je bila u borbenom poretku 1. dalmatinske brigade sa zadatkom da štiti njen bok, stekla je prva borbena iskustva. NB-3 »Jadran« i NB-13 »Partizan« patrolirali su noću 7/8. septembra uz sjevernu obalu Hvara do Starigradskog zaliva, a ujutro su uplovili u Hvar.[499)]

Povratak jedinica sa Hvara u Vis bio je predviđen noću 9/10. septembra. Kada su jedinice već bile ukrcane na brodove, u 2 sata 10. septembra su ponovno iskrcane i upućene na položaje. Naime, Neretvanski odred, koji se nalazio na Hvaru, poslao je informaciju o novom iskrcavanju Nijemaca na sjevernu obalu otoka. U stvari, Nijemci su vjerovatno tražili svoje raspršene vojnike, pa su s desantno-jurišnim čamcima pristajali u neke uvale. Zato je na Hvaru ostavljen jedan bataljon a sve ostale jedinice su ponovo ukrcane na brodove. Konvoj, sastava NB-3 »Jadran«, PČ-53 »Zora«, barkasa »B-l«, m/j »Srećko«, m/j »Biokovo«, m/j »Velebit«, m/j »Slavni Josip«, m/j »Gran Duca«, m/j »Andrea Doria«, m/j »Principe di Piemonte«, m/j »Mali Ante« i 9 desantnih splavi, isplovio je iz Hvara u 19, a uplovio u Vis u 22.30 sati. U isto vrijeme NB-13 »Partizan« osiguravao je m/j »Mosor«, koji je prebacio jedan bataljon i četu mornaričke pješadije iz Starog Grada u Vis.[500)]

Za to vrijeme IV POS je održavao redovnu pomorsku vezu s više brodova na ruti Vis-Hvar-Vis. Na Hvar su prebacivani grupe boraca, hrana, municija, gorivo, odnosno sve što je bilo potrebno jedinicama. Održavana je i svakodnevna veza s Lastovom, kamo je i upućen »PČ-75« na raspolaganje V POS-u. BB »Topčider« održao je tri puta vezu s Drvenikom Malim, gdje je prebacio 3 tone materijala i 34 borca i rukovodioca, a doveo u Vis 310 izbjeglica i 2 kurira. Za III POŠ upućeno je devet brodova koji su prebacili 127 tona raznog materijala i 189 boraca i rukovodilaca. PČ-53 »Zora« isplovio je za Virak radi održavanja veze sa Makarskim primorjem, jer je »PČ-73« imao kvarna pogonskom uređaju pa je up-

498) *Materijali* br. 164/2; *AVII,* k. 2070, br. reg. 4-7/1; k. 2065, br. reg. 12-11/6. U jednom od izvještaja navodi se daje ukupno prebačeno 2.100 boraca. U toku 7. septembra uvala Oskorušica (sjeveroistočno od Starog Grada) je napadnuta dva puta od savezničkih i aviona 1. eskadrile Vazduhoplovstva NOVJ. Potopljen je jedan desantno-jurišni čamac. Prilikom izviđanja uvale od aviona u 8/rM ati ot^r'veno Je desantno-jurišnih čamaca i jedan maskirani brod *(AVII,* k. 2.1450, br. reg.

499) *AVII,* k. 2039, br. reg. 3-9/1; k. 2065, br. reg. 12-1/6. Prema izvještaju 1. dalmatinske brigade, Nijemci su imali 20 mrtvih i 5 zarobljenih. Zaplijenjena su 2 protutenkovska topa, 2 teška mitraljeza i dio opreme bataljona obalnih lovaca s arhivom. U izvještaju se navodi da su saveznički brodovi i avioni potopili 4 njemačka broda i da se utopilo oko 300 vojnika. Međutim, u njemačkim dokumentima se navodi da je potopljen samo jedan desantno-jurišni čamac i to od aviona *(KTB AA,* 9. 9. 1944). Na osnovi postojećih dokumenata, nije moguće ustanoviti tačne njemačke gubitke *(AVII,* k. 1102, br. reg. 4-10; k. 1100, br. reg. 7/1-5; k. 1103, br. reg. 1-39/4.

500) *Materijali* br. 164/2; *AVII,* k. 2035, br. reg. 28-1/3 NB-3 »Jadran« i NB-13 »Partizan« izvršili su noću 8/9. septembra vatreni udar iz sveg naoružanja na uvale Duboka i Ključna sjeverno od Starog Grada, gdje su prema prikupljenim informacijama bili ostaci bataljona obalnih lovaca. U pomenutim uvalama ništa posebno nije primijećeno, niti je iz njih odgovoreno na vatru.

lovio u Vis radi popravka. Nakon što je ukrcao odgovornog za održavanje veze i grupu američkih oficira i podoficira koji su putovali na Biokovo, PČ-53 »Zora« je isplovio za Drašnice. Kada je patrolni čamac pristao na određeno mjesto, tamo nije bilo nikoga pa je odlučeno da se čeka. Ubrzo se iz pravca Makarske pojavio neprijateljski brod koji je otvorio vatru na patrolni čamac. Neposredno prije toga iskrcali su se na obalu odgovorni za održavanje veze, Amerikanci i tri člana posade. Komandant je pozvao natrag članove posade, naredio da se digne sidro i krenuo prema neprijateljskom brodu. Sve je to rađeno pod stalnom vatrom neprijateljskog broda, koji se izgubio u tami kada je prema njemu krenuo PČ-53 »Zora«. Zatim je osmotren još jedan neprijateljski brod, ali i on se ubrzo izgubio u tami. Od neprijateljske vatre poginuo je Gušte Glučina, odgovorni za vezu Hvar-Makarsko primorje. PČ-53 »Zora« je uplovio u Jelsu.[501)]

Novi naoružani brod NB-14 »Pionir« bio je na popravku do 7. septembra, kada je izvršena uspješna probna vožnja. Već 8. septembra NB-14 »Pionir« je isplovio za Hvar, gdje je stavljen na raspolaganje Štabu 26. divizije. Sada je IV POS imao 6 naoružanih brodova, 18 patrolnih čamaca i 4 naoružane barkase. Pored toga, broj naoružanih brodova i patrolnih čamaca bio je nedovoljan ne samo za IV POS, jer je potražnja za njima i od ostalih pomorskih obalnih sektora bila velika. I Štab Mornarice i štabovi pomorskih obalnih sektora stalno su tragali za pogodnim brodovima koji bi se mogli opremiti u naoružane brodove i patrolne čamce, ali njih nije bilo. Obećanje saveznika da će vratiti brodove bivše ratne mornarice ostalo je i dalje samo obećanje.[5021]

Naredbom Štaba Mornarice od 8. septembra došlo je do kadrovskih promjena u IV POS-u. Za vršioca dužnosti komandanta II POS-a postavljen je kapetan Jože Vrtačnik, dotadašnji načelnik Štaba IV POS-a. Za načelnika Štaba IV POS-a postavljen je kapetan Viktor Kobol, do tada zamjenik komandanta Baze Mornarice NOVJ u Italiji. Za komandanta naoružanih brodova IV POS-a postavljen je major Oskar Jeglič, do tada na službi u Zastupništvu NKOJ-a. Za zamjenika šefa Odsjeka za vezu Štaba Mornarice postavljan je kapetan Mate Palaveršić, do tada referent za vezu Štaba IV POS-a. Za političkog komesara Mornaričke Stanice Hvar postavljen je poručnik Ante Plosnić, do tada na službi u 3. brigadi 20. divizije. Za zamjenika komandanta NB-11 »Crvena zvijezda« postavljen je kapetan Anton Jukas, do tada zamjenik komandanta »NB-15«. Još su iz IV POS-a na nove dužnosti prekomandovani: major Stjepan Simović za nastavnika u Upravu škola i kurseva Mornarice NOVJ i kapetan Mijo Russo u Štab Mornarice.[5031]

Štab 26. divizije predvidio je napad na Brač oko 18. septembra. Međutim, ujutro 11. septembra stigla je depeša s Brača da su njemačke jedinice napustile Nerežišće i da se povlače u Supetar. Odmah je donesena odluka da se na Brač prebaci 12. dalmatinska brigada, ojačana baterijom brdskih topova i vodom tenkova. Formirana su tri konvoja: I konvoj sastava NB-3 »Jadran«, NB-14 »Pionir«, m/j »Darko« koji je ukrcao 300 boraca, i tri desantne splavi sa ukrcana dva tenka i jednim kamionom. Komandant konvoja bio je potporučnik Petar Vidan. Konvoj je isplovio iz Visa u 22 sata 11. septembra, a uplovio u Bobovišće na Braču u 2 sata 12. septembra; II konvoj, sastava NB-13 »Partizan«, m/j »Ban Jelačić«, m/j »Mosor« i dvije desantne splavi, s ukrcanih 700 boraca i divizionom brdskih topova. Komandant konvoja bio je kapetan Davor Orebić. Konvoj je isplovio iz Komiže u 21 sat, a uplovio po grupama brodova u uvalu Lučice i Milnu; III konvoj, sastava BB »Topčider« i m/j »Gusar« sa ukrcanih 300 boraca. Taj konvoj je isplovio iz Oključne (Vis) i uplovio u uvalu Špiljice zapadno od Sumartina. Na-

501) *AVII,* k. 2043, br. reg. 6-23/1; *Materijali br*. 164/2.

502) *AVII,* k. 2065, br. reg. 37-1/6. Barkase su bile naoružane sa po jednim mitraljezom od 8 mm. Naknadno su, ali ne sve, dobile po jedan dvocijevni ili jednocijevni mitraljez od 12,7 mm, koji su skinuti sa oštećenih letećih tvrđava *(AVII,* k. 2040, br. reg. 5-12/1).

503) *AVII,* k. 2037, br. reg. 1-40/1; k. 2038, br. reg. 1-27/1.

kon iskrcavanja jedinica, topova i tenkova svi brodovi su uplovili u Vis osim BB »Topčidera« i m/j »Gusara«, koji su uplovili u Jelsu. Jedinice 12. dalmatinske brigade odmah su krenule prema Supetru, dok je bataljon iskrcan u Špiljicama vršio osiguranje od strane Sumartina.[504)]

Dok je 12. brigada nastupala prema Supetru, na obali u Visu svečano je proslavljena dvogodišnjica formiranja 1. dalmatinske brigade. Smotru brigade i ostalih jedinica 26. divizije izvršio je vrhovni komandant maršal Tito. Nakon smotre maršal Tito je održao svoj poznati govor u kojem je izgovorio historijske riječi: »Tuđe nećemo, svoje ne damo«. On je predao 1. dalmatinskoj brigadi Orden narodnog oslobođenja. Zatim su jedinice 26. divizije prodefilirale ispred tribine na kojoj je bio maršal Tito s članovima Vrhovnog štaba i drugim rukovodiocima.

Na proslavi je bila postrojena i 1. četa mornaričke pješadije IV POS-a, sa zastavom Mornarice NOVJ na čelu. Naoružani brodovi NB-3 »Jadran«, NB-13 »Partizan«, NB-14 »Pionir« i NB »Partizanka« s postrojenim posadama bili su vezani odmah do svečane tribine. Do njih su bili patrolni čamci i desantne splavi a zatim pomoćni brodovi. Cjelokupni sastav IV POS-a koji je bio na proslavi s pažnjom je saslušao govor svog vrhovnog komandanta. Bliske i drage Titove riječi ulile su novu snagu svim borcima, podoficirima i oficirima da nastave s još uspješnijim izvršavanjem postavljenih zadataka.

Neposredno nakon proslave Štab 26. divizije odlučio je da uputi na Brač, kao pomoć 12. brigadi, dva bataljona 1. brigade, brdsku bateriju i vod tenkova. Formiranje konvoj, sastava NB-13 »Partizan«, m/j »Jastreb« i m/j »Darko« koji su ukrcali dva bataljona, m/j »Danica« sa baterijom topova, posadom i 58 mazgi, i dvije desantne splavi sa dva tenka. Konvoju se pridružio m/j »Principe di Piemonte« u teglju s pontonskom dizalicom. Nakon isplovljenja iz Visa u 00.30 sati 13. septembra, konvoj je po grupama brodova uplovio u Lučice i Bobovišće. Poslije iskrcavanja boraca, topova i tenkova brodovi su uplovili u Vis, dok je pontonska dizalica ostala u Bobovišću radi dizanja tenka koji je prilikom iskrcavanja iz desantne splavi kliznuo u more. Istu noć upućen je m/j »Gran Duca« sa 80 boraca za Bol na Braču.[505)]

Jedinice 12. brigade napale su 12. septembra Supetar, koji su Nijemci uporno branili uz pomoć obalnih baterija s obale. Padom mraka njemačke jedinice su postepeno uzmicale prema luci. Po dolasku desantno-jurišnih čamaca izvršeno je ukrcavanje, pa su Nijemci noću 12/13. septembra napustili Supetar. Tako je sada bio slobodan cijeli otok Brač osim Sumartina. U takvoj situaciji dva iskrcana bataljona 1. dalmatinske brigade odmah su upućena prema Sumartinu, gdje se već nalazio jedan bataljon 12. dalmatinske brigade. Nakon zauzimanja polaznih položaja, napada aviona i artiljerijske pripreme, napad na Sumartin počeo je u 20 sati 14. septembra.[506']

Zbog pristizanja depeša da se Nijemci povlače prema istočnom dijelu Korčule, noću 11/12. septembra upućen je jedan bataljon 3. prekomorske brigade iz Visa na Lastovo. Dobio je zadatak da se prebaci na Korčulu radi izviđanja neprijatelja i prihvatanja ostalih snaga s Visa Ojačana patrola bataljona 3. prekomorske i komandant Grupe odreda koji su noću 12/13. septembra prebačeni na Korčulu ustanovili su da se Nijemci već povlače na Pelješac. Zato je u Visu for-

504) *AVII,* k. 2035, br. reg. 29-1/3; k. 2038, br. reg. 1-20/1. Fabijan Trgo, *Oslobođenje srednjodalmatinskih otoka,* Vojnoistorijski glasnik, 5/1953, 39-53. Prva tenkovska brigada prebačena je nakon završene obuke iz Egipta u Italiju, a zatim na Vis *(VE,* II, br. 9, Beograd 1975, 737-738). Istu noć je na Brač iskrcan jedan britanski komando ojačan baterijom topova, ali nije učestvovao u borbama osim što je baterija ispalila nekoliko plotuna na Supetar.

505) *AVII,* k. 2035, br. reg. 30-1/3; k. 1102, br. reg. 4-10.

506) *KTB 7-SF1,* 13. 9. 1944, AVII, k. 1102, br. reg. 4-10. Tri obalne baterije s obale podržavale su njemačke jedinice u Supetru. Vatra je s prekidima trajala skoro cijelu noć 12/13. septembra. Tri torpedna čamca 7. flotile osiguravala su konvoj desantno-jurišnih čamaca koji su isplovili iz Supetra oko 4 sata 13. septembra *(KTB 7.SF1,* 13. 9. 1944). Povlačenje s Brača vršeno je pod šifrom »Eisbar«.

miran konvoj koji je ukrcao dva bataljona 11. dalmatinske i dva bataljona 3. prekomorske brigade. Konvoj sastava NB-3 »Jadran«, m/j »Jastreb«, m/j »Mama«, m/j »Malinska« i m/j »Ban Jelačić« isplovio je u 22 sata 13. septembra, a uplovio je u Brnu na Korčuli u jutarnjim satima 14. septembra. Nakon iskrcavanja boraca konvoj je isplovio za Lastovo, a noću 14/15. septembra vratio se u Vis. M/j »Danica« je u samostalnoj vožnji prebacio iz Komiže u Brnu bateriju topova, municiju, borce i 59 mazgi. Međutim, Nijemci su noću 13/14. septembra napustili Korčulu. Zato je donesena odluka da jedinice 11. dalmatinske i 3. prekomorske izvrše iskrcavanje na Pelješac.[507]*

Istu noć kada su jedinice prebačene na Korčulu, na Hvar je prebačena 1. četa mornaričke pješadije IV POS-a. Četa sastava 80 boraca ukrcana je na m/j »Dinara« i m/j »Rina«, koji su isplovili iz Visa za Pitavsku plažu na Hvaru uvečer 13. septembra. Nakon ukrcavanja 5. bataljona 1. dalmatinske brigade u Pitavskoj plaži brodovi su odmah nastavili vožnju i 14. septembra uplovili u uvalu Leprinova. Poslije ikrcavanja, jedinice su dobile zadatak da napadnu kotu 246 Ublina, odnosno vrše pritisak na Sućuraj, jedino neprijateljsko uporište na Hvaru. Napad na kotu Ublina počeo je 15. septembra[5081]

Noću 14/15. septembra prebačena su iz Visa u Bol još dva bataljona 1. dalmatinske brigade. Također je noću 15/16. septembra upućeno pojačanje jedinicama koje su napadale Ublinu, odnosno Sućuraj. Konvoj sastava m/j »Sv. Josip«, m/j »Darko« i barkasa »B-3« prebacio je iz Visa u uvalu Kozja na Hvaru 180 boraca, 4 topa, 70 mazgi i 28 tona municije, hrane i drugog materijala. Tako je, u stvari, 26. divizija podijeljena u dvije operativne grupe: prva grupa, sastava devet bataljona 12. i 1. dalmatinske brigade, dobila je zadatak da oslobodi Brač i Hvar, a zatim Šoltu i Drvenik Veli; druga grupa, sastava pet bataljona 11. dalmatinske i 3. prekomorske, dobila je zadatak da oslobodi Korčulu i Pelješac. Takav raspored, koji je izvršen tek nakon početka borbi za oslobođenje Brača, donio je IV POS-u složene zadatke. Trebalo je istovremeno prebacivati jedinice na tri odvojena pravca (Brač, Hvar, Korčulu) i odmah vršiti njihovo pozadinsko obezbjeđenje. Štab IV POS-a poduzeo je mjere da udovolji svim zahtijevima Štaba 26. divizije i 1. tenkovske brigade. Pomoć je pružio Odsjek za pomorski saobraćaj Štaba Mornarice, jer je stavio na raspolaganje nekoliko većih motornih jedrenjaka koji su saobraćali na ruti Italija-Vis-Italija. Štab IV POS-a zamolio je Štab Baze Mornarice NOVJ u Italiji da se od neispravnih brodova prvenstveno popravljaju i odmah šalju u Vis motorni jedrenjaci iznad 40 tona nosivosti jer su bili najpotrebniji.[5091]

Odmah nakon iskrcavanja jedinica 26. divizije na Brač, Hvar i Korčulu, IV POS je svojim brodovima počeo prebacivati sav potreban materijal za njih. Tako je noću 13/14. sepembra m/j »Frankopan« uz osiguranje NB-13 »Partizan« prebacio iz Visa u Bobovišće 30 tona municije i intendanturu 12. dalmatinske brigade. Istu noć iz Visa u Bol m/j »Zmaj«, m/j »Zvonimir«-Podgora i jedna desantna splav prebacili su dva kamiona, kiruršku ekipu 26. divizije i radio-stanicu 1. dalmatinske brigade. Slijedeće noći, uz osiguranje NB-13 »Partizan«, m/j »Velebit«—1st prebacio je iz Visa u Bobovišće 3 tone municije, 30 tona raznog materijala, 13 konja i 60 boraca. Desantna splav prebacila je u Bol 2 kamiona i 3 tone municije, a m/j »Marija«-Račišće i m/j »Bože i Gospe pomozi« prebacili su 30

507) *AVII,* k. 2065, br. reg. 22-1/6. Bataljon 3. prekomorske koji se nalazio na Lastovu prebačen je na Korčulu 13. septembra i odmah je stupio u borbeni kontakt s neprijateljskim zaštitnicama *(AVII,* k. 2052, br. reg. 35-2/4). Evakuaciju Mljeta Nijemci su izvršili noću 9/10. septembra desantno-jurišnim čamcima i brodovima za lučku zaštitu, uz osiguranje 4 torpedna čamca 3. flotile *(KTB AA,* 11. i 12. 9. 1944). Korčula se trebala evakuirati noću 12/13. septembra, ali je zbog problema prevoza evakuirana noću 13/14. septembra sa 2 artiljerijske splavi, 6 desantno-jurišnih čamaca i protupartizanskim brodom, uz osiguranje 3. flotile torpednih čamaca *(KTB AA,* 13. i 14. 9. 1944).

508) *AVII,* k. 2065, br. reg. 22-1/6; *Materijali* br. 164/2.

509) *AVII,* k. 2042, br. reg. 6-31/1; k. 2035, br. reg. 33-1/3.

tona raznog materijala u Milnu i Velu Gršku. Istovremeno je desantna splav prebacila u Bol 2 kamiona, 2 motor-bicikle i 3 tone municije. Iz Visa u Hvar je prebačeno: m/j »Pčela« 1 kamion i 2 tone brašna, m/j »Lovćen« 15 tona hrane, m/j »Nada«-Rogač 13 tona hrane i PČ-56 »Partizan III« u uvalu Kozja hranu za bataljon 1. dalmatinske brigade. Za Brnu na Korčuli upućene su dvije desantne splavi nakrcane municijom, jednim kamionom i 22 mazge. Za Lastovo je isplovio m/j »Domoljub« sa 7 tona hrane i 10 boraca. U isto vrijeme su za III POS isplovila dva konvoja: prvi, sastava »PČ-68«, »K-34«, m/j »Sv. Ivan«-Pag, m/b »Neptun«-Crikvenica, m/i »Tomislav«-Stomorska, m/j »Sv. Nikola«-Stomorska, m/j »Andrea Doria« i jedan leut na vesla svi natovareni raznim materijalom; drugi, sastava m/j »Velebit« sa 60 tona hrane, m/j »Lahor« sa 45 tona hrane, m/j »Srce Isusovo« sa 40 tona hrane, m/j »Biokovo« sa 40 tona hrane i m/j »Principe di Piemonte« sa 8 tona municije i 50 boraca. Prebacivanje materijala nastavljeno je i idućih noći uz istovremeno održavanje veze sa Drvenikom Malim i Makarskim primorjem, kao i Dubom blizu ušća Neretve.[510]'

S obzirom na novonastalu situaciju, Štab IV POS-a zatražio je od Štaba Mornarice da se Bračka flotila prebaci iz Komiže u Stari Grad na Hvaru. Štab Mornarice odobrio je to prebaziranje Bračke flotile. Istovremeno je naredio da se ukine patrolna služba oko Visa, osim na sektorima: o. Host-rt Nova Pošta, o. Host-rt Stenjalo i ispred Milne. Patrolnu službu na tim sektorima svaku noć vršili su patrolni čamci Viške flotile, koja je sada jedina ostala u Visu. Bračka flotila prebačena je u Stari Grad 15. septembra. Dobila je naređenje da vrši patrolnu službu uz sjevernu obalu otoka Hvara, a po potrebi da izvršava i druge zadatke.[51]»

U Štab IV POS-a stigao je 14. septembra ukaz Vrhovnog štaba od 1. septembra 1944. kojim su unapređeni oficiri. Iz IV POS-a unapređeni su: u čin potpukovnika Oskar Jeglić; u čin majora-Vicko Hraste, Viktor Kobol, Baldomir Saje, Mate Palaveršić, Nikola Srzić; u čin kapetana-Vjekoslav Krolo, Karlo Kroneger, Ivo Braenović, Josip Vrtačnik; u čin poručnika - Bartul Bonačić, Leo Oman, Gvido Prezzi, Petar Đunio, Zlatko Ferić, Jakov Kirhmajer, Baldo Lujak, Josip Morpurgo, Ivan Rakvin, Ivan Novak, Petar Vidan, Žarko Vodanović; u čin potporučnika - Zlatko Dvornik, Alojz Jeršan, Vlastimir Kostić, Vlado Madronić, Marijo Radoničić, Josp Štuk, Nikola Vela, Ivan Benussi, Ivan Bilić, Vinko Dujmić, Josip Zuanić; u čin zastavnika - Sjepan Politeo, Jerko Ružić, Ivan Tomaš, Bruno Viđmar, Josip Šegarić, Stjepan Tomaš i Mario Zlodre.[512)]

Naredbom štaba Mornarice od 8. septembra postavljeni su za članove vijeća Vojnog suda Mornarice pri IV POS-u: komandant IV POS-a Niko Srzić za predsjednika vijeća, komandant viške flotile Petar Galošić za drugog člana vijeća i vodnik Drago Radečić za trećeg člana vijeća. Vijeće Vojnog suda IV POS-a postavljeno je na osnovi Uredbe o vojnim sudovima izdate 24. maja 1944. To vijeće, u stvari vojni sud IV POS-a, imalo je na osnovi pomenute uredbe određena prava za raspravljanje počinjenih disciplinskih i drugih grešaka i izricanje odgovarajućih kazni. Za vojnog islednika IV POS-a postavljen je Augustin Cindro.[513)]

Naredbom štaba IV POS-a od 21. septembra uspostavljena je u Visu Uprava tehničkih radionica. Za upravnika je postavljen Đuro Šteta, za političkog komesara Zane Srzić i za personalnog referenta Drago Radečić. Od 1. do 15. septembra tehnička služba je primila na popravak 92 broda. Uloženi su veliki napori da se kvarovi na pogonskim uređajima odmah otklone, jer je potražnja za bro-

510) *AVII,* k. 2065, br. reg. 22-1/6; *Materijali* 164/2.

511) *AVII,* k. 2064, br. reg. 2-18/1; *Materijali* br. 162/2. Štab IV POS-a tražio je prebaziranje Bračke flotile 6. septembra, ali je Štab Mornarice to odobrio 12. septembra

512) Naredba br. 62 Štaba Mornarice od 14. septembra 1944; *AVII,* k. 2037, br. reg. 1-2/41. Vrhovni štab je ukazom od 1. septembra 1944. unapredio 143 oficira Mornarice NOVJ. Oa toga je bilo iz IV POS-a 40, ali su neki od njih već bili prekomandovali na razne dužnosti van sektora.

513) *AVII,* k. 2038, br. reg. 17/1-1.

dovima bila velika. U stvari, radilo se danonoćno kako bi Štab IV POS-a mogao izvršiti postavljene zadatke u vezi sa prevozom jedinica i materijala. U tom periodu Brodogradilište Vis imalo je 62 radnika i 18 naučnika, Brodogradilište Komiža 33 radnika i 12 naučnika, Elektroradiona 30 radnika i 6 naučnika, Centralna mehanička radionica 26 radnika i 9 naučnika, Mehanička radionica Kut 33 radnika i 19 naučnika, Mehanička radionica Roki 32 radnika i 10 naučnika i Mehanička radionica Novak u Hvaru 8 radnika i 1 naučnik. To je bilo ukupno 224 radnika i 75 naučnika. Ukupno brojno stanje se povećalo 20. septembra na 360 radnika i rukovodilaca, od čega 30 drugarica. U istom periodu dato je 17.148 efektivnih radnih sati, od čega Brodogradilište Vis 3.751, Brodogradilište Komiža 2.822, Elektroradiona 2.785, Centralna mehanička radionica 2.311, Mehanička radionica Kut 3.211, Mehanička radionica Roki 1.661 i Mehanička radionica Novak 607. Još je za potrebe jedinica i ustanova Mornarice dato 1.345, za kopnene jedinice 510, za organe narodne vlasti 869 i savezničke jedinice 64 efektivna radna sata.[5141]

Brojno stanje IV POS-a 15. septembra bilo je 24 oficira, 37 političkih rukovodilaca, 88 podoficira i 1.356 boraca. To je ukupno bilo 1.505 (od kojih 45 drugarica). Četvrti POS je po brojnom stanju bio najveća jedinica Mornarice NOVJ i činio je 30% njenog brojnog stanja. Po broju boraca bio je na prvom, podoficira na drugom (iza Baze Mornarice NOVJ u Italiji), političkih rukovodilaca na drugom (iza Baze) i oficira na trećem mjestu (iza Baze i Štaba Mornarice) u Mornarici NOVJ. Međutim, brojno stanje nije bilo dovoljno za potpunu popunu svih jedinica i ustanova IV POS-a. Posebno je nedostajalo boraca za popunu bataljona mornaričke pješadije.[5151]

Dok je IV POS uz veliko naprezanje posada brodova vršio pozadinsko obezbjeđenje obje operativne grupe 26. divizije, one su uspješno izvršile postavljene zadatke. Prva dalmatinska brigada i 1. bataljon 12. dalmatinske brigade oslobodili su 18. septembra Sumartin. Uništen je, odnosno zarobljen 2. bataljon 738. puka sa svim ojačanjima. Zbog ovoga, kao i uspješnog dvogodišnjeg borbenog puta, 1. dalmatinska je 19. septembra odlukom Vrhovnog štaba dobila naziv »proleterska«. Otok Brač je bio slobodan.[5161]

Nakon iskrcavanja s Korčule na Pelješac jedinice 3. prekomorske i 11. dalmatinske brigade zauzele su Trpanj i Janjinu, pa su 20. septembra izbile pred Ston. Nijemci su uspjeli da preko Trpnja izvuku jedinice 750. puka, ali je osim manjih ostataka uništen, odnosno zarobljen 2. bataljon 370. puka. Pošto napad na Ston nije uspio, jedinice 3. prekomorske i 11. dalmatinske brigade razmještene su na centralni i zapadni dio Pelješca, odnosno Korčulu. Mljet, Korčula i Pelješac do Stona bili su slobodni.[5171]

Radi zaštite uporišta u Sućurju, u kojem su se nalazile 6. četa 2. bataljona 738. puka i 7. baterija 628. mornaričkog artiljerijskog diviziona. Nijemci su držali k. 246 Ublina (oko 6 km zapadno od Sućurja). Ta kota bila je dobro utvrđena i

514) *AVII,* k. 2040, br. reg. 7-10/1.

515) *Arhiv CK SKJ,* br. reg. 4099/IX, 18-7. Od naoružanja IV POS je imao: 926 pušaka, 272 automata, 46 puškomitraljeza, 53 Taka mitraljeza, 4 teška mitraljeza, 2 laka minobacača, 3 teška minobacača, 92 pištolja i 1.613 ručnih bombi. Nije uračunato naoružanje brodova.

516) *AVII,* k. 1102, br. reg. 18/4. U Sumartinu Nijemci su imali 105 poginulih i 583 zarobljena. Zaplijenjeno je cjelokupno naoružanje, oprema, hrana i drugi materijal. Jedinice 1. dalmatinske i 12. dalmatinske Drigade imale su 37 poginulih i 197 ranjenih. Angažirajući 771. pionirski desantni bataljon, obalne lovce »Brandenburg«, desantno-jurišne čamce i 7. flotilu torpednih čamaca, Nijemci su noću 17/18, septembra pokušati povući 2. bataljon iz Sumartina, ali u tome nisu uspjeli *(KTB AA* 18. 9. 1944).

517) *AVII,* k. 2052, br. reg. 35-2/4; k. 1101, br. reg. 4-1/5, 5-3/5; T. Radošević, *n. (i,* 115-120. Peti bataljon 11. dalmatinske brigade prebačen je iz Visa u Korčulu sa m/j »Dinara«, m/j »Zvonimir«-Podgora i m/j »Gran Duca«, a zatim na Pelješac 19/20. septembra Nijemci su jakim snagama branili Ston, jer bi njegovim padom bila ugrožena komunikacija Dubrovnik-Metković, koja je za njih bila od posebne važnosti.

stalno zaposjednuta sa oko 80 do 100 vojnika. Bila je opasana sa tri reda žicanih i tri pojasa minskih prepreka. Ispred tih prepreka bio je brisani prostor, jer je ranije posječena ili popaljena šuma. Napad na Ublinu počeo je oko 19 sati 15. septembra. U njemu su učestvovali 5. bataljon 1. dalmatinske brigade, 1. četa mornaričke pješadije IV POS-a i dijelovi Biokovskog odreda. Premda su sve jedinice prodrle do prvog reda bodljikavih žica i minskih polja, neprijatelj je uz podršku artiljerije uspio odbiti napad. Prva četa mornaričke pješadije napadala je na desnom krilu borbenog poretka. Imala je 80 boraca, 2 minobacača od 45 mm, 10 puškomitrljeza, 20 automata i 48 pušaka. Iako je za mnoge to bila prva borba, borci ove čete su i pored jake neprijateljske vatre prodrli do žičanih prepreka. Tu su bili zaustavljeni jakom neprijateljskom vatrom. Četa nije imala nikakvih sredstava za kidanje žičanih prepreka i uništavanje mina, niti je za to bila obučena. U zoru četa se povukla na polazne položaje.[518]*

Noću 15/16. septembra stiglo je pojačanje iz Visa - kompletna baterija brdskih topova od 75 mm i 50 boraca. U jutarnjim satima 16. septembra napad na njemačku obalnu bateriju Sućuraj izvršila su četiri aviona 1. eskadrile Vazduhoplovstva NOVJ. Budući daje baterija bila dobro maskirana, piloti je nisu uspjeli otkriti. Bombardirali su njen vjerovatni položaj blizu svjetionika, ali je nisu pogodili. Saveznička baterija koja je iskrcana kod Dube na Pelješcu otvorila je oko podne istog dana vatru na Sućuraj. Na obalnoj bateriji onesposobljen je dvocijevni top od 84 mm, tako da je još ostao ispravan samo jedan top istog kalibra. Četa mornaričke pješadije vršila je izviđanje njemačkih položaja, ali su Nijemci zarobili jednog borca. Nakon izvršenih priprema ponovni napad na Ublinu izvršen je 17. septembra. Četa mornaričke pješadije napadala je po vodovima na desnom krilu radi obuhvata neprijateljskih položaja. Napad je trajao od 11 do 15 sati. Situacija se na početku povoljno razvijala. Četa se uspjela probiti neprijatelju iza leđa i prodrijeti blizu žičanih prepreka. Nišandžija minobacača uspio je pogoditi neprijateljsko skladište municije na vrhu Ubline. Međutim, Nijemci su na svaki pokret odgovarali vrlo jakom vatrom iz bunkera i rovova izgrađenih u kamenu. Također su položaj čete tukli dosta preciznom artiljerijskom vatrom. I 5. bataljon 1. dalmatinske brigade je na početku imao uspjeha, ali pored svih pokušaja i napora Ublina nije zauzeta. Neprijateljski gubici nisu poznati. Četa mornaričke pješadije imala je 11 ranjenih, a poginuli su borci Ivan Rupel, Jakov Baletić i Jerko Fistanić. U borbi su se istakli borci Ivan Furlan, Zahir Muzaferović, Ivan Kercan i Ivan Vidošević. Svi su pohvaljeni.[5191]

Plašeći se da posada uporišta Sućuraj ne doživi sudbinu posade Sumartina, Štab 5. SS korpusa namjeravao je narediti povlačenje noću 18/19. septembra. Međutim, Štab 2. oklopne armije je naredio da se Sućuraj uporno brani do daljnjega. Zato su Nijemci noću 17/18. septembra i iduće dvije noći prebacili u Sućuraj 3.000 nagaznih mina, municiju i artiljerijsko-tehničko osoblje. Cilj je bio ojačanje uporišta i po mogućnosti što brži popravak topova. Ali, 20. septembra iznenada je naređeno da se odmah napusti uporište Sućuraj. Njemački vojnici,

518) *AVII,* k. 2062, br. reg. 2-15/3; *Materijali* br. 162/2; Nikola Anić, *Oslobođenje Hvara u rujnu 1944. godine,* Otok Hvar u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945, Split 1987,414—432. U sačuvanoj dokumentaciji postoji prava zbrka o tome kada je počeo prvi napad na Ublinu. Prema depeši načelnika Štaba 26. divizije, prvi napad na Ublinu izvršenje noću 14/15. septembra. Prema dokumentima IV POS-a, prvi napad je izvršen noću 14/15. septembra, odnosno u vremenu od 19 sati 15. do 2 sata 16. septembra *(AVII,* k. 1102, br. reg. 1-3/7; k. 2034, br. reg. 2/3-4, 2/1-4). Prema njemačkim dokumentima ponovni napad na Ublinu izvršenje noću 15/16. septembra i to dva puta *(KTB AA,* 18. 9. 1944).

519) *AVII,* k. 2038, br. reg. 2-5/1; KTB AA, 18. 9. 1944; k. 2034, br. reg. 2-6/4. Prema izvještaju Štaba IV POS-a, opći napad na Ublinu počeo je u 11 sati 17. septembra. Međutim, u knjizi *Prva dalmatinska proleterska brigada* (Novović, Kronja, Stupar, Đapić), na strani 329, navodi se da je napad počeo u 23 sata 17. septembra. Na istoj strani se pogrešno navodi daje četa mornaričke pješadije Formirana od Hvarskog partizanskog odreda. Prema izvještaju sanitetskog referenta 1. čete mornaričke pješadije, navedeni borci su poginuli oko 14.30 sati 17. septembra. Nisu poznati tačni gubici 5. bataljona 1. dalmatinske.

skinuvši cipele, neprimjetno su napustili Ublinu. Noću 20/21. septembra oni su evakuirali Sućuraj desantno-jurišnim čamcima uz podršku obalne baterije Podaca. Kao zaštitnicu ostavili su 14 vojnika koji su trebali dignuti u zrak topove, municiju i opremu koja se nije mogla evakuirati. Peti bataljon 1. dalmatinske i 1. četa mornaričke pješadije saznali su tek 22. septembra da su Nijemci napustili Sućuraj. Prva četa mornaričke pješadije i dijelovi 5. bataljona odmah su krenuli prema Ublini. Preostali njemački vojnici odmah su se predali, osim jednog koji je u Sućurju digao u zrak preostale topove. Čim se od zarobljenih Nijemaca saznalo daje mjesto evakuirano, odmah su dijelovi 5. bataljona i 1. četa krenuli u Sućuraj. Tamo je zarobljen preostali njemački vojnik, i zaplijenjena veća količina ratnog materijala. Otok Hvar bio je potpuno slobodan.[5201]

Dok su vođene borbe na Braču, na Šoltu se iskrcao savezнички 43. komando jačine 450 vojnika, ali nije vršio napade na njemačko uporište. Na Šolti su bile dvije ojačane čete 3. bataljona 892. puka podržavane od obalnih baterija raspoređenih na o. Čiovu. Nijemci su očekivali napad na uporište i zato su vršili pripreme za evakuaciju. Patrole 12. dalmatinske brigade koje su bile na Šolti javile su 20. septembra o tim pripremama. Međutim, prebacivanje brigade iz Bobovišća na obližnju Šoltu teklo je vrlo sporo. Dok se 4. bataljon prebacio na Šoltu već noću 20/21. septembra, dotle se kompletna brigada prebacila tek noću 22/23. septembra. Baš te noći Štab 12. dalmatinske brigade organizirao je napad dva bataljona na Grohote. Prije napada Nijemci su napustili položaje i krenuli u luku Rogač, gdje su ukrcani na desantno-jurišne čamce. Konvoj desantno-jurišnih čamaca koji je isplovio za Trogir osiguravala su 2 torpedna čamca 7. flotile. Njega su napale dvije savezničke motorne topovnjače, koje su prema izvještaju komandanta grupe potopile 3 desantno-jurišna čamca. Tako je sada i Šolta bila potpuno slobodna.[521]*

520) *KTB AA,* 29. 9. 1944; *Materijali* br. 162/2. Nijemci su digli u zrak dio naoružanja, municije i opreme koja nisu mogli ponijeti sa sobom. Međutim, u uporištu je zaplijenjena veća količina topovske i streljačke municije, zatim nešto hrane i opreme. Ceta mornaričke pješadije dobila je od plijena 4 puškomitraljeza, 2 automata i 2 pištolja. Nije jasno zašto u postojećim dokumentima postoje sasvim oprečni podaci o vremenu i načinu napada na Ublinu, zatim o neprijateljskim gubicima, o načinu prodora u Sućuraj i dr. Mi smo se opredjelili da je prvi napad na Ublinu izveden 15. septembra, jer se taj datum najviše pominje u postojećim dokumetima i izjavama.

521) *AVII,* k. 1102, br. reg. 1-6/7; k. 1100, br. reg. 7/5, 9/5; *KTB AA,* 23. 9. 1944. U svim dosadašnjim člancima i knjigama gdje se opisuje oslobađanje Šolte navodi se podatak da su savezнички brodovi potopili tri njemačka broda koji su evakuirali posadu uporišta. To je, vjerovatno, preuzeto iz knjige D. Pope, *Flag 4,* gdje se navoai da su dviie savezničke motorne topovnjače potopile tri njemačka desantno-jurišna čamca koji su prevozili cijeli njemački garnizon od 200 vojnika sa opremom, municijm, mazgama i topovima. Međutim, prema njemačkim izvještajima, jedan desantno-jurišni čamac je odletio u zrak, ali su se ostali probili u Trogir, Po istim izvještajima, u Trogiru je iskrcano 190 vojnika, među njima veći broj mrtvih i ranjenih. Na Šolti su Nijemci imali oko 350 vojnika. Iz toga proizlazi da su savezнички brodovi sigurno potopili jedan desantno-jurišni čamac, a da su druge vjerovatno samo pogodili i na njima ubili i raniti više vojnika. Možda su savezнички brodovi stvarno potopili tri desantno-jurišna čamca, ali je prevoz vjerovatno vršilo više desantno-jurišnih čamaca, pa su se neki uspjeli probiti. Jer teško je povjerovati, kako navodi D. Pope, da su samo tri desantno-iurišna čamca mogla ukrcati dvije čete s ojačanjima, opremu, mazge i topove. Na žalost, iz njemačkih dokumenata se ne može ustanoviti koliko je desantno-jurišnih čamaca učestvovalo u evakuaciji Šolte. U konačnom zbirnom izvještaju Nijemci navode da je sa Šolte povučeno ukupno 230 vojnika. Ne mogu se prihvatiti tvrdnje T. Radoševića, *n. d,* 114, i N. Anića, *n. d.,* 106, da zbog toga što nisu stigli brodovi koje je trebao dodijeliti IV POS, nije izvršeno prebacivanje kompletne 12. dalmatinske brigade u dvije noći. Naime, noću 20/21. septembra prebačen je samo jedan bataljon. Ako se uzme u obzir da između Bobovišća i Šolte najkraćom rutom ima samo 3 morske milje, a od Milne još manje, onda je nejasno zašto u toku te noći niie izvršeno više tura. To se isto odnosi i na slijedeću noć. Pored toga, u Bobovišću je uvijek bilo brodova koji su dolazili iz Visa pa se i njih moglo upotrijebiti. Ako su jedinice morale biti prebačene u Stomorsku, do nje ima samo nešto više od 5 morskih milja, što znači da su se u toku jedne noći mogle izvršiti skoro tri ture. U operativnom dnevniku IV POS-a navodi se da o prebacivanju na Šoltu nisu dobivena nikakva obavještenja. Na traženje 26. divizije 23. septembra upućeni su za Tatinju na Šolti m/j »Marna«, m/j »Dinara« i »MS-11«, a u Maslinici su bili na raspolaganju m/i »Gundulić« i m/j »Velebit«. Zato smatramo da za ovako sporo prebacivanje 12. brigade na Sohu krivicu ne snosi IV POS.

Budući da još nije bio oslobođen Drvenik Veli, noću 23/24. septembra iskrcan je na otok 4. bataljon 12. dalmatinske brigade ojačan dijelom minobacačke čete. Dobio je zadatak da uništi ojačanu četu 3. bataljona 892. puka, koja je bila raspoređena na dobro utvrđenim kotama 177 i 103. Napad na uporište počeo je u jutarnjim satima 26. septembra. Premda je izvršen prodor u luku, gdje su potopljena dva manja broda, napad na utvrđene kote nije uspio. Ocjenivši da zauzimanje dobro utvrđenih položaja koje su štitile obalne baterije s Čiova ne bi uspjelo bez velikih gubitaka, Štab bataljona je donio odluku da se obustavi napad. Nakon toga bataljon je povučen na Šoltu. Tako nije zauzet Drvenik Veli, a samim tim nije ni prekinuta njemačka dužobalna komunikacija između Splita i Šibenika. Ipak, plašeći se da snage NOVJ ne zauzmu Drvenik Veli, Nijemci su noću 27/28. septembra prebacili iz Splita u Šibenik 2 desantna tenkonosca, 4 desant no-jurišn a čamca i 5 jurišnih čamaca.[522']

Zauzimanjem Šolte, Brača, Hvara, Korčule, Mljeta i Pelješca do Stona završena je prva etapa borbi za konačno oslobođenje Dalmacije. Namjera 2. oklopne armije da radi oslobađanja snaga evakuira samo Mljet, Korčulu i zapadni dio Brača, a da zadrži istočni dio Brača i Hvara i Pelješac, bila je osujećena. Ofenzivnim dejstvima 26. divizije i Mornarice NOVJ Nijemci su bili prisiljeni da evakuiraju Hvar, Šoltu i Pelješac, a na Braču im je uništen kompletan bataljon. Time su snage NOVJ u potpunosti izvršile postavljene zadatke, osim što nije zauzet Drvenik Veli. To je priznao i neprijatelj konstatacijom: »Sprovođenje evakuacije nije izvršeno planski, već pod borbom. Neprijatelj je određivao tok događaja djelomičnim nadmoćnim pritiskm, koji je, na primjer, kod Brača i Hvara prevazišao namjere 2. oklopne armije«.[523']

Za vrijeme navedenih borbi za oslobađanje srednjodalmatinskih otoka i Pelješca, IV POS je usko sarađivao sa Štabom 26. divizije i štabovima njenih brigada. Brodovi IV POS-a prevozili su sve što je zahtijevano, odnosno što je bilo potrebno da se uspješno izvrše postavljeni zadaci. Glavne pomorske rute momentalno su bile: Vis-Brač, Vis-Hvar, Vis-Korčula. Brodovi su prevozili borce, municiju, hranu, opremu, naoružanje, gorivo i drugi materijal. U obratnom smjeru najviše su pre voženi ranjenici, borci i zarobljenici. Tako je 16. septembra bilo u vožnji 26 brodova, 17. septembra 22, 18. septembra 28, 19. septembra 36, 20. septembra 27, 21. septembra 18, 22. septembra 7, 23. septembra 21, 24. septembra 23, 25. septembra 23, 26. septembra 10, 27. septembra 22, 28. septembra 28, 29. septembra 7, i 30. septembra 16 brodova. Posade brodova su imale velika naprezanja, dolazilo je do kvarova na pogonskim uređajima pa su brodovi teglili jedan drugoga, a uz to je više dana vladalo nevrijeme. Plovidba ipak nije obustavljena. Štab 26. divizije u izvještaju Vrhovnom štabu o borbama na Braču, Hvaru i Korčuli naveo je i ovo: »Sva prevoženja i zaštitu naših jedinica vrše brodovi naše Mornarice. Štab IV P. O. Sektora, naročito komandant Srzić, savršeno brzo

522) *KTB AA,* 26. i 28. 9. 1944. Nije tačno poznato kada se 4. bataljon 12. dalmatinske brigade prebacio sa Drvenika Velog na Šoltu. Prema T. Radoševiću, *n. <L,* 115, i N. Aniću, *n. <L,* 115, to je bilo noću 26/27. septembra. Međutim, prema njemačkim dokumentima u popodnevnim satima 28. septembra komandantu Drvenika Velog je predat pismeni zahtjev za predaju otoka. Prema Operativnom dnevniku IV POS-a, NB-14 »Pionir« je isplovio iz Visa 27. septembra i sa PČ-53 »Zora« ie uplovio u Maslinicu. Iz Maslinice su isplovili sa još tri desantne splavi za Drvenik Veli gdje su ukrcali dva bataljona koja su prebacili u Bobovišće.

523) *KTB AA,* 24.9.1944; T. Radošević, n. d., 121. Nije poznato zašto Stab 26. divizije i Stab Mornarice nisu inzistirali da se zauzme Drvenik Veli. Tačno je daje bio djelomično dobro utvrđen, ali ipak slabije od Sumartina. Isto tako je tačno daje uporište podržavano od obalnih baterija sa Čiova, ali takav je slučaj bio i kod Sumartina. Međutim, bez obzira na sve to, ipak nije jasno zašto posada Drvenika Velog nije uznemiravana baterijama sa Šolte kada je to rađeno skoro svakodnevno sa Brača i Hvara u odnosu na njemačke baterije na obali. Zauzimanjem Drvenika Velog Nijemci bi bili dovedeni u još težu situaciju i vjerovatno ne bi uspjeli skoro bez gubitaka povući u Šibenik sve brodove iz luka od Ploča do Trogira.

i organizovano udovoljavaju svim zahtjevima. Mornari daju sve od sebe i danonoćno rade, da jedinicama sve na vrijeme stiže«.[524]*

U isto vrijeme IV POS je održavao pomorski saobraćaj s Lastovom koji je bio intenzivan do 20. septembra, pa je smanjen. Alije zato od 15. septembra znatno povećan pomorski saobraćaj s Korčulom, gdje je tada bilo sjedište Štaba V POŠ-a. Pomorski saobraćaj sa III i II POS-om odvijao se skoro svakodnevno. Tako je 19. septembra isplovio iz Visa za Kornate konvoj, sastava PČ-4 »Junak«, m/j »Velebit«, m/j »Lahor«, m/j »Biokovo«, m/j »Zrinski«, m/j »Rina«, m/j »Principe di Piemonte« sa 185 tona materijala, 5 topova i 104 borca i rukovodioca. Veza s Drvenikom Malim održavana je prema potrebi, ali je bila česta. Noću 22/23. septembra NB-3 »Jadran« i barkasa »B-l« prebacili su na Drvenik Mali 20 tona hrane i 11 kurira i boraca, a u Vis 40 boraca. Od 25. septembra veza se više nije održavala između Visa i Drvenika Malog nego direktno između Visa i obale. Za održavanje veze izabrana je uvala Voluja na obali sjeverno od Drvenika Malog. Prvu vezu s Volujom odžao je NB-3 »Jadran« s m/j »Principe di Piemonte« noću 26/27. septembra. U Voluju je prebačeno 10 tona raznog materijala i 13 boraca, a u Vis 107 izbjeglica i 2 ranjenika. Od tada je veza između Visa i Voluje održavana svaku drugu ili treću noć.[525)]

Veza između Virka i Drašnica održavana je redovno. Uvečer 14. septembra isplovio je iz Virka za Drašnice »PČ-73« sa 3 člana posade i 8 prolaznika koji su išli iz Visa i Hvara za Biokovo. Kada je patrolni čamac bio naoko 1 morsku milju od obale, presrela su ga 3 njemačka torpedna čamca koji su plovili iz Splita prema Trpnju. Čelni torpedni čamac ispalio je rafal ispred pramca patrolnog čamca, a zatim ga je pozvao na engleskom jeziku da mu se približi. Misleći da se radi o savezničkim torpednim čamcima, komandant »PČ-73« pristao je uz torpedni čamac. Kada je vidio da su Nijemci, član posade Zdravko Urlić je skočio u more, uspjevši doplivati do obale. Nijemci su prekrcali na torpedni čamac članove posade i putnike, a patrolni čamac su potopili.[526]*

Bez obzira na navedeni događaj noću 15/16. septembra, konvoj sastava PČ-56 »Partizan III« i tri barkase isplovio je iz Bristove (Hvar) sa Neretvanskim odredom za Drašnice. Za vrijeme plovidbe došlo je do susreta s jednim neprijateljskim brodom na koji je otvorena vatra. Jedna barkasa je nastavila vožnju za Drašnice gdje je iskrcala 70 boraca, dok se ostali dio konvoja vratio u Bristovu. Slijedeće noći isti konvoj prebacio je u Drašnice 180 boraca Neretvanskog odreda. Nakon toga veza između Virka i Drašnica, odnosno Zivogošća održavana je prema potrebi.[5271]

Prema tome, IV POS je, pored pomorskog saobraćaja koji je organiziran za potrebe jedinica 26. divizije, u isto vrijeme održavao i dotadašnje pomorske veze.

524) *AVII,* k. 2066, br. reg. 1-30/1; k. 1100, br. reg. 7-2/5. Kada su već počele borbe na Braču, savezn̈ička komanda na Visu zatražila je od Štaba Mornarice da joj se od postojećih 11 privremeno dodijeli na upotrebu svih 11 desantnih splavi. Zahtjev je obrazložen potrebom prebacivanja na Brač nekoliko baterija topova. Međutim, po naređenju Štaba Mornarice, Štab IV POS-a stavio je na raspolaganje saveznicima 6 desantnih splavi, jer su ostale bile potrebne za vlastite potrebe. Desantne splavi su vraćene 17. septembra, s tim što je jedna zbog kvara pogonskih uređaja bila nesposobna za izvršavanje zadataka *(Materijali* br. 164/2).

525) *Materijali* br. 164/2. NB-3 »Jadran« sa navedenim brodom isplovio je za Voluju noću 25/26. septembra, ali zbog nevremena uplovili su u Šešulu na Šolti. Noću 26/27. septembra, kada je nastavljena vožnja, za vrijeme plovidbe između Drvenika Velog i o. Stipanska njemačka obalna baterija sa o. Ciova otvorila je vatru na brodove, ali nije bilo pogodaka.

526) *AVII,* k. 2035, br. reg. 34-1 /3; *KTB 7.SU,* 14. i 15.9.1944. Nijemci su mislili otegliti »PC-73« u Split. Međutim dobili su depešu da južno od o. Hvara napadnu navodnu, savezničku krstaricu koja artiljerijskom vatrom tuče Sućuraj. Zato su patrolni čamac potopili. Inače, u susretima s brodovima Mornarice NOVJ komandanti torpednih čamaca su se služili engleskim jezikom kao varkom. Takav je slučaj bio kada su se torpedni čamci ove flotile susreli sa NB-8 »Kornat«.

527) *AVII,* k. 2035, br. reg. 33-1/3. Nije poznato s kojim se njemačkim brodom konvoj susreo. Umalo nije došlo do susreta sa 3 njemačka torpedna čamca koja su istu noć isplovila iz Splita za Trpanj a zatim natrag *(KTB 7.SFI,* 16. 9. 1944).

Međutim, potrebe za pomorskim saobraćajem na području IV POS-a toliko su narasle da je Štab sektora morao poduzeti određene mjere. Donesena je odluka da se uspostave pojedine redovne pruge čiji se broj trebao povećavati zavisno od potreba. Prva redovna pruga motornim jedrenjacima uspostavljena je 22. septembra na relaciji Vis-Hvar-Stari Grad-Bol i obratno. Održavanje te pruge počeo je m/j »Sv. Nikola«, slijedeći dan m/j »Zvonimir«-Podgora, treći dan m/j »Sv. Ante»-Omiš, a već 27. septembra prugu su održavala dva broda (m/j »Zvonimir«, i m/j »Marija«), Budući da su potrebe bile sve veće, Štab IV POS-a je izradio tekući i perspektivni plan redovnih pomorskih veza Da ne bi došlo do nesporazuma sa savezničkim brodovima i avionima, plan je dostavljen Štabu Mornarice 24. septembra. Njegova realizacija je počela odmah, s tim što je najveći broj pruga održavan danju i noću, dok je pruga Vis-Lavsa (Kornati) održavana samo danju, a pruge Vis-Voluja i Virak-Zivogošće (Drašnice) samo noću. Pruge su bile: Vis-Lavsa, Vis-Drvenik Mali-Voluja, Vis-Tatinja (o. Šolta) s predviđenim produženjem do Maslinice, Rogača i Stomorske, Milna (Bobovišće)-Stomorska-Rogač, Vis-Milna (Bobovišće), Vis-Bol-Sumartin, Sumartin-Bol-Milna-Bobovišće, Bol-Stari Grad, Bol-Jelsa, Sumartin-Jelsa, Vis-Hvar-Stari Grad, Vis-Stari Grad-Jelsa-Sućuraj, Hvar-Sućuraj, Vis-Korčula, Vis-Vela Luka-Lastovo, Vis-Sušac-Lastovo, Vis-Lastovo, Vis-Švetac i Virak-Živogošće. To je bilo ukupno 19 pruga koje su obavljali ili trebali obavljati motorni jedrenjaci.[52]«

Polazeći od važnosti pomorskog saobraćaja i potrebe ubrzanog organiziranja lučke službe na oslobođenom teritoriju, Štab Mornarice je izvršio raspored budućih lučkih upravitelja. Pored onih koji su Već vršili tu dužnost, postavljeni su novi za luke koje su već bile oslobođene, odnosno one koje će biti oslobođene. Svi postavljeni lučki upravitelji dobili su detaljne upute za organiziranje svoje službe. Oni čije luke još nisu bile slobodne trebali su organizirati lučke ustanove. Morale su početi raditi neposredno nakon oslobađanja tih luka. Na području IV POS-a postavljeni su za vršioce dužnosti: upravitelja Lučke kapetanije u Splitu Marijo Radoničić; na privremenu službu u istoj kapetaniji Bartul Bonačić; upravitelja Lučke kapetanije u Omišu Vinko Kozmi; upravitelja Lučke kapetanije u Makarskoj Marijan Vela; upravitelja Lučke kapetanije u Supetru Marin Budrović; upravitelja Lučke kapetanije u Hvaru Kuzma Tudor; upravitelja Lučke kapetanije Vis Petar Đunio; upravitelja Lučkog zastupništva u Kaštel-Lukšiću Mate Škoko; upravitelja Lučkog zastupništva u Krilu Ivan Zaninović; upravitelja Lučkog zastupništva u Maslinici Niko Šoljan; upravitelja Lučkog zastupništva u Stomorskoj Marin Vidan; upravitelja Lučkog zastupništva u Bolu Vicko Karninčić; upravitelja Lučkog zastupništva u Milni Ivan Svarčić; upravitelja Lučkog zastupništva u Pučišću Jakov Vojković; upravitelja Lučkog zastupništva u Sumartinu Ivan Čubretović; upravitelja Lučkog zastupništva u Starom Gradu Juraj Šoljan; upravitelja Lučkog zastupništva u Jelsi Frano Šoljan; upravitelja Lučkog zastupništva u Sućurju Dragoslav Jeličić; upravitelja Lučkog zastupništva u Komiži Josip Šegarić.[5291]

Sekcija za pomorski saobraćaj Štaba Mornarice je prikupljala peljare i svjetioničare koji su se, također, trebali pripremiti za svoje dužnosti. Svi su oni slani

528) *Materijli* br. 162/2. Tačne rute navedenih pruga tražio je Štab Mornarice, pa su mu dostavljene. Sve pruge su radile i u obratnom smjeru. Polazište pruga bilo je iz Visa, ali po potrebi i iz Komiže. Štab IV POS-a dostavio je depešu zainteresiranima daje 22. septembra uspostavljena redovna pruga br. 1 Vis-Hvar i br. 2 Hvar-Stari Grad-Bol *(AVII,* k. 2070, br. reg. 7-11/1).

529) Naredba Štaba Mornarice br. 63 od 17. septembra 1944. Najveći broj postavljenih vršilaca dužnosti lučkih upravitelja bili su do tada na službi u Lučkim kapetanijama Vis i Komiža. Kasnije, kada su sve luke oslobođene, postavljeni su lučki upravitelji, pa je došlo do određenih izmjena u odnosu na navedenu naredbu. Lučke kapetanije i zastupstva prema, navedenoj naredbi, uspostavljeni su tokom septembra i oktorba. Tako je lučka kapetanija Makarska imala svoje privremeno sjedište u Jelsi, a dodijeljen joj je m/b »Turist«. Lučka kapetaniji Split bila je privremeno u Bobovišću, a imala je m/j »Bosiljku« *(Materijali* br. 164/2).

Štabu IV POS-a koji ih je raspoređivao na praksu u lučke kapetanije Vis i Komižu, kao i na svjetionik Stončicu. Ronioci-kursisti koji su bili na praksi u Lastovu vraćeni su u Vis radi završavanja ronilačkog kursa. Za pojačanje ekipe ronilaca koji su radili na području V POS-a upućena su iz Visa 4 ronioca s aparatima. Štab Mornarice naredio je 25. septembra da se postave higijeničari pri lučkim kapetanijama. Te su dužnosti do tada vršili bolničari, ali se nastojalo da se ta služba unaprijedi. Za higijeničara u Lučkoj kapetaniji Vis postavljenje Srećko Ražen, u Komiži Danko Krstinić, dok su ostale dužnosti higijeničara zbog nedostatka kadra popunjene kasnije.[5301]

Iznijeti podaci pokazuju da su poduzete mnoge mjere kako bi se što bolje organizirala lučka služba. Cilj je bio da se svaka oslobođena luka što prije osposobi, pa makar i u najskromnijem obimu za obavljanje pomorskog saobraćaja. Na tome se posebno inzistiralo jer je bilo poznato da su ceste i željezničke pruge porušene i đa će pomorski saobraćaj biti još intenzivniji. Pored toga, dotadašnja iskustva su pokazala važnost i skoro nezamjenjivost pomorskog saobraćaja. Prema podacima Lučke kapetanije Vis, u periodu od 13. januara do 30. septembra 1944. izvršeno ie ukupno 6.910 vožnji, od čega na savezničke brodove otpada 877 vožnji.[5311]

Naredbom Štaba IV POS-a od 21. septembra 1944. postavljeni su:

za političkog komesara NB-11 »Crvena zvijezda« Miroslav Rušinić, do tada na raspoloženju;

za političkog komesara NB-14 »Pionir« Bogumil Dvornik, do tada na raspoloženju;

za političkog komesara BB »Topčider« Ante Lončar, do tada vršilac dužnosti političkog komesara NB-11 »Crvena zvijezda«;

za političkog komesara Hvarske flotile Jozo Cvitan, do tada na raspoloženju;

za političkog komesara Viške flotile Ivan Sobin, do tada na službi na pomoćnim brodovima;

za političkog komesara Centralne mehaničke radionice Vjekoslav Sumić, do tada na raspoloženju.

Istom naredbom razriješeni su dužnosti Ivan Rudić politički komesar flotila i Marin Novak politički komesar Viške flotile, i stavljeni na raspolaganje Štabu sektora. Razriješen je dužnosti i Karmelo Drviš, politički komesar Centralne mehaničke radionice, ali je i dalje ostao na radu u istoj radionici.

Budući da su svi otoci na području IV POS-a, osim Drvenika Velog, bili slobodni, donesena je odluka o izmjeni patrolne službe i baziranja flotila. Bračka flotila koja je bazirala u Starom Gradu i Jelsi premještena je 19. septembra u Bol. Dobila je zadatak da vrši patrolnu službu na sektorima: Milna-Sutivan, Milna-Osibova i Bol-Sumartin. Patrolni čamci su trebali bazirati u Bolu i Milni. Hvarska flotila premještena je istog dana iz Hvara u Jelsu. Njen zadatak je bio da vrši patrolnu službu na sektorima: rt Pelegrin-Dubovica, rt Pelegrin-rt Kabal i rt Kabal-Pokrivenik. Naređeno je da patrolni čamci baziraju u Hvaru, Starom Gradu i Jelsi. Ovim flotilama, posebno Bračkoj, stavljeno je u zadatak da se povežu s jedinicama 26. divizije i, zavisno od mogućnosti, izvršavaju i zadatke za njihove potrebe. Međutim, zbog malog broja patrolnih čamaca patrolna služba i drugi zadaci vršeni su krajnim naprezanjem posada. U takvoj situaciji, po odobrenju Štaba Mornarice, Viška flotila je prekinula patroliranje oko Visa 25. septembra. Nekoliko patrolnih čamaca te flotile dodijeljeno je kao pojačanje Brač-

530) *AVII,* k. 2038, br. reg. 1-38/1, 1-40/1; k. 2040, br. reg. 8-39/1. Stab Mornarice uputio je IV POS-u 5 peljara i 2 svjetioničara 22. septembra. Brojno stanje Lučke kapetanije Vis 12. septembra bilo ie: 2 oficira, 1 politički komesar, 2 podoficira i 88 boraca; Lučke kapetanije Komiža - 2 oficira, 1 politički komesar i 37 boraca; Lučke kapetanije Hvar - 1 rukovodioc i 4 borca.

531) *AVII,* k. 2062, br. reg. 2-8/1. Nakon popravka remorker »Radnik« štavljenje na raspolaganje IV POS-u. Predviđen je kao lučki remorker za luku Split *(AVII,* k. 2042, br. reg. 6-39/1).

koj i Hvarskoj flotili, dok su ostali izvršavali zadatke osiguranja i održavanja posebnih veza.[532)]

Novoopremljeni patrolni čamac »PČ-79« ušao je u sastav Viške, »PČ-80« Bračke (18. septembra), a »PČ-81« Hvarske flotile. Dotadašnjem »PČ-78« (brzi motorni čamac »Mary«) skinuta je oznaka i krajem septembra izašao je iz sastava patrolnih čamaca. Sada je isključivo služio za potrebe Štaba Mornarice. Umjesto njega opremljen je novi patrolni čamac, koji je dobio njegovu oznaku »PČ--78«. To je bio bivši njemački motorni čamac »See Adler«, koji je nađen nasukan u uvali Šmrska na Hvaru. Dotegljen je u Vis i odmah uzet u generalni remont. Patrolni čamac »PČ-68« privremeno je predat III POS-u za prevoz ranjenika s obale. Hvarska flotila osposobila je jedan motorni leut koji je preuzet u Milni, i o tome izvijestila Štab IV POS-a 29. septembra. Predloženo je da se leut opremi u patrolni čamac. To je učinjeno u oktobru, kada je taj leut dobio oznaku »PČ--82«. Flotile su 20. septembra imale ove patrolne čamce: Bračka - »PČ-49«, »PČ--50«, »PČ-52«, »PČ-55« i »PČ-80«; Hvarska - »PČ-43«, »PČ-44«, »PČ-45«, »PČ-46« i »PČ-81«; Viška— »PČ-41«, »PČ-42«, »PČ-53«, »PČ-56«, »PČ-57«, »PČ-65«, »PČ-78« i »PČ-79«, kao i barkase »B-l«, »B-2«, »B-3« i »B-4«.[533)]

Zbog novostvorene situacije Štab IV POS-a rasformirao je 30. septembra postojeće flotile patrolnih čamaca. Istovremeno je formirao tri nove flotile koje su počele djelovati 1. oktobra 1944. Formirana je I flotila, sastava »PČ-41«, »PČ-42«, »PČ-49«, »PČ-50«, »PČ-52«, »PČ-79« »PČ-80«, »PČ-81« i barkasa »B-l«. Sjedište te flotile bilo je u Milni. Njen zadatak je bio da vrši patrolnu službu u određenim sektorima, sarađuje s jedinicama 26. divizije i vrši druge zadatke. Dva patrolna čamca patrolirala su svaku noć uz sjevernu obalu Šolte od rta Gomilica (sjeverozapadni rt o. Brača) do Maslinice (o. Šolta), dva su patrolirala uz sjevernu obalu Brača od rta Gomilica do Pučišća, a jedan je patrolirao od uvale Stračinska na Šolti do uvale Blaca na Braču. Formirana je i II flotila, sastava »PČ-43«, »PČ-44«, »PČ-45«, »PČ-46«, »PČ-55«, »PČ-56«, »PC-65« i barkasa »B-2«. Sjedište flotile je bilo u Sumartinu, gdje su bazirala 4 broda, dok su ostala 4 bazirala u Sućurju. Zadaci te flotile bili su isti kao i I, samo na drugim sektorima. Dva patrolna čamca patrolirala su svaku noć između Sućurja i uvale Stiniva (sjeverna obala o. Hvara), jedan je patrolirao između Sućurja i uvale Smrska (južna obala o. Hvara) i dva su patrolirala između Sumartina i Pučišća (istočna i sjeverna obala o. Brača). Treća flotila koja je formirana bila je Pomoćna flotila u čiji sastav su ušli: »PČ-53«, »PČ-57«, »PC-69«, »PČ-78«, barkase »B-3« i »B-4« i motorni čamci »Mary«, »MČ-5« i »MČ-523«. Sjedište te flotile bilo je u Visu. Vršila je razne zadatke (patroliranje, održavanje veze, osiguranje motornih jedrenjaka, razni prevozi i si.) po direktnim naređenjima Štaba sektora.[534*]

Za komandanta I flotile postavljen je Ivan Tokić, do tada komandant Bračke flotile, a za političkog komesara Ante Plosnić, politički komesar Mornaričke stanice Hvar. Za komandanta II flotile postavljenje zastavnik Mario Zlodre, a za političkog komesara Jozo Cvitan, politički komesar Hvarske flotile. Za koman-

532) *Materijali* br. 164/2. Novu organizaciju patrolne službe Štab IV POS-a predložio je Štabu Mornarice 17. septembra. Traženo je da se IV POS-u vrati leut »K-33« koji je bio privremeno stavljen na raspolaganje NKOJ-u. Štab Mornarice odobrio je novu organizaciju patrolne službe, ali nije odobrio vraćanje »K-33«.

533) *AVII,* k. 2042, br. reg. 7-3/6; k. 2034, br. reg. 6-8/1; k. 2040, br. reg. 5-14/1; k. 2065, br. reg. 37-1/6; k. 2048, br. reg. 6-25/1. Oznaka »PČ-78« s motornog čamca »Mary« skinuta je 30. septembra.

534) *AVII,* k. 2039, br. reg. 23-1/3, 24-1/3; k. 2037, br. reg. 1-45/1. »PČ-81« dodijeljen je Mornaričkoj stanici Hvar. Isti dan kada je naređena reorganizacija flotila, naređeno je Lučkoj kapetaniji Split da se 1. oktobra preseli iz Visa u Bobovišće. Tamo je trebala privremeno vršiti lučku službu i biti spremna za prelazak u Split čim se oslobodi. Isto je naređeno i Lučkoj kapetaniji Makarska, koja se trebala preseliti u Jelsu, s tim da bude spremna za odlazak u svoje sjedište kada se oslobodi *(Materijali* br. 162/2).

danta Pomoćne flotile postavljen je Petar Galošić, dotadašnji komandant Viške flotile, a za političkog komesara Dositej Fabris.[535)]

Ukidanjem dotadašnjih i formiranjem novih flotila, IV POS je koncentrirao svoje patrolne čamce na Braču, istočnom dijelu Hvara i u Visu. Patrolna služba je organizirana tako da se osiguravaju otoci najbliži obali, na kojoj je bio neprijatelj. Pored toga, osiguravana su i vrlo važna Splitska vrata (između Brača i Šolte). Flotilom koja je ostala u Visu moglo se prema potrebi intervenirati na terištu dejstava.

Od naoružanih brodova u sastavu IV POS-a bili su: NB-3 »Jadran«, NB-11 »Crvena zvijezda«, NB-13 »Partizan«, NB-14 »Pionir«, »NB-15«, NB »Partizanka«, i BB »Topčider«. NB-11 »Crvena zvijezda« je nakon izmjene pogonskog uređaja osposobljen za izvršavanje zadataka 5. oktobra. Po naređenju Štaba Mornarice, NB-13 »Partizan« dodijeljen je II PO S-u pa je isplovio iz Visa za 1st 21. septembra. To je učinjeno zbog toga što je Štab II POS-a stalno tražio od Štaba Mornarice da mu se dodijeli jedan naoružani brod radi održavanja veze s otokom Krkom, kao i izvršavanja drugih zadataka. Budući da je jedan naoružani brod tražio i III POS, Štab Mornarice naredio je da se tom sektoru dodijeli NB-14 »Pionir«. Taj naoružani brod isplovio je za III POS 30. septembra, osiguravajući konvoj sastava m/j »Biokovo« i m/j »Velebit« koji je prevozio 95 tona raznog materijala i 45 boraca i rukovodilaca. Tada je IV POS imao svega 5 naoružanih brodova, računajući i BB »Topčider«. Od toga su 2 bila neispravna, a NB »Partizanka« je uglavnom upotrebljavana za izvršavanje specijalnih zadataka. Zato su ispravni naoružani brodovi bili skoro stalno u vožnji, izvršavajući najteže i najopasnije zadatke. Za posade je to bio veliki napor jer su sada naoružani brodovi plovili i danju i noću, što ranije nije bio slučaj.[536]*

Budući da je potražnja za brodovima i dalje bila velika, naređeno je svim lučkim kapetanijama i zastupništvima da detaljno pregledaju sve luke i uvale na svom području i ustanove broj potopljenih brodova. Detaljan izvještaj sa svim podacima (vrste potopljenih brodova, oštećenja, dubina mora, mogućnost vađenja itd.) trebalo je dostaviti Štabu sektora, koji je o tome vodio evidenciju. Na osnovi toga, slane su ronilačke ekipe na pojedine lokacije s ciljem da ustanove koje je od potopljenih brodova, s obzirom na težinu oštećenja, moguće najbrže izvaditi i popraviti. Spisak već izvađenih i potopljenih brodova, s ocjenom da li je njihovo vađenje rentabilno, dostavljen je Štabu Mornarice 6. oktobra.[537]*

Premda IV POS u svom sastavu nije imao obalnu artiljeriju, donesena je odluka da se uspostavi obalna baterija na rtu Ražanj (o. Brač) radi zaštite Splitskih vrata. Dvije desantne splavi prebacile su 23. septembra 2 topa od 57 mm i posadu pa je uspostavljena obalna baterija. Bila je pod direktnom komandom Štaba IV POS-a.[538]*

Nakon oslobođenja Brača, Hvara i Šolte trebalo je hitno uspostaviti telefonske veze sa Štabom IV POS-a. Zbog toga je 18. septembra prekinuta nastava na telefonskom kursu IV POS-a, jer je trebalo formirati ekipe i poslati ih na navedene otoke. Ceta za vezu uputila je 22. septembra 9 telefonista u Bol, 6 telefonista u Milnu i 7 na Šoltu. Najprije su uspostavljene nove telefonske centrale u Supet-

535) *AVII,* k. 2037, br. reg. 1-45/1. Naknadno je za političkog komesara Mornaričke stanice Hvar postavljen Branko Cvjetičanin *(AVII,* k. 2044, br. reg. 2-2/1).

536) *AVII,* k. 2064, br. reg. 2-24/1; k. 2038, br. reg. 1-48/1; *Materijali* br. 164/2.

537) *AVII,* k. 2042, br. reg. 7-3/2. Spisak koji je dostavljen Štabu Mornarice 6. oktobra nije bio potpun, jer su nedostajali podaci za sjevernu obalu Brača i otoke Drvenik Veli i Drvenik Mali. Izvještaj o potopljenim brodovima na sjevernoj obali Brača dostavljen je 13. oktobra. Najveći broj potopljenih brodova bio je u uvalama oko Hvara, zatim Starigradskom zaljevu, Bolu, Sešuli i Nečujmu (Šolta), Povljima i Vrboskoj *(AVII,* k. 2042, br. reg. 7-6/1). Do 25. septembra izvađeno je iz mora 14 brodova (AVII, k. 2042, br. reg. 7-3/6).

538) *AVII,* k. 2038, br. reg. 2-27/1; k. 2039, br. reg. 23-1/3. Komandir baterije bio je Ante Vuković, a politički komesar Gojko Žuvela.

ru, Milni i koti 237 Vela Straža na Šolti. Zatim su podignute nove telefonske linije, odnosno veze: na Šolti: Vela Straža-Grohote, Vela Straža-Gornje Selo, Vela Straža-Stomorska i Vela Straža-Milna (o. Brač) preko podmorskog kabla; na Braču: Bol-Supetar, Supetar-Sv. Juraj (k. 496 južno od Supetra), Supetar-Milna i Milna-obalna baterija Ražanj. Na centralu u Milni uključeni su I flotila i lučka zastupništva Milna i Bol; na Hvaru: Hvar-Bol preko podmorskog kabla i Bogomolje-Likova glava (k. 417 sjeverozapadno od Bogomolja). U izgradnji su bile nove telefonske linije: Jelsa-Bogomolje i Supetar-Sutivan.[539]*

Postojeća mreža osmatračkih stanica također je izmijenjena. Osmatračka stanica Tumić na Visu je ukinuta. Njena posada sa opremom prebačena je na Brač, gdje je uspostavljena nova osmatračka stanica na k. 496 Sv. Juraj. Ukinuta je i osmatračka stanica Biševo, pa je njena posada s opremom prebačena na Šoltu gdje je uspostavljena nova osmatračka stanica na k. 237 Vela Straža. Na otoku su ostala samo dva signalista zbog potrebe održavanja veze s osmatračkom stanicom Hum na Visu, jer su na Biševu bili zarobljenički logor i skladište. Osmatračka stanica Sv. Nikola na Hvaru (k. 626) premještena je na k. 417 Likova glava.[5401]

Radio-veza je poboljšana jer su dobijene radio-stanice tipa »SCR-248«, koje su potpuno odgovarale potrebama. Jedna radio-stanica je prebačena na područje Trogira. Preko nje dobijane su informacije o rasporedu neprijateljskih jedinica i njihovom djelovanju na području od Trogira do Šibenika.[5411]

Novim rasporedom osmatračkih stanica postignuto je da se sa Šolte, Brača i Hvara efikasno osmatraju morski prostor i obala sve od Drvenika Velog do Zaostroga u Makarskom primorju. Budući da su osmatračke stanice odmah povezane telefonskom vezom, Štab sektora je dobivao potrebne podatke o situaciji na navedenom području. Što se tiče telefonskih linija, poduzete su mjere da se poprave postojeće i uspostave nove.

Za referenta veze Štaba IV POS-a postavljen je major Vicko Hraste. Politički komesar Odsjeka za vezu bio je Michiele Čoči.[542)]

Budući da je pomorski saobraćaj bio sve intenzivniji, trebalo je očistiti postojeće minsko polje u Korčulanskom kanalu. Pored toga, jedan broj mina koje su se otkinule od sidra plutao je ili je bio nasukan u pojedinim uvalama. Kako Mornarica NOVJ nije imala minolovaca, razminiranje su izvršili savezнички minolovci. Dva minolovca stigla su u Komižu 17. septembra, a zatim još nekoliko slijedećih dana. Do 5. oktobra navedeno minsko polje je uglavnom očišćeno, uništeno je 100 mina. Minerski referent IV POS-a formirao je ekipu koja je sa »PC-57« obišla sve uvale od Hvara do Starog Grada. Pronađene su 4 mine koje su dezaktivirane. Zatim je minerska ekipa sa m/j »Dinka« obišla južnu obalu Šolte, zatim Brača od rta Ražanj do Bola i obalu Hvara od uvale Oskorušica (sjeveroistočno od Starog Grada) do luke Hvar. Međutim, nigdje nisu pronađene mine. Detaljno su pregledana Splitska vrata, gdje su pronađene i dezaktivirane dvije mine. Minerska ekipa IV POS-a pojačana je sa 6 minera 15. oktobra.[543]*

Sanitetska služba IV POS-a pojačana je dolaskom 7 bolničara koji su završili III srednji sanitetski kurs u Visu. Postavljeni su za sanitetske referente flotila i naoružanih brodova. Ranjenici i bolesnici liječeni su u ambulanti IV POS-a i

539) *AVII,* k. 2038, br. reg. 1-31/1, 32/1, 33/1; k. 2040, br. reg. 3-19/1. Osmatračka stanica Vela Straža uspostavljena je 1. oktobra pa je optičkom vezom povezana s osmatračkim stanicama Hum na Visu, Napoleon na Hvaru i Sv. Juraj na Braču.

540) *AVII,* k. 2072, br. reg. 1-30; k. 2040, br. reg.3-19/1.

541) *AVII,* k. 2072, br. reg. 1-90.

542) *AVII,* k. 2038, br. reg. 1-31/1, 2-29/1; Naredba br. 63 Štaba Mornarice od 17. 9. 1944.

543) *Materijali* br. 164/2. Nakon oslobođenja Sumartina minerski referent IV POS-a sa minerskom ekipom dezaktivirao je mine postavljene za rušenje obale.

Mornaričkoj bolnici u Visu. Za sanitetskog referenta IV POS-a postavljen je Dušan Domić.[5441]

Vrlo važan zadatak za organe narodne vlasti bila je normalizacija života na oslobođenim otocima. Ulagani su veliki napori da se stvore barem minimalni uslovi za život i rad stanovništva. Pri tome su i Oblasni NOO za Dalmaciju i Okružni NOO za Srednjodalmatinsko otočno područje tražili pomoć od Štaba IV POS-a. U stvari, momentalno najveći problemi su bili: nedostatak kvalificirane radne snage za početak rada svih privrednih i drugih djelatnosti, nedovoljan broj brodova za prevoz hrane i drugih potreba, neodložno povećanje broja ribarskih ekipa za ulov ribe radi prehrane i uklanjanje mina sa poljoprivrednih površina. Stab IV POS-a bio je svjestan težine navedenih problema, ali i sam je bio u složenoj situaciji. Potražnja za brodovima je toliko porasla daje došlo u pitanje izvršavanje operativnih zadataka. Zbog širenja organizacije sektora bio je potreban i veći broj boraca, odnosno raznih specijalista. Pored svega, stalo se na stanovište da se mora pomoći narodnim vlastima. Okružnom NOO-u stavljena su na raspolaganje tri manja motorna jedrenjaka za prevoz hrane i ostalog materijala. Pored toga, sektor je i dalje, kada je to trebalo, davao brodove za prevoz ulovljene ribe iz Šušca u Vis. Na postojećim prugama za Hvar i Brač obavezno su plovila dva broda. Ali tražene kovače, drvodjelce, brodograditelje, bačvare, pomorce i ribare, koji su bili u jedinicama i ustanovama IV POS-a, nije se moglo staviti na raspolaganje organima narodne vlasti jer su bili neophodni. Ipak, upućena su tri ribara i šest pomoraca starijih godišta i jedan bačvar. Također su privremeno stavljena na raspolaganje dva električara radi stavljanja u pogon električnih centrala u Trpnju i Supetru. Pružena je i pomoć u popravkama privatnih ribarskih čamaca. Tako je IV POS, zavisno od svojih mogućnosti, kad god je to mogao pomagao organima narodne vlasti u rješavanju zaista teških problema u vezi sa organizacijom života i rada na tek oslobođenim otocima. Posebno je na traženje Okružnog NOO-a 28. septembra proširena zona ribolova oko Šolte, Brača i Hvara.[545)]

Iako je počelo oslobađanje Dalmacije, još uvijek je prebacivan zbjeg s obale na Vis. Tako je od 1. do 20. septembra u Vis prebačeno 377 izbjeglica. Do tog datuma ukupno je prebačeno 34.995 pripadnika zbjega, što je bio veliki uspjeh i IV POS-a i Mornarice NOVJ.[546)]

Prva četa mornaričke pješadije IV POS-a držala je položaje kod Sućurja. Premda je 1. četa formirana kao jezgro za uspostavljanje bataljna mornaričke pješadije, taj proces nije tekao brzo zbog nedostatka boraca i rukovodilaca. Štab IV POS-a je stalno radio na tome da se poveća broj boraca radi formiranja bataljona, pa je brojno stanje 24. septembra bilo 122 borca i rukovodioca. Od toga 82 su bila na položajima kod Sućurja, 10 u bolnici i 30 u Visu. Po naređenju Štaba IV POS-a od 27. septembra četa se preko Hvara vratila u Vis 29. septembra. Iako

544) *AVII,* k. 2040, br. reg. 10-41. Štab Mornarice je još 18. juna zatražio od Štaba 8. korpusa da se ambulanta IV POS-a reorganizira u Mornaričku bolnicu. Nakon što je dobivena saglasnost, za upravnika Mornaričke bolnice postavljenje 14. augusta sanitetski poručnik Zvonimir Pakušić, dotadašnji referent saniteta II POS-a. Dobio je zadatak da formira Mornaričku bolnicu. Ona je uspostavljena u zgradi gdje je bila ambulanta IV POS-a. Imala je na početku 22 kreveta a zatim 36. Ambulanta IV POS-a je i dalje normalno radila *(AVII,* k. 2071, br. reg. 10-1/6, 6-2/1).

545) *AVII,* k. 2038, br. reg. 1-24/1, 1-30/1, 1-27/1, 1-42/1, 2-18/1,2-19/1; k. 2042, br. reg. 6-38/1. Okružni NOO nastojao je odmah organizirati rad brodogradilišta u Milni i Rogaču na Šolti ali nije bilo kvalificirane radne snage. U isto vrijeme u takvoj radnoj snazi oskudijevao je i IV POS pa nije mogao pomoći. Ulovljena riba sa Suska prevožena je u Vis i Komižu za prehranu i konzerviranje. Dva motorna jedrenjaka prebacila su u Italiju 500 barila slanih srdela 23. a šest motornih jedrenjaka 1.107 barila 30. septembra. Slane srdele prodavane su na tržištu južne Italije, a dobivena novčana sredstva korištena su za nabavku raznog materijala i neophodnih artikala *(Materjali* br. 164/2).

546) *Historijski arhiv Split,* br. reg. 415. Od 1. do 31. jula prebačeno je 1.785, a od 1. do 31. augusta 594 pripadnika zbjega. Poslije 20. septembra zbijeg više nije prebacivan u Italiju.

su borci i dalje sporo pristizali, Štab sektora je ocijenio da je potrebno odmah formirati bataljon mornaričke pješadije.[547]

Proces formiranja bataljona trajao je nekoliko dana. Dotadašnji komandir 1. čete potporučnik Ante Blaškovič postavljen je za komandanta bataljona. Za političkog komesara postavljenje potporučnik Branimir Mudronja. Dotadašnji politički komesar 1. čete, Tihomil Zlatar postavljenje za pomoćnika političkog komesara. To je naređeno već 29. septembra. Zatim je 30. septembra za zamjenika komandanta bataljona postavljen potporučnik Ivan Benussi, do tada komandir Dopunske čete IV POS-a. Politički komesar iste čete Frane Mrduljaš postavljen je za političkog komesara i ujedno zamjenika komandira 1. čete. Za političkog komesara i ujedno zamjenika komandira 2. čete postavljen je Dobrinko Fistanić, do tada politički komesar Bračke flotile. Za političkog komesara i ujedno zamjenika komandira 3. čete postavljen je Vladimir Bogataj. Zatim je za operativnog oficira bataljona postavljen Ivan Kercan i za omladinskog rukovodioca Mate Jovanović. Ostala mjesta nisu popunjena jer se očekivalo da će odjeljenje mornaričke pješadije Štaba Mornarice pomoći u kadrovima.[548]

Bataljon mornaričke pješadije IV POS-a formiranje u popodnevnim satima 1. oktobra. Organizirane su tri čete, svaka po 34 borca. Vod pratećeg oružja bio je u sastavu 3. čete. Vod za vezu i pionirski vod nisu formirani zbog nedovoljnog brojnog stanja. Na dan formiranja bataljon je imao 133 borca i rukovodioca. Odmah su počele intenzivna vojnostručna obuka i politička nastava. Težište je bilo na izučavanju ratne službe, taktike, upoznavanju naoružanja bataljona, strojevoj obuci i političkoj nastavi. Obuka je vršena tokom cijelog dana, s tim što je politička nastava izvođena u popodnevnim i večernjim satima. Bataljon je u kompletnom sastavu promaršira nekoliko puta kroz Vis.[549]

Formiranje Bataljona mornaričke pješadije bio je značajan događaj u razvoju IV POS-a. Sektor je dobio jedinicu kojom je mogao izvoditi razne akcije na otocima i obali. Pored toga, mogao je upotrijebiti za obranu otoka ili kao manevarsku snagu, zavisno od razvoja operativne situacije. Bataljon je zajedno sa pomorskim snagama trebao postati glavna udarna snaga sektora. Sigurno je da bi bataljon bio znatno efikasniji da je imao na raspolaganju odgovarajuća desantna sredstva. Desantne splavi koje je imao IV POS bile su dobre za prevoz. Međutim, bataljonu bi daleko više odgovarali desantno-jurišni čamci kakve su imali saveznici, ali do njih se nije moglo doći. Zato je bataljon u izvršavanju zadataka koristio brodove koje je imao IV POS, pa je i u tom slučaju oslonac na vlastite snage dao najbolje rezultate.[550]

Iako Bataljon mornaričke pješadije nije bio popunjen boračkim i starješinskim kadrom, donesena je odluka da se prebaci na Hvar radi obuke i sticanja iskustva. Bataljon sastava 136 boraca i starješina prebačen je sa m/j »Marna« u Stari Grad 7. oktobra. Zatim je 13. oktobra prebačen sa m/j »Danica« u Sumartin na Braču. Zauzeo je položaje na sektoru Selca-Sumartin.[551]

547) *AVII,* k. 2065, br. reg. 5-44/12; k. 2035, br. reg. 6-11/1. Prva četa imala je 3. septembra 90 boraca *(AVII,* k. 2035, br. reg. 6-4/1, 6-5/1, 6-6/1). »PČ-57« prebacio je veći dio čete u Hvar 27. septembra, a kada se prikupila, cijela četa prebačena je u Vis.

548) *AVII,* k. 2037, br. reg. 145/1; k. 2066, br. reg. 26-2/1.

549) *AVII,* k. 2035, br. reg. 6-7/1. Štab Mornarice naredio je 30. septembra da se u bataljonima mornaričke pješadije moraju formirati vodovi za vezu. Također je naredio da se pošalju dva borca na kurs za rukovanje i upotrebu radio-stanica tipa »talkie-walkie«. To je učinjeno 3. oktora. Grupa boraca iz bataljona završila je minerski kurs koji je organiziralo Odjeljenje mornaričke pješadije Štaba Mornarice *(AVII,* k. 2038, br. reg. 1-29). Tri borca su završila dvadesetodnevni bolničarski kurs *(AVII,* k. 2040, br. reg. 8-35/1).

550) Nijemci su imali 771. pionirski desantni bataljon, koji je u svom sastavu imao desantno-jurišne čamce. Bataljon obalnih lovaca »Brandenburg« također je u svom sastavu imao desantne i jurišne čamce.

551) *AVII,* k. 2035, br. reg. 6-14/1, 6-15/1; *Materijali* br. 164/2. Brojno stanje bataljona 10. oktobra bilo je 144 borca i rukovodioca *(AVII,* k. 2036, br. reg. 5-13/1).

Uporedo sa izvršavanjem zadataka u borbama koje su vođene za oslobođenje otoka i Pelješca, IV POS je neprekidno izvršavao niz drugih zadataka. Pri tome je težište bilo na širenju vlastite organizacije, zatim formiranju novih i daljem učvršćenju postojećih jedinica i službi. Zbog toga je praktično cijeli sektor bio u mobilnom stanju, što je rezultiralo uspješnim izvršenjem postavljenih zadataka. Svakako je najveći uspjeh IV POS-a bio što je omogućio manevar morem jedinicama 26. divizije. Pri tome je neprijatelj, bez obzira na svoje namjere da se povuče, bio iznenađen i prisiljen da napusti srednjodalmatinske otoke, Korčulu, Mljet i Pelješac.

Nakon završetka prve faze borbi za oslobođenje Dalmacije Štab 26. divizije je naredbom od 28. septembra izvršio novi raspored svojih jedinica. Prva dalmatinska proleterska brigada, raspoređena na istočnom dijelu otoka, dobila je zadatak da brani Brač i jednim bataljonom istočni dio Hvara; 12. dalmatinska brigada raspoređena na zapadnom dijelu otoka trebala je braniti Brač i Šoltu; 3. prekomorska brigada dobila je naređenje da se prebaci na Vis i brani taj otok;
11. dalmatinska brigada zajedno s Grupom južnodalmatinskih otočnih odreda trebala je braniti Pelješac i Korčulu. Jedan bataljon 1. tenkovske brigade raspoređen je na Braču, dok su ostali dijelovi brigade bili na Visu. Korpusna artiljerija raspoređena je ovako: 1. brdski divizion - jedna baterija na Hvaru, druga na Korčuli; 2. brdski divizion na Braču; Protukolski divizion na Korčuli; baterija protukolskih topova bez dva topa na Braču; baterija Haubičkog diviziona u Sućurju. Ostali dijelovi korpusne artiljerije ostali su na Visu radi obrane otoka. Navedeni raspored jedinica ostao je sve do početka druge faze borbi za oslobođenje Dalmacije.[5521]

Polazeći od zahtjeva Štaba 26. divizije IV POS je stavio na raspolaganje brodove koji su izvršili prebacivanje jedinica kako bi zauzele naređeni raspored. NB-14 »Pionir« i PĆ-53 »Zora« isplovili su iz Visa za Maslinicu na Šolti 27. septembra. Tamo su već bile tri desantne splavi, pa je formiran konvoj koji je isplovio za Drvenik Veli. Nakon ukrcavanja jedinice 12. brigade prebačene su u Bobovišće 28. septembra. Ostale jedinice 12. brigade i brdskog diviziona koje su bile na Šolti prebačene su u Milnu i Bobovišće gdje su zauzele naređeni raspored na Braču. Štab IV POS-a dodijelio je privremeno 12. brigadi za njene potrebe m/j »Ime Isusovo«, m/j »Bože i Gospe pomozi« i m/j »Gundulić«. Ti motorni jedrenjaci prevozili su između pojedinih bračkih luka borce, naoružanje i opremu jedinica 12. brigade. Za istu svrhu dodijeljeni su 1. dalmatinskoj brigadi m/j »Tomislav« i m/j »Sv. Josip«.[553]*

Po naređenju Štaba IV POS-a, zbog prebacivanja 3. prekomorske brigade iz Korčule u Vis, formiran je 30. septembra poseban konvoj. Za njegovog komandanta određen je kapetan Karlo Kroneger. Budući da nije bilo na raspolaganju naoružanih brodova, konvoj sastava m/j »Ban Jelačić«, m/j »Dinara«, m/j »Gusar«, m/j »Gundulić« i desantna splav »MS-8« isplovio je bez osiguranja za Korčulu istog dana u 18 sati. Nakon ukrcavanja 785 boraca, 30 mazgi i jednog kamiona, isti konvoj pojačan sa m/j »Marna« uplovio je u Vis 1. oktobra. Za vrijeme plovidbe na svim brodovima uzduž bokova postavljeni su borci sa mitraljezima radi obrane od eventualnog napada njemačkih torpednih čamaca. Čim su borci iskrcani u Visu m/i »Ban Jelačić«, m/j »Dinara«, m/j »Gusar« i m/j »Marna« isplovili su za Korčulu po ostale dijelove brigade. Konvoj je 2. oktobra prebacio u Vis 331 borca, 132 mazge i 6 tona materijala.[5541]

552) *AVII,* k. 2064, br. reg. 2-26/6. Korpusna artiljerija, odnosno Artiljerijska grupa 8. korpusa uspostavljena je na Visu. Imala je topove dobijene od saveznika i zaplijehjene u borbama s Nijemcima. Raspored jedinica 11. brigade bio je ovakav: dva bataljona bila šu na Visu, dva na Korčuli a jedan na Pelješcu.

553) *Materijali* br. 164/2. Navedene brigade su depešama tražile brodove od Štaba IV POS-a.

554) *AVII, k.* 2039, br. reg. 21-1/3. U Korčuli je ostala m/j »Mama« a u konvoj je uključen m/j »Jastreb«.

Mada je IV POS organizirao, odnosno uspostavio vrlo razgranat pomorski saobraćaj, ipak se pokazalo da je to nedovoljno. Problem je bio u tome što su svi postojeći ispravni brodovi bili angažirani, pa nije postojala nikakva rezerva za hitne i vanredne slučajeve. U takvoj situaciji angažiranje remorker »Radnik«, koji je teglio brodove čiji je pogonski uređaj bio u kvaru. Štab Mornarice je pomogao time što je dodijelio nekoliko većih motornih jedrenjaka koji su, inače, plovili između Italije i Visa. Da bi se udovoljilo svim potraživanjima, Štab IV POS-a organizirao je dvije redovne pruge s motornim jedrenjacima. To su bile pruge br. 1 Vis-Hvar i br. 2 Hvar-Stari Grad-Bol. Međutim, ubrzo se pokazalo daje i to nedovoljno, pa su navedene pruge istovremeno održavala po dva, a ponekad i tri motorna jedrenjaka. Da bi se ublažio problem, Štab Mornarice naredio je da se uspostave redovne pruge koje će obavljati postojeći parobrodi. Oni su do tada isključivo plovili između Italije i Visa. Zbog hitnih potreba, nakon što je doplovio iz Italije, p/b »Makarska« je 6. oktobra održao prugu Vis-Hvar-Vis. Zatim je p/b »Sitnica«, umjesto motornih jedrenjaka, isplovila na redovnu prugu Vis-Hvar-Bol 7. oktobra. Tu prugu je p/b »Sitnica« održao i 8. oktobra. Tegleći desantnu splav »MS-8« p/b »Ston« je isplovio iz Visa za III POS 9. oktobra, ali se zbog nevremena morao vratiti. Odmah je isplovio i održao prugu za Hvar, pa se vratio u Vis. P/b »Ston« je prugu za Hvar održao i 10. oktobra, a zatim je 11. oktobra tegleći »MS-9« sa baterijom topova isplovio za III POS. Na redovnu prugu za Korčulu isplovio je p/b »Sitnica« 9. oktobra po privremenom voznom redu. Za redovne parobrodarske pruge napravljen je vozni red 11. oktobra. Uspostavljene su parobrodarske pruge: br. 1 Vis-Hvar-Vela Luka-Prigradica-Korčula i br. 2 Vis-Hvar-Bol-Jelsa. Te pruge održavao je p/b »Sitnica«, a kada se iz III POS-a 13. oktobra vratio p/b »Ston«, onda je u njih uključen i taj parobrod.[555]*

Uspostavljanje prvih parobrodarskih pruga bilo je značajno za dalji razvoj pomorskog saobraćaja. Pored čisto vojnih potreba, te pruge su koristili organi narodne vlasti i stanovništvo. One su za pojedine luke praktično bile jedina veza i zato su mnogo značile u prvim danima nakon oslobođenja. Njihov značaj je stalno rastao, posebno kada se počelo vraćati stanovništo iz zbjega i kada je započela obnova. Zbog toga su postepeno uspostavljene nove pruge i povećavan je broj parobroda na njima.

Vrlo važan zadatak IV POS-a bio je prevoz delegata za Prvu oblasnu konferenciju Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta za Dalmaciju, Drugu skupštinu Oblasnog NOO-a za Dalmaciju i Drugu oblasnu konferenciju USAOH-a za Dalmaciju. Sve tri konferencije održane su u Hvaru od 10. do 18. oktobra, a prisustvovalo je preko 3.000 delegata iz svih krajeva Dalmacije. Delegati sa kopna stizali su u Voluju i Zivogošće, odakle su ih naoružani brodovi i patrolni čamci prebacivali u Hvar. Delegati iz južne i sjeverne Dalmacije prebacivani su brodovima u Vis, a zatim u Hvar. Nakon završenih konferencija delegati su vraćeni u polazna mjesta. I taj vanredni zadatak IV POS je uspješno obavio, tako da su delegati na vrijeme stigli na zakazane konferencije.[5561]

555) *Materijali* br. 164/2; *AVII,* k. 2042, br. reg. 7-5/1; k. 2066. br. reg. 32-1/1. Vozni red je odredilo Odjeljenje za pomorski saobraćaj Štaba Mornarice. Prv u prugu za Korčulu izvršila je p/b »Sitnica«, a ne p/b »Ston«, kako navodi u svom članku kapetan Ivo Šišević, *Prva redovita parobrodarska pruga na Jadranu,* Mornarički glasnik, 1/1975, 82-83 (AVII, k. 2066, br. reg. 47-1/2). Održavanje redovnih parobrodarskih pruga počelo je po privremenom voznom redu 7. oktobra. Vozni red dostavljen je svima zainteresiranima. Odjeljenje za pomorski saobraćaj Štaba Mornarice odredilo je konačan vozni red 11. oktobra. (V. Huljić, *Vis 1941-1945,* 400-401).

556) *Materijali* br. 164/2. Prevoz delegata iz Voluje i Zivogošća u Hvar i natrag izvršili su većinom NB-3 »Jadran« i BB »Topčider«. Prva oblasna konferencija JNOF-a za Dalmaciju održana je 10. oktobra (1.100 delegata); Druga skupština ONOO za Dalmaciju 12. do 13. oktobra (740 delegata i 500 gostiju); Druga oblasna konferencija USAOH-a za Dalmaciju 16. do 17. oktobra (1.300 delegata).

Dok je IV POS uspješno izvršavao navedene zadatke, počela je druga faza borbi za oslobođenje Dalmacije. Naime, njemačka Vrhovna komanda odlučila je 3. oktobra da njene trupe napuste Grčku, južnu Albaniju i južnu Makedoniju i da organizira obranu na liniji Skadar-Skoplje-Donji Milanovac. Radi daljeg skraćivanja fronta i izvlačenja dviju iskusnih divizija iz Dalmacije (264. i 118) za borbu protiv Crvene armije i NOVJ, Vrhovna komanda naredila je 10. oktobra da se napusti istočna obala Jadrana i organizira obrana na liniji Rijeka-Knin-Gacko-Skadar. Nova linija obrane dobila je naziv »Grün«, a manevar povlačenja s jadranske obale » Herb stge witter « .[557]

Polazeći od dobijenih direktiva, štabovi korpusa su naredili da se najprije izvrši evakuacija materijalnih sredstava i opreme, a nakon toga jedinica. Povlačenje je trebalo vršiti prema Kninu i Mostaru. Da bi se sačuvala tajnost, jedinice su do posljednjeg momenta trebale izvoditi dotadašnje borbene zadatke, porušiti luke i druge objekte i povući se na dati signal. Pomorska komanda južne Dalmacije bila je u Mostaru, a načelnik štaba u Dubrovniku. Svi brodovi su se trebali povući u Šibenik, a zatim u sjeverni Jadran. Treća flotila torpednih čamaca prebačena je iz Dubrovnika u Šibenik, dok je 7. i dalje ostala u Splitu. Noću 10/11. oktobra isplovio je iz Splita i uplovio u Šibenik konvoj sastava 1 tanker, 3 motorna jedrenjaka, 1 remorker i 4 desantno-jurišna čamca, uz osiguranje 2 torpedna čamca. Obalne baterije trebalo je evakuirati, odnosno porušiti, a njihove posade organizirati u streljačke jedinice. Ukupno uzevši, Nijemci su napravili dosta detaljne planove za povlačenje, s tim što je uvid u dokumente o tome imao vrlo ograničen broj oficira na višim komandnim položajima. Cilj je bio da se povlačenje izvede bez panike i sa što manje gubitaka.[558]

Bez obzira na izrađene planove, koji su imali relativno duge rokove, Nijemci su zbog dejstva jedinica NOVJ, u stvari, bili prisiljeni na povlačenje. Jedinice 19. divizije oslobodile su 7. oktobra Benkovac, čime su onemogućile 891. puku da se povlači cestom Zadar-Knin. Zato su jedinice tog puka bile primorane da se povlače morskim putem u Šibenik. Istovremeno su jedinice 29. divizije, u saradnji sa 2. dalmatinskom brigadom iz sastava Primorske operativne grupe, oslobodile Bileće 2. a Trebinje 5. oktobra. Vrhovni štab naredio je 10. oktobra Štabu 29. divizije da, u sadejstvu s jedinicama Primorske operativne grupe i dvije brigade 26. divizije, oslobodi Dubrovnik. U isto vrijeme je naređeno 26. diviziji da sa dvije brigade zauzme Ston, presiječe komunikaciju Dubrovnik-Metković i spriječi neprijatelja da iz Metkovića intervenira prema Dubrovniku. Štabu 8. korpusa je naređeno da na svom operativnom području poruši komunikacije.[559]

Štab IV POS-a dobio je zadatak da na Pelješac precari određene jedinice 26. divizije, baterije artiljerijske grupe, municiju, opremu i hranu. Za tu svrhu formiran je poseban sastav za čijeg komandanta je određen potpukovnik Oskar Jeglič, ukrcan na NB-11 »Crvena zvijezda«. Budući da su konvoji sastava trebali prilikom ukrcavanja-iskrcavanja uplovljavati u razne luke, radi usklađivanja

557) *KTB AA* oktobar 1944. Prema planu njemačke Vrhovne komande, 264. i 118. divizija trebale su biti prebačene u Srijem. Prije toga Štab 2. oklopne armije naredio je da se obala Dalmacije mora braniti do posljednjeg čovjeka. Jedinicama ratne mornarice ta je naredba saopćena 29. septembra *(KTB SD,* 29. 9. 1944).

558) *KTB AA,* oktobar 1944. Štab IV POS-a dostavio je Štabu Mornarice 5. oktobra detaljne podatke o rasporedu, brojnom stanju i naoružanju neprijateljskih jedinica na području sektora. Podatke je prikupila obavještajna služba IV POS-a. Dostavili su ih obavještajci »Novak«, »Savin«, »Milka«, »Tomo«, »Žanko«, »Miloš« i »Ostojić«. Na žalost, nije bilo moguće identificirati imena i prezimena tih obavještajaca, a svi su djelovali na obali, odnosno njenom zaleđu od Rogoznice od Ploča.

559) *AVII,* k. 26, br. reg. 12/1-3, 12/17-3; k. 1143A, br. reg. 7/137-8; T. Radošević, *n. d,* 124. Vrhovni komandant maršal Tito, koji se nalazio u Krajovi (Rumunija) na putu za Moskvu, poslao je Vrhovnom štabu na Visu ovu depešu: »Narediti 29. diviziji da u sadejstvu s dvjema brigadama 26. divizije, koje su oslobodile Pelješac, oslobodi Dubrovnik. Ako se u tome uspije, na taj sektor prebaciti i pola 1. tenkovske brigade, kako bi se spriječila odstupnica njemačkim snagama preko Dalmacije.« *(AVII,* k. 26, br. reg. 12/7-3).

svih zadataka brodova na m/j »Marna« ukrcao se referent za pomorski saobraćaj poručnik Leo Oman. Formirana su tri konvoja: 1. konvoj, sastava NB-11 »Crvena zvijezda«, m/j »Otac Petar«, m/j »Sloboda«, m/j »Hrvat« i »MS-8«, isplovio je iz Visa u 18.30 sati 10. oktobra, a uplovio u Žuljanu na Pelješcu u 06.30 sati 11. oktobra. Prebacio je 780 boraca 11. brigade, 80 mazgi i 85 tona raznog materijala, od kojeg najviše municije; 2. konvoj, sastava m/j »Jadran«, m/j »Velebit«-Ist i »MS-3«, isplovio je iz Komiže i Visa za Stari Grad, gdje je ukrcan 1. brdski divizion sastava 360 boraca, 8 haubica od 75 mm, 190 mazgi i 75 tona municije i drugog materijala. Konvoj je u 22.10 sati 10. oktobra isplovio za Hvar, gdje je ukrcan oficir za vezu štaba artiljerijske grupe, pa je nastavio plovidbu. Uplovio je u Žuljanu u popodnevnim satima 11. oktobra; 3. konvoj, sastava m/j »Marna«, m/j »Ban Jelačić« i m/j »Gusar«, isplovio je iz Visa za Bol gdje su mu se priključili m/j »Jastreb«, m/j »Gospe od Poišana« i m/j »Sv. Križ«-Krilo. Konvoj je isplovio u 12 sati 11. oktobra a uplovio u Trstenik u 01.20 sati 12. oktobra. Prebacio je 1.760 boraca, 34 mazge i 140 tona raznog materijala.[560']

Pored navedenih konvoja, m/j »Darko« prebacio je iz Smrske na Hvaru u Trstenik jedan bataljon 1. dalmatinske brigade m/j, »Slavni Josip« iz Bola i Visa u Trstenik 50 bala slame, 3 tone municije i 2 tone hrane, m/j »Malinska« iz Komiže i Visa u Trstenik 30 boraca, 45 mazgi, 20 tona hrane i 8 konja, m/j »Zmaj« iz Visa u Trstenik kiruršku ekipu 26. divizije i m/j »Gospe od zdravlja« iz Visa u Korčulu 50 bala slame. Time je postavljeni zadatak u potpunosti izvršen. Nakon iskrcavanja boraca i materijala brodovi su vraćeni u Vis. Za potrebe iskrcanih jedinica na Pelješcu, u Trsteniku i Žuljani ostavljeni su m/j »Marna«, m/j »Slavni Josip«, »MS-3« i »MS-8«. Pored toga, zavisno od potreba, pojedinačni motorni jedrenjaci prebacivali su iz Visa u Trstenik razni materijali i grupe boraca. Tako je m/j »Darko« 14. oktobra prebacio u Trstenik 36 konja, 3 tone municije i 15 boraca.[561)]

Jedinice 12. dalmatinske brigade raspoređene na Braču, pored obavještajno-izviđačke djelatnosti, vršile su i manje akcije na obali od Stobreća do Dubaca. Manji desantni prepad izvršenje noću 13/14. oktobra. Nakon ukrcavanja dvije čete 1. bataljona 12. brigade uvečer 13. oktobra isplovio je iz Supetra za Krilo sastav NB-3 »Jadran«, PC-53 »Zora« i »B-4«. Zadatak je bio da se unište ustaško-domobranska uporišta u Jesenicama i Malom Ratu. U Krilo je prva pristala »B-4«, a za njom PČ-53 »Zora«. Nakon iskrcavanja boraca PČ-53 »Zora« se udaljio od mola kako bi mogao pristati i NB-3 »Jadran«. U tom momentu jedan njemački vod koji se nalazio na zapadnom dijelu luke otvorio je jaku mitraljesko-puščanu vatru na brodove, a prema PČ-53 »Zora« bačene su ručne bombe. PČ-53 »Zora« odmah je odgovorio na vatru, »B-4« se udaljila od mola, a sa NB-3 »Jadran« su brzo iskrcani borci. Čim su borci iskrcani, NB-3 »Jadran« je isplovio i zajedno sa PČ-53 »Zora« udaljio se oko 300 metara od luke. Na neprijatelja je s oba broda otvorena jaka vatra iz sveg naoružanja. Tim vatrenim udarom Nijemci su bili prisiljeni na povlačenje, a ujedno onemogućeni da pruže pomoć napadnutim uporištima. Dok su čete napadale na označena uporišta, njemačke baterije su najprije otvorile zaprečnu vatru na Krilo, a zatim i na Mali Rat. Ali iako su brodovi više puta urakljeni, nijedan nije bio direktno pogođen. Brodovi su manevrirali da otežaju gađanje, pa su oko 3 sata 14. oktobra pristali u Krilo i

560*)'AVII,* k. 2049, br. reg. 5-32/1; k. 2035, br. reg. 11-1/4; *Materijali* br. 164/2. Komandant II konvoja bio je Bogo Peručić, a III poručnik Leo Oman. Ukupno je prebačeno 2.900 boraca, 304 maz-8e- 300 tona materijala i 8 haubica. Osiguranje I konvoja trebao je, pored NB-11 »Crvena zvijezda«, vršiti i BB »Topčider« koji je isplovio iz Visa za Bol. Međutim, po hitnom naređenju vraćen je u Vis, pa je isplovio za Voluju. Tamo je ukrcao 41 bolesnika, 3 kurira, 18 pripadnika zbjega i 140 delegata za omladinsku konferenciju koje je prebacio u Vis *(AVII,* k. 2066, br. reg. 45-1/6).

561) *Materijali* br. 164/2, 162/2. Noću 10/11. oktobra m/j »Lovćen« i m/j »Bosiljka« prebacili su sa Šolte na Brač 4. bataljon 12. brigade.

ukrcali obje čete. Neprijateljske baterije su i dalje otvarale vatru, ali je sastav nesmetano uplovio u Supetar. Neprijateljsko uporište u Malom Ratu je likvidirano, ali nije u Jesenicama. Ubijeno je 11, a zarobljeno 25 ustaša. Čete su imale 2 poginula i 3 ranjena borca, koje je NB-3 »Jadran« prebacio u Vis.[562)]

Nakon prebacivanja bataljona 1. dalmatinske brigade iz Sućurja na Pelješac, tamošnja baterija ostala je bez zaštite. Zato je po naređenju Štaba IV POS-a Bataljon mornaričke pješadije prebačen patrolnim čamcima II flotile iz Sumartina u Sućuraj 15. oktobra, dobivši zadatak da štiti bateriju. Pored toga, naređeno je da samostalno vrši prepade na manja neprijateljska uporišta na obali Makarskog primorja. U vezi s tim, u Sućuraj je poslan pomoćnik obavještajnog oficira sektora Oskar Niziteo. On je dobio zadatak da prikupi najnovije podatke o neprijateljskim uporištima na obali kako bi se mogli vršiti naređeni prepadi. U tu svrhu 18. oktobra prebačeni su u Živogošće obavještajni i operativni oficir i desetina boraca.[5631]

Prema naređenju Štaba 26. divizije, jedinice koje su iskrcane na Pelješac dobile su ove zadatke: 11. brigada da napadne i oslobodi Ston i nakon toga produži napad prema komunikaciji Dubrovnik-Metković, a 1. brigada da se iskrca na obalu između Neuma i Slivna Ravnog, zauzme Vukov klanac i nastavi napad cestom Metković-Dubrovnik prema Đunta Doli i Stonu. Dok je 11. brigada vršila pripreme za napad na Ston, donijeta je odluka da se 1. brigada iskrca na obalu noću 15/16. oktobra. Na traženje Štaba 26. divizije, Štab IV POS-a uputio je 14. oktobra iz Visa za Drače na Pelješcu operativnog oficira poručnika Petra Viđana, NB-11 »Crvenu zvijezdu« i dvije desantne splavi. Pored toga, u Drače su iz Trstenika uplovili m/j »Dinara« i jedan motorni čamac, a Štab V POS-a uputio je jednu koču i desantnu splav. Nakon izvršenih priprema noću 15/16. oktobra tri grupe brodova (NB-11 »Crvena zvijezda« i desantna splav, m/j »Dinara« i desantna splav, koča i desantna splav) iskrcale su dva bataljona s ojačanjima u uvalu Soline, a treći sa ojačanjima na poluotok Klek. Iskrcane jedinice 1. dalmatinske brigade uspjele su da razbiju neprijatelja, oslobode Slivno Ravno i Neum i time presijeku komunikaciju Metković-Dubrovnik. Slijedeće noći brodovi su prebacili u Neum i četvrti bataljon 1. dalmatinske brigade. Na taj načinje zauzet čvrst mostobran, odbijen pokušaj neprijatelja da intervenira iz pravca Metkovića i produžen napad prema Đunta Doli i Stonu. Za to vrijeme 2. dalmatinska brigada prodrla je u Konavlje i prema Cavtatu, čime je onemogućeno povlačenje neprijateljskih jedinica iz Boke Kotorske prema Dubrovniku. Oslobođenjem Cavtata 17. i Dubrovnika 18. oktobra od 2. dalmatinske brigade i jedinica 29. divizije neprijatelj je bio primoran da se povlači cestom prema Metkoviću. Jedanaesta brigada je 18. oktobra oslobodila Ston, a 1. dalmatinska brigada je prodrla do Oštrikovca. U takvoj situaciji Nijemci su formirali Borbenu grupu »Becker« jačine oko 4.000 vojnika. Grupa je bila sastavljena od dijelova 369. divizije, Pomorske komande južnog Jadrana, kao i raznih jedinica do tada raspoređe-

562) *AVII,* k. 2066, br. reg. 3-1/2; *KTB AA,* 15. 10. 1944; *IV POS 1943-1983,* 216-217. Nijemci su primijetili brodove da plove prema Krilu pa su ka toj luci uputili jedan vod. Taj vod se sukobio s patrolom iskrcanih četa kada je upućena prema Mutograsu. Prema njemačkim dokumentima, sa brodova ispred Krila vatra iz topova od 20 mm otvorena je prema obali u 21.35 sati. Nakon toga u 22.15 sati primljen je izvještaj da 3 broda vrše iskrcavanje u Krilu. Stab 628. mornaričkog artiljerijskog diviziona i Štab 892. puka dali su uzbunu i pripravnost drugog, a zatim prvog stepena. U svakom slučaju, taj mali desantni prepad izazvao je veliku uzbunu i uznemirenost kod njemačkih štabova. Sličan je slučaj bio i kada su dvije čete 1. brigade bile iskrcane sa PČ-53 »Zora«, »B-3« i jednim motornim jedrenjakom kod Mimica noću 8/9. oktobra. Nakon iznenadnog napada i zarobljavanja 26 ustaša i povratka na Brač, ustaše i domobrani napustili su u panici sva uporišta između Omiša i Dubaca *(KTB AA,* 11. 10. 1944).

563) *AVII,* k. 2035, br. reg. 15-1/4, 6-19/1. Njemačke baterije s obale tukle su povremeno Sućuraj. Tako su 13. oktobra bila ranjena 2 borca iz sastava baterije, pa su odmah sa PC-56 »Partizan III« prebačena u Vis. Noću 14/15. oktobra barkasa »B-4« prebacila je u Sućuraj 120 boraca Bataljona mornaričke pješadije *(AVII,* k. 2036, br. reg. 32-1/5; *KTB AA,* 24. 10. 1944).

nih u Dubrovačkom primorju i širem zaleđu obale. Borbena grupa »Becker« počela je nastupanje ujutro 20. oktobra s ciljem đa se probije u Metković, odnosno Mostar. Međutim, u trodnevnim teškim borbama jedinice 1. dalmatinske proleterske brigade i 4. bataljon 11. dalmatinske brigade razbili su Borbenu grupu »Becker«.[564']

Iskrcavanje 1. dalmatinske brigade na sektor Slivno Ravno-Neum i zauzimanje Stona od 11. dalmatinske brigade bilo je iznenađenje za neprijatelja. Isti je slučaj bio i sa prodorom 2. dalmatinske brigade u Konavlje, odnosno 29. divizije prema Dubrovniku. Time je onemogućeno povlačenje 369. divizije, ali i jedinica 21. korpusa i mornaričkih jedinica iz Boke Kotorske u Mostar. Pored toga, oslobođeni su obala i otoci od Neretve do Boke Kotorske. U svemu tome zasluga IV POS-a je u tome što je omogućio manevar morem jedinicama 26. divizije. One su time iznenadile neprijatelja i zaposjele komunikaciju Dubrovnik-Metković, što je u datoj situaciji bilo od naročitog značaja.[5651]

Dok su 1. i 11. brigada vodile navedene borbe, ostale dvije brigade 26. divizije, 12. i 3. prekomorska vršile su pripreme za iskrcavanje na obalu. To isto odnosilo se i na 1. tenkovsku brigadu i dijelove artiljerijske grupe. Angažirajući se maksimalno, IV POS je uspijevao zadovoljiti sve potrebe za prevozom jedinica i materijala. Stalne pruge koje su organizirane znatno su smanjile razne zahtjeve za pojedinačna prevoženja ljudi i materijalnih sredstava. Time je stvorena rezerva posebno u manjim brodovima, pa su stavljani na raspolaganje organima narodne vlasti, jedinicama 26. divizije i pojedinim jedinicama i ustanovama IV POS-a. Pored toga, brodovi su sada plovili i danju, što ranije nije bio slučaj. Organizirana je ekipa za popravljanje lučkih uređaja i otklanjanje oštećenja u lukama radi lakšeg pristajanja brodova i povećanja njihovih kapaciteta. Prva luka u kojoj su izvođeni veći radovi bila je Bol. Tamo je m/j »Sv. Josip« 14. oktobra prebacio iz Visa 20 tona cementa i 10 tona drvene građe. Također su vršeni radovi na popravku svjetionika Sušac.[5661]

564) *AVII,* k. 2035, br. reg. 15-1/4; k. 2052, br. reg. 1-5/5, 42-1/4. Detaljnije: T. Radošević, *n. d,* 122-156; Novović, Kronja, Stupar, Đapić, *rt d,* 332-348; Rako, Družijanić, *n. a.,* 182-204. Četvrti bataljon 11. brigade prebačen je s Pelješca u Neum noću 16/17. oktobra. Zbog rušenja ceste u Vukovom klancu cjelokupna tehnika Borbene grupe »Becker« bila je zaplijenjena. Prema izvještaju Štaba 26. divizije, zaplijenjeno je 211 motornih vozila, 1 ispravan tenk, 60 raznih topova, 89 mitraljeza, 25 puškomitraljeza, 289 konja, 37 kola, 10 minobacača, kao i veći broj pušaka i veće količine municije i drugog materijala. Što se tiče gubitaka, oni nisu tačno poznati. Obično se navodi podatak da se u Metković, odnosno Mostar probilo oko 1.200 neprijateljskih vojnika, što znači da su ostali ubijeni, ranjeni i zarobljeni. Međutim, iz njemačkih dokumenata se može ustanoviti da se probilo i oko 500 momara-vojnika 612. mornaričkog artiljerijskog diviziona. Probio se i načelnik Štaba Pomorske komande južnog Jadrana. Međutim, bez obzira na sve to, činjenica je da je Borbena grupa »Becker« razbijena i da je pretrpjela teške gubitke. U njemačkoj poslijeratnoj literaturi poraz se opravdava time što se navodno iskrcala jedna, odnosno više divizija NOVJ potpomognutih podrškom artiljerije sa savezničkih brodova. To, naravno, nije tačno (vidi Franz Schraml, *Kriegsschauplatz Kroatien, die deutsch-kroatischen Legionsdivisionen,* Kurt Vowinckel Verlag, Neckargemünd, 1962).

565) *KTB AA,* 20-24. 10. 1944; *AVII,* k. 2044, br. reg. 6-12/13. Povlačenje, posebno mornaričkih jedinica iz Boke Kotorske Nijemci su morali izvršiti preko Crne Gore, a ne Dubrovnika. Sa 3 torpedna čamca koja su isplovila iz Šibenika rutom zapadno i južno od Visa izvršili su 24. oktobra povlačenje ljudstva i najvrijednijih materijalnih sredstava iz uporišta za torpedne čamce u Boki Kotorskoj za Šibenik. Od brodova koji su bili u Dubrovniku potopili su 1 artiljerijsko-desantnu splav, 4 broda za lučku zaštitu i 4 desantno-jurišna čamca. Nakon ukrcavanja posada potopljenih brodova 7 desantno-jurišnih čamaca isplovilo ie za sjeverni Jadran. Jedan desantno-jurišni čamac je napušten kod Palagruže, ali su ga pronašli i zaplijenili savezнички brodovi. Drugi je potopila sama posada. Treći je zaplijenjen u visini Ankone. Ostala četiri napali su britanski torpedni čamci i motorne topovnjače kod Dugog otoka. Dva su potopili a dva zaplijenili sa 96 mornara i oficira (Detaljnije, K. Pribilović, *Patrolni čamci Mornarice NOVJ PC-7 »Osvetnik« i PC-8 »Udarnik«,* Mornarički glasnik, 2/1967, 231-239).

566) *Materijali* br. 164/2; AVII, k. 2066, br. reg. 29-1/2. Prema izvještaju Štaba IV POS-a, 1. oktobra bilo je u vožnji 27 brodova, 2. 24, 3. 15, 4. 14, 5. 20, 6. 8, 7. 16, 8. 26, 9. 29, 10. 17, 11. 42, 12. 32, 13. 21, 14. 31 i 15. oktobra 28 brodova.

Veza za Voluju održavana je sve do 21. oktobra, a za Živogošće do 19. oktobra. Te veze održavali su NB-3 »Jadran« i BB »Topčider«. Iskrcavanjem na obalu potreba za tim vezama je prestala.[567)]

Tehnička služba sektora poduzimala je sve što je mogla kako bi broj ispravnih brodova bio što veći. U vremenu od 1. do 15. oktobra na popravku su bila 83 broda, od kojih 3 savezničkа. Dato je 18.126 direktnih radnih sati (Brodogradilište Vis 4.482, Brodogradilište Komiža 2.380, Elektroradiona 3.686, Centralna mehanička radionica 2.880, Mehanička radionica Kut 2.673, Mehanička radionica Roki 1.640 i Radionica Novak u Hvaru 235). Brodogradilište Vis imalo je 64 radnika i 19 naučnika, Brodogradilište Komiža 35 radnika i 12 naučnika, Elektroradiona 32 radnika i 6 naučnika, Centralna mehanička radionica 30 radnika i 12 naučnika, Mehanička radionica Kut 50 radnika i 21 naučnik, Mehanička radionica Roki 35 radnika i 11 naučnika i Radionica Novak 10 radnika i 3 naučnika. Ukupno je bilo 340 radnika i naučnika, što je izvjesno smanjenje u odnosu na ranije stanje. To zato što je desetak radnika, na traženje organa narodne vlasti, upućeno u razna mjesta da pomognu oko početka rada manjih radionica i kovačnica. Inače, za potrebe organa narodne vlasti dato je u istom vremenu 1.956 radnih sati.[568)]

Bataljon mornaričke pješadije držao je položaje u Sućurju, osiguravajući bateriju. Naredbom Štaba Mornarice od 17. oktobra za referenta mornaričke pješadije Štaba IV POS-a postavljen je kapetan Milan Hajduković, do tada na službi u II POS-u. On je sa 17 novih boraca upućen u Sućuraj radi borbene obuke bataljona i izvođenja manjih prepada na obalu. Njemačka baterija s obale tukla je Sućuraj 19. oktobra. Tom prilikom poginuo je oko 13.30 sati borac 3. čete Josip Andrić.[569)]

Nakon primljenih informacija da neprijatelj koristi cestu Ploče-Makarska i izvršenih priprema, noću 20/21. oktobra prebačena je barkasom iz Sućurja na obalu između Igrana i Živogošća jedna četa Bataljona mornaričke pješadije jačine 45 boraca. Rukovođenje akcijom povjereno je zamjeniku komandanta bataljona i pomoćniku političkog komesara bataljona. Četa je u zoru postavila zasjedu na koju je naišla jedna njemačka jedinica jačine oko 80 vojnika i 30 mazgi. Poslije polusatne žestoke borbe njemačka jedinica je razbijena. Međutim, nije mogla biti potpuno uništena jer joj je ubrzo stiglo pojačanje. Nakon napada četa je zauzela položaje kod Živogošća. Nijemci su napadali od ceste prema Biokovu obezbjeđujući prolaz svojim jedinicama prema Makarskoj, pa se borba nastavila skoro cijeli dan. Preko radio-veze javljeno je u Sućuraj da baterija tuče cestu i prostor do mora. Artiljerijska vatra znatno je poremetila prolaz cestom, pa su Nijemci bili prisiljeni da se prebacuju u grupama. Zbog takve situacije nije bilo moguće pokupiti sav plijen. Četa se povukla prema Biokovu, gdje je Biokovskom odredu predat na čuvanje i njegu jedan ranjenik. Neprijateljski gubici su procijenjeni na 30 do 40 poginulih i 10 do 15 ranjenih, dok je zarobljeno 8 vojnika. Zaplijenjeno je 27 pušaka, 1 puškomitraljez, 3 pištolja, minodetektor i veća količina streljačke municije, zatim izvjesna količina opreme i drugog materijala.

567) *Materijali* br. 164/2. Posljednju vezu između uvale Virak i Živogošća održali su NB-3 »Jadran« i »B-2« noću 18/19. oktobra. Prebacili su 100 delegata, nekoliko boraca i teret hrane, a u Vis 24 ranjenika i 17 boraca Za Voluju posljednju vezu održao je BB »Topčider« noću 20/21. oktobra kada je prebacio 5 tona hrane, a u Vis 14 boraca.

568) *AVII,* k. 2071, br. reg. 53-1/4. Upravnik radionica IV POS-a bio je Đuro Šteta.

569) *AVII,* k. 2039, br. reg. 6-1/3; k. 2038, br. reg. 2-26/1, 2/30-1; *KTB AA,* 24. 10. 1944. Stab Mornarice naredio je još 1. septembra da se u štabovima pomorskih obalnih sektora postave referenti za mornaričku pješadiju. Međutim, zbog nedostatka kadrova to nije bilo moguće odmah sprovesti *(AVII,* k. 2039, br. reg. 6-1/3).

Četa nije imala gubitaka, a ranjeni su Jordan Franić, Nedo Mazija, Dragan Travaš i Slavo Badurina. Noću 22/23. oktobra četa je vraćena u Sućuraj.[5701]

Naređenjem od 17. oktobra Ronilačka četa IV POS-a stavljena je pod direktnu nadležnost Štaba Mornarice. Neposredno je podređena Tehničkom odjeljenju Štaba Mornarice, koje je dobilo ovlaštenje za njenu upotrebu u izvođenju namjenskih zadataka.[5711]

Što se tiče kadrovskih promjena, za komandira Dopunske čete postavljen je Vicko Rožić, a za političkog komesara Frane Kuštera. Za upravnika Uprave škola i kurseva Mornarice NOVJ postavljen je 17. oktobra potpukovnik Oskar Jeglič, do tada komandant naoružanih brodova IV POS-a. Potporučnik Jerko Suša, na službi u Tehničkoj sekciji IV POS-a, prekomandovan je u Tehničko odjeljenje Štaba Mornarice. Istom naredbom prekomandovan je na službu u Štab Mornarice vodnik Roman Merhar, do tada na službi u IV POS-u. Za higijeničara IV POS-a postavljen je Pantelija Dobrijević, do tada na službi u Centralnon odboru zbjega na Biševu. Mornar Ante Zuklić sa NB-11 »Crvena zvijezda« postavljen je za trećeg člana Vijeća Vojnog suda Mornarice NOVJ.[5721]

Po naređenju Štaba Mornarice za slušaoce Tečaja za pomorske vojne rukovodioce (oficirski kurs) određeni su iz IV POS-a: poručnik Nikola Vela, potporučnik Tiho Vilović, potporučnik Ljubo Levačić, potporučnik Petar Tolić, zastavnik Petar Galošić, stariji vodnik Branko Rakvin, stariji vodnik Josip Dundov, mlađi vodnik Milivoj Škarica, desetar Augustin Šarunić i borci Ante Ružević, Mladen Bukulin, Ante Franković, Ivo Šimetović, Ivan Brajčić, Ivo Fantela i Ante Repanić. Kurs je počeo u Upravi škola i kurseva Mornarice NOVJ u Hvaru 31. oktobra, a završio je 16. maja 1945. u Divuljama. Od 29 slušalaca, koliko je počelo kurs, 16 ih je bilo iz IV POS-a. Ako se uzme u obzir da su na tom kursu još bili potporučnik Tonko Grubišić, stariji vodnik Emir Sokolić i vodnik Ivan Franičević, raniji pripadnici sektora, onda je vidljivo da je 65% slušalaca bilo iz sastava IV POS-a.[5731]

Četvrti POS je 15. oktobra imao 24 oficira, 37 političkih rukovodilaca, 88 podoficira i 1.311 boraca. To je ukupno bilo 1.460 boraca, podoficira i oficira, odnosno 26% brojnog stanja Mornarice NOVJ. Po brojnom stanju, IV POS je i dalje bio najveća jedinica Mornarice NOVJ.[5741]

2. *Konačno oslobođenje operativnog područja IV POS-a*

Četvrti POS je spremno dočekao početak borbi za konačno oslobođenje svog operativnog područja. Polazeći od situacije koja je nastala prodorom jedinica NOVJ i Crvene armije prema Beogradu, kao i stanjem na obali, Komanda 2. oklopne armije naredila je da se preostali dijelovi 118. divizije prebace u Srijem. Na osnovi tog naređenja, dijelovi 738. puka s ustašama i dijelom domobrana, nakon rušenja mostova preko Cetine i kod Ravnica, napustili su noću 17/18. oktobra Omiš. Povlačenje je izvršeno preko Dubaca u Zadvarje, gdje su

570) *AVII,* k. 2035, br. reg. 6-19/1. Podatke o situaciji na obali dostavio je radio-vezom obavještajni oficir. Nije bilo moguće tačno ustanoviti neprijateljske gubitke u toj akciji, jer se podaci razlikuju. Prema izvještaju Štaba IV POS-a, bilo je 40 poginulih, 10 do 15 ranjenih i 8 zarobljenih neprijateljskih vojnika *(AVII,* k. 2066, br. reg. 25-2/1).

571) Naredba br. 66 Štaba Mornarice od 17.oktobra 1944. Budući daje to bila jedina ronilačka četa, Štab Mornarice je smatrao daje zbog cjelishodnije i racionalnije upotrebe bolje da bude podređena Tehničkom odjeljenju.

572) *AVII,* k. 2037, br. reg. 1-45/1; Naredbe Štaba Mornarice br. 64 od 25. septembra i 66 od 17. oktobra 1944.

573) K. Pribilović, *Prvi oficirski kursevi Mornarice NOVJ,* Mornarički glasnik, 3/1984, 450-456.

574) *AVII,* k. 2066, br. reg. 7/2. Brojno stanje Mornarice NOVJ 15. oktobra bilo je 5.791 borac, podoficir i oficir.

stigle i jedinice iz rajona Tugare-Srinjine. Premda su Nijemci s ustašama i domobranima još držali Dubce, Brela, Bašku Vodu i Makarsku, stvoreni su povoljni uslovi za iskrcavanje na obalu. Dan ranije, tj. noću 16/17. oktobra Nijemci su napustili Drvenik Veli. Iste noći, uz osiguranje 4 torpedna čamca, povučeni su iz Splita u Šibenik 4 naoružana motorna jedrenjaka i 12 desantno-jurišnih čamaca. Time su praktično, povučeni njemački ratni brodovi iz šireg rajona Splita. Jedinice 264. divizije i Pomorske komande južnog Jadrana vršile su pripreme za povlačenje u Šibenik, odnosno Knin. Obalne baterije u Splitu dobile su naređenje da tuku Brač i obalni pojas do Omiša. Posebno je planirano da se iz Pule u Šibenik prebace, sa 3 torpedna čamca, pomorski diverzanti radi izvršenja napada na Vis 22. oktobra. Ukupno uzevši, Nijemci su napuštali pojedine položaje, užurbano prebacivali u Šibenik materijalna sredstva i čekali signal za povlačenje iz Splita.[s7s)]

Radi prebacivanja jedinica 12. dalmatinske brigade sa Brača na kopno, iz Milne su 18. oktobra upućena u Supetar 4 patrolna čamca. Njemačka baterija je otvorila vatru na patrolne čamce, pa je poginuo mornar Ivan Bonačić-Krešić iz I flotile patrolnih čamaca. Noću 18/19. oktobra najprije je prebačen iz Supetra u Krilo 1. bataljon, a zatim 3. bataljon 12. brigade iz Sumartina u Brela i jugoistočno od Baške Vode. Prvi bataljon je krenuo prema Splitu, pa je 19. oktobra došao u kontakt sa neprijateljem kod Grljevca. Treći bataljon je oslobodio Brela, Bašku Vodu i Makarsku, a zatim Dupce i Zadvarje. Tim iskrcavanjem 12. dalmatinske brigade brodovima IV POS-a počele su uvodne borbe za konačno oslobođenje Splita.[5761]

Čim je Štab IV POS-a dobio obavještenje 18. oktobra da predstoji iskrcavanje na kopno, dao je pripravnost. Članovima štaba je naređeno da se svi zadaci podrede glavnom zadatku - oslobođenju preostalog dijela sektora. Kroz sve jedinice sektora brzo je prostrujila vijest: Uskoro ćemo biti u Splitu. Glavne aktivnosti su bile:

18. oktobra. U 17.30 sati isplovio je iz Visa u Supetar »MS-3« sa načelnikom Štaba i političkim komesarom IV POS-a. Oni su, između ostalog, trebali odrediti mjesto gdje će se preseliti Štab IV POS-a iz Visa.[577)]

19. oktobar. U 11 sati isplovili su iz Visa za Bol i Bobovišće m/j »Biokovo«, m/j »Lahor«, m/j »Marjan« i m/j »Pravedan«. Stavljeni su na raspolaganje 12. brigadi za prebacivanje jedinica i opreme. Na raspolaganje istoj brigadi stavljen je i m/j »Sv. Josip«. Noću 19/20. oktobra sa Brača u Krilo prebačeni su 2. i 4. bataljon 12. brigade, dva tenka iz sastava 1. tenkovske brigade i baterija topova.[578)]

20. oktobar. Operativni oficir poručnik Vidan vratio se iz Drača u Vis sa NB-11 »Crvena zvijezda«, m/j »Dinara«, jednom kočom i desantnom splavi. Štab

575) *KTB AA,* 17. i 19.10.1944. Treća baterija 628. mornaričkog artiljerijskog diviziona nije prebacila topove sa Drvenika Velog na obalu, nego ih je prije povlačenja uništila. Bilo je planirano da torpedni čamci dovedu pomorske diverzante blizu Visa i da ih nakon izvršenog napada ponovo prihvate i vrate u Šibenik. Dva torpedna čamca sa pomorskim diverzantima isplovili su iz Pule za Šibenik, ali su se zbog nevremena morali vratiti natrag, tako da napad nije ni izvršen *(KTB AA,* 22. 10. 1944).

576) *Materijali* br. 164/2; KTB AA, 21. 10. 1944; N. Anić, n. d., 111-114. Patrolni čamci »PC-46« i »PČ-82« opremljeni improviziranom minolovkom od čelik-ćela pretražili su morski prostor od Supetra i Krila do Makarske, ali mine nisu pronađene. Nije jasno zašto Nijemci u svojim dokumentima posebno naglašavaju da su se na obalu iskrcali i crnci, misleći pri tome na savezničke jedinice, jako se iskrcala samo 12. brigada *(KTB AA,* 21. 10. 1944).

577) *Materijali* br. 164/2. Povezano s oslobođenjem dijela obale i otoka po odobrenju Štaba Mornarice, proširena je zona ribolova na području IV POS-a 18. oktobra *(AVII,* k. 2037, br. reg. 1-47/2).

578) *AVII,* k. 2037, br. reg. 1-47/2; k. 2066, br. reg. 21-1/2; *Materijali* br. 164/2; N. Anić, *rt. d.,* 114-115. Noću 19/20. oktobra 4 njemačka torpedna čamca isplovili su iz Šibenika, pa su prodrli u Viški kanal, a zatim su nastavili vožnju prema Braču. Nakon toga plovili su uz južnu obalu Brača, Šolte i Drvenika Velog, ali nisu osmotrili ni presreli nijedan brod, pa su uplovili u Šibenik, *(KTB AA,* 20. 10. 1944). Obalna baterija iz Splita otvorila je vatru na Supetar.

IV POS-a organizirao je u Visu poseban konvoj za prebacivanje dijelova svojih jedinica i službi na Brač. Na jedan brod ukrcan je Štab IV POS-a s najpotrebnijim službama: a) uži štab (komandant, pomoćnik političkog komesara, sekretar i šifrant), obavještajni oficir i jedan personalac; b) iz Sekcije za pomorski saobraćaj dva referenta; c) iz Tehničke sekcije tri grupe radnika sa rukovodiocima. Svaka grupa je imala dva mehaničara, jednog električara i jednog brodograditelja; d) Odsjek za vezu sa 40 boraca i rukovodilaca, sa svim potrebnim sredstvima i materijalom za održavanje veze; e) Intendantura sa šest boraca i rukovodilaca, hrana i odjeća za 15 dana; f) pola sastava ekonomata Štaba sektora i 8 boraca iz Dopunske čete. Na drugi brod je ukrcana ambulanta sa najpotrebnijim osobljem, sanitetskim materijalom i opremom za prijem ranjenika. Treći brod je ukrcao pogonski materijal. Konvoju se priključio »MČ-523«, pa je cijeli sastav isplovio za Brač u večernjim satima. Bataljonu mornaričke pješadije naređeno je da noću 20/21. oktobra uputi jednu četu iz Sućurja na Drvenik Veli. Treća četa se ukrcala na barkasu »B-4« koja je u 23 sata isplovila za odredište, ali je zbog prodora vode morala uploviti u Hvar. Nakon toga barkasa je nastavila vožnju i uplovila u Drvenik Veli, gdje je iskrcala četu. NB-11 »Crvena zvijezda« sa poručnikom Vidanom isplovio je za Brač, dok su NB-3 »Jadran« i BB »Topčider« ostali u Visu. U Visu je ostao operativni oficir kapetan Orebić, a tamo se sa Brača trebao vratiti i politički komesar Žuvić. Tako je sada dio Štaba IV POS-a upućen na Brač, dok je drugi dio ostao u Visu. Oba dijela štaba imala su radio-stanice za održavanje veze. Radio-stanica u Visu nastavila je održavati sve dotadašnje veze.[5791]

21. oktobar. Štab IV POS-a smjestio se u Spliskoj na Braču. To mjesto je izabrano zbog blizine i povoljnog položaja u odnosu na kopnenu obalu, zatim postojanja podmorskog telefonskog kabla povezanog sa Dugim Ratom, kao i manje izloženosti artiljerijskoj vatri iz Splita. Komandant i pomoćnik političkog komesara otputovali su u Omiš, gdje je već bio načelnik štaba. Pregledana je luka i pronađene su samo dvije bracere, ali jedna bez a druga s havariranim pogonskim uređajem. Pronađena su tri motorna čamca, ali je svima trebao popravak. Nađeno je deset drvenih pontona (splavi) koje su odmah upotrebljene za prijevoz preko Cetine, jer je most bio porušen. Tehnička sekcija je uputila u Omiš tri brodograditelja i osam mehaničara koji su odmah počeli popravljati pronađene brodove. »MS-4« isplovila je za Drvenik Veli, gdje je prebacila načelnika štaba, 35 novih boraca za Bataljon mornaričke pješadije, četiri topa od 57 mm i kompletnu posadu za uspostavljanje osmatračke stanice. Načelnik štaba je dobio zadatak da se na Drveniku Velom uspostave obalna baterija i osmatračka stanica. Iz Visa u Bol sa m/j »Zadar«, m/j »Srećko«, m/j »Velebit«-Račišće, m/j »Marija«-Račišće i »MS-2« prebačeno je 700 boraca, 100 tona municije, 95 konja i kamion 3. prekomorske brigade. Nakon dva sata čekanja dva bataljona 3. prekomorske brigade prebačena su u Pisak (istočno od Omiša). Zatim su oba bataljona prebačena u Bašku Vodu. Nastavljeno je prebacivanje dijelova 12. brigade sa Brača na sektor Krilo-Omiš, a jedan bataljon prebačen je iz Mimica u Krilo. Za potrebe jedinica 26. divizije i Artiljerijske grupe 8. korpusa prebačeno je iz Visa u Bol 130 tona municije i 20 tona hrane, u Bobovišće 20 tona hrane, a u Postire manja količina hrane, džip i 10 boraca. Dok su vršena ta prebacivanja stiglo je naređenje Štaba Mornarice da se upute brodovi za prevoz kompletne 11. brigade s Pelješca u širi rajon Splita, a zatim i 1. dalmatinske brigade. Iako na raspolaganju nije bilo dovoljno brodova za izvršenje ovog zadatka, upućena su četiri motorna jedrenjaka, a Štab Mornarice je uputio dva parobroda. Nakon dolaska

579) *AVII,* k. 2036, br. reg. 32-1/5; k. 2035, br. reg. 6-19/1; *Materijali* br. 162/2. Obalna baterija iz Splita otvorila je vatru na brod koji je plovio između Omiša i Brača. Dvije granate su pale i u Splisku neposredno nakon što je tamo uplovio brod sa Štabom IV POS-a.

u Splisku, odmah je radio-stanica počela rad, pa je uspostavljena radio-veza s radio-stanicom sektora koja je ostala na Visu i s radio-stanicom 12. brigade. Također su poduzete mjere da se uspostavi radio-veza s Komandom Splitskog područja, Biokovom i ostalim pomorskim obalnim sektorima. Telefonske veze s kopnom uspostavljene su preko podmorskih kablova, i to na relaciji Splska-Dugi Rat i Povlja-Pisak. U Spliskoj je uspostavljena telefonska centrala sa 10 brojeva. Telefonska veza s Visom održavana je preko Bola. Obavještajni oficir je uspostavio vezu sa svojim povjerenicima, pa su svaki dan stizali izvještaji o situaciji na terenu. Izvještaji su dobivani iz Splita i s područja istočno od Splita, koje je još bilo u rukama neprijatelja. Kako se nije znala tačna situacija u području zapadno od Splita, obavještajni oficir i pomoćnik političkog komesara upućeni su na Drvenik Veli sa zadatkom da šalju potrebne informacije. Politički komesar koji je upućen u Vis odmah je vraćen. Poslan je u Makarsku da pregleda stanje luke i o svemu izvijesti. Operativni oficir upućen je u Štab 12. brigade radi koordinacije oko prebacivanja jedinica i materijala s Brača na obalu. Kapetanu Orebiću je naređeno da rukovodi dijelom štaba i jedinicama u Visu, s tim da se i dalje održavaju stalne pruge i pomorske veze s III, II i V pomorskim obalnim sektorima. Također je naređeno da preostali dio Štaba IV POS-a u Visu bude spreman za pokret kada to bude potrebno.[580]*

22. oktobar. Nastavljeno je prebacivanje jedinica i ratnog materijala s Brača na sektor Krilo-Makarska. M/j »Marija«, m/j »Zagreb« i dvije desantne splavi prebacili su iz Visa u Bašku Vodu preostala dva bataljona 3. prekomorske brigade. Budući da je Štab 26. divizije naredio da se 3. prekomorska brigada prebaci u Tugare kod Omiša, odmah je motornim vozilima i brodovima počelo njeno prevoženje iz Baške Vode i Makarske u Krilo, Dugi Rat i Omiš. Tako je završeno prebacivanje 12. brigade s Brača na obalu. Prebačeno je oko 1.500 boraca, intendantura, bojna komora i konji. Vršeno je prebacivanje dijelova 2. tenkovskog bataljona 1. tenkovske brigade sa Brača u Mali Rat, odnosno Krilo. Nastavljeno je prebacivanje boraca, konja, hrane i municije iz Visa u Bol i Bobovišće. U Bol je prebačen Štab 26. divizije i divizijska bolnica. NB-3 »Jadran«, koji je bio upućen iz Visa za Korčulu, uplovio je u Dubrovnik. NB-11 »Crvena zvijezda« isplovio je iz Visa za Drače, a zatim je uplovio u Dubrovnik. Komanda mjesta Trogir zatražila je da se na Trogirsko područje uputi jedan bataljon. Bataljon mornaričke pješadije sa dvije čete prebacio se iz Sućurja u Splisku.[581]*

23. oktobar. Nastavljen je prevoz s Brača na kopno. Prebačeni su: dva artiljerijska diviziona, dva inžinjerijska bataljona i 1. tenkovska brigada. Pored toga, prebacivani su oprema, municija i hrana. Nastavljen je prevoz municije, hrane, konja i boraca iz Visa u Bol. Upućena su još tri motorna jedrenjaka (m/j »Ban Jelačić«, m/j »Marjan« i m/j »Sv. Ante«-Omiš) za Mali Ston radi prebacivanja 11. brigade. U Splisku je stigao drugi dio Štaba IV POS-a, dok su u Visu ostali kapetan Orebić, dio Intendanture i Sekcije za pomorski saobraćaj, Personalni odsjek, četiri skladištara i radio-stanica koja je održavala vezu s štabom u Spliskoj i s ostalim pomorskim obalnim sektorima. Bataljon mornaričke pješadije prebacio se iz Spliske u Milnu, gdje je već bio novoformirani minobacački vod. Brodovi sa ukrcanim bataljonom isplovili su za Rogač na Šolti u 24 sata.

580) *AVII,* k. 2038, br. reg. 2-31/1; k. 2066, br. reg. 25-1/2. Mada je neprijatelj napustio Drvenik Veli 16/17. oktobra, Štab IV POS-a dobio je krivu informaciju, koja je inače kasnila, daje to učinjeno noću 17/18. oktobra Komanda mjesta Trogir poslala je na Drvenik Veli 10 boraca. Uvečer 21. oktobra obalna baterija iz Splita otvorila je vatru na Supetar. PC-53 »Zora« morao je isploviti iz luke i uploviti u Pučišće. Noću 21/22. oktobra ista baterija tukla je cestu prema Omišu *(KTB AA,* 23. 10. 1944). Telefonsku vezu između Spliske i Dugog Rata uspostavile su 7. oktobra jedinice 12. brigade uz pomoć inžinjera i radnika iz tvornice. Naime, podmorski kabl je ranije bio presječen i bačen u more dalje od obale da ga ne bi koristio neprijatelj.

581) *AVII,* k. 2035, br. reg. 6-19/1, 19-1/4; k. 2066, br. reg. 25-1/2, 35-1/2; *Materijali* br. 164/2.

Obalne baterije iz Splita povremeno su otvarale vatru na Brač, a posebno na Supetar i Postire. Također je otvarana vatra na cestu Stobreć-Krilo. Noću 23/24. oktobra prva jedinica 11. brigade 4. bataljon prebačen je brodovima iz Neuma u Omiš.[582)]

24. oktobar. Nastavljen je prevoz jedinica i materijala s Brača na obalu i iz Visa na Brač. »PČ-81«, »B-4« i m/j »Leon« prebacili su iz Visa u Splisku 145 boraca i 2 tone hrane. Njemačka baterija iz Splita otvorila je vatru na Splisku i ranila na »PČ-81« mornara Tomislava Alfirevića, koji je prebačen u bolnicu. Služba veze nastavila je popravljati, odnosno uspostavljati nove telefonske linije na Hvaru i Braču. Postavljena je nova telefonska centrala u Dugom Ratu. Osmatračka stanica Host je ukinuta, a njen sastav i oprema prebačeni su na Drvenik Veli. Postoje na Drveniku Velom već radila privremena osmatračka stanica, na koti 177 Buhaj uspostavljena je stalna. Bataljon mornaričke pješadije prebačen je iz Rogača na Drvenik Veli. Sada je kompletan Bataljon mornaričke pješadije IV POS-a bio na tom otoku. Noću 24/25. oktobra BB »Topčider« i m/j »Ribar I« prebacili su iz Visa u Vinišće (južno od Marine) 25 tona hrane i 25 boraca, a u Vis 29 boraca i 11 spašenih američkih avijatičara. Budući da je u Vukovom klancu (južno od Metkovića) zaplijenjeno 211 motornih vozila, upućen je za Drače poseban brod sa 104 šofera. Oni su trebali sva vozila prebaciti do najbližih luka, kako bi se mogla ukrcati u brodove i prevesti gdje se naredi.[583']

Artiljerijska grupa 8. korpusa već se prebacila ili je bila u fazi prebacivanja s Visa na obalu. Na osnovi odobrenja Štaba 8. korpusa, tzv. pozicijska artiljerija koja se nalazila na Visu, Hvaru, Braču i Drveniku Velom prešla je 23. oktobra u nadležnost Mornarice NOVJ, a po naređenju Štaba Mornarice pozicijska artiljerija ušla je 24. oktobra u sastav IV POS-a. Dobila je naziv »Obalna artiljerija IV POS-a«, a podređena je direktno Štabu sektora. Obalna artiljerija imala je štab (komandant, politički komesar, pomoćnik političkog komesara), a pri štabu sekretar, intendant, rukovalac oružja i sanitetski referent. Brojno stanje: 15 oficira, 61 podoficir i 320 boraca (od toga 16 drugarica), ukupno 396. Naoružanje: 5 topova od 105 mm, 4 haubice od 100 mm, 13 topova od 57 mm, 25 topova od 40 mm, 1 top od 47 mm (brodski), 21 top od 20 mm i 5 reflektora. Topovi su bili raspoređeni po baterijama: 10 baterija na Visu, baterija u Sućurju (2 topa od 105 mm, 4 haubice od 100 mm, 2 topa od 57 mm i 1 reflektor), baterija na Braču kod rta Ražanj (2 topa od 57 mm), baterija Drvenik Mali (4 topa od 57 mm) i u Žuljani na Pelješcu 2 topa od 20 mm za obranu 1. brdskog diviziona. Postojala su dva motorna leuta - jedan u Komiži, drugi u Visu. Komandant obalne artiljerije IV POS-a bio je poručnik Vjeko Ivanišević, politički komesar Ante Jurjević, a pomoćnik političkog komesara Miloš Mimica. Sva obalna artiljerija bila je u stanju pripravnosti.[584']

25. oktobra. Nastavljen je prevoz boraca, topova, tenkova, municije i raznog materijala sa Brača na obalu i iz Visa na Brač. Počelo je prebacivanje jedinica 11. brigade iz Malog Stona u Omiš. Budući da je 12. brigada počela napad na Split, Štab IV POS-a naredio je Bataljonu mornaričke pješadije da se sa Drvenika Velog iskrca na obalu, da se poveže sa Šibensko-trogirskim odredom i da svoju aktivnost usmjeri pravcem Trogir-Split. Namjera je bila da 3. prekomorska brigada prodre u Kaštela i da zajedno sa Bataljonom mornaričke pje-

582) *AVII,* k. 2035, br. reg. 19-1/4, 6-19/1, 9-49/1.

583) *AVII,* k. 2040, br. reg. 3-20/1; k. 2035, br. reg. 19-1/4; k. 2047, br. reg. 7-32/1. Prema postojećim podacima, Mornarica NOVJ je u toku NOR-a spasila, odnosno prevezla u Vis 299 savezničkih avijatičara.

584) *AVII,* k. 2046, br. reg. 20/1, 3-24/1, 1-21/1; k. 2039, br. reg. 30-1/3. Baterije na Visu bile su raspoređene kod Komiže, Podstražja, Rukavca, Stončice, Oključne, Sv. Jurja, Visa, Gradine, Stenjala, Barjaka i na Humu 3 topa od 20 mm. Baterija kod Sućurja tukla je cestu Makarska-Ploče i neprijateljska uporišta na obali. Utrošila je 400 granata *(AVII,* k. 2046, br. reg. 1-26/1).

šadije i Šibensko-trogirskim odredom pokuša onemogućiti neprijatelju povlačenje iz Splita. Prije dobijanja navedenog naređenja upućeni su na Čiovo obavještajni oficir, operativni oficir i desetina boraca. Oni su trebali ustanoviti kakva je situacija na Čiovu i u Trogiru. Međutim, kada se brod približio Čiovu, Nijemci su otvorili vatru tako da se zadatak nije mogao izvršiti. Čim je dobijeno naređenje Štaba IV POS-a o iskrcavanju na obalu, donesena je odluka da se bataljon prebaci u Marinu (zapadno od Trogira). Bataljon se u 14 sati prebacio iz Drvenika Velog u Voluju, a zatim je produžio u Marinu gdje se privremeno smjestio. Na Drveniku Velom ostao je jedan vod. Štab IV POS-a uputio je u sastav Bataljona mornaričke pješadije 10 novih boraca koji su raspoređeni po četama. U sastav bataljona upućena je četa prekomoraca čiji je komandir bio Stevo Đakonović, politički komesar Pave Kovač i zamjenik komandira Jožef Jeran. Četa je upućena u bataljon radi sticanja borbenog iskustva. Nije se smio mijenjati njen sastav, niti se mogla rasformirati, jer je bilo predviđeno da se ta kompletna četa uputi u sastav I POS-a u Slovensko primorje. Povlačenje iz Splita Nijemci su počeli u 15 sati. Rajon prikupljanja bio je Trogir. Povlačenje glavnine snaga (kopnena vojska, jedinice mornaričke artiljerije, ispostava pomorskoteretnog saobraćaja i komanda luke) vršeno je uz držanje određenih otpornih tačaka sa jakim zaštitnicama. Većina sastava domobranskih jedinica je dezertirala i nije se htjela povlačiti. Preostali domobrani i ustaše su pružali otpor, ali su razbijeni odlučnim jurišima jedinica 12. brigade. Samo oko 200 do 300 raspršenih i demoraliziranih ustaša i domobrana uspjelo se povući prema Trogiru. Prvi bataljon 12. brigade, nakon oslobođenja Strožanca i Stobreća, prodro je u toku noći sve do Firula u Splitu. Mada je vladalo veliko nevrijeme, jedinice 12. brigade krenule su u opći juriš prema Splitu noću 25/26. oktobra.[585']

26. oktobar. Oslobođen je Split. U grad su prodrli 1, 2. i 4. bataljon 12. brigade i dijelovi 10. brigade. Zarobljeno je oko 700 domobrana, žandara i ostalih. Cim je dobivena vijest daje Split oslobođen, Štab IV POS-a poduzeo je niz mjera da se njegove jedinice i službe prebace u grad. Komandant sektora major Srzić uputio je depešu Štabu Mornarice da je Split oslobođen. Pošto se nije znalo da li su Nijemci položili mine, trebalo je izvršiti pretraživanje splitske luke i ruta koje vode prema njoj. »PČ-81« upućen je u Krilo s naređenjem da Lučko zastupstvo ukrca dva pilota koja će sprovesti brod u Split. Po uplovljenju u Split, koje je trebalo biti do 14 sati, najprije je trebalo crvenom bojom označiti sva opasna mjesta za pristajanje uz obalu. Nakon toga piloti su trebali biti na lukobranu sa zadatkom da sprovode brodove u luku. PČ-53 »Zora« upućen je iz Spliske za Drvenik Veli u 12.15 sati, sa zadatkom da ukrca i prebaci u Split Minerski odred
IV POS-a. Štabu Mornarice je, također, javljeno da se neprijatelj povlači prema Kaštelima i da će dio Štaba IV POS-a krenuti za Split. Prvi brod koji je iz Spliske, gdje se nalazio Štab sektora, isplovio za Split bila je desantna splav. To je učinjeno zbog toga što je desantna splav imala mali gaz, jer se nije tačno znalo da li je neprijatelj u posljednjem trenutku položio mine. U Splitu su otputovali: pomoćnik političkog komesara Mornarice NOVJ, šef Odjeljenja za pomorski saobraćaj Štaba Mornarice, dio Štaba 26. divizije i operativni oficir IV POS-a. Po uplovljenju u Split, odmah su pregledani luka i lučka postrojenja, zatim je uspostavljena

585) *AVII,* k. 2037, br. reg. 6-19/1; N. Anić, *n. d,* 118. Štab Bataljona mornaričke pješadije, pored svih poduzetih mjera, nije znao tačnu situaciju na Trogirskom području. Veze sa Štabom IV POS-a bile su slabe. Tako ni Štab sektora nije znao šta momentalno bataljon radi, niti kakva je situacija na Trogirskom području. Zbog toga je dolazilo do zabuna jer je bataljon dobijao naređenja koja nisu odgovarala momentalnoj situaciji. Prilikom povlačenja iz Splita Nijemci su kamionima izvlačili zaštitnice, koje su na određenim otpornim tačkama prinvatale jedinice 892. puka. Na taj način su usporavali prodor jedinica 3. prekomorske brigade i dobijali u vremenu za povlačenje glavnine, koja se kretala pravcem Split-Trogir-Šibenik. Tako je 3. prekomorska oslobodila Kaštela ali je zaustavljena pred Divuljama. To je Nijemcima omogućilo da se noću 27/28. oktobra organizirano povuku iz Divulja i Trogira (T. Radošević, *n. d,* 187; *KTB AA,* 26. 10. 1944).

Lučka kapetanija i određenje brod za vršenje pilotaže u luci. To je učinjeno zbog toga što je luka bila puna potopljenih brodova, a veći dio obale je bio porušen. Bataljon mornaričke pješadije krenuo je iz Marine za Seget Gornji, ali se zbog velikog nevremena s kišom vratio natrag. Štab IV POS-a, ne znajući tačno situaciju, naredio je Bataljonu mornaričke pješadije da izvrši pokret u pravcu Trogira, da se poveže s Šibensko-trogirskim odredom i jedinicama 3. prekomorske brigade u Kaštelima, a nakon toga da dođe u Split. To naređenje Stab IV POS-a poslao je računajući da se bataljon još uvijek nalazi na Drveniku Velom, a ne u Marini, pa je zamjerio njegovom štabu što se nije iskrcao na obalu. Uvečer oko 20 sati komandant bataljona sa 30 boraca prebacio se iz Marine na Čiovo s ciljem da ustanovi tačnu situaciju na otoku i u Trogiru. Nakon što je ukrcao minersku ekipu PČ-53 »Zora« je uplovio u Split u 1 sat 27. oktobra.[586]*

27. oktobra. Minerska ekipa, na čelu s minerskim referentom sektora, počela je pregled luke ali nije našla mine. Sekcija za vezu IV POS-ä organizirala je rad na uspostavljanju telefonske linije od Dugog Rata prema Splitu i Omišu. Štabu Mornarice poslana je o tome depeša. Također je javljeno da svi brodovi koji se upućuju u Split najprije svrate u Bobovišće na Braču, gdje će dobiti tačne informacije o načinu plovidbe. Na lukobranu u Splitu postavljen je pilot koji je imao zadatak da sprovodi brodove u luku. Pomorski saobraćaj sa Splitom uspostavljen je u najnužnijem obimu. PČ-53 »Zora« prebacio je iz Spliske u Split nekoliko članova Štaba 12. brigade i članove Okružnog komiteta KPH. Nakon što je ukrcao 78 članova organa narodne vlasti, partijskih organa, masovnih političkih organizacija i grupu vojnih rukovodilaca, p/b »Ston« isplovio je iz Visa za Split u 12 sati. Osiguranje je vršio BB »Topčider«. Poslije svraćanja u Bobovišće, gdje su primljene posljednje informacije, nastavljena je vožnja za Split. Na čelu je plovio BB »Topčider«, a za njim p/b »Ston«. Za dolazak p/b »Ston« brzo se pročulo po Splitu. Brod je oduševljeno dočekan od građana kada je pristao ispred zgrade Lučke kapetanije oko 16 sati. Kada se na komandnom mostu pojavio Vicko Krstulović, oduševljenje je dostiglo vrhunac. On se prisutnim građanima obratio kratkim govorom čestitajući im oslobođenje. U Split su uplovili brodovi iz Bobovišća, Supetra, Spliske i Krila. Bataljonu mornaričke pješadije naređeno je da iskrca jedan vod na Čiovo. Međutim, na Čiovu je već bio komandant bataljona sa jednim vodom sa zadatkom da ispita stanje na otoku. Prilikom povratka u sastav bataljona, kod sela Arbanije, vod je naišao na dijelove neprijateljske jedinice koja se povlačila u Trogir. Kada je čelo neprijateljske kolone došlo do borca koji je bio na samom desnom krilu, on je otvorio vatru prije vremena. To su iskoristili neprijateljski vojnici koji su, ostavljajući natovarene konje, pobjegli u Trogir. Ubijen je jedan vojnik, dok su dva ranjena. Zaplijenje'no je sedam natovarenih konja, na konjima su nađene 2 obične i 3 tromblonske puške, 3 sanduka ručnih i tromblonskih bombi, municija za puške i mitraljeze, 2 poljska telefona i nešto opreme. S obzirom na to da se nisu znale tačne namjere neprijatelja, upućen je jedan terenac u Trogir. Od njega je stiglo obavještenje da se neprijatelj priprema za napuštanje Trogira. Pošto se neprijatelj još nalazio kod Gornjeg Okruga, Sv. Ante i u Trogiru (Čiovo), donesena je odluka da ga se napadne. Međutim, čim su se borci približili neprijateljskom položaju kod Gornjeg Okruga na njih je otvorena jaka vatra. Odmah nakon toga neprijateljski vojnici su digli u zrak top, ukrcali se na brod i pobjegli u Trogir. Borci su odmah potrčali prema Sv. Anti, ali ih neprijatelj nije dočekao nego je pobjegao. Drugi vod mornaričke pješadije, koji se iskrcao kod Gornjeg Okruga, nije naišao na neprijatelja, ali mu se predalo 20 talijanskih vojnika koji su pobjegli od Nijemaca.

586) *AVII,* k. 2035, br. reg. 6-19/1; k. 2062, br. reg. 2-15/13; k. 2028, br. reg. 2-32/1; N. Anić, *n. cL,* 118; *Materijali* br. 162/2. Nijemci su otvorili vatru sa Ciova na PČ-53 »Zora« koji ie plovio za Drvenik Veli. Treća prekomorska brigada oslobodila je Kaštela 27. oktobra. Između Štaba IV POS-a i Štaba Bataljona mornaričke pješadije održavana je samo povremena kurirska veza.

Neprijatelj je napustio Trogir dižući u zrak oba mosta koji grad spajaju sa Čiovom, odnosno s kopnom. Borci mornaričke pješadije prodrli su u grad zaplijenivši 6 bicikla, 105 pušaka i znatne količine odjeće i obuće koje neprijatelj nije uspio evakuirati. Jedinice 3. prekomorske i 1. tenkovske brigade prodirući iz Kaštela prema Trogiru otvorile su jaku vatru na grad. Ali se ubrzo razjasnila situacija, tako da je vatra prestala. Tako je, u stvari, već noću 27/28. oktobra Trogir bio slobodan. Štab bataljona koji je bio u Marini dobio je obavijest od Šibensko-trogirskog odreda da se neprijatelj povlači cestom prema Šibeniku. Zajedno s komandantom odreda donesena je odluka da Šibensko-trogirski odred napadne neprijatelja na cesti bliže Trogiru, a mornaričke pješadija sjevernije. U 12 sati 3. četa jačine 62 borca upućena je iz Marine u Seget Gornji. Prva i Prateća četa ostale su u Marini, dok je 2. četa u 20 sati upućena na Čiovo da pomogne vodu koji je tamo bio s komandantom bataljona. Treća četa zauzela je u 20.30 sati položaj u Segetu Gornjem kod kuće Medići, 50-100 metara od ceste. Neprijateljska kolona koja se kretala iz Trogira najprije je napadnuta od Šibensko-trogirskog odreda, koji je zauzeo položaje oko kilometar južnije od 3. čete. Međutim, kada je oko 22 sata neprijateljska kolona stigla blizu položaja čete, nije prihvatila borbu nego se žurno povlačila prema Boraji. Na nju je otvorena vatra i ubijena su 3 vojnika, a jedan je teško ranjen. Bolji rezultati nisu postignuti zbog toga što se računalo da će Šibensko-trogirski odred razbiti kolonu, a četa je trebala dočekati ostatke.[587']

28. oktobar. Štab IV POS-a prebacio se iz Spliske u Split i smjestio u zgradu banke na obali. O tome je odmah izvješten Štab Mornarice, koji je naredio da sjedište Štaba IV POS-a bude Split. Štab je odmah počeo s normalnim radom, iako još nije imao direktne veze sa svim svojim jedinicama. Dio štaba iz Visa prebačen je u Split 30. i 31. oktobra. Tako je IV POS došao u svoje pravo sjedište godinu dana poslije formiranja. Štab Mornarice naredio je da se sa položaja Sućuraj skinu dva a sa položaja Drvenik Veli jedan top od 57 mm i sa jednim dobrim instruktorom upute u III POS. Također je naredio da se postave dva topa od 40 mm na rt Stupišće južno od Komiže. Od Štaba 8. korpusa stigla je depeša kojom se traži da se učine krajnji napori, da se sve jedinice prebace na kopno zbog daljih operacija. Svi brodovi koji su bili na raspolaganju nastavili su prebacivanje jedinica i materijala sa Brača u Omiš, Krilo i Split i iz Visa u Split. Upućeni su brodovi za Drače na Pelješcu radi prebacivanja 1. dalmatinske brigade u Trogir. Uz velike napore, jer nije bilo dovoljno brodova, 1. dalmatinska je prebačena na sektor Trogir-Seget 29. i 30. oktobra. Štab Mornarice dostavio je Štabu IV POS-a radio-stanicu kojom je uspostavljena direktna radio-fonska veza između Splita i Visa. U Trogiru su bili 2. četa i jedan vod Bataljona mornaričke pješadije. Iz Marine u Trogir prebačene su 1. i Prateća četa, a sa položaja kod Gornjeg Segeta stigla je 3. četa. Tako je kompletan Bataljon mornaričke pješadije bio u Trogiru.[5881]

Zauzimanjem Trogira cjelokupno operativno područje IV POS-a od Rogoznice do Zaostroga bilo je oslobođeno. Tako je IV POS poslije godinu dana po-

587) *AVII,* k. 2040, br. reg. 3-20/1,2-15/3; k. 2035, br. reg. 6-16/1,6-17/1,6-18/1,6-19/1; *Materijali* br. 162/2. Građani su razgrabili »Slobodnu Dalmaciju« koja je izašla u čast oslobođenja Splita, a nju je donio p/b »Ston« (»Slobodna Dalmacija«, 26. oktobar 1944). Kod razmatranja djelovanja Bataliona mornaričke pješadije mora se uzeti u obzir da je njegov štab imao vrlo oskudne i netačne podatke o razmještaju i namjerama neprijatelja. Za to, svakako, snosi krivicu i Štab bataljona, ali i terenski radnici i obavještajci koji mu nisu dostavili potrebne podatke. U članku kapetana Ive Siševića, Prva redovita parobrodska pruga na slobodnom Jadranu, Mornarički glasnik, 1/1975, 85, nije tačan podatak da je p/b »Ston« uplovio u Split, 26. oktobra.

588) *AVII,* k. 2046, br. reg. 1 /28-2; k. 2040, br. reg. 4-22/3; k. 2073, br. reg. 9/1; *Materijali* br. 164/2. U Visu je ostao Štab Pomoćne flotile sa nekoliko brodova. Njemačka Pomorska komanda južnog Jadrana povukla se iz Mostara preko Sarajeva u **Celje,** gdje **je** rasformirana *(KTBAA,* 27-30. 10. 1944).

stojanja i uspješnog razvoja imao pod kontrolom sav svoj teritorij. To je nesumnjivo bio veliki uspjeh i rezultat napora, umješnosti, odricanja, znanja i borbenog morala svih njegovih pripadnika. Došavši u Split, Štab IV POS-a nastavio je izvršavanje glavnog zadatka - prebacivanje jedinica 26. divizije, 1. tenkovske brigade, Artiljerijske grupe 8. korpusa i raznog materijala. Pored nedostatka brodova, uspjelo se najprije sa Visa na otoke i Pelješac, zatim s Brača i Korčule na Pelješac, sa Pelješca na obalu, sa Brača i Visa na obalu i sa Pelješca na obalu u više navrata prebaciti: 1, 11, 12. dalmatinsku brigadu, 3. prekomorsku brigadu, 1. tenkovsku brigadu, Artiljerijsku grupu 8. korpusa, brojne komore i intendanture svih navedenih jedinica i 26. divizije, sanitet 26. divizije, veće količine raznog ratnog materijala i opreme, ratni plijen sa sektora Vukov klanac-Neum-Ston Mali i jedinice i službe IV POS-a. Osim navedenog, prebačeno je više manjih jedinica s Visa na otoke, a zatim na kopno. Istovremeno, stalno su održavane pomorske veze s V, III i II pomorskim obalnim sektorima. Održavane su veze s Volujom i Živogošćem sve dok je to bilo potrebno. Nakon oslobođenja počeo je prevoz iz Visa u Split tzv. Etapne stanice i Materijalnog odsjeka s većim količinama raznog ratnog materijala. Za sve vrijeme borbi za oslobođenje Dalmacije prebacivani su direktno sa mjesta ranjavanja ranjenici u Vis. Saveznici su pružili pomoć u prebacivanju 1. tenkovske brigade iz Visa u Bol i ranjenika s Pelješca na Korčulu.[589)]

Sve navedene prijevoze izvršili su pomoćni brodovi, I i II desantna flotila, I i II flotila patrolnih čamaca, Pomoćna flotila i naoružani brodovi IV POS-a. Pored brodova IV POS-a, u prijevozu su učestvovali parobrodi p/b »Sitnica« i p/b »Ston«, kao i nekoliko većih motornih jedrenjaka koje je stavio na raspolaganje Štab Mornarice. Prilikom izvršenja prijevoza veliku ulogu odigrale su desantne splavi koje su prebacivale tenkove, motorna i druga vozila i topove. Imajući u vidu kakve je brodove posjedovao IV POS, mora se naglasiti daje postavljeni zadatak izvršen vrlo uspješno i bez gubitaka.

U borbama za oslobođenje Dalmacije IV POS, odnosno Mornarica NOVJ omogućili su manevar morem jedinicama 8. korpusa, što je bilo od presudnog značaja u datoj situaciji. Time je neprijatelj iznenađen, poremećeni su mu svi planovi, pretrpio je veće gubitke, a oslobođeni su obala i otoci Dalmacije. Za taj izvanredan uspjeh Štab Mornarice je naredbom od 6. novembra pohvalio: »U toku oslobođenja otoka i obale Dalmacije pokazale su sve posade naoružanih i pomoćnih brodova krajnje požrtvovanje i samoprijegor pri prebacivanju jedinica 26. divizije NOVJ i njenog materijala. Svojim danonoćnim neumornim radom omogućili su neometano izvršenje svih operacija jedinica NOVJ, koje je bilo utoliko teže, što su raspoloživa sredstva Mornarice veoma skromna. Radi pokazane požrtvovnosti, samoprijegora i neumornosti POHVALJUJEMO bez izuzetka sve posade naoružanih i pomoćnih brodova a njihov rad neka posluži ostalima kao primjer«.[590']

Konačno oslobađanje vlastitog operativnog područja bio je glavni i najvažniji zadatak IV POS-a. To je izvršeno zahvaljujući jedinicama 26. divizije i IV POS-a. U stvari, to je do tada, pored učešća u obrani Visa, bio najvažniji zadatak sektora. Cjelokupna njegova aktivnost, pored drugih zadataka, bila je u funkciji oslobađanja svog operativnog područja. Zahvaljujući borbenom elanu i požrtvovnosti svog sastava, uz pretrpljene gubitke, uspješno su izvršeni postavljeni zadaci.

589) K. Pribilović, Četvrti pomorski obalni sektor i oslobođenje Splita, Slobodna Dalmacija, Split

590) *AVII,* k. 2028, br. reg. 27-1/8. U pohvali su spomenuti naoružani brodovi i pomoćni brodovi, ali se podrazumijevaju i patrolni čamci i desantne splavi.

* *
*

Razvijajući se u posebno složenim uslovima, IV POS je od povlačenja na Vis do oslobođenja Splita i svog područja prošao težak put. Cjelokupno njegovo operativno područje, osim Visa, bio je zauzeo neprijatelj. Bilo je pitanje dana kada će neprijatelj napasti i pokušati zauzeti Vis. Oslanjajući se na dotadašnji pređeni borbeni put, uz organizaciju i kadrove koje je imao, IV POS je na Visu nastavio svoj postepen ali uspješan razvoj. Pravilno procjenivši postojeću situaciju, IV POS je svoju aktivnost usmjerio na jačanje postojećih i formiranje novih jedinica i ustanova i na organizaciju i održavanje pomorskog saobraćaja. Pored toga, veliku pažnju je posvetio dobijenom zadatku u obrani Visa. Bez obzira na mjere koje je poduzimao neprijatelj, sektor je uspio uspostaviti pomorske veze sa svim svojim otocima i s više punktova na obali. Također je uspostavio pomorski saobraćaj sa III i II pomorskim obalnim sektorima i Lastovom. Sve je to bilo od posebnog značaja u datoj situaciji. Mada mu je operativna osnovica bila uska, IV POS je uspješno izvršavao postavljene zadatke, ali i neprekidno jačao i usavršavao svoju organizaciju i povećavao brojno stanje. U svemu tome osnova cjelokupnog razvoja bila je temeljena na vlastitim snagama uz odgovarajuću pomoć Štaba Mornarice. Nije izostala ni pomoć naroda, narodne vlasti, partijskih i vojnopozadinskih organa. Sve je to doprinijelo da se IV POS neprekidno uspješno razvija i podiže na viši nivo svoju operativnu i borbenu sposobnost.

Premda je osnovni problem IV POS-a bio nedostatak odgovarajućih brodova, on je uspješno učestvovao u desantnim i drugim prepadima jedinica 26. divizije. Pretrpio je velike gubitke u naoružanim brodovima, ali to ga nije ni najmanje omelo da uspješno organizira i osigura konvoje koji su prevozili cijele brigade na Mljet i Korčulu. Bez obzira na relativno mali broj ispravnih pomoćnih brodova kojima je raspolagao, IV POS je omogućio prebacivanje ratnog materijala iz Visa u svim potrebnim pravcima prema otocima i obali. U obratnom smjeru prevoženi su ranjenici i zbijeg. Organizirao je takvu tehničku službu koja je, kada je trebalo popravljati brodove i njihove pogonske uređaje, rješavala sve, pa i najkompliciranije zadatke. Pružio je veliku pomoć ostalim pomorskim obalnim sektorima, a posebno V POS-u. Neprijatelju, pored svih pokušaja, nikad nije uspjelo da prekine njegovu borbenu aktivnost. Pomorske veze s Podbiokovljem i obalom preko Drvenika Malog bile su i ostale trajan dokaz upornosti i uspješnog borbenog djelovanja. Četvrti POS je uspješno razvijao i uzdizao kadrove. Stvorio je takvu kadrovsku bazu koja mu je omogućavala popunu svih važnijih dužnosti u sektoru. Uz to, veći broj sposobnih kadrova stalno je preuzimao odgovorne dužnosti u ostalim jedinicama Mornarice van IV POS-a. Sve to pokazuje da je IV POS kao najveća jedinica Mornarice NOVJ, bio i njen najveći oslonac.

Četvrti POS je u borbi s neprijateljem izrastao u relativno kratkom vremenu u mornaričku operativno-teritorijalnu komandu, spremnu da izvršava operativne i druge zadatke svog nivoa. Jačanjem svojih flotila i formiranjem bataljona mornaričke pješadije IV POS je bio u stanju da poduzima i ofenzivne akcije. Sve je to omogućilo da uspješno učestvuje u borbama za konačno oslobođenje Dalmacije, odnosno svog operativnog područja. U skoro dvomjesečnoj stalnoj borbenoj aktivnosti, sve do dolaska u Split, IV POS je zavisno od situacije omogućavao manevar morem jedinicama 26. divizije, odnosno 8. korpusa. To je bio veliki doprinos u ukupnim naporima da se konačno oslobodi Dalmacija. Zahvaljujući svom sastavu i dobroj organizaciji, IV POS je uspješno izvršio postavljene zadatke i u kratkom vremenu zaposjeo svoje operativno područje. Time je ujedno završena jedna teška, ali dinamična i uspješna etapa u njegovom razvoju.

TREĆI DIO

Četvrti pomorski obalni sektor od oslobođenja Splita do marta 1945.

ČETVRTI POMORSKI OBALNI SEKTOR OD OSLOBOĐENJA SPLITA DO MARTA 1945.

Četvrti POS u Splitu

Nakon oslobođenja Dalmacije front na Jadranu protezao se linijom južni dio otoka Lošinja-zapadna i južna obala otoka Paga-obala južno od Karlobaga. Neprijatelj je imao svoja uporišta na Lošinju, Rabu, Pagu i u Karlobagu. Jadranska obala i otoci od Lošinja, Paga i južno od Karlobaga do Bojane bili su slobodni. Mornarica NOVJ vratila se na obalu, na svoju pravu operativnu osnovicu. Pomorski obalni sektori, osim II, bili su na svojim operativnim područjima. Prvi POS još nije bio formiran, ali su vršene pripreme da se to učini. Štab II POS-a sa svojim jedinicama nalazio se na otoku Istu. Treći POS bio je na svom operativnom području, a štab mu je bio u Zadru. Isti je slučaj bio i sa IV POS-om, čiji je štab bio u Splitu. Budući daje donesena odluka da se ne formira VI POS, iako je to bilo ranije određeno, V POS je zaposjeo svoje i područje tog sektora. Štab se nalazio u Dubrovniku. Štab Mornarice NOVJ prešao je iz Visa u Split, a zatim u Kaštel-Štafilić kraj Splita. Mada se u novonastaloj situaciji područje IV POS-a našlo u odnosu na front u izvjesnoj pozadini, važnost Splita kao središta Dalmacije i srednjodalmatinskog otočja nije umanjena.[1']

Dolaskom u Split nastupila je nova etapa u razvoju IV POS-a. To je bilo, u prvom redu, zato što je cijelo područje sektora bilo slobodno. Time je izvršen njegov osnovni zadatak, ali ne i Mornarice NOVJ čiji je on bio sastavni dio. Trebalo je još osloboditi preostale otoke i obalu do zapadne jugoslavenske granice. U takvoj situaciji osnovni zadatak IV POS-a bio je da zaposjedne svoje područje i organizira njegovu obranu i prilagodi svoju organizaciju novonastalim prilikama. Sve jedinice 8. korpusa povučene su sa otoka i bile su orijentirane prema neprijatelju u Lici i području Mostara. Praktično, na području IV POS,a nije bilo nijedne veće kopnene jedinice NOVJ izuzev brigade KNOJ-a.[2']

Dalji zadaci IV POS-a bili su: pružanje pomoći II POS-u koji se nalazio prvi pred neprijateljem, čišćenje i osposobljavanje luka za obavljanje pomorskog saobraćaja, uspostavljanje telefonsko-telegrafskih linija, čišćenje minskih polja koje je neprijatelj postavio u moru i na kopnu i hitno organiziranje rada svih postojećih brodogradilišta i radionica. Pored navedenih, jedan od glavnih zadataka bilo je i neprekidno osposobljavanje boraca i starješina radi podizanja njihove borbene sposobnosti na viši stupanj. Polazeći samo od navedenih zadataka, koji nisu bili jedini, pred sastavom IV POS-a postojali su složeni i obimni poslovi. Pri tome treba naglasiti da su se svi postavljeni zadaci trebali obavljati u uslovima kada se oskudjevalo u svemu, što je još više otežavalo njihovu realizaciju.[3']

1) AVII, k. 2066, br. reg. 2-1/3. Naredbom Štaba Mornarice teritorij VI POS-a pripojen je V POS-u *{AVII,* k. 2052, br. reg. 31-1/3).
2) Na području IV POS-a bile su raspoređene jedinice 5. brigade 1. hrvatske divizije KNOJ-a.
3) *Materijali* br. 163/2.

Budući da su bili oslobođeni otoci i obala od Bojane do Lošinja i Paga, Štab Mornarice naredio je da pomorski obalni sektori, povezano s novonastalom situacijom, preorijentiraju svoje djelovanje u smislu normalizacije stanja na svojim područjima. Težište borbenog djelovanja trebalo je prebaciti u sjeverni Jadran, na područje II POS-a. Glavne snage Mornarice NOVJ trebalo je koncentrirati na području II POS-a, sa osnovnim zadatkom da se oslobodi dio obale i otoka koje je držao okupator. Na oslobođenom teritoriju trebalo je organizirati obranu kojom bi se osigurali i zapriječili svi glavni pravci koji izvode na obalu. U vezi s tim, važan zadatak je bio osiguranje otoka i obale i uspostavljanje pune kontrole plovidbe u vlastitim vodama. Za realizaciju tih zadataka štabovi pomorskih obalnih sektora trebali su poduzeti sve što je u granicama njihovih materijalnih i drugih mogućnosti. Trebalo je uspostaviti, odnosno razviti takvu mrežu osmatračkih stanica koja će garantirati punu kontrolu vlastitog sektora osmatranja i svakodnevno dostavljati depeše Štabu Mornarice o kretanju neprijateljskih, savezničkih i vlastitih brodova. Poseban zadatak je bio što prije osposobiti sve luke za normalno odvijanje pomorskog saobraćaja, uz osiguranje dobrog funkcioniranja rada u njima, prijema i otpreme materijala i obezbjeđenja pilotaže. Lučke kapetanije moraju biti na visini svog zadatka a štabovi sektora će inzistirati da to tako bude. U svim lukama, bez obzira na prisustvo savezničkih brodova, glavni organ je vlastita lučka kapetanija. Saveznici mogu odrediti oficira za vezu s kojim će se rješavati svi problemi oko uplovljenja, veza i manipulacija teretom savezničkih brodova.[4]*

To naređenje je Štab Mornarice dopunio novim zadacima 5. decembra. Osposobljavanje luka mora se vršiti planski i uz saradnju sa organima narodne vlasti i komandama područja. Cilj je bio da se što prije osposobe za rad, pa makar i provizorno, što veće površine u lukama. Zatim da se poprave skladišta i osposobe prilazni putevi. Štabovi sektora treba da poduzmu sve da se pojača rad u brodogradilištima i radionicama, da se popravak brodova vrši udarnički i da se vade i popravljaju potopljeni brodovi. Pri tome treba težiti da se neispravni brodovi što prije poprave. Narodnim vlastima, odnosno privatnim vlasnicima trebalo je vratiti, u prvom redu, ribarske brodove (gajete, leute, motorne čamce) koji nisu bili neophodni za operativnu upotrebu. To se odnosilo i na manje radionice. Time je trebalo pružiti pomoć razvoju ribarstva i oživljavanju narodne privrede.[5>

Zbog važnosti ribolova za ishranu, Štab Mornarice naredbom od 7. novembra ukinuo je većinu dotadašnjih ograničenja. Sada je dozvoljeno ribarenje danju i noću svim dozvoljenim sredstvima od linije Sukošan (južno od Zadra)-Zdrelac (o. Pašman)-Telašćica do rta Zazubac (jugoistočno od Cavtata). U predjelima sjeverozapadno i jugoistočno od tih linija ribarenje su trebali regulirati štabovi odnosnih pomorskih obalnih sektora.[6']

Zbog prenosa težišta borbenih dejstava na sjeverni Jadran, odnosno područje II POS-a, Štab Mornarice je naredio da se formiraju Kvarnerski pomorski sastav i Kvarnerski odred mornaričke pješadije. U vezi s tim, Štabu IV POS-a naređeno je 4. novembra da u sastav navedenih jedinica uputi preostale naoružane brodove osim NB »Partizanke«, 14 patrolnih čamaca, 2 barkase ijedan bataljon mornaričke pješadije. Također je naređeno da se u II POS upute: 4 haubice od

4) *AVII,* k. 2064, br. reg. 32/12. Da bi osmatračke stanice mogle odmah dostavljati sve važne podatke, naređeno je da se povezu sa centrima veze u sektorima, najmanje sa dva sredstva za održavanje veze. Isturene i važne osmatračke stanice morale su imati raaio-vezu sa štabom sektora.

5) *AVII,* k. 2064, br. reg. 32-3/2. Stab IV POS-a odmah je stavio na raspolaganje Oblasnom NOO-u m/j »Triton«-Okrug, a Kotarskom NOO-u Makarska m/j »Zvonimir«-Podgora. Oba broda su s bazama u Splitu i Makarskoj lovila ribu za prehranu stanovništva *(Materijali* br. 164/2).

6) *AVII,* k. 2028, br. reg. 27-1/2. Za ribarenje oko Biševa i Sveca ostale su na snazi ranije naredbe *(AVII,* k. 2037, br. reg. 33-1/1).

100 mm, 2 topa od 105 mm, 4 topa od 57 mm, 6 topova od 20 mm i 1 reflektor. Naknadno je naređeno da se II, III i V POS-u stavi na raspolaganje određeni broj desantnih splavi.[7)]

Na području IV POS-a nije bilo savezničkih jedinica, osim onih koje su ostale na Visu. Na viškom aerodromu bazirali su dijelovi 1. a zatim i 2. eskadrile Vazduhoplovstva NOVJ i savezнички avioni. Međutim, već 2. novembra došao je u Split britanski admiral Morgan, komandant savezničkih pomorskih snaga za Jadran i Jonsko more. On je izjavio da je došao prikupiti podatke o stanju luke i miniranim prilazima. Vrhovni štab je odobrio da se očiste luke u Zadru, Splitu i Dubrovniku. Kada su savezнички minolovci završili razminiranje pomorskih ruta koje vode ka navedenim lukama, odmah su u njih, pored transportnih brodova i minolovaca, počeli uplovljavati i ratni brodovi. U Split je 11. novembra uplovio britanski razarač s grupom američkih oficira koji su tražili da ispitaju aerodrome Sinj i Zemunik kod Zadra. Sa razaračem je uplovila u Split britanska krstarica »Delhi« iako za to nije imala odobrenje Vrhovnog štaba. Protest Štaba Mornarice nije uzet u obzir i po svemu se vidjelo da će ta krstarica ostati u Splitu duže vrijeme. Taj postupak, kao i uplovljenje savezničkih brodova bez odobrenja u Zadar i Šibenik i iskrcavanje njihovih snaga jačih nego što je odobreno u Dubrovnik, stvorili su probleme u međusobnim odnosima. Oni su potencirani i događajima u Grčkoj, tako da su postupci saveznika zahtijevali oprez.[8)*]

Štab IV POS-a odmah je prišao izvršavanju postavljenih naređenja i zadataka. Naoružani brodovi NB-3 »Jadran«, NB-11 »Crvena zvijezda« i BB »Topčider« upućeni su 4. odnosno 6. novembra u II POS, u Kvarnerski pomorski sastav. Tako je IV POS praktično ostao bez naoružanih brodova. U sastavu sektora ostao je NB »Partizanka«, ali je isključivo služio za potrebe Štaba Mornarice. »NB-15« je također ostao u sastavu sektora, ali je još uvijek bio na generalnom remontu, koji je završen tek u aprilu 1945. Za komandanta Kvarnerskog pomorskog sastava postavljen je poručnik Petar Vidan, dotadašnji operativni oficir IV POS-a. U sastav I flotile Kvarnerskog pomorskog sastava ušli su: NB-3 »Jadran«, NB-11 »Crvena zvijezda«, NB-13 »Partizan II«, NB-14 »Pionir« i BB »Topčider«. Za komandanta flotile postavljen je poručnik Ante Lepeš, komandant NB-11 »Crvena zvijezda«.[91]

Premda je Štab Mornarice naredio da se u II POS uputi 14 patrolnih čamaca, to nije bilo moguće izvršiti. Naime, neki od određenih patrolnih čamaca imali su potpuno dotrajale pogonske uređaje, pa se Štab Mornarice složio da se upute samo oni koji su bili potpuno ispravni. U II POS upućena je I flotila patrolnih čamaca IV POS-a, osim tri patrolna čamca koji su imali slabe pogonske uređaje. Od II flotile patrolnih čamaca upućena su tri i barkasa, a od Pomoćne flotile dva

7) *AVII,* k. 2064, br. reg. 30-1/2; *Materijali* br. 163/2.

8) J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ,* 342-344. Britanske snage iskrcane su u Grčkoj nakon povlačenja Nijemaca 14. oktobra 1944, a 17. decembra stupile su u borbu protiv narodnooslobodilačke vojske - ELAS-a. Komandant krstarice »Delhi« kapetan bojnog broda Vejmut (Waymouth) izjavio je da je došao kao oficir za vezu s Mornaricom NOVJ, iako za to nije imao nikakvog odobrenja Vrhovnog štaba. Međutim, pri razmatranju te problematike treba uzeti u obzir da su u Moskvi Staljin i Čerčil 9. oktobra postigli dogovor o proporcijama utjecaja u zemljama jugoistočne Evrope. Prema njemu je britanski i sovjetski utjecaj u Jugoslaviji trebao biti podjednak (fifty-fifty). S tim u vezi je i poruka predsjednika britanske vlade Čerčila upućena komandantu savezničkih snaga na Sredozemlju Vilsonu 20. novembra 1944: »S Rusima smo se složili da ćemo prema Titu i Jugoslaviji voditi zajedničku politiku fifty-fifty. U toj politici ne postoji ništa što bi moglo spriječiti da se iskrcaju britanske lake snage koje ste spremili«. Iskrcavanje se misli na dalmatinsku obalu (Fabijan Trgo, *Vojni aspekti oslobođenja Hrvatske,* Oslobođenje Hrvatske 1945. godine, Zbornik, Zagreb 1986, 14).

9) *AVII,* k. 2066, br. reg. 2-41/1, 5-1/4, 28-1/3, 30-1/2; k. 2047, br. reg. 3-39/1; *Materijalibr.* 164/2. NB-12 »Borac«, koji je bio u sastavu V POS-a, uplovio je u Split 1. novembra. Nakon popravka isplovio je za II POS 11. novembra. Dobio je oznaku NB-13 »Partizan II« kao uspomenu na potopljeni NB-13 »Partizan«. »NB-15« bio je na popravku u Visu do 11. novembra, a zatim je dotegljen u Split gdje je nastavljen remont.

patrolna čamca. Devet patrolnih čamaca i dvije barkase upućeni su u II POS: »PČ-41«, »PČ-42«, »PČ-43« »PČ-44«, »PČ45«, »PČ-50«, »PČ-53«, »PČ-55«, »PČ-57« i barkase »B-l« i »B-2«. Patrolni čamci i barkase ušli su u sastav II, IV i V flotile Kvarnerskog pomorskog sastava. Patrolni čamci koji su ostali u IV POS-u uvršteni su u Pomoćnu flotilu. Ta flotila bila je u Visu, ali je premještena u Split gdje je počela djelovati 20. novembra. Pomoćna flotila imala je u svom sastavu: »PC-46«, »PC-49«, »PČ-56«, »PČ-65«, »PČ-69«, »PČ-78«, »PČ-80«, »PČ-82«, »MČ-5«, »MČ-523«, MČ »Mary, MČ »Naprijed« i barkase »B-5«, »B-6« i »B-7«. Od patrolnih čamaca još je bio samo »PČ-81«, koji je bio u sastavu Mornaričke stanice Vis. U njenom sastavu još su bile barkase »B-3« i »B-4«. Prema tome, sada je IV POS imao samo 9 patrolnih čamaca, 5 barkasa i 4 motorna čamca. PČ-56 »Partizan III« isplovio je 22. novembra iz Splita za Makarsku. Dobio je zadatak da s bazom u Makarskoj vrši patrolnu službu u Hvarskom kanalu do Drvenika. MČ »Naprijed« predat je Lučkoj kapetaniji Split 22. decembra. Po naređenju Štaba Mornarice, barkasa »B-5« predata je Upravi škola i kurseva Mornarice NOVJ 21. decembra. Komandant Pomoćne flotile bio je kapetan Ivo Lelas, a politički komesar Luka Bogdanović.[10)]

Osnovni zadatak Pomoćne flotile bila je patrolna služba, zatim razminiranje improviziranom minolovkom, uništavanje lutajućih mina, održavanje veze između Splita i obalnih baterija i osmatračkih stanica, razna hitna prebacivanja i drugo. Patroliranje je vršeno po posebnim naređenjima Štaba sektora, većinom u Bračkom i Splitskom kanalu.

Prva i II desantna flotila bazirale su u Splitu. Međutim, desantne splavi su do oslobođenja Splita bile angažirane na prebacivanju tenkova, artiljerije, vozila i raznog materijala sa Brača na obalu. Nekoliko desantnih splavi bilo je na području V POS-a gdje su prebacivali jedinice i materijal s Korčule na Pelješac i s Pelješca na obalu. Nakon toga prebacivane su jedinice i razni materijal iz Drača na Pelješcu u Omiš, Split i Trogir. Na traženje saveznika desantne splavi prebacivale su i njihove jedinice iz Visa na Brač i Šoltu i natrag. Sve to pokazuje da su desantne splavi izvršile veliki broj zadataka, što je iziskivalo velike napore njihovih posada koje inače nisu imale obezbijeđen smještaj. Naime, desantne splavi nisu imale nikakav prostor ili kabine za smještaj posada. Još prije oslobođenja Splita, po naređenju Štaba Mornarice pojedine desantne splavi stavljene su na raspolaganje pomorskim obalnim sektorima. Tako je »MS-9« još 11. oktobra upućena u III POS. Nakon oslobođenja Splita u II POS upućene su »MS-5« (4. novembra) i »MS-3« (7. novembra). Te desantne splavi ušle su u sastav V flotile Kvarnerskog pomorskog sastava. Ostale desantne splavi prevozile su iz Neuma i Drača u Split zaplijenjena motorna vozila. Do 15. novembra prebačeno je oko 140 vozila, ali zadatak još nije bio završen. »MS-10« i »MS-11« upućeni su 24. novembra u III POS. Njihov je zadatak bio da vrše prevoz preko rijeke Zrmanje kod Obrovca, kao što je to radila »MS-9« u Šibeniku između Doca i Martinske. Budući da je na »MS-9« došlo do kvara na jednom pogonskom uređaju, to je u Šibenik 26. novembra upućena »MS-1«. »MS-9« se vratila u Split na popravak. »MS-6« uplovila je iz Italije u Split 5. decembra. Kako su na njoj bila samo dva člana posade, ta desantna splav je opremljena i uvrštena u sastav I desantne flo-

10) *AVII,* k. 2066, br. reg. 5-1/4, 2-41/1; k. 2034, br. reg. 5-34/1; k. 2038, br. reg. 44/3; k. 2039, br. reg. 3-36/1; k. 2047, br. reg. 3-10/1,1/1, 8-18/1. Prva flotila patrolnih čamaca IV POS-a sa štabom isplovila je za II POS 6. novembra Za II POS dva patrolna čamca isplovila su 11, jedan 12. i jedan 17. novembra, jer su do tada bili na popravku. Pojedini patrolni čamci Pomoćne flotile uplovili su u Split odmah nakon oslobođenja ili nešto kasnije, dok je štab stigao 18. novembra. U sastavu Mornaričke stanice Vis bili su »PČ-69« i »PČ-78«, ali su ušli u sastav Pomoćne flotile. Barkasa »B-6« bila je na montaži pogonskog uređaja u brodogradilištu u Trogiru, »B-7« bila je na navozu u Splitu bez pogonskog uređaja, dok je na »B-5« montiran novi vanbrodski pogonski uređaj. MČ »Naprijed« predat je Lučkoj kapetaniji jer nije dolazio u obzir za opremanje u patrolni čamac iako je trebao biti »PČ-83«.

tile. Zbog velikih problema oko smještaja posada, donesena je odluka da se na svim desantnim splavima na lijevoj strani krmene palube ugradi kabina sa četiri ležaja. To je znatno poboljšalo uslove života posada na desantnim splavima.[11]*

Komandant I desantne flotile bio je Duško Sisarić a II Ante Vojković. Politički komesar obje flotile bio je Bogo Peručić. Dužnost političkog komesara preuzeo je 7. decembra Nikola Katušić. Naredbom Štaba IV POS-a od 21. decembra rasformirane su I i II desantna flotila. Umjesto njih formirana je Desantna flotila u čiji su sastav ušle sve desantne splavi. Sjedište Desantne flotile bilo je u Splitu. Za komandanta Desantne flotile postavljen je Duško Sisarić, za političkog komesara Nikola Katušić a za zamjenika komandanta Blaž Maračić. Svi poslovi oko uspostavljanja štaba i spajanja obiju flotila u jednu završeni su 23. decembra. Po naređenju Štaba Mornarice desantne splavi »MS-4« i »MS-7« isplovile su iz Splita za Dubrovnik 24. decembra i stavljene su na raspolaganje V POS-u. Od 12 desantnih splavi 7 je bilo na zadacima van IV POS-a, dok ih je samo 5 bilo u Splitu.[121]

U sastavu IV POS-a bilo je 15. novembra 36 ispravnih pomoćnih brodova sa 1.179 tona nosivosti i 111 neispravnih sa 4.334 tone nosivosti. Veliki broj neispravnih pomoćnih brodova bila je posljedica njihovih skoro neprekidnih vožnji u posljednja dva i po mjeseca. Zbog velike potražnje za brodovima prilikom prebacivanja jedinica i materijala nisu se mogli vršiti nikakvi popravci i pregledi na pogonskim uređajima. Moralo se voziti skoro neprekidno uz krajnje napore posada, sa pogonskim uređajima koji su jedva radili, jer su se jedino tako mogli izvršiti svi zadaci. Kada se završilo prebacivanje jedinica i većeg dijela materijala, veći broj pomoćnih brodova morao se vezati, jer su im pogonski uređaji bili u tako trošnom stanju da su zahtijevali hitan popravak. Međutim, brodovi se nisu mogli popraviti, zbog preseljenja tehničkih radionica iz Visa u Trogir i Split. Zato se moralo čekati dok radionice počnu raditi punim kapacitetom. Čim se to dogodilo, broj neispravnih brodova se počeo smanjivati. Tako je IV POS 15. decembra imao 62 ispravna broda sa 2.052 tone nosivosti i 74 neispravna broda sa 3.171 tonom nosivosti. Na popravku u Italiji još je bilo 12 brodova.[131] Od pomoćnih brodova izgubljen je m/j »Velebit«-Vis, koji je prevozeći gorivo za 1. tenkovsku brigadu naišao na minu i 7. novembra potonuo u kanalu Sv. Ante na ulazu u Šibenik. Tom prilikom poginuo je komandant broda Paško Miličić. Pored toga poginulo je još 7 članova posade i pratioca tereta, a nekoliko je ranjeno. Njihova imena nisu poznata.

Bez obzira na to što se situacija u pogledu ispravnih brodova poboljšavala, zahtjevi su svakim danom bili sve veći. Praktično svi su tražili brodove za razne prevoze, a posebno organi narodne vlasti. Ali broj pomoćnih brodova sporo se povećavao, jer ih nije bilo. U oslobođenim lukama nije nađen nijedan ispravan brod, nego samo nekoliko manjih i neispravnih. Jedino rješenje je bilo vađenje potopljenih brodova i njihov što brži remont. Taj zadatak se odmah počeo sprovoditi, ali je trebalo vremena da se brodovi izvade i dovedu u ispravno stanje. Zato su pregledane sve oslobođene luke, pa su napravljeni spiskovi potopljenih brodova s opisom njihovog stanja uz napomenu da li su rentabilni za dizanje. Po-

11) *AVII,* k. 2047, br. reg. 4-23/1, 1-22/1, 16-23/1, 1-7/1, 1-9/1, 1-35/1, 1-40/1; k. 2038, br. reg. 3-17/1. »MS-9« uplovila je u Split iz Šibenika 28. novembra vozeći jednim pogonskim uređajem *(AVII,* k. 2035, br. reg. 3-1/5). Zbog kvarova česta je bila praksa da su desantne splavi vozile s jednim pogonskim uređajem.

12) *AVII,* k. 2047, br. reg. 2-1/1, 22/1, 3-3/1, 4-16/1, 2-19/1, 1-20/1; k. 2038, br. reg. 44/3.

13) *Materijali* br. 163/2. Motorni čamac »Prvenac«, koji se prvi počeo graditi u Visu, prebačen je u Brodogradilište u Trogiru radi dovršenja 12. decembra.

red popravljanja neispravnih, to je, u stvari, bio jedini izvor za povećanje broja brodova.[141]

Sekcija za pomorski saobraćaj IV POS-a odmah je uspostavila predviđenu mrežu lučkih kapetanija i zastupstava. Postojale su ove lučke kapetanije i zastupstva: Lučka kapetanija Vis sa Lučkim zastupstvom Komiža, Lučka kapetanija Hvar sa Lučkim zastupstvima Stari Grad, Jelsa i Sućuraj, Lučka kapetanija Supetar sa Lučkim zastupstvima Bol, Milna, Pučišća i Sumartin, Lučka kapetanija Split sa Lučkim zastupstvima Krilo, Vranjic, Kaštel-Sućurac, Stomorska i Maslinica, Lučka kapetanija Trogir sa Lučkim zastupstvom Kaštel-Lukšić, Lučka kapetanija Omiš i Lučka kapetanija Makarska sa Lučkim zastupstvima Podgora i Baška Voda. Za uspostavljanje navedenih lučkih kapetanija i zastupstava pripreme su izvršene ranije jer su, kako je već navedeno, naredbom Štaba Mornarice od 17. septembra bili postavljeni njihovi rukovodioci.[151]

Najvažniji zadatak Sekcije za pomorski saobraćaj, lučkih kapetanija i zastupstava bio je organizacija i uredno odvijanje pomorskog saobraćaja. Završetkom prebacivanja jedinica i materijala na obalu Štab Mornarice naredio je 15. novembra da se u što kraćem vremenu uspostavi dužobalni i međuotočni pomorski saobraćaj. Tu se, u prvom redu, mislilo na uspostavljanje redovnih brodskih pruga. Da bi se to moglo organizirati, štabovima pomorskih obalnih sektora naređeno je da hitno dostave podatke: o stanju luka (dužinu ispravnih operativnih obala, dubinu mora, mogućnosti pristajanja brodova, zapreke, stanje lučke mehanizacije), prilaze lukama (rute za uplovljenje, minska polja, stanje lučkih svjetala i oznaka, zapreke), rute za plovidbu (tačne opise sigurnih ruta za plovidbu, opasnosti od mina, stanje svjetionika, zapreke), pilotsku službu (gdje je organizirana pilotska služba, predjeli obaveznog pilotiranja) i planove luka. Sve je to trebalo izraditi u vidu elaborata, s tim što je prikupljene podatke odmah trebalo dostavljati ne čekajući njegov završetak. Sekcija za pomorski saobraćaj IV POS-a odmah je pristupila realizaciji tog zadatka, i on je ubrzo izvršen. Štabu Mornarice su dostavljeni planovi svih luka s potrebnim podacima, što je omogućilo da se organizira pomorski saobraćaj koji se znatno razlikovao od dotadašnjeg.[161]

Do oslobođenja Dalmacije svi brodovi su isplovljavali i uplovljavali u Vis i Komižu. Vis je, u stvari, bio centralna luka. Oslobođenjem Splita, Dubrovnika, Šibenika i Zadra stanje se potpuno izmijenilo. Kada je prebačen materijal iz Visa u Split i ostale luke na obali, brodovi u Vis više nisu uplovljavali. Sada je Split postao centralna luka. Brodovi iz Italije više nisu uplovljavali u Vis (osim kad je trebalo kao u usputnu luku) nego u Split. Tako su već početkom novembra uplovili u Split p/b »Makarska«, p/b »Kupari«, p/b »Bakar«, pomoćni ratni brod »Sitnica«, p/b »Solin«, p/b »Galeb«, p/b »Ljubljana« i dr. Glavna pomorska ruta postala je Italija-Vis-Split. Već 4. novembra iz Splita za Italiju upućeni su

14) *AVII,* k. 2042, br. reg. 73/6. Štab IV POS-a naredio je da se posebno pregledaju luke u Splitu, Trogiru, Makarskoj, Supetru, Omišu i Vranjicu i dostavi spisak potopljenih brodova *(AVII,* k. 2042, br. reg. 7-16/2). Podatke za svaki izvađeni brod trebalo je dostaviti Štabu Mornarice. Prema izvještaju Štaba IV POS-a, prvi brodovi koji su izvađeni ili spašeni u Splitu bili su: p/b »Knin« (27. novembra), peniša nafte (28. novembra), m/j »Mali Ivo«-Krilo (30. novembra) itd. *(AVII,* k. 2048, br. reg. 20-3).

15) *Materijali* br. 163/2. U odnosu na naredbu Štaba Mornarice od 17. septembra došlo je do određenih kadrovskih izmjena. Tako je upravitelj Lučke kapetanije Split bio potporučnik Josip Segarić, a politički komesar Marijo Colič; upravitelj "Lučke kapetanije Vis poručnik Bartul Bonačić, a politički komesar Stanko Tudor; politički komesar Lučke kapetanije Supetar Mate Marinković; politički komesar Lučke kapetanije Makarska poručnik Vito Sumić *(AVII,* k. 2042, br. reg. 7-13/1; k. 2038, br. reg. 3-33/1, 3-22/1, 3-48/1).

16) *AVII,* k. 2023, br. reg. 20-1/2. Štabovi sektora bili su zaduženi za organiziranje redovnih brodskih pruga na svom području. Odjeljenje za pomorski saobraćaj Štaba Mornarice preuzelo je organizaciju redovnih dužobalnih pruga, kao i onih za inostranstvo. Peljarska služba najprije je organizirana u Splitu *(AVII,* k. 2038, br. reg. 3-3/1).

m/j »Malinska«, m/j »Hrvat«, m/j »Velebit« i m/j »Darko«. Istovremeno je materijal iz Splita prebacivan u Šibenik, Zadar, 1st, Korčulu i Dubrovnik. Materijal je prvenstveno prebacivan za potrebe vojnih jedinica, a zatim za organe narodne vlasti i stanovništvo. Što se tiče putnika, u prvom redu su prebacivana vojna lica koja su po raznim zadacima putovala u određena mjesta. Za prebacivanje jedinica, zavisno od brojnog stanja organizirani su posebni konvoji ili pojedinačni brodovi. Međutim, organi narodne vlasti zahtijevali su da barem u najminimalnijem obimu počne prevoz putnika. Pored toga, počeo je prevoz zbjega iz Italije. Tako je p/b »Ljubljana« uplovio u Split 17. novembra sa 400 pripadnika zbjega. Sve je njih trebalo vratiti svojim kućama. To pokazuje da su pred organima zaduženim za pomorski saobraćaj stajali obimni i složeni zadaci koje je trebalo hitno rješavati.[17]*

Štab IV POS-a, pored zadataka prevoza jedinica i materijala, posebno iz Visa i Drača u Split a zatim za Šibenik, odmah je organizirao redovne pruge na svom području. Prve pruge u najnužnijem obimu uspostavljene su između Splita, Kaštela i Trogira, Splita, Omiša i Makarske, kao i Splita, Brača, Hvara i Visa. Najprije su uspostavljene tri pruge koje su obavljali motorni jedrenjaci. Zatim je broj pruga povećan na pet, pa na sedam, od kojih je br. 7 bila za V POS. Takvo stanje je bilo krajem decembra. Ipak, sve je to bilo nedovoljno, o čemu je redovno izvještavan Štab Mornarice. Zato su organizirane redovne parobrodarske pruge. Na početku su bile dvije koje su obavljali p/b »Makarska« i p/b »Sitnica«, zatim tri, pa četiri koje su još obavljali p/b »Šton« i p/b »Morava«. Krajem decembra i dalje su bile samo četiri parobrodarske pruge, a njih su obavljali pomenuti parobrodi. Upotrebom parobroda zbog njihove brzine i kapaciteta znatno je poboljšan redovni putničko-teretni saobraćaj. Međutim, kada su to zahtijevale operativne potrebe, a posebno prevoz jedinica, parobrodi su jednostavno privremeno skidani sa redovnih pruga za izvršavanje tih zadataka. Ipak, pored svih problema i poteškoća, uspostavljenim redovnim prugama uglavnom uspješno su rješavani svi zahtjevi za prevoz putnika i tereta. Tu su veliku ulogu odigrali organi za pomorski saobraćaj, lučke kapetanije i posade brodova.[18]'

Za uspješno obavljanje pomorskog saobraćaja pojavio se novi problem koji do tada nije bio akutan. Naime, naglo je povećana potražnja za gorivom, a posebno naftom i benzinom. Pored jedinica Mornarice, gorivo su sve više potraživale jedinice 8. korpusa. Pored tenkova, naglo je porastao broj motornih vozila u svim jedinicama. Organi narodne vlasti tražili su gorivo za svoja vozila, zatim za pogon manjih električnih centrala kakvih je bilo dosta po Dalmaciji, za ribarske brodove i za uljare, jer je počela prerada maslina. Svi su zahtjevi bili opravdani, ali količine goriva koje su dobivane od saveznika nisu bile dovoljne. Četvrti POS se našao u teškoj situaciji, jer je ostao bez benzina koji je bio potreban za pogon desantnih splavi. Stanje je bilo takvo da je tokom novembra i decembra sektor skoro stalno bio bez benzina, a bilo je problema i sa ostalim vrstama goriva. Zato se prešlo na strogu štednju, posebno benzina. Problem snabdjevanja gorivom organa narodne vlasti preuzeo je Štab Mornarice, koji je to rješavao u saradnji sa Oblasnim NOO-om. Štab IV POS-a uspostavio je svoje skladište goriva u prostorijama Veslačkog kluba »Gusar« u Splitu. Upravnik skladišta izda-

17) *Materijali* br. 164/2. Na početku brodovi koji su plovili iz Italije za Split obavezno su doticali Vis. Iz Italije u Split uplovili su 5. novembra p/b »Bakar« sa 300 putnika i 40 tona tereta i p/b »Solin« za 700 tona hrane, a 10. novembra p/b »Galeb« sa 420 tona raznog materijala, p/b »Ljubljana« sa 572 putnika i p/b »Morava« sa 250 putnika i 45 tona municije.

18) *Materijali* br. 164/2. Radi organiziranja redovnih parobrodarskih pruga Štab Mornarice je morao uzeti parobrode koji su inače saobraćali između Italije i Visa, odnosno Splita. Već 5. novembra Okružni komitet KPH za srednjodalmatinsko otočje tražio je depešom da se uspostavi dnevna redovna pruga na relaciji Split-Milna-Hvar-Vis i Hvar-Korčula-Lastovo, jer otoci nisu imali nikakve pomorske veze sa Splitom. Međutim, Štab sektora ie bio prisiljen da uspostavi samo prugu Split-Supetar-Hvar-Vela Luka-Korčula, jer nije imao dovoljno brodova na raspolaganju.

vao je gorivo po prioritetima i po odobrenju referenta za gorivo Štaba sektora. Referent za gorivo bio je potporučnik Josip Zuanić a u skladištu je radilo 6 boraca. U periodu od 15. oktobra do 15. novembra skladište pogonskog goriva IV POS-a izdalo je 400 bačava nafte, 309 bačava benzina, 80 kanti motornog ulja i 4 kante petroleja. Praktično, izdato je sve što je bilo u skladištu. Međutim, uz odgovarajuću štednju i pomoć Štaba Mornarice IV POS je, osim benzina, uglavnom uspijevao zadovoljavati potrebe svojih jedinica i službi.[191]

Minersko odjeljenje IV POS-a je po oslobođenju Splita vršilo razminiranje ulaza i luke. Razminiranje je vršeno improviziranom minolovkom od telefonske žice, odnosno tankog čelik-čela, koju su teglili dva patrolna čamca. Pošto nisu pronađene mine, nastavljen je pregled Kaštelanskog zaliva do Trogira. Mine nisu pronađene, ali je iz stupa mosta u Trogiru izvađeno 200 kg eksploziva. Kako IV POS nije imao minolovaca, dva savezničkа minolovca počeli su razminiranje morskog prostora ispred splitske luke i između Čiova i rta Marjan. Istovremeno je Minerski vod IV POS-a počeo čišćenje postavljenih mina po gradu, zatim na cestama koje vode u Split i po tvornicama u Kaštelima. Savezнички minolovci nisu pronašli mine ispred Splita, ali su razminirajući minsko polje između Čiova i rta Marjan pronašli 21 sidrenu minu. Nakon toga je razminiran Kaštelanski zaliv, ali mine nisu pronađene. Saveznici su, također, izvršili razminiranje splitske luke sumnjajući da su Nijemci položili nekontaktne mine. Međutim, mine nisu pronađene. Nakon toga minolovci su razminirali morski prostor oko Drvenika Velog i Malog gdje je uništeno 9 mina. Razminirajući rutu Drvenik Mali-Split minolovci nisu našli mine. Poslije toga, savezнички minolovci više nisu vršili razminiranje na splitskom području.[201]

Minersko odjeljenje je tako organiziralo rad da je veći dio sastava Minerskogvoda vršio čišćenje mina na kopnu a samo jedna grupa na moru. Sa »PČ-46« i »PC-82«, koristeći improviziranu minolovku izvršen je pregled zaliva Saldun kod Trogira. Zatim su pregledane obale Drvenika Velog i Malog, pa Murvice gdje je uništena jedna mina i na kraju obala Šolte, ali mine nisu pronađene. Minerska ekipa je sa MČ »Naprijed« uništila 3 mine kod rta Ploča. Minerski vod pregledao je lukobran i vojne zgrade u Splitu bez rezultata. Na cesti Kaštela-Malačka izvađeno je 26 protutenkovskih mina, zatim 36 postavljenih kao cjelina i 420 kg eksploziva što je bilo postavljeno za rušenje te ceste. U električnoj centrali Tvornice cementa u Majdanu kod Solina uklonjena su tri minska naboja sa 450 kg eksploziva. Zatim je u Tvornici cementa u Vranjicu uklonjena mina sa 25 kg eksploziva. Pregledana su četiri mosta preko željezničke pruge u Splitu i dezaktivirano je 8 poteznih mina. Izvršen je pregled Divulia i odstranjene su nagazne mine. Također su dezaktivirane bombe postavljene kao mine u Brodogradilištu u Splitu. Prilikom čišćenja mina kod Stobreća poginula su tri civilna lica, dok su stariji vodnik Franjo Knežević i borac Emest Knol ranjeni 12. novembra. Od zadobijenih rana Knol je umro u bolnici, dok su Kneževiću amputirane obje noge.[21)]

19) *AVII,* k. 2048, br. reg. 4-20/1, 3/4; *Materijali* br. 164/2. Skladište pogonskog materijala od 28. do 30. novembra nije imalo nikakvog goriva. U toku 30. novembra primljeno je 50 bačava nafte, 2 bačve benzina i 2 bačve petroleja što je samo privremeno ublažilo nestašicu. Od vozila IV POS je imao: 1 kamion od 1,5 tonu, 1 kamion od 3 tone, 3 džipa i 2 osobnih kola *(AVII,* k. 2042, br. reg. 7-8/3). Mjesečne potrebe Mornarice za gorivom iznosile su 7. decembra: nafte 600 tona, benzina 360 tona, motornog ulja 246 tona, ugljena 100 tona i lož-ulja 100 tona *(AVII,* k. 2071, br. reg. 3-34).

20) *AVII,* k. 2044, br. reg. 8-8/1; *Materijali* br. 164/2. Savezнички minolovci razminirali su samo rute koje vode u Split s otvorenog mora, dok ih druga minska polja nisu zanimala. Prilikom razmin i tanja na savezničkim minolovcima bio je prisutan minerski referent IV POS-a.

21) *AVII,* k. 2044, br. reg. 8/6, 8-12/1, 8-8/1 14-1, 8-4/1; k. 2040, br. reg. 15-16/1. Pored velikog broja nagaznih, Nijemci su postavili i potezne mine, zatim veće količine eksploziva u privredne i druge objekte, na mostove i ceste radi njihovog rušenja pred povlačenje. Međutim, zbog djelovanja udarnih grupa i brzog nadiranja jedinica 12. i 10. brigade mnoga planirana rušenja Nijemci nisu uspjeli realizirati. Detaljnije o tome Ivo Purišić, *Sedam dana u miniranom gradu,* Slobodna Dalmacija, Split 26. listopada 1974, 4.

Budući daje na području IV POS-a bio položen veliki broj nagaznih mina, trebalo je povećati broj minera. Stab sektora uputio je 14. novembra na minerski kurs 6 boraca. Kurs je organizirala Komanda splitskog vojnog područja. Iz obalne artiljerije u Minerski vod prekomandovana su 4 borca radi povećanja njegovog brojnog stanja Mineri su vrlo savjesno radili na otklanjanju mina na kopnu i uništavanju lutajućih na moru, iako za to nisu imali odgovarajuću opremu.[22]*

Služba veze imala je značajnu ulogu kako u borbama za oslobođenje, tako i nakon oslobođenja područja IV POS-a. Trebalo je osigurati sigurnu vezu i za štab, i za jedinice, službe i ustanove sektora. Na Visu su ukinute osmatračke stanice Host i Sektor. Osmatračka stanica Host kompletna je premještena na Drvenik Veli, gdje je 24. oktobra na koti 177 uspostavljena nova. Osmatračka stanica Sektor Kompletno je premještena u Split pa je na Sustjepanu uspostavljena nova. Sada je IV POS imao ove osmatračke stanice: Hum i Vela Glava na Visu, Napoleon i Likova glava na Hvaru, Sv. Juraj na Braču, Vela Straža na Šolti, na Drveniku Velom i Sustjepan u Splitu. Pored toga, postojala je i signalna stanica na Biševu. Takvim sistemom osmatračkih stanica IV POS je u potpunosti pokrivao svoje operativno područje. Sistem osmatranja je poboljšan time što je osmatračka stanica sa Drvenika Velog uspostavila vezu sa osmatračkom stanicom Movar kod rta Ploča (bila je u sastavu III POS-a), a osmatračka stanica Napoleon kod Hvara sa osmatračkom stanicom Vela Luka (bila je u sastavu V POS-a).[23]>

Da bi se obezbijedila telefonska veza, uspostavljene su nove telefonske centrale: (1) Bogomolje na Hvaru (na nju su uključeni telefoni, odnosno telefonske centrale - Sućuraj, osmatračka stanica Likova glava, Gdinj, Poljica i Jelsa); (2) Milna na Braču (na nju su uključeni telefoni, odnosno telefonske centrale - Supetar i osmatračka stanica Vela Straža na Šolti, Lučko zastupstvo Milna, Lučki ured Bobovišće i ranije I flotila patrolnih čamaca i Obalna baterija Ražanj); (3) Supetar na Braču (na nju su uključeni - Bol, Nerežišće, osmatračka stanica Sv. Juraj, Spliska sa dvije linije, Milna, sve centrale i telefoni Lučke kapetanije Supetar, Kotarski NOO i podmorski kabl do obale); (4) Spliska na Braču (vezana sa centralom Supetar duplom linijom, centralom u Dugom Ratu preko podmorskog kabla, Lučkim zastupstvom Sumartin); (5) Osmatračka stanica Vela Straža na Šolti (vezana sa centralom u Milni, lučkim zastupstvima u Stomorskoj i Maslinici, obalnom baterijom kod Obinuškog boka i Mjesnim NOO-om Gornje Selo); (6) Dugi Rat (vezana sa centralama Split, Spliska i Makarska i telefonima s Lučkom kapetanijom Omiš i Lučkim zastupstvom Krilo); (7) Makarska (vezana sa centralom Dugi Rat i telefonima s lučkim zastupstvima u Baškoj Vodi i Podgori i Lučkim uredom u Igranima); (8) Split (vezana sa centralama Dugi Rat, Kaštela-8. korpus i automatskom centralom Split. Na nju su vezani telefoni: osmatračka stanica Sustjepan, Bataljona mornaričke pješadije - 2 komada, I i II desantne flotile, skladišta pogonskog materijala, Ozne IV POS-a, Lučke kapetanije Split, Odjeljenja za pomorski saobraćaj Štaba Mornarice, Štaba Mornarice, Lučke kapetanije Trogir i Lučkog zastupstva Kaštel Lukšić. U zgradi štaba na centralu su povezani telefoni komandanta sektora, načelnika štaba, dežurnog oficira, Tehničke sekcije, Sekcije za pomorski saobraćaj; pomoćnika političkog komesara i Odsjeka za vezu. Postavljena su i dva automatska telefona - jedan za komandanta, drugi za načelnika Štaba sektora).[24']

Podignute su nove telefonske linije: na Hvaru, Jelsa-Bogomolje; na Šolti, Grohote-Maslinica i Maslinica-Obinuški bok (obalna baterija); na Braču, Supe-

22) *AVII,* k. 2044, br. reg. 8-6; k. 2038, br. reg. 3-35/1.

23) *AVII,* k. 2040, br. reg. 3-31/3, 3-20/1; k. 2072, br. reg. 31/2. Sa osmatračkom stanicom Movar veza je uspostavljena 21. novembra. U toku 23. novembra osmatračke stanice Napoleon na Hvaru i Hum (kota 376) i Veloj glavi na Visu pozivale su osmatračku stanicu Vela Luka, ali veza nije uspostavljena, jer je zbog velike udaljenosti umjesto aldis-lampi trebalo upotrijebiti reflektore.

24) *Materijali* br. 162/2; *AVII,* k. 2040, br. reg. 3-31/1, 3-41/1.

tar-Spliska (dupla linija), Spliska-Sumartin i Milna-Bobovišće; na kopnu, Dugi Rat-Makarska, Makarska-Podgora-Igrane, Makarska-Baška Voda, Dugi Rat-Omiš, Dugi Rat-Split, Dugi Rat-Krilo, Split-Kaštela, Kaštela-Trogir. Uspostavljene su sve potrebne linije u Splitu radi povezivanja centrala i telefona. Nakon postavljanja tih linija nad njima je stalno vršen nadzor i otklanjani su kvarovi. Promijenjen je dio linije Stari Grad-Grablje na Hvaru i između Dugog Rata i Splita, koja je dignuta na stupove. Također su uspostavljene nove linije i postavljeni telefoni u Brodogradilištu Trogir, u Upravi škola i kurseva Mornarice NOVJ u Trogiru (Čiovo), u Brodogradilištu u Vranjicu, u Štabu Pomoćne flotile u Splitu, u novoj obalnoj bateriji Ražanj na Braču i u Četi mornaričke pješadije u Divuljama. Kao nepotrebna ukinuta je telefonska centrala u Spliskoj 15. novembra, a telefonske linije su spojene na centralu u Supetru. Pošto je u Splitu uspostavljena protuavionska obrana, za njene potrebe postavljena je nova telefonska centrala. Sve protuavionske baterije povezane su sa 9 telefonskih linija (15 km kabla) sa Komandom protuavionske obrane i osmatračnicom na Marjanu. Sve radove izvela je Četa za vezu uz pomoć radionice veze koja je pregledala i po potrebi popravila telefone i centrale.[251]

Četvrti POS imao je radio-stanicu u Splitu u Štabu sektora i radio-stanicu na Visu. Dok se štab premjestio u Split sve dotadašnje radio-veze držala je radio--stanica u Visu. U međuvremenu radio-stanica u štabu preuzimala je pojedine radio-pravce. Konačno 1. decembra radio-stanica koja je bila u Marinim zemljama ušla je u sastav Mornaričke stanice Vis. Četvrti POS imao je radio-vezu sa II, III i V POS-om, zatim sa Biokovom, 12. brigadom i Hidroinstitutom Mornarice (uspostavljen 6. novembra u Splitu). Radio-veza sa V POS-om ukinuta je 19. novembra a sa Biokovom 1. decembra. Između Splita i Visa uspostavljena je posebna radiofonska veza koja se održavala tri puta dnevno. Zbog tehničkih problema ta veza je često bila u kvaru, ali je zbog važnosti uporno održavana. Od 28. decembra uspostavljena je radiofonska veza i sa Velom Lukom. Obje te veze bile su od posebnog značaja jer su preko njih dostavljani podaci o situaciji na području Korčula-Lastovo-Vis. Preko radio-veze IV POS-a povremeno su slane i primane depeše za potrebe Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju, Oblasnog komiteta SKOJ-a za Dalmaciju i Komande vojnog područja. To je, u stvari, bila pomoć navedenim organima u njihovom djelovanju.[26*]

Odsjek za vezu IV POS-a imao je 11. novembra 175 boraca i rukovodilaca. Njihovim naporima uspostavljen je takav sistem veze i službe osmatranja koji je skoro u potpunosti odgovarao tadašnjim potrebama. Zato je uspjeh još veći ako se uzme u obzir kakvim skromnim sredstvima i materijalom je raspolagala služba veze IV POS-a.

Tehnička služba. Kada se Štab IV POS-a na putu za Split prebacio iz Visa na Brač, cjelokupni sastav njegove Tehničke sekcije sa brodogradilištima i radionicama na Visu potpao je pod nadležnost Tehničkog odjeljenja Štaba Mornarice. U Štabu sektora ostao je samo tehnički referent sa pomoćnikom. Njegov je zadatak bio da ustanovljava havarije i kvarove i da prema potrebi i u saglasnosti sa Tehničkim odjeljenjem Štaba Mornarice upućuje brodove na popravak i remont. Međutim, nakon oslobođenja Dalmacije i preuzimanjem više brodogradilišta i radionica i drugih ustanova, tehnička služba je znatno proširena. Zato je Štab Mornarice naredio 13. novembra da se pri štabovima pomorskih obalnih sektora ponovo uspostave tehničke sekcije kao izvršni organi Tehničkog odje-

25) *AVII,* k. 2040, br. reg. 3-20/1, 3-21/1, 3-25/1, 3-28/1, 3-35/1. Sve navedene glavne telefonske linije završene su do 10. novembra. Telefonska centrala protuavionske obrane sa svim priključcima završena je 25. novembra *(AVII,* k. 2040, br. reg. 42/1). Da bi se što prije uspostavila telefonska veza na liniji Split-Metković-Dubrovnik, pošti Split je privremeno predata linija Omiš-Igrane.

26) AVII, k. 2040, br. reg. 8/1; k. 2048, br. reg. 3/48. Radiofonska veza uspostavljena je i sa obalnom baterijom na rtu Ražanj na otoku Braču.

ljenja Štaba Mornarice po svim pitanjima tehničke službe. Tehnička sekcija IV POŠ-a ostala je na Visu sve dok nisu stvoreni uvjeti da se preseli u Split. To se isto odnosilo i na brodogradilišta i radionice koji su joj bili podređeni.[27]*

Neposredno nakon dolaska u Split tehnički referent IV POS-a odmah je poduzeo mjere za organizaciju tehničke službe na svom području. Preko Gradskog NOO-a u Splitu su preuzeti Mehanička radionica Ferić i Brodogradilište Bulimbašić, dok je mobilizirana s radnicima Auto-mehanička radionica Serdarević. Kako su u Splitu nađena tri neispravna broda, odmah je organiziran njihov popravak. Isti je bio slučaj i sa dva broda koja su nađena u splitskom brodogradilištu. Osim toga, vršeni su i hitni popravci na brodovima iz sastava IV POS-a koji su prebacivali jedinice i materijal u Split. Tehnički referent je pregledao brodogradilište i jednu manju mehaničku radionicu u Trogiru, pa su poduzete mjere da se organizira rad u njima.[28']

Uporedo s preuzimanjem brodogradilišta, tehničkih i ostalih radionica vršeno je preseljenje postojećih brodogradilišta i radionica iz Visa u Split i Trogir. Istovremeno je s Visa prebacivan sa m/j »Zrinski« tehnički materijal koji je bio tamo uskladišten. Svi brodovi za koje se predviđao duži popravak postepeno su dotegljeni iz Visa u Split i Trogir. Zbog oskudice pojedinih vrsta tehničkog materijala poslanje jedan oficir u Italiju da ga pokuša nabaviti i dopremiti u Split. Po naređenju Štaba Mornarice od 6. novembra, u Upravu Brodogradilišta Split postavljeni su inž. Milan Štanger, Bartol Alujević, Lino Pivaca i Marin Pržen.[291]

Preseljenje brodogradilišta i tehničkih radionica iz Visa u Split i Trogir vršeno je u toku novembra Brodogradilište iz Visa preseljeno je u Brodogradilište Bulimbašić u Splitu i djelomično u Brodogradilište Trogir, dok je Brodogradilište iz Komiže preseljeno u Brodogradilište Trogir. Tako su sada uspostavljena dva brodogradilišta: Brodogradilište Bulimbašić u Splitu, koje je počelo raditi već 7. novembra, i Brodogradilište u Trogiru, gdje je rad počeo nešto kasnije. Centralna mehanička radionica i Elektroradionica preseljene su iz Visa u Split, a Mehanička radionica Kut iz Visa u Trogir. Mehanička radionica Roki ostala je u Visu ali sa smanjenim brojnim stanjem jer je jedan broj radnika prebačen u Split. Zbog potreba obnove 10 električara iz Elektroradionice prebačeno je na rad u Električno poduzeće u Splitu.[301]

Pred tehničkom službom stajali su vrlo veliki i složeni zadaci, kao i problemi koje je trebalo hitno rješavati. Ipak, najvažniji zadatak je bio da se što prije poprave neispravni brodovi. Zbog toga je odmah organiziran rad brodogradilišta i radionica, premda je ponegdje najprije trebalo početi s njihovom obnovom. Istodobno je započelo spašavanje potopljenih brodova, koje je odmah trebalo uzeti u rad. Da bi se ti zadaci mogli izvršiti, odmah je počeo udarnički rad koji su prvi započeli radnici koji su do tada radili u brodogradilištima i radionicama u Visu. I pored velikih problema kako tehničke tako i materijalne i kadrovske prirode, rad je odmah započeo iako ni brodogradilišta, ni radionice nisu mogli raditi punim kapacitetom. U toku novembra i decembra preuzeta su, odnosno mobilizirana brodogradilišta i tehničke i druge radionice na splitskom području i u Trogiru. Pored Uprave Brodogradilišta Split, uspostavljene su Uprava Brodogradilišta Bulimbašić i Uprava radionica, a u Trogiru Uprava brodogradilišta. Za upravnika Uprave radionica postavljen je Đuro Šteta a za političkog kome-

27) AVII, k. 2023, br. reg. 2-19/1. Stab Mornarice je naredio da se formiraju uprave brodogradilišta i radionica na područjima svih pomorskih obalnih sektora.
28) *Materijali* br. 162/2; *AVII,* k. 2038, br. reg. 3-15/2, 3-1/1; k. 2066, br. reg. 35-1/2.
29) *Materijali* br. 164/2; Naredba br. 67 Štaba Mornarice od 6. novembra.
30) *AVII,* k. 2066, br. reg. 28-1/3. M/j »Lošinj« prebacio je iz Visa u Split 60 tona brodograđevinskog materijala i 80 radnika 13. novembra, a 14. novembra je nastavio vožnju za Trogir. M/j »Gundulić« je 15. novembra prebacio u Trogir Mehaničku radionicu Kut iz Visa. Na popravak u Trogir upućena su četiri motorna jedrenjaka 17. novembra.

sara Zane Srzić. Uprava je svaki dan dostavljala Stabu IV POS-a pismeni izvještaj 0 popravljenim brodovima. Pored popravljanja brodova, kao prioritetan zadatak bilo je hitno osposobljavanje Brodogradilišta Split zbog njegovih velikih kapaciteta za remont brodova. Također je velika pažnja posvećena spašavanju potopljenih brodova. Na tom zadatku je radilo 200 radnika i rukovodilaca, od kojih 60 ronilaca sa 25 ronilačkih čamaca. Iz Italije je vraćeno 30 kvalificiranih radnika, tehničara i inžinjera koji su 21. novembra raspoređeni u pojedina brodogradilišta i radionice.[30]

Vrlo veliki napori koji su učinjeni na organiziranju i osposobljavanju brodogradilišta i radionica dali su ubrzo dobre rezultate i pored mnogih teškoća i problema. Split je, u stvari, ubrzo postao glavna tehnička baza Mornarice NOVJ, koja je od novembra već gotovo normalno funkcionirala.

Krajem decembra, tačnije 25. decembra u Splitu, u sastavu IV POS-a radila su ova brodogradilišta i radionice:

Brodogradilište Bulimbašić sa 115 radnika i 23 naučnika;
Brodogradilište Vranjic sa 16 radnika;
Mehanička radionica Ferić sa 63 radnika i 14 naučnika;
Mehanička radionica Deželić sa 30 radnika i 12 naučnika;
Centralna mehanička radionica sa 40 radnika i 18 naučnika;
Ljevaonica Deželić sa 3 radnika i 2 naučnika;
Drvodjelska radionica B. Alujević sa 22 radnika i 2 naučnika;
Limarska radionica sa 5 radnika;
Elektroradionica sa 40 radnika;
Tehnička radionica Mandić sa 3 radnika i 1 naučnikom.
U Brodogradilištu u Trogiru radilo je 130 radnika i 52 naučnika.
To je bilo ukupno 591 radnik i naučnik.[321]

Pored navedenih, u sastavu IV POS-a bili su još: Brodogradilište Split gdje su vršene pripreme za početak rada, zatim Brodogradilišta u Rogaču na Šolti, Milni na Braču i Vrboskoj na Hvaru koja su popravljala ribarske brodove (čamce, gajete i leute), Jedrarska radionica u Splitu i Tokarsko-drvodjelska radionica Kukoć, također u Splitu. Sve radionice i brodogradilišta dali su 63.951 direktan radni sat od 25. novembra do 25. decembra. Pored radova za Mornaricu, utrošeno je više radnih sati za potrebe ostalih jedinica NOVJ i organe narodne vlasti. Istodobno je na montaži električne centrale u Sinju dato 213 radnih sati. U tom periodu dignuta su na navoz radi popravka i spuštena u more 32 broda. Izvršena su 24 veća i 21 manji popravak trupa na brodovima. Također je izvršen 21 veći 1 89 manjih popravaka na pogonskim uređajima brodova. Ukupno je po raznim osnovama bilo na popravku 138 brodova. Neki od njih su zahtijevali generalni pregled i popravak, dok je većini trebalo izvršiti popravak trupa i pogonskog uređaja, odnosno izvući ih na navoz. Popravljeno je 48 gajeta i čamaca. Radnici iz mornaričkih radionica radili su u istom periodu na popravkama električne mreže u Splitu, zatim na mostu preko Jadra i tankovima goriva u Solinu. Prema tome, napred navedeni podaci najbolje pokazuju kakvi su bili napori tehničke službe, odnosno svih njenih pripadnika da se izvrše postavljeni zadaci.[33]*

31) *AVII,* k. 2040, br. reg. 7-28/1, 7-21/1. Naredbom broj 71 Štaba Mornarice od 15. novembra formiran je Tehnički bataljon. Bio je podređen Štabu Mornarice i imao je 207 boraca i rukovodilaca. U njegovom sastavu bila je i Ronilačka četa sa 88 boraca i rukovodilaca.

32) *AVII,* k. 2071, br. reg. 4-4/45, 33-5; k. 2035, br. reg. 39-1/5; K. Pribilović, *Split - tehnička baza Mornarice NOVJ,* Mornarički glasnik, 2/1976, 283-297.

33) *Isto.* Premda nije bilo na raspolaganju odgovarajućih brodova ni dizalica, izvedeno je nekoliko vrlo složenih tehničkih radova. Iz Dugog Rata u Split prebačen je transformator težak 30 tona. U Gružu je na m/j »Deva« ukrcana lokomotiva s tenderom težine 37 tona, pa je 28. decembra prebačena u Split za potrebe pruge Split-Sinj. Zbog porušenog mosta preko Jadra iz Splita je u Solin prebačena brodom lokomotiva s tenderom težine 62 tone za potrebe pruge Solin-Knin.

Za rukovodioca Tehničke sekcije IV POS-a postavljen je najprije inž. Vladimir Doviđenko. Međutim, naredbom Štaba IV POS-a od 7. decembra, uz odobrenje Štaba Mornarice, za rukovodioca Tehničke sekcije postavljenje inž. Milan Štanger, za zamjenika potporučnik Jerko Ružič, a za referente poručnici Zlatko Ferić (za pregled brodova i pogonskih uređaja) i Rudi Glaiher (za nabavke materijala). Inž. Doviđenko je premješten u Tehničko odjeljenje Štaba Mornarice.[341]

Tehnička sekcija IV POS-a, uz pomoć Tehničkog odjeljenja Štaba Mornarice, neprekidno je radila na poboljšanju organizacije rada u brodogradilištima i radionicama. Također su poduzete mjere da se poveća broj radnika, posebno kvalificiranih. Budući da su potrebe za brodovima svakim danom bile sve veće, poduzete su posebne mjere da se što prije osposobi Brodogradilište Split za rad. U njemu je krajem decembra već bilo 569 radnika, koji su, pored osposobljavanja pojedinih pogona, radili i na popravcima brodova. Isto tako, rađeno je na otvaranju novih radionica i pogona, kao i kompletiranju postojećih. Sve to pokazuje kakvi su bili napori tehničke službe i svih njenih pripadnika da što brže i bolje izvrše postavljene zadatke.

Nakon prebacivanja kompletnog štaba i najvećeg dijela jedinica IV POS-a iz Visa u Split, Štab sektora predložio je 8. novembra Štabu Mornarice da se Mornarička stanica Hvar prebaci u Vis. Od mornaričkih jedinica na Visu ostali su samo obalna artiljerija, Pomoćna flotila IV POS-a i osmatračke stanice. S obzirom na važnost Visa, smatralo se da na otoku mora postojati jedna mornarička komanda koja bi rukovodila mornaričkim jedinicama. Pošto Mornarička stanica Hvar više nije imala onu ulogu zbog koje je formirana, donesena je odluka da se preseli u Vis. Štab Mornarice odobrio je preseljenje, pa je Mornaričkoj stanici Hvar naređeno 12. novembra da se prebaci u Vis i tamo počne djelovati pod nazivom »Mornarička stanica Vis«.[351]

Mornarička stanica Vis počela je djelovati 20. novembra. U svom sastavu imala je: patrolne čamce »PČ-69«, »PC-78«, »PĆ-81«, barkase »B-3« i »B-4« i 50 boraca. Operativno su joj bili potčinjeni: osmatračke stanice Hum i Vela Glava, signalna stanica na Biševu, Lučka kapetanija Vis, Lučko zastupstvo Komiža i obalna artiljerija koja je na položajima imala 3 topa od 57 mm, 19 topova od 40 mm, 1 top od 47 mm i 2 reflektora. U sastav Mornaričke stanice naknadno je ušla radio-stanica Štaba IV POS-a koja je ostala na Visu radi održavanja radio-veze dok se Štab sektora prebacivao preko Brača do Splita. Štab Mornaričke stanice dobio je radio-stanicu s kojom je održavao svakodnevnu radiofonsku vezu sa Štabom IV POS-a. Veza se na početku održavala tri, a zatim četiri puta dnevno. Štab Mornaričke stanice pratio je situaciju na morskom prostoru oko Visa i o svemu izvještavao Štab sektora. Sve obalne baterije bile su u stanju pripravnosti. Komandant Mornaričke stanice Vis bio je kapetan Ratko Franković a politički komesar Branko Cvjetičanin.[36']

Intendantura IV POS-a kompletno je preseljena iz Visa u Split 30. oktobra. Preseljeni su skladište hrane i odjeće, krojačka i cipelarska radionica, skladište goriva i sastav Intendanture. U Splitu je odmah organizirana kuhinja za ishranu sastava sektora i jedinica. Mobilizirane su pekare, brijačnica i krojačka radionica, čime su osigurane sve potrebe sektora Ishrana je bila jednolična i osjećala se velika potreba za svježom hranom. Na skladištu nije bilo šećera.[37)]

Sanitetski odsjek IV POS-a odmah je uspostavio ambulantu u Splitu. Ambulanta je imala 25 kreveta (početkom decembra je proširena na 35 kreveta) i

34) *AVII,* k. 2038, br. reg. 3-30/1; k. 2040, br. reg. 7-25/1.
35) *Materijali* br. 162/2; k. 2037, br. reg. 1-51/1. Pomoćna flotila prebačena je u Split
36) *Materijali* br. 163/2. Za političkog komesara Lučke kapetanije Vis postavljenje Ernest Mezga *(AVII,* k. 2044, br. reg. 6-32/1). Krajem decembra Mornarička stanica imala jc samo »PČ-81«, jer su ostala dva bila na popravku, odnosno vraćeni su u sastav Pomoćne flotile.
37) *AVII,* k. 204I, br. reg. 4-2/1; k. 2038, br. reg. 3-15/2; *Materijali* br. 163/2.

bila je dovoljna za potrebe sektora. U Splitu su se nalazile Vojna i Mornarička bolnica, koje su također preseljene sa Visa. Pošto ambulanta nije imala liječnika ni dovoljno medicinskih sestara, Štab sektora je zatražio pomoć od Gradskog NOO-a. Traženju je udovoljeno pa su IV POS-u dodijeljeni jedan liječnik i tri stručne bolničarke. Za upravnika ambulante postavljenje liječnik Marin Dumanić, a za političkog komesara potpo ručnik Vinko Zuvić. Sanitetska služba je poduzela mjere da sve jedinice i ustanove imaju sanitetske referente, odnosno bolničare. To se posebno odnosilo na Bataljon mornaričke pješadije. Za zamjenika sanitetskog referenta IV POS-a postavljen je Danko Krstinić, a za higijeničara sektora Ivan Zuvić. Naredbom Štaba Mornarice od 18. decembra za upravnika ambulante IV POS-a postavljen je liječnik Ante Bonačić-Mandinić, dotadašnji upravnik ambulante III POS-a, a na njegovo mjesto je postavljen Marin Dumanić.[38)]

Obalna artiljerija. Nakon prebacivanja na obalu Artiljerijske grupe 8. korpusa na Visu je ostala samo tzv. pozicijska artiljerija. To su, u stvari, bile obalne baterije raspoređene za obranu otoka. Sva pozicijska artiljerija ušla je u sastav IV POS-a i dobila naziv »Obalna artiljerija IV POS-a«. Na Visu je bilo 10 baterija koje su sve bile na položajima. Za vrijeme borbi za oslobođenje Dalmacije baterije su bile u pripravnosti. Na položaj Sućuraj na Hvaru prebačene su 4 haubice od 100 mm, 2 topa od 105 mm, 2 topa od 57 mm i 1 reflektor. Ta baterija je tukla cestu Makarska-Ploče i njemačku bateriju kod Podaca. Dva topa od 57 mm prebačena su na položaj Ražanj na Braču. Baterija od 4 topa od 57 mm postavljena je na Drveniku Velom, odnosno Malom. Dva topa od 20 mm dodijeljena su Štabu Mornarice, dok su dva topa od 20 mm bila još uvijek u sastavu 2. brdskog diviziona. Obalna artiljerija imala je 28. oktobra 3 oficira, 13 političkih rukovodilaca, 61 podoficira i 313 boraca.[39']

Osnovni problemi obalne artiljerije IV POS-a bili su: (1) topovi su bili od pet različitih kalibara, a najviše je bilo protutenkovskih od 40 i 57 mm, i običnih od 20 mm; (2) prilikom formiranja diviziona Artiljerijske grupe 8. korpusa svi sposobniji rukovodioci iz baterija pozicijske artiljerije povučeni su u divizione. Njih su zamijenili najsposobniji koji su ostali u baterijama, većinom bez dovoljno stručnog znanja, posebno iz artiljerije; (3) svi mlađi i fizički sposobniji borci prekomandovani su u divizione, dok su u zamjenu dobiveni stariji i fizički slabiji. Jedan broj je bio ograničeno i potpuno nesposoban za vojnu službu. Pored toga, zbog popune diviziona baterije su imale smanjeno brojno stanje, pa je za njihovu popunu nedostajalo minimalno 30 do 40 artiljeraca.[40']

Osim toga, određeni broj topova s posadama je predat II POS-u. Broj topova koji je ostao nije bio dovoljan da se efikasno zapriječe svi prolazi i organizira obrana otoka i određenih odsjeka obale. U takvoj situaciji Štab IV POS-a organizirao je obranu Visa i glavnih prolaza koji vode ka Splitu. Također je organizirana i direktna obrana Splita. Štab Obalne artiljerije IV POS-a prebačen je iz Visa u Split 6. novembra. Nakon razmatranja postojeće situacije donesena je odluka o novom rasporedu obalnih baterija. Štabu II POS-a najprije je upućena kompletna baterija od 4 haubice 100 mm. Zatim su upućeni 2 topa od 105 mm, 1 reflektor, 3 topa od 57 mm i 3 topa od 20 mm. Sa topovima su upućene i kompletne posade.[41']

38) *AVII,* k. 2038, br. reg. 2-35/1; k. 2040, br. reg. 8-44/1,9-21/1,10-23/3,10-5/1. Liječnik je došao 1. a bolničarke 4. novembra.

39) *AVII,* k. 2037, br. reg. 1-50/1; k. 2046, br. reg. 1-26/1, 1-26/2, 1-26/5, 3-7/1.

40) *Isto.* Prosječna starost boraca bila je 40-50 godina, pa i više. Prilikom formiranja diviziona Artiljerijske grupe 8. korpusa naređeno je da se popune prema postojećoj formaciji mlađim i fizički sposobnijim borcima. To je učinjeno zbog toga što su divizioni išli na kopno a pozicijska artiljerija je ostala na Visu, pa se smatralo da divizioni imaju prednost.

41) *AVII,* k. 2046, br. reg. 1-1/3, 1-41/1. Navedeni topovi upućeni su II POS-u zbog utvrđivanja otoka Ista

Formirano je osam baterija koje su postavljene na slijedeće položaje:

- baterija br. 11, sa 2 topa od 57 mm i 7 topova od 40 mm. Topovi su raspoređeni kod Oključne, Komiže i na južnoj obali otoka Visa;
- baterija br. 12, sa 8 topova od 40 mm i 2 reflektora. Topovi su raspoređeni na istočnoj obali Visa od rta Stračina do rta Polivaio;
- baterija br. 13, sa 1 topom od 57 mm, 4 topa od 40 mm, 2 topa od 20 mm i 1 topom od 47 mm. Topovi su raspoređeni na sjevernoj obali Visa od rta Stračina do rta Nova Pošta;
- baterija br. 14, sa 2 topa od 57 mm i 4 topa od 40 mm. Jedan top od 57 mm postavljen je kod Vinišća (sjeverno od Drvenika Velog), a drugi na rtu Obinuški bok (Šolta). Topovi od 40 mm postavljeni su na rtu Ražanj (o. Brač);
- baterija br. 15 (protuavionska), sa 6 topova od 20 mm. Topovi su postavljeni u Splitu - 2 na hotelu »Ambasador« (sada Dom JNA), 2 na kuću čuvara na Marjanu i 2 na kuću Senjanović (Veli Varoš);
- baterija br. 16, sa 1 topom od 105 mm, 2 topa od 57 mm i 1 reflektorom. Top od 105 mm postavljen je na groblje kod rta Sustjepan na ulazu u luku Split. Jedan top od 57 mm i reflektor postavljeni su na istom rtu na samom ulazu u luku, dok je drugi top od 57 mm postavljen na rtu Marjan;
- baterija br. 17 (protuavionska), sa 6 topova od 20 mm. Topovi su postavljeni u Splitu - 2 na zgradu Higijenskog zavoda, 2 na tvrđavi Gripe i 2 na uzvisini Vrzov Dolac;
- baterija br. 18, sa 2 topa od 105 mm i 2 topa od 40 mm. Topovi su postavljeni po dva (1 od 105 mm i 1 od 40 mm) na položaju istočno od uvale Zenta i na zapadnom rtu uvale Bačvice u Splitu.[421]

Ovaj raspored baterija i topova ostao je uz manje izmjene sve do kraja decembra. Baterija br. 15 pojačana je sa još 2 topa od 20 mm koji su doneseni sa Visa i postavljeni na zgradu suda u Splitu. Na Sustjepanuje postavljen jedan dvocijevni mitraljez od 12,7 mm. Na Marjanu su uređeni osmatračnica i komandno mjesto za protuavionsku obranu Splita. Uvečer 6. decembra otvorena je vatra iz svih topova od 20 mm radi probe funkcioniranja protuavionske obrane. Umjesto 8 topova od 20 mm »breda«, koji su predati Artiljerijskoj grupi 8. korpusa, postavljeno je 8 topova od 20 mm »hispano« za protuavionsku obranu Splita. Na svim baterijama pojačana je obuka boraca i rukovodilaca a vršena su i probna gađanja.[43]*

Kada se razmotri navedeni raspored obalne artiljerije, vidljivo je da je glavna pažnja posvećena Splitu i Visu. U stvari, težište je bilo na Splitu gdje je organizirana obrana luke i protuavionska obrana. Što se tiče prilaza Splitu branjeni su Splitska vrata, prolazi između Šolte i Drvenika Velog i ovog otoka i kopna. Sve ostalo je moralo biti zanemareno jer nije bilo topova. O tome je izvješten Štab Mornarice, koji ih je pokušao pronaći. Konačno, dobijena su 4 brdska topa od 75 mm, koje je dodijelio Štab 8. korpusa, ali bez posada. Također su iz Sinja u Split prebačena 3 topa od 155 mm, ali bez posada. Međutim, te je topove tek trebalo dovesti u potpuno ispravno stanje i postaviti na položaje. Predviđeno je da se postave na Drveniku Velom i Ciovu. Budući da za njih nije bilo posada, zatražena je pomoć od Štaba Mornarice.[441]

Obalna artiljerija IV POS-a preimenovana je u Obalni artiljerijski divizion IV POS-a. Rukovodstvo je ostalo isto. Krajem decembra Obalni artiljerijski divizion imao je 10 oficira, 31 podoficira, 249 boraca (od kojih 12 drugarica), što je ukupno bilo 290. Od naoružanja imao je: 3 topa od 105 mm, 2 topa od 75 mm, 5 topova od 57 mm, 25 topova od 40 mm, 1 top od 47 mm, 14 topova od 20 mm,

42) *AVII,* k. **2046,** br. reg. **1-41/1, 1-41/3, 2-5/1, 1-34/1.**
43) AVII, k. **2046,** br. reg. **2-26/2, 4-8/1, 2-22/1, 2-21/1.**
44) *AVII,* k. **2046,** br. reg. **2-6/1, 2-26/2.** Topovi od **75** mm dobijeni su iz Artiljerijske škole **8.** korpusa. Dva topa je uzeo Stab Mornarice za svoje potrebe.

1 dvocijevni mitraljez od 12,7 mm i 4 reflektora. Brojno stanje je smanjeno, jer su posade i topovi koji su predati II POS-a prešli u njegov sastav. Raspored baterija je ostao isti. Smatralo se da njihov broj treba povećati, ali nije bilo odgovarajućih topova. Također su poduzete mjere da se položaji obalnih baterija bolje urede, ali se u tome nije imalo iskustva. Zato je operativni oficir kapetan Orebić dobio zadatak da prouči njemački sistem utvrđivanja obalnih baterija. On je nekoliko dana to radio u Makarskom primorju sve do Ploča, i o svemu dostavio izvještaj sa skicama. S tim je upoznat Štab Mornarice, koji je inače razmatrao novi raspored obalnih baterija na cijelom oslobođenom području obale i otoka.[45]»

Mornarička pješadija. Bataljon mornaričke pješadije IV POS-a našao se kompletan u Trogiru 28. oktobra. Po naređenju Štaba Mornarice trebalo je pružiti pomoć III POS-u u uslobađanju šibenskih otoka i Šibenika. Na osnovi naređenja Štaba IV POS-a, 2. i 3. četa Bataljona mornaričke pješadije jačine 150 boraca sa zamjenikom komandanta i političkim komesarom prebačene su 31. oktobra na Žirje. Po naređenju referenta mornaričke pješadije, dijelovi 2. bataljona mornaričke pješadije III POS-a i Bataljona mornaričke pješadije IV POS-a zaposjeli su šibenske otoke. Zadatak je bio da se ne dozvoli Nijemcima povlačenje morem. Nakon toga dijelovi oba bataljona iskrcani su u Vodice. Nijemci su držali položaje od kote 87 Tusta do kanala Sv. Ante. Nakon podilaženja, uvečer 2. novembra prema neprijateljskim položajima krenule su jedinice 2. bataljona mornaričke pješadije III POS-a i dvije čete Bataljona mornaričke pješadije IV POS-a. Neprijatelj se žilavo branio a zatim se povukao u Šibenik. Ubijeno je nekoliko neprijateljskih vojnika a šest je zarobljeno. Lakše je ranjen jedan borac. Dok je 1. dalmatinska brigada prodirala u Šibenik sa istočne strane, borci mornaričke pješadije obje jedinice prebačeni su u ranim jutarnjim satima 3. novembra iz Martinske u Dolac. Njemačke zaštitnice su bježale prema Drnišu. Šibenik je oslobođen. Nakon toga obje čete Bataljona mornaričke pješadije IV POS-a prebačene su u Split.[46]*

Od jedinica Bataljona mornaričke pješadije koje su ostale u Trogiru u Split je 30. oktobra prebačena 1. četa, a sutradan Prateća četa i dio Štaba bataljona. Budući da su u Split stigle i dvije čete iz Šibenika, kao i desetina koja ja osiguravala bateriju na Drveniku Velom, bataljon je sada bio kompletan i brojio je 244 borca. Pojačan je sa 10 boraca koji su dobiveni od Komande mjesta Makarska. Međutim, 40 boraca je prekomandovano u Prateću četu Štaba Mornarice, tako daje brojno stanje bataljona smanjeno. U takvoj situaciji bataljonu je dodijeljeno 160 zarobljenih mornara iz sastava ratne mornarice NDH koji su ostali u Splitu nakon povlačenja Nijemaca. Poslije provedenog postupka ispitivanja i provjere, ti mornari su raspoređeni po četama Bataljona mornaričke pješadije. U međuvremenu, naredbom 8. korpusa rasformirane su grupe dalmatinskih partizanskih odreda, pa je IV POS-u dodijeljeno 230 boraca iz sastava Grupe južnodalmatinskih odreda. Sada je bilo dovoljno boraca da se Bataljon mornaričke pješadije popuni prema formaciji koju je naredio Štab Mornarice. Odmah se pristupilo reorganizaciji bataljona, uz svakodnevnu pojačanu obuku. Ali taj zadatak je morao biti prekinut jer je stigla naredba Štaba Mornarice o formiranju Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije.[47]*

45) *AVII,* k. 2046, br. reg. 5-2/1, 5-3/1, 5-15/12, 5-22/1, 5-25/1, 5-34/1.

46) AVII, k. 2039, br. reg. 34-1/3; k. 2035, br. reg. 6-24/1; k. 2038, br. reg. 2-23/1. Obje čete su ukrcane na m/j »Pravedan« koji je isplovio za Zirje u 22 sata 29. oktobra. Zbog jakog juga m/j »Pravedan« morao je uploviti u uvalu Sičenicu kod Rogoznice, gdje se zadržao do 31. oktobra. Po iskrcavanju na šibenske otoke rukovodstvo ovog dijela bataljona vrlo je slabo ili nikako obaviještavano o stvarnoj situaciji na području Šibenika. U izvještaju o borbi kod[Martinske pogrešno je naveden datum 1. novembar, jer je to bilo 2. novembra *(Materijali* br. 159/2).

47) *AVII,* k. 2035, br. reg. 6-19/1, 1/20-1; k. 2066, br. reg. 35-1/2. Bataljon je imao 412 boraca 3. novembra *(AVII,* k. 2035, br. reg. 5-22/1).

Kvarnerski odred mornaričke pješadije formiranje na otoku Istu 8. novembra. Ta nova jedinica bila je u sastavu II POS-a kao i Kvarnerski pomorski sastav. Po naređenju Štaba Mornarice, IV POS je trebao odmah uputiti u Kvarnerski odred mornaričke pješadije jedan kompletan bataljon. Zbog toga je od dotadašnjeg bataljona, koji je poslužio kao kostur, formiran 1. bataljon mornaričke pješadije IV POS-a jačine 250 boraca. Za komandanta je postavljen potporučnik Ante Blašković Riki, za političkog komesara Frane Mrduljaš, dok je operativni oficir bio Ivan Kercan. Bataljon je 7. novembra stigao u 1st, ali je istog dana prebačen u Molat. Ušao je u sastav Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije kao 4. bataljon.[48]*

Od boraca i rukovodilaca koji su ostali u Splitu formiran je 6. novembra 2. bataljon mornaričke pješadije IV POS-a. Imao je 145 boraca. Za komandanta je postavljen potporučnik Ivan Benussi, a za političkog komesara Branimir Mudronja. Bataljon je imao sjedište u Splitu, ali je jedna četa prebačena u Divulje 12. novembra. U bataljonu je formiran vod minobacača sa 3 minobacača od 81 mm i 29 boraca. U međuvremenu bataljon je popunjen novim borcima pa je 20. novembra brojno stanje bilo 204 borca. Zbog velikog broja novih boraca u bataljonu je vršena intenzivna vojna i politička obuka. Nakon jedinačne i vodne obuke, održana je vježba »napad-obrana« u predjelu Solina.[491]

Četvrti bataljon Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije na Molatu također je vršio intenzivnu obuku. Zbog velikog broja novih i neiskusnih boraca bataljon nije bio dovoljno pripremljen za zadatke koji su ga očekivali. Pored toga, sastav četa i vodova znatno je izmijenjen u odnosu na ranije stanje. Zato je trebalo borbenom obukom i političkom nastavom učvrstiti i povezati jedinice bataljona. Održano je više vježbi i borbenih radnji, a također je izvršeno i gađanje streljačkim naoružanjem i vježbano bacanje ručnih bombi. Sve je to utjecalo da se poveća borbena spremnost bataljona, ali je ona još uvijek bila nedovoljna.

Štab Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije odlučio je da, pored obrane Ista, sva četiri bataljona uputi na Pag radi napada na neprijateljsko uporište, s tim da ga se u povoljnim uslovima eventualno pokuša i zauzeti. Pored toga, bataljoni su trebali štititi plovidbu vlastitih brodova kroz prolaz Ljubač, na putu iz Zadra za Obrovac. Tim borbenim dejstvima borci i rukovodioci bataljona su, ujedno, trebali, stjecati borbena iskustva i podizati borbenu spremnost na viši nivo. Neprijateljsko uporište u Pagu bilo je dobro utvrđeno bunkerima, žičanim preprekama i minskim poljima. U slučaju potrebe, uporište je pojačavano snagama iz Karlobaga. Ipak, najveći problem je bila neprijateljska obalna baterija iznad Karlobaga, koja je svojom vatrom kontrolirala sve prilaze uporištu na Pagu.[501]

Četvrti bataljon je prebačen na Pag pa je noću 11/12. novembra zauzeo naređene položaje smjenjujući 1. bataljon. Glavnina bataljona raspoređena je na sektoru Gorica-Vrčići, uz osiguranja prema neprijateljskom uporištu u Pagu. Jedna desetina bila je na rtu Fortica radi osiguranja prolaza Ljubač, dok je druga bila u Povijani kod radio-stanice. Štab bataljona sa 3. i Pratećom četom bio je u Gorici. Već noću 12/13. novembra izvršeno je nasilno izviđanje u pravcu kote Gradac s južne strane Paga. Izviđanje je izvršeno i u toku dana. Otvarana je i vatra na Pag, na koju je neprijatelj odgovarao, ali nije izlazio iz žice. Noću 13/14. novembra izvršen je prepad na neprijateljske bunkere. Neprijatelj je iz njih odgovorio žestokom vatrom. Po danu su stalno slane patrole prema Pagu, a noću su

48) *AVII,* k. 2024, br. reg. 7-16/1; k. 2066, br. reg. 28-1/3, 37-1/3. Prvi bataljon je krenuo iz Splita brodovima u 10 sati 6. novembra. Zadržao se jednu noć u Vodicama i kratko u Zadru.

49) *AVII,* k. 2035, br. reg. 7-2/1, 7-7/1. Zbog nedostatka kadra, ierje većina ostala u 1. bataljonu, nisu bile popunjene sve dužnosti u 2. bataljonu. U čast proslave oktobarske revolucije. 2. bataljon je učestvovao u povorci kroz Split 7. novembra.

50) *AVII,* k. 2024, br. reg. 2-1/18; *Zbornik NOR-a,* tom VIII, knjiga 3, 434.

vršena nasilna izviđanja. Ubrzo je uočeno da je neprijatelj dobro organizirao obranu uporišta. Obalna baterija iz Karlobaga povremeno je otvarala vatru na položaje jedinica bataljona.[50]

Prikupivši potrebne podatke, neprijatelj je odlučio da pokuša bataljon izbaciti s Paga. Bilo je zamišljeno da se bataljon napadne iz tri pravca, pokuša opkoliti i uništiti u rajonu sela Gorica. Nakon što se u jutarnjim satima 18. novembra neprimjetno iskrcala u uvali Grabovac (sjeveroistočno od Gorice), jedna neprijateljska kolona je odmah krenula prema Gorici gdje je bio Štab bataljona. Druga neprijateljska kolona krenula je iz Paga prema Gorici, a treća nakon što je prešla most uputila se ka koti 60 južno od Gorice. Kolona koja se iskrcala, u stvari, iza leđa bataljona došla je neprimjetno do Gorice i izvršila iznenadan napad na selo. Zbog tog napada došlo je do teške situacije. Naime, niko nije pretpostavljao da može doći do direktnog napada na Goricu kada su prema neprijateljskom uporištu bila postavljena dobra osiguranja. Zato se i dogodilo da je neke borce napad zatekao bez oružja, a neki su u tom momentu bili na umivanju. Komandant bataljona je odmah obavijestio telefonom sve položaje oko Gorice, osim Vrčića zbog prekinute veze, da je počeo neprijateljski napad. Jedan vod je poslan na kotu 60 kako neprijatelj ne bi opkolio Goricu s južne strane. Drugi vod je dobio zadatak da usporava nadiranje neprijatelja prema Gorici iz pravca Paga. Komandant se s jednim vodom i minobacačima izvukao iz Gorice, a zatim je izvršio protunapad zauzimajući kote sjeverno od sela. Taj manevar je donekle olakšao situaciju. Kada je stigao u pomoć vod iz Vrčića, ponovo je izvršen napad na neprijatelja i on je potisnut prema Pagu. Gorica je bila slobodna, ali je neprijatelj jačim snagama izvršio protunapad pa je zauzeo položaje iznad sela. Budući da su borci ostali bez municije naređeno je povlačenje prema Gorici i Vrčićima. Kada je stigla municija, ponovo je izvršen napad na neprijatelja i on je potisnut prema Pagu. Došao je u pomoć 1. bataljon Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije koji je nastavio goniti neprijatelja. Nakon što su dijelovi tog bataljona zauzeli položaje iznad Gorice, 4. bataljon se povukao prema Povijani.[52]*

Četvrti bataljon imao je 6 poginulih (imena nisu poznata), od kojih su 3 stregali neprijatelji i 42 su ranjena i 34 nestala. Izgubljena je oprema 1. čete jer se zapalila u kući gdje je bila, zatim 3 puškomitraljeza, 1 mitraljez i 1 laki minobacač, a 2 su puškomitraljeza uništena. Neprijateljski gubici nisu poznati, a zaplijenjeni su: 1 minobacač od 81 mm, 10 pušaka, 20 sanduka municije, 1 pištolj i nešto vojničke opreme.[53]*

Mada je bataljon bio iznenađen, u borbi se istaklo više boraca i rukovodilaca. Štab Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije naredbom od 8. decembra 1944. pohvalio je i stavio za primjer one koji su se najviše istakli: komandir 3. čete Drago Jović pokazao se kao neobično hrabar i dobar rukovodilac; zamjenik komandira 1. čete Josip Brozović umješno je komandovao svojom jedinicom i pokazao veliku požrtvovnost; borac Josip Rakić kada je bio opkoljen i pozvan na predaju, sa odstojanja od 5 metara otvorio je vatru na neprijatelja i, mada ranjen, nastavio borbu; borac Denaro Košić na poziv za predaju ispalio je metak iz puške, nakon čega je na njega bačena bomba koju je on uhvatio i bacio na neprijatelja; politički komesar 1. čete Đuro Đurišić pokazao se vrlo hrabar i bio je

51) *AVII,* k.2024, br. reg. 7-14/5, 7-17/1.

52) *AVII,* k. 2024, br. reg. 7-14/1; k. 2066, br. reg. 4-13/11, 12-1/4, 13/10, 15-1/4, 14-1/4. Telefonska veza s Vrčićima bila je prekinuta Na položaje bataljona stigao je oko 10 sati operativni oficir Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije. Zbog nastale situacije pozvan je u pomoć 1. bataljon.

53) *Isto.* Tačni neprijateljski gubici nisu se mogli ustanoviti. Prema izvještaju oružničke postaje Pag od 19. novembra, Nijemci i ustaše imali su 18. novembra kod Gorice 4 mrtva i 5 ranjenih *(AVII,* k. 145, br. reg. 5/5). Seljaci su izjavili Štabu bataljona da je bilo oko 50 ubijenih neprijateljskih vojnika, pa je to bez provjeravanja stavljeno u operativni izvještaj. Od nestalih boraca većina je bila zarobljena, dok su četiri prebjegla neprijatelju. Većina zarobljenih je kasnije zamijenjena ili je uspjela pobjeći, pa se vratila u sastav bataljona.

teško ranjen; borac Jure Berlot za vrijeme borbe pokazao se izuzetno hrabar; referent saniteta bataljona Bernard Bajc bio je opkoljen, ali se izvukao iz obruča, uzeo mitraljez i otvorio vatru na neprijatelja, čime je omogućio izvlačenje 7 ranjenika; borci Krešimir Krapić i Milivoj Ljubetić u najtežem momentu su potrčali u selo i donijeli municiju.[54]*

U borbi se istakao i komandant bataljona koji je pokazao hrabrost, snalažljivost i ofenzivan duh. Operativni oficir također je pokazao hrabrost i požrtvovnost. Obojica su bili ranjeni. Pored njih bili su ranjeni: sekretar SKOJ-a bataljona, kurir Štaba bataljona, komandiri 1, 3. i Prateće čete, komandir voda 2. čete i politički delegat 1. čete. Borci voda koji su bili na kotama 151 i 181, iako nisu imali veze ni s kim, pružali su otpor sve dok nisu potrošili svu municiju.[55]*

Nakon završene borbe i izvršene analize, Štab bataljona je zaključio da je neprijatelj poduzetim napadom uspio postići iznenađenje i doveo bataljon u tešku situaciju. Međutim, komandant se brzo snašao i uspio izvući jedan vod iz opkoljene Gorice. Manevar koji je poduzeo da napadne neprijatelja s leđa bio je dobar. Time je spašen bataljon od uništenja. Greška je bila što nije uhvaćena direktna veza s vodovima koji su bili na okolnim položajima. Jedan od razloga za pretrpljene gubitke i slabosti koje su pokazane jeste u činjenici da je u bataljonu bilo mnogo novih i neiskusnih boraca. Pored toga, jedan broj rukovodioca se slabo pokazao (komandir 2. čete se predao neprijatelju).[56]*

Štab Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije u svom izvještaju Štabu II POS-a konstatirao je da je bataljon iznenađen i doveden u težak položaj, da je osiguranje prema neprijateljskom uporištu bilo dobro ali prema Velebitskom kanalu slabo, i zato ukupno uzevši nije bilo kako treba. Prilikom iznenadnog napada bataljon je bio momentalno obezglavljen, pa nije odmah napravljena dobra procjena situacije. Komandant je bio hrabar, dobar u borbi i prodoran, ali neki rukovodioci u četama kao i borci koji su skoro došli u bataljon nisu se borili, nego su se predali neprijatelju. Najveća greška štaba je bila u tome što nije poduzeo kontrolu izvršenja izdatih naređenja o osiguranju bataljona. Budući daje Štab bataljona znao kakav je sastav bataljona, trebalo je više kontrole. Na održanoj konferenciji posebno je ukazano na pitanje budnosti na položajima, a rukovodioci su kritikovani i opomenuti. Na kraju izvještaja zaključeno je da je Štab bataljona kriv i da ga treba kazniti ukorom.[57]*

Štab II POS-a prihvatio je tu strogu ocjenu Štaba Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije. Pri tome je posebno akcentirao činjenice o neosiguranju bataljona prema Velebitskom kanalu, o slaboj budnosti, pretrpljenim gubicima i nedovoljnoj kontroli izdatih naređenja. Naredbom od 4. decembra Štab II POS-a kaznio je Štab bataljona strogim ukorom. U izvještaju Štabu Mornarice Štab II POS-a zaključio je da jedinice mornaričke pješadije zbog neiskustva većine boraca i mnogih rukovodilaca još nisu dorasle da vode borbena dejstva složenijih razmjera. Naglašeno je da tim jedinicama još treba obuke i prekaljivanja, s tim što rukovodiocima treba pružiti punu pomoć i podršku.[58]*

Na kraju, može se istaći da je bataljon stvarno bio iznenađen, ali ga pored svega neprijatelj nije uništio. To je, ipak, najvažnija činjenica. Bataljon je poslan na Pag i bio je udaljen od neprijatelja svega oko 6 km. U stvari bio je skoro prepušten sam sebi i s njim je stalno trebao biti neko iz Štaba Kvarnerskog odreda

54) *AVII,* k. 2024, br. reg. 2-1/8.

55) *AVII,* k. 2035, br. reg. 7-13/1. Ranjenici su prebačeni u Split. Na liječenju 3. decembra bilo je u Mornaričkoj bolnici 10, a u Vojnoj 3 i u ambulanti IV POS-a 9 ranjenika.

56) *AVII,* k. 2066, br. reg. 4-13/1; k. 2024, br. reg. 7-14/1. Komandir 2. čete bio je bivši domobranski oficir koji je u bataljon došao krajem septembra.

57) *AVII,* k. 2024, br. reg. 7-22/1. Bataljon je vodio borbu s povremenim prekidima od 07.15 do 14 sati.

58) *AVII,* k. 2067, br. reg. 1-39/1, 1-23/1; *Materijali* br. 167/2. Kao i 4. sličan slučaj dogodio se i 3. bataljonu koji je iznenada napadnut kod Vrčića 23. novembra (K Pribilović, III POS, 368-370).

mornaričke pješadije. Zato kod ocjene djelovanja bataljona i njegova štaba treba uzeti u obzir i te činjenice.

Četvrti bataljon prebačen je sa Paga u 1st 20. novembra. Dobio je zadatak da brani 1st. Pored obrane otoka, vršena je obuka. Održani su sastanci po četama, kao i konferencija bataljona. Analizirane su greške koje su učinjene za vrijeme neprijateljskog napada. Istaknuti su primjeri dobrog i lošeg držanja pojedinaca. Iz svega su izvučene pouke za buduće djelovanje bataljona. Najvažnija je bila daje bataljon, uz otklanjanje uočenih nedostataka i slabosti, u stanju da izvršava postavljene zadatke. Bataljon je 2. decembra popunjen sa 103 nova borca koje je iz Splita poslao Štab IV POŠ-a. Za vrijeme čišćenja oružja poginuo je 15. decembra nesretnim slučajem komandir 1. čete Ivan Furlan. Sahranjen je uz počasti u Istu.[59)]

Po naređenju Štaba Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije, 4. bataljon je predao položaje obrane Ista 1. bataTjonu 8. decembra. Zatim je 4. bataljon prebačen 9. decembra u Nin, gdje je dobio zadatak da drži položaje i osigurava sektor Privlaka-Nin-Vrsi. Pored tog zadatka, vršio je nasilna izviđanja i prikupljao podatke o neprijatelju na Pagu. Ti zadaci su obično izvršavani ojačanim odjeljenjima, vodom, a ponekad i četom. Prilikom nasilnog izviđanja Paga 12. i 13. decembra ojačanom četom, neprijatelj je na koti 60 zarobio isturenu patrolu s komandirom 1. čete i osam boraca, ali je jedan borac uspio pobjeći. Noću 13/14. decembra 4. bataljon je prebačen na Pag. Zadatak je bio da se nakon vatrenog udara sa savezničkih brodova pokuša zauzeti Pag. Međutim, zbog loših atmosferskih prilika tučenje neprijateljskih položaja nije bilo efikasno, tako da se odustalo od napada. Bataljon je vraćen u Nin gdje je nastavio izvršavati dotadašnje zadatke. Na sektoru Nina 4. bataljon je ostao do 20. decembra, kada je prebačen na 1st. Nakon preuzimanja položaja od 1. bataljona dobio je zadatak da brani 1st. Na tom zadatku je ostao sve do povratka u Split početkom januara 1945.[60)]

Dok se 1. bataljon nalazio na području II POS-a, 2. bataljon mornaričke pješadije IV POS-a bio je u Splitu. Bataljon je raspoređen tako da je glavnina bila u Splitu, a jedna četa uvijek u Divuljama. Pored obezbjeđenja Splita i Divulja, vršenja obuke i davanja straže jednim odjeljenjem kod savezničkih brodova u luci, bataljon je služio kao rezerva za upotrebu gdje je to trebalo. Kada su 1. decembra 103 borca upućena za popunu 1. bataljona, primljena je grupa novih boraca, pa su formirane dvije čete. Sada je 2. bataljon imao 116 boraca. Štab IV POS-a poduzeo je mjere da se bataljon popuni novim borcima, ali- ih se nije moglo dobiti. Krajem decembra 2. bataljon imao je 133 borca.[611]

Bez obzira na povećano brojno stanje, Štabu IV POS-a su nedostajali borci za popunu bataljona mornaričke pješadije i obalne artiljerije. Zato se Štab sektora službeno obratio Vojnoj oblasti 8. korpusa 15. decembra Zatraženo je da se IV POS-u dodijeli 600 novih boraca, po mogućnosti mlađih i da su pomorci. Međutim, zbog nedostatka ljudstva tom zahtjevu se nije udovoljilo, ali je obećana izvjesna popuna kada to bude moguće. Tako Štab IV POS-a nije mogao popuniti svoje jedinice kako je to namjeravao. Istovremeno su se Štabu IV POS-a stalno obraćali mnogi organi narodne vlasti. Oni su tražili pojedina lica, inače borce u sastavu sektora, koja su im trebala za određene dužnosti ili obnovu rada

59) *AVII,* k. 2066, br. reg. 15-1/4, 4-15/1; k. 2035, br. reg. 7-23/1; k. 2024, br. reg. 7-35/1, 2-3/2.

60) *AVII,* k. 2066, br. reg. 21-1/4; k. 2024, br. reg. 7-35/1, 4-34/1, 13-2/7, 9-11/1, 37-1/7; k. 2049, br. reg 9-2/7, 9-9/3.

61) *AVII,* k. 2035, br. reg. 7-21/1, 7-23/1, 7-26/1. Zbog slabog zdravstvenog stanja potporučnik Milan Čevizović predao je dužnost komandira čete u Divuljama poručniku Mirku Serdaru 18. decembra *{AVII,* k. 2035, br. reg. 7-41/1).

raznih privrednih i drugih djelatnosti. Premda nije imao dovoljno ljudstva, Štab IV POS-a je kad god je to mogao udovoljavao traženjima.[62]

Naredbom Štaba Mornarice od 7. novembra unapređeni su: 2 borca u čin desetara, 48 boraca u čin mlađeg vodnika, 121 borac u čin vodnika, 105 boraca u čin starijeg vodnika, 5 mlađih vodnika u čin vodnika, 1 mlađi vodnik u čin starijeg vodnika i 18 vodnika u čin starijeg vodnika. To je bilo ukupno 300 podoficira. Od toga iz IV POS-a je unapređeno: 25 boraca u čin mlađeg vodnika, 73 borca u čin vodnika, 67 boraca u čin starijeg vodnika, 1 mlađi vodnik u čin starijeg vodnika i 8 vodnika u čin starijeg vodnika. Prema tome, u činove podoficira unapređena su 174 pripadnika IV POS-a ili 58% od ukupnog broja unapređenih.[63]

Ukazom Vrhovnog štaba od 1. oktobra unapređeni su oficiri iz sastava IV POS-a: u čin zastavnika - Ante Duplančić, Petar Galošić, Bogumil Jerić, Jerko Jurić i Darko Martičić; u čin potporučnika- Franjo Bratiščak, Karmelo Drviš, Vinko Kozmi, Ljubo Levačić, Dinko Maričić, Lovre Medić, Ante Petrić, Jerko Ružić, Josip Segarić; Ivan Tibljaš, Petar Tolić, Ante Vidošević, Tihomir Vilović i Ante Vrdoljak; u čin poručnika - Ante Glavina i Nikola Vela. To je 21 oficir od ukupno 77 unapređenih. Ali, ako se uzme u obzir da je u činove oficira unapređeno još 14 ranijih pripadnika sektora, onda je iz IV POS-a bilo 45% oficira od ukupno unapređenih. To potvrđuje da je IV POS i dalje bio rasadnik kadrova za potrebe Mornarice NOVJ.[64]

Osim navedenih, izvršene su i ove kadrovske izmjene: naredbom Štaba Mornarice od 15. novembra za političkog komesara Tehničkog bataljona postavljen je Mijo Bogunović iz sastava Štaba IV POS-a; istom naredbom za političkog komesara Radne čete Tehničkog bataljona postavljen je Nikola Bjelanović, iz sastava Štaba IV POS-a; naredbom Štaba Mornarice od 29. novembra za intendanta Tehničkog bataljona postavljen je Dinko Šimінčević, iz sastava IV POS-a; istom naredbom za šefa Sekcije za pomorski saobraćaj II POS-a postavljen je poručnik Leo Oman, do tada na istoj dužnosti u IV POŠ-u, a za šefa Sekcije za pomorski saobraćaj IV POS-a postavljenje poručnik Jakov Kirhmajer, na dužnosti u istoj sekciji.[65]

Naredbom Štaba Mornarice od 29. decembra 1944. pohvaljena je posada m/j »Lahor« koja je kod Molata zaplijenila njemački eksplozivni čamac, pri tom ubivši njegova upravljača. Pohvaljeni su: komandant broda Ante Pavičić, motorista Miljenko Ercegović i članovi posade Ivan Brusić i Bene Jurica. M/J »Lahor« je doveo eksplozivni čamac u Split 21. decembra.[66]

Naredbom Štaba Mornarice od 3. decembra 1944. za komandanta V POS-a postavljen je major Niko Srzić, do tada komandant IV POS-a. Istog dana dužnost je predao načelniku štaba majoru Viktoru Kobolu, a zatim je otputovao u Dubrovnik na novu dužnost. Tako je major Srzić poslije nešto više od godine dana uspješnog rukovođenja IV POS-om otišao iz njegovog sastava. Za njega je vezan uspješan razvoj sektora, posebno u početnom i najtežem periodu do povlačenja na Vis. Krasili su ga mnogi kvaliteti kao čovjeka i komandanta. Sastav IV POS-a gaje cijenio po tome što je uvijek ličnim primjerom pokazivao kako treba izvršavati zadatke. Imao je izraženu sposobnost za realnu procjenu situacije i sna-

62) *AVI i,* k. 2038, br. reg. 3-10/1, 2-40/1. Na traženje narodnih vlasti upućen je jedan telegrafista na rad u poštu Blato na Korčuli, jedan brodograditelj na rad u Makarsku i jedan na rad u Kotarski NOO-u Preko na Ugljanu, dok se drugim zahtjevima nije moglo udovoljiti.

63) *AVII,* k. 2037, br. reg. 1-15/1; Naredba br. 68 Štaba Mornarice od 7. novembra 1944.

64) *AVII,* k. 2037, br. reg. 1-53/1; Naredba br. 72 Štaba Mornarice od 21. novembra. Mada su navedeni oficiri unaprijeđeni 1. oktobra, ukaz je stigao u Stab Mornarice tek tada, a u Stab IV POS-a 1. decembra.

65) *AVII,* k. 2040, br. reg. 1-24/1; k. 2038, br. reg. 3-33/10; Naredbe Štaba Mornarice br. 71 i 73 od 15. novembra i 7. decembra; Naredba Štaba IV POS-a br. 30 od 7. decembra.

66) *Materijali* br. 164/2; Naredba br. 76 Štaba Mornarice od 29. decembra.

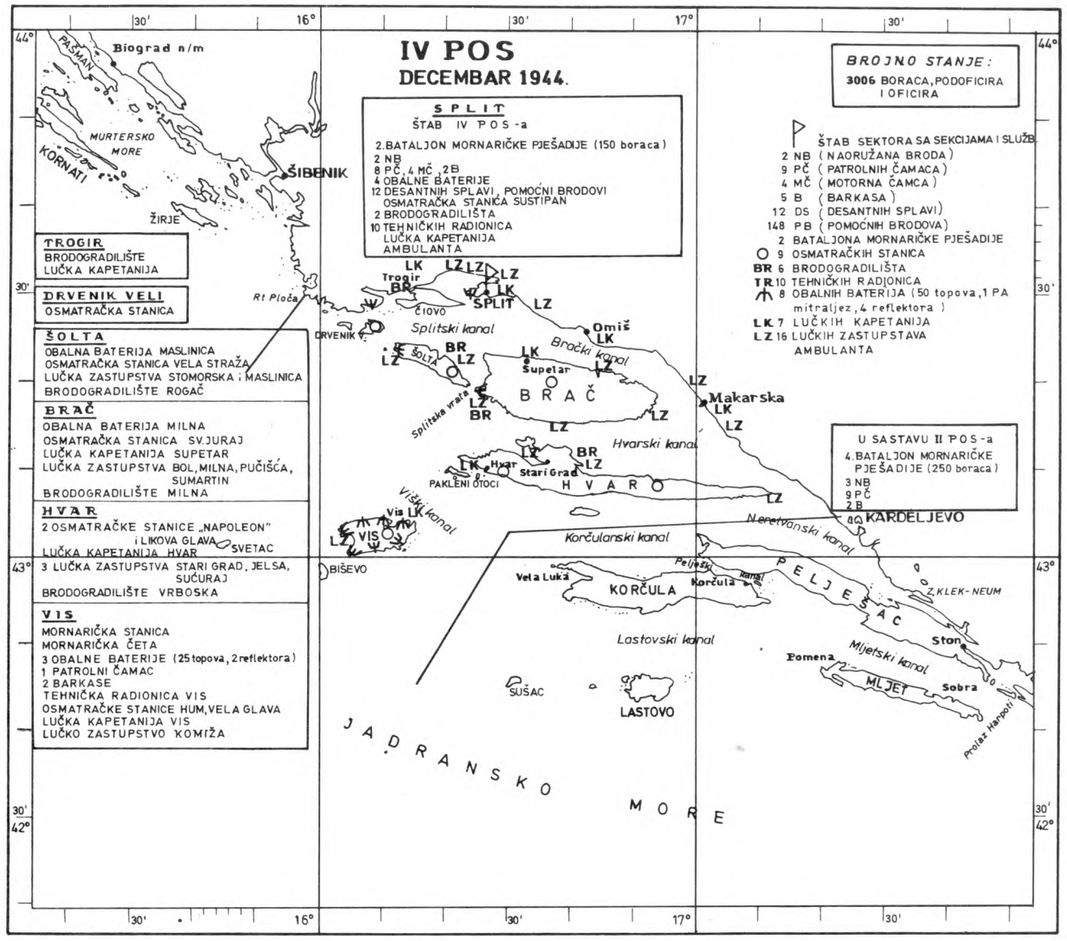
IV POS
DECEMBAR 1944.
BROJNO STANJE:
3006 BORACA, PODOFICIRA I OFICIRA
ŠTAB SEKTORA SA SEKCIJAMA I SLUŽBE
2 NB (NAORUŽANA BRODA)
9 PČ (PATROLNIH ČAMACA)
4 MČ (MOTORNA ČAMCA)
5 B (BARKASA)
12 DS (DESANTNIH SPLAVI)
148 PB (POMOĆNIH BRODOVA)
2 BATALJONA MORNARIČKE PJEŠADIJE
9 OSMATRAČKIH STANICA
BR 6 BRODOGRADILIŠTA
TR 10 TEHNIČKIH RADIONICA
8 OBALNIH BATERIJA (50 topova, 1 PA mitraljez, 4 reflektora)
LK 7 LUČKIH KAPETANIJA
LZ 16 LUČKIH ZASTUPSTAVA AMBULANTA
SPLIT
ŠTAB IV POS-a
2. BATALJON MORNARIČKE PJEŠADIJE (150 boraca)
2 NB
8 PČ, 4 MČ, 2 B
4 OBALNE BATERIJE
12 DESANTNIH SPLAVI, POMOĆNI BRODOVI
OSMATRAČKA STANICA SUSTIPAN
2 BRODOGRADILIŠTA
10 TEHNIČKIH RADIONICA
LUČKA KAPETANIJA
AMBULANTA
TROGIR
BRODOGRADILIŠTE
LUČKA KAPETANIJA
DRVENIK VELI
OSMATRAČKA STANICA
ŠOLTA
OBALNA BATERIJA MASLINICA
OSMATRAČKA STANICA VELA STRAŽA
LUČKA ZASTUPSTVA STOMORSKA, MASLINICA
BRODOGRADILIŠTE ROGAČ
BRAČ
OBALNA BATERIJA MILNA
OSMATRAČKA STANICA SV. JURAJ
LUČKA KAPETANIJA SUPETAR
LUČKA ZASTUPSTVA BOL, MILNA, PUČIŠĆA, SUMARTIN
BRODOGRADILIŠTE MILNA
HVAR
2 OSMATRAČKE STANICE „NAPOLEON" i LIKOVA GLAVA
SVETAC
LUČKA KAPETANIJA HVAR
3 LUČKA ZASTUPSTVA STARI GRAD, JELSA, SUĆURAJ
BRODOGRADILIŠTE VRBOSKA
VIS
MORNARIČKA STANICA
MORNARIČKA ČETA
3 OBALNE BATERIJE (25 topova, 2 reflektora)
1 PATROLNI ČAMAC
2 BARKASE
TEHNIČKA RADIONICA VIS
OSMATRAČKE STANICE HUM, VELA GLAVA
LUČKA KAPETANIJA VIS
LUČKO ZASTUPSTVO KOMIŽA
U SASTAVU II POS-a
4. BATALJON MORNARIČKE PJEŠADIJE (250 boraca)
3 NB
9 PČ
2 B
KARDELJEVO
Biograd n/m
PAŠMAN
MURTERSKO MORE
KORNATI
ŠIBENIK
ŽIRJE
Rt Ploča
TROGIR
ČIOVO
SPLIT
DRVENIK V.
Omiš
Splitski kanal
Bračka kapa
ŠOLTA
Supetar
BRAČ
Splitska vrata
Makarska
Hvarski kanal
Hvar
Stari Grad
PAKLENI OTOCI
HVAR
Vis
VIS
Viški kanal
Neretvanski kanal
Korčulanski kanal
BIŠEVO
Vela Luka
KORČULA
Pelješki kanal
Korčula
PELJEŠAC
Z. KLEK-NEUM
Lastovski kanal
Ston
Mljetski kanal
Pomena
MLJET
Sobra
Prolaz Mljet
SUŠAC
LASTOVO
JADRANSKO MORE
44°
43°
42°
16°
17°
30'

laženje u svim situacijama. Njegova stvaralačka inicijativa i smisao za jednostavnu i efikasnu organizaciju također su bili poznati. Bio je vrlo uporan u nastojanjima da se svaki zadatak izvrši dokraja. Za njega, u stvari, nije bilo zadatka koji se ne može izvršiti. U odnosima sa svima bio je otvoren i neposredan i uživao je veliki autoritet. Poznavao je i volio svoje borce i suradnike. Bio je strog i pomalo nagao, ali u stvari dobar i plemenit čovjek i rukovodilac. Nije volio sjediti u štabu, stalno je bio u pokretu obilazeći jedinice i ustanove. Posebno je kao bivši metalac vrlo često boravio u tehničkim radionicama i brodogradilištima sektora. Pod njegovim rukovodstvom IV POS je dostigao zavidan nivo borbene sposobnosti. Ocjenivši ga kao sposobnog rukovodioca, Štab Mornarice mu je povjerio dužnost komandanta V POS-a, čije se operativno područje protezalo od o. Korčule do rijeke Bojane.[67)]

Novi komandant IV POS-a nije postavljen, pa je naređeno majoru Kobolu da, pored dužnosti načelnika štaba, vrši i dužnosti komandanta. To je učinjeno zbog toga što se uskoro očekivala reorganizacija Mornarice NOVJ i, u vezi s tim, novi raspored kadrova.[68)*]

Brojno stanje IV POS-a 24. decembra 1944. bilo je: 43 oficira, 68 političkih rukovodilaca, 169 podoficira i 2.726 boraca, što je ukupno bilo 3.006. U brojno stanje nisu uračunate jedinice IV POS-a koje su bile u II POS-u (1. bataljon mornaričke pješadije, naoružani brodovi i patrolni čamci i baterije iz sastava Obalnog diviziona). U sastavu sektora bilo je 29 leuta i 131 motorni jedrenjak. Prema tome, od 15. oktobra brojno stanje IV POS-a se udvostručilo. On je i dalje bio najveća jedinica Mornarice NOVJ.[69)]

Premda relativno kratak, period od oslobođenja područja IV POS-a do kraja 1944. godine značajan je u razvoju sektora. Tada je IV POS prvi put od osnivanja zauzeo svoju stvarnu operativnu osnovicu. To mu je, pored ostalog, omogućilo da razvije svoju organizaciju i usmjeri napore na njezinu jačanju. Glavni problemi koje je IV POS rješavao bili su: uspostavljanje i organizacija pomorskog saobraćaja, pomoć II POS-u slanjem dijela jedinica u njegov sastav, organiziranje tehničke baze u Splitu, uspostavljanje obalne obrane na svom području i pomoć organima narodne vlasti u normaliziranju stanja poslije dugogodišnje okupacije. Zbog velikog broja novih boraca pojačana je borbena obuka i politički rad. Obrana vlastitog područja bio je posebno važan zadatak. On se rješavao prema postojećim materijalnim i kadrovskim mogućnostima. Svakako da taj složeni zadatak nije mogao biti odmah riješen. Uočeni su, međutim, glavni problemi pa su zavisno od mogućnosti i rješavani. Vrlo pažljivo se pratila situacija na Srednjodalmatinskom području, pa su poduzimane određene mjere. To je značilo da je IV POS stalno napredovao u svom razvoju i daje bio u stanju rješavati zadatke koji su pred njega postavljani.

Četvrti POS početkom 1945. godine

Mornarica NOVJ je krajem 1944. i početkom 1945. godine težište svog borbenog djelovanja prebacila na sjeverni Jadran, posebno na Kvarnerske otoke i Pag. Njenu operativnu djelatnost karakterizirali su desantni prepadi, pomorske veze s Krkom, Suskom, Unijama i Istrom i održavanje povoljnog operativnog re-

67) *AVII,* k. 2028, br. reg. 31-1/2; *Materijali* br. 164/2; Naredba br. 74 Štaba Mornarice od 3. decembra. Dragoljub Amautović, *Jedno sećanje: komandant IV POS-a drug Niko Srzić,* Mornarički glasnik, 4/1986,546-555. Major Srzić je odmah otputovao na novu dužnost, jer je dotadašnji komandant V POS-a major Mladen Ikica postavljen na dužnost načelnika Štaba Mornarice NOVJ, pa je morao hitno doći u Split.

68) *AVII,* k. 2040, br. reg. 10-29/1.

69) *AVII,* k. 2035, br. reg. 39-1/5.

žima na oslobođenom području. Velika pažnja posvećena je organizaciji i uređenju obalne obrane, iako su za to postojale skromne mogućnosti. Istovremeno su vršene pripreme za završne operacije i konačno oslobođenje preostalog dijela jadranske obale i otoka.

Na području IV POS-a nije bilo neprijateljskih snaga. Od snaga NOVJ u Splitu se nalazio posadni bataljon Komande grada i jedan bataljon iz sastava 5. brigade KNOJ-a. U Trogiru je bio Dopunski bataljon 8. korpusa. Na Visu se nalazio tab 13. dalmatinske brigade 9. divizije sa dva bataljona. Ona je po naređenju Štaba 8. korpusa od 28. decembra 1944. prebačena u Vis u prvoj dekadi januara 1945. Dobila je zadatak da brani Vis jer se pretpostavljala mogućnost da se tamo uz pomoć saveznika mogu iznenada iskrcati jedinice jugoslavenske emigrantske vlade. Na otoku su, također, bili Komanda Srednjodalmatinskog otočnog vojnog područja i posadni bataljon sa četiri čete. Na području IV POS-a bile su raspoređene i jedinice Narodne milicije.[701]

Od savezničkih snaga u Splitu su se nalazili krstarica »Delhi« i tri patrolna čamca. Na Visu se nalazilo oko 2.000 savezničkih vojnika (osoblje aerodroma i posade protuavionskih topova) i nekoliko baterija za obranu aerodroma. Pored savezničkih, na aerodromu su bazirani i avioni 1. i 2. eskadrile Vazduhoplovstva NOVJ.[7]»

Zbog cjelishodnije organizacije obalne obrane i priprema za završne operacije Štab Mornarice je izdao više naređenja uz poduzimanje niza mjera. Novi raspored dijela štabova i jedinica pomorskih obalnih sektora naređen je 25. decembra. Zatim je 31. decembra naređen novi raspored obalnih baterija. Posebnim naređenjem od 12. januara Štab Mornarice je obavezao štabove pomorskih obalnih sektora na povećanje budnosti i pojačanje kontrole obale. Upozoreno je da neprijatelj još uvijek može izvoditi razne akcije, a posebno ubacivanje grupa ili pojedinaca na otoke i obalu. Također može vršiti razne diverzije. Zato su jedinice mornaričke pješadije trebale biti tako raspoređene da mogu kontrolirati otoke i obalu. Također je trebalo organizirati patrolnu službu oko otoka sa patrolnim čamcima. Na osmatračkim stanicama morala je biti velika budnost, uz stalno i dobro osmatranje i javljanje. Pored navedenih zadataka, trebalo je vršiti i kontrolu aktivnosti savezničkih snaga. Na kraju stoji da se ovo naređenje mora proraditi na posebnom sastanku sa svim starješinama.[72]*

Prema novom rasporedu od 25. decembra Štab II POS-a sa dijelom jedinica prebačen je iz Ista u Zadar a Štab III* POS-a u Šibenik. Štab V POS-a preseljen je iz Dubrovnika u Tivat, dok je Štab IV POS-a ostao i dalje u Splitu. Rasformiran je Kvarnerski odred mornaričke pješadije i reorganiziran Kvarnerski pomorski sastav, ali je ostao u sastavu II POS-a. Štabu II POS-a je naređeno da jedan broj

70) *Materijali,* br. 163/2; AVII, k. 2048, br. reg. 3-6/4-1. Trinaesta brigada je upućena na Vis radi obrane otoka i opreza u odnosu na saveznike. Po naređenju štaba 8. korpusa zbog učešća u Mostarskoj operaciji dva bataljona i Štab 13. brigade prevezeni su sa Visa u Ston 1. februara 1945. dok su dva bataljona ostala na Visu.

71) *Materijali* br. 163/2. Prva eskadrila bazirala je kompletna na Visu od 31. januara 1945. Druga je imala na aerodromu 4 do 8 aviona, dok su ostali bazirali na aerodromu Kane kod Termolija u Italiji *(VE,* II, br. 7, 484; VE, II, br. 2, Beograd 1971). Komanda 1. eskadrile dostavila je 3. februara 1945. Štabu Mornarice, a ovaj štabovima pomorskih obalnih sektora kratko uputstvo za saradnju s avijacijom prilikom izvođenja borbenih dejstava *(AVII,* k. 2048, br. reg. 13/1).

72) *A VÌI,* k. 2048, br. reg. 1-6/1, 1-4/1; k. 2027, br. reg. 37-1/2. Ustanovljeno je da se specijalne grupe neprijateljskih vojnika, kao i domaćih izdajnika, oblače u savezničke uniforme i ubacuju na slobodni teritorij. Također je ustanovljeno da je neprijatelj prilikom povlačenja ostavio radio-stanice putem kojih su mu slani obavještajni i drugi podaci. Njemački avioni su povremeno izviđali Split i druge luke. Neprijatelj je pomorskim diverzantima napadao baze, luke, sidrišta i rušio svjetionike, posebno na zadarskom području. Vršio je i nasilna izviđanja torpednim čamcima. Tako su 4 torpedna čamca noću 19/20. decembra doplovili iz Pule do Zablaća kod Šibenika gdje su naišli na dva ribarska čamca Ribare su uzeli kao »živi jezik« i prebacili u Pulu. Prilikom plovidbe između otoka Zlarina i Dvainke vozili su prigušenim motorima (*KTB des Seekommandanten Istrien,* 20. 12. 1944).

topova vrati III i IV POS-u radi uspostavljanja novih obalnih baterija. U vezi s tim, Štab Mornarice je obavezao štabove pomorskih obalnih sektora da, bez obzira na njegovo naređenje o rasporedu obalnih baterija, trebaju sami procijeniti najefikasniju obranu svojih područja sa obalnim baterijama. Pri tome obrana obale i otoka nije smjela biti linijska, već po sistemu otpornih tačaka, radi efikasnog suprotstavljanja neprijatelju u slučaju iskrcavanja na obalu, odnosno zatvaranja važnih prolaza. Sve prijedloge trebalo je dostaviti Štabu Mornarice, i to posebno za naoružanje kojim se već raspolagalo, kao i za ono koje bi stvarno bilo potrebno.[731]

Štab IV POS-a je glavnu pažnju posvetio organiziranju obrane svog područja, jačanju jedinica, daljem proširenju i poboljšanju rada i organizacije tehničke baze u Splitu i organizaciji pomorskog saobraćaja. Određena pažnja posvećena je daljem školovanju i usavršavanju potrebnih kadrova. Štabu Mornarice predloženo je 45 boraca, podoficira i oficira koje je trebalo uputiti na školovanje u SSSR.[74]»

Operativno područje IV POS-a ostalo je isto, samo je njegova južna granica, koja je bila kod Zaostroga, pomaknuta do brda Krstina južno od uvale Dobrogošće (4 morske milje južno od Graca). Organizacija Štaba sektora ostala je ista, ali je naređeno da se formira Propagandni odsjek. Međutim, on nije formiran nego je njegove zadatke izvršavao Kulturno-prosvjetni odbor, čiji je predsjednik bio Franjo Pejković. Određene probleme je stvarala činjenica što sektor nije imao komandanta, nego je tu dužnost vršio načelnik štaba. Za novog političkog komesara IV POS-a postavljenje major Benko Matulić. Zamjenik šefa Tehničke sekcije potporučnik Jerko Ružić postavljenje 22. januara za upravnika Arsenala u Tivtu. Poručnik Zlatko Ferić postavljen je za zamjenika šefa Tehničke sekcije. Kapetan Prela Tripo, komandant pomoćnog ratnog broda »Sitnica«, premješten je u III POS a dužnost komandanta broda preuzeo je poručnik Stjepan Štuk, do tada I oficir. Poručnik Mirko Serdar komandir čete u 1. bataljonu mornaričke pješadije, postavljen je za komandira Prateće čete Štaba Mornarice. Za I oficira pomoćnog ratnog broda »Sitnica« postavljen je poručnik Vlado Jurić, do tada na službi u 20. diviziji. Inž. Pavle Mardešić iz Brodogradilišta Split premješten je u Tehničku sekciju V POS-a. Inž. Boris Lebedanski, na službi u Tehničkoj sekciji Mornaričke stanice Boka, premješten je u Brodogradilište Split. Za vodnika auto-voda Štaba Mornarice postavljen je Ivo Tokić, do tada komandant flotile patrolnih čamaca u IV POS-u. Za člana uprave Arsenala u Tivtu postavljen je Ivan Tadić, do tada član Uprave Brodogradilišta u Trogiru. Za člana Uprave Brodogradilišta u Splitu postavljen je Ante Rudić, do tada na raspoloženju. Za operativnog oficira V POS-a postavljen je kapetan Davor Orebić, a za operativnog oficira IV POS-a kapetan Ivo Buljan. Istog dana za minerskog referenta II POS-a postavljenje kapetan Karlo Kroneger, a za vršioca dužnosti minerskog referenta IV POS-a poručnik Josip Matijević.[751]

Naredbom Štaba Mornarice od 25. januara sektoru je dodijeljena Radna četa rasformiranog Tehničkog bataljona. Ta četa imala je 26. februara 70 boraca. Komandir je bio poručnik Janko Begović, a politički komesar Nikola Bjelanović. Četa je izvodila radove danju i noću za sve jedinice Mornarice u Splitu. Ona je vršila i nadzor i davala stražarsku službu prilikom rada zarobljenika (bilo ih

73) *AVII,* k. 2027, br. reg. 37-1/2; k. 2048, br. reg. 1-6/1.

74) Štab Mornarice naredio je 12. februara da mu se dostavi spisak kandidata za školovanje u SSSR-u. Na kraju je trebalo izabrati po 5 oficira i 3 podoficira iz svakog pomorskog obalnog sektora *(AVII,* k. 2076, br. reg. 1-15). Nije poznato koliko je od 45 predloženih otišlo u SSSR. Tihomir Vilović, Josip Dundov, Emir Sokolić i Ante Repanić 16. marta su prekinuli školovanje na Kursu za pomorske vojne rukovodioce zbog odlaska u SSSR.

75) *AVII,* k. 2039, br. reg. 48-1/3; Naredbe Štaba Mornarice br. 2 od 22. januara i br. 4 od 2. februara. Nije tačno poznato kada je major Matulić preuzeo dužnost, ali je to sigurno bilo polovinom januara, jer je njegov potpis na dokumentima već 20. januara *(AVII,* k. 2047, br. reg. 9-7/1).

je 196). Nakon rasformiranja Tehničkog bataljona, IV POS-u je privremeno bila pripala i Ronilačka četa, ali je nakon formiranja Odreda za spašavanje 14. februara ušla u njegov sastav. Dopunska četa imala je prosječno 45 boraca, ali je to bilo nedovoljno za popunu jedinica sektora, pa je zatraženo još 50 boraca.[76)]

Mornaričkа pješadija. Nakon rasformiranja Kvarnerskog odreda mornaričke pješadije, 1. bataljon mornaričke pješadije IV POS-a vratio se u Split 8. januara. Imao je 213 boraca. Budući da nije bilo dovoljno boraca za dva bataljona mornaričke pješadije, donesena je odluka da se rasformira 2. bataljon koji je imao samo 137 boraca. Tako je formiran bataljon mornaričke pješadije, koji je dobio naziv »1. bataljon mornaričke pješadije IV POS-a«. Formiranje 12. januara i tada je imao 244 borca. Kasnije mu se brojno stanje povećalo na 274. Ostatak od 70 boraca prekomandovan je u Divizion obalne artiljerije radi uspostavljanja novih baterija. Komandant je bio potporučnik Ante Blašković, politički komesar kapetan Branimir Mudronja, pomoćnik političkog komesara Tihomil Zlatar, a zamjenik komandanta potporučnik Ivan Benussi. Bataljon je imao pet četa, koje su 26. februara imale ovaj raspored: jedna četa u Milni na Braču, sa zadatkom osiguranja Splitskih vrata i kontrole istočnog dijela Šolte; jedna četa u Jelsi na Hvaru, a jedan njen vod u Gracu sa zadatkom kontrole obale od Makarske do Ploča i od Jelse do Sućurja; jedna četa u Splitu, a jedan njen vod u Maslinici na Šolti. Vod na Šolti je imao zadatak da kontrolira zapadnu obalu otoka. Četa u Splitu je držala jedno odjeljenje na glavi lukobrana radi kontrole prolaza u luku do postavljene barikade. Imalo je podvodne bombe od 2 kg radi bacanja u more u slučaju pojave pomorskih diverzanata; jedna četa u Divuljama; jedna četa na Čiovu i Drveniku Velom. Štab bataljona je bio u Splitu.[77)*]

Raspored jedinica 1. bataljona mornaričke pješadije imao je za cilj kontrolu i osiguranje pojedinih dijelova obale i otoka, zatim zaštitu obalnih baterija i povremeno slanje patrola radi pregleda pojedinih dijelova obale i otoka. Međutim, brojno stanje bataljona nije bilo dovoljno da se navedeni zadaci efikasno obavljaju. Štab sektora nije bio zadovoljan navedenim rasporedom i on je napravljen iz nužde. Zato su poduzete mjere da se ponovo formira još jedan bataljon mornaričke pješadije. Prijedlog je poslan Štabu Mornarice, ali za njegovo formiranje nije bilo dovoljno boraca.[78)]

Obalna artiljerija. Štab Mornarice naredio je da Obalni divizion izvrši novi raspored obalnih baterija. Uspostavljene su ove obalne baterije:

1. u Splitu (rt Sustjepan 2 topa od 40 mm, 2 topa od 20 mm, 1 dvocijevni mitraljez od 12,7 mm i 1 reflektor; 2 topa od 20 mm na Katalinića brijegu, 3 topa od 20 mm na Turskoj kuli i 3 topa od 20 mm na tvrđavi Gripe);

2. na Čiovu (2 topa od 155 mm, 1 top od 20 mm i 1 reflektor kod Donjeg Okruga);

3. na Drveniku Velom (rt Novica 2 topa od 57 mm i 1 top od 20 mm; rt Teketa 2 topa od 40 mm i 1 top od 20 mm);

4. kod Milne na Braču (rt Ražanj 4 topa od 40 mm i 2 topa od 20 mm; rt Zastup - kota 52 2 topa od 105 mm i 1 top od 20 mm);

5. u Visu (Sv. Juraj kota 57-1 top od 47 mm, 1 top od 57 mm, 1 top od 40 **mm** i 1 reflektor; pošto nije bilo dovoljno boraca, naknadno su na ovaj položaj postavljene 2 haubice od 75 mm i 1 top od 20 mm; kod Češke vile 3 topa od 40 **mm** a naknadno, zbog nedostatka boraca, postavljen je 1 top od 20 mm);

76) *AVII,* k. 2048, br. reg. 5-61,2-15/1,2-29/1; k. 2040, br. reg. 6-12/1. Radna četa je ušlau sastav IV POS-a 27. januara.

77) *AVII,* k. 2049, br. reg. 11-1/1, 11-2/1; k. 2048, br. reg. 2-11/3, 2-19/1; k. 2049, br. reg. 11-3/1, 11-4/1. Od 14. februara barikada na ulazu u splitsku luku obavezno je noću zatvarana.

78) *Materijali* br. 163/2. Postojala je namjera da se jedinicama mornaričke pješadije ojača obrana Brača, Hvara i Visa.

6. Podstražje na Visu (rt Stračine 2 topa od 40 mm, rt Pločica 2 topa od 40 mm, rt Zaglav 2 topa od 40 mm, rt Gnjila 2 topa od 40 mm i uvala Srebrena 2 topa od 40 mm);

7. Komiža (rt Stupišće 2 topa od 40 mm, rt Manjaremi 2 topa od 57 mm, uvala Oključna 4 topa od 40 mm; naknadno je, zbog nedostatka boraca, postavljen 1 top od 20 mm kod Oključne i 2 topa od 40 mm i 1 top od 20 mm kod Kamenice).[791]

Obalni divizion je imao ukupno 65 topova, 1 mitraljez i 3 reflektora. U sastavu diviziona bila je i obalna baterija Podaca (Ravanje) sa 2 topa od 105 mm i 1 topom od 20 mm, ali je po naređenju Štaba Mornarice od 20. januara predata V POS-u. Ova baterija je postavljena na rtu Lovišće (Pelješac). Brojno stanje diviziona bilo je: 7 oficira, 11 političkih rukovodilaca, 31 podoficir i 282 borca, ukupno 331. Osnovni problemi diviziona su bili nedovoljan broj topova većeg kalibra, nedovoljan broj boraca, slaba oprema baterija i nedovoljna stručna sprema cijelog sastava. Da bi se podigla borbena spremnost diviziona, poduzete su ove mjere: zatraženo je od Štaba Mornarice da se baterije opreme najnužnijim instrumentima i sredstvima za poboljšanje gađanja, postavljen je poseban instruktor za stručnu obuku, osam vođa topovskih odjeljenja upućeno je na artiljerijski kurs u Upravu škola i kurseva u Divulje, organizirani su kratki stručni kursevi po baterijama i zatraženo ie 170 boraca kako bi se mogle popuniti sve posade baterija. Štab Obalnog diviziona premješten je 5. februara iz Splita u. Milnu.[80)]

Novim rasporedom obalnih baterija glavno težište je dato na obranu otoka Visa i prolaza koji vode ka Splitu. Da bi se poboljšala efikasnost obrane, formirane su komande položaja. One su u slučaju potrebe komandovale svim jedinicama Mornarice na određenom sektoru gdje su, pored obalnih baterija, bile jedinice mornaričke pješadije i druge. Budući da je povećana važnost otoka Drvenika Velog zbog obrane prolaza koji vode ka Splitu, sa tim otokom je uspostavljena radiofonska veza. Topovi većeg kalibra prebačeni su iz Splita na Vis, Brač i Čiovo, čime je obrana pomaknuta prema otvorenom moru.[81)]

Pomorske snage sektora. Mornarička stanica Vis postala je izvršni organ Štaba sektora za sve mornaričke jedinice na otoku. Pod njenu nadležnost stav-
3
”eni su Vis, Biševo i Svetac, a operativno su joj podređene sve mornaričke jedinice na tom prostoru. Pošto se na Visu nalazio Štab 13. dalmatinske brigade sa svojim jedinicama, međusobni odnosi su regulirani tako što je taj štab preuzimao komandu u slučaju napada na otok. Radi sadejstva u Štabu brigade je tada trebao biti jedan član Štapa Mornaričke stanice. Mornarička stanica je u svom sastavu imala »PČ-69«, »PČ-81« i barkase »B-5« i »B-6«, zatim radio-stanicu, radiofonsku stanicu i mehaničku radionicu. Operativno su joj bili podređeni: 5, 6. i 7. obalna baterija Obalnog diviziona, osmatračke stanice Hum i Vela Glava, Lučka kapetanija Vis i Lučko zastupstvo Komiža. Polovicom marta na Visu su bila dva bataljona 13. dalmatinske brigade, jedan bataljon KNOJ-a, vod Narodne milicije i jedna radna četa sastavljena od zarobljenika. Od saveznika ostalo je još oko 500 vojnika uglavnom na aerodromu, baterija topova za obranu aerodroma, oko 35 aviona, zatim ured za doček brodova, kao i sovjetska vojna misija.[821]

79) *AVII,* k. 2048, br. reg. 1-4/1; k. 2050, br. reg. 3-2/3,27/1,2-13/1,1-25/2,3-5/1. Obalna baterija kod Donjeg Okruga postavljena je 15. januara (AVII, k. 2050, br. reg. 2-1/1).

80) *AVII,* k. 2050, br. reg. 3-31/1, 3-29/1,41-1/1, 27/1, 2-13/1, 1-26/1, 1-37/1; k. 2049, br. reg. 12--5/1.1 niži artiljerijski kurs za rukovodioce započeo je 20. februara 1945. u Divuljama. Zbog nemogućnosti popune. Obalnom divizionu nedostajalo je 17. marta 130 boraca.

81) Na Drveniku Velom nalazile su se dvije obalne baterije, pa je Štabu sektora bilo važno da ima direktnu vezu s otokom *(AVII,* k. 2050, br. reg. 2-1/1).

82) *AVII,* k. 2049, br. reg. 5-6/1, 12-3/1, 12-5/1; k. 2048, br. reg. 1-17/1. Štab Mornarice je preko postojeće radio-stanice slao Mornaričkoj stanici depeše za 1. i 2. eskadrilu Vazduhoplovstva NOVJ. U depešama su bili zahtjevi za napade na određene ciljeve. Barkasa »B-3« predata je Upravi škola i kurseva Mornarice NOVJ, a od nje je primljena »B-5« jer je trošila benzin do kojeg je bilo lakše doći u Visu nego u Trogiru ili Divuljama

Od naoružanih brodova u sastavu sektora bili su: »NB-15« (još uvijek se nalazio u remontu) i NB »Partizanka« koji je služio za potrebe Štaba Mornarice, odnosno specijalne zadatke.[83]*

U sastav sektora ušao je bivši njemački obalni torpedni čamac. Radilo se o torpednom čamcu »KS-5« koji je prebjegao iz Rijeke u 1st 15. decembra. Posada na njemu bila je iz sastava ratne mornarice NDH. Po uplovljenju u Split posada je izmijenjena, pa je donesena odluka da se torpedni čamac osposobi za borbenu upotrebu. Nakon obuke izvršena je prva vožnja 14. januara, ali je trebalo otkloniti neke nedostatke u pogonskom kompleksu. Do 15. februara održano je 15 školskih vožnji, posada je obučena, ali je bilo problema s pogonskim uređajima.
U međuvremenu, torpednom čamcu je pojačano artiljerijsko naoružanje montiranjem jednog mitraljeza od 15 mm. Sada je torpedni čamac imao 2 torpedne cijevi od 450 mm, 1 mitraljez od 15 mm, 1 dvocijevni mitraljez od 12,7 mm i 3 mitraljeza od 7,9 mm. Deplasman mu je bio 18 tona a brzina 28 čvorova. Po naređenju Štaba Mornarice, torpedni čamac je ušao u Kvarnerski pomorski sastav, pa je 5. marta isplovio za Zadar.[84']

U sastav sektora ušao je i pomoćni ratni brod »Sitnica«. Do oslobođenja Splita taj brod je plovio između Italije i Visa prevozeći borce, ratni materijal i vodu. Nakon oslobođenja Splita nastavio je sa istim zadacima, ali više nije prevozio vodu. Pored održavanja pruge sa Italijom, »Sitnica« je upotrebljavana za prevoz jedinica na dužim relacijama, a u nedostatku drugih parobroda i za izvanredne pruge. Brod je imao komandanta, političkog komesara, tri oficira i 40 članova posade. Bio je naoružan sa 6 topova od 20 mm. Komandant broda bio je kapetan Tripo Prela, koji je 28. januara predao dužnost poručniku Stjepanu Štuku. Politički komesar broda bio je Boris Berović.[85]*

Pomoćna flotila bila je u Splitu. U svom sastavu je imala: »PČ-46«, »PČ-49«, »PČ-56«, »PČ-57«, »PČ-65«, »PČ-80«, »PČ-82«, »MČ-5«, »MČ-78«, »MČ-523«, MČ »Mary« i barkase »B-4« i »B-7«. Osnovni problem Pomoćne flotile je bio u tome što je zbog istrošenih pogonskih uređaja veći broj patrolnih i motornih čamaca bio neispravan i nalazio se na popravku. U takvoj situaciji patroliranje je vršeno samo na najvažnijim sektorima (Šolta-Drvenik Veli, Hvarski kanal). Patrolni čamci su učestvovali u kontroli obale s jedinicama mornaričke pješadije.[86]*

Štab Desantne flotile nalazio se u Splitu, ali je većina desantnih splavi bila raspoređena u pomorskim obalnim sektorima. Budući da Štab flotile nije mogao direktno komandovati, niti je često imao veze sa svojim brodovima, donesena je odluka da se flotila rasformira. Na osnovi prijedloga Štaba IV POS-a, Štab Mornarice je naredio da se Desantna flotila rasformira a desantne splavi rasporede u pomorske obalne sektore. Rasformiranje je naređeno 7. a završeno 15. marta. Desantne splavi »MS-9«, »MS-10« i »MS-11« dodijeljene su II POS-u, »MS-3« i »MS-6« III POS-u, »MS-4« »MS-5« i »MS-7« V POS-u, dok su u sastavu IV POS-a ostale »MS-1«, »MS-2«, »MS-8« i »MS-12«. Desantne splavi IV POS-a ušle su u sastav Pomoćne flotile. Komandant Desantne flotile Duško Sisarić postavljen je za komandanta Pomoćne flotile, a dotadašnji komandant kapetan Ivan Lelas za zamjenika komandanta Mornaričke stanice Vis. Politički komesar Nikola Katušić postavljen je za vršioca dužnosti političkog komesara Pomoćnih

83) *Materijali* br. 163/2. »NB-15« imao je 8 članova posade, a bio je naoružan sa dva dvocijevna mitraljeza od 12,7 mm.

84) Nakon što je preko obavještajne službe uspostavljen kontakt s nekim oficirima, pet torpednih čamaca iz sastava ratne mornarice NDH pokušalo je pobjeći iz Rijeke i priključiti se Mornarici NOVJ. Međutim, prilikom pokušaja bijega Nijemci su otvorili vatru na izlasku iz luke pa se uspio probiti samo čelni torpedni čamac na kojem su bili organizator bijega poručnik bojnog broda Borivoj Srajer i poručnik fregate Anton Marega *(AVII,* k. 2048, br. reg. 2-4/1, 3-38/5, 7-32/2).

85) *AVII,* k. 2048, br. reg. 2-18/1, 2-16/1; Naredba Štaba Mornarice br. 2 od 22. januara 1945.

86) *AVII,* k. 2048, br. reg. 1-10/1, 2-10/1; k. 2047, br. reg. 9-1/1,9-9/1; k. 2049, br. reg. 5-16/3. Patrolni čamac »PC-78« je razoružan i preimenovan u »MC-78«.

brodova a Luka Bogdanović, koji je do tada bio politički komesar Pomoćnih brodova i Pomoćne flotile, ostao je samo politički komesar flotile. Za političkog komesara Mornaričke stanice Vis postavljen je Frane Mrduljaš, do tada na kursu, a Branko Cvjetičanin je stavljen na raspolaganje Štabu IV POS-a.[87]

Minerski odsjek imao je referenta, minerski vod sastava 17 boraca i MČ »Pravedan«. Mada nisu imali odgovarajuću opremu, mineri su vršili razminiranje improviziranom minolovkom koju su teglila dva čamca. Između Drvenika Velog i Malog uništeno je šest, a između Drvenika Velog i Šolte jedna mina. Također su uništene dvije mine kod Vinišća, jedna u uvali Gornja Krušica na Šolti, jedna kod rta Pelegrin (Hvar) i dvije kod Šćedra. Stalno je kontrolirano morsko područje sektora radi pronalaženja i uništavanja lutajućih mina. Pored navedenog, mineri su demontirali 250 kg eksploziva sa zarobljenog njemačkog eksplozivnog čamca. Također su demontirali ukupno 15 avionskih bombi, svaka težine tonu, koje su Nijemci postavili u tvornice u Dugom Ratu i Omišu, ali ih nisu stigli aktivirati. Na Hvaru su uništene četiri avionske bombe. Savezнички minolovci su vršili stalno kontrolno razminiranje ruta Split-Šibenik-Zadar, pa su svi brodovi morali ploviti - propisanim rutama.[881]

Odsjek za vezu uspješno je organizirao, održavao i usavršavao postojeći sistem veze IV POS-a. Osmatračke stanice su normalno radile i dnevno su slale i primale veći broj depeša uglavnom optičkim sredstvima veze. Uspostavljena je sigurna optička veza između osmatračke stanice Napoleon na Hvaru i Hum kod Vele Luke na Korčuli. Radio-veza je održavana s II, III i V POS-om, Mornaričkom stanicom Vis i Hidroinstitutom, a prekinuta je sa 12. brigadom kao nepotrebna. Uspostavljena je radio-veza sa Mornaričkom stanicom Korčula koja je bila u sastavu V POS-a. Radiofonska veza je održavana samo sa Visom i Drvenikom Velim. Izvršeno je postavljanje oko 220 km novih i sređivanje, odnosno popravljanje postojećih telefonskih linija. Sve jedinice mornaričke pješadije i obalne baterije na važnijim položajima su povezane telefonskom vezom. U Splitu je proširena telefonska veza, a u Štabu sektora je postavljena telefonska centrala sa 40 brojeva. Uvedene su nove telefonske centrale u Podstražju i Komiži na Visu i u Drveniku Velom. Pregledan je i osposobljen podvodni kabl uvala Mlaska (o. Hvar) - Igrane. Preko tog kabla odmah je uspostavljena telefonska veza. Podvodni kabl Drvenik Veli-obala je izvučen i pregledan, ali je bio neispravan, pa su poduzete mjere da se popravi. Radionica veze je popravila veći broj telefonskih aparata i telefonskih centrala. Pored tajnih naziva, za osmatračke stanice i radio-stanice uvedene su i tablice za tajno legitimiranje. Polovicom marta Odsjek za vezu je imao 179 boraca, podoficira i oficira (četa za vezu 85, signalista 73 na osmatračkim i signalnim stanicama i 10 na brodovima, 5 radio-telegrafista, 3 radio-tehničara i 3 u odsjeku).[891]

Sekcija za pomorski saobraćaj imala je polovinom marta 62 ispravna broda (2.261 tona), 76 neispravnih (2.910 tona), i 1 na popravku u Italiji (60 tona). Broj brodova je bio nedovoljan za izvršavanje svih zadataka. Sa postojećim brodovima moglo se prosječno zadovoljiti 60-70% potreba. Vojne i civilne ustanove stalno su tražile brodove za prevoz tereta i ljudstva. U takvoj situaciji, uz pomoć Štaba Mornarice uspostavljeno je 46 redovnih pruga koje su obavljali motorni jedrenjaci. Pored toga, za održavanje pruga angažirano je 8 parobroda. Važnije pruge su bile: Split-Dubrovnik, Split-Šibenik-Zadar, Split-Trpanj, Split-Stari Grad-Jelsa, Split-Vis-Komiža, Split-Vela Luka-Lastovo-Korčula-Mljet-Dub-

87) *AVII,* k. 2048, br. reg. 1-16/1, 5-13/2; *Materijali* br. 162/2.
88) *AVII,* k. 2048, br. reg. 2-6/1,2-14/1,2-28/1. Broj minera je bio nedovoljan, a uz to ih je većina poslana na kurs.
89) *AVII,* k. 2048, br. reg. 2-2/1, 2-33/2, 2-6/1; k. 2049, br. reg. 7-6/1. Ceta za vezu je trebala još barem 15 boraca zbog izvođenja radova na terenu.

rovnik. Ostale pruge uglavnom su održavali motorni jedrenjaci, i to između otoka i Splita, otoka međusobno i otoka i obale. Radi lakšeg organiziranja prometa putnika i tereta u Splitu je uspostavljen Prometni ured. U sastav Lučke kapetanije Makarska ušlo je Lučko zastupništvo Gradac.[901]

Stalno je rađeno na čišćenju luka od podrtina i potopljenih brodova radi povećanja dužine operativnih obala. Pored toga, vršenje popravak porušenih operativnih obala, i to uglavnom provizorno zbog nedostatka potrebnog materijala. Glavni radovi su izvođeni u Splitu, Kaštel-Sućurcu, Solinu (Sv. Kajo) i u Makarskoj. Pregledani su svjetionici i ustanovljeno je da su većinom porušeni i neispravni. Poduzete su mjere da se aktiviraju najvažniji svjetionici i lučka svjetla: Makarska, Kaštel-Sućurac, Stončica, Pokonji Dol, Ražanj, Murvica, Gradac, Vis, Hvar, Stari Grad i Omiš.[91)]

Bez obzira na ranija izdata naređenja, Štab Mornarice ponovo je 2. februara skrenuo pažnju štabovima pomorskih obalnih sektora da, po mogućnosti, što više pomognu daljem razvoju ribolova. S obzirom na nestašicu hrane, trebalo je loviti što više ribe. Zato je ponovo naređeno da se svi manji ribarski brodovi predaju vlasnicima ili ribarskim zadrugama. Također je naređeno da se pomogne oko dizanja iz mora potopljenih ribarskih čamaca. Štab IV POS-a predao je Savezu ribarskih zadruga Dalmacije ove brodove s posadama: »Ribar I«, »Ribar III«, »Triton«-Okrug, »Tri druga«-Krilo i »Sv. Nikola«-Stomorska. Za popravak ribarskih čamaca osposobljena su i radila su brodogradilišta u Rogaču na Šolti, Milni na Braču i u Vrboskoj na Hvaru.[92)]

Tehnička sekcija nastavila je svoj uspješan razvoj. Najvažniji je zadatak bio da se što prije osposobi Brodogradilište u Splitu. Uz velike napore, do kraja decembra 1944. prikupljeno je 569 radnika i rukovodilaca. Uz obnovu samog brodogradilišta odmah se prišlo i popravkama brodova. Druga brodogradilišta i radionice u Splitu i Trogiru uglavnom su normalno radili, iako je nedostajao 101 kvalificirani radnik, 50 nekvalificiranih i 10 mornara. Posebno su nedostajali rezervni dijelovi i sve vrste brodograđevnog materijala. I pored svega toga, od 15. decembra do 15. februara popravljena su 103 broda. Veliki je bio uspjeh popravak p/b »Knin« koji je, popravljen u rekordnom roku, odmah preuzeo parobrodarsku prugu.[93)]

Tehnička sekcija IV POS-a imala je krajem marta 1945. 45 lica i u svom sastavu tehničko skladište. Bili su joj podređeni:

Brodogradilište Split sa 760 radnika;
Brodogradilište Bulimbašić u Splitu sa 104 radnika;
Brodogradilište u Vranjicu sa 49 radnika;
Brodogradilište u Trogiru sa 186 radnika;
Centralna mehanička radionica u Splitu sa 65 radnika;
Mehanička radionica Ferić u Splitu sa 64 radnika;
Mehanička radionica Deželić u Splitu sa 44 radnika;
Ljevaonica Deželić u Splitu sa 19 radnika;
Elektro radionica u Splitu sa 41 radnikom;
Drvodjelska radionica Alujević u Splitu sa 22 radnika;
Tvornica kisika Poparić u Splitu sa 10 radnika;

90) *AVII,* k. 2048, br. reg. 1-26/6; k. 2049, br. reg. 5-3/1, 5-27/1, 27/4; k. 2074, br. reg. 3-5/12. Prilikom prekrcavanja mina sa m/j »Gospa od Poišana« na m/j »Istok« u Šibeniku je 26. februara došlo do eksplozije. Poginulo je 9 radnika, a oba broda su potonula. Nije poznato koliko je ranjeno i poginulo članova posade.

91) *AVII,* k. 2074, br. reg. 30-5/2. Od 2.300 metara operativne obale u Splitu 1.160 je bilo porušeno ili nepristupačno zbog potopljenih brodova.

92) *AVII,* k. 2048, br. reg. 1-26/26; k. 2049, br. reg. 5-17/1, 5-27/1.

93) *AVII,* k, 2048, br. reg. 2-5/1, 4-16/1; k. 2074, br. reg. 28-13/3. P/b »Knin« je porinut u more 28. januara 1945, a već 29. januara je preuzeo parobrodarsku prugu (»Slobodna Dalmacija«, Split 29. januara 1945).

Tokarska radionica Kukoč u Splitu sa 2 radnika;
Urarska radionica Ivulić u Splitu sa 3 radnika;
Vulkanizerska radionica u Splitu sa 1 radnikom;
Hidrobaza Divulje sa 73 radnika;
Tehnička radionica Mandić u Splitu sa 3 radnika.
Ukupno 1.446 radnika.[94]*

Od 18. februara do 18. marta bilo je na popravku ukupno 59 brodova. Pored popravaka brodova, intenzivno je rađeno na obnovi kompleksa rezervoara za gorivo u Solinu. Također je dat veliki broj radnih sati na obnovi mostova preko Jadra i Čikole. U svim brodogradilištima i radionicama radilo se po cijeli dan. Bila je velika oskudica u drvenoj građi, a posebno je nedostajalo jelovine i borovine pa je upotrebljavana bukovina.[951]

Intenzivno je rađeno na spašavanju brodova. Do 27. februara dignut je iz mora 31 brod. Svi su oni odmah dotegljeni u brodogradilišta. Nakon izvršenih pregleda većina brodova je uzimana u popravak. Oni kojima je trup bio u slabom stanju nisu popravljani, nego su im demontirani pogonski uređaji i ostala oprema i montirani na druge brodove. Sva brodogradilišta i radionice bili su maksimalno zaposleni uz udarnički rad. Trebalo je što prije osposobiti što više brodova, jer je potražnja za njima bila sve veća. Pored svih problema, tehnička služba IV POS-a je zahvaljujući svom sastavu uspješno izvršavala postavljene zadatke.

Intendantura sektora vršila je snabdijevanje jedinica hranom, odjećom, obućom i potrošnim materijalom. Hrana je bila jednolična i manjkava, uglavnom konzervirana. Nije se mogla davati potpuno po postojećoj tablici, jer su nedostajali neki artikli. Nedostajalo je začina, pa je bila neukusna. Najveći problem je bio u tome što nije bilo svježe hrane, pa su se pojavili avitaminoza i razna oboljenja. Najteže je oilo radnicima u brodogradilištima i tehničkim radionicama, jer je manjkavost ishrane utjecala na radne rezultate. Predloženo je Štabu Mornarice da se vrši razmjena konzervirane hrane za svježu. Što se tiče uniformi i obuće, stanje je uglavnom bilo zadovoljavajuće. Međutim, donjeg rublja uopće nije bilo, a nedostajalo je ručnika, čarapa i ćebadi. Obućarska radionica je radila punim kapacitetom, ali ie nedostajao potreban materijal. To se odnosilo i na krojačnicu koja nije imala konca. Novčana sredstva su bila vrlo skromna i trošena su za najnužnije potrebe. Kancelarijskog materijala ili uopće nije bilo, ili ga je bilo u tako maloj količini da se o njemu vodio poseban inventar uz velika ograničenja za korišćenje.[97]*

Sanitetska služba bila je dobro organizirana, ali je i situacija bila olakšana utoliko što su u Splitu bile Vojna i Mornarička bolnica. Nižeg i srednjeg sanitetskog osoblja bilo je dovoljno. Ambulanta je mogla primiti 40 bolesnika. Postojala su previjališta u brodogradilištima u Trogiru i Splitu. Higijenska ekipa redovno je obilazila jedinice i brodove i nadzirala stanje higijene. Zaraznih bolesti nije

94) *AVII,* k. 2043, br. reg. 4-3/1; K. Pribilović, *Split- tehnička baza Mornarice NOVJ,* Mornarički flasnik, 2/1976, 283-297. Upravnik brodogradilišta u Trogiru bio je Mate Kumparac (AVII, k. 2048, r. reg. 3-43/3).

95) *Isto.*

96) *AVII,* k. 2048, br. reg. 20-3; k. 2074, br. reg. 30-7/2, 28-13/3.

97) *AVII,* k. 2049, br. reg. 1-18/1,3-8/11. Vrhovni štab je propisao novu tablicu ishrane. Za razliku od postojeće, koja je važila od kraja 1943. godine, nova tablica je vršila diferencijaciju ishrane (bolesnici, zarobljenici, operativne jedinice i pozadinske jedinice) i uštedu brašna, jer je smanjena količina kruha. Po novoj tablici, dnevno je borcu pripadalo: 350-400 grama kruha, 250-300 grama mesa, 170 grama pasulja, 500 grama krompira, 10 grama masti, 20 grama šećera, 200 grama mortadele ili sira. Bolesnicima je pripadao dodatak od voća ili jaja ili mlijeka. Budući da nije bilo mesa, određeno je da ponedjeljak i četvrtak budu bezmesni dani. Zarobljenici su dobivali 80°o od propisane količine za pozadinske jedinice. Za radne jedinice i radionice propisano je da imaju 20° o više sledovanje od operativnih jedinica. Količine hrane za dnevni obrok nisu se smjele preći, ali ako nije bilo dovoljno artikala, moglo se izdati manje. Borca je dnevno pripadalo 1.204 kg hrane. Vidi stranicu 105 *(AVII,* k. 2066, br. reg. 29-1/4; k. 2029, br. reg. 11/22-1).

bilo, osim jednog slučaja trbušnog tifusa. Oskudijevalo se u sanitetskom materijalu i lijekovima. Naročito je nedostajalo dezinfekcionih i dezinsekcionih sredstava. Također, nije bilo ni zavojnog materijala. Po jedinicama je održavana sanitetska nastava. Stab Mornarice je dostavio Uputstvo za četne bolničare i nosioce ranjenika. Dobijena su i tri primjerka časopisa »Narodno zdravlje«. Sanitetska služba je, prema postojećim mogućnostima, uspješno obavljala svoje zadatke.[98]*

Uzimajući u obzir organizaciju, snage koje je imao i zadatke koje je izvršavao, IV POS je izrastao u pravu vojnopomorsku komandu. Organizirao je, prema mogućnostima, obranu i kontrolu svog područja. Također je pratio situaciju na svom području i poduzimao odgovarajuće mjere. Mada vojnopomorska komanda, IV POS je izvršavao i niz drugih zadataka radi što bržeg normaliziranja stanja na svom području, iako je rat još trajao. To se naročito odnosi na uspostavljanje pomorskog saobraćaja za potrebe narodne vlasti i stanovništva, obnovu i održavanje telefonsko-telegrafske mreže, čišćenje i obnovu luka, osposobljavanje manjih brodogradilišta, pomoć u organizaciji ribolova, organiziranje i početak rada pomorske privrede, pomoć u obnovi raznih privrednih objekata, uspostavljanje željezničkog saobraćaja i pružanje pomoći stanovništvu, posebno na otocima.

Partijsko-politička djelatnost odvijala se po uputstvima CK KPJ, preko partijsko-političkih organa, političkih radnika i partijskih i skojevskih organizacija. Osnovu u radu davala je Direktiva CK KPJ od 14. januara 1945, u kojoj su bila izložena osnovna načela za moralno-političku pripremu boraca, starješina i jedinica za predstojeće zadatke. Pred partijske i skojevske organizacije postavljeni su zadaci u vezi sa odgojem mase novih boraca u duhu narodnooslobodilačke borbe. U jedinicama se odvijala i vrlo živa politička aktivnost u objašnjavanju tekućih političkih događaja u zemlji i u redovima antifašističke koalicije.

Postojeća situacija zahtijevala je pojačan politički rad, kako među borcima tako i starješinama. Bile su štampane dnevne vijesti sa prikazom događaja u Jugoslaviji i na svim svjetskim frontovima. Također su izdavane i radio-vijesti. U jedinicama su držane redovne konferencije na kojima je vršeno informiranje cjelokupnog sastava. Prorađivani su svi važniji članci iz dnevne štampe. Također je detaljno prorađivana brošura »Put nove Jugoslavije« od Edvarda Kardelja. Kulturno-prosvjetni odbor sektora i isti odbori po jedinicama razvili su široku aktivnost. Izdavane su zidne novine, džepne novine »Sektorski list« i »Omladinski sektorski list«. Slične džepne novine su izlazile i po jedinicama, a posebno u obalnoj artiljeriji. U jedinicama su organizirani pjevački horovi, davane su prigodne priredbe i održavane logorske večeri. Organizirane su kino-predstave sa slobodnim ulazom, a dodijeljivane su ulaznice i za kazalište. Održano je šest predavanja iz geografije, povijesti i drugih nauka. Popisani su svi nepismeni i polupismeni u sektoru i organizirani tečajevi za opismenjavanje. U svim jedinicama održane su konferencije u vezi sa izborima za seoske, mjesne i gradske narodnooslobodilačke odbore na području Dalmacije. Budući da su to bili prvi izbori u kojima su učestvovali pripadnici vojnih jedinica, pokrenuta je široka aktivnost da se borcima i starješinama objasni značenje prava glasa i učešća na izborima. Izbori su održani polovicom marta.[99]*

Sve navedene aktivnosti znatno su doprinijele da se pojača borbeni moral i poboljša disciplina u jedinicama i ustanovama IV POS-a. Sektor je bio spreman

98) *AVII,* k. 2049, br. reg. 6-20/1, 6-29/2, 7-27/1. Tri bolničara su upućena 2. marta na Viši sa* nitetski kurs u bolnicu 8. korpusa *(AVII,* k. 2049, br. reg. 7-2/1).

99) *AVII,* k. 2048, br. reg. 3-8/1. Po naređenju Vrhovnog štaba, izvršenje popis svih nepismenih i polupismenih u jedinicama IV POS-a (to je izvršeno u cijeloj NOVJ). Polovinom februara u IV POS-u bilo je 109 nepismenih i 295 polupismenih.

da učestvuje u zadacima koji su ga očekivali u završnim operacijama za oslobođenje zemlje.

Napad njemačkih eksplozivnih čamaca na splitsku luku. Posljednji napad na području IV POS-a Nijemci su izveli 12. februara 1945. Znajući da se u Splitu nalazi britanska krstarica »Delhi«, Nijemci su donijeli odluku daje napadnu eksplozivnim čamcima. U tu svrhu su uputili iz Pule u Split šest eksplozivnih čamaca. Plan je bio da jedan eksplozivni čamac uništi barikadu na ulazu u luku, četiri napadnu krstaricu, a čamac-matica da prihvati upravljače i vrati ih u Pulu. Eksplozivni čamci su isplovili iz Pule prije podne 11. februara. Jedan čamac se morao vratiti zbog kvara na pogonskom uređaju. Kada su doplovili do Drvenika Velog, došlo je do kvara na pogonskom uređaju čamca-matice, pa je potopljen. Ulogu čamca-matice preuzeo je četvrti eksplozivni čamac. Straža sa obalne baterije na rtu Novica primijetila je čamce. Ispaljen je jedan metak iz puške kao poziv za davanje signala. Međutim, Nijemci su se pritajili nastojeći izgledati kao ribari. Eksplozivni čamci su potom nastavili vožnju uz južnu obalu Šolte i prošli kroz Splitska vrata. Kako je Split bio normalno osvijetljen, bili su sigurni da su pred ciljem. Straža s obalne baterije na rtu Ražanj pucajući iz pušaka tražila je signale za legitimiranje. Međutim, eksplozivni čamci su maksimalnom brzinom krenuli ka splitskoj luci. Kada su došli ispred luke, dežurni osmatrač na signalnoj stanici Sustjepan, shodno uobičajenom postupku, ispalio je metak iz puške tražeći signal za raspoznavanje. Kada na prvi poziv nije dobio odgovora, ispalio je drugi metak, zatim treći i na kraju rafal iz puškomitraljeza. Pošto barikada nije bila zatvorena, prvi čamac je ušao u luku. Tada je upaljen reflektor na osmatračkoj stanici. On je osvijetlio eksplozivne čamce, pa je zaslijepio upravljače, i jedan od njih je udario u lukobran i eksplodirao. Ali istovremeno je reflektor osvijetlio i krstaricu. Dva slijedeća eksplozivna čamca su ulazila u luku. Krstarica je otvorila vatru na eksplozivne čamce i reflektor, što je bilo upozorenje stanici da ga pogasi. Krstarica je uništila jedan eksplozivni čamac. Drugi je stigao do cilja, ali je udario u desantno-jurišni čamac koji je bio vezan uz bok krstarice i eksplodirao. Iako je teže oštećen, desantno-jurišni čamac nije potonuo, dok je krstarici samo kormilo lakše oštećeno. U međuvremenu čuvši otvaranje vatre posada obalne baterije na rtu Sustjepan odmah je potrčala na svoja mjesta. Ponovo je upaljen reflektor i osvijetljen četvrti čamac. Na njega je otvorena vatra i on je ploveći prema Čiovu eksplodirao. Od pet upravljača tri su uhvaćena dok su dva poginula.[1001]

Njemački napad nije uspio zahvaljujući budnosti posade na rtu Sustjepan i artiljercima s krstarice »Delhi«. Treba napomenuti da se nije očekivao napad eksplozivnih čamaca na splitsku luku, pa su mjere opreza bile uobičajene. Međutim, eksplozivne čamce su otkrile straže na Drveniku Velom i sa Brača. Ali se često događalo da na pozive za legitimiranje ne odgovaraju ni savezнички brodovi. Zato su straže često bile u nedoumici, a kada bi otvorile vatru na savezničke brodove - dolazilo bi do protesta. Sve je to olakšalo eksplozivnim čamcima izvršenje napada, a posebno što je Split bio osvijetljen. Ipak, posade osmatračke stanice i obalne baterije su u odlučnim trenucima pokazale da su na visini zadatka. Štab Mornarice je naredbom od 13. marta 1945. pohvalio komandira osmatračke stanice starijeg vodnika Mehu Kovačića, posadu topova od 40 i 20 mm obalne baterije br. 1 Antu Milića, Šimu Prkića, Jenara Demarija i reflektoristu Vinka Fabrisa.[101)]

100) *AVII,* k. 2075, br. reg. 5-6/1; *Materijali* br. 162/2. Eksplozivni čamci imali su 250 kg eksploziva, brzinu 31 čvor, akcioni radius 150 morskih milja i jednog upravljača. Dužina im je bila 5,40 a širina 1,70 metara

101) *AVII,* k. 2048, br. reg. 4-2/1.

Četvrti POS u mostarskoj operaciji. Posljednji veliki zadatak IV POS-a pred završne operacije bio je prevoz jedinica za mostarsku operaciju i njihovo vraćanje u sjevernu Dalmaciju. Vrhovni štab naredio je krajem januara 1945. Štabu 8. korpusa da oslobodi Široki Brijeg, Mostar i Nevesinje, stavivši privremeno pod njegovu komandu i 29. hercegovačku diviziju. Jedinice 8. korpusa (9, 19, 20, 26. divizija, Tenkovska i Artiljerijska brigada) bile su razmještene na prostoru Dalmacije, orijentirane glavninom ka Lici i manjim snagama prema Mostaru. Štab 8. korpusa je, izvršavajući postavljeno naređenje, pregrupirao svoje snage tako da je ojačanu 20. diviziju zadržao na osiguranju sjeverne Dalmacije, postavivši je prema neprijateljskom frontu u Lici, a 30. januara je pokrenuo 26. i 19. diviziju, Artiljerijsku i 1. tenkovsku brigadu iz sektora Knin-Zadar-Šibenik-Split-Sinj-Drniš prema Širokom Brijegu i Mostaru. Određene jedinice su prebačene kombinacijom kopnenog i pomorskog transporta. Glavnina jedinica i materijala je kopnenim putem prebačena u širi rajon Splita, odakle je brodovima dalje prebačena na sektor Omiš-Brela-Makarska-Podgora-Gradac. Zadatak prevoza dobila je Mornarica NOVJ, a Štab Mornarice je taj zadatak povjerio Štabu IV POS-a. Tok prevoženja bio je slijedeći:

Datum	Učestvovali brodovi	Prevezene jedinice	Mjesto ukrcavanja	Mjesto iskrcavanja	Daljina u morskim miljama
1	2	3	4	5	6
30. 01.	l/b „Sitnica" u teglju MS-12, m/j „Ban Jelačić", m/j „Mosor"	11. brigada 26. divizije (glavnina) 2.400 boraca, 20 konja	Split	Gradac	49
31.01.	p/b „Morava" u teglju MS-9	11. brigada 26. divizije (dijelovi) 400 boraca, 20 konja	Omiš	Gradac	36
31. 01.	p/b „Makarska" u teglju MS-12 p/b „Sitnica"	11. brigada 26. divizije (dijelovi) 750 boraca, 60 konja	Split	Gradac	49
31.01.	p/b „Morava" u teglju m/j „Dupin"	11. brigada 26. divizije (dijelovi) 750 boraca, 60 konja	Split	Gradac	49
31.01.	p/b „Morava" u teglju m/j „Dupin"	11. brigada 26. divizije (dijelovi) 450 boraca Š konja, 4 kola, 30 tona municije	Split	Podgora	35
31.01.	p/b „Cetina" u teglju m/j „Miloš" i m/j „Sv. Nikola m/j „Ban Jelačič" m/j „Mosor" m/j „Zadar"	1. brigada 26. divizije (glavnina) 1.300 boraca 120 tona municije	Split Split	Brela Baška Voda	24.9 27
31.01.	remorker „Kornat" u teglju m/j „Maijan" i m/j „Velebit"	Dijelovi 13. brigade	Vis	Ston	81
31.01.	m/j „Zrinski"	3. prekomorska brigada 26. divizije, 20 tona intendantskog rrtaterijala	Kaštel Stari	Omiš	19.7
31.01.	MS-1 i MS-4	3. prekomorska brigada 26. divizije, 50 konja i topovi	Split	Brela	24.9
31.01.	m/j „Mars"	3. prekomorska 26. divizija, 30 tona intendantskog materijala	Kaštel Stari	Omiš	19.7

Datum	Učestvovali brodovi	Prevezene jedinice	Mjesto ukrcavanja	Mjesto iskrcavanja	Daljina u morskim miljama
1	2	3	4	5	6
1.02.	m/j „Ban Jelačić” m /j „Mir vami”	26. divizija 200 tona municije	Šibenik	Omiš	50
1. 02.	p/b „Cetina” u teglju MS-l,p/b „Makarska” u teglju MS-12 p /b „Sitnica” p/b „Morava”	3. prekomorska brigada 26. divizije (glavnina) 1.920 boraca, 59 konja, 9 kola	Split	Brela	24.9
1. 02.	MS-2, MS-3, MS-6	1. brigada 26. divizije, 85 konja, 30 tona materijala	Sv. Kajo	Baška Voda	34.5
1.02.	MS-12	3. prekomorska brigada 26. divizije, 33 konja, 4 topa, 2 kola, 50 boraca	Split	Brela	24.9
1.02.	m/j „Kupa”	Inžinjerijskipuk 26. divizije, pontonski materijal	Šibenik	Omiš	50
1.02.	MS-1, MS-9, MS-12	11. brigada 26. divizije, 20 konja, 20 kola i slame	Split	Podgora	35
1. 02.	m/j „Mosor”	14. brigada 19. divizije (dijelovi) 350 boraca	Solin	Makarska	36.5
2.02.	p/b „Cetina”, p/b „Makarska”, p/b „Darko”	19. divizija (dijelovi)	Zadar	Makarska	100
2. 02.	m/j „Otac Petar”	8. korpus (intendantura), 15 tona hrane	Split	Zadar	72
2. 02.	m/j „Malinska”	8. korpus Autokomanda, 20 tona pogonskog materijala	Split Split	Omiš Makarska	14 29
2. 02.	MS-2.MS-6	1. brigada 26. divizije, 50 konja	Sv. Kajo	Baška Voda	34.5
2. 02.	m/j ", .Malinska”	19. divizija, 15 tona hrane	Split	Makarska	29
2. 02.	p/b „Makarska” u tegliu, m/j „S nami Bog” i MS-12, r/b „Sitnica” u teglju m/j „Franko-pan” i m/j „Miloš” m/j „Mosor” ^b^.Ston” u teglju	14. brigada 19. divizije, (glavnina) 2.300 boraca	Split	Makarska	29
2. 02.	m/j „Sv. Ante”	8. korpus, 25 tona municije	Vis-Komiža	Makarska—Omiš	62
3. 02.	m/j „Malinska”	8. korpus, 20 tona zobi i slame, 40 tona tirane	Split	Makarska	29
3. 02.	m/j „Otac Petar”	8. korpus, 10 tona slame, 40 tona hrane	Split	Zadar	72
3.02.	m^jfjNaprijed” u teglju	14. brigada 19. divizije, 130 konja, 30 kola, 20 tona municije i razni materijal	Split	Makarska	29
3.02.	m/j „Malinska”	8. korpus 30 tona hrane	Split	Makarska	29

Datum	Učestvovali brodovi	Prevezene jedinice	Mjesto ukrcavanja	Mjesto iskrcavanja	Daljina u morskim miljama
1	2	3	4	5	6
3. 02.	m/j „Sv. Roko”	Ubojna komora 15 tona municije	Vis- Komiža	Omiš	50
3. 02.	m/j „Anđeo”	26. divizija, 20 tona hrane	Split	Omiš	14
3.02.	m/j „Mosor”	8. korpus, 90 tona municije	Polju d	Omiš— —Makarska	34
3. 02.	m/j „Sv.Ante”	19. divizija, 1. brdski divizion, 20 tona municije	Poljud	Makarska	33.5
3. 02.	MS-2	14. brigada 19. divizije 14 konja, 5 volova 50 boraca	Split	Makarska	29
3. 02.	p/b ‚Morava” u teglju m/i ..Tomislav” i MS-12 p/b „Ston” u teglju MS-6 p/b „Sitnica” u teglju m/j „Gundulić”	10. brigada 20. divizije 1.800 boraca 120 konja	Split	Zadar	72
3. 02.	remorker ,,Kornat” u teglju m /j „Marijan’ ’	26. divizija, intendantura 80 tona intendantskog materijala, 135 boraca	Split	Omiš	14
3.02.	m/j „Mir vami”	19. divizija, intendantura 30 tona hrane	Split	Makarska	29
3. 02.	r/b „Sitnica” u teglju m/j „Frankopan” m/j ‚Maksim Gorki” m/j „Velebit”	19. divizija (dijelovi) 1.250 boraca, 20 konja, 10 kola, municija	Split	Makarska	29
3. 02.	m/j „Zagreb”	26. divizija, Pontonirska četa, 120 boraca	Omiš	Metković	55
3. 02.	m/j „Zadar”	Tenkovska brigada* pokretni most, pontomrski materijal	Šibenik	Omiš	50
4. 02.	m/j „Miloš”	8. korpus, 50 tona hrane	Split	Omiš	14
4. 02.	m/j „Istok I”	Tenkovska brigada, 50 tona pogonskog materijala	Kaštel Sućurac	Omiš	19.3
4.02.	m/j „Ilirija” m/j „Naprijed”	10. brigada 20. divizije, 150 boraca, 10 kola, 20 konja, 70 tona hrane i sijena	Split	Zadar	72
5.02.	m/j „Ban Jelačić”	26. divizija, 70 tona hrane	Split	Omiš	14
5. 02.	m/j „Maksim Gorki”	8. korpus, Autokomanda, 20 tona pogonskog goriva	Split	Omiš	14
5. 02.	m/j ‚Maksim Gorki”	8. korpus (artiljerija) 40 tona municije 20 tona pogonskog goriva	Split	Omiš	14

Datum	Učestvovali brodovi	Prevezene jedinice	Mjesto ukrcavanja	Mjesto iskrcavanja	Daljina u morskim miljama
1	2	3	4	5	6
6.02.	p/b „Ston" u teglju MS-6, m/j „Jastreb" p/b „Sitnica" u teglju m/j „Tomislav" p/b „Morava" u teglju m/j „Gundulić" iMS-12	19. divizija, 268 konja, 20 kola, 10 tona zobi, 320 boraca, razni materijal	Zadar	Makarska	100

U prevoženju su učestvovala ukupno 42 broda. Oni su plovili u konvojima ili samostalno. Većina brodova napravila je 1 do 2 ture, a neki i 6 do 7 tura. Ukoliko neki od brodova nisu mogli pristati uz obalu, vršilo se prekrcavanje na manje motorne jedrenjake ili desantne splavi. Ukupno je prebačeno 13.745 boraca, 1.020 konja, 105 kola, 4 topa, 5 volova, 1 pokretni most i 1.260 tona raznog materijala. Po iskrcavanju jedinice su odmah krenule prema Imotskom i Vrgorcu, ka mjestima koncentracije, odnosno pravcima nastupanja prema Mostaru.[102]

Poslije uspješno završene mostarske operacije 8. korpus je, prema općem planu Vrhovnog štaba za završne operacije za oslobođenje zemlje, orijentiran ka sjeverozapadu, pripremajući se za izvođenje ličko-primorske operacije. Da bi se izvršilo grupiranje potrebnih snaga, Štab 8. korpusa naredio je da se 19. i 26. divizija iz rajona Mostara prebace kopnenim putem na sektor Baška Voda-Makarska-Gradac-Ploče, azatim brodovima u sjevernu Dalmaciju (Biograd n/m-Benkovac-Obrovac). Po dobijenom naređenju za prevoženje, Štab Mornarice je zadatak prevoza ponovo povjerio Štabu IV POS-a. Prevoženje je izvršeno kako slijedi:

Prevoz 19. dalmatinske divizije

Datum	Učestvovali brodovi	Prevezene jedinice	Mjesto ukrcavanja	Mjesto iskrcavanja	Daljina u morskim miljama
1	2	3	4	5	6
24. 02.	p/b „Ljubljanja" p/b „Knin p/b „Morava" m/j „Darko" m/j „Morava"	14, brigada (glavnina) 2.287 boraca, 142 konja, 49 kola, 40 tona materijala	Baška Voda	Biograd n/m	79.5
25. 02.	p/b „Makarska"	Inžinjerijski bataljon 400 boraca, 20 tona materijala	Makarska	Biograd n/m	85
26. 02.	p/b „Ljubljana" u teglju MS-1 i MS-2 p/b „Knin" p/b „Morava"	6. brigada (dijelovi) 14. brigada (konji) 1. brdski divi/ion Intendanture divizije Prištabske jedinice divizije, 2.815 boraca 117 konja, 200 tona materijala	Makarska	Biograd n/m	85

102) *AVII,* k. 2048. br. reg. 1-15/1, 1-18/1. K. Pribilović, *Mornarica NOV] u prevođenjima jedinica 8. korpusa početkom 1945. godine,* Pomorski zbornik, 7/1969, 911-924; *Zbornik NOR-a,* tom VIII, knjiga 3, *5lO-5\8, Materijali* br. 162/2. Za Zadar prebačena je 10. brigada 20. divizije radi pojačanja fronta prema Lici.

Datum	Učestvovali brodovi	Prevezene j ediniee	Mjesto ukrcavanja	Mjesto iskrcavanja	Daljina u morskim miljama
1	2	3	4	5	6
27.02.	p/b »Makarska« m/j »Darko« m/j »Morava«	Vozarski divizion Divizijska bolnica 300 boraca, 185 konja	Makarska	Biograd n/m	85
28.02.	p/b »Knin« p/b »Morava«	14. brigada (dijelovi) 150 boraca, 138 konja 25 tona materijala	Makarska	Biograd n/m	85
1.03.	m/j »Darko«	14. brigada (dijelovi) 60 boraca, 61 konj 5 tona materijala	Makarska	Biograd n/m	85
2.03.	p/b »Knin« u teglju MS-8, m/j »Morava«	14. brigada (dijelovi) 1. brdski divizion (dijelovi), 190 boraca 80 konja, 40 kola, 15 tona materijala	Makarska	Biograd n/m	85

Prevoz 26. divizije

Datum	Učestvovali brodovi	Prevezene jedinice	Mjesto ukrcavanja	Mjesto iskrcavanja	Daljina u morskim miljama
1	2	3	4	5	6
25. 02.	m/j »Otac Petar« m/j »Velebit«	Razni materijal poj edinih brigada 350 tona	Ploče (Višnjica)	Šibenik	90
26. 02.	r/b »Sitnica« p/b »Bakar« p/b »Cetina« p/b »Ston« p/b »Sitnica« m/j »Orjen« m/j »Hrvat«	1. brigada (glavnina) 2.600 boraca 250 konja 16 kola 200 tona materijala	Podgora	Sukošan	97.7
27. 02.	r/b »Sitnica« u teglju sa IMS p/b »Bakar« u teglju sa IMS p/b »Cetina« p/b »Ston« p/b »Sitnica«	12. brigada (glavnina), 1. brigada (kola) 2.600 boraca 90 konja 14 kola 50 tona materijala	Podgora	Sukošan Biograd n/m	97.7
28. 02.	m/j »Orjen« m/j »Velebit«	12. brigada (dijelovi) 200 konja 30 kola 8 topova	Podgora	Sukošan	97.7

Datum	Učestvovali brodovi	Prevezene j edinice	Mjesto ukrcavanja	Mjesto iskrcavanja	Daljina u morskim miljama
1	2	3	4	5	6
28. 02.	p/b »Ljubljana«	11. brigada (glavnina) 1.600 boraca 10 tona materijala	Igrane	Biograd n/m	93.3
28. 02.	p/b »Cetina« u teglju sa IMS p/b »Sitnica«	11. brigada (dijelovi) 12. brigada (konji) 1.000 boraca 40 konja 50 tona materijala	Podgora	Sukošan	97.7
1. 03.	r/b »Sitnica« u teglju sa 2 MS (jednu uzeo u Podgori) p/b »Ston« u teglju sa 1 MS (uzeo je u Podgori)	3. prekomorska brigada (dijelovi) 12. brigada (kola) 1.200 boraca 100 konja 16 kola 20 tona materijala	Gradac Podgora	Sukošan Sukošan	110.7 97.7
4. 03.	r/b »Sitnica« u teglju IMS p/b »Morava« u teglju IMS remorker »Kornat« u teglju sa 2 MS m/j »Orjen« u teglju sa 1 MS (krenuo iz Podgore) m/j »Velebit«	3. prekomorska brigada (dijelovi) 11. brigada (konji i kola) 1.200 boraca 290 konja 54 kola 80 tona materijala	Gradac Podgora	Sukošan Sukošan	110.7 97.7
Od 24. 02. do 7. 03.	remorker »Radnik« u teglju sa 1 m/j remorker »Kornat« u teglju sa 1 m/j p/b »Kupari« u teglju sa 1 m/j	19. divizija 26. divizija 8. korpus 500 tona raznog materijala	Omiš	Zadar	86

Prevoz jedinica i materijala izvršen je od 24. februara do 4. marta. Za prevoz su formirana tri konvoja, i to po jedan za svaku diviziju a jedan konvoj za pozadinske jedinice i materijal. Za prebacivanje 1. tenkovske brigade određene su desantne splavi koje su upućene u Omiš. Kada brodovi zbog većeg gaza nisu mogli pristati direktno uz obalu, prebacivanje na veće brodove vršilo se manjim brodovima. Ukupno je prevezeno 16.402 borca, 1.693 konja, 89 kola, 8 topova i 1.565 tona raznog materijala. U prevozu je učestvovalo 29 brodova.[1031]

Četvrti POS je brodovima iz svog sastava, kao i dodijeljenim brodovima, pored svih problema uspješno izvršio postavljeni zadatak. Time je, u stvari, Mornarica NOVJ omogućila manevar 8. korpusu za izvođenje mostarske operacije, kao i koncentraciju za izvođenje ličko-primorske operacije.

103) *Isto.*

Rasformiranje IV POS-a

Naredbom, vrhovnog komandanta maršala Tita od 1. marta 1945. izvršena je reorganizacija i preimenovanje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u Jugoslavensku armiju. Mornarica NOVJ istovremeno je preimenovana u Jugoslavensku mornaricu. Te promjene značile su završnu etapu ratne organizacije, ali i izrastanje Jugoslavenske armije i Jugoslavenske mornarice, kao njenog sastavnog dijela, u spremnu i sposobnu vojnu organizaciju. Jugoslavenskoj armiji i Jugoslavenskoj mornarici predstojao je složen zadatak - završne operacije za oslobođenje Jugoslavije.[104)]

Štab Jugoslavenske mornarice naredio je 16. marta 1945. da se izvrši reorganizacija i preformacija pomorskih obalnih sektora. Umjesto pomorskih obalnih sektora formirane su tri pomorske komande: Pomorska komanda sjevernog Jadrana, Pomorska komanda srednjeg Jadrana i Pomorska komanda južnog Jadrana. Kao izvršni organi pomorskih komandi formirane su pomorske obalne komande Šibenik, Split, Korčula, Dubrovnik i Boka, s tim da se u Zadru, Rijeci, Puli i Trstu formiraju naknadno, kada to bude moguće.[105)]

Pomorska komanda srednjeg Jadrana formirana je u Šibeniku 26. marta 1945. Za komandanta je postavljen major Ivan Vulin, do tada komandant II POS-a, a za političkog komesara major Benko Matulić, dotadašnji politički komesar IV POS-a. Ta komanda obuhvaćala je dotadašnje područje III i IV POS-a, od linije o. Grujica-o. Morovnik-kanal Nova Povljana-prolaz Ljubač-rt Stara Kula (Starigrad) do brda Krstina kod Ploča. U sastavu Pomorske komande srednjeg Jadrana formirane su pomorske obalne komande u Šibeniku i Splitu. Pomorska obalna komanda Šibenik dobila je ranije područje III POS-a, a Pomorska obalna komanda Split IV POS-a. Treći POS je ukinut 26. marta, a od njegovog štaba formirana je Pomorska obalna komanda Šibenik.[106*]

Četvrti POS je ukinut 19. marta 1945. Od njegova štaba formirana je Pomorska obalna komanda Split, koja je počela djelovati 19. marta. Za komandanta je postavljen kapetan Drago Živković a za političkog komesara Vladimir Marković Inđo. Za pomoćnika političkog komesara postavljen je Ante Vlahov, za načelnika štaba kapetan Ivo Buljan, za operativnog oficira Valter Kure i za šefa Tehničke sekcije inž. Milan Štanger. Ostali oficiri postavljeni su naknadno.[1071]

Novom organizacijom Jugoslavenske mornarice obalno područje i otoci srednje Dalmacije potpali su pod nadležnost Pomorske komande srednjeg Jadrana, odnosno njenog izvršnog organa - Pomorske obalne komande Split. U sastav Pomorske obalne komande Split ušle su sve ranije jedinice, službe i ustanove IV POS-a. Pomorska obalna komanda Split na sjeveru je graničila sa Pomorskom obalnom komandom Šibenik, a na jugu s Pomorskom obalnom komandom Korčula. Time je, u stvari, provedena nova organizacija Jugoslavenske mornarice u sjevernoj i srednjoj Dalmaciji. Sada je normalno djelovala Pomorska komanda srednjeg Jadrana na cijelom svom operativnom području i unutar nje pomorske obalne komande Šibenik i Split. Za vrijeme završnih operacija počela je 14. aprila djelovati i Pomorska obalna komanda Zadar. Nova organizacija provedena je u kratkom vremenu. To je bilo moguće jer su na tom području postojale ranije organizacije III i IV POS-a. Novouspostavljena organizacija je, u

104) *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije,* Beograd 1958, 507-509.
105) *AVII,* k. 2030, br. reg. 41/1; k. 2034, br. reg. 33/1; k. 2052, br. reg.3-1/1.
106) *AVII,* k. 2074, br. reg. 1/1-22.
107) *AVII,* k. 2074, br. reg. 4-1/4; Naredba Štaba Mornarice br. 7 od 17. marta 1945.

stvari, samo izmijenjena, dopunjena i proširena u skladu s novim zadacima i operativnim zahtjevima koji su postavljeni pred Jugoslavensku mornaricu. Sve je to bio dokaz da su III i IV POS, kao i ostali pomorski obalni sektori, u svom razvoju dostigli takav stupanj da se bez posebnih problema moglo prići postavljanju nove organizacije Jugoslavenske mornarice. Ujedno su time podignute njene operativne sposobnosti na višu razinu. Svemu tome veliki i značajan doprinos dao je i IV pomorski obalni sektor.

Dio jedinica ranijeg IV POS-a ušao je u sastav Pomorske komande sjevernog Jadrana, aktivno učestvujući u završnim operacijama. To se posebno odnosi na naoružane brodove, patrolne čamce, desantne splavi, službu veze, tehničku službu i 1. bataljon mornaričke pješadije. Te jedinice su svoj borbeni put završile u Istri i Trstu, dajući značajan doprinos njihovom oslobođenju.

Raniji kadar IV POS-a zauzeo je odgovorne dužnosti u novim komandama i jedinicama Jugoslavenske mornarice, doprinoseći i dalje njenom uspješnom razvoju. Major Nikola Srzić bio je komandant Pomorske komande južnog Jadrana, major Janez Tomšič komandant Pomorske komande sjevernog Jadrana, kapetan Petar Peko komandant Pomorske obalne komande Zadar, major Viktor Kobol predstavnik Jugoslavenske mornarice pri Komandi albanske ratne mornarice u Draču, kapetan Rade Kukavičić pomoćnik načelnika Intendanture Pomorske komande srednjeg Jadrana, kapetan Davor Orebić načelnik Štaba Pomorske komande srednjeg Jadrana, major Vicko Hraste šef Sekcije za vezu Pomorske komande srednjeg Jadrana, kapetan Nikola Tomić šef Personalnog odsjeka Pomorske komande srednjeg Jadrana, poručnik Danilo Murn šef Odsjeka za obalnu artiljeriju Pomorske komande srednjeg Jadrana, poručnik Josip Matijević šef Odsjeka za podvodna oružja i zaprečavanje Pomorske komande srednjeg Jadrana, potporučnik Jerko Ružić šef Tehničkog odsjeka Pomorske komande srednjeg Jadrana, Josip Matanić zamjenik šefa Tehničkog odsjeka Pomorske komande srednjeg Jadrana, potporučnik Lovre Medić šef Obavještajne sekcije Pomorske komande srednjeg Jadrana, poručnik Jakov Kirhmajer šef Odsjeka za pomorski saobraćaj Pomorske komande srednjeg Jadrana, potporučnik Ivan Benussi komandant 3. bataljona mornaričke pješadije Pomorske komande srednjeg Jadrana, kapetan Ante Jukas šef Operativnog odsjeka Pomorske komande južnog Jadrana, potporučnik Ante Blašković šef Odsjeka za mornaričku pješadiju Pomorske komande južnog Jadrana, poručnik Zlatko Ferić šef Tehničkog odsjeka Pomorske komande južnog Jadrana, kapetan Vjekoslav Tolić referent automobilske službe Tehničkog odjeljenja Štaba Mornarice, potporučnik Ante Vidošević šef Financijskog odsjeka Pomorske komande srednjeg Jadrana i Nenad Vukadin u Propagandnom odjeljenju Štaba Jugoslavenske mornarice.[108]

Još je mnogo kadrova iz sastava IV POS-a postavljeno na razne dužnosti u jedinicama, komandama, službama i ustanovama Jugoslavenske mornarice. To je značilo daje iz sastava IV POS-a izraslo mnogo sposobnih kadrova koji su doprinijeli razvoju sektora i Jugoslavenske mornarice.

Poslije vrlo uspješnog borbenog puta IV POS je prestao postojati. Ali iz njega i ostalih pomorskih obalnih sektora izrasla je nova i suvremena organizacija Jugoslavenske mornarice. Kao dio Jugoslavenske armije, i Jugoslavenska mornarica je do kraja rata uspješno učestvovala u završnim operacijama i ujedno je branila oslobođeno područje. U svemu tome veliku ulogu je imao i IV POS, odnosno njegov sastav koji je nastavio da se bori u redovima Jugoslavenske mor-

108) Naredba pov. br. 7. Komande Jugoslavenske mornarice od 17. marta 1945. Tom naredbom izvršen je raspored kadrova za novoformirane komande, pa su navedeni samo oni koji se u njoj spominju.

narice sve do konačnog oslobođenja Jadrana i završetka rata. U poslijeratnom razvoju Jugoslavenske ratne mornarice bivši pripadnici IV POS-a dali su značajan doprinos. Iz redova IV POS-a Jugoslavenska ratna mornarica dobila je veći broj podoficira, oficira i devet admirala i jednog generala. Narodni heroj Vlado Bagat ostat će svijetli primjer borca i rukovodioca koji je dao svoj život za slobodu domovine.

* *
*

Četvrti POS je nakon oslobođenja Dalmacije zauzeo svoju pravu operativnu osnovicu. U relativno kratkom vremenu proveo je svoju organizaciju na svom području. Veliku pažnju je posvetio organizaciji obalne obrane, koju je uspostavio prema postojećim mogućnostima. Organizirao je tehničku bazu u Splitu koja je služila za potrebe cijele Mornarice NOVJ. Uspostavio je pomorski saobraćaj koji je služio i za potrebe stanovništva. Svi zadaci, koje je uspješno izvršavao, bili su u funkciji jačanja obrane i normalizacije stanja na njegovu području. Uz to vršena je intenzivna obuka vlastitih jedinica i organiziran pojačan politički rad zbog velikog broja novih boraca. Dostigao je brojno stanje od preko 3.000 boraca, podoficira i oficira. Četvrti POS je spremno dočekao reorganizaciju Mornarice NOVJ. Njegov kadar i jedinice ušli su u sastav novoformiranih pomorskih komandi, čime je prestala njegova funkcija. Započevši svoj borbeni put skoro iz ničega, IV POS je u borbi s neprijateljem izrastao u vojnopomorsku komandu i jedinicu koja je uspješno rješavala zadatke koji su pred nju postavljani u toku narodnooslobodilačkog rata.

Z A K L J U Č A K

Četvrti pomorski obalni sektor Mornarice NOVJ formiran je poslije kapitulacije Italije od dijela štaba i jedinica Komande Flote naoružanih brodova. Nastavio je oružanu borbu na moru koja je na Srednjodalmatinskom području vođena u specifičnim uslovima još od 1941. godine. Kao posebna mornarička komanda IV POS je organizirao i vodio oružanu borbu na pomenutom području. To je bio novi kvalitet u daljem razvoju narodnooslobodilačke borbe na obali i otocima srednje Dalmacije.

Sektor je nastao u teškim i složenim uslovima bitke za Jadran. Srednjodalmatinsko područje s Splitom bilo je od posebnog interesa za njemačkog okupatora. Njemačke kopnene snage i ratna mornarica nastojale su da nakon kapitulacije Italije što prije zaposjednu istočnu obalu Jadrana i otoke. Njima su se suprotstavile novoformirane jedinice 8. korpusa i Mornarice NOVJ. Zbog nadmoćnosti neprijatelja morala je biti napuštna obala Srednjodalmatinskog područja. U takvim uslovima počeo je djelovati IV POS kao sastavni dio Mornarice NOVJ. Stvoren je, tako reći, iz ničega ali na već postignutim rezultatima narodnooslobodilačke borbe na Srednjodalmatinskom području u trećoj godini rata Njegova osnovna baza bile su postojeće otočke flotile, obalna artiljerija i otočki partizanski odredi, kao i veći broj motornih jedrenjaka i ribarskih brodova mjesnog stanovništva. Kadrovsku bazu sačinjavali su pripadnici ranijeg 1. mornaričkog odreda, oficiri i podoficiri bivše ratne mornarice, oficiri i ostalo osoblje trgovačke mornarice, đaci pomorskih škola, pomorci i ribari. U relativno kratkom vremenu uz velike napore formirani su štab, jedinice i službe s najpotrebnijim brojem boraca i rukovodilaca. Sve to formirano je u hodu, uz istovremenu stalnu i raznovrsnu borbenu aktivnost protiv nadmoćnijeg neprijatelja. Tako je IV POS u dosta složenim uslovima postepeno razvio svoju organizaciju i uspostavio kon-

trolu nad svojim otočnim područjem i dijelom obale. To je bio značajan uspjeh ako se uzme u obzir kakva je oskudna sredstva imao na raspolaganju.

Dok je sektor bio još u fazi formiranja, neprijatelj mu je počeo zadavati udarce. Najprije je izgubljen Drvenik Veli, a zatim su dijelovi sektora morali napustiti Makarsko primorje. U tim teškim danima, zahvaljujući svom sastavu i gipkosti organizacije, IV POS je uspio prebaciti na otoke jedinice 26. divizije i zbjeg. Time je izbjegnut uništavajući udarac nadmoćnijeg neprijatelja, a istovremeno je pojačana obrana srednjodalmatinskih otoka. Neprijatelj je ponovo prisiljen da mijenja planove i gubi u vremenu. Sve je to omogućilo sektoru da učvrsti svoju organizaciju i jedinice i još uspješnije nastavi borbenu aktivnost. Mada je neprijatelj zauzeo obalu i poduzeo niz mjera da prekine pomorske veze između nje i otoka, to mu nije uspjelo. Četvrti POS je s otočne osnovice uspio uspostaviti pomorske veze s obalom, prebacujući jedinice i ratni materijal, a u obratnom smjeru ranjenike i zbjeg. Istovremeno, uspostavljena je jedna od glavnih pomorskih veza između Visa i obale preko Kornata. Poduzete su mjere da se poveća broj naoružanih brodova i patrolnih čamaca, u čemu se i uspjelo. Sve je to rađeno u uslovima kada je neprijatelj donio odluku da se Mornarica NOVJ i IV POS unište, kako se navodi u dokumentima, »u začetku«. Međutim, ne samo da sektor nije uništen nego je svakim danom sve više jačao predstavljajući snagu s kojom je neprijatelj uvijek morao računati. Samim tim to je bio neosporan uspjeh i realnost s kojom neprijatelj uopće nije računao.

Neprijatelju je uspjelo da s nadmoćnim snagama i velikom upornošću u četveromjesečnim borbama zauzme gotovo cijelo operativno područje IV POS-a, osim Visa. Ali IV POS nije uništen. Nova operativna osnovica sektora praktično je svedena na otok Vis, koji je postao njegovo sjedište, ali i glavna baza Mornarice NOVJ. Na Vis se povukao i V POS, koji je privremeno rasformiran. Osnivanjem Mornaričke stanice na Lastovu i pružanjem pomoći u njenom razvoju stvoreni su uslovi da se kasnije ponovo uspostavi V POS.

Viški period predstavlja najuspješniju etapu u razvoju IV POS-a. Pored učešća u obrani Visa, formirane su sve potrebne jedinice i službe. Remontna baza koja je stvorena na Visu s brodogradilištima i tehničkim radionicama bila je temelj materijalnog obezbjeđenja ne samo IV POS-a nego cijele Mornarice NOVJ. Zbog poznatih razloga IV POS nije imao neke jače pomorske snage. Oslanjajući se na vlastite izvore, organizirao je flotilu naoružanih brodova i više flotila patrolnih čamaca. Pomoću njih je uspio uspostaviti patrolnu službu i organizirati osiguranje konvoja koji su u svim pravcima isplovljavali iz Visa. Četvrti POS je najveću pažnju posvetio osiguranju vlastitih pomorskih komunikacija. Na tom zadatku je potpuno uspio, ali je od 10 naoružanih brodova izgubio 7. Zato nije bilo moguće da se više posveti vršenju napada na neprijateljski pomorski saobraćaj. Nije bilo nikakve svrhe da ratni i drugi materijal koji je dolazio iz Italije stoji na Visu, već gaje trebalo odmah prebacivati u druge pomorske obalne sektore ili na obalu. Zato su naoružani brodovi i patrolni čamci prvenstveno osiguravali vlastiti pomorski saobraćaj, dok su ostale zadatke izvršavali kada je to bilo moguće. Sektor je organizirao 12 pomorskih veza koje su povezivale Vis sa svim pomorskim obalnim sektorima, otocima na vlastitom operativnom području i sa obalom. Pomorske veze sa obalom preko Drvenika Malog i Podbiokovljem (Mirci-Dobrogošće) bile su izraz hrabrosti i sposobnosti posada naoružanih brodova i patrolnih čamaca. Neprijatelj je otkrio te veze i poduzimao je sve da ih prekine, ali mu to nikad nije uspjelo. Zato se mora istaći da je uspješno održavanje pomorskog saobraćaja bio jedan od najvećih uspjeha IV POS-a.

Sadejstvo IV POS-a s jedinicama NOVJ bio je poseban vid uspješnog djelovanja sektora. Neposredno nakon povlačenja na Vis počeli su manji, a zatim sve veći i složeniji desantni prepadi. Zajedno sa jedinicama 26. divizije IV POS je učestvovao u nizu desantnih prepada. Svi su oni uspjeli, te za vrijeme prevoženja

morem, iskrcavanja i ukrcavanja jedinica nisu pretrpljeni nikakvi gubici, izuzimajući tragičnu sudbinu BB »Marin II«. U svim tim borbenim dejstvima IV POS se definitivno afirmirao kao sposobna komanda i jedinica koja je u stanju da izvrši svaki postavljeni zadatak.

Formiranjem desantnih flotila, a zatim bataljona mornaričke pješadije, IV POS je dobio nov kvalitet. Sektor je bio u stanju da izvršava i razne ofenzivne zadatke na otocima i obali. Pored toga, bataljon mornaričke pješadije bio je pogodan kao manevarska snaga na težištu djelovanja. Tako je IV POS potpuno spremno dočekao borbe za konačno oslobođenje Dalmacije i svog operativnog područja.

Raspolažući naoružanim brodovima, flotilama patrolnih čamaca, pomoćnim brodovima, Bataljonom mornaričke pješadije i drugim jedinicama i službama, IV POS je aktivno učestvovao u oslobođenju otoka i obale. Omogućio je manevar morem, jedinicama 26. divizije čime su one u relativno kratkom vremenu bile u stanju da ispolje težište svog djelovanja gdje to bilo potrebno. Zato je oslobođenje Dalmacije predstavljalo velik uspjeh. Posebno je bilo važno što je IV POS zaposjeo svoje operativno područje, jer je time izbijen adut saveznicima da eventualno s jačim snagama zaposjednu Split i Srednjodalmatinsko područje. Pošto su jedinice 8. korpusa bile orijentirane ka Kninu i Mostaru, zahvaljujući IV POS-u nije došlo do situacije koja bi mogla biti iskorištena. Kao sastavni dio Mornarice NOVJ, IV POS je sa svojim snagama i organizacijom zaposjeo to važno područje. Zato nije bilo nikakvog razloga da se na to područje eventualno iskrcaju savezničke snage, čak ni pod izgovorom da će ga braniti od neprijatelja.

Pošto je izbio na svoju pravu operativnu osnovicu, IV POS je prema svojim mogućnostima organizirao obalnu obranu. Razumljivo daje ona bila skromnih razmjera. Težište je stavljeno na obranu Splita i prilaza koji vode ka toj luci. Svoje najjače snage - naoružane brodove, najbolje patrolne čamce, dio desantnih splavi, dio obalne artiljerije i Bataljon mornaričke pješadije uputio je u sastav
II POS-a, koji je bio najbliži neprijatelju. Svoje djelovanje je također usmjerio na uspostavljanje pomorskog saobraćaja, osposobljavanje luka za prihvat brodova, početak rada svih pa i najmanjih brodogradilišta, kao i drugih grana pomorske privrede i uprave. Pomogao je organizaciju ribolova vraćanjem manjih brodova i njihovih posada. Sve to kao i drugo što se poduzimalo bilo je, pored čisto vojnih potreba, u funkciji normaliziranja stanja na oslobođenom području nakon dugogodišnje okupacije. Pri tome je osigurana dobra suradnja s narodnim vlastima, što je rezultiralo rješavanjem mnogih problema za relativno kratko vrijeme.

Zbog poznatih stavova saveznika prema novoj Jugoslaviji, ni IV POS ni Mornarica NOVJ nisu dobili nikakve ratne brodove, niti ostalu potrebnu opremu i naoružanje, izuzimajući 12 desantnih splavi. Naoružanje i oprema što su dobijem, kao na primjer sredstva za vezu, bili su skromnih razmjera u odnosu na potrebe. Bez obzira na to, IV POS je, zahvaljujući svom sastavu i pomoći Štaba Mornarice, izrastao u pravu vojnopomorsku komandu i jedinicu, spremnu i sposobnu da rješava sve operativne i druge zadatke na svom području. Oslanjajući se na vlastite snage, na svoj sastav i, uslovno uzeto, na svoje pomorske snage, sastavljene isključivo od drvenih brodova, uz skromna sredstva dobivena od saveznika, sektor je uspješno izvršavao postavljene zadatke.

Ukupan razvoj Mornarice NOVJ bio je takav da je bilo moguće preći na novu organizaciju, koja je bila izraz novih potreba i dostignutog stupnja u dotadašnjem razvoju. Mornarica NOVJ imala je važan zadatak da zajedno s jedinicama 4. jugoslavenske armije oslobodi preostali dio obale i otoka i da svojim snagama i organizacijom zaposjedne obalu i otoke od Bojane do Trsta. Pomorski obalni sektori su ukinuti, a formirane su pomorske komande. Dotadašnje područje IV POS-a ušlo je u sastav novoformirane Pomorske komande srednjeg Jadrana, odnosno Pomorske obalne komande Split. Jedinice i službe sektora ušle

su u sastav Pomorske komande srednjeg Jadrana, odnosno Pomorske obalne komande Split.

Tako je poslije 17 mjeseci djelovanja prestao postojati IV POS. Kada se ocjenjuje i razmatra njegova uloga u narodnooslobodilačkom ratu, treba poći od toga daje njegovo formiranje i djelovanje, uz određene specifičnosti, bilo slično ostalim pomorskim obalnim sektorima Mornarice NOVJ. U stvari, slično je postanku i razvoju ostalih jedinica NOVJ. Zato se njegovo djelovanje iz više razloga ne može cijeniti samo po uspjesima koje je imao. Najveće značenje IV POS-a je u tome što je formiran i što je u toku narodnooslobodilačkog rata djelovao na najvažnijem području naše obale i morskog prostora, u sredini Jadrana. Nalazeći se na tako važnom dijelu vojišta, čiju je okosnicu činio Vis u vlastitim rukama i Split u neprijateljskim, IV POS je uspješno, uz pomoć 26. divizije, odolijevao namjerama neprijatelja da ga uništi. Zato njegovo postojanje i djelovanje daleko prelazi značenje koje bi mu pripalo samo po uspjesima koje je imao. Pored toga, uspješno je izvršavao postavljene zadatke, istovremeno pomažući ostale pomorske obalne sektore. To su, u stvari, najveće zasluge i najveća uloga koju je odigrao kao sektor i kao sastavni dio Mornarice NOVJ. Zato je spremno dočekao borbe za oslobođenje Dalmacije. U danonoćnom izvršavanju zadataka prevozeći jedinice 8. korpusa, IV POS je u relativno kratkom vremenu zaposjeo svoje područje, uspostavio organizaciju i organizirao njegovu obranu. Time je, u osnovi, izvršio sve postavljene zadatke zbog kojih je osnovan i za što je postojao. Nova vojno-politička situacija zahtijevala je i nove forme organizacije. Zato je Mornarica NOVJ preformirana u Jugoslavensku mornaricu, a pomorski obalni sektori u pomorske komande. U svemu tome veliku ulogu imao je i IV POS čije su jedinice, službe i kadrovi ušli u sastav novoformirane Pomorske komande srednjeg Jadrana.

Četvrti POS je bio sastavni dio nove Jugoslavenske ratne mornarice, koja je stvarana u teškim borbama s nadmoćnijim neprijateljem. Zato njegov sastav može biti ponoson, jer IV POS ima veliki udio u stvaranju i razvoju Jugoslavenske ratne mornarice.

Četvrti POS je izrastao iz njedara svog naroda. Način na koji je stvaran i težak borbeni put koji je prošao nepresušni su izvor moralne snage i nadahnuća, borbenih i pomorskih tradicija za sve buduće generacije. Njegov sastav je u teškim danima pokazao kako se voli svoj narod i svoja domovina i kako se za njih treba boriti. Sve to ostaje kao zalog mladim generacijama da nastave put svojih očeva.

Prilozi

SEKCIJA BORACA IV POMORSKOG OBALNOG SEKTORA MORNARICE NOVJ

Sekcija boraca IV pomorskog obalnog sektora Mornarice NOVJ značajan je činilac u njegovanju i razvijanju tradicija narodnooslobodilačkog rata na moru. Osnovana je 26. oktobra 1981. u Splitu. Na osnivačkoj skupštini, uz brojne goste i uzvanike, prisustvovalo je 287 boraca IV POS-a. Skupština je donijela Pravilnik i Poslovnik o organizaciji i radu Sekcije i usvojila odluku o visini godišnje članarine, odluku o pečatima i simbolima Sekcije, te dala smjernice za rad i aktivnost Predsjedništva i njegovih organa. Skupština se suglasila da Sekcija sa svojim članovima i organima razvija aktivnost pri Općinskoj konferenciji SUBNOR-a, da bude član Koordinacionog odbora sekcija ratnih jedinica čije je sjedište u Splitu, da domicil nad Sekcijom ima Skupština općine Hvar, te da ratne tradicije IV POS-a nastavi mirnodopska jedinica JNA - Vojnopomorski sektor Šibenik. Skupština je izabrala Predsjedništvo, Odbor samoupravne kontrole i Sud časti. Također je izabrano rukovodstvo Predsjedništva i njegovih organa, te tajnik i blagajnik Sekcije. Za rad na zadacima po određenim sektorima formirane su tri komisije: Komisija za istoriju i izdavačku djelatnost, Komisija za njegovanje revolucionarnih tradicija i propagandu i Kadrovska komisija.

Nakon osnivačke skupštine Sekcija je razvila široku aktivnost. Do sada su održane dvije redovne skupštine: Prva 26. oktobra 1984, a Druga 26. oktobra 1986. Na objema skupštinama razmatrano je djelovanje i rad Sekcije te je konstatirano da su postignuti značajni rezultati. Cjelokupan rad se odvijao na osnovi četverogodišnjeg programa prioritetnih zadataka, koji se zasnivaju na opredjeljenjima Osnivačke skupštine. Premda nije moguće nabrojati sve aktivnosti, iznosimo samo neke: razvijena je široka aktivnost na populariziranju IV POS-a kao ratne jedinice Mornarice NOVJ; uspostavljena je čvrsta suradnja sa Komandom i jedinicama VPO, domicilom i radnim organizacijama pomorske privrede i boračkim organizacijama od mjesnih do republičkog rukovodstva; evidentirano je 2.247 boraca sektora; organizirana je proslava 40. godišnjice IV POS-a u Hvaru; izdata je knjiga »IV POS 1943-1983«; štampano je Priznanje Sekcije boraca IV POS-a Mornarice NOVJ koje se dodjeljuje radnim i društveno-političkim organizacijama i zaslužnim pojedincima; prikupljena su sjećanja pripadnika sektora i pospremljena u arhivu; organizirana je proslava 40. godišnjice boravka maršala Tita na Visu; organizirana je izložba »Tito i more«; organiziranje susret ratnih komandanata naoružanih brodova sa mladim komandantima torpednih čamaca čiji brodovi nose imena NB; dodijeljen je veći broj plaketa RM i JNA; prikupljena su novčana sredstva za rad Sekcije itd. Sve to pokazuje vrlo uspješan rad Šekcije, njenih organa i članova. Na Drugoj skupštini je donesena odluka o štampanju monografije sektora. Izrađeni su projekt monografije i financijski plan. Godinu dana radilo se na pisanju teksta monografije, a zatim više mjeseci na čitanju rukopisa i davanju primjedbi. Na kraju je usvojen redigirani tekst i monografija je štampana. Tako je uspješno završen i ovaj krupan zadatak.

Sekcija boraca IV POS-a nastavit će svoj rad njegujući i razvijajući slavne tradicije narodnooslobodilačkog rata radi odgoja mlade generacije da uči od svojih prethodnika kako voljeti svoju domovinu i kako se za nju treba hrabro i časno boriti.

BORCI IV POMORSKOG OBALSKOG SEKTORA 1943-1945.

N a p o m e n a :

Prikupljanje podataka i izradu popisa boraca Sekcija boraca IV POS-a prihvatila je kao jedan od prioritetnih zadataka. Poslije određenih priprema u sjedištu Sekcije u Splitu napravljena je kartoteka podataka o borcima IV POS-a. U stvari, prikupljen je jedan broj anketnih listova, koji su poslužili da se izradi spisak boraca sektora. Spisak je objavljen u knjizi »IV POS 1943-1983«, koja je izdata 1983. godine u Splitu. U tom spisku objavljeni su osnovni podaci o 932 (781 živih, 105 umrlih i 46 poginulih) borca IV POS-a. Budući daje spisak bio nepotpun, nastavljen je posao oko prikupljanja podataka o borcima sektora. Na tome je radila Kadrovska komisija u sastavu Boris Kivela, Božo Mariani i Nikica Božitković, koja je ličnim kontaktima, pismenim obraćanjima organizacijama SUBNOR-a i preko anketnih listova koji su poslani pripadnicima IV POS-a prikupljala potrebne podatke. U njima se umoljavaju svi da navedu imena svojih drugova iz jedinica u kojima su se nalazili u toku NOR-a. Pored toga, dati su oglasi u štampi s molbom da se Sekciji jave svi pripadnici sektora kako bi se mogli prikupiti potrebni podaci. Rezultat svih tih nastojanja i napora su prikupljeni anketni listovi i drugi podaci na osnovi kojih je sastavljen spisak s potpunim podacima za 1.601 borca. Anketiranih ima 1.253, a Kadrovska komisija ima spisak 2.247 boraca koji su bili u sastavu IV POS-a.

Pored navedenog, autorove knjige je sakupljao osnovne podatke o borcima IV POS-a. Također je iz postojeće arhive IV POS-a prikupio sva tamo postojeća imena boraca. Međutim, u sačuvanoj arhivi ne postoje imena svih boraca IV POS-a, jer su mnogi popisi izgubljeni još u ratu. Ipak je autor dugogodišnjim radom uspio prikupiti osnovne podatke za 4.130 boraca. Na žalost, u sačuvanoj dokumentaciji ima mnogo imena bez imena oca, a uz jedan broj imena napisano je samo početno slovo imena oca. Uz veći broj imena nema drugih potrebnih podataka. Zato su za te borce u spisku stavljeni samo podaci do kojih se moglo doći. Sve je to stvaralo velike poteškoće autoru prilikom sastavljanja popisa boraca. To se posebno odnosi na poginule i umrle borce IV POS-a u toku NOR-a.

Nakon svega sastavljen je jedinstven spisak boraca prema podacima koje su imali Kadrovska komisija Sekcije i autor. On je dostavljen na uvid zainteresiranima kako bi se podaci dopunili, ispravili ili korigirali u smislu tačnosti. Taj jedinstveni spisak, koji ima ukupno 4.702 borca IV POS-a, objavljuje se u ovoj knjizi. U njemu su podaci koji su do sada prikupljeni. On je sigurno nepotpun usprkos svim nastojanjima i uloženom trudu Sekcije i njene Kadrovske komisije od osnivanja do danas, kao i naporima koje je uložio autor.

Sekcija boraca IV POS-a smatra da će objavljivanje ovog velikog ali nepotpunog i nezavršenog popisa imena, pored popunjavanja postojećih praznina u registriranju pripadnika sektora, biti i veliki poticaj svim pripadnicima sektora da se nastavi rad na ovom zadatku, kako bi se sastavio konačan popis boraca IV POS-a. Zato je dužnost svakog pripadnika IV POS-a da učini sve, kako nitko ne bi bio zaboravljen, i da podatke koje zna dostavi Sekciji. Sekcija će, kao i do sada, i dalje raditi na prikupljanju podataka o borcima IV POS-a, a također i ispravke na spisak koji se objavljuje. Novi podaci do kojih se dođe štampat će se kao dopuna ovog popisa kada za to budu stvoreni uvjeti.

ABAZA Ivana ANTE, Prapratnica, Trogir
ADUM Slavomira ANTE, Zlarin, o. Zlarin
ADUM VIKTOR
AGNIĆ Ante MARIN, Okrug Gornji, Trogir
AGUNIĆ Marina MARIN, Vinišće, Trogir
AHELIĆ ANTE, Split
ALAČ Josipa MILIVOJ, Makarska
ALAČ MIUENKO, Makarska
ALAČ Grge MIRO, Drvenik, Makarska
ALAČ Grge ŠPIRO, Drašnice, Makarska
ALAJBEG Ante MARA, žena Mate, Vinišće, Trogir
ALA VAN JA Šimuna BISER, Ugljan, o. Ugljan
ALDERBRANJA OLINTO
ALFIREVIĆ TOMISLAV, Split
ALIĆ Ivana IVAN, Žirje, o. Žirje
ALTENBIN OLINTO
ALUJEVIĆ ANTE, Split
ALUJEVIĆ BARTUL, Split
ALUJEVIĆ KAJA, Split
ALUJEVIĆ Ante MARIJA, rođ. Drviš, Makarska
ALUJEVIĆ Josipa MILENKO, Split
ALUJEVIĆ Pave VLADO, Split
AUINOVIĆ Paška ANTE, Split
ANČIĆ Ivana MATO, Trpanj, Pelješac
ANČIĆ Ivana MILAN, Sumartin, o. Brač
ANDREIS Jerka JOZO, Vela Luka, o. Korčula
ANDREIS Jakova JOZO, Vela Luka, o. Korčula
ANDREIS Jerka VJEKO, Vela Luka, o. Korčula
ANDREIS Jakova VJEKO, Vela Luka, o. Korčula
ANDRIJAŠEVIĆ Ivana ALFONZO, Podaca, Makarska
ANDRIJIĆ Kuzme JUGOSLAV, Vela Luka, o. Korčula
ANDRIJOLIĆ MARIN, Slatine, o. Čiovo
ANDRIJO LIĆ Mate PETAR, Slatine, o. Čiovo
ANDRIJOLIĆ VICENCO, Slatine, o. Čiovo
ANĐELIĆ Marka IVAN, Podbor, Prozor
ANĐELIĆ Marina MARA, Vinišće, Trogir
ANĐELIĆ Ivana MARIN »CIMIC«, Vinišće, Trogir
ANĐELIĆ Jakova MARIN, Vinišće, Trogir
ANĐELIĆ Marina NEDA, Vinišće, Trogir
ANĐELIĆ Marina TUDOR, Vinišće, Trogir
ANĐELINOVIĆ BORKO
ANĐELINOVIĆ Dare JOSIP, Sućuraj, o. Hvar
ANĐELINOVIĆ Jurja TUDOR, Sućuraj, o. Hvar
ANĐELIĆ JOSIP
ANIBALOVIĆ PETAR
ANIČIĆ Ante ANTE
ANIČIĆ Simuna ANTE, Sumartin, o. Brač
ANIČIĆ I. ANTE, Sumartin, o. Brač
ANIČIĆ JAKOV, Sumartin, o. Brač
ANIČIĆ Ivana MIJO, Sumartin, o. Brač
ANIČIĆ Spira MIJO, Sumartin, o. Brač
ANIČIĆ Ivana MILAN, Sumartin, o. Brač
ANIČIĆ STANISLAV
ANIČIĆ Ivana VOJKO-MIJO
ANTIĆ Luke DINKO, Prvić-Šepurina, o. Prvić
ANTIĆ MIROSLAV, Šibenik
ANTIČEVIĆ IVO
ANTIČEVIĆ Ante MATE, Zavala, o. Hvar
ANTIŠIĆ Mate ANTE, Krilo Jesenice

ANTISIĆ Ivana DUŠAN, Krilo Jesenice
ANTIŠIĆ Ivana FRANE
ANTIŠIĆ Stipe IVAN, Krilo Jesenice
ANTIŠIĆ P. MATE
ANTIŠIĆ MILAN
ANTOLOVIĆ ANTON
ANTONELLO Josipa BRUNO, Rab, o. Rab
ANTONELLO Josipa JOSIP, Rab, o. Rab
ANTONINI Mate IVAN, Vrgada, o. Vrgada
ANTONJA Petra MATE, Zlarin, o. Zlarin
ANTONJA MILE, Zlarin, o. Zlarin
ANTULOV Šime ANTE, Zlarin, o, Zlarin
ANTUNAC Ivana ATILIO, Cleveland, USA
ANTUNOVIĆ Marka MATE, Drvenik, Makarska
ANTUNOVIĆ VICKO
ANTUNOVIĆ VINKO
ANTUŠIĆ Ivana FRANE
ANZUR MARIO
APOLONIO GIOVANNI, Koper
ARAĆIĆ Ante JOSIP, Milna, o. Brač
ARAĆIĆ Luke NIKOLA, Milna, o. Brač
ARAMINAC STJEPAN
ARAPOV Marka ANTE, Biograd n/m
ARAPOV Marka MATE, Vrgada, o. Vrgada
ARAS B. ANTE
ARAS MATE, Šibenik
ARAS Luke NIKOLA, Milna, o. Brač
ARAZlĆ Ivana KRSTO, Drvenik Veli, o. Drvenik Veli
ARCON Franca FRANC, Gorica
ARMANDA ADAM, Opatija
AŠKERC JOSIP
AUNEDI Josipa FRANE, Sali, Dugi otok
AVĆANIN BORIS

BABAJKO Tome ANTE, Trst
BABAN VILIM
BABAROVIĆ JERKO, Milna, o. Brač
BABAROVIĆ ŽELJKO
BABIĆ ANTE, Split
BABIĆ IVAN, Dicmo, Sinj
BABOLI Petra JUSTO, Supetar, o. Brač
BACAUIĆ MARA
BACELIĆ Ante JERKO, Krapanj, o. Krapanj
BAČELlĆ Ante VICE, Krapanj, o. Krapanj
BACETIĆ Petra KUZMA, Blato, o. Korčula
BAĆIĆ Marka ANTE, Vela Luka, o. Korčula
BACIĆ Danijela IVAN, Vela Luka, o. Korčula
BADRIĆ J. DUŠAN
BADURINA Danijela SLAVO, Lun, o. Pag
BADURINA Danijela STANKO, Lun, o. Pag
BAGAT VJERA, Split
BAJANOVIĆ MIKA, Mokošica, Dubrovnik
BAJC Ivana BERNARD, Vipava
BAJT A. ALOJZ
BAJURIN RIKO
BAKARĆIĆ J. PETAR
BAKARIĆ Petra PETAR, Žrnovo, o. Korčula
BAKICA Marina MARIN, Trogir
BAKICA Antona VINKO, Trogir
BAKIĆ MIJO
BAKOVIĆ Mihovila DAMIR
BAKOVIĆ FRANE, Split
BAKOVIĆ Antona IVAN, Muć, Split
BAKOTA J. JOSIP
BALDASAR Helena MIRJAN, Spliska, o. Brač
BALEN IVAN
BALETIĆ Martina DUJE, Zaostrog
BALIĆ ANTE, Split
BALIĆ Pavla BRANKO, Split
BALIĆ Ivana JURE
BALIĆ Karla SIMUN, Srednje Selo, o. Šolta
BALIĆ Veljka VILJEM, Šempeter, Gorica
BALIN J. JOZO
BALOEVIĆ Jakova TONĆI-ANTE, Dol, o. Brač
BALOV IVAN
BALTA Martina IVA, rođ. Dalo, Ćaporice, Sinj
BALTA Mate MARKO, Tijarica, Sinj
BAUKAS Vice JAKOV, Šibenik
BAUKAS Pave JOSIP, Šibenik
BAN Nikole STIPE, Podgora, Makarska
BANĆIĆ BOZO
BANDALOVIĆ SRETEN
BANDEU STANISLAV
BANIĆ ANTE
BANIĆ Ivana JURE, Podgora, Makarska
BANICEVIĆ Luke FRANJO, Smokvica o. Korčula
BANKO ROMAN

BANKOVIĆ Ivana LJUBO, Gdinj, o. Hvar
BARA JOZO
BARA LJUBOMIR
BARABA Marijana BORIS, Ugljan, o. Ugljan
BARABA GOJKO
BARAČ J. SIME
BARAGA ALBIN, Šibenik
BARANOVIĆ Marina ELVIRA, Split
BARANOVIĆ ERNEST, Šibenik
BARANOVIĆ LUKA, Šibenik
BARANOVIĆ Antona MARTIN
BARAS Marina JOSIP, Slatine, o. Čiovo
BARAS Roka RADE, Slatine, o. Čiovo
BARBARIĆ ŽELJKO, Milna, o. Brač
BARBIR ANTE
BARBIR JOSIP
BARĆOT Marka ANTUN, Vela Luka, o. Korčula
BARĆOT Tome FRANIĆ, Vela Luka, o. Korčula
BARĆOT Nikole KUZMA, Vela Luka, o. Korčula
BARĆOT Antuna KUZMA, Vela Luka, o. Korčula
BARĆOT Marina LJUBO, Vela Luka, o. Korčula
BARĆOT Antuna MARIN »ČANGALIJA«, Vela Luka, o. Korčula
BARĆOT MARIO, Vela Luka, o. Korčula
BARĆOT Ćirila MIRKO, Vela Luka, o. Korčula
BARETA Ante KARLO, Okrug Gornji, Trogir
BARHANOVIĆ Antuna JAKOV, Bol, o. Brač
BARHANOVIĆ VINKO
BARIĆ ANTE, Iž Veli, o. Iž
BARIĆ IVAN, Ugljan, o. Ugljan
BARIĆ Ive IVO, Iž Veli, o. Iž
BARIĆ JOZO
BARIĆ JURE, Podgora, Makarska
BARIĆ Ive MARIJO, Iž Veli, o. Iž
BARIĆ Petra MATE
BARIĆ NIKOLA, Barić-draga, Karlobag
BARIĆ Ive SLOBODAN »LIBERO«, Iž Veli, o. Iž
BARIĆEVIĆ FRANJO
BARIĆEVIĆ Hilarija GRGA, Donji Zagon, Crikvenica
BARIĆEVIĆ Štipana JOZO, Trogir
BARIĆEVIĆ Pavla LUKA, Klanac, Gospić
BARIĆIĆ Ivana JURE, Vela Luka, o. Korčula
BARIK Adema HIMZIJA, Gacko
BARIŠIĆ Stjepana NIKOLA, Hvar, o. Hvar
BARIŠIĆ L. NIKOLA, Hvar, o. Hvar
BARIŠIĆ Bartula STJEPAN, Hvar, o. Hvar
BARIŠIĆ ZVONKO
BARKOVIĆ Petra VIKTOR, Mali Lošinj, o. Lošinj
BARLIĆ ALOJZ
BARLOT J. VLADIMIR
BARTIJELIĆ JOVO
BARTONIĆEK Marija JOSIP, Borova Kosa
BARTULIĆ J. GIUSTO
BARTULOVIĆ Pavla BARTUL, Sućuraj, o. Hvar
BARTULOVIĆ I. IVAN
BARTULOVIĆ Miška JURE, Gradac
BARTULOVIĆ ROKO
BARTULOVIĆ TOMISLAV
BARZIĆ Mate VIDO, Vis, o. Vis
BASANOVIĆ F. MATE
BASARIĆ Salka MUJO
BASIOLI Liberta PETAR, Sali, Dugi Otok
BAŠIĆ Bare ANTE, Trogir
BAŠIĆ Mije ANTICA, Vinišće, Trogir
BAŠIĆ Spire FRANE, Vinišće, Trogir
BAŠIĆ Bože JAKA, Vinišće, Trogir
BAŠIĆ Bože JAKOV, Vinišće, Trogir
BAŠIĆ MARE, Vinišće, Trogir
BAŠIĆ Frane MATE »TADIJA«, Vinišće, Trogir
BAŠIĆ I. MATE
BAŠIĆ Jakova NIKA, Vinišće, Trogir
BAŠIĆ PERO
BAŠIĆ Joze STIPE, Vinišće, Trogir
BAŠIĆ I. STJEPAN
BAŠIĆ Joze TOMICA, Vinišće, Trogir
BATA Ante ILIJA
BATALIJOŠKO
BATINIĆ Ivana ANTE, Makarska
BATINIĆ Marijana IVO, Han, Sinj
BATINIĆ NIKICA, Split
BATKOVIĆ IVAN
BATOŠ BRANKO
BATOŠ PAVAO
BATOŠIĆ Ante DALIJA, Makarska
BATURIĆ I. ANTE
BATURINA Ivana GRGO, Čiovo, Trogir
BATURINA Ivana IVAN, Čiovo, Trogir
BAUClĆ Špira BOŽO, Iž Veli, o. Iž

BAUČIĆ Stipe JURE, Omiš
BAUCIĆ Stipe NIKOLA, Omiš
BAUK Jakova BOŽO, Pirovac
BAUK OZREN »ZORO«, Omiš
rjAUS MATE
BAZEK LUKA, Osobljava, Pelješac
BEATO ANDRIJA
BEBIĆ ŽIVKO
BECELJ ANKA, Preko, o. Ugljan
BEGO MARKO
BEGOVIĆ Danka ANTE, Orebić, Pelješac
BEGOVIĆ IVAN, Grohote, o. Šolta
BEGOVIĆ JANKO
BEGOVIĆ MATE
BEGOVIĆ MIRKO
BEGOVIĆ Mate VICKO, Donje Selo, o. Šolta
BEGOVIĆ Antuna ZDENKO, Orebić, Pelješac
BEJU Marjana MARKO
BEKTIĆ Muharema SMAIL, Puračić, Tuzla
BELAMARIĆ FRANE, Šibenik
BELAMARIĆ Ante KAZIMIR, Šibenik
BELANOVIĆ NIKOLA
BELAS Marina BLAŽ, Arbanija, o. Čiovo
BELAS MARIN, Arbanija, o. Čiovo
BELAS Donka MILAN, Arbanija, o. Čiovo
BELAVA Ivana MARIN, Trogir
BELIĆ Tome BOZO, Pašman, o. Pašman
BELIĆ Ivana JURE, Jelsa, o. Hvar
BELIĆ Vicka LUKA, Jelsa, o. Hvar
BELIĆ Luke MATE, Jelsa, o. Hvar
BELIĆ ŽIVKO
BELOTI Petra JOŠKO
BENE JURICA, Lastovo, o. Lastovo
BENEDIRÀ FRANJO
BENETI Bartula IVO, Sali, Dugi Otok
BENIĆ Silvestra ANTE, Neviđane, o. Pašman
BENIĆ RIKICA
BENKO MILAN, Rozine, Srpenica, Tolmin
BENSA M. MIRKO, Vipolže, Gorica
BENUSSI IVAN, Makarska
BERAČ P. IVAN
BERECKA Mate JOSIP, Vis, o. Vis
BERGAM Tome FRANE, Krapanj, o. Krapanj
BERGAM Ante TOMA, Krapanj, o. Krapanj
BERGAN J. IVAN
BERICA STAZIO, Brusje, o. Hvar
BERKET DAMJAN, Karlobag
BERKET Josipa IVAN, Kaštel Kambelovac
BERKOVIĆ Marka ANTE, Vela Luka, o. Korčula
BERLOT JOSIP
BERLOT Viktorja JURE (Giorgio), Trst
BERNANDIS Ivana NIKOLA, Postira, o. Brač
BEROŠ Jurja ANTE, Planica, o. Brač
BEROŠ Jurja FRANE, Planica, o. Brač
BEROŠ Jurja IVO, Bol, o. Brač
BEROŠ Vjenćeslava JOSIP, Krvavica, Makarska
BEROŠ Ante MIUENKO, Baška Voda
BEROŠ Jurja TONKO, Bol, o. Brač
BEROVIĆ BORIS
BERTIČEVIĆ Jakova VICKO, Postira, o. Brač
BEŠKER IVO, Hvar, o. Hvar
BEŠKER MARKO
BETICA Ivana VJEKO, Trogir
BETICA Marina VJEKO »LUJKO«, Trogir
BEURA MIRKO
BEZBRADICA HERMAN
BEZIĆ Petra ANTE, Stomorska, o. Šolta
BEZIĆ Petra IVAN, Stomorska, o. Šolta
BEZIĆ Petra JOSIP, Stomorska, o. Šolta
BEZIĆ PETAR
BEZMALINOVIĆ IVO
BEZMALINOVIĆ Ivana UROŠ
BIBIĆ Marka ANTE, Hvar, o. Hvar
BIBIĆ Ante ANTE »ANTONINI«, Hvar, o. Hvar
BIBIĆ Vjekoslava CVJETKO, Hvar, o. Hvar
BIBIČ Vjekoslava PROSPER, Hvar, o. Hvar
BIBIĆ Ante VJEKOSLAV, Hvar, o. Hvar
BIČIĆ JOSIP
BIJELIĆ JAKOV
BILAN ĐORĐE
BILANOVIĆ Filipa ANTE, Duće, Omiš
BILANĐIĆ FRANE, Koprsko
BILANĐIĆ Mate FRANE, Sućuraj, o. Hvar
BILČIĆ PETAR, Lovišće, Pelješac
BILIĆ Frane ANTE, Makarska
BILIĆ Špira JOSIP, Vranjic, Split
BILIĆ Stjepana JOZO, Čiovo, Trogir
BILIĆ Joze NIKOLA, Trogir
BILIĆ PETAR, Bogomolje, o. Hvar
BILIČIĆ Jurja STJEPAN, Zastražišće, o. Hvar

BILUŠIĆ Dunka ROKO, Zaton, Šibenik
BILJAN Frane DRAGUTIN, Mušolan, Gospić
BILJAN IVO
BIOČIĆ Bože LOVRE, Okrug Donji, Trogir
BIOCINA I. ANTE
BIOCINA A. IVAN
BIOČINA Mate IVO, Postira, o. Brač
BIOCINA Mate JOZO
BISKUPOVIĆ DRAGO
BIZJAK Luke STANKO
BJAZEVIĆ Luke MATE, Komiža, o. Vis
BJAZEVIĆ VITOMIR, Komiža, o. Vis
BJELANOVIĆ DUŠKO
BJELANOVIĆ NIKOLA
BJELIĆ JURAJ
BLAGAJIĆ Marina ANTE
BLAGAJIĆ Marina BERISLAV, Donje Selo, o. Šolta
BLAGAJIĆ JOLE
BLAGAJIĆ A. JOZO
BLAGAJIĆ Jure LOVRE, Donje Selo, o. Šolta
BLAGAJIĆ MARKO
BLAGAJIĆ Josipa MATE, Donje Selo, o. Šolta
BLAGAJIĆ Ante NIKOLA, Donje Selo, o. Šolta
BLAGAJIĆ M. NIKOLA
BLAGAJIĆ Josipa SPOMENKA, Rogoznica
BLAGAJIĆ Marina VITOMIR, Gornje Selo, o. Šolta
BLAGOJEVIĆ ANTE
BLAGOJEVIĆ Marina BERISLAV, Donje Selo, o. Šolta
BLAGOJEVIĆ Marina JOSIP, Donje Selo, o. Šolta
BLAGOJEVIĆ VITOMIR, Donje Selo, o. Šolta
BLANUŠA MARKO, Bosanska Kostajnica
BLASLOV EMA
BLAŠKOVIĆ Rikarda ANTE »RIKI«, Split
BLAŠKOVIĆ Marina ANTE, Donje Selo, o. Šolta
BLAŽIĆ DRAGO
BLAŽEVIĆ Ilije ILIJA
BLAZIĆ Marina KSENIJA, Tjesno
BLAŽIĆ I. MARIJAN
BLAZIĆ SONJA, Split
BLAŽIĆ STANKO, Mirna, Novo Mesto
BLAŽINA Augusta MARCEL, Devin, Nebrežina, Trst
BLEĆIĆ Ivana NIKOLA, Bakar
BLITVIĆ Jure ANTE
BOBAN Joze ROKO
BOBAN Ante STJEPAN, Milna, o. Brač
BOBANAC Ivana MARIN
BOBIĆ ANTE
BOBIĆ VJEKOSLAV
BODLOVIĆ Prospera IVAN, Hvar, o. Hvar
BOGATAJ VLADIMIR
BOGAVĆIĆ P. JOSIP
BOGDANIĆ Tome BARTUL, Stari Grad, o. Hvar
BOGDANIĆ ZORKO
BOGDANOVIĆ ANĐELKO
BOGDANOVIĆ Pavla LUKA, Komiža, o. Vis
BOGETIĆ Jakova NIKOLA
BOGUNOVIĆ IVAN
BOGUNOVIĆ Jure MIJO, Baćina, Ploče,
BOJANIĆ FRANE
BOJANIĆ Mihe MIHO, Mokošica, Dubrovnik
BOJANIĆ Petra PETAR, Pitve, o. Hvar
BOJANIĆ TADIJA
BOJIĆ Nikole ANTE, Drvenik Veli, o. Drvenik Veli
BOJIĆ Nikole FRANE
BOJIĆ Pavla FRANE, Split
BOKAN Ante ŠIME, Murter, o. Murter
BOLANĆA Spira FRANE, Primosten
BONAČIĆ ANTE
BONAĆIĆ Bartula BARE, Sućuraj, o. Hvar
BONAĆIĆ Pavla BARTUL, Sućuraj, o. Hvar
BONAĆIĆ BORO, Split
BONAĆIĆ JERKO
BONAĆIĆ KRUNO, Dubrovnik
BONAĆIĆ MLADEN
BONAĆIĆ Luke PAVAO, Milna, o. Brač
BONAĆIĆ-VICIĆ PETAR, Milna, o. Brač
BONAČIĆ Pave ROKO, Sućuraj, o. Hvar
BONAĆIĆ-LOŠIĆ Frane STJEPAN, Milna, o. Brač
BONAČIĆ ŠIME
BONDULIĆ Jakova ANTE, Olib, o. Olib
BONETIĆ Osmana MLADEN, Bakar
30RĆIĆ-FRANIĆEVIĆ Pavla DRAGICA, Komiža, o. Vis
BORČIĆ FANI, Komiža, o. Vis
BORČIĆ Pavla FRANE, Komiža, o. Vis
BORČIĆ Mihe JAKOV

BORCIĆ Pavla JAKOV, Komiža, o. Vis
BORCIĆ Ivana JURE, Podgora, Makar-

BORClĆ Pavla PAVAO »PAVULIN«, Komiža, o. Vis
BORCIĆ Pavla PAVAO, Komiža, o. Vis
BORČIĆ Jakova TOMISLAV
BORIĆ Mate IVAN, Ugljan, o. Ugljan
BORIĆ JOZO
BORIĆ Ivana JURE, Podgora, Makarska
BORIĆ Marijana MILJENKO, Podgora, Makarska
BORIĆ ZVONKO
BORIĆEVIĆ FRANE
BOROJE M. MARIN
BOROJEVIĆ IVAN
BOROJEVIĆ MARTIN, Sumartin, o. Brač
BOROVAC MILOŠ
BOROVAC Joze PETAR, Račišće, o. Korčula
BOROVĆIĆ FRANE
BOSANČIĆ Andrije IVO, Dugopolje, Split
BOSANOVIĆ MATE
BOSNIĆ Jure IVICA
BOSNIĆ Jurja NEDA, Blato, o. Korčula
BOSNIĆ Nikole SVETOZAR, Blato, o. Korčula
BOŠKI Vladimira IVAN
BOŠKOVIĆ JOVAN, Vranje
BOŠKOVIĆ RADOMIR
BOTICA ANDRIJA »ŠKAFO«, Račišće, o. Korčula
BOTICA Frane ANDRIJA »LESO«, Račišće, o. Korčula
BOTICA CVITAN »BIO«, Račišće, o. Korčula
BOTICA Cvitana DINKO »PILE«, Račišće, o. Korčula
BOTICA FRANO »ŠANKO«, Račišće, o. Korčula
BOTICA IVAN »ŠKAFO«, Račišće, o. Korčula
BOTICA Pavla IVAN, Račišće, o. Korčula
BOTICA Mate IVAN, Račišće, o. Korčula
BOTICA Joze IVO, Račišće, o. Korčula
BOTICA Frane JOSO »BOROVINA«, Račišće, o. Korčula
BOTICA JOVO »KRENA«, Račišće, o. Korčula
BOTICA JOZO »ŽUTE«, Račišće, o. Korčula
BOTICA Frane JOZO, Račišće, o. Korčula
BOTICA Mate JOZO, Račišće, o. Korčula
BOTICA MATE »ŠKAFO«, Račišće, o. Korčula
BOTICA Joze MATE, Račišće, o. Korčula
BOTICA Mate MATE, Račišće, o. Korčula
BOTICA Ivana MATE, Račišće, o. Korčula
BOTICA MILOŠ »BOROVINA«, Račišće, o. Korčula
BOTICA Ivana MIROSLAV, Račišće, o. Korčula
BOTICA Nikola »MUŠKO«, Račišće, o. Korčula
BOTICA Cvitana PAVAL, Račišće, o. Korčula
BOTICA Mijata PETAR »IVA«, Račišće, o. Korčula
BOTICA Mate TROJE »ŠKAFO«, Račišće, o. Korčula
BOTICA Mate VIDAK »ŠKAFO«, Račišće, o. Korčula
BOTKOVIĆ IVAN
BOZAC Santa IVAN, Pula
BOZANA BERKO
BOŽANIĆ Jakova VIDO, Vis, o. Vis
BOŽIĆ ANTE
BOŽIĆ Marka MATE, Cviljane, Split
BOŽIĆ Ivana MATE, Kaštel Sućurac
BOŽIĆEVIĆ A. MARIJAN
BOŽIKOV FRANE
BOŽIN IVO
BOZITKOVIĆ Jurja MARKO, Hvar, o. Hvar
BOZITKOVIĆ Jurja NIKOLA, Hvar, o. Hvar
BRACANOVIĆ Mate JOSIP, Hvar, o. Hvar
BRACANOVIĆ Mate KUZMA, Hvar, o. Hvar
BRADARIĆ ADOLF
BRADARIĆ ANTE, Ugljane, Sinj
BRADARIĆ UUBOMIR
BRADAŠEVIĆ DAVOR, Blato, o. Korčula
BRADIĆIĆ Damjana MIRA, Otočac
BRADIĆIĆ Josipa STANKO
BRAENOVIĆ IVO
BRAGATO Eugenija LINO, Trebaseleghe (Padova), Italija
BRAJĆIĆ ANTE
BRAJĆIĆ IVAN, Hvar, o. Hvar
BRAJĆIĆ Andrije IVICA, Jelsa, o. Hvar
BRAJĆIĆ Petra STIPE
BRAJĆIĆ Mate STJEPAN, Rukavac, o. Vis

BRAJČIĆ Ivana PROŠPER, Vis, o. Vis
BRAJČIĆ RATOMIR, Vis, o. Vis
BRAJKOVIĆ Frane BARIŠA
BRAJKOVIĆ Ivana BARIŠA
BRALA Stipe KUZMA, Posedarje, Zadar
BRALIĆ SVETOZAR, Split
BRANIČA FRANE
BRAŠIĆ IVANKA
BRATANIĆ Ante ANTE, Vrbanj, o. Hvar
BRATANIĆ Nikole MARICA
BRATIĆ ANĐELKO
BRATIŠĆAK Franca FRANC
BRAVNICAR Franca FRANC, Stari Ljubinj, Tolmin
BRAZ DRAGOMIR, Srpenica, Tolmin
BRAZ IVAN, Tolmin
BRBIC ALOJZ
BRČIĆ Marka ANKA, Sućuraj, o. Hvar
BRČIĆ Joze ANTE, Iž Veli, o. Iž
BRČIĆ Duje JOSIP, Iž Veli, o. Iž
BRČIĆ PETAR
BRČIĆ Joze ROMANO, Iž Veli, o. Iž
BRESSINI - Sambucini Mauro
BREŠAN Rudolfa GVIDO, Gorica
BREŠAN Vicka TONČI, Trogir
BREŠAN VILIM, Standrež, Gorica
BREŠKOVIĆ Ivana FRANE
BREŠKOVIĆ JERKO, Bol, o. Brač
BREŠKOVIĆ Vicka PETAR, Bol, o. Brač
BREZEC Antona FRANC, Veliko Ubeljsko, Postojna
BRKAN Vlade JURAJ, Sućuraj, o. Hvar
BRKAN NIKO, Sućuraj, o. Hvar
BRKIĆ ANTE
BRKIĆ JORDAN
BRKIĆ M. MILAN
BRKOVIĆ ALEKSA, Tijesno
BRKOVIĆ MATE
BRNETIĆ MLADEN
BRNIČEVIĆ MARKO
BRNIČEVIĆ Frane MIRKO, Krilo Jesenice
BRODARIĆ Ivana, ANDRÒ, Grohote, o. Šolta
BRODARIĆ ANTE, Ugljane, Sinj
BRODARIĆ A. LJUBOMIR
BRODARIĆ Andrije PETAR, Grohote, o. Šolta
BRODICA A. LJUBO
BRONZOVIĆ Zaharije BLAŽ, Selca, o. Brač
BROZAN PETAR, Dubrovnik
BROŽIČ Lucija JOŽE, Portorož
BROZOVIĆ Josipa JOSIP
BROZIČEVIĆ NIKOLA, Crikvenica
BROŽIČEVIĆ Nikole PETAR, Crikvenica
BRTIČEVIČ Nikole GABRIEL, Postira, o. Brač
BRUČIĆ IVO
BRUMAC MILOŠ
BRUSIĆ IVAN, Supetarska Draga, o. Rab
BRZIĆ Mate PETAR, Split
BUBlClĆ JAKOV
BUBLE Ante ANTE Split
BUBLE JOSIP, Trogir
BUBLE MATIJA, Trogir
BUBLE Josipa SLAVOMIR, Trogir
BUBNIĆ ANTE
BUBNJIĆ MIRKO
BUCAJ ALOJZ, Premancan, Koper
BUCAT Luke LUKA
BUCIJ FRANE
BUCIK Štefana FRANC, Badrž, Gorica
BUCAJ Antona ANDREJ
BUČIĆ Mate MARJAN, Vis, o. Vis
BUDANKO Marka UUBO, Knin
BUDROVIĆ Frane FRANE, Hvar, o. Hvar
BUDROVIĆ Ante MARIN, Stari Grad, o. Hvar
BUFOLIN MILAN, Šempeter, Gorica
BUGLIO ARALDO, Zadar
BUIĆ MARIO
BUIĆ MIHO
BUJAŠ KAMILO
BUJAŠ MARIJA, Žirje, o. Zirje
BUJAŠ R. NIKOLA
BUJEVIĆ JURE
BUKOVČEN MIRKO
BUKTENICA Luke PETAR, Grohote, o. Šolta
BUKULIN Ante MLADEN, Žman, Dugi Otok
BULATOVIČ Mile SAVO
BULC ADOLF, Mirna, Novo Mesto
BULIČIĆ ANTE
BULIČIČ IVAN
BULIČIĆ MARIN
BULIČIĆ Ante STIPE, Okrug Gornji, Trogir
BULIMBAŠIĆ JURAJ, Split
BULOVAN Petra VELJKO, Split
BUU Duje DUJE, Solin
BULJ Ante KARLO, Solin
BUUAN IVO
BULJANOVIĆ A. BARTUL
BUUEVIĆ JOSIP
BUMBAK S. ANTE
BUMBAK JOSIP
BUMBAK Frane NIKOLA, Trogir
BUMBAK Frane SLAVKO, Jadrtovac, Šibenik
BUMBULOVIĆ JURAJ, Split

BUNJEVČEVIĆ JURE
BURA ILIJA
BURA ŠIME
BURICA JOSIP
BURICA Mihovila JOSIP, Grohote, o. Šolta
BURICA F. PETAR
BURIĆ Marina ANTE
BURIĆ Uga IVAN, Trogir
BURIĆ Tome MARIN
BURIĆ Franin PETAR
BURIĆ SREĆKO, Pašman, o. Pašman
BURMAS JAKOV, Komiža, o. Vis
BURMAS MARIN
BURMAS Donka MATE, Vela Luka, o. Korčula
BURMAZ IVAN
BURMAZ Luke JAKOV
BURMETA Bože ANTE, Neviđane, o. Pašman
BUŠELIĆ JOSIP
BUTKOVIĆ A. IVAN
BUTUROVIĆ Jurja ANTE, Milna, o. Brač
BUTUROVIĆ Pavla DINKA, rođ. Borčić, Vis, o. Vis
BUTOROVIĆ Vicka JAKOV, Milna, o. Brač
BUTUROVIĆ MILKA
BUZA MARKO, Šibenik
BUZDOVAČIĆ KAJA, Dicmo, Split
B UŽIVALO Višanija VLADIMIR, Zadar
BUZOLIĆ Jakova ANTE, Split
BUZOLIĆ Marina JURE, Hvar, o. Hvar
BUZOLIĆ Nikole STJEPAN, Milna, o. Brač
BUŽOLIĆ TADE, Milna, o. Brač

CAGA DRAGO, Šibenik
CAKTAŠ Duje BOGDAN, Split
CAKTAŠ MILAN
CALAR K KRSTO
CANJKO Franje AUGUSTIN, Ledenice, Crikvenica
CAR Andrije ANDRIJA, Crikvenica
CAR FRANJO, Crikvenica
CAR Vjenkoslava MARIJAN, Crikvenica
CAR Meše MARIJAN, Crikvenica
CAR Ante MILAN, Brgulje, o. Molat
CAR Stjepana NIKOLA, Crikvenica
CAR SPIRO
CAR Krste VALENT, Višnjica, Varaždin
CAR Janka VALENT, Višnjica, Ivanjica
CAREV Klementa BERISLAV, Kaštel Gomilica
CAREV IVAN, Jezera, o. Murter
CAREVIĆ ANTE
CARIĆ Jurja ANTE-TONKO, Hvar, o. Hvar
CARIĆ Jurja KRUNO, Hvar, o. Hvar
CARIĆ Jakova MARIN, Svirče, o. Hvar
CARIĆ Jurja NIKOLA, Hvar, o. Hvar
CARIĆ Ambroža STJEPAN, Hvar, o. Hvar
CARIĆ Fabijana STJEPAN, Hvar, o. Hvar
CARIĆ Jurja STJEPAN, Hvar, o. Hvar
CARIĆ TADE
CARIĆ Ante TONKO »BEUAKOV«, Svirče, o. Hvar
CARIĆ VLADE
CECIĆ Marina FRANE, Rogač, o. Šolta
CECIĆ Nikole JERKO, Grohote, o. Šolta
CECIĆ Nikole JOSIP, Grohote, o. Šolta
CECIĆ Nikole MARIN, Grohote, o. Šolta
CECIĆ Andrije RADOSLAV, Grohote, o. Šolta
CECIĆ Ivana TOMISLAV, Grohote, o. Šolta
CECIĆ VICKO
CECIĆ VINKO, Šolta
CELESNIK JANEZ, Ljubljana
CELESNIK IVAN
CEPERNIĆ MATE
CERKVENIK F. SREĆKO, Lokev, Sežana
CERNOVIĆ J. FRANE
CETINIĆ Ante ANTE, Vela Luka, Korčula
CETINIĆ FRANKO, Vela Luka, Korčula
CETINIĆ Ivana JERKO, Vela Luka, Korčula
CETINIĆ Antuna MLADENKO, Vela Luka, Korčula
CETINIĆ Ivana PENSA, Blato, Korčula
CIMBAUEVIĆ KOMLEN, Vučine
CINDRO Huga AUGUSTIN, Split
CIPERMAN BOJAN, Ljubljana
CIPRIJAN Petra ANTE, Pupnat, o. Korčula
COLIĆ T. ANTE
COLIĆ Ante MARIO, Ždrelac, o. Pašman
COLIĆ Šime ŠIME, Zdrelac, o. Pašman
COTIĆ Marka MIROSLAV
CRNKOVIĆ Stjepana NIKOLA, Mutilić, Udbina
CRNOGORAC MIRKO
CUCULIĆ MIRKO, Krasica, Rijeka
CUKAR Nikole ALBIN, Kukljica, o. Ugljan
CUKELA MARTIN
CUKON Josipa MIHAJLO, Medulin, Pula
CUKROV J. ANTE
CUKRO V Jere NJEGOSLAV, Prvić-Šepurina, o. Prvić

CURAĆ Marka ANTE
CURAĆ Ivana DRAGO, Viganj, Pelješac
CURAVIĆ Šime AMBROZ, Krapanj, o. Krapanj
CURAVIĆ Tome ĆIRIL, Krapanj, o. Krapanj
CURAVIĆ N. IVAN, Krapanj, o. Krapanj
CURAVIĆ Šime JOZO, Krapanj, o. Krapanj
CURAVIĆ SVETIN, Krapanj, o. Krapanj
CVEK JOSIP
CVIJANOVIĆ GOLUB, Zagreb
CVITAN Ferde JOSIP, Tribunj, Šibenik
CVITAN Šimuna LUIGI, Tribunj, Šibenik
CVITANIĆ JOSIP
CVITANIĆ MARKO
CVITANIĆ MIRO, Split
CVITANOVIĆ ANTE
CVITANOVIĆ Ante BARIŠA, Baška Voda
CVITANOVIĆ Ivana IVAN »ZANE«, Baška Voda
CVITANOVIĆ V. IVAN
CVITANOVIĆ Marina IVO, Trogir
CVITANOVIĆ L. IVO
CVITANOVIĆ JOSIP
CVITANOVIĆ Jakova JOŠKO, Marina, Trogir
CVITANOVIĆ JURE
CVITANOVIĆ LJUBO, Split
CVITANOVIĆ MARKO
CVITANOVIĆ MATE
CVITANOVIĆ MILE
CVITANOVIĆ MIRO, Split
CVITANOVIĆ L. NIKOLA
CVITANOVIĆ Jakova PETAR, Sumartin, o. Brač
CVITANOVIĆ TIHOMIR, Vrbanj, o. Hvar
CVITANOVIĆ V. TIHO, Vrbanj, o. Hvar
CVITANOVIĆ Ivana VICENCO, Baška Voda
CVITKOVIĆ A. IVAN
CVJETIĆANIN BRANKO

ĆENIĆ Nikole ANTONIJE, Split
ĆIRIĆ Šime SAVO, Kobaš, Slavonski Brod
ĆIRIN Miloša MILIVOJ, Vojka
ĆOSIĆ Ivana MIJO, Crivac, Split
ĆURIN Stjepana ALFONZ, Gdinj, o. Hvar
ĆURIN ANĐELKO
ĆURIN ANTE, Hvar
ĆURIN Štipana STIPE »BIBIN«, Gdinj, o. Hvar

ĆABRIĆ A. MARKO
ĆAĆIĆ Mile ANTE
ĆACKEŠ Marka IGNAC
CAJKUŠIĆ BERISLAV, Vis, o. Vis

ĆAPALIJA Stjepana FILIP, Vinišće, Trogir
ĆAPALIJA FRANE, Marina, Trogir
ĆAPALIJA Joze IVE, Drvenik Veli, o. Drvenik Veli
ĆAPALIJA Joze JAKOV, Drvenik Veli, o. Drvenik Veli
ĆAPALIJA Ante JAKOV, Drvenik Veli, o. Drvenik Veli
ĆAPALIJA I. JOSIP, Drvenik Veli, o. Drvenik Veli
ĆAPALIJA MARE, žena Ivana, Vinišće, Trogir
ĆAPALIJA Mate MARKO, Vinišće, Trogir
ĆAPALIJA Ante MARKO, Vinišće, Trogir
ĆAPALIJA Ivana NEDA, Vinišće, Trogir
ĆAPETA ANTE, Split
ČAPETA IVAN, Split
ČAVELIĆ ANTE, Žuljana, Pelješac
ČAVIĆ MIODRAG
ČAVKA Stanka IVAN, Divojevići, Muć, Split
ČAVKA Ante NIKOLA, Divojevići, Muć, Split
ĆEČUK S. IVAN
CEH S. JAKŠA
ČEKUTA BRUNO, Fala
ĆELI JAKŠA
ČERNE Ivana JANKO, Ljubljana
ČERNJAĆ K. EGON, Sv. Vid, Cerknica
ĆEVIZOVIĆ MILAN
ĆEZO Jakova MARKO
ČIČIN-ŠAIN L. SILVIO, Split
ĆIKARA Spire MARTIN, Kaštel Novi
ČIKAVINOVIĆ ANTE, Kaštel Novi
ČINGRIJA ANTE
ČIZMIĆ ANTE
ČOČI MICHIELE
ĆOGELJA Mate DANE, Gradina, Šibenik
ČOKO JOSIP
ČOLAK Ante JOSIP
ČOVIĆ Jakova KRSTO, Makarska
ČOVIĆ Ante MATE
ČOVIĆ Ivana MUJO, Vareš
ĆRNAC Ivana DRAGUTIN, Lucijavac, Kastav, Rijeka
ČUBRETOVIĆ Ante FRANE, Bol, o. Brač
ČUBRETOVIĆ IVAN
ČUBRETOVIĆ Jurja VELJKO, Vrbanj, o. Hvar
ČUDINA R. ALBIN
ČULIĆ BOZO
ČULIĆ Jerka DMITAR, Graz, Austrija
ČULIĆ HRVOJE, Split
ČULIĆ Fabjana IVAN, Split
ČULIČ M. MATE
ČULIČ VINKO »ZORO«, Split
ČULIN NIKOLA
ČULOV ANTE

CUPIĆ Drage ANTE, Split
CUPIĆ DRAGO, Split
ČURLIN IVO
ĆUSKI Apoleonora IVAN, Kaštel Gomilica
DABELIĆ LUKA
DABINOVIĆ Josipa PETAR, Dobrota, Kotor
DADIĆ Ivana ANTE, Zablaće, Šibenik
DADIĆ Spira IVAN, Klis, Solin
DADIĆ IVO
DALIBOR ZANE
DAMIĆ JOSIP
DAMJANIĆ Jerka IVAN, Vrboska, o. Hvar
DAMJANIĆ IVICA
DAMJANOV IVAN
DAMJANOVIĆ Jerka ANTE, Vrboska, o. Hvar
DAMJANOVIĆ DINKO, Split
DAMJANOVIĆ Jerka IVAN, Vrboska, o. Hvar
DAMJANOVIĆ IVICA »ŠABICA«, Vrboska, o. Hvar
DAMJANOVIĆ Vicka JURAJ, Vrboska, o. Hvar
DAMJANOVIĆ Jurja PETAR, Supetar, o. Brač
DAMJANOVIĆ Vicka SREĆKO, Supetar, o. Brač
DAMJANOVIĆ VINKO
DANĆEVIĆ Petra LUKA, Jelsa, o. Hvar
DANĆEVIĆ Luke ZVONIMIR, Jelsa, o. Hvar
DANEV Štefana DANILO, Kontovel, Postojna
DANOJLIĆ N. MILAN
DARLIĆ ANTE
DARLIĆ Ante MARKO, Vis, o. Vis
DARLIĆ STJEPAN, Vis, o. Vis
DARLIĆ TOMISLAV, Marine Zemlje, o. Vis
DAVRIĆ ALOJZ
DEBENAID VALERIJE
DEDIĆ Ivana ANTE
DEDIĆ VINKO
DEGUILI TONĆI, Split
DELAFATO Andrije JAKOV, Lastovo
DELALE Josipa ANTE, Rogoznica
DFI FNTĆ ANTF
DELETIS ANTE, Stari Grad, o. Hvar
DELETIS J. JURAJ, Stari Grad, o. Hvar
DELIĆ ANTE
DELIĆ Mate IVAN, Drvenik, Makarska
DELIĆ Ivana MILAN, Mućć Donji, Split
DELIN Klementa ANTE, Stomorska, o. Šolta
DELIN Josipa KLEME, Stomorska o. Šolta
DELIN Ante MARIO, Stomorska, o. Šolta
DELIN Ivana MLADEN, Stomorska, o. Šolta
DEUIN ANTE
DEUIN JOSO
DEMARIA Mihe ANDRIJA »SUSID«, Komiža, o. Vis
DEMARIA Mihe JENAR, Komiža, o. Vis
DEMATEIS Nikole SIGLIO, Trst
DEMORI DRAGO, Split
DEMORI FERDO, Split
DEMORI KARLO, Split
DENEGROV P. ĐORĐE
DENOBLE Rikarda JAKOV, Korčula, o. Korčula
DERENČIN Ivana ŠTEFAN, Ilirska Bistrica
DERETIĆ ĐURO
DEROKO Šime IVAN, Zapuntel. o. Molat
DEROKO N. MATE
DEPOLO JOZO, Korčula, o. Korčula
DEPOLO Luke MIĆE, Korčula, o. Korčula
DEPOLO MIHO, Korčula, o. Korčula
DEPOLO Jakova MILAN, Korčula, o. Korčula
DESPOT Stipe PETAR, Zaostrog
DEŠKOVIĆ ANTE
DEŠKOVIĆ Srećka MIRA, Sarajevo
DEŠKOVIĆ Stjepana PETAR, Jelsa, o. Hvar
DEVIĆ Ante ANDRIJA
DEVIĆ Ivana MARIN, Drvenik Veli, o. Drvenik Veli
DEVIKUŠKA Duna BOZO, Dubrovnik
DEVLAKOVIĆ DANE
DEŽEUIN RUDOLF
DIMIĆ S. IVO
DINO KARLO
DIVIĆ FRANE
DIVIĆ Ivana JOSIP, Baška Voda
DIVIĆ S. NIKOLA
DIVIĆ Grge STIPE, Drvenik, Makarska
DOBRA FRANE
DOBRA MATE
DOBRIĆ ANTE, Šibenik
DOBRIĆ Marka BRANKO, Sali, Dugi Otok
DOBRIJEVIĆ PANTELIJA
DOBRILO ANTUN
DOBRINIĆ V. ERNEST
DOBRINIĆ L IVAN
DOBRINOVIĆ PERO, Rijeka
DOKIĆ MILAN
DOMANĆIĆ Frane ANTE, Hvar, o. Hvar
DOMANČIĆ Tome ANTE, Hvar, o. Hvar

DOMAĆIN Mate JAKOV, Drvenik Veli, o. Drvenik
DOMANČIĆ Maksima NORMA, Hvar, o. Hvar
DOMANČIĆ Frane PROSPER, Hvar, o. Hvar
DOMANIĆ FRANE
DOMENIK Jožefa JOŽE, Davanlih, Gorica
DOMIĆ Josipa DRAGAN, Split
DOMIĆ Mate DUJE, Slatine, o. Čiovo
DOMIĆ Ante DUŠAN, Slatine, o. Čiovo
DOMIĆ Vicka JOZO, Slatine, o. Čiovo
DOMIĆ Roka MARIN, Slatine, o. Čiovo
DOMINIS MIRKO
DOMJANIĆ IVICA
DONADIĆ Šime ANTE, Dinjiška, o. Pag
DONJERKOVIĆ Dinka DINKO, Vela Luka, o. Korčula
DOPUĆ N. NIKOLA
DORIĆ ANDRIJA, Split
DORIĆ Blaža MLADEN, Split
DORIĆ Blaža PETAR, Split
DORIĆ ROKO, Split
DOROTIĆ ANTE, Sumartin, o. Brač
DOROTIĆ Vicka IVAN, Brgujac, o. Vis
DOROTIĆ Ivana NIKOLA, Milna, o. Vis
DOROTKA Duna MILOS, Hvar, o. Hvar
DOVIĆ Ante ANDRIJA, Gornje Selo, o. Šolta
DOVIĆ ANTE, Gornje Selo, o. Šolta
DOVIĐENKO VLADIMIR, Solin
DOŽE Ivana BOŽENKO, Blato, o. Korčula
DOŽE IVAN
DOŽE I. NEDEUKO
DRAGANJA BRANKO
DRAGIČEVIĆ Ante ANTE »PAVIŠIĆ«, Povija, o. Brač
DRAGIČEVIĆ Jurjà ANTE, Stari Grad, o. Hvar
DRAGIČEVIĆ Franka IVAN, Vela Luka, o. Korčula
DRAGIČEVIĆ IVAN »IKO«, Vrgorac
DRAGIČEVIĆ Stjepana IVO, Supetar, o. Brač
DRAGIČEVIĆ Ante JURE, Stari Grad, o. Hvar
DRAGIČEVIĆ Šimuna NIKOLA, Supetar, o. Brač
DRAGIČEVIĆ Ante NIKOLA, Stari Grad, o. Hvar
DRAGIČEVIĆ Mate ŠIME
DRAGOJEVIĆ Marka DONKO, Vela Luka, o. Korčula
DRAGOJEVIĆ ERNEST, Vela Luka, o. Korčula
DRAGOJEVIĆ Petra FRANKO »PANTO«, Vela Luka, o. Korčula
DRAGOJEVIĆ IVA »IKA«, Vrgorac
DRAGOJEVIĆ Ivana IVAN »BUDIŠA«, Vela Luka, o. Korčula
DRAGOJEVIĆ Bože IVAN »PAPALIN«, Vela Luka, o. Korčula
DRAGOJEVIĆ Ivanka IVANKO, Vela Luka, o. Korčula
DRAGOJEVIĆ Gabrijela KUZMA, Dubrovnik
DRAGOJEVIĆ Ante MARKO »KOŽA«, Vela Luka, o. Korčula
DRAGOJEVIĆ Momčila NIKOLA, Vela Luka, o. Korčula
DRAGOJEVIĆ Emanuela NIKOLA, Vela Luka, o. Korčula
DRAGOJEVIĆ Bože FRANE »PAPALIN«, Vela Luka, o. Korčula
DRAGOJEVIĆ PETAR
DRAGOJEVIĆ STANKO, Vela Luka, o. Korčula
DRAŽIĆ Bože IVAN, Drvenik Mali, o. Drvenik Mali
DRAŽIĆ IVANKA
DRAŽIĆ Ivana KRSTO, Drvenik Veli, o. Drvenik Veli
DRAŽIĆ Ivana PETAR, Split
DRAŽEVIĆ ŠIME, Sutomišćica, o. Ugljan
DRINKOV1Ć Ante DINKO, Jelsa, o. Hvar
DRUŠKOVIĆ Ivana ANTE »ŠMIGULA«, Račišće, o. Korčula
DRUŠKOVIĆ Petra IVAN, Račišće, o. Korčula
DRUŽEIĆ Josipa IVAN, Split
DRUŽINA Ivana CIRIL, Boršt, Trst
DRUŽEVIĆ Josipa IVAN
DRVIŠ Ante JOSIP, Makarska
DRVIŠ KARMELO, Makarska
DRVIŠ Ante RASTISLAV, Makarska
DUBOKOVIĆ Ivana FRANE, Pitve, o. Hvar
DUBOKOVIĆ FRANO, Jelsa, o. Hvar
DUBOKOVIĆ Jurja IVO »LAV«, Pitve, o. Hvar
DUBOKOVIĆ PIO
DUBRAVČIĆ AMBROZ
DUBRAVČIĆ Ivana MATE, Bol, o. Brač
DUBROVEC KAREL
DUĆIĆ Jože BLAŽ, Vinišće, Trogir
DUĆIĆ Bože FILIP, Vinišće, Trogir
DUČIĆ Frane IVAN, Vinišće, Trogir
DUČIĆ MARE, Vinišće, Trogir
DUČIĆ NIKA, Vinišće, Trogir
DUČIĆ Joze NIKOLA, Vinišće, Trogir
DUČIĆ Nikole NIKOLA, Vinišće, Trogir
DUČIĆ Nikole NIKOLINA, Vinišće, Trogir
DUČIĆ Filipa STIPE, Vinišće, Trogir
DUČIĆ Marina TOMA, Vinišće, Trogir
DUGANDIJA IVAN
DUGANĐIJA MIJO

■

DUGOR IVAN, Račinj
DUJMIĆ Stjepana JOZO, Split
DUJMIĆ Joze NIKOLA, Vinišće, Trogir
DUJMIĆ Stjepana VINKO »MISI«, Split
DUJMOVIĆ Dinka ANTE, Hvar, o. Hvar
DUJMOVIĆ Nikole ANTE, Hvar, o. Hvar
DUJMOVIĆ Vicka FRANE, Stari Grad, o. Hvar
DUJMOVIĆ Vicka IVICA, Stari Grad, o. Hvar
DUJMOVIĆ Josipa JAKOV, Hvar, o. Hvar
DUJMOVIĆ Nikole JAKOV, Hvar, o. Hvar
DUJMOVIĆ Marijana MARIJAN, Baška, o. Krk
DUJMOVIĆ Ante NIKOLA, Hvar, o. Hvar
DUJMOVIĆ Nikole NIKOLA, Hvar, o. Hvar
DUJMOVIĆ Nikole NIKOLA, Hvar, o. Hvar
DUJMOVIĆ Nikole PROSPER, Hvar, o. Hvar
DUJMOVIĆ SONJA, Hvar, o. Hvar
DUJMOVIĆ VIKTORIJA
DUJMOVIĆ ZORKA, Sumartin, o. Brač
DULĆIĆ Jakova MARIN, Rudine, o. Hvar
DULĆIĆ PETAR
DULĆIĆ SIBE
DULĆIĆ STJEPAN
DUKIĆ Petra GRGO, Supetar, o. Brač
DUMACIN M. ANTE
DUMANIĆ Ante ANTE, Split
DUMANIĆ MARIN, Split
DUMANIĆ Petra NIKOLA, Supetar, o. Brač
DUMANIĆ Pavla NIKOLA, Split
DUMANIĆ Marina RUŽICA, Split
DUMANIĆ VINKO, Split
DUNAČIĆ Marije ANTE, Drvenik, Makarska
DUNDARA ROMAN
DUNDOV Šimina ANTE, Lukoran, o. Ugljan
DUNDOV Marijana JOSIP, Kali, o. Ugljan
DUPLANĆIĆ Luke ANTE, Split
DUPLANČIĆ ČEDO, Split
DUPLANĆIĆ Ante DRAGA
DUPLANČIĆ Stipe FRANE, Split
DUVNJAK Ivana STJEPO, Dubrovnik
DUŽEVIĆ Tadije JOSIP, Stari Grad, o. Hvar
DUŽEVIĆ Ante MARIN, Vrboska, o. Hvar
DVORNIK Marina BOGUMIL, Split
DVORNIK Duje BRANKO, Split
DVORNIK BOŽIDAR, Split
DVORNIK DARKO, Split
DVORNIK DUJE, Split
DVORNIK Ivana IVO, Split
DVORNIK Stipe VICKO, Split
DALEIVKA
ĐAKOVIĆ Andrije JAKOV
ĐAKOVIĆ STEVO
ĐAKOVIĆ A. TOMO
ĐALONGA M. MIJO
ĐENERO S. MARKO
ĐENERO MATE, Dubrovnik
ĐERIN ANDRIJA
ĐIVOJE Ambroza STJEPAN, Lastovo
ĐUNIO Petra PETAR, Hvar, o. Hvar
DUKIĆ DRAGO
ĐURISIĆ ĐURO
ĐUROVIĆ Nikole ĐURO, Danilovgrad

EĆIM Fabjana ZVONKO, Split
ELEZOVIC ANTE
ELEZOVIĆ MILAN
EMER IGNACIO
ERAK M. LJUBO
ERCEG Marka ANĐELKO, Sućuraj, o. Hvar
ERCEGOVIĆ Frane ANTE, Krilo Jesenice
ERCEGOVIĆ Frane ANTE »PETRINA«, Krilo Jesenice
ERCEGOVIĆ Ivana ANTE »DUŠKO«, Krilo Jesenice
ERCEGOVIĆ Ivana ANTE, Krilo Jesenice
ERCEGOVIĆ Josipa ANTE, Pučišće, o. Brač
ERCEGOVIĆ Jakova DRAGAN, Krilo Jesenice
ERCEGOVIĆ Joze FRANE »MIŠEV«, Krilo Jesenice
ERCEGOVIĆ Ante FRANE, Krilo Jesenice
ERCEGOVIĆ Ante IVAN, Krilo Jesenice
ERCEGOVIĆ Jakova JOŽO, Krilo Jesenice
ERCEGOVIĆ Jakova JURE, Krilo Jesenice
ERCEGOVIĆ Antića MARIN »MIŠEV«, Krilo Jesenice
ERCEGOVIĆ A. MATE, Krilo Jesenice
ERCEGOVIĆ MIUENKO, Krilo Jesenice
ERCEGOVIĆ Antića SREĆKO, Krilo Jesenice
ERCEGOVIĆ Zaharije ŠIME, Rogoznica
ETEROVIĆ Josipa ANTE, Pučišće, o. Brač
ETEROVIĆ Ivana JAKOV, Pučišće, o. Brač
ETEROVIĆ Ante JURE
ETEROVIĆ Stipe JURE, Pučišće, o. Brač
ETEROVIĆ Gajetana IVAN, Pučišće, o. Brač
ETEROVIĆ MILAN, Pučišće, o. Brač
ETEROVIĆ P. PETAR, Pučišće, o. Brač

FAB1JANIĆ JURE
FABIJANIĆ Nikole NIKOLA
FABIJANIĆ A. ŠIMUN
FABJAN Milana MILAN, Split
FABJANOVIĆ MARKO, Mirca, o. Brač
FABRIS Humberta DOSITEJ, Split
FABRIS I. MIHOVIL
FABRIS Ivana NIKOLA
FABRIS Ivana VICKO
FABRIS VINKO, Pelješac
FADIĆ Jerka ASJA, Komiža, o. Vis
FADIĆ JOSIP, Komiža, o. Vis
FAFANDEL Frane IVE, Supetarska Draga, o. Rab
FAFANDEL Ive IVE, Supetarska Draga, o. Rab
FAFANDEL JAKOV, Supetarska Draga, o. Rab
FALKOVIĆ ANTON
FALJANDEL FRANE, Supetarska Draga, o. Rab
FANTELA Ivana IVO, Dubrovnik
FANTELA Luke LUKA, Blato, o. Korčula
FANTELA NINO, Lastovo, o. Lastovo
FANUKO Frane FRANE, Dobrinj, o. Krk
FARČIĆ IVAN
FARČIĆ I. JOSIP
FARČIĆ-KORDIĆ MARA
FARČIĆ MARKO
FAŽINIĆ Mladena DINKO, 1st, o. 1st
FAŽOL FRANJO
FELANDA ANTE, Komiža, o. Vis
FERENCA Frane IVO, Trpanj, Pelješac
FERENCA JAKICA, Dubrovnik
FERERA Marijana JAKI, Dubrovnik
FERFOLJA Ivana IVA, Prošek, Trst
FERIĆ M. RANKO, Split
FERIĆ ZLATKO, Split
FIAMENGO Josipa PETAR, Komiža, o. Vis
FIČIR ANTON, Izola
FIČUR ROMAN, Izola
FILAN I. LUJO
FILIPI DRAGO, Betina, o. Murter
FILIPI ZDENKO, Sukošan
FILIPI Jakova BRUNO, Trst
FILIPIĆ MARIJA
FILIPOVIĆ Radoslava MILADIN, Brestaji, Nikšić
FILIPOVIĆ Antina VJEKO, Donja Brela, Makarska
FILIPOVIĆ Mije VJEKO, Donja Brela, Makarska
FIO Lovre OLIVER, Pula
FISTAJIĆ IVAN
FISTANIĆ DOBRINKO, Hvar, o. Hvar
FISTANIĆ IVAN
FISTANIĆ Jurja JURE, Zastražišće, o. Hvar
FISTANIĆ VICKO
FISTONIĆ Andrije IVAN, Zastražišće, o. Hvar
FISTONIĆ JERKO
FISTONIĆ STIPE
FRANĆISKO OTA VIO
FRANETOVIĆ Petra JAKOV, Stari Grad, o. Hvar
FRANETOVIĆ JERKO
FRANETOVIĆ Josipa MILJENKO, Svirče, o. Hvar
FRANIĆ C. IVO
FRANIĆ Šime JADRANKO, Dubrovnik
FRANIĆ Š. JORDAN, Dubrovnik
FRANIĆ S. JOSIP
FRANIĆ Stipe MARIN, Slatine, o. Čiovo
FRANIĆ Duje MARIN, Slatine, o. Čiovo
FRANIĆ VINKO, Novo Selo, Opuzen
FRANIČEVIĆ Ivana ANTE, Sućuraj, o. Hvar
FRANIĆEVIĆ Josipa BRANIMIR
FRANIČEVIĆ Frane IVAN, Sućuraj, o. Hvar
FRANIČEVIĆ T. IVAN
FRANIĆEVIĆ Josipa JOSIP, Sućuraj, o. Hvar
FRANIĆEVIĆ Vicka JOŠKO, Stari Grad, o. Hvar
FRANIĆEVIĆ Bepa JOZO, Sućuraj, o. Hvar
FRANIČEVIĆ Frane JURAJ, Sućuraj, o. Hvar
FRANIČEVIĆ Ivana MATE, Sućuraj, o. Hvar
FRANIN Ivana MILIVOJ, Krilo Jesenice
FRANKOVIĆ Jakova ANTE, Trpanj, Pelješac
FRANKOVIĆ B. IVAN
FRANKOVIĆ Ivana RATKO, Vrboska, o. Hvar
FRANOV Bare MIRKO
FRANULEC MARKO
FRANULIĆ Antona VLADIMIR
FRANULOVIČ Antuna ANTE, Vela Luka, o. Korčula
FRANULOVIĆ Ante FRANKO, Blato, o. Korčula
FRANULOVIĆ Antuna IVAN »BENE«, Blato, o. Korčula
FRANULOVIĆ Antuna IVAN »VILIC«, Blato, o. Korčula
FRANULOVIĆ Pavla JURE, Vela Luka, o. Korčula
FRANULOVIĆ Ivana MARKO
FRANULOVIĆ Marka MARKO, Blato, o. Korčula
FRANULOVIĆ PETAR
FRANULOVIĆ Frane PROSPER, Blato, o. Korčula
FRATTINI ERNESTO
FREDOVIĆ VINKO, Stari Grad, o. Hvar
FRFOLJA Alojza BOGOMIR, Gorica

FRFOLJA Ivana IVAN, Devinšćina, Trst
FRKA Jakova MILJENKO, Sali, Dugi Otok
FRLAN AUGUSTIN
FRLAN IVO
FURČIĆ Filicija JERE, Primošten
FURLAN ALBERT, Vižovlje, Nabrežina, Trst
FURLAN Antona ALOJZ, Tomačevića,
FURLAN Maksimiljana HERMAN, Batulje, Ajdovščina

GABELIĆ Ivana LUKA, Vrboska, o. Hvar
GABELIĆ Nikole LUKA, Vrboska, o. Hvar
GABELIĆ Ivana SLAVO, Vrboska, o. Hvar
GABELIĆ Štipana STIPE, Vrboska, o. Hvar
GABERC Josipa JOZE, Ljubljana
GABLIĆ NIKOLA
GABLIĆ ŠTIPAN
GABRE Ivana ANDRIJA, Trogir
GABRE I. IVAN
GABRE JOZO, Tijesno
GABRIĆEVIĆ MARTIN
GAĆINA EMIL, Split
GALETOVIĆ IVAN, Split
GALETOVIĆ Stipe JOSIP, Pučišće, o. Brač
GALIĆ Nikole IVAN, Perimatovci, Skradin
GALIĆ MARKO, Rijeka
GALIĆ Ivana OSKAR, Rijeka
GALINOVIĆ Nikole IVAN, Pučišće, o. Brač
GALINOVIĆ IVAN, Bol, o. Brač
GALINOVIĆ MIJO, Pučišće, o. Brač
GALLO FRANE
GALOŠIĆ Josipa PETAR, Verunić, Dugi Otok
GALOVIĆ IVAN, Slavonski Brod
GALOVIĆ JOSIP
GAMULIN Nikole ANDRÒ, Jelsa, o. Hvar
GAMULIN Vinka ANDRÒ, Jelsa, o. Hvar
GAMULIN Kuzme ANDRÒ, Jelsa, o. Hvar
GAMULIN ANTE, Jelsa, o. Hvar
GAMULIN Marina ĆIRIL, Jelsa, o, Hvar
GAMULIN DINKO, Jelsa, o. Hvar
GAMULIN Nikole IVO, Jelsa, o. Hvar
GAMULIN Luke LUKA, Jelsa, o. Hvar
GAMULIN MATE, Jelsa, o. Hvar
GAMULIN Nikole TONKO, Jelsa, o. Hvar
GAMULIN Mate VINKO, Jelsa, o. Hvar
GAMULIN Tome VINKO, Jelsa, o. Hvar
GAMULIN Ante VINKO, Milna, o. Brač
GARBIN IVAN, Gornje Selo, o. Šolta
GABRIN Joze IVO, Stomorska, o. Šolta
GARBIN Marinka JERE, Gornje Selo, o. Šolta
GARBIN Bože JERKO, Stomorska, o. Šolta
GARBIN MARIN
GARBIN NIKO
GARBIN Šime STAŠ, Gornje Selo, o. Šolta
GARIĆ JOZO
GARMA Ivana JOZO, Krapanj, o. Krapanj
GARMA Ante MIRKO, Krapanj, o. Krapanj
GARMA Frane MIRO, Krapanj, o. Krapanj
GARMA Roka MIRO, Krapanj, o. Krapanj
GARUNA FORTUNATO
GARZUNOV SLAVKO
GATEJ KAREL, Kal - Hudajužna, Most na Soči
GATIN Vjekoslava IVAN, Trogir
GAVRANIĆ ĆIRIL, Blato, o. Korčula
GAVRANIĆ Mate MATE, Blato, o. Korčula
GAZDE ANTE
GAZIN Rudolfa ERVIN, Pula
GERIN I. IVAN
GERMAN Joze PETAR, Stomorska, o. Šolta
GIARDI GIOTO
GILJANOVIĆ Marina PETAR, Plano, Trogir
GLAMUZINA ANTE, Šibenik
G LA VAN Jakova RUŽA, Privlaka, Zadar
GLAVIĆIĆ Stjepana JURE
GLAVIĆIĆ Mate MARIN, Split
GLAVIĆIĆ Augustina VINKA, Makarska
GLAVINA ANDRIJA, Makarska
GLAVINA Ivana ANTE »PAVLOV«, Makarska
GLAVINA Joze ANTE, Makarska
GLAVINA CELESTIN, Lamjer, Trst
GLAVINA Jure IVAN, Makarska
GLAVINA J. MARTIN, Makarska
GLAVINA STIPE »PILE«, Makarska
GLAVINA VICE
GLAVINIĆ Augustina VINKA, Makarska
GLAVINOVIĆ Ivana JOSIP, Omiš
GLAVINOVIĆ JOZO, Dubrovnik

GLAVOČIĆ Pavla ŽELIMIR »PUCE«, Blato, o. Korčula
GLAVURTIC Mate AUGUSTIN, Split
GLAVURTIĆ Duje PETAR, Maslinica, o. Šolta
GLAVURTIĆ Lovre ŠIME, Maslinica, o. Šolta
GLAIHER RUDI, Split
GLIBO Mate AUGUST, Ljuhomci, Prozor
GLUĆINA Nikole ANTE, Drašnice, Makarska
GLUCINA DRAGO
GLUMAC IVAN, Lastovo, o. Lastovo
GLUMAC ZORKA, Lastovo, o. Lastovo
GLUNĆIĆ Ive IVO, Doli, Ston
GNJIDIĆ MILAN
GOBOV JOSIP
GODINA BRUNO, Trst
GODINA MARIO, Trst
GODINA A. NIKOLA
GOIĆ JOZO
GOJDANIĆ Krste JULIO, 1st, o. 1st
GOJDANIĆ Martina NEVO, 1st, o. 1st
GOLEŠ Ivana MATE, Šibenik
GOLEŠ Mije STJEPAN
GOLIĆ IVAN
GOLIĆ Marija MIRKO, Opatija
GOLINA Andreja ANDREJ, Černotice, Trst
GOLOVIĆ MARICA
GOUEVŠĆEK M. AUGUST, Plave, Ahnovo, Gorica
GOLUŽA Boška MIRKO, Mostar
GOMOVIĆ BRANKO, Split
GORDOVIĆ Šime RUDOLF
GOSPODINOVIĆ Vicka LOVRE, Vis, o. Vis
GOSPODINOVIĆ Vicka MATE, Vis, o. Vis
GOSPODINOVIĆ Vicka PAVAO, Vis, o. Vis
GOSPODNETIĆ Frane IVAN, Dol, o. Brač
GOSPODNETIĆ NINO
GOTOVAC Petra ANTE, Vinovo, Split
GOTOVAC Ante MIJO, Lečevica, Split
GOTOVAC Luke TOMO, Vinovo, Split
GOVEDAROVIĆ NIKOLA, o. Mljet
GOVIĆ Jerka ANTE, Brodarica, Šibenik
GOVIĆ Andrije DINKO, Krapanj, o. Krapanj
GOVIĆ FRANE, Krapanj, o. Krapanj
GOVIĆ Nikole IVE, Krapanj, o. Krapanj
GOVIĆ Krste JERKO, Krapanj, o. Krapanj
GOVIĆ Ante JERKO, Krapanj, o. Krapanj
GOVIĆ Ive JOSO, Krapanj, o. Krapanj
GOVIĆ Lovre JOZO, Krapanj, o. Krapanj
GOVIĆ Svetina LOVRO, Krapanj, o. Krapanj
GOVIĆ Roka, ROKO, Krapanj, o. Krapanj
GOVIĆ Šime SLAVKO, Krapanj, o. Krapanj
GOVIĆ Luke SVETIN, Krapanj, o. Krapanj
GOVIĆ Šime ŠIME, Krapanj, o. Krapanj
GOVIĆ Ivina TOMA, Krapanj, o. Krapanj
GOVIĆ VELIMIR
GRABNER Vice DANIEL, Makarska
GRACIN Ive ANTE, Primošten
GRACIN NIKOLA
GRACIN PETAR, Primošten
GRACIN Bartula SIBE, Komiža, o. Vis
GRANDOV Mate MATE, Silba, o. Silba
GRANIĆ Mate ANTE, Baška Voda
GRANIĆ Vicka ĆIRIL, Promajna, Makarska
GRANIĆ Nikole ILIJA, Jelsa, o. Hvar
GRANIĆ Frane IVO, Baška Voda
GRANIĆ Marka IVO, Supetar, o. Brač
GRANIĆ Lovre MATE, Baška Voda
GRANIĆ Nikole MIJO, Medov Dolac, Imotski
GRANIĆ Andrije NIKOLA, Baška Voda
GRANIĆ Mate RADE, Baška Voda
GRANIĆ RATKO
GRAŠETA Rade NIKOLA, Trnovica, Dubrovnik
GRAŠO Lovre PETAR, Pag, o. Pag
GRBAC L. GAŠPAR
GRBEC KARLO
GRBIĆ LJUBO, Vranjic, Split
GRBIĆ STANKO
GRBIĆ ŠIME
GRBIĆ M. VINKO
GRBIN ANTE
GRBIN IVAN
GRBIN JURICA
GRBIN MARIJO
GRBIN Antuna NIKO, Blato, o. Korčula
GRĆIĆ J. LOVRE
GRDOVIĆ RUDOLF
GRDOVIĆ Šime RUDOLF
GREGET FJURA, Komiža, o. Vis

GREGET Petra LUKA, Komiža, o. Vis
GREGO ANTE
GREGORIČ I. IVAN, Prvačina, Gorica
GRGA IVE
GRGA Mate SLAVKO, Seget Donji, Trogir
GRGAS JERKO, Zablaće, Šibenik
GRGAS Jerka JERKO
GRGAS Zvonimira VESNA, Jelsa, o. Hvar
GRGAS ŠPIRO
GRGAS TOMISLAV, Zablaće, Šibenik
GRGEVČIĆ Grge LUKA, Jelsa, o. Hvar
GRGIĆ Mate ANĐELKO, Vlaka, Vrgorac
GRGIĆ IVAN
GRGIĆ IVICA
GRGIĆ Tome JELKA
GRGIĆ TOMA
GRGIĆEVIĆ Branka JERKO, Vrisnik, o. Hvar
GRGlCEVIĆ Grge LUKA, Jelsa, o. Hvar
GRGIĆEVIĆ Ivana PROSPER, Vrisnik, o. Hvar
GRGIN Frane ANTE
GRGIN Mije IVAN, Kaštel Novi
GRGIN STJEPAN
GRGUREVIĆ Vicka VICKO, Lastovo, o. Lastovo
GRIMAN Josipa PETAR, Stomorska, o. Šolta
GRIZOGONO L. MIUENKO, Mostar
GRIŽANČIĆ Krste ANTE
GROŠETA ANTUN
GROZDANIĆ Frane KRUNOSLAV, Skradin, Šibenik
GROZDANIĆ Martina PAŠKO, Vinovo, Split
GRUBELIĆ I. ANTE
GRUBELIĆ ŠIME, Prvić, o. Prvić
GRUBIĆ Ivana BORIS, Vranjic, Split
GRUBIĆ MIRO
GRUBIĆ NEVEN
GRUBIŠA Marka IVAN, Krilo Jesenice
GRUBIŠA Pavla MATE, Krilo Jesenice
GRUBIŠA Mate PAVAO, Krilo Jesenice
GRUBIŠIĆ K. ANTE
GRUBIŠIĆ Alojza EMIL
GRUBIŠIĆ FABIJAN
GRUBIŠIĆ IVAN
GRUBIŠIĆ LESO, Knin
GRUBIŠIĆ ŠIME, Tučepi, Makarska
GRUBIŠIĆ Marcela TONKO, Split
GRUDIČEK Stjepana SLAVKO, Stari Glog, Križevci
GRŽAN ANTON
GRŽAN Marka OTMAR
GUDEC DRAGUTIN, Kraljevica
GUDEC ANTON
GUDINA J. MARKO
GUDRA DRAGO
GUGEC Karla JOZO
GUGIĆ Lovre IVAN »IVANKO«, Vela Luka, o. Korčula
GUGIĆ Ivana IVAN, Vela Luka, o. Korčula
GUGIĆ LJUBO, Vela Luka, o. Korčula
GUGIĆ STIPE, Vela Luka, o. Korčula
GUINA Ante KA JA, Trogir
GUINA Ignacija PETAR, Trogir
GUINA Marina VICKO »PUNCIN«, Trogir
GUINA ANDRIJA
GUINA ANTE, Trogir
GULIN M. AUGUSTIN, Šibenik
GULIN Jozefa MIROSLAV, Trst
GURDULIĆ Dinka NIKOLA, Vrisnik, o. Hvar
GUNJACA P. ANTE
GUŠA KRUNO, Jelsa, o. Hvar
GUŠA Kuzme MARKO, Jelsa, o. Hvar
GUŠA Kuzme STJEPAN, Jelsa, o. Hvar
GUŠTIN Antona JOZE, Orlek, Sežana
GVOZDENOVIĆ PAŠKO, Grohote, o. Šolta
GVOZDENOVIĆ Josipa VICE, Grohote, o. Šolta

HAĐŽIABDIĆ Muharema ISO, Derventa
HAGOR JOSIP
HAJDIĆ Nikole PETAR
HAJDUK MLADENKA, rođ. Curin Melkivna, Gdinj, o. Hvar
HAJDUKOVIĆ MILAN
HANČEVIĆ Nikole JAKOV, Hvar, o. Hvar
HANĆEVIĆ Mate JAKOV
HARAŠIĆ IVAN, Milna, o. Brač
HARAŠIĆ Roka MANSVET
HARAŠIĆ Nikole NIKOLA, Dol, o. Hvar
HARAMINAC Ivana STJEPAN, Tomaš, Bjelovar
HAZDOVAC NIKOLA
HEKMAN Rudolfa RUZA, Sumartin, o. Brač
HERMAN I. JAKOV
HERMAN OTON, Maribor
HERVAT JOSIP, Boršt, Dolina, Trst
HLADNIK F. FRANC, Idrija

HORVATIN BOJAN
HRABAR Josipa ANĐELKO
HROMIN ŽIVKO, Ugljan, o. Ugljan
HRASTE Mate MARIN, Brusje, o. Hvar
HRASTE MATE, Brusje, o. Hvar
HRASTE Marina VICKO, Brusje, o. Hvar
HRASTE VINKO, Brusje, o. Hvar
HRBOKA Josipa DOMINIK, Žman, Dugi Otok
HRGOVIĆ DRAGO
HRNIĆ STIJEPO, Dubrovnik
HROMIN Mate MIUENKO, Poljana, o. Ugljan
HROMIN ŽIVKO
HROVATIN BOJAN, Zagreb
HRVAT JOSIP, Boršt, Trst
HRVATIĆ JOSIP
HRŽIĆ Augustina NIKOLA, Supetar, o. Brač
HRZIĆ ROKO
HUBMAJER M. DANILO
HULIĆ PETAR
HULJEV Gojka ANTE
HULJEV A. STJEPAN
HULJIĆ Ante STJEPAN, Jelsa, o. Hvar
HULJIĆ Josipa ZDENKO, Bogomolje, o. Hvar
HUMAR JUSTIN, Slap ob Idrijci, Tolmin
HUMAR Lovrenca MAKSIMILIJAN, Kneža, Tolmin
HUMAR MARKO
HURČAK VLADIMIR
HURE Mate PETAR, Brusje, o. Hvar

IDRIZOVIĆ Idriza ŠABAN, Dobrogošće, Konjic
ILIĆ ANTE
ILIĆ Miče IVO
ILIĆ Ivana JOSIP »ŠURO«, Vis, o. Vis
ILIĆ MARJAN, Vis, o. Vis
ILIĆ Ivana STJEPAN, Vis, o. Vis
ILIĆ M. VLASTIMIR
ILIJEVIĆ Gabre MARJAN, Otok, Vinkovci
ILIJEVIĆ MARIN
ILIJIN Miloša ZDRAVKO, Golubinci
iPAVEC STEFAN
IPSA Marka IVAN, Funtana, Pula
IVANAK Filipa IVAN, Donja Brela, Makarska
IVANČEVIĆ Ivana ANTE, Račišće, o. Korčula
IVANČEVIĆ Josipa MIRO, Sućuraj, o. Hvar
IVANČEVIĆ RAFO
IVANČIĆ Ivana ANTE, Račišće, o. Korčula
IVANČIĆ JOSIP
IVANČIĆ Emerika JURAJ, Crikvenica
IVANČIĆ MILIVOJ
IVANIŠEVIĆ ANTE, Split
IVANIŠEVIĆ Vicka DINKO
IVANIŠEVIĆ M. IVE
IVANIŠEVIĆ IVO, Split
IVANIŠEVIĆ Ante JEROLIM »GUISTO«, Makarska
IVANIŠEVIĆ Luke LJUBO, Krilo Jesenice
IVANIŠEVIĆ SREĆKO
IVANIŠEVIĆ Vicka STJEPAN, Jelsa, o. Hvar
IVANIŠEVIĆ VICKO
IVANIŠEVIĆ Jerka VINKO, Split
IVANIŠEVIĆ Marina VJEKOSLAV
IVANKOVIĆ ANTE
IVANKOVIĆ Petra FRANE
IVANKOVIĆ Ante JOSIP, Vrisnik, o. Hvar
IVANOV T. MATE
IVANOVIĆ ANTE
IVANOVIĆ Jerka JERKO, Sutivan, o. Brač
IVANOVIĆ JURAJ, Sutivan, o. Brač
IVANOVIĆ MARKO
IVANOVIĆ Nikole MARKO, Sumartin, o. Brač
IVANOVIĆ Grge MATE, Sutivan, o. Brač
IVANOVIĆ NIKOLA
IVANOVIĆ Marka NIKOLA
IVANOVIĆ Nike ZDRAVKO, Sutivan, o. Brač
IVE Kleme ANĐEO, Makarska
IVE Kleme GRGO, Makarska
IVE GRGO, Hvar, o. Hvar
IVIČEVIĆ FRANJO
IVIČEVIĆ Vicka ŠIME, Vis, o. Vis
IVIN Ante VICKO, Lukoran, o. Ugljan
IVKOVIČ JUGOSLAV
IVOŠEVIC Jovana BRANKO, Sušak
IVULIĆ Ante JERKO, Vis, o. Vis

JADNIČ AUGUSTIN, Trogir
JADRIĆ Ante AUGUSTIN, Seget Donji, Trogir
JAJIĆ Grge PETAR Bristvica, Trogir
JAJOŠ BOZO

JAKAS Ivana IVAN, Pitavska Plaža, o. Hvar
JAKASOVIĆ KLEME
JAKAŠA ANTE, Split
JAKAŠA KATICA
JAKAŠA Kaje TONĆI-ANTE, Split
JAKIĆ Mate MATE, Podgora, Makarska
JAKIĆ Mije KLEMENT, Podgora, Makarska
JAKIĆ Ante KRSTE, Podgora, Makarska
JAKIR Mate ANTE, Donja Brela, Makarska
JAKOMETA Ante ANTE
JAKOMETA Ante MATE
JAKOVAC P. SREĆKO
JAKOVČEVIĆ Jerka ANTE, Krušica, o. Šolta
JAKOVČEVIĆ Andrije ANTE, Gornje Selo, o. Šolta
JAKOVČEVIĆ Ivana JERE, Gornje Selo, o. Šolta
JAKOVČEVIĆ Ante JOSIP, Gornje Selo, o. Šolta
JAKOVČEVIĆ Petra KARLO, Gornje Selo, o. Šolta
JAKOVČEVIĆ Luke MARTIN, Gornje Selo, o. Šolta
JAKOVCIĆ IVAN, Hreljin, Rijeka
JAKOVINA Mihovila IVO, Jelsa, o. Hvar
JAKOVINA Mihovila JOSIP, Jelsa, o. Hvar
JAKOVINA Ivana MIHOVIL, Jelsa, o. Hvar
JAKOVUEVIĆ ALEKSANDAR, Šibenik
JAKOVUEVIĆ BOŽO, Šibenik
JAKOVUEVIĆ Ivana JOVO, Beograd
JAKOVUEVIĆ JOZO, Šibenik
JAKŠA ANTE
JAKŠIĆ ANTE, Selca, o. Brač
JAKŠIĆ IVAN
JAKŠIĆ JERKO
JAKŠIĆ Mate JOLE, Supetar, o. Brač
JAKŠIĆ Andrije LJUBOMIR, Selca, o. Brač
JAKŠIĆ STJEPAN
JAKUS Frane JAKOV, Vržina, Trogir
JANAĆKOVIC VLADIMIR
JANClĆ Marina MARIN, Lastovo, o. Lastovo
JANIĆ ANTON
JANKOVIĆ VLADIMIR, Leskovac
JANJIĆ STIPE
JARAN Ive VLADIMIR, Krapanj, o. Krapanj
JARC Ivana IVAN, Ronke, Gorica
JARC TONI
JASNlC Antona ANTON, Vipolže, Gorica
JAŠA Vicin MILAN
JAŠIĆ MATE
JEGLIĆ H. OSKAR, Kranj
JELASKA FRANE, Split
JELASKA JERE, Split
JELASKA Duje PAŠKO, Split
JELAVIĆ Mate ANTE, Bacine, Ploče
JELAVIĆ Mate GRGO, Brusje, o. Hvar
JELAVIĆ F. KRSTO
JELAVIĆ Mate MATE, Bacine, Ploče
JELIĆ MARIJAN
JELIĆ SLAVKO
JELIČIĆ Mate ANTE, Brusje, o. Hvar
JELIČIĆ DRAGOSLAV
JELIČIĆ Stipe DRAGOSLAV, Sućuraj, o. Hvar
JELOVČIĆ Roka ANTE, Kaprije, o. Kaprije
JELOVČIĆ ALOJZ
JELOVČIĆ A. BLAZ
JELOVČIĆ DRAGOSLAV
JELOVČIĆ FERDO
JELOVČIĆ Tome MARJAN, Kaprije, o. Kaprije
JELOVČIĆ Roka MIJO
JELOVČIĆ NIKOLA, Kaprije, o. Kaprije
JELOVČIĆ STIPE, Prvić Luka, o. Prvić
JELOVIĆ FERDO
JENKOVIĆ PETAR
JENJIĆ Mate STIPE, Glavice, Sinj
JERAN JOZEF
JERČIĆ JERKO
JERIĆ Tome BOGUMIL, Trpanj, Pelješac
JERIČEVIĆ Mate ANTE, Brčko
JERIČEVIĆ Jerka TONI,Korčula, o. Korčula
JERIN KREŠO
JERINA JANEZ
JERKO MILOŠ
JERKOVIĆ Nikole ANTE, Zrnovnica, Split
JERKOVIĆ BALDO
JERKOVIĆ Ivana BLAZ
JERKOVIĆ BRANKO, Gdinj, o. Hvar
JERKOVIĆ JERKO
JERKOVIĆ JURICA
JERKOVIĆ N. STIPE
JERKOVIĆ VLADO
JERKOVIČ Ante ZVONIMIR, Selca, o. Hvar

JERKUNICA Marka MARIN, Kaštel Sucu rac
JERŠAN ALOJZ, Gorje
JEŽIĆ MATE
JEŽINA B. ANTE
JEŽINA B. MATE
JITNER Dragutina VLADIMIR, Rašteli-ca, Sarajevo
JOGOVIĆ Bartula PETAR, Bol, o. Brač
JONČIĆ Petra ANTE, Komiža, o. Vis
JONČIĆ Nikole IVO, Komiža, o. Vis
JONCIĆ MARIN
JONClĆ Petra MATE, Komiža, o. Vis
JONČIĆ Andrije ŠIMUN, Komiža, o. Vis
JOPO Pavla ANDRIJA, Vis, o. Vis
JOSIPOVIĆ Šime ANTE, Baška Voda
JOSIPOVIĆ Boška IVAN, Baška Voda
JOSIPOVIĆ Jakova IVAN, Baška Voda
JOVANOVIĆ BORIVOJE
JOVANOVIĆ Jure MATE »ZEZO«, Donji Zagon, Crikvenica
JOVANOVIĆ NIKOLA
JOVANOVIĆ M. VLADO
JOVETIĆ F. BORIVOJE
JOVIĆ Šimuna ZLATA, Zadar
JOVIĆIĆ ŠIME
JOVOVIĆ BORIVOJE
JOVOVIĆ DRAGO
JUGOVIĆ Bartula PETAR, Bol, o. Brač
JUKAS J. ANTE, Pula
JUKIĆ JOSIP
JUNIŠEVIĆ MIĆE
JURAGA T. GRGO, Murter, o. Murter
JURAGA Jakova NIKOLA, Murter, o. Murter
JURAJ MARJAN
JURAS I. IVAN
JURAŠIĆ MATE, Malinska, o. Krk
JURAŠIN MATE
JURAŠKIN IVO
JUREŠKIN Ivana ANTE, Kaštel Gomilica
JUREŠKO DANKO »JURE«, Mrljane, o. Pašman
JUREVIĆ Mate BOZO, Lumbarda, o. Korčula
JURICA BENE, Lastovo, o. Lastovo
JURICA MARIJA, Lastovo, o. Lastovo
JURICA TIHOMIR, Lastovo, o. Lastovo
JURIĆ Mate ANTE, Maslinica, o. Šolta
JURIĆ ANTE, Kaštel Stari
JURIĆ Ivana BORIS, Podgora, Makarska
JURIĆ Marina DINKO, Maslinica, o. Šolta
JURIĆ Mate DRAGO, Krapanj, o. Krapanj
JURIĆ Mate FRANE, Krapanj, o. Krapanj
JURIĆ Marina FRANE, Hvar, o. Hvar
JURIĆ Luke IVAN
JURIĆ JURE
JURIĆ Mate JERKO, Krapanj, o. Krapanj
JURIĆ Mate LJUBO, Krapanj, o. Krapanj
JURIĆ MIRKO
JURIĆ Petra MIROSLAV, Maslinica, o. Šolta
JURIĆ Ante PETAR, Krapanj, o. Krapanj
JURIĆ Joze SVETIN, Krapanj, o. Krapanj
JURIĆ I. ŠPIRO
JURIĆ Petra TOMA, Maslinica, o. Šolta
JURIĆ Petra TOMISLAV, Maslinica, o. Šolta
JURIĆ Mate TONI, Maslinica, o. Šolta
JURIĆ Marina VINKO, Maslinica, o. Šolta
JURIĆ VLADO, Vranjic, Split
JURIĆEVIĆ ANTE
JURIN Ante BOZO, Krilo Jesenice
JURIN Stipe DUJE, Krilo Jesenice
JURIN Stipe JURE, Krilo Jesenice
JURIN Stipe LUKA, Krilo Jesenice
JURINA Martina TIHOMIR, Opatija
JURIŠEVIĆ KAREL, Trst
JURIŠIĆ S. ANTE
JURIŠIĆ Ivana IVAN, Baška Voda
JURIŠIĆ Ante IVAN, Baška Voda
JURIŠIĆ Antina MLADEN, Baška Voda
JURIŠIĆ Frane NIKOLA
JURIŠIĆ ROKO, Baška Voda
JURIŠIĆ STJEPAN
JURIŠIĆ Ante VLADAN, Baška Voda
JURJEVIĆ Roka ANTUN »FABRIĆ«, Lumbarda, o. Korčula
JURJEVIĆ Mate BOZO, Lumbarda, o. Korčula
JURJEVIĆ FRANE
JURJEVIĆ Štipana IVAN »JANE«, Korčula, o. Korčula
JURJEVIĆ RADE
JURJEVIĆ Marina ZRINO, Split
JURKOVIĆ J. IVAN
JURKOVIĆ Mate LUKA, Vela Luka, o. Korčula
JURKOVIĆ Mate MILOŠ, Vela Luka, o. Korčula
JURKOVIĆ NIKO
JURKOVIĆ Franka RADOJICA, Vela Luka, o. Korčula
JURLINA TIHOMIR

JURMAN ANTON, Hrpelje, Kozina
JUSTIĆ Ivana JAKOV, Supetarska Draga, o. Rab
JUSTINIĆ Jakova IVE
JUSTO MANE

KABELIĆ DUŠAN
KACIJAN Ernesta ANTICA, Zadar
KACIĆ Ivana ARKANĐEL, Pučišće, o. Brač
KAĆIĆ-BARTULOVIĆ Jurja ANKA, Sućuraj, o. Hvar
KAĆIĆ-BARTULOVIĆ Jurja TOMISLAV, Sućuraj, o. Hvar
KACIĆ METOD
KAFARETE Mate JOSIP
KAFTANIĆ Antona ANTON, Baška, o. Krk
KALABRIĆ Joze FRANE, Krapanj, o. Krapanj
KALABRIĆ Frane IVAN, Krapanj, o. Krapanj
KALEBIĆ Mate ANTE »ANTURA«, Krilo Jesenice
KALEBIĆ Martina ANTE »ARTURA«, Krilo Jesenice
KALEBIĆ CIRO
KALEBIĆ Mate IVAN, Krilo Jesenice
KALEBIĆ Ivana MATE »BUVA«, Krilo Jesenice
KALEBIĆ Spira MIROSLAV, Donje Selo, o. Šolta
KALEBIĆ Mate STIPE, Krilo Jesenice
KALEBOTA JOŠKO, Split
KALIN MARIJAN, Cesta pri Dobravljah, Ajdovščina
KALINA Ante IVAN, Krilo Jesenice
KALINIĆ Ivana JOSIP, Pučišće, o. Brač
KALITERNA Pave NIKOLA, Split
KALITERNA Pavla VLADO, Split
KALOCIRA Josipa MIROSLAV, Rijeka
KALOĐERA MIRO, Rab, o. Rab
KALOGJERA Ivana IVAN, Korčula, o. Korčula
KALOPER Alfonza JERKO, Zlarin, o. Zlarin
KALOTA NANDO
KAMENJARIN Mihe STJEPAN, Komiža, o. Vis
KANAJET BRANKO
KANDIJA Bože JOSIP, Split
KANAZIR Spire MAKSIM, Split
KANOVIĆ Mate NIKOLA
KAPIĆ Stipe ANTE, Krilo Jesenice
KAPIĆ Mate IVAN
KAPOR Ivana DOBROSLAV »KAČOL«, Blato, o. Korčula
KAPOVIĆ Mate NIKOLA
KAPITELI Jure GABRO, Lastovo, o. Lastovo
KAPITELI IVO, Lastovo, o. Lastovo
KAPITELI NIKOLA, Lastovo, o. Lastovo
KARABAJIĆ Ivana IVAN, Punat, o. Krk
KARAMAN Marka JOSIP, Krilo Jesenice
KARAMAN Mate MARKO, Krilo Jesenice
KARAMAN Ivana MARKO, Krilo Jesenice
KARANUŠIĆ JAKOV
KARA VAN J. MARKO
KARAZIĆ Augustina BRUNO, Trogir
KAREN VILKO
KARIĆ AGA
KARINJA F. ŠIME
KARLINIĆ JAKOV
KARLOVIĆ T. DINKO
KARMELIĆ Petra STIPE, Bol, o. Brač
KARNINĆIĆ JAKOV, Bol, o. Brač
KARNINČIĆ Ivana VICKO
KARUĆIĆ Nikole JERKO, Grohote, o. Šolta
KARUZA Ante JERINA
KARUZA Vicka STJEPAN, Marine Zemlje, o. Vis
KARUZA Vicka VICKO, Marine Zemlje, o. Vis
KARUZA Vicka VINKO, Marine Zemlje, o. Vis
KASTNER JULIO
KAŠTELAN IVO »ŠKRLJE«, Barbat, o. Rab
KATALDO DITEA
KATALINIĆ Mate JURE
KATALINIĆ M. LOVRO
KATALINIĆ Marina VINKO, Trogir
KATANA ABDULAH
KATIĆ Stipe ANTE, Krilo Jesenice
KATUNAR A. ANTE
KATUNARIĆ MARIJO
KATUŠIĆ Ante NIKOLA, Smolonje, Omiš
KAURISTA Jure MIHOVIL, Pag, o. Pag
KAURLOTO Jure MIHOVIL
KAVClĆ Ivana BERNARD
KAVČIĆ MARIJAN, Ljubljana
KAZIMIR Dragoslava MILENA, Split
KECMAN IVAN

KEKIĆ Lazara ŽIVORAD
KELIĆ BRANKO
KERCAN Jure IVAN, Rovinjsko Selo, Rovinj
KERKEZ MARINKO
KERŠEVAN Antona DOMINIK, Bilje, Gorica
KESIĆ Frane MARIJA, Maribor
KIRIGIN ROKO, Split
KIRHMAJER Frane JAKOV
KIRIN Adolfa EUGEN, Osijek
KIRN Franca FRANC, Korošak, Ilirska Bistrica
KISlC JOSIP, Dubravica
KISIĆ ZLATKO
KITANOVlC PETAR
KIVELA Stjepana BORIS, Vis, o. Vis
KIVELA Tonća JAKOV, Komiža, o. Vis
KIVI NIKICA, Pučišće, o. Brač
KJUDER MIRKO, Trst
KLARIĆ Jure ANTE
KLARIC CIRO
KLARIĆ Ante JELICA, Vranjica, Trogir
KLARIĆ Miroslava JERKO, Arbanija, Čiovo
KLARIĆ Ivana JOSIP
KLARIĆ Jure JURE, Krilo Jesenice
KLARIĆ LINARDO
KLARIĆ MARKO
KLARIĆ Ante MATE, Krilo Jesenice
KLARIĆ PETAR
KLARIĆ Ivana SREĆKO »HRVAT«, Krilo Jesenice
KLARIĆ TADIJA
KLARIN ANTE
KLARIN Ante IVAN, Krilo Jesenice
KLARIN Siine VJEKOSLAV, Srednje Selo, o. Šolta
KLAUZER JOŽEF
KLEDE RAJMOND, Nabrežina, Trst
KLEVA ANTE, Olib, o. Olib
KLEVA Šime KAMILO, Olib, o. Olib
KLIKOVAC VELIŠA
KLIŠKOVIĆ M. MATE
KUAKOVIĆ-GAŠPIĆ Kaje JOSIP, Solin
KLJAKOVIĆ Vicka RITA, rod. Fiamengo, Komiža, o. Vis
KNAJET BRANKO
KNEŽEVIĆ FRANJO
KNEŽEVIĆ Dane PETAR, Otočac
KNEŽEVIĆ UROŠ
KOBIĆ IVAN
KOBOL Ivana VIKTOR, Trst
KOC Svetina NIKOLA, Trogir
KOĆIĆ ANTE
KODIUA ORLANDO
KOJEVIĆ VLADO
KOKIĆ Nikole DRAGUTIN, Ardovac
KOKIĆ KATICA
KOKIĆ MILAN
KOKIĆ Stjepana MARINKO, Podgora, Makarska
KOKORA Ivana ANTE, Mali Lošinj, o. Lošinj
KOLANOVIĆ ANTE
KOLANOVIĆ M. KAMILO
KOLANOVIĆ A. MARIJO
KOLANOVIĆ Alekse MARKO, Privlaka, Zadar
KOLANOVIĆ MIRKO
KOLEGA BOZO
KOLIĆ Antuna IVAN
KOLIMBATOVIĆ JOSIP
KOLINA Ante IVAN, Krilo Jesenice
KOLOMBIN Franka ANĐELO, Muggia, Trst
KOLUDROVIĆ Ivana ANTE, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ Marka ANTE, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ Frane BRANKO, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ Petra DANIJEL, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ Bernarda DANILO, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ Petra DANKO, Split
KOLUDROVIĆ Josipa DINKO, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ Frane DINKO, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ Dinka DINKO, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ Bernarda DINKO, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ Bogoslava DINKO--ANTE, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ Dinka DRAGUTIN, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ Dinka DUJE, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ Petra ĆIR1L, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ Ivana FILKO, Stomorska, o Šolta
KOLUDROVIĆ Ante IVO, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ JOVANINA

KOLUDROVIĆ Ante KARLO, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ Dinka KARLO, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ KATICA, rođ. Meštrović Lovre, Drvenik Veli, o. Drvenik Veli
KOLUDROVIĆ KRUNO, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ Josipa LUKA, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ Pavlimira LJUBOMIR, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ Josipa MARIN, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ Dinka MARIN, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ Luke MARKO, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ Dinka MATE, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ Dinka MIRKO, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ Petra NIKOLA, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ Stjepana PAVAO, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ Stjepana PETAR, Jelsa, o. Hvar s[1]
KOLUDROVIĆ Jere VENKA, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ Frane VICE, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ Ante VICE, Stomorska, o. Šolta
KOLUDROVIĆ Karla VINKO, Stomorska, o. Šolta
KOLUMBIĆ IVE
KOLUMTIĆ Petra IVO, Sveta Nedjelja, o. Hvar
KOMAR Otmara ALBIN
KOMBARA Marka STANKO, Ugljan, o. Ugljan
KOMEL JOŽEF, Solkan, Gorica
KOMJENIĆ MIRKO
KOMUANEC F. MIRKO, Števerjan, Gorica
KONĆURAT ANĐELKO, Kali, o. Ugljan
KONDA Ivana ĆIRIL, Predoslje, Kranj
KOPORĆIĆ I. ANTE
KOPORČIĆ Ivana RADE, Šipanska Luka, o. Šipan
KOPRINOVIĆ VINKO
KOPUŠAR Albina FRANC, Ljubno ob Savinji, Ravne na Koroškem
KORDIĆ Ivana BARTUL, Zapuntel, o. Molat
KORDIĆ M. IVAN
KORDIĆ Jakova IVO, Milna, o. Brač
KORDIĆ Petra JAKOV, Milna, o. Brač
KORDIĆ Stjepana JOSIP, Vis, o. Vis
KORDIĆ KRSTO, Supetarska Draga, o. Rab
KORDIĆ STIPE, Šibenik
KOREN Josipa ALOJZ, Koper
KORUAN ESTERA
KORNET JOŽEF
KORŠIĆ BARTUL, Dubrovnik
KOS Stjepana JOSIP, Pitomača, Đurđevac
KOS Alojza KAREL, Podbrdo, Tolmin
KOŠIĆ DENARO
KOSMAĆ Franca JOŽE, Jesenice
KOSOVIĆ Ante BERISLAV, Zaostrog
KOSOVIĆ IVAN
KOSOVIĆ NIKOLA
KOSTIĆ VLASTIMIR
KOSTOVIĆ Joze BOŽICA, Vinišće, Trogir
KOSTOVIĆ Ivana NIKOLA, Vinišće, Trogir
KOSTOVIĆ Ante MATIJA, Vinišće, Trogir
KOSTOVIĆ NEDA, žena Marka, Vinišće, Trogir
KOSTOVIĆ Mije NEDA, Vinišće, Trogir
KOSTOVIĆ Mije NEDA »MIŠINA«, Vinišće, Trogir
KOSTOVIĆ Jerka NIKOLA, Drvenik Veli, o. Drvenik Veli
KOŠAK MARTIN, Ljubljana
KOŠĆIĆ Albina LUDVIK
KOŠĆINA Andre IVO, Trogir
KOŠĆINA FRANE
KOŠĆINA MILAN
KOŠĆINA SILVIO, Trogir
KOTORAŠ Petra DINKO, Stari Grad, o. Hvar
KOTORAŠ Mihovila JURAJ, Vrboska, o. Hvar
KOTORAŠ Jurija NIKOLA, Vrboska, o. Hvar
KOVAČ MIRA, Vela Luka, o. Korčula
KOVAĆPAVE
KOVAĆ RAJKO
KOVAĆ STJEPAN
KOVAĆEV U. MIRO
KOVACEVIĆ Frane GRGO, Hvar, o. Hvar

KOVAČEVIĆ Tome GRGO, Hvar, o. Hvar
KOVAČEVIĆ B. IVAN
KOVAĆEVIĆ LUKA
KOVAČEVIĆ Andrije LUKA, Stari Grad, o. Hvar
KOVAČEVIĆ MARIN
KOVAČEVIĆ Nikole MARIN, Stari Grad, o. Hvar
KOVAĆEVIĆ Mate MATISLAV, Stari Grad, o. Hvar
KOVAČEVIĆ Ivana MIĆE, Stari Grad, o. Hvar
KOVAČEVIĆ Stipe PAVE, Krilo Jesenice
KOVAČEVIĆ Luke PERO, Stari Grad, o. Hvar
KOVAČEVIĆ Stjepana STJEPAN, Stari Grad, o. Hvar
KOVAČEVIĆ Nikole STJEPAN, Hvar, o, Hvar
KOVAČEVIĆ Stjepana TOMA, Hvar, o. Hvar
KOVAĆEVIĆ P. TRIPO
KOVAČEVIĆ VID
KOVAČIĆ Stipe DAVOR, Omiš
KOVAČIĆ IVAN
KOVAČIĆ KAJA, Split
KOVAČIĆ LUKA
KOVAČIĆ A. MEHO
KOVAČIĆ MILAN, Ugljan, o. Ugljan
KOVAČIĆ Frane MILE, Ugljan, o. Ugljan
KOVAČIĆ Stipe PAVE, Omiš
KOVAČIĆ Ivana PAVLE, Omiš
KOVAČIĆ Ivana SLAVOLJUB, Vrboska, o. Hvar
KOVAČIĆ Branka VUK, Split
KOVAK ANTE
KOVANJA DRAGO
KOZERA Pavla JOŽEF
KOZINA A. LUCIJAN, Škofije, Koper
KOZLINA BRANKO
KOZMI Antuna VINKO, Vrboska, o. Hvar
KOZULIĆ DINKO, 1st, o. 1st
KOZULIĆ DRAGO, 1st, o. 1st
KOZULIĆ Zaharije MILE, 1st, o. 1st
KOZULIĆ Filomena RADE, 1st, o. 1st
KOZULIĆ Filipa VLADO, 1st, o. 1st
KOŽUL Šimuna MATE, Ražanac, Zadar
KRAJANČIĆ Jakova JAKOV, Čara, o. Korčula
KRALJEVIĆ Marka VID, Blato, o. Korčula
KRALJEVIĆ Antuna VINKO, Bol, o. Brač
KRALJIĆ IVAN, Ćepin
KRALJIĆ Ivana TOMA, Omišalj, o. Krk
KRAPIĆ KREŠIMIR
KRASILA LIVIJO
KRAUS JANEZ
KRCUL T. BARTUL
KREMZAR Ladislava IZIDOR, Gorica
KRILETIĆ B. MARIJA
KRILOTIĆ Ivana MARKO, Vrboska, o. Hvar
KRIVIĆ IVAN
KRIŽANAC MARIJA
KRIZMANČIĆ Antuna VINKO
KRIZMANIĆ MILAN
KRIŽ IVAN
KRMAR ĐURO
KRMEU JOZEF
KRNČEVIĆ Andrije SLAVKO, Šibenik
KROBAT Josipa JOSIP
KROFIĆ Ivana TOMA
KROLO MIRKO
KROLO L. VJEKOSLAV, Split
KRONEGER Alojza KARLO, Gorica
KRONJA Joke DUŠAN
KRONJA STJEPAN, Šibenik
KROŠNJAK A. RUDOLF
KRPAUEVIĆ IVAN
KRSTIĆ ANDRIJA
KRSTIĆ BRUNO
KRSTIĆ B. MILE
KRSTIĆ Andrije PETAR, Vrboska, o. Hvar
KRSTINIĆ Jakova DANKO, Split
KRSTINIĆ Antuna IVAN, Vrboska, o. Hvar
KRSTINIĆ Bože LJUBICA, rođ. Belamarić, Šibenik
KRSTULOVIĆ DUŠAN
KRSTULOVIĆ Mate JOSIP
KRSTULOVIĆ LJUBICA, Split
KRSTULOVIĆ MILAN
KRSTULOVIĆ TOMAŽINA
KRSTULOVIĆ Šimuna VLADIMIR »OPARA«, Split
KRŠINIĆ Donka FRANO, Lumbarda, o. Korčula
KRŽANIĆ JOSIP
KRZANIĆ RAFAEL
KUČIĆ Ivana BRANKO
KUĆIJA Martina DINKO, Vrnik, o. Korčula
KUĆINA Ante DANKO, Neviđane, o. Pašman
KUĆINA MILUTIN, Neviđane, o. Pašman

KUĆINA S. ZVONKO
KUCUKALIĆ FADIL
KUDRIĆ PETAR
KUIŠ Frane NIKŠA, Split
KUKANOVIĆ IVO
KUKAVICIĆ J. RADE
KUKOĆ Ante HRVOJE, Split
KUKOĆ RIKARDO, Bol, o. Brač
KUKOVAC DUSKO
KUKOVIĆ LJUDEVIT
KUKURA Stjepana ANTE, Vis, o. Vis
KULETIN I. MIRKO
KULIĆ Mate SREĆKO
KULJIŠ Luke ANDRIJA, Komiža, o. Vis
KULJIŠ Petra ANTE, Vis, o. Vis
KULJIŠ Šimuna IVKA, Preko, o. Ugljan
KULJIŠ Pavla JURAJ, Komiža, o. Vis
KULJIŠ Jakova LENKO, Komiža, o. Vis
KULJIŠ Ante LOVRE, Vis, o. Vis
KULJIŠ Mate MOJMIR, Komiža, o. Vis
KULJIŠ MATE, Komiža, o. Vis
KULJIŠ Jakova MIROSLAV, Komiža, o. Vis
KULJIŠ NEDA
KUUIŠ PERICA
KULJIŠ TONĆI, Komiža, o. Vis
KULJIŠ Jakova VICKO, Komiža, o. Vis
KUMANOVIĆ LUKA, Tribunj, Šibenik
KUMANOVIĆ NIKOLA, Tribunj, Šibenik
KUMARIĆ Mate DRAGO, Sućuraj, o. Hvar
KUMARIĆ Mate NIKOLA, Sućuraj, o. Hvar
KUMARIĆ Ante TUGOMIR, Sućuraj, o. Hvar
KUMPARAC Antuna MATE, Korčula, o. Korčula
KUNAC ANDRIJA
KUNARIĆ BLAŽENKO, Sali, Dugi Otok
KUNIĆ ANTE, Pirovac
KUNIČIĆ FRANE
KUNJAĆIĆ Josipa BLAŽENKO, Žman, Dugi Otok
KURE PETAR, Hvar
KURELIĆ PETAR, Supetarska Draga, o. Rab
KURALIĆ Ivana RAFAEL, Supetarska Draga, o. Rab
KURET IVO, Recmanje, Trst
KURET IVAN, Trsat, Rijeka
KURIĐA PETAR
KURIR Frane FILIP, Split
KURIR Luke KRIZMAN, Split
KURIR Luke PETAR, Split
KURSAR ANTE
KURTA Milana NEDELJKO, Privlaka, Zadar
KURTIĆ MIRKO
KURTIN NEDELJKO
KUSANOVIĆ OSVALD
KUSTIĆ Ive MIRKO, Korčula, o. Korčula
KUSTURA IGNACIJE
KUSTURA Ivana, NEDA, Vinišće, Trogir
KUSTURA Krste ŠTEFANIJA, Vinišće, Trogir
KUSTURA Andrije VICKO, Vinišće, Trogir
KUŠTERA FRANE
KUTNOHORSKI KARLO
KUZICA IVAN
KUZMANIĆ ALEKSANDAR, Hvar, o. Hvar
KUZMANIĆ Andrije ANTE, Hvar, o. Hvar
KUZMANIĆ Nikole ANTE, Sumartin, o. Brač
KUZMANIĆ ANTON
KUZMANIĆ DALIBOR, Split
KUZMANIĆ Andrije DORA, rod. Rogušić, Split
KUZMANIĆ Ivana FILIP, Split
KUZMANIĆ Ivana JAKOV, Split
KUZMANIĆ Mije MATE, Okrug Donji, Trogir
KUZMANIĆ Prošpera MENEGO
KUZMANIĆ Josipa MIĆO, Antofagasta, Cile
KUZMANIĆ Andrije NIKOLA, Hvar, o. Hvar
KUZMANIĆ OSVALD
KUZMANIĆ PETAR
KUZMANIĆ TONĆI, Omiš
KUZMANIĆ V. TONKO
KUZMANIĆ Mate VICKO, Vis, o. Vis
KUZMANIĆ ZDRAVKO
KUZMIĆ J. ANTE
KUZMIĆ Ivana FILIP, Split
KUZMIĆ F. UUBO
KUZMIĆ ZDRAVKO
KUZMIĆIĆ MATE
KVARANTAN F. VICE
KVAC I. JOŽE
KVESIĆ Marka VIDO, Trst
LABETIĆ Nikole NIKOLA, Milna, o. Brač
LABURA ŠIME
LABUS EUGEN
LACKOVIĆ Stjepana IVAN, Solin
LACKOVIĆ Stanka IVICA, Vrgorac
LADAN Mate PETAR, Carevo Polje, Jajce

LAJ GINO
LALIĆ Ivana ĐURO, Vranjic, Split
LALIĆ IVAN
LALIĆ MARIJA, Tućepi, Makarska
LALIĆ MARIJO
LALIĆ MARKO
LALIĆ Mije RAJKO, Tućepi, Makarska
LALIĆ ŠIME
LAMBAŠA Grge STJEPAN, Šibenik
LANTIERI BRUNO, Piran
LATIFIĆ Age NAZIF
LAUS Matije LJUBOMIR, Cara, o. Korčula
LAUS Franje MARIN
LAUS Vicka MARIN, Čara, o. Korčula
LAVČEVIĆ Luke GRGO, Stari Grad, o. Hvar
LA VOLPICELA Nikole ANTE, Bari, Italija
LAVRENĆIĆ Antona JOSIP, Doberdol, Gorica
LAZANEO Mate ANTE, Jelsa, o. Hvar
LAZANEO Ivana ANTUN, Jelsa, o. Hvar
LAZANEO Josipa AMANĆIO, Jelsa, o. Hvar
LAZANEO Tome IVO, Jelsa, o. Hvar
LAZANEO Ante LESO-ALEKSANDAR, Jelsa, o. Hvar
LAZANEO Ante TOMA, Jelsa, o. Hvar
LAZANEO Ante TONĆI-ANTE, Jelsa, o. Hvar
LAZANEO Vicka TONĆI-ANTE, Jelsa, o. Hvar
LAZANEO Tome VINKO, Jelsa, o. Hvar
LAZIĆ Dušana MILAN, Beograd
LAZIĆ NIKOLA
LAZOVIĆ VELIKO
LEBAN F. ANTUN
LEBEDANSKI P. BORIS
LECKOVIĆ Stanka IVAN
LEDIĆ JOSIP
LEGAC Jurja IVAN, Gornja Klada, Senj
LELANOVIĆ Stjepana JOSIP
LELAS Marka BOZO, Omiš
LELAS IVAN
LELAS M. ŠPIRO
LELAS ZORKA, rođ. Glumac, Kuzme, Lastovo, o. Lastovo
LELEKOVIĆ JAKOV »DODA«
LEMO Šime IVAN, Visoka, Drniš
LEMO Ante NIKOLA, Visoka, Drniš
LEMO Ivana PAŠKO, Visoka, Drniš
LEPARA Osmana OMER, Ležić, Konjic
LEPEŠ Miloša ANTE, Split
LESIĆ Vicka, IVAN, Lastovo, o. Lastovo
LESIĆ I. IVO
LESJAK Ivana IVAN, Koritnica, Gorica
LEŠIĆ BARTUL, Lastovo, o. Lastovo
LEŠIĆ Kuzme KUZMA, Lastovo, o. Lastovo
LETICA Mate ANTE, Podgora, Makarska
LETICA MATE
LETICA Ante SVETO, Podgora, Makarska
LETILOVIĆ NIKOLA
LETILOVIĆ Ivana VINKO, Drvenik Veli, o. Drvenik
LEVAĆIĆ Petra FILIP, 1st, o. 1st
LEVAČIĆ IVAN, 1st, o. 1st
LEVAĆIĆ Šime JOSIP, 1st, o. 1st
LEVAĆIĆ Petra JULIO, 1st, o. 1st
LEVAĆIĆ Mate LJUBO, 1st, o. 1st
LEVAČIĆ MLADEN, 1st, o. 1st
LEVAĆIĆ Vicka VINKO, 1st, o. 1st
LICIUR FRANĆESKO
LILJA Ante IVAN, Slatine, o. Ćiovo
LILJA Lovre LJUBICA, Slatine, o. Ćiovo
LIMJANIĆ Ante NEDEUKO, Podgora, Makarska
LINČIR Grge FRANE, Vis, o. Vis
LINČIR Frane GRGO, Vis, o. Vis
LINGVIANI NIKOLA
LIPANOVIĆ Pavla ANTE
LIPANOVIĆ Antuna ZVONKO, Lumbarda, o. Korčula
LISICA ANTE
LISICA Ante ROBERT
LISICA ROMANO
LISIĆIĆ NEDO, Donje Selo, o. Šolta
LISIČIĆ VINKO
LISIČIN Fabjana ANTE, Kaštel Kambelovac
LISNIĆ ANTE
LISTEŠ Mate ANTE, Vinovo, Split
LIPUŠČEK JOŽEF, Zatolmin
LIZNIĆ L. ANTE
LIZOVIĆ Joze IVO, Trogir
LOLIĆ MARTIN
LONČAR Ivana ANTE, Preko, o. Ugljan
LONČAR DANICA
LONGIN ANĐELKA, Kali, o. Ugljan
LONGIN Blaža KRSTO, Kali, o. Ugljan
LONGIN MILENKA, Kali, o. Ugljan
LORDANOVIĆ BRANIMIR
LORENZUT JOZE, San Piero d' Isonzo, Italija
LOVREŠKO ŠIME

LOVRETIĆ F. FRANO
LOVRIĆ ANTE
LOVRIĆ M. FRANJO
LOVRIĆ Mate IVAN, Sevid, Trogir
LOVRIĆ Šimuna JOSIP, Sevid, Trogir
LOVRIĆ Mihe MIRKO, Crikvenica
LOVRIĆ Križana PAŠKO, Sevid, Trogir
LOVRIĆ Andrije SVETIN, Sevid, Trogir
LOVRIĆ Jure SVETIN, Sevid, Trogir
LOVRIĆ ŠIME
LOVRINČEVIĆ Šimuna MATE, Sveta Nedelja, o. Hvar
LOVRINĆEVIĆ Dinka MIRO, Vela Luka, o. Korčula
LOZICA Ive BLAGOJE, Korčula, o. Korčula
LOZICA BOGOUUB, Split
LOZICA Antuna IVAN, Lumbarda, o. Korčula
LOZICA Bože ŠIMUN, Lumbarda, o. Korčula
LOZIĆ Duje ANDRIJA, Split
LOZIĆ FRANJO
LOZIĆ NIKOLA
LOŽAR Ivana EDUARD, Ljubljana
LUBURIĆ VLADIMIR, Split
LUCUNAR I. NIKOLA
LUĆEV Ante NEDELJKO, Prvić Luka, o. Prvić
LUĆEV SLA VOMIR
LUĆEV Jakova STIPE, Prvić Luka, o. Prvić
LUČIĆ Mate ĆIRIL, Igrane, Makarska
LUĆIĆ Bariše JURE, Podgora, Makarska
LUĆIĆ Ivana MIĆE
LUClN Marina IVAN
LUĆIN Ivana JAKOV, Drvenik Veli, o. Drvenik Veli
LUĆIN Nikole JOSIP, Preko, o. Ugljan
LUĆIN Jakova KRSTO, Drvenik Mali, o. Drvenik Mali
LUClN Joze MARA, Vinišće, Trogir
LUĆIN Filipa MARIJA, Drvenik Mali, o. Drvenik Mali
LUĆIN Stjepana MARIN, Drvenik Veli, o. Drvenik Veli
LUĆIN Ante STIPE, Drvenik Mali, o. Drvenik Mali
LUĆIN STJEPAN
LUJAK Vicka BALDO, Koločep, o. Koločep
LUKAS Vinka PETAR
LUKETIN I. MIRKO
LUKIN Ivana IVO, Iž Mali, o. Iž
LUKIN Bože ZDENKO, Betina, o. Murter
LUKOVIĆ Vuka RISTO
LUKŠIĆ Ante ANTE, Vis, o. Vis
LUKŠIĆ Petra ANTE, Trpanj, Pelješac
LUKŠIĆ Nikole JURAJ, Murvica, o. Brač
LUKŠIĆ Josipa JURE, Sutivan, o. Brač
LUKŠIĆ Jure JURE, Sutivan, o. Brač
LUKŠIĆ Mirka MIRKO
LUKŠIĆ Stjepana STJEPAN, Mirca, o. Brač
LULIĆ Ivana JERKO
LULIĆ JOSIP
LULIĆ Vicka NIKOLA, Slatine, o. Čiovo
LULIĆ Luke ZVONKO, Slatine, o. Čiovo
LUPI Mate MIĆE, Stari Grad, o. Hvar
LUŠA BOŽO, Krapanj, o. Krapanj
LUŠIĆ ALEKSANDAR
LUŠIĆ Vicka ANTE, Stari Grad, o. Hvar
LUŠIĆ IVAN
LUŠIĆ Jakova ŠIME, Rab, o. Rab
LUŠTICA STIPE
LUŠTICA VICE, Poljana, o. Ugljan
UUBETIĆ Mihovila IVAN, Sutivan, o. Brač
LJUBETIĆ Miće IVAN, Sutivan, o. Brač
UUBETIC Ivana MIHOVIL, Sutivan, o. Brač
LJUBETIĆ Jurja MILIVOJ, Sutivan, o. Brač
LJUBETIĆ Mihovila PETAR, Sutivan, o. Brač
LJUBETIĆ Miće PETAR, Sutivan, o. Brač
UUBETIĆ Nikole PETAR
LJUBICA Petra FILE, Slatine, o. Čiovo
LJUBICA Lovre JOSIP, Slatine, o. Čiovo
LJUBIĆ Ivana ANTE, Zablaće, Šibenik
LJUBIĆ ANTE
LJUBIĆ DANE, Zablaće, Šibenik
LJUBIĆ VESNA
UUBIČIĆ MIĆE
LJUBIŠA D. DUŠAN

MABEIČ JOZE
MACANOVIĆ Ante SINIŠA, Split
MACOLIĆ Bartula JOSIP, Rab, o. Rab
MACUNIĆ JOSIP
MAĆEK BRUNO
MAČEK MARIO
MADRONIĆ Ivana VLADO, Novo Mesto
MAGAŠ DRAGUTIN
MAGLICA Ivana VINKO, Blato, o. Korčula
MAHALEK JOSIP, Makarska
MAHNE Ivana FRANC, Zabiče, Ilirska Bistrica

MAHNIĆ Ivana DANILO, Plješevica, Sežana
MAJDICA BRANKO
MAIĆ AMBROZ, Split
MAJEVIĆ-KRAUEVIĆ MILENA, Split
MAJIĆ Stipe JAKA, Vinišće, Trogir
MAJIĆ Svetina MARE, Vinišće, Trogir
MAJKOVIĆ Bože MARIN, Trogir
MAJKOVIĆ NIKOLA
MAJSTERN Ivana KARLO
MAKALE ANTULA
MAKALE N. ANTUN
MAKILJA ANTE
MAKILJA JOSIP
MAKJANIĆ Ivana TOMA, Jelsa, o, Hvar
MAKJANIĆ A. STIPE
MAKJANIĆ VINKA, Stari Grad, o. Hvar
MALADA IVO
MALALAN V. ERNEST, Jurjevo, Senj
MALBAŠA Obrada MIRKO, Dobre Vode, Benkovac
MALEK Ivana IVANKA, rod. Ševerdija, Zaton, Šibenik
MALETIĆ Ivana ŠIME, Brgulje, o. Molat
MALIĆ STJEPAN
MALOVEC I. VLADIMIR
MALOVIĆ Matije SREĆKO, Novo Mesto
MALOVIĆ PAVLE
MALOVRH M. VIKTOR
MAUKOVIĆ A. NIKOLA, Hvar, o. Hvar
MALVASIJA Jerka PETAR, Bol, o. Brač
MAMILOVIĆ Andreje JOZE, Golove, Rijeka
MANDIĆ IVAN, o. Kornat
MANDIĆ Mate KAJO, Vranjic, Split
MANDIĆ I. SAVO
MANDIĆ Šime STJEPAN, Molat, o. Molat
MANDIĆ ŠIME
MANDIĆ TOMA, Sućuraj, o. Hvar
MANDINIĆ-BONAČIĆ Ante ANTE
MANDUŠIĆ Ivana ALBIN, Omiš
MANZONI A. JOSIP
MARAĆIĆ BLAŽENKO
MARAČIĆ Ante IVO, 1st, o. 1st
MARAĆIĆ Ivana ŠIME, 1st, o. 1st
MARAS ANĐELKO
MARAS Jakova IVAN, Sali, Dugi Otok
MARASOVIĆ FILIP
MARASOVIĆ Frane GOJKA, Split
MARASOVIĆ MILAN, Split
MARASOVIĆ Josipa VIKTOR, Split
MARASPIN Giovania BARTOLO, Piran
MARAVIĆ Mije IVAN, Trogir
MARAVIĆ Jakova STIPE, Mravince, Split
MARČETIĆ MILE
MARČIĆ ANTE »GLUHI«
MARČIĆ Bože ANTE, Krilo Jesenice
MARČINA Luke JURE, Luka, Dugi Otok
MARČINA Tome JURE, Luka, Dugi Otok
MARČINA Stanislava MIŠKO, Luka, Dugi Otok
MARČINA TOMISLAV
MARDEŠIĆ Nikole ANDRIJA, Komiža, o. Vis
MARDEŠIĆ Andrije ANTE, Komiža, o. Vis
MARDEŠIĆ BEPO, Komiža, o. Vis
MARDEŠIĆ IVO, Komiža, o. Vis
MARDEŠIĆ Mihe JAKOV, Komiža, o. Vis
MARDEŠIĆ Mihe JURAJ, Komiža, o. Vis
MARDEŠIĆ Mihe LUKA, Komiža, o. Vis
MARDEŠIĆ MIRO, Komiža, o. Vis
MARDEŠIĆ Mladena NIKOLA, Komiža, o. Vis
MARDEŠIĆ PAVAO
MARDEŠIĆ Jakova PETAR, Komiža, o. Vis
MARDEŠIĆ Josipa VICKO, Komiža, o. Vis
MARDEŠIĆ VIKTORIJA, Komiža, o. Vis
MARDEŠIĆ Mate VINKO, Komiža, o. Vis
MAREGA Vicka ANTUN, Mlini, Dubrovnik
MAREGA MARIJ, Gorica
MARELIĆ Ivana IVAN »PRCALO«, Cara, o. Korčula
MARELIĆ Mate JURE, Cara, o. Korčula
MARELIĆ MILAN
MARELIĆ Marka SILVESTAR »KAPULICA«, Cara, o. Korčula
MARENDIĆ Vinka MIJO, Vis, o. Vis
MARETIĆ MILAN, Pula
MARFAT Ivana IVAN, Ugljan, o. Ugljan
MARGARETIĆ BOŽO, Dubrovnik
MARIANI Vicka ANTE, Komiža, o. Vis
MARIANI Vicka BOŽO, Komiža, o. Vis
MARIANI Nikole NIKOLA, Astonia, Oregon, SAD
MARIANI VINKO »CENCI«, Komiža, o. Vis
MARIČ Jure ANKA, Drvenik Mali, o. Drvenik Mali
MARIĆ Duje ANTUN
MARIČ Marina DAR, Vinišće, Trogir
MARIĆ DUJE, Split
MARIĆ Spira JAKA, Vinišće, Trogir

MARIĆ JAKOV, Vinišće, Trogir
MARIĆ Vicka JOZO, Vinišće, Trogir
MARIĆ Salvadona JURE, Drvenik Mali, o. Drvenik Mali
MARIĆ Ante MARE, Vinišće, Trogir
MARIĆ Jakova MATIJA, Vinišće, Trogir
MARIĆ Marina SLAVKA, Vinišće, Trogir
MARIČIĆ Luke ANDRIJA, Dugi Otok
MARIĆIĆ Tome DINKO, Hvar, o. Hvar
MARIĆIĆ Ante DINKO, Hvar, o. Hvar
MARIČIĆ Ante ĐOVANINA, Hvar, o. Hvar
MARIČIĆ Ilije MILAN, Zrmanja, Gračac
MARIĆIĆ NOE
MARIČIĆ Ilije PETAR, Zaton, Benkovac
MARIČIĆ I. PETAR
MARIČIĆ PETAR
MARIČIĆ Prošpera VICKO, Hvar, o. Hvar
MARIJANČEVIĆ PETAR
MARIN NEVENKA, Marina
MARIN NIKOLA
MARINIĆ NIKO, Donja Lastva, Tivat
MARINKOVIĆ Andrije ANDRIJA, Komiža, o. Vis
MARINKOVIĆ Frane ANDRIJA »DUBRA«, Komiža, o. Vis
MARINKOVIĆ ANTE, Komiža, o. Vis
MARINKOVIĆ Vicka ANTE
MARINKOVIĆ Kuzme DONAT, Komiža, o. Vis
MARINKOVIĆ Duje FILIP, Stomorska, o. Šolta
MARINKOVIĆ Ivana FRANE, Bol, o. Brač
MARINKOVIĆ Andrije IVAN
MARINKOVIĆ Antuna IVAN »DANI«, Bol, o. Brač
MARINKOVIĆ Stjepana IVAN, Komiža, o. Vis
MARINKOVIĆ Šime IVO
MARINKOVIĆ JERKO, Milna, o. Brač
MARINKOVIĆ KUZMINA, rođ. Rožić, Petra, Trogir
MARINKOVIĆ Dinka MARKO, Bol, o. Brač
MARINKOVIĆ Frane MATE, Bol, o. Brač
MARINKOVIĆ Ive MIRKO, Bol, o. Brač
MARINKOVIĆ NIKO, Stari Grad, o. Hvar
MARINKOVIĆ Ivana NIKOLA, Bol, o. Brač
MARINKOVIĆ Ante TOMA, Postira, o. Brač
MARINKOVIĆ V. VINKO
MARINOV Ivana MARTIN, Primošten
MARINOVIĆ Ivana AUGUST, Milna, o. Brač
MARINOVIĆ DARKO
MARINOVIĆ DINKO, Blato, o. Korčula
MARINOVIĆ Ivana JERKO, Milna, o. Brač
MARINOVIĆ Antuna JURAJ »RADO«, Vela Luka, o. Korčula
MARINOVIĆ Marjana JURE, Podgora, Makarska
MARINOVIĆ P. JURE
MARINOVIĆ LJUBO, Split
MARINOVIĆ N. MARKO
MARINOVIĆ MILAN
MARINOVIĆ Ivana NEDEUKO, Podgora, Makarska
MARINOVIĆ NIKOLA, Baćine, Kardeljevo
MARINOVIĆ STOJAN
MARINOVIĆ Vicka PETAR, Vela Luka, o. Korčula
MARJANOVIĆ BOZO
MARJANOVIĆ L. BRANKO, Novi Sad
MARJANOVIĆ PETAR
MARKOĆ Vida TIHOMIR
MARKOVIĆ Vukosava ILIJA, Kalenić
MARKOVIĆ TOŠO
MARKOVIĆ VLADIMIR
MARKOVINA DARKO, Lumbarda, o. Korčula
MARKOVINA MARKO
MARKOVINA MATE, Zrnovnica, Split
MARKOVINA NEDA
MAROJEVIĆ TADE
MAROKINI JOSIP
MAROKINI SIGISMUND, Rijeka
MAROTI ANDRIJA
MAROVIĆ DUŠAN
MAROVIĆ STIPE, Mravinci, Split
MARTELANC MILEVA
MARTICIĆ Ivana DARKO, Podaca, Makarska
MARTINAC Ivana KUZMA, Korčula, o. Korčula
MARTINAC MARKO, Sukošan, Zadar
MARTINAC MILAN
MARTINAC S. MIRKO
MARTINČIĆ ANTE
MARTINIĆ ANTE
MARTINIĆ Ivana FRANO, Vir, o. Vir
MARTINIĆ JAKOV

MARTINIĆ Josipa JOSIP, Pučišće, o. Brač
MARTINIĆ PETAR
MARTINIĆ Mate STIPE
MARTINIĆ M. STIPE
MARTINIS Josipa ANDRIJA, Komiža, o. Vis
MARTINIS Frane ANTE, Komiža, o. Vis
MARTINIS Nikole FRANE, Komiža, o. Vis
MARTINIS JURAJ
MARTINIS Andrije PAVAO »PAULIN«, Komiža, o. Vis
MARTINIS Andrije PETAR, Komiža, o. Vis
MARTINIS VLADIMIR, Komiža, o. Vis
MARTINOVIĆ Miče ANTE
MARTINOVIĆ Mate BARTUL, Donji Humac, o. Brač
MARTINOVIĆ Mate BOŽO, Donji Humac, o. Brač
MARTINOVIĆ P. DRAGO
MARTINOVIĆ LUIGI »ZIZE«
MARTINOVIĆ Ante MARKO »PUNDAK«, Zaton, Šibenik
MARTINOVIĆ MILAN
MARTINOVIĆ Mate VINKO »MACANJA«, Zaton, Šibenik
MARTINOVIĆ Lovre VJEKOSLAV, Zaton, Šibenik
MARUŠIĆ ANĐA, žena Ivana, Vinišće, Trogir
MARUŠIĆ Mate ANĐELKO, Marušići, Omiš
MARUŠIĆ Filipa MIRO
MARUŠIĆ Vice STIPE
MARUŠIĆ Ivana STJEPAN
MASLOV Ante BRUNO
MASLOV Frane BRUNO, Kalum
MASTILICA KATICA, rod. Jerković, Marija, Trpanj, Pelješac
MASULIĆ Bartula JOSIP
MAŠĆE Roka JOZO, Seget Donji, Trogir
MATAKLIJA Martina ANDRIJA, Lopar, o. Rab
MATANIĆ Jerka JOSIP, Pula
MATAS Grge ANTE, Kladnjice, Muć, Split
MATAVUU Ante, ALFONZ, Šibenik
MATEUAN Ivana FRANE, Kaštel Lukšić
MATEUAN Jurja IVO, San Pedro, USA
MATEUAN JAKOV
MATEUAN Nikole MARCELO, Trogir
MATEUAN NIKOLA, Zastražišće, o. Hvar
MATEŠIĆ Bože ANDRIJA, Silba, o. Silba
MATEŠIĆ ANTE, Split
MATEŠIĆ BLAŽ
MATEŠIĆ MIRO, Silba, o. Silba
MATIĆ FRANE
MATIĆ IVAN »DUDAŠ«, Račišće, o. Korčula
MATIĆ Marija MARIJA, Gorica
MATIĆ Petra PETAR, Račišće, o. Korčula
MATIĆ Frane PETAR »ŠEGO«, Račišće, o. Korčula
MATIĆ STJEPAN, Račišće, o. Korčula
MATIĆ VICKO »TURČIN«, Korčula, o. Korčula
MATIČIĆ Jakova MILAN, Jurjevo, Senj
MATIJACA FRANE
MATIJACA IVAN
MATIJACA JOSIP
MATIJAŠ Svetina ANTE, Seget Donji, Trogir
MATIJAŠ Marina GABRIJELI, Trogir
MATIJAŠ Mate JERE
MATIJAŠ Marina JERE
MATIJAŠ Mate MARIN, Marina, Trogir
MATIJAŠ Mate ŠTIPAN, Marina, Trogir
MATIJAŠEVIĆ Bernarda GOJMIR, Sutivan, o. Brač
MATIJAŠEVIĆ Mate IVO, Sv. Nedjelja, o. Hvar
MATIJAŠEVIĆ Mate JOSIP, Baška Voda
MATIJAŠEVIĆ Ante JOSIP, Baška Voda
MATIJAŠEVIĆ MARIN, Poljica
MATIJAŠEVIĆ ŠIME
MATIJEVIĆ Ante ANTE, Hvar, o. Hvar
MATIJEVIĆ Ante FRANE, Hvar, o. Hvar
MATIJEVIĆ IVO, Hvar, o. Hvar
MATIJEVIĆ Mate IVO, Sv. Nedjelja, o. Hvar
MATIJEVIĆ JOSIP, Hvar, o. Hvar
MATIJEVIĆ MILE, Hvar, o, Hvar
MATIJEVIĆ Ante NIKOLA, Hvar, o. Hvar
MATIJEVIĆ Ante PROSPER, Hvar, o. Hvar
MATIJEVIĆ RATOMIR
MATIKARIĆ A. MATIO
MATKOVAC Bartula DINKO, Vis, o. Vis
MATKOVAC Bartula IVO, Vis, o. Vis
MATKOVAC Bartula NIKOLA
MATKOVIĆ Luke ANTE, Vrboska, o. Hvar
MATKOVIĆ Nikole DINKO, Vrboska, o. Hvar

MATKOVIĆ Mate DRAŽICA-UUBO, Vrbanj, o. Hvar
MATKOVIĆ Grgura GRGO, Vrboska, o. Hvar
MATKOVIĆ Mate HULENCIJO
MATKOVIĆ IVAN, Vrbanj, o. Hvar
MATKOVIĆ Mate IVAN, Trpanj, Pelješac
MATKOVIĆ Domenika JURAJ, Vrboska, o. Hvar
MATKOVIĆ Ante JURE, Vrbanj, o. Hvar
MATKOVIĆ Dinka JURE, Vrbanj, o. Hvar
MATKOVIĆ LJUBO, Vrbanj, o. Hvar
MATKOVIĆ Luke NIKOLA, Vrboska, o. Hvar
MATKOVIĆ TONI
MATOKOVIĆ MARIO, Split
MATOŠIĆ Ivana BLAŽ, Split
MATOŠIĆ Filipa BRANKO, Split
MATOŠIĆ Paška DANE, Split
MATOŠIĆ DUŠAN, Split
MATOŠIĆ FRANE
MATOŠIĆ M. JERE
MATOŠIĆ Duje JERKO, Split
MATOŠIĆ MIRKO, Split
MATOŠIĆ NIKO
MATOŠIĆ PAVLE, Split
MATOŠIN JOZO
MATOŠIN Josipa JURE, Primošten
MATOVIĆ MARKO, Dubrovnik
MATULIĆ Dinka BENKO, Bol, o. Brač
MATULIĆ IVAN
MATULIĆ Ante LUKA, Jelsa, o. Hvar
MATULIĆ MATE, Postire, o. Brač
MATULIĆ Ivana NIKOLA, Postire, o. Brač
MATULIĆ TANJA
MATUŠIĆ Jurja PAVAO, Stari Grad, o. Hvar
MATUŠIĆ Jurka PAVAO, Stari Grad, o. Hvar
MAUREL FRANO
MAVEC ALOJZ, Ljubljana
MAVEC DRAGAN
MAVEC Martina VINKO, Ljubljana
MAVRIĆ ALFONZ, Kocena, Gorica
MAVRIĆ Jože RUDOLF, Škofije, Koper
MAZAROVIĆ Pravde IVO, 1st, o. 1st
MAZAROVIĆ Ante SVETOZAR, 1st, o. 1st
MAZIJA Tome NEDO, Zadar
MAŽIBRADA Špira PREDRAG
M EDENICA R. ANTON
MEDIĆ Vicka ANĐELKO, Neviđane, o. Pašman
MEDIĆ Frane ANKA
MEDIĆ V. ANTE
MEDIĆ Luke AUGUSTIN, Neviđane, o. Pašman
MEDIĆ Marina LOVRE, Rogoznica
MEDIĆ MARKO, Mrljane, o. Pašman
MEDIĆ Andrije RINA, Sućuraj, o. Hvar
MEDIĆ Šime ŠIME, Mrljane, o. Pašman
MEIĆ Ante AMBROZ, Pirovac
MEHIĆ Tome DANIEL, Vratnik, Otočac
MEJAK JOSIP
MELADA N. IVAN, Trogir
MERHAR Srečka ROMAN, Novo Mesto
MEN AC PETAR
MEŠTROVIĆ Tome ANTE, Drvenik Veli, o. Drvenik Veli
MEŠTROVIĆ Lovre ANTE
MEŠTROVIĆ Ante MARTIN, Pag, o. Pag
MEŠTROVIĆ Nikole MATE, Stari Grad, o. Hvar
MEŠTROVIĆ Josipa NIKOLA, Drvenik Veli, o. Drvenik Veli
MEŠTROVIĆ VINKO
METLIKA A. ANDREJ, Bazovica, Trst
METLIKA A. SREĆKO, Bazovica, Trst
MEZA Ivana ANTON
MEZIJ IVAN
MEZIJ JURAJ
MEZGA ERNEST
MICHIELI SERGIO
M1ĆUNOVIĆ I, STEVO
MIHALIĆ MATILDA, Rijeka
MIHAUEVIĆ Ante ANTE, Zadar
MIHAUEVIĆ N. ANTE
MIHAUEVIĆ Lovre ANTE, Sućuraj, o. Hvar
MIHAUEVIĆ BRUNO
MIHAUEVIĆ DARE
MIHAUEVIĆ Ivana FILIP, Sućuraj, o. Hvar
MIHAUEVIĆ Tome JOSIP »PINO«, Sućuraj, o. Hvar
MIHAUEVIĆ Ante JOSIP, Zadar
MIHAUEVIĆ Nikole KUZMA, Kaštel Gomilica
MIHAUEVIĆ Stipe LOVRE, Sućuraj, o. Hvar
MIHAUEVIĆ Lovre MATE, Sućuraj, o. Hvar
MIHIĆ J. JOSIP
MIHIĆ Dragutina LUKA, o. Šolta
MIHIĆ P. ŠIME
MIHOJEVIĆ L. NIKOLA

MIHOTOVIĆ Tome ANTON, Donje Selo, o. Šolta
MIHOVILČEVIĆ ANTE
MIHOVILOVIĆ Martina LJUBO, Srednje Selo, o. Šolta
MIHOVILOVIĆ Augustina MARIN, Srednje Selo, o. Šolta
MIHOVILOVIĆ MIRO
MIJAČIKA Ivana PAŠKO, Tučepi, Makarska
MIJAČIKA Ivana VITOMIR, Tučepi, Makarska
MI JAN ANDRIJA
MIJANOVIĆ MARIJO, Prugovo, Muć, Split
MIJIĆ Petra IVAN, Prugovo, Muć, Split
MIJIĆ Tome MATE, Račišće, o. Korčula
MIKASOVIĆ Drage EMIL, Vela Luka, o. Korčula
MIKELIĆ Josipa DUŠAN, Korčula, o. Korčula
MIKULANDRA DRAGO, Bilice, Šibenik
MIKULIĆ DINKO, Makarska
MIKULIĆ A. MARIJA
MILANOVIĆ MARIO
MILAS Stjepana SVETIN, Vinišće, Trogir
MILAS M. NIKOLA
MILAT FRANJO
MILAT Franje VICKO, Blato, o. Korčula
MILAT VINKO
MILATIĆ Stjepana IVAN, Jelsa, o. Hvar
MILATIĆ Ante JOSIP, Svirče, o. Hvar
MILATIĆ Nikole MARIJA, Milna, o. Brač
MILATIĆ Marka MATE
MILER IVAN, Solin
MILETA DUŠAN, Pitve, o. Hvar
MILETIĆ Šime ANTE, Ražanac, Zadar
MILETIĆ JOSIP, Labin
MILETIĆ KUZMA
MILETIĆ Luke MARIN, Jelsa, o. Hvar
MILETIĆ ZDENKO, Breze, Crikvenica
MILEVČIĆ Luke MARIN, Jelsa, o. Hvar
MILEVĆIĆ VICKO
MILIĆ Mate ANTE
MILIĆ BOŽO, Split
MILIĆ DINKO
MILIĆ IVAN
MILIĆ JOZO
MILIĆ M. MIHOVIL
MILIĆ NADE, Split
MILIĆ PETAR
MILIĆ VICKO, Split
MILICIĆ DINKO, Jelsa, o. Hvar
MILICIĆ Cvjetka IVAN, Brusje, o. Hvar
MILIČIĆ Jurja JOSIP, Brusje, o. Hvar
MILICIĆ NEVENKO »ĆATO«, Podgora, Makarska
MILIČIĆ Ivana NOVICA, Podgora, Makarska
MILIN Roka NEREO, Rijeka
MILINA Frane IVAN, Lumbarda, o. Korčula
MILINA Stjepana ROKO, Marina, Trogir
MILINA Frane VLAHO, Lumbarda, o. Korčula
MILINOVIĆ SREĆKO, Split
MILIŠIĆ ANDRÒ, Trogir
MILIŠIĆ Antuna IVAN, Vranjic, Split
MILKOVIĆ ANTE
MILOLOVIĆ Augustina AUGUSTIN, Neviđane, o. Pašman
MILOLOVIĆ Blaža IVO, Neviđane, o. Pašman
MILOK ALFRED (MILLO), Milje, Trst
MILOŠ JERE
MILOŠ Petra MARKO, Makarska
MILOT ALBERT
MILJAK Nikole MILIVOJ, Žirje, o. Žirje
MILJAK Nikole MILIVOJ, Trpanj, Pelješac
MIUANIĆ MILE, Split
MILULINOVIĆ RADMIL
MILUN RATKO
MILUNOVIĆ Mate LUKA, Makarska
MILUTIN Grge NIKOLA, Krapanj, o. Krapanj
MILUTIN Krste PAŠKO, Krapanj, o. Krapanj
MILUTIN Ante SVETIN, Krapanj, o. Krapanj
MILUTIN Andrije ŠIME, Krapanj, o. Krapanj
MIMICA I. BRANKO
MIMICA Josipa DRAGO, Mimice, Omiš
MIMICA IVAN, Mimice, Omiš
MIMICA UUBO
MIMICA MILOŠ
MINI Petra KARLO, Nemis, Udine, Italija
MIOCEVIĆ Marjana MATE, Igrane, Makarska
MIOČEVIČ MLADEN
MIOČIĆ FILIP
MIOČIĆ M. KUZMA
MIRC ANTON, Lokev, Sežana
MIRIĆ Nikole FRANE, Mirce, o. Brač
MIRHIČ JOSIP
MIRKO Vicka BORIS, Gradac
MIRKO Lovre MILAN

MIROSALJEVIĆ Petra RADE, Dragović, Pakrac
MIROŠEVIĆ ANTE
MIROŠEVIĆ Jerka JOAKIM »DUBAR«, Vela Luka, o. Korčula
MIROŠEVIĆ Jure JURE, Vela Luka, o. Korčula
MISTRIĆ VICE
MIŠ FRANJO
MIŠ J. LUKA
MIŠE Vicka FILE, Okrug Gornji, Trogir
MIŠEV FILIP
MIŠE Ante JOSIP, Okrug Gornji, Trogir
MIŠE Vicka SREĆKO, Trogir
MIŠELIĆ JAKOV
MIŠETIĆ JAKICA, udata Tome, Hvar, o. Hvar
MIŠETIĆ JAKOV, Selce, o. Brač
MIŠIGOJ JOŽE, Gorica
MIŠLOV MIRKO, Kali, o. Ugljan
MIŠKIĆ Bare ANTE, Žirje, o. Žirje
MIŠKIĆ VICE, Zlarin, o. Zlarin
MIŠKOVIĆ M. ANTE
MIŠKOVIĆ Ivana NIKOLA, Jelsa, o. Hvar
MIŠURAC STIPE
MIŠURAC ŠIME, Prvić-Šepurina, o. Prvić
MIŽIĆ Marka IVAN, Kladnjice, Muć, Split
MLAĆIĆ Jakova MARIN, Vinišće, Trogir
MLADENIĆ NIKOLA
MLADIN Ante MATE, Krilo Jesenice
MLADINEO Marka ANTE, Pučišće, o. Brač
MLADINEO ANTE, Komiža, o. Vis
MLADINEO IVO
MLADINEO VJEKO
MLADINIĆ ANTE
MLADINIĆ JERE »BATELIN«, Split
MLADINIĆ JOSIP
MLADINIĆ Mate MARKO, Pučišće, o. Brač
MLADINIĆ Ante MATE, Milna, o. Brač
MLADINIĆ Mate MIRKO »MUSE«, Pučišće, o. Brač
MLADINIĆ Ante NIKOLA, Milna, o. Brač
MLADINIĆ Arne NIKOLA, Milna, o. Brač
MLADINIĆ NIKOLA
MLADINOV ANTE »TONČI«, Stomorska, o. Šolta
MLINKON FRANC
MODRIĆ Ivana ANTE »ROKO«, Sućuraj, o. Hvar
MODRIĆ Ante FILICITA, Sućuraj, o. Hvar
MODRIĆ STJEPAN
MOFAT Ive IVO, Ugljan, o. Ugljan
MOHORIĆ JURIJ
MOJDIĆ BRANKO
MOKOVIĆ Ivana ANTE »TONK Zapuntel, o. Molat
MOMĆILOVIĆ Nikole BOZO
MONACO GINO
MONFREDO Andreja FRANC
MONTIĆ Ante JOSIP »PINO«, Split
MONTIĆ PINO
MORA VICA NIKŠA
MORETI MATO
MORIĆ P. JAKOV
MORIN Nikole NIKOLA, Sušak, o. Sušak
MORPURGO JOSIP, Split
MORPURGO JULIJANA, rođ. Hartman, Roberta, Split
MOSTOVAC Josipa MIRKO, Sandrovac, Bjelovar
MOŠIĆ Aleksandra BOZlDAR
MOŽINA Josipa FRANC, Grabišče, Trst
MRAĆIĆ S. IVAN, Molat, o. Molat
MRAK Jakova ALOJZ, Gralov, Gorica
MARKOVĆIĆ A. ANĐELKO
MRAKOVĆIĆ FRANE
MRDALI BLAGOJE
MRDULJAŠ Mate ANTE, Split
MRDULJAŠ Marina ELKO, Split
MRDULJAŠ Tome FRANE, Split
MRDULJAŠ Joze PAŠKO, Split
MREŽAR F. LEOPOLD
MRGUDIĆ Stjepana ANTE, Orebić, Pelješac
MRKONJIĆ F. DRAGO
MRŠA IVO
MUCALO Frane ANTE, Sućuraj, o. Hvar
MUCALO Stipe IVAN, Sućuraj, o. Hvar
MUClĆ Krste FRANE, Krapanj, o. Krapanj
MUDRONJA Jospia BRANIMIR, Murter, o. Murter
MUNITIĆ ANDRIJA
MUZAFEROVIĆ ZAKIR
MUSTAĆ ANTE, Privlaka, Zadar
MUZINA Ante IVO, Vis, o. Vis
MUZINA MARINKO, Vis, o. Vis

NAČINOVIĆ BRANKO
NADILO Pavla PA VAL »BURAN«, Blato, o. Korčula
NAGLIĆ ZDENKO

NAJEV Jure JAKOV, Marina, Trogir
NAKIĆ ANTE
NAKIĆ JOŠKO
NAKIR Mate DUJE, Slatine, o. Čiovo
NAKIR Mate MARIN, Slatine, o. Čiovo
NANJARA Krste ANTE, Krapanj, o. Krapanj
NANJARA Krste KRSTE, Brodarica, Šibenik
NARANČA Marka ANTE, Krilo Jesenice
NARANČA Mate ANTE, Krilo Jesenice
NARANČA Jure ANTE, Split
NARANČA Mate FILIP, Krilo Jesenice
NARANČA Ante JURE, Krilo Jesenice
NARANČA Marka JURE, Krilo Jesenice
NARANČA KLEME
NARANČA Špira MATE, Krilo Jesenice
NARANČA Jure RANKO, Krilo Jesenice
NASANOVIĆ Joze ANTE, Trpanj, Pelješac
NASANOVIČ Joze SLAVKO, Trpanj, Pelješac
NAZOR Stipe DRAGAN, Krilo Jesenice
NEBIĆ ANTE
NEDOH Andrije IVO, Gornja Vrućica, Trpanj, Pelješac
NEDOLI IVO
NEJASMIĆ, LENKA, rođ. Bilać, Split
NENGOŠEVIČ JURE
NESPIROVIČ Drviša MUSTAFA, Bosanski Samac
NEVEŠČANIN STIPE
NIČIFOROVIĆ STANKO, Skalenići
NIGOJEVIĆ FRANE
NIKOLIČ Lovre JOSIP, Šibenik
NIKOLIČ Roka LUKA
NIKOLIČ PETAR
NIKOLIČ Mate TOBI, o. Unije, o. Lošinj
NINČEVIĆ Mate STANKO, Split
NIZITEO OSKAR, Split
NIŽETIČ Nikole JURAJ, Selca, o. Brač
NlZETIĆ NIKOLA, Selca, o. Brač
NIŽIĆ IVKA
NOBILO Kuzme IVAN, Blato, o. Korčula
NOBILO Vicka NIKOLA, Lumbarda, o. Korčula
NOBILO Marka VINKO, Lumbarda, o. Korčula
NODILO Andrije IVANKO, Blato, o. Korčula
NODILO Pavla PAVAO, Blato, o. Korčula
NOLA Petra MARIJAN, Podgora, Makarska
NOLA MLADEN
NOLA Duje RAFAEL, Podgora, Makarska
NOLA Petra ZLATAN
NOLIĆ Martina STIPE, Drašnice, Makarska
NOVAK ANTE
NOVAK Josipa BRANISLAV, Hvar, o. Hvar
NOVAK Dinka DINKO, Hvar, o. Hvar
NOVAK Ante IVAN, Vela Luka, o. Korčula
NOVAK Tome IVO, Omiš
NOVAK JERKO, Trogir
NOVAK Ante JURAJ, Hvar, o. Hvar
NOVAK Cvjetka LUKA, Hvar, o. Hvar
NOVAK Ante LUKA, Krilo Jesenice
NOVAK Šime MARIN, Kaštel Lukšić
NOVAK Josipa MATE, Hvar, o. Hvar
NOVAK Ante NIKOLA, Hvar, o. Hvar
NOVAK ROKO
NOVAK Šime TONI, Kaštel Lukšić
NOVAK VJEKO
NOVAKOVIĆ Ive ANTE, Stomorska, o. Šolta
NOVAKOVIĆ Jakova BUDISLAV
NOVAKOVIĆ Dinka DUJE, Stomorska, o. Šolta
NOVAKOVIĆ Joze FRANE, Stomorska, o. Šolta
NOVAKOVIĆ Ante IVAN, Stomorska, o. Šolta
NOVAKOVIĆ IVAN, Baška Voda
NOVAKOVIĆ Šimuna JERKO, Stomorska, o. Šolta
NOVAKOVIĆ Duje JOSIP, Stomorska, o. Šolta
NOVAKOVIĆ JOSIP, Sumartin, o. Brač
NOVAKOVIĆ Dinka MARIN, Stomorska, o. Šolta
NOVAKOVIĆ Mije MARIN, Stomorska, o. Šolta
NOVAKOVIĆ Vice MARIN, Stomorska, o. Šolta
NOVAKOVIĆ Jure MILIVOJ, Stomorska, o. Šolta
NOVAKOVIĆ Frane MIRO, Stomorska, o. Šolta
NOVAKOVIĆ Ivana MIRO, Stomorska, o, Šolta
NOVAKOVIĆ Jakova MIRO, Stomorska, o. Šolta
NOVAKOVIĆ Ante NIKOLA, Stomorska, o. Šolta
NOVAKOVIĆ Marina NIKOLA, Stomorska, o. Šolta

NOVAKOVIĆ STJEPAN
NOVAKOVIĆ UROŠ

OBILINOVIĆ ZDRAVKO, Nerežišće, o. Brač
OBRADOVIĆ Stojana LUKA
ODAK ANTE
ODŽAK Marka MATE, Stomorska, o. Šolta
OGRIN Ivana IVAN
OKULA STOJAN
OLUJIĆ ANTE
OLUJIĆ Joze LJUBO
OLUJIĆ Marka ŽARKO, Makarska
OMAN Duje LEOPOLD, Zadar
OPAČAK PETAR, Makarska
ORDULJ Špire ANĐELKO, Srinjine, Split
OREB A. ANTUN
OREB Marka FRANKO »ČULAN«, Vela Luka, o. Korčula
OREB Ivana IVAN »GOBICA«, Vela Luka, o. Korčula
OREB Ivana IVANKO, Vela Luka, o. Korčula
OREB Jerka MARKO, Vela Luka, o. Korčula
OREB Mirka MIRKO, Vela Luka, o. Korčula
OREB Vlahe PETAR »ŠORIĆ«, Vela Luka, o. Korčula
OREBIĆ Josipa DAVOR, Trst
ORHANOVIĆ Mate LUKA, Podobuće, Pelješac
ORLANDINI Andrije ARNO, Pučišće, o. Brač
ORLANDINI Pavla JOSIP
ORLANDINI Ernesta JURAJ, Pučišće, o. Brač
ORLANDO MARIO
ORLIĆ Ante JERKO, Vinišće, Trogir
ORLIĆ Mate JERKO, Vinišće, Trogir
ORLIĆ Petra JOSIP, Punat, o. Krk
ORLIĆ Nikole KATE, Vinišće, Trogir
ORLIĆ Ivana NIKOLA, Vinišće, Trogir
ORLIĆ Bože SVETO, Vinišće, Trogir
ORNELIĆ IVAN
ORNERO LADISLAV
ORTOUA Ante FRANE, Lastovo, o. Lastovo
OSTAN Franca MIRAN, Bovec, Tolmin
OSTOJA Ivana ANTE, Dol, Supetar, o. Brač
OSTOJA PETAR
OSTOJIĆ Dragutina ANTE, Povija, o. Brač
OSTOJIĆ N. ANTE
OSTOJIĆ Vicka JERKO, Bol, o. Brač
OSTOJIĆ MARKO
OSTOJIĆ Petra MARIO, Povija, o. Brač
OSTOJIĆ Jurja PETAR, Povija, o. Brač
OSTOJIĆ REPARATA
OSTOJIĆ Mate VICKO, Jelsa, o. Hvar
OSMANIKIĆ OSMAN
OŠTRIĆ ZVONKO, Novigrad
OVOŽEN Franca FRANC
OZRETIĆ Bartula PETAR, Split

PACIFICI AMERIGO
PADOVAN ANTE, Vela Luka, o. Korčula
PADOVAN Frane BOZlDAR
PADOVAN DARKO, Vela Luka, o. Korčula
PADOVAN Ante DRAGO, Vela Luka, Korčula
PADOVAN Kuzme DRAGUTIN »VELEDAN«, Vela Luka, o. Korčula
PADOVAN Katice IVAN, Vela Luka, o. Korčula
PADOVAN LJUBO, Korčula, o. Korčula
PADOVAN Mate MARKO, Vela Luka, o. Korčula
PADOVAN SOFIJA
PADOVAN VINKO, Vela Luka, o. Korčula
PADOVAN Basilija VJEKO »BIBIR«, Vela Luka, o. Korčula
PADOVAN Kuzme VJEKOSLAV, Vela Luka, o. Korčula
PAFUK Ivana ANDRIJA, Prigorec, Ivanac
PAGON FRANC
PAHOR JURAJ, Trst
PAJTL Frane FERDINAND
PAKOVIĆ IVAN
PAKUŠIĆ IVO, Split
PALADIN Ante FRANO, Donje Selo, o. Šolta
PALARIĆ ANTE, Brusje, o. Hvar
PALARIĆ Mate ŠPIRO, Stari Grad, o. Hvar
PALAVERŠIĆ Frane BERNARD, Jelsa, o. Hvar
PALAVERŠIĆ Josipa JOSIP, Jelsa, o. Hvar
PALAVERŠIĆ Šime MATEO, Antofagasta, Cile
PALAVERŠIĆ MILIVOJ

PALINHIĆ A. CEDOMIR
PALUNKO Mate NIKOLA, Sipan, o. Sipan
PANADIĆ Ivana IVAN, Gornje Selo, o. Šolta
PANCIROV Nikole IVO, o. Korčula
PANCIROV Paška IVO, Trpanj, Pelješac
PANCIROV JERE
PANDIĆ Ivana IVAN, Stomorska, o. Šolta
PANDOL Ivana IVAN, Brusje, o. Hvar
PANTELIĆ NIKICA
PAPAK JOSO
PAPIĆ Tome FRANE, Čiovo, Trogir
PAPIČ Luke JADRE, Vinišće, Trogir
PAPKOVIĆ Lazara ĐORĐE, Vojka
PARAĐINA Stjepana VJERA, Dicmo, Sinj
PARČINA Mate IVAN, Kladnjice, Muć, Split
PAREŠKOVIĆ Mate ILIJA
PARIČ Frane SAVO, Split
PARUNOV Nikole ANTE, Srednje Selo, o. Šolta
PARUNOV Šimuna MARIN, Srednje Selo, o. Šolta
PARUNOV Šimuna NIKOLA, Srednje Selo, o. Šolta
PARUNOV Ante NIKOLA, Srednje Selo, o. Šolta
PARUNOV Andrije, SREČKO, Srednje Selo, o. Šolta
PARUNOV ŠIMUN, Srednje Selo, o. Šolta
PASKEV RAJKO
PASKURIĆ D. IVO
PASTUKOVIĆ Ante VELIBOR, JAJCE
PAŠARA S. STIPE
PAULINA Mihovila IVO, Silba, o. Silba
PA VACA Rajmonda LINO, Split
PAVELIN Ivana ŠPIRO, Kaštel Sućurac
PAVIČ MILOŠ
PAVIĆ Joze KATE, žena Filipa, Vinišće, Trogir
PAVIĆ ŠIME
PAVIČEVIĆ Alekse GRGO
PAVIČEVIĆ MIRKO, Lastovo, o. Lastovo
PAVIĆIN Marina DUJE, Slatine, o. Čiovo
PAVIČIN Duje NIKOLA, Slatine, o. Čiovo
PAVIĆIN Mije RADE, Slatine, o. Čiovo
PAVIĆIN Ivana ŠPIRO, Slatine, o. Čiovo
PAVIĆIN Duje ŽARKO, Slatine, o. Čiovo
PAVIČIĆ Dinka ANTE, Vrbanj, o. Hvar
PAVIČIĆ Ante DINKO, Vrbanj, o. Hvar
PAVIČIĆ FRANJO
PAVIČIĆ IVAN
PAVIČIĆ Nikole IVO
PAVIČIĆ Serafina MARKO, Stari Grad, o. Hvar
PAVIČIĆ Milana NIKOLA, Barićevac
PAVIČIĆ NIKOLA
PAVIČIĆ-IVEUA Rinalda NIKOLA, Vrbanj, o. Hvar
PAVIČIĆ J. PERICA
PAVIČIČ Stjepana VELJKO, Postire, o. Brač
PAVIČIĆ D. ZDRAVKO
PAVINIĆ Krste IVO
PAVIŠIĆ Mihovila ANDRIJA, Murvice, o. Brač
PAVIŠIĆ Jerka ANTUN, Oruro, Bolivija
PAVIŠIĆ Nikole EDUARD, Sarajevo
PAVIŠIĆ Frane VICKO, Srednje Selo, o. Šolta
PA VIŠKO B. IVAN
PAVLINOVIĆ LOVRE, Podgora, Makarska
PAVLOVIČ J. ANTON, Brezovica pri Ljubljani
PAVLOVIČ Mate FABJAN, Sućuraj, o. Hvar
PAVLOVIČ Milana IVAN, Podgora, Makarska
PAVLOVIČ Mate NIKOLA, Sućuraj, o. Hvar
PAVLOVIČ RADE
PAVLOVIČ P. STEVO
PAVLOVIČ Filipa TOMO, Petrovac, Bar
PAŽANIN Mate IVAN »LALA«, Vinišće, Trogir
PAŽANIN Ivana IVANIĆA, Vinišće, Trogir
PAŽANIN IVKA, Vinišće, Trogir
PAŽANIN Štipana JERKO, Vinišće, Trogir
PAŽANIN Ante LUCA, Vinišće, Trogir
PAŽANIN MARE, žena Svetina, Vinišće, Trogir
PAŽANIN MARE, žena Ivana, Vinišće, Trogir
PAŽANIN Svetina MARKO, Vinišće, Trogir
PAŽANIN Mije RUŽA, Vinišće, Trogir
PAZIN Stevana RA TKO, Livno
PEAKOVIČ ACA, Šibenik
PECE RITA
PECOTIĆ Ivana IVAN, Smokvica, o. Korčula
PECOTIĆ Tudora JERKO, Smokvica, o. Korčula
PECOTIĆ KUZMA

PECOTIĆ Marka MILOŠ, Smokvica, o. Korčula
PECOTIĆ MIRKO
PEČAREVIĆ ANTE
PEĆAREVIĆ Dinka JOSIP, Vis, o. Vis
PEČAREVIĆ D. JURAJ
PEČAREVIĆ Marinka JURICA
PEĆAREVIĆ VICKO, Vis, o. Vis
PEČARIĆ Andrije JAKOV, Komiža, o. Vis
PEČOVNIK Adolfa RATKO, Zgornja Polskava
PEDIŠIĆ J. ŠIME
PEGAN Ivana VID, Ponikve pri Sežani
PEGAN Franca VINKO, Karune, Potočje
PEJAKOVIĆ P. DRAGO
PEJKOVIĆ FRANE
PEKO Mate PETAR, Gradac
PEKO Petra VLADO, Gradac
PEKOTA ANTE
PEKOTA I. IVAN
PELICARIĆ Nikole BORIS, Šibenik
PEUUK Ivana ANDRIJA
PENDER Jerka IVAN
PENDER PETAR, Šibenik
PENDER Ivana PREDRAG, Šibenik
PENSA Ivana FRANE, Drvenik Veli, o. Drvenik Veli
PENSA JAKOV
PEPAN JOŽEF
PEPKA A. PAVAO
PER DANICA
PER Mate JOSIP, Kamnik
PERA Ive ANĐELKO
PERA MILJENKO, Lukoran. o. Ugljan
PERAĆIĆ JOSIP
PERASIĆ VJEKO, Split
PERCAN Antuna ANTE, Rakalj, Pula
PERČIĆ Josipa IVO, Vela Luka, o. Korčula
PERČIĆ Ivana RADE, Vela Luka, o. Korčula
PERČINIČ Martina BOŽIDAR
PERDEC IVAN
PERDELOT L. LUKA
PERDIJA Ivana IVAN, Kneža, o. Korčula
PERDIŠIĆ J. ŠIME
PEREZA Jure NIKOLA, Pozorac, Trogir
PERHAUC Jerneja RAFAEL, Planina, Ajdovščina
PERHAT ANKA, rođ. Sirišćević, Nikole, Split
PERIBONIO Jakova ANDRIJA, Vis. o. Vis
PERIBONIO Jakova STJEPAN, Vis, o. Vis
PERIĆ ANTE
PERIČ ANĐELKO
PERIĆ BLAŽ
PERIĆ Ante DUBRAVKO, Stomorska, o. Šolta
PERIĆ Andrije JOSIP, Stomorska, o. Šolta
PERIĆ Ante JOZO, Stomorska, o. Šolta
PERIĆ Mate JURE, Živogošće, Makarska
PERIĆ Ivana MATE, Vis, o. Vis
PERIĆ Jovanina MILAN, Pučišće, o. Brač
PERIĆ Vicka ŠIME, Donji Humac, o. Brač
PERIĆ TOMISLAV
PERIĆ Mate VLADIMIR, Stomorska, o. Šolta
PERINČIĆ Josipa JOSIP
PERINČIĆ Jakova JOSIP
PERIŠIĆ MIRKO
PERIŠIĆ NIKOLA
PERIŠIĆ Ante TOMISLAV, Sutivan, o. Brač
PERIŠIN IVO
PERIŠIN KUZMA
PERKO ZDRAVKO
PERKOV LUKA
PERKUŠIĆ Ante IVO, Kamenmost, Imotski
PERONJA Jurja JURAJ »BEPO«, Jelsa, o. Hvar
PERONJA Pavla JURO, Jelsa, o. Hvar
PERONJA Jurja KRUNO, Jelsa, o. Hvar
PERŠEU Ivana IVO, Podgradina
PERŠIĆ IVO
PERTOT KAREL, Trst
PERUČIĆ BOGO, Korčula, o. Korčula
PERUČIĆ PAŠKO, Šibenik
PESČIĆ LUDVIG
PEŠA PETAR
PEŠEU Antona RADOSLAV
PESETA M. IVO
PEŠIĆ Ivana MILAN, Omiš
PEŠUT Ljubomira ANTE, Orebić, Pelješac
PEŠUT Ljubomira BRANKO, Korčula, o. Korčula
PEŠUTIĆ Ante BORIS, Bol, o. Brač
PETAROS I. ALOJZ, Boršt, Trst
PETAROS U. DRAGO, Boršt, Trst
PETE! Petra ANDRIJA, Mali Radinci, Ruma
PETERNEL MARCELO, Trst
PETEROŠ J. DRAGO
PETKOVIĆ ANDRIJA

PETKOVIĆ-BORČIĆ Antuna ANDRIJA, Vela Luka, o. Korčula
PETKOVIĆ ANTE
PETKOVIĆ Antuna FRANJO »GIGO«, Blato, o. Korčula
PETKOVIĆ Ivana KATICA, Vela Luka, o. Korčula
PETKOVIĆ Kuzme VELJKO, Blato, o. Korčula
PETRANIĆ Petra IVAN, Split
PETRAŠIĆ Mate JOSIP, Vis, o. Vis
PETRETIĆ Ivana RIKARD, Vela Luka, o. Korčula
PETREVČIČ Franca FRANC, Kanal, Gorica
PETRIĆ Ante ANDRIJA, Selca, o. Brač
PETRIĆ Andrije ANTE, Split
PETRIĆ Marina ANTE »PIĆE«, Velo Grablje, o. Hvar
PETRIĆ Marina DAMJANKO, Velo Grablje, o. Hvar
PETRIĆ ĐURO
PETRIC FRANC, Ljubljana
PETRIĆ Ivana IVAN, Krilo Jesenice
PETRIĆ Josipa IVO, Poljica, Dugi Rat
PETRIĆ S. JOSIP
PETRIĆ MARINKO
PETRIĆ PETAR
PETRIĆ Marina PETAR, Gornje Selo, o. Šolta
PETRIĆ Marina TONKO, Velo Grablje, o. Hvar
PETRIĆEVIĆ P. IVAN
PETRIĆEVIĆ Ivana MATE, Sućuraj, o. Hvar
PETRIN Ive NADO, Zlarin, o. Zlarin
PETRINOVIĆ Fabijana JURE, Mirca, o. Brač
PETROŠIĆ Ivana FRANE
PETROV Grge ALEKSANDAR, Vodice, Šibenik
PETROV Alfonza IVAN, Vodice, Šibenik
PETROVAC Stjepana JURAJ, Pitve, o. Hvar
PETROVĆIĆ FRANE
PETROVIĆ CEDO, Stog, Zavidovići
PETROVIĆ ILIJA
PIACUN Pavla JURAJ, Sućuraj, o. Hvar
PIACUN Ante ROKO, Sućuraj, o. Hvar
PIANTANIDA Mihe IVO, Korčula, o. Korčula
PICELA ANTE, Lastovo, o. Lastovo
PIJETLOVIĆ NIKOLA
PIJEVAC IVAN, Dračnik
PIKUNIĆ Ante BARE, Pašman, o. Pašman
PILATOV Mate ANDRIJA, Vrsi, Zadar
PILIĆ RATKO, Šibenik
PILIP DUJE
PIPLICA IVKA
PIPLICA LJUBICA
PIPLOVIĆ NIKOLA, Split
PIRC F. KARLO
PIRC Cirila METOD, Kranj
PIROVIĆ Antuna ANTUN »ZANIN«, Blato, o. Korčula
PIROVIĆ IVO
PIROVIĆ Franka NEDELJKO, Blato, o. Korčula
PISETA LUĆIO
PIŠOT ZORAN, Selo, Ajdovščina
PITACCO Andrea ANDRIANO, Piran
PIVAC DAMJAN
PIVALICA ANTE
PIVALICA S. DINKO
PIVALICA MILIVOJ, Split
PlZANAC BARE, Tijesno, Split
PJEROV A. IVAN, Drvenik, Makarska
PJEVAŠEVIĆ Maksima SIMO, Ođak, Gračac
PLANĆIĆ Antuna JERKO, Svirče, o. Hvar
PLANJAN S. ANTE
PLASTIĆ ANTE
PLEHO Ivana JOSIP, Janjina, Pelješac
PLENKOVIĆ Jakova ANTUN, Svirče, o. Hvar
PLENKOVIĆ Ante BARTUL, Svirče, o. Hvar
PLENKOVIĆ Ivana ROKO, Sveta Nedjelja, o. Hvar
PLENKOVIĆ Slavomira VIKTOR, Jelsa, o. Hvar
PLESNIĆ S. IVAN
PLEŠTINA Pere PETAR
PLETIKOSIĆ IVO
PLETIKOSIĆ MATE, Split
PLOSNIĆ Luke ANTE, Stobreć, Split
POĆINA Gabrijela ŠIME, 1st, o. 1st
PODBOJ'F. FRANC, Ljubljana
PODUJE Mate MATE, Vis, o. Vis
POLANC Franca IVAN, Predmeja, Ajdovščina
POLEGUBIĆ P. CVITKO
POLEVIĆ LEO
POKLEPOVIĆ Luke ANDRIJA, Milna, o. Brač
POKLEPOVIĆ IVO

POLIĆ Mate ANDRIJA, Orah, Vrgorac
POLIĆ DUŠAN
POLH Jože ANTON, Pored pri Divači
POLH Jožefa JOŽEF, Kledrič, Trst
POLITEO PETAR
POLITEO Jurja STJEPAN, Vis, o. Vis
POUICAN IVAN
POLJUK Ivana ANDRIJA, Prigorec, Ivanec
POPOVIĆ D. DRAGO
POPOVIĆ MARKO
POSEDEL ANTON, Zemono, Vipava
POŠA Ivana ALBERTO, Račišće, o. Korčula
POŠA Mihe NENAD, Račišće, o. Korčula
POŠCIČ LUDVIG
POŽEG F. FRANC
POŽRL ALOJZ, Vremski Britof pri Divači
PRASKOVIĆ ILIJA
PRAVDAČIĆ Antona LUCIJAN, Rijeka
PRDIĆ Josipa MILAN, Pučišće, o. Brač
PREBANDA Nikole IVAN, Krapanj, o. Krapanj
PREBANDA Lovre IVO, Krapanj, o. Krapanj
PREBANDA JOZO, Brodarica, Šibenik
PREBANDA Ivana VJEKOSLAV, Brodarica, Šibenik
PRELA TRIPO
PRELAVAC Franca SLAVKO, Idrija
PRELOVEC CIRIL, Dubrovnik
PRESEČKI Dušana JULIUS, Kopna Križ
PRETNAR J. JOZE, Ljubljana
PREZZI GVIDO, Split
PRGA Ivana MARIN, Okrug Gornji, Trogir
PRGA PETAR
PRIBAClC BARTUL, Podšpilje, o. Vis
PRIBAČIĆ Ante TONĆI, Vis
PRIBETlC Mate PETAR
PRIJATIĆ PETAR
PRIMI PAVAO
PRINCIVOLI ANTE
PRINCIVOLI SPIRO
PRINClČ JOSIP, Gornje Carovo, Gorica
PRIRAD ANDRIJA, Trogir
PRIRAD IVAN, Trogir
PRIZMlC ANKA, Vela Luka, o. Korčula
PRIZMIĆ A. ANTE
PRIZMIĆ Kuzme JAKICA, Vela Luka, o. Korčula
PRIZMIĆ Jurja JURE, Vela Luka, o. Korčula
PRIZMIĆ Ivana KUZMA, Vela Luka, o. Korčula
PRIZMIĆ Ivana LJUBICA, Vela Luka, o. Korčula
PRIZMIĆ Ivana PETAR, Vela Luka, o. Korčula
PRIZMIĆ Jure TIHOMIR, Vela Luka, o. Korčula
PRKIĆ Vicka IVAN
PRKIĆ Miloša IVAN
PRKIĆ Ivana JOSIP
PRKIĆ Ivana ŠIME, Ramljane, Muć, Split
PROKOPAC MARKO, Split
PROKOPEC J. MARKO
PRUG NEDEUKO, Split
PRVINIĆ Ivana ANTE, Grohote, o. Šolta
PRVINIĆ Ivana FABIJAN, Grohote, o. Šolta
PRŽEN MARIN
PRŽEN RATKO
PUCEU FRANO
PUCEJ ANDREJ
PUGITO D. DINKO
PUHARIĆ Vice IVO, Makarska
PUHARIĆ JELKA
PUJATOV D. DINKO
PULJA S. JOSIP
PUNDA Marka MATE, Trogir
PUPAČIĆ Marina MARKO, Slime, Omiš
PURIN ANTE, Poreč
PURTIĆ ANTE, Srednje Selo, o. Šolta
PURTIĆ Marina BOZEN, Srednje Selo, o. Šolta
PURTIĆ Marina BOZlDAR, Srednje Selo, o. Šolta
PUTNIKOVIĆ N. SATURIN

RABANAŠIĆ Mate PETAR, Vis, o. Vis
RACETIN Štipana FRANE, Marina, Trogir
RAĆIĆ Jurja JAKOV, Vis, o. Vis
RAĆIĆ Nikole JAKOV, Vrbanj, o. Hvar
RAČIĆ Alberta JURE, Vrbanj, o. Hvar
RAĆIĆ Alberta MATE, Vrbanj, o. Hvar
RAČIĆ Ante TONI, Vrbanj, o. Hvar
RADAĆIĆ Antuna MIHOVIL, Jelsa, o. Hvar
RADAJIĆ Pavla NIKOLA, Lastovo, o. Lastovo
RADAKOVIĆ BRANKO
RADALJAC Ivana ANTE, Plina, Opuzen
RADE Frane ANTE, Čiovo, Trogir
RADE Frane ANTE, Trogir
RADE Duje JAKOV, Vranjica, Trogir

RADEČIĆ Petra DRAGO, Šibenik
RADELA Antona SELVESTAR, Podpeč, Koper
RADELIĆ Ivana BRANIMIR, Gradac
RADETIĆ SREĆKO
RADICA IVAN
RADICA Matije MATIJA, Trusak, Pula
RADIĆ Ante ANTE, Sutivan, o. Brač
RADIĆ ANTE, Šibenik
RADIĆ Marina ANTE, Okrug Gornji, Trogir
RADIĆ Jakova BLAŽ, Okrug Gornji, Trogir
RADIĆ Ivana BOŽO, Okrug Gornji, Trogir
RADIĆ DINKO, Bol, o. Brač
RADIĆ Ivana DINKO, Vis, o. Vis
RADIĆ Duje IVAN, Okrug Gornji, Trogir
RADIĆ IVAN, Okrug Gornji, Trogir
RADIĆ Petra JAKOV, Okrug Gornji, Trogir
RADIĆ Nikole JOSIP, Okrug Gornji, Trogir
RADIĆ JURE, Split
RADIĆ Luke KARLO, Okrug Gornji, Trogir
RADIĆ Mije UUBO, Bast, Makarska
RADIĆ Jure MARIN, Okrug Gornji, Trogir
RADIĆ MATO
RADIĆ MILENKO, Baška Voda
RADIĆ Ante NIKOLA, Baška Voda
RADIĆ Ante PETAR, Trogir
RADIĆ M. PETAR
RADIĆ Josipa PETAR, Trogir
RADIĆ Jakova TOMA »RADE«, Marina, Trogir
RADIĆ Vicka VICENCIN, Bol, o. Brač
RADIĆ Ivana VICKO, Okrug Gornji, Trogir
RADIŠIĆ DINKA, Vis, o. Vis
RADIŠIĆ Cvjetka DINKO
RADIŠIĆ DINKO »MENEGO«, Vis, o. Vis
RADIŠIĆ Ivana IVAN
RADMAN Marina ALEKSANDAR, Antofagasta, Cile
RADMAN Mladina ALEKSANDAR, Maslinica, o. Šolta
RADMAN Grge ANTE, Maslinica, o. Šolta
RADMAN Ante DARKO
RADMAN Jerka IVAN, Maslinica, o. Šolta
RADMAN IVO, Maslinica, o. Šolta
RADMAN Vicka JERKO
RADMAN Jerka MATE, Maslinica, o. Šolta
RADMAN Ante NIKO, Jelsa, o. Hvar
RADMAN ROKO, Maslinica, o. Šolta
RADMAN Petra VICE, Maslinica, o. Šolta
RADMAN Ante VICKO, Maslinica, o. Šolta
RADMAN VINKO, Maslinica, o. Šolta
RADNIĆ FERDINAND
RADNIĆ Ivana JOZO, Donji Muć, Split
RADNIĆ MIJO
RADNIĆ D. PETAR
RADOJČIĆ S. CVETKO
RADOJĆIĆ TONKA, Škrip, o. Brač
RADOJKOVIĆ Ante BLAŽ, Makarska
RADONIĆ BOZO, Pitve, o. Hvar
RADONIĆ MARIO, Pitve, o. Hvar
RADONIĆ Ivana RADOSLAV, Pitve, o. Hvar
RADONIĆ TADIJA
RADONIĆ S. VICKO
RADONIĆIĆ BOZIDAR
RADONIĆIĆ Josipa MARIJO, Dobrota, Kotor
RADONIĆIĆ VIDO
RADOŠEVIĆ IVO
RADOŠEVIĆ P. MATE
RADOŠIĆ Marcela MARCELO
RADOVAN Nikole ROKO, Lumbarda, o. Korčula
RADOVANČIĆ Vjekoslava JAKŠA, Bogomolje, o. Hvar
RADO VANI Ante IVAN »ZANE«, Jelsa, o. Hvar
RADOVANI Ante NIKOLA, Jelsa, o. Hvar
RADO VANI Vicka VINKO, Jelsa, o. Hvar
RADOVANOVIĆ BORIS
RADOVANOVIĆ Vjekoslava JAKŠA, Jelsa, o. Hvar
RADOVANOVIĆ VINKO, Jelsa, o. Hvar
RADOVČIĆ Srećka ANTE, Kaprije, o. Kaprije
RADOVĆIĆ BOZO
RADOVČIĆ DRAGO, Zadar
RADOVĆIĆ FRANO
RADOVĆIĆ Ivana JEROLIM, Kaprije, o. Kaprije
RADOVĆIĆ-SMOLIĆ Roka MARIJA, Kaprije, o. Kaprije
RADOVĆIĆ ROKO
RADOVIĆ FRANE
RADOVIĆ Ivana RADOSLAV, Pitve, o. Hvar

RADOVIĆ J. ŠIME
RADOVIĆ TADIJA
RADOVIĆ Marka VIDO
RADOVIĆ VICKO
RADOVNIKOVIĆ DUJE, Grohote, o. Šolta
RADOVNIKOVIĆ TONĆI, Split
RADUH Stipe BOŽO, Slatine, o. Čiovo
RADUKIĆ Šime ZARIJA, Peska, Mrkonjić Grad
RAFANELI Ivana IVO, Jelsa, o. Hvar
RAIĆ Ante PETAR, Split
RAIĆ Vicka VINKA, Split
RAIZ BERNARD
RAGUZIN J. ANTE
RAGUZIN Marka ANTE
RAGUZIN Marka MARKO, o. Ilovik-Sv. Petar, o. Lošinj
RAJČIĆ Jure C VITAN, Kaprije, o. Kaprije
RAJIĆ IVAN
RAJHAT Rudija PAVLE
RAKABELA R. RINO
RAKIĆ JOSIP
RAKIĆ Joze MATE, Višnjica, Vrgorac
RAKOCZY FRANE
RAKULJIĆ Jure ABRAM, Krilo Jesenice
RAKUUIĆ Ivana ANTE-TONKO, Krilo Jesenice
RAKULJIĆ Ante FILIP, Krilo Jesenice
RAKULJIĆ Mate IVAN, Krilo Jesenice
RAKULJIĆ Šime IVAN, Krilo Jesenice
RAKULJIĆ Jure IVAN, Krilo Jesenice
RAKULJIĆ Bariše IVAN , Krilo Jesenice
RAKULJIĆ Ivana IVAN, Krilo Jesenice
RAKUUIĆ Bariše MARIN, Krilo Jesenice
RAKULJIĆ Ante MIJO, Krilo Jesenice
RAKULJIĆ Jure SLAVKO, Krilo Jesenice
RAKULJIĆ Ante STANKO, Krilo Jesenice
RAKULJIĆ Ivana ŠPIRO, Krilo Jesenice
RAKULJIĆ Ante ŠPIRO, Krilo Jesenice
RAKVIN I. DANIJEL
RAKVIN IVAN
RAUEVIĆ JOSIP
RAUEVIĆ MILAN
RAMEŠA M. NIKOLA
RAMEŠA Grge ROKO, Murter, o. Murter
RAMIĆ IVO
RAMLJAK ANTE
RAMUAK J. JURE
RAMLJAK MATE, Split
RAOS ANTE, Makarska
RAOS Jure JOZO, Makarska
RAOS Joze JURE, Makarska
RAOS IVAN, Makarska
RAPIĆ Luke JADRE, Vinišće, Trogir
RAPIĆ Luke JURE, Marina, Trogir
RASPOR Pavela EDO, Prestranek
RAŠKOVIĆ Miloša RATOMIR
RATKOVIĆ IVAN
RATKOVIĆ LJ. IVO
RATKOVIĆ IVO
RAVKIN BOZO, Iž Mali, o. Iž
RAVKIN Mate BRANKO, Iž Mali, o. Iž
RAVKIN Mate VLADIMIR, Iž Mali, o. Iž
RAVLIĆ ANTE
RAZLOG Frane IVAN, Orebić, Pelješac
RAZMILIĆ STIPE, Supetar, o. Brač
RAZMILOVIĆ Viktora STJEPAN
RAZEM ANTON, Lokev, Sežana
RAŽEM F. SREČKO, Bazovica, Trst
RAŽIĆ IBRO
REBEC FRANC, Palčje pri Pivki
REBEC Jakoba IVAN, Gosenje
REBEK Ivana VIKTOR, Kamnje
REBULA J. IVO, Krnica, Pula
REIĆ P. ANTE, Split
REIĆ Ante BRUNO
REIĆ Ante DUJE, Split
REIĆ FRANE
REIĆ PETAR, Split
REITOBER Karla KARLO, Ston, Pelješac
REKSA Pavla PAVAO, Vaska, Podravska Slatina
REUIĆ JAKOV
RELJIĆ Josipa SLAVKO, Jelsa, o. Hvar
RENDIĆ Mate JURAJ, Supetar, o. Brač
REPANIĆ Ante ANTE, Komiža, o. Vis
REPANIĆ Frane NIKOLA, Solin
RESKUŠIĆ Pavla NIKOLA, Komiža, o. Vis
RESKUŠIĆ Petra NIKOLA
RESTOVIĆ Ivana ANTE, Krilo Jesenice
RESTO VIĆ Ivana DINKO, Krilo Jesenice
RESTOVIĆ Ante IVAN, Krilo Jesenice
RESTOVIĆ JERKO
RESTOVIĆ PETAR »MAMICA«, Vis, o. Vis
RESTOVIČ PETAR, Nerežišče, o. Brač
RESTOVIĆ TONI
RESTOVIĆ VICKO
RESTOVIĆ Ivana ZDENKO, Krilo Jesenice
REŠIĆ Joze TROJKO, Lastovo, o. Lastovo
RIBIČIĆ PETAR
RICOV I. IVAN

RIHARD IVAN, Ljubljana
RIUE Ivana VINKO, Trogir
RINČIĆ Marka IVAN, Marina, Trogir
RINČIĆ Jakova MARKO, Marina, Trogir
RISMONDO Ljube PETAR, Makarska
RITZ IVO
RIVAROLI Pavla FRANJO, Bjelovar
ROCAN VLATKO
RODIĆ ANTE
ROGIĆ Frane MIRKO
ROGLJIĆ DINKO
ROGOŠIĆ BRUNO, Split
ROGOŠIĆ Petra DRAGO, Podšpilje, o. Vis
ROGOŠIĆ Ivana PETAR, Svinišće, Omiš
ROGOŠIĆ Tome NEDJELKO, Orebić, Pelješac
ROGULIĆ SLAVKO, Solin
ROGULJ Stjepana JURE
ROGUUIĆ JOZO
ROGULJIĆ Stjepana LOVRE, Roža, Senj
ROJE BOŽIDAR
ROJE Josipa IVAN, Split
ROJE JAKOV
ROKI ANKA
ROKI Mate ANTE
ROKI MARCELA, Vis, o. Vis
ROKI Mihe MIĆE, Vis, o. Vis
ROKI Mihe MIKI, Vis, o. Vis
ROKI Nikole NIKOLA
ROKI TONĆI, Vis, o. Vis
ROKABELA Rikarda NIKOLA, Sinj
ROKABELA Nike NINO
ROKO ANTE, Solin
ROMAC ANTE, Split
ROSANDIĆ ŠPIRO, Split
ROSO I. ANTE
ROSO Tome FRANKO, Stari Grad, o. Hvar
ROSO Josipa JOSIP, Hvar, o. Hvar
ROSETI GRGO
ROŠIN KLARA
ROVAN Marija GVIDO
ROVELIĆ Antona LEON
ROŽET Jože IVAN, Gorica
ROZIĆ Lovre ANTE »POLUŠ«, Trogir
ROŽIĆ CIRO
ROŽIĆ Vicka IVO, Trogir
ROŽIĆ Nikole PETAR
ROŽIĆ Petra ŠPIRO, Trogir
ROŽIĆ Špira VICKO »CRVENI«, Trogir
ROŽIĆ Kažimira VICKO, Trogir
ROŽIĆ Špira VICKO, Trogir
RUBEŠA Vicka IVAN, Vela Luka, o. Korčula
RUBEŠA Luke IVAN, Vela Luka, o. Korčula
RUBEŠA Kuzme KUZMA, Vela Luka, o. Korčula
RUBINIĆ Stjepana GRGO, Gromin Dolac, o. Hvar
RUBINIĆ Ante IVO, Gromin Dolac, o. Hvar
RUBINIĆ Ante IVO, Jelsa, o. Hvar
RUDAN MIRO
RUDAN Martina STJEPAN, Bogomolje, o. Hvar
RUDAN Dragutina STIPE »BIMBIN«, Bogomolje, o. Hvar
RUDIĆ Kostantina ANTE, Split
RUDIĆ Vicka IVAN, Grohote, o. Šolta
RUDIĆ IVAN, Drvenik, Makarska
RUGELJ Jerneja VILIM, Krmelj, Sevnica
RUIĆ Ante IVAN
RUIĆ Vicka IVAN, Grohote, o. Šolta
RUIĆ Vicka NIKOLA, Grohote, o. Šolta
RULJANĆIĆ I. IVO
RUPNIĆ FRANE, Pazin
RUPNIK FRANC
RUSSO ANTE
RUSSO MARIN
RUSSO MIJO
RUSSO Grispinijana MIJO, Trogir
RUSSO VITO
RUŠEV Bože ŠPIRO, Preko, o. Ugljan
RUŠINIĆ IVO, Iž Mali, o. Iž
RUŠINIĆ Roka MIROSLAV »BUKEŽ«, Muo, Kotor
RUŠINIĆ Ivana SVETKA, rod. Baučić, Iž Veli, o. Iž
RUŠINOVIĆ Stjepana IVAN, Drvenik Veli, o. Drvenik Veli
RUŠINOVIĆ Frane NIKOLA, Split
RUTAR I. ANTON, Poljubinj pri Tolminu
RUŽEVIĆ Marina ANTE, Vrboska, o. Hvar
RUŽEVIĆ Ante MARIN, Vrboska, o. Hvar
RUŽEVIĆ Ante NIKOLA, Vrboska, o. Hvar
RUŽEVIĆ Nikole TONKO-ANTE, Vrboska, o. Hvar
RUZlĆ Martina JERKO, Split
RUŽIĆ VJEKO, Split
RUŽIĆ Marka VLADISLAV, Balić, Viži-nada, Pula

SABIONCELLO NIKOLA
SABJANOVIĆ Stjepa ANTE, Jelsa, o. Hvar

SABLIC ILIJA (ILIJICA), Vis, o. Vis
SADOR FRANE
SADRIĆ IVAN
SAIN I. AUGUST
SAJE ANTE, Žrnovo, o. Korčula
SAMAC Nikole IVAN, Split
SAMAC Nikole JURE, Split
SAMBRAILO MARKO, Korčula, o. Korčula
SAMBUCCINI MAURO
SAMBUNJAK S. KRSTO
SAMOHOD Petra PETAR, Vodice, Šibenik
SANGALETI Ivana LOVRE, Lastovo, o. Lastovo
SANKO Marijana MATE, Podgora, Makarska
SANKOVIĆ Karla ANTON, Koper
SANSOVIĆ Ivana IVO, Korčula, o. Korčula
SARDELIC ANTE
SARDELIC-KRAUEVIĆ Marka VID, Blato, o. Korčula
SARDELIC VINKO
SARDELIC Stjepana VLADO
SARIC ANTE
SARIĆ Petra JOSIP, Drniš
SARJANOVIĆ Stjepana ANTE, Jelsa, o. Hvar
SAPUNAR TOMO
SAPUNAR ZORISLAV
SASIĆ VINKO, Baška Voda
SAŠA Ante IVAN
SAŠA Vice MILAN
SATAIC Mije ALOJZ, Torćec, Koprivnica
SAVIN ANTE, Kaštel Lukšić
SAVIN S. MARKO
SAZUNIĆ AUGUSTIN, Vrboska, o. Hvar
SAZUNIC BRANKO, Vrboska, o. Hvar
SAZUNIĆ IVAN, Vrboska, o. Hvar
SAZUNIĆ STIPE, Vrboska, o. Hvar
SEDMAK J. RADOSLAV, Sv. Križ, Trst
SEDMAK NIKOLA
SEGARIĆ Dinka JOSIP, 1st, o. 1st
SEGARIĆ Šime MILIVOJ, 1st, o. 1st
SEGARIĆ MATE, 1st, o. 1st
SEKUL Marka PETAR, Milna, o. Brač
SEMAC JOSIP
SEMADAN A. JURE
SEMARAD F. TRIPO
SELMAN Jure OLIMPIJA, rod. Marin, Zrnovnica, Split
SEMERCIĆ MIHOVIL, Baška, o. Krk
SERDAR MIRKO
SERTIĆ Josipa MILE
SERVENTIĆ D. FRANO
SESA ANTE, Primošten
SESA Vicka ĐURO, Korčula, o. Korčula
SESA MIKO, Korčula, o. Korčula
SESA V. JURE, Korčula, o. Korčula
SESIĆ T. STJEPAN
SESTIĆ IVAN
SFARĆIĆ IVAN
SIKIRIĆ Roka ANDRIJA, Bibinje, Zadar
SIKIRIĆ Josipa PERO, Orebić, Pelješac
SIKIRIĆ PAVAO
SILIĆ Martina IVAN »GILE«, Račišće, o. Korčula
SILIĆ IVAN
SILIĆ Mate LJUBO-ANTE, Račišće, o. Korčula
SILIĆ Mate MARKO, Račišće, o. Korčula
SILIĆ MARKO »KOMAR«, Račišće, o. Korčula
SILIĆ Mate MATE, Račišće, o. Korčula
SILIĆ MATE »PEKO«, Račišće, o. Korčula
SILIĆ MATE »FATARA«, Račišće, o. Korčula
SILIĆ PROSPER, Vis
SILIĆ Martina RUSKO »FATARA«, Račišće, o. Korčula
SILIĆ SRETEN
SILIĆ Antuna STJEPAN »FATA«, Račišće, o. Korčula
SILIĆ STJEPAN
SIMIĆ FRANE
SIMIĆ Ante IVAN, Lastovo, o. Lastovo
SIMIĆEVIĆ DINKO, Split
SIMONELLI Rikarda ANTE
SIMOVIĆ PETAR
SIMOVIĆ STJEPKO
SIMOVIĆ VELISLAV, Kalenice
SIMUNIĆ ALEKSA, Rijeka
SIMUNIĆ LIDIJA
SINDIJA B. MIRKO
SINKOVIĆ Antuna NEDELJKO, Baćine, Ploče
SINOVĆIĆ Martina ROMANO, Donje Selo, o. Šolta
SINOVĆIĆ SREĆKO, Grohote, o. Šolta
SINOVĆIĆ Tome VLADE, Donje Selo, o. Šolta
SIPIĆ N. SLAVKO
SIRKOVIĆ Jurja ZORA

SIROTIĆ Dominika ALBIN, Petrovija, Pula
SIROTKOVIĆ HODIMIR
SIROTKOVIĆ MARIJO
SIROTKOVIĆ SLA VOMIR
SIROVICA Josipa JOSIP, Vela Luka, o. Korčula
SIROVICA Josipa KAZIMIR
SISARIĆ Ante DUŠAN, Podgora, Makarska
SISARIĆ Ante JURE, Podgora, Makarska
SIVIĆ Marinka IVAN, Šibenik
SIZGOREO Andrije VITORIJA, Lastovo, o. Lastovo
SJAUŠ IVAN
SKANSI Luke PETAR, Sumartin, o. Brač
SKANSI Ante VICKO, Sumartin, o. Brač
SKOĆIĆ Marjana ANKA, rod. Bacalja, Ugljan, o. Ugljan
SKOK M. VJEKOSLAV
SKOKO ANTE, Drvenik Veli, o. Drvenik Veli
SKOKO Ante DANIEL, Slatine, o. Čiovo
SKOKO Ante IVAN, Slatine, o. Čiovo
SKOKO JURE, Drvenik Veli, o. Drvenik Veli
SKOKO MATE, Drvenik Veli, o. Drvenik Veli
SKRATULJA JAKOV, Lastovo, o. Lastovo
SKORIN ZVONIMIR
SKRAČIĆ Marka IVAN
SKRACIĆ Narcisa MILIVOJ
SKRMETA MILE, Poljica
SKRNIĆ Ante MATE, Milna, o. Brač
SKUBIN Jožefa FRANC, Jezerca, Drežnica, Tolmin
SLADE BLAZ
SLADE Ivana ZORANA, Trogir
SLADIĆ Mate ANTE, Sućuraj, o. Hvar
SLADIĆ F. BOŠKO
SLADIĆ Dinka IVAN, Sućuraj, o. Hvar
SLADIĆ MARIO
SLADIĆ MARKO
SLADIĆ Dinka NIKO, Sućuraj, o. Hvar
SLADOVLJEV F. FERDINAND
SLANČIĆ I. ANTUN
SLAVIC Mate ANTE, Sućuraj, o. Hvar
SLAVIĆ Mate ANTE, Sućuraj, o. Hvar
SLAVIĆ Dinka IVAN, Sućuraj, o. Hvar
SLAVIĆ Dinka NIKO, Sućuraj, o. Hvar
SLIPANOVIĆ Ivana STJEPAN, Prozor
SMIUANIĆ D. NIKOLA
SMIUANIĆ NIKŠA, Šibenik
SMODLAKA OZREN, Split
SMODLAKA ZLATA
SMOJE Duje ANTE, Split
SMOJE BRUNO
SMOJVER FABJAN, Soline, Dugi Otok
SMOJVER IVO, Zapuntel, o. Molat
SMOJVER MARKO
SMOKVINA Pavla VIKTOR, Krasnica
SMOUAN Josipa MIRKO, 1st, o. 1st
SOBIN ANTE
SOBIN IVAN
SOKOLIĆ EMIR, Nerezine, o. Lošinj
SOKOLIĆ TOMISLAV, Novi Vinodolski
SOLINA Sebastijana MIRKO, Ptuj
SOMOVILLA DANIELE
SORIĆ IVAN
SORIĆ HRVOJE
SORIĆ MIUENKO
SOŠKIĆ JOSIP
SOZA ANTE, Primošten
SOŽA IVAN
SPADAVECHIA JAKOV, Split
SPONZA Silvija ANTE, Split
SPONZA TONKO, Split
SRDAREVIĆ Ilije DAVOR
SRDELIĆ Vinka ČEDNA, Split
SRDELIĆ Marina IVAN, Split
SRDELIĆ Stjepana PA VICA, Split
SRDELIĆ Stjepana VINKO, Split
SREBRNIĆ Jožefa MARTIN, Šent Jurij, Celje
SREBRNIK PETAR
SRHOJ I. ANTUN
SRHOJ S. STJEPAN
SRŠEN Grge GRGO
SRŠEN MIRKO
SRZENTIĆ ANTE
SRZENTIĆ FRANE, Sumartin, o. Brač
SRZENTIĆ MARICA
SRZENTIĆ NIKOLA
SRZIĆ Marina JOŠKO, Makarska
SRZIĆ S. JOZO
SRZIĆ Šimuna NIKOLA, Makarska
SRZIĆ SLAVKO, Makarska
SRZIĆ Spira ZANE, Makarska
SRDAREVIĆ DAVOR, Blato, o. Korčula
STAGLIČIĆ Jakova ŠIME
STANČEVIĆ Julija SLAVKO
STANČIĆ I. ANTE
STANČIĆ Ivana ANTE, Dol, o. Hvar
STANČIĆ LIKA, Zadar
STANČIĆ Ivana JURE, Baška Voda
STANČIĆ LJUBO, Sumartin, o. Brač
STANČIĆ Frane PAVE, Sumartin, o. Brač

STANĆIĆ Jakova PETAR, Sumartin, o. Brač
STANČIĆ Ivana SREČKO, Baška Voda
STANČIČ Bartula ŠTIPAN, Sumartin, o. Brač
STANČIČ VILIM, Baška Voda
STANIČ MANDICA
STANIĆIĆ ANTE
STANIČIĆ Joze DARKO, Baška Voda, Makarska
STANIČIČ IVAN
STANIČIĆ JERKO
STANIČIĆ Luke MATE »VILIM«, Baška Voda
STANIČIĆ MIUENKO
STANIČIĆ PETAR
STANIČIĆ ZDRAVKO
STANIČIĆ Fabjana ZVONKO, Baška Voda, Makarska
STANIČIĆ Krste ŽARKO, Bol, o. Brač
STANIŠIĆ JURAJ
STANIŠIĆ MATKO
STANIŠIĆ VALTER
STANKOVIĆ DRAGO
STANKOVIĆ LJUBICA
STANOJEVIĆ Bože ANTE, Komiža, o. Vis
STANOJEVIĆ Josipa ANTE, Komiža, o. Vis
STANOJEVIĆ BOZO, Komiža, o. Vis
STANOJEVIĆ Mate JOSIP, Komiža, o. Vis
STANOJEVIĆ Mate VICKO »TABAKIN«, Komiža, o. Vis
STEFANČIČ Ivana IVAN, Sv. Križ, Trst
STELA ĐURO, Split
STERGAR A. ALOJZ, Koritnica, Tolmin
STIJEPIĆ Antona NIKOLA, Vrućica, Pelješac
STIPANIĆ EMIL
STIPANIĆ M. JANKO
STIPANOVIĆ STJEPAN
STIPČEVIĆ I. ŠIME
STIPČIĆ Rudolfa MIĆO, Pula
STIPETIĆ PETAR
STIPIĆ MIĆE
STIPIŠIĆ JURAJ
STJEPANOVIĆ Ivana STJEPAN, Doljani, Prozor
STJEVČIĆ ILIJA
STOIŠIN Arsena ARSEN, Žabljak
STOIĆIN Josipa NIKOLA, Crikvenica
STOJNIĆ D. OREST
STOJOVIČ M. VLADO
STOŽIĆ J. MARIJO
STRAZIJO BARICA, Brusje, o. Hvar
STRAZUŠIĆ VICKO
STRAŽIĆ IVAN, Jezera, o. Mljet
STRAŽIĆIĆ VICKO
STRBIĆ Jurja ANTE, Beograd
STRBIĆ D. MATE
STRGAĆIĆ U. VLADIMIR
SUDIĆ Ante IVAN, Krilo Jesenice
SUDIĆ IVAN, Krilo Jesenice
SUDIĆ Ivana MARIN, Krilo Jesenice
SULĆIĆ Pave NIKOLA, Pučišće, o. Brač
SULĆIĆ ROMEO
SULČIĆ Maria VIRGIL, Trst
SUKNO Nikole MATE, Cavtat
SUMIČ FRANE
SUMIĆ JURE, Podgora, Makarska
SUMIČ Jure VITO, Podgora, Makarska
SUMIĆ Mate VJEKO, Podgora, Makarska
SUNDAR ROMAN
SUPRONOV Andrije ALEKSANDAR, Brinj
SURIĆ Mate GRGO
SURJAN Antuna CVITO, Vela Luka, o. Korčula
SURJAN Franka DONKO »MORO«, Vela Luka, o. Korčula
SURJAN Donka DONKO, Vela Luka, o. Korčula
SURJAN IVAN »FUSTA«, Vela Luka
SURJAN Ivana IVAN »LALA«, Vela Luka, o. Korčula
SURJAN Donka NEDEUKO, Vela Luka, o. Korčula
SURJAN Kuzme KUZMA »PEHE«, Vela Luka, o. Korčula
SURJAN Donka MARKO »RUBO«, Vela Luka, o. Korčula
SURJAN Petra PERICA, Vela Luka, o. Korčula
SURJAN Petra PETAR, Trpanj, Pelješac
SURJAN Marka SLOBODAN »RUBO«, Vela Luka, o. Korčula
SURJAN Antuna TIBERIO, Vela Luka, o. Korčula
SUŠA JERKO
SUŠIĆ ALEKSANDAR
SUTLOVIĆ Šime IVO, Iž Veli, o. Iž
SUTLOVIĆ MARJAN, Iž Veli, o. Iž
SUZAN Ante JOSIP, Milna, o. Brač
SVARĆIĆ IVAN
SVARClĆ Nikole PETAR, Milna, o. Brač
SVARĆIĆ Marka VINKO, Milna, o. Brač

SVILAR Laze NIKOLA
SVIRClĆ M. JERKO
SVIRČIĆ A. JERKO

SABAN MIROSLAV
ŠABIĆ Ante IVO, Makarska
ŠAGOR JOSIP, Lastovo, o. Lastovo
SAGOR Kriste KRISTO
ŠAIN Ivana PETAR, Kneža, o. Korčula
SALE Marina ANDRIJA, Žrnovo, o. Korčula
SANKOVIĆ Antona KARLO, Pula
SANTIĆ Krste IVAN, Lastovo, o. Lastovo
SANTIĆ Joze IVAN
SANTIĆ URBAN, Pučišće, o. Brač
SARIĆ Jerolima ANTE
ŠARIĆ ANTE
ŠARIĆ Ante DALIBOR, Split
SARIĆ P. JOZO
ŠARIĆ Nikole MATE, Prugovo, Split
ŠARIĆ Stanka MELKO
ŠARIĆ N. KRSTO
ŠARIĆ Jure ŠIME, Tijesno, Šibenik
ŠAROLIĆ IVAN
ŠARUNIĆ Bože AUGUSTIN, Savar, Dugi Otok
ŠATALIĆ Bože MARIO, Rava, o. Rava
ŠAVRIĆ FRANE
ŠĆEPANOVIĆ Antuna IVAN, Sv. Nedjelja, o. Hvar
ŠEGEDIN ANTE, Korčula, o. Korčula
ŠEGIĆ Marka MARIJAN, Ugljan, o. Ugljan
ŠEGOTA Andrije ANDRIJA, Rijeka
ŠEGOTA STJEPAN
ŠEGOVIĆ Josipa MATE
ŠEGULJA J. IVAN
ŠEGVIĆ IVO, Split
ŠEKOVIĆ MILUTIN
ŠEPARICA NIKO
ŠEPAROVIĆ Antona ANTE
ŠEPAROVIĆ Jurija JURAJ, Blato, o. Korčula
ŠEPUT IVO, Vrućica, Pelješac
ŠESNIĆ Ivana STJEPAN
ŠESTIĆ IVAN
ŠEŠELJ Ivana IVAN, Podgradina
ŠEŠELJA Mate ŠIME, Zaglav, Dugi Otok
ŠEVERDIJA ANTE
ŠEVERDIJA Marka GRGO, Zaton, Šibenik
ŠEVERLIJA Roka GOJKO »JOZlLOV«, Zaton, Šibenik
ŠIK IVAN, Čepki pri Rižani, Koper
ŠIK GVIDO, Ćepki pri Rižani, Koper
ŠIKIĆ Nikole ŠIME
ŠIKIĆ J. VATROSLAV
ŠIL MIROSLAV
ŠILIĆ BRANKO, Trogir
ŠILOVIĆ Šimuna OLIMPIJO, Split
ŠILOVIĆ STANKO, Split
ŠIMANIĆ Augusta ALEKSANDAR, Rijeka
ŠIMENKO I. VALENTIN
SIMETOVIĆ Nikole IVO, Bol, o. Brač
ŠIMIĆ FRANE, Tučepi, Makarska
ŠIMIĆ Šimuna IVAN
ŠIMIĆ IVO, Lastovo, o. Lastovo
ŠIMIĆ-BLAŠKOVIĆ LUCIJA
ŠIMIĆ VIKTOR, Seget, Trogir
ŠIMINČEVIĆ Šime DINKO
ŠIMUNOVIĆ MATE, Račišće, o. Korčula
ŠIMUNOVIĆ MIRKO
ŠIMUNOVIĆ ZDRAVKO, o. Brač
ŠIRONJA JOVO
ŠIŠEVIĆ Ive IVO, Dubrovnik
ŠIT LUCIJA, Lastovo, o. Lastovo
ŠIT VIKTORIJA, Lastovo, o. Lastovo
ŠITIĆ Paška PETAR, Split
ŠITIN Antona AMBROZIJE, Kaštel Lukšić
ŠKARA DINKO
ŠKARICA FILIP
ŠKARICA Marina MILIVOJ, Baška Voda
ŠKARO Ilije MILAN
ŠKARPA Ivana JUGOSLAV, Stari Grad, o. Hvar
ŠKEVIN Jakova DRAGO, Betina, o. Murter
ŠKOKO IVAN
ŠKOKO Ivana MATE, Drvenik Veli, o. Drvenik Veli
ŠKORO IVO, Drvenik Veli, o. Drvenik Veli
ŠKOLKI GALIJAN
ŠKOUAREV I. MILO
ŠKORIĆ L. ANTE
ŠKORIĆ Ivana FRANE
ŠKORIĆ IVAN
ŠKRATUUA Ivana JAKOV
ŠKRINJAR Franca BRANKO, Sežana
ŠKRIVANIĆ MATE
ŠKROBICA Marina ANTE, Slatine, o. Čiovo
ŠKROBICA Andrije DUJE, Marina, Trogir
ŠKROBICA Josipa IVAN, Slatine, o. Čiovo

ŠKROBICA Joze IVAN, Slatine, o. Čiovo
ŠKROBICA Marina KRUNO, Slatine, o. Čiovo
ŠKROBICA Duje MARIN, Slatine, o. Čiovo
ŠKROBICA Marina MILE, Slatine, o. Čiovo
ŠKUGOR Ante ANTE, Dubrava, Šibenik
ŠKUNCA F. IVAN
ŠKUNCA F. JOSIP
ŠOLIČ Luke IVAN
ŠOLIĆ IVO, Makarska
ŠOLIČ ŠIME, Ždrelac, o. Pašman
ŠOLJAČIČ Jakova MIČE, Rudine, o. Hvar
ŠOLJAN Ante FRANE, Stari Grad, o. Hvar
ŠOLJAN Vicka GRGO, Stari Grad, o. Hvar
ŠOLJAN Mate JURAJ, Stari Grad, o. Hvar
ŠOLJAN Jakova MIČE, Stari Grad, o. Hvar
ŠOLJAN NIKO
ŠORE ANTE, Split
ŠORE Ante MARKO, Split
ŠORE Ante TOMISLAV, Split
ŠORE VLADO, Split
ŠOŠIĆ Jure IVAN, Brela, Makarska
ŠOŠIĆ MARIN
ŠOŠIĆ Tome STIPE, Kaštel Gomilica
ŠPACAL Ante MARKO, Sumartin, o, Brač
ŠPADA JOSIP
ŠPERKO Jure ANTE
ŠPREAFICO LINO
ŠRAJER A. BORIVOJ
ŠTAMBUK ADAM, Sumartin, o. Brač
ŠTAMBUK Milana ANTE, Split
ŠTAMBUK Ante ALBIN, Sumartin, o. Brač
ŠTAMBUK Ante BRUNO
ŠTAMBUK BOŽIDAR
ŠTAMBUK DANE
ŠTAMBUK DUŠAN
ŠTAMBUK DRAGUTIN
ŠTAMBUK HRVOJE, Sumartin, o. Brač
ŠTAMBUK Petra JOSIP, Sumartin, o. Brač
ŠTAMBUK Ante PETAR, Sumartin, o. Brač
ŠTAMBUK Tome PINO, Sumartin, o. Brač
ŠTAMBUK Nikole TONKO, Selca, o. Brač
ŠTAMBUK ZDENKO
ŠTAMPALIJA Marka JOSIP, Biograd n/m
ŠTANGER Alekse MILAN
ŠTEMBERGER Matije IVAN, Kuteževo, Ilirska Bistrica
ŠTETA ĐURO
ŠTIMAC MILAN
ŠTIMAC J. MIRKO
ŠTIMAC MIRKO
ŠTOK Franje MIROSLAV, Skopo, Sežana
ŠTOLFA Karela RAFAEL, Volčji grad, Sežana
ŠTOLFA REDENTO
ŠTORIĆ Krševana KRSTO, Neviđane, o. Pašman
ŠTUK S. STJEPAN
ŠTURM Jožefa IVAN, Prapetno, Tolmin
ŠUBARČIČ VLADO, Split
ŠUC ALOJZ, Pliskovica, Sežana
ŠULENTA Martina BRANKO, Drašnice, Makarska
ŠULJAGA Nikole MLADEN
SUMERA Krste JOSIP, Krapanj, o. Krapanj
SUMERA Ivana VICE, Krapanj, o. Krapanj
SUMERA VINKA, žena Ivana, Krapanj, o. Krapanj
ŠURKALO DINKO, Šibenik
ŠUTIČ TOMICA
ŠUŠUIČ M. BRANKO
ŠUŠMELJ FRANC, Prvačina, Nova Gorica
ŠVAGELJ Alojza EMIL, Kobdilj, Sežana

TABAIN Nikole BRANKO, Vela Luka, o. Korčula
TABAIN SEVERIN
TABAK Jure ANTUN, Pitve, o. Hvar
TABAK Antuna DIMITRIJE, Pitve, o. Hvar
TADIA Mate LJUBO, Povija, o. Brač
TADIČ Ivana ANTE
TADIĆ M. IVAN
TADIČ IVO, Split
TADIĆ Andrije MATE, Stari Grad, o. Hvar
TADIN LJUBO
TAFRA ROKO
TAJIĆ ANĐELKO
TALIJANČIĆ Lovre ANTE, Igrane, Makarska
TAMBAČA Šime STANKO, Šibenik

TANAĆ STJEPAN
TANGAR JOSIP
TANFARA KRSTO
TANFARA Nikole MIRO, Krapanj, o. Krapanj
TANFARA Nikole SVETIN, Krapanj, o. Krapanj
TARAS Stjepana JURAJ
TARAŠIĆ Mate ANDRIJA, Stomorska, o. Šolta
TARLAO F. ALFRED, Milje, Trst
TAROKIĆ Josipa STANISLAV, Ždrelac, o. Pašman
TAUŠIĆ Frane ANTE, Split
TAVAČ STJEPAN
TEBALDI Josipa JOSIP
TELEĆAN Milivoja ALEKSANDAR, Brasar
TENCE ANGEL, Sv. Križ, Trst
TEREK BRANIMIR
TERZE Ante JOSIP, Crivac, Muć, Split
TEŠKERA ANTE
TIBLJAŠ IVAN, Sklanica, Rijeka
TIĆIĆ Ante JOSIP
TINČIĆ ALEKSANDAR
TINĆIĆ IVAN
TOCIU VENANCIO
TOKIĆ Jakova IVAN, Muć Donji, Split
TOLIĆ Ante DRINKO, Vrgorac
TOLIĆ PETAR, Pelješac
TOLIĆ VJEKOSLAV, Buzovaće
TOMAŠ Filipa ANTE, Krilo Jesenice
TOMAŠ ANTE
TOMAŠ Lovre FELE
TOMAŠ Mate FILIP, Krilo Jesenice
TOMAŠ Vlade FRANE, Krilo Jesenice
TOMAŠ Ivana FRANE »HRVAT«, Krilo Jesenice
TOMAŠ Vladimira IVAN »VOJVODA«, Krilo Jesenice
TOMAŠ Stipe IVAN »ŠILO«, Krilo Jesenice
TOMAŠ Joze IVAN, Krilo Jesenice
TOMAŠ JELA
TOMAŠ Ante JURE, Krilo Jesenice
TOMAŠ Filipa JURE, Krilo Jesenice
TOMAŠ Lovre LOVRE, Blato, o. Korćula
TOMAŠ LUCE
TOMAŠ Stipe MARIN »GEĐO«, Krilo Jesenice
TOMAŠ Vlade RADOSLAV, Krilo Jesenice
TOMAŠ STJEPAN
TOMAŠ TOMISLAV
TOMAŠ Vladimira VLADIMIR, Krilo Jesenice
TOMAŠEVIĆ Ante ANDRIJA, Baćina, Kardeljevo
TOMAŠEVIĆ Petra JURAJ, Postire, o. Brač
TOMAŠEVIĆ Jurja PETAR, Postire, o. Brač
TOMAŠIĆ Andrije IVAN, Korčula, o. Korčula
TOMAŠIĆ J. PETAR
TOMAŠIĆ Dinka UROŠ, Smokvica, o. Korčula
TOMAŠIN JAKOV
TOMAZEO PETAR
TOMIĆ Bože ANTE, Krilo Jesenice
TOMIĆ ANTE, Vranjic, Split
TOMIĆ ANTE
TOMIĆ Dinka ANTE, Jelsa, o. Hvar
TOMIĆ BOZO, Split
TOMIĆ A. EUGEN
TOMIĆ Marka FILIP, Krilo Jesenice
TOMIĆ Stjepana FILIP, Krilo Jesenice
TOMIĆ I. IVAN
TOMIĆ Marka JOZO, Krilo Jesenice
TOMIĆ Mihovila JURAJ, Jelsa, o. Hvar
TOMIĆ Ivana KAZIMIR, Krilo Jesenice
TOMIĆ KREŠO, Komiža, o. Vis
TOMIĆ Ivana LUKA, Krilo Jesenice
TOMIĆ Ivana MARIN, Krilo Jesenice
TOMIĆ MARKO, Split
TOMIĆ MATE
TOMIĆ Andrije MIRO, Jelsa, o. Hvar
TOMIĆ Jakova NIKOLA, Vis, o. Vis
TOMIĆ NIKOLA
TOMIĆ Dinka PAVAO, Vis, o. Vis
TOMIĆ Ante PROŠPER, Jelsa, o. Hvar
TOMIĆ Andrije SEBASTIJAN, Jelsa, o. Hvar
TOMIĆ Franka SILVESTAR, Cara, o. Korčula
TOMIĆ Filipa ŠTIPAN, Krilo Jesenice
TOMIĆ Marka VESELIN, Drvar
TOMIĆ Mate VJEKOSLAV, Vis, o. Vis
TOMIĆ Marka VLADIMIR, Krilo Jesenice
TOMlClĆ Mate EUGEN, Labin, Pula
TOMINC Franca FRANC, Šmihel, Postojna
TOMINIĆ FRANE
TOMŠIČ Josipa JANEZ, Postojna
TONĆETIĆ Ivana VLADIMIR, Pula
TONIĆ IVAN, Muć, Split
TONJA ALOJZ

TOPIC I. IVAN
TOPIC JURE, Makarska
TOPOLNIK Jožefa KAREL, Zervinci, Ormož
TORBARINA BALDO
TORBICA MILAN, Prijedor
TORDIĆ JURE
TORE Frane ALEKSA, Komiža, o. Vis
TORE BRACO, Komiža, o. Vis
TORE IVO, Komiža, o. Vis
TORE PETAR, Komiža, o. Vis
TORE VICKO, Komiža, o. Vis
TORIĆ A. NIKOLA, 'Šibenik
TOROS Ivana DARKO, Medana, Gorica
TOŽULOV ZDENKO
TORKAR Mate ANTE, Krilo Jesenice
TORKAR FILIP, Makarska
TORKAR FRANC, Porezin, Tolmin
TORKAR MILENA
TORKAR Vicka TONKA, Split
TROJKOVIĆ DRAGO, Lastovo, o. Lastovo
TRAMUNTANA JOSIP
TRAMPUZ Tone FRANC, Mavhinje, Trst
TRAVAS Ivana DRAGAN, Barbat, o. Rab
TRA VAŠ IVAN »ŠPRLJE«, Barbat, o. Rab
TRAVAŠ ŠIME »CARUGA«, Barbat, o. Rab
TRAVICA Krševana DRAGUTIN, Mrljane, o. Pašman
TRAVICA SLAVKO, Mrljane, o. Pašman
TRBUŠKOVIĆ Jurja ANTE, Stari Grad, o. Hvar
TRBUŠKOVIĆ ANTE
TREBEC Antona ANTON, Ostrožno Brdo, Ilirska Bistrica
TREBOTIĆ Dinka PETAR, Milna, o. Brač
TREML ROZALIJ
TRETJAK M. DRAGO, Trst
TREVEN Ignacija RAFAEL
TRGO Mate ANTE, Krilo Jesenice
TRGO Mate BRANKO »MARIKA«, Krilo Jesenice
TRGO DAMJAN
TRGO DRAGAN
TRGO GAJO
TRGO Ante GOJKO, Krilo Jesenice
TRGO Ivana ŠPIRO »GISTOV«, Krilo Jesenice
TRINAJESTIĆ F. JERKO
TRINGOLI GIOVANI
TRKUUA FRANE »ŽIGO«, Šibenik
TRLAJA R. FRANE
TRLIN Ivana DRAGUTIN, Konjic
TRNINIĆ Matije BRANKO, Kostajnica
TROHA Matevža FRANC, Srednja Kanomlja, Idrija
TROPE BOZE, o. Krk
TROSKOT IVAN
TRUMBIĆ ANTE
TUDIĆ ĆIRO, Krapanj, o. Krapanj
TUDOR Mate ANTE, Hvar, o. Hvar
TUDOR KUZMA
TUDOR MILIVOJ
TUDOR STANKO
TUDOR VINKO
TUL Matije ANTEO, Milje, Trst
TULIĆ Antuna ANTUN, Blato, o. Korčula
TULIĆ IVAN
TULIĆ JOSIP
TURČINOV A. STIPE
TURĆINOV K. TONKO
TURK BRUNO
TURCHETTI BRUNO, Trst
TURKOVIĆ Cvjetka FRANE
TVRDEIĆ Ivana MIRKO, Čara, o. Korčula

UDOVIĆ TIHOMIR
UDOVICIĆ Ivana IVAN, Vela Luka, o. Korčula
UDOVICIĆ F. MARIN
UGRINA I. MARKO
UGRINA SLAVKO
UGRINIĆ B. ANTE
UGLJEŠIĆ JOLE
UGUEŠIĆ VOJKO
UJĆIĆ Tomaža ANTON, Poljane pri Podgradu, Sežana
UJĆIĆ Jože MIHE, Veliko Brdo, Ilirska Bistrica
UJEVIĆ Donka IVAN, Arbanija, o. Ćiovo
UKAS IVAN, Jezera, o. Murter
UNKOVIĆ ALEKSANDAR, Račišće, o. Korčula
UNKOVIĆ ANTE »GOLA«, Račišće, o. Korčula
UNKOVIĆ ANTE »ŠURLA«, Račišće, o. Korčula
UNKOVIĆ ANTE »ĆENDO«, Račišće, o. Korčula
UNKOVIĆ Andrije ANTE, Račišće, o. Korčula
UNKOVIĆ Nikole ANTE, Račišće, o. Korčula
UNKOVIĆ Petra DRAGO »MEIĆ«, Račišće, o. Korčula

UNKOVIĆ Miala FRANE, Račišće, o. Korčula
UNKOVIĆ FRANE »POLO«, Račišće, o. Korčula
UNKOVIĆ FILIP »GOLA«, Račišće, o. Korčula
UNKOVIĆ Vladimira IVAN, Račišće, o. Korčula
UNKOVIĆ IVAN »MIRKO«, Račišće, o. Korčula
UNKOVIĆ Nikole MATE »PEŠO«, Račišće, o. Korčula
UNKOVIĆ MATE »KOLE«, Račišće, o. Korčula
UNKOVIĆ MATE »MEIĆ«, Račišće, o. Korčula
UNKOVIĆ MATE »MIKEC«, Račišće, o. Korčula
UNKOVIĆ Ante NIKOLA, Račišće, o. Korčula
UNKOVIĆ NIKOLA »RUŽIN«, Račišće, o. Korčula
UNKOVIĆ PETAR »MEIĆ«, Račišće, o. Korčula
UNKOVIĆ Nikole PETAR, Račišće, o. Korčula
UNKOVIĆ RAFO »RUNJE«, Račišće, o. Korčula
UNKOVIĆ TONKO »BUNKO«, Račišće, o. Korčula
UNKOVIĆ VIDAK »MIKEC«, Račišće, o. Korčula
URLIĆ AUGUSTIN, Drašnice, Makarska
URLIĆ Mate BRANKO, Drašnice, Makarska
URLIĆ Mate DRAGO, Drašnice, Makarska
URLIĆ S. GUSTE
URLIĆ Stipe MILI, Drašnice, Makarska
URLIĆ Ivana RADOSLAV, Drašnice, Makarska
URLIĆ Martina STIPE, Drašnice, Makarska
URLIĆ ZDRAVKO, Drašnice, Makarska
URŠIĆ Marina JADRAN, Grohote, o. Šolta
URŠIĆ Stjepana JURAJ, Milna, o. Brač
UŠIĆ ANTON
UTKOVIĆ Josipa ADAM
UTROBIĆIĆ Antona BRANKO
UTROBIĆIĆ FRANJO
UVODIĆ MILIVOJ, Split
VALANTIĆ FILIP
VALCIĆ ANTE, Rakalj, Pula
VALČIĆ Šimuna FRANE, Ošljak, o. Ošljak
VALENTIĆ Ivana IVAN, Dekani, Koper
VALENTIĆ Jakova JOSIP, Vela Luka, o. Korčula
VALENTIĆ J. JOSIP
VALENTIĆ PETAR, Krk, o. Krk
VALENTIĆ PETAR, Sv. Vid
VALENTINĆIC Antona JANKO, Podbrdo, Tolmin
VALIĆ Marina ANTE, Ugljan, o. Ugljan
VALKOVIĆ I. PETAR
VALOVIĆ MARTIN
VANTIĆ IVAN
VANJAKA IVO, Trogir
VANJINI PETAR
VEBER Frane FERDINAND, Zemun
VEBER FRANJO, Zemun
VELA Ivana ANDRIJA, Podgora, Makarska
VELA ANTE
VELA BOŽO, Podgora, Makarska
VELA DRAGUTIN
VELA Ante MATE, Podgora, Makarska
VELA Ivana MARIJAN »ĆINGRIJA«, Podgora, Makarska
VELA V. MARIJAN
VELA MILAN
VELA Ivana NIKOLA, Podgora, Makarska
VELA RAFAEL, Podgora, Makarska
VELA Pave SMILJKO, Podgora, Makarska
VELA Boža ŠIME, Podgora, Makarska
VELA Marjana VITOMIR, Podgora, Makarska
VELA ZVONKO
VELĆIĆ ANTE, Rakalj, Pula
VEKARIĆ VATROSLAV
VELESLAVIĆ B. TOMISLAV
VELIĆ ANTE, Omiš
VELIĆ JOSIP, Omiš
VELOVIĆ MARTIN
VENIER GUERRINO
VERBIĆ Alojza ALOJZ, Postojna
VERDNIK Ferdinanda IVAN, Sušak
VERGINELA Martina CVETKO, Sv. Križ, Trst
VERŠA ALOJZ, Prošek, Trst
VESALOVIĆ M. PETAR
VEŽIĆ DINKO

VIGENTI Claudia FEDERICO, Viden, Udine, Italija
VICKOVIC Ante VICKO, Gdinj, o. Hvar
VIDAK Vlahe MIHO, Molunat
VIDAK Stipe MIJO, Makarska
VIDAN Grge ANTE, Stomorska, o. Šolta
VIDAN Joze ANTE, Stomorska, o. Šolta
VIDAN Grge DINKO, Stomorska, o. Šolta
VIDAN Ante DINKO, Stomorska, o. Šolta
VIDAN Vicka JERKO, Stomorska, o. Šolta
VIDAN Ante JERKO, Stomorska, o. Šolta
VIDAN Marina JOSIP, Stomorska, o. Šolta
VIDAN LUKA, Jelsa, o. Hvar
VIDAN Vicka MARIN, Stomorska, o. Šolta
VIDAN Joze MARIN, Stomorska, o. Šolta
VIDAN Ante MARIN, Stomorska, o. Šolta
VIDAN Jakova MARIN, Stomorska, o. Šolta
VIDAN Tome MARKO, Stomorska, o. Šolta
VIDAN MEME
VIDAN Ante NIKOLA, Stomorska, o. Šolta
VIDAN Marina PETAR, Stomorska, o. Šolta
VIDAN Vicka RUZARIO, Stomorska, o. Šolta
VIDAN Joakima STIPE, Stomorska, o. Šolta
VIDAN Marina TONKO, Stomorska, o. Šolta
VIDAN Marina VICKO, Stomorska, o. Šolta
VIDAN Ivana VICKO, Stomorska, o. Šolta
VIDAN VINKO, Stomorska, o. Šolta
VIDAN Ivana VINKO, Stomorska, o. Šolta
VIDMAR BRUNO, Trst
VIDMAR Ivana FRANC, Bardovic, Gorica
VIDMAR MILICA, Beograd
VIDMAR Franca ROMAN, Branik
VIDOV S. JOSIP
VIDOŠEVIĆ Marka ANTE-TONCl, Split
VIDOŠEVIĆ V. IVAN
VIDOŠEVIĆ Andrije IVAN, Vrbanj, o. Hvar
VIDOŠEVIĆ IVAN
VIDOVIĆ Mihe ANDRIJA, Komiža, o. Vis
VIDOVIĆ A.
VIDOVIĆ ANĐELIJA
VIDOVIĆ Petra BERTI, Stari Grad, o. Hvar
VIDOVIĆ FRANE
VIDOVIĆ Nikole IVAN, Vis, o. Vis
VIDOVIĆ IVAN
VIDOVIĆ IVKA, Komiža, o. Vis
VIDOVIĆ Ivana JAKOV, Komiža, o. Vis
VIDOVIĆ JOSIP
VIDOVIĆ Filipa JOSO, Sevid, Trogir
VIDOVIĆ Paška JOSO, Sevid, Trogir
VIDOVIĆ MARA
VIDOVIĆ Križana MARIJA, Vinišće
VIDOVIĆ P.
VIDOVIĆ Marijana TRIPO, Vis, o. Vis
VIDOVIĆ Nikole VICA, udata Herić, Sevid, Trogir
VIDOVIĆ Ivana VINKO, Komiža, o. Vis
VIDOVIĆ VITOMIR
VIDULIĆ A.
VIDULIĆ FRANKO
VIDULIN FRANKO
VIDUŠIĆ IVAN, Novalja, o. Pag
VIDUŠIN J. IVAN
VIĐAK JAKOV, Split
VIĐAK VICKO
VIGNJEVIĆ G. ŠIME
VILIĆIĆ Jerka ANTUN, Bol, o. Brač
VILIĆIĆ Nikole ANTUN, Vrboska, o. Hvar
VILOVIĆ Marina TIHOMIR, Korčula, o. Korčula
VISKIĆ Nikole PAVAO
VISKOVIĆ Jure ANTE, Korčula, o. Korčula
VISKOVIĆ LJUBO
VISKOVIĆ Ante STANISLAV, Gdinj, o. Hvar
VISKOVIĆ Ante STIPE, Sućuraj, o. Hvar
VISKOVIĆ A. VICKO
VIŠAK Tome VALENTIN, Koprivnica
VIŠIĆ F. MARIN
VITALJIĆ Blaža ANDRIJA, Komiža, o. Vis
VITALJIĆ Stjepana ANDRIJA, Komiža, o. Vis
VITALJIĆ BLAŽ, Komiža, o. Vis
VITALJIĆ Andrije FRANE, Komiža, o. Vis
VITALJIĆ Ivana IVAN, Komiža, o. Vis
VITALJIĆ MATE, Komiža, o. Vis
VITALJIĆ Andrije NIKOLA, Komiža, o. Vis
VITALJIĆ Andrije STJEPAN, Komiža, o. Vis

VITALJIĆ Luke SVETOZAR, Komiža, o. Vis
VITASOVIĆ Kate IVO, Blato, o. Korčula
VITASOVIĆ VLADIMIR
VITEZICA Josipa MIJO, Trogir
VITLOV Ante JOSIP, Kali, o. Ugljan
VITLOV Joze SILVIO, Kali, o. Ugljan
VITOMIR BLAGOJE
VIVODINAC Tome IVO, Makarska
VIZINTIN VIKTOR
VLADlC IVAN, Mostar
VLADISLAVIC ANTE
VLADISLAVIĆ Tome NIKOLA
VLAHOVIĆ Nikole BALDO, Trpanj, Pelješac
VLAHOVIĆ Tome BARTUL, Milna, o. Brač
VLAHOVIĆ JAKOV
VLAHOVIĆ STANKA
VLAHOVIĆ STANKO
VLAJĆIĆ ALEKSANDAR, Imotski
VLAJIĆ M. DRAGOLJUB
VLAK Ante JOSIP, Split
VLASANOVIĆ Šime IVAN, 1st, o. 1st
VLASTELICA ANTE, Vis, o. Vis
VLASTELICA DINKO, Vis, o. Vis
VLASTELICA IVAN, Vis, o. Vis
VLAŠIĆ Petra FRANKO, Vela Luka, o. Korčula
VLAŠIĆ Jurja MILAN, Vela Luka, o. Korčula
VLAŠIĆ Antuna VITOMIR, Vela Luka, o. Korčula
VLAŠIĆ Petra VJEKO, Vela Luka, o. Korčula
VLAŠIĆ Jurja VJENĆESLAV »BAJA«, Vela Luka, o. Korčula
VLATKOVIĆ Frane IVO, Orebić, Pelješac
VLATKOVIĆ Ivana IVO, Orebić, Pelješac
VODANOVIĆ Nikole ANTUN, Bol, o. Brač
VODANOVIĆ Ivana BOŽO, Podgora, Makarska
VODANOVIĆ GABRO
VODANOVIĆ Ivana IVAN, Bol, o. Brač
VODANOVIĆ Joze IVAN, Podgora, Makarska
VODANOVIĆ IVAN
VODANOVIĆ Frane IVO, Bol, o. Brač
VODANOVIĆ Ante JOSIP, Vrbanj, o. Hvar
VODANOVIĆ MARJAN
VODANOVIĆ Marijana MATE, Podgora, Makarska
VODANOVIĆ Bože MIJO, Podgora, Makarska
VODANOVIĆ Bože UUBENKO, Podgora, Makarska
VODANOVIĆ Ante NIKOLA »DONJI«, Vrbanj, o. Hvar
VODANOVIĆ Ante NIKOLA »GORNJI«, Vrbanj, o. Hvar
VODANOVIĆ Ivana STIPE, Podgora, Makarska
VODANOVIĆ Stipe ŽARKO, Podgora, Makarska
VODOPIJA EMIL, Sali, Dugi Otok
VODOPIVEC Lovre JOŽA
VOJKOVIĆ ANA, Vis. o. Vis
VOJKOVIĆ ANTE, Vis, o. Vis
VOJKOVIĆ Marka JAKOV, Rukavac, o. Vis
VOJKOVIĆ Mate JAKOV, Rukavac, o. Vis
VOJKOVIĆ Ivana JURE, Vis, o. Vis
VOJKOVIĆ MANDINA, Vis, o. Vis
VOJKOVIĆ Ante MATE, Podstražje, o. Vis
VOJKOVIĆ Nikole MATE, Rukavac, o. Vis
VOJKOVIĆ Mate MATE, Vis, o. Vis
VOJKOVIĆ MIHO, Vis, o. Vis
VOJKOVIĆ Nikole NIKOLA, Podstražje, o. Vis
VOJKOVIĆ Nikole PROŠPER, Podstražje, o. Vis
VOJKOVIĆ Bartula ROKO, Vis, o. Vis
VOJNO VIĆ Jure ANĐELKO »BRAČKO«, Duće, Omiš
VOJNOVIĆ Marka MIROSLAV, Mali Rat, Duće, Omiš
VOLAREVIĆ ANTE, Trpanj, Pelješac
VOLARE VIĆ A. GRGO
VOLAREVIĆ Luke KRUNO, Trpanj, Pelješac
VOLK F. MIRKO, Vogrsko, Gorica
VOSILA Dornov ANĐELO, Kožjak, Plomin
VORŽINEC JULIO
VRABEC Ivana ALEKSANDAR, Volčji Grad, Sežana
VRABEC BOGOMIL, Kregolišće, Sežana
VRABEC CIRIL, Pliskovica, Sežana
VRANČIĆ Ćirila MIROSLAV, Ljubljana
VRANČIĆ Bruna STANE, Krapanj, o. Krapanj

VRANČIĆ A. SVETISLAV
VRANDEĆIĆ Jurja MIRKO
VRANDEĆIĆ MIRKO
VRANDEĆIĆ NIKOLA
VRANIĆIĆ Ivana ANTE, Nerežišće, o. Brač
VRANIĆIĆ ANTE
VRANIĆIĆ Ante SVETOZAR, Sutivan, o. Brač
VRANKOVIĆ Nikole ANTE, Svirče, o. Hvar
VRANKOVIĆ Ante JAKOV, Svirče, o. Hvar
VRANKOVIĆ JOVITO, Hvar, o. Hvar
VRANKOVIĆ MILIVOJ
VRANKOVIĆ MIRO
VRANJICAN Nikole ANTUN, Stari Grad, o. Hvar
VRDOUAK ANTE, Split
VRECKO Roberta ROBERT, Pragersko
VRGA SPIRO
VRGIĆ ALOJZ
VRHOVEC Josipa TONIĆKA, Šibenik
VRSAUKO Marjana KARMELO, Podgora, Makarska
VRTAĆNIK Ivana JOSIP, Logatec
VRTLAR DARKO, Split
VRTOVEC Jožefa ZVONKO, Gojače, Ajdovščina
VUĆETIĆ Ivana ANTE, Hvar, o. Hvar
VUĆETIĆ Marka ANTE, Hvar, o. Hvar
VUĆETIĆ Mate ANTE, Hvar, o. Hvar
VUĆETIĆ Nikole ANTE, Hvar, o. Hvar
VUĆETIĆ DRAGO
VUĆETIĆ Ante IVAN, Hvar, o. Hvar
VUĆETIĆ Stjepana JOSIP, Trst
VUĆETIĆ Ivana MARKO, Hvar, o. Hvar
VUĆETIĆ STANKO
VUĆETIĆ Prospera STIPE, Hvar, o. Hvar
VUĆETIĆ STIPE
VUĆETIĆ Simuna STJEPAN, Hvar, o. Hvar
VUĆETIĆ SlME, Hvar, o. Hvar
VUJASIN Ivana MARTIN
VUJIČIĆ ALEKSA
VUJINA JURAJ
VUJNOVIĆ Ivana JURAJ, Sućuraj, o. Hvar
VUJNOVIĆ Nike JURE, Sućuraj, o. Hvar
VUJNOVIĆ I. VJEKO
VUKADIN Marka NENAD, Trst
VUKADINOVIĆ SRETEN
VUKADINOVIĆ Petra SVETOZAR, Otočac
VUKAN Jure PETAR, Nova Sela, Sinj
VUKASOVIĆ JURE
VUKAVA Ivana JOSIP, Vinovo, Split
VUKEUA Ante KRIŽAN, Brodarica, Šibenik
VUKIĆ ANTE
VUKIĆ NENAD
VUKIČEVIĆ F. MATE
VUKIČEVIĆ Mate RUDOLF, Lovran
VUKMAN Marina BLAŽ, Vranjica, Trogir
VUKMAN Stipe DRAGO, Pirovac
VUKMAN DRAGO
VUKMAN Vicka IVAN, Vranjica, Trogir
VUKMAN Damira MIJO, Seget Donji, Trogir
VUKMAN Dimitra MIJO, Vranjica, Trogir
VUKMAN Mate MIJO, Vranjica, Trogir
VUKMAN Antuna PETAR, Vela Luka, o. Korčula
VUKMAN Jure PETAR, Nova Sela, Sinj
VUKIMIROVIĆ Spasa VOJO, Dol, o. Krk
VUKOJEVIĆ PERO
VUKOV MILIVOJ
VUKOV VOJO, Zlarin, o. Zlarin
VUKOVAC NIKOLA, Dubrovnik
VUKOVIĆ Andrije ANTE, Krilo Jesenice
VUKOVIĆ Ante ANTE, Krilo Jesenice
VUKOVIĆ Ivana ANTE, Krilo Jesenice
VUKOVIĆ Ivana ANTE »MACEK«, Krilo Jesenice
VUKOVIĆ Marina ANTE »PASA«, Krilo Jesenice
VUKOVIĆ Pavla ANTE, Krilo Jesenice
VUKOVIĆ Stipe ANTE, Krilo Jesenice
VUKOVIĆ ANTE, Selca, o. Brač
VUKOVIĆ Stipe BRANKO, Krilo Jesenice
VUKOVIĆ Marina DUŠAN, Krilo Jesenice
VUKOVIĆ Marka DUŠAN, Krilo Jesenice
VUKOVIĆ DUŠAN, Krilo Jesenice
VUKOVIĆ Ivana IVAN, Krilo Jesenice
VUKOVIĆ Marina IVAN, Krilo Jesenice
VUKOVIĆ Spire IVAN, Krilo Jesenice
VUKOVIĆ JOSIP
VUKOVIĆ LIPOSAVA
VUKOVIĆ Ivana MARIN, Krilo Jesenice
VUKOVIĆ Marina MARIN, Krilo Jesenice
VUKOVIĆ Spire MARIN, Krilo Jesenice
VUKOVIĆ Stipe NIKOLA
VUKOVIĆ Andrije SLAVEN-JUGO, Krilo Jesenice

VUKOVIĆ SLAVKA, Krilo Jesenice
VUKOVIĆ Marina SREĆKO, Krilo Jesenice
VUKOVIĆ Spire STIPE, Krilo Jesenice
VUKOVIĆ Stjepana ŠPIRO, Split
VUKOVIĆ Nikole ŠPIRO-NEDIUKO, Krilo Jesenice
VUKOVIĆ Ivana TOMO, Krilo Jesenice
VUKOVIĆ Stipe VLADO, Krilo Jesenice
VUKŠA NIKOLA
VUKUŠIĆ Mije MIJO
VULAS JOSIP
VULAS Ivana MARIN, Drvenik Veli, o. Drvenik Veli
VULAS NIKOLINA, rođ. Restović, Nikole, Drvenik Veli, o. Drvenik Veli
VULETIĆ ANTE
VULETIĆ DRAGO, Kaštel Novi
VULIĆ Slavka PETAR
VULINEC Franje FRANJO, Sarampov Gornji, Čazma
VULJAN Ivana ANTE, Sućuraj, o. Hvar
VULJAN Andrije RINA, Sućuraj, o. Hvar
VULJAN Joze IVAN, Sućuraj, o. Hvar
VULJAN Kleme ŠPIRO, Sućuraj, o. Hvar
VUNIĆ ŠIME
VUŠKOVIĆ Paška MARKO, Split
VUŠKOVIĆ Mate PERI, Vis, o. Vis
VUŠKOVIĆ VINKO

ZADIĆ Andrije MATE, Komiža, o. Vis
ZAFEROVIĆ ZAČIR
ZAGORA JOVO, Podgorica
ZENETIĆ PA VAL, Blato, o. Korčula
ZANINOVIĆ ANTE
ZANINOVIĆ BERTO
ZANINOVIĆ Krste BLAŽ, Split
ZANINOVIĆ Jure DINKO
ZANINOVIĆ Bartula IVAN
ZANINOVIĆ IVAN
ZANINOVIĆ Nikole JURAJ, Vis, o. Vis
ZANINOVIĆ MARICA
ZANINOVIĆ Jure MARIN, Grablje, o. Hvar
ZANINOVIĆ Bartula NIKOLA
ZANINOVIĆ PETAR
ZANINOVIĆ Jurja STJEPAN, Zastražišće, o. Hvar
ZANINOVIĆ Nikole VICKO, Grablje, o. Hvar
ZANKI ANDRIJA, Komiža, o. Vis
ZANKI FRANE, Komiža, o. Vis
ZANKI STJEPAN, Komiža, o. Vis
ZANZE ANTE
ZANZE M. MATE
ZARIĆ Filipa VICKO, Hvar, o. Hvar
ZAVADLAV Antona BOGDAN, Opatje Selo, Gorica
ZEC Grge IVAN, Divojeviči, Muć, Split
ZEKIĆ Jure PETAR
ZEKOVIĆ Save MILAN, Vojka
ZEKOVIĆ Save ŽIVKO, Vojka
ZELALIJA ANKA, Trogir
ZELIĆ Nikole FRANO, Donja Brela, Makarska
ZELIĆ JOSIP
ZEMUNIK FILIP, Krilo Jesenice
ZEMUNIK Petra MATE, Krilo Jesenice
ZEMUNIK Petra PETAR, Krilo Jesenice
ZEMUNIK Petra ŠIME, Krilo Jesenice
ZENOVIĆ ILIJA
ZETNER EDUARD, Split
ZGAGAFRANC
ZIMIĆ Jože JOSIP, Trpanj, Pelješac
ZINDAŠIĆ STANKO, Split
ZJAĆIĆ IVAN, Šibenik
ZLATAR ANDRIJA, Povija, o. Brač
ZLATAR ANTE, Povija, o. Brač
ZLATAR IVO, Povija, o. Brač
ZLATAR Jakova TIHOMIL, Povija, o. Brač
ZLATOVIĆ ZLATAN, Šibenik
ZLENDIĆ Marina ANTE, Gornje Selo, o. Šolta
ZLENDIĆ Marina ŠPIRO, Gornje Selo, o. Šolta
ZLODRE Jakova NEBOJŠA, Split
ZLOKIĆ Stjepana MARTIN, Vela Luka, o. Korčula
ZLOKOVIĆ MARTIN
ZMAJIĆ LOVRO
ZMAZEK M. JOSIP, Ljutomer
ZORIĆ J. JOSIP, Šibenik
ZORIĆ JOZO
ZORIĆ J. MARJAN
ZORIĆ Filipa VICKO
ZORNIK Filipa KARLO
ZOROTOVIĆ NIKOLA, Vis, o. Vis
ZOVKO Ivana VLADIMIR
ZUANIĆ ANDRIJA
ZUANIĆ Josipa ANTE, Komiža, o. Vis
ZUANIĆ Petra FRANE, Hvar, o. Hvar
ZUANIĆ JOSIP, Komiža, o. Vis
ZUANIĆ Bartula LUKA, Stari Grad, o. Hvar
ZUANIĆ Anakleta MATE, Sutivan, o. Brač

i

ZUNIĆ S. IVAN
ZUPĆIĆ I. IVAN
ZUVITEO ZMAJ

ZAMPERA Ante VJEKOSLAV, Žman, Dugi Otok
ZANETIĆ TONKO, Orebić, Pelješac
ŽANKO JOSIP
ŽEGAR RENATO
ŽEGURA JOZO, Donja Vrućica, Dubrovnik
ZEGURA Ive STIPE, Vrućica, Dubrovnik
ŽELJKOVIĆ Jurja IVO, Korčula, o. Korčula
ŽELJKOVIĆ Jure IVO, Korčula, o. Korčula
ŽENERAL DINKO
ŽGUR F. JOSEF, Lozice, Ajdovščina
ŽGUR VIKTOR
ŽIC Andrije ANTUN, Punat, o. Krk
ZIDIĆ JURE
ZlGO IVAN, Pašman, o. Pašman
ZlGON FRANC
ZlLIĆ JOSIP, Plomin
ŽITKO Ante ANTE, Marine Zemlje, o. Vis
ŽITKO Petra FRANE
ŽITKO Dinka PAVAO, Vis, o. Vis
ŽITKO VIĆ Ante MARIJA, Zaton, Šibenik
ŽITKOVIĆ VIDO
ŽIVEC Kristijana ŽARKO, Skopo, Sežana
ŽIVKOVIĆ Roka ANKA, Zaton, Šibenik
ŽIVKOVIĆ Ivana ANTE, Zaton, Šibenik
ŽIVKOVIĆ Tome DRAGO, Zaton, Šibenik
ŽIVKOVIĆ Ante JERKO
ŽIVKOVIĆ JUGOSLAV
ŽIVKOVIĆ Tome MIRO-DRAGOMIR, Zaton, Šibenik
ŽIVKOVIĆ Dunka STIPE »ĆlCALOV«, Tijesno
ŽIVKOVIĆ Dunka SVETIMIR-DRAGO, Zaton, Šibenik
ŽIVKOVIĆ SVETISLAV
ŽIVKOVIĆ Šimuna TONKA, Škrip, o. Brač
ŽIŽAK Franka TUGOMIR, Trogir
ŽIŽIĆ BARTUL, Solin
ŽIŽIĆ Fabjana SREĆKO, Kaštel Stari
ŽNIDARŠIĆ Ivana STANKO
ŽUANIĆ Josipa TOP \, Komiža, o. Vis
ZUGO Grge IVAN Donja Brela, Makarska
ŽUUEVIĆ DUŠAN
ZUNIĆ JOSIP, Sumartin, o. Brač
ŽUPANOV Bartula ANTE, o. Šolta
ŽUPANOVIĆ Bene ANTE, Rogoznica
ŽUPANOVIĆ J. FILIP
ŽUPANOVIĆ NINE
ZUVELA Franka ANTE »VILIĆ«, Vela Luka, o. Korčula
ŽUVELA Marka ANTE »KOŠĆE«, Vela Luka, o. Korčula
ŽUVELA Marina ANTE, Vela Luka, o. Korčula
ŽUVELA BORIS »TONGER«, Vela Luka, o. Korčula
ŽUVELA Antuna GOJKO, Vela Luka, o. Korčula
ŽUVELA Z. HERMAN
ZUVELA Marka IVAN
ŽUVELA LENKA
ŽUVELA Antuna LENKO, Vela Luka, o. Korčula
ZUVELA Ivana LJUBOM IR, Vela Luka, o. Korčula
ZUVELA Antuna LUCIJA »KOŠĆE«, Sv. Nedjelja, o. Hvar
ŽUVELA Martina MARIJA, Split
ŽUVELA Marka MARKO, Vela Luka, o. Korčula
ŽUVELA MIROSLAV
ŽUVELA Petra PETAR, Blato, o. Korčula
ŽUVELA TOMISLAV »KOSĆE«, Vela Luka, o. Korčula
ŽUVIĆ Ivana IVAN, Omišalj, o. Krk
ŽUVIĆ Ante MARIJAN-KARLO, Iž Veli, o. Iž
ŽUVIĆ Krste VINKO
ŽUŽEK A. STANISLAV, Mavhinje, Nabrežina, Trst
ŽUŽEK STANISLAV, Vižovlje, Nabrežina, Trst
ŽVOKEU J. JOŽEF, Trst

POGINULI I UMRLI BORCI IV POS-a
1943-1945

ALAČ Ivana ANTE, r. 1922, Drašnice, Makarska - mornar-mitraljezac PČ-54 »Turist«, Primorska flotila IV POS-a, poginuo 15. 12.1943. u uvali Divja Vela na o. Hvaru od nagazne mine.

ANDRIĆ Josipa JOSIP, r. 18. 9. 1919, Barbat, o. Rab - borac 3. čete 1. bataljona mornaričke pješadije IV POS-a, poginuo 19. 10. 1944. u Sućurju na Hvaru od artiljerijske vatre njemačke baterije s obale.

ANDRIJAŠEVIĆ Mije RUDOLF, r. 6. 11. 1911, Gradac - komandant PC-59 »Lapad«, Viška flotila patrolnih čamaca IV POS-a, poginuo noću 9/10. 3. 1944. između Pelješca i Hvara, kada su dva savezničkа torpedna čamca greškom napala i potopila patrolni čamac.

ARAS Luke VINKO, r. 1923, Milna, o. Brač - motorista BB »Marin II« IV POS-a, poginuo noću 10/11. 5. 1944. kod Stončice o. Vis, kada su njemački torpedni čamci napali i potopili bolnički brod.

AVELINI Ante VLADO, r. 27. 9. 1912, Hvar, o. Hvar - mornar motornog leuta Lučke kapetanije Hvar IV POS-a, poginuo 14. 12. 1943. kod o. Gališnik ispred luke Hvar prilikom napada njemačkih aviona na brod.

BAGAT Stipe VLADO, r. 22. 10. 1915, Split - pomoćnik političkog komesara IV i II POS-a, poginuo 31. 5. 1944. na »PČ-76« flotile II POS-a, prilikom uplovljenja u luku Oliba (o. Olib) kada je patrolni čamac napadnut mitraljeskom vatrom od njemačke zasjede.

BATELIĆ Ivana JAKOV, r. 12. 12. 1919, Labin, Pula - borac 1. čete mornaričke pješadije IV POS-a, poginuo 17. 9. 1944. prilikom napada na njemačku otpornu tačku na koti Ublina kod Sućurja na Hvaru.

BILCIĆ Nikole TONKO, r. 24. 11. 1914, Bogomolje, o. Hvar - komandir obalne baterije Sumartin (o. Brač) i Podstražje (o. Vis) IV POS-a, umro 24. 4. 1945. u Josip-Dolu u bolnici 20. divizije od posljedica ranjavanja na dužnosti komandanta 1. brdskog artiljerijskog diviziona.

BLAĆE Ante TOMO, r. 16. 12. 1921, Šibenik - mornar NB-11 »Crvena zvijezda«, Kvarnerski pomorski sastav, poginuo 1.4. 1945. kada je brod naišao na minu jugoistočno od o. Suska.

BOGDANOVIĆ Mate PETAR, r. 20. 7. 1903, Komiža, o. Vis

BOJANIĆ Nikole ANTUN, r. 15. 11. 1906, Stari Grad, o. Hvar

BONAČIĆ-KREŠIĆ Mate IVAN, r. 1. 11. 1920, Milna, o. Brač

BORĆIĆ Pavla PETAR »PAPIN«, r. 1904, Komiža, o. Vis

BUUUŠIĆ PETAR, r. 1925, Križ Polje, Jesenice

BURMAS Mate ANTUN »DRAGOMAN«, r. 19. 4. 1904. Vela Luka, o. Korčula

BUSANIĆ Dinka GAŠPAR, r. 17. 12. 1920, Sušak, o. Sušak

CAR LJUBO, Crikvenica

CRNČIĆ Stjepana JOSIP, Županje, Dobrinj, o. Krk

CUBRETOVlC Jurja MILIVOJ »CUBRE«, r. 4. 2. 1914, Vrbanj, o. Hvar

DAMJANIĆ Jerka FRANKO, r. 9. 6. 1910, Vrboska, o. Hvar

DENJA SERGIO

DERADO Kuzme BOŽO, r. 6. 6. 1923, Supetar, o. Brač

borac Lučke kapetanije Hvar IV POS-a, poginuo 26. 12. 1943. u Hvaru prilikom bombardiranja njemačkih aviona.

mornar »K-35«, pomoćni brod IV POS-a, zarobljen prilikom napada njemačkih torpednih čamaca na konvoj južno od Blitvenice kod o. Žirja 1. 6. 1944. Odveden u logoru Beograd gdje je poginuo 20. 6. 1944. prilikom bombardiranja savezničkih aviona.

mornar patrolnog čamca I flotile patrolnih čamaca IV POS-a, poginuo 18. 10. 1944. kod Supetra na o. Braču od artiljerijske vatre njemačke baterije s obale.

komandant m/j »Sv. Nikola«-Komiža, pomoćni brod IV POS-a. Zarobljen zajedno s brodom od neprijatelja kod Makarske noću 13/14. 11. 1943. Poginuo u okršaju kod Drvenika u Makarskom primorju noću 9/10. 12. 1943. kada su NB-6 »Napredak« i dva patrolna čamca napali i oslobodili brod od Nijemaca.

borac 1. bataljona mornaričke pješadije IV POS-a, ranjen na Pagu 18. 11. 1944. u borbi s Nijemcima, umro u Oblasnoj vojnoj bolnici u Splitu 5.12. 1944. prilikom operacije zbog velikog gubitka krvi.

mornar m/j »Putnik«-Vela Luka, pomoćni brod IV POS-a, poginuo 11.5. 1944. u uvali Parja na o. Visu prilikom bombardiranja njemačkih aviona,

mornar NB-11 »Crvena zvijezda«, Kvarnerski pomorski sastav, poginuo 1. 4. 1945. kada je brod naišao na minu jugoistočno od o. Suska.

mornar-bolničar PČ-59 »Lapad«, Viška flotila IV POS-a, poginuo noću 9/10. 3. 1944. između Pelješca i o. Hvara kada su dva savezničkа torpedna čamca greškom napala i potopila patrolni čamac.

mornar NB-11 »Crvena zvijezda« Kvarnerski pomorski sastav, poginuo 1. 4. 1945. kada je brod naišao na minu jugoistočno od o. Suska.

komandant m/j »Pravedan«-Jelsa, pomoćni brod IV POS-a, poginuo 10. 1. 1944. u uvali Radonja kod Sumartina na o. Braču prilikom napada njemačkih aviona na brod.

motorist patrolnog čamca Hvarske flotile IV POS-a, poginuo 1944. u uvali Milna na o. Hvaru od nagazne mine.

mornar NB-11 »Crvena zvijezda« Kvarnerski pomorski sastav, poginuo 1. 4. 1945. kada je brod naišao na minu jugoistočno od o. Suska.

mornar BB »Marin II« IV POS-a, poginuo noću 10/11. 5. 1944. kod Stončice o. Vis, kada su njemački torpedni čamci napali i potopili bolnički brod.

FABRIS Ivana JURE, r. 29. 6. 1920, Vrnik, o. Korčula	mornar NB-14 »Pionir«, flotila II POS-a, teško ranjen 23. 10. 1944. kod o. Mauna u borbi sa dvije njemačke korvete. Od zadobijenih rana umro u Istu, o. 1st.
FISTANIĆ Josipa JERKO, r. 30. 9. 1924, Pisak, Omiš	borac 1. čete mornaričke pješadije IV POS-a, poginuo 17. 9. 1944. prilikom napada na njemačku otpornu tačku na koti Ublina kod Sućurja na Hvaru.
FRANDOLIČ Jožefa JOŽE, r. 1919. Doberdol, Gorica	mornar desantne splavi, Kvarnerski pomorski sastav, poginuo 5. 5. 1945. u uvali Krnica kod Raše kada je desantna splav naišla na minu.
FRANULOVIĆ-VILIĆ Antuna ANTE, r. 15. 2. 1925, Blato, o. Korčula	motorist m/j »Jadran«-Brna, pomoćni brod IV POS-a, poginuo 7. 7. 1944. južno od o. Sušac prilikom napada njemačkih aviona na brod.
FURLAN IVAN, r. Podgrada, Ajdovščina	komandir čete 1. bataljona mornaričke pješadije IV POS-a, poginuo 5. 12. 1944. nesretnim slučajem u Istu prilikom čišćenja oružja,
GALINOVIĆ Kuzme DAMJAN, r. 29. 11. 1913, Lastovo, o. Lastovo	mornar m/j »Jadran«-Brna, pomoćni brod IV POS-a, poginuo 7. 7. 1944. južno od o. Sušac prilikom napada njemačkih aviona na brod.
GLUCINA Mate GUŠTE, r. 1911, Drašnice, Makarska	odgovorno lice za održavanje pomorske veze o. Hvar-Makarsko primorje. Poginuo 3. 9. 1944. kod Drašnica prilikom održavanja veze kada su njemački desantno-jurišni čamci napali patrolni čamac PČ-53 »Zora«.
GRLAŠ ANĐELKO	mornar NB-1 IV POS-a, teško ranjen 19. 3. 1944. u uvali Soline na Dugom Otoku prilikom napada njemačkih aviona na brod. Od zadobijenih rana umro na putu za Vis 22. 3. 1944.
GROZDANIĆ Dušana ARSENIJE, r. 1911, Doljane, Otočac	minerski referent Štaba IV POS-a, poginuo noću 10/11. 5. 1944. kod Stončice o. Vis, kada su njemački torpedni čamci napali i potopili bolnički brod BB »Marin II«.
GRUBIŠIĆ Krste JOSO KRSTUN, r. 1912, Šibenik	komandir obalne baterije Obalnog diviziona IV POS-a, umro u Vojnoj bolnici u Splitu od trbušnog tifusa 1.1. 1945.
IVANKOV Ive MARIJAN, r. 1. 4. 1919, Kali, o. Ugljan,	mornar NB-11 »Crvena zvijezda«, Kvarnerski pomorski sastav, poginuo 1. 4. 1945. kada je brod naišao na minu jugoistočno od o. Suska.
IVELJA Stjepana BARTUL, r. 3. 3. 1923, Lastovo, o. Lastovo	mornar NB-11 »Crvena zvijezda«, Kvarnerski pomorski sastav, poginuo 7. 11. 1944. u Istu na o. Istu nesretnim slučajem prilikom čišćenja oružja.
IVELJA Antuna STJEPAN, r. 4. 3. 1922, Lastovo	mornar NB-3 »Jadran«, Kvarnerski pomorski sastav, poginuo 3. 5. 1945. od eksplozije mine kod uvale Krnica (Raša, Istra),
JAKOVCEVIĆ Božana MARIN, r. 1915, Stomorska o. Šolta	mornar NB-11 »Crvena zvijezda«, IV POS, poginuo noću 10/11.5.1944. kod Stončice o. Vis kada su njemački torpedni čamci napali i potopili BB »Marin II«.
JERKUNICA Jure ANTE, r. 9. 9. 1916, Kaštel Sućurac, Split	mornar NB-11 »Crvena zvijezda«, Kvarnerski pomorski sastav, poginuo 1.4. 1945. kada je brod naišao na minu jugoistočno od o. Suska.

KALINIĆ Luke ANTE, r. 13. 8. 1913, Stari Grad, o. Hvar	borac u sastavu Tehničke sekcije IV, III i II POS-a, poginuo 13. 10. 1944. nesretnim slučajem u Istu, o. 1st.
KARMELIĆ Dinka VINKO, r. 1919, Bol, o. Brač	politički komesar BB »Marin II« IV POS, poginuo noću 10/11. 5. 1944. kod Stončice o. Vis, kada su njemački torpedni čamci napali i potopili bolnički brod.
KNOL ERNEST, Makarska	borac Minerskog voda IV POS-a, teško ranjen 12.11.1944. kod Stobreća (Split) prilikom dezaktiviranja mina, umro u Vojnoj bolnici u Splitu od posljedica ranjavanja.
KOKIĆ Jakova BORIS, r. 1924, Podgora, Makarska	politički komesar Hvarske flotile IV POS-a, poginuo 29. 8. 1944. u uvali Tatinja Luka na o. Hvaru kada je njemačka baterija s Vidove gore na o. Braču gađala i teže oštetila patrolne čamce PČ-47 i PČ-45 u plovidbi za Jelsu.
KOSTOVIĆ Mate IVAN, r. 1907, Drvenik Veli, o. Drvenik Veli	zamjenik komandanta BB »Marin II«, poginuo noću 10/11.5. 1944. kod Stončice o. Vis kada su njemački torpedni čamci napali i potopili bolnički brod.
LONGIN Bože ALEKSANDAR, r. 19. 9. 1920, Kali, o. Ugljan	mornar NB-1 l»Crvena zvijezda«, Kvarnerski pomorski sastav, poginuo 1. 4. 1945. kada je brod naišao na minu jugoistočno od Suska.
LUČEV Ante ANTE, r. 1911, Prvić Luka, o. Prvić	mornar NB-2 »Koča«, IV POS, teško ranjen 17. 3. 1944. u borbi sa dva njemačka torpedna čamca kod o. Lastovo. Od zadobijenih rana umro u bolnici 8. korpusa u Visu 20. 3. 1944.
MILIČIĆ Jure PAŠKO, r. 1910, Podgora, Makarska	komandant m/j »Velebit«, pomoćni brod IV POS-a, poginuo 7. 11. 1944. u kanalu Sv. Ante kod Šibenika kada je brod naišao na minu.
MILIN Miše LEONARDO, r. 17. 3. 1897, Jezera, o. Murter	mornar u brodogradilištu Split, IV POS, poginuo 10. 1. 1945. u Splitu nesretnim slučajem prilikom prevoza tokarskog stroja kamionom,
MILOHNIĆ Kuzme KUZMA, r. 1925, Poljica, o. Krk	mornar BB »Marin II« IV POS-a, poginuo noću 10/11. 5. 1944. kod Stončice o. Vis, kada su njemački torpedni čamci napali i potopili bolnički brod.
MITROVIĆ ANĐELO, Labin, Split	mornar »PČ-55«, Kvarnerski pomorski sastav, poginuo 15. 2. 1945. kod Dugog Otoka kada je uslijed eksplozije benzina i požara potonuo patrolni čamac.
PAVIĆIN Joze IVAN, r. 11.2. 1925, Slatine, o. Čiovo	mornar m/j »Marna«, pomoćni brod IV POS-a, poginuo 8. 12. 1943. kada su njemački avioni napali brod u uvali Rogačić na Visu.
PAVLOVIČ JOVO	mornar NB-11 »Crvena zvijezda«, Kvarnerski pomorski sastav, poginuo 1. 4. 1945. kada je brod naišao na minu jugoistočno od o. Suska.
PERCAN Jakova IVAN (MARIJO), r. 24. 4. 1925, Rakalj, Pula	mornar NB-4 »Topčider« IV POS-a, poginuo 11. 5. 1944. na sidrištu Lavsa (Kornati) prilikom napada aviona.
PICINIĆ Ivana IVAN, r. 30. 3. 1922, Sušak, o. Sušak	motorista »PČ-62«, flotila V POS-a, poginuo noću 27/28. 9. 1944. kod o. Jakljana (Dubrovnik) u borbi sa tri njemačka desantno-jurišna čamca.

PICINIĆ Nikole LUDOVIKO, r. 26. 3. 1920, Sušak, o. Sušak	mornar NB-11 »Crvena zvijezda«, Kvarnerski pomorski sastav, poginuo 1.4. 1945. kada je brod naišao na minu jugoistočno od o. Suska.
PICINIĆ Nikole NIKOLA, r. 26. 3. 1922, Sušak, o. Sušak	mornar NB-11 »Crvena zvijezda«, Kvarnerski pomorski sastav, poginuo 1.4. 1945. kada je brod naišao na minu jugoistočno od o. Suska.
PLJEŠA PETAR, r. 1915, Supetarska Draga, o. Rab	borac 1. bataljona mornaričke pješadije IV POS-a, zarobljen u borbi s Nijemcima na Pagu 18. 11. 1944, a zatim umro u zarobljeničkom logoru u Zagrebu.
PODBRŠĆEK Janeza JANEZ, r. 24. 9. 1918, Rodik, Sežana	mornar desantne splavi »MS-3« II desantne flotile IV POS-a, teško ranjen 27. 10. 1944. od eksplozije ručne bombe u Povljima na Braču, a 29. 10. 1944. umro u bolnici u Bolu od zadobijenih rana.
PRŽEN Antona BARTUL, r. 2. 10. 1912, Split	mornar-artiljerac NB-8 »Kornat« IV POS-a, teško ranjen 29. 2. 1944. zapadno od o. Zirja u okršaju sa savezničkom motornom topovnjačom do kojega je došlo greškom. Od zadobijenih rana umro u bolnici 8. korpusa u Visu 6. 3. 1944.
RADICA Ivana ŠPIRO, r. 20. 8. 1908, Zrnovnica, Split	borac-radnik brodogradilišta Split IV POS-a, umro od upale pluća u Vojnoj bolnici u Splitu 8. 3. 1945.
RADMAN Vicka VITOMIR, r. 1916, Maslinica, o. Šolta	motorist PC-54 »Turist«, Primorska flotila IV POS-a, poginuo 14. 1.1944. uuvali Stoncana Visu prilikom bombardiranja njemačkih aviona,
RADOVCIĆ Ante PETAR, r. 28. 3. 1924, Kaprije, o. Kaprije	mornar NB-14 »Pionir«, Kvarnerski pomorski sastav, poginuo 3. 5. 1945. od eksplozije mine kod uvale Krnica (Raša, Istra),
RADOVĆIĆ Joze VINKO, r. 17. 1. 1910, Kaprije, o. Kaprije	mornar NB-11 »Crvena zvijezda«, Kvarnerski pomorski sastav, poginuo 1. 4. 1945. kada je brod naišao na minu jugoistočno od o. Suska.
RUPELJ Martina IVAN, r. 24. 2. 1924, Prošek, Trst	borac 1. čete mornaričke pješadije IV POS-a, poginuo 17. 9. 1944. prilikom napada na njemačku otpornu tačku na koti Ublina kod Sućurja na o. Hvaru.
SAJE BALDOMIR, r. 26. 1. 1909, Novo Mesto	načelnik Štaba IV POS-a, komandant Mornaričke grupe pri 9. korpusu NOVJ, poginuo 1. 4. 1945. kod mjesta Vojsko (Trnovski Gozd, Slovenija), prilikom njemačke ofenzive.
SILIĆ Nikole JOVO, r. 28. 9. 1919, Račišće, o. Korčula	motorist »PĆ-76«, flotila II POS-a, poginuo 31.5. 1944. prilikom uplovljenja u luku Oliba (o. Olib) kada je patrolni čamac napadnut mitraljeskom vatrom od njemačke zasjede,
SIMĆIĆ FRANC, r. 1925, Doberdol, Gorica	mornar NB-11 »Crvena zvijezda«, Kvarnerski pomorski sastav, poginuo 1.4. 1945. kada je brod naišao na minu jugoistočno od o. Suska.
SRDOĆ Antona JOAKIM, r. 15. 9. 1920, Matulji, Rijeka	mornar NB-11 »Crvena zvijezda«, Kvarnerski pomorski sastav, poginuo 1.4. 1945. kada je brod naišao na minu jugoistočno od o. Suska.
SUBOTA Nikole VELIKO, r. 15. 8. 1920, Split	motorist BB »Marin II« IV POS-a, poginuo noću 10/11. 5. 1944. kod Stončice o. Vis, kada su njemački torpedni čamci napali i potopili bolnički brod.

SUZAN Ante ANTE, r. 1. 12. 1914, Milna, o. Brač

komandant m/j »Domoljub«-Komiža, pomoćni brod IV POS-a, poginuo 24. 3. 1944. u Komiži na o. Visu prilikom bombardiranja njemačkih aviona.

ŠEPAROVIĆ Vicka SALVE »IMBRE«, r. 1.7. 1923, Vela Luka, o. Korčula

komandant »PČ-55«, Kvarnerski pomorski sastav, poginuo 15. 2. 1945. kod Dugog Otoka kada je uslijed eksplozije benzina i požara potonuo patrolni čamac.

ŠIMIĆ Mate IVO, r. 12. 7. 1917, Igrane, Makarska

mornar NB-4 »Topčider« IV POS-a, poginuo 11. 5. 1944. na sidrištu Lavsa (Kornati) prilikom napada aviona.

TANFARA Roka DANKO, r. 4. 3. 1923, Krapanj, o. Krapanj

borac Ronilačke čete IV POS-a, ranjen nesretnim slučajem, umro u Vojnoj bolnici u Splitu 8. 3. 1945. od posljedica ranjavanja

TOMAŠ Frane IVAN, r. 1903, Krilo Jesenice, Omiš

komandant m/j »Dobar otac«, pomoćni brod IV POS-a, poginuo noću 14/15. 1. 1944. zapadno od rta Pelegrin na Hvaru kada su brod napala dva njemačka desantno-jurišna čamca.

TOMAŽIČ ROMAN, r. 1922, Romunija, Slovenija

borac Tehničke sekcije IV POS-a, poginuo 23.12. 1944. prilikom potonuća broda,

TUREL Janeza IVAN, r. 1922, Sempeter, Gorica

borac 1. bataljona mornaričke pješadije IV POS-a, poginuo 4. aprila 1945. prilikom napada na Novalju na o. Pagu.

UGRINIĆ Josipa NIKOLA, r. 8. 10. 1920, Tkon, o. Pašman

komandant NB-14 »Pionir«, Kvarnerski pomorski sastav, poginuo 3. 5. 1945. od eksplozije mine kod uvale Krnica (Raša, Istra),

VLAHOV Filipa DUŠAN, r. 1911, Prvić-Šepurina, o. Prvić

mornar NB-8 »Kornat« IV POS-a, poginuo 11.12. 1943. kod Drvenika u Makarskom primorju, kada je neprijateljska minobacačka granata pogodila brod.

VLAKIĆ Ante JAKOV, r. 24.8.1911, Sutomišćica, o. Ugljan

mornar BB »Topčider«, Kvarnerski pomorski sastav, poginuo 4.4. 1945. kod Paških vrata na o. Pagu prilikom okršaja s njemačkim torpednim čamcem.

VUČETIĆ Jakova MARTIN, r. 8. 2. 1910, Hvar, o. Hvar

komandant »PČ-76«, flotila II POS-a, poginuo 31. 5. 1944. prilikom uplovljenja u luku Oliba (o. Olib), kada je patrolni čamac napadnut mitraljeskom vatrom od njemačke zasjede,

ŽUKLIĆ Šimuna ANTE, r. 17. 6. 1917, Halmac, Nerezine, o. Lošinj

motorist NB-11 »Crvena zvijezda«, Kvarnerski pomorski sastav, poginuo 1.4.1945. kada je brod naišao na minu jugoistočno od o. Suska.

PRILOG IV

STANOVNIŠTVO SREDNJE DALMACIJE
31. III 1931.

Administrativne jedinice	Stanovništvo			Glavno zanimanje		Nepismeno
Kotari	Ukupno	Muško	Žensko	Poljo-privreda	Radnici	%
Brač	17.331	7.929	9.402	12.909	2.227	26,5
Hvar	23.174	10.435	12.739	17.921	2.128	26,3
Makarska	26.774	11.675	15.099	22.824	1.476	42,7
Split	131.054	65.665	65.389	86.629	16.625	40,9

Napomena: Pregled je sastavljen na osnovi publikacije *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. III 1931. godine.*

PRILOG V

STANJE BRODOVA, BRODOGRADILIŠTA I ŠKVEROVA KRAJEM 1939. U POMORSKOM OKRUŽJU SPLIT (ROGOZNICA-KORČULA)

a) BRODOVI

Vrsta plovidbe	Vrsta pogona	Broj brodova	brt	Ukupno ljudi	ks	Primjedba
Velika obalna plovidba	jedra stroj	8	13.155	165	7.480	
Ukupno	jedra stroj	8	13.155	165	7.480	
Mala obalna plovidba	jedra stroj	232 32	4.105 8.240	395 240	2.413 12.230	1 goleta, 17 logera, 30 trabakula, 20 peliga, 39 kutera, 82 bracere, 42 leuta i gajete, 3 bragoca, 5 motornih brodova, 1 maona, 24 parobroda : 264
Ukupno		264	12.345	635	14.643	
Ribarice	jedra stroj	1.781 65	3.170 160	6.314 171	729 744	
Ukupno		1.846	3.330	6.485	1.473	
Čamci i lađe (označeni brojem)	jedra stroj	1.212 69	5.438 136	2.357 124	392 716	
Ukupno		1.281	5.574	2.481	1.108	
Ukupno	jedra stroj	3.225 174	12.713 21.691	9.066 700	3.534 21.170	

b) BRODOGRADILIŠTA

Mjesto	Broj radnika	Površina m²	Izgrađeni brodovi 1939.	
			čamci	motorni j edrenj aci
Trogir: - AnteStrojan	13	200	1	
Milna: - braća Dorić - August Marinović	CO	280	1 3	
Bol: - ŠimeKarničić	3	248	4	2
Omiš: - Milan Marušić	7	774	1	
Rogač (o. Šolta): - Frano Cecić	4	1.070	6	
Split: - PaveKozićek - Jadranska brodogradilišta - Bulimbašić	17 769 67	1.000 65.000 6.000	2 6	3 2 (parobroda) 1
Solin: - »Sina« brodogradilište	11	1.200	2	

c) ŠKVEROVI

Trogir: - TudorKoščina - AnteKatalinić - Nikola Russo	7 7 4	30 10	3 1 3	 1
Komiža: - Nikola Vitaljić - Jakov Geričić	4 4	150 200	2 3	
Stari Grad: - Frano Milošić	2	25	2	1
Makarska: - KlemeDužević	4	400	3	
Vrboska (o. Hvar): - Stjepan Sazunić - Dinko Sazunić	3 2	— -	7 3	
Ukupno	935	-	53	8 (i 2 parobroda)

Napomena: U navedenim brodogradilištima i škverovima popravljeno je: 135 parobroda, 119 jedrenjaka i 108 čamaca.
Izvor: Pomorski godišnjak za 1939-40. godinu, Beograd 1940.

PRILOG VI

SHEMA NJEMAČKE KOPNENE VOJSKE U SREDNJOJ DALMACIJI

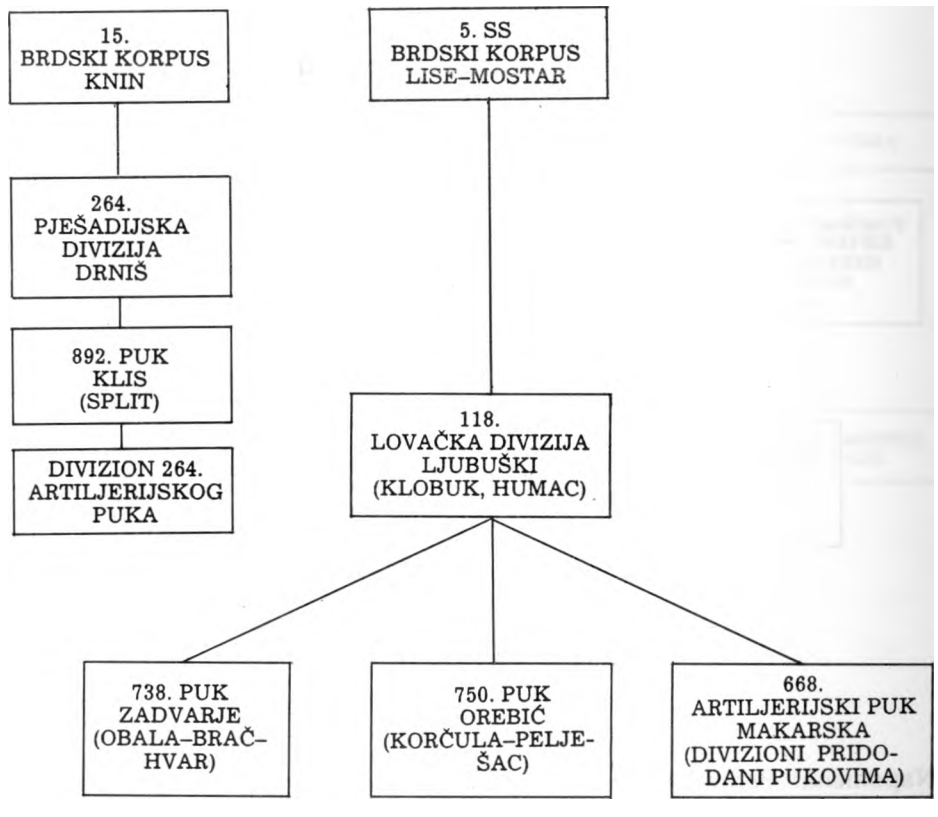

Napomena: Granica između 15. i 5. korpusa bila je kod Stobreća (7 km istočno od Splita).
Na obali srednje Dalmacije bila su raspoređena i dva diviziona obalnog artiljerijskog puka.

P RIL O G VII

SHEMA NJEMAČKE RATNE MORNARICE
NA JADRANU

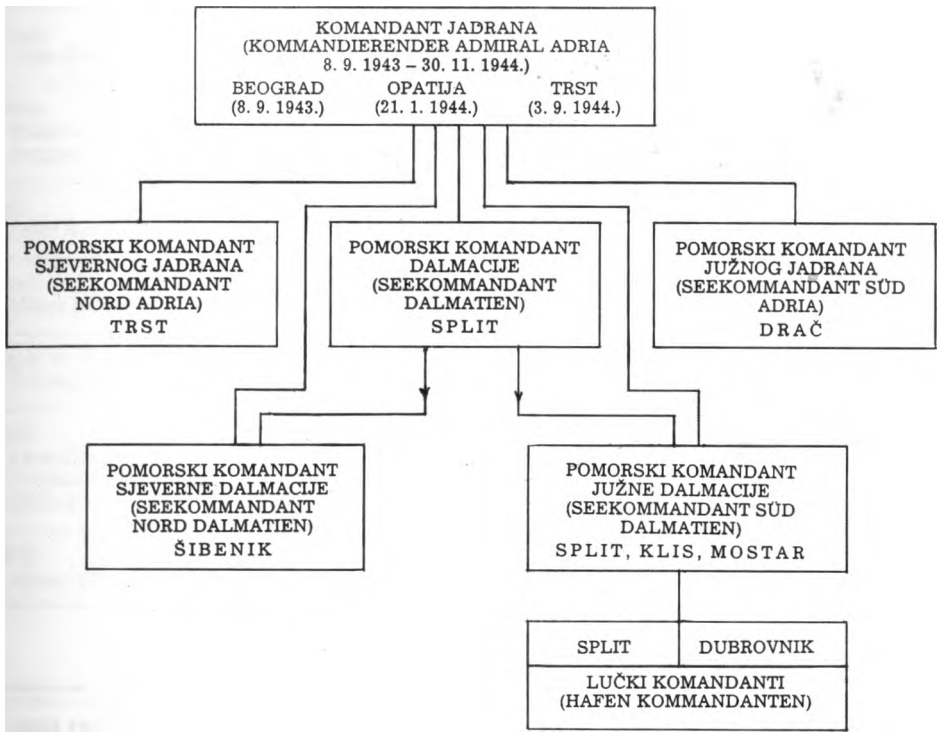

Napomena: Podjela Dalmacije na dvije pomorske komande naređena je 13. 2. 1944, ali je potpuno sprovedena 27.5. 1944. Pomorska komanda Dalmacije je ukinuta a umjesto nje formirane su: Pomorska komanda sjeverne i Pomorska komanda južne Dalmacije. Obe su direktno potčinjene komandantu Jadrana.

ORGANIZACIONA SHEMA 8. KORPUSA NOVJ

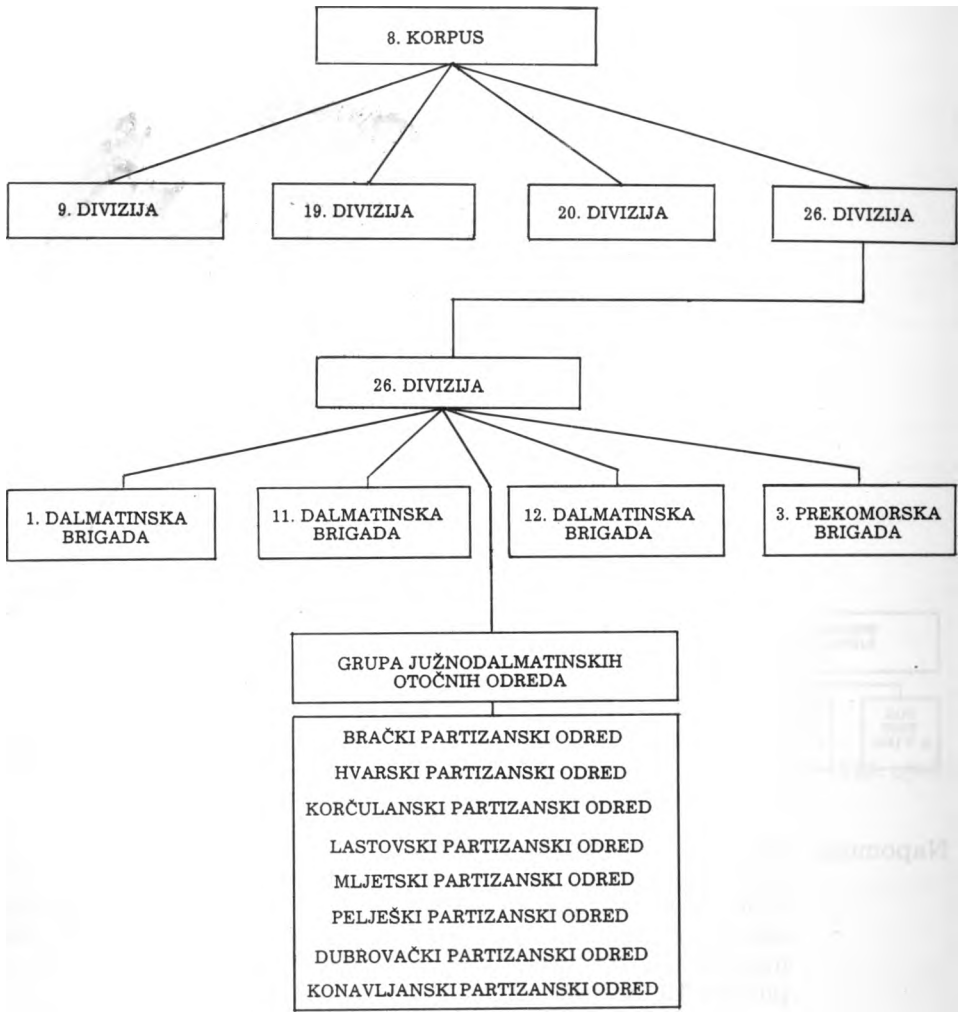

Napomena: 3. prekomorska brigada stigla je iz Italije na Vis u martu 1944. Naredbom Štaba 8. korpusa od 24.1.1944. Određena su područja dejstva grupa odreda: Srednjodalmatinska grupa odreda od linije Knin-Drniš-Rogoznica do linije Aržano-Zadvarje-Baška Voda, i Južnodalmatinska grupa odreda od te linije do Neretve. Na obalnom području IV POS-a djelovali su: Šibensko-trogirski partizanski odred i Mosorski partizanski odred iz sastava grupe Srednjodalmatinskih partizanskih odreda, i Biokovski partizanski odred i Neretvanski partizanski odred iz sastava Grupe južnodalmatinskih partizanskih odreda.

PRILOG IX

SHEMA STVARANJA I RAZVOJA IV POS-a

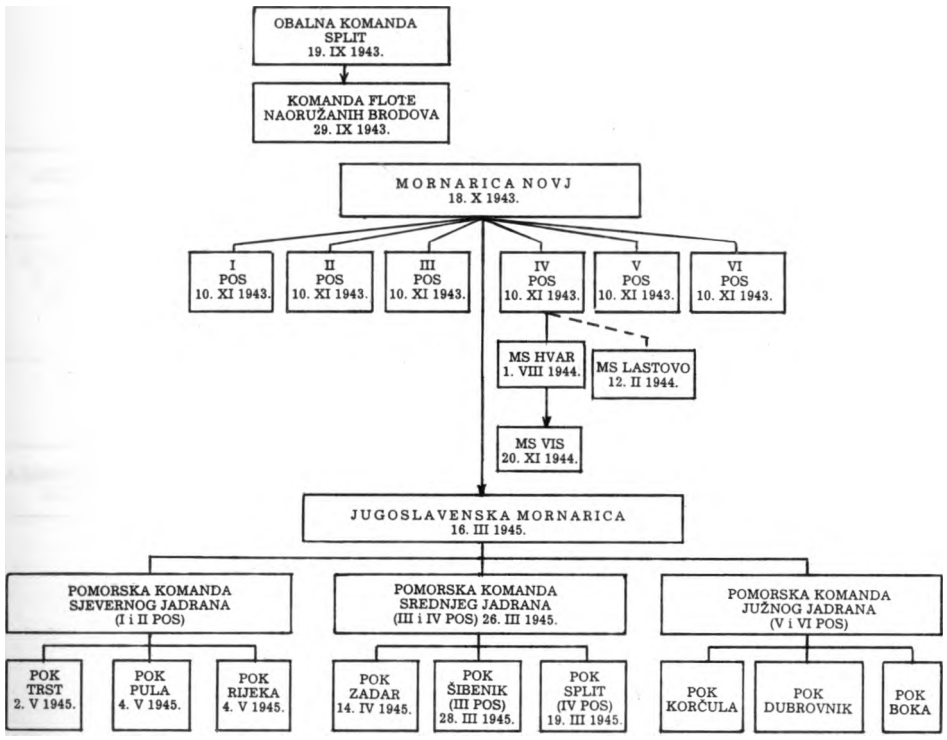

Napomena: MS Lastovo bila je djelimično potčinjena Štabu IV POS-a, a rasformirana je kada je ponovo uspostavljen V POS (12. VI 1944). Prva podjela istočne jadranske obale na četiri pomorska obalna sektora izvršena je 26. X 1943. Štab IV POS-a (tada pod nazivom III POS-a) počeo je djelovati 30. X 1943. Nakon nove podjele 10. XI 1943. III POS je preimenovan u IV POS.

ŠTAB IV POS-a

Komandanti:

FRANC PODBOJ	30.10-22.11.1943.
NIKO SRZIĆ	22.11.1943-3.12.1944,

Politički komesari:

JOSIP ILIĆ-ŠURO	30.10-25.11.1943.
BRANKO RADELIĆ	25.11.1943 - 8. 5.1944.
JOZO DUJMIĆ	31.5.1944 -16.7.1944. (vršilac dužnosti)
MAR JAN ŽUVIĆ-KARLO	16.7.1944-15.1.1945.
BENKOMATULIĆ	15.1-19.3.1945.

Pomoćnici političkog komesara:

VLADO BAGAT	30.10.1943-30.3.1944.
NENADVUKADIN	10.4.1944-19.3.1945.

Načelnici štaba:

IVO REBULA	30.10 - 7.12.1943.
AUGUSTIN CANJKO	7.12-28.12.1943. (vršilac dužnosti)
JANEZ TOMŠIČ	28.12.1943-30.1.1944.
BALDOMIRSAJE	30.1.1944-24.5.1944.
JOSIP VRTAČNIK	24.5.1944-8.9.1944.
VIKTOR KOBOL	8. 9.1944 - 19. 3.1945. (od 3.12.1944 -19. 3.1945. ujedno i vršilac dužnosti komandanta IV POS-a).

PREGLED NAORUŽANIH BRODOVA IV POS-a

Oznaka i ime	Depla-sman	Dužina	Širina	Visina	Brzina	Naoružanje	Posada
NB-1	120t	25m	6 m	2 m	11 čv	1 x 40 mm 4 x 20 mm 1 X 15mm 2 X 8 mm	16
NB-2 »Koča«	120t	25m	6 m	2m	11 čv	1 x 40 mm 2 x 20mm 2 x 8 mm	14
NB-3 »Jadran«	64t	19,7m	4,7 m		9 čv	1 X 40 mm 3 x 20mm 1 x 12,7mmčetvero-cjevni 2 x 12,7mmdvocjevni 3 x 8m 1 raketni bacač	24
NB-4 »Topčider«	33t	17 m	4,5 m		8 čv	1 x 40 mm 4 x 20mm 2X8 mm	19
NB-5 »Ivan«	80t	33 m	4,5 m		11 čv	2 X 20mm 6 X 8 mm	14
NB-6 »Napredak«	30t	17 m	4,3m		8 čv	1 x 4 0 m m 2 X 2 0 m m 4 X 8 m m	1 6
NB-7 »Enare II«	35t	17 m	4,4 m		9,5 čv	1 X 40 mm 1 x 20 mm 4 x 8mm	17
NB-8 »Kornat«	61t	19,4 m	5m		9čv	1 x 40 mm 3 x 20 mm 3 x 8mm	23
NB-9 »Biokovac«	15t	16 m	3,5 m		•* 10 čv	1 x 13mm 4x8 mm	9
NB-10 »Sloga«	28t	17 m	4,8 m		9čv	1 x 20 mm 3 x 8mm	10
NB-11 »Crvena zvijezda«	180t	24 m	5,5 m	2,5 m	8 čv	1 x 40 mm 2 X 37 mm 1 X 20 mm 2 x 12,7 mm dvocjevna 2 X 8mm 1 minobacač 81 mm 1 minobacač 35 mm	29
NB-12 »Borac«	60t	18 m	4,2 m		8,5 čv	1 x 40 mm 4 x 20 mm 2 X 8mm	20

Oznaka i ime	Depla-sman	Dužina	Širina	Visina	Brzina	Naoružanje	Posada
NB-13 »Partizan«	24t	22m	5,5 m		9,5 čv	2 x 40 mm 3 x 20 mm 2 x 8 mm	20
NB-14 »Pionir«	33t	25m	5m		9 čv	2 x 40 mm 1 x 20mm 1 x 20mmdvocjevni 2x 12,7mmdvocjevni	22
NB-15	23t	12m	2,8m		11 čv	2 X 12,7 mmdvocjevna	8
NB »Partizanka«	62t	21,4m	4,5 m		12 čv	3 x 20mm 2 raketna bacača	12

Napomena: NB-1 potopljen od njemačkih aviona u Telašćici (Dugi otok) 20. marta 1944.
NB-2 »Koča« potopljen od 2 njemačka torpedna čamca u lastovskom kanalu 17. marta 1944.
NB-5 »Ivan« potopljen od njemačkih aviona u Veloj Garškoj (o. Hvar) 27. decembra 1943'
NB-6 »Napredak« potopljen od njemačkih aviona u uvali Sipnata (o. Komat) 20. marta 1944,
NB-7 »Enare n« uništen noću 22/23. aprila 1944. u uvali Sutmiholjska (o. Mljet) poslije sudara sa NB-8 »Komat«.
NB-8 »Komat« noću 24/25. jula 1944. nasukao se kod Bola (o. Brač) gdje je uništen.
NB-9 »Biokovac« potopljen od britanskog razarača u viškom kanalu noću 19/20. februara 1944.
NB-10 »Sloga« zarobljen od 3 njemačka desantno-jurišna čamca kod o. Mljeta 8. februara 1944.
NB-11 »Crvena zvijezda« naišla na minu i potonula kod o. Suska 1. aprila 1945.
NB-13 »Partizan« potopljen od savezničkih aviona u luci Olib (o. Olib) 21. oktobra 1944.

PRILOG XII

PREGLED PATROLNIH ČAMACA IV POS-a

Oznaka i ime	Depla-sman	Dužina	Širina	Visina	Brzina	Naoružanje	Posada
PČ-41 »Napredak«	6t				7 čv	1 x 8 mm	4
PČ-42	6t				6 čv	1 x 8 mm	4
PČ-43 »Napred«	5t				6 čv	1 x 8 mm	6
PČ-44 »Đurzor«	8t	11 m	3,5 m	0,5m	7 čv	1 x 8 mm	5
PČ-45»Batoš«	5t				6čv	1X8 mm	5
PČ-46»Sv. Juraj«	5t				6 čv	1x8 mm	6
PČ-47 »Sv. Nikola I«	7t				6čv	1x8 mm	6
PČ-48 »Sv. Nikola II«	4t	9 m	2,40 m	0,5 m	6 čv	2 X 8 mm	6
PČ-49 »Brač 2«	5 t	10m	2,5m	0,5 m	6 čv	1 X 8 mm	5
PČ-50 »Brač 3«	5 t				6 čv	1 x 8 mm	5
PČ-51 »Brač 4«	3,5t	8 m	2,5 m	0,5 m	6 čv	2x8 mm	5
PČ-52 »Brač 5«	5t				5 čv	1 x 8 mm	4
PČ-53 »Zora«	15t				6čv	2 x 20 mm 1 x 12,7mmdvocjevni	10
PČ-54 »Turist«	15t	14 m	3,1 m	1,0 m	7 čv	1 x 20mm 2 x 8 mm 1 x 45 minobacač	10
PČ-55 »Partizan II«	8t				6,5 čv	1 x 8 mm	4
PČ-56 »Partizan III«	8 t	lim	3,5 m	0,5 m	7 čv	1 x 8 mm	5
PČ-57 »Pilotina«	151t				7 čv	1x8 mm	6
PČ-58 »Sagena«	10t	10m	3,2 m	1,0 m	6 čv	1x8 mm	7
PČ-59 »Lapad«	12 t				8čv	2x8 mm	6
PČ-60II	4t				7 čv	1x8 mm	6
PČ-61 »Udar«	6t				8 čv	1x8 mm	5
PČ-62 »Ivo«	4t	8,40 m	2,33m	0,8 m	7 čv	1 x 8 mm	4
PČ-63 »Donec«	7t				7 čv	1x8 mm	5

Oznaka i ime	Depla-sman	Dužina	Širina	Visina	Brzina	Naoružanje	Posada
PČ-64 »Neutralni«	3t	9,5 m	2,47 m	1,0 m	6 čv	1 x 8mm	4
PČ-65 »Sv. Nikola IH«	3t				6,5 čv	1 x 8mm	4
PČ-66 »Proleter«	3t				6 čv	1X8 mm	4
PČ-67 »Kerč«	3t				5čv	1x8 mm	4
PČ-68 »Badija«	6t				8čv	2 X 8mm	4
PČ-69 »Val«	5t	7,4 m	2,4 m	0,5 m	8čv	1x8 mm	4
PČ-70 »Mandina«	5t				6čv	1 x 8 mm	4
PČ-71 »Sv. Križ«	5t				6čv	1 x 8 mm	4
PČ-72 »Cimbalo«	5t	8,4 m	2,5 m	0,5 m	5čv	1 x 8mm	4
PČ-73 »Pionir«	4t				6 čv	1X8 mm	4
PČ-74 »Vesna«	5t				6čv	1 x 8 mm	4
PČ-751	8t	14m	2,5m	l,0m	10 čv	1 x 8 mm	
PČ-76	5t				6 čv	1 x 8 mm	4
PČ-77 »Margarita«	5t				6čv	1 X 8 mm	4
PČ-78 »Mary«	lit	14 m	2,5 m	1,0 m	17 čv		
PČ-79	8t				7 čv	1 x 8 mm	4
PČ-80	3t				6 čv	1 X 8mm	4
PČ-81	4t				6,5 čv	1 X 8 mm	4
PČ-82	2t				6 čv	1X8 mm	4

Napomena: PČ-47 potopljen je od njemačke baterije sa Brača kod uvale Žukova (o. Hvar) 29. augusta 1944.
PČ-54 predan je Lučkoj kapetaniji Vis.
PČ-55 predan je 13 POS-u, potonuo od eksplozije benzina kod Velog Rata (Dugi otok) 15. februara 1945.
PČ-58 predan je Lučkoj kapetaniji Komiža.
PČ-59 potopljen od savezničkih torpednih čamaca u neretvanskom kanalu 9. marta 1944.
PČ-60 potopljen od njemačkih aviona kod o. Mljeta decembra 1943. Umjesto njega opremljen PČ-60 Et.
PČ-61 potopljen od njemačkih aviona kod Hvara 27. decembra 1943. Izvađen iz mora 7. jula 1944. Nije ga bilo moguće popraviti pa je uništen, a pogonski uređaj je montiran na barkasu B-4.
PČ-62 zarobljen od 4 njemačka broda kod o. Šipana 27. septembra 1944. dok je bio u sastavu V POS-a.

PČ-63 ušao u sastav pomoćnih brodova V POS-a oktobra 1944. Umjesto njega V POS opremio PČ-63 n.
PČ-66 zarobljen od 3 njemačka desantno-jurišna čamca kod o. Mljeta 8. februara 1944.
PČ-67 potopljen od njemačkih aviona kod Hvara 27. decembra 1944.
PČ-70 potopljen od njemačkih aviona 22. marta u Komiži.
PČ-71 predan je II POS-u.
PČ-72 predan sekciji za pomorski saobraćaj V POS-a. Umjesto njega V POS opremio PČ-72 II12. novembra 1944.
PČ-73 zarobljen od 3 njemačka torpedna čamca noću 14/15. septembra kod Drašnica.
PČ-74 predan je n POS-u.
PČ-75 predan V POS-u. Potopljen od savezničkih aviona kod o. Mljeta 12. septembra 1944. Umjesto njega V POS opremio PČ-75 n.
PČ-76 predan II POS-u. Zarobljen od Nijemaca u Olibu (o. Olib) 31. maja 1944.
PČ-78 predan ha upotrebu Štabu Mornarice u oktobru 1944. Umjesto njega IV POS opremio PČ-78 ü.

PREGLED DESANTNIH FLOTILA
IV POS-a

I DESANTNA FLOTILA

Oznaka	Deplasman	Dužina	Širina	Visina	Brzina	Naoružanje	Posada
MS-1	35t	16m	6m	0,8m	7/9 čv	bez naoružanja	4
MS-2 MS-3 MS-4		14,3 m	5,6 m	lm			
MS-5 MS-6		16m	6m	0,8 m			

E DESANTNA FLOTILA

Oznaka	Deplasman	Dužina	Širina	Visina	Brzina	Naoružanje	Posada
MS-7	35t	16 m	6 m	0,8 m	7/9 čv	bez naoružanja	4
MS-8		13,3m	5,5 m	1 m			
MS-9 MS-10 MS-11 MS-12		16 m	6m	0,8 m			

Napomena: Od I i II Desantne flotile, koje su rasformirane, formirana je 21.12. 1944. godine Desantna flotila sastava 12 desantnih splavi.

PREGLED POMOĆNIH (TRANSPORTNIH) BRODOVA IV POS-a

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	S m	V m				
»Anđeo« Dubrovnik Motorni jedrenjak	25	28	45	15	4,80	2,0		4,5	Korčula 1927.	
»Anđeo čuvar« Krilo Jesenice Jedrenjak			30							
»Anđeo« Povija Motorni jedrenjak	21	17	30	13,6	4,91	1,68	25 KS	4	Mali Lošinj 1904.	
»Augustin« Lumbarda Motorni jedrenjak								4		Bivši »Mali Matij«
»Ban Berislavić« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak	6	2	10	7,16	3	0,50	10KS	6	Šibenik 1938.	
»Ban Jelačić« Račišće Trabakul	60	39	150	17,7	6,2	2,2	70 KS	7	Martinšćica (Šušak) 1936,	
»Biokovo« Podgora Motorni jedrenjak	35	21	60	18,7	5,3	1.7	50 KS	6	Korčula 1940.	
»Bog s nami« Jelsa Motorni jedrenjak			30					7,5		
»Bog s nami« Kaštel Kambelovac Motorni jedrenjak			25					4,5		

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	Š m	V m				
»Bogu hvala« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak	25	14	40	14	4,80	1,50	24 KS	4,5	Rovinj 1856.	
»Bogu hvala« Povija Motorni jedrenjak										
»Bosiljka« Kaštel Gomilica Motorni jedrenjak	9	5	15	10	3,79	1,50	10 KS	6		
»Bože i Gospe pomozi« Supetar Motorni jedrenjak			15					5	1886.	
»Bože pomozi« Račišće Motorni jedrenjak	18	10	30	11,46	3,00	1,39	7 KS	3	Trogir	
»Bože pomozi« Stomorska Motorni jedrenjak			30					4		
»Božidar« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak	19	9	30	11,5	5	1,5	»Deutz« 24 KS	6	1914.	
»Bugica« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak			30					4		
»B-l« Barkasa	13		10	13	3,30	0,9	»CARARRO« 40 ks	7	Korčula 1943.	

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	Š m	V m				
»B-2« Barkasa	13		10	13	3,30	0,9	»Cararro« 40 KS	7	Korčula 1943.	
»B-3« Barkasa	13		10	13	3,40	0,9	»Cararro« 40 KS	7	Korčula 1943.	Potopljena od njemačkih aviona u uvali Mala Garška na Hvaru u decembru 1943. Dignuta iz mora i popravljena u Visu.
»B-4« Barkasa	15		10	14,5	3,50	0,9	»Cararro« 40 KS	7	Korčula 1943.	Potopljena od savezničkih torpednih čamaca u uvali Vela Rina (o. Drvenik Mali) noću 21/22. juna 1944. Spašena i dotegljena u Vis na popravak 1/2. jula 1944.
»B-5« Barkasa	15		10	14,5	3,50	0,9	»Cararro« 40 KS	7	Korčula 1943.	Potopljena od njemačkih aviona u uvali Vela Garška (o. Hvar) 27. decembra 1943. Dignuta iz mora 7. jula 1944. i popravljena u Visu.
»B-6« Barkasa	15		10	14,5	3,50	0,9	»Cararro« 40 KS	7	Korčula 1943.	
»B-7« Barkasa	20		10	13	3,30	0,9	»Cararro« 40 KS	7	Korčula 1943.	
»Danica« 1st Loger	87	65	180	26,8	7,0	3,5	»Krupp« 100 KS	7	Cres 1902.	
»Danica« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak	12	16	30	11,54	4	1,64		3	Piran 1906.	

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	S m	V m				
»Danica« Račišće Motorni jedrenjak										
»Danielle Manin« Nerezine (o. Lošinj) Motorni jedrenjak	66	45	130	23,58	6,6	2,37	»Ansaldo« 56 KS	4,5		Prornjenjeno mu ime u Lošinj
»Darinka« Postira Motorni jedrenjak			18	10,8	3,41	1,4		5	Trogir 1886.	
»Darko« Sumartin Loger	74	53	140	21,68	6,30	2,4	100 KS	7,5	Cres 1891.	
»Davorin« Vela Luka Motorni jedrenjak	54	37	100	19,5	4,92	2,48	60 KS	6	Gruž 1867.	
»Deva« Split Motorni jedrenjak	82	53	160	22	7,50	2,50	45 KS	4		
»Dinara« Omiš Motorni brod	60	34	120	20,50	5,80	2,25	80 KS	7	Omiš 1940.	
»Dinara« 1st Motorni jedrenjak	308	276	550	36,5	8,5	4,5	»Mann« 245 KS	9	Italija 1922.	Oštećena od njemačkih aviona u Istu 28.11.1943. Izvađena iz mora 14.10. 1944, Popravljena.

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivosl	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	Š m	V m				
»Dinka« Vela Luka Motorni jedrenjak	12	9	20	9,77	3,51	1,25	»Deutz« 15 KS	5	Split 1859.	
»Dobar otac« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak			50	13	5,5	1.1	»Nurgon« 180 KS	8		Oštećen od njemačkih desantno-jurišnih čamaca noću 16/17. januara 1944. kod rta Pelegrin na Hvaru. Zatim potonuo u uvali Zaglav na Paklenim otocima.
»Doket« Split Remorker										
»Domoljub« Komiža Motorni jedrenjak	8	5	10	10	3,40	1,15		7		
»Donko« Vela Luka Motorni jedrenjak			6	8,50	2,30	1,0	»Skandia« 7 KS	3		
»Dupin« Rogač Motorni jedrenjak	28	14	40	13	4,0	1,70	24 KS	6	Korčula 1904.	
»Dva brata« Račišće Motorni jedrenjak			25				»Deutz« 20 KS	5		
»Dva brata« Slatine Motorni jedrenjak	15	10	25	12	3,30	1,80	36 KS	6	Piran 1930.	

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	Š m	V m				
»Dva brata« Vela Luka Motorni jedrenjak	13	7	20	12,45	4,05	1,35	15 KS	5	Lastovo 1930.	
»Dva druga« Račišće Motorni jedrenjak			15	11	3,7	0,98	15 KS	5	Korčula 1930.	
»Emilija« Drvenik Mali Motorni jedrenjak			8	9	2	0,80	7 KS	5		
»Frankopan« Račišće Motorni jedrenjak	32	18	40	16,9	4,6	1,5	28 KS	6	Italija 1924.	
»Gospe od Karmena« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak	18	10	30	12	4,50	1,70	12 KS	4,5	1910.	
»Gospe od Poišana« Dugi Rat Motorni jedrenjak	17	10	40				»Lener« 20 KS	5		Potonuo od eksplozije municije u Šibeniku 26. februara 1945.
»Gospe od Zdravlja« Stari Grad Motorni jedrenjak	9	12	18	12	3,5	1,00		4	Stari Grad 1935.	
»Gospe od Zdravlja« Vela Luka Motorni jedrenjak			15	11,40	3,56	1,40	7 KS	4	Korčula 1874.	
»Gundulić« Dubrovnik Motorni jedrenjak	34	22	60	16	4,80	1,10	40 KS	6	Makarska 1931.	

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	Š m	V m				
»Gusar« Podgora Motorni jedrenjak	54	37	60	19,7	5,45	2,30	70 KS	5,5	Mali Lošinj 1885.	
»Hrvat« Stomorska Loger	110	84	230	24,8	6,5	3	126 KS	7	Engleska 1880.	
»Hvala Bogu« Milna Motorni jedrenjak										
»Hvala Bogu« Nevidane Motorni jedrenjak	12	7	25	11	4	2	»Deutz« 27 KS	5	Betina 1932.	Prešao u sastav III POS-a.
»Hvala Bogu« Račišće Loger	46	28	80	18,20	5,30	2,10	70 KS	7,5	Mali Lošinj 1919.	Zapalio se prilikom ukrcavanja goriva u luci Hvar, gdje je potopljen 29/30. decembra 1943. Dignut iz mora i dotegljen u Vis 11. augusta 1944.
»Ilirija« Vis Motorni jedrenjak	68	44					12 KS			Bivši talijanski m/j »Galiana« - Pesaro u njemačkoj službi, zarobljen od PČ-21 »Miran« i PČ-22 »Streljko« kod o. Silbe noću 22/23. 4. 1944.
»Ime Isusovo« Milna Motorni jedrenjak	10	10	15	9,36	3,44	1,34	Deutz 15 KS	6	Mali Lošinj 1898.	

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	Š m	V m				
»Istok« Rogač Motorni jedrenjak			160	19,60	5,60	2,50	36 KS	6	Palestina 1867.	Potonuo od eksplozije municije u Šibeniku 26. februara 1945.
»Istok I« Stomorska Motorni jedrenjak	30	21	60	16	4,3	1,28	36 KS	4	Mali Lošinj 1888.	
»Isus i Marija« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak	18	8	25	11	3,8	1,20	8 KS	3,5	1895.	
»Isus i Marija« Molunat Motorni jedrenjak			10	9,58	3,0	1,10	»H. M. G.« 18 KS	5	Trogir 1884.	Ime »Isus i Marija« promijenjeno mu u »Borba«.
»Jabuka« Komiža Motorni jedrenjak			45	12,6	3,16	1,05		5	Korčula 1878.	
»Jadran« Brna (Korčula) Motorni jedrenjak										
»Jadran« Vela luka Motorni jedrenjak			15	12	3	1,2	12 KS	5		
»Jadran« Zverinac Motorni jedrenjak	16	8,5	30	11,9	3,8	1,35	»Anker« 36 KS		Šibenik 1938.	

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	**S** m	V m				
»Jadranka« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak	90	9								Bivši talijanski m/j »Adriana« u njemačkoj službi, zarobljen od NB-13 »Partizan« i PČ-2 »Macola« kod o. Paga 9.10. 1944.
»Jadro« Motorni jedrenjak										Potopljen u Visu od njemačkih aviona. Spašen. Dobio ime »Marijan«.
»Jastreb« Račišće Loger	84	61	140	21,5	5,75	2,45	100 KS	7	Krk 1936.	
K-l Leut										
K-2 Drvenik Leut							7 KS	4,5		
K-3 Sućuraj Leut										
K-4 »Slavinj« Sućuraj Leut										
K-5 Podgora Leut										

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	S m	V m				
K-6 Leut										
K-7 Leut										
K-8 Leut							8 KS	5,5		
K-9 I.eut										Potonuo od eksplozije municije u Šibeniku.
K-10 Komiža Leut										Prešao u sastav II POS-a 8.3. 1944.
K-ll Leut										Prešao u sastav II POS-a 8. marta 1944.
K-12 Leut										
K-13 Sumartin Leut										Opremljen u PČ-80 u septembru 1944.
K-14 Boi Leut										
K-15 Leut										

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	Š m	V m				
K-16 Leut							6 KS	5,5		
K-17 Leut										
K-18 Jelsa Leut										
K-19 Leut										
K-20 Drvenik Veli Leut										Prešao u sastav III POS-a. Potopljen u nevremenu kod o. Kurba Vela (Kornati) 17.3. 1944.
K-21 Drvenik Veli Leut										
K-22 Drvenik Mali Leut										
K-23 Leut										
K-24 Leut										
K-25 Leut										

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	S m	V m				
K-26 Leut										
K-27 Hvar Leut										
K-28 »Marija« Vis Leut	1,5		3	7,3	1,85	0,65	12 KS		Komiža 1942.	Prešao u sastav III POS-a 8.3. 1944.
K-29 »Jerko« Vrboska Leut										Prešao u sastav III POS-a
K-30 Drvenik Veli Leut										
K-31 Jelsa Leut	4									
K-32 Leut							12 KS	7		
K-33 Leut										Prešao u sastav II POS-a 30.3.1944.
K-34 Komiža Leut										Prešao u sastav III POS-a 9. 5.1944. Uništen od požara u Zaglavu (Dugi otok) 1.8.1944.

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	Š m	V m				
K-35 Stari Grad Leut										Prešao u sastav III POS-a. Potopljen od njemačkih torpednih čamaca južno od o. Zirja 1. 6. 1944.
K-36 Leut										
K-37 Gradac Leut										
K-38 Dubrovnik Leut										
K-39 Leut										
K-40 Komiža Leut										
K-41 Leut										
K-42 Leut										
K-43 Leut										
K-44 Leut										

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	Š m	V m				
K-46 Leut										
K-47 Jelsa Leut										
K-48 Jelsa Leut										
K-49 Leut										
K-58										
K-64										
K-81										
»Katarina« Milna Motorni čamac			15				»Deutz« 12 KS			
»Krka« Šibenik Parobrod	111	43	45	35	4,80	2,30	360 KS	10	Mali Lošinj 1896.	Potopljen od njemačkih aviona u uvali Sv. Ante na Hvaru 8. decembra 1943.
»Kupa« Split Motorni jedrenjak	57	39	90	19,65	6,28	2,11	90 KS	7	Italija 1889.	
»Labud« Stomorska Motorni jedrenjak	19	9	30	12,4	5	1,20	24 KS	5	Piran 1911.	

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	Š m	V m				
»Lahor« Stari Grad Motorni jedrenjak	27	17	45	19,5	5,0	1,90	50 KS	8	Novalja 1938.	
»Lastavica« Dubrovnik Motorni jedrenjak							28 KS	5		
»Leon« Maslinica Kuter	8	3	6	10	2,80	1,10	15 KS	5	Rogač 1937.	
»Lovćen« Stomorska Motorni jedrenjak		20	35	12	3,50	1,50	24 KS	4	Ancona 1930.	
»Ljubimir« Motorni jedrenjak										Bio na popravku i ostavljen u Trogiru prilikom povlačenja 8. 11.1943.
»Ljubljena majka« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak	19	10	20				20 KS	4	1899.	
»Ljuboman« Krilo Jesenice Jedrenjak	20	10	35					3	1912.	
»Maksim Gorki« Račišće Motorni jedrenjak	44	22	60	20	5,5	1,77	H. M. G. 28 KS	6	Korčula 1941.	Potopljen od njemačkih aviona u luci Vis. 29. marta 1944. Spašen.
»Mali Ante« Rogač Motorni jedrenjak			20	12	4	1,4		4	Betina	Potopljen od njemačkih torpednih čamaca južno od Žirja2. juna 1944.

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	Š m	V m				
»Mali Ivo« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak			4					3		Izvađen iz mora u Splitu 30. novembra 1944.
»Marija« Kaštel Lukšić Motorni jedrenjak	10	8	12	9,18	2,20	1,20	»Deutz« 7 KS	6		
»Marija« Omiš Motorni jedrenjak										
»Marija« Račišće Motorni jedrenjak	13	9	20	12	4,2	1,5	13 KS	3	Sušak 1898.	
»Marija Jordana« Račišće Loger	105	68	180	24,8	7,2	2,3	100 KS	5	Korčula 1943.	Promjenjeno mu ime u »Omladinac«
»Marija I« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak	10	10	25	11,07	3,75	1,35	10 KS	4	Piran 1904.	
»Marijan« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak	10	5	10	7,10	2,70	0,90	7 KS	4	Korčula 1929.	
»Marija M.« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak	16	10	25	12	3,90	1,40	8 KS	4	1863.	
»Marija Rozalija« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak			30				»Deutz« 15 KS	4		

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	Š m	V m				
»Marija Š.« Kaštel Lukšić Motorni jedrenjak	10	8	10	8	3,20	1,6	7 KS	5		
»Marica« Vranjic Motorni čamac			3	8	2,60	1	10 KS	6,5		
»Marijan« Baška Motorni jedrenjak	14		18				»Skandia« 10 KS			
»Marijan« Krilo jesenice Motorni jedrenjak										
»Marijan« Ulcinj Motorni jedrenjak										U plovidbi uz istarsku obalu naišao na minu i potonuo 12. 5.1945.
»Maryk« Milna Kuter	25			19	5	3	16 KS		Engleska	Poslije rata dobio ime »Podgorka«
»Marna« Split Loger	64	34	140	21,7	5,68	2,30	100 KS	7	Trogir 1940.	
»Mars« Baška Voda Motorni jedrenjak	21		30	15,8	4,0	1,55	36 KS	4,5	Šibenik 1939.	
»Mašuat« Stari Grad Motorni jedrenjak	9	6	15					3		

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	Š m	V m				
MČ-2										
MČ-5 »Žandar«	5,			8	2,20	0,65	»Deutz« 75 KS	8		
MČ-64										
MČ-523	2	1		7	1,8	0,6	75 KS	8	1934.	
MČ-21				7	2		15 KS	7		
»Mira« Podgora Motorni jedrenjak	39	23	70	21	4,95	1,83	65 KS	6	Niverden 1928.	
»Mirvami« Jelsa Motorni jedrenjak			30	12,92	4,32	1,62	25 KS	6,5	Milna 1872.	Potopljen od njemačkih aviona uVeloj Luci 25. aprila 1944.
»Mladen« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak	17	10	25	12	4,20	1,35	16 KS	4,5	Split 1915.	
»Mosor« Vis Motorni jedrenjak	57	40	100	19,20	6,50	1,20	75 KS	5		Bivši »Arduino« luke pripadnosti Ancona.
»Morava« Stomorska Loger	128	78	240	22,90	7,0	2,9	95 KS	7	Trogir 1923.	

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	**s** m	V m				
»Nada« Rogač Motorni jedrenjak			20				15 KS	4	1908.	
»Nada« Račišće Motorni jedrenjak	**16**	8	20	12,90	3,75	1,20	15 KS	5	Korčula 1932.	
»Naprijed« Omiš Motorni brod										Predan lučkoj kapetaniji Split u decembru 1944.
»Neptun« Crikvenica Motorni brod	10		**6**	11	3	1,4	»Alpha« 12 KS		Holandija Fridrishafen	Prešao iz II u sastav IV POS-a.
»Neviđane« Neviđane Motorni jedrenjak		15	15	11	3,50	1,0	»Rossi« 25 KS	**6**	Trogir 1885.	Preuzet od N.O.O. Sutivan u oktobru 1943.
»Nikola Anton« Slatine Motorni jedrenjak			10	9	3	1,20	7 KS	4		Bio neispravan i ostavljen u Trogiru prilikom povlačenja 8.11.1943.
»Nino« Kali Bracera	10	7	20	9,42	3,5	1,32			Trogir 1879.	Prešao iz III u sastav IV POS-a. Oštećen od njemačkih aviona u Visu 29. marta 1944. Rashodovan.
»Ojdana« Split Motorni brod			8				»Deutz« 25 KS	5		Bio u sastavu patrolnih čamaca Šoltanske flotile, a u decembru 1943. prebačen u sastav pomoćnih brodova.

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	Š m	V m				
»Orsan« Dubrovnik Parobrod	28	10		21,80	3,10	1,60	65 KS	6,5	San Pier (Italija) 1896.	
»Otac Petar« Stomorska Loger	140	99	270	28,3	7.1	3,1	150 KS	7,5	Genova 1921.	
»Otac Vladimir« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak	17	10	35	13,2	4,4	1,3	15 KS	5	Rovinj 1887.	
»Pčela« Pučišće Motorni jedrenjak	37	26	70	15,5	5	2	45 KS	7	Kraljevica 1924.	
»Polače« Stomorska Motorni brod	12	8	10						1936.	
»Pomoćnica kršćanska« Sućuraj Motorni jedrenjak	9	9	10	11,6	4,00	1,60	30 KS	6,5	1912.	
»Pomozi Sv. Nikola« Slatine Motorni jedrenjak	10	8	15	11	2,50	1,1	7 KS	5	1902.	
»Pravedan« Jelsa Motorni jedrenjak			40	15,30	4,30	1,85	»Deutz« 36 KS	7	Split 1900.	
»Providnost« Hvar Motorni jedrenjak			18	10,5	3,8	1,2	7 KS	3		

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godi- na gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	S m	V m				
»Putnik« Vela Luka Motorni jedrenjak	15	9	20	11,05	3,68	1,5	12 KS	3,5	Trogir 1867.	
»Radnik« Dubrovnik Remorker	79	24		24,7	4,9-	2,5	200 KS		Southhampton (Engleska) 1903.	
»Radnik« Pučišća Motorni jedrenjak			30					4		
»Radnik« Vrboska Motorni jedrenjak	12	15	20	11,03	4,10	1,40		5	1892.	Bivši »Sv. Roko«.
»Ribari« Crikvenica Motorni brod										Prešao iz II u sastav IV POS-a.
»Ribar Hl« Crikvenica Motorni brod										Prešao iz II u sastav IV POS-a
»Roditelj« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak	15	9	25	12,58	4,0	1,0	15 KS	5	Piran 1907.	
»Rosa Amelia« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak	19	10	28	14,75	4,7	1,32	10 KS	5		
»Rudnik« Sumartin Motorni brod	64	34	120	21	5,3	1,8	50 KS	5	Trst 1908.	

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	Š m	V m				
»Silni« Vmik (Korčula) Motorni jedrenjak							18 KS	6		
»Sitnica« Pomoćni ratni brod	554			46,7	7,8	2,7	500 KS	10	1891.	
»Slavni Josip« Račišće Motorni jedrenjak	35	25	70	15,32	5,06	1,88	60 KS	4	Rovinj 1878.	
»Sloboda« 1st Motorni jedrenjak	67	50	140	24	6,30	2,50	»Satima« 36 KS	6	Oneglia Italija 1907.	Nasukao se kod o. Vira 28. decembra 1944. oštećen. Spašen.
»Sloboda« Vela Luka Motorni jedrenjak	14	10	35	11,25	5,05	1,44	30 KS	5,5	Piran 1891.	Potopljen od njemačkih aviona u Veloj Luci 25. apri- la 1944,
»Slobodan« Trstenik Motorni jedrenjak			35	11,35	4,43	1,50	»Deutz« 30 KS	7	Korčula 1932.	
»Sloga« Komiža Motorni jedrenjak			18	10,1	3,4	1,8		4	Korčula 1924.	
»Složna braća« Vrboska Motorni jedrenjak	33	22	45	16,85	4,90	1,70	45 KS	6	Rovinj 1849.	
»Sna mi Bog« Slatine Motorni jedrenjak	15	12	40	11,20	3,90	1,60	»Deutz« 15 KS	4		

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	Š m	V m				
»Sokol« Omiš Motorni jedrenjak			10	9	3,45	1,0	10 KS	4		
»Sokol« Rogač Jedrenjak		30								
»Sokolića« Omiš Motorni jedrenjak			10				»Greef«	4,5		
»Spasilac« Rab Motorni jedrenjak										Potonuo u nevremenu u plovidbi na ruti Žirje-Vis 9. marta 1944.
»Srce Isusovo« Kaštel Gomilica Motorni jedrenjak	26	17	40	14,20	4,60	1,50	50 KS	5	Korčula 1912.	
»Srećko« Vela Luka Motorni jedrenjak	69	30	140	19,2	5,5	2,57	42 KS	5	Aleksandrija 1925.	
»Sretan II« Stomorska Motorni jedrenjak	10	9	25					5		Oštećen od njemačkih desantno-jurišnih čamaca kod rta Pelegrin (o. Hvar) noću 16/17. januara 1944. Zatim potonuo u uvali Zaglav na Paklenim otocima.
»Sretno« Split Motorni jedrenjak	60	34	140	19	5,10	2,50	50 KS	8	Trst 1908.	Zapalio se i izgorio u Komiži 25. februara 1944.

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	S m	V m				
»Sretna Sloboda« Račišće Motorni jedrenjak	25	18	40	13,28	4,40	1,60	Korčula 1877.	4,5		
»Sušac« Vis Motorni brod			8				»Deutz« 7 KS			
»Sv. Ana« Stari Grad Motorni jedrenjak	10		7					4		Potopljena od njemačkih aviona u luci Vis 29. marta 1943.
»Sv. Ante« Hvar Motorni jedrenjak			10	9,5	3,65	0,95	»Deutz« 7,5 KS		Betina 1905.	
»Sv. Ante« Jelsa Motorni jedrenjak			30					6		Potopljen u januaru 1944. prilikom povlačenja sa Hvara da ne padne u ruke neprijatelja.
»Sv. Ante« Omiš Motorni jedrenjak	13	10	25	10,10	3,95	1,90	36 KS	6	Split 1905.	
»Sv. Ante« Povija Motorni jedrenjak			15					5		
»Sv. Ante« Pučišće Motorni jedrenjak	30	10	30	14,5	4,3	1,8	32 KS	5	Mali Lošinj	
»Sv. Ante« Slano Motorni jedrenjak			60				25 KS	4	1936.	

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	S m	V m				
»Sv. Ante« Stomorska Motorni jedrenjak			80					5		Potopljen 1. januara 1944. kod o. Biševa.
»Sv. Ante« Vela Luka Motorni jedrenjak			20				»Deutz« 12 KS			
»Sv. Ante« Vis Motorni jedrenjak	15	10	28	12,25	3,30	1,30	»Deutz« 28 KS	5	Korčula 1909.	
»Sv. Antun« Račišće Motorni jedrenjak	19	10	25	12,78	4,36	1,60	18 KS	4	Korčula	
»Sv. Antun« Stari Grad Motorni jedrenjak			25					4		
»Sv. Ante« Padovanski Krilo Motorni jedrenjak										
»Sv. Ivan« Kaštel Lukšić	36	18	60	18,0	5,50	2,20	50 KS	6	Mali Lošinj 1897.	
»Sv. Ivan« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak			30	12,7	4,82	1,48	8 KS	3	Piran 1878.	
»Sv. Ivan Krstitelj« Nevidane Bracera	35	18	50	16,5	5	1,50	55 KS		San Benedeto del Tronto Italija 1920.	Prešao iz III u sastav IV POS-a.

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	Š m	V m				
»Sv. Josip« Dugi Rat Jedrenjak	16	9	30					3		
»Sv. Josip« Komiža Motorni jedrenjak	25	10	45	16,2	4,8	1,62	25 KS	5		
»Sv. Josip« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak	15	9	30	11,80	4,0	1,50	20 KS	5	Stari Grad 1881.	Potopljen od njemačkih aviona u Supetru u decembru 1943.
»Sv. Josip« Poljana Motorni brod	10	7,50	10	9,07	3,42	1,40	10KS	4	Betina 1883.	
»Sv. Josip« Račišće Motorni jedrenjak		9						5		
»Sv. Josip« Sutivan Motorni jedrenjak	15	10	20	14,5	3,80	1,90	15 KS	5	Korčula 1924.	
»Sv. Križ« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak	18	9	30	11,79	4,23	1,66	25 KS	5	Korčula 1888.	
»Sv. Križ« Lumbarda Motorni jedrenjak	12	7	35				»Deutz« 25 KS	6		

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	Š m	V m				
»Sv. Križ« Sutivan Motorni jedrenjak	10	5	10	9,3	3,46	1,41	12 KS	5	1864.	
»Sv. Marko« Kneža (Korčula) Motorni jedrenjak	12		25				15 KS	4,5	1934.	
»Sv. Nikola« Baška Voda Motorni jedrenjak			12	11,90	3,80	1,30	»Deutz« 15 KS	6	Piran 1898.	
»Sv. Nikola« Drašnice Motorni jedrenjak			20					4		
»Sv. Nikola« Lumbarda Motorni jedrenjak	10	5	15	10,6	3,60	1,70	7 KS	5	Korčula 1939.	
»Sv. Nikola« Podgora Motorni jedrenjak	27	20	50	14,70	5,60	2,0	»Deutz« 36 KS	6	Piran 1880.	
»Sv. Nikola« Stari Grad Kuter	12	9	15				»Mann« 35 KS	6		
»Sv. Nikola« Stomorska Motorni jedrenjak			30	13,20	4	1,60	36 KS	5		

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	Š m	V m				
»Sv. Nikola« Trogir Motorni jedrenjak		25	50					6		
»Sv. Nikola« Zlarin Loger	29	18	56	19,35	5,20	1,73	»Deutz« 15 KS	6	Korčula 1904.	
»Sveta obitelj« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak			30							
»Sv. Petar« Dugi Rat Motorni jedrenjak	18	10	35	12	4,10	1,46	25 KS	5	Piran 1902.	
»Sv. Petar« Kaprije Kuter	6,5	4,5	9	9,70	3,0	1,12	»Deutz« 15 KS	6,5	Korčula 1934.	
»Sv. Petar« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak			27					4,5		Potopljen od njemačkih aviona u Supetru 27. 12.1943.
»Sv. Roko« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak										
»Sv. Roko« Sutivan Trabakul	14		20	11,40	3,91	1,48	»Hatz« 12 KS	4	Trogir 1880.	
»Sv. Šimun« Dugi Rat Motorni jedrenjak	17	10	40				25 KS	5		Potopljen od njemačkih aviona u Visu 29. marta 1944.

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	Š m	V m				
»Sv. Trojica« Račišće Motorni jedrenjak	37	19	75	15,5	4,95	1,90	»Satima« 24 KS	5	Trogir 1922.	
»Tina« Pučišće Motorni jedrenjak			20					5		
»Tomislav« Jelsa Motorni jedrenjak	28	19	50	14,40	5,10	1,00	25 KS	6,5	Stari Grad 1864.	
»Tomislav« Split Motorni jedrenjak			20					6,5		
»Tomislav« Stomorska Motorni jedrenjak			35				32 KS	4,5	1892.	
»Tomislav« Sumartin Motorni jedrenjak	38	30	70	19	5,50	2,60	36 KS	6		
»Tomislav« Vis Motorni jedrenjak			20							
»Tri druga« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak			10	12,60	2,80	1,30	16 KS	5,5	Danska 1898.	
»Triton« Okrug Kočar			7	10,5	3,5	1,20	32 KS	7		

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	Š m	V m				
»Uskok« Račišće Motorni jedrenjak	11	8	20	10,20	3,80	1,25	15 KS	5	Korčula 1911.	
»Uspomena« Podgora Motorni jedrenjak			25							
»Uspomena« Stomorska Motorni jedrenjak			20				»Deutz« 15 KS			
»Utva« Postira Motorni čamac										Prešao u sastav III POS-a 30. marta 1944.
»Val« Vis Motorni jedrenjak			70							Bivši talijanski m/j »San Antonio« - Trst u njemačkoj službi, zarobljen od PČ-21 »Miran« i PČ-22 »Streljko« kod o. Molata noću 6/7.4. 1944.
»Vela Luka« Vela Luka Motorni jedrenjak			15				16 KS	6	1870.	Potopljen od njemačkih aviona u luci Vis 29. marta 1943.
»Velebit« Račišće Loger	43	34	70	22,32	5,30	2,05	80 KS	6	Torre del Greco Italija 1907.	
»Velebit« Vis Motorni jedrenjak			50				»Deutz« 25 KS			Bivši talijanski m/j »Emilia« - -Piran, u njemačkoj službi, zarobljen od PČ-21 »Miran« i PČ--22 »Streljko« kod o. Silbe noći 22/23.4.1944. Potonuo u kanalu Sv. Ante na ulazu u Šibenik usi jed eksplozije 7. novembra 1944.

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	Š m	V m				
»Vila« Nevidane Motorni jedrenjak			45	13,75	4,75	1,76	»Mann« 60 KS	7,5	Senj 1939.	Potopljen od njemačkih aviona kod Hvara 5. decembra 1943.
»Vitez« Jelsa Loger	52	44	120	22,50	5,70	2,20	50 KS	7	Torre del Greco Italija 1907.	
»Zagreb« Omiš Motorni jedrenjak	19	15	25	14	4	1,30	20 KS	4,5	1924.	
»Zdravlje« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak	15	9	25	10,90	3,75	1,28	15 KS	5		
»Zdravo Marija« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak			25				14 KS	4,5	1848.	
»Zmaj« Poljana Kuter	18,97	9,02	35	14,70	4,50	1,55	»Keeble« 50 KS	6	Ston Mali 1940.	Prešao iz IH u sastav IV POS-a.
»Zrinović Nikola« Stomorska Motorni jedrenjak			40					5		
»Zrinski« Dugi Rat Motorni jedrenjak	13	9	25	12	4	1,70	36 KS	6	Omiš 1943.	
»Zvijezda mora« Kaštel Kambelovac Motorni jedrenjak			10	9,15	3,22	1,20	12 KS	5		

Ime broda Luka pripadnosti Tip broda	Tonaža		Nosivost	Dimenzije			Pogonski uređaj tip, KS	Brzina čv	Mjesto i godina gradnje	Primjedba
	B t	N t	t t	D m	S m	V m				
»Zvonimir« Krilo Jesenice Motorni jedrenjak	28	15	30	14,60	4,60	1,70	32 KS	4	Rovinj 1880.	
»Zvonimir« Podgora Motorni jedrenjak			20				»Deutz« 36 KS	6		
»Zvonimir« Stomorska Motorni jedrenjak			90					5		Potopljen od njemačkih aviona u Veloj Luci 14. decembra 1943. Spašen.

PRILOG XV

SOCIJALNI I NACIONALNI SASTAV IV POS-a

Stanje		15. VIII1944.	15.X 1944.	15. XII1944.
Socijalni sastav	radnika	1.028	1.173	1.743
	seljaka	199	232	662
	intelektualaca	35	31	118
	namještenika i srednjoškolaca	105	103	198
	vojnih lica	73	55	48
	zanatlija i trgovaca	25	40	142
	žandara, policajaca i finanaca	-	4	15
Ukupno		1.465	1.638	2.926
Nacionalni sastav	Hrvata	1.309	1.480	2.667
	Srba	14	26	53
	Slovenaca	109	105	164
	Crnogoraca	13	15	20
	Makedonaca	-	-	-
	Muslimana	3	3	6
	Talijana	17	9	10
	Rusa	-	-	-
	Jevreja	-	-	6
	Poljaka	-	-	-
	Čeha	-	-	-
	Mađara	-	-	-
Ukupno		1.465	1.638	2.926

Napomena: Rubrike su dane prema tadašnjim propisima. U radnike su ubrojani pomorci i ribari. Pod vojnim licima podrazumijevaju se oficiri i podoficiri bivše Jugoslavenske vojske i Ratne mornarice.
Izvor: AVII, k. 2065, br. reg. 6-44/4; k. 2066, br. reg. 8/2.

PRILOG XVI

BROJNO STANJE IV POS-a
(PO JEDINICAMA I SLUŽBAMA)
24. XII 1944.

Jedinice i službe	Oficira	Političkih rukovodilaca	Podoficira	Boraca		Ukupno
				Muškarci	Žene	
1	2	3	4	5	6	7
Štab IV POS-a (uži dio) Split	2	2	-	-	-	4
Sekcije pri štabu Split	9	2	4	39	12	66
Bataljon mornaričke pješ. Split	4	2	1	74	3	84
Četa mornaričke pješ. Divulje	1		1	46	4	53
Štab obalnog diviziona Split	1		1	4	2	11
Obalna baterija br. 11 Komiža, Vi«	-	1	3	28	1	33
Obalna baterija br. 12 Podstražje, Vis	-	1	6	40	1	48
Obalna baterija br. 13 Vis	-	1	4	27	2	34
Obalna baterija br. 14 Milna, Brač	-	1	1	13	1	16
Obalna baterija br. 15 Marjan, Split	-	1	5	35	1	42
Obalna baterija br. 16 Sustjepan, Split	-	1	6	29	1	37
Obalna baterija br. 17 Gripe, Split	-	1	4	22	1	28
Obalna baterija br. 18 Bačvice, Split	-	1	6	21	1	29
Radni vod pri intendanturi, Split	-	1	1	25	1	28
Mornarička bolnica, Split	-	-	-	3	-	3
Mornarička stanica Vis	2	1	6	32	1	42
NB-14 »Pionir« (u II POS-u)	-	-	-	5	-	5

525

Jedinice i službe	Oficira	Političkih rukovodilaca	Podoficira	Boraca		Ukupno
				Muškarci	Žene	
1	2	3	4	5	6	7
NB-15 »Split«	1	-	1	5	-	7
NB »Partizanka«, Split	1	1	2	8	-	12
Intendantura, Split	1	1	2	9	1	14
Skladište pogonskog materijala, Split	2	-	1	2	-	5
Brijačnica, Split	-	-	-	5	-	5
Cipelarska radionica, Split	-	-	-	5	-	5
Krojačka radionica, Split	-	-	-	5	7	12
Auto-garaža, Split	-	-	-	5	-	5
Pekara, Split	-	-	1	12	3	16
Kuhinja, Split	-	-	-	4	-	4
Zaštitni vod, Split	-	-	-	9	-	9
Pomoćna flotila, Split	1	1	1	47	2	52
Desantna flotila, Split	1	1	3	53	4	62
Dopunska četa, Split	-	1	5	47	-	53
Minerski vod, Split	-	1	2	14	-	17
Ambulanta, Split	-	1	2	7	3	13
Lučka kapetanija, Split	1	1	-	50	4	56
Odeljak Lučke kapetanije Split, Vranjic	-	-	-	4	1	5
Lučko zastupstvo Kaštel Sućurac	-	-	-	4	-	4
Lučko zastupstvo Kaštel Lukšić	-	-	-	1	-	1
Lučko zastupstvo Krilo Jesenice	-	-	-	4	1	5

Jedinice i službe	Oficira	Političkih rukovodilaca	Podoficira	Boraca		Ukupno
				Muškarci	Žene	
1	**2**	**3**	4	5	6	**7**
Lučko zastupstvo Stomorska, Šolta	-	-	-	**2**	-	**2**
Lučko zastupstvo Maslinica, Šolta	-	-	-	4	-	4
Lučko zastupstvo Rogač, Šolta	-	-	-	**3**	-	**3**
Lučka kapetanija, Omiš	1	1	-	5	-	**7**
Lučka kapetanija, Makarska	-	1	-	15	-	16
Lučko zastupstvo, Podgora	-	-	-	1	-	1
Lučko zastupstvo, Baška Voda	-	-	-	1	-	1
Lučka kapetanija, Supetar, Brač	-	1	-	4	-	5
Lučko zastupstvo, Milna, Brač	-	-	-	6	-	6
Lučko zastupstvo Pučišće, Brač	-	-	-	2	-	2
Lučko zastupstvo Bol, Brač	-	-	-	3	-	3
Lučko zastupstvo Sumartin, Brač	-	-	-	1	-	1
Lučka kapetanija Trogir	-	1	-	11	-	12
Lučko zastupstvo Kaštel Stari	-	-	-	**2**	-	**2**
Lučka kapetanija Hvar	-	-	-	35	-	35
Lučko zastupstvo Jelsa, Hvar	-	1	-	6	-	**7**
Lučko zastupstvo Stari Grad, Hvar	-	-	-	5	1	6
Lučko zastupstvo Sućuraj, Hvar	-	-	-	**2**	-	**2**

527

Jedinice i službe	Oficira	Političkih rukovodilaca	Podoficira	Boraca		Ukupno
				Muškarci	Žene	
1	2	3	4	5	6	7
Lučka kapetanija Vis	-	-	-	25	1	26
Lučko zastupstvo Komiža, Vis	1	1	-	17	1	20
Pomoćni brodovi	-	3	6	451	1	461
Tehnička sekcija, Split	4	-	3	9	-	16
Uprava radionica, Split	-	2	2	5	2	11
Centralna mehanička radionica, Split	1	1	8	48	6	64
Elektrotehnička radionica, Split	-	1	3	32	2	38
Mehanička radionica Ferić, Split	1	1	7	63	6	78
Mehanička radionica Deželić, Split	-	1	-	12	-	13
Brodogradilište Bulimbašić, Split	-	- 1	10	124	5	140
Jadranska brodogradilišta, Split	5	6	10	535	13	569
Brodogradilište Vranjic, Split	1	1	1	13	-	16
Brodogradilište Rogač, Šolta	-	-	-	7	1	8
Brodogradilište Trogir	2	1	27	148	7	185
Hidrobaza Divulje, Trogir	-	1	2	16	1	20
Brodogradilište Vrboska, Hvar	-	1	-	15	2	18
Drvodjelska radionica Alujević, Split	-	1	-	19	1	21
Tehnička radionica Mandić, Split	-	-	-	4	-	4
Limarska radionica Čingrija, Split	-	1	-	5	1	7

Jedinice i službe	Oficira	Političkih rukovodilaca	Podoficira	Boraca		Ukupno
				Muškarci	Žene	
1	2	3	4	5	6	7
Jedranska radionica, Split	-	-	-	3	1	4
Tokarska radionica Kukoć, Split	-	-	-	2	-	2
Radionica Vis	-	1	-	14	1	16
Brodogradilište Milna, Brač	-	-	-	2	-	2
Mehanička radionica Hvar	-	-	-	8	-	8
Odsjek za vezu, Split	-	1	8	40	2	51
Osma tračka stanica Sustjepan, Split	-	1	2	7	1	11
Osmatračka stanica Napoleon, Hvar	-	1	-	8	-	9
Osmatračka stanica Likova Glava, Hvar	-	1	-	6	-	7
Osmatračka stanica Šolta	-	1	-	10	-	11
Osmatračka stanica Drvenik Veli	-	1	1	8	-	10
Osmatračka stanica Brač	-	1	2	7	-	10
Osmatračka stanica Vela Glava, Vis	-	1	1	6	-	8
Osmatračka stanica Hum, Vis	-	1	1	8	-	10
Signalna stanica Biševo, o. Biševo	-	-	-	2	-	2
Radiotehnička radionica, Split	-	-	-	5	-	5
Telefonska centrala Dugi Rat	-	-	1	1	1	3
Telefonska centrala Bogomolje, Hvar	-	-	-	2	1	3

529

Jedinice i službe	Oficira	Političkih rukovodilaca	Podoficira	Boraca		Ukupno
				Muškarci	Žene	
1	2	3	4	5	6	7
Telefonska centrala Hvar	-	-	-	5	1	6
Telefonska centrala Bol, Brač	-	-	-	3	1	4
Telefonska centrala Milna, Brač	-	-	-	1	2	3
Telefonska centrala Supetar, Brač	-	-	-	4	1	5
Telefonska centrala Hum, Vis	-	-	-	3	-	3
Telefonska centrala Kaštel Stari	-	-	-	3	-	3
Telefonska centrala Makarska	-	-	-	2	1	3
Telefonska centrala Vis	-	-	-	4	1	5
Telefonska centrala Marjan, Split	-	-	-	2	-	2
Četa za vezu, Split	-	2	5	35	3	45
Ukupno	43	68	169	2.600	126	3.006

Izvor: AVII, k. 2035, br. reg. 39-1/5.

IZVORI I LITERATURA

A. ARHIVSKA GRAĐA

1. Vojnoistorijski institut Beograd. Arhiva Mornarice NOVJ, kutije 2020-2085. Arhiva Vrhovnog štaba, Glavnog štaba Hrvatske, IV operativne zone, Štaba 8. korpusa, jedinica 8. korpusa: kutije 7, 7A, 8,10A, 15B, 26,81,93,94,103,105B, 119,269,516,516A, 520, 523, 529, 529A, 692, 847A, 1008, 1032, 10321, 1100, 1101, 1101A, 1102, 1103, 1104, 1143A, 1491, 1603, 1892, 1893, 1895, 2005. Fond CK SKH: fascikle 28, 44. Arhiva NDH: kutije 80, 81, 91, 145, 218. Talijanska arhiva: kutije 213, 238, 285, 314, 344, 382. Njemačka arhiva: kutije 8, 15B. Nacionalni arhiv Washington: br. reg. T-281, T-311, T--313, T-314, T-315, T-316, T-317. Emigrantska arhiva: kutije 93, 94, 95.
2. Odjeljenje za arhivu i dokumentaciju Predsjedništva SKJ: br. reg. 241/144, 273/274, 4099/IX, 4905/VI, 141/1944, 4924/III, 6287, 7012, 20797.
3. Arhiva Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske Zagreb: br. reg. KP--294/124.
4. Arhiva Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije Split: br. reg. KP-26, KP-29/563, KP-26/181, KP-26/182.
5. Historijski arhiv Split: br. reg. 415.
6. Arhiva Muzeja revolucije naroda Hrvatske, Mornarica, kutija 101.
7. Vojnopomorski muzej Split. Arhiva Mornarice NOVJ, mikrofilmovi br. 1-57. Materijali za izučavanje Mornarice NOVJ, br. 683/3, 162/2, 168/2, 164/2, 163/2, 169/2. Naredbe Štaba Mornarice NOVJ od 3. januara do 29. decembra 1944. i od 9. januara do 1. augusta 1945.
8. Ratni dnevnik admirala Jadrana od 11. septembra 1943. do 15. novembra 1944.
9. Ratni dnevnik pomorskog komandanta Dalmacije od 11. septembra 1943. do 25. aprila 1944.
10. Ratni dnevnik pomorskog komandanta južne Dalmacije od 25. aprila 1944. do 1. septembra 1944.
11. Ratni dnevnik pomorskog komandanta sjeverne Dalmacije od 27. maja do 30. novembra 1944.
12. Ratni dnevnik komandanta 7. flotile torpednih čamaca od 1. juna do 12. oktobra 1944.
13. Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda:
    Tom VIII, knjiga 1-3, Beograd 1959-1962.
    Tom V, knjiga 18-38, Beograd 1967-1979.
    Tom IX, knjiga 6-9, Beograd 1969-1975.
    Tom X, knjiga 1-2, Beograd 1966-1967.
    Tom XII, knjiga 3^1, Beograd 1978-1979.
    Tom XIII, knjiga 1-3, Beograd 1969-1976.

14. Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji, zbornik dokumenata, knjige 7-10, Split 1984-1986.
15. Zapisi-sjećanja: Prospera Dujmovića, Ante Duplančića, Zane Srzića, Vjekoslava Sumića, Davora Orebića, Ante Jeričevića, Viktora Kobola, Mirka Stoka, Ljube Levačića, Svetimira Živkovića, Tripe Prela, Ljubenka Vodanovića, Vjekoslava Padovana, Ivana Rubeše, Drage Mimice, Stjepana Rudana, Tihomila Zlatara, Ljube Barčota, Bartula Bogdanića, Branka Dvornika, Antuna Mihotovića, Ante Škugora, Viktorije Sizgoreo, Balde Lujaka, Stanislava Viskovića, Ante Vidoševića, Marka Vuškovića, Nikole Sulića, Milana Fabjana, Luke Baričevića, Frane Dujmovića, Jenara Demarie, Antona Delale, Vinka Srdelića, Ante Govića, Frane Cecića, Josipa Sarića, Augusta Marinovića, Aleksandra Vrabeca, Duje Reića, Josipa Kljakovića, Mate Palaveršića.

B. KNJIGE

16. Anić Nikola, Dvanaesta dalmatinska udarna brigada (Prva otočka), Supetar na Braču 1984.
17. Biokovo u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945, Split 1983.
18. Borbena dejstva britanskih obalskih pomorskih snaga u Sredozemlju u II svetskom ratu, Split 1961.
19. Butorović Radule, Klun Albert, Tretja prekomorska brigada, Nova Gorica 1967.
20. IV POS 1943-1983, Split 1983.
21. Članci i dokumenti iz Narodnooslobodilačke borbe na moru, Split 1951.
22. Dalmacija 1941-1945, Zagreb 1964.
23. Gizdić Drago, Dalmacija 1943, Zagreb 1962.
24. Gizdić Drago, Dalmacija 1943^15, Zagreb 1964.
25. Grupa autora, Armije u strategijskoj koncepciji NOR-a i revolucije, Beograd 1986.
26. Grupa autora, Iz oslobodilačkog rata na Jadranu, Split 1953.
27. Grupa autora, Jugoslavenska mornarica u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije, Beograd 1986.
28. Grupa autora, Mostarska operacija, Beograd 1986.
29. Hitlerove konferencije o pomorskim pitanjima, Split 1950.
30. Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945, Beograd 1964.
31. Huljić Veseljko, Vis 1941-1945, Split 1979.
32. Huot Louis, Oružje za Tita, Zagreb 1982.
33. Otok Hvar u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj ravoluciji 1941-1945, Split 1987.
34. Hvarski zbornik, br. 1-5, Hvar 1973-1977.
35. Jurić Frane, Osmorica sa drvenog razarača, Zagreb 1960.
36. Kvesić Sibe, Dalmacija u narodnooslobodilačkoj borbi (drugo izdanje), Split 1979.
37. Kvesić Sibe, Hvar u narodnooslobodilačkoj borbi, Split 1981.
38. La Marina Italiana nella Seconda guerra mondiale, Volume XV, Roma 1962.
39. Levičnik Karel, Artileristi prekomorci. Nova Gorica 1968.
40. Machiedo Sergije, Prva partizanska misija, Beograd 1963.
41. Narodni heroji Jugoslavije, Beograd 1982.
42. Novović Mirko, Kronja Ante Cenčo, Stupar Bogdan, Đapić Vaso, Prva dalmatinska proleterska NOU brigada, Beograd 1986.
43. Oslobodilački rat naroda Jugoslavije, Beograd 1958.
44. Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945, II, knjiga I—II, Beograd 1963-1965.
45. Oslobođenje Hrvatske 1945, zbornik, Zagreb 1986.
46. Pali Velolučani u narodnooslobodilačkoj borbi 1941-1945, Vela Luka 1974.
47. Pomorska enciklopedija, I, br. 1-8, Zagreb 1954-1964.
48. Pomorska enciklopedija, II, br. 1-7, Zagreb 1972-1987.

49. Pomorski godišnjak za godine 1941-1945, Beograd 1952.
50. Pope Dudley, Flag 4, London 1954.
51. Popović Vukota, Politički rad u Mornarici NOVJ, magistarski rad, Split 1985.
52. Pribilović Kažimir, Vlasanović Šime, Brodovi Jugoslavenske ratne mornarice 1942-1972, Split 1972.
53. Pribilović Kažimir, Naoružani brodovi Mornarice NOVJ, Split 1980.
54. Pribilović Kažimir, Treći pomorski obalski sektor Mornarice NOVJ 1943-1945, Zadar 1986.
55. Radošević Todor, Ofanziva za oslobođenje Dalmacije, Beograd 1965.
56. Rako Milan, Slavko Družijanić, Jedanaesta dalmatinska (Biokovska) brigada, Split 1987.
57. Split u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945, zbornik, Split 1981.
58. Trogirski kraj u narodnooslobodilačkoj borbi 1941-1945, Split 1984.
59. Tudor Gordana, U temelj života životom su stali, Split 1986.
60. Ujdurović Miroslav, Biokovsko-neretvansko područje u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji, Split 1983.
61. Vasiljević Jovan, Mornarica NOVJ, Beograd, 1972.
62. Vasiljević Jovan, Obračun na Jadranu, Zagreb 1962.
63. Vasiljević Jovan, Vis-tvrđava Jadrana, Beograd 1964.
64. Vilhar Srećko, Klun Albert, Prva in Druga prekomorska brigada, Nova Gorica 1967.
65. Vojna enciklopedija, I, br. 1-10, Beograd 1958-1967.
66. Vojna enciklopedija, II, br. 1-10, Beograd 1970-1975.
67. Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije, br. 3, Split 1975.
68. Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije, br. 4, Split 1978.
69. Žrtvama do pobjede i slobode, Šibenik 1978.

C. ČLANCI

70. Anić Nikola, Oslobođenje Sućurja, Hvarski zbornik, br. 2, Hvar 1974, 207-230.
71. Anić Nikola, Posljednja talijanska ofenziva na Biokovo srpnja 1943. godine, Biokovo u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945, Split 1983, 580-598.
72. Armanda Adam, Rad mornaričko tehničke službe poslije oslobođenja obale 1944. do završetka rata, Mornarički glasnik, br. 4-5, Split 1952, 430-437.
73. Arnautović Dragoljub, Jedno sećanje: komandant IV POS-a drug Nikola Srzić, Mornarički glasnik, br. 4, Beograd 1986, 546-555.
74. Arnautović Dragoljub, NB-8 »Kornat« - prema sećanju komandanta Viktora Kobola, Mornarički glasnik, br. 1, Beograd 1987, 76-91.
75. Arnautović Dragoljub, NB-8 »Kornat« - prema sećanju komandanta Josipa Dundova, Mornarički glasnik, br. 2, Beograd 1987, 249-262.
76. Arnautović Dragoljub, Flotila naoružanih brodova sećanje komandanta Janeza Tomšiča, Mornarički glasnik, br. 3, Beograd 1987, 409-419.
77. Arnautović Dragoljub, Mornarica NOVJ - sećanje komandanta Josipa Cernya, Mornarički glasnik, br. 4, Beograd 1987, 584-600.
78. Arnautović Dragoljub, NB-9 »Biokovac« - prema sećanju komandanta Petra Peka, Mornarički glasnik, br. 5, Beograd 1987, 716-729.
79. Arnautović Dragoljub, NB-3 »Jadran« - prema sećanju komandanta Tihomira Vilovića, Mornarički glasnik, br. 6, Beograd 1987, 892-911.
80. Biočić Ante-Toni, Obrana Splita, Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije, br. 5, Split 1981, 607-629.
81. Borić Miljenko, Uspostavljanje i održavanje veze Podbiokovlje-otok Vis u prvoj polovini 1944. godine, Biokovo u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945, Split 1983, 681-689.

82. Braniča Vinko, Operacija »Biokovo-Mosor«, Mornarički glasnik, br. 5-6, Beograd, 1962, 612-620.
83. Colić Mladen, Značajnije borbe i bojevi na Biokovsko-neretvanskom području i srednjodalmatinskim otocima u NOR-u, Biokovo u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945, Split 1983, 425—440.
84. Cvrlje Zdenko, Značaj i uloga partijsko-političkog rada na jačanju moralne snage naših jedinica u narodnooslobodilačkom ratu, Mornarički glasnik br. 6, Beograd 1961, 706-714.
85. Ćurin Ivo, Splitski posadni bataljon, Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije, br. 5, Split 1981, 631-652.
86. Černy Josip, Formiranje Mornarice NOVJ, Mornarički glasnik, br. 5, Beograd 1963, 531-545.
87. Cerny Josip, Vis-baza narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, Mornarički glasnik, br. 4, Beograd 1964, 457-467.
88. Černy Josip, Formiranje štaba i organizacija Mornarice NOVJ, Mornarički glasnik, br. 4, Beograd, 1972, 549-565.
89. Dančević Luka, Motorni čamac »Đurzor« iz Jelse kao patrolni čamac Mornarice NOVJ, Hvarski zbornik, br. 3, Hvar 1975, 135-154.
90. Dančević Luka, Motorni jedrenjak »Pravedan« iz Jelse-Transportni brod Mornarice NOVJ, Hvarski zbornik, br. 5, Hvar 1977, 111-122.
91. Dorotka Milan, Borbe na njemačkim pomorskim komunikacijama duž istočne obale Jadrana u toku prošlog rata, Mornarički glasnik, br. 5, Split 1954, 525-527.
92. Dorotka Milan, Dvije prve akcije 56. savezničke flotile MTOP-TC poduzete s Visa u ljeto 1944, Mornarički glasnik, br. 4, Beograd 1964, 598-611.
93. Dorotka Milan, Zajedničke operacije NOV i Mornarice za odbranu dalmatinske obale i otoka u jesen i zimu 1943-44. godine, Mornarički glasnik, br. 6, Beograd, 1967, 907-925.
94. Dorotka Milan, Uloga Mornarice NOVJ i karakteristike dejstva na jadranskom vojištu od 1943. godine, Mornarički glasnik, br. 5, Beograd 1972, 764-776.
95. Dorotka Milan, Udio Hvara u formiranju Mornarice NOVJ, Hvarski zbornik, br. 1, Hvar 1973, 67-79.
96. Franković Ratko, Hvarska flotila, Hvarski zbornik, br. 2, Hvar 1974, 247-264.
97. Fućak Danko, Viški aerodrom-baza avijacije NOVJ, Pomorski zbornik, br. 2, Zadar 1964, 165-182.
98. Gizdić Drago, Ulazak partizana u Split 1943, Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije, br. 3, Split 1975, 321-340.
99. Grubelić Josip, Stvaranje mornaričke pješadije i njen udio u NOB, Mornarički glasnik, br. 5, Split 1952, 393-399.
100. Grubelić Josip, Mornarička pješadija od njenog formiranja do završetka rata, Mornarički glasnik, br. 2, Beograd, 1975, 211-221.
101. Huljić Veseljko, Otok Vis kao prihvatno-otpremni centar izbjeglicama iz srednjedalmatinskih i drugih područja Dalmacije, Biokovo u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945, Split 1983, 782-798.
102. Kobol Viktor, Organizacija službe veze u Četvrtom pomorskom sektoru, Mornarički glasnik, br. 6, Beograd 1961, 782-792.
103. Kobol Viktor, Lučke kapetanije u Četvrtom pomorskom sektoru, Mornarički glasnik, br. 5-6, Beograd 1962, 711-721.
104. Kmić Mladen, Komandosi rata i mira, Slobodna Dalmacija, Split 3. svibnja 1987, 10.
105. Kovačević Andrò, Protivdesantna odbrana Nijemaca na srednjedalmatinskim otocima april-jun 1944, Mornarički glasnik, br. 5, Split 1956, 557-567; br. 6, 723-724.
106. Lemešić Dragica, Narodni heroj Ante Jurjević Baja, Kako smo »Bakar«, brod heroj poslali u Italiju, Nedjeljna Dalmacija, Split 19. rujna 1982, 13.
107. Levičnik Karei, Doprinos artiljerije pri oslobođenju naših otoka, Mornarički glasnik, br. 4-5, Split 1952, 343-352.

108. Lučin Ivan-Dalmatinski, Partizanske veze kopno-otoci i partizanske karavane na Trogirskom području u toku narodnooslobodilačke borbe, Trogirski kraj u narodnooslobodilačkoj borbi 1941-1945, Split 1984, 389—471.
109. Marković Vladimir, Prevoženje i desant 1. dalmatinske proleterske brigade u Neum-Klek, Mornarički glasnik, br. 5, Split 1955, 536-547.
110. Miljanić Dušan, Kvarnerski odred mornaričke pješadije u završnim operacijama, Pomorski zbornik, Zadar 1966, 777-802.
111. Odić Slavko, Obrana Splita (septembar 1943), Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije, br. 5, Split 1981, 339-357.
112. Ostojić Mario, Pomorski obalni sektori Mornarice NOVJ, Mornarički glasnik, br 6 Beograd 1973, 913-922.
113. Pašalić Tomislav, Stvaranje i razvoj oružanih snaga NOP-a u južnoj Dalmaciji (1941-1944), Vojnoistorijski glasnik, br. 1, Beograd 1986, 155-182.
114. Pavičić Andrija, Hvarski partizanski odred u vrijeme njemačke okupacije otoka Hvara, Hvarski zbornik, br. 3, Hvar 1975, 89-99.
115. Pecotić Bogdan, Pomorski desant na Mljet i Korčulu 19-25. aprila 1944. godine, Mornarički glasnik, br. 5, Split 1952, 363-375.
116. Pecotić Bogdan, Mornarica NOVJ u odbrambenim i napadnim dejstvima sa otoka Visa, Mornarički glasnik, br. 2, Beograd 1964, 131-150; br. 4, 504-517.
117. Popović Vukota, Bitna obilježja organizacije i sadržaja političkog rada u Mornarici NOVJ, Mornarički glasnik, br. 4, Beograd 1983, 580-595.
118. Pribilović Kažimir, Ratni brod »Sitnica«, Naše more, br. 3, Dubrovnik 1966, 87-89.
119. Pribilović Kažimir, Desant na Mljet, Naše more, br. 6, Dubrovnik 1966, 244—249.
120. Pribilović Kažimir, Desantne flotile Mornarice NOVJ, Mornarički glasnik, br. 6, Beograd 1967, 918-932.
121. Pribilović Kažimir, Konvoji nisu stigli na cilj, Narodna armija, Beograd 24. januara 1969, 10.
122. Pribilović Kažimir, Mornarica NOVJ u prevoženju jedinica 8. korpusa početkom 1945.godine, Pomorski zbornik, Zadar 1969, 911-924.
123. Pribilović Kažimir, Bolnički brod Mornarice NOVJ-BB »Marin II«, Mornarički glasnik, br. 3, Beograd 1970, 388-398.
124. Pribilović Kažimir, Patrolni čamac Mornarice NOVJ PČ-56 »Partizan III«, Mornarički glasnik, Beograd 1970, 526-534.
125. Pribilović Kažimir, Jedrenjak »Marija«, Narodna armija, Beograd 10,17, 24. septembar 1971, 12.
126. Pribilović Kažimir, Kronologija događaja iz narodnooslobodilačkog rata na moru, Split 1972, 1-56.
127. Pribilović Kažimir, Patrolni čamci Mornarice NOVJ, Vojna enciklopedija, II, br. 6, Beograd, 1973, 607-610.
128. Pribilović Kažimir, Pomoćni brodovi Mornarice NOVJ, Vojna enciklopedija, II, br. 7, Beograd, 1974, 117-120.
129. Pribilović Kažimir, Formiranje njemačke ratne mornarice na Jadranu 1943, Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije, br. 3, Split 1975, 531-546.
130. Pribilović Kažimir, Vojnopomorsko školstvo 1944-1946. godine, Mornarički glasnik, br. 5, Beograd 1975, 876-887.
131. Pribilović Kažimir, Jadranska plovidba 1941-1945, Pomorski zbornik, br. 14, Rijeka 1976, 451-466.
132. Pribilović Kažimir, Njemačka 10. desantna flotila u vodama istočnog Jadrana 1944. godine, Mornarički glasnik, br. 3, Beograd 1976, 468-484.
133. Pribilović Kažimir, Veza u Mornarici NOVJ, Mornarički glasnik, br. 4, Beograd 1976, 652-668; br. 1, Beograd 1977, 99-111.
134. Pribilović Kažimir, Split-tehnička baza Mornarice NOVJ, Mornarički glasnik, br. 2, Beograd 1976, 283-297.

135. Pribilović Kažimir, Četvrti pomorski obalni sektor i oslobođenje Splita, Slobodna Dalmacija, Split 22. oktobra 1977, 7.
136. Pribilović Kažimir, Brod-sipa na ostima, Saga o »Crvenoj zvijezdi« najvećem i najbolje naoružanom brodu Mornarice NOVJ, Nedjeljna Dalmacija, Split 2, 9, 16, 23, 30. srpnja i 6. kolovoza 1978.
137. Pribilović Kažimir, Viški period IV pomorskog obalnog sektora Mornarice NOVJ, Mornarički glasnik, br. 1, Beograd 1980, 80-91.
138. Pribilović Kažimir, Split u formiranju i razvoju Mornarice NOVJ, Split u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkojg revoluciji 1941-1945, Split 1981, 565-581.
139. Pribilović Kažimir, Prvi oficirski kursevi Mornarice NOVJ, Mornarički glasnik, br. 3, Beograd 1984, 450-456.
140. Pribilović Kažimir, Brodogradilište Mornarice NOVJ u Trogiru poslije kapitulacije Italije i od oslobođenja Trogira do kraja rata, Trogirski kraj u narodnooslobodilačkoj borbi 1941-1945, Split 1984, 837-849.
141. Pribilović Kažimir, Mornarica NOVJ na Hvaru, Otok Hvar u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945, Split 1987, 245-260.
142. Purišić Ivo, Sedam dana u miniranom gradu, Slobodna Dalmacija, Split 26. listopada 1974, 4.
143. Renčelj Kazimir, Uloga otoka Visa i njegove pomorske veze u Narodnooslobodilačkom ratu, Mornarički glasnik, br. 1, Split 1951, 26-36.
144. Šalov Mate, Partizanski pomorsko-kopneni put i evakuacije od srednjodalmatinskih otoka preko rta Ploča prema planini Dinari i zapadnoj Bosni, Trogirski kraj u narodnooslobodilačkoj borbi 1941-1945, Split 1984, 389-471.
145. Šimetović Ive, Posljednji zadatak bolničkog broda »Marin II«, Jugoslovenski mornar, br. 5, Split 1952, 130-131.
146. Šišević Ivo, Vis-baza naše transportne flote, Pomorski zbornik, br. 2, Rijeka 1964, 197-204.
147. Šišević Ivo, Prva redovita parobrodarska pruga na slobodnom Jadranu, Mornarički glasnik, br. 1, Beograd 1975, 81-90.
148. Trgo Fabijan, Oslobođenje srednjodalmatinskih otoka (septembar 1944. godine), Vojnoistorijski glasnik, br. 5, Beograd 1953, 39-69.
149. Trgo Fabijan, Njemačka ofanziva na Makarsko primorje i srednjodalmatinske otoke, Vojnoistorijski glasnik, br. 5, Beograd 1956, 14—33.
150. Trgo Fabijan, Njemački pomorski desant na Korčulu-operacija »Herpstgeviter«, Mornarički glasnik, br. 1, Split 1957, 45-56.
151. Trgo Fabijan, Strategijsko-politički značaj Visa u narodnooslobodilačkom ratu, Mornarički glasnik, br. 4, Beograd 1964, 486-502.
152. Trgo Fabijan, Vojnopolitičko značenje oslobođenja Dalmacije, Mornarički glasnik, br. 2, Beograd 1977, 293-302.
153. Trgo Fabijan, Splitski ustanak u septembru 1943. godine, Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije, br. 5, Split 1981, 583-606.
154. Tomšič Janez, Njemačka ratna mornarica u desantnoj operaciji na otok Korčulu 1943. godine, Mornarički glasnik, br. 6, Beograd 1970, 840-854.
155. Vasiljević Jovan, Desantni prepad na Šoltu u maju 1944, Mornarički glasnik, br. 3, Split 1954, 309-320.
156. Vasiljević Jovan, Desantni prepad na Brač u junu 1944, Mornarički glasnik, br. 3, Split 1955, 314-331.
157. Vasiljević Jovan, Tko je potopio bolnički brod »Marin II«, Mornarički glasnik, br. 3, Split 1956, 356-366.
158. Vasiljević Jovan, Sredstva i taktika neprijatelja u borbi protiv partizana na Jadranu, Mornarički glasnik, br. 6, Beograd 1961, 696-710.
159. Vasiljević Jovan, Tri noćne borbe partizanskih i njemačkih ratnih brodova, Mornarički glasnik, br. 5-6, Beograd 1962, 579-593.

160. Vasiljević Jovan, Sukobi njemačkih i partizanskih brodova na Jadranu 1943-1945, Pomorski zbornik, br. 1, Zadar 1963, 31-92.
161. Vasiljević Jovan, Njemački izvori o desantu na Korčulu u decembru 1943, Mornarički glasnik, br. 6, Beograd, 1963, 748-769.
162. Vasiljević Jovan, Mornarica NOVJ u novembarskim danima 1943. godine, Vojnoistorijski glasnik, br. 6, Beograd 1963, 139-148.
163. Vasiljević Jovan, Njemački planovi za osvajanje Visa, Mornarički glasnik, br. 4 Beograd 1964, 532-547.
164. Vasiljević Jovan, Ofanzivna dejstva savezničkih snaga sa Visa, Mornarički glasnik, br. 4, Beograd 1964, 587-598.
165. Vasiljević Jovan, Njemački izvori o desantnom prepadu jedinica NOVJ na Mljet i Korčulu aprila 1944, Mornarički glasnik br. 2, Beograd 1964, 198-218.
166. Vasiljević Jovan, Njemački prepadi na naše luke i sidrišta poslije poraza u Dalmaciji, Pomorski zbornik, br. 3, Zadar 1965, 67-82.
167. Vasiljević Jovan, Aktivnost britanskih pomorskih lakih snaga u Jadranskom moru septembar 1943-april 1944, Mornarički glasnik, br. 3, Beograd 1978, 489-499.
168. Vasiljević Jovan, Aktivnost britanskih pomorskih lakih snaga u Jadranskom moru-II, april-oktobar 1944, Mornarički glasnik, br. 4, Beograd 1978, 673-683.
169. Vasiljević Jovan, Aktivnost britanskih pomorskih lakih snaga u Jadranskom moru (III), oktobar 1944-maj 1945, Mornarički glasnik br. 6, Beograd 1978, 1061-1071.
170. Vidan Petar, Patrolna služba na moru u toku narodnooslobodilačkog rata, Mornarički glasnik, br. 4-5, Split 1952, 374-389.
171. Vilović Tihomir, Iskustva i pouke iz NOR-a na moru, Mornarički glasnik, br. 4, Split 1956, 401^111.
172. Vilović Tihomir, Tragom ratnog dnevnika jednog naoružanog broda Mornarice NOVJ, Mornarički glasnik, br. 6, Beograd 1961, 753-767.
173. Vrtačnik Josip, Neka iskustva iz rada trgovačke mornarice u toku NOB, Mornarički glasnik, br. 4^-5, Split 1952, 418-428.

Ilustracije

Si 1 - NB-1, Vis, februar 1944.

SI. 2 - Vrhovni komandant maršal Tito u pratnji komandanta Mornarice NOVJ pukovnika Josipa Cerniya vrši obilazak NB-3 »Jadran« u Visu 17. juna 1944. Raport predaje komandant broda Tihomir Vilović

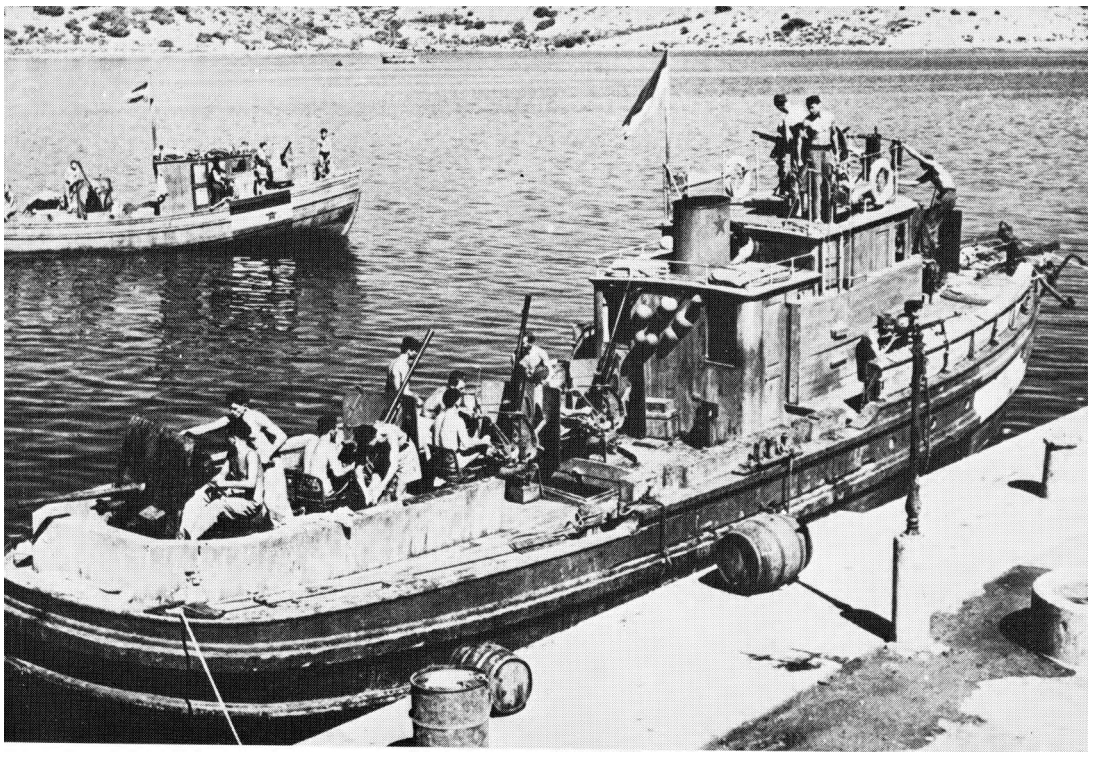

Si. 3 - NB-3 »Jadran« u luci Vis. juni 1944. Obuka posade

SI. 4 - NB-4 »Topčider« osigurava konvoj na ruti Vis-Hvar, 7. septembra 1944.

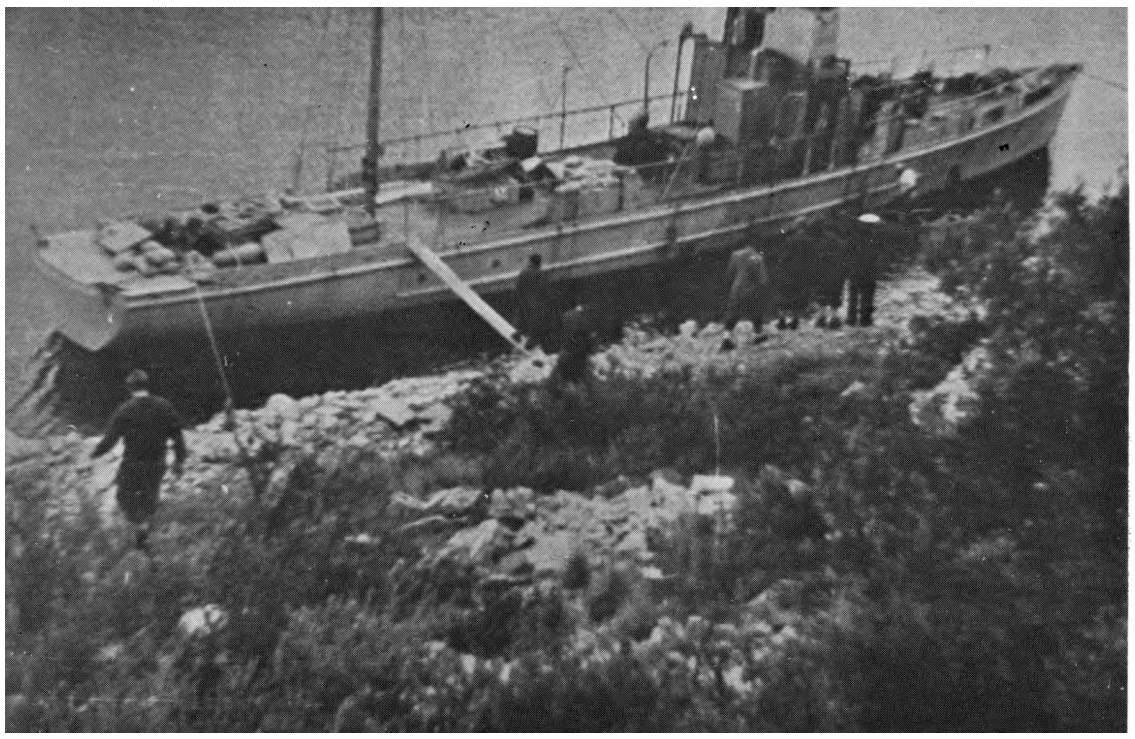

SI. 5 - NB-5 »Ivan« na vezu kod Bola na Braču, oktobar 1943.

SI. 6 - NB-6 »Napredak«, Vis, februar 1944.

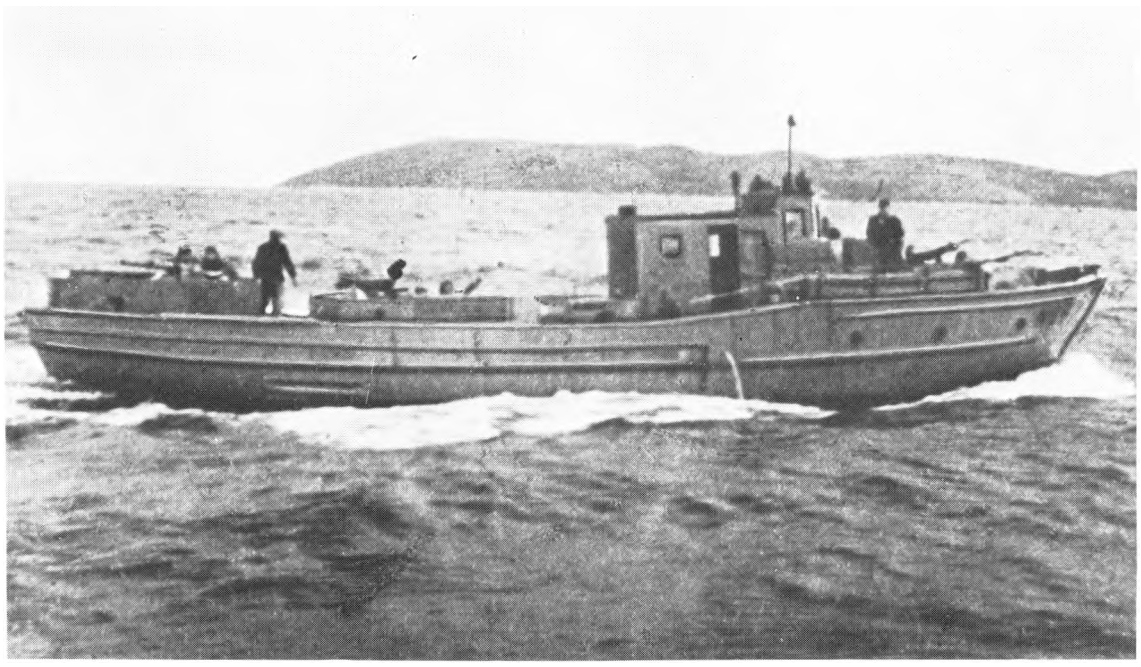

Si. 7 – NB-7 »Enare II« u plovidbi za Hvar, oktobar 1943.

Si 8 - NB-8 »Kornat«, opremanje i naoružavanje broda u Brodogradilištu Vrboska na Hvaru, decembar 1943.

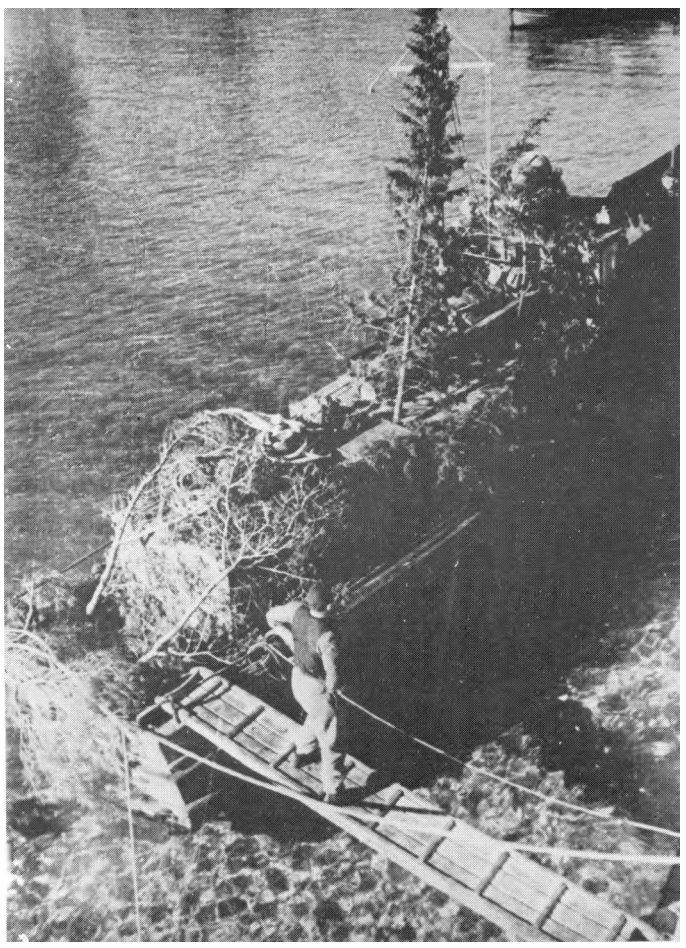

SI. 9 - NB-9 »Biokovac«, maskiran, Križna luka u Hvaru, novembar 1943. j

Si. 10 - NB-9 »Biokovac« uplovljava u Vis, februar 1944.

SI. 11 - NB-10 »Sloga«, dio posade, Lastovo, februar 1944.

Si. 12 - NB-11 »Crvena zvijezda«, Vis, juni 1944.

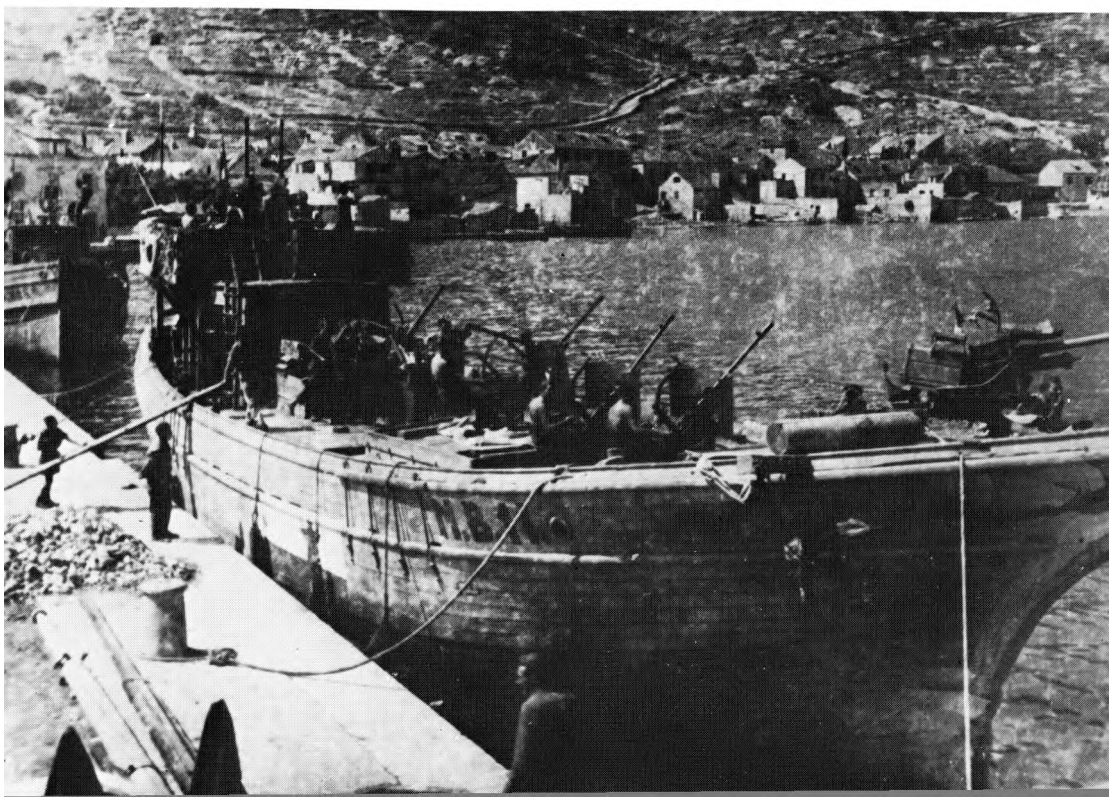

Sì. 13 - Vrhovni komandant maršal Tito u pratnji komandanta Mornarice NOVJ pukovnika Josipa Cerniva obilazi NB-11 »Crvenu zvijezdu« u Visu 17. juna 1944.

SI. 14 - NB-12 »Borac« u luci Vis, juni 1944.

SI. 15 - NB-13 »Partizan«, obuka posade, Vis, septembar 1944.

SI. 16 - NB-14 »Pionir« u oslobođenom Trstu, maj 1945.

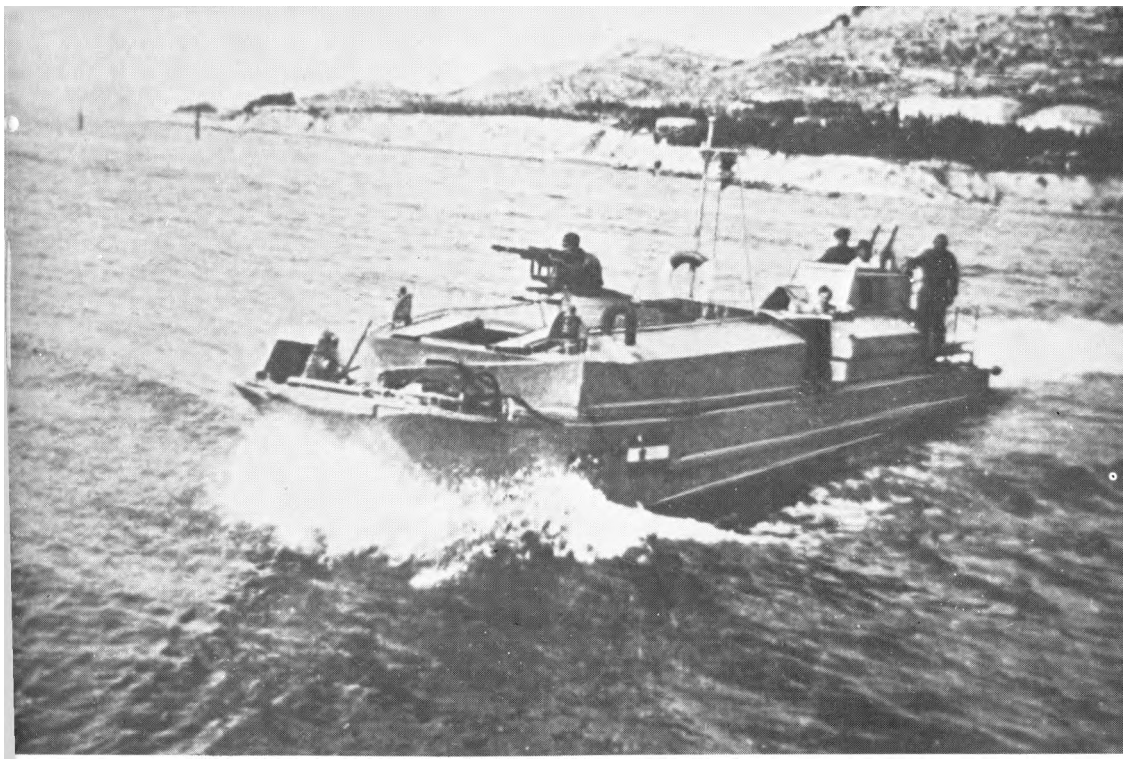

SI. 17 - NB-15 u plovidbi ispred Splita, april 1945.

SI. 18 - NB »Partizanka« u Splitu 1945.

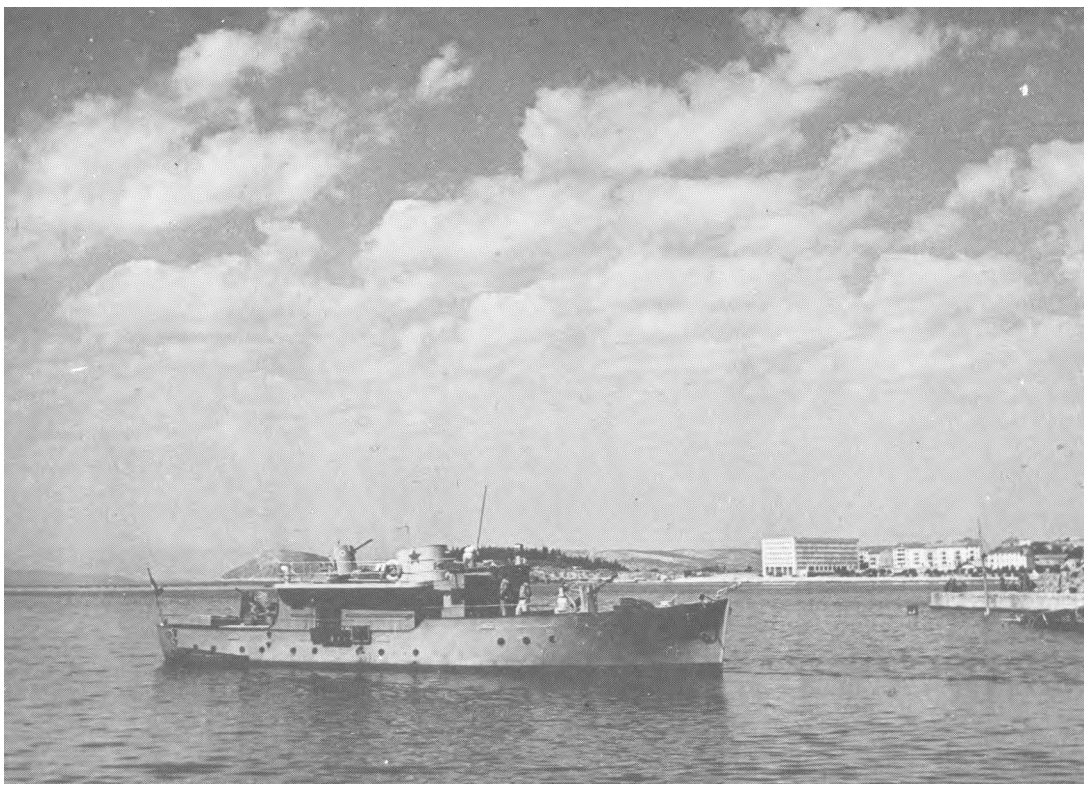

SI. 19 - Opremanje i naoruiavanje patrolnih čamaca Hvarske flotile, Hvar, oktobar 1943.

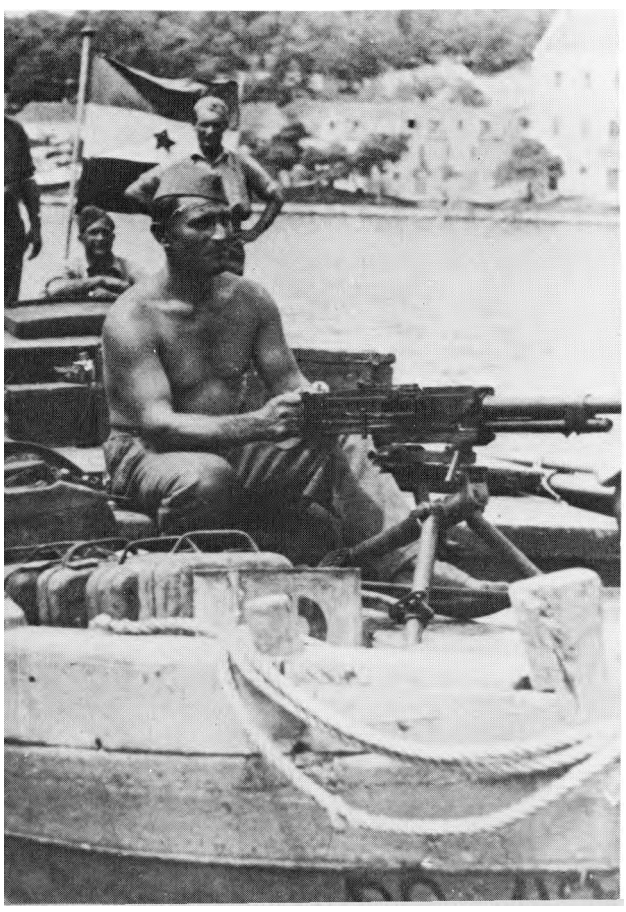

SI. 20 – PČ-42 u Hvaru, juli 1944.

SI. 21 - PČ-43 »Napred« u završnim operacijama prilikom iskrcavanja mornaričke pješadije kod Plomina (Istra), april 1945.

SI. 22 - PČ-51 »Brač 4« uplovljava u Vis, januar 1944.

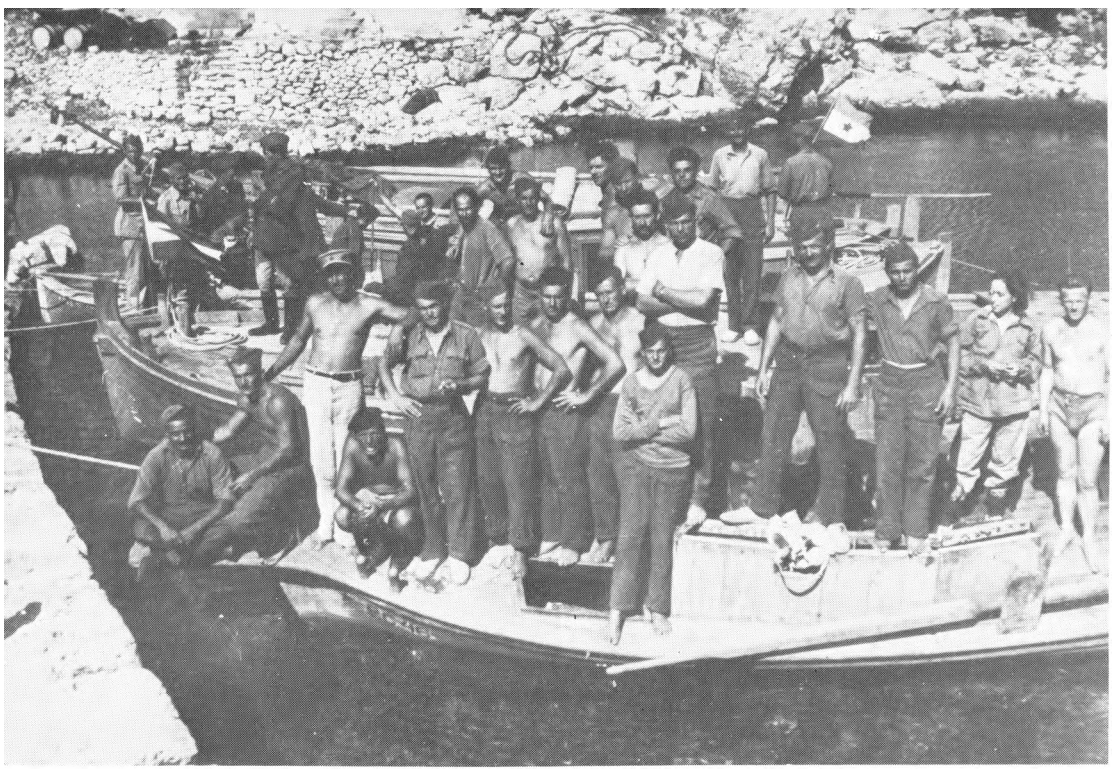

Si. 23 - Patrolni čamci »PČ-46« i »PČ-47« sa dijelom sastava Hvarske flotile u Rukavcu (o. Vis), juli 1944.

SI. 24 - PČ-53 »Zora« u Hvaru, august 1944.

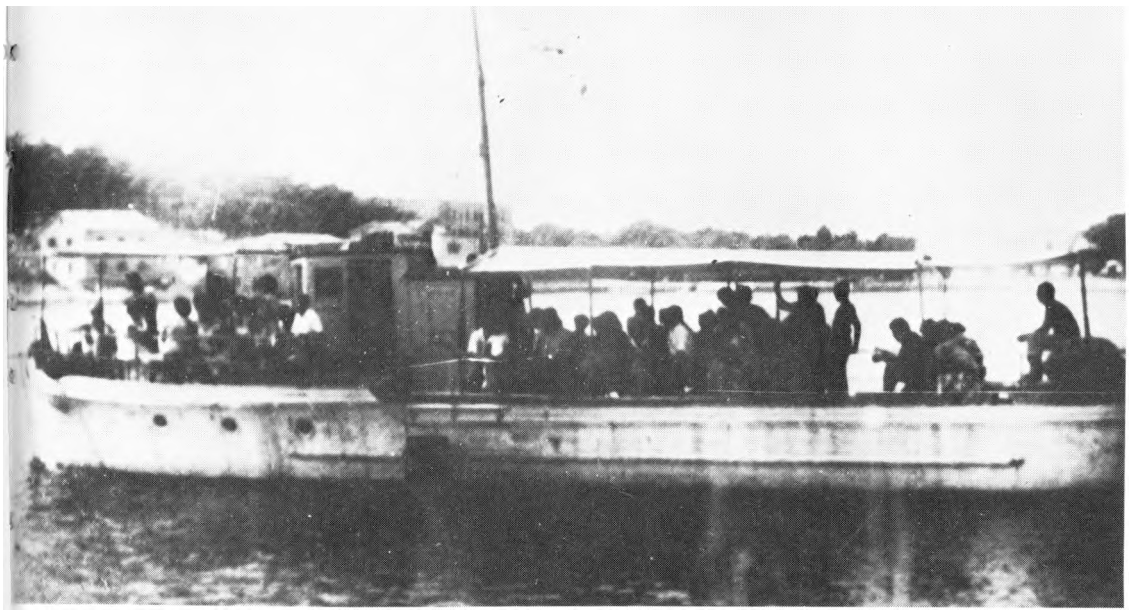

SI. 25 – M/b »Turist« 1940. godine. U toku NOR-a bio u sastavu IVPOS-a kao PČ-54 »Turist«

St. 26 - PČ-56 »Partizan III« u oslobođenom Metkoviću, oktobar 1944.

Si 27 – »PC-60 II« u oslobođenom Splitu krajem oktobra 1944.

SI. 28 - PČ-68 »Badija« u Veloj Luci, oktobar 1943.

SI. 29 - PČ-75 I. Bivši njemački obalni lovac, zarobljen 18. marta 1944. kod o. Molata (na slici neposredno nakon zarobljavanja)

SI. 30 - P/b »Bakar« uplovljava u Vis

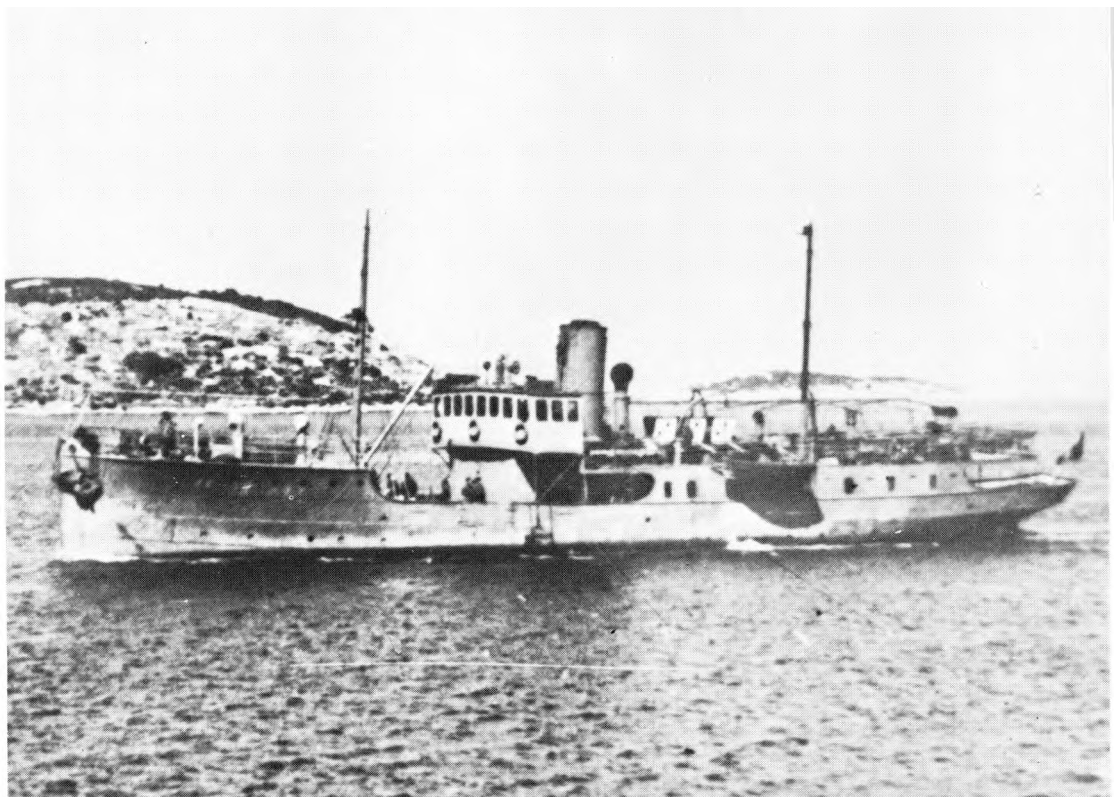

SI. 31 - Pomoćni brodovi Mornarice NOVJ u Komiii, januar 1944.

SI. 32 - M/j »Pravedan« isplovljava iz Jelse (o. Hvar), 1943.

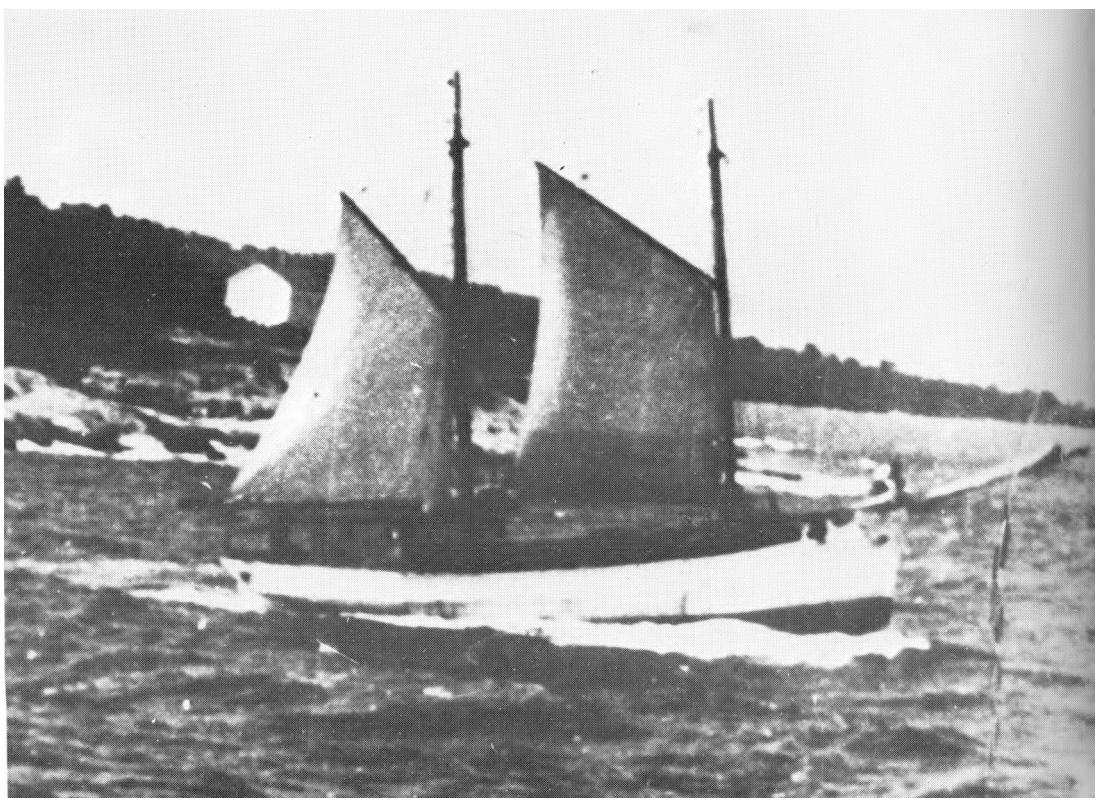

Si. 33 − Istovar ratnog materijala u Visu koji je stigao iz Italije iz savezničke pomoći, februar 1944.

SI. 34 - M/j »Rudnik« prevozi ratni materijal u sastavu konvoja 1944.

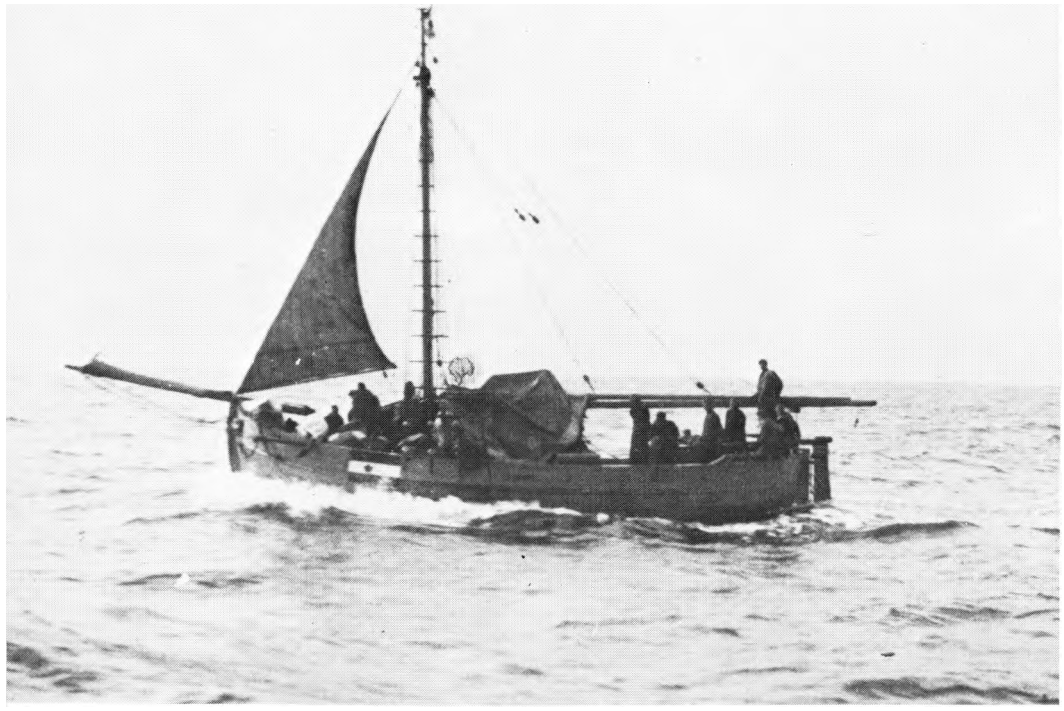

SI. 35 - M/j »Zrinski« prevozi ratni materijal iz Visa za Lastovo 1944.

SI. 36 - Motorni leut prevozi teret hrane, Vis, mart 1944.

SI. 37 - M/j »Mosor« prevozi jedinice 19. divizije iz Zadra u Basku Vodu, februar 1944.

SI. 38 - P/b »Morava« krca ranjenike u Visu radi prevoza na liječenje u Italiju, juni 1944.

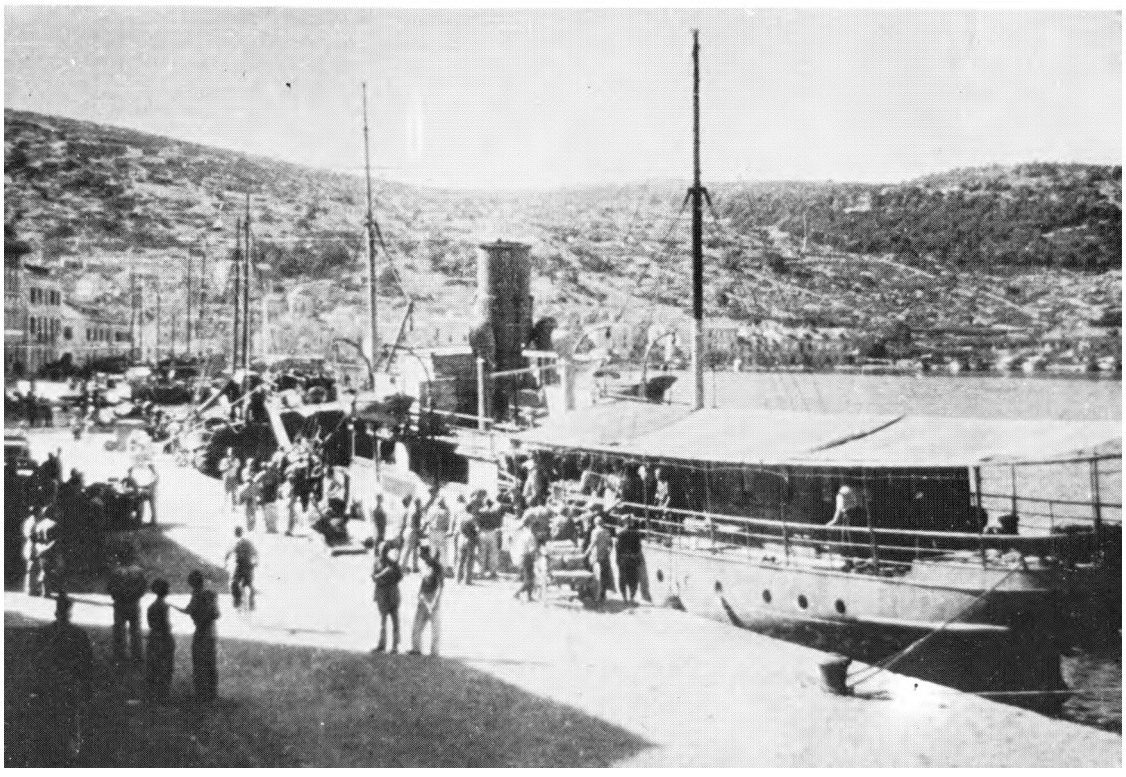

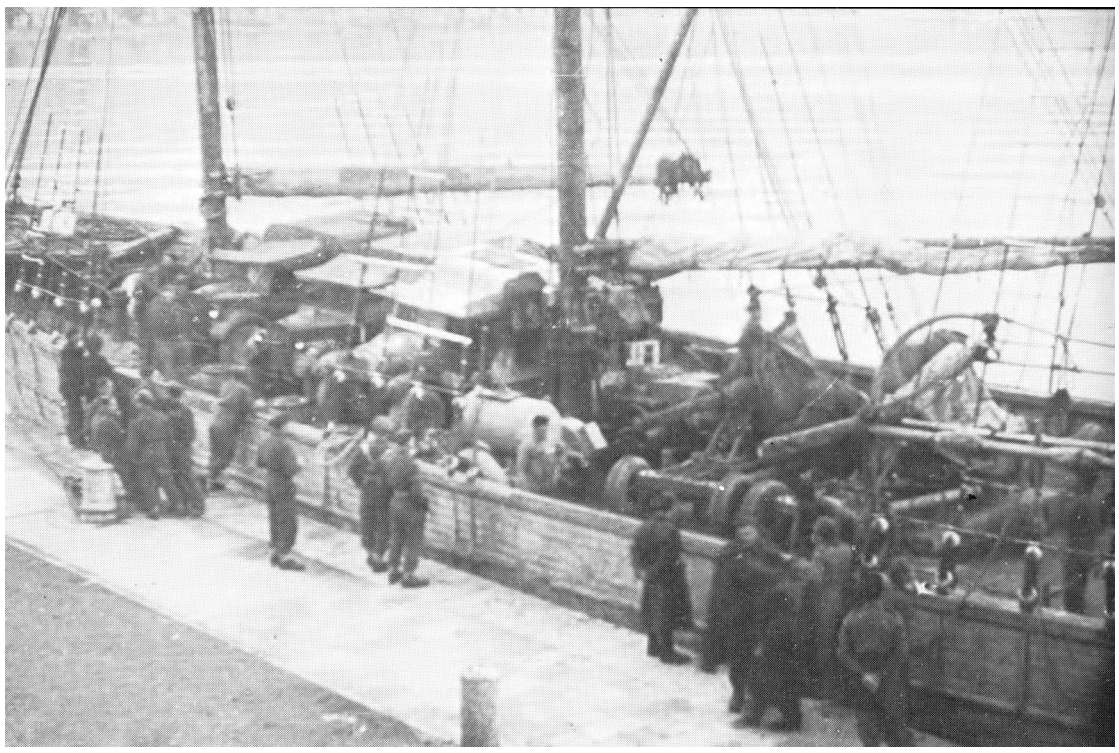

SI. 39 - M/j »Jadran« - 1st sa teretom tupava i kamiona n Visu, oktobar 1944.

SI. 40 - Pomoćni ratni brod »Sitnica« prevozi jedinice za Mostarsku operaciju, februar 1945.

SI. 41 - Torpedni čamac u plovidbi ispred Zadra, mart 1945. Bivši njemački torpedni čamac »KS-5« sa posadom iz sastava NDH, koji je jedini uspio prebjeći iz. Rijeke u 1st 15. decembra 1944.

SI. 42- Bolnički brod BB »Marin II« za vrijeme desantnog prepada na Mljet i Korčulu, Skrivena luka na Lastovu, 24. aprila 1944.

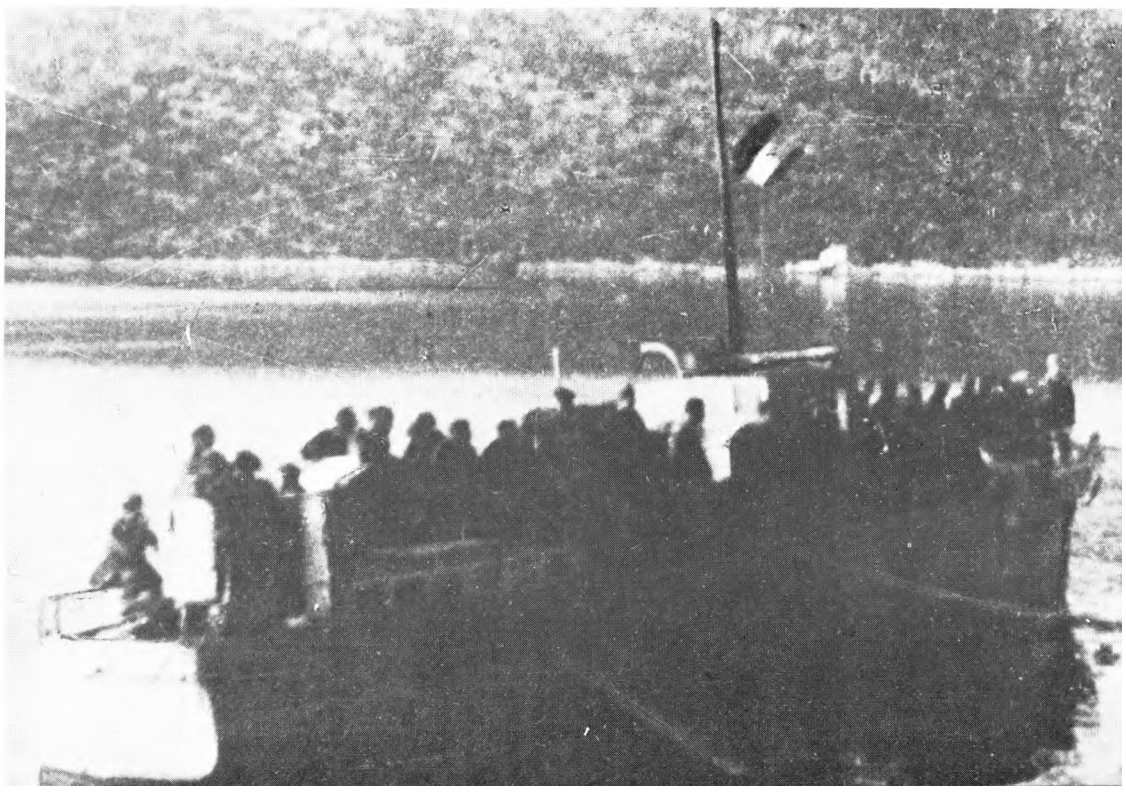

Si. 43 - Sastav desantnih splavi prevozi tenkove 1. tenkovske brigade iz Visa u Hvar 7. septembra 1944.

Si. 44- Desantna splav MS-2 prevozi tenk Atenkovske brigade iz Visa u Bobovišće na Braču, septembra 1944.

SI. 45 Motorne barkase »B-l« i »B-3« prevoze na Korčuli zarobljene njemačke vojnike iz Komiže u zarobljenički logor na o. Biševu, april 1944.

SI. 46 - Ronilačka ekipa na zadatku, Vis, maj 1944.

SI. 47 - Ribarska ekipa za ulov svjež,e ribe za ishranu jedinica i stanovništva, Vis juli 1944.

SI. 48 − Brodogradilište IV POS-a u Sumartinu na Braču

Si. 49 - Brodogradilište IV POS-a u Vrboskoj na Hvaru. Opremanje NB-8 »Kornat«

SI. 50 - Porinuće nakon popravka PĆ-51 »Brač-4« u Brodogradilištu u Visu, januar 1944. Lijevo zarobljeni njemački naoružani brod HZ-8, kasniji naoružani brod NB-2 »Koča«

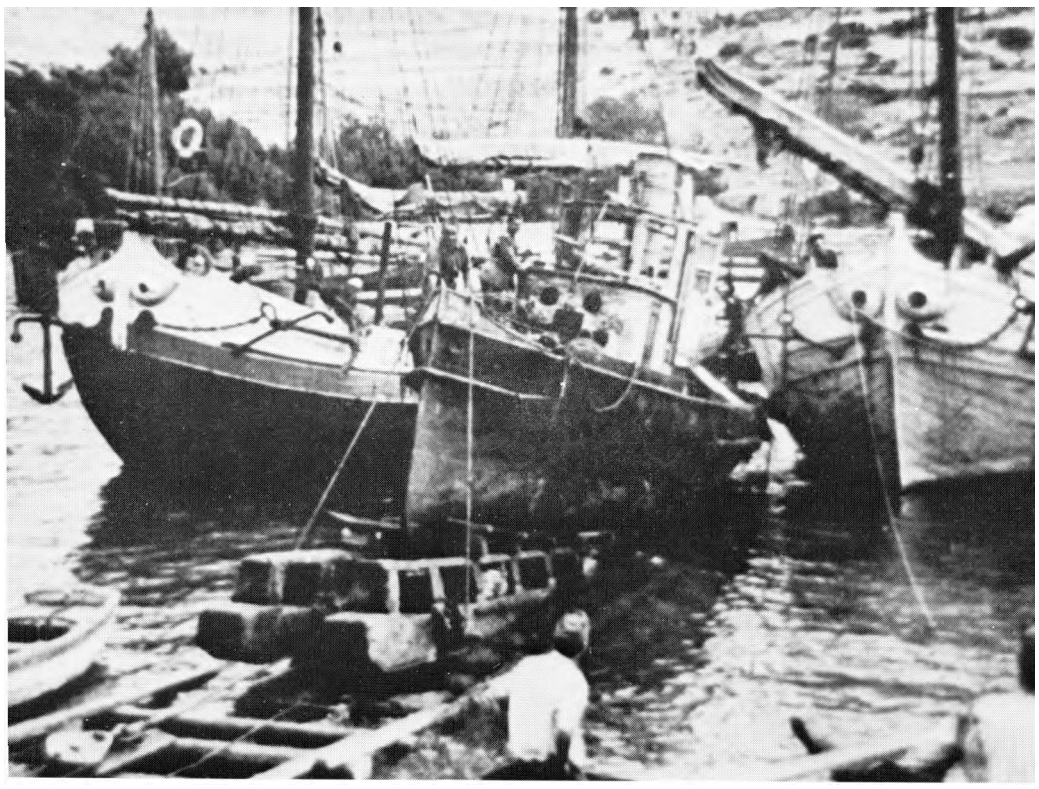

Si. 51 - Izvlačenje remorkera »Doket« na navoz radi popravka u Brodogradilištu u Visu 30. augusta 1944.

SI. 52 – Na remontu u Brodogradilištu u Visu: BB »Topčider«, NB-13 »Partizan« i zarobljeni njemački brod »Felice«, august 1944.

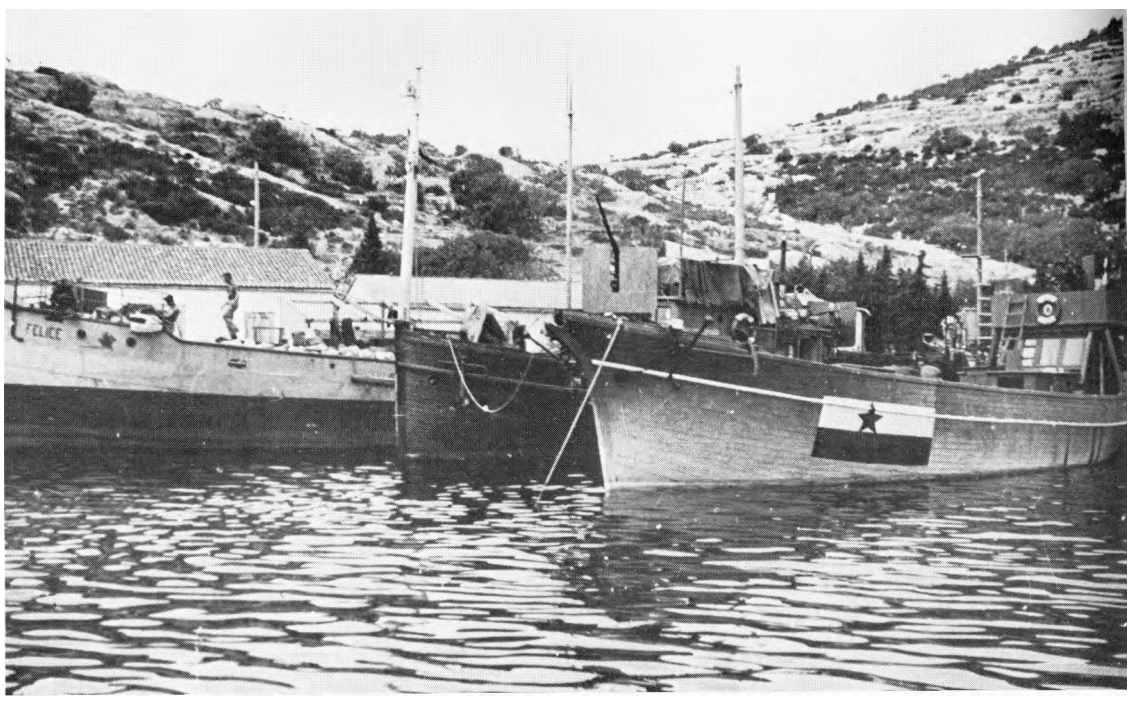

Si. 53 – *Popravak motornih jedrenjaka u Brodogradilištu u Visu, maj 1944.*

SI. 54 - Brodogradilište u Komiži, maj 1944.

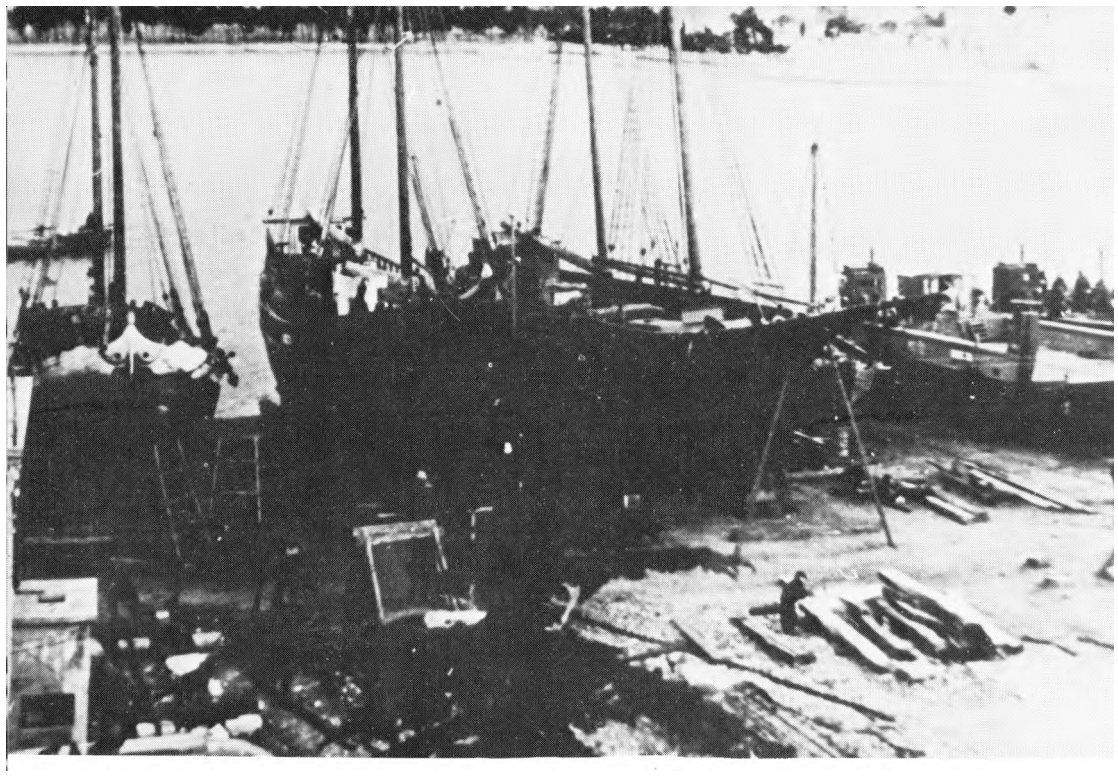

Si. 55 – Brodogradilište IV POS-a u Trogiru, januar 1945.

SI. 56 - Brodogradilište IV POS-a »Bulimbašić« u Splitu, decembar 1944.

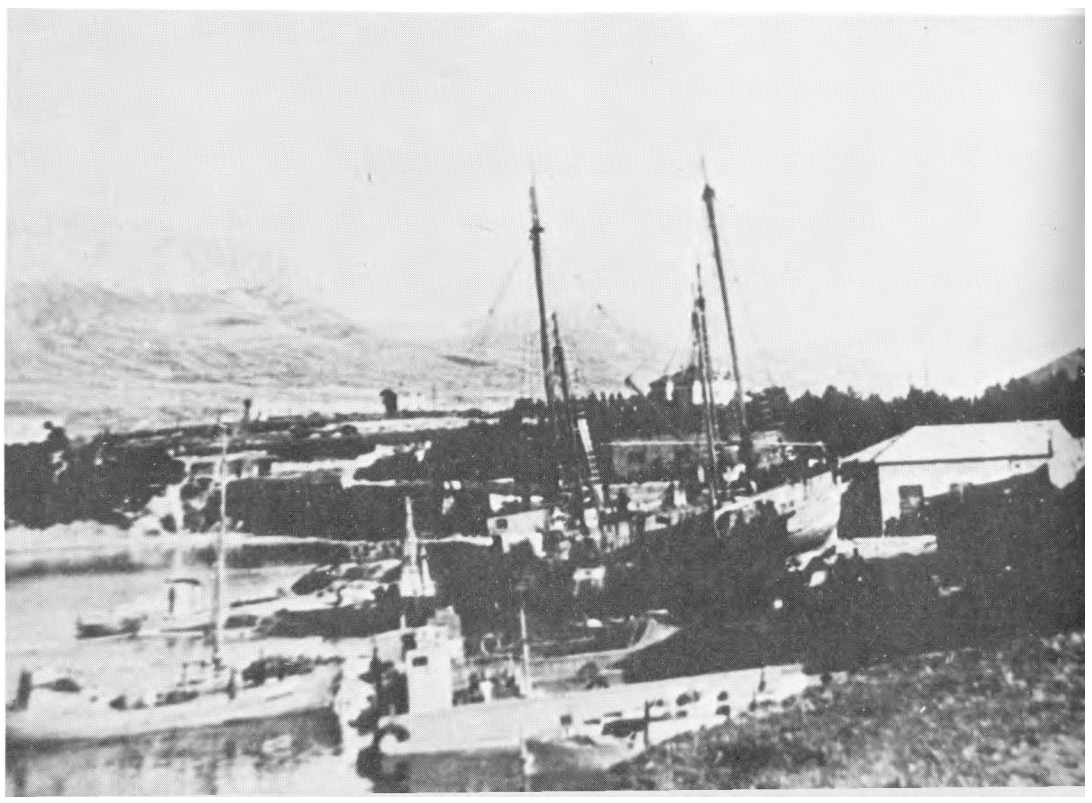

Si. 57 - Mehanička radionica u Visu. juni 1944.

SI. 58 - Popravak naoružanja u Centralnoj mehaničkoj radionici u Visu, april 1944.

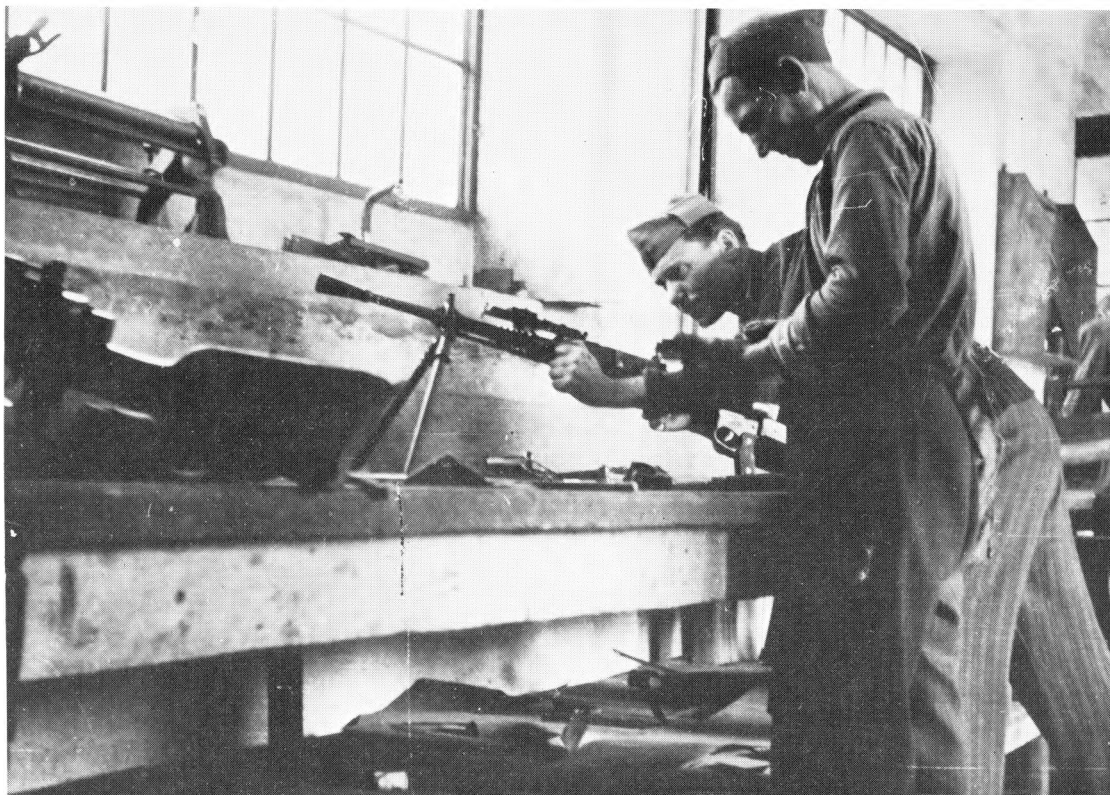

Si. 59 - Radovi na dizanju iz mora potopljenog p/b »Lapad« u Splitu, 16. marta 1945.

Si. 60 - Nakon što je dignut iz mora u uvali Crkvice na Pelješcu p/b »Rab« se tegli u Split na popravak 15. marta 1945.

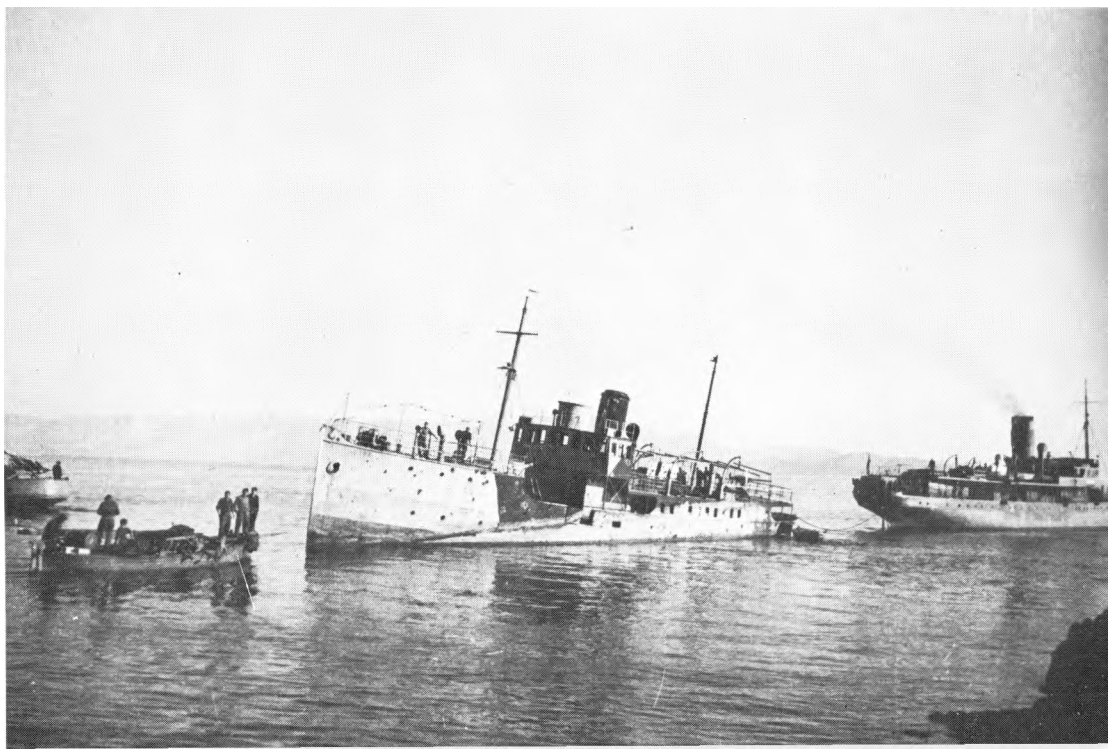

SI. 61 - Porinuće p/b »Knin« nakon popravka u Brodogradilištu u Splitu 28. januara 1945.

SI. 62 - Spašavanje potopljenog plivajućeg doka u Brodogradilištu u Splitu 1945.

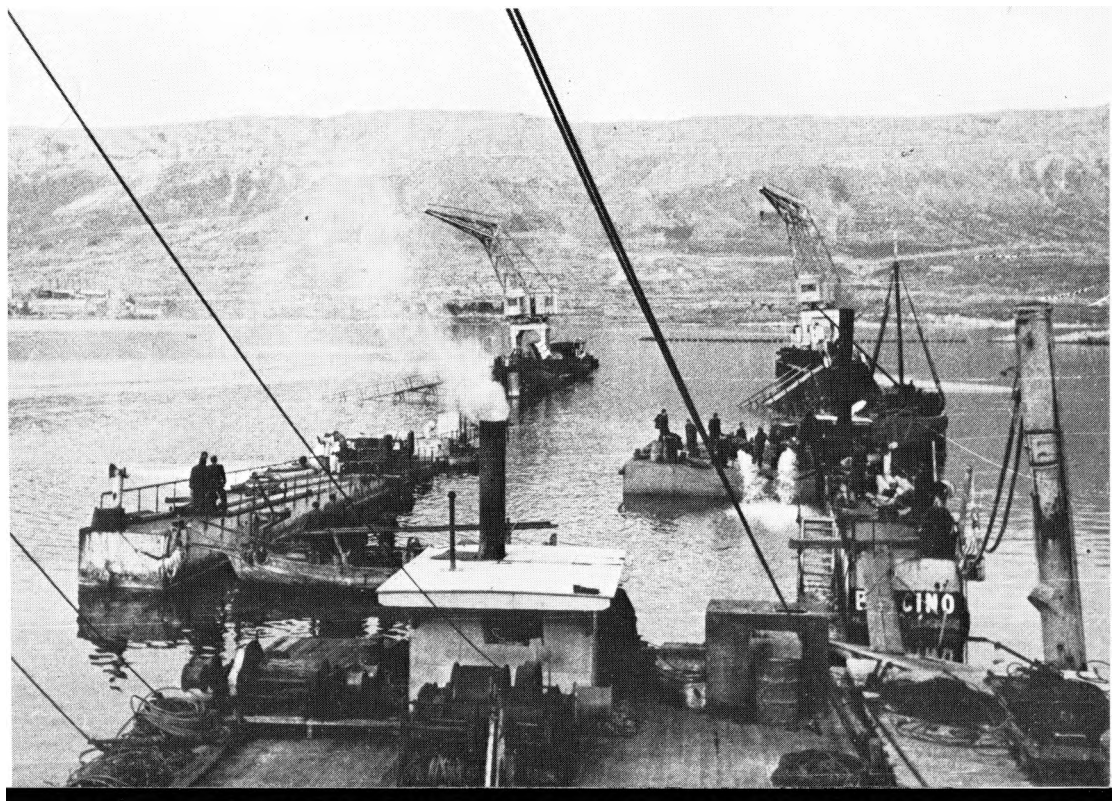

Si. 63 − Prevoz lokomotive iz Splita u Solin zbog porušenog mosta na rijeci jadro

SI. 64 - Obalna baterija kod Postira na Braču, oktobar 1943.

SI. 65 - Obalna baterija kod Sućurja na Hvaru, septembar 1943.

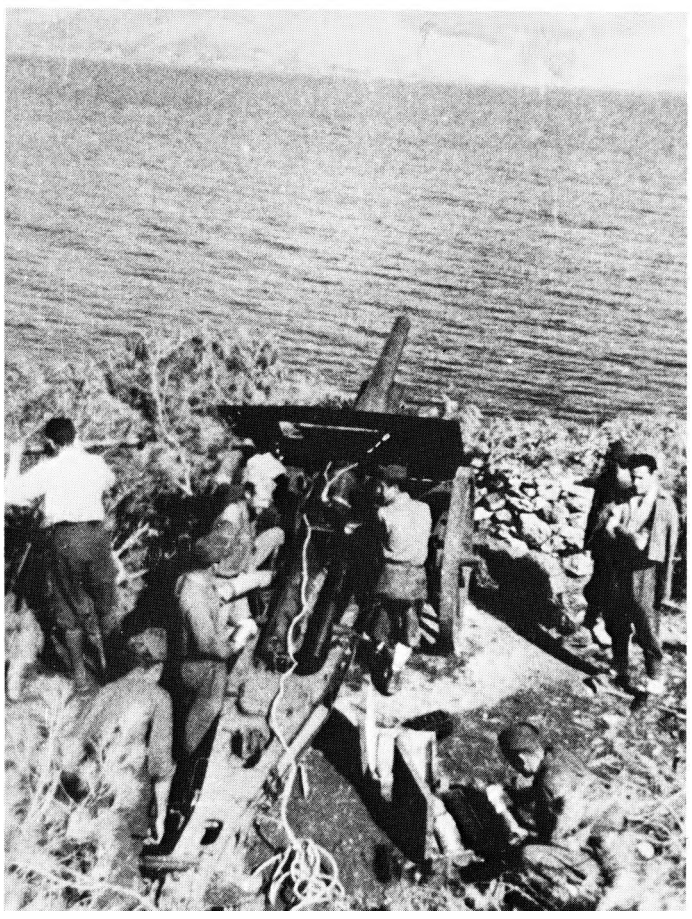

SI. 66 - Obalna baterija kod Sumartina na Braču, oktobar 1943.

SI. 67 − Ceta mornaričke pješadije IV POS-a u Hvaru, septembar 1944. U prvom redu u sredini je komandir Ante Blašković Riki i njegov kurir Joso Prebanda

SI. 68 - Četvrta četa I. bataljona mornaričke pješadije IV POS-a, Split, mart 1945.

Si. 69 - Četa Britanskih komandosa u Visu, februar 1944.

SI. 70 - Savezнички torpedni čamci, motorne topovnjače i pomoćni brodovi u Komiži, april 1944.

St. 71- Grupa komandosa sa posadom »PČ-42« u Hvaru, juli 1944.

SI. 72 - Britanska krstarica »Delhi« u Splitu, novembar 1944.

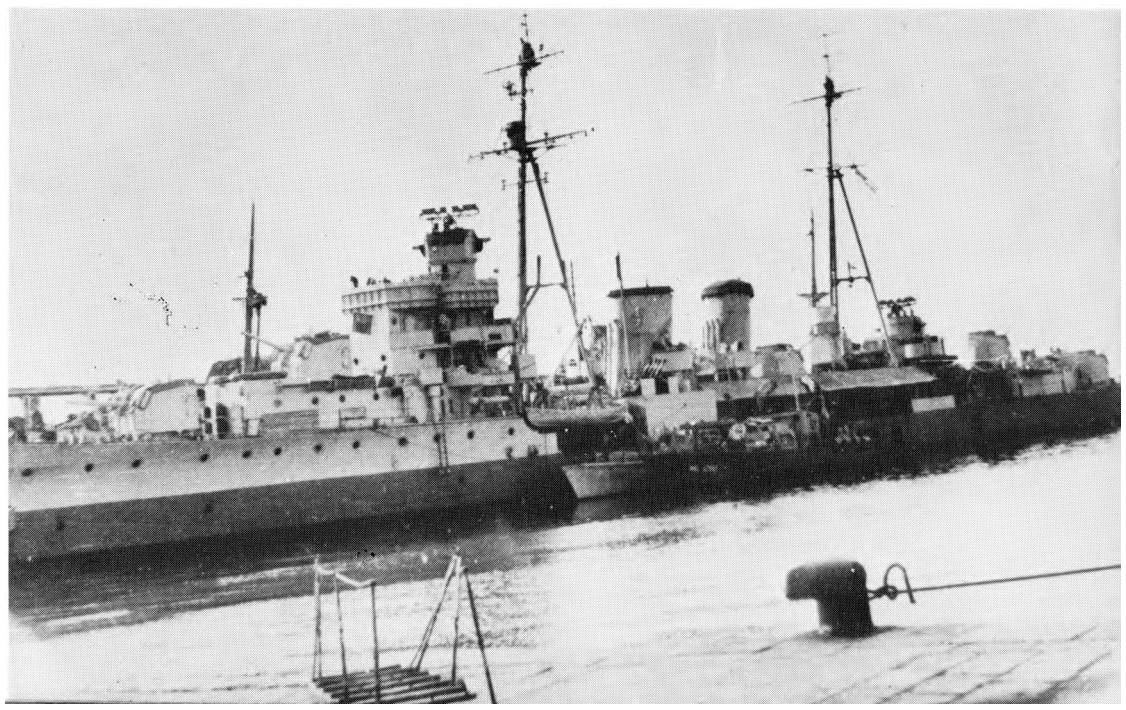

SI. 73 - Baza Mornarice NOVJ u Monopoliju (Italija). Sastav Baze i slušaoci kurseva pred svečano dizanje zastave, april 1944.

SI. 74 - Podgora, baza Primorske flotile. oktobar 1943.

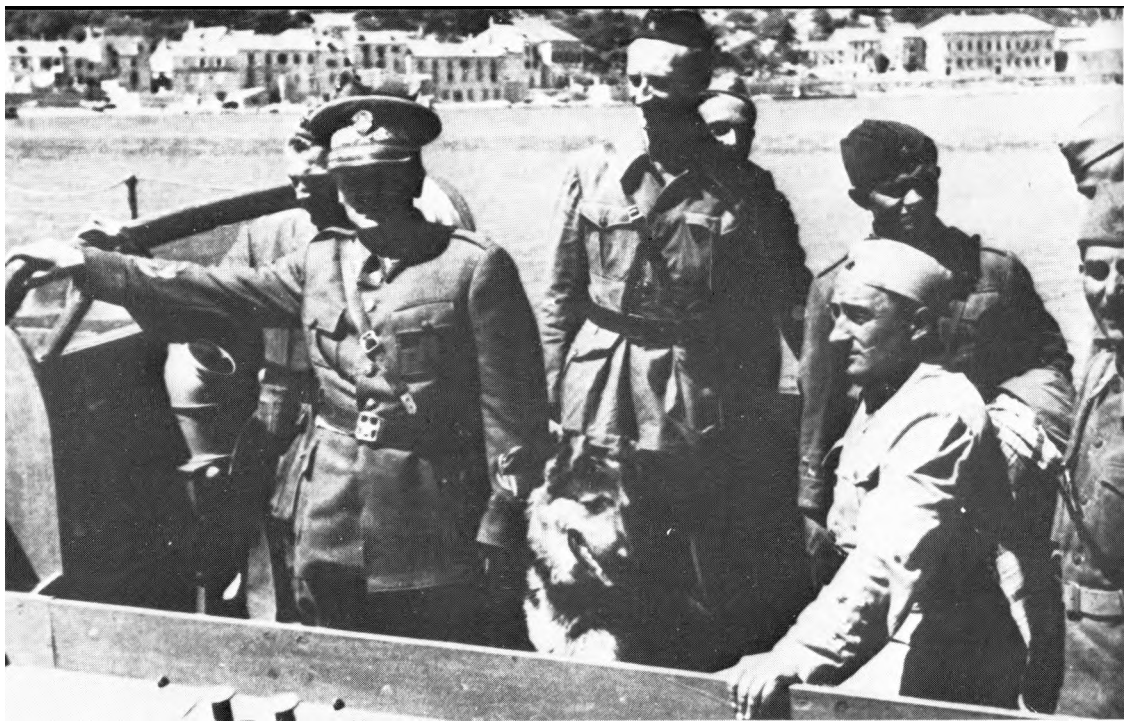

SI. 75 – *Vrhovni komandant maršal Tito na »PČ-75« I u luci Vis prilikom obilaska jedinica i ustanova IV POS-a 17. jula 1944. Prvi zdesna general-major Savo Orović, drugi pukovnik Josip Cerny komandant Mornarice NOVJ, treći vodnik Vlado Broz Titov pratilac, i četvrti Ivan Randić pomoćnik političkog komesara Mornarice NOVJ*

SI. 76 – Maršal Tito obilazi Brodogradilište u Visu 17. jula 1944.

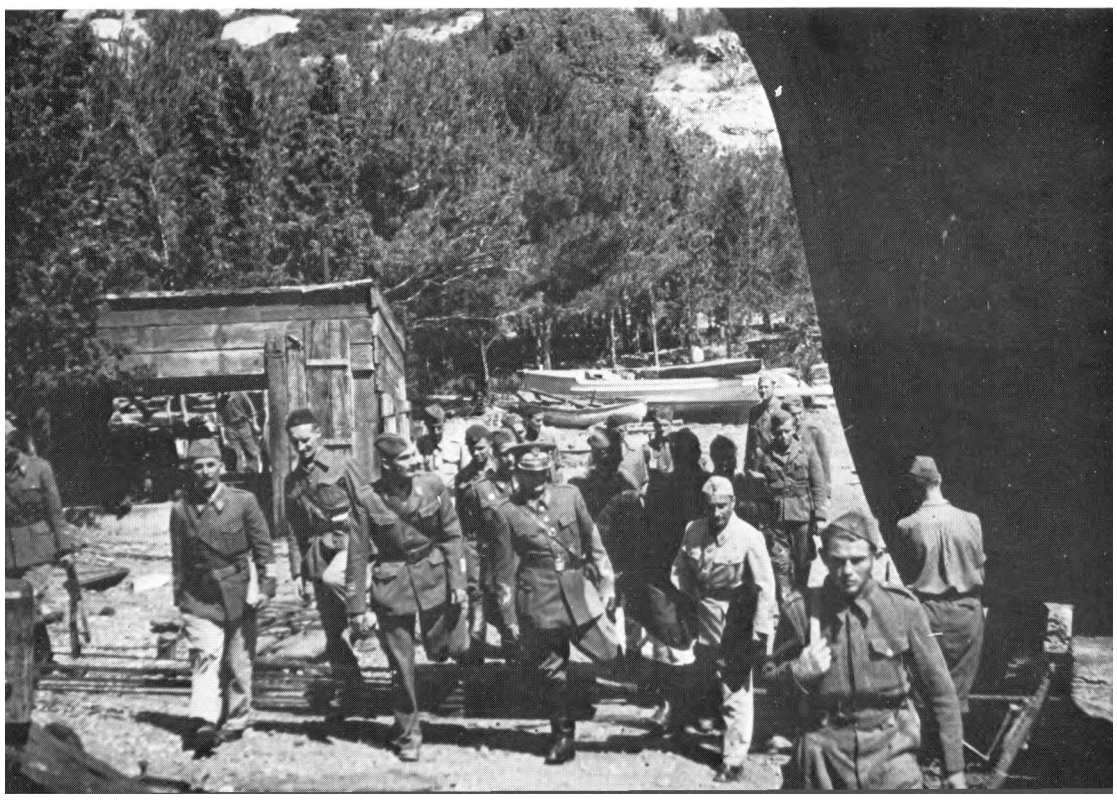

SI. 77 - Vrhovni komandant maršal Tito obilazi 1. četu mornaričke pješadije IV POS-a 12. septembra 1944. godine u Visu

SI. 78 - Maršal Tito s grupom američkih novinara na PČ-44 »Đurzor« u Rukavcu na Visu, juli 1944.

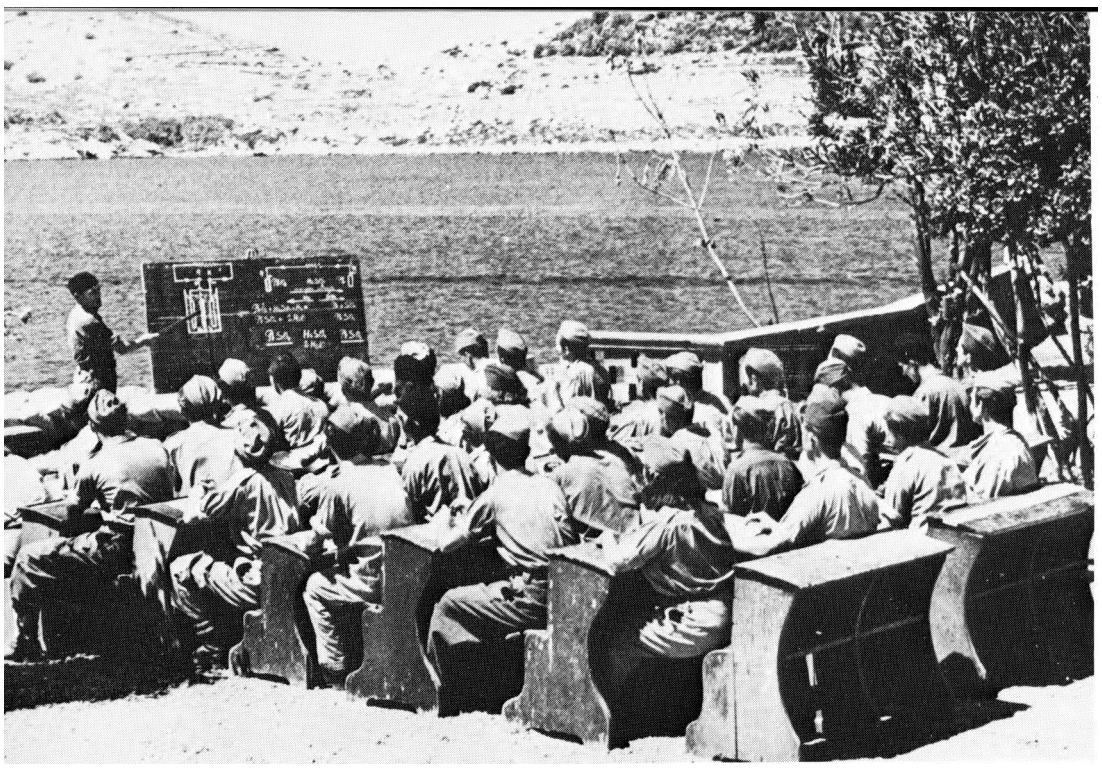

Si. 79 - Nastava na kursu z,a rađio-telegrafiste u Visu, juli 1944.

Si. 80 - Nastavnici slušaoci kursa za vojnopomorske rukovodioce, Hvar oktobar 1944.

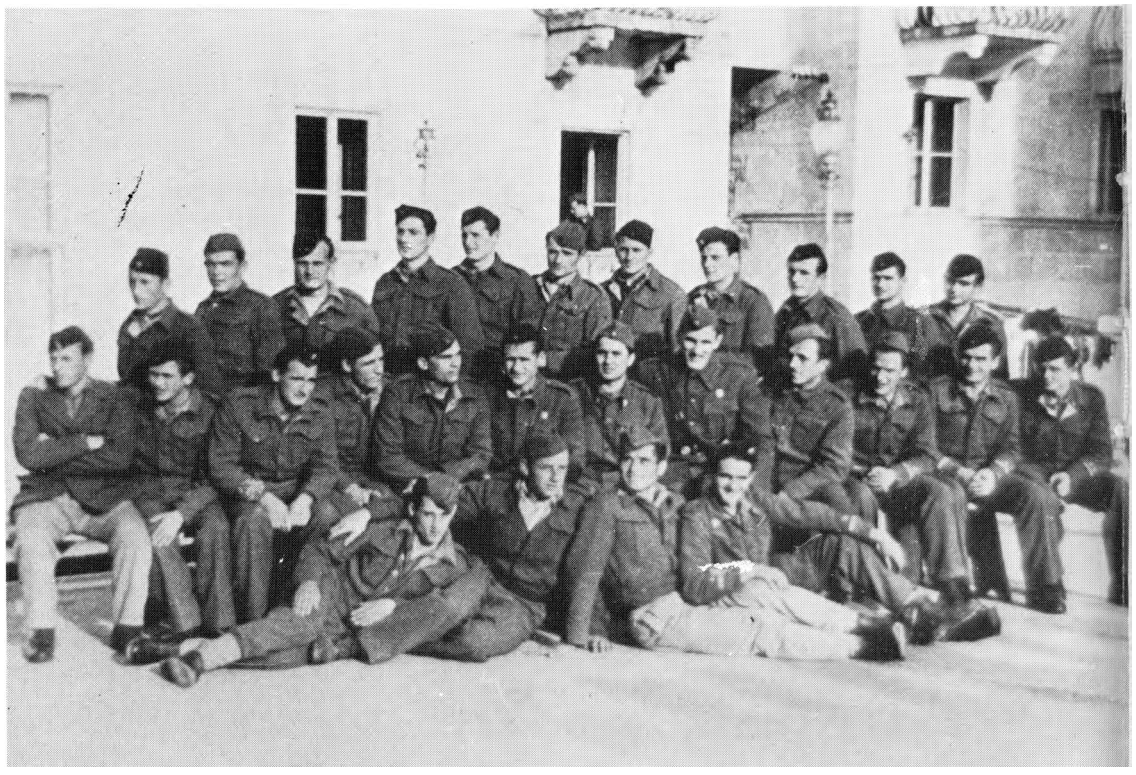

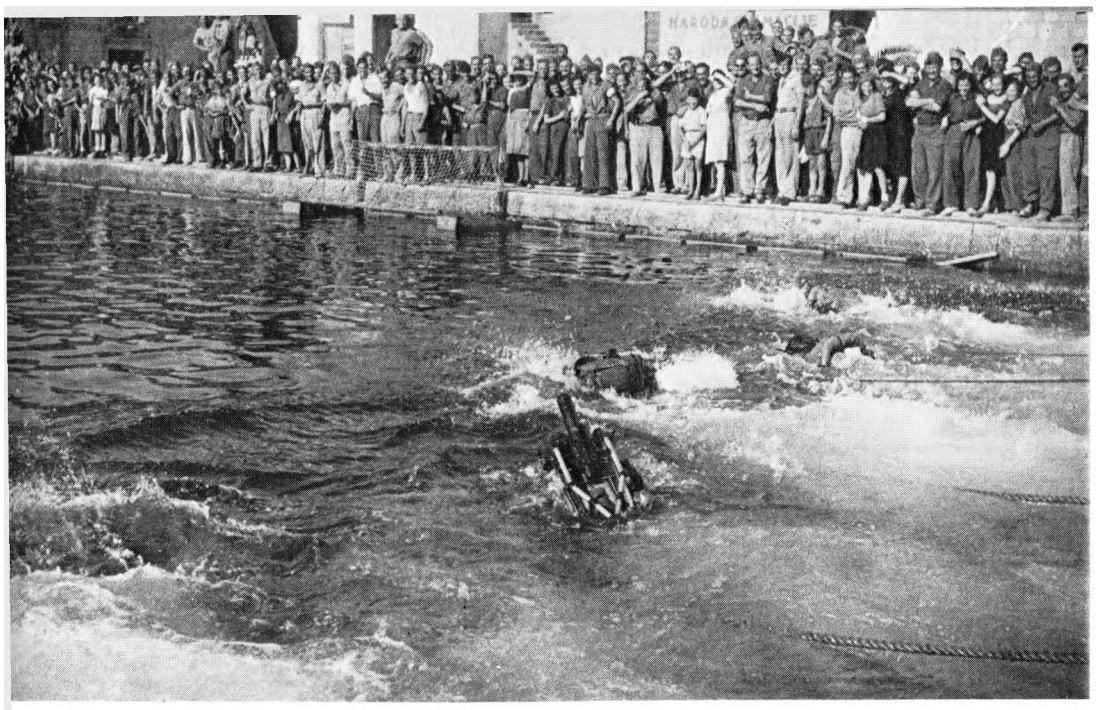

Si. 81 - Takmičenje u plivanju s oružjem, Vis 14. augusta 1944. prilikom proslave trogodišnjice oružanog ustanka u Dalmaciji

SI. 82 - Veslačka regata u Visu 14. augusta 1944.

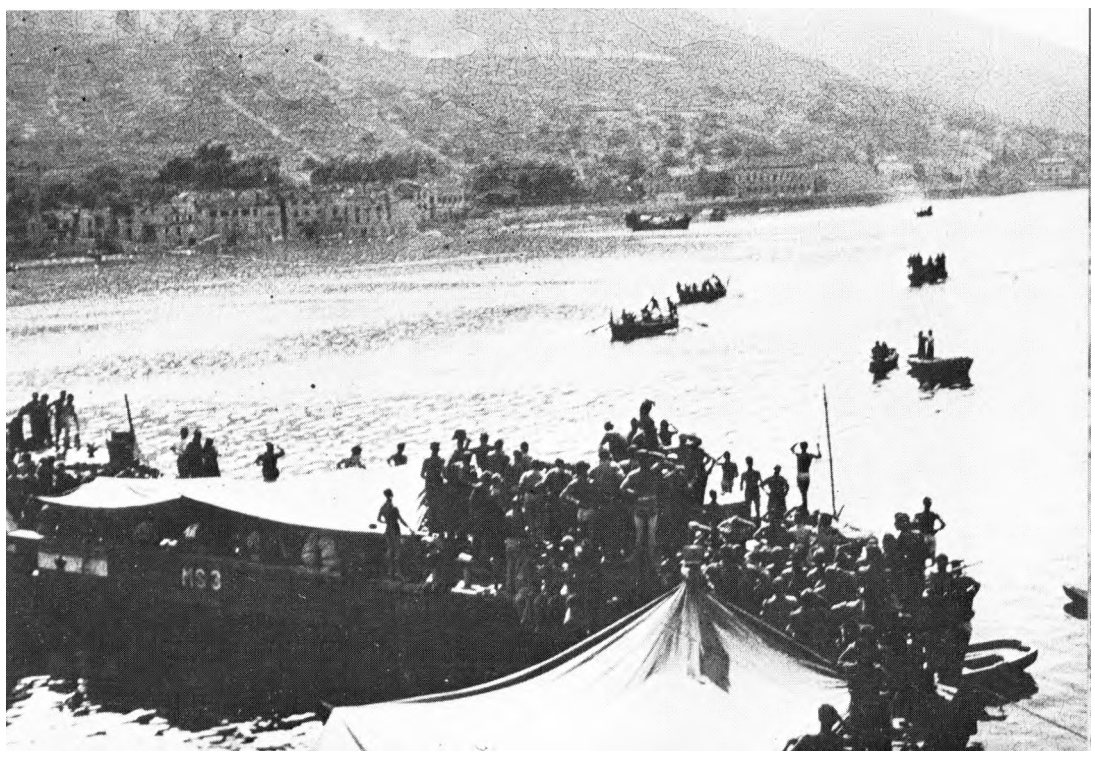

SI. 83 - Zidne novine ispred Doma pomoraca u Visu.

SI. 84 - Karta svijeta s ucrtanim stanjem na frontovima koju zainteresirano promatraju naši i saveznički vojnici, Vis august 1944.

SI. 85 - P/b »Ljubljana« prebacio je iz Italije u Vis 3. prekomorsku brigadu u martu 1944.

SI. 86 - Zapadni dio luke u Visu. U prvom planu Centralna mehanička radionica i sidrište brodova, Vis 12. septembra 1944.

SI. 87 - Naoružani brodovi IV POS-a NB-13 »Partizan«, NB-3 »Jadran«, NB »Partizanka« i NB-14 »Pionir« na proslavi dvogodišnjice formiranja I. dalmatinske brigade, Vis 12. septembra 1944.

SI. 88 - Ukrcavanje jedinica 12. dalmatinske brigade za desantni prepad na Brač, Komiža 1. juna 1944.

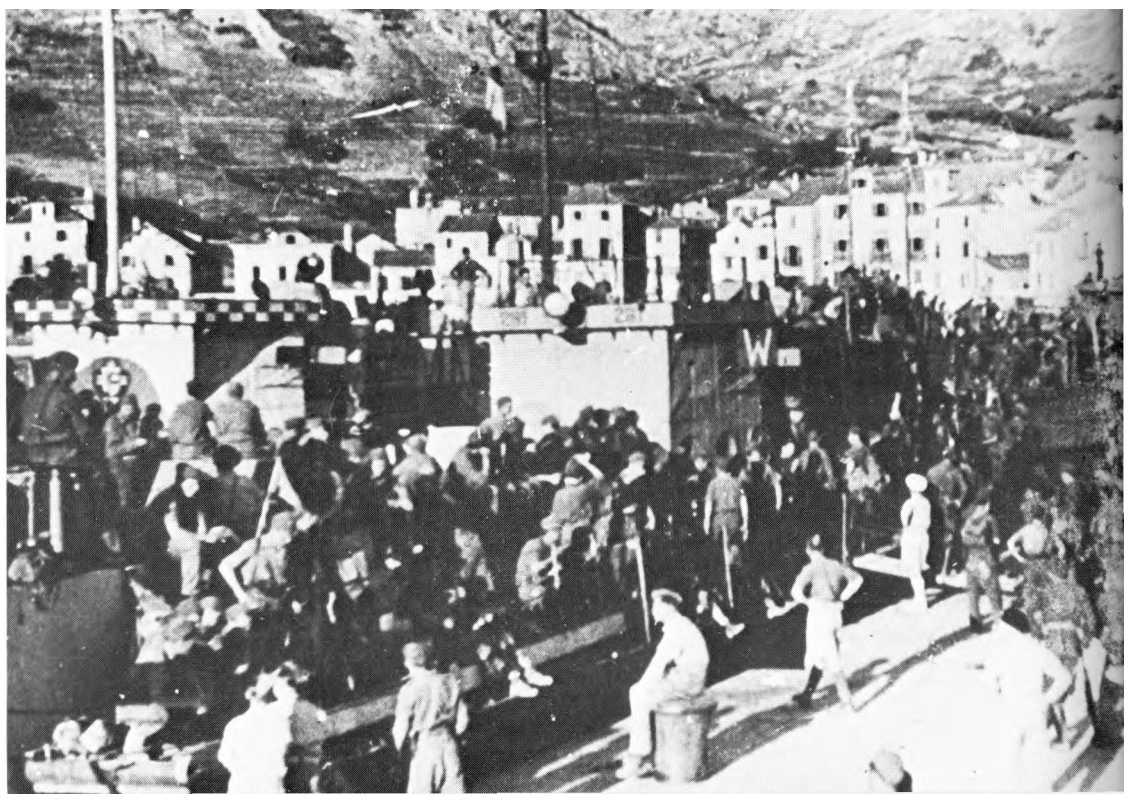

SI gg - Ukrcavanje konja za prenos brdskih haubica u Komiži pred desantni prepad na Brač, 1. juni 1944.

SI. 90 – Protuavionska obrana mjesta iskrcavanja jedinica na Braču prilikom desantnog prepada, 2. juni 1944.

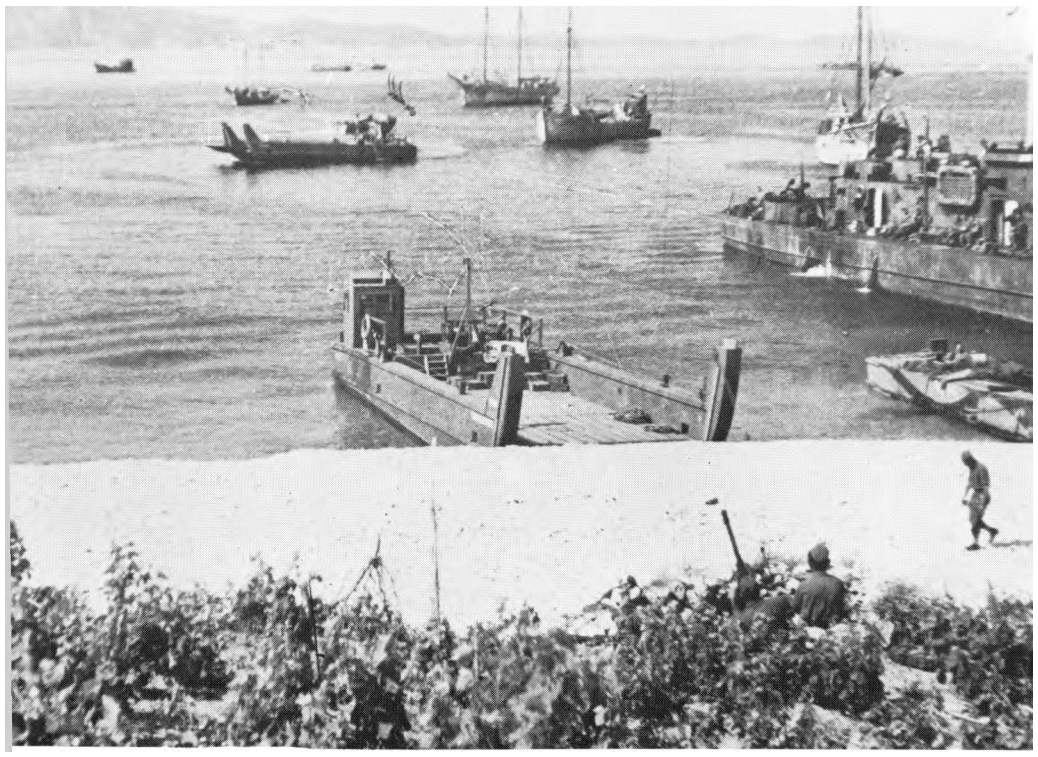

SI. 91 - Pred ukrcavanje jedinica nakon završenog desantnog prepada na Brač, Planica, 4. juni 1944.

SI. 92 - Prevoz jedinica 1. dalmatinske brigade iz Visa u Hvar 7. septembra 1944. radi napada na iskrcanu njemačku jedinicu obalnih lovaca kod Starog Grada. U prvom planu BB »Topčider« i m/j »Mosor«

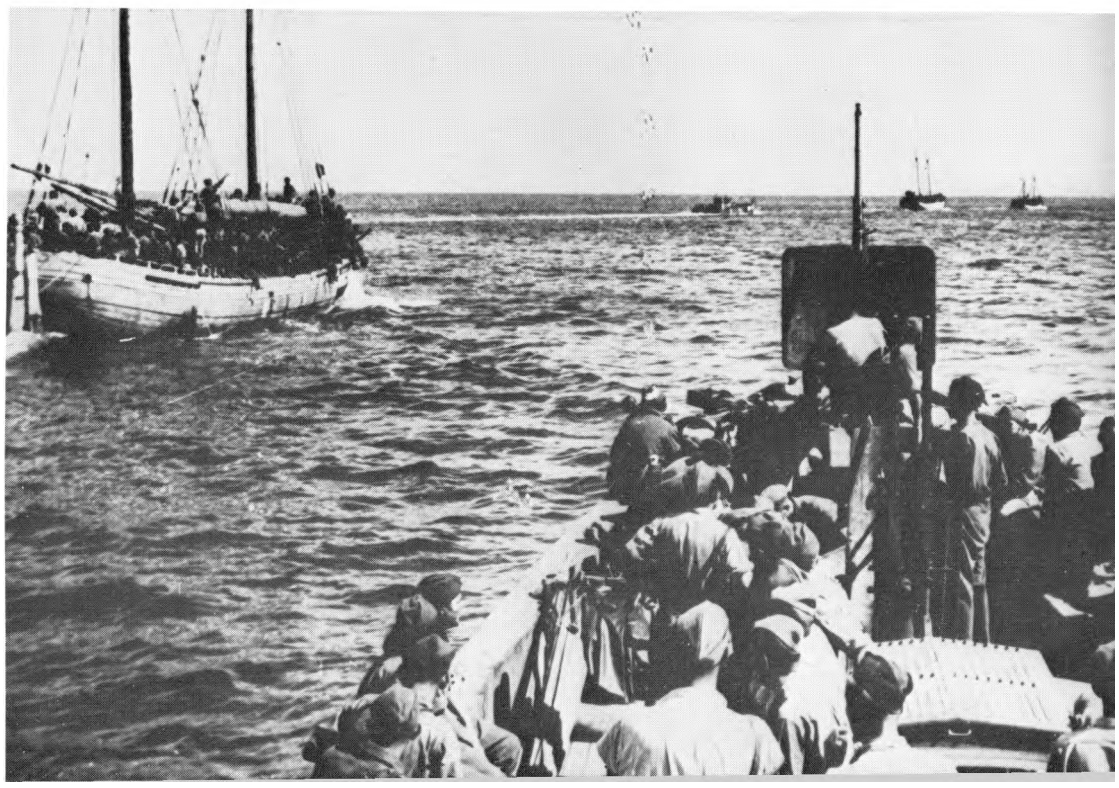

Si 93 - Desantne splavi i pomoćni brodovi uplovljavaju u Drače na Pelješcu nakon završenih borbi kod Neuma, oktobar 1944.

SI. 94 - BB »Topčider« i p/b »Ston« uplovljavaju u oslobođeni Split 27. oktobra 1944.

Si. 95 - Splićani oduševljeno dočekuju oblasna rukovodstva Dalmacije koja je prebacio iz Visa u Split p/b »Ston« 27. oktobra 1944.

Si 96 — Njemački eksplozivni čamac tipa »Linse« kojima je izvršen napad na splitsku luku 12. februara 1945.

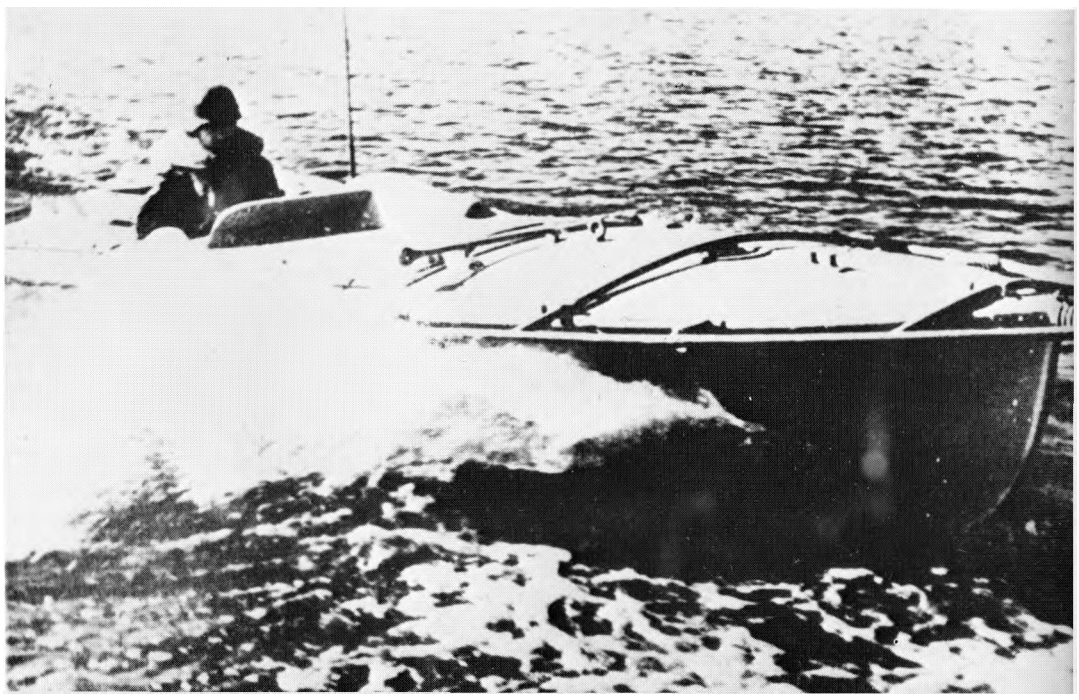

Si. 97 - Prevoz jedinica iz Zadra za Basku Vodu za mostarsku operaciju, februar 1945.

SI. 98 - Prevoz jedinica i naoružanja za mostarsku operaciju, februar 1945.

Si. 99 - Ukrcavanje jedinica u Baškoj Vodi radi prevoza za Zadar nakon završene mostarske operacije, februar 1945.

SI. 100- Iskrcavanje jedinica u Šibeniku nakon završetka mostarske operacije, februar 1945.

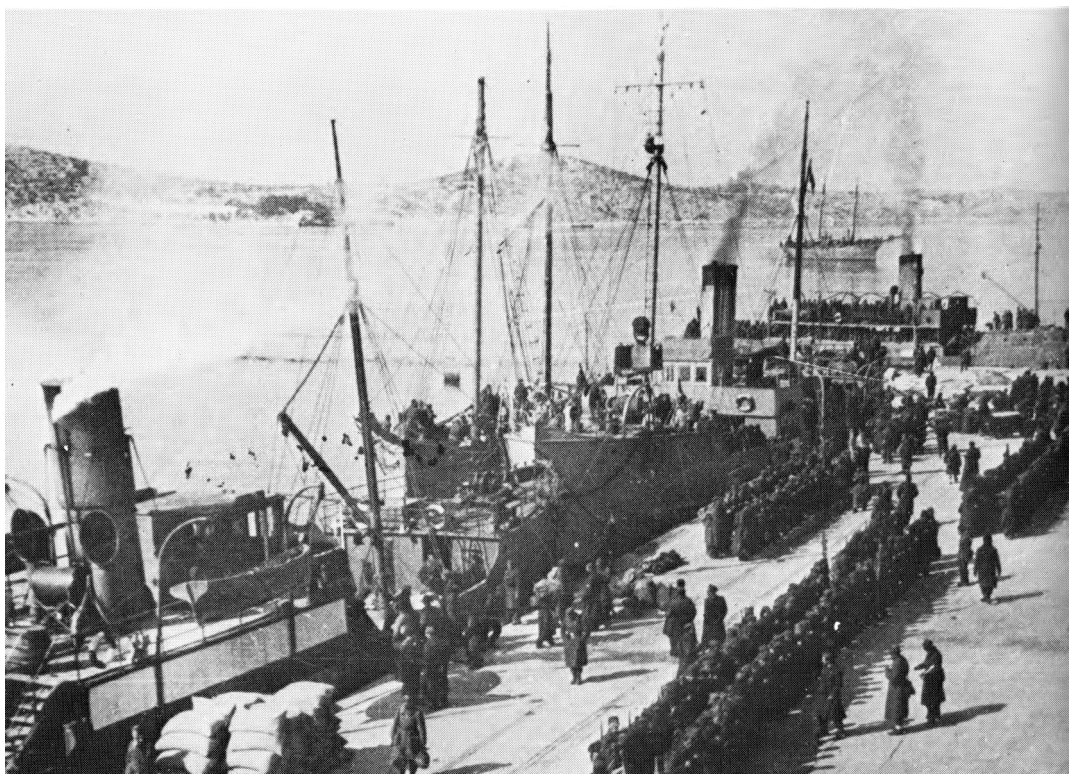

Si 101 − Hotel »Slavija« u Hvaru, sjedište Štaba IV POS-a do 19. januara 1944.

SI. 102 - Zgrada u Visu u kojoj je bio smješten Štab IV POS-a do oslobođenja Splita

a<

SI. 103 - Zgrada u Splitu gdje je bio smješten Štab IV POS-a

SI. 104 - Službena legitimacija pripadnika Mornarice NOVJ

St. 105- Major Franc Podboj, prvi komandant IV POS-a

SI. 106 - Major Niko Srzić, drugi i posljednji komandant IV POS-a

SI. 107 - Josip Ilić Suro, prvi politički komesar IV POS-a

Si. 108 - Branimir Radelić, drugi politički komesar IV POS-a

SI. 109-lozo Dujmić, treći politički komesar IV POS-a

SI. 110 - Marjan Žuvić Karlo, četvrti politički komesar IV POS-a

Si. 111 - Benko Matulić posljednji politički komesar IV POS-a

SI. 112 - Narodni heroj Vlado Bagat, pomoćnik političkog komesara IV POs-a

SI. 113 – Uvala Grebaštica (sjeverno od Primoštena) preko koje je održavana veza s Visom

Si. 114 – Uvala Sičenica kod rta Ploča, preko koje je održavana veza s Visom

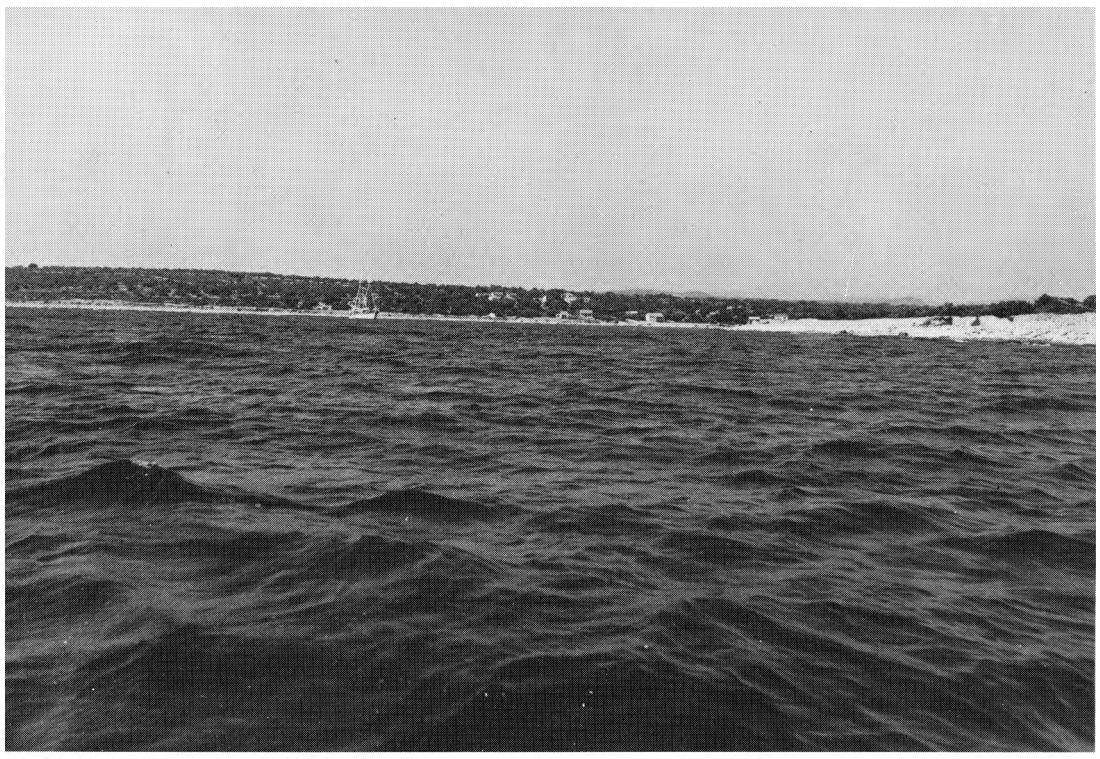

SI. 115- Uvala Vela Rina na Drveniku Malom, punkt za prihvat materijala i ljudi s Visa radi prebacivanja na kopno i obratno

Si. 116 – Uvala Voluja kod Viniśća preko koje je održavana vez,a s Visom

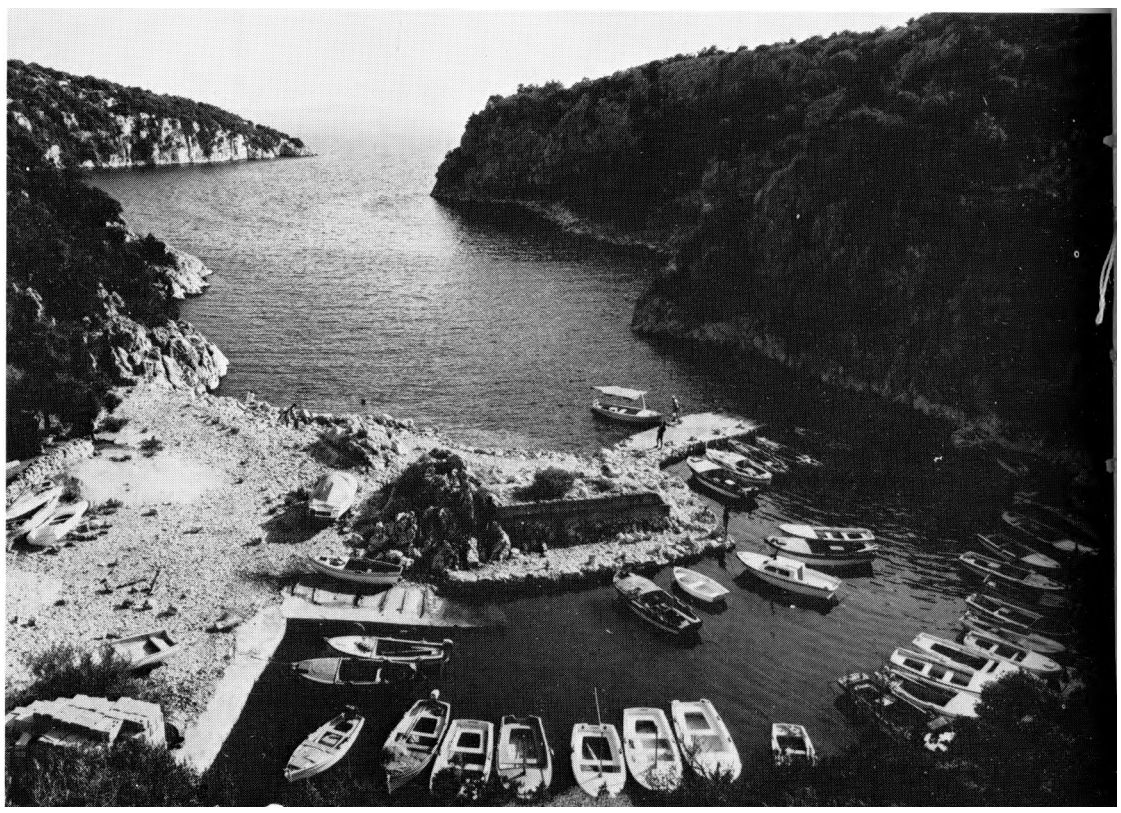

Si. 117 - Uvala Stari Trogir kod rta Ploča preko koje je održavana veza s Visom

Si. 118 – Uvala Lučice na Braču, punkt za održavanje veze s Visom

Si. 119 - LJvala Dubovica na Hvaru, punkt za održavanje veze s Visom

SI. 120 - Živogošće u Makarskom primorju, punkt za prihvat veze iz Visa i Hvara

SI. 121 - Dobrogošće Mirci (između Graca i Kardeljeva), punkt za prihvat materijala i kurira iz Visa i otpremu zbjega i ranjenika za Vis

REGISTAR SLIKA

1. *NB-1, Vis, februar 1944.*
2. *Vrhovni komandant maršal Tito u pratnji komandanta Mornarice NOVJ pukovnika Josipa Černiv vrši obilazak NB-3 »Jadran« u Visu 17. juna 1944. Raport predaje komandant broda Tihomir Vilović.*
3. *NB-3 »Jadran« u luci Vis, juni 1944. Obuka posade.*
4. *NB-4 »Topčider« osigurava konvoj na ruti Vis-Hvar, 7. septembra 1944.*
5. *NB-5 »Ivan« na vezu kod Bola na Braču, oktobar 1943.*
6. *NB-6 »Napredak«, Vis, februar 1944.*
7. *NB-7 »Enare II« u plovidbi za Hvar, oktobar 1943.*
8. *NB-8 »Kornat«, opremanje i naoružavanje broda u Brodogradilištu Vrboska na Hvaru, decembar 1943.*
9. *NB-9 »Biokovac«, maskiran, Križna luka u Hvaru, novembar 1943.*
10. *NB-9 »Biokovac« uplovljava u Vis, februar 1944.*
11. *NB-10 »Sloga«, dio posade, Lastovo, februar 1944.*
12. *NB-11 »Crvena zvijezda«, Vis, juni 1944.*
13. *Vrhovni komandant maršal Tito u pratnji komandanta Mornarice NOVJ pukovnika Josipa Cerniya obilazi NB-11 »Crvenu zvijezdu« u Visu 17. juna 1944.*
14. *NB-12 »Borac« u luci Vis, juni 1944.*
15. *NB-13 »Partizan«, obuka posade, Vis, septembar 1944.*
16. *NB-14 »Pionir« u oslobođenom Trstu, maj 1945.*
17. *NB-15 u plovidbi ispred Splita, april 1945.*
18. *NB »Partizanka« u Splitu 1945.*
19. *Opremanje i naoružavanje patrolnih čamaca Hvarske flotile, Hvar, oktobar 1943.*
20. *PC-42 U Hvaru, juli 1944.*
21. *PČ-43 »Napred« u završnim operacijama prilikom iskrcavanja mornaričke pješadije kod Plomina (Istra), april 1945.*
22. *PČ-51 »Brač 4« uplovljava u Vis, januar 1944.*
23. *Patrolni čamci »PČ-46« i »PČ-47« sa dijelom sastava Hvarske flotile u Rukavcu (o. Vis), juli 1944.*
24. *PČ-53 »Zora« u Hvaru, august 1944.*
25. *M/b »Turist« 1940. godine. U toku NOR-a bio u sastavu IV POS-a kao PČ-54 »Turist«.*
26. *PČ-56 »Partizan III« u oslobođenom Metkoviću, oktobar 1944.*
27. *»PC-60 II« u oslobođenom Splitu krajem oktobra 1944.*
28. *PC-68 »Badija« u Veloj Luci, oktobar 1943.*
29. *PČ-75 I. Bivši njemački obalni lovac, zarobljen 18. marta 1944. kod o. Molata (na slici neposredno nakon zarobljavanja).*
30. *P/b »Bakar« uplovljava u Vis.*
31. *Pomoćni brodovi Mornarice NOVJ u Komiži, januar 1944.*
32. *M/j »Pravedan« isplovljava iz Jelse (o. Hvar), 1943.*
33. *Istovar ratnog materijala u Visu koji je stigao iz Italije iz savezničke pomoći, februar 1944.*

34. *M/j »Rudnik« prevozi ratni materijal u sastavu konvoja 1944.*
35. *M/j »Zrinski« prevozi ratni materijal iz Visa za Lastovo 1944.*
36. *Motorni leut prevozi teret hrane, Vis, mart 1944.*
37. *M/j »Mosor« prevozi jedinice 19. divizije iz Zadra u Bašku Vodu, februar 1944.*
38. *P/b »Morava« krca ranjenike u Visu radi prevoza na liječenje u Italiju, juni 1944.*
39. *M/j »Jadran« - 1st sa teretom topova i kamiona u Visu, oktobar 1944.*
40. *Pomoćni ratni brod »Sitnica« prevozi jedinice za Mostarsku operaciju, februar 1945.*
41. *Torpedni čamac u plovidbi ispred Zadra, mart 1945. Bivši njemački torpedni čamac, »KS-5« sa posadom iz sastava NDH, koji je jedini uspio prebjeći iz Rijeke u 1st 15. decembra 1944.*
42. *Bolnički brod BB »Marin II« za vrijeme desantnogprepada na Mljet i Korčulu, Skrivena luka na Lastovu, 24. aprila 1944.*
43. *Sastav desantnih splavi prevozi tenkove 1. tenkovske brigade iz Visa u Hvar 7. septembra 1944.*
44. *Desantna splav MS-2 prevozi tenk 1. tenkovske brigade iz Visa u Bobovišće na Braču, septembra 1944.*
45. *Motorne barkase »B-l« i »B-3« prevoze zarobljene njemačke vojnike na Korčuli iz Komiže u zarobljenički logor na o. Biševu, april 1944.*
46. *Ronilačka ekipa na zadatku, Vis, maj 1944.*
47. *Ribarska ekipa za ulov svježe ribe za ishranu jedinica i stanovništva, Vis juli 1944.*
48. *Brodogradilište IV POS-a u Sumartinu na Braču.*
49. *Brodogradilište IV POS-a u Vrboskoj na Hvaru. Opremanje NB-8 »Kornat«.*
50. *Porinuće nakon popravka PČ-51 »Brač-4« u Brodogradilištu u Visu, januar 1944. Lijevo zarobljni njemački naoružani brod HZ-8, kasniji naoružani brod NB-2 »Koča«.*
51. *Izvlačenje remorkera »Doket« na navoz radi popravka u brodogradilištu u Visu 30. augusta 1944.*
52. *Na remontu u Brodogradilištu u Visu: BB »Topčider«, NB-13 »Partizan« i zarobljeni njemački brod »Felice«, august 1944.*
53. *Popravak motornih jedrenjaka u Brodogradilištu u Visu, maj 1944.*
54. *Brodogradilište u Komiži, maj 1944.*
55. *Brodogradilište IV POS-a u Trogiru, januar 1945.*
56. *Brodogradilište IV POS-a »Bulimbašič« u Splitu, decembar 1944.*
57. *Mehanička radionica u Visu, juni 1944.*
58. *Popravak naoružanja u Centralnoj mehaničkoj radionici u Visu, april 1944.*
59. *Radovi na dizanju iz mora potopljenog p/b »Lapad« u Splitu, 16 marta 1945.*
60. *Nakon što je dignut iz mora u uvali Crkvice na Pelješcu p/b »Rab« se tegli u Split na popravak 15. marta 1945.*
61. *Porinuće p/b »Knin« nakon popravka u brodogradilištu u Splitu 28. januara 1945.*
62. *Spašavanje potopljenog plivajućeg doka u Brodogradilištu u Splitu 1945.*
63. *Prevoz lokomotive iz Splita u Solin zbog porušenog mosta na rijeci ladro.*
64. *Obalna baterija kod Postira na Braču, oktobar 1943.*
65. *Obalna baterija kod Sučurja na Hvaru, septembar 1943.*
66. *Obalna baterija kod Sumartina na Braču, oktobar 1943.*
67. *Ceta mornaričke pješadije IV POS-a u Hvaru, septembar 1944. U prvom redu u sredini je komandir Ante Blašković Riki i njegov kurir Joso Prebanda.*
68. *Četvrta četa 1. bataljona mornaričke pješadije, IV POS-a Split, mart 1945.*
69. *Četa Britanskih komandosa u Visu, februar 1944.*
70. *Savezнички torpedni čamci, motorne topovnjače i pomoćni brodovi u Komiži, april 1944.*

71. *Grupa komandosa sa posadom »PČ-42« u Hvaru, juli 1944.*
72. *Britanska krstarica »Delhi« u Splitu, novembar 1944.*
73. *Baza Mornarice NOVJ u Monopoliju (Italija). Sastav Baze i slušaoci kurseva pred svečano dizanje zastave, april 1944.*
74. *Podgora, baza Primorske flotile, oktobar 1943.*
75. *Vrhovni komatidant maršal Tito na »PČ-75« i u luci Vis prilikom obilaska jedinica i ustanova IV POS-a 17. jula 1944. Prvi zdesna general-major Savo Orović, drugi pukovnik Josip Černy komandant Mornarice NOVJ, treći vodnik Vlado Broz Titov pratilac, i četvrti Ivan Randić pomoćnik političkog komesara Montarice NOVJ.*
76. *Maršal Tito obilazi Brodogradilište u Visu 17. jula 1944.*
77. *Vrhovni komandant maršal Tito obilazi 1. četu mornaričke pješadije IV POS-a 12. septembra 1944. godine u Visu.*
78. *Maršal Tito s grupom američkih novinara na PČ-44 »Đurzor« u Rukavcu na Visu, juli 1944.*
79. *Nastava na kursu za radio-telegrafiste u Visu, juli 1944.*
80. *Nastavnici i slušaoci kursa za vojnopomorske rukovodioce, Hvar oktobar 1944.*
81. *Takmičenje u plivanju s oružjem, Vis 14. augusta 1944. prilikom proslave trogodišnjice oružanog ustanka u Dalmaciji.*
82. *Veslačka regata u Visu 14. augusta 1944.*
83. *Zidne novine ispred Doma pomoraca u Visu.*
84. *Karta svijeta s ucrtanim stanjem na frontovima koju zainteresirano promatraju naši i savezнички vojnici, Vis august 1944.*
85. *P/b »Ljubljana« prebacio je iz Italije u Vis 3. prekomorsku brigadu u martu 1944.*
86. *Zapadni dio luke u Visu. U prvom planu Centralna mehanička radionica i sidrište brodova, Vis 12. septembra 1944.*
87. *Naoružani brodovi IV POS-a NB-13 »Partizan«, NB-3 »Jadran«, NB »Partizanka«, i NB-14 »Pionir« na proslavi dvogodišnjice formiranja 1. dalmatinske brigade, Vis 12. septembra 1944.*
88. *Ukrcavanje jedinica 12. dalmatinske brigade za desantni prepad na Brač, Komiža 1. juna 1944.*
89. *Ukrcavanje konja za prenos brdskih haubica u Komiži pred desantni prepad na Brač, I. juni 1944.*
90. *Protuavionska obrana mjesta iskrcavanja jedinica na Braču prilikom desantnog prepada, 2. juni 1944.*
91. *Pred ukrcavanje jedinica nakon završenog desantnog prepada na Brač, Planica, 4. juni 1944.*
92. *Prevoz jedinica 1. dalmatinske brigade iz Visa u Hvar 7. septembra 1944. radi napada na iskrcanu njemačku jedinicu obalnih lovaca kod Starog Grada, u prvom planu BB »Topčider« i m/j »Mosor«.*
93. *Desantne splavi i pomoćni brodovi uplovljavaju u Drače na Pelješcu nakon završenih borbi kod Neuma, oktobar 1944.*
94. *BB »Topčider« i p/b »Ston« uplovljavaju u oslobođeni Split 27. oktobra 1944.*
95. *Splićani oduševljeno dočekuju oblasna rukovodstva Dalmacije koja je prebacio iz Visa u Split p/b »Ston« 27. oktobra 1944.*
96. *Njemački eksplozivni čamac tipa »Linse« kojima je izvršen napad na splitsku luku 12. februara 1945.*
97. *Prevoz jedinica iz Zadra za Bašku Vodu za mostarsku operaciju, februar 1945.*
98. *Prevoz jedinica i naoružanja za mostarsku operaciju, februar 1945.*
99. *Ukrcavanje jedinica u Baškoj Vodi radi prevoza za Zadar nakon završene mostarske operacije, februar 1945.*
100. *Iskrcavanje jedinica u Šibeniku nakon završetka mostarske operacije, februar 1945.*

101. *Hotel »Slavija« u Hvaru, sjedište Štaba IV POS-a do 19. januara 1944.*
102. *Zgrada u Visu u kojoj je bio smješten Štab IV POS-a do oslobođenja Splita.*
103. *Zgrada u Splitu gdje je bio smješten Štab IV POS-a.*
104. *Službena legitimacija pripadnika Mornarice NOVJ.*
105. *Major Franc Podboj, prvi komandant IV POS-a.*
106. *Major Niko Srzić, drugi i posljednji komandant IV POS-a.*
107. *Josip Ilić Šuro, prvi politički komesar IV POS-a.*
108. *Branimir Radelić, drugi politički komesar IV POS-a.*
109. *Jozo Dujmić, treći politički komesar IV POS-a.*
110. *Marjan Žuvič Karlo, četvrti politički komesar IV POS-a.*
111. *Benko Matulič posljednji politički komesar IV POS-a.*
112. *Narodni heroj Vlado Bagat, pomoćnik političkog komesara IV POS-a.*
113. *Uvala Grebaštica (sjeverno od Primoštena) preko koje je održavana veza s Visom.*
114. *Uvala Sičenica kod rta Ploča, preko koje je održavana veza s Visom.*
115. *Uvala Vela Rina na Drveniku Malom, punkt za prihvat materijala i ljudi s Visa radi prebacivanja na kopno i Obratno.*
116. *Uvala Voluja kod Vinišća preko koje je održavana veza s Visom.*
117. *Uvala Stari Trogir kod rta Ploče preko koje je održavana veza s Visom.*
118. *Uvala Lučice na Braču, punkt za održavanje veze s Visom.*
119. *Uvala Dubovica na Hvaru, punkt za održavanje veze s Visom.*
120. *Živogošče u Makarskom primorju, punkt za prihvat veze iz Visa i Hvara.*
121. *Dobrogošće Mirci (između Graca i Kardeljeva), punkt za prihvat materijala i kurira iz Visa i otpremu zbjega i ranjenika za Vis.*

S A D R Ž A J

Strana

PREDGOVOR 5
UVOD 7
NOR NA PODRUČJU SREDNJE DALMACIJE DO FORMIRANJA IV POS-a MORNARICE NOVJ (Kratak pregled) 9
MORNARICA NOVJ 14

P R V I D I O

ČETVRTI POMORSKI OBALNI SEKTOR OD OSNIVANJA U OKTOBRU 1943. DO POVLAČENJA NA VIS U JANUARU 1944..... 19
Srednja Dalmacija nakon kapitulacije Italije 19
Formiranje i djelovanje Obalne komande Split..... 26
Uspostavljanje i djelovanje Komande Flote naoružanih brodova ... 37
Formiranje Mornarice NOVJ 48
Formiranje IV pomorskog obalnog sektora Mornarice NOVJ..... 52
Tehnička sekcija..... 59
Situacija u srednjoj Dalmaciji na početku djelovanja IV POS-a..... 67
Početak djelovanja IV pomorskog obalnog sektora 79
Četvrti pomorski obalni sektor u obrani srednjodalmatinskih otoka 96
Povlačenje IV POS-a na Vis..... 118
1. Borbena djelatnost do povlačenja 118
2. Povlačenje na Vis 134

D R U G I D I O

ČETVRTI POMORSKI OBALNI SEKTOR OD POVLAČENJA NA VIS DO OSLOBOĐENJA SPLITA 147
Situacija u srednjoj Dalmaciji početkom 1944. godine..... 147
Četvrti pomorski obalni sektor na Visu..... 159

S4S

Strana

Početak borbene djelatnosti s Visa..... %..... 175
Pomorske veze IV POS-a 188
Četvrti POS u aprilu 1944..... 210
Četvrti POS u desantnom prepadu na Mljet i Korčulu 215
Desantni prepad na Šoltu 233
Politički i partijski rad u IV POS-u 246
Kadrovska problematika 259
Četvrti POS u maju 1944..... 268
Desantni prepad na Brač..... 276
Pogibija Vlade Bagata..... 292
Četvrti POS u junu 1944. godine 293
Vrhovni komandant maršal Tito u IV POS-u 304
Četvrti POS pred oslobođenje Dalmacije..... 306
Četvrti POS u borbama za oslobođenje Dalmacije 329
1. Oslobođenje otoka 329
2. Konačno oslobođenje operativnog područja IV POS-a..... 356

TREĆI DIO

ČETVRTI POMORSKI OBALNI SEKTOR OD OSLOBOĐENJA SPLITA DO MARTA 1945..... 369
Četvrti POS u Splitu 369
Četvrti POS početkom 1945. godine 391
Rasformiranje IV POS-a..... 408

ZAKLJUČAK 410

PRILOZI:

Prilog I - Sekcija boraca IV POS-a..... 417
Prilog II - Borci IV POS-a 418
Prilog III - Poginuli i umrli borci IV POS-a 473
Prilog IV - Stanovništvo srednje Dalmacije 31. III 1931..... 479
Prilog V - Stanje brodova, brodogradilišta i škverova krajem 1939. u pomorskom okružju Split (Rogoznica-Korčula) 479
Prilog VI - Shema njemačke kopnene vojske u srednjoj Dalmaciji 481
Prilog VII - Shema njemačke ratne mornarice na Jadranu..... 482
Prilog VIII - Organizaciona shema 8. korpusa NOVJ 483
Prilog IX - Shema stvaranja i razvoja IV POS-a 484
Prilog X - Štab IV POS-a 485
Prilog XI - Pregled naoružanih brodova IV POS-a..... 486
Prilog XII - Pregled patrolnih čamaca IV POS-a 488

Strana

Prilog XIII- Pregled Desantnih flotila IV POS-a 491
Prilog XIV - Pregled pomoćnih (transportnih) brodova IV POS-a . 492
Prilog XV - Socijalni i nacionalni sastav IV POS-a..... 524
Prilog XVI - Brojno stanje IV POS-a (po jedinicamai službama) 24. XII 1944..... 525
Izvori i literatura 531
Ilustracije..... 539

Likovno-grafička oprema
Božidar LAZIĆ, dipi. graf. ing.

Lektor
Slavko KOLOROGIĆ, profesor

Fotografije izradio Đuro MIKEC (fotoarhiv: Vojnopomorski muzej Split, Muzej revolucije Split, Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran, Gradski muzej Zadar)

Skice pripremili
Jadranka VULEVIĆ
Dalja BOJKOVIĆ
Olgica GALIĆ

Štampanje završeno oktobra 1988.
Štampa Vojna štamparija - Split

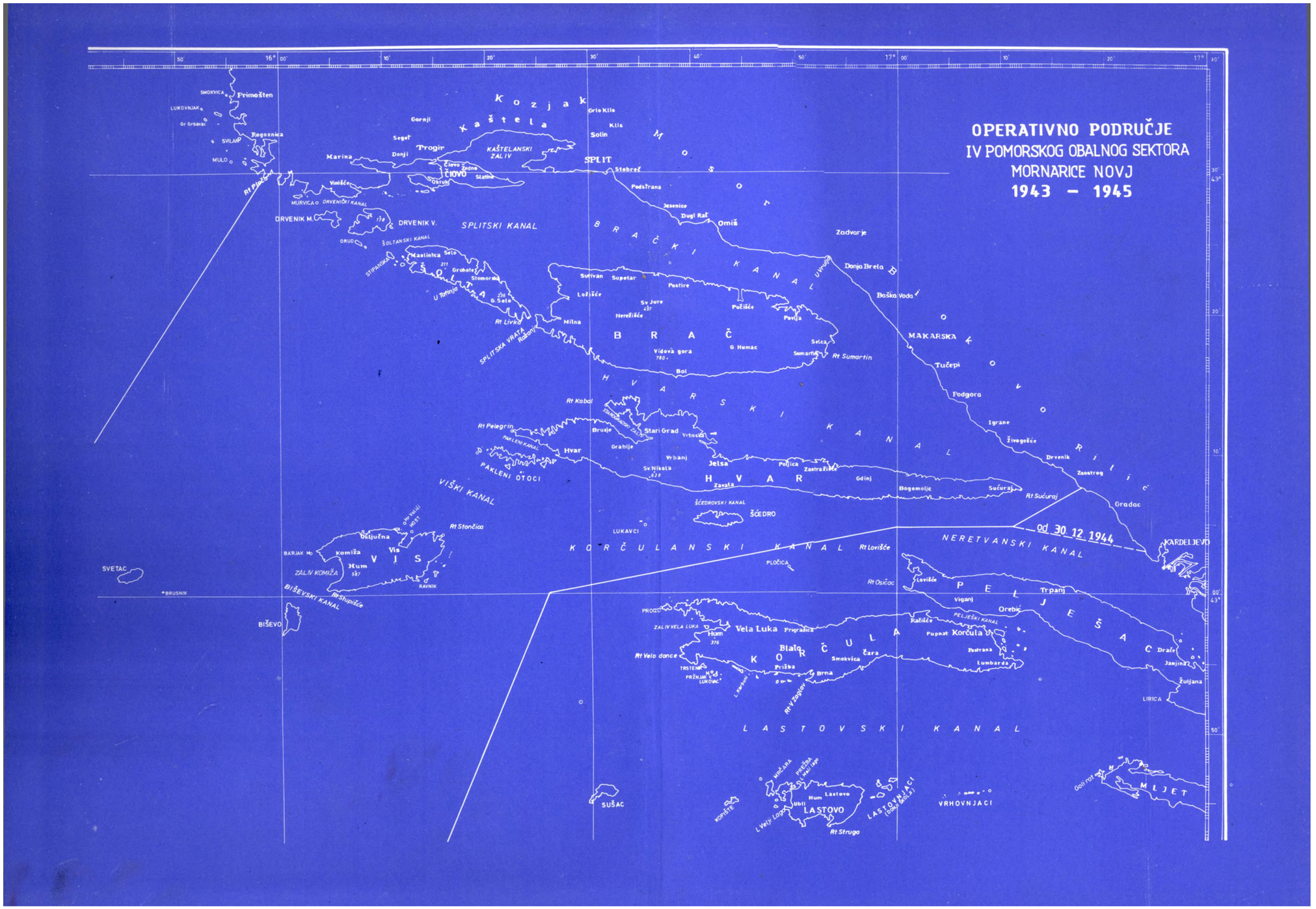
OPERATIVNO PODRUČJE
IV POMORSKOG OBALNOG SEKTORA
MORNARICE NOVJ
1943 – 1945
od 30 12 1944
Primošten
SMOKVICA
LUKOVNJAK
Gr Grbavac
SVILAN
Rogoznica
MULO
Rt Planka
Kozjak
Gornji Seget
Donji Trogir
Marina
KAŠTELANSKI ZALIV
Čiovo
Žedno
Slatine
Okrug
ČIOVO
Viniščе
MURVICA
DRVENIČKI KANAL
DRVENIK M.
DRVENIK V.
ORUD
SPLITSKI KANAL
ŠOLTANSKI KANAL
STIPANSKA
Maslinica
Sele
Grohote
Stomorska
U Tatinju
G. Sela
Rt Livka
SPLITSKA VRATA
Rožanj
Grlo Klis
Klis
Solin
SPLIT
Stobreč
Podstrana
Jesenice
Dugi Rat
Omiš
Zadvarje
Donja Brela
Baška Voda
MAKARSKA
Tučepi
Podgora
Igrane
Živogošće
Drvenik
Zaostrog
Gradac
Sućuraj
Rt Sućuraj
Bogomolje
Zavala
Gdinj
Jelsa
Pučišća
Zastražišće
Sv Nikola
Vrbanj
Grablje
Hvar
Stari Grad
Vrboska
Bruje
Rt Pelegrin
Rt Kabal
PAKLENI KANAL
PAKLENI OTOČI
VIŠKI KANAL
ŠĆEDROVSKI KANAL
ŠĆEDRO
LUKAVCI
Rt Stončica
Oključna
Komiža
Vis
Hum
ZALIV KOMIŽA
BARJAK Mp
RAVNIK
SVETAC
BRUSNIK
BIŠEVSKI KANAL
Rt Stupišće
BIŠEVO
KORČULANSKI KANAL
Rt Lovišće
PLOČICA
Rt Osičac
NERETVANSKI KANAL
KARDELJEVO
Lovišće
Trpanj
Viganj
Orebić
PELJEŠKI KANAL
Ražišće
Pupnat
Korčula
Pustrana
Lumbarda
Dražac
Janjina
Žuljana
LIRICA
PROIZD
ZALIV VELA LUKA
Vela Luka
Prigradica
Hum
376
Rt Velo dance
Blato
Smokvica
Čara
Prižba
Brna
TRSTENO
PRŽNJAK
LUKOVAC
L. MALOSTON
Rt V Zaglav
LASTOVSKI KANAL
SUŠAC
KOPIŠTE
MRKAJNA
PRIŽBA
Hum
Lastovo
Ubli
LASTOVO
L. Velji Lozni
Rt Struga
LASTOVNJACI
VRHOVNJACI
Gol rat
MLJET
HVARSKI KANAL
BRAČKI KANAL
MOŠORSKI
Sutivan
Supetar
Postire
Ložišće
Sv Jure
Nerežišće
Pučišće
Povlja
Milna
Selca
Sumartin
Rt Sumartin
Vidova gora
780
G. Humac
Bol
BRAČ
Rt Livka
Rožanj
Rt Kabal
Rt Pelegrin
Rt Stončica
Rt Sućuraj
Rt Lovišće
Rt Osičac
Rt Velo dance
Rt V Zaglav
Rt Struga
16° 00'
10'
20'
30'
40'
50'
17° 00'
10'
20'
30'
43° 00'
10'
20'
30'
40'
50'